

Івано-Франківська Теологічна Академія УГКЦ

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ **ДЛЯ СВЯЩЕНИКІВ І МИРЯН**

Опрацював проф. д-р Іван Горошок

Івано-Франківськ
Видавництво «Нова Зоря»
2009

ББК 86.3 (4 УКР)

Г 70

Горошок, д-р Іван

Г 70 Духовне життя для священників і мирян. -
Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. - 936 с.

КВМ 978-966-398-052-2

У пропонованій богословсько-аскетичній праці простежується двотисячолітнє прямування людини-християнина до Царства Божого, яке будується на вірі, надії, любові - через досвід сотень і сотень богопосвячених мужів і дів, збережений у їхніх думках, повчаннях, посланнях. Автор змістом і наснагою цієї книги доводить, що християнські Схід і Захід мають єдине коріння - Христове Євангеліє, і вони творять одне-єдине дерево віри й любові, вкрите коштовними й вічними плодами благочестя.

Ця праця підтверджує, що східні та західні письменники - Отці Церкви - спільно збудували незнищиму й високу драбину досконалості, яка покликана завести кожного християнина до Небесного Єрусалима.

З появою книги «Духовне життя для священників і мирян» українське християнство отримує своєрідну універсальну енциклопедію поступу людського духу до досконалості.

Видання розраховане на священників, семінаристів, катехитів, богопогячтнши ваб мирії, усіх, хто прагне вдосконалення свого духовного -Гї.

ББК 86.3 (4 УКР)

Ухвалено до друку вченою радою
Івано-Франківської теологічної академії.

Видання здійснене під науково-богословською редакцією
Єпископа Софрона Мудрого ЧСВВ.

- © Горошок, д-р Іван.
Духовне життя
для священників і мирян, 2009.
- © Мудрий, Єпископ Софрон.
Слово про книгу (передмова), 2009.
- © Пелехатий, о. Ігор.
Енциклопедія духовного життя
(післямова), 2009.
- © «Нова Зоря». Укр. видання, 2009.

ЕЗВБІ 978-966-398-052-2

С Л О В О П Р О К Н И Г У

Найбільший дар Творця Всесвіту - це дар життя. Бог є Богом Живим, тож Він закликає нас, людей, до життя вічного. Життя, якого прагне людина, є невпинною надією, є священним даром, уякому Бог являє свою тайну, свою любов і щедрість. Життя людини з'явилося на останньому етапі створення, щоб увінчати його. Бог творить на свою подобу найбільш завершену з живих істот - **ЛЮДИНУ**, в ніздрі якої Він вдихає свого Духа. Щоб забезпечити продовження і помноження цього життя, що зародилося, Бог подарував людині своє благословення (Бут. 1, 22, 28). Дуже наочним є те, що всі живі істоти, включаючи й людину, володіють життям дуже недовго. Наше земне життя залежить від делікатного подиху, який існує незалежно від волі людини й може згаснути будь-якої хвилини і через будь-що. Це Бог вдихає, оживляє і забирає життя (Втор. 32, 39).

Але, життя людини - це річ священна. Бо щоб зробити людину душею живою, Бог вдихнув у ніздрі людини подих життя (Бут. 2, 7), який Він забере в хвилину смерті (Йов 34, 14). Ось чому Бог бере життя людини виключно під свою опіку й забороняє вбивство людини (Бут. 9, 5). Богові нелюба смерть того, хто вмирає (Єз. 18, 32), бо людина створена не для того, щоб вона вмирала, а для життя вічного (Муд. 1,13). Тому Він призначив для людини земний рай і дерево життя, яке повинно було дати ту можливість жити вічно (Бут. 3, 22). Навіть після зради любові Бога нашими прародичами, які хотіли самі знайти собі дорогу доступу до «дерева життя», Бог усе-таки залишив людині її життя з єдиним зобов'язанням, що «в поті чола працюватимеш на пожиток твій щоденний» та друге: «смертю умреши!»

Хоч наше життя минає повністю на землі, воно тримається не земними благами, а прихильністю нашого Творця і Бога. Він - джерело «води живої» (Єр. 2, 13). Він - джерело нашого життя (36, 10). Його милість краща від життя (Пс. 63, 4).

Наше правдиве людське життя, фізично-духовне, звершується і здійснюється в Христі Ісусі. Він, будучи предвічним Словом, володів життям від віків (Ів. 1, 4). Ставши тілесним, став Він Словом життя.

Він є повновладний над життям і дає його достоту. Він - шлях, істина і життя (Ів. 14, 6). Він - «хліб життя», і хто приходиться до Нього, не голодуватиме. Хто вірує в Нього — той живе життям вічним (Ів. 11, 25).

Жертва Христа-Спасителя освятила віруючих істиною (Ів. 17, 19), звіщаючи нам правдиву святість і життя духовне в Бозі і з Богом. Ми, християни, беремо участь у житті Христа через віру і хрещення, котрі забезпечили нам помазання від Святого Духа, який присутній у нас (I Кор. 3, 16).

Отже, головною дійовою силою нашого освячення і духовного життя є Дух Святий. А всі ті, що їх водить Дух Божий - вони сини Божі (Рим. 8, 14-17), вони діти Божі, котрі містять в собі джерело святості. А до святості й досконалості Божої кожна людина створена й покликана.

У нашу епоху, яка відзначається високим ступенем спеціалізації майже у кожній сфері життя, інтелектуальна формація не лише для фізичного, але й особливо для духовного життя надзвичайно важлива. Вона дає змогу порушити інтенсивний творчий діалог із сучасною науковою думкою. Але, щоб наші студії, і священичі, і світські, були дійсно науковими, їх повинна супроводжувати молитва, медитація і прохання, передовсім прохання Святого Духа: дару мудрості, розуму, знання, ради, мужності, побожності та боязні Божої.

Сьогоднішній інтенсивний розвиток наук загострив значення здобування, викликавши гарячий рух в усіх напрямках, який з дня на день змінює лице суспільства, його психологію, структуру, прагнення. Перевага фізичних наук сприяє розвитку техніки, оправдовуючи матеріалізм, заперечуючи трансцендентність, надприродність.

З цього приводу кожна релігія, не виключаючи й християнську, тратить свою повагу, і релігійна криза переходить в кризу моральну, яка спричиняє рафінований гедонізм.

Звідси походить основний брак рівноваги суспільства, який виявляється також у поодиноких особах, як стверджує II Ватиканський Собор (Радість і Надія, 8). Сьогодні існує велика індиферентність до Церкви, до її навчання та її законів. Ще гіршим є те, що між вірними й духовенством зауважується схильність, протилежна до добрих традицій віри і дисципліни. Жахливим фактом є те, що співіснують два протилежні світи: світ віруючих і світ

невіруючих. Те, що давнє покоління вважало святою правдою, сучасні люди вважають вигадкою. Те, в чому одні вбачають підставу культури, інші вважають непотрібним тягарем. На голос недільних дзвонів одні поспішають до церкви й на колінах величають Христа-Спасителя, а інші жалюгідно кивають головами, мовляв: це сьогодні є такі відсталі люди.

Все це глибоко обміркував і детально проаналізував професор доктор Іван Горошок, коли вирішив підготувати до друку таку фундаментальну, утрюх частинах, працю з основ християнської науки. Це універсальна богословсько-аскетична праця, яку потрібно обов'язково поблагословити на вихід друком у широкий світ.

Професор Іван Горошок підкреслює, що його «Духовне життя для священників і мирян» («Головні принципи духовного життя», «Досконалість духовного життя», «Головні елементи досконалості») - «це праця довгих років викладання аскетики» на чужині. «А оскільки Україна була тривалий час під ярмом комунізму, і це спричинило брак підручників з духовного богослов'я українською мовою, це спонукало автора докласти чимало старань, щоб підготувати цю книгу».

Особливий інтерес викликає III-тя частина - «Духовна теологія - аскетика», яка поділяється на чотири всеосяжні артикули: I. Суцільні частини чесноти мудрості; II. Союзні чесноти кардинальної чесноти справедливості; III. Споріднені чесноти з мужністю і протилежні вади; IV. Чесноти, споріднені з поміркованістю.

Автор за допомогою використаної богословської літератури відкриває нам завісу й показує, у якому стані знаходиться на сьогодні фундаментальна богословська наука нашої Католицької Церкви в Європі, й це він робить досконало, позаяк вражає нас знання автором по суті всіх європейських мов.

Отож богослов'я Сходу й Заходу - це той дорогоцінний скарб, який потрібно берегти (і наша Церква береже!), як зіницю ока. Теоретичний фундамент Христової науки міцний, але, на жаль, у наш час - час атеїзму, модернізму, раціоналізму - практикування дійовості віри є слабкими. Теорія без практики - це віз без коліс. Про все це говорить автор книги та й подає нам відповідні поради і рекомендації щодо того, як вийти з такої релігійної стагнації.

В останній час в Україні з'явилося чимало книжок на духовно-релігійну тематику, а доказом того - крамниці релігійної книги.

Це нас зараз тішить, тому що ми ще не в силі забути того часу мерзоти й запустіння, коли не було жодної релігійної книжки, позаяк друкування та поширення релігійної літератури було заборонене й кримінально каралося.

Появу друкованої релігійної книжки ми повинні завжди вітати, тим більше книги, де ґрунтовно й масштабно розглядаються й аналізуються питання християнської аскетичної після II Ватиканського Собору, тобто розглядаються основи та норми християнського духовного життя й настанови для духовного удосконалення. Такою книгою і є «Духовне життя для священників і мирян».

У зверненні «Від автора» проф. Горошок із сумом заявляє, що «духовне життя у нас стало незвичайно важким. Тепер є духовна неволя. Совість закута в кайдани. Світ на шляху деморалізації, аморальної пропасти, якій в основному піддається наша молодь - надія народу...» «Дамоклів меч висить над світом, люди втратили надію і Бога в серці! Хто врятує нас?»

І все ж духовна скрута народів, песимізм не ламають автора, а навпаки, він ще з більшим завзяттям і наполегливістю здобуває ті цінності християнського духовного життя, витягає на світло і закликає повернутись назад до нашої животворної християнської віри, до чистоджерельних витоків вчення Господа нашого Ісуса Христа, Отців Церкви, позаяк альтернативи відродження нема, бо тільки є одна дорога правди і життя - Христос. Автор цю дорогу до Христа позначив промовистими дороговказами, які оберігають нас від манівців. А саме:

Частина перша:

- 1) головні принципи духовного життя;
- 2) що таке християнська досконалість;
- 3) головні елементи досконалості;
- 4) необхідність з'єднання з Богом;
- 5) необхідність вроджених чеснот;
- 6) необхідність дотримання кардинальних чеснот.

Частина друга:

- 1) союзні чесноти кардинальних чеснот
 - а) мудрість
 - б) справедливість
 - в) мужність
 - г) стриманість.

Частина третя:

- 1) малі чесноти;
- 2) молитва;
- 3) інші засоби;
- 4) надзвичайні засоби до святості:
 - а) обіти;
 - б) про духовний поступ;
 - в) про заслуги;
 - г) закінчення.

Автор у наведених частинах та їх підрозділах розглядає аскетичну в її історичному розвитку, пояснює різницю між аскетикою та іншими богословськими науками; чи є різниця між східною і західною аскетикою; ознаки східної аскетичності; характерні риси слов'янської аскетичності; характеристика української духовності; характерні риси Східної Церкви після Другого Ватиканського Собору тощо.

У розділі 4 Джерела аскетичності автор розглядає теологічні джерела, традиції, вчення II Ватиканського Собору, писання святих і духовних письменників, духовних шкіл і т. п.

У розділі *Головні елементи духовного життя* автор аналізує розвиток і початок духовного життя (природного і надприродного). «Духовне життя», «Мета християнського життя».

У розділі 4 Християнська досконалість* аналізується питання: «Що таке досконалість?», «В чому полягає досконалість?», «Коли християнин досконалий?», «Вимоги досконалості», «Досконалість і любов ближніх» та ін.

У розділі «Освячуюча Божья ласка* автор розглядає питання: 1. Ласка Божья в Старому Заповіті; 2. Ласка Божья в Новому Заповіті; 3. Необхідність Божої ласки; 4. Суть ласки; 5. Поділ ласки тощо.

У розділі 4 Святий Дух у нашому житті* автор розглядає такі питання як: «Наука Василя Великого про діяння Святого Духа», «Необхідність допомоги Святого Духа», «Сім дарів Святого Духа», «Що таке радість?», «Плоди Святого Духа і блаженства», «Розрізнення духів», «Існування злого духа», «Стратегія диявола», «Головні ознаки доброго і злого духів», «Головні ознаки нашого занепаду», «Диявольські втручання».

У розділі «Необхідність злуки з Ісусом Христом» розглядаються питання: «Участь у Божому житті через Ісуса Христа», «Христос

-Дорога, Правда і Життя», «Наслідування Ісуса Христа за Святим Василієм», «Необхідність злуки з Отцем Небесним».

У розділі «Злука з Марією - Божою Матір'ю» аналізуються питання: «Марія в Біблії», «Марія справжня Матір Божя - Богоматеринство», «Марія - наша Мати», «Марія - образ Церкви», «Культ Марії», «Культ Божої Матері у Східній Церкві», «Культ Божої Матері серед українського народу», «Божя Мати в українській літературі».

У розділі «Теологічні чесноти автор розглядає такі теми: «Які є теологічні чесноти?», «Яка природа теологічних чеснот?», «Теологічна чеснота віри», «Чуда», «Чеснотанадії», «Чесноталюбові», «Любов до ближніх», «Засади монашої любові до ближніх* тощо.*

У розділі 4 «Головні або кардинальні чесноти» розглядаються питання про вчення Отців Церкви стосовно чеснот, про «Чесноту мудрості», «Чесноту справедливості», про «Кардинальну чесноту мужності», про «Кардинальну чесноту стриманості» тощо.

Як бачимо, професор Горошок засіяв духовним зерном широку ниву. Побажаємо йому, щоб з того зерна зродилося рясне збіжжя. Ми навмисне подали, можливо, сухий перелік розділів, підрозділів та окремих тем твору «Духовне життя для священників і мирян», щоб мати загальне враження стосовно пропонованого твору. Наша думка однозначна: ця книга покликана збагатити нашу літературу духовного життя.

Ми ще раз хочемо підкреслити змістовний і всеосяжний виклад матеріалу третьої частини - 4 «Духовне богослов'я - аскетика». Тут автор торкнувся таких питань духовного життя і духовного зростання, починаючи від чеснот інтелектуального аспекту: мудрості, розуму, послуху, передбачливості, пильності й обережності, та закінчуючи чеснотою скромності (скромність у вчинках, поглядах, думках, словах та одязі), словом, розглянув ті моменти життя сучасної людини, які її найбільше турбують.*

Сьогоднішня людина незгармонізована в собі. Забрало в неї гармонії між любов'ю, жертвою і перемаганням себе. Бо, щоб перемагати самого себе, щоб здобутися на жертву з любові до якоїсь справи чи до якоїсь ідеї або особи, треба передусім мати чесноту. Про такі чесноти розповідає д-р Іван Горошок. А чесноту в наш час дехто вважає неприродним нахилом, коли деякі люди навпаки, неприродні нахили вважають чеснотами.

Як же гірко бринять сьогодні слова поета:

Мій Боже милий! Як то мало

Святих людей на світі стало!

Святих людей на світі замало! Небагато їх тому, що святість - це найважча справа. Святість - це найвищий, бо духовний, ступінь життєвого героїзму. Це наслідок довгої і непримиренної боротьби з самим собою та грішним оточенням. Це велика ласка Божя, великий дар Божий, що його собі треба заслужити впертою і наполегливою працею над удосконаленням самого себе. Про це мовить проф. Горошок у третьому томі своєї капітальної праці.

Санація страхітливої дійсності в нашій Батьківщині без активізуючого і каталізуючого християнізму — це мрія відрубаної голови. Всебічно впорядкувати життя нашого народу в майбутньому без духовних, моральних і культурних принципів християнської релігії - це, понад усякий сумнів, річ просто нездійсненна.

На Ісуса Христа, на Його Матінку, Пречисту Діву Марію, і на Його святу Церкву покладаємо єдину нашу необманну надію.

На закінчення ми б хотіли висловити щиру подяку професорові Горошку за те, що він у третьому томі так гарно завітчав дах своєї духовної споруди.

Книгу «Духовне життя для священників і мирян» ми благословляємо для видання.

Прощаючись із рукописом невтомного працівника професора Івана Горошка мені пригадуються слова святого Василія Великого, який писав: «Якщо наш виклад... залишає тебе незадоволеним, ніщо не перешкоджає тобі вдатися до активних пошуків і збільшити свої знання, ставлячи запитання і не бажаючи прискіпуватися. І Господь дасть тобі з нашою допомогою чи з допомогою інших, можливість поповнити те, чого тобі бракує, за тою мірою знання, яке дарує Дух тим, хто того достойний».

**Єпископ Софрон МУДРИЙ ЧСВВ,
Ректор Івано-Франківської Теологічної Академії**

Пропонована увазі читача книга «Духовне життя для священників і мирян» - це підсумок багатьох років викладання аскетичної в семінарії у Нью-Йорку (США).

Оскільки Україна тривалий час перебувала під ярмом комунізму, вважаємо, що зараз бракує підручників із духовного богослов'я українською мовою. І це спонукало автора докласти чимало зусиль для того, щоб підготувати текст, який стане у пригоді не лише студентам-теологам, а й душпастирям (для підготовки проповідей, написання промов для конференцій чи наук для реколекцій).

Усвідомлюємо, що праця має багато недоліків, хоч автор і намагався дотримуватися найкращих підручників з аскетичної. Для висвітлення теми упорядник користувався такими працями: «Теологія духовного життя» (латинською мовою) проф. Григоріанського університету в Римі о. Де Гіберта, Т. І.; «Теологія християнської досконалості» (англійською мовою) о. Ройо Маріна; «Духовне богослов'я» Йордана Авмана; «Компендіум духовного богослов'я» (латинською мовою) о. Бенігара; «Три періоди внутрішнього життя» (англійською мовою) о. Гаріко Лагранжа; «Аскетична теологія» (німецькою мовою) Отто Ціммермана; «Духовне життя» (англійською мовою) о. А. Танкерей; «Християнська святість» (італійською мовою) о. Густава Тілса; «Курс аскетичної і містичної теології» (іспанською мовою) о. Франціска Навали та ін., особливо жученнями святого Василія Великого і св. Томи Аквінського.

У вступі розглядаються основні поняття:

- а) що таке аскетична теологія і чим вона відрізняється від інших богословських наук;*
- б) методика викладання аскетичної;*
- в) спосіб вивчення аскетичної;*
- г) джерела аскетичної.*

У першій частині мова йде про основні принципи духовного життя, з'ясовується, що таке християнська досконалість, описуються головні елементи досконалості, необхідність злуки з Богом, необхідність вроджених чеснот (віри, надії, любові), необхідність дотри-

мання кардинальних чеснот (мудрості, справедливості, витривалості, мужності).

У другій частині аналізуються кардинальні чесноти (мудрість, справедливість, мужність, стриманість).

Третя ж частина розглядає малі чесноти, у ній мова йде про види молитви та інші засоби, які допомагають людині на шляху до святості. Тут мовиться також про надзвичайні засоби для досягнення святості.

**Проф. Іван ГОРОШОК,
доктор морального богослов'я**

С К О Р О Ч Е Н Н Я У Т Е К С Т І

АвГ.		св. Августин
Амвр.	-	св. Амвросій
Берн.		св. Бернард
Вас. Вел.		св. Василій Великий
Ват. II		Ватиканський Собор II
Гек.		Гексамерон
Гом.	-	Гомілії
Гом. Пс.	-	Гомілія на Псалми
Григ. Наз.		св. Григорій Назіянзький
Григ. Нис.		св. Григорій Ниський
Дюн. Ар.		св. Діонісій Ареопагіт
Дц.		Денцінгер
Евн.		Книги проти Евномія
Ів. Зол.	-	св. Іван Золотоустий
Клим. Олекс.	-	св. Климент Олександрійський
К. П.		Короткі Правила св. Василія Великого
Л.		Листи
Макс. Іспов.	-	св. Максим Ісповідник
М. П.		Моральні Правила
Теод. Студ.		св. Теодор Студит
Трид. Соб.		Тридентський Собор
Ш. П.		Ширші Правила св. Василія Великого
П. Г.		Патрологія Грецька
П. Л.		Патрологія Латинська
AAS		Acta Apostolicae Sedis
ASS		Acta Sanctae Sedis
BAC		Biblioteca de Autores Cristianos - La palabra de Cristo
DDS		Dictionaire de Spiritualite
PGL		A Patristic Grek Lexicon
TDNT		Theological Dictionary of the New Testament

ДУХОВНЕ БОГОСЛОВ'Я

ПОНЯТТЯ АСКЕТИЧНОГО БОГОСЛОВ'Я

ЧАСТИНА I

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ДОСКОНАЛІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКОГО ЖИТТЯ ГОЛОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДОСКОНАЛОСТІ

ПОХОДЖЕННЯ СЛІВ «АСКЕТИКА», «АСКЕТИЧНО»

Слово аскетика має три різні значення:

- а) дарма тіла — у фізичному сенсі;
- б) дарма ілюмінативна, або освітлювальна, розуму й волі — у моральному сенсі;
- в) культ і релігійне життя — у релігійному сенсі.

Поняття фізичної аскетичності було відоме ще з часів античності в західній теології 1655 року, а в 1782 по 1784 рік італійський

ДУХОВНЕ БОГОСЛОВ'Я

ПОНЯТТЯ АСКЕТИЧНОГО БОГОСЛОВ'Я

Богослов'я (грец. *{ко}Хουία*, від *{код} - Бог і Хоуд - слово, мова про Бога*) - наука про Бога і все, що стосується Бога.

Теологія поділяється на:

а) **природну теологію**, або **теодицею** (франц. *Бііеойісее*, від грец. *{код} - Бог і биг} - справедливість*) - науку, яка теоретично, пояснює існування Бога та інших речей, що Його стосуються. Наприклад, існування безсмертної душі, неба, пекла і т. п. «з видимого до невидимого», як навчає св. апостол Павло;

б) **об'явлену**, або **надприродну теологію** - науку, яка пояснює Боже об'явлення за допомогою Святого Письма. Загальноприйнятий термін для цієї науки - догматика. Це наука безпомилкових правд Божих, які Бог об'явив, а Церква проголосила як догми або правди віри. Догматика також пояснює об'явлені принципи, як-от правильну поведінку людини в житті;

в) апологетику, яка відстоює ці принципи перед ворогами Церкви;

г) **моральну теологію**, яка навчає правильної поведінки, тобто життя згідно вартостей і норм соціального, інтелектуального і культурного життя, дотримуючись Божих, церковних заповідей і т. п.;

ґ) **аскетику**, або аскетичну теологію (грец. «вправа», «боротьба», «змагання»),

ПОХОДЖЕННЯ СЛІВ «АСКЕТИКА», «АСКЕТИЗМ»

Слово «аскетика» має три різні значення:

а) вправа тіла - у фізичному значенні;

б) вправа інтелектуальна, або вправляння розуму й волі - у моральному значенні;

в) культ і релігійне життя - у релігійному сенсі.

Польський францисканець Добросельський увів слово «аскетика» в західну теологію 1655 року, а з 1752 по 1754 рік італійський

письменник Скарамеллі уживав це слово для того, щоб відрізнити його від поняття «містичний».

(cf.: *Spiritual Theology // by Jordan Aumann, O. P. - London 1979. - P. 14; P. Carolus. V. Truhlar. Structura Theologica Vitae Spiritualis. - Romae, 1958*).

Фізичне значення слова «аскетика». «Аскетика» у фізичному сенсі означає «практикувати щось» (*Herodote 3,125*) або «прикладатися до чогось» (*Demockrite 53a*). Отож це «вправи тілесних сил», вправи для зміцнення тіла.

Слово може також означати вправи спортсменів і вояків або гімнастику. Це класичний вислів Ксенофонта (*Hipparch 8, 1, Mem. 3, 7*), який підтверджує вищість методичного старання, вправління над військовими діями.

Моральне значення. Аскетика у цьому значенні - це прагнення душі до мудрості. Ксенофонт порівнює вправу на стадіоні чи на війні з вправою у чесноті - «пануванні над собою». Спочатку слово означало спортсмена, атлета, опісля - чесну людину (cf.: *Xenophon. Mem., 1, 2, 19; Aristode. Eth. Nich.*).

У греків ототожнювалися слова наука й чеснота. Демокріт писав: «Є більше людей, які чинять добро, вправляючись у ньому, ніж добрих від природи».

Релігійне значення. Слово «аскетика» означало **1)** «побожну практику», започатковану в Єгипті. Піфагорійці ж плутають аскетизм із релігією; **2)** у Святих Отців Церкви знаходимо це слово завдяки Філону. Дивно, що у Новому Заповіті знаходимо це слово тільки один раз у Діяннях апостолів (*24, 16*). Є воно також у Старому Заповіті: *2 Мак. 15, 4; 4 Мак. 13, 22,12,11*. Цю ідею подає св. Павло: «Вправляйся у благочесті» (*1 Тим. 4, 7*), «Хіба не знаєте, що ті, які біжать на перегонах, біжать усі, але лиш один бере нагороду?» (*1 Кор. 9, 24*).

У конкретному значенні - це чесне стримане та умертвлене життя. В загальному розумінні воно характеризує гаряче побожне життя у світі, як це описує Климент Олександрійський: в його очах це «досконале християнське життя» (*Strom. TV, 22; PG 8, 1344*).

(cf.: *Dictionnaire de Spiritualite, Ascetique et Mystique, Doctrine et Histoire. - Tom I. - P. 939-941*).

РІЗНИЦЯ МІЖ АСКЕТИКОЮ ТА ІНШИМИ БОГОСЛОВСЬКИМИ НАУКАМИ

Різниця між аскетикою і догматикою. Догматика - наука теоретична, аскетика - практична. Аскетика вказує на труднощі й перепони в духовному житті й подає засоби, з допомогою яких можна дійти до досконалості.

Різниця між моральною теологією та аскетикою. Моральна теологія навчає практичних обов'язків під карою гріха. Аскетика ж подає правила і вказівки до досконалого життя, вчить як з'єднатися з Богом у досконалій любові.

Різниця між аскетикою та містикою. Містика (грец. *ἡσιεῖν* - «замкнути уста», «мовчати») - це щось таємниче, секретне, приховане, що знає тільки той, хто втаємничений у якусь справу чи бере в ній участь.

У широкому значенні містика не відрізняється від аскетичної, бо прагне злуки з Богом через любов. У конкретному значенні різниця існує, бо аскетика навчає звичайних доріг, що ведуть до досконалості, а містика звертає увагу на надзвичайні дороги.

ВАЖЛИВІСТЬ ДУХОВНОГО БОГОСЛОВ'Я

Аскетика перевершує своєю значимістю інші науки. Це чітко вираховується з її практичної мети: вона спрямовує нас до Бога, який хоче поділитися з нами своїм надприродним, Божим життям.

Бог створив людину за своїм образом і подобою, а гріх зіпсував красу душі, стягнув її у прірву пристрастей і пожаданья. Бог, Творець людини, є справжнім життям. Тому той, хто втратить Божу подобу, втратить і зв'язок із життям. Той, хто живе без Бога, не має щасливого життя. Аскетика допомагає відновлювати в нас образ Божий. Вона навчає, як єднатися з Богом у молитві, розважанні, контемплляції. Аскетичну вважають вершиною духовної науки, бо її мета - спрямувати душі до більшої любові Бога, до досягнення вищого ступеня досконалості, краси і святості життя.

КОРИСНІСТЬ І НЕОБХІДНІСТЬ ЗНАННЯ АСКЕТИКИ

Шкода, якої завдає людині незнання аскетичності

Для духовних осіб знання аскетичності не тільки корисне, а й потрібне, особливо тоді, коли вони мають навчати молодь.

Особа, яка не знає аскетичності, **не пізнає добре єдності**, що існує між об'явленими правдами і практичним життям; не побачить її величі, краси та приємності; не знатиме, як вона правильно розвивається; не матиме достатніх мотивів, які підтримували б її духовне життя і допомагали розвитку. Від нас вимагають жертви, а без усвідомлення надприродних мотивів важко навчитися жертвувати. Людина, яка не має в собі надприродного життя, не зможе прищепити його іншим. Як каже латинська приповідка: «Ніхто не дає того, чого сам не має».

Активність такої людини залишається безплідною і неповною. Така особа не може відчувати злуки з Богом, що є джерелом радості, сили й прагнення до досконалості. **Вона не зможе уникнути шкідливого формалізму**, який так легко вкрадається навіть до духовних осіб. І навпаки, якщо богопосвячена особа знає і застосовує знання духовного богослов'я, вона легше зрозуміє ідею і дух засновника свого Чину, легше пристосується до життя у спільноті.

Без знання аскетичності духовна особа не може правильно пояснити надзвичайні прояви духовного, особливо аскетично-містичного, життя.

Через незнання аскетичності виникають різні ересі.

Корисність знання аскетичності

Знання аскетичності прислужиться насамперед для священика, який зі свого уряду повинен бути **мужем духовним** (тому люди називають його «отцем духовним»). Він зобов'язаний прагнути до вищої, ніж світські люди, досконалості життя. Духовне богослов'я надасть йому необхідну допомогу для гідного виконання свого важливого обов'язку.

Знання духовного богослов'я додасть йому мудрості для розв'язання великих і складних проблем у духовному житті. Наприклад, навчить дбати про досконалість, вкаже як і в чому наслідувати святих, як жити у світі, щоб останній його не поглинув, як не втратити людську гідність, покаже яка різниця між мотивами і людською допомогою та Божою ласкою, виявить зв'язок між чеснотами і т. п.

Знання аскетички допомагає і дає повніше й чіткіше уявлення про духовне життя. Людина тоді краще бачить досконалість християнського життя. Знаючи аскетичку, бачимо перешкоди, але знати-мемо й чинники, які провадять правильною дорогою життя.

Знання аскетички необхідне священикові у сповідях, проповідях, конференціях, духовних порадах тощо.

Знання аскетички допоможе нам краще зрозуміти наших противників - еретиків, безбожників, які звертають увагу радше на праведне життя людини, ніж на теологічні розумування.

РІЗНИЦЯ МІЖ СХІДНОЮ І ЗАХІДНОЮ АСКЕТИКОЮ

Дехто твердить, що між східною і західною аскетичкою існує велика різниця, а дехто каже що ні. Наприклад, Кірієвський і Лоський виходять із того, що існують дві різні культури, два різні погляди на дійсність. Існує й інша думка. Так, о. Іринеї Гавзер Т. І., професор Григоріанського університету в Римі, каже, що Схід і Захід довго були разом і принципи духовного життя були усталені ще перед схизмою.

У конкретному значенні між східною і західною аскетичкою, очевидно, нема різниці тому, що духовне життя походить від Святого Духа, який існує для всіх народів без винятку, і перебуває у Ньому. Бог для всіх однаковий, як каже св. апостол Павло: «Немає бо різниці між юдеєм і між греком; бо той самий Господь усіх, багатий для всіх, хто його призиває; бо "Кожний, хто призове ім'я Господнє, спасеться"» (*Рим. 10, 12; пор.: Рим. 1, 14*). Чи, як твердить папа Бенедикт XV: «Церква Христова не є ані латинська, ані грецька, ані слов'янська, а католицька - тобто універсальна. Тому вона не робить жодних різниць між своїми дітьми: чи вони греки, чи латиняни, чи слов'яни, - всі нації однакові в очах Апостольського Престолу».

У ширшому значенні, коли заходить мова про розрізнення ласк, деякі відмінності щодо моралі, історії, географії, психології тощо між західними і східними народами існують. Наприклад, юдейський народ був першим вибраним народом. Бог призначав йому царів, пророків, суддів; врешті в Палестині народився Ісус Христос,

Син Божий. Отже, юдеї першими одержали об'явлення, інші народи - пізніше.

Та кожен народ має свої індивідуальні прикмети: слов'яни, візантійці, греки. Тож і східна аскетика має притаманні їй риси: особливості, традицію, патристику тощо, все те, що називаємо духовним скарбом тієї Церкви. Кожний народ має право розвивати свої культурні й духовні надбання, по-своєму підходити до духовного життя.

ОСНОВНІ РИСИ СХІДНОЇ АСКЕТИКИ

Образ і подоба Божа. Одна з головних тем східної аскетичної традиції - часте пригадування народом про те, що він створений за образом і подобою Божою. Східні Отці у такий спосіб підкреслювали гідність походження людини, вказували, яка велика честь для людини - бути створеною Богом за його подобою.

У давні часи деякі Отці навчали, що Христос - це образ Отця Небесного, а ми були створені за образом Христа Богочоловіка, передбаченого Богом перед віками, тож наша досконалість полягає у постійному уподібненні до Христа. Про те, що ми є учасниками Божої природи, говорить нам св. апостол Петро: «...нам були даровані цінні й превеликі обітниця, щоб ними ви стали учасниками Божої природи, уникнувши зіпсуття, яке пожадливістю розповсюдилось у світі» (2 Пт. 1, 4).

Свобода дітей Божих. Друга важлива риса східної аскетичної традиції - свобода дітей Божих, непов'язаність канонами, приписами, законами, на відміну від латинників. Наприклад, щодо Служби Божої, то ми маємо певну свободу рухів - тримання рук, стояння тощо, а латинники мали колись дуже точні приписи: скільки кроків уперед, скільки - вбік, руки тримали тільки «стіжком» (хоч після II Ватиканського Собору ці приписи цілком змінилися).

Широкий погляд на світ. Світогляд, згідно зі східною аскетичною традицією не обмежений тільки щодо тієї чи іншої групи народів чи націй. Він підкреслює універсальність спасіння. Раніше часто можна було почути від латинників, що спасіння можливе тільки в Католицькій Церкві.

Естетичне забарвлення. Східна аскетика відрізняється красою обряду, співу, великодніх святкувань, набожістю до святих, а пере-

довсім - до Божої Матері. Гідним уваги є те, що Східна Церква шанувала Марію більше, ніж Західна. У всіх церковних відправах: утрени, часах, вечірні, повечір'ї, не кажучи вже про молебні, - всюди згадують Пречисту Діву Марію.

Пошанування і повага до ікон. Латинська Церква надавала перевагу статуям, а Східна - іконам. Погляньмо тільки на Українську Церкву: в ній ми бачимо багато *чудотворних ікон*. Про те, як сильно шанував Пресвяту Богородицю український народ, свідчать численні чудотворні ікони-образи, перед якими наш народ від найдавніших часів отримував численні ласки за посередництвом Божої Матері.

Історія нашої Церкви записала на українських землях *240 чудотворних ікон Божої Матері*, при яких діялися очевидні чуда, підтвержені свідками й особливими комісіями. Назву тільки деякі: Київська Мати Божа - «Одигітрія», Чудотворна ікона «Пирогоща», Холмська Богородиця, Вишгородська, Зарваницька, Белзько-Ченстоховська (з Белза її забрав польський князь Владислав Опольський 1382 року та подарував її Ченстохові), Пацлавська, Почаївська, Гошівська, Бережанська, Білостоцька, Боринецька, Буцнівська, Жиривицька, Крехівська, Кристинопільська, Погорецька, Улашківська, Чернігівська та інші. Стрічаємо також ікони, що плачуть: Тербовельська, Верхратська, Самбірська, Підгорецька, Дашевська, Тернопільська, у Городку над Дністром, у Рогізній біля Самбора.

Взагалі греки і слов'яни мають велику набожність до Божої Матері.

Покутний дух. Дух покути особливо проявляється в час посту: це і поклони, і тривалі відправи, і пости, й умертвіння, і дисципліна, у монастирях носять волосяницю. Покутний дух особливо віддзеркалюється в церковних відправах. Наприклад, як чудово передає покутний дух розкаяної душі Великий Канон Андрія Критського (пісня «І плачу, і ридаю...»). Той дух покути й молитви ми бачимо у всіх східних народів: навіть араби натхненно моляться, б'ють поклони.

Теологія в історичному розвитку. Все, що написано у Святому Письмі, реальне. Тобто все, що каже Біблія, здійснилося, здійснюється чи здійсниться. Все, що каже Біблія, є правдою, яка реалізується в ході історії. Східні народи не люблять критичних пояснень, сприймають радше алегорії.

Велика пошана до книжки. Все, що написано в книжках про релігію чи іконографію, високо цінується у східних народів.

Антропоцентризм. Східна аскетика стверджує, що людина, маючи волю, має можливість жити згідно зі Словом Божим, гармонійно, у злуці з Богом, та зрозуміло, що центром всього є Бог, а не людина.

Людина була створена на подобу Христа. Христос - це архетип, якого передбачив від віків Небесний Отець і за цим взірцем створив людину. Це одна з теорій, а не теологічна догма (с/.: Огі[^]ел. *Сот. in <7o. - Т. 11, 3*).

Особливі стосунки і злука з Христом. Призначення людини, її повна реалізація - бути у Христі, як кв.ж6 св» Павло: «Він вирвав нас із влади тьми й переніс у царство свого улюбленого Сина, в якому ми маємо відкуплення, прощення гріхів» (*Кол. 1, 13-14*).

Бог кличе людину, запрошує до кращого й повнішого життя. Все життя ми мусимо прагнути того, щоб гідно відповісти на Божий поклик і запрошення. У цьому якраз і полягає сенс аскетичного життя.

Побожність. Східній аскетичі властиві терміни «духовність серця», «духовне намащення»: стан, у якому серце показує, якою людина є насправді. Тому в нас побутують такі вислови: «людина твердого серця», «людина м'якого серця». Ісус Христос сказав про себе, що він тихий і смиренний серцем. Про добру, щирю людину кажуть: «Це людина, яка має «золоте серце».

Східні народи більш чутливі, ніж західні: наприклад, німці й англійці - суворі, холоднокровні, милосердними стають не одразу. А слов'яни - дуже чесні й моральні, працьовиті, терпеливі, мають м'які серця і легко милосердяться над нужденним.

Гостинність. Слов'яни дуже гостинні, тому в них здавна побутують вислови: «Гість у хату - Бог у хату»; «Чим хата багата, тим рада».

Побожна чемність. Чемність виявляється у побожних привітаннях, побажаннях: «Боже, помагай», «Дай, Боже, здоров'я», «Слава Богу», «Слава Ісусу Христу», «Христос рождається», «Христос воскрес», «Боже, благослови», «Господи, помилуй», «Подай, Господи», «Тобі, Господи», «Як Бог дасть, так і буде», «Нехай діється воля Божа», «Хай Бог боронить», «Бог нехай спасе і помилує» тощо.

Духовні вправи. Особливого значення східна аскетика надає духовним вправам.

Духовні вправи це:

1. *Спільні молитви:* вечірня, повечір'я, північна, утренья, часи. Східні народи надають перевагу спільним молитвам над особистими. У латинян було навпаки: особиста молитва набирала більшої ваги. Та хто би як не ставився до того чи іншого виду молитов, Святу Літургію, однак, ніщо не замінить. Вона є першою й найголовнішою серед духовних практик. Також у східній аскетичі читання Святого Письма, Святих Отців Церкви, часте, а то й щоденне Святе Причастя вважалося необхідною поживою душі. Без такої поживи не було б у нас справжнього життя.

2. *Молитва Господня* - під нею треба розуміти не тільки «Отче наш», але будь-яке звертання до імені Ісуса Христа. При цьому може вживатися тільки ім'я Ісусове і можуть бути застосовані інші слова. Такі вправи дуже характерні для візантійської побожності.

У давні часи, спершу між монахами, а пізніше - між народом, з'явилася побожна звичка звертатися до імені Ісуса Христа. Так виникли коротенькі звертання до Бога: «Господи, Ісусе Христе, Сину Божий, помилуй мене, грішного» або «Боже, тримай мене в своїй опіці», «Боже, будь милостивий мені, грішному», «Господи, помилуй», «Господи, допоможи». Їх називають також «стрілистими актами».

Дух монашества. На Сході були здійснені перші спроби започаткування чернечого життя, яке відрізнялося духом і способом життя монахів.

«*Єреміти*» започаткували пустельне життя в Єгипті. Першими пустельниками були св. Антоній, св. Пахомій, св. Іларіон та інші.

«*Дендротаї*» (грец. *devdrou* - *дерево*) — монахи, що жили на деревах. Цих монахів описує Іван Мосх у своїй книжці «Духовна Лука» (П. Г. 87, 2924). Мароніт у Діоцезії Апана жив на кипарисі (cf.: *Revue d'or. chrit.* - 1899. - Т. IV. - Р. 337).

«*Стовпники*» (грец. *εϋΧοτας*) - монахи, які у Гієрополі в Єгипті роками жили на стовпах.

«*Затворники*». В Єгипті існувала практика т. зв. «стеноконії», тобто життя в означеному маленькому місці. «Затворники» замикались у своїх келіях, постили й молилися в тиші.

«*Мовчазні*» - монахи, котрі ніколи не говорили.

«*Ісихіасти*» (грец. *ησυχιστς*) - жили на самоті, у мовчанці, щоб осягнути внутрішній спокій та рівновагу духу.

«Сарабаїти» - монахи, які жили поза монастирем. їх не любили, бо вони не дотримувались монашої дисципліни і не підкорялися проповіді (Касіян, Колл. 18, 7).

«Подорожуючі монахи» - не мали сталого місця перебування, а переходили з одного місця на інше. Дуже часто встрявали у політичні справи.

«Лісовики» (грец. δΧε) - ліс) - монахи, які жили в лісах. Дехто з них взагалі не носив одягу.

«Гербіворі» - ті, які їли тільки рослини. Про них згадує у своїй історії Теодорет.

«Кавіотаї» - візантійські монахи, які не мали ні келій, ані монастиря (про них негативно згадували тодішні письменники).

«Таксидіоти» - між болгарами були т. зв. «таксидіотаї», які збирали пожертви, данину. Згодом церковне правило заборонило такий жебрацький спосіб життя.

«Юродиві Христа ради» - ті, які удавали з себе дурних, щоб бути погордженими задля Христа. Цей вид монашества побутував в основному між росіянами.

«Закопанці» закопували себе у Печерській Лаврі.

«Патерики» також жили у Печерській Лаврі (див.: о. Мирослав Ріпецький, о. Дамаскин Попович ЧСВВ. *Киево-Печерський Монастир і його подвижники.* - Мондер (Альберта, Канада): Вид. оо. Василіян, 1955).

«Странники» - другий тип монахів, що існував у Росії. їх толерували, а то й призначали їм такий спосіб життя. Вони ходили з місця на місце, здебільшого по відпустових місцях. Дуже часто царський уряд підтримував їх, давав їм харчі та притулок.

«Ксенітея» (грец. κενυοδ - «старший, чужий»). Древні народи вважали, що бути у вигнанні - рівнозначне тому, що бути нещасливим, убогим. Тож дехто навмисне йшов у чужі країни, ні мови, ні звичаїв яких не знав, з тією метою, щоб мати більше довір'я до Божого Провидіння (наприклад, так учинили св. Меланія, св. Полікарп).

Тісна співпраця Церкви з державним урядом. Священники, єпископи, патріархи у східних народів працювали нарівні з цивільним урядом, а то й самі володіли світською владою. Наприклад, на Кіпрі ще до недавніх часів урядував єпископ Макарій. У нас, українців, о. Августин Волошин був президентом Карпатської України.

Консервативний, традиційний дух. Східні народи не люблять змін, дуже прив'язані до свого і шанують традицію.

Схильність до контемпллятивного життя. Східна аскетика більше любить контемпллятивне життя, швидше пасивне, ніж активне.

Містика. Східна людина спостерігає Бога і Божі речі в собі. Бог у якийсь спосіб спілкується з душею людини.

Деякі духовні вправи - прагнення до досконалості.

Апатейя, безпристрасність. Людина від природи має схильність шукати щастя, радості, спокій. Це своєрідний інстинкт. Ще стародавні філософи шукали справжню радість і не могли знайти її. Одні шукали її у розкошах, як, приміром, епікурейці, платоніки хотіли знайти її у спогляданні, стоїки ж - у чесноті. Стародавні китайці та індійці шукали її у нірвані. Всі вони шукали безтурботності, блаженства, спокою.

Єгипетські монахи й монахині шукали єдності з Богом за допомогою апатії - такого стану душі, під час якого наші пристрасті були б так приборкані, щоб нас більше не турбували. Йдеться про наче цілковите визволення від пристрастей чи, як каже Касіян, повну тишу, в якій ніщо нам не перешкоджає (*сі.: ВісИоннаіге сіе БрігНиаШе СЪгНіепне. - Т. 1, 727*).

Деякі Східні Отці вчать, що апатія - це нечуливість, байдужість, свобода від емоцій, душевних потрясінь, свобода від гріха. Коли йдеться про нечуливість - говориться про Бога (*св. Вас. Евномій: П. Г. 29, 621С; Григорій Нисський. Проповіді. П. Г. 45, 48В*). Коли мова про байдужість, нечутливість, свободу від гріха - говориться про християн загалом. Якщо йдеться про свободу чутливості, то зрозуміло, що в християнському сенсі, про здобуту з Божою допомогою.

Відсутність гріха чи гріховної емоції. **Майстерне володіння почуттями**, тобто вдале керування своїми пристрастями, у східній аскетичній означає неприв'язаність, віддалення від усього, спокій. Такий стан характерний для контемпллятивного життя, він передає різні ступені контемпллятивного життя: Максим Ісповідник подає чотири такі ступені (*П. Г. 90, 544С*).

Це поняття безпристрасності є християнським розвитком поняття безтурботності у стоїків. Щодо споглядання Бога безпристрасність є: а) усунення перешкод, б) провідниця до досконалості (*П. Г. 8, 1348В*).

Стосовно контемплляції: а) **усунення перешкод** (*Григ. Нисський: П. Г. 46, 284Д; Евагрій Понтійський: П. Г. 40, 1237Д*); б) **вона веде**

до **досконалості**, як описує Григорій Ниський (П. Г. 44, 137В), і до всіх чеснот, як каже Іван Ліствичник (П. Г. 88,114В), та чистоти (Там же. 1148,Ц).

Спокій, контемпліативний мир згідно східної аскетички характерні для вищого контемпліативного життя (Климент Олександрійський. Стром.: П. Г. 8, 1361А; cf.: *Patristik Greek Lexicon // by H. Lampe DD. - Oxford. - P. 170*).

Святий Єронім заперечує апатію (П. Л. 23, 496А). Він стверджує, що людина не може повністю звільнитися від емоцій, бо ж вона не камінь і не Бог. І справді, ніхто не може сказати, що він безгрішний.

Гноза. Деякі Святі Отці Східної Церкви подають науку про т. зв. гнозу (грец. *γνῶσις* - «знання, пізнання» або «наука») - бажання досягнути надприродне знання. Від цього поняття походить назва «гностики». Гностики, наслідуючи поганську філософську школу, вважали, що досконале життя полягає у знанні й контемпліції. Вони розрізняли три категорії людей: а) **досконалі**, або «пневматікос» (грец. *Κνευματικοί*); б) **звичайні християни**, або «психікой» (грец. *ψυχικοί*); в) **погани**, або «гілікой» (грец. *ἑθνη*). Це розрізнення відбулося після глибшого і повнішого пізнання правд віри. Про це говорять Климент Олександрійський та Ориген. Східна гілка гностиків ще дотепер існує в Ірані у вигляді маздаїзму (cf.: *Sacramentum Mundi, an Encyclopedia of Theology // by K. Rahner. - Tom 1. -P. 375*).

«Гноза», згідно Климента Олександрійського, - це наука, знання (Стром. 2, 17, П. Г. 8, 1013С). Її часто ідентифікують із християнською наукою або із духовним знанням Письма, на відміну від світського знання.

Це слово вживається також для означення людського знання про Бога, який сам у собі перевищує всяке знання в своєму містичному житті (Григ. Нис.: П. Г. 46, 1086Д).

Слово «гноза» може також означати **вище, містичне, і нижче, дискурсивне знання** (П. Г. 34, 720В). Ці знання здобуваються зазвичай за допомогою думок (П. Г. 8, 1373А) або **у вищій формі, як дар** (П. Г. 9, 28А); деякі знання здобуємо через Христа, який є світлом, правдою і життям. Про це йдеться у навчаннях апостолів і Церкви (П. Г. 7, 1077В), ці знання передаються через навчання (П. Г. 20, 137Д).

Мета знання через гнозу - навчити людину приймати відповідальність і погорджувати смертю (П. Г. 6, 849А), відрізнити добро

від зла (ів. Зол.: Гом. 13,1), щоб привести її до Першопричини (П. Г. 3, 825А). Це знання стосується і віри, бо без віри його не здобудемо (Клим. Олекс.: П. Г. 8, 968А); стосується також мудрості (П. Г. 9, 477С), контемпляції (П. Г. 6, 57В), спасіння, харизми.

«Гноза» може означати також **контемпліативне й містичне знання** (Клим. Олекс.: П. Г. 8, 1148В). Його трансцендентність висловлюється у парадоксах, а вдосконалюємо це знання після перемоги над пристрастями (Клим. Олекс.: П. Г. 8, 1145С). Це знання дається кожному згідно його поступу (П. Г. 9, 725С), воно збільшується завдяки практикуванню чеснот, особливо через умертвіння, покору (П. Г. 90, 1061А), як навчає Максим Ісповідник, та приймання Святих Тайн (Діон. 3, 536С). Однак воно не передається всім (П. Г. 8, 689А). Це знання одержали Яків, Іван і Петро після Христового воскресіння (П. Г. 20,136А). Його отримав дехто у переданій традиції апостолів (П. Г. 9, 284А) та деякі християнські учителі, переважно єпископи (Діон. Ар.: П. Г. 3, 373С). **Сутність цього знання** - любовна єдність із Богом (П. Г. 3, 872С). **Результат цього знання** — **каяття й очищення душі** (П. Г. 8, 961В). Це пожива душі (П. Г. 8, 285В), його природа - свята (Клим. Олекс. Стром. 6, 15), це просвітлення і приготування до блаженного споглядання; воно допомагає виконувати добрі справи.

«Гноза» може означати **Боже знання**. Характерною рисою цього знання є **повнота досконалості** (Діон. Ар.: П. Г. 3, 869А). Вона ж є джерелом усього знання (Там же. 596), це своєрідне знання (Макс. Іспов.: П. Г. 4, 429Д).

Це Боже знання погано зрозуміли аріяни й монофізити, їм заперечують св. Василій Великий і Григорій Ниський.

Гноза стосується й ангельського знання. Знання ангелів не дискурсивне, а інтуїтивне (Діон. Ар.: П. Г. 3, 868В), воно сповнене самим собою у незмінній Божій любові (П. Г. 3, 480С) й очищаючій силі (П. Г. 3, 209Д).

Воно передається в ієрархічному порядку (П. Г. 3, 212А); таке знання передається і людям (Patristik Greek Lexicon. - P. 31).

Ісихіазм. Означає опанування природи, а це само по собі добре. Ісихіясти прагли досягнути стан повного відпочинку, спокою, перебуваючи в якому людина не відчувала би боротьби чи бунту тіла. Таким чином, наші серця були би сповнені любові й відкриті для г. зв. «споглядання».

Св. Василій залюбки підкреслює характерний прояв досконалості, а саме нічим не порушений мир і гармонію.

Мир, спокій, «ісихія» - це щастя (*Гом. на Пс. 53*), а гріх - це збентеження, збурення в душі, це нестача миру. Завдання аскези - шукати, боротися й віднаходити втрачений мир і рівновагу. Якщо ми усунемо з душі гріх, тоді досягнемо мир. Мир є зовнішнім, якщо досягаємо його шляхом відречення від матеріальних благ, світових справ, земних прив'язаностей та через втечу від світу, а внутрішній мир досягаємо через боротьбу проти пристрастей, які є причиною душевного збентеження (*св. Вас. Лист 2*). Тому від того, як довго ми будемо опановані пристрастями, зв'язані тілом, залежить, як довго ми не знайдемо спокою, бо вони є джерелом неспокою і неладу (*Гом. на Пс. 33*). Всі наші неспокої походять від нестачі самозречення, розважності, рівноваги або вони народжуються з якоїсь пристрасті (*К. П., 17*).

Треба щоб у душі запанувала «субота», тобто день «недільний», день відпочинку. А це станеться тоді, коли ми будемо розіп'яті для світу, скинемо з себе передчасні пута, журбу, не піддаватимось гріхові, досягнемо свободу духу (*Гом. на Пс. 77*).

Слово «ісихія» може мати різні значення: **мовчання** - мовчання Бога перед об'явленням своїх тайн (*Діон. Ар.: П. Г. 3, 949А*); **спокій, тиша** - стан душі, обов'язковий для контемпляції (*Іван Ліствичник, П. Г. 88, 1097А; Василій Великий: П. Г. 32, 224С*); можливість позбутися власної волі (*П. Г. 88, 110*); молитва, відкуплення; ключ до розуміння Божих Тайн.

Результат «ісихії»: споглядання Бога (*П. Г. 79, 812В*); постійна прослава Бога (*П. Г. 88, 1101А*); **спокій-самота** - стан розлуки зі світом (*Вас. Вел.: П. Г. 32, 228; Ів. Зол.: П. Г. 7, 513Д; Григ. Нис.: П. Г. 44, 456С*); монастирське життя (*Вас. Вел.: П. Г. 32, 365С*) (тому єгипетські монахи називали себе «ісихіястами») (*П. Г. 67, 1340С*); найбільша радість монаха (*Евагрій Понтійський: П. Г. 40, 1253В*); приготування до служіння.

Однак такий спосіб життя можна облишити, якщо цього вимагає Церква (*П. Г. 98, 1473; cf.: Patristic Greek Lexicon, p. 609; cf.: Introduccion a la vida espiritual Manual de Teologia Ascetica y Mystica, by L. Bouyer. - Barselona, 1964. - P. 236*).

Споглядання. У суб'єктивному - духовному значенні (*грец. весорба*) означає бачення: побачити, споглянути, звести очі, помі-

чати. Може означати також зміст бачення, тобто вид (*П. Г. 7, 440В*) або конкретно - оглядач, свідок. Об'єктивно означає вид, видовище.

В інтелектуальному значенні споглядання Бога - це розважання, дослідження, студії; інтелектуальні розважання, тобто сприйняття, акт розуму, спостереження, з'ясування; теорія, наука, знання.

У філософському значенні - це **контемпляція** (*П. Г. 90, 1433В*), або споглядання Бога. В цьому стані святі досягають досконалий спокій, душевну радість, безнастанну молитву, що часто переходить в екстаз. Таким чином, вони набувають знання сокритих тайн, що містяться у Святому Письмі, підкоряють природу, а то й хижих звірів, і отримують дар творити чудеса. Однак таких святих було дуже мало.

Визначення - як науковий відділ навчання, або як пророча контемпляція.

Духовне споглядання не завжди чітко відділене від філософського споглядання.

Людське споглядання (*Григ. Нис.: 17. Г. 44, 892А-С*):

мета життя (*Клим. Ол.: П. Г. 8, 1076С*);

есенція теорії - це знання Бога (*Вас. Вел.: ТГ. Г. 32, 265С*);

контемпляція Божого царства (*77. Г. 8, 984В; Григ. Нис.: П. Г. 44, 1124В*).

Шлях до здобуття споглядання - це чистота серця: «Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога» (*Мт. 5, 8; Клим. Ол.: П. Г. 9, 416С; Григ. Нис.: П. Г. 44, 373В*):

очищення духу (*Філокс. Лист 37*);

знання мудрості, з якою тісно пов'язане (*П. Г. 97, 945В*);

відсторонення від чуттєвих речей (*П. Г. 11, 993С; Григ. Нис.: П. Г. 44, 373В*), хоча чуттєві речі можуть показати дорогу до споглядання (*Діон. Ар.: П. Г. 3, 343В*);

молитва (*П. Г. 9, 465В*), з якою тісно пов'язана контемпляція (*П. Г. 90, 1432С*);

фізичний відпочинок, дозвілля (*Вас. Вел.: П. Г. 31, 1341А*);

стосовно надлюдського посередника, що викликає споглядання (*П. Г. 9, 421А*); або спеціальна риса християнської контемпляції, підсилена догмою (*П. Г. 37, 1591А*); тісно поєднана з людськістю Христа (*П. Г. 14, 121Д*); виявляє правду (*П. Г. 97, 956Д*); яка несе в собі радість (*Клим. Ол.: П. Г. 9, 296В*); викликається її любов'ю (*П. Г. 9, 413С*); однак вона не виключає святого страху (*Григ. Нис.*

36, 344Д); треба берегти її від спокус гордості (П. Г. 39, 1729А); її здобувають у належний час (Ів. Листвичник: П. Г. 88, 813С).

Результат споглядання. Споглядання єднає людей з ангелами (Клим. Ол.: П. Г. 9, 409В); утверджує віру (П. Г. 8, 749В); удосконалює чесноти (П. Г. 14, 52А); веде до осягнення Божої недосяжності, адже Бог - незглибима містерія, неосяжна доброта (Григ. Нис.: П. Г. 44, 376Д); приносить згоду з Христом (П. Г. 39, 1728С); злуку з Богом (П. Г. 94, 1569С); обожествлення (П. Г. 14, 817А).

Діяльність повинна поєднуватися з контемпляцією (П. Г. 9, 312С). **Контемпляція більш досконала, ніж дія** (Григ. Наз.: П. Г. 37, 928А). Співвідношення дії й споглядання символізують хліб і вино Євхаристії (П. Г. 13, 1388А). Споглядання удосконалюється у вічності (Клим. Ол.: П. Г. 9, 413С; Григ. Наз.: П. Г. 36, 212С); ангельське споглядання (П. Г. 9, 725В; П. Г. 11, 513В; Н. Г. 97, 933С); споглядання Пресвятої Трійці (П. Г. 14, 817Д; Григ. Наз.: П. Г. 36, 320С).

Екзег. 1. Про видіння пророків й апостолів (П. Г. 66, 404Д) може правильно пояснити тільки розум, неприв'язаний до земних справ (П. Г. 3, 415С).

2. Як технічний термін духовного пояснення Письма, особливо антиохійська школа (П. Г. 67, 668А; cf.: *Patristic Greek Lexicon*. - P. 648).

Паррезія - означає, що людина має таку прихильність і ласку в Бога, що коли в Нього що-небудь просить - одержує, має в молитві таку силу, що Бог не може противитися їй, і за її бажанням Він робить навіть чудеса.

Спочатку це слово мало політичне значення, особливо у греків. В Афінах воно означало свободу слова, коли людина мала право висловити свою думку, могла сказати все, що хотіла, що думала.

Ми бачимо, що в Новому Заповіті це слово означає свободу християнина перед Богом. Воно має особливе значення в молитві.

У св. Павла «паррезія» означає відважно проповідувати Христа, з радісним серцем ходити перед його лицем.

Грецький «Лексикон» подає таке значення: «паррезія» означає свободу висловлювання або громадську свободу; в негативному значенні - це невторопність, вільне поводження, небажана приязнь.

Може також означати довір'я, відвагу, зухвалість, вільний доступ.

У ставленні людини до Бога:

угода людини з Богом, яку вона втратила внаслідок порушення Божої заборони (П. Г. 18, 328С; П. Г. 46, 373С);

паррезію мали старозавітні святці (П. Г. 18, 182В), особливо Мойсей (П. Г. 11, 297С), деякі християни (П. Г. 44, 1180А);

Бог є кінцеве джерело паррезії (П. Г. 10, 424В);

вона дається під час хрещення (П. Г. 10, 435С);

під час приймання Пресвятої Євхаристії; у священних діях; одержується через прощення гріхів, завдяки чеснотам і добрим справам (П. Г. 18, 117С; П. Г. 14, 688С; П. Г. 44, 1177В);

через молитву.

У ставленні до деяких чеснот:

любви, яка поєднується зі зростанням чеснот (П. Г. 79, 828);

мудрості (П. Г. 17, 269А);

правди (П. Г. 9, 541С; П. Г. 35, 1112С). Її втрачають через гріх (П. Г. 11, 297С).

Паррезія - це особлива якість Христа Богочоловіка (П. Г. 4, 962А); деяких мучеників, якщо їхнє заступництво було ефективним (П. Г. 2, 645Д), деяких святих осіб (П. Г. 13, 444В); Пречистої Діви Марії (П. Г. 2, 523А). Так, діяльність святих у небі більш ефективна, ніж їхнє земне життя (П. Г. 86, 2122А). Паррезія може означати також вільне зближення Христа й апостолів (П. Г. 46, 732А). Паррезія це також особлива якість християнської молитви, особливо коли читають молитву «Отче наш» (П. Г. 44, 1137Д). Вона дається тільки тим особам, які перебувають на вищому духовному щаблі в контемпляції. Умова паррезії - терпіння (П. Г. 79, 996В). Місце паррезії в духовному житті - душа (П. Г. 44, 1037А). Довершення її відбувається в небі. Паррезія спричиняє довіру до Христа і довіру в молитві (П. Г. 44, 1140А; cf.: *Patristic Greek Lexicon*. - P. 1044-1045).

Анестезія (грец. *αναισθησία*) - знечулення, при якому людина отримує ін'єкцію і не відчуває болю. Як фізично, так і духовно людина хотіла дійти до такої нечулості, за якої наша природа не реагувала би на подразнення і спокуси, а думки були б наче завмерлі.

У наш час люди вдаються до давніх китайських чи індійських способів «йоги», приєднуються до т. зв. «п'ятидесятників» чи «харизматиків» або намагаються навчитися «теології звільнення».

Східна аскетска відзначається поміркованістю. Східні народи спокійно переносять жорсткість і злигодні життя та клімату, вважають, що важка фізична праця корисніша, ніж умертвіння.

Нірвана. У буддистів - це стан досконалого блаженства, який досягається повним виснаженням або припиненням індивідуального існування і поглинанням душі Найвищим Духом (Богом) або позбавленням себе всіх бажань і пристрастей, чи почуттів.

(New World Dictionary of American Language (11 edition). - P. 962).

Йога в індуїзм. Це містична й аскетична дисципліна, завдяки якій бажать пізнати себе, визволитися і з'єднатися з Найвищим Духом - Богом чи з універсальною душею шляхом сильної концентрації, зосередження, глибокого розслаблення і вправ, які вимагають відповідної постави тіла, контролю дихання тощо.

Сам Дада Бодгешананда пояснює це так: йога - це дуже популярна у всьому світі наука, яка займається як фізичною, так і ментальною стороною людини. Особа, яка практикує йогу, краще розвиває свої сили.

Йога бере свій початок в Індії. Це гімнастика, що допомагає зменшити напруження буденного життя. Вправи йоги звернені на суглоби і дихання.

Йога вимагає великої витривалості, вправ у релаксації чи медитації і має на меті зміцнити волю, спокій і духовну концентрацію.

Той, хто займається йогою, виглядає молодшим, стрункішим, гнучкішим і жвавішим.

У деяких містах є багато закладів, у яких навчають вправ йоги.

(cf.: New World Dictionary of American Language (11 edition). - P. 1649).

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АСКЕТИКИ

Слов'яни більш схильні до дії, ніж до контемпляції, розважання. Наприклад, у нашій Літургії більше дій, ніж у латинській, а це: кадіння; обхід із Євангелієм; принесення Дарів з проскомидійника; метанії; ми тричі хрестимося; люди люблять голосно співати, молитися; у нас відбуваються процесії з хоругвами, хрестом, Плащаницею, поклони тощо.

Слов'яни по-своєму відчують красу, - вони люблять кольорові речі, вишиті фелони, чудові іконостаси, хоругви, ікони, прикраси й позолоти церковних книг, культового знаряддя, хрестів. Люблять атракційність і красу обряду.

Церковна і народна музика. Слов'яни люблять разом співати, відповідати, особливо люблять церковні хори. Провінційні мелодії: світські мелодії, василіянські наспіви тропарів, кондаків, подібних, самогласних, болгарських на литії, прокіменів, ірмосів - все це притаманне нашому духовному життю.

Релігійне і чернече життя має свої особливості. Але й побожність наших людей теж має свої особливі риси.

Християнство в Україні офіційно почалося 988 року за князювання Володимира Великого і княгині Ольги в Києві. У той час ще не було схизми: Схід і Захід ще були об'єднані в одну Католицьку Церкву. Коли в Церкві настала схизма (1054 року за Керуларія), наш народ офіційно не прийняв її. Вона увійшла до нас непрямо. Наш народ завжди був звернений до Петрового престолу, він завжди прагнув єдності. В 1595 році наша Церква знову з'єднується з Католицькою Церквою. А св. Йосафат Кунцевич ЧСВВ 12 листопада 1623 року віддає своє життя за єдність: «Щоб було одне стадо й один пастир» (*пор.: Ів. 10, 16*). II Ватиканський Собор бере собі це за приклад сучасного екуменізму.

Мова, звичаї і культура відрізняють слов'ян від інших народів.

Навіть **уділення Святих Тайн** дещо відрізняється, особливо від латинників.

У слов'янському народі панує **глибока мораль**, приміром, пошана до подружнього життя (у слов'ян нема так багато розлучень, як в інших народів).

ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

У східних учителів, можна побачити такі головні напрями духовного життя: 1) **первісна або Євангельська духовність** - ґрунтується на науці св. Полікарпа, який говорить: «Зроби Євангеліє правилом твого життя»; 2) **інтелектуальна духовність** - розвинена вченням Евагрія Понтійського (1^а399), який твердить: «Царство небесне треба контемплювати»; 3) **практична духовність** св. Василія Великого (1^а379), який навчає: «Віра сповнена любов'ю»; 4) **містична духовність** - родоначальником якої є св. Григорій з Ниси (1394), який каже: «Старайся осягнути Бога в містичній темряві»; 5) **сентиментальна, або екзистенціальна духовність**, яку подає Діядох з Фотіку (1486),

вона базується на відчутті Божої доброти й діянні Святого Духа в душі; **6) ісихізм, або духовність серця**, основоположником якої є Никифор Самітник (Пустельник) (†1340), котрий говорив: «Візьми свій розум до свого серця і там перебувай».

1. Початок Київської духовності

Отець Атанасій Пекар ЧССВ у своїх працях доводить, що українська духовність - це практична духовність, взята від св. Василя Великого. Ми знаємо, що духовність у Київській Русі-Україні розвинулася в X-XI століттях, коли практична духовність була домінуючою на горі Атос.

Практичну духовність спочатку систематизував св. Василій Великий (†379), а в IV столітті св. Іван Золотоустий (†407) впровадив її у Константинополі. Деякі автори описують її як **моральну духовність**, бо вона ретельно зберігає обов'язки морального закону. Дехто вважає це «духовністю світських людей» на протиположність «містичній духовності» монахів, як це спостерігає Евагрій Понтійський і відносить її до «гнози».

(cf.: M. Viller, K. Rahner, *Ascese und Mystic in der Vaterzeit.* - Freiburg: Br., 1939. - P. 97-109; Rev. A. Peкар OSBM. *In search of Ukrainian Christian Spirituality*; Мр. Іван Скочиляс. *Альманах 1979.* - Філадельфія (Па. США): СУК «Провидіння». - С. 56-61).

Однак св. Іван Золотоустий, як і св. Василій Великий, наполягав, що є тільки одна духовність - досконалість, спільна для всіх християн, бо Христос спрямовує свої слова: «Будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий» (Мт. 5, 48) не тільки до монахів, а до всіх людей.

(cf.: Ch. Baur, *Das Ideal der Christlichen Vollkommenheit nach dem Hl. J. Chrysostomus art. in Theologie und Glaube, 6 (1914) 564-574.*

У VI столітті практична духовність св. Василя ожила в Палестині. Нею зайнялися великий вчитель св. Теодосій Сенобярх (†529), св. Варсануфій (кінець VI ст.) і св. Доротеї (†620). З Палестини духовність св. Василя знову повернулася до Константинополя після того, як св. Теодор Студит (†826) впровадив її у своїй спільноті. Звідси св. Атанасій, який одержав релігійне виховання у Студіоні, переніс цю духовність на гору Атос.

Тому св. Теодосій (†1074), який прийняв Атонський Типікон для свого монастиря в Печерській Лаврі в Києві, прийняв також

практичну духовність св. Василя, яка тоді процвітала на горі Атос. Очевидно, св. Теодосій зробив практичну духовність основою української духовності й релігійних думок.

(cf.: G. Fedotov. *The Russian Religious Mind/Cambridge, Mass.; Harvard University Press 1966/vol. 1, especily. - P. 132-157*).

У часи середньовіччя монахи вірно дотримувалися василіанських аскетичних ідеалів. їх також прийняла Могиланська Академія в Києві як традиційну українську школу духовності.

У 1617 році, коли Чин св. Василя зазнав реформи за митрополита Й. В. Рутського і св. Йосафата Кунцевича, василіанські монахи стали носіями давньої української традиції - практичної духовності (пор.: *Дух Василіанського Чину // у Пропагандній Книзі оо. Василіан в Канаді. - Торонто, 1953. - С. 37-66; А. Пекар. Досконалий християнин. - Рим: В-во оо. Василіан, 1968; П. Федюк. Св. Василій Великий і християнське аскетичне життя. - Рим-Торонто: В-во оо. Василіан, 1978*).

2. Практична духовність

Оскільки традиційна українська духовність є практичною, варто ознайомитися з її головними ідеями, як це розумів її основоположник св. Василій Великий.

Наслідуючи апостольських Отців, св. Василій Великий ґрунтує свою духовність на вірі, розвиваючи християнську дорогу життя за правилами і науками Святого Письма. Мета християнського життя, тобто духовна досконалість, полягає в любові, тісно поєднана з християнською душею і з Богом, який є «любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (пор.: *1 Ів. 4, 16*). Згідно зі св. Василієм, Божа любов засіяна в наших серцях, наче «насіння», і тому треба її плекати в школі Божих заповідей, аж поки, за ласкою Божою, вона виросте в абсолютну досконалість (св. Вас. III. П., 2, 1).

Спочатку людина втратила любов Бога через свій непослух. Тому дорогою назад, до Божої любові, мусить бути послух, як це доводить Господь наш Ісус Христос, який, дотримуючись заповідей свого Отця, «в його любові перебуває» (*1 Ів. 15, 10*). Це також узгоджується з наукою св. апостола Івана, який твердить: «А хто береже його слова, в тому любов Божа справді досконала» (*1 Ів. 2, 5*). Отже, практичну духовність, що ґрунтується на практикуванні чеснот-заповідей,

стисло можна окреслити як «**віру, яка діє через любов**». Цю думку, запозичену у св. Павла, часто повторював св. Василій Великий, коли хотів змалювати образ справжнього християнина (св. *Василій Великий. Моральне правило, 80, 22 параграф; Гал. 5, 6*).

Василіянські ідеали практичної духовності завдяки латинському перекладові аскетичних творів св. Василя, здійсненому Руфіном з Аквілеї (|410), і завдяки впровадженню їх у Монастирські Правила св. Бенедикта (1⁵⁴⁶) знайшли дорогу до західного світу. Навіть нині чимало засад західної духовності базується на аскетичних принципах, які подав св. Василій, що знайшов їхне обґрунтування у Святому Письмі. Для св. Василя, а також для послідовників практичної духовності слово Боже, як подає Святе Письмо, стає «єдиним правилом християнського життя».

ХАРАКТЕРЫ РИСИ СХІДНОЇ ЦЕРКВИ ПІСЛЯ П ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

1. Пошана

«Католицька Церква високо цінує інституції Східних Церков, їхні літургійні обряди, церковну традицію і християнське життя. Адже у них виявляється те **передання, що походить від апостолів через Отців** (*Лев XIII. Ап. Лист «Гідність Східних Церков», 30 лист, 1894 // в Діяннях Льва XIII. - Т. 14. - С. 201-202*) та становить частину божественно об'явленої та неподільної спадщини цілої Церкви. Тому, дбаючи про Східні Церкви, що є живими свідками цього передання, цей священний і Вселенський Собор бажає, щоб вони процвітали та з новою апостольською силою виконували доручену їм місію» (*ІІВатиканський Собор. «Про Східні Католицькі Церкви» // укр. переклад о. А. Великого, ЧСВВ. - Рим: В-во оо. Василіян, 1965. - Том III. - С. 149*);

Собор говорить про **збереження духовної спадщини Східних Церков**.

«Історія, передання та численні церковні установи дають чудове свідчення того, як добре Східні Церкви прислужилися для Вселенської Церкви. Тому священний Собор не тільки належно оцінює та справедливо схвалює цю церковну й духовну спадщину, а й твердо вважає спадщиною всієї Церкви Христової...» (*Ват. II. - Т. III. - С. 152*).

Отже, Собор:
цінує літургійні обряди, передання, правопорядок і християнське життя Східної Церкви;
схвалює їхню давність й апостольське походження;
заявляє, що вона становить частину божественно об'явленої та неподільної спадщини всієї Церкви;
вважає, що Східна Церква **є живим свідком** апостольського передання;
бажає, щоб ця Церква процвітала з новою апостольською силою і виконала доручену їй місію (*том III, стор. 149*).

2. Єдність Церков

Собор бажає єдності Церков зі Східною Церквою, бо вона має ту ж віру, ті ж Святі Тайни, ту ж владу. Собор заявляє, що розмаїтість обрядів у Церкві не тільки не шкодить її єдності, а й ще більше виявляє її (*Там же. - Том III. - С. 150*).

3. Рівноправність

Хоч Церкви відрізняються обрядами й духовною спадщиною, проте мають однакову гідність, тож одна одну не перевершує в обрядах. Вони мають однакові права й обов'язки, навіть щодо поширення Євангелія по всьому світу (*пор.: Мр. 16, 15*) під керівництвом римського архієрея (*Ват. II. - Т. III. - С. 150-151*).

4. Співпраця

Собор бажає співпраці Східних Церков (*Ват. II. - Т. III. - С. 151*).
Заохочує дотримуватися свого обряду (*Там же. - С. 151*).
Визнає заслуги і правопорядок Східних Церков (*Там же. - С. 152*).
Оцінює та справедливо схвалює церковну і духовну спадщину, звичаї... (*Там же. - С. 152*).

5. Зростання у знанні своїх справ

Собор учить: «...вони повинні щораз більше зростати у знанні цих справ та набувати більшої досконалості в їх застосуванні» (*Там же. - С. 153*).

6. Повернення до прадідівських передань

«...Нехай стараються повернути до прадідівських передань»
(Там же. - С. 153).

7. Нові патріархати

«Оскільки патріархальна інституція в Східній Церкві є традиційною формою управління, Святий і Вселенський Собор бажає, щоб при потребі були засновані нові патріархати, а їх заснування доручається Вселенському Соборові або римському архієреєві (Там же. - С. 155).

8. Святі Тайни

Собор підтверджує і схвалює порядок, за яким Святі Тайни, які зберігаються у Східній Церкві, мали практику відправлення та уділення.

Миропомазання. «Всі східні священики можуть уділяти цю Святу Тайну разом із хрещенням чи окремо всім вірним будь-якого обряду, не виключаючи і латинського» (Там же. - С. 156), зберігаючи щодо дозволеності приписи загального чи місцевого права.

Свята Літургія. Собор велить брати участь у Святій Літургії: «...що хосенний час для виповнення цього обов'язку від вечірні в навечір'я аж до кінця неділі чи святкового дня. Пильно доручається вірним, щоб у ці дні або й частіше, а то й щоденно приймали Пресвяту Євхаристію» (Там же. - С. 157).

Тайна Покаяння. Священикам якого-небудь обряду дається влада слухати сповідь сумлінно і без жодних обмежень. Коли єпископ дав розпорядження, воно поширюється на довірену територію і на всі місця та вірних якого-небудь обряду на цій території (Там же. - С. 157).

Дияконат.

Відновлений одружений дияконат.

Спрощене укладання змішаних шлюбів.

Свята. Собор бажає, щоб Церкви погодилися святкувати Пасху одного і того ж самого недільного дня.

Спільні моління. Собор заохочує до спільних молінь і прагнення до єдності: «Всі християни, східні і західні, просять, щоб гарячі та невпинні, а то й щоденні молитви возсилали до Господа, щоб за

поміччю Пресвятої Богородиці всі стали одне. "Любіть один одного братньою любов'ю. Пошаною один одного випереджайте"» (Рим. 12, 10) (Там же. — С. 161). (Вселенський Собор — Ватиканський Другий. Діяння і Постанови. - Т. III: Церква-Східні Церкви, Екуменізм // переклад о. А. Великого ЧСВВ. - Рим: В-во оо. Василян, 1965. - С. 145-164).

МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

Метод повинен бути не тільки суто теологічним, позитивним і дедуктивним, тобто науковим, а й індуктивним, який ґрунтується на спостереженні та експерименті.

Є три методи викладання: а) дедуктивний; б) індуктивний; в) змішаний.

Метод дедуктивний або науковий

Полягає у вивченні Святого Письма, Традиції і богослов'я загалом. Науку християнської досконалості черпають із певних і непохитних теологічних принципів, які застосовують до окремих випадків, тобто для пояснення предмета, для досягнення досконалості. Тут слід враховувати те, які сили чинять їй опір, які способи молитви застосовуються, які практичні висновки робимо з окремих дій. Це теоретична наука, або, як кажуть богослови, спосіб «апріорі».

Цей метод добрий для досягнення зрозумілих теологічних принципів, однак його не застосовують у тому, що стосується містичного, бо: у цій сфері мало певних теологічних принципів; наприклад, не всі догматики однаково викладають дари Святого Духа;

слово «контемпліяція» не всі автори використовують в однаковому значенні, тому пояснення є незрозумілими;

важко робити висновки із сумнівних принципів, тому виклад надто теоретичний.

Метод індуктивний, аналітичний або описовий

Полягає у тому, що події духовного життя окремих осіб, особливо канонізованих святих, вивчають, описують, аналізують, класифікують і формулюють принципи духовного життя. Цей метод назива-

ється також аналітичним, досвідним (ґрунтується на досвіді) або описовим.

Він, однак, має свої труднощі:

важко веде до справжньої теологічної науки. Однак цей метод можна застосовувати, якщо Церква прослідкувала і зробила з нього висновки;

з опису містиків заледве можна зрозуміти суть, бо їхня мова специфічна - метафорична, алегорична, а нерідко й поетична, без точних понять і теологічних термінів, особливо коли говорять про вищі ступені влистої контемпліяції.

Змішаний метод

Добре, навіть необхідно застосовувати ці два методи: дедуктивно-науковий, ідуктивно-описовий, тоді аналітично-синтетичний буде раціональним і теоретичним.

Насамперед треба переглянути об'явлені правди, що ґрунтуються на Святому Письмі, традиції і науці Церкви. Відтак визначити дедуктивним методом природу християнського життя, його надприродну суть, зростання, закони, які ним керують, суть християнської досконалості; що належить до нормального розвитку освячуючої ласки через внутрішню необхідність, а що є надзвичайним. У той же час необхідно зауважити факти досвіду, збираючи їх із творів містиків, які жили цими правдами, перевірити тексти, досвід боротьби, труднощі, а також визначити метод осягнення святості, проведені дослідження тощо. Маючи це на увазі, ми будемо обережні в розрізненні речей суттєвих і випадкових, звичайних і надзвичайних, що конче необхідне для святості душі і що є змінним й адаптується до різних темпераментів, обставин, станів життя і т. п. Тільки таким чином можна подати правильні й детальні норми і правила керування, не йти апіорі за принципами чи змінними казуїстичними нормами, а робити висновки з солідних теологічних принципів й актуального досвіду містиків і провідників душ.

Для фундаментального знання необхідні чиста совість, практикування чеснот та покірне прохання Божої допомоги.

(cf.: P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis. - Romae, 1957. - P. 28*; P. R. Garrigou Lagrange O. P. *Les trios ages de la vie interieure*; A. Stolz O. S. B. *Theologie der Mystic*; Otto Zimmermann S. J. *Theologia Ascetica. - Buenos Aires, 1952. - P. 6*).

Методи викладання наук після Другого Ватиканського Собору

«Оскільки справжній науковий вишкіл повинен мати на меті не голий виклад відомостей, а формування світогляду учнів, необхідно перевірити дидактичні методи: і щодо лекцій, колоквіумів та вправ, і щодо поживлення навчання учнів чи то приватно, чи у малих групах. Треба дбати про єдність навчально-виховного процесу, уникаючи збільшення кількості лекцій і предметів та висвітлення тих питань, які заледве чи зберегли якое значення або які слід відкласти до вищих академічних студій» (II Ват. Собор// переклад о. А. Великого ЧСВВ. - Рим: В-во оо. Василіян, 1965. - Том 4. - С. 128).

СПОСІБ ВИВЧЕННЯ ДУХОВНОГО БОГОСЛОВ'Я

Св. Августин каже: «Не приходять до мудрості жодним шляхом, хіба так як навчає Господь: просячи, шукаючи, стукаючи, це значить, що треба молитися, читати, стукати, тобто бажати».

Св. Бонавентура пояснює це так:

а) просити - молитися

Навчання перетворюється у молитву через намір: треба зробити добрий намір, який повинен допомагати в навчанні. Він повинен бути простим, позбавленим егоїзму та гордоців з приводу свого знання, повинен мати на увазі славу Божу. Любіть науку, але ставте на перше місце любов, бо сама лише наука призводить до гордості, а любов буде і не дозволяє науці призводити до пихи. Де, отже, наука надимає, там любов не буде, а там, де буде, наука приносить суттєві результати. Нема пихи і там, де фундаментом є камінь любові (св. Августин. Сповідь (354): П. Л. 39, 1566).

Якість наміру: св. Бернард розрізняє наміри, щоб показати в навчанні учнів, який намір треба відкидати, а який - заохочувати. «Не для пустої слави чи цікавості, або чогось подібного, а для свого власного формування і формування ближнього. Бо є такі, що хочуть знати з тим наміром, щоб тільки знати - це нерозумна цікавість. А є такі, що хочуть знати, щоб самим знати - це нерозумна марнота, суєта. Про них каже сатира: «Твое знання ніщо, хіба що твоє знання знає інший». Є ще такі, які хочуть знати, щоб свої знання продавати

за гроші, за почесі - це нерозумний зиск і заробіток. Але є такі, що хочуть знати, щоб будувати: тоді йдеться про любов. І є такі, що хочуть знати, щоб удосконалитися, а це вже мудрість і розум (П. Л. 183, 968).

У Наслідуванні Христа читаємо: «Христова наука вища за всі науки святих; а хто матиме Його духа, той знайде хліб життя - манну, що в ньому ховається» (Наел. Христа. — Кн. 1. - Гл. 3), «Кожний чоловік уже від природи прагне до знань, але що дає знання без страху Божого?» (Наел. Христа. - Кн. 1. - Гл. 2).

Папа Пій XI говорив: «Одне нехай собі постановлять: подобатися Богові, а собі й ближнім принести якусь користь» (Апостольський лист «Уніджентус Філіус», 19.03.1924, ААС (1924) 146).

б) шукати — значить читати

Услід за св. Бонавентурою говорять: «Справжню мудрість шукають у науці тоді, коли зберігають порядок; якщо студії ретельні, якщо їх любимо і якщо вони відповідають нашим силам».

У навчанні треба дотримуватися порядку. Порядку треба дотримуватися у виборі книжок. Перевагу над усіма книжками треба надавати Святому Письму, яке треба вивчати напам'ять, щоб мати його напоготові та щоб його зрозуміти. Якщо Святе Письмо деколи важко зрозуміти, треба вдатися до традиції Святих Отців. Але зібрання творів Святих Отців не всім доступне, тому можна скористатись підручниками вчених людей. Однак їхніх положень не треба сліпо дотримуватися. Не треба звертати надто багато уваги на твори етиків і філософів, які не приносять ніякої користі. Але прочитати їх, а радше «перебігти», не витрачаючи багато часу, варто.

Навчання повинно бути результативним. Лекції і навчання результативні тоді, коли систематичні. Читання то тут, то там, то одного автора, то іншого - знак лінощів душі, таке непослідовне навчання є найбільшою перешкодою до здобуття фундаментальної науки. Той, хто не пильний у науці, подібний до рільника-господаря, що садить то тут, то там, або до людини, яка, побачивши лише раз обличчя іншої людини, заледве чи упізнає її наступного разу.

Навчання повинно відбуватися з любов'ю і задоволенням. Як страву, яка подобається своїм ароматом, ми беремо до уст, жуємо, ковтаємо, і тоді тіло сприймає її з користю, так і наука, яка подобається, яку любимо, обмірковуємо, поступово підносить увесь дух людини. Однак задоволення і любов у святих науках отримують тільки духовні, а не тілесні мужі.

Навчання повинно відповідати нашим силам. Той, хто вивчає святі науки, нехай буде свідомий своїх сил, тобто нехай не бажає знати більше, ніж треба знати, але знати тверезо; нехай не виснажується більше, ніж його власні сили дозволяють, бо як ті, що співають понад свої сили, ніколи не зроблять доброї гармонії, так само ті, що хочуть понад свої сили зрозуміти таємничий Божий задум, не здатні дійти до правильного розуміння.

в) стукати

Стукає той, хто гаряче бажає привести в рух те, чого не знає. А оскільки неосяжних тайн Божих - любові і злуки з Богом - ніхто не може осягнути, то: «...ані природа, трошки, може, запопадливність, трошки можна приписати пошукам, дослідженням; трохи дається мові, а найбільше - радості; трохи дається слову і письменству, а все дар Божий, тобто завдячуємо Святому Духові, трохи або ніщо приписується природі, а все - творчій силі Отця і Сина, і Святого Духа».

У цьому навчанні насамперед завдячуємо Божій ласці, а не науці, бажанню, а не розумові, темноті, а не ясності, не світлові, а вогневі, який цілковито спалює і переносить до Бога надзвичайними дарами і гарячими почуттями (св. *Бонавентура. Ітнераріум я. 6 (У 313)*).

г) повторення

Латинська приповідка вчить: «Повторення - це матір навчання».

Слід обміркувати на самоті те, що вивчили, а опісля подивитися в книжку, щоб пересвідчитись що пам'ятаєте, а що забули. **Таким** чином, наша пам'ять збереже всі знання.

Не переїдатися, коли завзято студіюємо. Латинська приповідка вчить: «Повний живіт не вчиться радо».

г) дух віри й побожності

Хто береться до вивчення науки аскетичної, повинен плекати в собі велику віру й побожність. Існує проста залежність між теорією і практикою у вивченні аскетичної науки: той, хто не має живої віри й сильної побожності, не буде здатний правильно оцінити навіть теоретичних принципів.

Святий Тома каже: «У вивченні інших наук достатньо, щоб людина була досконалою розумом, **у цій же науці вимагається, щоб була досконалою розумом та почуттями**». Тут ідеться про високі таємниці для досконалих, ідеться про те, що мудрість перебуває між досконалими. Кожний міркує так, як він налаштований: коли

розлучений, роздратований - судить по-одному, а коли роздратованість мине - по-іншому. Тому, каже філософ, хто який є - таку й мету бачить для себе (*В листі до Євреїв, 5, 3*).

Св. Бернард із Сієни (1144) визначає сім обов'язкових правил, які допоможуть здобути успіх у навчанні:

1. **Оцінювання, поцінування**, пошана, повага.
2. **Відсторонення**, відокремлення.
3. **Спокій, тиша**.
4. **Впорядкування, порядок, лад**.
5. **Продовження, постійність**.
6. **Втіха, приемність**, задоволення.
7. **Здатність розпізнання**, скромність, поміркованість.

Якщо дотримуватися цих правил, можна швидко стати визначною людиною.

Перше правило говорить про те, що в навчанні слід **мати власну думку про річ - оцінювати, зважувати**.

Кожного разу, коли душа оцінює якусь річ, вона хоче її здобути. Але якщо вона не бачить вартості якоїсь речі чи не може її оцінити, вона ніколи її не здобуде. Це основа усього.

Є три складові для об'єктивної оцінки речі, тобто для визначення, чи має вона вартість. Візьмімо до прикладу чесноту. Чому цінуємо чесноту? По-перше, чеснота розкішна, приемна, дає задоволення, втіху, успіх; по-друге, чеснота добра, чи, як говорять, справедлива; по-третє, чеснота корисна.

Друге правило говорить про **відсторонену оцінку, відсторонення від небажаних впливів**.

По-перше, для того, щоб досягти успіху в навчанні треба відмежуватись від поганої компанії, поганих товаришів. По-друге, бути вільним від надмірного захоплення чимось та від ілюзій. По-третє, уникати поганих речей. По-четверте, не читати не апробованих Церквою книжок. По-п'яте, усунутись від поганих студій. По-шосте, відступити від всякої злої науки.

Третє правило радить **перебувати у стані спокою, тиші, заспокоєння**.

Наша душа подібна до води. Коли наш розум спокійний, це наче тиха вода, але коли з якоїсь причини стурбований, тоді бурхливий, наче схвильована вода. Якщо маєш намір студіювати, треба відпочити і заспокоїтись, інакше нічого з того не вийде.

Спершу треба усунути страх. По-друге, необхідно мати надію на успіх. По-третє, не допускати незібраності й поспіху. По-четверте, пильнувати, щоб думки не були зайняті мирськими клопотами, не можна піддаватися також меланхолії. Бути веселим, наскільки це можливо. По-п'яте, зважати на любов, бо вона перешкоджає студіям. По-шосте, бути вільним від ненависті. Слід усунути ненависть, бо серце, сповнене ненависті, не дозволить студіювати, тож треба забути і не думати про це. По-сьоме, бути вільним від невпорядкованого бажання заробітку. Якщо сім цих речей віддалити від себе, розум буде спокійним у студіях.

Четверте правило велить у всьому дотримуватися порядку.

Порядок має бути і тілесний, і духовний.

Тілесний порядок. Їсти треба завжди вчасно, не їсти ані забагато, ані замало, бо всі крайнощі шкідливі. Золота середина - найкраща. Те ж стосується сну: ні забагато, ні замало.

Духовний порядок. Душа потребує Божої любові, тож треба йти на Службу Божу, слухати проповіді, дотримуватися заповідей, дбати про чистоту, як навчає Церква. Давид кежє: «Початок мудрости - острах Господній» (Пс. 110 (111), 10).

П'яте правило мовить про **тяглість навчання**.

Треба дотримуватися одного, не перескакувати з однієї книжки до іншої. Не залишати незрозумілі речі, а старатися вирішити проблему, чи то запитавши професора, чи прочитавши відповідну книжку, яка дає зрозуміле пояснення. Ніколи не залишати сумнівів нез'ясованими.

Шосте правило стверджує, що від навчання треба **одержувати приємність, утіху, задоволення**.

Матеріал треба вивчити, не поспішаючи, щоб добре його засвоїти, поводячись як ті звірята, що пасуться. Корова, наприклад, спочатку напасеться, а опісля пережовує траву. Так і в навчанні: найперше треба прочитати, зрозуміти, добре «пережувати», а відтак передати матеріал пам'яті.

Сьоме правило радить до всього підходити з **розважністю**.

Людина повинна бути розважливою: поглянути на свій стан, час, здібність і спосіб здобуття необхідного знання. Треба зважити на те, що можемо зробити чи досягнути в нашому становищі й учинити розумно, бо інакше нічого не вдасться.

(cf.: *Studio e Vita Interiore a cura di Innocenzo Colosio. O. P. - Libreria Editrice Fiorentina, 1960. - P. 430-442*).

ВНЕСОК АСКЕТИКИ В БОГОСЛОВ'Я

Негативна думка. Духовний досвід не додає нічого для збільшення скарбу, який уже має богослов'я, хоч може допомогти розвинути знання, приховані у ній, як кажуть теологи, як, наприклад, у науці маріології.

Позитивна думка. Духовний досвід шукає ключ до дійсних тайн спасіння, додаючи їм внутрішнього смаку. Це входження до дійсних тайн є плодом однозгідності, який бачимо між душею, що посідає Святого Духа, і тайною любові.

Щодо естетичного сенсу, то духовне життя надає сенсу «трансцендентної», тобто вищої, моралі, яка супроводжує порив до вічного життя, персонального покликання і присутності Святого Духа. Ідея життя вічного і Божого має спрямовуючу силу конкретної моралі, тобто вирішальної, категоричної, як людина вирішує жити. Другий аспект духовного досвіду стосується функцій упорядкування, ладу. Насправді причетність до тайни віри приносить єдність теологічного знання в одну зрозумілу і плідну ідею духовного життя, як, наприклад, Катерина з Генуї бачить всю тайну, яка полягає в понятті любові.

Водночас духовне знання вимагає об'єктивності вислову. Догматична теологія, яку подає Церква, дає спільне поняття зі свого боку, судить і впорядковує духовне життя. Інакше є небезпека осягнути тайни надто суб'єктивно.

Насамкінець перевіряється спільне поле: поняття пасивності й активності, плоди Святих Тайн, ефекти ласки, які прямо витікають із духовного досвіду. Інші, як теологічні чесноти і дари Святого Духа або й самі Святі Тайни, супроводжують спільне дослідження.

(cf.: Ch. A. Bernard. Vie Spirituale et connaissance Theologique in Gregorianum, 51. - 1970. - P. 225-244).

ДЖЕРЕЛА АСКЕТИКИ

1. Загальні джерела

Теологічні: 1. Святе Письмо. 2. Традиція.

Основні джерела: 1. Писання Святих Отців. 2. Традиція.

2. Експериментальні джерела

1. Психологія. 2. Релігійна психологія. 3. Гагіографія. 4. Власний досвід; 5. Розум, просвічений вірою.

3. Наука Другого Ватиканського Собору

Значення Святого Письма в богослов'ї. «Священне богослов'я спирається спільно зі Священним Переданням, немов на фундамент, на писане Боже Слово, на ньому воно сильно зміцнюється і завжди молодіє, досліджуючи в світлі віри всю правду, засновану на таїнстві Христовім. А Святе Письмо містить у собі Слово Боже, й, оскільки воно натхнене, воно є справді Словом Божим. Тому вивчення Святого Письма є наче душею священного богослов'я (*пор.: Лев XIII. Окр. посл. «Проповідень Бог»: Е. Б. 114; Бенедикт XV. Окр. посл. «Утішитель Дух»: Е. Б. 483*). Тим же Божим Словом Писання спасенно живиться і свято процвітає служіння слова, тобто пастирська проповідь, катехизація та будь-який християнський вишкіл, у якому літургійна проповідь повинна займати визначне місце».

(Вселенський Собор - Ватиканський II // переклад о. Атанасія Великого ЧСВВ. - Том 4. - Рим: В-во оо. Василіян, 1966. - С. 62).

Значення Святого Письма в духовних письменників. Коли святий Василій проповідував чи писав, він завжди черпав із джерела Святого Письма, тому його твори донині мають велику вартість.

Коли він проповідував, усю увагу звертав на особу Ісуса Христа. Він часто казав:

- Так навчає сам Господь наш Ісус Христос» (*П. Г. 31, 688; 1293С*).
- «Це згідно слів Господа нашого Ісуса Христа» (*П. Г. 31, 896А*).
- «Сам Господь наш Ісус Христос так висловився» (*П. Г. 31, 15-29С*).
- «Сам Господь наш Ісус Христос просив» (*П. Г. 31, 1548С*).
- «Сам Господь наш Ісус Христос підтвердив» (*П. Г. 31, 1569В*).
- «Сам Господь наш Ісус Христос засвідчив» (*П. Г. 31, 1565В*).
- «Сам Господь наш Ісус Христос встановлює правило» (*П. Г. 31, 1600В*).

Щоб підкреслити важливість науки, часто повторював:
«Це згідно проповіді Господа нашого Ісуса Христа» (П. Г. 31, 700В).
«Це згідно припису Господа нашого Ісуса Христа» (П. Г. 31, 688А).
«Це згідно з приписами Господа нашого Ісуса Христа» (П. Г. 31, 985С).
«Це згідно слів Господа нашого Ісуса Христа» (31, 896А).
«Це згідно прикладу Господа нашого Ісуса Христа» (31, 945С).
«Це згідно Євангелія Господа нашого Ісуса Христа» (31, 1525В).
«Це згідно любові Господа нашого Ісуса Христа» (31, 889В).
«Христос - це лише Правда» (П. Г. 29, 552А).
«Христос - це Сонце Справедливості» (П. Г. 31, 1081А).
«Христос - це Правдива Мудрість» (П. Г. 31, 416С).
«Христос - це Правдиве Світло, Сонце Справедливості» (П. Г. 31, 161).
«З ласки Господа нашого Ісуса Христа ми звільняємося від фальшивих наук» (П. Г. 31, 613А).
«З ласки Господа нашого Ісуса Христа подобаємося Богові» (П. Г. 31, 676А).
«З ласки Господа нашого Ісуса Христа Святий Дух присутній у наших душах» (П. Г. 31, 472А).
«З ласки Господа нашого Ісуса Христа осягаємо благодать і Царство Боже» (П. Г. 29, 264С).
«З ласки Господа нашого Ісуса Христа очі серця стають просвітленими, відкриваються» (П. Г. 31, 1476).
(cf.: P. Alexander Hawkaluk OSBM. *Nominum Divinorum quae apud S. Basilium reperiuntur: Catalogue et Ratio.* - Romae, 1966. - P. 82-84).

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ АСКЕТИКИ

Загальні джерела аскетички

Теологічні джерела

1. **Святе Письмо** - це фундамент, на який спирається вся богословська будівля. У Святому Письмі нема систематизованої науки, але ми знаходимо то тут, то там, у Старому й Новому Заповітах, багатий скарб навчань: наукові принципи, моральні приписи, поради, форми молитов, чудові приклади.

У Святому Письмі знаходимо все теоретичне знання про Бога й людину: про природу і прикмети Божі, Його безмежність, що перевершує усі речі, Його нескінченну мудрість, доброту і справедливість, милосердя, Його Провидіння, що всім управляє і поширюється на всі створіння, передовсім на людину й на її порятунок.

Знаходимо також науку, яка стосується Божого життя, тайни Божого Слова, походження Святого Духа, взаємної злуки Отця і Сина, зрештою науку про Божу працю, особливо ту, що стосується добробуту людини.

Бачимо у цій святій книзі участь людини у Божому житті, піднесення людини до надприродного стану, її занепад, відновлення після занепаду через втілення і відкуплення, освячення Святими Тайнами й обіцянку вічної радості, синівство дітей Божих, містичні піднесення, які знаходимо в Євангелії, особливо в Євангелії св. Івана і в Посланнях св. Павла.

Моральні науки християнської досконалості та євангельські поради. У Святому Письмі знаходимо декалог - 10 Божих заповідей, що містять у собі любов до Бога й ближнього. Далі бачимо високі моральні вчення пророків, які завжди проголошували доброту, справедливість і любов Божу до свого народу, закликали Ізраїль звернути з дороги гріха, насамперед - відійти від ідолопоклонства; які нагадували народові про необхідність шанувати й любити Бога, говорили про справедливість, рівноправність і добре ставлення до всіх, особливо до немічних, пригнічених та переслідуваних.

Маємо також Книги Мудрості, поради яких містять розумні навчання та пояснення християнських чеснот.

А понад усім височить прекрасне вчення Ісуса Христа. Його Нагірна проповідь - це синтезований аскетизм. Ще глибшу науку знаходимо в Його промовах, притчах, про які багато говорить св. Іван. Зрештою, вчення св. Павла теж багате на наукові ідеї та практичне застосування. Новий Заповіт - це своєрідний кодекс досконалості. Тайна Вечеря, під час якої Ісус виголошує чудову науку про любов Христа до всіх, особливо апостолів, і тих, що мають завдання поширювати Христову науку по всьому світу.

Мотиви чеснот, яких дотримувалися святі у своєму житті - це об'явлення в особливий спосіб у житті самого Ісуса Христа, Пречистої Діви Марії та святих апостолів.

Форми молитов у Старому і Новому Заповітах - це псалми, гімни, молитви старозавітних пророків або молитва Господня «Отче наш»

в Новому Заповіті, якої навчив сам Божий Син Ісус Христос, «Величає душа моя Господа», молитви прослави (т. зв. доксології), чудова молитва покути «Помилуй мене, Боже, по великій Твоїй милості» (Пс. 51 (50)), прославлення Пресвятої Трійці у св. Павла й Апокаліпсисі тощо.

Приклади, що заохочують до чесноти. Старий Заповіт називає патріархів, пророків та інших визначних осіб, які не були позбавлені слабкостей, немочі, однак їхні чесноти заслуговують на похвалу св. Павла; їх також переповідають Святі Отці і ставлять нам як зразок до наслідування. Кого не дивуватимуть побожність Авеля й Еноха чи витривалість Ноя, який жив чесно у зіпсутому середовищі. Кого не дивуватимуть віра, любов і довіра Авраама до Бога, або чистота й мудрість єгипетського Йосифа, чи відвага і витривалість Мойсея, або самовіддана ревність, побожність, а після занепаду - покута царя Давида (Пс. 51 (50)). Ми захоплюємося суворим життям пророків, геройською поведінкою матері братів Маккавеїв та іншими численними прикладами.

У Новому Заповіті з'являється Ісус Христос як ідеальний тип святості. А далі - Марія і Йосиф Обручник, святі апостоли, які хоч і були немічними як усі люди, однак віддалися цілковито тілом і душею поширенню Божого Євангелія і практикуванню християнських й апостольських чеснот, наслідуючи Христа. Про це пише святий апостол Павло, закликаючи: «Будьте моїми послідовниками (як апостол є послідовником Христа - авт.)» (1 Кор. 4, 16).

(ср.: А. Тандієгеу. - Ор. сіБ. - Р. 6; Венігар. - Ор. сіБ. - Р. 34).

Поступ духовного життя у Святому Письмі. Можна прослідкувати поступ духовного життя, якщо порівняти Старий Заповіт із Новим, Мойсеїв закон - з Євангелієм.

У Старому Заповіті виявляються строгість, твердість серця ізраїльтян: «Око за око, зуб за зуб».

Пророк Єзекиїл закидає євреям, що у них кам'яні серця і що Бог вийме «з їхнього тіла камінне серце» й дасть їм «серце тілесне» (пор.: Єз. 11, 19; 36, 26).

У Новому Заповіті проявляється лагідність, помазання Святого Духа, який творить нове серце й новий дух. Христос каже: «Ви чули, що було сказано давнім: Не вбивай; і коли хтось уб'є, той підпаде судові. А я кажу вам, що кожний, хто гнівається на брата свого, підпаде судові. Хто ж скежє братові: Нікчема! - той підпаде

Верховному Судові. А хто скаже: Дурень! - той підпаде під вогонь пекельний» (Мт. 5, 21-22).

«Так перша заповідь скасована через її неміч і безкорисність» (Євр. 7, 18).

«Тепер же Христос осягнув остільки вищого служіння, оскільки він посередник кращого завіту, що заснований на кращих обітницях» (Євр. 8, 6).

«Закон бо, мавши лиш тінь майбутніх благ, а не самий образ речей, ніколи не може тими самими жертвами, які приносяться щороку, повсякчасно зробити досконалыми тих, які приступають до Бога» (Євр. 10, 1).

2. Традиція або Священне Передання. Традиція доповнює Святе Письмо. Вона подає нам правди, яких немає у святих книгах. Ба більше - вона авторитетно пояснює Святе Письмо, що ми називаємо урочистим або звичайним навчанням Церкви.

Урочисте навчання полягає насамперед у рішеннях Соборів і пап. Це сам уряд Церкви, яка навчає, або урочисте чи звичайне проголошення догми, яку встановлює єпископат, що знаходиться на цій землі. Звичайний уряд Церкви пильнував і пильнує практичну дорогу, якою вірні прямують до досконалості.

Звичайне навчання поділяється на теологічне й практичне.

Теологічне навчання подають насамперед від негативного, тобто через засудження фальшивих містиків.

Негативний спосіб. Фальшиві містики в різні часи змінювали справжнє поняття християнської досконалості. Такими були енкратисти й монтаністи перших століть Фратічеллі й Бегінес, або Бетгарди (Денцілгер. *Енхерідіон*, н. 471-448); моліни в часи Середньовіччя (Дц. *Енх. Н.* 1221-1288; 1327-1349) та квіетисти в сучасному світі. Засудивши їх, Церква показала нам перешкоди, які треба оминати, й визначила напрям, якого слід дотримуватися.

Позитивний спосіб. Коли ми говоримо про позитивний спосіб, то можемо дати таке пояснення: спільне навчання поступово розвинулося на базі біблійного навчання. Цю науку знаходимо у творах Отців, теологів і духовних письменників. Читаючи їх, ми дивуємося однакості життєвих позицій, які стосуються природи досконалості, необхідних чинників прямування до неї, і, найголовніше - ступенів, яких треба дотримуватися. Без сумніву, в їхніх працях

існують деякі суперечливі положення, але вони стосуються другорядних питань.

Практичне навчання знаходимо в основному у канонізаційних процесах святих, які практикували всю цю духовну науку. Ми всі знаємо, як пильно вивчають їхні твори й чесноти. З допомогою цих документів можна легко зрозуміти головні принципи духовності, яких Церква вимагає від вірних для здобуття досконалості.

Це добре бачимо з наукового твору Бенедикта XIV «Про беатифікацію й канонізацію Божих слуг» або з деяких канонізаційних процесів чи навіть із біографій святих, написаних згідно з правилами і здоровим критицизмом (сі.: А. Тандіегеу. - *Ор. сії.* - Р. 9; А. Венішаг. - *Ор. сії.* - 36).

Вчення II Ватиканського Собору

Священне Передання. Апостольська проповідь, яка відображається, зокрема, в об'явлених книгах, повинна була зберігатися з безперервною послідовністю аж до кінця віків. Тому-то апостоли, передаючи те, що прийняли самі, закликають вірних дотримуватися передань, які вони здобули чи то з усної проповіді, чи з послань (пор.: 2 Сол. 2, 15), і боротися за віру, раз і назавжди передану їм (пор.: Юд. 3). А те, що було передане апостолами, містить усе, що сприяє святому життю і зростанню віри народу Божого. Таким чином, Церква в своєму навчанні, житті і богошануванні продовжує і передає всім поколінням все те, чим вона є, і все те, у що вірує.

Передання, яке походить від апостолів, ведених Святим Духом, удосконалюється в Церкві. Бо зростає рівень пізнання переданих речей і слів чи з розважання і навчання віруючих (пор.: Лк. 2, 19 і 51), чи з внутрішнього розуміння духовних почуттів, які переживають, а чи з проповіді тих, хто з єпископською спадщиною перейняв певне дарування правди. Тобто, Церква протягом століть неупинно прямує до повноти Божої правди, доки в ній не збудуться Божі слова.

Вислови Святих Отців засвідчують життєдайну присутність цього Передання, багатства якого вводяться у практику й життя Церкви, котра вірує і молиться. Завдяки Переданню Церкві стає зрозумілим повний канон священних книг, та й самі ці священні писання в ній стають зрозумілими і дійовими. Так Бог, що колись промовив, без ушину розмовляє з Обручницею свого Улюбленого Сина, а Святий Дух, через якого промовляє живе слово Євангелія в Церкві (а через

неї - у світі), веде віруючих до правди. Завдяки йому Христове слово з усією щедрістю перебуває у них (*пор.: Кол. 3, 16*).

Взаємозв'язок Священного Передання і Святого Письма. Отже, Священне Передання і Святе Письмо тісно між собою пов'язані і взаємодіють. Бо обое, витікаючи зі спільного Божого джерела, якоюсь мірою зливаються в одне і прямують до спільної мети. Бо ж Святе Письмо є словом Божим, оскільки під натхненням Божого Духа його написали; а Священне Передання - Слово Боже, Христом Господом і Святим Духом доручене апостолам, які передають в цілості Божу науку наступникам, щоб, за просвітленням Духа правди, своїм проповіданням вірно її зберігали, викладали й поширювали. Звідси випливає, що Церква свою впевненість у всьому об'явленому черпає не тільки зі Святого Письма. Тож одне й інше треба прийняти й поширювати з однаковим почуттям відданості й пошани.

Ставлення Святого Письма й Передання до Церкви та її Вчительського Уряду. Священне Передання і Святе Письмо становлять спільний священний депозит Божого Слова, доручений Церкві. Приймаючи його, весь святий народ, об'єднаний довкола своїх пастирів у спільноті, в ламанні хліба й молитвах (*пор.: Ді. 2, 42*) постійно дотримується навчання апостолів так, що у зберіганні переданої віри, в її дотриманні з'являється однастайність пастирів і вірних.

Завдання ж авторитетно пояснювати писане чи передане Боже Слово доручене тільки Вчительському Урядові Церкви, авторитет якого підтримується в ім'я Ісуса Христа. Вчительський Уряд не вищий за Слово Боже, а служить йому, навчаючи тільки того, що було передане, оскільки його з Божого доручення та під проводом Святого Духа побожно слухає, свято зберігає та вірно викладає і виймає з цього єдиного депозиту віри те, що схиляє до вірування у божественно об'явлене.

Отже, Священне Передання, Святе Письмо і Вчительський Уряд Церкви за премудрим Божим планом так між собою в'яжуться та еднаються, що одне без одного не можуть існувати, а всі разом, кожне по-своєму, під впливом одного Святого Духа, успішно спричиняються до спасіння душ (*Вселенський Собор - Ватиканський II. Діяння і Постанови. - Том 4. - Боже Об'явлення. Духовенство і миряни. Виховання // переклад о. Атанасія Великого ЧСВВ. - Рим: В-во оо. Василіян, 1966. - С. 50-52*).

Основні джерела

Згідно з А. Бенігаром основними джерелами духовного богослов'я є писання святих, духовних письменників і т. зв. духовних шкіл.

1. Писання святих і духовних письменників. Їхні твори мають подвійну прикмету джерел, тобто вони подають документи Церкви, які стосуються християнської досконалості й водночас мають великий досвід у духовних справах.

Цінність цих творів. Ці писання мають велику цінність, оскільки підпадають під авторитет Церкви й у процесі канонізації вони піддаються дуже суворій перевірці. Їхня цінність зростає, якщо автори цих книжок належать до Церкви, що навчає, як, наприклад, святі єпископи на Сході — св. Василій Великий, св. Іван Золотоустий, чи на Заході - св. Августин, св. Бонавентура, св. Франциск Сальський, св. Альфонс Лігуорі та інші. Деякі твори одержали особливе підтвердження Найвищого Архієрея, тобто папське підтвердження, як, наприклад, твори св. Томи Аквінського, св. Бонавентури, книжка духовних вправ св. Ігнатія Лойоли, писання св. Терези від Ісуса, св. Івана від Христа та інші. Деякі твори пройшли випробування часом, і їх вірні донині вважають цінністю духовного життя. Наприклад, книжка «Наслідування Христа» св. Томи Кемпійського і «Духовна боротьба», що її написав Скуполі. Однак ці книжки написані радше для духовного розвитку, ніж для наукового розгляду, вони деколи не подають усієї науки духовного життя, а тільки її частину. Наприклад, книжка св. Бонавентури «Про шість крил Серафіна» говорить тільки про обов'язки й урядування настоятелів, про те, якими чеснотами вони повинні володіти. Деколи подають тільки синтези для окремих груп, як, наприклад, «Знання здоров'я», що написав Казенбергер.

Пояснення цих творів. У поясненні цих творів треба мати на увазі, що письменники в різні часи окреслюють той чи інший феномен різними термінами. Древні письменники не знали ще тих розбіжностей, які існують сьогодні. Містики дуже часто вживали метафори й поетичні визначення. Насамперед треба зважати на те, щоб той висновок, до якого вони хотіли підвести, був відкритий за допомогою правил здорового тлумачення.

Стан, особливо містичний, не можна передати ані словами, ані детально його описати, як свідчить св. Павло та інші містики (2 Кор.

12, 4). Секретарі, яких містики деколи залучали до праці, записуючи під диктовку свідчення, додавали щось власне, як-от Клеменс Brentano, на що нарікала Катерина Еммеріх, кажучи, що він до її видінь додавав свій суб'єктивізм; або писали правильно, але «без жодного смаку», скорочуючи, як це підтверджує Анджела Фулгінатензіс, яка сама диктувала, а опісля не впізнавала свого у тому писанні.

2. Школи духовного життя

Поняття. Під поняттям «школи духовного життя» не треба розуміти якісь окремі чи ексклюзивні системи, а також ті, які були б вільні від зовнішнього впливу; це радше якийсь окремий аспект християнської релігії, з якої випливає органічне узгодження наук, ідей, вправ, що безупинно веде життя до християнської досконалості. Інакше кажучи, деякі форми життя, якими спрямовується група осіб, збираючи приклади, напрямні та досвід деяких магістрів духовного життя, котрих вважають основоположниками шкіл. Отже, щоб говорити про школи духовного життя, треба мати на увазі три речі, про які йтиме мова далі.

Магістр, або вчитель духовного життя - вибрана Божим Провидінням особа, яка під проводом Божої ласки веде духовне життя. Цей обранець чудово поєднує традиційні елементи і спільні форми, які подає Церква, що навчає, з новими елементами й формами та своїм досвідом, а прикладом своїм дає початки нової форми чи способу життя. Цей магістр духовного життя не обов'язково є основоположником якоїсь школи, Чину чи релігійної конгрегації.

Досвід його перших учнів, у яких приклади та спрямування магістра творяться і помножуються. Так, форми життя фундатора чи магістра наслідують та утверджують багато початкуючих душ. Це можемо назвати героїчним періодом різних традицій і шкіл.

Теоретичне і систематичне вироблення (творення, формування) цих елементів і форм життя опрацювали теологи, котрі належали до тієї школи і цим заклали фундамент для науки.

Розрізняють багато шкіл духовного життя, притаманних окремим релігійним чинам. Назвемо головні школи: авґустиніанська, бенедиктинська, домініканська, францисканська, езуїтська, кармелітанська, лігоріанська.

П. Пані на підставі основоположних принципів цих шкіл умовно об'єднує їх у три фундаментальні:

1) школа, яка все життя й думки людини спрямовує до життя вічного, щоб визволити її від чуттєвого життя. До неї належать давні анахорети, василіяни, бенедиктинці;

2) школа, яка звертає увагу на любов як мотив і мету створення. До неї належать школа августиніанів, школа францисканців, школа Беруліана, салезіанська школа;

3) школа, головний принцип якої і мета створення - слава Божа. До неї належать школа єзуїтів - св. Ігнатія, лігоріанська школа.

Відмінності шкіл духовного життя. Школи духовного життя відрізняються не елементами, що належать до суті й основи християнської досконалості, ані засобами, що в усіх школах спільні. Всі вони вбачають християнську досконалість у злуці з Богом через досконалу любов. Дорога до неї - **наслідування Христа і виконання Божої волі**; засобами цього прямування є досконале відречення від себе самого, вправлення у чеснотах аж до героїчного подвигу тощо.

Відмінності шкіл з'являються радше з **різних доріг**, якими Боже Провидіння провадить засновника: це особливе покликання, спосіб життя, зміна національності, місця, часу, як, наприклад, реакція проти ересі, що відображається в особливому прагненні засновника до досконалості. Як, наприклад, св. Василій пише проти Євномія, що заперечував Божество Христа; чи на Заході св. Домінік своєю проповіддю поборює ересі; чи св. Франциск покликаний запалити любов'ю людських сердець остиглий в любові до Бога світ і захопити людей до скромного способу життя; чи св. Ігнатій, який звик до розміреного способу життя і військової дисципліни і якого покликав Бог допомогти воюючій Церкві здобути сильних послухом і видатних мужів.

Різниця між школами насамперед призводить до різниці в засобах і способах їх застосування. Однак різницю засобів не треба перебільшувати, бо деякі з них спільні для всіх шкіл. Різниця полягає в тому, що окремі середники більше займають розум аскета в одній школі, а менше в іншій.

Головні елементи внутрішнього життя можна поєднувати по-різному, і саме в цих різноманітних органічних композиціях - врівноваженій, солідній, практично апробованій - полягає відмінність окремих шкіл.

На формування шкіл духовного життя найбільше вплинув характерний аспект, **характерний погляд**, під яким розглядають

християнську релігію, або бодай ті правди, що становлять фундаментальний зв'язок між Богом і людиною, як, наприклад, правди про мету створення і мету людського життя, про втілення, про первородний гріх і відкуплення, про ласки і людську співпрацю, про дари Святого Духа, про посередництво Пречистої Діви Марії. Деколи під впливом теологів уже існуюча тенденція школи у дечому змінюється. Наприклад, наприкінці XVI століття Банезій, приписуючи більшу частину щодо містичного елемента Божій ласці, певним чином змінив домініканську школу.

Францисканська школа, хоч і залишилася чуттєвою у своїй суті, тобто **всю об'явлену релігію розглядає під виглядом любові**, однак через вплив св. Бонавентури й Івана Дун Скота в неї був упроваджений волюнтаризм, тобто з того часу францисканці почали вважати, що велику роль у духовному житті відіграє наша воля.

Школа св. Ігнатія (езуїтська). Її визначною рисою є залізна логіка в доведенні наслідків з «фундаменту», тобто з правди остаточної мети, якою є Божа слава. На цю школу великий вплив мав теолог на ім'я Моліна, який сильно наполягав на співпраці з ласкою, яка обов'язкова для освячення, і надавав великого значення духовним вправам.

Вартість школи духовного життя. При визначенні цінності якоїсь школи для практичного вправлення у досконалості треба уникати двох крайнощів: по-перше, не можна ігнорувати будь-яку школу, наче щось несуттєве, по-друге, не слід думати, що треба обов'язково вибрати якусь із них, щоб досягнути спасіння.

Слід сказати, що школи духовного життя радше відносні. Коли Церква дає оцінку тому, чи якийсь вірний дійшов до християнської досконалості, її судження не бере до уваги ні школи, до якої належав, ані методу, який він застосовував для того, щоб дійти до досконалості, а більше зважає на те, чи вірний дотримувався героїчних чеснот згідно науки й прикладу Христа.

Школи духовного життя як джерела духовного богослов'я. Оскільки духовне богослов'я є справжньою теологічною наукою, воно повинно спиратися передусім на католицьку традицію, яка дотримується не тільки вчення однієї духовної школи, а й звертає увагу на спільне для всіх шкіл. Спільні для всіх шкіл елементи становлять справжню католицьку традицію.

(cf.: P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. -Romae, 1959. - P. 37-43).

Богословські факультети після II Ватиканського Собору. Церква покладає великі надії на працю богословських факультетів, адже доручає їм дуже відповідальне завдання: підготувати своїх учнів не тільки до священничого служіння, а й передовсім для викладання в закладах вищих церковних студій, для розвитку наук, для виконання складних обов'язків інтелектуального служіння. Цим же факультетам належить глибше досліджувати різні ділянки священних наук з тим, щоб щораз більше досягати розуміння Священного Об'явлення, щораз повніше розкривати передану попередниками спадщину християнської мудрості, вести діалог з нез'єднаними братами і з нехристиянами та давати відповіді на питання, що виникають з розвитку науки.

Тому церковні факультети, перевірюючи свої власні закони, повинні невинно плекати священні та пов'язані зі священними науки і, застосовуючи новіші методи і засоби, вишколювати своїх слухачів до вищих досліджень.

(Вселенський Собор - Ватиканський II / / переклад о. А. Великого. - Том 4. - Рим: В-во оо. Василіян, 1966. - С. 273).

Експериментальні джерела аскетички

Психологія. Духовне богослов'я робить висновки з різних досвідів. Кожен потребує знань про закони й мотиви, якими керуються люди у своїх вчинках, які виникають перешкоди чи то з боку уяви, чи з боку тіла; що їм допомагає, що на них впливає позитивно добре, а що - негативно; який виховний метод слід застосовувати; що належить до медичної поради; які можуть бути духовні втрати.

Треба також знати спосіб об'єктивного відкуплення особи, щоб вона прийняла його суб'єктивно, за яких умов та форм. Треба вміти відрізнити природне від надприродного. Для того, щоб керувати душами, замало тільки знань із теології та аскетички, потрібна також ґрунтовна психологічна підготовка.

Твори про експериментальну теологію роблять висновки із загального психологічного спостереження й експерименту. Вивчаючи їх, ми можемо точніше пізнати закони, які керують розумом і волею (що й становить духовне життя), побачити те, що допомагає або перешкоджає духовному життю, уяві та почуттям у різних формах активності. Маючи точні знання, здобуті шляхом експерименту, ми можемо краще побачити справжню природу деяких явищ

внутрішнього життя та справжнє походження труднощів, що виникають. Отже, ми можемо знайти різні способи впливу на порухи душі, різні методи виховання та засоби лікування.

Щоб мати достатньо знань для вивчення психопатологічних причин стану душі, якою керуємо, мусимо **звернути більше уваги на психотерапію**. Також треба побачити можливість досягнути видужання відповідним психологічним або фізіологічним лікуванням. Однак ми не сміємо братися до лікування самі. Психопатологічні недуги тісно пов'язані з фізичними дефектами, і не можна їх вилікувати без діагностування й усунення цих дефектів. Оскільки ми не лікарі (а в цій сфері є елементи поза нашим знанням), їх треба віддати під мудре керівництво, якщо є хоч якась надія на видужання. Отже, якщо ми підозрюємо психопатологічні порушення в якомусь випадку, то треба віддати хвору особу під опіку мудрого лікаря.

Треба також зауважити, що багато «відкриттів» сучасної психології відомі студентам із католицької духовної літератури.

Наприклад, деякі психологічні спостереження Касіяна чи св. Франциска Сальського надзвичайно влучні й проникливі, однак записані звичайною мовою. І в цьому, і в інших випадках завдяки систематичному обстеженню за допомогою досліду можуть відкритись незаперечні й точні факти і закони, чого зазвичай не можна досягти при спонтанному й принагідному обстеженні, хоч би воно було дуже ретельним. Тому духовне богослов'я може з користю використати досвід експериментальної теології.

Насамкінець треба зауважити, що вивчення психології допомагає нам уникнути приписування позаприродним причинам (Богові або дияволу) багатьох речей (сьогодні знаємо їхнє походження з природних джерел), які перед тим приписувалися позаприродним впливам. Це стосується як диявольських спокус, так і Божих дій: впливу добрих ангелів, видінь, об'явлень або внутрішньої мови, внутрішнього випробування, аж до втіх і загального почуття ейфорії - доброго почуття.

Релігійна психологія. Загалом займається вивченням релігійних явищ, оскільки вони спільні для різних релігій; вона, наприклад, розглядає стан внутрішньої втіхи або смутку, набожності або збайдужіння до віри; розумову й усну молитву, аскетизм; групи, які прагнуть до досконалого життя. Як така, може бути корисна у вивченні апологетики і споріднених наук. Однак вона менше придатна для використання у духовному богослов'ї, ніж, наприклад, у практичній теології

для досягнення досконалості. Те, що о. Марешал каже про різні форми містицизму в якому-небудь періоді духовного життя, має рацію. Тобто у кожному містицизмі є три чинники: 1) науковий елемент (концепт абсолютного і ставлення людини до нього); 2) психологічні фактори (потіха); 3) пояснення цих факторів за допомогою науки та зроблені з них висновки. Та оскільки наукові елементи в католицькій вірі відмінні від інших релігій (виключаючи юдеїв) і дуже розвинені, то дуже мало спостережень загальної релігійної психології могли б дати хоч яку-небудь пораду для практичного християнського життя. Однак деякі з цих висновків можуть допомогти нам краще зрозуміти окремі зразки католицької традиції або деяких явищ, наприклад, контемплляції.

З іншого боку, **психологічний розгляд релігійних актів** у християнській релігії, а особливо в Католицькій Церкві, будуть головним джерелом, з якого духовне богослов'я черпатиме експериментальну частину свого навчання. Поза справжньою Церквою, а тим більше поза християнською вірою ми можемо тільки здогадуватися про надприродну вартість релігійних актів.

У Церкві маємо міцні підвалини, на яких можемо спирати наші висновки. Насправді завжди матимуть місце сумнівні казуси, але напевно буде можливо мати солідні висновки з багатьох казусів і навіть із деяких поодиноких фактів, що мають автентичне підтвердження Церкви (канонізовані святі). Тому ми можемо бодай у деяких випадках дослідити, де душа напевно дійшла до правдивої християнської досконалості, і так певніше визначити вартість і практичну ефективність науки, якої дотримуємося. Тут є відмінність від догматичної традиції, хоч не завжди легко можна розрізнити у науці духовних учителів, адже справжня експериментальна традиція зібрана і передана через багато поколінь від самого початку Церкви. Попри те, що документи тієї традиції не є авторитетні й вільні від помилок, вони все ж таки є одними з головних джерел духовного богослов'я. І хоч вони здебільшого подають радше практичні, ніж наукові дослідження, однак завдяки ретельним і систематичним студіям можемо вибрати з них ясні, точні факти і таким чином сформулювати повну і систематичну науку.

(cf.: *The Theology of the Spiritual Life* // by Joseph de Guibert S. J. - New York, 1953. - P. 25-27; P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - Romae, 1959. - P. 4-18; A Royo Marin. *Theologia della Perfezione Cristiana*. - Romae, 1961. - P. 34).

Гагіографія - життя святих. Життєписи святих подають нам чудові описи духовного життя, ставлять перед нашими очима моделі й приклади, які сама Церква доручає нам наслідувати.

Католицька гагіографія - це оповіді про життя святих, у яких описуються надприродні релігійні факти з життя деяких вірних, що відзначилися в християнському житті. Їхні життєписи служать одними з головних і допоміжних джерел духовного богослов'я. Релігійні надприродні факти поза справжньою Церквою хоч і можливі, однак недостатньо повні, щоб виводити з них закони. У Католицькій Церкві безліч релігійних надприродних фактів, які точно перевірені з метою підтвердження непомильності папи (коли він говорить «екс-катедра») та задля сталості теологічних наук, збережених і переданих традицією від самого початку Церкви. Хоч ці документи не завжди наукові, а радше практичні, однак завдяки їх вивченню можемо класифікувати різні конкретні факти й, індуктивно аналізуючи їх, установити і систематизувати закони. Це стосується життя канонізованих святих і тих осіб, що відійшли з цього світу як святі.

Гагіографія є джерелом духовного богослов'я тому, що теолог, вивчивши слова й учинки святих, які описуються в їхньому житті, впевнений, що вони правильні задля строгої перевірки Церкви, яка слідкує за тим, як вони практично дотримувалися принципів, що ведуть до досконалості. Щоб життя святих могло послужити джерелом духовного богослов'я, потрібно:

1. Щоб це була **справжня історія**, написана згідно критичних законів.

2. Щоб їхні автори **мали правильне теологічне поняття про досконалість** і щоб не додавали до думок святих свої власні ідеї або заміняли думки святих своїми думками. Перевага надається життєписам, авторами яких були святі: наприклад, життя св. Антонія описав св. Атанасій; життя св. Франциска описав св. Бонавентура; життя св. Павла від Христа - св. Вінкентій Страмбі; життя св. Домініка Савіо - св. Іван Боско. Треба обережно ставитися до тих життєписів святих, які переповідаються як байки, або тих, які пишуть не католики (так, приміром, життя св. Франциска з Асизу описав Павло Сарабатієр).

3. Щоб автори з психологічної точки зору **правильно висвітлили співпрацю Божої ласки з характером святого, вправління у чеснотах**

аж до героїзму. Меншу вартість мають ті життєписи, в яких оповідаються тільки дивовижні діяння святих чи незвичайні події їхнього життя.

4. Щоб автори не закликали наслідувати все, що відбувалося в житті святих. Ласка супонує природу, вдачу, темперамент, не нищить природи, лише підносить та ушляхетнює її. Вдача і темперамент у кожної людини інші. Наприклад, по-своєму показує любов до Христа св. Петро, по-своєму - св. Іван. Крім того, деякі святи мають особливе посланництво від Бога. Відповідно до покликання Бог дає ласки, щоб люди могли виконати свою місію. Треба брати до уваги також обставини, час, місце, ідеї, які або шкодять, або допомагають надприродному життю. Святих також супроводжує Святий Дух і зсилає на них свої дари: «Вітер віє, куди забажає, і шум його чуєш, а не відаєш, звідки приходить і куди відходить. Так бо і з кожним, хто народжується від Духа». З цього випливає, що ми можемо переглянути дещо у святих перед тим, як їх наслідувати.

5. Щоб подавалися життєписи багатьох святих: різного віку, статі, вдачі, національності, різного покликання, часу і т. д., щоб із них можна було виводити загальні принципи.

Для духовного богослов'я меншу вартість мають т. зв. автобіографії або вислови та щоденні твори для приватного вжитку, бо вони виявляють особистий стан тільки однієї душі. З історичної точки зору вони могли б мати велику вартість, та можливо, що автор усвідомлюючи, що його писання прочитають, легко деформує спостереження із власного життя. Так, містичні стани, якими св. Тереза Абулензіс поступово йде до досконалого з'єднання з Богом, не можуть вважатися тривалим правилом містичного життя, бо, з одного боку, Бог вільний у розподілі своїх дарів і ласк, а, з іншого боку, доведено, що деякі святи, наприклад, Б. Ангела Фулджіна-тензіс, фактично іншим шляхом дійшли до тієї ж мети - містичної злуки.

(cf.: P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis. -Romae, 1959. - P. 48-50; Theology of Spiritual Life // by Joseph De Guibert S. J. - New York, 1953. - P. 22).*

Особистий досвід - це досвід, який здобуємо завдяки власним старанням, або той, який маємо з практики провадження душ.

Особистий досвід у духовному житті на шляху до досконалості потрібний кожному у вивченні духовного богослов'я та у провадженні душ.

Необхідність особистого досвіду у вивченні духовного богослов'я.

Потреба особистого досвіду для розуміння фактів, принципів, аргументів, які зустрічаємо при вивченні духовного богослов'я, виявляється у судженнях про ті речі, які бачимо у вчених мужів у площині інших наук. Прочитаймо, наприклад, експерименти, проведені католицьким лікарем і його висновок про стигми св. Джемі Галгані, який він дав її сповідникові, єпископові Волпі. Це насамперед видно з помилкових суджень, які наводять сучасні безвірники про містичні стани, хоч у психологічно-експериментальній науці вони є фахівцями. Цей стан вони вважають істерією, неврозом, екзальтацією, формою інстинкту продовження роду. Добре казав св. Павло: «Тілесна людина не приймає того, що від Духа Божого походить; це глупота для неї, і не може вона його зрозуміти, воно ж бо Духом оцінюється» (1 Кор. 2, 14).

Трапляються, однак, у Католицькій Церкві покірні й прості особи обох статей, без вищої освіти чи визначних заслуг, які все-таки якимось внутрішнім інстинктом і дивним світлом розуміють так, що вчені люди їм дивуються. Про них говорить св. Франциск Сальський: «Святий Дух діє, щоб вони розуміли, бо мають страх Божий, побожність і покору». Так, читаємо в житті св. Пасхалія з Байлон і Б. Карла з Сегії про дивовижну теологічну обізнаність світських людей, якій дивуються вчені.

Письменники-містики, підтримуючи думку про необхідність власного досвіду, нагадують нам: «Спробуйте й подивіться, який добрий Господь» (Пс. 34 (33), 9). Вони стверджують, що причиною внутрішнього просвічення й інтелігентності є Бог. До речі, Касіян говорить: «Так само, як той, хто не має досвіду, не може сприйняти розумом силу тієї радості, так і той, хто має досвід, не може мовою її висловити. Так само, як той, хто не скуштував солодкості меду, хотів би мовою описати її і не може, так і той, хто ані запаху солодкості ніколи устами не доторкнувся, ані вухами не чув, ані не зазнав смаку солодкості, словами не може її описати. Необхідне власне пізнання приманливої солодкості, щоб випробувати приємність запаху в собі, і тільки потихеньку дивуватись» (Коллаціо, 12, 13: П. Л. 49, 894, св. Василій. Гексамерон, кол. 19: 3, 20-24).

Зрештою, кожний бачить, що одна річ - знати щось теоретично, а інша - те саме знати практично, завдяки особистому досвідові.

Необхідність особистого досвіду у провадженні душ. Провадити душі - це високе вміння, а вміння не здобувається інакше, як тільки через вправу і досвід («майструючи, станеш майстром»). З цього легко зрозуміти, який важливий особистий досвід духовного життя у провадженні душ до християнської досконалості. Св. Тереза розповідає про внутрішні важкі протиріччя, які турбували її після спілкування зі своїм сповідником, який, хоч і мав великі чесноти і святість, однак не був обізнаний із дорогою, якою Бог вів Терезу; а також про поступ і втіхи, яких зазнавала та могла порадитися зі св. Франциском Борджія і св. Петром з Алкантари (сповідник також не знав про поступ і втіху, яких свята зазнавала від порад св. Франциска Борджії та св. Петра з Алкантари). Вона бачила, що її розуміють мужі високої контемпляції, дуже вправні духом, а тому й у проваді впевнені.

Професор Григоріанського університету в Римі, Чарльз А. Бернارد (Т. І) твердить, що особистий досвід не просто потрібний - він конче необхідний для провадження душ. Бо що може розуміти про контемпляцію той, хто ніколи не практикував внутрішньої молитви? Або про любов Христа і бажання терпінь? Він може тільки повторювати слова, які почув або прочитав, не усвідомлюючи цього цілком. Так само як короткозорий погано бачить далекі предмети: «Експерт може вірити, що це - любити Ісуса». Однак учений зауважує, що провідникові не обов'язково мати великий досвід у цьому. Він повинен із гарячим бажанням бодай почати торувати дорогу Господню. Так він краще зможе відчутти смак того, що інші набувають у повній мірі. Він повинен пізнати дорогу, яку має пройти, пізнати труднощі, хоч не в такій високій мірі, бо Святий Дух веде мовою і письмом більш досвідчених.

Досвід, здобутий у провадженні інших. Цінним є досвід, здобутий тривалим святим вправлянням у провадженні душ. Тут, однак, треба вважати, щоб із наміром поступу душі не виводити її на битий шлях до святості, а також для власних експериментів нерозумно користатись цим і поводитись нерозважливо, досліджуючи стан якоїсь душі швидше з цікавості, ніж з наміром дбати про її поступ. Треба мати велику пошану до Святого Духа, що є найвищим вихователем душ, і до його таємничої дії в душах, та особистим побожним старанням підтримувати цю душу у прямуванні до досконалості. Треба відкидати всяку цікавість, щоб ніколи не мати предметом для особис-

того досвіду духовного сина чи доньку, а тим більше не випитувати, наче слідчий, людей, щоб із їхніх відповідей будувати наукові гіпотези. Як зауважує П. Пулейн: 1) шануючи належно те, що діється за посередництвом Святого Духа всередині людини, бо це вимагає пошани у поведінці, допомогти душам зрозуміти і відкрити стан своєї душі, однак не вимагати точної відповіді; 2) дуже часто буває, що особи, захоплені цим, відповідають за якоюсь схемою або втрачають простоту, яка є такою важливою на цій дорозі; 3) нехай не будуть надто вдоволені своїм станом духовного провідника, бо це призводить до порожнечі. Питання корисні, оскільки допомагають пізнати стан душі, а не призначені для встановлення наукових пошуків.

(cf.: P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - Romae, 1959. - P. 50-54; Charles Andre Bernard S. J. *Compendio di Theologia Spirituale (2-a edizione)*. - Romae, 1973. - P. 60; P. Joseph De Guibert S. J. *Theologia Spiritualis, Ascetica et Mystica*. - Romae, 1952. - P. 31-32).

Віра й життєвий досвід. Ідеться про досвід Божої любові, виявленої нам у Христі Ісусі. Вся християнська аскеза спрямовується до такого досвіду. Це «досконале пізнання» серцем - пережиттям.

У цій сфері пізнання розумова діяльність стає нам на заваді. Однак між знанням, здобутим інтуїтивно, - досвідом-пережиттям, і здоровим глуздом нема суперечності. І все-таки розум не раз породжує злагоду й святу сумирність серця. Лагідне, покірне, опромінене світлом віри людське серце спроможне пізнати суцього Бога, тобто Бога, який існує. У кожній людині є така містична здатність - безпосередньо розпізнавати істину. Це своєрідна проникливість, що ґрунтується на життєвому досвіді, таке пізнання здобувається життям, що походить із віри.

Досвідом, пережиттям апостоли пізнали Христа Спасителя щойно після Його воскресіння. А яка оживляюча сила такого реального пізнання власного спасіння - маємо яскравий приклад в особі ап. Павла.

Хто відчув на собі любов Отця, виявлену нам через Христа у Святому Дусі, у тому народжується й переконання, що **Бог - це любов**. Таке переконання мали святі мученики. Воно таке міцне, «що ніяка сила не змогла тієї любові загасити». А глибоко віруюча людина зрозуміє, що значить бути вибраною дитиною - сином

Божим. Так народжується і зміцнюється оте абсолютне уповання, синівсько-дитинна довіра до Бога. Такий досвід Божої любові дає людині переконання, що Бог її насправді безмежно любить».

(Олійник, о. Тарас П., ЧСВВ. Сила Хрещення. Засади духовного життя. - Куритиба (Бразилія), 1990. - С. 37).

Розум, просвічений вірою. Розум - це Божий дар, конче необхідний людині, щоб осягнути правду - чи то природну, чи надприродну. Розум відіграє дуже важливу роль у студіях духовності, а також в інших церковних науках. Коли йдеться про об'явлені правди, розум потребує провідництва й доповнення світлом віри, а в застосуванні загальних принципів для душ він мусить користуватися психологічним досвідом.

Завдання розуму - зібрати, пояснити і встановити порядок вивчення Святого Письма і Традиції. Ці вчення розсіяні по багатьох книжках, тож їх треба зібрати, щоб вони становили одну послідовну, сталу цілість. Крім того, священні висловлювання були сказані за різних обставин, викликані приватними питаннями, мовлені до різних слухачів. У той же спосіб обставини часу й місця часто сприяли появі тексту Традиції.

Щоб зрозуміти їхнє значення, ми мусимо поставити їх у їхню власну, так би мовити, оправу, згармонізувати їх з аналогічним навчанням, і, нарешті, впорядкувати та пояснити їх у світлі християнських правд.

Шлях цього можемо зробити висновки з тих принципів, показати їхню законність і різноманітність, застосування до багатьох речей людського життя в його різноманітних проявах.

Відтак ці принципи і висновки впорядкувати, синтезувати, щоб вони становили справжню науку.

Також завдання розуму - захищати аскетичну науку від її противників. Багато хто воює проти неї в ім'я розуму і науки, не аргументуючи нічого, крім ілюзій, що охоплюють найвищу реальність. Завдання розуму - дати відповідь на таку критику за допомогою філософії та науки.

Духовне богослов'я - це наука, якою живемо. Тому важливо історично показати, як вона була впроваджена в практику. Треба читати життєписи святих давніх і новіших часів, які жили в різних державах і в різних обставинах. Тоді зможемо знати, якими дорогами вони ступали, яких аскетичних правил дотримувалися пред-

ставники різних надій, різних станів. А втім члени Церкви не святі. Ми мусимо знати труднощі, які трапляються в дорозі до досконалості і вжити заходів, щоб їх подолати.

Психологічні студії незамінні, і до читання треба підходити уважно.

Завдання розуму, просвіченого вірою, полягає також у пристосуванні принципів і загальних правил до окремих людей. В цьому випадку треба звернути увагу на особистий темперамент, характер, стать, вік, соціальний стандарт, обов'язки стану, а також надприродне осягнення ласки. Треба пам'ятати також про правила, які керують розрізненням духів.

Отже, щоб виконати цю потрібну роль, необхідно мати не лише гострий розум, а й здоровий глузд і великий такт та хист розпізнавання. Треба також додати до цього вивчення практичної психології, темпераментів, нервових розладів і несприятливих для здоров'я умов, які мають також великий вплив на розум і волю. А оскільки ми маємо справу з надприродною наукою, не забуваймо, що світло віри в ній займає значну частину і що це дар Святого Духа, який підносить це знання до досконалості. Це особливо стосується і дару знання, який підносить нас аж до Бога; дару розуму, що дозволяє нам глибше заглянути в правди віри; дару мудрості, який допомагає нам розрізнити і вивчити ці правди; дару розважливості, який дає нам здатність пристосувати їх до кожного конкретного випадку.

Святі дозволяли, щоб Дух Божий супроводжував їх, і вони найкраще розуміли та найвлучніше застосовували у своєму житті принципи духовного життя. Вони мали інстинкт до Божих речей, як другу природу, що допомагала їм швидше зрозуміти їх і в більшій мірі осягнути: «Ти (Господи) затаїв це від мудрих та розумних і відкрив це немовлятам» (*Мм. 11, 25*).

(*cf.: A. Tanquerey. The Spiritual Life, a Treatise on Ascetical and Mystical Theology. - Tournai (Belgium), 1930. - P. 10-12; A. Royo Marin. Theologia della perfezione cristiana. - Romae, 1961. - P. 32*).

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА СХІДНОЇ АСКЕТИКИ

Документи

Шукаємо документи в першу чергу: а) давніх віків; б) повні; в) прості.

Давні віки - це перші віки християнства. **Повні** - це документи, які охоплюють всю науку: чи то синтетично у скороченому вигляді, чи то ширше. **Прості** - у значенні «неподільні», тих авторів, які писали не для того, щоб прославитися, а для того, щоб об'єктивно подати науку. Інакше кажучи, писали те, що думали, що є правдою. «Розбіжність чи незалежність» є тоді, коли хтось пропускає, приховує, заперечує чи то навмисне, чи ненавмисне якийсь аспект чи частину науки. Наприклад, дещо із давніх документів вибрано, але багато пропущено чи викривлено в науці ісихіастів, які ніколи не можуть представляти увесь Схід.

Діпні документи. До давніх і повних документів можна зарахувати:

- 1) твори апостольських Отців, т. зв. «раїгев арозііісі»;
- 2) життя і висловлювання Отців: «Уйае еі Апотегмата раїхит» (П. Л. 73). Це **вислови**, короткі оповідання давніх пустельників, переважно єгипетських: Антонія, Арсенія, Івана Колобоса, Макарія, Поймена, Памво, Ор і т. д. Вислови подані у формі звичайної поради або висловлювання. Однак виглядає, що це не занедбується жодним аспектом духовного життя. Найчастіші теми - це життєва боротьба, відповідальність, чуйність і молитва, спокуса і боротьба проти них, добрий вплив на ближніх...

Текст зберігається усіма мовами давнього християнства і ділиться на три головні розділи: а) **«Альфабетікон»** - вислови, розташовані в алфавітному порядку з ім'ям даного автора. У П. Г. 65 - після частини «анонімні вислови», і має назву «геронтікон» - вислови старців; б) **Систематична рецензія:** повністю збереглася грецькою мовою у Фотія в 5-6 книгах. Життя Отців (П. Л. 73) має 23 розділи. Босуєт каже, що тільки 19 з них автентичні; в) **Змішана рецензія** (порівняй 3-ю і 7-му Книги життя Отців «Угбае райгит»). Час написання припадає на другу половину V століття. Оригінальна мова, вірогідно, грецька.

- 3) Пандеке Антіоха (*Пандектес Антіохі.* - П. Г. 89, сек. 7).

4) Синагога Павла Еверджененського (*Синагога Павлі Еверджененські, сек. II: пр. нове видання в Афінах, 1957; в Константинополі, 1861*).

5) Синтагма Нікона (*Синтагма Ніконіс, сек. II, Пролог. - II. Г. 127; титули глав в II. Г. 106*).

Документи теоретично-практичні. З Отців теоретично-практичних більше поважають св. Василя Великого, Орігена, ніж Климентія Олександрійського.

З учених наших часів краще вивчати тих, які подають науку об'єктивно, щоб її пізнати, а не для того, щоб вихвалитись чи ставити одну науку над іншою. Насамперед об'єктивність, а не позірність чи критика.

Грецькі та візантійські письменники

Оріген «Про молитву».

Атанасій «Життя Антонія», «Вислови Отців».

Палладій «Історія Лазіяка».

Іван Мосх «Духовна Лука».

Теодорет з Цирус «Філотей», «Релігійна історія».

Св. Василій.

Григорій Нисський «Життя Мойсея», «Гомілії на "Пісню Пісень"».

Евагрій Понтійський «Про молитву», «Практикон».

Діадох із Фотіс «100 глав про духовну досконалість».

Максим Ісповідник «Чотири віки про любов».

Іван Ліствичник «Драбина до неба».

Теодор Студит (826) - реформатор монашого життя в дусі святого Василя Великого.

Симеон Новий Богослов (1022).

Микита Стетат.

Григорій Синайський.

Григорій Палама.

Микола Кавасила «Життя Христа».

Філотей Коррінос.

Каліст та Ігнатій з Ксантополус.

Симон з Тесалоніки.

Агапій Ландо «Порятунок грішників» (1664).

(Про слов'янських письменників не говоритимемо, бо плануємо пізніше підготувати окрему працю про слов'янську аскетичну).

Примітивна духовність

Перші спроби духовного життя. Духовне богослов'я або духовне життя - це практична наука. Спочатку була практика, потім - теорія. Однак будь-яка наука, логічне мислення неможливі без філософії. У давнину не вміли ні читати, ні писати, тому чинили так, як навчала традиція, як диктувала совість, інакше кажучи, йшли у своїй простоті за Євангелієм. Цей період був досить тривалий. Грецька мова, почавши опановувати Схід, теж не принесла багато духовних писань. Еллінізм взяв свою філософію, свій спосіб думання, як це ясно бачимо у другому столітті з писань **Юстина «Філософа»**. Опісля **Климент Олександрійський** започатковує т. зв. «теоретичну теологію», і завдяки йому ми дещо знаємо про примітивну духовність, початок духовного життя і передовсім про напрямок, який дали перші велети духовного життя (напр., св. Василій Великий). Вони поставили Христа як центр та злуку з Христом через Церкву, Містичне Христове Тіло.

І про це так гарно написали **Ігнатій, Полікарп, Климент Римський, ідеться про це у «Дідахе»** - науці дванадцятьох апостолів. Вони говорять про необхідність любові до ближнього, бо це знак приналежності до Христової Церкви або бажання віддати повністю своє серце й душу Богові (*J. Lebreton. Dictionnaire de Spiritualite de m. Viller, art. «Apostolique Peres»*).

Вони заохочують до простоти, прямолінійності, щирості серця, непохитності у служінні Богові всім серцем і душею.

Що стосується містиків, то їх дуже багато. Вони, однак, вважають себе недосконалими, а це свідчить про їхню покору.

Наприклад, св. Ігнатій пише: «Щодо мене самого, хоч я є в'язень Христа і люблю розважати речі небесні й ієрархії ангелів і начал, речі видимі й невидимі, однак я ще не є справжній учень Христа» (*Лист до Тралл. 5, 2, П. Г. 5, 781*). Справжній учень Христа той, хто йде за своїм Учителем, який любив його до кінця і віддав за нього своє життя.

Часто плутають досконалість з мучеництвом або з любов'ю до ближніх, любов'ю жертви, з якою пов'язані інші чесноти, насамперед **чистоту**, що вважається духовним мучеництвом. Вони звертають велику увагу на покору й **підкорення себе Церкві**. Не меншої уваги заслуговує **послух**, бо Христос у своїй покорі був

слухняний аж до хресної смерті. **Терпіння** у нашому житті теж має велику вартість. В листі до римлян св. Ігнатій пише: «Тепер власне я став справжнім учнем Христа **через терпіння і мучеництво**» (*Лист до Рим. 5, 869*).

Однак ця простота зникає, коли з'являється Олександрійська школа. Треба зазначити, що св. Іринеї був першим і вірним спадкоємцем апостольських Отців. Однак він як псевдогностик не одержав за свою духовну науку визнання істориків, яке заслужив.

Климент Олександрійський вважається в історії **батьком християнської містики**. Він впровадив у християнство теорію **Досконалість**, згідно зі св. Іринеєм, - це: «Через любов стаємо близькими до Бога» (*Проти еретиків: П. Г. 7, 800А*).

Входження у злуку з Богом через любов, якій ніщо інше так не суперечить, як вважати себе доскональними з тієї причини, що вивчаємо науку (*Там же: П. Г. 7, 800В*). Через гордість втрачається любов. Св. Іринеї заперечує суто матеріальну науку містицизму, а дотримується поняття повного, глибокого, більш гуманного і гідного Бога.

Все, що існує, є в Богові. Контакт, злука з Богом відбувається не тільки інтелектуальним шляхом, а й через занурення всієї душі в Бога так, що Бог проймає всю душу. Людина еднається з Богом не тільки дорогою розуму, а й піднесенням усієї душі, всього себе до Бога через контемпляцію та участь у Його доброті. Воля в містиці становить частину нашого розуму. Диспозиція волі до любові потрібна, щоб досягнути споглядання Бога. «Бог дозволяє бачити себе тим, що люблять одне одного. Однак людина сама по собі не може бачити Бога. Бог хоче, щоб люди його бачили, але бачать тільки ті, яким він хоче дозволити і коли хоче дозволити» (*Проти ерес. TV, 20: П. Г. 7, 1035А*). Завжди має бути злука з Христом і підкорення себе Церкві» (*Проти ерес. III, 24: П. Г. 7, 966; IV, 33; П. Г. 7, 1076*).

Ця духовність досить довго панувала у християнських околицях перед появою елліністичної філософії, наприклад, у Сирії. Тоді в Антіохії **Діодор з Тарсу і Теодор з Монсуету** своїми теоретизуваннями започаткували шлях до несторіанізму на Сході. Вчені мужі не знали чи не хотіли нічого знати про світську філософію і писали свої твори як суто біблійні та євангельські. Не тільки Афраат і св. Сронім, але на початку VI століття Яків із Саруги навчали, що християнська досконалість знаходиться поза всією системою філософії.

Завдяки хронологічній праці Філоксена з Мауги знаємо точну дату появи грецької філософії у сирійській духовності. У своїх промовах Філоксен навчає, яким чином дійти до духовної любові або досконалості. Контемпляція є шляхом до духовного життя.

Приблизно через 20 років ми бачимо, що вони переймають науку Евагрія Понтійського (*I. Hausher. Contemplation et Saintete, Une mise piont par Philoxene de Mabboug, Revue d'Ascetigue et de Mystigue XIV, 1933. - P. 171-195*).

За 150 років до цього Афраат написав книжку «Учень Святого Письма» - про віру й працю, якою можемо дійти до досконалості. Основа всієї будови - віра, бо вона спирається на скелю, якою є сам Ісус Христос, наш Спаситель. Він написав також про піст, умертвіння, молитву, гарячу любов Христа, покору, які творять мир, чистоту і стриманість.

Любов уважають досконалістю. Афраат пізнав красу і приємність злуки з Богом, піднесення душі до Бога, містичний захват (*Dicti-onnaire de Spirit. - M. 7, 3*), однак йому не спала на думку контемпляція як інтегральна частина святості.

Не можна не згадати **св. Єфрема**. Він, як і св. Іринеї, боровся проти критиків, однак його полеміки не мають нічого спільного з духовним богослов'ям. Вони твердили, що серед людських рис **перевагу має воля**. Він БВДЖЗ6 Марту вищою за Марію, бо Марта виявила більш гарячу любов до Христа, ніж Марія, що сиділа біля стіп Христа. Марта працювала, тож проявила більшу любов. Працю Єфрем ставить вище за контемпляцію задля актуальної любові до ближнього чи послуги ближньому. **Єфрем був єдиним серед Святих Отців, хто твердив, що подружнє життя вище за целібат.** Він це пояснює так: «Сам цей Дух свідчить разом із нашим духом, що ми - діти Божі» (*Рим. 8, 16*). Святий Дух свідчить нашому духові, тобто нашій совісті, що ми - діти і слуги з Христом через наші вчинки. Він ставив вище активне життя, але так вважав тільки він, усі ж інші Отці контемплативне життя ставлять вище за активне життя (*Писання св. Єфрема, т. 3*).

Багато авторів духовного життя ідентифікують прибраність чи адаптацію Божу з контемпляцією.

Отже, для всіх цих давніх письменників людина є вільним створінням, здатним любити й пожертвувати собою для тієї любові. Любов до ближніх зображається передовсім як зречення. Отже, **любов і зречення є для них досконалістю.**

Інтелектуальна духовність

Анаксагор з Клезомену казав: «Мета життя - споглядання». Цей вислів зберіг для нас Климент Олександрійський (*Strom. II, XXI, 130; Stahlin, p. 184*).

Філософія Платона, згідно Климента, не поділяється на три частини, як інтелектуальна філософія греків, які були схильні до чвар, а також скитів і семітів, захланних на заробіток (*Платон. Політика, 435*).

Пізніше деякі автори подають такий поділ: 1) ангели; 2) дияволи; 3) люди (*Евагрій Понтійський. Сентуріс, 1, 68*).

Арістотель не хотів заперечувати своєму вчителю й додав до інтелектуалізму багато свого. Безперечно, пізніше прийшли стоїки і циніки, які сприйняли практику чи аскетичну (*Dictionnaire de Spiritualite, art. «Ascese», par M. Olphe Gaillard*). Це мало на меті підготувати т. зв. гегемонікон - мудрість, тобто нову філософію. Пізніше Філон і гностики перенесли ці принципи на релігійний терен. Релігія стала справжньою філософією, а теорія - метою релігії. Евагрій з Понту вивчає основоположні ідеї Климента й Орігена і пише свій твір «Практикон» (*П. Г. 40, 1221 Д*). Християнство - це закон Ісуса Христа, зібрання практик, природної контемпляції і теології, тобто контемпляції Бога. Однак тут теологія не розглядається у стислому схоластичному розумінні. Відтоді починається щось нечуване: **не віра і вчинки ведуть до досконалості, як навчали перед тим, а любов.** Метою є не тільки духовне життя, але третя послідовна дорога, тобто практика (*гр. лрахід ~ дорога заповідей*). Любов - це брама до «гнози» (знання) (*Евагрій. Лист до Анаполіс: П. Г. 40, 1221С*), тобто звичайна інтродукція до Царства Небесного, або нижча контемпляція, бо є ще вища контемпляція - місця, де перебуває сам Бог. Тут бачимо очевидну зміну напрямку науки.

Вона вийшла з того, що прийняли платонічну психологію, звертаючи всю увагу на науку Платона й Орігена. Для нього **людина — це розум, душа і тіло.** Злість або бажання нічого не означають. Це наче якийсь додаток або деградація. Вони найбільше підкреслюють необхідність контемпляції. Це єдине заняття, гідне людини, єдина досконалість християнина. Мета - не тільки людське життя, але й усе створіння (*Евагрій. Сентуріс, 1, 50, 87*). Св. Тома у своєму

творі «Сумма контра Джентілес» каже: «Треба вважати добро розуму остаточною метою» (*Ліб. I, кап. I*). Виглядає, що цю думку він запозичив у східних містиків.

Однак вони часто плутають синівство Боже з обожествленням та контемпляцією.

Виходить, що остаточною радістю чи остаточним бажанням (*П. Г. 32, 257A*) людини має бути здоров'я (*Лист 8, 32, 257A*). Тут св. Василій пише про потребу й необхідність застосовувати медичні знання, щоб бути здоровим. Та ця необхідність тільки відносна. Так само говорили й інші, але з уточненням, що здоров'я душі важливіше, бо приносить контемпляцію. Досконалість у них - це мучеництво, особливо в час переслідування. Оріген сказав би, що це є гідне і властиве знання - «гноза» (*П. Г. 11, 620B*). Появі одного зі східних учень аскетички багато в чому завдячуємо Олександрійській школі, особливо Евагрієві з Понту. Мабуть, тому це навчання прийшло до візантійців, сирійців і вірменів швидше через нього, як через Орігена. Це справедливо щодо сирійців і вірменів, але щодо візантійців, правдоподібно, джерел східної аскетички можна б шукати ще в інших філософів, крім Евагрія Понтійського.

Перші християнські письменники впровадили терміни: 1) «**практис**»; 2) «**теорія**»; 3) «**теологія**».

Цей поділ ґрунтується на потрібній психологічній базі.

«**Безпристрасність**» - негативний наслідок, тобто дійти до досконалості через поборення пристрастей, але **любов** - це позитивний ефект аскетички. Багато було неясних, поплутаних речей, наприклад, щодо молитви й знання порядку чеснот. На перше місце ставили дорогу чеснот, контемпляцію - на друге, а споглядання Бога - на третє.

Евагрій, однак, був добрим організатором східної духовної науки завдяки натхненню Орігена. Він підкинув йому добрі думки, особливо про ласку Божу, подібно, як св. Максим, св. Іван Ліствичник, Ісихій Синаїт, Філотей Синайський, Микита Стетат, Григорій Синаїт і його спадкоємці, т. зв. ісихіасти. Іноді боротьба йшла за ідею або за слово. Часто, наприклад, душею вважали розум.

Отже, щоб мати об'єктивне поняття про східну аскетичку, нам недостатньо читати тільки св. Василія, бо св. Василій не писав аскетичку систематично, а тільки принагідно, відповідно до часу чи потреби.

Щоб мати цілісне знання, треба вивчити джерела. Насамперед треба вивчити історію аскетичної, а потім вивчати окремих визначних східних письменників духовного життя, згаданих на початку: св. Юстина Філософа, Климента Олександрійського, який є батьком християнської містики і який започаткував теоретичну (споглядальну) теологію, св. Ігнатія, Полікарпа, Климента Римського, вчення 12-х апостолів — «Дідахе» тощо.

Нехай цих кілька слів спонукають зацікавитися джерелами східної аскетичної, великими скарбами слов'янської аскетичної, яка ще так мало досліджена.

Один із визначних церковних письменників слушно зауважує у своєму творі, що перед студіюючими відкривається розлоге поле східної аскетичної, містики й гомілетичної. Багато творів ще не видано, багато можна зібрати, впорядкувати, вивчити (В. Р. М. Jugie. *Tiieioio^a Dogmatica OigivИаногит Ogieiiaiiiш, 11, 727*).

Дотепер ще ніхто не написав повної історії східної аскетичної. Причиною є те, що латинники дуже мало цікавляться тим, і мало хто з них знає східні мови, особливо слов'янські: російську, українську, польську, чеську чи навіть старослов'янську. Мало навіть наших сучасних священників знає старослов'янську мову, бо II Ватиканський Собор дозволив національні переклади Служби Божої. А крім того, східні народи довго перебували під пануванням атеїстичних урядів. Взагалі, східна аскетична й містика століттями були занедбані.

Самі аскети, тобто колишні давні монахи, мало дбали про науку, а то й погорджували нею. За винятком, може, св. Василія Великого, який заохочував своїх монахів до науки. Він твердив, що наука потрібна, особливо вивчення Святого Письма (*ЛИСТ296; Про зречення світу. Гом. на Пс. 1*). Необхідним є знання принципів життя, боротьби, знання своїх обов'язків, Христових рад (*Лист 23*). Ми мусимо знати аскетичну (*Гом. на Пс. 40*), а особливо потрібно знати людську природу, її нахили (*Гом. на Пс. 29, Пс. 1*). Потрібно знати добро й обов'язково дотримуватися Божих заповідей (*К. П., 84, 275; Ш. П., 2*), і це наче ліки від різних духовних недуг, а недугою душі є облудність (*К. П., 288; Ш. П., 51*), цінними також є знання психології (*К. П., 82; Ш. П., 7*). Св. Василій каже, що маємо два шляхи до пізнання, дві книги: ми і світ; природа веде нас до Бога, «через видиме до невидимого» (*вислів св. Павла: Гом. на Пс. 129*).

Ми вчимося також через розважання, іспити совісті, проповіді, конференції, а особливо через провідництво - мудре керівництво духовного провідника (*Про зречення світу; III. П., 53*).

Однак знаємо, що єгипетські монахи й у наступні століття не любили студій, особливо теоретичних.

Був навіть такий погірдливий вислів - «монастікум ест» (це - монаше, не читайте). Такі розбіжності між ученими тривали ще довго. Тому пізніше виникли ще такі вислови, як «грекум ест», «сиріякум ест», «арменікум», «русікум» чи «рутенікум» (українське), щоб таким чином заявити: відкрите поле до розвідок, пошуків, студій. У такий спосіб заохочували простежувати джерела, шукати Божих правд.

І справді, коли почали досліджувати ці примітивні джерела, з'ясувалося, що хоч їхній стиль і мова слабкі, та вони сповнені високого змісту, вічних правд і Божого духу.

Пізніше багато вчених зверталося до візантійської духовної літератури лише тому, що вони хотіли знайти там більше і краще поле для творчості. Однак вони наче потрапляли в якийсь лабіринт чи джунглі, з яких самі не могли вийти, бо східна аскетика й містика були для них надто глибокі. Потрібно було дуже багато зусиль і знань різних мов, щоб гідно вийти з того лабіринту. Дехто шукав радше літературних, ніж науково-духовних питань.

На Заході сформувалися деякі школи, в яких процвітала духовна наука, як було сказано вище, переважно чини і релігійні згромадження. Але і тут велику роль відігравав націоналізм окремих держав.

На Сході не було стільки Чинів і релігійних згромаджень, як на Заході, де на монахів не дуже впливав націоналізм, і тому їхня духовна наука залишилася чистішою. Найбільші та найкращі автори східної аскетички, наприклад, для сирійців, прийшли з Вірменії, а до нас, в Україну, і взагалі до східних слов'ян прийшли з Греції, як-от Кирило і Методій. Тому на Сході не було таких великих відмінностей між духовними школами, як на Заході, і було би безглуздо шукати їх. Тут радше висвітлюється **внутрішня наука - практична, духовна**.

Різниця може бути тільки у постановці мети й визначенні шляхів, які до тієї мети провадять. Але і мета для всіх однакова. Вона може розглядатися в різних аспектах чи з різних точок зору, особливо

психологічних, але мета залишається однією. Дуже часто поняття людської природи викликає певні труднощі, та сама ж природа задає напрям, в якому її можна удосконалити. На жаль, мало хто з авторів висвітлює цю антропологію, це розуміння людської природи, як влучно навчали Отці Східної Церкви. Св. Василій часто говорив, що треба знати людську природу, тобто самого себе (*Гом. на Пс. 29, Пс. 1*).

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

Розділ I. РОЗВИТОК І ПОЧАТОК ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

У Святому Письмі зустрічаємо три види життя: 1) життя природне; 2) життя надприродне; 3) життя духовне.

ПРИРОДНЕ ЖИТТЯ

Поняття «природне життя» походить від слова «природа» - природити, давати початок, народжувати: з латинського *pa*Шга - *па*^в - народжений.

Однак у вузькому значенні «природа» означає **сукупність якостей**, через які пізнаємо субстанцію - якісь речі буття. Ці прикмети чи якості вказують нам, чим, власне, якась річ є, що означає і чим відрізняється від інших речей.

Людина є містичним створінням, яке складається з **тіла і душі**, вона має в собі щось природне і надприродне, у ній **дух і матерія** тісно поєднуються в одну природу й одну особу. Людина є, так би мовити, посередником, точкою дотику між духовною і тілесною субстанціями, і це диво проявляється у створеній природі речей. Це наче малий світ, який зібрав у собі інші мікрокосмічні світи, вказуючи тим на мудрість Божу, яка з'єднала в одне такі різні речі. Цей маленький світ сповнений життя. За св. Григорієм, є три види життя: а) **вегетативне** - рослинне; б) **тваринне** - має почуття; в) **інтелектуальне** - розумове.

«Людина має, як і рослини, почуття, інстинкти, як тварини, і розумове життя, як ангели» (св. Григорій. Гом. 29 на Єванг.).

Як і рослини, людина потребує поживи, росте й розвивається. Наче тварина, людина **інстинктивно відчуває** речі, вони її приваблюють, бо вона має **смак, емоції, пристрасті, вона зворушується**. Спонтанно людину тягне до чогось або від чогось вона відвертається.

Однак, **наче ангел**, в інший спосіб та у меншій мірі знає інтелектуально - розумово, поза інстинктивними речами, які не підпадають під думки, розпізнає правду і фальш, а її воля схильна

до доброго. **Ці три види життя не перешкоджають одне одному.** Навпаки, вони упорядковані так, що допомагають людині досягнути свою мету і сприяють удосконаленню її як людини.

Тут діють **раціональний і біологічний закони**, які не можуть існувати й розвиватися, якщо нема гармонії, де вищі закони контролюють нижчі. Так, **розум має панувати над тілом**, а не тіло над розумом. Тобто вегетативні й інстинктивні якості мають бути підпорядковані розумові й волі. Це головна умова. Коли цього не дотримуватися, справжнє життя слабне або зникає. Без цієї умови, тобто без підпорядкування нижчих сил вищим відбувається дезінтеграція - поділ елементів, настають ослаблення, занепад і врешті - смерть.

Конфлікт між тілом і душею. Наше тіло й душа - це зовсім різні субстанції, тому життя є боротьбою двох начал. Наші нижчі прояви прагнуть **до приємностей**, у той час як вищі - **до морального добра**. Дуже часто виникає конфлікт - боротьба між обома проявами. Бо те, що нам подобається, не завжди моральне. І щоб установити порядок, розум мусить побороти вороже налаштування нижчих проявів почуттів і переконати їх у доцільності того чи іншого. **Це боротьба духу проти тіла, волі проти пристрастей.** Ця боротьба часто неприємна, тяжка і болісна. Так, як навесні соки у дереві підіймаються вгору, так само пристрасті несподівано нападають на душу. Але ті нахили **можна побороти**, бо вони не є непереможні. Воля долає їх за допомогою розуму. **Розум має силу передбачити** великі небезпеки, запобігти небезпечним почуттям і загасити почуття й емоції, які виникають у людини. **Розум має силу контролю, виваженості**, і за допомогою цієї сили людина стримує пристрасті, які вирують у душі. Наприклад, ми ховаємо наші очі перед раптовим сильним потоком світла; ми приборкуємо нашу уяву, щоб не затримувалася перед негарними уявленнями; ми стримуємо наш гнів. **Ми володіємо також силою спонукання - стимуляції**, заохочення, яке за допомогою волі керує і дає поштовх пристрастям. **Маємо силу керувати, спрямовувати**, і з її допомогою можемо скеровувати пристрасті до доброго та відвернутися від злого.

Конфлікт між душею і Творцем. Крім цього внутрішнього конфлікту, може бути ще інший конфлікт - **між душею і Творцем**. Хоч є очевидним те, що душа повинна підкорятися своєму Творцеві, однак це їй важко дається. **Прагнення до свободи й незалежності**

завжди намагається вийти з-під Божого впливу. Причиною цього є наша гордість. Людина мусить усвідомити, що вона дуже маленька в очах Божих, бо вона не вартує багато, тож у покорі мусить підкорятися своєму Творцеві.

Людина мусить боротися проти потрійного пожадання: пожадливості тіла; пожадливості очей; гордині.

«Не любіть світу, ні того, що у світі. Коли хтось любить світ, в того немає любові Отця» (1 Ів. 2, 15).

Якщо ми не піддалися цим спокусам, нас чекає **винагорода**. Для нашої безсмертної душі ця нагорода була б у тому, що: **душа глибше і краще пізнає Бога і правди; одержує більше любові, чистішої і тривалішої**. Якщо людина піддається, зламає закон і залишиться нерозкаяною, вона втратить свою мету, одержить кару, не побачить Бога й отримає терпіння, відповідне до провини. Такі були б умови звичайного життя, «життя суто природного» - «пайіга рита», якби Бог створив людину для природного життя. Але, як знаємо, це не так, бо **Бог підніс людину до надприродного життя**.

Бог спромігся обдарувати людину не тільки природними дарами, але й у своїй безконечній доброті дав їй більше від природних дарів - підніс її над природою.

НАДПРИРОДНЕ ЖИТТЯ

Теологія розрізняє два види надприродного життя: **абсолютно надприродне; відносно надприродне**.

Абсолютно надприродне життя - це надприродний дар, що у своїй суті перевищує всяку природу; воно не може походити від природного, жодна природа не може його заслужити. Такий дар перевищує всі сили природи, і **жодна природа не має до нього ні права, ані вимог**.

Оскільки цей дар Бог дає смертному, тобто дочасному створінню, цей дар не є вічний, однак це щось, що походить від Бога. Це передавання Божих речей людині, яка тимчасово може використовувати їх. **Є тільки два види абсолютно надприродного життя: втілення або інкарнація - Бог став Чоловіком; освячуюча ласка**.

У першому випадку - **втілення Божого Слова** - Слово Боже з'єдналося з людиною так мудро, містично, що людська природа Ісуса Христа абсолютно належить до Другої Особи Божої у Пресвятій Трійці. Тому Ісус Христос з боку людської природи є справжнім

Чоловіком, а з боку Його Особи є справжнім Богом. Це субстанціальна злука. Вона не об'єднує дві природи в одну, а кожна природа зберігає свою інтегральність, тобто цілісність, і єднає її в одну Особу. Це **гіпостатична злука** - щось абсолютно надприродне і найвище.

Друге, що є абсолютно надприродним, хоч у меншій мірі, - це **освячуюча ласка Бога**.

Ласка не змінює особу людини. Вона не робить її рівною Богові. Однак **вона змінює її природу і сили**, хоча лише частково. Тоді вона уподібнюється до Бога, Бог їй уділяється. Тоді людина стає вищою, отримує силу бачити Бога - але тільки у небі вона може оглядати Бога обличчям до обличчя. Бог робить людину учасницею свого Божого життя.

Кожна людина, вільна від первородного гріха й від усіх власних гріхів, перебуває в стані освячуючої Божої ласки. Ця ласка є настільки потрібною, що без неї людина не в силі зробити що-небудь, що заслуговувало б на небо. Добрі вчинки корисні навіть тоді, коли людина перебуває у гріху, бо вони допомагають наверненню.

ЖИТТЯ ДУХОВНЕ

Грецьке слово «**пневматікос**» (гр. *πνευματικός* - повітряний) може мати різні значення: вітер, подих, життя, душа.

(cf.: G. Verbe. *L'evolution de la doctrine du Pneuma de Stoicisme a Saint Augustine*. - Paris-Louvain, 1945).

(cf.: *Theological Dictionary of the New Testament*. - Vol. VI. - P. 332-333).

Слово «**духовний**» означає щось нематеріальне, до чого не можна доторкнутися, невидиме, яке, однак, можемо пізнати нашим розумом. На початку християнської ери термін «духовний» став двозначним, коли гностики поділили людей на три класи: а) святий - «гілікос»; б) душевний - «психікос»; в) духовний - «пневматікос».

Згідно з їхнім ученням переходу з однієї групи до іншої нема; кожний від народження перебуває у своїй групі.

Із гностиками сперечався св. Іринеї з Ліона. Він пояснив, що насправді означає слово «духовний»: «**Злука душі з тілом, до яких долучається Святий Дух**»; це якраз і є духовна людина (*Ad haereseos V, 81, I. P. G. 11, 42*).

І цю дефініцію прийняли Святі Отці. Про це говорить проф. о. І. Гавзер (*I. Hausher S. J. Direction Spirituelle en Orient autrefois (OCA, 144). - Romae, 1955. - P. 39-40*).

Тут подвійна помилка: «психікос» і «гілікос» є вже з народження і постійно є такими. Знаємо, що святими не народжуються, а стають завдяки своєму чесному життю. І святість не є постійною, бо люди можуть згрішити, і в цьому ніхто не є винятком.

Головний формальний елемент духовності - це «гноза» - знання, що також є неправдою, бо іноді навіть дуже проста людина, яка не вміє навіть читати, може бути високодуховною особою. Проти такої науки виступив св. Іринеї. Згідно з його міркуваннями «духовна особа» - це злука душі і тіла завдяки прийняттю Духа Божого» (*П. Г. 7,1142 В*).

Св. Іринеї тут краще за всіх пояснив, що **до святості потрібна Божя ласка**, і нема духовної особи від народження. «Головна справа - це любов, яка дорожча за знання, славніша за пророцтво і перевершує всі інші харизми» (*св. Іринеї. Проти еретиків, 4, 53, 2*).

Отже, **головний елемент святості - це любов**. Любов необхідна для досконалості. Найкращим знаком духовності є мучеництво. Мученики дали зразки мужності й погорджували смертю не задля немічного тіла, а задля сили і рішучості духу. А дух зберігається вірою і чистотою життя. Тому любов є великим Божим даром.

У грецькій філософії можемо зауважити, що почавши від II століття вона найбільше говорить і навчає про **прагнення Бога і злуку з Ним** як щось найважливіше у житті християнина. Передовсім підкреслює, що: а) щастя і радість людини насправді тільки у Бозі; б) злука з Богом вимагає подібності до Нього, тому Бог є для людини взірцем досконалості; в) Бог є причиною єдності, злуки, гармонії та ладу у світі; г) Бог є джерелом нашого надприродного життя; і) Бог хоче уділити нам свого життя; д) Бог має особливий спосіб уділення розумному створінню свого щастя; е) людина мусить жити духовним життям для Бога.

Якщо людина всією своєю істотою зануриться у цю чудову, незвичайну, бездонну глибину Божого джерела любові, для неї відчиняться двері до ще більших і славніших Тайн.

Розділ II. ПРИНЦИПИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

МЕТА ХРИСТІЯНСЬКОГО ЖИТТЯ

Наше життя має дві мети: остаточну й абсолютну мету - **славу Божу**; релятивну - **наше освячення і спасіння**.

Слава Божа - це остаточна й абсолютна мета Христового життя. Класичний вислів, що характеризує славу Божу, звучить так: «Ясне знання з прославою» (*Sum. Theol. 2-2, g. 122 a 3*). Силою цього визначення висловлюється щось зовнішнє до предмета, якого стосується. Однак у вужчому значенні можемо розрізнити в Бозі подвійну славу: **внутрішню**, яка випливає з Його внутрішнього життя; **зовнішню**, яка походить від створінь.

Внутрішня слава та, яка належить Богові у Пресвятій Трійці. Отець, завдяки розумовому поняттю, має найдосконаліше пізнання себе самого. У Божому Слові відображається Його життя, Його краса, Його безмежність, Його вічність, всі безконечні досконалості. Через взаємну контемпляцію між Отцем і Сином, через могутній, невимовний, невисловлений струмінь любові встановлюється Святий Дух. Таке пізнання і така любов, таке вічне, безнастанне прославляння, що так щедро видає з себе самого у незрівнянній тайні внутрішнього життя, становить **внутрішню славу Божу** - славу нескінченну, безмежну й досконалу, до якої розумні створіння і Всесвіт не в змозі щось додати.

Бог безконечно щасливий сам у собі і не потребує жодного створіння. Але **Бог є любов** (1 *ів. 4, 16*), а любов за своєю природою комунікаційна - товариська. Бог - безмежна доброта, а доброта прагне розповсюдитися й поширитися. «Bonum est diffusivum sui» - «добро розповсюджується», - кажуть філософи. Це і є мотивом створення - прокреації. Бог хоче уділити створінням свою безмежну досконалість через свою зовнішню славу. Прославлення Бога через створіння - це головна й остаточна мета створення.

Св. Тома пише: «Все жадане, що може знаходитися у щасті, спочатку існувало у щасливості Божій. Щодо контемплативної щасливості, то Бог перебуває у безперервній самодостатній контемплативності, і завдяки їй Він керує Всесвітом. Щодо земного щастя як задоволення, яке згідно з Боєм, становлять приємності, багатство,

панування, гідність і слава, Він має втіху й насолоду із себе самого й усіх інших речей: як панування має всемогучість, як гідність посідає уряд усього, що є, що існує, як славу має подив усіх створінь» (1, 26, 4).

Пояснення цілком зрозуміле, навіть з точки зору не осяяного вірою природного розуму. Незаперечним є те, що кожне буття все, що робить, робить доцільно, особливо коли це буття обдароване розумом.

Отже, Бог, що діє найрозумніше, завжди повинен діяти доцільно. Тому всі Божі прикмети і Його дії не існують окремо, а повністю відповідають суті. Якби Бог у сотворенні мав іншу мету, а не себе самого, Він підпорядкував би цю діяльність тій меті, бо кожний, хто діє, підпорядковує дію тій меті, яку перед собою поставив, і з дією підкорив би себе самого, адже його дія є Він сам. Така мета була б вища за Бога. Бог не був би більше Богом. Отже, абсолютно неможливо, щоб Бог, діючи, шукав мети, відмінної від себе самого. Бог створив усі речі для своєї слави; створіння не можуть існувати інакше як у Ньому і через Нього (1, 44, 4).

Св. Тома «Комунікація доброти не є остаточною метою, а самою Божою добротою, що з любові Бог захотів уділити. Він не робить це задля своєї доброти, як Той, хто домагається і Хто хоче того, чого не має, але як Той, хто хоче уділити те, що має, бо не діє з бажання досягнути мету, а з любові» (*De pot.* 3, 15 до 14).

«Увесь Всесвіт, - каже св. Тома (1, 65, 2), - з поодинокими своїми частинами спрямований до Бога як до мети, бо в них відображається Божя доброта на славу Божу» (*сi.: Иатігег. Гѣ Нотінів БеаШисііне, Т. I. - Р. 932-938*).

Це не Божий егоїзм. Бог не шукає своєї користі, бо створіння нічого не можуть додати до Божого щастя і до Його безмежних досконалостей. Він сам хоче уділити їм свою доброту. Бог так влаштував створіння, що вони знаходять своє щастя у прославленні Бога. Тому св. Тома твердить, що тільки Бог є безкінечно вільний і великодушний: не діє з потреби, наче хотів би мати щось, чого не має, але виключно з доброти, обдаровуючи створіння власним щастям. Св. Тома каже: «Діяти задля потреби - це дія недосконалого, що народився діяти і терпіти. Але це Богові не властиве» (1, 44, 4 до 1).

Святе Письмо

Бог вимагає своєї слави

У багатьох місцях Святе Письмо підкреслює, що Бог вимагає своєї слави:

«Я Господь, це моє ім'я! Я другому не поступлюся славою моєю, ані моєю честю» (Іс. 42, 8).

«Заради себе, заради себе самого я чиню це; бож як би ім'я мое могло сквернитись? Я славою моєю іншому не поступлюся!» (Іс. 48, 11).

«Слухай же, Якове, мене, Ізраїлю, якого я покликав! Я, я перший, я й останній» (Іс. 48, 12).

«Хто бо на небі може з Господом зрівнятись? Хто з синів Божих на Господа схожий? Жахливий Бог у громаді святих, великий і страшний над усіма круг нього» (Пс. 89 (88), 7-8).

«Високий над усіма народами Господь, над небесами його слава. Хто, як Господь, Бог наш, що возсідає на престолах, що дивиться вниз, на небо і на землю» (Пс. 113 (114), 4).

«Я — Альфа і Омега, початок і кінець — говорить Господь Бог - хто єсть і хто був, і хто приходить, Вседержитель» (Од. 1, 8).

От слава Божа! Він альфа й омега, початок і кінець всього створіння. Все від Нього залежить, все від Нього походить, все до Нього звернене, все існує на Його славу.

Бог усе створив на свою славу

Ангели. Бог створив ангелів, щоб віддавали Йому славу (Пс. 103 (102), 20; 148, 2).

...(Серафими) кликали один одного: «Свят, свят, свят, Господь сил; вся земля повна Його слави». Як гарно описує цар Давид: «Благословіте Господа, всі ангели його, могутні силою, ви, що виконуете його слово, покірні голосові його слова» (Пс. 103 (102), 20). «Хваліте його, всі ангели його, хваліте його, всі воїнства небесні!» (Пс. 148, 2).

Люди. Розумні створіння на землі повинні прославляти Бога:

«Хваліте Господа... царі землі й усі народи, князі й усі земні судді. Хлопці, й дівчата, старі разом з юнацтвом» (Пс. 148, 11-12).

«Хай хвала Божа буде на устах у них...» (Пс. 149, 6).

«Усіх, хто зветься моїм ім'ям, кого я сотворив собі на славу, кого витворив і зладнав» (Іс. 43, 7). Розумні створіння зобов'язані

прославляти Бога, бо вони можуть дійти до того розумом. «Бо з величі та краси створінь через уподібнення можуть дійти до пізнання Творця їх» (*Муд. 13, 5*). Чи як навчав св. Павло: «З видимого - до невидимого».

Бог карав тих, хто чинив йому опір: «Але так, як я живий і як слави Господньої повна вся земля, усі ті люди, які бачили мою славу й мої чудеса, що я сотворив в Єгипті й у пустині, і таки спокушали мене, ось уже вдесьте не слухали мій голос, - ті люди не побачать землі, що про неї клявсь я їхнім батькам» (*Чис. 14, 21*).

Жива природа: звірі, птахи, кити і навіть змії...

«Хваліте його... звір дикий і скот усілякий, гад і птах крилатий» (*Пс. 148, 10*). «Хваліте Господа з землі, кити і всі морські безодні» (*Пс. 148, 7*).

Німа природа віддає Богові славу, і це відблиск Божої слави.

«Небеса оповідають славу Божу, і діло рук його проголошує твердь небесна» (*Пс. 19(18), 2*). «Хваліте його, ви, сонце й місяцю, хваліте його, всі ясні зорі! Хваліте його, ви, небеса небес, - і води, що над небесами» (*Пс. 148, 3-4*).

Земля. «Хваліте його... гори й усі пагорби, садовина й усі кедри» (*Пс. 148, 9*). «Вогонь і град, сніг і туман, і буйний вітер, який виконує його слово» (*Пс. 148, 8*).

Слава Божа відображається у Божому Слові та Його діях

Втілення. Ангели прославляють прихід Христа: «І вмить пристала до ангела велика сила небесного війська, що хвалила Бога й промовляла: «Слава на висотах Богу й на землі мир людям його вподобання» (*Лк. 2, 13-14*). «І Слово стало тілом, і оселилося між нами, і ми славу його бачили - славу Єдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого» (*Ів. 1, 14*).

Виконання місії. «Я Тебе на землі прославив, виконавши те діло, яке Ти дав мені до виконання. Тепер же прослав мене, Отче, у себе - славою тією, що її я мав у тебе перед тим, як постав світ!» (*Ів. 17, 4-5*).

Богоявлення. «А охрестившись, Ісус зараз же вийшов з води. І ось розкрилось йому небо, і він побачив Духа Божого, який спускався, мов голуб, і зійшов на нього. І голос пролунав з неба: «Це Син мій любий, що його я вподобав» (*Мт. 3, 16-17*).

Преображення. «Він говорив іще, аж ось ясна хмара огорнула їх, і з хмари стало чути голос: «Це - мій улюблений Син, якого я

вподобав: його слухайте» (*Мт. 17, 5-6; пор.: Мр. 9, 2-13; Лк. 9, 28-36; 2 Пт. 1, 16-18*).

Воскресіння. «І ось великий зчинився землетрус, - ангел бо Господній зійшов із неба, приступив, відкотив камінь і сів на ньому... Тоді ангел заговорив до жінок: «Не бійтесь: знаю, що ви шукаєте Ісуса розп'ятого. Нема його тут, бо він воскрес, як сам прорік» (*Мт. 28, 2-5; пор.: Мт. 16, 21; Лк. 9, 22; Рим 6, 4; 6, 9-10*).

Другий славний прихід Христа при кінці світу. «За тих же днів, після того горя, сонце затьмиться, місяць не дасть свого світла, зорі спадуть з неба, і сили небесні стрясуться. І тоді узріють Сина Чоловічого, що йтиме по хмарах з великою силою й славою. Тоді він пошле ангелів і збере своїх вибраних із чотирьох вітрів, від краю землі до краю неба» (*Мр. 13, 24-27; Мр. 8, 38; Мт. 19, 28*).

^ Якжб прийде Син Чоловічий, у своїй славі, й ангели всі з ним, тоді він сяде на престолі своєї слави. І зберуться перед ним усі народи, і він відлучить їх одні від одних, як пастух відлучує овець від козлів...» (*Мт. 25, 31-33, 1 Пт. 4, 13*).

Все робити на славу Божу

Святий апостол Павло підкреслює, що все треба робити на славу Божу: «Чи ви їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу» (*1 Кор. 10, 3*). Насправді наше призначення в Христі - перемінитися у вічне прославлення Пресвятої Трійці: «Бо в ньому він нас вибрав перед заснуванням світу, щоб ми були святі й бездоганні перед ним у любові. Він призначив нас наперед для себе, щоб ми стали його синами через Ісуса Христа, за рішенням своєї доброї волі, на хвалу слави своєї благодаті, якою він обдарував нас улюбленими своїми Синами» (*Еф. 1, 4-5*). Все повинно бути підпорядковане цьому найвищому ідеалові. Сама душа не повинна шукати порятунку чи святості, хіба що цим більше прославлятиме Бога. Власне спасіння й освячення не можуть перетворитися на остаточну мету. Треба бажати й невпинно працювати, щоб її здобути; але тільки тому, що Бог того хоче, тільки тому, що прославлення Його робить нас щасливими, тільки тому, що наше щастя полягає у вічному прославленні Пресвятої Трійці.

Тому далі св. Павло каже: «Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (*Рим. 8, 18*). «Бо те, що одну мить триває, - наше легке горе - готує нам понад

усяку міру вічну ваготу слави, нам, що дивимося не на видиме, а на невидиме. Видиме бо - дочасне, а невидиме - вічне» (2 Кор. 4, 17-18). «А Бог усякої благодаті, що вас покликав до вічної своєї слави у Христі, він сам, коли постраждаєте трохи, вас удосконалить, утвердить, зміцнить, утривалить. Йому слава й сила по віки вічні! Амінь» (1 Пт. 5, 10-11).

Людина віддає Богові славу, коли: а) пізнає Бога; б) любить Його; в) вшановує; г) робить добрі вчинки; ґ) молиться; д) повністю віддається Богові.

Святий Василій Великий

Мета християнина подвійна: слава Божа, спасіння душі.

Слава Божа - найвища мета

Найвища й абсолютна мета кожної людини і всього видимого й невидимого світу - слава Божа: прославлення Отця, і Сина, і Святого Духа - Пресвятої Трійці. «...Єдина мета християнина - це слава Божа» (П. Г. 31, 974А).

Св. Василій не дає пояснення, що таке слава Божа, як пізніше дав св. Тома Аквінський: «слава - це знання з похвалою». Св. Василій звертає радше увагу на те, чим є сам Бог і де криється уся Його слава, внутрішня і зовнішня.

Хто є Бог. Бог - це слава невимовна, найблискучіша, найясніша. Наш розум не в змозі це описати (П. Г. 31, 4650).

В гомілії про віру (П. Г. 31, 466ABC) св. Василій пише: «Справді, що ти хочеш сказати про Бога чи почути? Залиш своє тіло, залиш тілесні почування, покинь землю, покинь море, полинь у повітря, пройди мимо віків, установлених порядків, часів, прикрас землі. Піднесись понад небесний простір, переступи зорі, все, що є в них гідне подиву, їхні прикраси, велич, що-небудь, що дає з того користь для Всесвіту: правильний порядок, блиск, сяйво, розташування, рух, як вони між собою еднаються або між собою взаємно розлучаються. Все це проминувши, перелітаючи небо розумом і розваживши його визначний ефект, розглянь довкола думкою найкраще: небесні хори, хори ангелів, архангелів, достоїнства, власті, престоли, сили, начальства... Залишивши все, піднявшись розумом понад усі створіння, контемплюй **Божу природу: сталу, незмінну, без різних перемін, без впливу-почування, просту, без жодних композицій,**

неподільну, недосяжне світло, силу незрозумілу, величину, жодними межами не означену, славу найблискучішу - найясшшу, побожну доброту, незвичайну красу, якою дух раптово зворушений-вражений, однак задля гідності не в змозі словами пояснити. Цареві ж віків, нетлінному, невидимому, єдиному Богові честь і влада вічна! (пор.: 1 Тим. 6, 16). Амінь».

Бог - початок і принцип усього. Початок усього суцього один, але через Сина він твориться, а удосконалюється Святим Духом (П. Г. 32, 136В).

Бог - це Свята Природа, незмірна доброта, те, що розумом люблене, надзвичайно бажана краса, **принцип усього, що існує**, джерело життя, духовне світло, недосяжна мудрість, хто на початку створив небо і землю (Бут. 1, 1; П. Г. 29, 9А; пор.: 32, 513А, 31, 464А). Бог є також причиною того, що є, і того, що буде (П. Г. 32, 877А; 29, 621В).

Отець є суттю всіх речей... Син Сдинородний... справжній Бог... Святий Дух... джерело святості... через яке людина переходить у Боже синівство (П. Г. 32, 513В). Отець - суть і початок усього того, що існує, причина і корінь живучих (П. Г. 31, 464С). А Ісус Христос провадить нас до принципу всього та справжньої причини всього (П. Г. 29, 621С). Бог - Святий Дух - це Той, що всіх удосконалює, а сам нічого не потребує, який живе не через повернення до життя, але який дає життя і не вдосконалюється поступово, а відразу є досконалий (П. Г. 32, 108В).

Бог - причина всього. Бог - головна причина (П. Г. 32, 105). Бог - першопричина того, що є, і того, що буде (П. Г. 32, 877А).

Бог - Вседержитель. «Бог є Той, що є, і Той, що був, і Той, що є Вседержитель» (П. Г. 29, 600В, пор.: Од. 1, 8). Віримо в одного Бога Отця Вседержителя... і Сина... і Святого Духа (П. Г. 32, 588В; пор.: Нікейський символ віри. Ди. 54, П. Г. 32, 161С). «...Я вас прийму і буду вам батьком, а ви будете моїми синами і дочками, говорить Господь Вседержитель» (П. Г. 31, 1565В; пор.: Іс. 5, 11; 2 Кор. 6, 18; П. Г. 31, 1572В).

Бог є Богом слави (П. Г. 29, 289С).

Господь слави (П. Г. 31, 529С). Св. Василій каже: «Це найвища честь людини, це слава і маєстат - пізнати те, що велике, і до нього належати, й одержати славу від Господа слави» (П. Г. 31, 529С).

Христа св. Василій називає «Відблиском слави» (32, 92А). Царем слави (29, 340В). Господем слави й Отцем Христа (32, 81В).

Ми служимо славному і доброму Богові (П. Г. 31, 896В).

Бог - це тільки краса. Бог сам у собі є красою найвищою - виключно красою, яку всі поважають, яку бажають... (П. Г. 29, 216В). З краси тих речей, які бачимо, того, що перевищує всяку красу розумом, пізнаємо... (П. Г. 29, 28А). Це найвизначніша краса (П. Г. 31, 465С). Це краса дуже бажана (П. Г. 29, 9А). Це те, що справді гарне (П. Г. 29, 400С).

Бог сам у собі є життя. Бог дає життя (П. Г. 32, 108В), бо Він сам у собі є життя (П. Г. 29, 596С; 29, 629в, 29, 441С). Він - справжнє життя (П. Г. 29, 636А; 29, 216В), саме в собі життя (П. Г. 29, 552С).

Бог - безмежний маєстат (П. Г. 32, 868А); Його велич безмежна (П. Г. 31, 169А; 29, 28А; 31, 465С; 32, 868А; 32, 169А). Він безкінечний і безмежний (29, 28А). Великою необмежений (31, 465С). Сильний (32, 984А; 29, 17С; 31, 317А; 32, 196А; 32, 872В), безсмертний (29, 536А; 29, 532С; 29, 608С), незмінний (29, 640С; 29, 529А; 29, 640С), творча сила (29, 333А), сила сама в собі (29, 636), сама в собі досконала мудрість (Ів. 12, 49; П. Г. 32, 101С; 29, 1А), сама в собі справедливість (32, 156В), сама в собі доброта (29, 629В), серцевидець (П. Г. 29, 297А; пор.: Пс. 17 (16), 3; 29, 348В, пор.: Пс. 33 (32), 20); правда сама в собі (П. Г. 32, 156В; 32, 865С). Всевишній (29, 772А; 31, 708Д; Лк. 6, 35; 29, 657А - Втор. 32, 8; 29, 389В; 389С; 424В; 425АС=Пс. 75). Бог є Святий (32, 476В; 3В; 585С; 841С; 941С; 981С, 373С; 280А; 321С; 385С; 417С; 436С), Бог - Найсвятіший (32, 856В; 32, 204А).

Христос виявляє Божий Маєстат (П. Г. 29, 525А).

Бог усе створив на свою славу, і створіння зобов'язані прославляти Бога

Бог є Творцем усього (32, 81А; 205С). Йому належить усе (32, 81А). Всі створіння одержали початок від Нього (31, 477В), Він заснував усе (29, 576). Всі створіння, як ті, що мовчать, так і ті, що розмовляють, як небесні, так і земні, віддають славу Творцеві (29, 301Д; 31, 1449С; 32, 101Д; 29, 181А).

Добрі ангели віддають Богові славу (29, 76А). Все небесне військо зобов'язане віддавати Творцеві славу (29, 301С). Ангели втішаються

красою Творця (31, 228А). Вони прославляють Бога (32, 136А; 29, 449А).

Люди. Ми є справою рук доброго Бога (31, 332С). Він створив нас (31, 1765; 31, 249А; 31, 1449С; 32, 241Д; 984А; 31, 544В; 32, 505С; 29, 472А), ми віддаємо Богові славу (29, 45С; 32, 225С), бідний прославляє Бога молитвою (31, 556А), адорацією (29, 120А). Ми повинні дивувати Його (29, 181В). Йому віддає славу розум (29, 28В), бо Бог, що створив нас та обдарував нас розумом (31, 197С). Людина була створена за образом Творця (29, 449В; 452А; 29, 201С). Душа була створена за образом Творця (29, 440А; 31, 333А; 344В; 29, 487С). Людина відрізняється від тварин, бо одержала від Творця дар розуму (31, 448С; 32, 864С), свободу (29, 440А), Бог також обдарував її мовою (31, 197С). Людина повинна особливо прославляти Бога Творця і Засновника, бо вона має силу у видимому бачити невидиме (32, 136А; 29, 76С). Сила пізнавати Творця є як в ангелів, так і в людей (29, 449А). Св. Василій емоційно говорить: підкреслює силу людини, яка може пізнавати свого Творця, представляє Бога Творця як мудрого реставратора і каже: «...так, наче статуя розбита, втратила визначну царську форму, але Мудрий Реставратор і Добрий Творець повертає своєму творові попередній блиск» (31, 1537А; пор.: Євр. 11, 20). Тому нашим обов'язком є возносити до Бога молитви, гімни і співи (32, 225С), контемплувати свого Творця, бо через споглядання речей доходимо до Нього (29, 409А), через малі речі пізнаємо велике й ростемо в любові (29, 116В; 29, 120А).

Ми повинні любити нашого Творця так, як діти люблять своїх батьків. Якщо спостерігаємо це у тварин, то тим більше ми, що маємо розум, повинні любити свого Творця (П. Г. 29, 197А-200А; 31, 912В). «...Душі віддають славу Божеству Христа» (П. Г. 29, 408В; пор.: 31, 1473С).

Робити все на славу Божу. Св. Василій, дотримуючись вчення святого апостола Павла, підкреслює, що ми повинні все робити на славу Божу. Ми робимо все на славу Божу, коли виконуємо все з любові до Нього і пам'ятаємо про Його наказ (Коротше Правило 195).

Яким чином можливо робити все на славу Божу? (1 Кор. 10, 31).

Відповідь: коли все робимо з любові до Бога, згідно заповідей, не розглядаючись навкруги, щоб шукати похвали від людей. І крім

того, коли пригадаємо собі те, що сказав Господь: «Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі» (*Мт. 5, 16, пор.: Пс. 118: 31, 966А*). Застосовувати медицину (*31, 1046В*) (Коротше Правило 196).

В який спосіб можна їсти і пити на славу Божу? (*1 Кор. 10, 31*).

Відповідь: пригадаймо собі добродія, і з тим станом душі, що виявляється в поставі тіла, - не їсться без жодної думки, а так, наче Бог дивиться на тебе. А крім того, мета, з якою приймаємо поживу, полягає в тому, щоб бути не невільником черева, що їсть для задоволення, а працівником Божим, який їсть, щоб мати силу працювати згідно з заповіддю Христовою (Коротше Правило 299).

Завдяки чому душа може бути певна, що шукає слави Божої?

Відповідь: коли слухає Господа, що каже: «Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі» (*Мт. 5, 16*), й апостола, який наказує: «Чи ви, отже, їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу!» (*1 Кор. 10, 31*). У такий спосіб побожна людина без претензії на славу як теперішню, так і майбутню, а лише з любові до Бога зможе сказати щиро: «Бо я певний, що ні смерть, ні життя, ні ангели, ні князівства, ні теперішнє, ні майбутнє, ні сили, ні висота, ні глибина, ані інше якесь створіння не зможе нас відлучити від Божої любові, що в Христі Ісусі, Господі нашім» (*Рим. 8, 38-39*). Сам Господь наш Ісус Христос сказав: «Слави для себе я не шукаю» (*Ів. 8, 50*) і «Хто говорить сам від себе, той слави власної шукає. Хто ж того слави шукає, який послав його, той правдивий, і немає неправди в ньому» (*Ів. 7, 18*).

Німа природа. Богіві віддає славу нерозумна природа (*29, 76В; 29, 248А*), всі створіння: як ті, що мовчать, так і ті, що розмовляють, як небесні, так і земні (*29, 301С*). Ти безбожник, якщо не пізнаєш Творця (*31, 276С; 31, 1449С*). Створіння повинні віддавати Богіві славу (*32, 101Д; 29, 181А; 31, 36*).

Тварини. У тваринах Бог діє через інстинкт, а в людині - через розум (*29, 193С*). Навіть у рибі проявляється Його сила (*29, 161С*).

Небеса голосять славу Божу (*31, 392В; пор.: Пс. 19 (18), 2-4*).

Світ, як штучна структура, був установлений, щоб через споглядання пізнавати мудрість Засновника (*П. Г. 29, 17В*).

Червоне море слухає його (29, 84С).

Всі речі - наче стопа мудрості Засновника (29, 197В).

Всі створіння повинні віддавати славу Богові (П. Г. 32, 10Д; 29, 181А; 31, 369В). «...Бог наш... який з нічого привів до буття всі створіння» (29, 613А; 29, 609А). Св. Василій заохочує, кажучи: «Хочу, щоб ти дуже дивувався створінням, де б ти не знаходився, який би рід рослин не знайшов, пам'ятай про Засновника» (29, 97С).

II Ватиканський Собор

Слава Божа. Всі речі згармонізовані на славу Божу (*Пасторальна Конституція про Церкву в Сучасному Світі, «Gaudium et spes», н. 43*).

Мета людини. Святе Письмо навчає, що людина була створена за «образом Божим», вона може пізнавати й любити Бога, свого Творця, і Бог призначив її управителем усіх земних створінь, щоб їх спонукати й використовувати на славу Божу (*Пасторальна Конституція про Церкву. Н. 12*). Священний Собор визнає, що «Бога - початок і кінець усіх речей - можна пізнати зі створених речей за допомогою природного світла людського розуму» (пор.: Рим. 1, 20), а його об'явленню, навчає, треба приписати, що «те, що в Божих справах людському розумові не є само по собі недоступне, в сучасних обставинах людського розуму може бути пізнане легше й несхибно» (*Ват. II, том 4, стор. 48*). **Одружені нари прославляють Творця**, коли мають людський та християнський сенс відповідальності й свідомі свого обов'язку (*Паст. Конє. Н. 50*). **Мета священників:** «Мета, яку мають священники у своєму служінні й житті, - це Слава Бога Отця, яку маємо досягнути в Христі. Ця слава полягає в тому, щоб люди свідомо, добровільно й доброзичливо прийняли те, що Бог досконало досягнув через Христа й оголосив у всьому їхньому житті (*Декрет про служіння і життя священників, «презбітеріум ордініс», н. 2*). **Церква:** «Бо так водночас і молиться, і працює Церква, щоб повнота всього світу перейшла в народ Божий, у тіло Господа, в храм Святого Духа, та щоб у Христі, що є початком усього, була віддана Творцеві й Отцеві Всесвіту всяка честь і слава» (*Ват. II, том III, стор. 172*). «Церква була встановлена для того, щоб через розповсюдження Христового Царства всюди, задля слави Бога Отця, могла понести всім людям участь у Христовому відкупієнні...» (*Декрет про Апостолям мирян «Apostolicam actuositatem», «2 Догматична Конституція про Церкву «Lumen gentium»*).

Бог із доброти й любові створив увесь світ і людей. «Предвічний Отець найвільнішим і незбагненим рішенням своєї мудрості й доброти створив увесь світ, а людей постановив піднести до участі в Божому житті...» (*Ват. II. - Т. III. - С. 48 (пер. о. А. Великого)*).

«Людина не існувала б, якби Бог не створив її з любові й не підтримував її постійно. І людина не може жити повноцінно згідно з правдою, хіба що вільно пізнає і піддається своєму Творцеві в любові та відданості» (*Пасторальна Конституція «Церква в Сучасному Світі» - «Sacerdotes in orbis», н. 19*).

«Поки, отже, прийде Господь у своїй славі та всі ангели з Ним (*пор.: Мт. 25, 31*) і, по знищенні смерті, все стане Йому підвладним (*пор.: 1 Кор. 15, 26-27*), одні з його учнів ще паломникують на землі, інші, відійшовши з цього життя, очищаються, а треті прославляються, споглядаючи «самого Бога триєдиного», проте всі по-різному. Ми різними способами беремо участь в любові Бога й ближнього, та співаємо один і той же гімн слави нашому Богові» (*Ват. II. — Т. III. - С. 119 (пер. о. А. Великого)*).

Освячення душі - другорядна, релятивна мета християнського життя

Освячення душі через хрещення. Після Божого прославлення наступною метою є освячення нашої душі. Святе Хрещення дозволяє вступити до вічного життя, кладе в нашу душу «зерно Боже» - освячуючу ласку. Це Боже зерно повинно повністю розвинутися, щоб зроста святість душі християнина. Всі ми повинні прямувати до неї, хоч не в однаковій мірі, а згідно міри Христового призначення (*Еф. 4, 7-13; Рим. 12, 3; 1 Кор. 12, 11*), як каже св. Павло: «Кожному з нас дана благодать за мірою Христових дарів» (*Віф. 4, 7*), «Ласкою, яка мені дана, я кажу кожному з вас: не думати понад те, що треба думати, а думати скромно, мірою віри, як Бог наділив кожному» (*Рим. 12, 3*). «А все це чинить один і той же Дух, що розподілює кожному, як він хоче» (*1 Кор. 12, 11*).

Про силу хрещення влучно говорить о. Т. Олійник ЧСВВ: «Хрещення - не лише дата. Хрещення - це Тайна, початок нашого життя, народження з води і Святого Духа. Хрещення - це відкуплення, порятунок, визволення з неволі сатани й рабства тління. Це початок обожествлення людини - участь у Божій природі. Це нащеплення на Христі: «Я виноградина, ви - гілки» (*Ів. 15, 5*). Це одягнення у при-

роду, святість і божество Богочоловіка: «...Ви, що у Христа християлися, у Христа одягнулися» (Гал. 3, 27).

Св. Василій навчає, що хрещення християнізує людину - робить її християнином, а значення цього полягає ось у чому: «охрещений, - каже він, - змінюється у думках, словах і вчинках та, за даною йому силою, стає тим, ким є, - з чого народився. Всі «ви, що у Христа християлися, у Христа одягнулися» (Гал. 3, 27). Бо ви скинули з себе стару людину з її вчинками й одяглися в нову, що відновлюється до досконалого пізнання відповідно до образу свого Творця (пор.: Кол. 3,9; К. П., 20).

Хрещення цілковито перетворює людину: повністю відроджує її душу та присвячує Триєдиному Богові. Воно довершує в людині Хриstopодібність й усиновлення Боже. Хрещенням зачинається «нова людина», як і була створена - за образом і подобою Божою. Це поворот до первісної благодаті - богоподібності. Отже, святе Хрещення дає людині: цілковите відродження, повноту Божого життя, обожнює, всиновлює, християнізує, уцерковлює, перетворює, присвячує Богові.

(Олійник, о. Тарас ЧСВВ. Сила Хрещення. Засади Духовного Життя. - Куритиба: В-во оо. Василіян (Бразилія), 1990. - С. 11-12).

Бог дбає про порятунок людської душі. Бог хоче, щоб усі люди врятувалися, хоч передбачає занепади, але нікого не прирікає згори на вічні муки.

Святе Письмо

Щодо грішників. Бог любить усі створіння, милосердиться над ними, а також над грішниками, дає їм можливість покаяння і хоче всім пробачити (Муд. 11, 24-27; 12, 19; Єз. 33, 11). Господь не хоче смерті грішника, він хоче, щоб той навернувся і жив. Христос прийшов кликати не праведних, а грішників (2 Пт. 3, 9; Мт. 9, 13).

Щодо вірних. Христос виразно виявляє волю, щоб усі, кого Йому дав Отець, врятувалися: «Оце ж воля того, хто мене послав: щоб з усього, що він дав мені, я нічого не погубив, лише - воскресив його останнього дня. Така бо воля мого Отця: щоб кожен, хто Сина бачить і вірує в нього, жив життям вічним і щоб я воскресив його останнього дня» (Ів. 6, 39-40). «Бувши з ними у світі, я беріг їх у твоє ім'я; тих, кого ти передав мені, я їх стеріг, і ніхто з них не пропав, лише син загинув, щоб збулося Писання» (Ів. 17, 12).

«Бог бо так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним» (їв. 3, 16).

«На це бо й трудимося та боремося, тому що ми поклали нашу надію на живого Бога, який є Спасителем усіх людей, особливо ж вірних» (1 Тим. 4, 10).

Щодо невіруючих. Каже св. Павло: «Передусім, отже, благаю, щоб відбувалися прохання, молитви, благання, подяки за всіх людей, за царів і за всіх тих, що стоять при владі, щоб нам тихо та спокійно вести життя з усією побожністю та пристойністю. Це добре й приємне в очах нашого Спаса Бога, який хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до розуміння правди. Один бо Бог, один також і посередник між Богом та людьми - чоловік Христос Ісус, що дав себе самого як викуп за всіх: свідоцтво свого часу, на що я був поставлений проповідником та апостолом, - правду кажу, не обманюю, - учителем поган у вірі й правді» (1 Тим. 2, 1-6).

(Ad. Tanqueray. *Synopsis Theologiae Dogmaticae*. - Т. II. - Paris-Romae, 1935. - P. 314, № 526).

Св. Басилій Великий

Бог - розпорядник та управитель усього. Бог не лише створив усе, а й опікується і розпоряджається всім видимим і невидимим світом. Опікується і дбає про своє створіння.

Щодо світу. Св. Василій називає Бога **економом-управителем усього** (П. Г. 32, 232Д; 29, 65А; 29, 669А), від Нього залежать усі природні феномени... їжа... (29, 65А; 32, 232Д; 29, 369А; 31, 317А; 29, 069А). За св. Василієм Боже Провидіння є безсумнівним фактом: «Чи нема того, що управляє і розпоряджається всім? Найкращий Творець (будівничий) світу - Бог, чи Він забув про своє провидіння й управу?» (П. Г. 31, 309А; 31, 244С; пор.: Пс. 104 (103), 24). Бог є управителем світу (П. Г. 29, 220С). У гомілії на Шестоднев св. Василій говорить про мудрий Божий розклад і добре Боже впорядкування (29, 156А; 157А; 149А). Сам він є «...Господь усього неба... бурі та мудрий завідувач часів, бо керує всім» (П. Г. 31, 317А).

Щодо людей. Найбільше Господь опікується людьми, дбає про них, навіть про нерозумні створіння. «Бо якщо тварини дбають про себе і зберігають своє власне здоров'я, якщо риба знає, що має вибрати або оминати, то що казати про нас, обдарованих розумом, навчених

законом, запрошених обіцянкою і ведених Святим Духом...» (29, 157С). Про тварин Бог дбає через інстинкт (П. Г. 29, 193В), а про людей - через розум (29, 193С). Бог дає потіху... поводитьсь з нами, наче лікар... керує нашими вчинками (П. Г. 31, 441А; 32, 768В; 29, 452В; 32 1045Д). Він керує всім нашим життям (П. Г. 31, 1044С; пор.: 32, 976С; 505В). Він мудрий і дбайливий розпорядник людських справ (31, 349Д). Тому ми повинні любити нашого Творця **ТІС**, **ЯК** діти люблять своїх родичів, адже ми обдаровані розумом (П. Г. 29, 197А-200А; 31, 912В). Божих добродійств так багато, що їх не можна перелічити, і вони такі великі, що навіть за це ми повинні дякувати Творцеві (П. Г. 31, 114А). Він такий добрий, що не вимагає винагороди. Йому достатньо, щоб ми Його любили за те, що Він нам дав (III. П. 2, П. Г. 31, 915А).

Бог дбає про наші душі. Якщо людина віддає Богові славу своїм життям, Бог пам'ятає про неї, про все, що їй потрібно для життя, а понад усе Бог піклується про порятунок людських душ. Св. Василій називає Бога **Спасителем наших душ** (П. Г. 29, 429Д). До нього треба мати довір'я так, як мав Давид (Пс. 46 (45), 12): «Господь сил з нами, Бог Якова - наша твердиня». **Він - наш спільний спаситель** (П. Г. 31, 512С). **Христос є спасінням народу** (П. Г. 31, 1465В; пор.: Ді. 13, 47; Іс. 49, 6). **Він умілий і мудрий завідувач душ** (П. Г. 31, 340С)... дає здоров'я... поводитьсь з нами, як лікар... опікується душами (П. Г. 32, 784А; 31, 349Д; 31, 340С). Тут виявляється філантропія - Божя любов до людей. **Він є лікарем душ** (П. Г. 29, 433С; Мт. 9, 13). Христос виявляє велику любов до людей. Приєднує до себе чисті душі, а душі, осквернені гріхом, очищає. До цього лікаря треба приходити (П. Г. 29, 309С; пор.: Пс. 6, 3). Він доброзичливий (П. Г. 29, 433С). Він зціляє від гріха (П. Г. 32, 97С), кличе грішників до каєття (П. Г. 29, 433С; пор.: Мт. 9, 13). **Він - великий лікар душ** (П. Г. 31, 281А). Він тебе удосконалить. **Він - лікар ласкавий і чоловіколюбний** (П. Г. 29, 332В). У нашому горі звертаймося до цього мудрого лікаря (П. Г. 31, 253А). **Він - визволитель людей** (П. Г. 31, 377С). **Він також рятівник душ** (П. Г. 29, 492В). **Він справжній святий жених душ** (П. Г. 32, 378В; 29, 317С; 408С; 32, 97С; пор.: 1 Кор. 12, 13). «Усі бо ми хрестилися в одному Дусі, щоб бути одним тілом, чи то юдеї, чи греки, чи раби, чи вільні, і всі ми були напоєні одним лише Духом» (тут св. Василій говорить образно).

Бог з доброти створив усе - Божа доброта

Добрий Бог. Святий Василій каже: «Піднеси твій розум до того, що є справжнім добром» (П. Г. 29, 369А). Він залюбки говорить у своїх творах про Божу доброту, особливо у творі «Бог не є спричинником зла» (П. Г. 31, 329-353). Він вживає різні імена, щоб підкреслити Божу доброту не тільки саму по собі, а передовсім доброту до нас, людей.

Святий Василій вживає аж 34 різних Божих імен, які висловлюють Божу доброту: настільки добрий Отець, який нас створив і до якого нас веде Ісус Христос (П. Г. 32, 100С). Добрим є і Син, суттю якого є виключно доброта (П. Г. 32, 156В), бо так, як світло від світла і Бог від Бога, так і доброта від Доброти (П. Г. 32, 620С), що походить з життєдайного джерела Отця (29, 629В). Добрим є і Святий Дух. Завдяки Йому ангели зберігають свою доброту (32, 137В). Він навчає нас того, що почув від Господа (31, 1525В). Він нас охороняє, керує нашими вчинками, і без Нього ми нічого не можемо звершити (31, 332 С). Ми є справою доброго Бога. Він дбає і про Церкву (32, 984В). Предобрий Бог допомагає і дає силу терпляче зносити удари (32, 703А).

Бог - досконале добро саме в собі, воно ніколи не зменшується (29, 388В). Він є блаженним добром, до якого всі прагнуть, якого всі бажають (29, 216В). Бог є справжнім добром (32,137В; 32,156В; 32, 620С; 29, 369А; 29, 216В; 29, 388В), досконалим добром (29, 388В), красою самою в собі (29, 216В). Добрий Бог деколи до смутку долучає радість (32, 472С), дає свій мир (32, 209В). Ми віримо в справжнього і доброго Бога (31, 685А), служимо славному і доброму Богові (31, 896В; 31, 264С). Він з нами терпляче поводиться (31, 673В), милосердиться над нами (32, 945А), дуже позиточний (31, 429С). Хоче, щоб усі люди врятувалися (31, 673С); робить нам добро (32, 708А); керує нашими вчинками (31, 332С). Бог є те, що справді гарне, любе і добре (31, 911А), і тому Його всі бажають.

Бог - добрий володар (31, 677А), дає дари (32, 513С), відпускає кари за гріхи (32, 957), дасть винагороду в день суду (32, 1073В).

Володар-деспот у поган означав строгість, а деколи жорстокість. У св. Василія цей «деспот», володар - Бог лагідний, добрий, який любить своїх підданих (32, 957А). Особливо у листах св. Василій підкреслює ласкавість і лагідність (32, 973А; 29, 481С; 31, 913С; 32, 508А). Однак ми повинні мати перед Ним відповідний страх (32, 161В).

Добрий наш володар (П. Г. 32, 520). «...збільшімо нашу любов і подяку за отримані дари (32, 661С), бо дуже багато тих дарів (32, 709А). Наш володар сильний, треба боятися Його сили, однак не сумніватися в Його ласкавості (29, 481С). Адоруй твого володаря» (31, 481В; пор.: Ів. 1,1).

Христос - наш добрий учитель (31, 717А; пор.: Мт. 19, 16; 31, 792С). Лише Він справжній і добрий учитель (П. Г. 31, 280А). Він - наш учитель (П. Г. 31, 753А; пор.: Мт. 17, 24-27; 31, 833А).

Бог - це природна доброта. «Отець, і Син, і Святий Дух, нестворена природа, пануючий маестат, природна доброта» (П. Г. 31, 465С), «...природна доброта і природна святість, царська гідність з Отця через Єдинородного Сина переходить до Святого Духа» (32, 153В).

Бог - це батьківська доброта (29, 629В). Ці назви доброти спільні для Отця, і Сина, і Святого Духа (пор.: 29, 650В).

Бог - це величезна доброта. Бог - це «блаженна природа, величезна доброта... краса... джерело життя... духовне світло, недосяжна мудрість... Той, що спочатку створив небо і землю» (П. Г. 29, 9А).

Бог - це бажана доброта «...споглядай Божу Природу... незбагненну силу, велич... славу найблискучішу, бажану доброту... яку душа словами пояснити не може» (П. Г. 31, 465С).

Тому ми повинні наслідувати Божу доброту. Наше життя повинно бути добрим. Наше життя - це здійснення в нас Божого образу під впливом Святого Духа. Ми всі одержали Його, як апостоли у день Зелених свят, коли нас охрестили. Це дар віри в Бога, це та «жива наука Святого Духа», що дає нам злуку з Христом і силу вести добре життя.

Це добре життя означає чинити згідно з Євангелієм Ісуса Христа та жити у цьому віці так, щоб Йому подобатися (Про Божий суд).

Це удосконалює в нас Святий Дух, Утішитель, в якого ми віруємо і через якого ознаменовані на день відкуплення. Це Дух правди, Дух синівства, в якому кличемо: «Авва, Отче».

Бог сформував нас, оживив нас... і дав нам життя (П. Г. 31, 248Д).

Ми віруємо в Духа Святого, який творить і розподіляє Божі дари, кожному, як йому подобається, на користь. Це Святий Дух навчає і пригадає все, що чув від Сина. Це добрий дух, який наставляє на всяку правду, утверджує всіх віруючих у певному знанні, у досконалому визнанні, у побожному богочитанні, поклоні духом

і правдою перед Богом Отцем і Його Єдинородним Сином, Господом нашим Ісусом Христом та перед Ним самим (*Про віру*).

Від Святого Духа походять Боже світло, Божа ласка і Божі дари. Він веде за руку слабких і вдосконалює тих, що чинять добро (*Про Святого Духа*).

«Бог наш учинив так, що людина одержує святість у нагороду за свій поступ, за своє бажання подобатися Богові в уживанні свободної волі... Але джерелом досконалості святих є Святий Дух. Він перебуває в душах, як здоров'я, тепло в тілі, тобто Він є принципом духовного життя» (*Про Святого Духа*).

«Все, що діється у світі, Предобрий Бог дає нам для нашої науки й користі» (31, 657С). Він не покидає нас, дбає про нас (31, 332С), навчає (31, 673С), і тому ми віруємо в одного справжнього і доброго Бога (31, 685А). Він поводить нас з нами завжди ласкаво (31, 673В), дає нам терпеливість, щоб ми могли витримувати всі негаразди (32, 708А). Бог - премудрий і добрий керманець нашого життя, якому ми повинні повністю віддатися (32, 976С; 31, 1048С). Все премудрий і добрий володар Господь створив для нас (31, 333А). Він - чоловіколюбець, лагідний, милосердний, щедрий, довготерпеливий і багатомилостивий. Все стається згідно Господнього Провидіння (32, 957А).

Але будьмо обережні, бо «диявол нас ненавидить, бо ми є спадкомством володаря й образом Божим» (31, 349С). Диявол першим зненавидів Бога, збунтувався проти всемогутнього Бога, погордував володарем і відступився від Бога (31, 1456С). Однак нам не треба перейматися, «нам вистачить гідності, бо ми - слуги такого володаря» (29, 356А). Єдиний наш притулок - наш Бог (29, 417В; пор.: 29, 416С; 29, 417Д).

Отже, Божа доброта є фундаментом усього створеного. Зі своєї доброти Бог створив усе. З цим згідні майже всі олександрійські Отці (сі.: IV. Уоїкег. *КонЪетрІаИоп unё ЕкБІаве.* - Р. 155).

Бог з доброти створив усе - Божа доброта.

Отець. Св. Василій вживає різні імена на означення Бога Отця як Творця (*див.*: 32, 81А; 29 205С; 32, 588В; 29, 593А; 29, 620С).

Це найдавніша традиція. Такими іменами християнська філософія називала Бога Отця.

Однак у поган деякі з них мали політичне значення. Цими іменами погани називали своїх божків, героїв, засновників міст.

Опісля в Олександрії це був титул почесних громадян, фундаторів або імператорів, а в наступні християнські віки цим іменем почали називати Бога (*cf.: Rene Vaup. - Op. cit. - P. 354-355*).

Син - Творець. Св. Василій вживає такі вислови на означення Божого Сина як Творця: (*див.: 31, 601A; пор.: Рим. 1, 25; 31, 465Д; 31, 746В; 29, 649С; 29, 576В; 29, 577В; 32, 977В; 31, 465Д*).

Переважаю у складних формах висловлює творчу силу Божого Слова (*29, 333В; 32, 136С; 29, 661С; 31, 101А; 32, 80В*). Бог - Слово, Творець Всесвіту (*32, 80В*). Цей Творець - Деміург більше схожий на митця, який впорядковує і зберігає вже існуючі речі: тримає землю, усе впорядковує, прикрашає, тримає гори в рівновазі, утримує межі вод, визначив свій порядок усьому, що є на світі, обіймає небо, тому утримує всіх, завдяки Йому все тримається й існує (*пор.: 32, 80ВС-81А*).

Христос є засновником неба й землі (*31, 369В; пор.: 31, 426В; 31, 105С*).

Святий Дух - Творець. Святий Дух також є Творцем (*29, 333А*). Святий Дух мав найголовнішу роль у створенні ангелів, яким уділив святості (*П. Г. 29, 333С*). Він дає силу, постійність у доброму, чесноту, святість (*29, 333Д; 661С; 32, 136С; 29, 664А; 669С, 333В; 31, 468С; 32, 73; 140В; 29, 44ВС; 31, 1464В*).

Пресвята Трійця. Всі три Божі особи брали участь у створенні. Кожна Божа Особа має найголовнішу роль під час створення. Св. Василій каже: **Бог Отець є головною причиною** (*32, 105С; 32, 136В*). **Син Божий** є деміургічною силою, що упорядковує. **Святий Дух** є причиною (фактором) удосконалення (*П. Г. 32, 132В, 32, 105С; 180В*).

Найголовнішим Творцем є Отець, засновником — Син, тим, хто удосконалює - Святий Дух. Принцип один - один Бог у єдності, який через Сина творить, а вдосконалює через Святого Духа. «Так треба розуміти три особи: Господь наказує, творить слово Боже, а завершує Святий Дух» (*П. Г. 32, 136В*).

Чому Бог творить?

Причиною творення є Божа доброта. Св. Василій каже: «що могло змусити Бога творити, як не доброта Творця... хто міг змусити Творця (як не Його доброта) взяти глину і сформувати з болота красу (*П. Г. 31, 317А*)? Тому творення було вільне, не з примусу і не з обов'язку.

Грецькі філософи, наприклад, стоїки, наполягали на постійному творенні через закон природи. Св. Василій підкреслює біблійний зміст, вільне творення з любові.

Бог з любові створив усе. Любов Божа - філантропія. Св. Василій у своїх творах багато говорить про Божу любов. Він уживає різні імена, які виражають Божу любов до людей - філантропію. Св. Василій називає Бога: **Чоловіколюбець Бог** (П. Г. 29, 181Д; 31, 1080А; пор.: Пс. 94 (93), 10; 31, 1172С; 31, 1176В; 31, 12, 60В; пор.: Пс. 86 (85), 5; 31, 1453А; 32, 273А); **Чоловіколюбець Бог і Спаситель наш Ісус Христос** (П. Г. 31, 944С); **справді Чоловіколюбець** (П. Г. 29, 280А); **Велике Боже Чоловіколюбство** (П. Г. 31,1517Д); **Зрівноважений Лікар і Чоловіколюбець** (П. Г. 29, 332В); **Чоловіколюбець Володар** (П. Г. 31, 1049С; 32, 405С); **Отець Чоловіколюбець і добрий хранитель** (П. Г. 29, 392А); **Святий і Чоловіколюбний Дух** (П. Г. 29, 361Д).

Слово Чоловіколюбець складається з двох грецьких слів, які означають «любити» і «чоловік».

У Старому Заповіті є три вислови, які в перекладі з грецької мови означають «любов»: ерос, філію, агапе.

Ерос - це любов пристрасна, яка бажає любові для себе. У греків був божок на ім'я Ерос - символ демонічної любові. Шанувальники Ероса бажали впиватися такою пристрасною любов'ю. Вона ніби повинна була їх угамовувати, підносити над собою. Відчуваючи таку любов, людина наче підноситься, втрачає волю. У тій чуттєвості греки шукали найвищого піднесення - екстазу, захоплення. Це, очевидно, у нашому християнському розумінні суперечило б 6-й і 9-й Божим заповідям. Однак таке заспокоєння чи чуттєве піднесення не обов'язково стосувалося 6-ї і 9-ї заповідей у розумінні греків.

Греки знали й містицизм. Еротичний аспект одуховнився в багатьох напрямках - як символ або образ чогось понад чуттєві думки. Платон уже працював у тому напрямку. Для нього «ерос» — це захват, який підносить людину над раціональністю чи розважливістю (Р'аесІг. 257 // 242 rr).

Краса тіла, яка викликає в людині «ерос», є тільки ознакою Божої краси, яку треба бачити в кожній людині; це предвічна справжня краса і доброта (Симп. 210 ф.). Платон рішуче хотів піднести цей «ерос» до чогось надчуттєвого. Подібно й Арістотель хотів піднести його понад чуттєві думки до духовного стану, але

розумів це як космічну дію. Він вважав, що це сила тяжіння, котра утримує всі створіння в порядку й русі. Згідно з ним у цьому нема чогось хвилюючого, це акт волі.

У пізнішому платонізмі спостерігається тенденція до заміни «еросу» ідеальним гуманізмом. У Платона знаходимо розуміння містичного «еросу». Для нього справжній ерос (знання всякої любові) - це поштовх душі піднятися понад думки світу й розуму, вивищитися, перебувати понад чимось, піднятися вгору, перевищити будь-які обмеження.

Філіо, навпаки, означає Божу любов до людей або одне до одного. Це шляхетна любов. Це не інстинкт, якесь запаморочення чи піднесення.

Етимологія слова «**агапе**» непевна. Його значення неконкретне і часто змінюється у тлумаченні греків. Воно означає «бути вдоволеним чимось» (*Soph. Ant. 523*) чи «одержати або привітати, пошанувати, віддати честь комусь», тобто означає зовнішню дію і настанову. Часто стосується внутрішніх дій або має значення бажати чогось чи когось». «Ерос» у загальному значенні - це суцільна любов світу, пошук власного задоволення всюди, де тільки можна. «Агапе», навпаки, - любов, яка розрізняє, вибирає і утримує свій предмет. «Ерос» іде, спонукуваний якоюсь силою, до свого предмета; «агапе» - вільний, рішучий акт суб'єкта, тобто особи. «Ерос» шукає власного задоволення в інших, «агапе» мусить виявити свою любов іншим.

З цього випливає, що «ерос» - це пристрасна любов; «агапе» - любов людей до Бога, а «філіо» — Божа любов до людей.

У латинській мові розрізняємо три різні любові: «*dilectio*» - чуттєва любов; «*caritas*» - надприродна любов; «*amor*» - раціональна, розважлива любов (*cf.: P. A. Benigar. - Op. cit. - P. 709-711*).

Любов узагалі - це тенденція або поштовх душі до добра. Аскетика розрізняє: **чуттєву любов** - («ерос» грецькою чи «ділекцію» латиною) коли наші почування спрямовані до приємного добра; **раціональну, або розважливу любов** («агапе» - «амор») - коли мова йде про моральне добро, яке визнає наш розум; **надприродну любов** («філейн» - «карітас») - коли вона стосується надприродного добра, яке охоплюємо вірою.

Любов завжди супроводжує знання. Однак не завжди відповідає знанню. В кожній любові є чотири складники. **Симпатія до іншої особи** задля гармонії, яка існує між нею і нами. Ця гармонія не оз-

начає, що особи однакові, радше що одна доповнює іншу. **Поштовх душі до улюбленої особи**, щоб бути близько до неї і втішатися її присутністю. **Злука чи комунікація розуму й серця**, щоб ділитися спільним добром, яке кожна особа має. **Почуття радості**, приемності, задоволення, щастя від того, що маємо улюблений предмет.

Яка велика Божа любов до нас. Св. Василій Великий каже* «Навіть тоді, коли, зазнавши численних добродійств від Нього, ми залишилися в непослузі, Бог не відвернувся від нас, Божа доброта нас не покинула. Зневаживши добродія злегковаженням Його дарів для себе, ми не знищили Його любові для нас. Він підняв нас зі смерті, оживив нас у Христі, Господі нашім. І тим дивнішим стало те добродійство, бо «Він, існуючи в Божій природі, не вважав за здобич свою рівність із Богом, а применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги, ставши подібним до людини» (Флп. 2, 6-7).

«Та він наші недуги взяв на себе, він ніс на собі наші болі... Він же був поранений за гріхи наші, роздавлений за беззаконня наші... - і його ранами ми вилікувані» (Іс. 53, 4-5). Він «нас викупив від прокляття закону, ставши за нас прокляттям» (Гал. 3, 13) і прийняв найстрашнішу смерть, щоб повернути нас до життя слави. І не вистачило Йому оживити нас мертвих. Він дав нам ще і славу свого Божества і приготував нам у вічності щастя, яке своїми розкошами перевищує всяке людське розуміння.

«Чим Господеві я віддячу за всі його добродійства для мене?» (Іс. 116 (115) 5, 12). Він такий добрий, що не домагається від нас дарів у відповідь, Йому вистачає нашої любові (Ш. П. 2, 3-4 - АТВ. - С. 151).

Св. Василій називає Христа «**Чоловіколюбивим Богом і Спасителем нашим**» (31, 944С).

Цим св. Василій висловлює Божу любов, філантропію - добродійність - любов до людства. Тут підкреслюються довір'я, надія і віра в Христа і виявляється Його ставлення до людей. Якщо ізраїльський народ, каже св. Василій, повірив Мойсееві, який був тільки посередником між людьми та Богом, тінню і фігурою порівняно з правдою... наскільки більше треба довіряти самому Христові, який є Богом і нашим Спасителем (32, 125ABC).

Бог і Спаситель наш... через наші добрі вчинки допомагає нам стати подібними до Бога Всесвіту (29, 572А); а ми чекаємо з неба об'явлення і приходу Великого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа (32,

564В), бо Чоловіколюбчець Бог і той же Спаситель наш Ісус Христос сказав: «Прийдіть до мене всі...» (31, 944С; Мт. 11, 28).

Святий Дух - третя особа Божа, «**Святий і Чоловіколюбивий Дух**» (П. Г. 29, 361Д).

Св. Василій багато говорить про Божу любов до людей (пор.: П. Г. 29, 460В; 31, 1540А; 1556В; 1557В; 1564А; 1533С; 1520А; 1260В; 1284В; 1284С; 32, 504; 921С; 29, 277С; 524Д).

Бог є справді Чоловіколюбчець (29, 280А). Від нього сподіваймося добродійств.

Те саме стосується імені «**Господь наш Ісус Христос**». Слово «Господь» уживається у відношенні до всіх Трьох Божих осіб: до Отця (31, 1492В), до Сина (29, 616А), до Святого Духа (29, 661А).

Це ім'я втілює не тільки силу, владу, а й любов до людей (29, 264С; 31, 1476А).

Завдяки ласкавості й доброті Господа нашого Ісуса Христа одержуємо Боже царство. Божа любов об'являється особливо через Воплочення (31, 1517Д), ...прощення гріхів (31, 1553А), ...ми очищаємося силою крові Господа нашого Ісуса Христа (31, 1541С), ...від смерті нас відвертає сам Господь наш Ісус Христос (31, 913С), ...Церква - це його Тіло... а ми є членами (31, 904А). Христос - це наш Спаситель (32, 204А), Він - Спаситель душ наших (29, 429Д). Він - наш спільний Спаситель (31, 512С). Він - спасіння людей (31, 1465В; пор.: Ді. 13, 47; Іс. 49, 6).

Любов вимагає любові. Бог такий добрий, що не вимагає від нас дарів у відповідь. Йому вистачає нашої любові. Святий Василій захоплюється словами св. Павла, який говорить, щоб ми спромоглися «зрозуміти з усіма святими, яка її (Божої любові - авт.) ширина, довжина, висота і глибина, і спізнати оту любов Христову, що перевищує всяке уявлення» (Еф. 3, 18-19).

Ця любов широка, бо обіймає всіх людей, навіть найбільших грішників. Божа любов - це сонце, що обігріває та освічує всіх...

Ця любов глибока, бо корениться не у помислах, а в самій Божій природі...

Ця любов довга: «Любов'ю вічною я полюбив тебе і видав себе за тебе».

Ця любов висока, бо шляхетна, підносить до участі в природі й щасті самого Творця. Відриває від землі, перетворює. Земна любов

іноді принижує, стягає людину в болото, робить її грішною, а Божа любов підносить до Божих, недсяжних висот.

Що ж могло змусити Бога стати людиною, як не Його любов і доброта?

Хоч би якою милою, шляхетною і потрібною була людська любов, вона ніколи повністю не заспокоїть людського серця, бо людське серце має безкінечну силу любові. І тільки Бог може повністю її заспокоїти.

Часто св. Василій додає до Божих імен займенник «наш», наприклад: Бог наш, Спаситель наш, Господь наш, наш Творець, наш Лікар, наш Володар.

Словом «наш» св. Василій підкреслює нашу близькість із Богом, наше довір'я до Бога. Це слово виражає щось персональне, спонтанне, наче споріднене з нами, виявляє нашу афективність до Бога, наче якусь персональну власність. Сказати «Бог наш», «Спаситель наш», «Сотворитель наш» чи «Управитель наш» — це щось ближче, ніж сказати «Божий маестат» чи «Господь сил». Часто св. Василій бере такі вислови зі Святого Письма або запозичує у філософів, а навіть і сам вигадує. У його творах понад дві тисячі імен на означення Бога, і він заявляє, що жодне з них не передає точно того, Ким є Бог, бо це наші означення Бога, а сам Бог недсяжний, і жодний розум не здатний повністю Його зрозуміти.

Твори св. Василія промовляють не тільки до нашого розуму й серця. Особливо в гоміліях св. Василій викликає у слухачів довіру й любов до Бога, як, наприклад, у гомілії на Псалом 45.

Людина потребує Божої допомоги, бо від природи слабка. Притулок вона знаходить у «Бозі нашім», наче в безпечному місці або на високій горі, обнесений муром. Св. Василій зображає прадавню битву. З одного боку - диявол, а з другого - ми, люди, під опікою Бога. **Диявольська тактика** подвійна: **сила і підступ.**

Наша тактика також подвійна: **надія на Бога й довіра до нашого Бога.**

Диявольська сила перемагає тих, хто впадає в ідолопоклонство і не пізнає справжнього Бога. Через підступ диявола пропадають ті, що не розуміють, де справжнє добро, і просять у Бога речей, які не ведуть до перемоги у битві: у недузі просять здоров'я, в убогості просять багатства, бо вважають, що убогість - це зло. Однак єдиним злом є гріх, єдиним притулком - Бог наш. Не треба довіряти ані

вельможам, ані багатству, ані здоров'ю тіла, ані власним силам, а всю надію і довіру покласти на Бога нашого (пор.: 17. Г. 29, 416-417Д). Цю тему пізніше розвинув св. Ігнатій Лойола - засновник езуїтів («Про два прапори») - у час реколекцій.

Бог завжди схильний допомогти нам проти диявольських засідок і підступів, посилаючи нам духів послуги (ангелів) (29, 420А).

Син Божий, Бог наш Спаситель, виправляє нашу неміч і подразнення, які приходять зі спокус (пор.: П. Г. 29, 472Д-475А), бо злі духи заколотом наче виривають коріння душі (29, 473А).

Яке велике довір'я до Бога, сила душі та любов виявляються у гомілії про 40 мучеників: «...ані облесність переслідувачів, ані образи приемностей, які дарує життя, ані гроші, ані почесні, ані достоїнства, ані удари, ані рани, ані прохання, ані навіть смерть не могли відлучити їх від Бога нашого. Мученики зневажають почесні, багатство, славу, а бажають тільки корони справедливості й слави небесної. Смерть тіла вважають найблискучішою короною (пор.: 31, 512-513Д). Вони воліли зазнавати всіх тілесних мук, аніж служити згубним дияволам (31, 513С).

Бога нашого пізнаємо з Його дій, але суті Божої не пізнаємо (32, 869А; пор.: 32, 866С). Ми віримо і визнаємо Бога нашого (31, 686А), прославляємо Його, але наша здатність до прославлення походить від Святого Духа (32, 710ВС; пор.: 29, 306В). Дякуємо Богові нашому (32, 183Д). У простоті сердець служимо Йому, уникаючи підшептів диявола, не підступно, лукаво, хитро, а побожно розважаючи правду. Розумом ми критично ставимося до правди. Бог наш - це виключно Правда (32, 866С).

Бог є нашим помічником, нашим захистом. Св. Василій порівнює Бога з імператором, який має сильну руку у своїх війнах і завжди готовий допомогти нам боротися проти підступів диявола (пор.: П. Г. 29, 417Д = Пс. 46 (45), 2)... тому не будемо боятися, бо маємо захист і силу в Богові й помічникові нашому в час тривоги (пор.: 29, 420С; 321А - Пс. 30 (29), 11; 29, 348В - Пс. 33 (32), 20; 29, 416С - Пс. 46 (45), 2). Єдиний наш притулок - Бог (П. Г. 29, 216С; 29, 417Д).

Розділ III. ХРИСТІЯНСЬКА ДОСКОНАЛІСТЬ

ЩО ТАКЕ ХРИСТІЯНСЬКА ДОСКОНАЛІСТЬ АБО ДОВЕРШЕНІСТЬ?

Звертаємо увагу на **досконалість християнської особи**, а не тільки на спасіння.

Досконалість - це стан, в порядку якого нічого не бракує.

Тому досконалість духовного життя означає такий стан, в якому нічого не бракує в духовному житті і який є самодостатнім.

«Кожне створіння є досконалим у природному порядку, коли воно завершене, виповнене, коли досягнуло свою мету: «Все є досконалим, якщо воно досягнуло свою власну мету, яка є найвищою досконалістю кожного» (св. Тома. Сумма Теол. II-II, 184A). Це абсолютна довершеність.

Однак є ще **відносна, або прогресивна, тобто поступова довершеність**. Вона полягає у тому, що прагне до своєї мети, розвиває свої здібності й виконує свої завдання згідно з природним законом і здоровим глуздом.

У Євангелії Христос запрошує людину до такої досконалості. Він закінчує Нагірну проповідь такими словами: «Тож будьте досконали, як Отець ваш небесний досконалий» (Мт. 5, 48). Багатому юнакові каже: «Якщо хочеш бути досконалий, продай, що маєш, і йди за мною» (Мр. 10, 21; Лк. 18, 18-30).

Однак для людини ця досконалість завжди буде відносною. Абсолютну досконалість має тільки Бог. Він - єдине Буття, в якому нічого не бракує і до якого нічого не можна додати. Людина має відносну досконалість, тобто вона обмежена в участі у Божому житті.

Мета людини у природному порядку

Метою людини навіть у природному порядку є Бог. Він її створив, інакше вона не існувала б, і в Ньому її повне буття. З іншого боку, творити щось недосконале було б негідним Бога. Бог - нескінченна досконалість, початок усілякої досконалості, і тому чим більше людина наближається до Бога, тим більшу участь має у Божій досконалості і сама стає досконалишою. Це і є причина, чому людина не може бути повністю задоволеною зі створінь: «Бо її остаточна

мета - Несотворене Добро, тобто Бог, який єдиний у своїй безко-
нечній доброті може повністю задовольнити людське бажання»
(св. Тома. 1-Я, кв. III, а I). Тому всі наші дії мають звертатися
до Бога, щоб Його пізнати, полюбити, Йому служити і Його прослав-
ляти. Це мета життя і джерело досконалості.

Мета людини в надприродному порядку.

В надприродному порядку досконалість вимагає ще більшого зв'язку з Богом. Господь Бог підніс людину понад її потреби і здібності, призначаючи її до блаженного споглядання Бога вже тут, на землі, **через освячуючу ласку і через дотримання чеснот.** Людина не змогла б удосконалити себе, якби вона не прийшла ближче до Бога. Це людина може зробити за посередництвом Христа, який є єдиною дорогою до Отця Небесного. Отже, **мета нашого життя полягає в тому, що ми живемо для Бога у злуці з Ісусом Христом.** А ми робимо це тоді, коли живемо у Божій ласці й дотримуємося християнських чеснот - як теологічних, так і моральних.

Та людська досконалість буде повною тільки у небі: на землі ця досконалість завжди поступова, або прогресивна. Тому ми прагнемо до певного ступеня духовного життя, досягнувши якого могли би сказати, що душа просто досконала, але ми дивимося за першим і основним елементом-складником, згідно якого мусимо оцінити досконалість душі.

В ЧОМУ ПОЛЯГАЄ ДОСКОНАЛІСТЬ?

Суть досконалості, згідно зі Святим Письмом і наукою Святих Отців Церкви, полягає в любові до Бога та ближнього (св. Тома. II-II, кв. 184, а 3). **Любов є головною нормою,** за якою оцінюється досконалість християнського життя. Це не означає, що досконалість полягає тільки в любові, але вона є головною та суттєвою, як каже св. Тома: «Той, хто досконалий в любові, досконалий у духовному житті» (II-II, кв. 184, а. 1 і 2), а той, хто досконалий в якійсь іншій чесноті, досконалий тільки до певної міри.

Церква змушена була чітко окреслити норму досконалості, щоб уникнути фальшивих тлумачень проблеми. Отже: **гностики** навчали, що досконалість полягає в інтелектуальних елементах, тобто в теоретичному знанні: знання і контемпліяція - «теорія»; **монтаністи**

вбачали досконалість у дарах пророкування та екстазу; **месселіяни** думали, що досконалість полягає у безнастанних молитвах: тоді душа буде нездатною ані терпіти, ані грішити, а буде сензитивно поєднаною з Богом; **брати вільного духу і бегарди** думали, що душа може дійти до такого ступеня досконалості, що не зможе грішити, і вже тут, на землі, братиме участь у спогляданні Бога й Божої природи настільки, що її дії будуть діями самого Бога; **Фулахат** та інші ідентифікували досконалість із добровільним і цілковитим обожествленням; **іспанські ілюменісти**, а відтак у наш час т. зв. **квієтисти** навчали задля практичних цілей, що досконалість полягає у вищих дарах контемпляції та в абсолютній пасивності; **модерністи** думали, що досконаліше життя полягає у «глибшому» таємничому, секретному вивченні католицької традиції, і таким чином повернулися до гностицизму; інші, як **св. Франциск де Саль**, думали, що досконалість полягає у покутах, тривалих молитвах, екстазах, об'явленнях та інших надзвичайних дарах: у чуттєвих або внутрішніх духовних потіхах, або у великих милостинях, або працях ревності, піклуванні про інших чи у вчинках милосердя.

ДОСКОНАЛІСТЬ ПОЛЯГАЄ В ЛЮБОВІ

Святе Письмо підкреслює первинність любові. Законовчитель спитав Ісуса, спокушаючи Його: «...Учителю, котра найбільша заповідь у законі?» Він же сказав до нього: **«Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша й найперша заповідь»** (Мт. 22, 36-38; Лк. 10, 25-28).

Св. Павло навчає: «Дбайте пильно про кращі дари. Я ж показую вам шлях куди значніший... Тепер же зостануться віра, надія, любов - цих трое, але найбільша з них - любов».

А в іншому місці той же апостол каже: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любові, я був би немов мідь бриняча або кимвал звучний. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любові, я був би - ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав мое тіло на спалення, але не мав любові, то я не мав би жадної користі».

Любов - довготерпелива, любов - лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось

чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть, знання зникне. Бо знаємо частинно й частинно пророкуємо. Коли настане досконале, недосконале зникне...

Тепер же застаються: віра, надія, любов - цих трое, але найбільша з них - любов» (1 Кор. 13, 1-13).

Тут св. Павло показує первинність любові щодо інших чеснот: віри і надії. Любов веде за собою інші чесноти. Любов - вічна.

У Посланні до Колосян апостол народів пише: «А над усе будьте в любові, що є зв'язок досконалости, і нехай панує в серцях ваших мир Христовий, до якого ви були покликані, в одному тілі, та будьте вдячні» (3, 14).

А до Тита звертається: «Ціль же того веління (тобто щоб апостол наказав декому не вивчати іншого вчення) - любов із щирого серця, з доброго сумління та невдаваної віри...» (1 Тим. 1, 5).

До Римлян: «Не майте жодних боргів ні у кого, крім боргу взаємної любови, бо той, хто любить другого, виконав закон» (13, 8).

Св. Іван Євангеліст, апостол любові, показує нам основну мету цієї науки. Він каже: **«Бог є любов. Якщо ми хочемо бути досконали, мусимо любити Бога так, як він полюбив нас, бо він перший полюбив нас»** (1 Ів. 4, 10). Ми, однак, не можемо любити Його так, якщо ми не любимо наших ближніх; тому ми мусимо любити наших ближніх: «Любі, любім один одного, бо любов від Бога, і кожен, хто любить, народився від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не спізнав Бога, бо Бог - любов. Цим виявилася до нас любов Божа, що Бог свого єдинородного Сина послав у світ, щоб ми жили через нього. Любов же полягає в тому, що ми полюбили Бога, а що він полюбив нас і послав Сина свого - примирення за гріхи наші.

Любі, коли Бог так полюбив нас, то й ми повинні один одного любити. Бога ніхто ніколи не бачив. **Коли ми любимо один одного, то Бог у нас перебуває**, і його любов у нас досконала... Ми пізнали й увірували в ту любов, яку Бог до нас має. Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (1 Ів. 4, 7-16).

У тексті Святого Письма якнайкраще сказано про те, що любов - це довершеність, і для цього потрібно любити Бога й ближнього.

Католицька традиція

Папа Іван XXIII у буллі «*Асі сопсШогет*», як документ навчання Церкви, твердить: «Досконалість християнського життя особливо й головним чином полягає в любові... яка в якийсь спосіб поєднує людину з її метою...».

Св. Василій Великий про любов Бога (*III. II. 2*) навчає, що **ми маємо наказ любити Бога й маємо вроджену силу любові...**

«Любов до Бога не потребує вчителя, позаяк без нічийої науки тішимося світлом, бажаємо життя. Сама природа вчить любити батьків і тих, хто нас виховав і вигодував. Так само, а швидше у вищій мірі, не від когось учимося любити Бога, а маємо це від народження, ніби насіння, духовну силу, нахил, хист до любові. У школі Божих заповідей та сила духу розвивається, плекається і, з Божою ласкою, доходить до досконалості...»

Отож треба знати, що **любов до Бога - це одна чеснота, але силою своєю вона охоплює і виконує всі заповіді...** «Коли хтось мене любить, то й слово моє берегтиме...» (*Ів. 14, 23*), Христос і продовжує: «На цих двох заповідях увесь закон і пророки стоять» (*Мт. 12, 40*).

«...Маємо наказ Бога любити, вроджену силу любові одержуємо від природи кожний у собі, із себе самого любити вчимося, не потребуємо зовнішнього наставлення. Бо з природи бажаємо добра, хоч кожному може щось інше видаватися добрим, як з природи і без науки маємо нахил до того, що своє, що близьке, й у ставленні до людей самі від себе виявляємо їм доброзичливість...»

Коли від природи нам дана любов до батьків, яку бачимо і в тварин, і в найменших дітей, які з такою любов'ю звертаються до матерів, не будьмо дурніші від нерозумних дітей, ані більш дикі від тварин, не будьмо чужі та байдужі до нашого Творця. Навіть якби ми не знали, який Він добрий, одного того, що створив нас, достатньо, щоб любити Його понад усе й постійно пам'ятати про Нього, пам'яттю триматися Його так, як діти тримаються матерів.

Серед усіх, що їх від природи людина любить, перше місце займають ті, від кого вона одержала якесь добродійство, а це прикмета не лише людей, а майже усіх тварин. Всі відчувають прихильність до тих, хто їм щось добре дав. Святе Письмо : «Віл знає господаря свого, а осел - ясла пана свого. Ізраїль нічого не знає, народ мій не розуміє» (*Іс. 1, 3*). «Слухайте, небеса, вважай, земле,

бо Господь говорить: «Дітей я виховав і виростив, а вони збунтувались проти мене» (Іс. 1, 2). Не дай, Боже, щоб проти нас хто сказав таке: «...а народ мене не пізнав і не зрозумів мене». Чи треба згадувати, як собака і багато інших тварин виявляють справжню прив'язаність до тих, хто їх годує.

А коли маємо природну прив'язаність і любов до наших добродіїв та стараємося в міру сил їм віддячувати, яка ж мова може висловити вдячність за небесні дари. Їх так багато! Ніхто їх не злічить, вони такі великі, вони такі, що кожного з них зокрема вистачить, щоб зобов'язати нас до повної вдячності до Подателя.

Що ж віддамо Господеві за все, що нам дав? Він такий добрий, що не прагне взаємних дарів, вистачить Йому нашої любові.

(Аскетичні Твори св. о. н. Василія Великого // переклад митр. А. Шептицького. - Львів, 1929. - С. 148-151).

Св. Григорій з Нисси. Св. Григорій показує найдосконалішу і блаженну дорогу до порятунку, а саме **дорогу любові**. Він ^{кв.жв.} «Одні здобувають спасіння дорогою страху, інші йдуть правильною дорогою чесноти, не тому, що любов добра і корисна, а тому, що сподіваються нагороди. Але **той, хто завзято прагне досконалості, відкидає страх, погорджує нагородою та любить усім серцем і розумом, і силою не тільки речі, які Бог створив, а самого Бога, який є джерелом усілякого добра**».

Святий Августин. «Коли любов починає — справедливість починає, як чинить любов, так чинить і справедливість». І кращий той, у кого більша любов. Коли питаємо, чи якась особа є доброю людиною, ми не бажаємо знати те, у що вона вірить чи на кого надіється, а те, що вона любить. Бо той, хто правильно любить, без сумніву, правильно вірить і правильно надіється.

Касіян. «Ми досягнемо досконалості тільки через любов до Бога».

Другий Ватиканський Собор

Шляхи і засоби до святості. «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (1 Ів. 4, 16). А Бог вливає свою любов у наші серця через Святого Духа, що даний нам (*пор.: Рим. 5, 5*). Тому найперший дарунок - це любов, якою любимо Бога понад усе, а ближнього — задля Бога. А щоб любов, немов добре зерно, росла в душі та приносила плід, кожний вірний повинен радо слухати слово Боже та з допомогою Його ласки

виконувати Його волю ділом, часто брати участь у Святих Тайнах, особливо в Євхаристії та інших церковних служіннях, і постійно молитися, переконувати себе самого, активно служити й дотримуватися всіх чеснот. Любов є поєднанням досконалості та повноти закону (*пор.: Кол. 3, 14*), керує всіма засобами освячення, надає їм форму та веде до мети. Тому справжній учень Христа ознаменований любов'ю до Бога і до ближнього».

Мучеництво. Ісус, Син Божий, проявив свою любов, віддаючи своє життя за нас, тому ніхто не має більшої любові, ніж той, хто віддає своє життя за Христа і за своїх друзів (*пор.: 1 Ів. 3, 16; Ів. 15, 13*). Для здійснення, отже, цього найбільшого свідчення любові перед усіма, зокрема перед гонителями, деякі християни були покликані вже від перших віків, та й завжди будуть покликані. Мучеництво, завдяки якому учень уподібнюється до вчителя, який добровільно віддав життя за спасіння світу та наближається до нього, проливаючи свою кров, Церква вважає великим даром і найбільшим доказом любові. Хоча це й не багатом дається, однак усі повинні бути готовими визнавати Христа перед людьми та йти за Ним дорогами переслідувань, яких в Церкві ніколи не бракує.

Євангельські ради. «Святість Церкви також особливим чином збільшується різними радами, які дав Христос у Євангелії своїм учням для зберігання. Серед них відзначається цінний дар Божої ласки, який декому дає Отець (*пор.: Мт. 19, 11; 1 Кор. 7, 7*), хто в дівоцтві чи безженстві неподільним серцем (*пор.: 1 Кор. 7, 32—34*) легше присвячує себе Богові. Ця досконала стриманість заради небесного царства завжди була у великій пошані в Церкві як знак та вияв любові й особливе джерело духовної родючості у світі».

Досконалість священиків

Покликання пресвітерів до святості. Святою Тайною Священства пресвітери, як слуги Голови, уподібнюються до Христа Священика на побудову й піднесення всього Його тіла, тобто Церкви, як співробітники єпископського чину. Бо вже у хрещенні, як і всі вірні, вони одержали знамено й дарування такого великого покликання й ласки, що навіть при всій людській немічності (*пор.: 2 Кор. 12, 9*) можуть і повинні досягнути досконалості відповідно до слова Господа: «Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий» (*Мт. 5, 48*). А досягти такої досконалості священики зобов'я-

зані особливим чином, бо вони, наново посвячені Богові в тайну священства, стають живим знаряддям Христа, вічного Священника, з метою продовжувати Його дивовижну справу, якою він - з небесною успішністю - оновив усю людську спільноту (пор.: Пій XI. Окр. посл. «До Католицького священства», 20 грудня 1935: ААС 28 (1936), стор. 10). Оскільки кожний священник по-своєму заступає самого Христа, він має окрему ласку - послуговуючи дорученим йому людям і всьому Божому народові, успішніше наслідувати досконалість Того, місце якого заступає, щоб неміч людського тіла була зліквідована святістю Того, хто став для нас Первосвященником, непорочним, відлученим від грішників і вищим за небеса (Євр. 7, 26).

Христос, якого Отець собі освятив, тобто посвятив, і послав у світ (пор.: Ів. 10, 36), «віддав себе самого, щоб викупити нас від усякого беззаконня та щоб очистити собі народ, що був би його власний, ревний до добрих діл» (Тит. 2, 14), і так - через страждання - ввійшов у свою славу (пор.: Лк. 24, 26). Так само і пресвітери, освячені помазанням Святого Духа й послані Христом, умирять у собі тілесні похоті й посвячують себе виключно на службу людям і, ставши досконалою людиною (пор.: Еф. 4, 13), мають спроможність чинити в святості, якою їх збагатив Христос.

Тому, виконуючи служіння Духа й справедливості (пор.: 2 Кор. 3, 8-9), якщо лише підкоряються духові Христовому, який їх оживляє та провадить, вони утверджуються в духовному житті. Бо і щоденними священними діями, і всім своїм служінням, яке виконують спільно з єпископом і пресвітерами, вони налаштовують себе на досконале життя. А сама святість пресвітерів багато спричиняється до успішного виконання властивого їм служіння; бо ласка Божа, навіть через негідних служителів, виконує діло спасіння, та, однак, Бог хоче проявити свої чудеса - за звичайними законами - через тих, хто, ставши більш схильними на порушення й провід Святого Духа, через свою тіснішу злуку з Христом і через святість життя може сказати разом з апостолом: «Живу вже не я, а живе Христос у мені» (Гал. 2, 20).

Тому цей Священний Собор, щоб досягти своїх пастирських цілей - внутрішнього оновлення Церкви, поширення Євангелії в усьому світі й налагодження діалогу із сучасним світом, закликає всіх священників, щоб, вживши відповідних засобів, схвалених Церквою (пор.: між іншим: св. Пій X. Заклик до кліру «Запали в душу»,

4 серпня 1908: акти св. Пія Х. Т. IV (1908), стор. 237 сл.), дбали про щораз більшу святість, завдяки якій стануть більш придатними інструментами на службі усьому Божому народові.

Потрійний священничий уряд вимагає святості. Пресвітери досягнуть властивої їм святості, коли щиро й невинно виконуватимуть свої обов'язки у Христовому дусі.

Оскільки вони є слугами слова, щодня читають і слухають слово Боже, якого повинні навчати інших. А якщо подбають і самі його сприймуть, ставатимуть щораз досконалішими учнями Господа, відповідно до слів апостола Павла: «Про це міркуй, будь увесь у цьому, щоб поступ твій усім був очевидний. Пильнуй себе самого та навчання; дотримуйся цього, бо, роблячи це, спасеш себе самого й тих, що слухають тебе» (1 Тим. 4, 15-16). Бо, шукаючи, як би краще передати продумане іншим (пор.: св. Тома. Сумма Теологічна. II-II, п. 188, арт. 7), самі глибше пізнають «незбагненне багатство Христа» (Еф. 3, 8) й багатолику премудрість Божу (пор.: Еф. 3, 9). Маючи перед очима те, що Господь є Той, хто розкриває серця (пор.: Ді. 16, 14), і що велич сили священників походить від Бога, а не від них самих (пор.: 2 Кор. 4, 7), у проповіді їхні слова будуть тісніше пов'язані з Христом-Учителем і самі пресвітери керуватимуться Його Духом, бо у спілці з Христом вони беруть участь у Божій любові, відвічне таїнство якої (пор.: Еф. 3, 9) відкрилося у Христі.

Пресвітери, передовсім як священнослужителі, заступають у Жертві Святої Літургії Христа, який віддав себе самого в жертву для освячення людей. Вони запрошені, щоб наслідувати те, що виконують, щоб так відслужуючи таїнство смерті Господньої, старалися вмертвляти у своїх членах хиби й пожадливісті (пор.: Римський Архієратикон: «На поставлення пресвітера»). В таїнстві Євхаристійної Жертви, в якому священники виконують свій найвизначніший обов'язок, постійно відбувається наше спасіння. «Бо кожна Служба Божа, хоча й служиться священником, не є приватною справою, а справою Христа й Церкви; а Церква в Жертві, яку приносить, навчає приносити себе самого як жертву загальну і єдину, та прикладає безконечну спасительну жертву Христа на спасіння всього світу. Бо кожна відправлена Служба Божа приноситься на спасіння не тільки окремих осіб, але всього світу... Тому по-батьківськи і настійливо доручаємо священникам, які є нашою першочерговою

втіхою і нашим вінком у Господі, щоб... відправляли щодня гідно й побожно Службу Божу» (Павло VI. Окр. посл. «Тайнство віри» 3 вересня 1965: ААС (1965), стор. 761-762; пор.: Собор. Ват. II. Конст. «Про Святу Літургію», 4 грудня 1963, чч. 26 і 27: ААС: (1964), стор. 107). У таїнстві Євхаристійної Жертви, в якому священники виконують свій найвизначніший обов'язок, постійно звершується справа нашого спасіння (пор.: Римський Службник «Молитва пропозиція на неділю дев'яту по П'ятдесятниці»), і тому їм настійливо доручається щоденно її служити, бо вона є дією Христа й Церкви навіть тоді, коли вірні не присутні. Так, пресвітери, коли об'єднуються з дією Христа священника, щоденно й цілковито офірують себе самих Богові; а коли споживають Тіло Христове, то мають спільність у любові Того, хто дає себе у поживу віруючим.

Також і в уділенні Святих Тайн вони поєднуються з намірами й любов'ю Христа; а це діється, зокрема, тоді, коли вони готові завжди й досконало виконувати свій уряд у святій Тайні Покути, скільки разів того розумно домагаються вірні. У відправі Церковного Правилу вони віддають свій голос Церкві, яка в імені всього людського роду присутня на молитві разом із Христом, «бо він завжди живий, щоб за нас заступатися» (Свр. 7, 25).

Правлячи й випасаючи Божий народ, вони заохочені любов'ю Доброго Пастиря, щоб віддавати своє життя за своїх овець (пор.: Ів. 10,11), готові й до найвищої жертви, йдучи за прикладом священників, які і у наш час не завагались віддати своє життя, а будучи виховниками у вірі й маючи «завдяки крові Ісуса свобідний вступ до святині» (Свр. 10, 19), приступають до Бога «з щирим серцем, у повноті віри» (Свр. 10, 22); мають тверду надію на своїх вірних (пор.: 2 Кор. 1, 7), щоб потішати їх у всіляких скорботах тією втіхою, якою Бог і їх самих утішає (пор.: 2 Кор. 1, 4); як керманичі громади, плекають властиву душпастирям аскезу, відрікаючись від власної вигоди, не шукаючи користі для себе, а для багатьох, щоб вони спаслися (пор.: 1 Кор. 10, 33); йдучи вперед у щораз досконалішому виконанні пастирського діла, завжди готові, при потребі, вступити й на нові шляхи під проводом Духа любові, який віє, куди забажає (пор.: Ів. 3, 8) (Ват. II. - Том IV. - С. 164-168).

Досконалість світських людей. «Церква роз'яснює попередження апостола, який, закликаючи вірних до любові, нагадує їм, щоб почували в собі те, що і в Ісусі Христі, який «применшив себе самого,

приймавши вигляд слуги... ставши слухняним аж до смерті» (Флп. 2, 7-8) та задля нас «став бідним, бувши багатим» (2 Кор. 8, 9). Оскільки учні завжди повинні давати це свідчення наслідування любові та смирення Христового, мати-Церква радіє, що має у своєму лоні чимало мужів і жінок, які наслідують це смирення Спасителя та ясніше його показують, приймаючи добровільно убозтво Божих дітей та відрікаючись від власної волі; вони, власне, Бога ради підкоряються людині у справах досконалості понад міру, щоб більше уподібнитись слухняному Христові.

Тому всі християни запрошені та зобов'язані до святості й досконалості власного стану. Нехай усі дбають, щоб правильно керувати своїми почуттями, щоб турбота про земні речі й прагнення до багатства, всупереч духові євангельської убогості, не стали на перешкоді до досягнення досконалої любові, як пригадує апостол: «Ті, що користуються цим світом, немов би й не користувались, бо проминає образ світу цього» (пор.: 1 Кор. 7, 31).

(Собор Vat. II. Церква - Східні Церкви. -Т.Ш.- С. 108-110: н. 42).

Покликані любов'ю, яка походить від Бога, до всіх, зокрема до одновірців, творять добро (пор.: Гал. 6, 10), відклавши «всяку злобу й усякий підступ, лицемірство, заздрість і всілякі обмови» (1 Пт. 2, 1) і, таким чином, залучають людей до Христа. А Божа любов, яка «влита в серця наші Святим Духом, що нам даний» (Рим. 5, 5), дає мирянам можливість виявити у своєму житті справжній дух блаженств. Ідучи за убогим Христом, не зневірюються відсутністю дочасних маєтків, не чваняться достатком; наслідуючи смиренного Христа, не прагнуть марної слави (пор.: Гал. 5, 26), а намагаються подобатися радше Богові, ніж людям, завжди готові заради Христа залишити все (пор.: Лк. 14, 26) і витерпіти переслідування за правду (пор.: Мт. 5,10), пам'ятаючи слова Господні: «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною» (Мт. 16, 24). Плекаючи взаємну приязнь, допомагають одне одному у всілякій потребі.

Ця характерна духовність життя мирян повинна зростати з подружнього і сімейного стану, з безженства чи вдівства, з обставин недуги, з професійної і громадської діяльності. Тому нехай не припиняють старанно плекати ці дані їм прикмети й дарування, які відповідають обставинам, та застосовувати власні дари, одержані від Святого Духа.

Крім того, миряни, котрі, йдучи за своїм покликанням, записалися до якогось товариства чи інституції, які схвалює Церква, нехай ревно стараються набути собі окрему прикмету духовного життя, яка їм властива.

Нехай також цінують власне професійне знання, сімейні та громадські почуття й чесноти, що належать до громадських звичаїв, тобто чесність, дух справедливості, щирість, гуманність, мужність духу, без яких не може існувати і справжнє християнське життя.

Досконалим взірцем такого духовного й апостольського життя є Пресвята Діва Марія, Цариця апостолів, яка під час свого земного життя, сповненого сімейних піклувань і праць, завжди була тісно пов'язана зі своїм Сином та в окремий спосіб співпрацювала з ділом Спасителя; а тепер, взята на небо, «своєю материнською любов'ю дбає про братів свого Сина, які ще мандрують і перебувають у небезпеках та скорботах, поки дійдуть до щасливої батьківщини» (пор.: Собор. Ват. II. Конст. Дог. «Про церкву». - Ч. 62; пор.: ч. 65, там же. - С. 64-65). Нехай усі якнайпобожніше шанують її та доручають своє життя, свій апостолят її материнській опіці (Ват. II. - Том IV. - С. 218-220).

Теологічне пояснення. Річ називаємо досконалою тоді, коли вона осягне свою власну мету, тобто свою остаточну досконалість. А **любов єднає нас із Богом**, який є кінцевою метою людської душі. Отже, любов веде до досконалості. **Любов є головною нормою**, якою або через яку ми оцінюємо досконалість християнського життя (св. Тома. II-II, кв. 184, а I).

Як любов єднає людину з Богом? Християнська досконалість полягає у чеснотах, які повинні єднати нас із Богом. Головне - дотримання теологічних чеснот - віри, надії, любові.

З усіх цих чеснот любов найбільше єднає нас із Богом, бо це сприяє участі, оселенню Пресвятої Трійці в душі: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог у ньому перебуває» (Ів. 4, 16; Ів. 14, 23-24).

Любов допомагає осягнути Бога практично, через знання і любов, як це бувало зі святими. Вони часто відчували у душі радість від присутності Бога.

Послідовно життя християнина буде тим більш досконалим, чим більше любов, яку він має у своїй душі у вищій мірі, вільно виконува-

тиме акти універсально, тобто християнин практикуватиме любов без застереження до всіх людей і Бога, практично й інтенсивно.

(J. de Guibert. Legons... - P. 145; Theology... - P. 50).

КОЛИ ХРИСТІЯНИН ДОСКОНАЛИЙ?

Християнин досконалий тоді, коли любить Бога усім своїм серцем, понад усе, а своїх ближніх - як себе самого.

Всі вчителі духовного життя погоджуються з тим, що християнська досконалість полягає в любові до Бога і що любов до ближніх невіддільна від любові до Бога. Господь наш Ісус Христос називає Божу любов найбільшою заповіддю і ставить любов до ближніх в одну площину: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша й найперша заповідь. А друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді ввесь закон і пророки спираються» (*Mt. 22, 37-40*).

Як любити Бога?

«Усім серцем». Любити Бога усім серцем означає бути прихильним до Нього настільки, щоб наше серце не було ні до чого іншого більш прив'язаним, до жодних речей, тільки Бога, чи то мова йде про почесні, чи навіть про наших рідних: батька чи матір. Ми повинні любити Бога більше, ніж наших родичів. Якщо наше серце прив'язане до когось чи чогось, ми вже не любимо Бога всім серцем чи з усього серця, бо тоді наша любов поділена.

Св. Августин каже: «Господи, менше Тебе любить той, хто з Тобою ще щось любить, бо не задля Тебе любить» (*II. II. 32, 796*). Св. Бонавентура твердить: «Якщо ти любиш щось, з чого не збільшується любов до Бога, то вже не любиш з усього серця».

«З усієї душі». Любити Бога з усієї душі значить любити Його всією волею, без спротиву (*II. II. 40, 806*). Любиш Бога з усієї душі тоді, коли робиш не те, що хочеш, що радить світ і пропонує тіло, а те, що знаєш, що хоче Бог, коли це робиш радо, без спротиву. Ти любиш Бога з усієї душі тоді, коли ти з любові пішов би на смерть, якби це було потрібно. Якщо що-небудь з того занедбаєш, вже не любиш з усієї душі.

«Всією думкою своєю». Любити Бога всією думкою своєю означає завжди про Нього пам'ятати і ніколи не забувати.

«Любити Бога зі всіх сил і понад усе в світі». Любов до Бога не повинна бути любов'ю звичайною, а надзвичайною, любов'ю понад усе (св. Тома Акв.). Тому Ісус Христос не каже тільки: «Люби Господа...», а додає: «Будеш любити Господа, Бога твого всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією думкою твоєю й усією силою твоєю» (Мр. 12, 30). «Мірою любові до Бога є любов без міри», - каже св. Бернард.

Любимо Бога всією силою тоді, коли все відносимо до Нього: всі наші думки, слова, вчинки (св. Тома Акв.).

Ми повинні пам'ятати про Бога від хвилини, коли прокидаємося, одягаємося, вмиваємося, снідаємо і працюємо. Кожний предмет, кожна дрібничка, як-от спів пташок, запах квітів, музика тощо, повинні звертати нашу думку до Творця. Хто любить Бога, до того весь світ промовляє мовою німою, але для нього добре зрозумілою (св. Августин).

Любимо Бога понад усе в світі тоді, коли ми готові зректися будь-якої речі, якщо цього вимагає Бог.

Бог є нашою найвищою метою, а створіння - це лише чинники до освячення тієї мети. Тому наш обов'язок - зректися всіх створінь, щоб осягнути Бога.

Бог випробує кожного праведника, щоб переконатися у тому, чи він більше любить Його, чи, може, минуці речі (Втор. 13, 3). Та часто Бог вдовольняється нашою доброю волею.

Можемо любити і створіння, але тільки для Бога. Можна, отже, знайти уподобання у створіннях, оскільки вони є середниками, щоб служити Всевишньому. Створіння маємо любити задля Творця, а не створіння як такі.

Бог говорить про себе, що Він «Бог ревнивий» (Вих. 20, 5), бо не терпить, щоб люди любили щось більше, ніж Його. Не подобалося Богові, що Яків надто любив Йосифа, і забрав його; те ж зробив з Веніаміном. Ісус Христос каже: «Хто любить батька або матір більше, ніж мене, той не достойний мене» (Мт. 10, 37). Бог хоче нас повністю, а не частково.

Чи можливо цілковито любити Бога?

Нам здається, що така цілковита любов неможлива, бо у нашому земному житті завжди зустрічаємо якісь перешкоди й інші бажання,

і тоді любов не є винятковою. Поки живемо в тілі, воно тягне нас вниз. Маємо схильність до тілесних похотей. Крім того, у нашому житті, як навчає богослов'я, неможливо оминати щоденних гріхів, хіба з особливої ласки Божої. Той, хто поповнює хоч би щоденні гріхи, вже не любить Бога усім серцем. А св. Іван твердить: «Хто каже, що він без гріха, той брехун».

Св. Бонавентура вирішує цю проблему так: цілість розуміємо або так, що виключає весь зовнішній ефект, зовнішні почуття, або так, що виключає суперечливі почуття.

Єдність серця, душі й сил виключає всі зовнішні почуття. В ній приємність так опановує серце, душу й сили, що все порушення серця з любов'ю відносить до Бога. І така любов у земному житті неможлива. Тільки у небі душі здатні так любити Бога.

Однак єдність серця, душі й сил, яка виключає весь протилежний ефект або протилежне почуття, може бути тоді, коли ніщо не любиться понад Бога або так само, як Бога, тобто коли любимо Бога задля Нього самого, понад усе, порівняльно найвище. Таку цілість можна мати.

А першу любов досягаємо тільки вірою і надією, що в майбутньому житті посідатимемо таку любов. Це означає, що ми маємо прагнути до досконалості, щоб удосконалювати нашу любов, як це робили святі.

Нашу любов до Бога висловлюємо тим, що постійно пам'ятаємо про Нього, дотримуємося Його заповідей, любимо ближнього, працюємо для Божої слави й охоче приймаємо все, що походить від Бога.

Любов не означає тільки почуття, в ній повинні брати участь розум і воля. Людина пізнає Бога як найвище добро і цінує його завдяки цьому понад усе. Через це високе поняття про Бога хоче його мати шляхом уникання гріха і ведення богоугодного життя - це діяння волі. Любов Бога більше проявляється у вчинках, ніж у самих почуттях.

Той, хто любить Бога, часто думає про Нього, охоче говорить про Нього і любить, щоб інші говорили про Бога.

Любов - це прагнення єдності з улюбленим предметом, тому на цьому предметі затримуються наші думки. Христос казав: «...де твій скарб, там буде і твоє серце» (*Мт. 6, 21*). Добре тому збуджувати

т. зв. «стрілисті акти», наприклад, «Ісусе мій, Боже мій, люблю Тебе понад усе», «все нехай буде на славу Божу».

Хто любить Бога, той про Нього говорить, бо що в серці має, те і на устах. Людина, яка любить Бога хоче, щоб інші також про Нього говорили. Як казав Христос: «Хто від Бога, той слухає слова Божі» (Ів. 8, 47).

Той, хто любить Бога, уникає гріхів і не прив'язує своє серце до дочасних утіх і радощів. Той, хто любить Бога, уникає гріхів, бо вони розлучають його з Богом. Тому Христос говорить: «Коли хтось мене любить, то й берегтиме слово моє» (Ів. 14, 23). Той, хто любить Бога, боїться образити Його, зате не лякається Божої карі, бо знає, що за любов не буде покараний. Досконала любов не вимагає страху.

Той, хто любить Бога, любить і ближнього. Той, хто любить Творця, любить і те, що Він створив.

Той, хто любить Бога, радо працює для Божої слави. Ревність - це прояв любові.

Той, хто любить Бога, дякує йому за кожне одержане добродійство й охоче зносить випробування, які йому Бог посилає.

Коли ми маємо справжню любов до Бога?

Згідно з богослов'ям і Катехизмом Католицької Церкви ми маємо справжню любов до Бога, коли:

1. Живемо у стані освячуючої Божої ласки.
2. Любимо Бога не тільки нашим серцем, а й нашими вчинками і жертвами.
3. Часто виявляємо любов: радо, стало і постійно.
4. Пильно дотримуємось християнських чеснот, особливо любові до Бога і ближніх.
5. Не робимо свідомо й добровільно щоденних гріхів та не маємо такої звички.

Другий Ватиканський Собор навчає нас, як ми можемо подобатися Богові та заслужити Його любов.

Досконалість полягає в активній любові. Це означає, що ми повинні вчинками виявити нашу любов до Бога.

Коли ми маємо справжню любов до Бога?

1. Коли живемо в стані Божої ласки, тобто не маємо на душі гріха. Коли згрішимо, не чекаємо довго, а відразу, якнайшвидше, сповідаємося і каємося за наші гріхи та стараємося надолужити Богові якимось способом.

2. Любимо Бога не тільки нашим серцем, почуттями, але й нашими вчинками, жертвою. Намагаємось зробити для Бога щось приємне.

3. Часто стараємось збудити любов до Бога короткими молитвами або своїми словами. Наприклад, коли нам прикро, коли нас скривдили, нам щось не сподобалося або коли ми хворі, ми кажемо: «Господи, я це спокійно знесу заради Тебе».

4. Прагнемо зробити щось добре ближньому: відвідати хворого, втішити сумного, розрадити, допомогти.

5. Намагаємось робити добрий намір, коли починаємо якусь працю. Про Святих Отців-пустельників оповідають таку історію. Жив собі в Єгипетській пустелі праведний монах, який роками молився, покутував, постив. І прийшла йому на думку така спокуса, що він найбільший праведник і найсвятіший монах у пустелі, і нема нікого іншого, щоб його перевершував чеснотами. Але у сні Бог сказав йому, що він дуже помиляється, бо не осягнув навіть половини тієї досконалості, що одна бідна дівчина, служниця в готелі, яка пере білизну й підмітає підлогу.

Монах прокинувся, дуже здивувався. «Як це можливо, - спитав сам себе, - щоб бідна, звичайна дівчина була більш досконалою, ніж я, як може таке бути, що вона більше подобається Богові, ніж я, що вже так довго служу Богові у пустелі, що так багато молюся й покую?»

Вибрався в місто і досить легко відшукав ту бідну дівчину. Він розповів їй про своє видіння, свій сон і запитав, що, власне, таке вона зробила, що Бог її так високо оцінив?

Дівчина здивовано відповіла: «Мій отче, я не знаю, що Бог може бачити в мені. Я проста, бідна служниця, не вмію навіть читати. Можу сказати лише, що всю свою працю виконую дуже уважно, щоб я могла подобатися Богові та щоб сповнити Його святу волю. Коли несу дрова до кухні на вогонь, я думаю про любов, яку мав Ісус Христос до мене, коли ніс свій хрест на Голгофу; тоді я Йому кажу про те, як сильно Його люблю за те, що Він такий добрий. І так, виконуючи всю мою роботу, я стараюся думати про Нього».

Пустельник повернувся додому, дякуючи Богові, що дав таку силу любові тим, кого ми називаємо «найменшими» або нікчемними, а вони у Божих очах є великими святими.

Розділ IV. ДОСКОНАЛІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ОСОБИ

ВИМОГИ ДО ДОСКОНАЛОСТІ

Професор Григоріанського університету в Римі о. Альойзіо МендізабалТ I в «Adnotationes ad Theologiam Spiritualem» (Romae, 1962) підкреслює, що Христос говорить про досконалість не теоретично, а практично: «ти» - «ви».

«Будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий». Він говорить не про другорядні речі, не про їх виконання, а про Особу: не говорить «Робіть усе досконало, але **будьте досконалі**, бо й безбожник може виконати дещо досконало, і справді виконує».

До юнака Христос каже: «Якщо хочеш бути досконалим... піди, продай, що маєш, дай бідним, і будеш мати скарб на небі; потім приходь і йди за мною» (Mt. 19, 21). Тут Христос також говорить не про дію, а про досконалість особи.

Але краще це видно з апостольських листів:

«...щоб ви були досконалі та бездоганні й щоб нічого вам не бракувало» (Як. 1, 4). «Коли хтось не завинить словом, той муж досконалий» (Як. 3, 2).

«Його ми проповідуємо, настановлюючи кожну людину та повчаючи в усякій мудрості, щоб появили досконалою кожну людину у Христі» (Кол. 1, 28).

«Аж поки ми всі не дійдемо до єдності в вірі й до повного спізнання Божого Сина, до звершености мужа, до міри повного зросту повноти Христа» (Еф. 4, 13). Бачимо тут протиставлення: муж - до малого хлопця, якого колише вітер (пор.: 1 Кор. 13, 18), Христос порівнює подібно св. Івана Хрестителя: «На що ви прийшли подивитися, на тростину, що вітер хитає... Істинно кажу вам, що між народженими від жінок не було більшого від Йоана Хрестителя; однак найменший у Небеснім Царстві більший від нього...» (Mt. 11, 11).

Св. Павло продовжує за Христом: «...щоб ви стояли непохитно в досконалості й виконували волю Божу в усім» (Кол. 4, 12).

Ціль, яку бажає досягнути апостол, - зробити кожну людину досконалою та поєднати її з Христом (тобто - досягти досконалості християнської особи) (Pirrot. *La Sainte Bible XII*. - P. 113, cf.: *Wiken-dusec Die Christismystik des Apostoles Paulus*. - Freiburg, 1956).

«Це є тайна «Христос у вас» ...як немовлятам у Христі. Я поїв вас молоком, не їжею, бо ви не могли її їсти, та й тепер ще не можете, бо ви ще тілесні. Якщо між вами заздрість та суперечки, то хіба ви не тілесні і не поводитесь, як звичайні люди?»

Зважаючи на поведінку коринтян, св. Павло називає їх тілесними, хоч вони вже у Христі, однак ще недосконалі, малі, пристрасні, тілесні, які чинять по-людському, бо ще не скуштували того, що є Божим (пор: *Мт. 16, 17*). Св. Павло каже, що дозрілість не тільки можна, але й треба досягнути, і закидає коринтянам, що вони перед тим не могли прийняти солідної страви, та й тепер ще не можуть. Відсутність зрілості в християнській особі протягом тривалого часу не є нормальною і вимагає покарання.

«Земля бо, що п'є дощ, який часто падає на неї, та родить зілля добре для тих, що її обробляють, приймає від Бога благословення; а та, що приносить терня і будяки, непотрібна, близька до прокляття: кінчається тим, що и спалить» (*Євр. 6, 7-8*). Отже, якщо хтось приймає Святі Тайни байдуже або по-святотатськи, до того ж нехтує посланців і представників Христа (церковну ієрархію: священників, єпископів, кардиналів або й самого папу), то він перебуває в небезпеці, бо надуживає Святі Тайни - Божі дари, він негідний і ненормальний.

ДОСКОНАЛІСТЬ ЗМІНЮЄ ЛЮДИНУ

«Бо знаємо частинно й частинно пророкуємо. Коли настане досконале, недосконале зникне. Коли я був дитиною, говорив як дитина, думав як дитина, міркував як дитина. Коли ж я став мужем, покинув те, що дитяче» (*1 Кор. 13, 9-11*).

У дитини все по-дитячому: мова, знання, вчинки. А доросла людина має якісь переконання, вона вже зріла. Отже, досконалі поводяться гідно, по-християнськи. Тоді ми не будемо більше підлітками, яких кидають хвилі і яких оминає усілякий вітер науки, зводячи на манівці людською хитрістю й обманом, а будемо жити правдою та в любові, в усьому зростаючи в того, хто є головою, - у Христа. «Кожне тіло, складене та напоєне всілякою зв'яззю допомоги, згідно з відповідними діями кожного члена, зростатиме від нього для будовання самого себе в любові».

Св. Павло говорить колоссянам, що кожна людина буде досконала у Христі, коли буде досконала в моралі, в науці, а її життя має

стояти твердо у Христі у вірі й любові. «Тепер він примирив на смертнім його тілі, щоб вас зробити святими, без плями та бездоганними перед собою» (Кол. 1, 22).

Ця святість має бути не тільки в теорії, а й на практиці, і для всіх людей.

«Ми ж говоримо про мудрість між досконалими, - не про мудрість цього віку, ані про мудрість князів цього віку, що загибають, а говоримо про мудрість Божу в тайні, закриту, що її Бог призначив перед віками нам на славу» (1 Кор. 2, 6).

Св. Павло звертається до коринтян, котрі хваляться мудрістю і погорджують ним, і каже, що він теж говорить про мудрість, але не про мудрість цього світу, яка гине, а про мудрість Божу. Про цю мудрість можна говорити тільки між досконалими, а вони (коринтяни) не є ні досконалими, ні духовними, тільки тілесними. «І я, брати, не міг до вас говорити як до духовних, а як до тілесних» (1 Кор. 3, 1).

«...Я вважаю за втрату все задля найвищого спізнання Христа Ісуса, Господа мого, заради якого я все втратив і вважаю все за сміття, аби Христа придбати; і опинитися в ньому не з праведністю моєю, що від закону, а з тією, що через віру в Христа, з праведністю, що від Бога - від віри; щоб спізнати його й силу його воскресіння і участь в його муках, уподібнюючись йому у смерті, аби якимось осягнути воскресіння з мертвих. Не те, щоб я осягнув уже мету чи був уже досконалим, але змагаю далі, чи не здобуду її, бо саме на те Христос Ісус і здобув мене. Брати, я не вважаю, що осягнув уже мету; на одне лиш вважаю: забуваю те, що позаду, і змагаюся до того, що попереду, женусь до мети, по нагороду високого Божого покликання в Христі Ісусі.

Ті ж, які досконалі, роздумуймо про це, а коли ви де в чому думаете інакше, то Бог і в цьому просвітлить вас» (Флп. 3, 8-15).

Павло спочатку говорив про себе: єврей, переслідувач християн, аж поки не знайшов Христа. І назвав причини, чому надає перевагу християнській науці, ніж єврейським привілеям: а) пізнати Христа; б) силу воскресіння; в) його пристрасті; г) брати участь у воскресінні. Кожний християнин, як і Павло, має дбати про свою досконалість.

НАУКА СВЯТИХ ОТЦІВ І ТЕОЛОГІВ

Святі Отці говорять про досконалість християнської особи таке.

Оріген: «Досконалість жениха є не що інше, як щоб щось не сталося з волі нареченої» (*П. Г. 13, 164*).

Св. Августин розрізняє в духовному житті: а) дитячий вік - «інфанція»: нічого не знає; б) юний - *infancia*: трохи знає; в) молодий - *adulescentia*: молодість; г) старий - *senior*: зазнає спокою і ще розрізняє: а) *vetus homo* - давній чоловік; б) *exterior* - зовнішній; в) *terrenus* - земний (*77. Ж. 34, 143*).

Це люди, які живуть тілесно, у пристрастях. Але є люди, котрі хоч починають своє життя в той самий спосіб, однак завдяки своїй силі й духовній мудрості входять до небесних законів, стають іншими людьми (*novus homo*) і внутрішньо (*interior*), і небесно (*celestis*).

Така людина, найперше, подає добрий приклад; по-друге, забуває все, що людське, і прямує до Божого; по-третє, вірна, тому не дозволяє собі грішити; по-четверте, стає сильнішою, вдосконалюється, витримує напади, переслідування і всілякі негаразди; по-п'яте, спокійна; по-шосте, забуває про земне життя і прямує до образу і подоби Божої; по-сьоме, має спокій вічний, вічне блаженство.

Св. Григорій Великий навчав, що духовне життя повинно бути відновою, реставрацією райського стану, в якому розрізняє два складники: ласку; сталість у ласці.

Св. Берnard вважав: якщо воля прагне до утримання ласки, якщо чоловік не бажає чинити зла, це досконалий чоловік (*П. Ж. 183, 4*).

Св. Василій Великий розрізняє три віки: юний вік - початок духовного життя; дорослий вік — досконалість у чеснотах, зайнятий духовними речами, переносить труднощі; старечий вік - досконалий у мудрості, наче Даниїл.

Розділ V. ДОСКОНАЛІСТЬ І ЛЮБОВ ДО БЛИЖНІХ

НАУКА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Ісус Христос: «Це моя заповідь, щоб ви любили один одного, як я вас полюбив!» (Ів. 15, 12).

Св. Іван: Бога «ніхто ніколи не бачив. Коли ми любимо один одного, Бог у нас перебуває, і його любов у нас досконала» (1 Ів. 4, 12).

Св. Павло: «Не майте жодних боргів ні у кого, крім боргу взаємної любові, бо той, хто любить другого, виконав закон. Бо заповіді: «Не чини перелюбу», «Не вбивай», «Не кради», «Не пожадай», і всілякі інші містяться у цьому слові: «Люби твого ближнього, як себе самого». Любов ближньому зла не чинить. Любов, отже, - виконання закону» (Рим. 13, 8-10).

Св. Василій: «Як любити ближнього?» - «Любов знаменна двома прикметами: смуток і журба з того, що любленому шкодить, радість і старання про те, що йому приносить користь» (К. П., 175, стор. 309, Митр. Шепт).

Св. Тереза з Ліз'є: «Братня любов дає всім на землі Бога. Ми любимо Бога тією мірою, яку виявляємо нашим ближнім» (*Summa-rium du Proces.* - P. 27).

Любов до Бога і любов до ближніх нерозлучні. Обидві чесноти випливають з одного джерела - теологічних чеснот.

Св. Тома з огляду на афективну внутрішню любов твердить, що обидві любові випливають із одного джерела і вимагають одна одної. Бога ми любимо задля Нього самого, а ближнього любимо задля Бога. Звідси ясно, що коли людина покликана з контемпллятивного життя до активного, це робиться не через від'ємність, а через додатність (II-II, 182, 1-3), тобто людина не перестає бути контемпллятивною, а їй додається активна праця. Св. Тома студіює порядок, якого треба дотримуватися в практиці любові (II—II кв. 26).

З огляду на афективну зовнішню любов св. Тома висновує, що треба бов'язково бути свідками або радше засвідчити, показати практично актами любов до Бога і до ближніх.

Самі по собі акти любові до Бога - молитва, хор, Служба Божа - набагато вартісніші, бо вони мають набагато досконаліший об'єкт,

тобто Бога. Але в цьому житті акти любові до ближніх - піклування про хворих і бідних, католицька акція, - коли виконуються для ближніх, але з любові до Бога, мають дуже велику заслугу перед Богом. «Що ви зробили цим найменшим, це ви мені зробили», - казав Христос.

(cf.: *In III, sent. dist. 35, g. I, art. 4, sol. 2; Quest. Disp. dr. caritate g. unica, art. II, ad 6*).

ЩО ТАКЕ БРАТНЯ ЛЮБОВ?

Братня любов - це теологічна чеснота, якою любимо Бога у наших ближніх або, інакше кажучи, любимо ближніх задля Бога.

Бог виявляє свої прикмети, таланти у добрих звичках наших ближніх, особливо через надприродні дари.

ЛЮБОВ ДО БЛИЖНІХ НАЛЕЖИТЬ ДО СУТІ ДОСКОНАЛОСТІ

Згідно з наукою Святого Письма, Святих Отців і св. Томи Аквінського, суть досконалості полягає в любові до Бога і ближніх заради Бога. «Досконалість християнського життя полягає в любові, насамперед і передовсім в любові до Бога, потім у любові до ближніх».

(*II-II, g. I, a3; Opusculum, De perfectione vitae spiritualis, cap. I, n. 56, 7*).

Однак у цьому житті любов до Бога неможлива без зречення від себе, від свого самолюбства, тобто потрібної пожадливості.

Другий Ватиканський Собор навчає: «Він сам (Слово Боже) об'явив нам, що Бог є любов (1 Ів. 4, 8). І в той же час Він нас навчає, що **новий закон любові є фундаментальним законом людської досконалості** й переміною світу» (*Пасторальна Конституція про Церкву в модерному світі «Gaudium et spes»*. - Розділ 38).

СУТЬ ДОСКОНАЛОСТІ ПОЛЯГАЄ ТАКОЖ В ЛЮБОВІ ДО БЛИЖНІХ

Заповідь любові до ближнього

Хто є нашим ближнім? Нашим ближнім є кожна людина незалежно від віросповідання, національності, віку, статі, стано-

вища чи раси. Христос дав приклад милосердного самарянина (*Лк. 10, 25-37 пор.: Гал. 3, 28*).

Чому ми повинні любити ближніх? Ми повинні любити ближніх, бо так наказує Христос:

ближній також дитина Божа, як і ми;
він створений за образом і подібністю Божою;
ми всі відкуплені кров'ю Христа;
ми всі походимо від спільних прародичів - Адама і Єви;
ми всі призначені для неба, й одного дня будемо жити вічною приязню в небі.

Любов до ближніх невіддільна від любові до Бога. Тому всілякі провини проти любові до ближніх заважають нашій досконалості. Підозри, безсоромне засудження, образа, помста, обмова чи щонебудь інше стримує наш поступ.

Сам Христос дав нам чудовий приклад любові до ближніх. Він ставить любов до Бога й ближніх в одну площину: «Це моя заповідь, щоб ви любили один одного, як я вас полюбив!» (*Ів. 15, 12*). «З того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати» (*Ів. 13, 35*). «Чоловік, котрий любить свого сусіда, зробив усе, що вимагав закон» (*Рим. 13, 9*). Там, де родини та спільноти мають любов, панує рай; там, де нема любові, - пекло. Христос наказав: «Люби ближнього, як себе самого».

Як любити ближнього?

У думці: в дійсності шануючи його, бажаючи йому добра, чесно з ним радіти, сердечно з ним співчувати, лагідно його судити, терпляче з ним поводитися, великодушно прощати йому.

У словах: говорити чемно до нього і про нього, тактовно промовчувати його вади.

У вчинках: робити йому тілесні й духовні справи милосердя.

Є сім діл милосердя для душі: 1) грішника навернути; 2) невіжу навчити; 3) у сумніві порадити; 4) сумного потішити; 5) кривду терпеливо зносити; 6) образу з серця прощати; 7) за живих і померлих молитися.

Сім діл милосердя для тіла: 1) голодного нагодувати; 2) спраглого напоїти; 3) нагого зодягнути; 4) подорожнього в дім прийняти; 5) недужому послужити; 6) в'язня відвідати; 7) померлого похоронити.

Любов до ближніх ґрунтується не тільки на почуттях, а передовсім на волі та вчинках: «Не любімо словом, ані язиком, лише ділом і правдою» (1 Ів. 3, 18).

Ми не повинні шкодити ближньому у житті, невинності, честі й родинному житті.

Христос подає принцип любові: «Все, що тільки хочете, щоб люди вам робили, ви їм робіть» (Мт. 7). «Не роби іншим того, що тобі не любе» (Тов. 4, 16).

Треба також бути доброзичливим до ближнього.

Доброзичливість полягає в тому, що радіємо з поведінки ближнього і співчуваємо йому тоді, коли йому в чомусь не поведеться.

«Радуйтеся з тими, що радуються, плачте з тими, що плачуть» (Рим. 12, 15). Приповідка вчить: «Співчуття - річ людська, а співрадість - річ ангельська».

Є деякі прояви доброзичливості: побажання в день іменин, у день народження, на Новий рік, Різдво тощо. Прояви співчуття, вітання при зустрічі, відвідини. Сам Христос поздоровляв словами «мир вам».

Ми повинні робити добро ближнім, передовсім тоді, коли вони його потребують. Погани мали тезу «не слід допомагати потребуючим, бо так продовжується їхня нужда». Це була нелюдяність. Христова теза інакша - «люби ближнього свого, як себе самого».

Любов до ближніх починається від нас самих. Ніхто не зобов'язаний любити іншого більше, ніж себе самого. Христос наводить приклад розумних і нерозумних дів: розумні діви не дали нерозумним оливи, щоб їм самим не забракло. Однак може бути геройська любов, при якій людина не зважає на себе, а віддає навіть своє життя за ближніх.

Все добре, що робимо нашим ближнім, робимо самому Христові. **«Усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили»** (Мт. 25, 40).

Христос сказав Савлові: «Чого мене переслідуєш?», хоча Савло Павло переслідував християн.

Любов до ближнього - це, власне, знання справжнього християнина: «По цьому пізнають усі, що ви - мої учні...» (Ів. 13, 25).

ЯК КОНТРОЛЮВАТИ ЛЮБОВ ДО БЛИЖНІХ?

Так, щоб не занедбати або не пошкодити своє власне духовне добро.

Більше оцінювати духовне добро ближніх, ніж наше матеріальне добро.

Ми у деяких випадках надаємо перевагу матеріальному благові нашого ближнього, ніж своєму матеріальному добру. Наприклад, родина з малими діточками, а ми самі.

Ми більше любимо тих, хто нам ближчий: родина, те саме віровизнання, приятелі, добродії і т. д.

Ніколи не дозволяється збільшувати гріх або серйозно щось занедбувати, або ставити в небезпеку наше спасіння, щоб допомогти нашим ближнім у дочасних чи навіть у духовних добрах. Це суперечить християнській любові себе самого. Св. Павло навчає: «Отож, поки маємо час, робімо добро всім, а зокрема рідним у вірі» (Гал. 6, 10).

Розділ VI. ОСВЯЧУЮЧА БОЖА ЛАСКА

ЛАСКА БОЖА В СТАРОМУ ЗАПОВІТІ

У світському значенні слово «ласка» в першу чергу означало чарівну красу.

У Біблії слово «ген» - ласка - це якість, що виявляє прихильність, сприятливість. Це може виявлятися у зовнішньому вигляді. Наприклад, «Ласкава жінка славу здобуває; трудящі приходять до багатства» (*Прип. 11,16*), «Краса - річ оманлива, врода - марна; жінка, що Господа боїться, така хвали достойна» (*Прип. 31, 30*). Або знаходить своє відображення у мові: «Найкращий ти на вроду між людськими синами, краса розлита на устах у тебе; тому то Бог благословив тебе повіки» (*Пс. 45 (44), 3*). «Господь любить чисте серце, хто має на устах у себе ласку, тому цар другом» (*Прип. 22, 11*).

Слово «ласка» найчастіше зустрічаємо у словосполученні: «знайти ласку в очах» Бога або людини. Хто заступається за когось, той «виявляє прихильність до того, за кого заступається». «Прихильність» виявляється у сприйманні прохання, коли проявляються чемність і співчуття, в допомозі. Той, хто потребує прихильності, повністю віддається на добру волю особи, від якої сподівається прихильності.

Слово «гаман» - «виявити прихильність» - уживається стосовно людей; це ставлення, позиція, яка властива потребуючому, бідному, сироті, тому, хто в нещасті чи прикрому становищі. Прихильність виявляють тоді, коли запобігають, щоб інший не був покараний, коли йому надають допомогу, наприклад, дарунки. Коли йде мова про Ягве-Бога, цього ж добродійства сподіваємося від Нього. Прохання або визнання прихильності від Бога деколи умовне і загальне у сенсі: « Бог нехай милує тебе, мій синку!» (*Бут. 43, 29*), «Нехай Господь світить обличчям своїм до тебе та милує тебе!» (*Чис. 6, 25*). «Нехай Бог змилює над нами й благословить нас» (*Пс. 67 (66), 2*).

Звичайно, контекст показує, що конкретно подає прихильність: Ягве-Бог виявляє прихильність, даючи багатства (*Бут. 33, 11*), дітей (*Бут. 33, 5*), приймаючи жертви (*Мал. 1,9*). Найчастіше Бог показує

прихильність, коли позбавляє від нещастя: «...у тісноті моїй дав ти мені пільгу» (Пс. 4, 2). «Помилуй мене, Господи, бо охляв я, вилікуй мене, бо трясуться кості в мене...» (Пс. 6, 3). «Помилуй мене, Господи; зглянься над лихом, що завдають мені мої ненависники, ти, що мене рятуєш від брам смерті» (Пс. 9, 14).

Божа прихильність виявляється особливим способом тоді, коли Бог рятує Ізраїль від ворогів (2 Цар. 13, 23; Іс. 30, 18; 33, 2), коли визволяє від нещастя; коли дає кару за гріхи; коли прощає гріхи: «Господи, змилуйся надо мною! Вилікуй мою душу, бо згрішив перед тобою» (Пс. 41 (40), 5). «...Сотворитель їх не змилюється над ними» (Іс. 27, 11). «Ненавидьте зло, любіть добро, встановіть у брамі справедливість, - може, Господь, Бог сил, змилюється над решткою Йосифа» (Ам. 5, 15). Ягве-Бог міг змилюватися над Давидом і помилувати дитя Батшебі; однак не зробив цього (Сам. 12, 22). Бог виявляє свою прихильність до злих тоді, коли не дає їм кару, якої вони заслужили. «Та ти, Господи сил, Бог Ізраїля! Встань на кару всіх народів, не пощади ні одного з віроломних» (Пс. 59 (58), 6).

Божу прихильність треба відрізнити від справедливості, після якої він, у деякій мірі, поручається заступитися за Ізраїль, бо це народ його договору; і тому тут виглядає надмірною противага у відносинах між Богом та Ізраїлем. Його прихильність не підлягає жодному примусові. Він виявляє прихильність кому захоче. Це означає, що Він абсолютно вільний давати або відбирати: «Я появлю перед тобою всю мою доброту і виголошу перед тобою ім'я Господа; і милуватиму, кого милуватиму, і милосердуватимусь, над ким буду милосердуватись» (Вих. 33, 19).

ЛАСКА БОЖА В НОВОМУ ЗАПОВІТІ

Є деякі відмінності у тлумаченні слова «ласка», що означає прихильність у Старому й Новому Заповітах. Вона не має всіх застережень поряд з провідною думкою в розвиненій християнській теології, але є, однак, характерним описом новозаповітного посланництва.

Це слово порівняно слабке в теологічному сенсі. Воно означає «дати свою вільну прихильність». Щодо Бога, який виявляє нам свою прихильність - ласку, все зосереджується в Христі: «Він власного Сина свого не пощадив, а видав його за всіх нас, - як же разом із ним

не подарує нам усього?» (*Рим.* 8, 32). Спадкоємство Авраама (*Гал.* 3, 18); невизначені дари від Бога: «Ми ж прийняли не духа світу, а Духа, що від Бога, щоб знали, що нам дароване від Бога; про це ми й говоримо не мовою, якої нас навчила людська мудрість, а якої навчив Дух, - духовні речі, духовними словами подаючи» (*1 Кор.* 2, 12-13); дар віри і терпіння з Христом» (*Флп.* 1, 29).

Наслідок рятівної Божої волі краще виявляється у слові «харіс». Христос повертає зір сліпому (*Лк.* 7, 21). «Харіс» часто повторюється на початку і в кінці Послань св. Павла. Тут чітко видно, що це слово є мовби ключем теми, гаслом християнської спільноти: «Усім, що в Римі, Божим улюбленим, покликаним святим: благодать вам і мир від Бога, нашого Отця, і Господа Ісуса Христа» (*Рим.* 1, 7). «Бог же миру роздасть незабаром сатану під вашими ногами. Благодать Господа нашого Ісуса Христа (хай буде) з вами» (*Рим.* 16, 20). (*пор.: 1 Кор.* 1, 3; 16, 23; 16, 24; *Флп.* 1, 2; 4, 23; *Кол.* 1, 2; 4, 18; *1 Тим.* 1,1). Часто додається «мир» у поздоровленнях; це атмосфера первісної Церкви й умова, яку християнин бажає іншому.

«Харіс» - ласка - вживається також у світському значенні: як привабливість, краса, чарівність. Це прикмета, яка притягає прихильність чи ласку. В Новому Заповіті означає добру Божу волю, сприятливу Божу волю, деколи в загальному значенні. Сприятлива Божя воля була на Христі Ісусі, Бог був задоволений ним: «Хлоп'я ж росло й міцніло, сповнюючися мудрістю, і Божя благодать була на ньому» (*Лк.* 2, 40). Павла і Варнаву доручають брати сприятливій Божій волі: «...а звідтіля відпливли в Антіохію, звідкіль були віддані ласці Божій на діло, яке довершили» (*Ді.* 14, 26).

В особливий спосіб і найчастіше це означає ласку Божу, виявлену в Ісусі Христі й передану через Нього людям. Нелегко вловити різницю в Новому Заповіті між рятуючою Божою волею, яка виходить від Бога, і самим ефектом - наслідком рятуючої Божої волі.

«Харіс» (латиною *gratia*) - ласка - це кращий переклад, ніж «сприятливість» або «добра воля», бо «харіс» означає реальність рятуючої Божої волі у самому принципі та в ефектах.

Ця Божя ласка робить людину праведною: «...і оправдуються даром його ласкою, що через відкуплення, в Ісусі Христі» (*Рим.* 3, 24). «...щоб ми, оправдані його благодаттю, стали згідно з надією спадкоємцями життя вічного» (*Тим.* 3, 7). Ласкою був покликаний

Павло (*Гал. 1, 15*). Бог уділяє нам свою ласку в Сині: «На хвалу слави своєї благодаті, якою він обдарував нас улюбленим своїм Сином» (*Еф. 1, 6*). Божья ласка об'явилася у Воплощенні Ісуса Христа для спасіння людей. «Бо Божья благодать з'явилася спасенна всім людям» (*Тит. 2, 11*). За ласкою Божою Ісус перетерпів смерть за всіх (*Євр. 2, 9*). Ласка Божья невід'ємна від ласки Ісуса Христа, бо тільки через Ісуса Христа людям дається ласка. Павло говорить про ласку Ісуса Христа, який став убогим, щоб нас збагатити: «...віра і любов, що приходять через Ісуса, — це плоди ласки...»

(*cf.: Dictionnary of the Bible // by John c. McKenzie S. J. - New York-London, 1965. - P. 324-326; Dictionnaire de Spiritualite. - Tom VI. - Paris, 1967. - P. 703-705*).

НЕОБХІДНІСТЬ БОЖОЇ ЛАСКИ

Божья ласка необхідна для спасіння.

Створіння залежні від Бога у своєму існуванні, здатності діяти, як і щодо самої справи здатності діяння. **Людський розум** потребує Бога, щоб що-небудь пізнати. Він особливо потребує Його для пізнання правди, яка перебуває поза природними межами. Щоб пізнати правди, людський розум на додаток до свого природного світла потребує надприродного світла. Це надприродне світло є **світлом ласки**.

Людська воля також потребує надприродної допомоги, щоб вибрати й отримати надприродне добро. Ця допомога - це сила, додана до природних сил волі, як дар Божий. Назва цього дару - ласка.

Людина могла б любити Бога понад усі речі без ласки, бо це справжня її схильність і мета її природи, але людина грішна, гріх зранив її природу. Вона вже не може досягнути того, що було можливе перед гріхом. Тому навіть для того, щоб любити Бога природно, понад усі речі, людина потребує надприродної ласки. Звісно, щоб любити Бога надприродною любов'ю, понад усі речі, людина потребує ласки, і вона потребувала б її навіть тоді, коли б витримала у своїй первісній невинності.

Людина не могла б виконувати Божі заповіді без Божої допомоги. Перед гріхопадінням невинна людина могла б без ласки виконати працю, якої вимагають заповіді Божі, але не могла б їх виконати з надприродної любові, як цього вимагає досконалість. Тому людина,

чи то невинна, чи грішна, потребує Божої ласки, щоб виконати Божий закон.

Тому, зрозуміло, **людина не може заслужити собі небо без Божої допомоги.** Людина працює для надприродної мети, а ця мета є силою ідей і слів, поза межами й досягненням природних сил. Природне не може перекроїти надприродне. Щоб здобути небо, людина мусить мати Божу ласку.

Справді **людина без ласки не може навіть приготувати себе до прийняття ласки.** Щоб приготувати себе до ласки, людина мусить звернутися до Бога в надприродний спосіб, а щоб звернутися до Бога в надприродний спосіб, потрібна надприродна допомога - ласка Божа.

Людина не може очиститися від гріха без ласки. Через тяжкий гріх людина забруднює свою душу, приносить нелад у свої природні сили і підпадає під вічну кару. Тоді людина не може без ласки усунути погані наслідки тяжкого гріха.

Без ласки людина не може уникнути гріха. Бо гріх Адама зробив людину схильною до гріха і притупив її природні сили щодо пильного догляду і швидкої реакції. Без надприродної допомоги людина напевно піддається деяким спокусам. Отже, людина потребує ласки, щоб уникнути гріха.

Раз одержавши ласку, людина ще не готова робити добро й уникати зла. Вона потребує нових сил, які б постійно були з нею. Справді, раз одержавши ласку, природа людини заспокоїлася і здатна робити надприродні акти; її душа перебуває в стані або має намір освячуючої ласки. Але на додаток до того наміру ласки людина потребує допомоги для подолання сталих непередбачуваних критичних випадків чи обставин, нагальних потреб, часто крайніх необхідностей, сваволі - неслухняності природних нахилів і спонук її природи, затемнення розуму, слабосильності волі, в особливих випадках, де треба знати, що робити, і потребує нагальної сили, щоб це мужньо виконати. **Людина у стані освячуючої ласки потребує безперервної поживи й інших речей, які утримуватимуть її при здоров'ї.**

Витримання до кінця в Божій ласці вимагає сталої підтримки в ласці, якої очікуємо від Всемогутнього Бога, і це само по собі є особливою ласкою. Факт отримання ласки не є ні запорукою, що людина її ніколи не втратить, ані запевненням, що якщо втратить

її, то назад поверне й матиме в час смерті. А це найважливіше - посідати Божу ласку в час смерті. Від людини вимагається, щоб «вона витримала до кінця», якщо хоче бути врятована. Отже, людина потребує особливого дару й ласки Божої, яка зветься «ласкою витримання до кінця», і за цей дар і ласку треба постійно молитися (св. Тома. I-II, 109).

СУТЬ ЛАСКИ

Ласка Божа - це даний людській душі дар, щоб просвітити і зміцнити її понад її природне світло й сили.

Ласку одержуємо в душі як якість - властивість душі. Це надприродна властивість, яка схиляє душу до надприродного добробуту і надприродного добродійства.

Ласка - не те саме, що надприродна чеснота; вона випереджає чесноту і є її коренем. Надприродна чеснота - це звичка, яка діє через неї і з ласкою.

Ласка не є, як чеснота, в першу чергу, у силах душі; вона сприймається в суті душі і пливе з суті душі у силу душі (св. Тома. I II, кв. 110).

ПОДІЛ ЛАСК ЗГІДНО ЗІ СВ. ТОМОЮ АКВІНСЬКИМ (I-II. кв. 111)

Освятуюча ласка. Ласка, яка робить святим того, хто її одержує, називається освятуючою. Ласка, яка дається особі для її добра та святості інших, називається ласкою, даром даною - добровільним дарунком; такою є, наприклад, ласка творити чуда або ласка прокування.

Діюча ласка. Ласка, яка порушує розум або волю до дії - це діюча ласка.

Ласка, яка схиляє розум і волю, щоб прийняти й використувати діючу ласку, називається **співдіючою ласкою**.

Запобігаюча ласка. Ласка, що попереджає якийсь вчинок або стан душі, називається запобігаючою.

Ласка, яка йде після попереднього ефекту ласки, називається **послідовною**.

Ласка має п'ять ефектів: а) виліковує душу; б) викликає бажання добра; в) допомагає викликати бажання добра аж до його досягнення; г) додає завзятості витримати до кінця; г) веде душу до слави.

Та сама ласка може бути послідовною до одних з цих ефектів і попереджуючою до інших.

Даром дані ласки. Даром дані ласки згадуються у св. Павла: «Одному бо дається через Духа слово мудрості; іншому згідно з тим самим Духом, слово знання; іншому віра у тім самім Дусі; іншому дар зцілення у тім єдинім Дусі; іншому сила творити чуда; іншому дар пророкування; іншому розпізнавання духів, іншому різні мови, іншому ж тлумачення мов» (1 Кор. 12, 8-10).

Освятуюча ласка ставить людину на пряму лінію з Богом. **Ласка, даром дана**, керує людиною і готує її стати в лінію зі своєю остаточною метою.

Наприклад, людину, яка вивчає чудо (зроблене ласкою, даром даною особі, яку Бог вибрав як інструмент зробити це чудо), можна спонукати до каяття або глибокої побожності й таким чином підготувати до одержання освятуючої Божої ласки. Це зрозуміло, тому що освятуюча ласка сама по собі більш шляхетна й визначна, ніж ласка, даром дана. Краще бути в стані освятуючої Божої ласки, ніж чинити чуда (св. Тома. I-II, кв. 111).

Що таке освятуюча Божя ласка?

Бог у своїй нескінченній доброті хотів піднести нас до себе в міру можливості нашої слабкої природи, і з цією метою дав нам **принцип надприродного життя** - богоподібність - життєвий принцип, який називаємо освятуючою Божою ласкою (св. Тома. Сумма Теол. I-II кв. 110).

Цю ласку називаємо також **сотвореною ласкою** на противагу несотвореній ласці - перебуванню Святого Духа в нашій душі.

Визначення. Богослови зазвичай дають таке визначення: «**Освятуюча Божя ласка - це надприродна якість в душі, яка робить нас учасниками Божої природи і Божого життя у справжній і формальний спосіб, однак випадково-окцидентально**».

Це означає: **ласка - реальність у надприродному порядку**, бо те, що природне, створене, не може бути надприродним. Це, однак, стан душі, якість душі, що підносить її понад природний стан, змінює душу в найбільш досконалий спосіб. Ця ласка перебуває в нас доти, доки ми не скоїмо тяжкого гріха. Душа, що має освятуючу Божу ласку, чиста і приємна в Божих очах. Св. Павло каже, що тоді душа є храмом Святого Духа. Ми тоді стаємо «учасниками Божої природи» (2 Пт. 1, 4).

Згідно з наукою св. Павла, Божя ласка єднає нас зі Святим Духом: «Причастя Святого Духа» (2 Кор. 13, 13). Св. Іван навчає, що через неї маємо приязнь з Отцем і Сином: «Наша спільність... з Отцем і з його Сином Ісусом Христом» (1 Ів. 1, 3). Вона не робить нас рівними Богові, але подібними.

Коли грішник співпрацює з освячуючою ласкою, в його душу входить Святий Дух і надає їй знамено краси, яка з'єднує душу й Божу приязнь. Цей постійний стан краси душі, який є наслідком перебування в ній Святого Духа, зветься «освячуючою, оправдовуючою ласкою».

Коли, наприклад, залізо на деякий час залишити у вогні, побачимо, що вогонь наче увійде у залізо, надаючи йому іншого вигляду та інших ознак; подібне діється з душею. Коли душа піддається дії Святого Духа свідомо й добровільно, Святий Дух входить у душу й оселяється в ній, а душа відразу отримує завдяки цьому нову ознаку, набирає світла й блиску, що ми називаємо «освячуючою ласкою».

Освячуюча ласка є приготуванням до блаженного споглядання Бога й передчуттям неба.

Ця участь у Божому житті справжня, а не тільки віртуальна. **Віртуальна** - значить бере участь у прикметі, але іншим чином, не так, як в дійсності.

Наша участь у Божому житті **випадкова**, а не субстанціальна. Те, що в Бозі субстанціальне, дається нам тільки випадково, щоб ми брали участь у Божій доброті. «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу» (Бут. 1, 26).

Щоб краще зрозуміти цю Божу подібність у нас, Святі Отці дають таке порівняння: наша душа — як живий образ Пресвятої Трійці. Сам Святий Дух дає свою печатку. Як печатка відбивається на воску, так і Бог полишив на нас свою подібність (*Гомілія Пасхальна X. - П. Г. 127, 617*).

Щоб це не виглядало тільки зовнішньо, Святі Отці порівнюють дію освячуючої ласки з вогнем. Як залізо у вогні починає блищати і стає теплим, так і душа у вогні Божої любові очищується, випалюється і стає милою Богові.

Щоб показати, що ласка - це нове життя, Святі Отці й духовні письменники порівнюють її з нащепленою галузкою, яка стає окультуреною і краще плодоносить. Але галузка сама не дає, а бере від

кореня, до якого була прищеплена. Бог зі свого життя дає нам нове життя.

Отже, **освячуюча ласка - це життєвий і сталий принцип нашого духовного життя:** в ньому кореняться вроджені чесноти й дари Святого Духа так, як у природному порядку людські чесноти (здібності, хист, обдарування) кореняться в суті душі (св. Тома. I—II, 110, 4 до 1).

Головні результати освячуючої ласки

Ласка дає силу, щоб стати Божою дитиною. «Дивіться, яку велику любов дарував нам Отець, щоб ми дітьми Божими звалися» (1 Ів. 3, 1). Ми є ними. Світ не знає нас, бо не спізнав Його.

Ми стаємо братами Христа. Св. Павло каже, що ми стаємо братами Христа: «Бо той, що освячує, і ті, що освячуються, всі від одного». Тому й не соромиться називати їх братами, коли каже: «Я звіщу ім'я твоє моїм братам, хвалитиму тебе серед громади» (Євр. 2, 11-12).

Ми є членами Містичного Тіла. «Ви ж - Христове Тіло, і члени кожний зокрема» (1 Кор. 12, 27).

Ми є святинєю Пресвятої Трійці і Святого Духа. «Ісус же озвався до нього, кажучи: "Коли хтось мене любить, то й слово мое берегтиме і злюбить його мій Отець, і прийдемо ми до нього, і в ньому закладемо житло"» (Ів. 14, 23). «Хіба не знаєте, що ви - храм Божий, і що Дух Божий у вас перебуває? Коли хтось зруйнує храм Божий, Бог зруйнує того, бо храм Божий святий, а ним є ви» (1 Кор. 3, 16).

Ми є спадкоємцями з Христом. «Сам цей Дух свідчить разом із нашим духом, що ми - діти Божі; а коли діти, то й спадкоємці ж Божі - співспадкоємці Христа, якщо ми страждаємо разом з ним, щоб разом із ним і прославитися. Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (Рим. 8, 16-18). Згідно з наукою св. Томи, ласка є не що інше, як «певний початок життя слави у нас» (II—II, 4, 3 до 2).

Ласка дає нам надприродне життя. Фізична і формальна участь у Божій природі, що становить суть освячуючої ласки, безконечно перевищує наше буття і вимоги кожної сотвореної природи, чи то людської, чи ангельської.

Через освячуючу ласку людина підноситься не тільки над людським рівнем, а й над ангельською природою. Людина входить у Божу сферу, стає наче Божою родиною, і в буття, щоб жити Божим способом. Ласка послідовно дає їй новий тип життя, безмежно вищий від природного - це надприродне життя.

Ласка робить нас праведними й приемними Богові. Як фізична участь у Божій природі, ласка дає нам можливість брати участь у Божій праведності й святості, бо всі Божі прикмети ототожнюються з Його суттю.

Тому освячуюча ласка абсолютно протилежна тяжкому гріхові, який спричиняє відсутність праведності й святості. Через гріх втрачаємо ласку. Ласка робить нас праведними і приемними Богові, коли він бачить у нас Божу красу і відбиток Його святості.

Триденський Собор вчить, що грішник очищається через освячуючу ласку, - «це не тільки відпущення гріхів, а також освячення і внутрішнє оновлення людини шляхом добровільного прийняття ласки і дарів, які змінюють людину, - від грішного до праведного життя, - і ворога перетворюють на приятеля». Собор додає, що єдиною формальною причиною виправдання є «праведність Божа, але не та, що робить його праведним, а та, що робить праведними нас»; або, швидше, те, що Бог нам дає, відновлює нас внутрішньо, і нас не тільки можна вважати праведними, а й треба назвати праведними, і ми справді є такими (*Денцінгер. Декрет оправдання. - Розділ 7; 799*).

Ласка дає нам можливість досягнути надприродні заслуги. Без освячуючої Божої ласки найбільш геройська праця й жертви не мають шансів на вічне життя. Людина, яка не заслуговує ласки, - це труп у надприродному порядку, а мертвий вже не може нічого заслужити. Надприродна заслуга супроводжує посідання надприродного життя. Цей принцип найважливіший у практичному житті. Як багато терпіння і болю, які могли б мати надзвичайну вартість на вічне життя, абсолютно безплідні й непотрібні, коли душі бракує освячуючої ласки. Коли людина перебуває у тяжкому гріху, вона не здатна заслужити собі що-небудь у надприродному порядку.

Ласка єднає нас із Богом. Ми поєднані з Богом у природному порядку його Божою зберігаючою силою, якою Він присутній в усіх створіннях через свою суть, присутність і силу. Освячуюча ласка

посилує безмежно це єднання. Через цю ласку Бог присутній у праведній душі як Приятель, а не лише як Сотворитель і Зберігач. Установлюється взаємобмін любові й приязні між душею і Богом; наче спілка влитого життя, як каже св. Іван: «Ми пізнали й увірували в ту любов, яку Бог до нас має. Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (1 Ів. 4, 16). Більш близької любові з Богом не можна собі уявити, незважаючи на персональну й гіпостатичну злуку, яка властива і виключна тільки Христові. Остаточний ступінь розвитку, який може досягнути ласка в цьому житті, а навіть нерозлучна злука, яка походить з блаженного оглядання неба, не відрізняється від злуки, встановленої між Богом і душею через ласку, навіть у найменшій мірі. Є різниця ступенів між тими видами злуки, однак вони всі однакові щодо суттєвого порядку.

Святий Тома Аквінський навчає (I-II, кв. 113):

Людина виправдана через відпущення або усунення вини за гріх.

Це усунення або відпущення гріхів стається в людині через влиття надприродної ласки.

Бог дає ласку, яка виправдовує; Він також дає свободній волі ласку, щоб вона могла прийняти виправдання. Бог порушує всі речі згідно з природою, якою Він наділив їх під час створення. Людській природі Він дав свободну волю; отже, через ласку Він спонукає людську волю самостійно прийняти виправдовуючу чи освячуючу ласку, яка усуває вину гріха з душі.

Щоб спонукати душу прийняти ласку, спершу спонукається розум, бо свободна воля йде за вибором остаточної і практичної свідомості розуму. Тепер же розум спонукається і звертається до Бога через віру. Отже, вимагається порушення віри, щоб грішник був виправданий.

Самостійна воля не може вибрати, щоб повернутися до Бога, хіба що наважується відвернутися від гріха; тут вимагаються два акти волі, щоб одержати виправдання: 1) зректися гріха; 2) прийняти Божу справедливість.

Для навернення від грішника вимагаються: а) влиття ласки; б) порушення свободної волі до Бога; в) порушення свободної волі, щоб відкинути гріх; г) відпущення гріхів.

Навернення грішника означає перехід зі стану гріха до стану ласки; цей перехід не поступовий, а раптовий. Ефективна дія в цьому переході - влиття ласки, а це раптовий акт. Деколи, душа поступово дістає підтримку через постійний вплив отримати навернення. Але актуальне навернення не вимагає часу ані не допускає послідовних ступенів чи сходинок.

У справжньому наверненні грішника потрібні одночасно всі чотири елементи: ласка, віра, ненависть до гріха, відпущення гріха. Однак вимагається послідовність цих елементів: спочатку приходить влиття ласки; потім порушення волі до Бога через віру й любов; відтак воля відкидає гріх, а насамкінець - відпущення вини.

Навернення грішника ласкою можна назвати найбільшою Божою справою. Ця справа не тільки велика сама в собі; вона велика тому, що зроблена для тих, хто того не вартує. Псалом 114 каже, що ласкаве Боже милосердя є понад всі Його справи. А справа навернення грішника є справою найласкавішого Божого милосердя.

Хоч які є чудові та надзвичайні свідчення, як-от навернення св. Павла, навернення грішника не можна назвати чудом. Бо чудо в його найширшому значенні як чудово доконана Божа справа є завжди поза звичайним Божим прямунням до людини. Отже, навернення зазвичай походить з того самого напрямку: ласки, віри, відкинення гріха та відпущення.

Причина ласк

Тільки Бог може зробити людину учасницею Божої природи. Тільки Бог може обдаровувати Божими дарами. Тепер же ласка - «це участь у Божій природі»; ласка - дар Божий. Отже, тільки **Бог є справжньою причиною ласки.**

Ласка, яка спонукає нас до добра в житті або в якомусь учинку, - це все від Бога і в жодному випадку не від нас самих. Навіть приготування або схильність до ласки походять повністю від Бога. Одержуючи співдіючу ласку, ми отримуємо готовність до прийняття освячуючої або діючої ласки.

Навіть тоді, коли людська воля може готуватися до ласки (через прийняття і застосування співдіючої ласки), не можна ні змусити, ні вимагати, щоб ласка була дана після приготування. Бо суто людське приготування не може достатньо чи примусово схилити

душу до надприродних дарів. Однак коли людське приготування походить від Бога, ласка, без сумніву, прийде.

Освячуюча ласка є більшим або меншим даром (не самим у собі, бо сам у собі не має ступенів) згідно зі здатністю й готовністю того, хто приймає. Оскільки тільки Бог може ефективно схилити душу до одержання ласк, Він справді є «мірою ласки». Св. Павло каже: «Кожному з нас дана благодать за мірою Христових дарів» (*Еф. 4, 7*).

Людина не знає напевно, чи має Божу ласку, хіба що Бог об'явить їй це. Лише природне знання не може дати певності надприродного факту або досвіду. Однак людина може недостатньо знати, що має ласку. Вона може мати виправдане, кон'юктивне знання, здогад, який базується на знаках: наприклад, утіха з думки про Бога, задоволення, насолода, погорда матеріальним і світським добром, і сам факт, що людина несвідома гріха (*св. Тома. I-II, кв. 110*).

Ніхто не знає напевно, чи має справді освячуючу ласку або чи матиме її в хвилину смерті.

Людина не знає того, чи гідна вона любові чи ненависті (*Проп. 9, 1*). Навіть св. Павло каже про себе: «Бо я не почуваю себе винним ні в чому, я тим не виправданий» (*1 Кор. 4, 4*). Навіть просвічений Богом цар Соломон став перед смертю ідолопоклонником. «Якщо хтось має світло Божої ласки та любові, все ж повинен пам'ятати, що перебуває ще під голим небом, а не вдома, і що найменший ворожий подув може загасити те святе світло» (*св. Бернард*).

Можемо порівняти наші серця з глиняною посудиною, яка може розбитися, і вода, що в ній знаходиться легко розіллється. Так же внаслідок гріха може зникнути Святий Дух із твого серця (*Теофілакт*). «Маємо цей скарб у глиняних посудинах» (*2 Кор. 4, 7*), а така посудина може легко розбитися. Тому св. Павло нагадує, щоб ми працювали над спасінням «в острасі та трепеті» (*Флп. 2, 12*).

Можемо сподіватися, що перебуваємо в Божій ласці, але без особливого Божого об'явлення не можемо мати в цьому певності (*Трид. Соб. 6, 6*). Та інколи з добрих вчинків людини молена зробити висновок, що вона має освячуючу ласку, бо «не може добре дерево приносити плодів поганих, ані лихе дерево - плодів добрих» (*Мт. 7, 18*).

Ласка, яка є в надприродному порядку, не підпадає під наш досвід, і ми можемо пізнати її тільки вірою. Тому не можемо на підставі наших почуттів чи вчинків робити висновки, що ми виправдані і врятовані (*Трид. Соб. ДС 1533-34*). Однак зі слів Господніх

«За їхніми плодами, отже, пізнаєте їх» (*Mt. 7, 20*), зваживши Божі добродійства в нашому житті й у житті святих, маємо деяку запову руку ласки, яка діє в нас і спонукає до щораз більшої віри і діяння ласки та повного довір'я.

Одну з найкращих ілюстрацій цього знаходимо у відповіді св. Жанни д'Арк. На запитання церковних суддів, чи вона знає про те, чи перебуває в Божій ласці, відповіла: «Якщо я не в ній, нехай Господь покладе мене в ній; а якщо в ній, то нехай Бог збереже мене в ній».

(*cf.: Catechismo de la Iglesia Catolica. - Libreria Juan Pablo II: Santo Domingo, Rep. Dominicana, 1992. - P. 445. - N. 2005*).

ЩО ТАКЕ ДІЮЧА БОЖА ЛАСКА?

Діюча ласка - це сила, яка спонукає або примушує нас щось зробити чи одержати в справі вічного життя.

В природному порядку ми нічого не можемо виконати без Божої допомоги. Те ж стосується надприродного порядку. Без діючої Божої ласки наші намагання будуть марними.

Діюча ласка - це надприродна перехідна допомога, яку дає нам Господь, щоб просвітлити наш розум і зміцнити нашу волю до виконання надприродних актів.

Діюча ласка впливає безпосередньо на наші духовні зусилля. Ласка, яка діє на розум і волю, не підносить їх, звичайно, до надприродного стану, але активізує їх і спонукає робити надприродні вчинки. Наприклад, перед оправданням, тобто перед влиттям у душу освячуючої Божої ласки, діюча ласка дає можливість пізнати зло і згубні наслідки гріха, щоб зненавидіти їх, мати до них відразу й огиду. Після оправдання діюча ласка показує нам світлом віри безконечну Божу красу та Його люблячу ласкавість, щоб ми любили Його усім нашим серцем.

Крім внутрішньої допомоги, є ще інші, так звані зовнішні ласки. Вони впливають безпосередньо на наші почуття й на наші чуттєві зусилля. А, отже, непрямо впливають на наші духовні зусилля. До внутрішніх ласк належать, наприклад, читання Святого Письма чи духовних творів, слухання проповіді або релігійної музики, побожних розмов... Вони самі по собі не зміцнюють волі, але впливають на нас позитивно і просвітлюють розум та схиляють волю до надприродного добра. Крім того, Бог дає внутрішню готовність,

яка через просвітлення розуму та силу волі примушує нас до виправлення, навернення або поступу до досконалості. В Діяннях апостолів записана історія про те, як Святий Дух відкриває серце жінці на ім'я Лідія: «А слухала нас одна жінка, на ім'я Лідія, купчиха кармазином з міста Тіятир, що почитала Бога. Господь відкрив їй серце так, що вона вважала на слова Павлові» (Ді. 16, 14). Врешті, Бог, що знає, як через чуттєві речі підносимося до духовних, сам пристосовується до наших недосконалостей і використовує видимі речі, щоб ми дотримувалися чеснот.

Як діє діюча Божа ласка?

Діюча ласка має три функції: 1) схиляє душу до прийняття вроджених звичок освячуючої ласки і чесноти; 2) втілює в життя вроджені звички; 3) запобігає їх втраті.

Ми кажемо, що **діюча ласка схиляє душу прийняти вроджені звички**, якщо душа їх ніколи не мала або ж втратила через смертельний гріх. В останньому випадку діюча ласка спричиняє каяття - жаль за свої гріхи, страх перед карою, надію на Боже милосердя тощо.

Діюча ласка також втілює в життя звички, які вже маємо разом з освячуючою ласкою. Це втілення в життя передує освячуючій ласці, несе з собою вдосконалення вроджених чеснот і, відповідно, збільшення і зростання надприродного життя.

Третя функція діючої ласки - запобігти втраті вроджених звичок через смертельний гріх. Це - зміцнення під час спокуси, усвідомлення особливої небезпеки, умертвіння пристрастей, натхнення добрих думок і святих бажань тощо.

Отже діюча ласка - неоціненний скарб. Вона дає добрий вислід освячуючій ласці, вродженим чеснотам і дарам. Це Божий поштовх, який спонукає до дії наш надприродний організм і дбає, щоб ми не забули, що наша душа в стані ласки є храмом Пресвятої Трійці.

Класифікація діючих ласк

Різні автори подають різні класифікації діючих ласк. Назвемо деякі з них.

Діюча ласка і снівдіюча ласка. Діюча ласка - це та, порушення якої приписується Богові; душа порушується, але сама не діє; **спів-**

діюча ласка - це та, яка порушує душу й водночас діє сама - співпрацює. Таке визначення дали св. Августин і св. Тома (*Сумма. I-II, кв. 61, а 4*).

Ласка порушуюча й ласка допоміжна, тобто ласка, яка спонукає до вчинку, і ласка, яка допомагає вчинку. Перша спонукає нас діяти, коли ми сплячі або бездіяльні. Друга асистує, допомагає нам, коли ми зважилися на якийсь учинок.

Запобігаюча ласка, супровідна ласка і послідовна ласка. Запобігаюча ласка попереджає людський вчинок, схиляє нас або спонукає волю; супровідна ласка співпрацює з людським вчинком, щоб спричинити ефект; послідовна ласка забезпечує наперед ставлення до якогось попереднього ефекту, спричиненого якоюсь іншою ласкою (*св. Тома. I-II, кв. III, а. 3*).

Внутрішня ласка і зовнішня ласка. **Внутрішня ласка** допомагає внутрішньо нашим зусиллям і формально сприяє вчинку. **Зовнішня ласка** впливає тільки зовнішньо, спонукає до зусиль через предмети, які її оточують, наприклад, через приклад Христа або святих.

Достатня ласка й ефективна ласка. **Достатня ласка** спонукає нас до праці. **Ефективна ласка**, без сумніву, напевно видасть **учинок**. Без достатньої ласки ми не можемо діяти. З ефективною ласкою ми діємо вільно, але безпомилково - ефект напевно буде. Маючи достатню ласку, ми не виправдані перед Богом, якщо не виконали справу. Маючи ефективну ласку, завдячуємо безконечному Божому милосердю.

(*cf.: Salmanticenses. Cursus Theologicus, degretia, dist. 5, n. 180*).

Як бачимо, цей поділ діючих ласк можна легко зредувати до діючих і співдіючих ласк. Ласка порушуюча й ласка попереджаюча - це справді діючі ласки. Ласка допоміжна і ласка послідовна - це співдіючі ласки. Ласка достатня і ласка ефективна - це або діюча, або співдіюча ласка залежно від обставин. Але всі ці ласки взаємодіють, вони спрямовують зусилля нашої душі до надприродних вчинків.

Що ми розуміємо під назвою «достатня ласка» - «ефіцієнс Грація». Для того, щоб опертися на Божу силу та співпрацювати з нею, потрібна ласка. Чи дається якому-небудь християнинові достатня ласка, щоб він міг повністю і радикально опертися духом на Божу силу?

Відповідаючи на це запитання треба уникати **теологічного номіналізму**, який, з одного боку, каже, що Бог не наказує неможливого, але дає достатню допомогу, щоб виконати те, що було наказане; а з другого боку, так ділить ту допомогу і робить підподіли, що справді достатня допомога вже не є жодною допомогою. Інакше кажучи, при відповіді на запитання треба дотримуватися **теологічного реалізму**, про що говорить св. Тома: «Головне - новий закон є сама ласка Святого Духа, яка дається вірним» і далі: «Новий закон, даний людині, не тільки вказує, що робити, а й допомагає виконати роботу» (*Сумма Теол. I-II, кв. 106, а 1, н. 2*).

Карл Раннер КЖЄ: «Нема підстав сумніватися... що якщо Бог хоче щось отримати від людини, цей дебіт справді в людині є і в ній виявиться, то Бог у цьому, отже, допомагає» (*ср.: БсБгШенгиг ТБео^іе, I. - Enwieiein-Zurich-Koïn, 1954. - P. 323-345*).

Цей теологічний реалізм знаходимо в першому розділі 11-ї сесії Тридентського Собору (про дотримання заповідей, про необхідність і можливість цього): «Ніхто, отже, хоч би який був праведний, не може вважати себе вільним від дотримання заповідей; ніхто легкодушно не може вживати слова, які отці заборонили під анатемою, що Божі заповіді неможливі для дотримання праведній людині. Бог неможливого не наказує, але, наказуючи, спонукає людину робити те, що вона може, і просити те, чого вона не може; а також допомагає, щоб змогла це виконати... Ті, хто є дітьми Божими, люблять Христа: ті, що Його люблять (як це Він сам свідчить), бережуть Його слова (проповіді), що також з Божою допомогою можуть доконати... А Бог, наділивши своєю ласкою, не полишає їх, хіба що вони самі першими Його полишать» (*Денцінгер, 804*).

«Той, хто скаже, що Божі заповіді праведна людина і та, яка перебуває в ласці Божій, не може виконати, нехай буде проклятий» (*Денц. 828*).

(*ср.: Р. Сагоіув Уіасіітігіув ТгіМагБ. J. АпНпотіае Уііае Брігііі-аІв. - Іотае, 1965. - P. 29-30*).

Відмінність між дією природи й благодаті

Ласка удосконалює природу, вона додає сили не лише душі, а й тілові, бо, по суті, з ним єднається. Життя динамічне, і чим більше воно має чинників, які його підтримують, тим воно сильніше.

Ласка - це наче участь у Божому житті. Власне вона робить нас духовними людьми. Вона підтримує наш дух, керує ним, допомагає йому. Тому аскетика вчить, що ласка необхідна для спасіння.

Духовна людина та, яка не тільки живе тілом, а й передовсім дбає про свою душу, про своє внутрішнє життя. Тому насамперед ми повинні бути духовними особами.

Відмінності між дією природи й ласки. «Наслідування Христа» (*Кн. III. - Гл. 54*) вчить; «Господь: Сину, пильно вважай на спосіб діяння природи та благодаті, бо є вони зовсім відмінні, і це так непомітно, що хіба тільки духовна і в серці просвічена людина їх розпізнає.

Всі люди бажають собі добра і в своїх словах чи ділах прямують до чогось доброго, але тому багато з них спогляданням добра обманюється.

Природа хитра, багатьох приманує, обплутує, обдурює і завжди себе саму має на меті.

А благодать поводить ся щиро, остерігається всякої тіні лукавства, не має на думці підступу і все чинить тільки ради Бога і в Ньому наостанку знаходить упокій.

Природа не рада ні завмирати, ні терпіти гніву, ані датися перемогти, ані підкоритися, ані добровільно брати ярмо на себе.

А благодать старається вмертвляти себе, противиться змисловості, пильнує того, щоб підлягати, бажає бути переможеною, не хоче вживати своєї свободи, але любить пов'язувати себе правилами і не прагне ні над ким старшувати; але бажає завжди жити, зіставити і бути під рукою Божою і ради Бога вона готова покірливо схилитися перед кожною людиною.

Природа працює для своєї користі і вважає на те, скільки зиску прибуває їй від іншої людини.

А благодать звзляє більше не на те, що для неї корисне і вигідне, але на те, що громаді придасться.

Природа радо приймає почесь і пошану.

А благодать усяку честь і славу вірно покладає на Бога.

Природа боїться осоромлення і погорди.

А благодать радіє, що за ймення Ісусове терпить зневагу (*Ді. 5, 41*).

Природа любить безділля і відпочинок тіла.

А ласка не може дармувати, вона радо береться до праці.

Природа старається мати цікаві і гарні речі і має нехиті до того, що буденне і грубе.

А благодать кохається в простоті і маловажності; вона не цурається того, що шорстке, і не боїться одягтися у старі лахи.

Природа пильнує дочасних дібр, втішається земним зиском; вона сумує за втратою, сердиться за найменше образливе слівце.

А благодать звертає увагу на вічні добра, не прив'язується до дочасних речей, не бентежиться втратою маетку, не ображається прикрими словами, бо вона має свій скарб і свою радість у небі, де ніщо не гине.

Природа є лакома і радше бере, ніж дає; вона любить те, що їй належить і є окремішне.

А благодать буває щира і товариська; вистерігається окремішності і задовольняється малим, гадає, що краще давати ніж брати (*Ді. 20, 35*).

Природа має потяг до створінь, до власного тіла і марнот.

А благодать схиляється до Бога і до чеснот. Вона відрікається від створінь, утікає від світу, ненавидить пожадання тіла, обмежує розсіяння, несмілива, щоб прилюдно показуватися.

Природа рада мати якісь потіхи світу, щоб ними у змисловий спосіб утішатися.

А благодать шукає потіхи тільки в єдиного Бога і бажає веселитися найвищим Добром, яке вище за всі видимі блага.

Природа все робить задля власного зиску і користі; вона не може нічого робити даром, а за свої добродійства сподівається дістати щось рівноцінне або краще, похвалу або ласку, й бажає, щоб її вчинки і дарунки високо цінити.

А благодать не шукає нічого дочасного і не жадає іншої винагороди, крім єдиного Бога; а в дочасних потребах не бажає більшого, окрім того, що потрібне для осягнення вічних дібр.

Природа радіє великою громадою приятелів і рідні. Вона чваниться славною батьківщиною і високим родом, схиляється перед великоможними, підлещується до багатів, захвалює свою рідню.

А благодать і ворогів любить, і не пишається гуртом приятелів; не зважає ні на місце народження, ні на рік, якщо немає в тому більшої чесноти.

Вона більше рада вбогому, ніж багатому, співчуває більше невинному, ніж могутньому, тішиться з правдомовним, а не з обманцем.

Вона завжди заохочує добрих людей ревно старатися про кращі дарування, щоб Сина Божого вірно наслідувати в чеснотах.

Природа зразу ж нарікає на нестатки і прикrostі.

Благодать терпеливо все зносить.

Природа все горне до себе, бореться і обстає за собою.

А благодать у всьому покладається на Бога, бо від нього все походить, вона нічого, що добре, не вважає своєю заслугою, не є зухвало певною в собі; не сперечається і не ставить свої думки вище над чужі гадки, але в кожній мислі піддається вічній Мудрості і Божому судові.

Природа прагне знати тайни і почути якусь новину; вона хоче показуватися на людях і багато чого спробувати своїми змислами; бажає визнання і таких вчинків, які приносять славу і зачудування.

А благодать не дбає про те, щоб довідатися цікаву новину, тому що все те походить від первородного гріха, бо на землі нема нічого нового, ані тривалого.

Вона навчає керувати своїми змислами, вистерігатися пустого себелюбства і показності; скромно приховувати те, що гідне похвали і правдивого подиву, а в кожній речі, в кожній науці шукати пожиточного хісна, хвали та честі Божої.

Вона не хоче сама себе хвалити і щоб її хвалили, але бажає благословляти Бога в Його дарах, бо Він усім щедро наділяє з чистої любові.

Благодать - це надприродне світло і особливий дар Божий, вона є питомою ознакою вибраних і запорукою вічного спасіння; вона піднімає чоловіка від земної любові до небесної і зі змислового робить його духовним.

Тому, чим більше впокоряється і перемагається природу, тим більша благодать спливає в душу, так що день у день і новими відвідинами серце чоловіка обновляється по Божому образу».

Треба бути вдячним Богові за отримані ласки

Бог добро чинить, даючи нам ласку втіхи; але людина погано робить, коли за все те не віддячує Богові. Тому не можуть на нас сходити дари ласки, коли ми буваємо невдячними Творцеві та не повертаємо отриманого до первісного джерела. Бо ласка завжди належить тому, хто гідно за неї дякує, а від гордого відбирається те, що звичайно

дається покірному... Радо приймаю таку ласку, з якою завжди стаю покірнішим і богобоязливішим та готовим до самозречення...

Кого наділення благодаттю просвітило, а відібрання її гірко повчило, той не наважиться приписувати собі що-небудь добре, він радше буде визнавати свою бідність і наготу. Подякуй Богові за благодать і знай, що тільки твоєю є провина і та кара, яка за провину належиться. Будь вдячний за найменший дар, то й будеш гідний отримати ще більший...

Нехай навіть найменша річ буде в тебе за найбільший дар, а найменша дрібниця - за нечуваний дарунок.

Якщо звернути увагу на достойність Давача, ніякий дар не видається малим чи блаженським. Бо немала та річ, яку дає найвищий Бог... А якщо навіть зішле кару, вона має бути мила, бо Він завжди це робить для нашого спасіння.

Хто бажає зберегти Божу ласку, буде вдячний за уділення благодаті, і терпітиме, коли її не стане. Нехай молиться, щоб вона повернулася, хай буде обережний і покірний, щоб її не втратити (*Наслідування Христа, гл. 10, частина 1, гл. 30. Про молитву за Божу поміч і про уповання на відзискання благодаті // Тома Гемеркен Кемпійський. Наслідування Христа. - Рим, 1980. - С. 249*).

Як утриматися в освячуючій Божій ласці?

Через виконання добрих справ. Освячуючу ласку отримуємо через виконання добрих справ, і навпаки, втрачаємо її через смертельний гріх. Святість нашої душі може зростати, як ростуть сили тіла, як світло може світити ясніше або залізо сильніше розжаритися у вогні. Через зростання освячуючої ласки душа набуває більшого блиску, більшої краси, отже, і більшої святості. «Неправедний хай ще неправду чинить, і скверний нехай ще скверниться, і праведний ще творить правду, і святий ще освячується». Завдяки добрим справам одержана святість зберігається і помножується (*Соб. Трид. 6, 24*). Тому говориться про св. Степана, що був мужем повним віри і Святого Духа.

Каміння і бур'яни не дають можливості сонцю віддавати землі достатню животворну силу; так же й наші гріхи не дозволяють Святому Духові впливати на душу повною мірою. Ми повинні усунути ці перепони частим прийманням святих Тайн Покути і Євхаристії...

Бог не покидає людей, оправданих ласкою, якщо вони самі перед тим не покинуть його (*Соб. Трид. 6, 11*). Тільки через смертельний гріх душа повністю відокремлюється від Бога. Втрачену освячуючу ласку можна відновити через Тайну Покути, але тільки з величезними зусиллями. Нелегко відновити ласку, бо до душі, яка впала, відразу повертається диявол і бере з собою ще сім інших духів, грішних, як він сам (*Мт. 12, 45*).

Хто не має освячуючої ласки - духовно мертвий і заслужив вічну кару.

Як тіло без душі мертве, так і душа без ласки мертва для неба (*св. Авт.*). «Ті що не мають Святого Духа, сидять у темряві та в тіні смерті» (*Лк. 1, 79*). Хто не має «весільної одежі» - ласки Божої, того не впускають на небесне весілля, а вкинуть в кромішню темряву (*Мт. 22, 13*). Як галузка, відірвана від виноградини, всихає та її вкидають у вогонь, так буде відкинений чоловік, що не перебуває в Христі (*Ів. 15, 6*). Хто не має духу Христового, не належить до Нього (*Рим. 8, 9*). Хто не має освячуючої ласки, той знаходиться в стані смертельного гріха і в ньому блукає злий дух.

ВИСНОВКИ

Ми мусимо високо цінувати життя ласки, бо це нове життя, яке єднає нас і уподібнює до Бога. Це життя значно вище й багатше, ніж наше власне природне життя. Як життя розуму, тобто наше інтелектуальне життя, вище від рослинного і чуттєвого життя, так надприродне життя безконечно перевищує суто раціональне життя. Це останнє фактично належить людині в момент, коли Бог вирішує створити її, а це друге є понад активністю й заслугами навіть найдосконаліших створінь. Яке створіння могло би домагатися права стати адаптованою Божою дитиною або втіленням Святого Духа? Те, яке бачить, споглядає Бога обличчям до обличчя, як Він себе бачить і контемплює? **Християнське життя — це прихований скарб**, який ми мусимо берегти більше, ніж створені речі.

Якщо цей скарб належить нам, ми мусимо бути готові пожертвувати всі речі й не ризикувати його втратити. Це висновок св. папи Льва: «Зрозумій, християнине, яку маєш гідність! Ти є учасником Божої природи, не повертайся до твого попереднього нещастя, морального та духовного занепаду через негідне життя» (*Проповіді*

XXI, 3 П. Л. 54, 195). Ніхто інший не повинен більше шанувати себе самого, як християнин: не задля якоїсь власної заслуги, а задля того Божого життя, в якому він бере участь, задля Святого Духа, святинею якого він є. Святість тієї святині не сміє бути збезчещена, а її краса затемнена: «Твої свідоцтва вельми вірні; домові твоему личить святість» (*Пс. 93 (92), 5*).

Нашим обов'язком є використовувати ці ласки, розвивати їх надприродний організм, який становить наше найбільше призначення. Якщо Божій доброті подобалося піднести нас до вищого стану, обдаровуючи нас чеснотами і дарами, які удосконалюють наші природні сили; якщо Бог в кожному моменті дає нам допомогу, щоб ми жили і діяли тими силами, то було б найчорнішою невдячністю ставитися з презирством чи погордою, нехтуючи такі дари, й жити тільки суто природним життям, незважаючи на плоди, гідні вічної слави. Чим більше жертовний жертводавець, тим більше активної та плідної співпраці від нього сподіваємося.

(cf.:A. Tanquerey. The Spiritual Life. - Tournai, 1930. -P. 69-70).

Розділ VII. СВЯТИЙ ДУХ У НАШОМУ ЖИТТІ

ВСТУП

Святий Дух є динамічною силою діяльності в нашій душі, у всій Церкві та в усьому світі. В Новому Заповіті, особливо в Діяннях апостолів, записані головні прояви Святого Духа.

Шанування Святого Духа, молитви про допомогу дуже важливі в нашому духовному житті. Ми бачимо, що наша Церква віддавна за будь-якої нагоди звертається за допомогою до Святого Духа, особливо під час Служби Божої.

Перед Службою Божою, перед царськими воротами, священник читає молитву «Царю Небесний»; опісля, перед початком Служби Божої, знову читає ту саму молитву до Святого Духа. Початок Служби Божої: «Благословенне Царство Отця, і Сина, і Святого Духа». Після херувимської пісні перед «Вірую» в молитві священник просить: «Сподоби нас знайти благодать перед Тобою, щоб була Тобі приємна жертва наша, і щоб вселився Дух благодаті Твоєї благий у нас і на цих дарах...» Після консекрації священник знову кличе Святого Духа, щоб перетворив, освятив дари; благословляє рукою, кажучи: «А те, що в чаші цій, чесною Кров'ю Христа Твого, перетворивши духом Твоїм Святим, щоб була причасникам на тверезість душі, на відпущення гріхів, на спільноту зі Святим Духом, на повноту Царства Небесного». Далі перед «Отче наш...» в екстенії молимося за дар Святого Духа: «Щоб чоловіколюбець Бог наш, прийнявши їх у святий, і пренебесний, і мисленний свій жертovníк, як приємний запах духовний, зіслав нам божественну благодать і дар Святого Духа, помолімся».

Просимо про єдність віри і присутність Святого Духа: «Єдність віри і причастя Святого Духа випросивши, самі себе, і один одного, і все життя наше Христу Богові віддаймо». У кожному звертанні згадуємо Святого Духа. У кожній Святій Тайні закликаємо Святого Духа. Ми просимо допомоги Святого Духа перед кожною важливою працею; особливо на початок Нового року, дякуємо Йому за минулий пережитий рік; на початку шкільного року тощо.

Аскетика на Сході, особливо серед чернецтва, мала великий вплив і силу тому, що ґрунтувалася на допомозі Святого Духа; особливо т. зв. «ісихіасти» мали велику набожність до Святого Духа.

Ми не змогли б вести справжнє духовне життя без допомоги і дарів Святого Духа. Він є Духом Правди і Життя. Він є Тим, хто об'являє і зберігає правду. Присутність і діяння Святого Духа мають велику силу в історії спасіння людського роду. Святий Дух скріплює і підтримує нас. Справді, ми маємо вільний вибір і можемо приймати власні рішення, але Святий Дух, якого послав Христос, направляє нас на правильну дорогу.

В Тайні Миропомазання дається особлива ласка Святого Духа - міцність, сила визнавати Бога, бути справжнім воїном Христа.

Св. Максим Ісповідник розрізняє в людині дві речі: волю та людську енергію, яка належить до природи. Людська воля, яка є в Ісусі Христі і в кожній людській істоті, не потребує відкуплення. Людська воля незалежна від гріха, тому що вона є природним виявом людської природи. Але гріх міститься у т. зв. «гномон-анос», що означає «той, хто знає, хто бажає, хто пояснює»; те саме, що латиною «ліберум арбітріум». Цю волю вони вважали як «гіпостазіс» - особу, яка потребує відкуплення. Ця воля потребує присутності Святого Духа, щоб могла йти за волею Божою.

Наша свобода і вплив Святого Духа на нас дуже важливі в науці східної аскетички. Дух є життя, а життя має бути впорядкованим. І Святий Дух надає нашому життю напрямок, порядок і цілість. Він просвічує і керує Церквою.

НАУКА св. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО ПРО ДІЯННЯ СВЯТОГО ДУХА

Роль Святого Духа в духовному житті. «Коли прочитую його (Василія) працю «Про Святого Духа», тоді немов наново віднаходжу того Бога, якого маю в собі, і, спираючись на його богослов'я і контемпляцію, наново утверджуюся в правді» (св. Григорій з Назіянзу. *Похвальне слово*).

«А коли прочитую його моральні й практичні науки (Аскетичні твори. - *Авт.*), то вони очищають моє тіло й душу, і я стаю живим храмом, здатним прийняти Бога, інструментом, на якому починає вигравати Святий Дух... завдяки його писанням я перемінююся, приходжу до повного порядку, з однієї людини стаю іншою, перетворююся завдяки цій божественній переміні» (св. Григорій. *Там же*).

Ці похвальні слова св. Григорія про Василія відкривають нам вчення Василія про Святого Духа, про Його роль у духовному житті.

Його твір «Про Святого Духа» не є сухим, абстрактним богословським дослідженням чи трактатом. Крім викладу віри про Святого Духа, Василій Великий подає цінні правдиві вказівки про духовне життя.

Наше життя - це здійснення Божого образу в нас самих під впливом Святого Духа. Ми всі Його одержуємо, як апостоли в день П'ятдесятниці, коли охрещуємося. Це дар віри в Бога, це та «жива наука Святого Духа», що дає нам злуку й силу вести «добре життя».

Це «добре життя» означає діяти згідно з Євангелієм Ісуса Христа та жити в цьому віці так, щоб Йому подобатися (*Про Божий Суд*).

Це довершує в нас Святий Дух, Утішитель, в якого ми віруємо і через якого «назnamenовані на день відкуплення» (*Еф. 4, 30*).

Це дух правди, дух синівства, в якому ми кличемо: «Авва, Отче». Ми віримо у Святого Духа, який творить і уділяє Божі дари кожному, як Йому подобається, на користь. Це Святий Дух, що навчає і пригадує все, що чув від Сина; це добрий дух, який наставляє на всяку правду, утверджує всіх вірних у знанні, в докладному визнаванні, у побожному богочитанні й поклоні духом і правдою перед Богом Отцем і Сдиородним Його Сином, Господом нашим Ісусом Христом, та й перед Ним самим (Святим Духом) (*Про віру*).

«Духа істини, якого світ не може сприйняти, бо не бачить його і не знає» (*Ів. 14, 17*).

А там, де є Святий Дух, ті, що Його прийняли, «є одним тілом, головою якого є Ісус Христос», тоді ми «любов'ю зв'язані в одну спільноту у Святому Дусі», що дає дари - харизми, по мірі віри (*Рим. 12, 6*).

У спільному житті окремі дари Святого Духа поодиноких членів стають власністю всієї спільноти, «одному бо дається через Духа слово мудрости; іншому, згідно з тим самим Духом, слово знання; іншому віра у тім самим Дусі; іншому дар зцілення у тім єдинім Дусі; іншому сила творити чуда; іншому дар пророкування; іншому розпізнавання духів, іншому різні мови, іншому ж тлумачення мов» (*1 Кор. 12, 8-10*). Кожен з тих дарів людина отримує не для себе, а для інших.

«У спільному житті сила Святого Духа, що знаходиться в одному, переходить на всіх» (*III. II., 7*).

Отже, від Святого Духа походять Боже світло, Божа ласка й Божі дари. Це Святий Дух, «просвічуючи тих, що очистилися з усякої плями, одуховнює їх і з'єднує з собою. Він веде за руку слабких і робить досконалими тих, що помиляються» (*Про Святого Духа*).

«Бог зробив так, що людина одержує святість у нагороду за свій поступ і за своє ревне бажання подобатися Богові в уживанні свободної волі... Але джерелом святості є Святий Дух. Він перебуває в душах, подібно як здоров'я і тепло в тілі», тобто Він - принцип духовного життя (*Про Святого Духа*).

Отже, наше життя - це безнастанний прихід Святого Духа, чудо П'ятдесятниці.

«Пошлеш Духа Твого, і піднесеться й оновиться лице землі». І наша обнова, обнова духовного життя - це справа Святого Духа.

Нам треба, вчить Святе Письмо, не засмучувати Святого Духа, не чинити опору Святому Духові, тобто не ставити перешкод Його діянню. Тоді Святий Дух довершить у наших душах таке ж чудо, яке довершив у душах апостолів - душевну перемену, основне оновлення у вірі й любові. Тоді Він, Святий Дух, Дух Отця і Сина, як молимося в молитві «Царю Небесний», «прийде і замешкає між нами, врятує й освятить наші душі».

Святий Василій називає Святого Духа різними іменами: 1) джерело життя: «πεγε» (*П. Г. 29, 660С; 32, 513В; 32, 108В; 32, 120А*); 2) автор життя: «археос тес дзоес» (*32,197С*); 3) Дух животворящий: «пневма дзоопоун» (*П. Г. 29, 668С*); 4) джерело святості: «πεγε агіязму» (*П. Г. 29, 660С*); 5) Який удосконалює всіх: «телеіотістон оллон» (*П. Г. 32, 108В*); 6) Дух мудрості: «пневма тес софіяс» (*32, 152В; 156С; 180С*); 7) Дух знання: «пневма тес гнозеос» (*32, 156А*); 8) світло розуму: «то ноерон фос» (*32, 108С; 29, 9А*); 9) Дух правди: «пневма тес алетеяс» (*29, 652В; 29, 660С; 29, 668С; 31, 612С; 32, 108А; 136С; 152В; 156С; 168С*).

Святий Дух є джерелом життя. Коли Отець і Син Божий творили світ, Святий Дух був Співтворцем світу. **Святий Дух є Автором життя** (*32, 179С*). Після створення Богом людина стала живою аж тоді, коли Бог вдихнув їй у ніздрі дух. Святий Дух згадується у Святому Письмі як Автор життя (*32, 120А*). Діяння Святого Духа поєднане з діянням Отця і Сина (*29, 664В*). Як Боже Слово є Творцем небес, так же і Дух Святий (*29, 44ДС; 66*). Він - творча сила (*29, 333А*).

Важливішим було завдання Святого Духа при творенні ангелів, яким Святий Дух уділив святості (29, 333С). Святий Дух завжди оживляє нас, і Він дасть нам воскресле тіло: «І коли Дух того, хто воскресив Ісуса з мертвих, мешкає у вас, то той, хто воскресив Христа з мертвих, оживить і ваші смертні тіла Духом своїм, що живе у вас» (Рим. 8, 11; II. Г. 29, 664С-665А).

Св. Василій багато пише про діяння Святого Духа (29, 661-664А; 669С; 333В; 31, 468С; 32, 73С; 140В; 29, 44ВС; 31, 1464В). Та найважливіше те, що наше життя від Бога через Христа у Святим Дусі (29, 664С). Він є Духом животворящим: «пневма дзоопіун» (29, 668С).

Святий Дух є джерелом святості. Він дає силу життя, ласкою удосконалює людей, через Нього людина отримує Боже синівство; те, що смертне, Він перемінює у безсмертне (32, 513В). Він має силу вдосконалювати розумне створіння (32, 180В), бо Він від природи Святий (32, 621В). Він удосконалює всіх, Йому нічого не бракує, Він не живе з допомоги інших, а сам дає життя, Він ніколи не зростає, але має у собі всю повноту (32, 108В).

Дух Мудрості (32, 152В; 156). Коли еретики за часів св. Василія намагалися доводити, що людина може своїми власними силами збагнути Божі задуми і плани, св. Василій заперечував їм і казав, що християнин тільки покійно хоче пізнати Бога, надіючись на допомогу Святого Духа. Він є Автором Святого Письма; Він є тим, хто керує Церквою. Він просвічує наш розум і дає нам пізнати правду відповідно до чесноти нашої душі.

До Нього звертаються всі, хто потребує освячення; якого всі бажають як сили життя, подувом якого, наче водою, скроплюється людина, щоб дійти до властивої їй природної мети.

Святий Дух є світлом нашого розуму. Він є джерелом святості, незбагненим світлом. Дає розумові силу досліджувати Всесвіт. Його природа незбагненна, недоступна, однак Його доброту ми можемо відчутти; Він усе наповнює силою чесноти, але тільки тих, хто гідний... (32,108С). Серце праведного «наче просвічується з висот світлом правди, яке одержує від Святого Духа... в міру можливості сприйняти Його (32, 165С). Св. апостол Павло казав: «Ви є храм Божий, і Святий Дух мешкає у вас» (2 Тим. 3, 16).

Святий Дух дає нашому розумові особливий дар - силу, яка допомагає нам долати нашу неміч, щоб бачити Божу дійсність.

Він дає силу стати духовною особою: «Бо людина, яка вже не живе за тілом, але чинить згідно Божого Духа, зветься Сином Божим, і за образом Божим вважається духовною особою».

Як око має силу розрізнати, так Святий Дух помітний у чистій душі. Св. Павло казав: «Що Бог Господа нашого Ісуса Христа, Отець слави, дав вам дух мудрости та об'явлення, щоб його добре спізнати; щоб він просвітлив очі вашого серця, аби ви зрозуміли, до якої надії він вас кличе, яке то багатство славної спадщини між святими, і яка безмірна велич його сили для нас, що повірили, за діянням могутності його сили, яку він здійснив у Христі» (*Еф. 1, 17-20*).

Тут діє стародавній психологічний принцип: тільки подібне собі пізнає подібне. Щоб пізнати Бога, платоніки старалися зматеріалізувати Дух. Св. Василій, однак, вважав, що цього недостатньо, бо щоб пізнати Бога, нам треба Божого світла. Ангели ще перед створенням матеріального світу мали це світло згідно своєї спроможності (*29, 40С-41А*).

Щоб прославляти Бога, Божі ангели дістали силу від Святого Духа. Бо як ангели могли б співати «Слава на висотах Богу» (*Лк. 2, 14*), якби вони не одержали силу від Святого Духа? «Тому вам заявляю: Ніхто, говоривши під впливом Духа Божого, не каже: Анатема Ісус! І ніхто не може сказати: Господь Ісус, як лише під впливом Духа Святого» (*1 Кор. 12, 3/32, 137В*). Без Святого Духа навіть ангели не могли б бути ангелами (*32, 137В*).

Світло в тьмяній душі. Святий Дух нас просвічує й освячує. У справі освячення людини Син Божий і Святий Дух працюють спільно й замешкують у серці людини. Тому св. Василій каже: «будь уважний, коли чуєш голос душі, тоді ти можеш закликати: «Авва, Отче». Св. апостол Павло каже: «А що ви сини, Бог послав у ваші серця Духа Сина свого, який взиває: «Авва, Отче!». Тому ти вже не раб, а син; а коли син, то спадкоємець завдяки Богові» (*Гал. 4, 6*).

Чим більше душа очищується, тим більше еднає свій дух з Духом Божим, тим більше її внутрішнє життя має участь у житті Божому (*32, 109-110; 137СД*).

Дух правди: П. Г. 29, 652В; 660С; 668С; 31, 612; 32, 108А; 136С; 152В; 156С; 165С; 168С.

Дух благодаті: П. Г. 32, 197С.

Допомога Святого Духа надприродна і служить для нашого вічного добра. Господь Бог наділив людей природними і надприрод-

ними дарами. Наприклад, пташці властиво літати, а риби - плавати. Дії, що переходять цю межу, вважались би надприродними. Надприродним було б, якби камінь розквітнув або піднявся в повітря чи якби рослина могла переноситися з місця на місце. Надприродним було б, якби нерозумна тварина заговорила або якби людина була безсмертною чи зі швидкістю блискавиці переносилася у віддалені місця.

Отож бачимо, що те, що для каміння було б надприродним, для рослини природне; те, що було б надприродним для рослин, природне для тварин. Надприродна річ для тварин природна для людей. Те, що було б надприродним для людини, належало б до природи ангела.

Допомога, яку нам дає Святий Дух, не належить до нашої природи, отже, є надприродною, бо таким чином Святий Дух підносить нас до такого стану, в якому людина була перед занепадом. Цю допомогу Святий Дух подає нам лише за заслуги Ісуса Христа.

Ласка Святого Духа служить передовсім для нашого вічного добра. Ми одержуємо від Бога справді багато добродійств, які служать для нашого дочасного щастя, як-от здоров'я, майно, добру пам'ять і т. д. Пізнаємо вартість цих добродійств, коли дивимося на сліпих, глухих, хворих, калік та інших нещасних людей. Ці добродійства належать до ряду природних ласк. Ласки Святого Духа надприродні й мають на меті наше майбутнє щастя і спасіння душі.

Необхідність допомоги Святого Духа. Без допомоги Святого Духа не можемо зробити жодної, навіть найменшої справи, яка заслуговувала б на вічне життя.

Без Божої допомоги ми нічого не можемо: «А таке довір'я до Бога ми маємо через Христа, - не щоб ми були самі здібні помислити щось із самих себе, здібність бо наша від Бога. Він нас зробив здібними слугами Нового Заповіту, не з букви, але з духу, бо буква убиває, дух же оживлює (2 Кор. 3, 4-6).

Первородний гріх зробив нас подібними до хворого, який не може без допомоги покинути своєї постелі. Як без дощу не росте трава, не цвітуть квіти, так душа без ласки Святого Духа не зможе досягнути жодної чесноти (св. Григ. Вел.). Як ласка не може діяти без згоди волі, так воля - без ласки. Тут маємо те ж, що із землею, яка не видає плодів, поки не вбере в себе дощ, але і сам дощ також не видасть плодів без землі (св. Ів. Зол.).

Отже, кожна добра справа є наслідком спільних дій Святого Духа й нашої доброї волі (1 Кор. 15, 10).

З допомогою Святого Духа можемо виконати найскладніші справи. Тому св. Павло говорить: «Я можу все в тому, хто укріплює мене» (Флп. 4, 13). Святий Дух впливає на нас протягом нашого життя, просвічує наш розум і скріплює волю. Таке діяння Святого Духа на нас називаємо «діючою ласкою». Вплив Святого Духа на апостолів можемо побачити в день Зіслання Святого Духа, коли Він просвітив їхній розум і зміцнив волю. Раніше апостоли були «неуками», як Христос назвав їх, «повільні серцем у вірі супроти всього, що були пророки оповіли» (Лк. 24, 25), по зісланні ж Святого Духа вони зрозуміли все.

Як сонце освітлює і зігріває землю, так Святий Дух просвітлює розум і зігріває волю до доброго. Коли сонце зійде, зникає блиск зірок і видно на небі лише сонце; так же й коли Святий Дух просвітить нашу душу, вона перестав турбуватися про дочасні речі, всі наші думки звертаються до Бога. В сонячному світлі видно справжній стан речей, на поверхню виходить всілякий бруд, ми чітко бачимо перед собою всі дороги, так же й завдяки світлу Святого Духа пізнаємо справжню вартість дочасних речей, бачимо бруд наших гріхів і мету нашого життя. Під дією сонячного світла топляться льоди й починають зеленіти рослини; теплий подув ласки Святого Духа топить закам'янілість сердець, робить їх м'якими та схильними до любові Бога й ближнього, до виконання добрих справ. Святий Дух є світлом, що походить від Отця світла (Як. 1, 17).

«Діюча ласка - це світло, яке просвічує і будить грішника» (св. Авг.).

Святий Дух не впливає на нас насильно, а залишає нам цілковиту свободу. Він діє так, як людина, котра подає драбину особі, яка впала в яму. Ця особа може з допомогою драбини вибратися з ями або залишитися там. Святий Дух - наче провідник, за яким можемо за нашим уподобанням йти або не йти. Святий Дух - це світило, що походить від Бога; можемо закрити очі й не дивитися на те світло, коли не хочемо. Йти за Божим голосом чи не йти - справа нашої волі. Бог шанує свободу людини.

«З доброти та ласкавості Предоброго Бога, через ласку Господа нашого Ісуса Христа, з діяння Святого Духа ми визволяємося від злого» (св. Василій Великий. П. Г. 31, 653А).

Нам, однак, треба йти за натхненням Святого Духа, чи, як каже св. Василій: нам треба йти за теологією, яку передав нам Святий Дух (*П. Г. 29, 604С*), і душа порушується за діянням Святого Духа (*29, 416С*), який чинить великі й чудові дари (*31, 660С*), бо як Отець добрий і Син добрий, так і Святий Дух добрий (*29, 661В*); той Святий і Добрий Дух керує і веде наш розум до життя миру (*31,1525; 1081А*) і правди. Він є Духом любові (*32,197С*). Це Святий і Чоловіколюбивий Дух (*29, 36ІД*).

Однак людина може співдіяти з ласкою Святого Духа або чинити опір їй. Хто співдіє з діючою ласкою, той отримує ще більше ласк; хто ж чинить їй опір, втрачає всі інші ласки й готує собі суворий суд.

Святий Дух діє на кожну людину, на добрих, щоб були ще кращими, і на злих, щоб виправилися.

Як стати гідним участі Святого Духа? «Господь наш Ісус Христос навчав: «Якщо любите ви мене, то мої заповіді берегтимете. І проситиму я Отця, і дасть він вам іншого Утішителя, щоб з вами був повіки, Духа істини, якого світ не може сприйняти, бо не бачить його і не знає» (*їв. 14, 15-17*). Тому як довго не дотримуватимемось усіх заповідей Господа, так довго не будемо такими, щоб про нас посвідчити: ми не від цього світу (*Ів. 15, 19*), то й не сподіваймося доти Святого Духа (*св. Василій Великий. К. П. 204*).

Треба сказати, що не всі однаково отримують ласки від Святого Духа. Ми бачимо це з притчі Ісуса Христа про таланти (*Мт. 25, 14-30*). За вірну працю буде однакова нагорода, подібно як тим робітникам, що приходили в різний час на працю, але господар у своїй доброті дав усім однакову платню. Але пам'ятаймо, що багато ласк можемо досягнути через нашу молитву і молитву інших людей. Наприклад, св. Августин своїм наверненням завдячує молитвам його матері.

Мусимо пам'ятати, що «кому дано багато, багато від нього й вимагатимуть» (*Лк. 12, 48*).

Ласки найчастіше одержуємо через добрі вчинки, молитву, піст, милостиню, а передовсім через Святі Тайни.

Святий Дух діє через нашу совість. Часом буває, що в совісті відчуваємо якесь натхнення, наче голос Божий в душі, що кличе. Це діяння Святого Духа.

Ось приклад. Трое юнаків слухають науку про покликання апостолів: як Христос збирає своїх перших учнів. Всі трое уважно слуха-

ють. Один захоплюється життям Христа, у нього виникає бажання піти за Ним, він хотів би стати учнем Христа, бути священиком, але не звертає уваги на те, що в ньому діється, ані не питає себе, чи міг би піти за Христом. Другий, навпаки, добре бачить і розуміє слова й робить висновок: «Добре стати учнем Христа, хочу присвятити себе служінню Богові...» Хоче, відважується і йде. Третій уважно слухає і дуже зворушується: бачить красу служіння Богові, але боїться труднощів цього життя. В ньому вирує буря, заколот, він не йде. Перший не має ласки покликання: «Не всі це слово розуміють, а ті лише, кому дано» (*Мт. 19, 11*). Другому, навпаки, дано розуміти, і тут була ласка просвітлення його розуму, однак він того не свідомий, але пішов радше за вірою, за своєю совістю. Третій був свідомий, що одержав світло ласки, був порушений, однак не пішов.

Розділ VIII. ДАРИ СВЯТОГО ДУХА

ЩО ТАКЕ ДАРИ СВЯТОГО ДУХА?

Дари Святого Духа - це сталі надприродні якості, які Бог зсилає для душі разом із освячуючою ласкою і влитими чеснотами, які дають їй змогу відчувати натхнення Святого Духа й роблять більш божественним дотримання чеснот.

Як і чесноти, дари Святого Духа не роблять душу одразу схильною до дії, а схиляють її до сприйняття Святого Духа, з огляду на досконаліше виконання чеснотливих акцій. Тому їх порівнюють із вітрилами корабля або з певною психологічною диспозицією, що дає особі більшу чутливість до зовнішніх впливів.

Сім дарів Святого Духа і надзвичайні дари-ласки

Всім тим, хто має освячуючу ласку, Святий Дух дає також сім дарів: 1) дар мудрості; 2) дар розуму; 3) дар знання; 4) дар ради; 5) дар міцності; 6) дар побожності; 7) дар страху Божого.

Чотири перші дари просвітлюють розум, три наступні зміцнюють волю. Пророк Ісая згадує про дари Святого Духа, які матиме прийдешній Месія (Гл. 11, 3).

Роль дарів у житті християнина

Дари мають подвійну роль: за деяких складних обставин, коли чесноти недостатньо, вони дають ефективну допомогу, щоб зміцнити чесноту, наприклад, дар ради й мудрості в час релігійного переслідування; вони визволяють душу, коли вона достатньо очищена, щоб могла **дати себе постійно вести Святому Духові**, який у ній є. Це відбувається тоді, коли кажемо, що святі жили «під проводом Святого Духа». Їхні вчинки досконалі тому, що перебувають під проводом Святого Духа. Ці акти ми називаємо «Плодами Святого Духа», а радість, яка зароджується в душі, називаємо «блаженством». Героїчні акти супроводжує вплив Святого Духа.

Отже, виходить, що Святий Дух діє в подвійний спосіб: у деяких душах цей вплив виразний, і душа цілком того свідомо: наприклад, святі, які жили контемплативним життям; в інших душах вплив

майже не спостерігається, і душа не є свідомою: наприклад, святі, які йшли «звичайною дорогою».

Сам факт, що Божий вплив прихований або наявний і що він впливає на людську дію або не діє, доводить, що все це залежить від волі Божої і незалежне від нашої досконалості і диспозиції.

(*Gabriel de St. Marie-Madeleine. Ecole Theresienne et problemes mystique contemporaines. – Paris, 1935. – P. 145*).

Головні результати дарів

Всім, хто має освячуючу ласку, Святий Дух уділяє також сім дарів, тобто сім здатностей душі, які доводять, що душа легко дається Святому Духові для просвітлення і керівництва.

Сонячне світло також має сім основних кольорів. Прообразом сімох дарів Святого Духа був семираменний свічник у Єрусалимській святині.

Дари Святого Духа притягають нашу душу до Бога, удосконалюють та ушляхетнюють сили нашої душі й завдяки цьому полегшують вплив Святого Духа.

Чим ближча людина до досконалості, тим рясніше сходять на неї дари Святого Духа; їх побільшує також Тайна Миропомазання.

Різниця між чеснотою і даром Святого Духа

Принципова різниця між чеснотою і даром Святого Духа полягає у різному способі їх дії у нас. У практикуванні чеснот ласка дозволяє нам діяти під впливом мудрості. В уживанні дарів, коли вони осягнули свій повний розвиток, ласка радше вимагає слухняності – підданості, ніж активності.

Приклад допоможе нам легше зрозуміти це. Коли мама вчить дитину ходити, вона звичайно веде її, підтримує, щоб вона не впала, – це приклад чесноти. Іншим разом вона бере її на руки, щоб допомогти їй перейти якусь перешкоду на дорозі, або бере її на руки, щоб дитина відпочила, – це приклад дару.

З цього випливає, що справи, виконані під впливом дарів, досконаліші, ніж ті, що виконані під впливом чеснот; бо під впливом дарів Святого Духа виконання більш активне й водночас більш продуктивне. Отже, головна різниця не залежить від матеріального об'єкта або поля дії, бо одне й те ж саме є в обидвох, а залежить від способу, яким вони впливають чи діють у душі.

Св. Тома каже: «Дари відрізняються від чеснот тим, що останні діють згідно людської дороги (тобто чесноти), а дари - понад людські дороги» (III. сент. д. 34, кв. 1 а. 1). Тут сам Бог бере ініціативу.

Чесноти схиляють діяти згідно з природою зусиль (здібностей, хисту): за допомогою ласки, яку ми отримали, ми запитуємо, вивідуємо, робимо досліди, думаємо і працюємо, як це ми часто робимо в суто природному порядку. Чесноти - це енергії, які в першу чергу і прямо активні. **Дари, навпаки, викликають у нас слухняність, підданість і сприятливість**, що допомагає нам прийняти і йти за порушенням діючої ласки. Ця ласка активізує наші здібності до дії, хоч не відбирає у нас свободу, як каже св. Тома: «Наша душа тоді більш пасивна, ніж активна, «це не той, що порушує, а річ, що порушена» (II-II, кв. 52, а 2).

У випадку чеснот ми діємо згідно з принципами і правилами надприродної мудрості. Ми зобов'язані подумати, обміркувати, розважити, порадитися, зробити вибір і т. д. **Під впливом дарів ми даємо вести себе Божому натхненню**, яке примушує нас виконати ту чи іншу справу.

Справи, зроблені під впливом дарів, досконаліші, ніж виконані тільки під впливом ласки. Під впливом дарів людина здатна на геройські вчинки.

Визначність дарів

Визначність дарів зрозуміла, коли розглянемо дари самі в собі й дари щодо чеснот.

Очевидно, що дари Святого Духа визначні самі в собі. Чим більше ми згуртовані й підвладні Святому Духові, який є джерелом усілякої святості, тим святіші ми будемо. Дари ставлять нас під безпосередній вплив Святого Духа, який є в нашій душі, просвітлює наш розум своїм світлом, виразно показує нам, що ми мусимо зробити, запалює наші серця і зміцнює нашу волю, щоб ми зробили добро, до якого нас спонукає натхнення Святого Духа. Ця злука настільки тісна, наскільки це можливо у цьому житті.

Ефект також неоціненний. Це дари, які спонукають до найвищих моральних і теологічних чеснот і дають нам натхнення до героїчних вчинків. Через них Бог, коли хоче, підносить душу до контемпляції.

Якщо ми порівнюємо дари з чеснотами, то дари, як каже св. Тома, досконаліші, ніж моральні та інтелектуальні чесноти, бо

Бог не є їхнім безпосереднім об'єктом, а дари ведуть чесноту до вищого плану, поєднують їх із любов'ю, яка єднає нас з Богом.

Тому мудрість, удосконалена даром ради, робить нас учасниками Божого світла, дає нам дар міцності, Божу силу. Однак дари не вищі за теологічні чесноти, особливо за любов, бо любов досконаліша за всі духовні блага: це джерело, з якого пливають дари. Однак можна сказати, що дари удосконалюють вправу теологічних чеснот. Тому дар розуму робить нашу віру більш живою і відрізняючою, відкриває нам внутрішню гармонію, яка є між нашими догмами; і дар мудрості удосконалює вправління в чесноті любові, даючи нам засмак Бога і Божих речей. Отже, дари щодо теологічних чеснот є середниками до остаточної мети, але вони сприяють подальшому удосконаленню чеснот (*Там же.* - С. 611-612).

Турбота про дари Святого Духа

Поступовий розвиток. Ми одержуємо дари Святого Духа водночас із ласкою. Вони є надприродними якостями. Коли ми доходимо до віку розуму і наше серце звертається до Бога, ми починаємо під впливом ласки використовувати весь наш надприродний організм з дарами Святого Духа включно. Неймовірно, що ці дари не використовуються в тривалому періоді нашого життя. Деякі теологи думають, що ці дари входять в кожну заслуговуючу працю. Більшість теологів, однак, думає, що ці дари мають-таки вплив без нашої свідомості про них.

Однак для того, щоб вони досягнули нормальний і повний розвиток, ми мусимо спочатку по-різному протягом тривалого часу практикувати моральні чесноти згідно з Божим провидінням і нашою співпрацею з ласкою.

Фактично моральні чесноти притягують душу і спонукають її втішатися тим досконалим спонуканням, яке вимагається для повної вправи дарів. З часом вони ростуть, наче звички, разом з габітуальною ласкою, і часто незнане для нас єднає свої енергії з чеснотами, щоб ми виконали наші надприродні акти.

Буває іноді, що через свою діючу ласку Святий Дух тимчасово запалює незвичайний вогонь у душі, який виглядає наче проминаюча контемпліяція.

Це може статися під час читання святого Євангелія або побожної книжки, при Святому Причасті або відвідинах Найсвятіших Тайн,

деколи в час реколекцій або коли робимо вибір нашого стану життя, в час священничих свячень або монашої професії: тоді нам здається, що Божа ласка солодко і міцно освятила нас (*Там же.* - С. 612-613).

Чинники для набуття дарів Святого Духа

Практикування моральних чеснот є першою вимогою для набуття дарів Святого Духа. Св. Тома навчає: «Моральні й інтелектуальні чесноти випереджають дари, бо хоч людина досить добре підпорядковується своєму розумові, та повинна бути правильно підпорядкована Богові» (*Сумма Теол.* 1-Я, кв. 68, а. 8, до 2). Справді, щоб здобути ту Божу прихильність, яку дають дари, треба насамперед побороти свої пристрасті й блуди та набути чеснот мудрості, покори, послуху, лагідності й любові. Як може хтось розрізнити, прийняти і послідовно йти за справедливістю, котру спричиняє натхнення ласки, коли душу тривожать потреби тіла, гордість, сваволя, заздрість і розкіш! Перед тим як нас зрушить Божий поштовх, ми мусимо перш за все йти за правилами християнської мудрості. Перш ніж послухаємо порух ласки, треба дотримуватися заповідей і перемогти гордість.

Треба також **побороти світського духа**, протилежного до Духа Божого. Ось що каже св. Павло: «Ми ж прийняли не духа світу, а Духа, що від Бога, щоб знали, що нам дароване від Бога; про це ми й говоримо не мовою, якої нас навчила людська мудрість, а якої навчив Дух, - духовні речі духовними словами подаючи» (*1 Кор.* 2, 12-14). Тілесна людина не приймає того, що походить від Духа Божого; це для неї дивина, і вона не може цього зрозуміти, бо воно оцінюється духом.

Найкраще поборемо світського духа читанням і розважанням святого Євангелія і житимемо з ним якомога досконаліше. Тоді будемо готові піддатися проводові Святого Духа.

Позитивні та прямі чинники, які ставлять нас під вплив Святого Духа: внутрішня зосередженість або звичка часто думати про Бога; йти одразу і великодушно за натхненнями Святого Духа; молитви до Святого Духа; тривалість дарів.

Внутрішня зосередженість або звичка часто думати про Бога, який не тільки біля нас, а живе в нас. Ми повинні постійно ходити в Божій присутності, хоч би мали хтозна-скільки занять і праці.

Часто замикатися в храмі свого серця, щоб слухати голос Святого Духа, як це гарно описує книга «Наслідування Христа» (*Кн.* III. -

Гл. 1), де говориться про «голос Христа всередині вірної душі»: «Послухаю, що Господь Бог скаже в моїй душі» (Пс. 85 (84), 9).

«Щаслива та душа, яка слухає, як Господь промовляє до неї, і переймає з Його вуст слово потіхи!

Щасливі ті вуха, що вслухаються в легіт Божого шепоту і не звертають ніякої уваги на підшепти цього світу!

Вельми щасливі ті вуха, що слухають не той голос, що в повітрі дзвенить, а ту правду, яка в серці навчає!

Щасливі ті очі, які замкнені для світу, але бачать те, що діється всередині душі!

Щасливі ті люди, що прозирають у глибину душі і щоденними вправами намагаються старанніше приготувати себе до розуміння небесних таїн!

Щасливі ті, що з великою охотою віддаються Богові і ухиляються від усяких спокус цього світу!

Вважай на це, душе моя, і зачини ворота своєї змисловості, щоб ти могла послухати, що скаже в тобі Господь Бог твій.

Твій Улюблений отак мовить: «Я твоє спасіння!» (Пс. 35 (34), 3), твій упокій і твоє життя.

Мене тримайся - і знайдеш упокій. Лиши все проминаюче, а шукай те, що вічне.

Чим є все дочасне, як не маною? Та й на що здадуться всі творіння, коли Творець опустить тебе?

Тому відречися всього і віддавайся охоче й вірно своєму Творцеві, щоб ти могла осягнути правдиве щастя». Святий Дух промовляє до нашого серця, і Його слова приносять нам світло, силу і втіху.

Йти одразу з відкритим серцем за натхненнями Святого Духа. Святий Дух вимагає від нас жертвовності, тому треба без вагань і щиросердно йти за Його натхненнями: «Я постійно те чиню, що до вподоби йому» (Ів. 8, 29); інакше Він перестане говорити з нами або, щонайменше, говоритиме не так часто: «Не будьте тверді серцем, як у Меріві, як у день Масси в пустині, де спокушали мене батьки ваші, випробовували мене, хоча й бачили мое у тому діло» (Пс. 95 (94), 8). Якщо жертва, якої Він вимагає, завелика, не зневіряймося, а скажімо зі св. Августином: «Допоможи нам, Господи, те, що наказуєш, і наказуй тоді, що Ти хочеш». Важливо, щоб ніколи добровільно не чинити опору Його натхненням, бо чим більше ми піддаємося Йому, тим більше Йому подобається діяти в нашій душі.

Молитви до Святого Духа. Треба просити у Святого Духа допомоги. Тому наша Церква так часто кличе Святого Духа при різних церковних відправах: «Царю Небесний...». Гарні молитви маємо в час празника Богоявлення, на освячення води і т. ін.

(*ср.: А. Tanquerey. - Ор. сії. - Р. 613-615*).

Тривалість дарів. Може виникнути запитання, чи закінчаться дари Святого Духа із земним життям людини, чи залишаться на вічне життя. Св. Тома відповідає на нього диференційовано. Зважаючи на їхню суть, тобто те, що вони удосконалюють зусилля душі через діяння Святого Духа, дари залишаються у вічній славі у найдосконаліший спосіб, бо в небі ми будемо повністю піддані порушенню Святого Духа і Бог буде для нас завжди над усе, як каже св. Павло (*1 Кор. 15, 28*). Але деякі дари частково зникають, як, наприклад, дар страху Божого перетворюється в гідний пошани страх перед величчю і безмежністю Бога; те саме станеться з тими дарами, що належать до активного життя: у небі вони закінчаться (*Сумма, I, II, кв. 68, а 6*).

СІМ ДАРІВ СВЯТОГО ДУХА

Дар мудрості

Що таке дар мудрості? Мудрість - це дар, який вдосконалює чесноту любові й перебуває у розумі та волі, бо мудрість вливає в душу світло і любов. Дар мудрості вважається найдосконалішим з усіх дарів, бо він втілюється в усі інші, так, як любов дається всім чеснотам.

Св. Бернард називає цей дар **знанням**, через яке усвідомлюються Божі речі. Дар мудрості має два складники: **світло і надприродний смак.**

Світло, яке просвітлює розум і робить його спроможним правильно міркувати про Бога і створені речі, відносячи їх до Першого Принципу й остаточної мети. Дар мудрості дає нам можливість оцінювати речі згідно з їхніми найвищими причинами і синтезувати їх.

Надприродний смак, який діє на волю і робить її здатною засвоювати Божі речі, наче своєрідні природні атракції.

Для кращого розуміння цієї мудрості можемо навести такий приклад: мудрість - це наче веселка, наче промені світла, що освітлюють й уприємнюють очі душі, та промені світла, які зігрівають серце, запалюють його любов'ю та наповнюють радістю.

Можна дати таке визначення мудрості: **мудрість - це дар, який удосконалює любов і робить нас здатними розрізняти Бога й Божі речі в їх остаточних принципах, даючи нам можливість пізнати їх.** Цей дар відрізняється від дару розуму, який допомагає нам знати Божі правди самі в собі та в їх взаємовідносинах, але не в їх остаточних причинах, і не дозволяє нам пізнати їх прямо; дар же мудрості дає нам можливість пізнати їх: «Спробуйте й подивіться, який добрий Господь» (*Пс. 34 (33), 9*). Дар мудрості дає унад-природненій душі великий мир, спокій, тобто спокій в тому порядку речей, яким його бачить Бог. Тому дар мудрості, як каже св. Авґустин, стосується блаженства миротворців, тобто тих, що перебувають у мирі та здатні принести мир збайдужілим. Це один із проявів злуки з Богом.

Ефект дару мудрості. Дар мудрості робить душу здатною прийняти Божі провітлення з огляду на знання Божих речей і дозволяє оцінювати всі речі у світлі афективного знання. Це дар надзвичайних духовних утіх. Завдяки дару мудрості досконало пізнаємо скороминучість дочасних речей і лише у Бозі вбачаємо найвище добро.

Св. Павло вважав болотом все те, що світ любить і що його дивує (*Флп. 3, 8*). Соломон, котрий добре пізнав розкоші цього світу, називав їх «марнотою» (*Проп. 1, 2*). Св. Ігнатій Лойола часто говорив: «Поганіє земля, коли думаю про небо». Св. Франциск з Асизу казав: «Бог мій і все мое». Коли сонце заходить, тінь стає великою; а опівдні тінь дуже мала. Подібно і з людиною: чим далі від неї Святий Дух, тим більше ростуть в її очах дочасні речі; але коли Святий Дух увійде в її серце, дочасні речі для неї маліють і марніють.

Крім цього, цей дар удосконалює всі інші чесноти: а) дає силу непохитної віри; б) утверджує нашу надію; в) дає нам силу вправлятися в моральних чеснотах до найвищого ступеня; г) дає святим Божий сенс, яким вони оцінюють усі речі. Вони бачать все наче Божими очима — чи це стосується малого, чи буденного життя, чи значних життєвих подій, - в усьому вони бачать руку Божу; г) дає змогу святим переживати тайни віри в цілковито богонатхненний спосіб; д) дає можливість жити в злуці з трьома Божими Особами через незбагненну участь в їхньому триєдиному житті; е) підносить чесноту любові до геройства; е) дає всім чеснотам остаточну досконалість і робить їх справді Божими.

Чинники здобуття дару мудрості: 1) гаряче бажання мудрості; 2) настирливе прохання; 3) Безнастанне старання у здобутті дару мудрості.

Книга Мудрості радить нам мати мудрість за свою товаришку: «Боже батьків, Господи милосердя, що своїм словом створив усе і що своєю мудрістю витворив людину, щоб панувала над створіннями, які постали через тебе, і щоб керувала світом у святості й справедливості, щоб суд судила у правоті серця, - **дай мені мудрість**, що возсідає на престолі поруч тебе, і не відкинь мене з-поміж дітей твоїх. Бо я - раб твій і син рабині твоєї, людина немічна, короткотривала, нездатний розуміти суд і закони. Ба навіть якби хтось був досконалий між людськими синами, а йому забракло б твоєї мудрості, він за ніщо вважався б... З тобою мудрість, яка твої діла знає, яка була приявна, коли ти творив світ, яка відає, що твоїм очам приємне і що за твоїми заповідями праведне. **Зішли її з твого святого неба, пошли її від твого престолу слави, щоб була при мені й трудилась, щоб я пізнав, що тобі любе.** Вона бо все знає й розуміє, вона мене водитиме в моїх чинах мудро і мене берегтиме у своїй славі... Волю ж твою хто знав би, якщо б ти не дав мудрості і не зіслав з висот твого святого Духа?..» (Муд. 9, 1-12).

Мудрість все скеровує до Бога, бо Він - перший принцип й остаточний кінець.

Любити Бога, який є нескінченною красою і добротою: «Спробуйте й подивіться, який солодкий Господь» (Пс. 34 (33), 9).

Необхідність дару мудрості. Дар мудрості конче необхідний, якщо любов має осягнути вершину досконалості і свою повноту. Оскільки до того ж Божа любов найшляхетніша і найдосконалиша з усіх чеснот, то вимагає зі своєї природи Божого упорядкування дару мудрості. Мудрість залишена сама на себе або віддана контролю людини в аскетичному стані, повинна керуватися людським розумом, згідно з людським способом. Любов - це Божа чеснота, яка має крила, щоб злітати до неба, але вона змушена йти по землі, бо перебуває під контролем людського розуму і, в певному сенсі, необхідно йти на компроміс згідно з мудрістю, завдяки її слабким умовам. Тільки тоді, коли розпочнеться повний вплив дару мудрості, любові дається Божа атмосфера і спосіб, яких вона потребує як найдосконалиша зі всіх теологічних чеснот. Тоді любов починає існувати й простягатися у своєму власному елементі. Починає рости

: підноситися швидко, несучи душу, злітаючи наче на крилах в країни зейтичного життя і до самої вершини досконалості, чого ніколи не досягнула б, якби залишилась під контролем розуму в суто аскетичному стані.

З цієї науки випливають два висновки, які мають велике значення в теології християнської досконалості.

Містичний стан не є чимось аномальним і надзвичайним у розвитку християнського життя: це нормальне явище, бо ласка як Божа іюрма вимагає, щоб цей містичний стан міг розвинути через злиті чесноти (віру, надію, любов), які субстанційно є Божими. Тому містичний стан повинен бути нормальним у християнському житті, і він насправді нормальний для кожного досконалого християнина.

Діяння дарів Святого Духа в людський спосіб, хоч це було б абсурдно, було б зовсім непотрібне для удосконалення влитих чеснот, а особливо Святого Духа, через свою природу. Єдина досконалість, яку вони могли б одержати від дарів, - це Божий спосіб, який властивий виключно дарам, бо теологічні чесноти під впливом людського розуму залишились би назавжди суто людським способом діяння.

(cf.: Antony Royo Marin O. P. *The Theology of Christian Perfection*. - N.Y., 1962. - P. 361; A. Tanguerey. - *Op. cit.* - P. 629-631; *Mary of Incarnation, EcritsU*, 231, 370-371; III, 343; o. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Частина I. - Жовква, 1913. - С. 251).

Дар розуму

Що таке дар розуму? Дар розуму відрізняється від знання тим, що предмет знання ширший, його обсяг не обмежений створеними речами; він поширюється на всі об'явлені правди; його проникливість набагато глибша; він допомагає нам увійти у внутрішнє значення об'явлених правд. Дар розуму, очевидно, не дає нам розуміння Тайн, але дає нам можливість бачити, хоч вони й приховані, що в ці Тайни можна вірити, що вони узгоджені одна з одною і що узгоджуються з розумом і не суперечать йому. Дар розуму робить душу здатною прийняти Божі прояснення з огляду на глибоке поняття правд віри і всього того, що стосується віри. Дар розуму дає нам силу відрізнити справжню католицьку віру - науку від будь-якої іншої і довести її. Сам Христос обіцяв: «Я бо

дам вам слово й мудрість, якій ніхто з ваших противників не зможе противитись і перечити» (Лк. 21, 15).

Блаженний Климентій Гофбауер, апостол Відня (†1820), пекарський челядник... був настільки обізнаний зі справами віри, що не раз високі достойники Церкви питали його порад у деяких богословських питаннях. Він без вагання умів визначити, що суперечить католицькому духові.

Богослови дають таке визначення: «Дар розуму – це дар, який під навітленням дії Святого Духа дає нам глибоку проникливість – глибоке знання об'явлених правд, хоч не дає нам розуміння самих тайн» (Tanguerey. – *Op. cit.* – P. 627).

Або, як каже Ройо Марін: «Дар розуму можна визначити як надприродну звичку, вливу в душу з освячуючою Божою ласкою, через яку людський розум, під впливом дії Святого Духа, здатний зануритись у теоретичні й практичні об'явлені правди, навіть у природні правди, оскільки вони об'явлені для надприродної мети» (A. Royo Marin. – *Op. cit.* – P. 314).

Ефекти дару розуму. Цей дар має в нас три головні ефекти.

Дар розуму дає можливість проникнути в суть об'явлених правд шістьма різними способами, як навчає св. Тома (ST, II, кв. 8 a 1):

1. Він відкриває нам закриту сутність, приховану під іншим виглядом, наприклад, Ісуса Христа під виглядом Євхаристії. Це якраз здивувало селянина, про якого говорить священик з Арсу: «Я дивлюсь на нього, а він дивиться на мене». **2. Дар розуму пояснює нам приховане значення слів.** Наприклад, Господь наш Ісус Христос пояснює своїм учням у дорозі до Емаусу значення пророцтв. Святий Дух часто дає можливість пізнати побожним душам глибину знання, що є у Святому Письмі. **3. Виявляє таємниці значення чуттєвих знаків.** Так, св. Павло показує нам у хрещенні, через занурення, символ смерті для гріха, наш духовний похорон і воскресіння з Христом. **4. Показує нам духовну реальність, приховану під зовнішньою оболонкою,** наприклад, показуючи нам Сотворителя світу як теслю в Назареті. **5. Показує алегоричний зміст.** Наприклад, у крові Ісуса Христа, пролитій на Кальварії, бачимо очищення наших душ і наше примирення з Богом. В пробитому боці Ісуса бачимо народження Церкви і джерело Святих Тайн. **6. Бачимо, зрештою, причину в її ефектах.** Наприклад, роль Божого Провидіння в зовнішніх подіях.

Дар розуму показує нам правди віри у такому світлі, що хоча ми не розуміємо самої правди, однак утверджуємося в нашій вірі. Св. Тома каже: «Ми знаємо, що хоч би які були зовнішні вигляди, вони не суперечать правді... ми не сміємо віддалятися від віри» (*вТ, II, кв. 8, а 2*). У вищому ступені цей дар дає нам здатність розважати Бога, хоч насправді не позитивно, прямо вдивлятися в Божу суть, але показує нам, **яким Бог не є.** «В цьому житті око розуму, очищене даром розуму, може, так би мовити, бачити Бога... Це бачення Бога подвійне: одне досконале, коли бачимо Божу суть, а друге недосконале, коли хоч не бачимо, яким є Бог, однак бачимо, яким Бог не є... Це друге бачення Бога належить до дару розуму в початковому стані, який мають подорожуючі (*БТ, II, кв. 69, а 2, ад 3; БТ, II, кв. 8 а 7*).

Дар розуму дає нам більшу кількість правд, допомагаючи нам зробити з об'явлених принципів теологічні висновки. Тому з тексту «І Слово сталося тілом і замешкало між нами» відкривається майже все вчення про Втілене Слово; а зі слів «З якої народився Ісус, якого звуть Христос» виводимо всю науку про Пречисту Діву Марію.

Цей дар дуже потрібний усім вірним, а особливо корисний для священників і теологів для розуміння об'явлених правд, які мусять пояснити іншим.

Турбога про дар розуму. Головним чинником для одержання дару розуму є **жива і проста віра,** яка покійно просить Божого світла, щоб краще дотримуватися об'явлених правд: «Руки твої мене створили й укріпили; настав мене, і я велінь твоїх навчуся» (*Пс. 119 (118), 73*). Таку звичку мав св. Ансельм. Він збуджував акт живої віри перед тим як почав пошуки тайн віри згідно з висловом: «Віра шукає розуму», хоч завдяки вірі доходимо до розуміння надприродних правд.

Раз збудивши акт віри, ми вже повинні мати таку звичку, коли намагаємося розважати над Тайнами не для того, щоб їх зрозуміти, бо це неможливо, але щоб бодай вловити їхнє значення, зміст і ставлення до розуму. Після вивчення деяких Тайн ми повинні порівняти їх, щоб шляхом такого порівняння краще висвітлити кожну з них. Наприклад, ставлення Слова до двох інших Божих Осіб Пресвятої Трійці дає нам можливість краще зрозуміти Тайну Його єднання з людською природою і Його працю над відкупленням людства.

Втілення і Відкуплення також проливають світло на Божі прикмети й стосунки між Отцем, Сином і Святим Духом. Чим краще ми зрозуміємо ці правди, тим більше полюбимо їх, будемо їх вивчати, більше серцем, ніж розумом, а передовсім з покірним духом. Сам Ісус Христос каже в молитві до Отця: «Я прославляю тебе, Отче, Господи неба й землі, що ти затаїв це від мудрих та розумних і що відкрив це немовлятам» (*Mt. 11, 25*).

Як гарно говорить про це «Наслідування Христа»: «Я єсьм той, хто в одну мить так піднесе вгору покірливий ум, що він збагне більше основ віковичної правди, ніж коли б учився в школах десять літ.

Я навчаю без гучних слів, без плутанини здогадів, без гордої слави, без потреби доказів.

Я єсьм той, хто навчає погорджувати земними благами, мати нехить до речей дочасних, шукати вічних дібр, вічно любити, ухилятися від почестей, не піддаватися згіршенням, всю надію покладати на мене, крім мене нічого більше не бажати, а над усе гаряче мене любити.

Бо один чоловік через те, що мене сердечно любив, навчився Божих правд і провіщав чудесні речі.

Він зробив більший поступ тим, що покинув усе, ніж коли б учився велемудрих наук.

Але до одних я промовляю загально, до других докладно; декому я являюсь миленько, в знаках і образах, іншим в ясному світлі об'являю тайни» (*Кн. III, 43*).

Необхідність дару розуму. Хоч би як людина дотримувалася чесноти віри, вона ніколи не досягнула б повної досконалості й розвитку; для цього Святий Дух дає дар розуму. Розум простий. Людське знання є дискурсивним через свою будову й поділ, аналіз і синтез, а не через просте натхнення правди. Влиті чесноти не є винятком із загальних умов людського знання, бо вони діють під керівництвом розуму і в людський спосіб. Але першим предметом віри є перша і найвища правда, як вона сама виявляється. Дискурсивний спосіб знання невідповідний і недосконалий для її розуміння. Віра сама по собі інтуїтивно-натхнена, а не дискурсивна звичка; тому правду віри не можемо зрозуміти досконало, за винятком інтуїтивного і проникливого видіння через дар розуму; інакше кажучи, коли віра зовсім вільна від усіх дискурсивних елементів і перетворена на контемплативну віру. Тоді здобувається чиста віра, яку постійно

поручав св. Іван від Христа, як єдиний пропорційний чинник єднання нашого розуму з Богом.

(cf. *Royo Marín*. - *Op. cit.* - *P.* 315; *Theresa of Lisieux. Autobiography*. - *Image Book*. - *Ch.* 5. - *P.* 65; *Tanqueray*. - *Op. cit.* - *P.* 627).

Дар знання

Що таке знання? Дар знання робить душу здатною прийняти Боже просвітлення з огляду на солідне й наче інстинктивне оцінення створених речей. Цей дар допомагає нам побачити марність усіх речей у порівнянні з Богом. Він показує, як усі ті створені речі вказують нам на свого Творця. Дар знання застерігає нас від великих ілюзій, небезпек і потреб, які приносять нам матеріальні речі. Це також дар пізнання себе. Дар знання сприяє тому, що без особливих наук і праці добре розуміємо науку Католицької Церкви.

Парох Віанней з Аре (†1859) не мав надто великих знань, а виголошував такі знамениті проповіді, що вчені єпископи приходили на його науки й дивувалися його обізнаності з богослов'ям. Св. Тома з Аквіну (†1274) часто говорив, що більше навчався на сходінках вівтаря, ніж з книжок. Св. Ігнатій Лойола говорив, що у печері Манреза навчився значно більше, ніж могли б його навчити всі вчителі світу.

Знання, про яке тут говоримо, не філософічне, здобуте вправлянням розуму; не теологічне, здобуте з об'явлених правд, йдеться про знання святих, яке допомагає нам правильно оцінювати творіння стосовно Бога. Можна дати таке визначення дару знання: **дар знання - це дар науки, який через просвітлення Святого Духа удосконалює чесноту віри й таким чином дає нам знання створених речей стосовно Бога.** Деякі автори кажуть, що завданням дару знання є удосконалення надії, але св. Тома навчає, що цей дар удосконалює віру, надію ж удосконалює страх Божий. Ми дотримуємося навчання св. Томи. Дар знання - це надприродна звичка, влита з Божою ласкою, завдяки якій людський розум під натхненням Святого Духа правильно оцінює створені речі, які скеровує до надприродної мети. Коротко кажучи, це правильне оцінювання теперішнього дочасного життя стосовно вічного.

Між чеснотами і дарами існує різниця. Св. Тома наголошує на цій фундаментальній різниці: **«Дари відрізняються від чеснот тим, що чесноти діють у людський спосіб, а дари - в надприродний * (In III,**

Sent., dist. 34, q. 1, a 1). «Дари перевищують чесноти, вони знаходяться дуже далеко, оскільки діють у надприродний спосіб» (*Там же. - Ад. 1*). Оскільки дари не перевищують чесноти, за винятком способу дії, не обов'язково, щоб вони були досконаліші від чеснот, коли стосуються всіх умов, але згідно з їх способом дії, які є понад людськими можливостями (*Там же. Діст. 35, кв. 2, а 3*). Дари перевищують чесноти в тому, що діють у надприродний спосіб, і цей спосіб спричинений вищою мірою, ніж людська міра (*Там же. Діст. 36, а 3*).

Користі дару знання. Дар знання дуже корисний для вірних, й особливо для священників і ченців, бо він: а) **відриває нас від створіння**, показуючи нам їхню порожнечу й марність, говорить, що вони не можуть зробити нас щасливими, а є небезпекою для нас, роблять нас своїми невільниками та відвертають від Бога. Коли ми не прив'язані до них, ми легше підносимося до Бога, який єдиний може задовольнити наше серце, як каже Псалмопівець: «І я кажу: Коли б то у мене крила, як у голубки, я полетів би і відпочив би. Ось я полинув би далеко, осівся б у пустині. Шукав би собі захисту притьмом від буревію та від тучі» (*Пс. 55 (54), 7-8*); б) **допомагає нам правильно використовувати створіння як чинники, які підносили б нас**, наче на крилах, до Всевишнього. Ми інстинктивно любимо використовувати створіння, а вони спокушають нас, щоб стати нашою метою, але під освітленням дару знання ми не бачимо в них нічого іншого, крім того, що Бог вклав у них, і від цього недосконалого споглядання Божої краси наш розум звертається до Самої Безконечної Краси, як к е ж б св« Августин: «Запізно я пізнав Тебе, Красно, ніколи не старіюча і ніколи не молодіюча, запізно я полюбив тебе» (*Сповідь. - Кн. X. - С. 27*); в) навчає нас, як правильно розрізняти створені речі стосовно Бога; г) показує нам з певністю, у що мусимо вірити, а в що - ні; ґ) показує нам одразу і з певністю, в якому стані перебуває наша душа; д) дає нам натхнення, яке за умови прихильного ставлення до наших ближніх провадить нас до вічного життя; е) спонукає нас до каяття і жалю за наші минулі помилки.

Необхідність дару знання. Дар знання абсолютно необхідний, якщо чеснота віри має дійти до повного обсягу і розвитку під іншим аспектом від того, що ми бачили стосовно дару розуму. Недостатньо схопити об'явлені правди, навіть у глибокій та інтуїтивній проникливості, яка приходить з дару розуму; необхідно також мати надприродний інстинкт, щоб відкрити і правильно оцінити відносини

Божих речей з природним і чуттєвим світом, який нас оточує. Без цього надприродного інстинкту сама віра буде в небезпеці, бо її змарнують створені речі. Не знаючи ні методу, ні способу їх ставлення до надприродного порядку, ми можемо легко потрапити в блуд і, щонайменше, в практичному порядку втратити світло віри. Щоденний досвід доводить це. Дар знання дає неоціненну службу чесноті віри, особливо у практичному порядку. Через дар знання завдяки натхненню Святого Духа і своєрідної спорідненості або природу духовних речей ми можемо правильно оцінювати, згідно з принципами віри, що стосуються використання створінь, їх вартості, користі або небезпеки стосовно вічного життя... Той, хто послідовно працює під впливом дару знання, може сказати, що він одержав знання святих.

(cf.: *Mary of Incarnation. St. Francis of Assisi, poet of creation. Ecrits II, 162, 207; A. Tanquerey. - Op. cit. - P. 624-627; A. Royo Marin. - Op. cit. - P. 321-325; Most rev. L. M. Martinez. The Sanctifier. - St. Paul Ed., 1982. - P. 165).*

Чинники що сприяють здобуттю дару знання

Споглядання створінь очима віри. Створіння є тільки тінню, подібністю Божих досконалостей. Ми повинні радше триматися Автора всієї краси і досконалостей та погорджувати всім іншим. Так, як зробив св. Павло, коли перемогла його любов до Христа: «...я вважаю за втрату все задля найвищого спізнання Христа Ісуса, Господа мого, заради якого я все втратив і вважаю все за сміття, аби Христа придбати» (*Флп. 3, 8*).

Відкинення всього непотрібного і навіть дечого потрібного. Наприклад, не треба звертати увагу на гарні речі, читання цікавої книжки, перегляд телевізійної програми чи споживання смачної страви тощо, щоб зробити маленьку жертву для Бога. Це допоможе нам поволі відриватися від створінь і бачити в них тільки те, що може допровадити нас до Творця.

Перебування в освячуючій ласці Божій. Знання філософії, теології можуть здобути і грішники, але знання святих належить до тих, хто має ласку Божу і Святого Духа у своїх душах. Без освячуючої ласки Божої не одержимо жодного дару Святого Духа, це є «*conditio sine qua pop*», як каже латинське прислів'я. Душі, що мають цей дар, дивляться на терпіння й приниження інакше, ніж інші:

вони їх бажають, як це бачимо з життя святих, наприклад, св. Терези, бо через терпіння і приниження ми уподібнюємося до Христа.

Дар ради

Дар ради робить душу здатною прийняти Божі просвітлення, щоб ввести їх у практику життя свого й інших, хто має авторитет. Це дар часового натхнення і справжнього розв'язання найтяжчих проблем. «Коли вас приведуть у синагоги, до урядів та до влади, не клопочіться тим, як або що вам відповідати, або що казати, бо Дух Святий навчить вас тієї години, що треба говорити» (Лк. 12, 11-12). Дар ради сприяє тому, що у всіх важких випадках добре пізнаємо, що нам робити згідно з Божою волею. Згадаймо мудру відповідь Христа на запитання, чи слід цісареві платити податки (Мт. 22,15-22) та на мудрий суд Соломона (3 Цар. 3). Св. Атанасій (†373) утік якось від жовнірів Юліана. Коли вони наздогнали його і, не впізнавши, запитали, чи не бачив єпископа-втікача Атанасія, святий не хотів сказати неправди, але не хотів також зрадитися, і сказав: «Він вже недалеко». Хто дав йому цю відповідь?

Що таке дар ради? Дар ради удосконалює чесноту мудрості й дає нам можливість швидко й правильно зорієнтуватися, наче надприродною інтуїцією, що треба зробити, особливо у важких випадках. Дар ради удосконалює діяння чесноти мудрості. **Це надприродна звичка, завдяки якій душа, під натхненням Святого Духа, правильно оцінює поодинокі випадки, і знає що треба робити для досягнення надприродної й остаточної мети.** Чеснота мудрості рефлектує та обережно вибирає найкращі чинники, щоб досягти якоїсь мети, використовуючи попередню науку для нашого теперішнього знання, щоб прийняти мудре рішення. Інакше з даром ради. Святий Дух промовляє до нашого серця, і в якусь мить ми розуміємо, що треба зробити. Як Господь Ісус Христос обіцяв своїм учням: «І коли видадуть вас, не журіться, як або що вам говорити, - дано буде вам на той час, що маєте говорити; не ви бо будете говорити, а Дух Отця вашого в вас говоритиме» (Мт. 10, 19). Це бачимо в поведінці св. Петра після зіслання Святого Духа. Його заарештували за наказом Синедріону й заборонили говорити про Христа, а св. Петро відповів: «Слухатися слід більше Бога, ніж людей!» (Ді. 5, 29). Багато святих мали дар ради. Ми бачимо цей чудовий дар у св. Катерини Сієнської,

яка, хоч дуже молода і ще без освіти, давала мудрі поради принцам, кардиналам, навіть самому папі. Цей дар також виявлявся у св. Жанни д'Арк, яка хоч не мала досвіду у війні, підготувала план битви так добре, що цьому дивувалися найкращі генерали того часу.

Властивий предмет дару ради - це правильне упорядкування незвичайних актів. Дари знання і розуму дають нам загальні принципи, але дар ради дає можливість застосовувати їх до тисячі незвичайних випадків, які трапляються. Світло Святого Духа показує нам, що треба зробити в конкретному часі, місці, обставинах, в яких знаходимося, і, якщо хтось нас питає, ми знаємо, яку пораду мусимо їм дати.

Необхідність дару ради. Цей дар необхідний усім у найважливіших і важких ситуаціях, в яких ідеться про спасіння або святість: наприклад, вибір покликання або нагоди до гріха, коли загрожує втрата праці чи чогось іншого. Людський розум хиткий і непевний у своїх дорогах і здатний йти тільки поволі та з обережністю. Тому дуже важливо одержати в такі моменти нашого життя світло Божого Порадника, який в одну мить бачить усе й у відповідний час дає нам підказку, що треба зробити за тих чи інших обставин. Оскільки людський розум не здатний схопити поодинокі й випадкові речі, які трапляються, висновок з цього такий: «Бож міркування смертних нужденні, непевні задуми наші» (*Муд. 9,14*). Тому в пошуку порад людина потребує Божого проводу, який бачить усі речі; і це діється завдяки дару ради, коли людиною керує Бог, так, як у людських справах ті, хто не може сам собі дати ради, просить порад у мудріших (*св. Тома. БТ, II, кв. 52 а 1 до 1*). Коли душа має дар ради, вона бачить чинники, дорогу, йде вперед з певністю навіть у безкрайньому степу, знає, коли почекати відповідного часу. Брак цього дару спричиняє велике зло, бо без нього у наших думках панує хаос, у наших планах - сліпота, у наших рішеннях - поспіх, в наших словах - брак розважності, у наших вчинках - презумпція.

Цей дар особливо необхідний для настоятелів і священників, для їх власного освячення і для освячення інших: а) часто дуже важко знати, як погодити внутрішнє життя з власною працею або як виявити любов до душ, що мають, як написано, простоту голуба і хитрість змії. Тут треба особливого світла Святого Духа, щоб показав нам дорогу, якою маємо йти; б) також настоятелі, які повинні вважати на те, щоб правила були вірно збережені й дотримані, і водночас

мати довір'я й афекцію до підданих, потребують великого такту, щоб поєднати разом строгість і чемність, не повторюючи накази і нагадування, і щоб правила були дотримані, швидше, люблячим страхом; в) духовні провідники передовсім потребують цього дару, щоб побачити, що підходить їхнім пенітентам, щоб знати їхні вади і вибрати найкращі засоби, які б дали найкращий результат від їхньої реформи та щоб могли допомогти визначити їхнє покликання й вести їх до ступеня досконалості або до того життя, до якого вони покликані.

Чинники здобуття дару ради. Для здобуття дару ради вимагається глибокого пізнання нашої немочі й частого звертання до Святого Духа, щоб Він навчив нас своїх доріг: «Вкажи мені, о Господи, твої дороги, навчи мене, де твої стежки» (Пс. 25 (24), 4). Він напевно прийде і просвітить нас на тій чи іншій дорозі, бо Він допомагає покірним. Він нас не покине, особливо коли проситимемо Його від ранку до вечора, від початку нашої щоденної праці, а особливо в тяжких випадках.

Ми змусимо призвичаюватися слухати голос Святого Духа, оцінювати всі речі в Його світлі й пильнувати, щоб не піддатися впливам людського міркування і йти за Його натхненням. І коли Він знайде нашу душу, відкриту і слухняну, Він промовлятиме до серця **ще частіше**.

Ефект дару ради. Коли дар ради діє в душі, він викликає чудові ефекти. Він оберігає нас від небезпеки фальшивої совісті, дає розв'язку багатьом важким і непередбачуваним ситуаціям. Якщо душа вірна ласці й має намір робити все на славу Божу, дар ради часто приходить тоді, коли людський розум сам або навіть просвічений вірою не зможе зробити правильного осуду (не зможе прийняти правильного рішення). Розв'язка не обов'язково полягає у мудрості або у тому, що пропонує розум, а в дарі Святого Духа, який завжди дасть правильну розв'язку.

Дар ради дає настоятелям натхнення вибрати найкращі засоби, щоб провадити інших. Мудрість не обмежена тільки до власних акцій — це чеснота, необхідна для провадження інших. Є велика потреба мати делікатний сенс у розв'язанні багатьох важких проблем, які трапляються в керуванні іншими, тому дар ради часто необхідний для рішень і наказів, які дає настоятель ченцям чи духовний провідник або навіть родичі в родині.

Зростає слухняність до авторитетних настоятелів. Як не дивно виглядає, але дар ради має свій найбільший ефект у практикуванні слухняності. Бог зробив так, що людиною керує людина, так, настоятелі керують підданими у різних фазах життя, а Святий Дух дає підданим натхнення радо підкорятися проводу настоятелів.

(cf.: Royo Marin. - *Op. cit.* - P. 373-374; A. Tanquerey. - *Op. cit.* - P. 618; L. M. Martinez. - *Op. cit.* - P. 158; A. Benigar. - *op. cit.* - P. 184). (o. Ф. Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм.* - Ч. I. - С. 252).

Дар міцності

Дар міцності, або мужності робить душу здатною прийняти Божу силу в той час, коли вона береться за важку працю, переживає великі труднощі або стоїть перед великою небезпекою на славу Божу. «Але перед усім цим на вас накладуть руки й переслідувати будуть, і волочитимуть по синагогах та по тюрмах, водитимуть перед царів і правителів з-за імени мого. І це дасть вам нагоду свідчити. Візьміть собі до серця, що вам не треба готуватися наперед, що маєте відповідати, я бо дам вам слово й мудрість, якій ніхто з ваших противників не зможе протиставитись і перечити. Вас видадуть батьки, брати, рідні й друзі, і декому з вас смерть заподіють. Вас будуть ненавидіти всі за моє ім'я. Але волосина з голови у вас не пропаде! Вашим стражданням ви спасете душі свої» (Лк. 21, 12-19). Дар міцності сприяє тому, що ми мужньо та відважно зносимо все, щоб лише виконати Божу волю.

Св. Іван Непомук (f 1393) дав себе ув'язнити, катувати розпеченим залізом і вкинути до ріки Молдави, але не зрадив Тайни Сповіді.

Що таке дар міцності або мужності? Це дар, який удосконалює чесноту міцності, даючи волі поштовх і енергію, щоб додати їй сил виконати великі справи радо і без страху всупереч перешкодам. Або, інакше кажучи, дар міцності - це надприродна звичка, яка зміцнює душу під впливом Святого Духа до кожного роду чеснот з непереможною вірою, що подолає будь-які небезпеки або труднощі, які можуть трапитися.

Дар відрізняється від чесноти тим, що це не справа нашого зусилля, а дія Святого Духа, який веде душу і дає їй особливу владу над нижчими зусиллями і над зовнішніми труднощами. Чеснота міцності не виключає деякого сумніву, неспокою душі стосовно

труднощів чи невдач. Дар міцності приносить із собою рішення, запевнення, радість, своєрідну надію на добрий успіх і тому спричиняє кращий результат. Так говорять про св. Стефана, що був сповнений міцності, бо був сповнений Святого Духа: «(Стефан же), повний благодаті й сили, творив дива й великі знаки в народі» (Ді. 6, 8). «Стефан же, повний Духа Святого, дивлячись у небо, побачив славу Божу й Ісуса, який стояв по правиці Бога, і мовив: «Ось бачу відкрите небо і Сина Чоловічого, який стоїть по правиці Бога» (Ді. 7, 55).

Діяти і зносити труднощі за найгірших умов і з героїчними зусиллями - це два акти, до яких нас веде дар міцності.

Діяти - значить брати на себе тяжкі завдання без вагання і страху, наприклад, практикувати зосередження в невтомній активності, як це робили св. Вінкентій від Павла і св. Тереза. Бути покірним тоді, коли ти оточений славою, як св. Луїс. Ставати проти небезпек, непосильної праці й самої смерті, як св. Франциск Ксав'єр. Потоптати людську повагу, погордити славою, як св. Іван Золотоустий, який боявся тільки одного - гріха.

Витримати. Не меншої сили вимагається для того, щоб витримати довго болючі недуги, як св. Ледвіна, або пережити моральні терпіння, які витримують деякі душі протягом пасивних досвідів, або вірно дотримуватися протягом усього життя приписів правил. Мучеництво вважається найвищим актом цього дару, і справедливо, бо ми віддаємо Богові наше найбільше багатство, наш найбільший скарб - наше життя. Однак пролити кров, крапля за краплею віддаючи себе повністю душам, як це роблять багато покірних священників і побожних вірних, йдучи за прикладом св. Павла, - це і становить мучеництво, тяжке, менш заслуговуюче, але яке може здобути кожна людина.

Необхідність дару міцності. Про необхідність цього дару не треба багато говорити - це й так зрозуміло. Часто треба геройства, щоб зберегти стан ласки, а це якраз робить дар міцності, який допомагає нам виконати цей важливий акт. Цей дар ще більш потрібний при виконанні обов'язків, покладених на нас нашою професією або покликанням, коли під загрозою опиняється здоров'я, а часом і саме життя, як, наприклад, цього вимагають професії лікаря, військового, священника. Цей дар абсолютно необхідний для удосконалення влитих чеснот. Щодо удосконалення чесноти міцності св. Тома пояснює:

хоч чеснота міцності гартує душу проти всіляких труднощів і небезпек, все-таки вона не може охоплювати всі можливі ситуації так довго, коли діє під чисто людським способом - розумом, просвітленим вірою. Потрібно, щоб дар міцності усунув від чесноти міцності страх і нерішучість так, щоб міг бути просто підпорядкований Божому способові дії, який дає Святий Дух (*Сумма, I-II, кв. 68, а 3*).

Шляхи збереження дару міцності. Наша сила походить не від нас самих, а від Бога, тому ми мусимо, очевидно, просити її у Нього, покірно визнаючи нашу неміч. Боже Провидіння застосовує немічні інструменти, знаючи, що вони свідомі своєї немочі й покладаються повністю на Нього одного, який може дати їм силу. Таке значення слів св. Павла: «...але Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і безсильне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильних, - і незначне світу та погорджене Бог вибрав, і те, чого не було, щоб знівечити те, що було, щоб жадне тіло не величалося перед Богом» (*1 Кор. 1, 27-29*). Особливо приймаючи Пресвяту Євхаристію, ми повинні благодати у Христа сили, якої потребуємо, щоб перемогти всі труднощі. Св. Іван Золотоустий говорить, що християни, які повертаються від Святої Трапези, мають силу левів, бо беруть участь у самій силі Христа (*Гом. 61, 3*).

Ми також мусимо зважати на багато різних обставин, які дають нам нагоду вправлятися в чеснотах міцності і терпеливості. Так роблять ті, котрі від ранку до вечора радісно піддаються правилам, стараються бути уважними у своїх молитвах і зосереджені протягом дня, мовчать, хоч хотіли б говорити, оминають все, що сприяє цікавості очей, без нарікання терплять неприємності погоди, виявляють чемність до тих, до кого мають антипатію, покірно і терпляче сприймають нагадування, пристосовуються до смаку, бажань і темпераменту інших, приймають без обурення протиріччя, словом, намагаються усунути свої власні малі вади і перемагають самих себе.

Щоб все це зробити не тільки один раз, а чинити це постійно, не тільки терпеливо, а й радо, потрібна героїчна чеснота, і коли пізніше, за якихось обставин, їм трапиться нагода, героїчний вчинок не буде для них важким, бо матимуть силу від Святого Духа: «Та ви приймете силу Святого Духа, що на вас зійде, і будете моїми свідками в Єрусалимі, у всій Юдеї та Самарії й аж до краю землі» (*Ді. 1, 8*).

Ефекти дару міцності. Дар міцності: а) дає душі надзвичайну силу в дотриманні чеснот; б) перемагає літеплого (такого, що ні гарячий, ні холодний) в служінні Богові; в) робить душу безстрашною та відважною у небезпеці або перед ворогом; г) робить душу здатною терпіти сильний біль мужньо і з радістю; ґ) дає душі героїстство у великих і малих справах.

(cf.: *Antony Royo Marin O. P. - Op. cit. - P. 414; The Sanctifier, by Most Rev. LuisM. Martines. - P. 135; A. Tanquerey. - Op. cit. - P. 621*).

Дар побожності

Дар побожності - це габітуальна диспозиція, яку Святий Дух уділяє душі, щоб зворушити її до синівської побожності до Бога і до братерської диспозиції до рівних собі.

Дар побожності дає нам дитинний дух щодо наших настоятелів, братерський дух до рівних собі, дух співчуття до тих, хто потребує і перебуває в клопоті, і делікатну диспозицію, щоб їм допомогти. Дар побожності сприяє тому, що ми стараємося шанувати Бога і чимраз докладніше виконуємо Його волю. Святий Альойзій годинами стояв навколішки перед Найсвятішими Тайнами, поринувши в гарячу молитву; його майже не можна було відірвати від Христа, утаєного на престолі, аж сповідник мусив з допомогою свого авторитету наказати зменшити ту набожність. Скільки святих заливалося ревними сльозами під час молитви або розважання над релігійними правдами. Св. Тереза дала обітницю, що завжди вибиратиме найдосконаліше. Св. Альфонс дав обітницю, що ані хвилини не буде бездіяльним.

Що таке дар побожності? Дар побожності удосконалює чесноту віри, яка є чеснотою, що стосується справедливості, підносячи в наших серцях синівську любов до Бога і ніжну набожність до тих осіб і речей, які йому присвячені, щоб дати нам можливість виконати наші релігійні обов'язки зі святою радістю. Чесноту віри здобуємо тільки власною працею, коли Святий Дух уділяє нам дар побожності. Св. Тома подає таке визначення: «Дар побожності - це надприродна звичка, влита з освячуючою ласкою Божою, яка пробуджує під впливом Святого Духа синівську любов до Бога, якого ми вважаємо Отцем, і почуття всесвітнього братерства з людьми як нашими братами і синами одного Небесного Отця» (*In III, dist. 44, c. 2, n. 7*).

Цей дар дає нам можливість бачити Бога не тільки як Верховного Вчителя, а й як найкращого і найулюбленішого Отця: «Бо ви не прийняли дух рабства, щоб знову підлягати боязні, але прийняли дух усиновлення, яким кличемо: «Авва! - Отче!» (Рим. 8, 15). Дар побожності наповнює душу довір'ям і любов'ю, не віднімаючи пошани, яка належить Богові. Це викликає в нас потрібне почуття: а) синівську повагу до Бога, який дає нам можливість ідентифікувати Його зі святою радістю, як нашого найлюбішого Отця (тоді наші духовні вправи, перестаючи бути важкими, стають потребою душі, тугою за Богом); б) щиру і ніжну любов, яка веде нас до жертвування себе Богові й славі Божій, щоб подобатися Йому («Я постійно чиню, що доподобити йому» (ів. 8, 29), тому це не самолюбна побожність, яка шукає потіхи, не бездіяльна побожність, яка залишається недіальною, коли повинна діяти, не сентиментальна побожність, яка пильнує тільки емоційні задоволення і марнується в літніх дрімливих снах; це мужня побожність, яка виявляє свою любов згідно з волею Божою); в) відданий послух, який бачить у наказах і порадах мудрий батьківський вираз Божої волі щодо нас; з того випливає святе віддання себе в руки улюбленого Отця, який знає краще за нас, що добре для нас, і який випробовує нас тільки для того, щоб очистити нас і приєднати нас до себе: «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим. 8, 28).

Такими ж почуттями любимо тих осіб і речі, які беруть участь у Божому бутті і Його досконалах: а) ми любимо і поважаємо **Пречисту Діву Марію**, бо вона - Матір Божа і наша Мати; ми віддаємо їй пошану і любов, бо в Ній найкраще з усіх створінь відображаються Божі досконалості; б) ми також любимо і шануємо **ангелів і святих** як відбитки Божих прикмет; в) **Святе Письмо для нас - Боже Слово від нашого Небесного Отця**, яке передає нам Його думки і Його плани щодо нас; г) свята Церква є для нас Обручницею Христа, народженою з Його Божого серця, такою, що продовжує Його місію на землі та яка обдарована Його непомильністю; вона для нас - свята мати, яка породила нас для життя ласки і живить нас Святими Тайнами. Ми слухаємо її, і знаючи, що підкоряємось їй, ми слухаємо самого Бога: «Хто слухає вас, мене слухає» (Лк. 10, 16); г) голова Церкви - папа - видимий заступник Ісуса Христа на землі. Ми віддаємо йому шану і любов, як невидимому Голові

Церкви, і слухаємо його, наче самого Христа; д) такі ж почуття маємо до наших настоятелів, в яких ми хотіли б бачити Христа: «Я дивлюся на мого настоятеля наче на подобу Христа».

Необхідність дару побожності. **Всі християни потребують цього дару,** якщо вони хочуть слухняно виконувати свої обов'язки перед Богом, дотримуватись відповідного послуху перед своїм настоятелем і жити в злагоді зі своїми підданими. Інакше вони ставитимуться до Бога як до Вчителя, молитва буде швидше тягарем, ніж підмогою, і Божі випробування будуть виглядати суворими або навіть несправедливими карами. А під впливом дару побожності Бог виглядає, наче Батько, ми з дитинною радістю віддаємо Йому честь і з солодкою відданістю цілуємо Його руки, які допускають нам терпіння тільки для того, щоб очистити і взяти ближче до себе.

Дар побожності ще більш необхідний для священників, ченців і всіх, хто старається жити досконалим життям на світі. Без дару побожності численні духовні вправи, які становлять більшу частину життя богопосвячених осіб, стануть важким тягарем, бо ніхто довго не буде думати про Бога, хіба що любити Його. Власне, цей дар побожності, поєднаний з любов'ю, впливає в душу почуття синівської ніжності до Бога, що перетворює наші духовні вправи у побожності в солодку злуку з нашим Небесним Отцем. Без сумніву, часом приходять випробування, але їх треба приймати терпляче, радо, бо вони походять від Отця, який тільки на хвилинку ховається від нас, щоб ми, Його діти, ще більше Його бажали. І якщо ми маємо тільки одне бажання - подобатися Йому, ми готові терпіти за Нього: «Хто любить - працює».

Цей дар не менш необхідний, щоб чемно, з любов'ю ставитися до тих осіб, які нам не подобаються, але яких Бог поставив під нашу опіку, щоб ми з батьківською ніжністю піклувалися про них, як св. Павло про своїх учнів: «О мої дітоньки, яких я знову народжую в муках, доки Христос вообразиться у вас!» (*Гал. 4, 19*).

Шляхи дотримання дару побожності. Перший шлях - це **часте розмірковування** над прекрасними текстами Святого Письма, де йдеться про доброту, батьківське Боже милосердя до людей, передовсім до праведних. Щоб було пізнане і полюблене, особливо в Новому Заповіті, ім'я Отця, яке Йому подобається, ми мусимо вдаватися до Нього в усіх наших труднощах, зі всією запопадливістю і дитин-

ним довір'ям. Ми мусимо виконувати наші вправи побожності з любов'ю, бажаючи, перш за все, і над усе подобатися Богові, а не зважати на особисту втіху.

Другий шлях - **перетворювати нашу звичайну працю на релігійний акт**, роблячи це, щоб подобатися нашому Отцеві, що на небесах. Таким чином все наше життя перетвориться на молитву і послідовно стане актом синівської побожності до Бога і братерської побожності до ближніх.

Ефекти дару побожності. Дар побожності: а) закладає в душу справжню синівську ніжність до нашого Небесного Отця; б) дає нам можливість адорувати незрозумілі Божі тайни, Божого Вітцтва у Пресвятій Трійці; в) пробуджує в наших душах синівську відданість Небесному Отцеві; г) дає нам можливість бачити у наших ближніх синів і братів в Ісусі Христі; ґ) спонукає нас любити всіх осіб і речі, які стосуються Божого Вітцтва і християнського братерства.

(ср.: А. Таццегеу. - Ор. сії. - Р. 620; А. Яоуо Магін. - Ор. сії. - Р. 388-390; ТЪе вансШег. - Р. 142).

Дар страху Божого

«Зо страху я пішов і закопав талант твій у землю» (Мт. 25, 25).

Що таке страх? Страх - це внутрішнє хвилювання з приводу зла, яке на нас спадає або може впасти і яке важко оминати.

Є шість видів страху: а) **зволікання або млявість** - страх перед працею, коли людина не хоче братися до роботи; б) **узгодження думки і дії** - розумовий акт спостереження і з'ясування: здатність схопити; неспокій душі - страх перед невдачею, нещастям, коли збільшується зло; в) **сором** - страх перед злом, яке зазвичай ганебне, стосується 6-ї або 9-ї заповідей Божих; г) **альярм** - страх перед уявним злом, коли людина не бачить можливості уникнути зла; ґ) **тривога** - неспокій - це страх, звичайно, перед уявним злом (тут ідеться про випадок, коли подія ще не трапилася, а страх уже є, наприклад, перед битвою); д) **терпіти важку муку, агонію**, розпачливо боротися духовно або фізично.

Страх Господній. Святе Письмо вчить, що страх Господній добрий: «Страх Господній приносить честь, славу, радість і задоволення. Страх Господній звеселить серце людини, додасть їй радості,

щастя і довгих літ життя» (*Урон. 1, 11*). «А ті, що зостануться, пізнають, що нема кращого за страх Господній і нема нічого солодшого, як згадати, що ми дотримувалися Заповідей Господніх» (*Проп. 23, 37*). «Страх Господній - це початок мудрості» (*Проп. 1, 16*).

Моральність страху. Страх сам по собі добро, але стає злом, коли настільки великий, що людина не виконує своїх обов'язків, занедбує добрі плани або грішить. У людей, як і в тварин, є два види схильностей, які їх притягують або відштовхують: **приємні** - притягують, **неприємні** - відштовхують. Усі прагнуть приємного і втікають від неприємного. Наприклад, **любов** притягує; так же й бажання - це прагнення добра, якого ще немає. Радість виникає з реального добра. Ненависть, навпаки, відштовхує; так само аверсія або смуток - це відчуття реального зла. Ми відвертаємося від неприємних і сумних речей. Кожне створіння прагне добра, краси, радості, бо це Божі прикмети. Тому якщо щось можливе, ми надіємося на це, якщо ж неможливе, людина часто впадає у розпач. Коли бачимо, що можемо подолати зло, в нас зароджується відвага, а коли зло велике й неминуче, на нас нападає страх. Коли людина хоче помститися, у ній зароджуються злість, ненависть.

Причини страху. Кожний страх бере свій **початок у любові**; ніхто не боїться втратити те, чого не любить. Тому любов і страх мають спільне коріння. Брак відваги - це друга причина страху, бо неміч спричиняє страх. Відвага долає небезпеку і страх. Однак є велика різниця між відвагою і страхом, бо страх придушує нас перед злом, а відвага допомагає нам перебороти й подолати його.

Святий Василій Великий розрізняє **три види страху**: **1) страх невільника** - страх перед паном (якщо праця не буде виконана, людину покарають); **2) страх робітника** - якщо праця не буде виконана, людина не одержить зарплатні; **3) синівський страх** - страх перед можливістю образити доброго батька. Саме останній страх із перелічених ми повинні мати перед Богом. Ми повинні боятися, щоб нічим Бога не образити. Добрий син старається подобатися батькові, а не ображати його (*пор.: П. Г. 31, 896В*).

Що таке дар страху Божого? Тут не говоримо про страх Божий перед карою за наші гріхи, які нас непокоять, засмучують і турбують. Не йдеться також про страх перед пеклом, образу якого достатньо, щоб людина навернулася. Говоримо про **синівський, сповнений любові, з належною пошаною страх** перед можливістю образити

Бога. Дар страху Божого удосконалює чесноту надії: застерігає не зробити чогось, що не подобається Богові й що віддаляє нас від Нього. Він також удосконалює чесноту стриманості, обороняючи нас від приемностей, які відлучили б нас від Бога.

Дар страху Божого схиляє нашу волю до синівської пошани до Бога, відвертає нас від гріха, який Богові не подобається, і дає нам надію та силу на Його допомогу.

Три головні акти страху Божого. Дар страху Божого містить три головні акти: дійсний сенс Божої величності, щирий жаль за найменші помилки, намагання уникати нагоди до гріха.

Дійсний сенс Божої Величності; великий страх перед найменшим гріхом, який міг би образити Його Безмежний Маєстат: «Чи ти не знаєш, - каже Господь наш Ісус Христос до св. Катерини Сієнської, - що всі терпіння, які душа переживає або може пережити в цьому житті, не є достатніми карами навіть за найменшу образу. Образа Мене, Безконечної Доброти, вимагає безконечної винагороди. Тому я хочу, щоб ти знала, що всі терпіння в цьому житті не є карою, а виправленням» (*Діалог. -Кн. 1. -С. 11*). Святи добре це зрозуміли. Вони гірко оплакували свої найменші помилки й ніколи не думали, що вже досить зробили, щоб відпокутувати за них.

Щирий жаль за найменші помилки, які зробили, бо вони образили Безконечного Бога, безмежно доброго. З цього жалю зроджується гаряче і щире бажання відпокутувати свої гріхи жертвою і любов'ю.

Намагання уникати нагоди до гріха, втікати від нього, наче від смертельної загрози: «Втікай від гріха, як від змії» (*Екл. 21, 2*). Треба постійно прагнути подобатися Богові нашою поведінкою. Поводячись мудро, ми удосконалюємо чесноту стриманості, уникаючи всіх заборонених спокус, і удосконалюємо чесноту надії, підносячи наші очі до Бога з синівським довір'ям.

Необхідність страху Божого. Цей дар потрібний, щоб уникнути надмірного панібратства з Богом. Дехто спокушуваний і забуває про Божу велич і безконечну відстань між Богом та людиною, маючи завелике панібратство зі святими речами і Богом, говорячи до Нього з надмірною сміливістю і трактуючи Його, наче нарівні з собою. Без сумніву, сам Бог дає відвагу деяким душам до солодкої інтимності, до дивної фамільярності з Ним, однак ініціатива повинна виходити від Нього, а не від нас. Крім того, синівський страх не виключає ніжної фамільярності, яку бачимо в деяких святих.

«Коли ми дуже шануємо якусь особу, котра є вищою за нас... спершу ми наближаємося до неї з якимось острахом, а навіть неспокою; але коли особа, яку ми так високо оцінюємо, теж виявляє велику чемність, радість бачити нас, говорити з нами й усвідомлює, що ми її любимо... якщо вона погоджується жити з нами в довірливій фамільярності, повага до неї не стримує наших гарячих почуттів... Навпаки, чим більше її поважаємо, тим більшою є наша любов, тим глибшою наша вдячність, тим палкішим є наше бажання виявити їй нашу любов та вдячність ніжністю і відданістю (*Fr. de Smedt. Norte vie Surnat. - Vol. 1*).

Цей дар не менш корисний, щоб зберегти наше добре ставлення до інших, насамперед до нижчих, не показувати високодумності й гордовитої поведінки з ними, що більше відповідає поганам, ніж християнському духові. Синівський страх до Бога, який є нашим і їхнім Батьком, допоможе нам, попри наш авторитет, йти скромною дорогою, бо авторитет походить не від людини, а від Бога.

Чинники втримання дару страху Божого

Нам треба часто **шанувати Безконечну Божу Велич**, Його прикмети, Його суверенність і роздумувати над природою гріха, який, навіть найменший, ображає Безконечний Божий Маєстат. Тому неможливо не мати пошани і страху перед нашим найвищим Учителем, якого ми постійно ображаємо: «Пробий моє тіло списом твого страху, бо я боюся твого суду» (Пс. 127, 120). Коли звертаємося до Нього, робимо це з покорю і каяттям.

Щоб мати ці почуття, добре **робити іспит нашій совісті** з увагою, збуджуючи в наших серцях радше жаль, ніж бажання детально пізнати свої вади: «...серцем сокрушеним і смиренным ти, Боже, не нехтуєш» (Пс. 51 (50), 19). Щоб зберігати більшу чистоту серця, нам краще єднатися чимраз більше з терплячим Христом, бо чим більше ми зненавидимо гріх, тим повнішим буде наше прощення.

Ефекти дару страху Божого: а) ніжне почування величності Божого Маєстату, яке викликає в душі глибоку адорацію з пошаною і покорю; б) велика відраза до гріха і щирий жаль з приводу нового гріха; в) прагнення оминати навіть найменшу нагоду образити Бога; г) досконале відокремлення від всіх створених речей.

(*cf.: A. Tanquerey. - Op. cit. - P. 624; A. Royo Marin. - Op. cit. - P. 334-338; The Sanctifier. - P. 128*).

Схема відношень між дарами

Між ними самими

3» га о.	Щоб розглянути правду Щоб правильно осудити	Божі речі створені Практичну _ поведінку:	розум, мудрість, знання, рада.
я X Бн Ч га К о * б К « я	У ставленні до інших (Бога, родичів, держави) .У ставленні до себе	(проти страху, небезпеки) _ (проти пожадання)	побожність, міцність, страх Божий.

2. Відношення за їх властивими актами:

В контемплятивному житті:	мудрість, розум, знання, [рада, побожність,	Відповідає інтелектуальним чеснотам.
В активному житті:	міцність, страх Божий.	Відповідає моральним чеснотам.

3. Відношення за їх матерією:

У відношенні до важких речей:	мудрість, розум, рада, міцність.
У відношенні до звичайних речей:	знання, побожність, страх Божий.

ІНШІ ДАРИ СВЯТОГО ДУХА

Деяким людям Святий Дух дає надзвичайні дари, як, наприклад, **дар говорити різними мовами, робити чуда, пророкувати, розрізняти духів, дар провидіння, возвищення-піднесення тощо.**

Апостоли одержали в день П'ятдесятниці дар говорити різними мовами; пророки Старого Заповіту знали майбутні події. Йосиф Єгипетський пізнавав майбутнє зі снів. Петро відгадав думки Ананії. Катерина Еммеріх (11824), монахиня з Ділмен, бачила в об'явленні

ціле життя Ісуса Христа, Матері Божої і багатьох святих. Такі дари Святий Дух роздає, як хоче (1 Кор. 12, 11).

Святий Дух дає надзвичайні дари переважно для спасіння вірних і для користі Церкви.

Дари Святого Духа у значній мірі мали Ісус Христос (Ді. 10, 38), Пречиста Діва Марія, апостоли, патріархи та пророки Старого Заповіту й усі святі Католицької Церкви.

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - Жовква, 1913. - С. 253-254*).

Класичний текст про дари Святого Духа знаходимо у Святому Письмі: «І вийде паросток із пня Сесея, і вітка виросте з його коріння. Дух Господній спочине на ньому, дух мудрости й розуму, дух ради і кріпости, дух знання й страху Господнього. Він дихатиме страхом Господнім; він судитиме не як око бачить і не як вухо чує присуд видаватиме» (Іс. 11, 1-3).

Цей текст стосується Ісуса Христа.

ПЛОДИ СВЯТОГО ДУХА І БЛАЖЕНСТВА

З дарами приходять плоди Святого Духа і блаженства, які відповідають їм і доповнюють їх, а також харизми, які мають певне відношення до них.

Плоди Святого Духа

Якщо душа вірна активним ласкам, які викликають чесноти й дари, тоді виконуються акти чесноти. Спочатку недосконало і з труднощами, потім досконаліше і з більшим натхненням, так що серце сповнюється святою радістю. Це плоди Святого Духа.

Можна дати таке визначення: плоди Святого Духа - це акти чесноти, які набирають досконалості й сповнюють душу святою радістю.

Плоди Святого Духа перелічує св. Павло: «А плід Духа: любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, доброта, вірність, тихість, здержливість...» (Гал. 5, 22-23).

Св. Павло не мав на меті перелічити всі плоди Святого Духа, як це зауважує св. Тома, який погоджується зі св. Августином, що ці числа радше символічні, і справді зазначає всі ці акти чесноти, в яких душа знаходить духовну розраду: «Плоди є добродійні діла, в яких знаходимо задоволення» (св. Тома. I-II, кв. 70 а 2).

Ці плоди відрізняються від чеснот і дарів так само, як дії відрізняються від спонуки, яка їх спричиняє. Ба більше, призначення плодів не відповідає всім актам чеснот, а тільки тим, які викликають душевне задоволення, насолоду.

Спочатку акти чесноти часто вимагають великого зусилля і часом неприємні. Але раз взявшись дотримуватися чесноти, ми набуваємо легкості й виконуємо ці акти без великих труднощів і з приємністю, зі звички. Тоді це можна назвати плодами. Дотримуючись чеснот, можемо очікувати плодів, а відтак і блаженства, які є провісниками вічного щастя.

Блаженства

Ще досконалішими є блаженства. Вони означають завершення і дефінітивний зріст християнина на землі, оскільки плоди й блаженства - це дії і звички (св. Тома. I-II, кв. 69, а 1). Як і плоди, блаженства випливають з чеснот і дарів, але є такими досконалими актами, що їх треба визнати більше за дарами, ніж за чеснотами (Там же. 70, 2). Крім нагороди, яка йде з ними, вони випереджають вічні блаженства тут, на землі (Там же. 69 а 2).

На Горі блаженств Господь наш Ісус Христос називає 8 блаженств:

«Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне.

Блаженні тихі, бо вони успадкують землю.

Блаженні засмучені, бо будуть утішені.

Блаженні голодні та спрагли справедливості, бо вони наситяться.

Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя.

Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога.

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться.

Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне» (Мт. 5, 3-10).

Це число містичне, що вказує на щось безконечне. Св. Тома присвячує два розділи, щоб пояснити 8 блаженств і їх відповідні нагороди.

Св. Тома навчає:

1. Блаженства, які виголосив Господь наш Ісус Христос на Горі блаженств, — це радше дії, ніж звички душі. Тому блаженства відрізняються від дарів, які є звичками.

2. Нагороди, обіцяні в блаженствах, не є виключно для втіхи в небі; деякі з них мають свій початок у теперішньому житті. Нагороди, які матимемо у небі в досконалій повноті, можна в деякий спосіб мати й у теперішньому, недосконалому стані людини на землі.

3. Блаженства правильно перелічує Святе Письмо. Вони відтягують людину від чуттєвих речей через активне життя до контемпляції. Спочатку Святе Письмо навчає людину не бажати щастя в чуттєвих речах: багатстві, славі, самовдоволенні. Людина має бути убога духом, тиха, лагідна, співчутлива. Опісля скеровує людину до щастя в її активності зі своїми ближніми, тому вона має бути справедлива, милосердна.

4. Зрештою, людина має приготуватись до контемпляції, щоб побачити Бога. Вона має бути чиста серцем, має бути миротворцем.

5. Нагороди, які обіцяють блаженства: царство небесне, край життя, повнота справедливості, одержане милосердя, бачення Бога, повний стан дітей Божих - всі ці нагороди одержимо досконало в небі. Вони будуть доповнені досконалою щасливістю в небі. Потрібно, щоб ми краще зрозуміли ці перелічені нагороди (св. Тома. I-II, кв. 69).

Схема відношень між чеснотами, дарами і блаженствами

Теологічні чесноти

Чесноти: любов, віра, надія.

Дари: мудрість, розум, знання, страх Божий.

Блаженства: миротворці, чисті серцем, ті, що плачуть, убогі духом.

Моральні чесноти

Чесноти: мудрість, справедливість, міцність, поміркованість.

Дари: рада, побожність, міцність, страх Божий.

Блаженства: милосердні, лагідні, голодні й спрагли, убогі духом. (св. Тома. Сумма. I-II, кв. 8, 9, 19, 45, 52, 121, 139 і 141 а 3).

РОЗРІЗНЕННЯ ДУХІВ

Вступ

У Старому Заповіті говориться про вплив доброго духа, духа Божого, на людину, якому чинить опір злий дух. Про це йдеться, наприклад, в історії царя Савла (1 Цар. 10, 9; 16, 14-23). У Новому Заповіті змальовується, як добрий дух веде Христа у пустелю, і там Його спокушає злий дух (Мт. 4, 1-11). Святий Іван радить вірним, щоб «випробовували духів, чи вони походять від Бога», і дає їм знаки,

по яких їх пізнають: «Любі, не кожному духові вірте, а випробуйте духів, чи вони від Бога, - багато бо лжепророків прийшло на світ. **З цього спізнавайте Божий Дух:** кожен дух, який визнає, що Ісус Христос прийшов у тілі, той від Бога. А кожен дух, що не визнає Ісуса, - той не від Бога, але антихриста, про якого ви чували, що він прийде, та й тепер уже у світі... Ми - від Бога. Хто знає Бога, слухає нас; хто ж не від Бога, не слухає нас. З цього спізнаємо дух правди й дух омани» (1 Ів. 4, 1-6).

Св. Павло ставить розрізнення духів **між харизмами**, які вливає Святий Дух: «Одному бо дається через Духа слово мудрости; іншому, згідно з тим самим Духом, слово знання; іншому віра у тім самім Дусі; іншому дар зцілення у тім єдинім Дусі; іншому сила творити чуда; іншому дар пророкування; іншому **розпізнавання духів**, іншому різні мови, іншому ж тлумачення мов. А все це чинить один і той же Дух, що розподілює кожному, як він хоче» (1 Кор. 12, 8-11).

Тому не дивно, що вже від ранніх часів християнства церковні автори підкреслювали необхідність розрізнення духів, які впливають на людину.

Св. Отці-пустельники та інші засновники монашого життя розвинули й удосконалили цю науку. Так робив св. Антоній, як це оповідає його життєпис, написаний св. Атанасієм; а Касіян ще повніше описує її у своїх «Конференціях» (I, гл. 16-23; II, VII).

У Середньовіччі про розрізнення духів говорить св. Бернард; у першій половині XIV століття Генрик з Фрідмар написав навіть на цю тему твір «Про чотири інстинкти: Божий, ангельський, диявольський і природний».

Подібні твори писали св. Бернардина з Сієни - «Про інспірації» (1443), Деніс Картузіянин - «Про розпізнавання та іспит духів», також Ґерсон і Петро з Алліако. Останній говорить насамперед про розрізнення між правдивим і фальшивим об'явленням.

Багато сучасних авторів пишуть про обидва ці роди: розпізнавання внутрішніх порушень і розпізнавання об'явлень, коли інші, як св. Ігнатій, говорять тільки про розпізнавання духів.

Приклад подібного вчення знаходимо в магометан у книжці «Алгазела» під заголовком «Мінгаді». Воно, очевидно, бере свій початок від християн Сходу, де ця наука була поширена раніше.

Треба зауважити, що хоч автори приписують добрі думки доброму духові, а злі - злому духові, тобто дияволів, однак від самого початку вони були свідомі того, що багато думок і внутрішніх поштовхів походить від самої людської природи. Тому Оріген говорить: «Ми зауважуємо, що думки, які виникають у наших серцях... деколи походять від нас самих, деколи постають задля протидіяння чеснот, а іншим разом їх посилає Бог або добрі ангели». Подібно Касіян (*Конференції, I, гл. 19*) стверджує: «Справді, ми мусимо бути свідомі передовсім того, що наші думки мають три можливі джерела: Бога, диявола і нас самих».

Однак у наш час психологічна наука, особливо психопатологія, зробила великий поступ і тепер з її допомогою справді можна розпізнати, що абсолютно природне, чи воно хворе, чи нормальне. Багато явищ, які раніше приписувалися діям доброго або злого духа, доводять, що це не так. Традиційні правила поведінки цілком зрозумілі, і їх треба далі дотримуватися із застереженням, щоб відрізнити природні спонуки від ангельського натхнення.

Що значить *розрізнити духів»?

«Дух»

Проблема розрізнення духів впливає з ілюзій і спокус під виглядом добра, яке звичайно зустрічаємо в духовному житті. Серед багатьох думок і спонук, які постійно постають в умі, деякі можна відразу розпізнати як погані або менш добрі, ніж протилежні їм (звичайно, такі погані або менш добрі думки - це спокуси).

Інші на перший погляд здаються добрими, але досвід показує, що коли ми їх тримаємося й за ними йдемо, остаточно збільшуємо зло або, щонайменше, чинимо менше добра. Наприклад, думка доброї речі самої в собі може скерувати нас невчасно і ввести у зло або ж може спонукати нас зробити щось добре саме по собі, та воно відриватиме нас від виконання чогось кращого і необхіднішого.

Ми знаємо з науки об'явлення, що такі думки й спонуки можуть походити від добрих або злих ангелів. Без сумніву, добрі ангели бажають тільки нашого духовного добра, тоді як злі ангели прагнуть нашої руїни. Тому за всяку ціну мусимо йти за натхненням добрих ангелів і рішуче відкидати думки злих. Віддавна духовні автори Церкви були дуже обережні в розрізненні духів.

Зрештою, дуже часто неможливо з певністю відрізнити спонуки і думки, які походять від ангелів, від тих, джерелом яких є наша людська природа згідно з психологічними законами, як ефекти, що походять із внутрішніх станів. Тому краще не намагатися відділяти природні думки від ангельських, але старатися вирішити проблему, вибираючи думки або спонуки, які не є злими самі по собі. Для цього стане в пригоді визначення, яке подає Алварез де Паз, як більш придатне для нашого християнського життя: «Дух, якщо одна ідея взагалі може висловити його значення, - це той невидимий елемент, який внутрішньо спонукає людину виконати людську дію, тобто жити праведно, чесно, справедливо, покутуючи за свої гріхи, вибрати особисту форму життя або навпаки - збільшити якусь нещасну справу... або ж дух - це внутрішній поштовх-спонук до якогось учинку. Це не що інше, як розуміння або осуд дотичного розуму й нахил волі до праці або ігнорування праці, до якої нас спонукає внутрішній принцип». Тут «дух» розглядаємо в обох значеннях.

Ангели

Слово «ангел» (по-грецьки «ангелос», по-єврейськи «малак», по-латині «анджелюс») означає «посланець». Зазвичай ангел означає доброго духа як Божого посланця в керуванні світом (*П. Л. 37, 1348 - св. Августин*).

Ангел - це створена субстанція, суто духовна, розумна й існуюча (вона має свою персональність) (пор.: *А. Танкерей. Синопис. Теолоджіє Догматіче II. - Н. 775. - С. 480*).

Св. Тома каже: Ангели - це створіння. Вони існують, але не з необхідності - існування дав їм Бог. Тобто вони існують через участь. А те, що має існування через участь, одержує своє існування від Того, хто має свою власну суть. Тільки Бог існує своєю власною суттю. Тому ангели мають своє власне існування від Бога, вони були створені.

Тільки Бог існує споконвіку. Він творить речі з нічого. Створіння існують після того, як вони були нічим, тобто не існували. Отже, ангели не існували споконвіку.

Виглядає найправдоподібніше, що ангели і тілесний світ були створені одночасно, а не спочатку ангели (наче якийсь незалежний світ духів), а відтак тілесний світ. Ангели - частина Всесвіту, а жодна

частина не є досконалою, якщо її відлучити від цілості, повноти, до якої належить.

Ангели були створені в небі. І годиться, щоб створіння найбільш досконалої природи були створені в найшляхетнішому місці (*Сумма I, кв. 61*).

Святе Письмо називає ангелів «сини Божі» (*Іов 1, 6*) або «духи», каже, що їх дуже багато (*Бут. 28,12*). Пророк Даниїл бачить у видінні престол Бога, де «тисячі тисяч йому служили, і силенна безліч перед ним стояла» (*Дан. 7, 10*). А св. Іван Богослов у книзі Одкровення КЗС: «Потім я бачив, і чув голос ангелів багатьох навколо престола; і істот, і старших; і було число їх - множини множин і тисячі тисяч» (*Од. 5, 11*). Сам Ісус Христос говорить про легіони ангелів (*Мт. 26, 53*). Святий євангеліст Лука згадує про небесне військо (*Лк. 2, 13*).

Ангели - це духи (*Чис. 22, 31; Юд. 6, 21; 13, 16*); **з неба** (*Бут. 21, 17; 22, 11; Іов 1, 6 : 2, 1* - в останньому випадку - сини Божі).

Поділ ангелів. Починаючи від псевдо-Діонісія Ареопагіта (V ст.) ангелів поділяють на дев'ять хорів і три чини: 1) серафими - «огнисті», «шляхетні» — еднаються з Богом у любові; 2) херувими - «сповнені мудрості», або сильні - пізнають Божі секрети; 3) престоли - призначені приймати Бога; 4) господства - означає те, що мають робити; 5) власті - упорядковують чинники виконання наказів; 6) сили - дають можливість виконати накази; 7) начала - починають і проводять акції; 8) архангели - виконують накази; 9) ангели - посланці, посередники.

Св. Тома поділяє їх на три групи (*Сумма I, кв. 108 а 6*): 1) серафими, херувими і престоли; 2) господства, власті й сили; 3) начала, архангели й ангели. Перша група ангелів призначена для контемпляції Бога. Друга група призначена для управління світом. Третя група призначена для виконання Божих порад.

Завдання ангелів. Ангели мають подвійне завдання.

Завдання ангелів щодо Бога. Ангели, в першу чергу, є Божою вартою і проголошують Божу славу (*Дан. 7,10*), вони є Його військом (*Пс. 148, 1-2; Мт. 26, 53; Лк. 2, 15*), вони бачать Бога (*Мт. 18, 10*), вихваляють Його та оспівують славу Божу, як описує пророк Ісаїя: «...бачив я Господа на високім і піднесенім престолі; поли його риз наповнювали храм. Над ним стояли серафими. Кожен мав по шість крил: двома закривав собі кожен обличчя, двома закривав

ноги, а двома - літав. І кликали один до одного: «Свят, свят, свят Господь сил; вся земля повна його слави!» (6, 1-4).

Св. Іван Богослов говорить в Одкровенні: «Потім я бачив, і чув голос ангелів багатьох навколо престола і істот і старших; і було число їх - множини множин і тисячі тисяч, що казали голосом гучним: «Достойний Агнець заколений прийняти силу і багатство, і мудрість, і міцність, і кріпкість, і честь, і славу, і благословення». І всяке створіння, - на небі і на землі і під землею, і на морі, і все, що в них, - чув я, казало: "Тому, хто сидить на престолі, і Агнцеві - благословення і честь і слава і влада на віки вічні"» (5, 11-12).

Наша східна Свята Літургія згадує про це завдання ангелів у молитві входу: «Владико Господи Боже наш, що установив на небі чини і воїнства ангелів і архангелів на служіння Твоєї слави...»

В молитві під час тропарів священник молиться: «Боже святий, що в святих перебуваєш, Тебе трисвятим голосом серафими оспівують і херувими славословлять, і всі небесні сили тобі поклоняються».

Друге завдання ангелів щодо Господа Бога - це ревне і скоре служіння Богові.

Господь посилає своїх ангелів, щоб підготувати народ, як описує пророк Малахія: «Оце я посилаю гінця мого, й він приготує дорогу передо мною, і Господь, що ви його шукаєте, прийде негайно у храм свій. Ангел союзу, що ви його бажаєте, - ось він іде, - говорить Господь сил. Хто витримає день його приходу?» (3, 1-2).

Завдання ангелів щодо людей. У Старому Заповіті ангели — це послы, яких Бог посилає до людей, щоб передати їм свої накази (2 Цар. 1, 3; Суд. 6, 11-18) або щоб навчити пророків (Зах. 3, 4-6; Дан. 2, 22), або щоб охороняти якусь особу (Тов. 3, 24-25) і вибраний народ (Дан. 10, 13-29; 12, 1), або щоб покарати противника.

У Новому Заповіті все зосереджується у Христі та Його справі відкуплення.

Ангел-хоронитель. Відносно людей ангели з волі Божої наші опікуни й хоронителі. У Псалмі 91 (90) сказано: «Бо ангелам своїм він повелить про тебе, щоб берегли тебе на всіх твоїх дорогах».

Ангелів, завданням яких є охороняти людей, називаємо ангелами-хоронителями. Святі Отці Церкви вчать, що кожна людина має ангела-хоронителя. Св. Василій Великий «Ніхто не заперечить, що кожний вірний має свого ангела» (Проти Евномія. 3, 1).

Подібно говорить св. Іван Золотоустий: «Кожний з нас має ангела» (*Бесіда 26-та на Ді. 12, 1-3*).

У прохальній екстенії на Святій Літургії просимо в Бога про ангела-хоронителя: «Ангела миру, вірного наставника, хоронителя душ і тіл наших у Господа просім».

Згідно зі Святим Письмом, вчать Святі Отці, не тільки кожна людина, а й кожна громада й народ мають свого ангела-хоронителя.

Вони поставлені для охорони людей. Христос щоб не карати малих, бо їх ангели оглядають лице Отця Небесного.

Св. Павло говорить: «Хіба ж не всі вони служебні духи, що їх посилають до послуг тим, які мають успадкувати спасіння?» (*Євр. 1, 14*).

Вони опікуються спільнотами. Так, Церквою опікується св. Михаїл (*Дан. 10, 21; 12, 1*). Вони є опікунами держав. Так, святий Архангел Михаїл - патрон України. Вони ведуть вибраний народ (*Вих. 23, 20*). Ангел - покровитель Персії клопочеться, щоб не забирати євреїв із Персії, бо вони були духовно корисні (*Дан. 10, 13*).

Завдання ангела-хоронителя

Ангел-хоронитель стереже тіло, щоб ніщо не нашкодило йому (*Бут. 48, 16*). «Ангел, що рятував мене (Йосифа - *авт.*) від усякого лиха, нехай благословить цих хлопців...» Він відвертає небезпеки, допомагає в усіх справах, наприклад, у здоров'ї (*Тов. 12, 3*); ангел пильнує нас.

Ангел-хоронитель стереже душу. Він відганяє дияволів, щоб не шкодили нам (*Тов. 8, 3*); посилає святі думки, щоб ми могли робити добро (*Тов. 6, 16*); відвертає від нас зло, дає добрі поради; представляє Богові наші молитви, добрі вчинки (*Тов. 12, 12*); застерігає від хвороб (*2 Цар 24, 16*); допомагає в особливий спосіб у час смерті (*Лк. 16, 22*); застерігає від гріха; заступається за нас перед Богом. Він - наш провідник, наш помічник, постійний свідок наших думок, слів і вчинків.

Наш обов'язок щодо ангелів

Ми повинні:

1. Віддавати їм гідну честь, слухати їхніх натхнень.
2. Мати довір'я до ангелів, бо вони нам допомагають.

3. Мати набожність до ангелів.

4. Молитися до них, щоб допомагали нам і берегли нас.

Ось невелика молитва до ангела-хоронителя: «Ангеле Божий, хоронителю мій, ти завжди при мені стій, рано, ввечір, вдень, вночі - будь мені завжди до помочі, стережи душі і тіла мого і заведи мене до життя вічного. Амінь».

Карл Раннер подає критичну науку й історію про ангелів (*Sacramentum Mundi // An Encyclopedia of Theology. - Tom I. Herder and Herder, 1968. - P. 27-35; cf.: S. Thomas I, q. 61-113; Dizionario Enciclopedico di Spiritualita. - Ed. Studium Romae, 1975. - Tom I. - P. 97; Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Dogmaticae II. - P. 777-811; The Spiritual Life. - P. 183-184*).

Св. Тома каже про ангела-хоронителя таке (*Сумма I, кв. 113*):

1. Потрібно, щоб непостійна і грішна людина мала ангела-хоронителя, який би завжди спонукав і спрямовував її до добра.

2. Св. Єронім у своєму коментарі на *Mt. 8, 10* Гідність людських душ велика, бо кожний має призначеного ангела-хоронителя». Боже провидіння поширюється не тільки на все людство, а й на окремих людей. Кожна особа має, за люблячим Божим провидінням, свого ангела-хоронителя.

3. Виходить, що обов'язок оберігати людей належить до найменшого ступеня небесних духів, тобто до дев'ятого хору ангелів.

4. Кожна людина без винятку має ангела-хоронителя, поки вона подорожує на цій землі, тобто він супроводжує її впродовж усього земного життя. В небі людина матиме товаришем ангела, який буде панувати над нею, але не як сторож, їй не потрібен буде сторож, якщо стережена подорож була вдало закінчена. В пеклі кожна людина матиме впалого ангела, який мучитиме її.

5. Кожна людина має свого ангела-хоронителя від народження, а не, як деякі думали, від хвилини хрещення.

6. Ангел-хоронитель - це дар Божого Провидіння. Його ніколи не забракне, і він ніколи не забуває про свій обов'язок. Однак деколи з Божого провидіння людина мусить перенести якусь турботу, прикрість і цьому ангел-хоронитель не запобігає.

7. Ангел-хоронитель не засмучується зі зла, що спадає на того, кого він стереже, бо всі ангели постійно перебувають у блаженному спогляданні й сповнені радістю і щастям. Ангели-хоронителі не хочуть гріха, який чинять ті, кого вони стережуть, ані не бажають для людини

покарання за гріх. Вони хочуть, щоб панувала Божа справедливість, яка вимагає, щоб людина мала свою дорогу, а якщо вона обере гріх, то щоб пережила негаразди і прикrostі й отримала кару.

8. Всі ангели є у згоді з Божою волею настільки, як це їм об'явлено.

Злий дух

Святе Письмо про злого духа

Всі створені ангели були спочатку милі Богові, однак багато з них згрішили гордістю, і за це Бог навіки зіштовхнув їх до пекла (*2 Пт. 2, 4*).

Всі ангели спочатку мали Святого Духа. Коли Бог створив їх природу, дав їм і ласку. Бог випробовував усіх ангелів, щоб вони заслужили на вічне щастя. Багато з них не витримали цього випробування і впали, а тому втратили Святого Духа й освячуючу ласку. Спаситель говорить, що вони не витримали у правді (*Ів. 8, 44*). Вони захотіли прирівняти себе до самого Бога, як описує пророк Ісаїя: «Як же ж це ти впав із неба, ти, блискучий сину зірниці? Як тебе повалено на землю, тебе, що підбивав усі народи? Ти ж говорив у своєму серці: - На небо зійду, над Божими зорями мій престол поставлю й возсяду на горі зборів, на краю півночі. Зійду на вершок хмар, зроблюсь, як Всевишній. Та ось ти в Шеол провалився, в яму преглибоку» (*Іс. 14, 13-15*).

Велика боротьба зчинилася на небі. Михаїл та його ангели боролися з дияволом і його ангелами. І скинено диявола враз із його ангелами, і не знайшлося їм більше місця у небі. Святий Іван в Одкровенні (*12, 7-9*) так описує цю подію: «І настала війна на небі: Михаїл і ангели його воювали проти дракона, і дракон воював та й ангели його, та не перемогли, ані місця не знайшлося їхнього більше на небі. І повержено дракона великого, змія стародавнього, званого дияволом і сатаною, що зводить вселенну, - повержено на землю, і ангели його з ним повержені».

Коли добрі ангели боролися зі злими, казали їм: «Хто яко Бог?» (по-єврейськи: «Михаїл»). Упавші ангели зуться чортами, дияволами, дідьками або злими духами, їхній провідник зветься сатана, або люцифер (досвітня зоря, світлодавець), бо перед падінням він займав одне з перших місць серед ангелів. Те, що злі духи мають свого провідника, зрозуміло зі слів Ісуса Христа: «Ідіть... прокляті, в вогонь вічний, приготований дияволу й ангелам його» (*Мт. 25, 41*).

Злі духи є нашими ворогами, вони заздять нам, стараються схилити нас до злого і можуть, за Божим допустом, завдавати шкоди нашому тілу й нашим справам.

Св. Басилій КЄЖЮ «Оскільки диявол нічого не може вдіяти проти Бога, він звертає свою злість на людей, які є подобою Бога». Диявол дуже заздрисний, він спокушав самого Христа (Ів. 13, 27). За Божим допустом диявол може шкодити у повсякденних справах, у здоров'ї, як бачимо з історії праведного Іова та біснுவатого. Він бажає знищити Церкву та її слуг, як це виявив Христос: «...Сатана наставляв, щоб просіяти вас, як пшеницю» (Лк. 22, 31). Він - ходить як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти» (1 Пт. 5, 8). Треба чинити опір йому, ЯК ЮЖЄ св. Яків: «Противтеся дияволу, і він утече від вас» (Як. 4, 7). Христос дав приклад протидії злу, коли диявол спокушав його: «Геть, сатано!» (Мт. 4, 10).

Існування злого духа

Собори. Першим Собором локального характеру, який зайняв офіційну й рішучу позицію щодо диявола, був провінційний Собор у Бразі, в Португалії, 561 року; причиною цього була наука тих, які твердили, що диявол не був створений Богом.

IV Латеранський Собор (1215) за Інокентія III затвердив цю науку проти дуалізму, повторюючи, що «диявол та інші демони були створені Богом добрими, а стали злими через власну провину».

Декрет Тридентського Собору стосовно первородного гріха каже, що гріх поставив людство у рабство диявола, який мав силу над смертю. І з цією метою цитує лист св. Павла до Євреїв (2, 14-15): «А що діти були учасниками тіла і крові, то й він подібно участь у тому брав, щоб смертю знищити того, хто мав владу смерті, тобто диявола, і визволити тих, що їх страх смерті все життя тримав у рабстві».

II Ватиканський Собор твердить, що завдання Церкви полягає у тому, щоб вирвати людей з неволі диявола (*Lumen Gentium*, 17) і зберегти в новому обряді хрещення екзорцизм, який був у традиції від початку. Соборові отці нагадують, що Христос має силу над дияволом (*Lumen Gentium*, 5). Ці декларації ґрунтуються на вірі, що диявол існує.

Папа Павло VI. В одній зі своїх промов під час генеральної аудієнції 15 листопада 1972 року папа Павло VI підтвердив давню християнську

віру в існування диявола або духа особистого зла. Він сказав про існування диявола: «Зло більш не є тільки брак, а й ефект - істота жива, духовна, морально зіпсута і звідна. Жахлива реальність. Містична і лякаюча... Це ворог номер один, він є найспритнішим спокусником - «пер ексчеленс». З Біблії знаємо, що це буття, темне і каламутне, справді існує і ще діє зі зрадливою хитрістю; це прихований ворог, який сіє блуди і нещастя в історії людства».

Папа ясно сказав, що він не вживає метафоричних висловів у своїх спостереженнях про дияволів; точно вказав, що ті, хто відкидає можливість визнати існування цієї страшної реальності, «виходять з рамок біблійного і церковного навчання», і врешті зауважив: «Можемо супонувати його збочену акцію, де радикально, делікатно й абсурдно заперечується Бог, де гіпокритично і сильно висловлюється брехня проти очевидної правди, де через холодний і жорстокий егоїзм згасла любов, де ім'я Христа відкидається свідомо і збунтованою совістю (*пор.: 1 Кор. 16, 22; 12, 3*), де дух Євангелія містифікується і спростовується, де впадати у розпач вважається за остаточне слово».

Стратегія диявола

Боделер твердить, що найкращою стратегією диявола є **обдурювання**, яке полягає в тому, **щоб переконати людей, що він не існує**. Якщо таке припустити, мусимо визнати, що сатана мав би великий успіх.

Святий євангеліст Іван описує диявольську тактику: диявол був спочатку **брехливим і батьком брехні**: «Диявол вам батьком, - каже Ісус до юдеїв, - тож волите за волею батька вашого чинити. А був він душогубець від початку, і правди він не тримався, бо правди нема в ньому. Коли говорить брехню, зо свого говорить, бо він брехун і батько лжі» (*Ів. 8, 44*).

Диявол є обманливим духом. Св. Павло каже: «Дух виразно каже, що за останніх часів деякі відступлять від віри і пристануть до духів обманних і навчань бісівських; зведені лицемірними брехунами з таврованим сумлінням...» (*1 Тим. 4, 1*).

Диявол удає з себе ангела світла. «Воно й не диво: сам бо сатана вдає з себе ангела світла. Нічого, отже, надзвичайного в тому, коли і його слуги вдають із себе слуг праведности. Кінець їхній буде за ділами їхніми» (*2 Кор. 11, 14*).

Диявол закладає пастки. Св. Павло говорить про це: «Треба також, щоб він мав гарне свідчення (вимоги до кандидата на єпископа - *авт.*) і від тих, що зовні щоб не опинився у ганьбі та у диявольських тенетах» (1 Тим. 3, 7). «А ті, що хочуть багатіти, впадають у спокусу та в тенета, і в безліч бажань безглузвих та шкідливих, що штовхають людей у прірву та погибель» (1 Тим. 6, 9).

Диявол робить засідки, тому треба бути готовими до боротьби з ним. Св. Павло застерігає, щоб бути готовими: «Одягніться в повну зброю Божу, щоб ви могли дати відсіч хитрощам диявольським. Нам треба боротися не проти тіла й крові, а проти начал, проти властей, проти правителів цього світу темряви, проти духів злоби в піднебесних просторах. Ось чому ви мусите надягнути повну зброю Божу, щоб за лихої години ви могли дати опір і, перемагаючи все, міцно встоятися» (Еф. 6, 11-13).

Диявол шукає жертви, але його тактика вже відома. «Кому, отже, прощаєте, то і я прощаю; бо коли я простив, - оскільки мав я щось, прощати, - то ради вас зробив те перед обличчям Христовим, щоб нам не впасти жертвою сатани, бо задуми його нам добре відомі» (2 Кор. 2, 10-11).

Диявол уночі сіє кукіль, незгоду, нелад (Мт. 13, 25).

Навчає нас, що у світі завжди є ворожа сила, яка бажає й надіється зруйнувати добре зерно...

Як важко відрізнити добрих людей від злих, наче кукіль від пшениці, поки ще росте.

Не будьмо передчасно суддями, бо єдиний справедливий суддя - це Бог, **правда завжди під кінець вийде на поверхню.**

Диявол - це князь темряви, що втікає від світла дня: «...Що спільного між світлом та темрявою? Яка згода між Христом і Веліялом?» (2 Кор. 6, 14-15).

Диявол не може безпосередньо впливати на розум і волю людини. Бог затримав це святилище для себе самого, і тільки Він може ввійти туди й торкатися головного механізму волі, не надуживаючи нею. Диявол, однак, може впливати на тіло, на наші зовнішні та внутрішні снаги, особливо на уяву і пам'ять, а також на наші пристрасті, які знаходяться в почуттях. Таким чином, диявол діє не прямо на волю, а домагаючись згоди через різні порушення сензитивних снаг. Воля, однак, як навчає св. Тома, завжди залишається спроможною дати або не дати згоду (св. Тома. Сумма Теології. I, кв. III а 2).

Диявол не може спокушати нас понад наші сили. Яким би настирливим не був вплив диявольських сил на наші думки, є межа, поставлена Богом. А Бог не дозволить йому спокушати нас понад нашу силу: «Вас не спостигла ще спокуса понад людську силу. Бог вірний: він не допустить, щоб вас спокушувано над вашу спроможність, але разом із спокусою дасть вам змогу її перенести». (1 Кор. 10, 13). Кожний, хто спирається на Всемогутнього в покірному довір'ї, може бути певний перемоги

Не всі спокуси походять від диявола. Ми мусимо знати, каже св. Тома (*Сумма Теол. I, кв. 114 а 3*), що не всі спокуси, які ми переживаємо, є справою диявола. Пожадання збуджуються через сформовану звичку в минулому і через нерозумність у теперішньому часі, вони є причиною багатьох спокус. Св. Яків каже: «Кожний спокушається своєю власною пожадливістю, яка його притягає і зводить» (*Як. 1, 14*). З іншого боку, було б засуворо казати, і це суперечило б навчання Святого Письма і Традиції, що в жодних наших спокусах нема диявольського впливу. Заздрість диявола спрямована на людство, і його бажання підкорити собі людину цілком пояснює його інтервенцію.

Диявольські спокуси зазвичай раптові, бурхливі й тривалі. Як розпізнати диявольську спокусу? Це нелегко, бо лише нашого пожадання достатньо, щоб мати бурхливі спокуси. Треба, однак, сказати, що коли наші спокуси раптові, бурхливі й надмірні, у цьому здебільшого винен диявол. Особливо можна підозрювати його вплив тоді, коли спокуса кидає душу в глибоку й затяжну тривогу, неспокій, заколот; якщо викликає бажання вивищитися, виконуючи показні умиртвіння, що викликає подив; а особливо якщо дає сильну схильність замовчати про все, що діється, не відкривати це духовному провідникові і не довіряти настоятелям.

Диявол насилає злі думки зазвичай приховано і хитро.

Він спричиняє видіння та галюцинації.

Головні гріхи дуже часто приписуються демонам. Евагрій Понтійський перераховує 8 демонів (П. Г. 40, 1271):

1. Демон переїдання (*Антірг. I, Практ. 8 думок, 2, 1272ав*).
2. Диявол нечистоти (*Антірг. II, Практ. 8 думок, 3, 1272в*).
3. Демон скупості (*Антірг. III, Практ. 8 думок, 4, 1272с*).
4. Демон смутку (*Антірг. IV, Практ. 8 думок, 5, 1272-3а*).
5. Демон злості (*Антірг. V, Практ. 8 думок, 6, 1273а*).

6. Демон їдкості (Антиррг. VI, Практ. 8 думок, 7, 1273ве).
7. Демон марної слави (Антиррг. VII, Практ. 8 думок, 8, 1273-76а).
8. Демон гордості (Антиррг. VIII, Практ. 8 думок, 9, 1276а).

Під час хрещення дитини священник молиться: «Віджени від нього всякого лукавого і нечистого духа, що сховався і гніздиться в серці його: духа омани, духа лукавства, духа ідолопоклонства, духа користолюбства, духа неправди і всякої нечистоти».

(cf.: *Dictionnaire de Spiritualite*, III. - Col. 141-238; *Dizionario Enciclopedico di Spiritualita*. - Bd. *Studium: Romae*, 1975. - Tom I. - P. 97; *Sacramentum Mundi. An Encyclopedia of Theology*. - Tom I. - P. 27-35; *Vlad. Truhlar S. J. Structura Theologica Vitae Spiritualis*. - *Romae*, 1958. - P. 88-89).

Що таке розрізнення духів?

Традиційну науку про розрізнення духів, дуже важку, сформовано для людини, щоб розпізнати, звідки приходять думки і натхнення, які постійно є в людини.

Можна розрізнити духів двома способами: а) за допомогою харизм або особливих ласк; б) дотримуючись правил, які склали духовні мужі, й використовуючи надприродну мудрість.

Даром розрізнення духів завдячуємо вродженому інстинктові, завдяки якому розрізняємо, які думки і спонуки походять від Бога, а які - ні. Св. Павло «Кожному дається виявлення Духа на спільну користь. Одному бо дається через Духа слово мудрости... іншому сила творити чуда; іншому дар пророкування; іншому **розпізнавання духів**, іншому різні мови, іншому ж тлумачення мов» (1 Кор. 12, 7-10). І виглядає, що це було дано багатьом святим, наприклад, св. Іванові Віанееві. Такий стан підкреслює святість того, хто має цю харизму, поєднану з глибокою покорою і вірним послухом церковному проводові. Викликає підозру відсутність бодай одного з тих елементів. Навіть там, де харизма і справді є, нема абсолютної безпомилковості, бо той, хто її має, може помилитися, використовуючи дар і роблячи висновки, які він при цьому спостерігає. Ба більше, харизму рідко отримують у її повній формі. Найчастіше дається тільки надприродне прояснення, яке допомагає людині здобути дар розрізнення і надприродну мудрість при дотриманні традиційних правил.

Традиційні правила служать переважно для розрізнення добрих і недобрих спонук. Здебільшого ми не можемо з певністю встановити,

звідки походять окремі натхнення: від природи чи з добрих або поганих джерел людської підсвідомості. Більше того, традиційні знаки, якими раніше пояснювалося натхнення, що не приходило з самої природи, також знаходяться у тих, що тепер визнаються як суто природні спонуки. Новітня психологія вчить, що є підсвідомі дії волі (свідомість, яка не підпорядкована чинникам волі), і підкреслює, що у нас є багато спонук, які походять з нашого сензитивного життя і над якими ми не маємо повного контролю.

Правило, яке подає св. Ігнатій (*«Правила розрізнення духів» 11, 2*), теоретично правильне: «Це привілей Божий... давати потіхи душам без попередньої причини... або без попереднього вправління, або без знання якогось предмета, з якого ця потіха могла б походити». Але на практиці важко сказати з певністю, що потіха попередньо не мала свідомої або несвідомої причини, бо спалахнула раптово. Однак коли мова йде про вливу контемпляцію, можемо бути певні, що потіхи, які одержуємо, є від Бога через їх власну природу. Тобто той, хто часто зазнає потіхи і ласки, а також знає з інших джерел, що вони походять від Бога (а саме - з великих плодів святості, які вони спричиняють), навчиться інтуїтивно відізнати ці ласки від інших внутрішніх спонук.

Але оскільки Бог може вести нас однаково добре, впливаючи на нас прямо або опосередковано, буде достатньо, якщо ми зможемо відізнати спонуки, що походять від Бога, незалежно від чинників, які Він застосовує. Аналогічно, якщо якась спонук спрямована на нашу духовну шкоду, то на практиці не має великого значення, походить вона від диявола чи має природні причини. Насправді ж краще для нас бути вдоволеними з цього висновку, бо глибокий і детальний пошук точного походження спонуки може бути небезпечним, особливо коли ми побоюємося, що це спонук марної цікавості.

Бона мудро зауважує, що немає жодного правила, яке не мало б винятків: «Всі звичайні правила, коли застосувати їх до поодиноких випадків, дають тільки можливий аргумент добра або зла якоїсь внутрішньої спонуки, доказ, який більш-менш правдивий, але ніяк не є абсолютним мірилом». Отже, правила треба застосовувати повністю таким чином, щоб, збираючи разом знання, які одержуємо з кожного, можна було досягнути моральну певність щодо вартості спонук, які засуджуємо.

Мудрість же вимагає, щоб ми радилися з особами, які мають досвід застосування цих правил у власному духовному житті.

Як і в застосуванні правил якої-небудь науки, ми мусимо великою мірою покладатися на досвід, здобутий тривалою практикою, щоб наше застосування правил не було надто предметним, позбавленим певної інтуїції.

Головні ознаки доброго і злого духів

Головні ознаки духів. Головні ознаки кожного виду духів подає багато авторів, наприклад, св. Ігнатій (*Духовні вправи: Правила і т. д.* I, 1-2; II, 1-4, 7-8), а також св. Франциск Салезький (*Трактат про Божу любов, VIII, гл. 10-3*). Ознаки доброго духа... витримання в покликанні, мир, послух владі. Скарамеллі в «Розрізненні Духів» (1753, гл. 6-9) подає традиційні правила в короткій і повній формі. Ми подамо уривки з праць його попередників. Він пояснює так:

В пізнанні - розумі

Характеристика доброго духа

Правда. Добрий дух ніколи не посиляє злих думок або чогось фальшивого, а тільки правду, бо він - дух істини (*Ів. 16, 13*).

Він не займається непотрібними речами. Спонукає до серйозних речей; ніколи до непотрібних, некорисних, марних, безсоромних. «Чи ж мое слово не схоже на вогонь, слово Господнє - на молот, що розбиває скелю?» (*Єр. 23, 29*). (Скарамеллі Г. Б. *Розрізнення духів, 63-64, 78*).

Прояснює розум, хоч уява й залишається в темряві. Посиляє світло, святі думки, хоч фантазія може перебувати в темряві, бо Господь - світло (*1 Ів. 1, 5*).

Підданість - слухняність розуму. Спонукає до послуху й податливості, особливо в тих випадках, коли доручають настоятелі.

Осторога, розсудливість, обережність. Застерігає розум, щоб правильно міркувати, розважити, розкласти, зміряти, впорядкувати.

Покірні думки. Посиляє покору й усвідомлення своєї нікчемності, як, наприклад, Мойсею: «Хто ж я такий, щоб мені іти до фараона...» (*Вих. 3, 11*) або Єремії: «Не вмію говорити, я хлопчина».

Характеристика злого духа

Фальш. Посиляє злі думки, підбурює думки проти якихось правд; деколи підступно додає добрі думки до одного-другого помилкового

принципу, як, наприклад, говорить якомусь пустельникові, як оповідає Касіян, щоб той обрізався і став євреєм, а другому - щоб власного сина пожертвував на взірець Авраама (*П. Г. 49, 531*).

Марні, непотрібні заняття Спонукає до непотрібних, легковажних, марних вчинків згідно пророчого слова: «Вони бачили пусті видіння й прорекли пророцтва неправдиві...» (*Єз. 13, 6-9*). Незосередженість під час молитви, непотрібні думки або образи без жодного доброго плоду або доброї рефлексії розуму.

Темрява або облудне світло в уяві. Насилає темряву, утиск, заплутує.

Впертість у вчинках. Спонукає до впертості й рішучості у власних помилкових переконаннях, як це зауважуємо в еретиків і євреїв.

Перебільшення, надмірність. Посилає збочення, непоміркованість так, щоб не було придатним для місця, часу, міри або пошани особи. Засуворі умертвіння, покути, задовгі чування.

Гордість, марнота, суєта. Посилає гордість, зухвалість, марноту у святих вчинках і чеснотах; виставність і бажання похвал.

У звичаях волі

Характеристика доброго духа

Внутрішній спокій. Мир і спокійний дух, як говорить Господь (*Пс. 85 (84), 9*). Ісус обіцяє свій мир (*Ів. 14, 27*); Мир - це плід Святого Духа (*Гал. 5, 22*).

Правда, належна покора. Глибока і щира покора, бо Бог не любить гордих, а покірним дає ласку (*Мт. 11, 25*).

Довір'я до Бога, недовіра до себе. Сильне довір'я до Бога, поєднане і зі страхом Божим; хто Богові довіряє, тому Бог допомагає: «Тому, що він явив свою любов до мене, я його врятую...» (*Пс. 91 (90), 14*). «Навіть коли захочете мене вбити, я не здригнуся» (*Іов 13, 15*).

Гнучка, податлива, слухняна воля легко відкриває серце Богові або духовному провідникові. Податлива і легка воля, готова прийняти добрі натхнення: *Ів. 6, 45; Флп. 2, 8*.

Добрий намір у вчинках. «Світло тіла - око. Як, отже, твоє око здорове, все тіло твоє буде світле. А коли твоє око лихе, все тіло твоє буде в темряві» (*Мт. 6, 22-23*).

Терпеливість при болях душі чи тіла. Терпеливість необхідна тоді, коли людину переслідують, очорнюють, зневажають, погорджують

нею тощо; у відверненні від благ або осіб, щоб виконати Божу волю. «Вам бо треба терпеливості, щоб ви, виконуючи Божу волю, одержали обітницю» (Євр. 10, 36; пор.: Пс. 27(26), 14).

Внутрішнє умертвіння. Умертвляється внутрішньо, бо Господь каже: «Хто життя своє любить, той погубить його; хто ж зненавидить своє життя на цьому світі, той збереже його, щоб жити вічно» (Ів. 12, 25).

Простота, щирість. Як написано у книзі Приповідок (3, 32): «З простенькими він розмовляє» (а насправді так: бо розбещений для Господа осоружний, з праведниками ж його дружба).

Свобода духу. Людина не повинна бути невольником пристрастей, вад і створінь. Де Дух Господній, там свобода. «Господь же - дух, а де Господній дух, там воля» (2 Кор. 3, 17).

Ревність у наслідуванні Христа. Господь нагадує всім: «Візьміть ярмо мое на себе й навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшу душам вашим» (Мт. 11, 29).

Любов лагідна, ласкава, привітна, вона забуває про себе. Любов спокійна, щира, добра, доброзичлива, як к 8 ж 6 св. Іван: «Якщо любимося взаємно, Бог перебуває в нас, і любов його в нас досконала».

Повага, статечність, серйозність.

Зберегти життя душі й тіла.

Характеристика злого духа

Тривога - неспокій. Неспокій і зніяковіння; викликає пристрасті, ненависть, злість, обурення, заздрість, бажання насолоди і багатства, що теж спричиняє неспокій.

Гордість або фальшива покора. Фальшива покора, яка проявляється в почуттях, афектах, неспокої, гіркості, знеохоті.

Самовпевненість, розпука, безнадія. Безнадійність або втома духу, або марна певність.

Впертість, затверділість серця, невластива стриманість до Бога і до духовного провідника. Затверділість серця на зразок фараона (Вих. 7, 13): не відкриє свого серця перед настоятелем або духовним провідником.

Облудний - лихий намір. Перекручений, злий намір: шукає або задоволення, або вигоди; має намір уникнути добрих справ або зіпсувати їх.

Нетерпеливість з випробування-досвіду. Нетерпеливість, пам'ять про вчинене колись зло. Так злий дух нападає, наприклад, на Савла-

царя (1 Сам. 18, 7-11). Після перемоги Давида Савло чинить опір нападам злого духа.

Розбурханість пристрастей, які затьмарюють розум. І хоч пристрасті мають своє коріння в природі, диявол кидає іскру, щоб зробити великий вогонь.

Подвійність - лицемірство. Удавання, фікція, брехня. Правда показує, де фальш, а фальш хоче показати, що то правда.

Душа зв'язана земними вузлами. Прив'язання до земних благ і духовна прихильність, з чого випливає брак обережності й мудрості; залишає обов'язки стану або збільшує гріхи проти любові чи послуху.

Відчуження від Христа й від наслідування Його, як це зауважуємо у псевдомістиків, які забороняли говорити про людськість Христа або еретики під їх впливом забороняли Його вшановувати.

Фальшива фарисейська ревність. Фальшива любов і ревність, скоро до обурення, гордості, коли ближній знемагає.

Хвороблива цікавість.

Заналащення душі і тіла.

В 10-му розділі Скарамеллі подає такі ознаки **сумнівного і підозрілого духа.**

Підозрілий дух - це той, який схиляється до іншого стану життя, навіть після доброго вибору, дух, який має нахил до надзвичайних речей; речі, які не підходять до обставин душі або до надзвичайних шляхів дотримання чеснот.

Подібно підозрілим є той дух, в якого духовні потіхи постійні та безперервні. Також підозрілими є об'явлення, які часто бувають у душі, що не має великої святості.

Головні ознаки нашого занепаду

1. Несприйняття умиротворення і покорі.
2. Бажання задоволень - «духовна захланність».
3. Егоїзм, опір вірі й любові Бога.
4. Неактивність у суперечках, занедбання внутрішнього життя.
5. Вдоволення природною активністю, коли душа здебільшого залишається осторонь.
6. Плутання любові з філантропією.

7. Нарікання на покарання, терпіння; злість і збайдужіння.
8. Байдужість до слави Божої, Його Царства і спасіння душі.
9. Одним словом, «**дух природи**» - це **егоїзм**.

Св. Павло описує дух природи: «Тілесна людина не приймає того, що від Духа Божого походить; це глупота для неї, і не може вона його зрозуміти, воно бо Духом оцінюється. Духовна ж - судить усе, а її ніхто не судить» (1 Кор. 2, 14).

Егоїзм судить все зі своєї точки зору, а не з Божої. В ньому поступово зникає дух віри, надії, любові до Бога й душі; він покладається на себе, на свою немічність. Однак деколи до нього приходять думка Спасителя: «Без мене нічого не можете зробити».

Деякі правила для початківців (за св. Ігнатієм)

1-ше правило. Грішникам, які не чинять жодного опору своїм пристрастям, диявол дає **приємність і задоволення**, щоб міцно їх тримати й глибше занурити в блуд; **добрий дух**, навпаки, посиляє їм випробування совісті: **спричиняє муки совісті**, щоб вони вийшли зі свого поганого стану.

2-ге правило. Коли мова йде про **душу, яка щиро навернулася до Бога**, диявол викликає в неї **смуток, боротьбу, сум'яття совісті** й створює різні труднощі, щоб вона збайдужіла і стримала свій поступ. **Добрий дух**, навпаки, дає **натхнення відваги, енергії та добрих думок**, щоб душа зростала в чеснотах. Про дерево судять за плодами; те, що стримує розвиток, походить від злого, а те, що сприяє розвитку, йде від Бога.

3-тє правило. Це правило говорить про **духовну потіху**. Потіха походить від **доброто духа**:

а) коли посилює **ревність**: спершу іскра, потім полум'я, врешті поглинаючий вогонь Божої любові;

б) коли викликає **сльози**, що є справжнім висловом внутрішнього жалю, сердечного болю, або любові до Господа нашого Ісуса Христа;

в) коли зростають **віра, надія, любов** і приносять в душу **спокій, мир**.

4-тє - 10-тє правила. Говорять **про духовне спустошення**:

а) спустошення означає тут або **духовну темряву**, або **нахил волі до нижчих, земних речей**, які засмучують душу, роблять її старою і сповільненою, **нерухливою**;

б) в час спустошення ми не можемо, хоч злий дух спокушає, змінювати те, що ми попередньо зробили: ми мусимо бути сильними й залишити наше попереднє рішення;

в) ми повинні використати спустошення для більшої ревності, більше часу присвячувати молитві, іспитам совісті й спокутуванню;

г) ми мусимо спиратися на Божу поміч; хоч не відчуваємо її, вона нам дається, щоб посилити наше прагнення до добрих вчинків;

г) мусимо бути терплячими і чекати, поки повернеться втіха. Скажімо собі, що спустошення може бути карою за нашу байдужість. Посилаючи випробування, Бог хоче, щоб ми усвідомили, які ми слабкі, коли забрати від нас утіху. Це повчання, яким Бог хоче нам повідомити, що ми не здатні забезпечити собі втіху, і таким чином позбавити нас нашої гордості.

11-те правило. Повертається до втіхи, нагадуючи нам, щоб ми набралися відваги, якщо хочемо вистояти в час спустошення, і нагадує нам, щоб ми впокоряли себе, бачачи, як мало ми можемо зробити, коли позбавлені емоційної підтримки, і як багато можемо зробити в час духовного нещастя, якщо спираємося на Бога.

12-те - 14-те правила. Останні три правила пояснюють і описують **шахрайство і підступ**, за допомогою якого диявол хоче нас звести:

а) він поводить себе, як зрадлива, нечесна жінка: слабка, щоб чинити опір, але запальна й жорстока з тими, що підкоряються. Тому наш обов'язок - сильно опиратися;

б) він поводить себе так, як звідник: наказує жертві мовчати і заманює до поганого. Тому найкращий шлях до того, щоб його перемогти, - розповісти все духовному провідникові;

в) він обирає тактику коменданта, який атакує залогу в найслабшому місці. Тому важливо побачити слабкі місця під час нашого обрахунку совісті.

Ця Ахіллесова п'ята - найслабше місце, головна вада. Коли ворог нападає, шукає найслабшого місця у свого противника.

Славний грецький поет Гомер написав поему «Іліада». У цьому творі Ахілл змальований як найбільший герой у Троянській війні. Ахілл у грецькій міфології - син короля Телеуса і богині моря Тетіс, він належить до родини олімпійського бога Зевса-Юпітера. Коли Ахілл народився, мати занурила його в ріку Стікс, щоб зробити невразливим щодо ран, але тримала його рукою за п'яту. Отже, тільки ця частина тіла, тобто п'ята, була безборонною, її можна

було поранити. Відтоді з'явився вислів «Ахіллесова п'ята» - найслабше місце.

Спочатку Ахілл не хотів брати участі у Троянській війні, бо ним легковажили, зневажали, і він, сумний, похмурий, чекав. Але коли Гектор, син короля Пріама з Трої і найбільший троянський герой, убив його приятеля Патрокла, Ахілл виступив до бою. Він узяв свою зброю, одягнув панцир, зроблений Вулканом (грецький божок), і пішов на війну.

Ахілл повбивав багато троянських героїв, знищив також Гектора, прив'язав його тіло до свого візка і тричі об'їхав мури Трої, а відтак увійшов у грецький табір. Тоді Ахілл поховав свого приятеля Патрокла з великими військовими почестями.

Король Пріам уночі прийшов до намета Ахілла, щоб той віддав тіло Гектора. Ахілл погодився віддати тіло до Трої.

«Іліада» закінчується похороном Гектора, однак Ахілла підступно вбили стрілою в п'яту. Брат Гектора Паріс напнув лук, послав стрілу в п'яту і вбив Ахілла, бо це місце було найслабше. Його смерть згадується в «Одісеї» і в «Етіопісі» - оповіданні, написаному у VIII ст. до Різдва Христового. Про Ахілла було складено багато легенд.

Треба знайти і пізнати свою головну ваду - блуд-гріх.

Що ми розуміємо під висловом «Ахіллесова п'ята»? Ми розуміємо нашу головну хибу, злий намір, погану звичку, наш головний гріх: а) який, свідомі ми того чи ні, керує нашим внутрішнім життям; б) який здебільшого є джерелом наших помилок, причому найгірших, або спокус, які ведуть до того.

Головна вада може змінювати свою силу; її також можна змінити з плином літ або інших обставин.

Багато людей має навіть дві або й більше головних вад, дуже небезпечних, які схиляють їх до поганого і роблять їх немічними, слабкими, нестійкими.

Визнання і відкриття головної вад з її впливами є великою Божою ласкою і вимогою прагнення до досконалості.

Як пізнати свою головну ваду?

Ми пізнаємо свою головну ваду тоді, коли:

1. Часто і ревно молимося до Святого Духа за просвітлення нашого розуму.

2. **Перевіряємо** наші спонтанні думки, розмови, поведінку і спокуси.
3. Уважно стежимо за тими вадами, провинами, на які інші звертають нашу увагу і докоряють нам за них; ми того соромимося.
4. Розмірковуємо, яка з вад найбільше не подобається нам, а також людям, якої ми не хотіли б мати чи соромимося її.
5. Перевіримо, з яких вад, блудів і гріхів ми мусимо найчастіше сповідатися.
6. Порадимося зі своїм духовним провідником або сповідником.

Головні вади можна побачити:

1. У трьох сферах наших бажань: а) пожадання очей, б) пожадання тіла, в) гордість життя.
2. Між 7-ма головними гріхами: 1) гордість; 2) захланність; 3) нечистота; 4) заздрість; 5) непомірованість; 6) гнів; 7) лінощі.
3. У вадах нашого темпераменту і характеру.

Є чотири головні темпераменти: **сангвінічний** - лагідний, але вибуховий темперамент; **холеричний** - палаючий, сильний темперамент; **меланхолійний** - глибокий, але дуже часто пригноблений, сумний темперамент; **флегматичний** - повільний, спокійний темперамент. Кожний темперамент має свої добрі й погані сторони. Рідко можна зустріти у якійсь особі чистий темперамент, переважно він мішаний.

Щоб розвинути в собі якусь чесноту або перемогти злу звичку - ваду чи навіть тяжкий гріх, потрібна сильна воля - **самоопанування**.

Христос є найкращим взірцем: він напевно мав повноту найкращого темпераменту - найдосконаліший чоловік, який коли-небудь з'явився на землі. Мав усі чесноти у найвищому ступені, але не мав жодної вади... Сам Христос провокував фарисеїв: «Хто з вас доведе мені гріха...», і хоч як стежили за ним, та змушені були ствердити: «Ще ніхто з людей так не говорив, як цей чоловік».

Однак ми, грішні сини і дочки Адама, народжуємося вже у гріху і набуваємо багато особистих гріхів і вад.

Кожний темперамент має свої вади.

Так, **сангвініки** схильні до недбальства, поверховості, несталості, суєти, непомірованості, неохайності; люблять переборщувати, часто прибріхують, говорять неправду.

Холерики - схильні до гордості, вперті, імпульсивні, гонорові, люблять наказувати, зарозумілі, зухвалі, неслухняні, бунтівні, злосливі, мстиві, нетолерантні, твердосерді, простацькі, заздрісні, критичні, люблять інтриги, фальшиві.

Меланхоліки - схильні бути недовірливими: нікому не вірять, підозрюють усіх, стримані, байдужіють, часто падають духом, ворожі, не можуть забути заподіяної кривди чи образи, захланні, непосидючі, не можуть знайти собі місця.

Флегматики - схильні до лінощів, не можуть зібратися духом, зосередитися, дуже мовчазні, неточні, спізнюються, непомірковані, неохайні.

Але **кожний темперамент має і свої добрі сторони.**

Сангвініки - веселі, приязні, з ними швидко можна порозумітися, щирі, симпатичні, швидкі до послуги, слухняні, легко забувають образи, швидко виправляються, якщо помиляться.

Холерики - мають швидкий і проникливий розум, швидко захоплюються високим і нищим, мають сильну, рішучу волю, не знають байдужості або вболівання, виконують свої плани і рішення з запалом та енергією, працюють швидко і пильно, терпеливі й благородні, жертівні, швидко здобувають велику пошану і великий вплив, бо вони впевнені в собі, сильні, у розмові короткі, ясні і точні.

Меланхоліки - люблять усамітнення, мовчання, внутрішню молитву; мають щире серце, мудрі, гідні довір'я, співчутливі, завжди готові допомогти, щедрі.

Флегматики - не перевтомлюються працею, їх нелегко знеохотити за їхні помилки, вони їх спокійно зносять. Вони спокійні та дискретні, мають здоровий і практичний розум, не люблять скаржитись.

Який би характер ми не мали, завжди можемо здобути святість життя. Відкриваючи нашу головну ваду, звичку, а навіть гріх, ми завдаємо дияволу найбільшої поразки, бо не допускаємо його, щоб грав на наших нервах і снагах, які нам Господь передав з народження для нашого власного добра і освячення.

Три види явищ

Правила розрізнення духів можна застосувати до трьох видів явищ, й автори так застосовують їх на практиці, але мають різні погляди щодо підкреслення думок.

Об'явлення: видіння, говоріння. У свідомості зароджується думка, яку одержуємо ззовні завдяки слуху або зору.

Внутрішнє просвітлення або поштовх, звернення уваги на означені об'єкти. Це виникає у свідомості без формального видіння, і поштовхи йдуть один за одним через свідомість. Однак через надзвичайну ясність думок або раптовий поштовх душа може бути менш-більш свідома зовнішнього впливу. Наприклад, вона може бачити як ніколи перед тим, що священниче життя - найкраща можливість служити Богові, або відчуває, що воля сильно наполягає на прийнятті цього стану життя, хоч є опір нижчих сил.

Стан втіхи або смутку, які відчуває душа, може вказувати на дію Божої волі. Бо якщо душа відчуває, що їй втішає або засмучує, коли вона щось робить або чогось хоче, може дійти висновку, що їй дія подобається чи не подобається Богові або навіть дияволу. Важливо переконатись, чи ті втіхи походять від Бога, чи від диявола, бо останній теж може впливати на душу через емоційні спонуки, які відкриті для його впливу.

Втіха або смуток розглядаються тут у дуже широкому значенні за визначенням св. Ігнатія в його «Правилах розрізнення: пізнання різних спонук...» (*I, 3-4 Духовні Вправи, н. 316-317*): «Я називаю втіхою той стан, коли внутрішня спонука зароджується у душі, запалюється любов'ю до Творця і Господа; в результаті цього душа не може любити створених земних речей задля них самих, а задля Творця всього. Душа також відчуває втіху, коли плаче з любові до Бога... Врешті, я вважаю втіхою кожне зростання у вірі, надії та любові, і всю внутрішню радість, яка кличе і притягує людину до небесних речей і до спасіння своєї душі, що приносить їй мир і спокій в Сотворителі й Господі...

Я називаю кожною суперечливою річ смутком... всі неясності й розбурханість розуму, поштовхи до нижчих або земних речей; неспокій, спричинений хвилюванням і різними спокусами, які викликають розпач, брак любові, бо душа почувається млявою, байдужою, сумною і наче відлученою від Господа і Сотворителя».

Причини явищ

Можна назвати три причини вищенаведених явищ: 1) Бог і добрі ангели; 2) злі ангели; 3) людська природа, наш власний темперамент і вплив на нас інших людей або природних обставин.

Інші причини, які називають різні автори, як-от світський дух, тіло, можна включити до трьох попередніх.

Світ, або світський дух - це комплекси практичного осуду вчинків людей, котрі не зважають на надприродні речі. А тіло - це зазвичай людська природа, яка неупорядковано бажає радощів життя. Тіло, отже, є тільки джерелом багатьох спокус, що можна звести до людської природи.

Божий вплив

Є два типи Божого впливу: **звичайний і надзвичайний**. Звичайний вплив ототожнюється зі звичайною дією Божої ласки і звичайним натхненням Святого Духа (*cf.: De Guibert. The Theology of Spiritual Life. - P. 111-127; Lecons. - P. 256-277*).

Які є головні та надзвичайні Божі впливи?

Є два види впливів: одні - **інтелектуального порядку** (стосуються знання і любові), інші - **психофізіологічного порядку** (стосуються тіла й душі одночасно).

Приватні об'явлення, або духовні об'явлення прихованих правд, які Бог об'являє для поширення партикулярного добра, вважаються інтелектуальним феноменом.

Другий Ватиканський Собор доручає досліджувати, чи мають духи Боже походження: «Нехай (пастирі - *авт.*) радо вислуховують мирян, по-братерському розглядають їхні бажання, визнаючи їхній досвід і компетентність у різних ділянках людської діяльності, **щоб разом з ними могли розрізняти знаки часу. Досліджуючи, чи духи мають Боже походження** (*пор.: 1 Ів. 4, 1*), нехай у душі віри розкривають, з радістю визнають і пильно підтримують різноманітні дарування мирян: чи то звичайні, чи вищого порядку» (*Декрет про служіння і життя пресвітерів. - Ч. 9: АВ. - Том IV. - С. 158*).

Явища інтелектуального порядку

Візії - надприродні спостереження якогось об'єкта, зазвичай невидимого.

Є три види візій: **сензитивні або тілесні** об'явлення; **уявні**, якщо вони просто витворені уявою; **інтелектуальні**, якщо вони створені розумом, наприклад, об'явлення Пресвятої Трійці.

Надприродні слова. Надприродні об'явлення Божих думок. Вони можуть бути потрійні: **слухові**, якщо їх сприймає вухо; **уявні**, якщо їх сприймає уява; **інтелектуальні**, якщо їх сприймає безпосередньо наш розум.

Божі дотики: надприродні почуття, сповнені радості, вдоволення, що впливають на волю наче якимось контактом-дотиком, якому допомагає живе надприродне світло: звичайні, якщо сприймаємо їх тільки волею; субстанціальні, якщо поза волею вони досягають самої субстанції душі.

Явища психофізіологічного порядку

Піднесення, захват, левітація: тіло підноситься над землею і перебуває там без природної підтримки. Явище, протилежне цьому, - надзвичайна нерухомість (стоїть або клячить як закам'янілий).

Світлові промені: голова або все тіло оточені світлом.

Аромат: приємний запах йде від тіла під час життя або смерті.

Тривала «абстиненція» - стриманість: особа живе місяцями, а то й роками без їжі;

Стигми: знаки Христових ран на тілі деяких осіб, які відчують гострий біль: наприклад, Тереза Н'юман, падре Піо.

Чи ці Божі впливи обов'язково освячувати?

Всі духовні автори одноголосно твердять, що ці прояви не обов'язкові для освячення людини. Ці феномени випадкові, другорядні для нормальної дороги освячення і часто стають причиною ілюзій. Вони не є самі по собі шляхом до злуки з Богом, бо ця злука на землі довершується через віру, надію і любов. Навпаки, ці феномени загрожують віддаленням душі від життя віри. Також мусимо додати, що диявол може діяти у всіх цих феноменах, за винятком тих, які довершуються прямо й виключно в розумі та волі.

Яким має бути наше ставлення до цих явищ?

Можуть бути два випадки: 1) Церква вже дала оцінку цим фактам; 2) ми самі маємо дати оцінку цих явищ.

Якщо Церква вже сказала своє остаточне слово «за» або «проти» таких надзвичайних явищ, ми мусимо прийняти її думку. Було б навіть дуже нерозумно не прийняти її рішення стосовно випадків, яким вона вже дала підтвердження, як, наприклад, появи Матері Божої в Люрді. Однак наше сприйняття цих Божих проявів не є сприйняттям надприродної віри, а сприйняттям людської віри, яка ґрунтується на факті, що вони можливі і гідні нашої віри {*ci.: Bened. XIV. De Serv. Dei beati. Lib. II. - Ch. 32. - N. 11*).

Якщо нам потрібно самотужки оцінити ті чи інші явища, то це обов'язково слід робити з великою розважливістю.

Подальші спостереження будуть дуже корисні.

Ці явища можливі, але насправді вони **дуже рідкісні**. Отець Д. Пулен пише: «На практиці ми мусимо мудро розважити, що можуть бути і найчастіше бувають ілюзії в осіб, які не мають високого ступеня святості» (*Fr. Poulain. - Op. tit. - P. 336-337*).

Ми мусимо бути свідомі того, що в цих речах **можуть бути ілюзії**. Вони можуть походити з двох джерел: **від диявола**, який хоче звести душу; **від самої душі**, яка може бути ошукана, обдурена; **через недугу**, наприклад, істерію; **через незнання**, коли людина приписує Богові відповідь, яку, властиво, вона сама собі дає. Це часто трапляється під час таких об'явлень (*cf.: St. John of the Cross. The Ascent of Mont Carmel. Bk. II, Ch. 29, in the Complete Works. - Peers, ed., 1934. - P. 210-211*).

Ми повинні дотримуватися правил розрізнення духів, які стосуються таких аспектів: **предмету об'явлення** (чи воно не суперечить вірі або моралі; чи воно марне, нікчемне і смішне?); **особи, яка одержує таке об'явлення в природному порядку** (чи здорова вона психічно, чи розсудлива?), **в надприродному порядку** (чи вона честолюбна, чесна, покійна і слухняна, скромна і правдива? Чи був деякий духовний поступ відтоді, як одержала ці ласки - об'явлення?).

Обставини, в яких відбуваються об'явлення. Чи є публічні чуда, духовні навернення? Або, навпаки: чи є це нагодою для ганебних або смішних і непристойних проявів?

Подамо більше **практичних порад**, які можуть бути корисні для різних категорій осіб.

Духівник: нехай особа, яка одержує об'явлення надзвичайних явищ, буде чемною щодо особи, яка до цього причетна, але не дивує її.

Св. Іван від Хреста пише: «Нехай духівник веде своїх пенітентів у вірі, щиро їх навчаючи відвертати очі від усіх цих речей, вказуючи їм, як вони повинні уникати бажання і скеровувати свій дух, щоб робити поступ, даючи їм розуміння, наскільки цінна в Божих очах праця чи будь-який вчинок, зроблений з любові, ніж всі візії й об'явлення, які одержуються з неба. Бо об'явлення чи візії не є заслугою того, хто це бачить; тут нема ані заслуги, ані незаслуги. Нехай духівник підкреслює також те, що багато душ не мали

жодних візій чи об'явлень, однак зробили далеко більший поступ, ніж ті, що їх мали».

(Вихід на Гору Кармель. - Кн. II. - Гл. 12. - С. 184).

Ті, що описують життя таких душ, нехай не наголошують на надзвичайних феноменах, які трапляються у їхньому житті, а радше звертають увагу на їхні чесноти, побожність, вірність обов'язкам їхнього стану. Добре порадити читачам, які читають праці про приватні об'явлення, щоб звертали увагу на науку, яка міститься у тих творах, а не на надзвичайний спосіб, яким вона була передана.

Увага, яку приділяємо об'явленням з неба, у нашій **персональній побожності** в різних людей буде різною, бо кожна особа сприймає це по-своєму.

У цьому ми мусимо дозволити **повну свободу ставлення**. Отець Ніколас пише: «Безумовно, ми не сміємо нехтувати нагадуванням із неба. Але ті, кого це нагадування не стосується, не зобов'язані звертати на них увагу. Цьому можуть бути різні пояснення: їх не стосується суть об'явлень чи вони того не знають, або ці надзвичайні дороги не узгоджуються з їхнім баченням релігії. їхній внутрішній несмак до цих речей не є відкиненням надприродного, бо вони вірують, застосовують зовнішні знаки віри, але це тільки вказує на те, що ті послання з неба не для них і їх не стосуються. Вони одержують такі ж духовні добродійства, і навіть більші. Згідно св. Івана від Хреста - звичайною дорогою. Вони користають з них своєю власною дорогою, тобто коли ці об'явлення йдуть через пасторальну акцію Церкви, як, наприклад, інструкції про шанування Ісусового Серця. їхня дорога свята і надприродна, і треба поважати її так, як тих, кого Бог веде особливим чином (*cf.: Suppl. de la vie Spirit., may 15, 1953. - P. 162-163*).

Втручання диявола

Яким є втручання диявола?

Спокуса - спонукання до зла, яке походить від диявола. Для ревних душ це може бути стимулом до очищення, духовного поступу й нагодою до досягнення нових заслуг (*Насл. Христа. - Кн. I. - Гл. 13: А. Танкерей. Духовне життя. - С. 114-118*).

Одержимість належить до серії більших і нагальних спокус, це покvapливі диявольські спокуси. Вони є зовнішніми, якщо диявол діє тільки на зовнішні відчуття: зір, слух, дотик (*cf.: A. Auf-*

fray, St. John Bosco. - London: Burns and Qates, 2 nd ed., 1935. - P. 344-347).

Одержимість може бути внутрішньою, коли диявол діє на внутрішні чуття: уяву, пам'ять і на почуття-пристрасті. Наприклад, схильність до самогубства, до безнадії, розпуки, до насильства і настирливе почуття ненависті до когось.

Багато таких явищ спричинені тільки втомою і надмірною нервовістю. В таких випадках необхідний відпочинок і рекомендується розвантаження.

Навіженство - опанування злим духом. Це стан, при якому в тілі опанованого присутній диявол. Він оволодіває або може оволодіти органами людини і всім тілом навіженого. Зазвичай навіженство є карою за гріх, і це не трапляється у ревних душ, хоча можуть бути винятки з цього правила.

Як нам діяти у випадках одержимості й навіженства?

Перш за все, потрібна **велика компетентність**, бо дуже часто здається, що мало місце втручання диявола, насправді ж був тільки прояв нервового перевантаження. Те ж вимагається від авторів, котрі пишуть про осіб, в яких спостерігалися такі феномени.

Які б не були причини таких явищ, треба бути дуже витриманими і з розумінням ставитись до тих осіб, які терплять подібні речі; підтримувати їхній дух, щоб вони це терпіння зносили заради Бога, й говорити їм, щоб дуже не переймалися такими надзвичайними випадками. Дуже важливим для таких осіб є **заохочення, щоб вони й надалі залишалися у вірі, надії та любові.**

Треба заохотити тих осіб, щоб **очистили свої душі у святій сповіді** та приймали Пресвяту Євхаристію - Святе Причастя, вживали священу воду, хрест і вервицю.

Нарешті, якщо є впевненість, що тут і справді мають місце одержимість чи навіженство, то наділений церковною владою священник повинен здійснити екзорцизм.

Вплив демона на світ, князем якого він є

Не треба заперечувати того, що диявол є князем цього світу, бо Євангеліє від св. Івана виразно вчить, що перемога Христа представлена як перемога над князем віку цього: «Тепер світові цьому

суд; тепер вигнаний буде геть князь цього світу» (Ів. 12, 31).

Сатана не вибирає однієї частини світу, щоб встановити своє царство. У серці кожної людини, як у серці Юди, воюють між собою два протилежні закони (пор.: Мт. 13).

Сатана використовує всі природні засоби, які винаходить людська техніка. Але немає чинника природного чи технічного, який би був поганим за своєю суттю. Як каже св. Ігнатій, всі технічні середники є створіннями, які треба правильно вживати.

Сила диявола

Сила диявола обмежена перемогою Христа. Багато можна сказати про силу диявола, вплив якого на людей великий, однак Святе Письмо підкреслює: «Немає на землі сили, яка їй дорівнювала б, той, що стався, щоб нікого не боявся» (Іов 41, 24).

«По собі він залишає світлу стежку; глибинь стає, мов голова сива. Рівні він на землі не мав, він створений безстрашним. Він позирає на все гордо; він цар над усіма гордими звірами».

Св. Августин добре зауважує: «Є певна сила диявольська; часто вона хоче пошкодити, та не може, бо ця сила перебуває під іншою силою. Бо якби диявол міг шкودити, скільки б хотів, жоден праведний ані жоден вірний не залишився б на землі» (П. Л. 36, 743).

Святе Письмо Нового Заповіту навчає, що Христос позбавив його сили — переміг його: «Він знищив розписку, що була проти нас, що нас осуджувала, разом з приписами; він її зробив нечинною, прибивши до хреста; а роззброївши начала і власті, він виставив їх на видовище, перемігши їх у ньому» (Кол. 2, 14-15).

Св. Августин порівнює диявола з псом на ланцюзі, який не може нікого вкусити, хіба того, хто до нього наближається.

Також вплив диявола доводить, що він безсилий, коли зваблює людину, бо не може змусити її, а діє хитрими підступами, підлещуванням і не може примусити її до згоди, а просить (св. Августин. Проповіді 37, 6: П. Л. 39, 1820). Крім того, Бог не дозволяє дияволу застосовувати всю свою силу, як той хотів би. Він зв'язаний, це св. Тома називає «ордо імпугнаціоніс» - порядок нападу, тож він залежить від Бога, який докладно знає, як використовувати зло, щоб вийшло на добро (св. Тома. Сумма I, кв. 114, а 1).

Диявол - розпалювач злих думок, а не їх висилач чи радше прищеплювач

Кажуть, що той прищеплює думки, хто їх, як головна причина, провокує, дає, спричиняє всередині людини і формує її. Так може діяти на людину тільки Бог, який власне і впливає на душу. Запалювати означає не спричинити вогонь, а подавати поживу або давати матеріал до вогню. Підпалювач думки той, який складає фантазми її пожадливісті або хтивості-розпусти, пропонує їй спробувати спокусу. Щоб це прийняти, душа мусить хотіти прихилитися до того, як до певних фантазм. Або не хоче і не схиляється до них. А оскільки диявол не може продукувати і формувати злих думок, а тільки через фантазми пробуджувати, підбурювати, піддавати, переконувати, то правильно називаємо його підпалювачем злих думок, а не їх прищеплювачем. Ані, правдоподібно, не може спонукати душу до таких думок, хіба що вона не зайнята корисними речами. Звідси зрозуміло, наскільки важливо займати наш розум добрими і корисними речами.

Диявол не може пізнати секретів совісті, хіба що через знаки або через здогадки. Так же, як Бог дав раціональному створінню владу волі - свободу волі, яку ніхто не змусить, хіба Божа сила, так і щодо пізнання Він дав секрет совісті, глибину якої ніхто не пізнає ані не проникне в неї, хіба Божа мудрість. Тому жодне створіння, ані людське, ані ангельське, не може знати людських секретів, хіба що шляхом пов'язання знаків або Божого об'явлення, або через саму людину, яка виявить їх. А оскільки мало секретів, які б не виявилися зовні чи за виразом обличчя, диявол може охоплювати багато наших думок і почувань, хіба що Бог своєю силою обмежить його (*св. Тома. Сумма II, 233*).

Диявольська сила у нижчих інстинктах людини

Теологи навчають, що духовні створіння, яким є диявол, мають якусь владу над людським тілом. Також вони мають вплив на людські органи й таку емоційну силу, що можуть спричинити галюцинації, хіба що Бог їм заборонить.

(*Б. В. 2, 2 eni. ci. 8 p. 2 a un. g. 3 (II, 227 sg)*).

Чому диявол воює проти нас?

Як навчає св. Василій, диявол воює проти нас:

Із заздрості. Диявол заздрить нашій честі, і тут він має рацію щодо нас, бо він бачить, що його вигнали з ангельських хорів, а людину взяли з землі й піднесли до ангельської гідності, а він ніяк не може того знести... (П. Г. 31, 447А).

Зі злості. Диявол показує свою злість не тільки на людях, а й на спільнотах-Церквах (П. Г. 31, 555СД).

Хоче відвернути нас від нашого Добродія - Бога (П. Г. 31, 916В).
«Тому хоче відвернути нас від диявола, - каже св. Василій, - бо великі й різні битви щодня вносить нам... використовує нашу пожадливість...» (П. Г. 31, 539Д).

Розділ ІХ.
НЕОБХІДНІСТЬ ЗЛУКИ З ІСУСОМ ХРИСТОМ

СВЯТЕ ПИСЬМО

Участь у Божому житті через Ісуса Христа

Ініціатива йде від Бога - Бог першим полюбив нас. Згідно зі Святим Письмом, початок життя і християнської досконалості походить від Отця Небесного, який дає своє життя Синові й через Сина Святому Духові. З сили відкуплення, яке вислужив нам Ісус Христос, це життя дається грішній людині на її освячення. Св. євангеліст Іван пише: «Бог - любов. Цим виявилася до нас любов Божа, що Бог свого єдинородного Сина послав у світ, щоб ми жили через нього. **Любов же полягає не в тому, що ми полюбили Бога, а що він полюбив нас** і послав Сина свого - примирення за гріхи наші» (1 Ів. 4, 8-10).

Ініціатива, отже, йде від Отця до людини. Отець через Сина у Святім Дусі освячує людину: «Благодать Господа Ісуса Христа й любов Бога і причастя Святого Духа з усіма вами!» (2Кор. 13, 13); тобто нехай вас оживить дія Святого Духа, яка є з ласки Ісуса Христа і має принцип Отця, який вас любить (J. Bonsirven. *Theologie du Nouveau Testament*. - Paris, 1951. - P. 364).

Подібно каже св. Петро: «...вибраним переселенцям... згідно з передбаченням Бога Отця, освяченням Духа, на послух і на скроплення кров'ю Ісуса Христа: благодать і мир вам хай помножаться!» (1 Пт. 1, 2). «За вибором Отця і ласкою відкуплення Ісуса Христа та освячення Святим Духом» (cf.: G. Philips, *La Sainte Trinite dans la vie du Ghretien // Etudes Religieuses*, n. 652, mai 1919; Liege. - Paris, 7.11).

Надприродне життя через хрещення

Надприродне життя вперше приходить до грішної людини через хрещення. У хрещенні неофітові прощаються гріхи і в його душу вливається ласка: «Та Бог, багатий милосердям, з-за великої своєї любові, якою полюбив нас, мертвих, нашими гріхами, оживив нас разом із Христом - благодаттю ви спасенні!» (Еф. 2, 4-5; пор.: Рим. 6, 3-11; Кол. 2, 12-15).

Нове створіння

Хрещення єднає християнина з тайною смерті й воскресіння Христа і робить його учасником тієї тайни. Завдяки такій участі християнин стає «новим створінням», живучи в зовсім новій атмосфері: «Тому, коли хтось у Христі, той - нове створіння. Старе минуло, настало нове» (2 Кор. 5, 17). Він живе в атмосфері світла: «У ньому було життя, і життя було - світло людей» (Ів. 1, 4). «Було у світі, і світ ним виник - і світ не впізнав його» (Ів. 1, 10). «Я світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Ів. 8, 12).

Нове життя

Треба ходити в повноті життя: «Ми поховані з ним через хрещення на смерть, щоб, як Христос воскрес із мертвих славою Отця, і ми теж жили новим життям. Бо якщо ми з'єднані з ним подобою його смерті, то будемо і подобою воскресіння» (Рим. 6, 4-5).

Це «нове життя» треба щодня відновлювати й розвивати: «Усуньте стару закваску, щоб ви були новим тістом так, як ви і є прісні, бо Пасха наша, Христос, принесений у жертву» (1 Кор. 5, 7).

«Ніч проминула, день наблизився. Відкиньмо, отже, вчинки темряви й одягнімось у зброю світла. Як день — поведьмося чесно: не в ненажерстві та пияцтві, не в перелюбі та розпусті, не у сварні та задрощах; але вдягніться у Господа Ісуса Христа і не дбайте про тіло задля похотей» (Рим. 13, 12-14).

«...Вам треба позбутися, за вашим попереднім життям, старої людини, яку розтлівають звабліві пристрасті, а відновитись духом вашого ума й одягнутись у нову людину, створену на подобу Божу, у справедливості й у святості правди» (Еф. 4, 22-25; пор.: Флп. 3, 9-14; Кол. 3, 1-11).

«Нове життя» християнина - це участь у житті Христа, це життя члена, злука з Головою, в Тілі Христа, що є Церквою: «Але будемо жити по правді та в любові, в усьому зростаючи в того, хто є головою, - у Христа. Кожне тіло, складене та споєне всякою в'яззю допомоги, згідно з відповідним діянням кожного члена, від нього бере зріст на будовання самого себе в любові» (Еф. 4, 15-16).

Ми залежимо від Христа, як галузка виноградини від кореня: «Я виноградина правдива, а мій Отець - виноградар. Кожну в мені гілку, яка не приносить плоду, відрізує він. А кожна, яка зроджує

плід, він очищує, аби плоду ще більше давала. Уже і ви чисті - словом, яким промовляв я до вас. У мені перебувайте - а я у вас! Як неспроможна гілка сама з себе плоду принести, якщо не перебуватиме вона на виноградіні, ось так і ви, якщо не перебуватимете в мені. Я виноградина, ви - гілки. Хто перебуває в мені, а я в ньому, - той плід приносить щедро. Без мене ж ви нічого чинити не можете. Якщо хтось у мені не перебуває, той, мов гілка, буде викинутий геть і всохне; їх збирають, кидають у вогонь, - і вони згорають! Коли ж ви в мені перебуватимете, і мої слова в вас перебуватимуть, - просіте тоді, чого лиш забажаєте, і воно здійсниться для вас. Тим Отець мій прославляється, коли ви плід щедро приносите, - тож і учнями моїми станете» (Ів. 15, 1-8).

Христос - Дорога, Правда і Життя

Христос - Дорога

Ісус Христос - єдина Дорога: «Я - путь, істина і життя! Ніхто не приходить до Отця, як тільки через мене» (Ів. 14, 6), бо «І нема ні в кому іншому спасіння, бо й імени немає іншого під небом, що було дане людям, яким ми маємо спастися» (Ді. 4, 12).

Згідно з Божим планом нашого призначення святість, до якої Бог кличе нас своєю благодаттю і надприродним божественним спогляданням, залежить від участі в Божому житті, що приніс у світ Ісус Христос. Це стає зрозумілим з об'явлення: «Бо в ньому він нас вибрав перед заснуванням світу, щоб ми були святі й бездоганні перед ним у любові. Він призначив нас наперед для себе на те, щоб ми стали його синами через Ісуса Христа, за рішенням своєї доброї волі, на хвалу слави своєї благодаті, якою він обдарував нас улюбленим своїм Сино» (Еф. 1, 4-6).

Ісус Христос відновив план нашого спасіння, знищений гріхом Адама: «Бог - любов. Цим виявилася до нас любов Бога, що Бог свого єдинородного Сина послав у світ, щоб ми жили через нього. Любов же полягає не в тому, що ми полюбили Бога, а що він полюбив нас і послав Сина свого - примирення за гріхи наші» (1 Ів. 4, 8-10; пор.: Ів. 1, 5-6).

Отже, Христос - єдина дорога, якою можна дійти до Отця, єдина можлива форма святості в актуальному плані Божого Провидіння. Тільки через Нього, з Ним і в Ньому ми можемо дійти до мети й ідеалу, встановленого Богом у створенні, відкупленні й освяченні людського роду.

Христос - Правда

Христос - не тільки Дорога, а й Правда, правда абсолютна і цілковита, мудрість несотворена у Слові Божім. У ній Христос дав нам скарби своєї мудрості та знання.

Христос є для нас зразком: а) своєю особою, б) своїми вчинками, в) своєю наукою.

Христос - життя

Є три мотиви, завдяки яким можна сказати, що Христос є нашим життям: 1) Він вислужив нам ласку - причина заслуг надприродного життя душі - «causa meritoria»; 2) це життя впливає з Нього, Він - «causa efficiens»; 3) Він дає нам життя.

Ісус Христос - причина заслуг ласки (III, 48-49).

Заслуга Христа для нас тісно поєднана з Його жертвою відкуплення. Пригадуємо коротко фундаментальний термін Його безконечної жертви, що він заслужив і реставрував надприродне життя, яке згубилося через гріх Адама (*пор.: Марміон. Христос - життя душі, гл. 3*).

Людство не могло гідно спокутувати гріх Адама, адже якби хотів, міг простити. Однак вимагав суворого дотримання «ad equitatem», тобто відповідати Божому Маєстатові.

Людський рід не зміг піти на таку велику жертву. Тільки Бог, ставши людиною, міг заповнити цю безодню, цю прірву між Богом і людиною. Отже, втілення Божого Сина, Слова Божого було абсолютно необхідне для того, щоб відкупити людський рід (*св. Тома. III, 1, 2 до 2, 1-11, 87, 4*).

«Слово стало тілом, і оселилося між нами» (Ів. 1, 14).

У Христі з'єдналися дві природи - Божа і людська - в одній особі Божого Слова. Всі Його дії мали безконечну вартість. Найлагіднішим усміхом своїх уст, одним бажанням свого серця Христос міг відкупити мільйони світів. Однак насправді відкуплення відбулося хресною жертвою. Так подобалося Відвічному Отцеві в Його, незрозумілому нам, плані свого Промислу. Богослови намагаються обґрунтувати слухність, закономірність Божої поведінки, однак остаточно відповідь на питання, чому Бог так хотів, завжди залишиться для нас закритою (*III, 46, 3*).

Христос заслуговує не тільки для себе, а й для нас суворої справедливості.

Наслідок Його жертви і заслуг абсолютно безконечний, послідовний, невичерпний.

Ніхто не повинен знеохочуватися через власні злидні й недомагання. Нам даровані невичерпні багатства Христа: «Мені, найпослідушому з усіх святих, була дана ця благодать: звістувати поганам незбагненне багатство Христа і навчити всіх про спасенний задум тієї тайни, що від віків захована була в Бозі, який створив усе; щоб об'явилася тепер початкам і властям небесним через Церкву безконечна мудрість Божа, згідно з відвічним рішенням, що його Бог ухвалив у Христі Ісусі, Господі нашім, в якому маємо сміливість і повний надії доступ через віру в нього. Тому благаю вас не падати духом з приводу мого горя, що його терплю за вас, бо воно – ваша слава» (Еф. 3, 8–13).

Ісус Христос – діюча причина, «causa efficiens» нашого надприродного життя

Всі ласки, з яких людина користалася від часу Адама аж до приходу Христа, діставала задля прийдешнього приходу Христа: «інтуїту меріторум Христі» задля заслуг Христа. І всі ласки, які одержує людство аж до кінця віку, випливають з доброти Христа.

Не маємо такої ласки, яку мали ангели й наші прародичі в стані первісної невинності: наша ласка, як ласка всього пропадаючого людства, є ласкою Христовою, або, інакше кажучи, ласкою Божою через Христа, християнізованою Божою ласкою. Христос є джерелом надприродного життя.

Життєвий вплив Христа на членів свого Містичного Тіла

Христос – голова Містичного Тіла, тобто Церкви: «І він усе підкорив під його ноги й вивищив його понад усе, як Голову Церкви, яка є його тілом, повнотою того, що виповнює все в усіх» (Еф. 1, 22).

Св. Тома подає аналогію природного порядку:

Голова володіє трьома речами: 1) порядком; 2) досконалістю; 3) впливом на тіло.

Йому належить порядок, бо Він «первородний між багатьма братами» (Рим. 8, 29) і в небі Він «вище від усякого начала, влади, сили й володарства та всякого імени, яке б воно не було, не тільки на цьому світі, але й на тому, що буде», щоб «у всьому він мав першість» (Еф. 1, 18–23).

Йому належить примат досконалості, бо в Ньому знаходиться повнота всіх ласк, за висловом св. Івана (1, 14): «...і ми славу його бачили - славу Єдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого».

Він безпосередньо впливає на всіх членів Церкви, бо «від його повноти прийняли всі ми - благодать за благодать».

Св. Павло описав усі три функції в Посланні до Колосян: «Він також голова тіла, тобто Церкви. Він - начало, первородний з мертвих, так, щоб у всьому він мав першенство, бо сподобалося Богові, щоб уся повнота перебувала в ньому і щоб через нього примирити з собою все чи то земне, а чи небесне, встановивши мир кров'ю його хреста» (1, 18-20).

Ласка Христа як Голови Церкви (св. Тома. III, 8).

У людському тілі голова займає перше місце щодо гідності й контролю. Так і в тілі Церкви Христос як Голова завдяки єдності з Богом займає найвище місце, тож правильно називаємо Його «Головою Церкви».

Вся людськість Христа, Його тіло й душа, впливає на буття тіла й душі кожної людини. Тому Христос є Головою людей, а не тільки Головою душ.

Христос є Головою всіх людей. Св. Павло каже: «На це бо й трудимося та боремося, тому що ми поклали нашу надію на живого Бога, **який є Спасителем усіх людей, особливо ж вірних**» (1 Тим. 4, 10).

А св. Іван каже: «Він - примирення за наші гріхи, і не лише за наші, а й за гріхи усього світу» (1 Ів. 2, 2). Христос є Головою всіх людей, а особливо всіх тих, що з'єднані з Ним завдяки ласці або славі.

Христос як людина є Головою ангелів. Люди й ангели були створені задля однієї мети: слави Божої та радості в небі. Тому, висловлюючись образно, люди й ангели формують одне тіло, бо Містичне Тіло, яким є Церква, складається не тільки з людей, а й з ангелів. І Головою цього тіла є Христос.

Ласка Христа, як Голови Церкви, називається головною або фундаментальною ласкою... В реальності це те саме, що й освячуюча або діюча ласка, яка є в Ньому як у людській особистості, тобто особиста ласка, яка становить ту повноту ласки, з котрої «прийняли всі ми» (Ів. 1, 16).

Тільки Христос є Головою Церкви. На землі папа є тільки вікарієм-заступником, а єпископи - як голови поодиноких єпархій, як каже св. Павло, «посли замість Христа» (2 Кор. 5, 20).

НАУКА ЦЕРКВИ

Чи необхідна для досконалості злука з Христом?

У Христі розрізняємо дві природи: **Божу і людську**. Щодо Божої природи відповідь ясна: **злука з Христом, як Богом, є метою духовного життя**.

У нашому випадку мова йде про **злуку з Христом як людиною**. Ми розглянемо необхідність, природу і шляхи цієї злуки у їх розвитку.

Необхідність злуки з Христом як людиною

Сам Христос сказав: «Я - путь, істина і життя! Ніхто не приходить до Отця, як тільки через мене» (Ів. 14, 6). «Як неспроможна гілка сама з себе плоду принести, якщо не перебуватиме вона на виноградні, ось так і ви, якщо не перебуватимете в мені» (Ів. 15, 4).

Св. Павло пише до Тимотея: «Один бо Бог, один також і посередник між Богом та людьми, - чоловік Христос Ісус...» (1 Тим. 2, 5).

Св. Петро: «І нема ні в кому іншому спасіння, бо й імени немає іншого під небом, що було дане людям, яким ми маємо спастися» (Ді. 4, 12).

Ця необхідність ґрунтується на факті, що Христос у своїй людськості - універсальна причина ласки. Він вислужив, дав приклад і був кінцевим та діяльним інструментом усіх ласк.

Природа Його злуки

У містичному порядку Він є причиною освячуючої ласки в нас: «Грація капітіс».

У моральному порядку - це злука знання і любові через розум та волю. Тому злука з людськістю Христа - не остаточна мета, а радше злука чинників і єдина дорога, що веде до Отця.

(cf.: J. De Guibert. *The Theology...* - P. 80-81; Doc. 275, 408, 442, 451, 472, 478-479; St Theresa. *The Interior Castle*, VI, Ch 7).

Св. Тереза з Авілю має цікаві роздуми на цю тему (розділ 22).

Чинники розвитку цієї злуки

1. Часте приймання Святих Тайн, особливо Пресвятої Євхаристії.
2. Активна участь у Літургійних відправах.
3. Наука з життя Христа, наслідування Його чеснот.

Є два види наслідування Христа. Перший, простіший, ґрунтується безпосередньо на Євангелії (св. Франциск з Асизу, св. Ігнатій Лойола, Карл де Фоко належать до цієї школи). Другий, який видається вищим, більше зосереджений на теології Воплочення. Цей напрям підтримує францисканська школа.

(Berulle, Olier. *St. John Eudes et alii*).

Зауваження щодо Відкуплення

Є деяка відмінність між Східною і Західною Церквами щодо думки про відкуплення, а саме: Східні Отці й богослови вважають, що Західна Церква розглядає справу відкуплення надто юридично. Наче Бог був змушений «заплатити» дияволу за пропащу людину, що абсолютно неможливе.

(cf.: Eudokimov. *L'Esprit Saint*, 67; Bernard Schulze. *Probleme die Orthodoxen Theologie // in Handbuch der Ostkirchenkunde*, 156 //.; *The Spirituality of the Christian East // by T. Spidlik*. - P. 35).

Східні теологи вбачають у відкупленні радше реставрацію, віднову, повноту створення і її завершення (*L. Regnault in D. S. 7 (2, 1971) col. 1949ff*).

Термін «відкуплення» знаходимо у Святому Письмі, а також у творах деяких Святих Отців Східної Церкви, наприклад, у св. Василя Великого. Він вживає термін «Відкупитель»: «Якби не було приходу Господа в тілі і не дав би Відкупитель за нас ціну смерті, само по собі царство смерті не припинилося б» (*Лист. 261, II. Г. 32, 969 В, пор.: Пс. 18, 14*).

А в іншому місці він каже: «Тільки Богочоловік Ісус Христос міг дати за всіх нас примирення, ублагання (*II. Г. 29, 440В*), бо... ніхто не може дати Богові ціну за себе самого, Христос - посередник, призначений між Богом і людьми» (*II. Г. 32, 125ВС - пояснення на Пс. 49, 8*).

Ми відкликані від смерті... самим Господом нашим Ісусом Христом (*II. Г. 31, 913С*).

Христос віддав себе за наші гріхи (*II. Г. 31, 889А, 29, 296В; пор.: Тит 2, 14*).

Нас відвернено від смерті до життя Господом нашим Ісусом Христом (П. Г. 31, 913С).

Христос відновлює нас із упадку (П. Г. 32, 128С)... через відродження (П. Г. 32, 125С). Ми очікуємо з неба відродження і приходу Великого Бога і Спаса нашого Ісуса Христа (П. Г. 32, 584В).

Бог задля свого Єдинородного Сина пробачив наші гріхи (П. Г. 31, 1089). Через Втілення ми визволені від гріха (П. Г. 31, 1553В).

Отже, тут швидше йдеться про неправильне розуміння справи відкуплення. Очевидно, що всемогутній Бог, який усе створив і всім керує, є понад усе. Жодне створіння, жодна створена ним сила, навіть найбільша, як люцифер-світлоносець, не може порівнюватися з Богом, яку б силу чи красу Бог йому не дав. Він є створінням, абсолютно підпорядкованим Богові.

Богові не потрібно було застосовувати свою силу чи авторитет, щоб побороти збунтованих ангелів. Сам Архангел Михаїл з окликом «Хто яко Бог?!» скинув їх за Божим допущенням у пекельний вогонь.

Отже, абсолютно доведено, що Бог не має жодного обов'язку щодо диявола, а диявол залежить від Нього, і тільки те, що Бог йому дозволить або допустить, він може зробити. Він, наче той пес на ланцюгу, що гавкає, але не може вкусити, хіба того, що нерозумно наближається до нього. Все, що було сказано про право диявола, є тільки в метафоричному сенсі (Karl Rahner. *In Sacramentum Mundi. An Encyclopedia of Theology*, 5, p. 429).

Другий Ватиканський Собор навчає: «Він (Предвічний Отець) не покинув людей після їхнього упадку в Адамі, а безперервно подавав їм допомогу спасіння перед приходом Відкупителя...» (Догматична Конституція про Церкву «*Lumen Gentium*»).

«У людській природі, яку він поєднав з собою, Син Божий відкупив людину і перетворив її на нове створіння (пор.: Гал. 6, 15; 2 Кор. 5, 17), переміг смерть своєю власною смертю і воскресінням» (Там же. 7).

«Вмираючи, він знищив нашу смерть, воскресаючи, реставрував наше життя» (Конституція про Святу Літургію 5).

Христос, якого Отець освятив, якого пожертвував і послав у світ, «Який віддав себе самого, щоб викупити нас від усякого беззаконня та щоб очистити собі народ, що був би його власний, ревний до добрих діл» (Тит. 2, 14; Декрет про службу і життя священників, 12).



НАУКА ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ

Таємниче Христове Тіло

Христос - Голова Містичного Тіла, тобто Церкви

Син Божий в об'єднаній з собою людській природі, своєю смертю і воскресінням перемагаючи смерть, відкупив людину та перемінив у нове створіння (пор.: Гал. 6, 15; 2 Кор. 5, 17). Надаючи ж людям свого Духа та із них, своїх братів, з усіх народів зібраних, таємниче вчинив своє тіло.

У цьому тілі Христове життя розливається на віруючих, що в розп'ятому і воскреслому Христові **об'єднуються через Тайни** в таємничий, але дійсний спосіб (пор.: св. Тома. Сумма Теол. III, пит. 62, арт. 5, до 1). **У хрещенні ми уподібнюємось Христові:** «Усі бо ми христилися в одному Дусі, щоб бути одним тілом» (1 Кор. 12, 13). Тим же священним обрядом зображується і **постає злука зі смертю і воскресінням** Христа: «Ми поховані з ним через хрещення на смерть», а якщо «ми з'єднані з ним подобою його смерті, то будемо і подобою воскресіння» (Рим. 6, 4-5). У ламанні евхаристійного хліба, маючи дійсну частку в Тілі Господа, **возносимося до спілкування з Ним та між нами взаємно.** «Тому, що один хліб - нас багато становить одне тіло, - бо всі ми беремо участь у одному хлібі» (1 Кор. 10, 17). Так всі ми стаємо членами Його тіла (1 Кор. 12, 27), а собі взаємно «кожен один одному член» (Рим. 12, 5).

Вірні у Христі так же, як і всі численні члени людського тіла, роблять одну справу (пор.: 1 Кор. 12, 12). У будованні Христового тіла існує різноманітність членів і чинностей. Один є дух, що різні свої дари, відповідно до багатства свого та потреб служіння, дає на користь Церкви (пор.: 1 Кор. 12, 1-11). Між тими дарами визначається благодать апостолів, яких владі Дух підкорив, і тих, що мають духовні дари (пор.: 1 Кор. 14). Той самий Дух, об'єднуючи своєю силою внутрішньою спонукою члени в одне тіло, витворює любов між вірними і вимагає її.

Тому якщо один член страждає, співстраждають усі члени; якщо один член приймає честь, в цьому беруть участь усі члени (пор.: 1 Кор. 12, 26).

Головою цього Тіла є Христос. Він є образом невидимого Бога, і в Ньому було все сотворене. Він раніш за все, і все існує в Ньому.

Він також Голова Тіла, тобто Церкви. Він - початок усьому, первородний з мертвих, тож у всьому Він має першість (пор.: Кол. 1, 15-18). За діянням та своєю безмірною досконалістю Христос виповнює все тіло багатствами своєї слави (пор.: Еф. 1, 18-23).

Треба ж, щоб усі члени уподібнювались Йому, доки Христос не зобразиться в них (пор.: Гал. 4, 19). Тому ми вникаємо в таїнства Його життя, з Ним разом співнароджені, співмертві та співвскреслі, аж доки з Ним не співволодітимемо (пор.: Флп. 3, 21; 2 Тим. 2, 11; Еф. 2, 6; Кол. 2, 12). Верстаючи поки що земну путь, ступаючи Його слідами в терпінні та гонінні до Його страстей, як тіло до голови долучаємося, з Ним співтерпимо, щоб з Ним і прославитися (пор.: Рим. 8, 17).

З нього «все тіло, - суглобами та зв'язами об'єднане і зміцнене, - яке росте Божим зростанням» (Кол. 2, 19). Він у своєму тілі, тобто Церкві, сам постійно укладає дарування на діло служби, якими Його силою взаємно віддаємо собі рятівні послуги, щоб, виконуючи правду в любові, ми зростали в усьому в Ньому, що є головою нас усіх (пор.: Еф. 4, 11-16).

Щоб у Ньому ж постійно відновлюватись (пор.: Еф. 4, 23), дає нам із Духа свого, що, будучи одним і тим же і в голові, і в членах, оживляє все тіло, об'єднує його та ворушить, так що його завдання Святі Отці могли прирівнювати до тієї чинності, яку виконує початок життя, тобто душа в людському тілі (пор.: Лев XIII. Окр. посл. «Божественне це», 9 травня 1897: АСС 29 (1896-1897)).

Христос же любить Церкву, як свою Обручницю, як чоловік, що любить дружину свою так, як своє тіло (пор.: Еф. 5, 25-28); а та Церква підкоряється своєму Голові (Там же. 23-24). «У ньому бо враз з людською природою живе вся повнота Божества» (Кол. 2, 9); і тому Церкву, що є Його тілом і повнотою, Він сповнює своїми дарами (Еф. 1, 22-23), щоб вона прямувала та сповнилась «усякою Божою повнотою» (пор.: Еф. 3, 19) (Догматична Конституція про Церкву, ч. 7, АВ. - Том III. - С. 53-55).

Злука з Христом можлива

Бо коли розглядаємо життя тих, що вірно пішли за Христом, знаходимо заохоту до шукання «майбутнього міста» (пор.: Євр. 13, 14 й 11, 10) та пізнаємо певну дорогу, якою відповідно до стану й обставин, властивих кожному, можемо серед світської мінливості

дійти до досконалої єдності з Христом, тобто до святості (пор.: Євр. 13, 7; Сир. 44-50; Євр. 11, 3-40). У житті тим, хто є учасником нашої людської природи, однак досконаліше уподібнюється Христовому взірцеві (пор.: 2 Кор. 3, 18), Бог живіше показує свою прихильність та своє обличчя. У них Він сам промовляє до нас і дає нам знак свого царства, до якого, маючи навколо себе так багато свідків (пор.: Євр. 12, 1) і таке свідчення євангельської правди, ми будемо сильніше заохочені» (*Догматична Конституція про Церкву*. - Ч. 50, АВ. - Том III. - С. 121).

Посібники духовного життя

«Для того, щоб пресвітери могли за всіх обставин життя плекати злуку з Христом, крім свідомого виконання свого служіння, вони мають загальні й окремі, давні й нові засоби, які Святий Дух ніколи не перестає пробуджувати в Божому народі і які Церква поручає для освячення своїх членів, а інколи й наказує» (*Кодекс кан. права, кан. 125 сл.*). Між усіма духовними посібниками вирізняються ті засоби, якими вірні християни підкріплюються, а це подвійна трапеза: Священне Писання і Євхаристія. І ні для кого не є таємницею, яке велике значення для освячення пресвітерів має їхній тривалий ужиток.

«Слуги священної благодаті тісно об'єднуються з Христом-Спасителем і Пастирем - через плідне приймання Святих Тайн, передовсім частим сакраментальним виконанням Покути, бо, підготовлене щоденним випробуванням сумління, воно сильно скріплює необхідне звернення серця до любові Отця милості.

Вивчені в світлі віри божественним читанням, вони можуть пильно досліджувати в різних подіях життя знаки Божої волі й порушення Його благодаті й так ставати щораз придатнішими для своєї місії, прийнятої у Святому Дусі.

Наслідування Пречистої Діви Марії. Предивний взірець такої здатності вони завжди знаходять в Пресвятій Діві Марії, яка під проводом Святого Духа всю себе присвятила таїнству людського Відкуплення (пор.: *Собор Ват. II, Конст. Догм. «Про Церкву» 21 лист. 1964, ч. 65: ААС 57(1965)*. - С. 64-65). Тому нехай пресвітери синівською пошаною і набожністю поважають і люблять цю Матір Найвищого і Вічного Священника, Царицю Апостолів та Покров їхнього служіння.

Заради вірного виконання їхнього служіння нехай дорогою їм буде щоденна розмова з Христом Господом; нехай охоче віддаються духовним роздумам та високо цінують духовний провід. Різноманітно, але передовсім таки випробуваною духовною молитвою та різними формами вільно підібраних молінь нехай пресвітери шукають та настійливо вимолюють в Бога духа справжнього богочитання, з допомогою якого вони самі себе спільно з дорученим собі народом об'єднують тісно з Христом - Посередником Нового Заповіту та, як діти всиновлення, можуть кликати: «Авва, Отче» (*Рим. 8, 15*).

(Про служіння пресвітерів. - Ч. 18, АВ. - Том IV. - С. 177-178).

Отже, Собор доручає такі засоби:

1. Свідоме виконання свого служіння.
2. Загальні й окремі засоби.
3. Давні й нові засоби.
4. Священне Писання.
5. Євхаристія Божого Слова.
6. Плідне приймання Святих Тайн.
7. Плідне приймання покути.
8. Іспит сумління.
9. Наслідування Пресвятої Діви Марії.
10. Щоденна розмова з Христом Господом.
11. Принесення і пошана Пресвятої Євхаристії.
12. Духовне розважання.
13. Духовна молитва.
14. Духовний провід.
15. Різні форми молінь, вільно підібраних.

Наслідування Христа згідно з наукою II Ватиканського Собору

У жертвній праці

«...пастирі... хай не вагаються віддати свою душу за овець та, ставши взірцем для стада (*пор.: 1 Пт. 5, 3*), нехай своїм прикладом ведуть його до щораз більшої святості» (*Догматична Конституція про Церкву. - Ч. 41, АВ. - Том III. - С. 105*).

У безкорисливій праці - не шукаючи себе

«Отож треба, щоб пресвітери так виконували провід, щоб, шукаючи не свого, а Христового (*пор.: Флп. 2, 21*), об'єднували спільно з мирянами свою працю й поводитись між ними за взірцем Учителя,

який між людей «прийшов не для того, щоб йому служили, але - послужити й дати життя своє на викуп за багатьох» (Мт. 20, 28).

(Декрет про служіння і життя пресвітерів. - Ч. 9, АВ. - Том IV. - С. 158).

У гармонійному житті пресвітерів

«Але пресвітери можуть досягти її, коли у виконанні свого служіння підуть за взірцем Христа, метою якого було творити волю Того, хто Його послав для виконання свого діла (пор.: Ів. 4, 34). Бо й справді, Христос постійно діє через своїх слуг і через Церкву у виконанні цієї волі Отця в світі; і тому Він повсякчас залишається началом і джерелом єдності їхнього життя. Отож пресвітери досягнуть цієї єдності свого життя, коли об'єднаються з Христом у визнанні волі Отця й у пожертвуванні й даруванні себе самих для дорученого собі стада (пор.: 1 Ів. 3, 16). І так, виконуючи роль Доброго Пастиря, в самому так виконанні пастирської любові знайдуть отой зв'язок священничої досконалості, яка об'єднує в одне їхнє життя й працю».

(Декрет про служіння і життя пресвітерів. - Ч. 14, АВ. - Том IV. - С. 169).

У чеснотах

«...смирністю та відповідальним і самостійним послухом пресвітери наближаються до взірця Христа й плекають у собі такі ж думки, які були в Христа Ісуса, котрий «применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги... ставши слухняним аж до смерті» (Флп. 2, 7-9); а цим послухом він подолав і відкупив неслухняність Адама, за свідченням апостола: «Бо як через непослух одного чоловіка багато людей стали грішниками, так через послух одного багато людей стане праведними» (Рим. 5, 19). (Декрет про служіння і життя пресвітерів. - Ч. 15, АВ. - Том IV. - С. 172).

У нескверному житті ченців - у Євангельських радах

«Бо Священний Собор дуже цінує їхній спосіб життя, дівичого, вбогого і послушного, взірцем якого є сам Господь Христос, і має тверду надію на їхню плідну працю - і приховану, і громадську. Тому нехай ченці непорушною вірою, любов'ю до Бога і ближнього, любов'ю хреста і надією вічної слави поширюють по всьому світу благу вість Христову, щоб усі побачили їхнє свідчення, що Отець наш, який на небі, прославився (пор.: Мт. 5, 16). Так, за молитвами Препоблагословенної Богородиці Діви Марії, «життя якої є прикладом

для всіх» (св. Амвросій. *Про дівство*. - Кн. II. - Роз. II. - Ч. 15), матимуть щораз більший зріст та рясніші спасенні плоди».

(*Декрет про пристосоване оновлене чернече життя*. - Ч. 25, АВ. - Том IV. - С. 206).

Наслідування Ісуса Христа за св. Василієм

Наслідувати Христа - це наше завдання

Св. Василій Великий у Ширших Правилах (43) у відповідь на запитання, що означає бути християнином-ченцем, каже: «Бути християнином - це, властиво, наслідувати Ісуса Христа в Його людській подобі відповідно до покликання кожного».

Отже, це життєве завдання, мета людського, християнського та аскетичного подвигу: відтворити в собі Христа, стати Богоподібним, стати Хриstopодібним.

Інакше кажучи, це «наслідування Божого, Христового взірця» («Хрістоу мимізіс»), як висловлюється св. Василій у творі про Святого Духа. В інших місцях своїх аскетичних писань (III. II. 8, 40, 43) св. Василій розвиває свою думку про наслідування Христа як основне завдання християнина-ченця. Він каже, що людина повинна наслідувати Христа в усіх фазах життя, щоб відтворити Його прикмети і чесноти у своїй душі.

Це завдання основне, тяжке і тривале й постійно вимагає якоїсь творчої напруги, сталого погляду на Божий взірець, модель. Святий Василій порівнює християнина з митцем-ковалем, що робить сокиру за дорученням свого замовника. Він мусить дотримуватися розмірів та всіх інших вимог, як це йому доручено. Такою формою для християнина є Божя воля. Божя воля вимагає, щоб кожен наслідував Христа в міру свого покликання.

Наслідування Христа вимагає «іти за Христом»: «Той, хто щиро бажає іти за Христом, не може дбати ні про що таке, що не належить до того життя. Не може дбати про любов батьків і рідних, якщо це суперечить любові Божій... Не може зважати на людську думку, не може зі страху занедбувати те, що корисне. Той, хто йде за Христом, не може зважати на людські кпини й наруги, і коли люди сміються з його добрих вчинків, не може відступати...» (III. II. 8).

Той, хто бажає великого, високого достоїнства, хто хоче завжди стояти при Христі, мусить йти за голосом Христа: «Хто служить мені, хай іде слідом за мною: і де я, там і слуга мій» (Ів. 12, 26).

Розділ X. НЕОБХІЩНІСТЬ ЗЛУКИ З ОТЦЕМ НЕБЕСНИМ

В час перебування Христа на землі багато говорили про Бога Отця, але завжди як про «Отця, що на небі». Таким чином хотіли витримати дистанцію з пошани, щоб не плутати Бога Отця з отцем тілесним, земним.

Однак Ісус вибрав властиву форму, яку звичайно вживають діти: «Авва - батько - отець...» - слово, яке тоді вживалося в родині, і навчав своїх учнів молитися з довір'ям до Бога як до доброго ласкавого Батька (*Лк. 11, 2-4; Рим 8, 15; Гал. 4, 6*), бо в давнину боялися Бога як суворого судді, який кидає громами й блискавицями. Євреї не хотіли, щоб Бог прямо говорив до них, щоб вони не повмирали, а просили Мойсея, щоб той промовляв до Бога і передавав їм, що мають робити.

Христос **вчить людей розуміти Божу доброту**, Його ласкавість, Його схильність вислухати. Він *кз. ж 6*: «Якби хтось із вас мав приятеля, і той прийшов до нього опівночі та й сказав до нього: Друже, позич мені три хліби, бо приятель мій прибув до мене з дороги, і я не маю що йому дати, а той зсередини відповів би йому: Не докучай мені, двері вже замкнені, і діти мої зо мною в ліжку; не можу встати й дати тобі, - кажу вам, що коли й не встане та не дасть тому, що він його приятель, все ж таки з-за його настирливости підведеться і дасть, скільки той потребує» (*Лк. 11, 5-8*). Або «котрий із вас, батьків, коли син проситиме в нього хліба, дасть йому камінь?.. Отак коли ви, злими будши, умієте давати дітям вашим дари добрі, оскільки більш Отець небесний дасть Святого Духа тим, що у нього просять!» (*Лк. 11, 11-13*).

Отець бачить секрети наших сердець і знає всі наші потреби. «Ти ж коли постиш, намасти свою голову й умий своє обличчя, щоб не показати людям, що ти постиш, але Отцеві твоему, що перебуває в тайні; і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі» (*Мт. 6, 17-18*).

Отець говорить нам не турбуватися, бо Він знає, що нам потрібно: «Отож не турбуйтеся, промовлявши: Що будемо їсти, що пити й у що зодягнемось? Про все те побиваються погани. Отець же ваш небесний знає, що вам усе це потрібно. Шукайте перше Царство Боже та його справедливність, а все те вам докладеться» (*Мт. 6, 31-32*).

Отець Небесний дбає про всі створіння, навіть про птахів: «Гляньте на птиць небесних: не сіють і не жнуть, ані не збирають у засіки, а Отець ваш небесний їх годує! Хіба ви від них не вартісніші?» (Мт. 6, 26).

Бог Отець є Отцем всіх людей, і від Нього походить усяке вітцтво на землі й на небі. «Один Бог і Отець усіх, що над усіма й через усіх і в усіх» (Еф. 4, 6). «Ось чому я згинаю свої коліна перед Отцем, від якого бере ім'я все отцтво на небі й на землі» (Еф. 3, 15).

Бог Отець вибрав нас перед заснуванням світу.

«Бо в ньому (Христі - авт.) він нас вибрав перед заснуванням світу, щоб ми були святі й бездоганні перед ним у любові. Він призначив нас наперед для себе на те, щоб ми стали його синами через Ісуса Христа, за рішенням своєї доброї волі, на хвалу слави своєї благодаті, якою він обдарував нас улюбленим своїм Сино» (Еф. 1, 4-6; пор.: 1 їв. 4, 9-10).

Отець Небесний благословляє нас.

Св. Павло Благословен Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, що благословив нас із неба всяким духовним благословенством у Христі» (Еф. 1, 3).

Дає нам свою утіху - Він любить нас.

«Нехай же сам Господь наш Ісус Христос і Бог Отець наш, що полюбив нас і дав нам у своїй благодаті втіху й добру надію, врадує ваші серця та зміцнить у всякій справі й доброму слові». «Всяке добре давання й усякий досконалий дар згори сходять від Отця світла, в якого нема ані зміни, ані тіні переміни. Він забажав нас породити словом правди, щоб ми були немов первістками його створіння» (Як. 1, 17).

«Він (Отець - авт.) вирвав нас із влади тьми й переніс у царство свого улюбленого Сина, в якому ми маємо відкуплення, прощення гріхів» (Кол. 1, 13). Особливо у притчі про блудного сина Христос виразно говорить про доброту Бога Отця, який не тільки все прощає, а й повертає блудним синам права.

Тому св. Павло нагадує нам, щоб ми були вдячними Богові Отцеві: «Дякуйте Отцеві, який зробив нас гідними мати участь у долі святих у світлі» (Кол. 1, 12), яке в цьому житті опромінює віруючих ласкою та вірою, а в майбутньому завершиться у спогляданні Бога.

Духовність

З цього Біблійного об'явлення випливає справжня побожність і необхідність злуки з Отцем Небесним.

Духовність, що ґрунтується на встановленні стосунку до Отця Небесного, поширюється на всі частини духовного життя як богосинівства і є фундаментом усього біблійного думання.

Ця духовність наділена довір'ям, простотою, покорою і мовчаням внутрішнього життя. Ця духовність наділена братерством, правдою, універсальністю щодо об'явлення ближньому, у родині, у професії, у спільноті, а особливо - міжнародному житті.

Справді, Бог, що є Батьком, «велить своєму сонцю сходити на злих і на добрих і посилає дощ на праведних і неправедних» (*Мт. 5, 45*). Суть цієї духовності досконало висловлюється в молитві «Отче наш». Цих двох слів для св. Терези від Дитятка Ісуса було достатньо для того, щоб почати молитву.

Треба нагадувати вірним, що Боже вітцівство треба приймати з вірою у реалістичний спосіб, будучи при цьому вільними від всякого антропоморфізму. Вимагається правдивої реалістичної віри, бо Господь є справді Батьком, який послав свого Сдинородного Сина, щоб нас спасти, і Святого Духа, щоб нас освятити. Ця батьківська любов не є ані метафоричною, ані символічною. Однак, з іншого боку, Бог не виконує свого вітцівства як земний батько, в тому розумінні, що не втручається регулярно у другорядні справи; не робить «чудес» на кожному кроці; не стримує інцидентів і нещасть. Віра в надприродне Боже Провидіння має поєднуватися з реалістичним усвідомленням найпевніших фактів.

(с./.; *ОузБав ТМів. ванШа СгівНана // Compen<iio cii Theologia АясеИса. - Яотае, 1960. - Р. 106-108; ТИЫТ. - V. - Р. 945*).

Бог Отець у творах св. Василя Великого

Св. Василій на означення Бога Отця використовує різні формулювання. Тож знаходимо в нього назви:

Одиничні - ті, які складаються з одного слова.

Складні - ті, що складаються із кількох слів.

Складені або з'єднані сполучником «і».

Одиничні формулювання

- Початок - П. Г. 32, 513А.
Причина - П. Г. 31, 465С; 29, 621В.
Творець - П. Г. 32, 81А; 29, 205С; П. Г. 29, 620; П. Г. 32, 588В;
29, 593А.
Сила сама по собі - П. Г. 29, 636А.
Джерело - П. Г. 29, 617С.
Городник - П. Г. 29, 108В = Ів. 15, 1.

Всевишній - П. Г. 29, 772А; 29, 657А = Втор. 32, 8; 31, 708.

Складні формулювання

- Бог Отець - 29, 445В; 31, 481В = Ів. 1, 2; 31, 505В; 32, 97А; 32,
149В; 32, 884В; 32, 393А; 29, 568С.
Бог Отець Вседержитель - 32, 588В.
Творець віків - 29, 593А.
Принцип всього, що існує - 32, 136В; 29, 9А.
Принцип - початок усього - 32, 513А.
Перша причина - 32, 877А.
Батьківська доброта - 29, 629В.
Отець ваш - 31, 748С = Мт. 6, 16; 31, 708С = Мт. 5, 49; 31,
732Д = Мт. 5, 14-16; 29, 285В.
Отець твій - 31, 736В = Мт. 6, 4.
Отець наш - 29, 624В = Мт. 6, 9; 32, 241С = Мт. 10, 29.
Отець всіх нас - 29, 624А.
Отець Г. Н. І. Х. - 31, 617А; 32, 104А; 31, 1561В; 31, 1565В.
Отець правдивого світла - 29, 25В = Ів. 19, 1; Ів. 2, 8.
Справедливий Отець - 32, 165 = Ів. 18, 25.
Добрий Отець - 29, 636А; 32, 156В; 32, 172.
Святий Отець - 29, 253В; 29, 660.
Праведний Отець - 29, 329А.
Незрівнянний Отець - 29, 569А; В; 29, 572АВ.
Безтілесний Отець - 31, 1493А.
Нерожденний Отець - 29, 636А.
Отець ваш, що на небесах - 31, 708В = Мт. 5, 16; 31, 708С - Мт.
5, 49; 29, 284С = Мт. 5.
Отець на небі - 29, 285В = Мт. 5, 16.

Імена складені або сполучені

Бог і Отець - 31, 672В; 29, 500В; 29, 529В; 29, 569С... (27 разів).

Бог і Отець Г. Н. І. Х. - 32, 169В; пор.: Рим. 5; Еф. 1, 3; 2 Кор. 1, 3.

Бог і Отець Господа нашого і Бога Ісуса Христа - 31, 685А.

Бог слави й Отець Христа - 32, 81В.

Отче, Господи, на небі й на землі - 31, 796В = Мт. 11, 25-26; 31, 828Д = Лк. 10, 21; 31, 837Д.

Правдиво й самотньо Отець - 29, 517А.

Отець, і Син, і Святий Дух - 31, 676С; 31, 480С; 32, 573А; 31, 724С; 247 разів...

В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа - 31, 724 = Мт. 28, 19; 31, 736С = Мт. 28, 19 аж 13 разів уживає у своїх творах.

Зауваження

На перший погляд, ця тема належить до сфери догматичної теології, а не до аскетичної.

Однак, у часи св. Василія ще не робили таких виразних відмінностей між дисциплінами, як сьогодні; крім того, св. Василій говорить більш риторично, ніж теологічно (*W. Hensberg. De ornatu rhetorico. qui Basiliius Magnus in diversis homiliarum generibus adhibuit. - Bonn, 1957. - P. 184*).

Св. Василій оперує радше гострими словами, ніж теологічними аргументами: наприклад, своєму противникові Евномію, який заперечував божественність Ісуса Христа, каже: «Це святотатство» (29, 569В); «це найбільша безбожність» (31, 480С) і т. д. він промовляє із завзяттям не тільки словами, а й серцем.

Бог Отець - початок усього

У книзі про Святого Духа і в Шестодневі «Гексамерон» св. Василій підкреслює особу Бога Отця як «принцип усього, що існує. Він творить через Сина, а вдосконалює через Святого Духа» (П. Г. 32, 136В; 29, 9А; 32, 513А; 31, 465С).

Бог Отець - першопричина всього

Лист 236 П. Г. 32, 877А; 31, 465С; 29, 621В.

Він - головна причина всього, що існує (31, 136В).

Отець - сила сама в собі (29, 636А).

Бог Отець - Творець

Св. Василій щодо Бога Отця Творця застосовує три значення слова.

Перше значення - творець, тобто «будівничий», «засновник». Це творець з нічого (*Мт. 19, 4; Рим. 1, 25*). Це слово св. Василій вживає аж 60 разів. Ним він висловлює любов Бога до нас. Йому, як Величі й Маестату, належать усі створені речі. Це означення також стосується Отця (*32, 81A; 29, 205C*) й Сина (*31, 601A*).

Друге значення св. Василій вживає рідко - *29, 620C*. Раз використовує у значенні майстра, який творить з уже існуючої матерії, замість творця з нічого (*31, 317A*). Застосовує у цьому значенні (*31, 248B*), хоч певною річчю є, що св. Василій говорить також про створення з нічого.

Цей термін означав політичну ідеологію. Цим іменем називали також поганських божків, героїв, засновників міст. Опісля в Олександрії це був почесний титул добродіїв, засновників, далі став означенням імператорів, врешті, у християнську добу цим ім'ям називали Бога (*cf.: Rene Braun. - Op. cit. - P. 355*).

В третьому значенні слово «отець» вживалося у Платона. Його вживає св. Василій на означення Отця як творця (*32, 588B; 29, 593A*). Цей термін знаходимо також у Юстина та інших грецьких Отців II—III століття. Майже таке саме значення має слово, що означає «світло». У св. Василія знаходимо його аж 45 разів.

Св. Василій пише: «Отець правдивого світла (*Ів. 1, 9; 1 Ів. 2, 8*), який прикрасив день світлом (*Бут. 1, 5*), що вогнистими світлами освітив ніч (*Єр. 31, 35*), який майбутньому вікові і ярму просвітив світлом духовний спокій» (*П. Г. 29, 52A; Пс. 132, 14*);

Творця пізнаємо через створіння: *П. Г. 29, 544B; 32, 136A; 29, 92B; 29, 97; 29, 197B.*

Створіння повинні віддавати Богові славу як Творцеві, Отцю: *32, 101Д; 32, 136A; 29, 181A; 31, 369B.*

Набожність до Отця

Св. Василій говорить про Отця Творця з великою побожністю, вживає різні грецькі вислови чи то зі Святого Письма, чи з філософських праць: *П. Г. 31, 913B; 29, 197AD.*

Він часто хвалить Творця: *П. Г. 29, 8C; 29, 181A; 29, 45B; 29, 93C; 29, 97C.*

Підкреслює монотеїзм: «Один Бог і Отець, з якого все, і один Господь Ісус Христос, через якого все» (32, 80A; 32, 149A; 29, 517A).

Стверджує, що треба пізнати Бога Творця: «...головне для людини - це знання і... Слова Божого... науку... і Святого Духа» (29, 445B).

Говорить, що ми повинні бути вдячні Творцеві: «...дякуємо Отцеві, який своїм створінням дав Спасителя світу, Господа нашого Ісуса Христа, якому слава і величання зі Святим Духом навіки» (П. Г. 32, 172B).

«Тому прихиляю мої коліна Отцеві Господа нашого Ісуса Христа, з якого все вітцтво на небі й на землі» (П. Г. 31, 1561B = Еф. 3, 14-16).

Підкреслює Боже синівство: ми є синами, дітьми Божими: «Я вас прийму і буду вам Батьком, а ви будете мені синами і дочками», - говорить Господь Вседержитель (П. Г. 31, 1565B = Іс. 5, 11; 2 Кор. 6, 18).

«Бог зветься нашим Отцем... властиво, найперше і правдиво...» (П. Г. 29, 624AB; пор.: Мт. 6, 9).

«Вітцтво Боже поширюється на всіх. У еллінів олімпійський божок Зевс називався отцем, однак його вітцтво було неплідне і марне. Вітцтво правдивого Бога обіймає всіх, тож він зветься Батьком створінь» (П. Г. 29, 624A).

Однак Бог Отець один для нерозумних створінь, інший для нас, людей — дітей Божих через ласку, ще інший для Сдинородного Сина - правдивого Бога, що від природи має зв'язок із субстанцією Отця; і цю різницю св. Василій доводить Евномієві, який заперечував спільність субстанції Отця з Сином (П. Г. 29, 620-624; пор.: Ів. 1, 12; 29, 108B).

Все діється з волі Бога Отця: «Через нього зберігається й існує все» (П. Г. 32, 81A)... з доброти і милосердя, згідно волі Бога й Отця (П. Г. 32, 100A). «Тоді збережемо побожність, якщо у всіх речах, які Він створив, визнаємо Його досконалу силу й ніколи не вийдемо з-під Його батьківської волі» (П. Г. 32, 100B)... навіть пташка не падає без волі Отця вашого (П. Г. 32, 241C = Мт. 10, 29).

Треба віддавати однакову славу всім трьом особам Божим: «...віддаємо однакову славу Богові й Отцеві з Сином і Святим Духом» (П. Г. 32, 72C; 32, 164C; 32, 201B).

Символ віри святого Василя Великого

Св. Василій має багато висловів про віру в Отця, і Сина, і Святого Духа.

Але один текст виразно відображає його визнання віри: «Віруємо, отже, визнаємо одного тільки правдивого і доброго Бога, й Отця Всемогутнього, з якого все: Бога й Отця Господа, і Бога Ісуса Христа. І в одного Єдинородного Його Сина, Господа і Бога нашого Ісуса Христа, єдино правдивого, через якого все сталося (*Ів. 1, 3*), видиме і невидиме... (*П. Г. 31, 686А*)... і в одного тільки Духа Святого Животворящого... Духа Правди... Духа усиновлення...» (*П. Г. 31, 686В*).

Розділ XI. ЗЛУКА З МАРІЄЮ - БОЖОЮ МАТІР'Ю

ВСТУП

Марія - наша посередниця. Злука з нею також необхідна. В порівнянні зі злукою з Богом і Христом ця злука другорядна, однак і вона дуже важлива, бо поєднана з ділом Відкуплення. Пречиста Діва Марія мала дуже важливу роль Божої Матері, яка зачала й породила Богочоловіка - Ісуса Христа. Отже, в ділі спасіння вона є нашою Співвідкупителькою. Кожна ласка, що приходить з неба через Христа, приходить також через Марію.

Св. Пій X вчить нас, що Марія вислужила нам ласки. Це значить, що коли вона згодилася бути Божою Матір'ю, ті ласки прийшли до нас, а Христос вислужив нам ласки як Божий Син. Він мав безконечну гідність і можливість принести нам ті ласки.

Тому справедливо кажуть святі, що Марія є причиною ласк. Так, папа Лев XIII мовить: «в нас є наче інстинкт звертатися до Марії за допомогою» (*Leo XIII. Adjutricem populi*).

Набожність як чинник злуки з Марією, яку вказує нам св. Людовік Марія Ґріньон де Монфорт, може бути дуже корисною, якщо ми її добре зрозуміємо.

МАРІЯ В БІБЛІЇ

Уся Біблія говорить про Божі плани, які стосуються спасіння. Старий Заповіт свідчить про те, як Бог приготував народ до нього, а Новий Заповіт пояснює, як Він здійснив свої плани. Три особи були причетні до занепаду людського роду, а саме: сатана, Єва й Адам. Господь вирішив, що й три особи повинні бути причетні до відкуплення людського роду, а саме: Архангел Гавриїл, Марія та Ісус, Син Божий. Оскільки Марія займає таке визначне місце у Божих планах, загляньмо до Біблії, щоб побачити пророцтва про неї та про її участь у відкупленні.

МАРІЯ В СТАРОМУ ЗАПОВІТІ

Найдавніше пророцтво, що стосується Марії, подане у книзі Буття (3, 15). Адам після свого упадку виправдовується перед Богом: мовляв, це не він, а жінка взяла заборонений плід, їла його сама

й дала йому. Жінка також виправдовує себе: «Змій обманув мене, і я їла». Тоді Бог сказав змієві: «За те, що ти вчинив це, будь проклятий з-поміж усякої скотини та з-поміж усіх диких звірів. На череві твоїм будеш повзати і їстимеш землю по всі дні життя твого. Я покладу ворожнечу між тобою і жінкою і між твоїм потомством та її потомством. Вона розчавить тобі голову, а ти будеш намагатися ввіп'ястися йому в п'яту».

Тому вічна ворожнеча і постійна боротьба в моральному порядку були передбачені між дияволом і його потомством, тобто злими духами і злими людьми - з одного боку, і Марією та її потомством, тобто Ісусом Христом і вірними людьми - дітьми Божими - з другого боку. Перемога була передбачена на боці людства. Христос мав перемогти сатану як Божий Син і Син Марії.

Коли Бог у своїй доброті й милосерді обіцяв людству Спасителя, Він передбачив це все і вирішив, що відкупителем буде Його єдинокровний Син. Христос і Його мати Марія разом стануть відкупителями світу. Буде новий Адам «Творець життя» (*Ді. 3, 15*) і нова Сва, правдива «мати всіх живих» (*Бут. 3, 20*).

Віки минали, а світло пророцтва щораз ясніше сяяло в раю. Бог посилав своїх пророків, які передбачають прихід Месії. Наприклад, пророк Ісаї говорить: «Оце ж сам Господь дасть вам знак: Ось дівиця зачала, і породить сина і дасть йому ім'я Еммануїл» (*Іс. 7, 14*) - то значить «з нами Бог».

Міхей, сучасник Ісаї, також говорить про майбутню матір Месії, тобто про материнство Марії. Він передбачив, що Месія народиться у Вифлеємі і встановить своє царство на землі. «Тому він лишить їх до часу, коли породить та, що має родити; і тоді останок їхніх братів повернеться до синів Ізраїля. І він стоятиме й пастиме у Господній силі та величі імені Господа, Бога свого. Вони сидітимуть, бо він тоді буде великим аж до кінців землі. Такий же буде мир: коли й Ашшур увійде в край наш і топтатиме в палацах наших, то ми сім пастухів поставимо проти нього, вісім князів між людьми» (*5, 2-4*).

«І ти, Вифлеєме, останне з міст юдових, з тебе народиться вождь, що правитиме Ізраїлем... Він стоятиме і годуватиме своє стадо силою Ягве, з маєстатом імені Божого... Він буде великим до кінця землі, і він буде мирним».

Старий Заповіт подає нам образи Марії, її величі й благословення для фізичного світу, наприклад, у зірках, особливо в ранній зорі; у заході сонця або ясного дні; у веселці - знакові відпочинку, розслаблення і спокою; у хмарах і на землі, у плодovitості. «Далі сказав Бог: «Ось знак союзу, що його я укладаю між мною й між вами та між усякою живою твариною, що з вами, на вічні покоління: мій лук покладаю я в хмарах, і він буде знаком союзу між мною і між землею. І буде, що як наведу я хмари над землею, з'явиться лук у хмарах, тоді згадаю я про мій союз, який між мною і вами та між усякою твариною живою і всяким створінням. То й води не стануть більше потопом, щоб погубити всяке створіння. Коли той лук буде в хмарах, я гляну на нього, щоб згадати про вічний союз між Богом і між усякою твариною живою та всяким створінням, що на землі» (Бут. 9, 12-16).

Марія була метафорично передбачена у сценах Святого Письма. Наприклад, як земний рай; як урожайна земля; Арка Ноя, яка зберегла нове людство; драбина Якова, де зустрічається небо з землею; була вона й у палаючому кущі і т. д. (Бут. 2, 8; Вих. 3, 2; Суд. 6, 36).

Давня єврейська Літургія подавала багато символів про Марію. Її бачили як новий Єрусалим, в якому замешкує Господь і якого Він зберігає як святая святих; як святу арку, в якій захований закон, даний Богом; як золоту посудину з небесною манною; як замкнені двері, через які тільки Господь приходить.

Її вбачали у славних жінках Старого Заповіту. Вона - нова Єва, яка перемогла диявола; вона є джерелом справжнього життя; друга Сара, що дала світові обіцяного сина; друга Дебора, яка вела людей до перемоги; друга Юдит, знана завдяки своїм чеснотам, визволителька Ізраїля, прикрашена славою; друга Естер, відвага і побожність якої перемогли зло. Мати братів Маккавеїв, яка дивилася на терпіння своїх синів.

Кілька книжок Старого Заповіту подають метафоричний сенс: «Уся ти гарна, моя люба, і вади нема в тобі!» (П. п. 4, 7). «О всі ви, що дорогою проходите повз! О, погляньте, подивіться, чи є біль, як мій біль, що мені заподіяно, що ним побив мене Господь у день палаючого гніву свого!» (Єр. 1, 12).

Палаючий кущ, що не згорав у полум'ї, символізує Пречисту Діву Марію, її дівицтво і, Богоматеринство.

Гора, від якої відірвався камінь, що знищив земні царства, а сам став великою горою, також зображає Пречисту Діву, що за діянням Святого Духа зачала й породила Божого Сина.

Кивот Заповіту, зроблений з нетлінного дерева й цілковито оздоблений чистим золотом, у якому переховувалися таблиці з Божими Заповідями, Аронова палиця й манна - це прообрази Пресвятої Діви Марії.

Юдит та Естер, скріплені Божою силою, перемогли ворогів свого народу й принесли йому спасіння. Це прообрази Божої Матері.

Роль Божої Матері у справі відкуплення

МАРІЯ - СПРАВЖНЯ МАТІР БОЖА. БОГОМАТЕРИНСТВО

Наука про Богоматеринство є догматичною правдою. Ефеський Собор у 431 році проголосив цю догму й засудив ересь Нестора, т. зв. «несторіанізм» (cf.: *Enc. «Lux veritatis». Pii XI. - AAS, 1931. - P. 511*).

Нестор заперечував Богоматеринство, бо казав, що Марія породила не Божество, а чоловіка. Тому він називав Марію не Богородицею, а Христобогородицею.

Кирило Олександрійський навчав, що Христос має справжню Божу й людську природи, що поєднуються у незрозумілий для нас спосіб. Це відбулося у хвилину, коли людська природа Христа була зачата в лоні Марії. Тому вона є Богородицею. Божа і людська природи Христа різняться між собою, однак єднаються з собою гіпостатично - в незрозумілий для нас спосіб - не тільки через волю або саме сприйняття природи, але в той спосіб, що Слово Боже з'єдналося з людською природою - через гіпостазію - у злуку одного Христа, Божого Сина.

Отже, Собор підтвердив Богоматеринство: Марія не є початком особи Слова Божого чи Божої природи, яка існує від віків вічних, а є початком Його людськості, в якій гіпостатично існує особа Божого Слова від самого зачаття. Догма містить два положення:

- а) Марія є справжньою Матір'ю Ісуса Христа;
- б) Ісус Христос від зачаття є Божою особою Слова Божого.

Наука Нового Заповіту

Новий Заповіт описує Марію як **справжню Матір Ісуса**, яка Його зачала, носила у своєму лоні й породила. 14 разів згадує святе Євангеліє Марію як Матір Ісуса (*Мт. 2, 10; 13, 20, 21; 2, 46-50; Мр. 3, 31-35; Лк. 1, 42; 43, 2і т. д.*). Двічі говориться, «що носила у своїм лоні» (*Мт. 1, 18; Лк. 1, 31*); зачала (*Лк. 1, 31-34*); що була вагітною (*Лк. 2, 6*); породила (*Мт. 1, 21; Лк. 1, 31; 2, 6-7*). Говориться, що Христос - син, хлоп'ятко, народився з Марії (*Мт. 1, 16; 18-25; 2, 10-13; Лк. 1, 31, 34-38, 2-7*).

Христос описується як особа Божа (Слово - св. Іван; Син Божий - св. Павло) від початку свого народження.

«Якже сповнився час, Бог послав свого Сина, що народився від жінки» (*Гал. 4, 4*). Той, що народився «з жінки», є Сином Божим, а цією жінкою була Марія. Отже, Син Божий народився з Марії (*пор.: Рим. 1, 3*).

«...Вони - ізраїльтяни, їм належить усиновлення і слава, і завіти, і законодавство, і богослужба, й обітниці; їхні отці, з них і Христос тілом, який над усім - Бог, благословенний повіки. Амінь» (*Рим. 9, 4-5*). Св. Тома пояснює: «Той «благословенний повіки» народився з Пречистої Діви Марії» (*св. Тома. III, пит. 35, а 4, до 1*).

«І Слово стало тілом, і оселилося між нами, і ми славу його бачили - славу Єдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого» (*Ів. 1, 14*).

Традиція

У документах I і II століть знаходимо ім'я «теотокос» (*гр. бео-хокод*) - Богородиця. Виразно говориться, що Слово Боже, Син Божий народився з Марії. Першим зі Святих Отців говорить про це св. Ігнатій Антіохійський: «Бог наш, Ісус Христос, в лоні Марії був збережений-виплеканий» (*EP. 42, 62*).

Так же говорять Арістид, св. Юстин, св. Іринеї (*EP. 162, 141, 222*). У III столітті ще виразніше підкреслюється слово «теотокос» і виразно згадується про Марію, Матір Божу (*пр. Ориген (на Лк. VI)*). В 250-400 рр. грецькі Отці часто вживають цей термін: Петро Олександрійський, Атанасій, Євсевій, св. Василій, Григорій Нисський. Так, св. Григорій казав: «Хто не визнає Марію як Матір Божу, нехай буде відлучений від Бога» (*II. Г. 37, 177*).

У IV столітті укладають цю прегарну молитву: «Під твою милість прибігаємо, Богородице Діво, молитви наші вислухай у скорботах, і від бід визволи нас, єдина чиста і благословенна» (*Музеон, 1939, 222-223*).

Вислів «Матір Божа» знаходимо тоді також у сирійських Отців (*АрґігааБе, Ерїгает, Ер 711*).

На Заході окреслення «Матір Божа» вперше з'являється у св. Амвросія (*П. Л. 16, 209; 15, 1838*). Пізніше св. Єронім, а за ним св. Авґустин виразно навчають, що Марія породила Божого Сина (*П. Л. 38, 1314*). Отже, проти несторіанізму повстали Східні Отці, а опісля західні.

МАРІЯ - НАША МАТІР

Марія - духовна Мати всіх людей

Завдяки їй люди одержали ласки від Бога. Вона породила Христа, який врятував людей.

Через Марію ми можемо одержати вищий ступінь духовного життя. Своїми життям, поведінкою та заступництвом вона дає нам дороговказ до Бога. Особливо через своє терпіння під хрестом, свою співпрацю з Богом Марія є взірцем того, як ми повинні співпрацювати з Богом. Через те, що прийняла наче наказ від Христа, - нас прийняти за синів: «Ось матір Твоя» (*Ів. 19, 27*), Марія є матір'ю для кожного з нас.

Другий Ватиканський Собор навчає: «Марія, що на вістку ангела зачала серцем і тілом Слово Боже й дала світові життя, визнається та прославляється як правдива Божа Мати і Мати Спасителя. З огляду на заслуги свого Сина, у найвизначніший спосіб спасенна та об'єднана з ним тісним і нерозривним союзом, вона була збагачена тим найвищим служінням і гідністю, щоб стати Матір'ю Божого Сина, а тому й улюбленою дочкою Отця та храмом Святого Духа; а цим визначним даруванням ласки випереджає всі інші створіння, небесні і земні. Але, одночасно, вона злучена в одне з усіма людьми з роду Адама, що потребують спасіння; тим більше, вона «вповні мати членів Христових... тому що в любові співдіяла при народженні вірних у церкві, які є членами її Голови» (*св. Авґустин. Про св. Дівство, 6: П. Л. 40, 399//Про Церкву. - Розд. VII. - А. В. III. - Р. 125-126*).

Духовне материнство Марії

Науку про духовне материнство проповідували папа Бенедикт XIV і Пій VIII у буллі «Глоріозе Доміне» - Славній Пані і «Презентісімумс»... А особливо папи Лев XIII, Пій X, Бенедикт XV, Пій XI, Пій XII подавали цю науку всій Католицькій Церкві.

Вони навчають, що:

1. Марія є насправді духовною матір'ю.
2. Марія мовби дала згоду опікуватися нами.
3. Під хрестом вона прийняла нас, і ми стали її прибраними синами (Ів. 19, 25-27).

З Євангелія бачимо, що Марія ще за життя заступалася за інших. Наприклад, на весіллі в Кані Галилейській (Ів. 2, 1-5) не вистачило вина, і вона сказала Христові: «Вина в них нема», Ісус же відрік: «Що мені, жінко, - а й тобі? Таж не прийшла моя година!» (Ів. 2, 3-4). Виходить, що Марія не просила чуда. Можна було іншим чином дістати вино, але, зважаючи на прохання своєї Матері, Христос не відмовив навіть у чуді.

Другий Ватиканський Собор навчає: «Пресвята Діва, призначена від віків разом із воплощенням Слова Божого як Мати Божа, Божим Провидінням була на цій землі матір'ю-годувальницею божественного Спасителя, понад усіх визначніша Його товаришка та смиренна слуга Господа Христа; зачинаючи, народжуючи, годуючи, жертвуючи в храмі Отцеві та страждаючи із Сином під Хрестом, у зовсім окремий спосіб співпрацювала вона в ділі Спасителя послухом, вірою, надією та палкою любов'ю, щоб відновити надприродне життя душ. Тому, в порядку благодаті, вона є нашою матір'ю».

(Догматична Конституція про Церкву. - Роз. VIII. - Ч. 61: А. В. - Том III. - С. 131).

Посередництво Марії

Один тільки наш Посередник, за словами апостола: **«Один бо Бог, один також і посередник між Богом та людьми - чоловік Христос Ісус, що дав себе самого як викуп за всіх»** (1 Тим. 2, 5-6). Тому Материнське служіння Марії людям ніяким чином не применшує цього єдиного Христового посередництва, а показує його силу. Бо будь-який рятівний вплив Пресвятої Діви на людей походить не з якоїсь природної необхідності, а з Божого благо-

воління та впливає з надміру заслуг Христових, ґрунтується на Христовому посередництві, повністю залежить від нього та з нього черпає всю свою силу; та й ніяк не припиняє безпосередньо злуку вірних з Христом, а допомагає їм.

(Догматична Конституція про Церкву. - Розділ VIII. - Ч. 60).

Чесноти Діви Марії

Коли Церква у Пресвятій Діві вже дійшла до досконалості, завдяки якій вона є «без плями чи зморшки» (Еф. 5, 27), християни щойно змагаються, щоб, перемігши гріх, зростати у святості; тому й підносять вони свої очі до Марії, яка для всіх вірних є прикладом чеснот. Церква, думаючи з любов'ю про неї та оглядаючи її в світлі Слова, що стало людиною, з пошаною заглиблюється в найбільше таїнство вочлнення та уподібнюється щораз більше до свого Нареченого. Бо Марія, котра ввійшла глибоко в історію спасіння, об'єднує в собі найважливіші правди віри та віддзеркалює їх; коли ж її величають та шанують, вона закликає вірних до свого Сина і Його жертви та до любові Отця. А Церква, прямуючи в славі Христовій, стає щораз більше подібною до свого визначного Взірця, діючи постійно у вірі, надії та любові, шукаючи в усьому й дотримуючись Божої волі. Тому і в своїй апостольській праці Церква слушно поглядає на неї, що породила Христа, на те й початого від Духа Святого і зродженого від Діви, щоб через Церкву зродився та зостав у серцях вірних. Ця Діва у своєму житті дала приклад того материнського почуття, яким повинні керуватися всі, хто співпрацює в апостольській місії Церкви для відродження людей.

(Догматична Конституція про Церкву. - Розділ VIII. Марія і Церква. - Ч. 65).

Марія - взірець для наслідування

Найближчою моделлю, взірцем для наслідування після Ісуса Христа є Пречиста Діва Марія. Святий Дух, який задля заслуг Ісуса Христа замешкав у ній, зробив її живим образом Христа. Вона ніколи не провинилася найменшою вадою, ніколи не чинила найменшого опору ласці; навпаки, вона виконувала все до букви: «Нехай мені станеться по слову твоему». Святі Отці, особливо св. Амвросій і папа св. Ліберій, представляють її як довершений

взірець усіх чеснот: «Любляча і сповнена уваги до всіх, хто її оточував. Завжди готова їм послужити, ніколи не сказала слова або зробила щось хоч би найменше, що завдавало би болю, вона любила всіх і була всіма люблена» (*Bainvel. Le Saint Coeur de Marie. - P. 313*).

Достатньо перелічити чесноти, про які згадує св. Євангеліє.

Глибока віра. Вона без вагання повірила словам Архангела, який звістив їй слова від Бога. За цю віру, будучи під натхненням Святого Духа, похвалила її св. Єлисавета: «Щаслива та, що повірила, бо здійсниться сказане їй від Господа» (*Лк. 1, 45*).

Невинність - дівицтво. «Як це станеться, бо я не знаю мужа» (*Лк. 1, 39*).

Покора Марії. Коли почула слова похвали від ангела, була збентежена тими похвалами і сказала: «Ось я - слугиня Господня, нехай станеться мені по слову твоему».

Внутрішня таємниця. Зберігала в таємниці все, що стосується Сина Божого: «Марія ж пильно зберігала все це, роздумуючи в своїм серці» (*Лк. 2, 19*).

Любов до Бога і людей. Марія радо прийняла всі труднощі життя, особливо пожертвування свого Сина на Голгофі, й болісну розлуку з Ним з часу Його вознесіння аж до хвилини свого успіння.

По-перше, Марія - звичайне створіння, як і ми, сестра, мати, яку ми хочемо наслідувати, щоб показати їй нашу вдячність, нашу пошану і нашу любов.

По-друге, вона є взірцем для наслідування, бо вона освятила себе у звичайному, щоденному житті, як кожен з нас живе, виконуючи буденні хатні обов'язки, скромно, самотнім життям, у радості й смутку, у височинах величання і в глибині покори. Ми на твердій дорозі, коли наслідуємо Пресвяту Діву. Це найкращий спосіб наслідувати Христа й одержати від Марії всемогутнє заступництво. Наслідувати Марію - це найбільша пошана, яку ми можемо віддати Божій Матері. Так ми показуємо нашими вчинками, нашим життям, а не тільки словами, що ми справді вважаємо її нашим взірцем до наслідування.

Марія є живим образом свого Сина, який для нас став прикладом усіх чеснот. Якщо вона для нас взірець - уподібнюємося до неї, і тим самим ми уподібнюємось також до Ісуса. Чи можемо зробити щось краще, як наслідувати її чесноти, роздумувати над ними,

старатись наслідувати їх у нашому житті? Нема кращої дороги, як робити всі наші вчинки через Марію, з Марією і в Марії.

Через Марію означає просити через неї заступництва ласк, яких потребуємо, щоб її наслідувати, йдучи завдяки їй до Ісуса.

З Марією - вважати її взірцем і допомогою, питаючи себе самих, що зробила би Марія на нашому місці, і покійно просячи її допомоги, щоб ми сповнили все за її волею.

У Марії - повністю залежні від нашої Доброї Матері, зважаючи на неї, входячи в її плани, роблячи ВСЬ як робила вона, для Божої честі й слави: «Величає душа моя Господа».

(А. Tanquerey. *The Spiritual Life*. - P. 83-89).

МАРІЯ - ОБРАЗ ЦЕРКВИ

Другий Ватиканський Собор, вивчивши науку Отців, намагається дати місце особі Марії, бо в ній кожний християнин знаходить взірець власного духовного життя, і вона є взірцем властивої ситуації Церкви.

Марія, як член Церкви, перебуває у повній залежності від ласки Христа. Крім того, тільки в Марії ласка Христа мала свій повний ефект: від початку зачаття аж до успіння Марія належить виключно до царства її Сина.

Марія є взірцем співпраці Церкви з ділом Христового відкуплення. Оскільки Бог хотів порятувати людей через Богочоловіка-Ісуса, хотів також співпраці людей у справі відкуплення. У цій співпраці Марія - неперевершена фігура: в час благовіщення вона вільно віддає своє тіло, щоб з неї народився Син Божий.

У час переслідування бере участь у покійному і бідному житті Ісуса. Була присутня на весіллі в Кані Галилейській. Врешті, під хрестом, тяжко співстраждала з Сдинородним своїм Сином та з'єдналась материнським серцем з його жертвою, погоджуючись з любові на приношення жертви, що її породила. Христос, умираючи на хресті, віддає її за матір своєму учневі зі словами: «Жінко, ось син твій» (Ів. 19, 26).

(Догматична Конституція про Церкву. - Ч. 58, АВ. - Том III, 129).

Церква знову, як Містичне Тіло Христове, народжує нових Божих синів, бере участь у Євангельському житті, не тільки проповідуючи, а й показуючи блаженства, і еднається зі справами Христового відкуплення: «Тепер я радію стражданнями за вас і доповняю

на моїм тілі те, чого ще бракує скорботам Христовим для його тіла, що ним є Церква» (Кол. 1, 24).

Марія є взірцем Церкви - матері вірних. Давши світові Сина Божого, в якому була передбачена вся Церква, Марія слушно називається **Матір'ю Церкви**, бо завдяки постійному посередництву Христа як оживляючого духа має здібність і засоби до зародження, формування і здобуття святості своїми синами. Таку активність можна вважати за час діяння Церкви і справи Марії, яка через своє всесвітнє заступництво продовжує співпрацю у справі відкуплення.

Коли пізніше об'явилася таємниця дівицтва Марії, це означало передовсім, що Воплочення не було ні справою крові, ні бажанням тіла, ані людським бажанням, а ділом Святого Духа. Подібно ж суть і справа Церкви походять не з природної дійсності, а через діяння умов Воплочення, активності Святого Духа. Внутрішня реальність Церкви надприродного порядку. Віра, послух, любов, довір'я Божої Матері, її внутрішнє життя залишаються неперевершеними прототипами фундаментальних досягнень християнського життя.

(cf.: C. A. Bernard. *Teologia Spirituale*. - Romae: Edizioni Paoline, 1982. - P. 340).

КУЛЬТ МАРІЇ

Роль Матері Божої в освяченні християнина можна бачити в писаннях св. Людвіка Ґріньона з Монтфорту, тож ми подамо короткий витяг його науки, яку знаходимо у творі «Правдиве поклоніння пресвятій Богородиці».

Це воля Божа, щоб ми освятилися; а щоб освятитися, необхідно дотримуватися чеснот; для того ж, щоб практикувати чесноти, ми потребуємо Божої ласки; а щоб знайти ласку Божу, необхідно знайти Марію.

Чому так? Відповідаючи на це питання, можна подати такі пояснення:

1. Бо тільки Марія знайшла ласку в Бога для себе самої і для інших.
2. Бо Марія дала життя Авторіві ласки, і тому вона називається Матір'ю Божої благодаті.
3. Бо Бог Отець, даючи Марії свого Сина, дав їй усі ласки.
4. Бо Бог вибрав її як розподільницю всіх ласк, і з тією силою вона розподіляє ласки кому захоче, коли хоче і як хоче.

5. Бо так же, як у природному порядку дитятко повинно мати батька і матір, у надприродному порядку треба мати Бога за свого Отця, а Марію - за свою Матір.

6. Оскільки Марія є головою покликаних їй служити, вони повинні стати членами Її родини - стати дітьми Марії.

7. Бо Марія була й надалі залишається нареченою Святого Духа.

8. Бо так же, як у природному порядку дитина одержує поживу і силу від своєї матері, у надприродному порядку ми одержуємо нашу духовну поживу і силу від Марії.

9. Бо той, хто знаходить Марію, знаходить також Ісуса, який завжди з нею.

(*cf.: The Secret of Mary and especially // True Devotion to the Blessed Virgin Mary. - Part. II. - Chap. 2. - Fifth Motive*).

Прикмети набожності

Побачивши причини найвищого значення Марії у нашому освяченні, звернімось знову до св. Людовика з Монтфорту, щоб побачити характеристику правдивої набожності до Пречистої Діви Марії:

1. Наша набожність до Марії повинна бути внутрішньою, виходити з розуму і серця.

2. Вона повинна бути ніжною: ми повинні мати повне довір'я, таке, яке дитина має до своєї люблячої мами.

3. Вона повинна бути святою: повинна вести душі так, щоб вони уникали гріхів і наслідували чесноти Матері Божої.

4. Вона повинна бути постійною: повинна утверджувати душу в добрі, щоб остання не покидала своїх духовних практик.

5. Вона повинна бути безкорисливою: повинна дати душі натхнення, щоб вона бажала не себе саму, а виключно Бога.

(*cf.: True Devotion to the Blessed Virgin Mary. - Part. I. - Chap. 3*).

Природа й основа культу згідно з Другим Ватиканським Собором

«Марія Божою ласкою після свого Сина понад усіх ангелів і людей вивищена, слушно вшановується у Церкві окремим почитанням як Пресвята Божа Матір, що брала участь у Христових таїнствах. Від найдавніших часів Пресвята Діва почитається як Богородиця, за покровительством якої вірні молитовно звертаються

в усіх небезпеках та своїх потребах: «Під твою охорону». Передовсім від Ефеського Собору зріс культ Марії в народі Божому, її пошанування та любов до неї, звертання до неї та її наслідування, відповідно до її власних пророчих слів: «Ось бо віднині ублажатимуть мене всі роди. Велике бо вчинив мені Всемогутній» (Лк. 1, 48-49). І ця пошана, що завжди існувала в Церкві, хоча і є зовсім собі властива, однак суттєво відрізняється від того культу поклоніння, що віддається Воплоченому Слову та Отцеві й Святому Духові, якому і допомагає.

«Бо різні форми пошани до Богородиці, які Церква схвалила в межах здорового й правдивого вчення відповідно до обставин часу й місця та характеру і вдачі вірних, спричиняють те, що коли почитається Матір, то одночасно й Син, через якого все (пор.: Кол. 1, 15-16) та в якому Отцеві предвічному «сподобалося, щоб уся повнота перебувала в ньому» (Кол. 1, 19), краще пізнається, любиться та прославляється, та дотримується його заповідей».

(Догматична Конституція про Церкву. - Розділ VIII. Про Пресвяту Діву Марію Богородицю в Таїнстві Христа і Церкви. - Ч. 66; АВ. - Том III. - С. 135).

Чому ми так шануємо Божу Матір?

Бо вона найбільш жертовна для нас. Всі ласки з неба йдуть через руки Пречистої Діви Марії. Вона є посередницею ласк.

Вона - найгідніша. Після Бога вона найбільша, бо вона - Божа Матір. Сам Бог вибрав її та вберіг від гріха: «Від гріха первородного не очищена, а вбережена, єдина з усього людського роду».

Вона — найсвятіша. Понад усіх ангелів і святих. Вона вільна від усякого гріха, чиста, як голубка. Вона сповнена ласки.

Вона найбільш гідна нашого довір'я. Заступається за нас перед Божим престолом.

Вона є досконалим взірцем для наслідування: гідні наслідування такі її чесноти як невинність, чистота, покора, послух, віра, надія, а передовсім любов.

Вона є правдивою Матір'ю Божою і нашою Матір'ю.

Її заступництво перед Богом успішніше, ніж заступництво всіх святих.

Заступництво Марії має велику силу. Вже на землі змогла Марія своїми просьбами випрохати для людей в Ісуса багато ласк, як, наприклад, у Кані Галилейській.

Як вислухав Ісус Христос просьби своєї Матері на землі, так вислуховує їх тепер і в небі (св. Альфонс Ліґорі). У 491 р. перед Христом поганин Коріолан, якого сенатори і жерці Риму даремно намагалися примусити відійти з військом, послухав просьби своєї матері Ветурії, хоч знав, що за цей послух заплатить життям. Тож тим більше схиляється до просьб своєї Матері Той, що сам дав нам 10 заповідей. Коли вже молитви святих, які є лише слугами Ісуса Христа, такі успішні, наскільки більшу успішність мусять мати просьби Марії, Матері Ісуса Христа! (св. Альфонс Ліґорі)

У найбільших потребах християни молилися передовсім до Діви Марії.

Шанування Богородиці - це найкращий шлях до осягнення святості на землі й порятунку після смерті.

Згідно з тлумаченням Другого Ватиканського Собору Марія - це **знамено певної надії та потіхи для Божого народу.**

«А тим часом Мати Ісуса, прославлена вже з тілом і душею в небі, є взірцем та початком удосконалення Церкви як у майбутньому житті, так і на цій землі, доки не прийде день Господній (пор.: 1 Пт. 3, 10), присвічує Народові Божому на його шляху, як знамено певної надії та потіхи.

Нашому Священному Соборові спричиняє велику радість і потіху те, що не бракує нез'єднаних братів, які віддають належну честь Матері Господа і Спасителя, передовсім східних, що шанують Богородицю Вседіву спонтанно та побожно. Усі християни нехай шлють настійливі благання до Матері Божої та Матері людей, щоб вона, яка в перші роки існування Церкви допомагала їй своїми молитвами, тепер також, прославлена в небі понад усіх святих і ангелів, заступилася в спільноті всіх святих перед своїм Сином, щоб усі народи, чи ті, що величаються іменням християнським, чи ті, що не знають свого Спасителя, зібрались у мирі і згоді в одному Народі Божому, на славу Пресвятої і Нероздільної Трійці».

(Догматична Конституція про Церкву. - Розділ VIII. - Ч. 68-69; АВ. - Том III. - С. 136).

ПОСВЯТА СЕБЕ МАРІЇ

Як навчає св. Людовік з Монтфорту, повне віддання себе Марії полягає в тому, що віддаємо себе Марії цілковито, як її невільники, й віддаємося Ісусові через Марію, роблячи все з Марією, через Марію

і в Марії. Цей акт досконалої побожності до Марії включає цілковите присвячення себе Марії, що є новим станом для душі, і старання жити в досконалій згоді з цим цілковитим відданням себе Марії.

Св. Людовік говорить, що посвята Марії полягає в тому, що віддаємо себе цілковито Пречистій Діві Марії, щоб належати повністю Ісусові через неї. Ми віддаємо:

- 1) все наше тіло, з усіма почуттями;
- 2) нашу душу з усіма її силами;
- 3) наші зовнішні блага теперішні чи майбутні;
- 4) наші внутрішні й духовні блага, тобто наші заслуги, наші чесноти, наші добрі вчинки - минулі, теперішні й майбутні.

Одним словом, ми маємо віддати їй усе, що маємо від природи і з ласки, і все, що могло б стати нашим у майбутньому в природному порядку, а також з ласки і слави. Ми маємо віддати це беззастережно, легко, як шеляг, як один волосок, чи як зробити одну найменшу добру справу. І ми маємо зробити це також на цілу вічність. Зробити це без претензії, без надії на яку-небудь винагороду за нашу пожертву і служіння, за винятком честі належати Ісусові Христові через Марію і в Марії, хоч вона настільки солодка добродійка і пані, наскільки вона завжди жертовна, щира, великодушна, щедра і найбільш удячна зі створінь.

Треба зауважити, що добрі діла, які ми виконуємо, містять винагороду й заслугу. Інакше кажучи, задоволенням або неперевершеною вартістю добрих справ є та справа, яка задовольняє винагороду за гріх або одержує нову ласку. Заслуговуюча вартість або заслуга - це добре діло, коли заслуговує ласку тепер і вічну славу після цього життя.

Тепер же, у посвяті себе Пречистій Діві Марії, ми віддаємо їй усі наші надбання, здобутки і вартість наших вчинків, інакше кажучи, надбання і заслуги всіх наших добрих вчинків. Ми віддаємо їй усі наші заслуги, ласки і чесноти не для того, щоб про них знали інші, бо вони, власне, ніщо. Єдиною вартістю є тільки Ісус Христос, який є нашим забезпеченням, зі своїм Отцем. Він роздає свої заслуги, а ми віддаємо їй все, що наше, щоб вона взяла це, збільшила і прикрасила для нас...

Даємо їй наші надбання, щоб вона дала їх, кому захоче, і для більшої слави Божої (*Там же. - Част. II. - Розд. I.*)

Очевидно, що акт посвяти Марії - знаменитий і навіть героїчний. Тому не варто робити цю посвяту легковажно або поспіхом, а з міцним переконанням і за дозволом духовного провідника. Хоч це не є правдива обітниця, однак було б зневажливо, зробивши цю посвяту, заховуватись, наче б нічого не було, як перед тим.

Але ті, що під натхненням Святого Духа і за виразним авторитетом їхнього Спасителя Христа зробили цей акт посвяти себе Марії, можуть бути певні, що вона буде їх любити особливою любов'ю, великодушно подбає про їхні потреби, вестиме їх дорогою святості, боронитиме їх від ворогів і постійно заступатиметься за них, щоб вони витримали до кінця й здобули вічне щастя.

Молитва посвяти в синівство Пречистої Діви Марії

Пресвята і Пречиста Діво Маріє, Царице неба і землі, Мати нашого Господа Ісуса Христа і Володарко цілого світу. Я (ім'я), хоч знаю, що негідний (-а) твого святого Покрову, проте, надіючись на твою невимовну любов і твоє милосердя, з яким ти приймаєш кожного, хто звертається до тебе, припадаю з якнайбільшою покорою до твоїх святих стіп і прошу гаряче у твого материнського серця тієї великої ласки, щоб ти, незважаючи на те, що я через свої гріхи, провини і вади зовсім не гідний (-а) такої ласки, прийняв (-ла) мене за свого сина (свою дочку) й вела завжди, як свою дитину, під своїм святим Омофором аж до кінця мого життя. Випроси мені необхідних ласк, щоб я жив (-ла), як личить синові (дочці) такої великої Матері й Володарки. Хочу наслідувати твої чесноти й, по можливості, намагатися поширити набожність до тебе, передовсім поміж молоддю.

Але я знаю, який (-а) я непостійний (-а) і слабкий (-а), тож усе своє серце й усього (усю) себе, Пренепорочна Діво Маріє, я віддаю у твої руки, бо знаю, що ти випросиш мені в Божественного Серця свого Сина ласку й допомогу, щоб дотриматися тих обітниць і залишитись аж до смерті вірним тобі сином (дочкою)».

Правила

Перш за все, хай духовний син Марії зберігає досконало любов до неї, вбачаючи в цьому також волю своєї Пречистої Матері, а ту любов і пошану нехай, по можливості, пробуджує також і в інших.

Хай пам'ятає про те, що зіницею душі є добрий намір і серце людини. Пречиста Діва за час свого життя не вчинила нічого надзвичайного, тому Святе Письмо дуже мало говорить про Марію; а вся її слава і велич були в її душі. Отож хай кожний син Марії ділом наслідує свою небесну Матір, очищаючи своє серце від вад, прикрашаючи його чеснотами, маючи в кожній справі якнайкращий намір у всьому подобатися Богові.

Його відданість Божій Матері хай буде справжньою, такою, що наслідує Марію в її чеснотах, в покорі, в послусі, зокрема ж у дбайливому відхиленні всього того, що протиставляється ангельській чистоті.

Хай ставиться до духовних настоятелів, які заступають йому місце Пречистої Діви Марії на землі, з найбільшою пошаною, любов'ю і щирістю.

Хай радо приймає нагадування і намагається молитися за тих, які з любові до нього сказали настоятелям про його хиби чи провини.

Хай завжди буде зайнятий чимось корисним, згідно з порадами духівника.

Щодня хай проказує вервицю до Пречистої Діви, щоб таким чином виявити свою синівську відданість Марії.

Хай, по можливості, шанує Божу Матір всюди, де тільки зможе, і хай часто читає та говорить про неї, насамперед з молоддю та дітьми, щоб у їхніх серцях прищепити любов до Богоматері.

Хай намагається завжди й усюди боронити привілей Пречистої Діви, зокрема ж її Непорочне Зачаття, нехай звеличує і закріплює їх.

Хай знає, що зробить Непорочному Серцю Марії велику приемність, якщо матиме щирю набожність до Пресвятого Серця Ісусового, коли посвятиться йому й віддасть себе цілковито йому, якщо буде намагатися винагороджувати за зневаги, завдані Божественному Серцю Ісуса, передусім у Пресвятій Тайні Євхаристії.

Хай намагається святкувати свята Пречистої Діви Марії з особливою набожністю; кожної суботи хай еднається духом з усіма та пожертвує щось на честь Пречистої Діви, а на свято Покрови хай відновить свою посвяту разом з іншими й пожертвує в цьому намірі Святе Причастя.

(З Василіянського Молитовника, виданого при Генеральній Курії Чину. - Рим, 1963. - С. 151).

КУЛЬТ БОЖОЇ МАТЕРІ У СХІДНІЙ ЦЕРКВІ

Культ Божої Матері є знаменною рисою Східної Церкви. Він виріс із культу Христа і з ним нерозлучний. Нема Марії без Христа, але нема Христа без Марії. Де Христос, там і Марія, й навпаки.

Джерелом нашого культу має бути наша Східна Літургія, цебто все церковне правило включно зі Святою Літургією. Там глибина культу, прославлення, честі, довір'я, дитинної любові. Наша Східна Літургія наскрізь Марійська.

Східна Церква - колыска культу Божої Матері

Культ Божої Матері правдивий, він тут народився, а його апостолами є Отці Церкви. Св. Іван Золотоустий, св. Іринеї, Тертуліан (210) мали дати їй титул Богородиця; св. Сфрем Сирійський (373), перший співець Пресвятої Богородиці, написав на її честь близько 50 поем; св. Спіфаній Кипрський (403) називає її Приснодівою; великі каппадокійці: св. Василій Великий, св. Григорій Нисський, св. Іван Золотоустий, а пізніше - св. Роман Сладкоспівець (543), св. Косма Лемсовський (787), св. Андрій Критський - це почитателі Марії.

Кн. Максиміліан Саксонський, святець і визначний знавець Східної Церкви, професор теології у Франкфурті на початку цього століття говорив: «Передовсім культ Богородиці є знаменною віхою Східної Літургії, в якій безнастанно звертаються до Богородиці, Богоматері, Матері й Діви, Владичиці, Цариці, Заступниці».

Вона - Богородиця, Божа Мати

Це привілей понад усі привілеї, це джерело усіх привілеїв і титулів, відзначень і ласк. Титул у наших Богослуженнях на першому місці. Східна Церква сотні літ ззиває: «Пресвята Богородице, спаси нас!», оскільки Богородиця «чесніша за херувимів і славніша за серафимів». Це словопоручення уклад св. Косма Маюмський. А св. Іванові Дамаскину Божа Мати мала з'явитись і сказати, що всі його пісні їй милі, але найкращі й наймиліші ті, що їх співають, і що вона ніколи не буває так близько від них, ніж тоді, коли вони співають пісні.

Кн. Максиміліан говорить: «На першому місці всі Східні Літургії безліч разів повторюють - Богоматеринство. Ця тема завжди наново повторюється, передовсім у Святій Літургії... Безмежна гідність,

із якої випливає східне вчення. Це підтверджує велика кількість текстів, якими прикрашене ім'я Пречистої Діви Марії у всіх Літургіях. Сім титулів на її прославу вживаються лише в ектеніях.

Слід згадати один із найкращих служінь - Чин на честь Божої Матері (його співаємо зразу по освяченні): «Достойно є воістину величати Блаженною, Тебе, Богородицю, всеблаженну і пренепорочну, і Матір Бога нашого. Чеснішу від херувимів і незрівнянно славнішу від серафимів, що без зотління Бога Слово породила, суццю Богородицю, тебе величаємо».

Ця пісня - наслідування слів: «Достойно й праведно єсть поклонятися...» перед освяченням. А в піст, коли правимо Літургію св. Василя, співаємо: «Тобою радується...»

Особливо підкреслюємо Богоматеринство та роль Марії у відкупленні, коли співаємо т. зв. догмати «До Господа взиваю» - під час недільної вечірні.

Ось 1-й догмат 1-го гласу: «Прославмо Марію Діву, Всесвітню славу, що вийшла від людей і породила Владику - Господа, Небесні Двері, ангельську пісню і вірних Окрасу. Вона-бо стала небом і храмом Божества. Вона знищила перегороду ворожнечі, встановила мир і відкрила Царство. Тож, маючи в ній опору віри, здобули ми в ній оборонця, Господа, що народився з неї. Отже, кріпиться, Божі люди, кріпиться, бо Він переможе, як Всемогутній».

Вона - Вседіва

Вона Мати, але й Діва перед Різдвом, у Різдві й по Різдві.

Кн. Максиміліан: «Дівицтво Пречистої Діви Марії перед Різдвом, у Різдві й по Різдві багато разів Східні величають, оспівують і про нього навчають... Також те, що Пречиста Діва Марія у своєму житті не вчинила жодного особливого гріха, ясно навчає Східна Церква. Це доводять вислови, які часто повторюються: «Нескверна, неблазна, нетлінна Пресвята Діва...» — непорочна, невинна, чиста, нетлінна - яка не підпадає зіпсуттю, вічно не порушена.

Догмат 2-го гласу: «Минулася тінь Закону, коли прийшла Благодать: бо як кущ, охоплений полум'ям, не згорає, так і Ти, Діво, породила й дівою зосталась! Замість вогненного стовпа засяяло Сонце правди, замість Мойсея - Христос, спасіння душ наших».

Богородичний 1-го часу: «Як нам називати Тебе, Благодатна? Небом? - Ти бо засяяла нам Сонцем Правди. Раєм? - Ти бо вирос-

тила нам Квіт нетління. Дівою? - Ти бо зосталася нетлінною. Чистою Матір'ю? - Ти бо носила у святих обіймах твоїх Сина, Бога всіх. Його ж моли, щоб спас душі наші».

Вона - Заступниця, Покровителька, Опікунка

Вона і в небі - наша Мати, вона і там заступається за нас. І ту Пречисту Божу Матір наша Літургія постійно подивляє і вірить у її заступництво.

Кн. Максиміліан говорить: «Східні багаторазово підкреслюють славу Божої Матері в небі, її могутність, силу її заступництва. Вона заступається за всіх, що живуть її заступництвом. До неї приходять у всіх своїх потребах душі й тіла, її благають в особистих і суспільних нещастях».

«Будучи в небі у стані слави, Пречиста Діва Марія залишається матір'ю людського роду, за який молиться і заступається... Покриває світ своїм покровом... Молитви, звернені до Марії, займають значне місце у Східній Службі... Хоча перебуває у небі, вона постійно живе з нами... Вона заступається за світ перед Божим престолом. Вона являється світові у чудотворних іконах» (Ор. сН. - 139-40 і 163-4).

У цьому контексті маємо найбільше Богородичних стихир, пісень і молитов, що походять із III століття.

Так, наприклад, **«Під твою милість...»** - одна з найдавніших молитов з єгипетської пустелі III ст.

Як також кондак: «Не маємо іншої допомоги, не маємо іншої надії, тільки тебе, Пречиста Діво. Ти нам допоможи, на тебе надіємось і тобою хвалимось, бо ми - твої сироти, щоб ми не посоромились».

Або кондак: **«Заступнице християн непостидна...»**

На повечір'ї: «Нескверна, непорочна, нетлінна, Пречиста Богородице... Ти єдина надія безнадійних... скоро заступниця для тих, що до тебе прибігають, і всіх християн прибіжище...» або «До Богородиці удаймося ми, грішні і смиренні...»

Дух Східної літургії наскрізь Марійський.

Цей культ святої Церкви увійшов у Літургію, яка стала осередком Марійського культу. Вся наша Літургія пронизана цим почитанням.

Цей культ - душа Східних Літургій, тобто всіх відправ. Наша Свята Літургія починається вступними молитвами до Пречистої Діви Марії і закінчується згадкою про Марію у відпусті. У церковному правилі цей культ бачимо в різних формах: Богородичні гімни, молитви в екстенії, стихири, канони, світильні, сідальні, безліч Марійських свят з окремою службою, безліч Марійських ікон і церков на її честь, акафісти тощо.

Слуга Божий митрополит А. Шептицький : «В нашому обряді та честь над честями, те почитання вище всякого почитання, якими славимо Богородицю понад усякі можливі достоїнства сотворінь, нижча тільки від Тройці Єдиного Бога, висловлюються промовисто в багатьох літургійних правилах та установах. Передовсім у церковному році, що відкриває перед християнами життя й науку Спасителя, почитання Богородиці так зв'язане з почитанням Христа, що від нього воно наче не відділяється... Крім того, молитви до Богородиці так влітаються у щоденну службу, що всі обрядові молитви є наче безперервним гімном на честь її святості і величі» (*Почитання святих, з декрету собору 1941. - С. 185*).

Головна основа - зміст культу

Три великі привілеї Божої Матері:

1. Богородиця.
2. Вседіва.
3. Заступниця.

Ці привілеї підкреслюють її гідність, достоїнство, роль у відкупленні і роль тепер у небі. Вони мають особливий Марійський характер, значно більший, ніж західні Літургії.

Наука про Євхаристію і Марійська наука - це дві точки, що ясніють у тих Літургіях. Культ Пречистої Діви Марії на Сході дуже давній. Всі великі свята Пречистої Діви Марії беруть початок на Сході, і тому Марійський культ увійшов у тіло й кров усіх східних народів» (*Виклади про Східну Літургію. - 1904. - С. 29*).

Культ Марії глибоко догматичний

Канон про Церкву: «Бо Марія, що увійшла глибоко в історію спасіння, об'єднує в собі найважливіші правди віри та віддзеркалює їх. Коли її величають і почитають, вона закликає вірних до свого Сина, до Його жертви та до любові Отця...»

її культ підкреслює великі догматичні правди: втілення, відкуплення, її гідність і роль у відкупленні. В основу покладена догма про Богоматеринство, проголошена Собором в Ефесі (431) та догма, що Вона Вседіва, яку проголосив VI Вселенський Собор у Труллі (691).

Св. Іван Дамаскин: «Ім'я Божої Матері містить всю історію Божого Євангелія у світі» (*De fide Ort. III, 12*).

Московський богослов С. Булгаков: «Почитаючи людську природу Христа, ми почитаємо Його Матір, від якої Він одержав тіло. Звідси Марія - це не тільки інструмент, а пряма й позитивна умова Втілення, його людський аспект» (*The Orthodox Church. - С. 138*).

Тимотей Вар: «Титул Богородиця має велике значення, бо він дає нам ключ до православного культу Пречистої Діви Марії. Ми почитаємо Марію, бо вона - Божа Мати. Ми почитаємо її не ізольовано, але разом її відношення до Христа... Ми почитаємо Марію з огляду на Сина: Маріологія - це просто розширення Христології... Якщо Христос - новий Адам, то Марія - нова Сва» (*The Orthodox Church. - С. 262-263*).

Увесь догматичний культ Божої Матері охоплює наша молитва: «Богородице Діво, радуйся, благодатна Маріє, Господь з тобою. Благословенна ти між жінками і благословенний плід утроби твоєї, бо ти породила Христа, Спаса, Избавителя душ наших».

Культ улюблений

Цей культ любили всі Отці Церкви, монаші особи всіх часів, уся Церква і всі вірні.

С. Булгаков: «Любов і почитання Пречистої Діви Марії - це душа справжнього почитання Христа. Її серце - це те, що зігріває та оживляє все її тіло. Віра в Христа, яка не містить у собі Його діл, різдвя і почитання Його Матері є іншою вірою, християнством, відмінним від того, яке визнає Православна Церква» (*С. 137*).

«У молитвах Східної Церкви Діву Марію часто призивають як ім'я Христа...» (*Там же*).

Кн. Максиміліан: «Східні так тісно зжилися з культом Божої Матері, що того, хто її не почитає, вважають безбожником» (*Там же. - С. 29*).

Вияв тієї любові - це вищеназвані титули Божої Матері. їх Латинська Церква не знає.

По освяченні Святих Тайн: «Особливо за Пресвяту, Пречисту, Преблагословенну, славну Владичицю нашу Богородицю і Приснодіву Марію». Тут названо аж сім титулів, і вони повторюються наприкінці вечірньої ектенії, на Службі Божій та в усьому церковному правилі. Фотій закидає латинянам, що Марію ніколи не називають Богородицею, а тільки святою Марією.

Перше місце щодо культу Марії займає в Літургії Грецька Церква... Від них це почитання запозичили інші народи, переважно слов'яни, і передовсім українці, котрі люблять Божу Матір надзвичайно.

Користь культу Божої Матері

Св. Ґрінйон з Монтфорту каже, що дорога до Бога з допомогою Марії: а) легша; б) більш заслуговуюча і коротка; в) досконаліша; г) певніша.

Дорога з допомогою Марії легша.

Можна справді, як каже вищеназваний автор, дійти до з'єднання з Богом іншими дорогами, але вони будуть з більшими хрестиками-терпіннями, завмиранням, з набагато більшими труднощами, які треба буде подолати. Людина мусить перейти через темні ночі, боротьбу й дивні агонії, через стрімкі гори, гострі колючки й страхітливі пустелі.

А дорога, якою веде Марія, миліша і спокійніша. На цій дорозі справді є великі перешкоди, треба долати великі труднощі, але ця Добра Мати стоїть так близько до своїх боязливих слуг, світить їм у темряві, прояснює їхні сумніви, підтримує їх у боротьбі й труднощах, що справді ця дорога до Ісуса є дорогою троянд і меду в порівнянні з іншими.

Очевидність цього факту виразно бачимо у житті святих, які йшли цією дорогою, як, приміром, св. Єфрем, св. Іван Дамаскин, св. Бернард, св. Бонавентура, св. Бернардина з Сієни, св. Франциск Салеський та інші.

Видіння св. Франциска з Асичу всім добре відомі. Одного дня він бачить, як його сини стараються дійти до Господа червоною і дуже стрімкою драбиною. Як тільки підлізуть на кілька щаблів угору, падають вниз. Господь показує св. Францискові другу драбину - білу, менш стрімку, на вершку якої з'являється Пречиста Діва, тоді Бог каже Францискові: «Порадь своїм синам іти драбиною моєї Матері».

Дорога Марії легша, бо Пречиста Діва підтримує нас своєю шляхетністю, і більш заслуговуюча, бо Марія одержує для нас більшу ласку - любов, що є принципом заслуг.

Труднощі, які маємо перебороти, є нагодою для здобуття заслуг, а принцип заслуг - це любов до Бога, якою ми перемагаємо всі ті труднощі. Пам'ятаймо, що Марія заслужила собі більше своїми легкими актами, приміром, звичайною молитвою, ніж це здобули мученики своїми стражданнями, бо вона в цих легких актах вклала більше любові до Бога, ніж святі своїми героїчними справами.

Дорога Марії більш заслуговуюча і коротша.

Оскільки дорога Марії легша і більш заслуговуюча, вона коротша, певніша й досконаліша. Нею легше подорожувати, поступ на ній швидший. Через підкорення себе Божій Матері людина робить більший поступ за короткий час, ніж вона робила б це роками, покладаючись на свою мудрість. Під керівництвом тієї, яку слухало Воплочене Слово, ми йдемо велетенськими кроками.

Дорога Марії досконаліша.

Ця дорога досконаліша, бо через Марію Слово Боже зійшло досконало до нас, не втрачаючи свого Божества. Через неї найменша душа може вийти до Найвищого, не боячись нічого. Вона очищає наші добрі діла, і їхня вартість зростає, коли вона представляє їх своєму Синові.

Дорога Марії певніша.

Врешті, ця дорога певніша, на ній ми краще вбережені від ілюзій диявола, який бажає нас звести: спочатку непомітно, а потім він вводить нас у тяжкий гріх. На цій дорозі ми також забезпечені від денних ілюзій - дрімливостей і почувань. Вона їх заспокоює, керує ними, допомагає вищим пориванням наших душ краще одержувати впливи нашого Господа. До того ж сама Марія є для наших емоційних снаг найчистішим і найсвятішим предметом, який підносить нашу душу до злуки з Богом. Вона дає нам велику внутрішню свободу й на наше настирливо-пекуче благання деколи визволяє нас зі збочення наших сензитивних снаг, які стримують молитву і безпосередню злуку з нашим Господом.

Мета Божої Матері як **Посередниці** - вести нас до єдності й злуки з Ісусом, а Він сам вестиме нас до Отця.

Належить просити в Марії допомоги під час Святого Причастя, щоб вона уділила нам свою глибоку побожність і любов, наче б

позичила нам своє найчистіше серце, щоб ми могли гідно прийняти нашого Господа.

Завершимо цей розділ молитвою до Ісуса через руки Марії: «О Вічна й Воплочена Мудросте! О найбільш улюблений і пошанований Ісусе, правдивий Боже і правдива Людино, я дякую Тобі, що Ти применшив себе, прийнявши вигляд слуги, щоб вирвати мене з неволі диявола... Я маю охорону в Твоїй найсвятішій Матері, яку Ти дав мені як Посередницю. Через неї я маю надію одержати від Тебе жаль і прощення моїх гріхів, здобуття і збереження мудрості.

Радуйся, Непорочна Маріє, Царице неба й землі, якій усе під Богом підпорядковане.

Радуйся, певна Охороно грішників, яку ніколи не покидає милосердя; послухай та уділи мені Божої Мудрості, і в тому намірі прийми обіти й жертви, які моя нікчемність представляє Тобі.

Я, невірний грішник, сьогодні відновлюю і підтверджую мій хресний обіт через твої руки. Я назавжди відрікаюсь сатани, його справ, його блиску й віддаюся цілковито Ісусові Христові, Воплоченому Слову; хочу нести свій хрест за Ним у всі дні мого життя. І, щоб бути вірнішим Йому, я вибираю тебе, о Маріє, своєю Матір'ю. Я віддаю і присвячую тобі мої тіло й душу, мої внутрішні й зовнішні добра, і всі вартості моїх добрих справ, минулих, теперішніх і майбутніх. Представ мене своєму Синові й уділи мені ласки одержати правдиву мудрість від Бога. В цьому намірі ставлю себе самого в число тих, кого ти любиш, вчиш, провадиш, якими керуєш і яких захищаєш.

О Вірна Дівице, допоможи мені в усьому бути досконалим учнем і послідовником Воплоченої Мудрості, Ісуса Христа, твого Сина, щоб через твоє заступництво і приклад я міг одержати повноту Його віку на землі та Його славу в небі. Амінь».

(Це головна частина посвяти себе Марії згідно св. Грінйона з Монтфорту: пор.: Трактат про «Правдиве поклоніння Пресвятій Богородиці»).

КУЛЬТ БОЖОЇ МАТЕРІ В УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Київ - осередок Марійського культу

Особливе шанування Пресвятої Богородиці український народ виявляв від перших часів християнства в Україні.

Щоб зрозуміти велич Божої Матері у справі відкуплення людського роду, достатньо нам, українцям, глянути в тисячолітню християнську традицію українського народу, в його глибоку християнську духовність, і ми переконаємося, що духовність християнства в Київській Русі від самого початку наскрізь марійська.

Своє особливе вшанування Пресвятої Богородиці наш народ як перший з усіх слов'янських народів показував не тільки звичайними виявами побожності, а й усім своїм знанням, умінням і здібностями, виявив їй свою любов, довір'я та надію.

Про те, як чудово розвинулось і швидко поширилось в українському народі вшанування Божої Матері вже на початку християнства, свідчить прекрасний твір першого українського **Київського митрополита Іларіона - «Слово про закон і благодать»** з XI століття.

Цей твір - проповідь, яку митрополит Іларіон виголосив у дні роковин смерті великого князя Володимира Великого, організатора могутньої Київської держави. У цій проповіді митрополит звеличує заслуги покійного князя Володимира і його сина Ярослава Юрія, званого в історії Мудрим. Він підкреслює, що князь Ярослав поширив справу свого батька, ще більше дбав про розбудову й оздоблення столичного граду Києва та передав його **під опіку Божої Матері 1037 року.**

«Він (князь Ярослав), - говорить митрополит, - **збудував Божий дім**, великий, святий, на освячення Твоєму городові. Він прибрав його красою, золотом і сріблом, дорогоцінними каменями-самоцвітами і чесним посудом церковним. Церква подиву гідна й славна на всі околиці країни, та й не знайдеться такої на цілій півночі землі від сходу до заходу.

І славний город твій обклав величністю, немов вінком, та доручив людей твоїх і святий город всеславний, все скоріш на поміч християнам, **Пресвягій Богородиці, для якої і церкву збудував на Золотих Воротах** в ім'я першого празника Господнього, **святого Благовіщення**, щоб так, як цілування Архангел дав Дівиці, було й містові цьому. Бо їй сказав: «Радуйся, Обрадованна, Господь з тобою», а місту: «Радуйся, благовірний граде, Господь з тобою».

Як бачимо, крім звеличання Пресвятої Діви Марії в проповіді, митрополит Іларіон підтвердив історичний факт віддання всього українського народу під опіку Богоматері. Цим актом завдяки князеві Ярославу Мудрому ми випередили на сотні літ інші народи.

Будівництво церков і монастирів

Виявом великого вшанування Божої Матері в Україні насамперед було будівництво церков і монастирів на її честь. Подаємо список храмів, збудованих на честь Пречистої Діви Марії:

Князь Володимир Великий побудував у **990** році Десятинну церкву, головною іконою якої був образ Успіння Пресвятої Діви. У дні посвячення цього храму князь Володимир Великий з народом голосно молився: «...як помолиться хто в тій церкві, вислухай молитву його і відпусти всі гріхи задля молитов Пречистої Діви Марії...»

Князь Мстислав у Тмуторокані (в Кубанщині) збудував церкву на честь Богородиці як виконання обіту за допомогу в бою з косовським князем Редедою.

Князь Ярослав Осмомисл побудував церкву у XII столітті на честь Богоматері, фундамент якої виявлений в 1937 році в Крилосі біля Галича.

Король Данило Романович Галицький спорудив церкву на честь Пресвятої Діви Марії в Холмі.

У Львові одна з найкращих церков, знана в усьому світі своєю архітектурною красою, - це церква Успіння Пресвятої Богородиці.

Князь Ізяслав подарував одну гору в Києві ченцям, які там побудували монастир і церкву на честь Успіння Богоматері.

Святослав Ярославич, чернігівський князь, побудував у **1060** році в Чернігові так званий Єленський монастир, в якому була чудотворна ікона Пресвятої Богородиці.

Найдавніший Галицький монастир, про який згадує літопис під 1240 роком, був збудований на честь Богородиці.

Наші князі, а опісля й козаки мали велику пошану й набожність до Марії. Коли йшли до бою з ворогами, заходили спочатку до церкви Пресвятої Богородиці, просили її допомоги, а опісля, повертаючись з бою, йшли дякувати їй.

Князь Ігор, коли йому вдалося втекти від половців, пішов до церкви Покрови в Києві й щиро подякував за порятунок.

Запорожці мали церкву Покрови на Запоріжжі й завжди перед походом та після повернення йшли до церкви та просили допомоги або дякували за перемогу.

Пилип Орлик, укладаючи для Української держави конституцію, дав наказ святкувати як державні свята: 1) Різдво Христове; 2) Воскресіння Христове; 3) Покров Божої Матері.

Найкраща **Почаївська церква** була під покровом Божої Матері. Т. Шевченко залюбки малював її. Коли напали татари, народ молився в церкві, щоб Мати Божа охоронила їх, і татари відступили.

Тарас Шевченко мав велику набожність до Божої Матері:

*«Все упованіє мое
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє мое
На тебе, Мати, возлагаю.
Святая сило всіх святих
Пренепорочная, благая».*

Чудотворні ікони

Про те, як шанував Пресвяту Богородицю український народ, свідчать численні чудотворні ікони - образи, перед якими він від найдавніших часів отримував численні ласки від Божої Матері.

Історія нашої Церкви зафіксувала на українських землях 240 чудотворних ікон Божої Матері, при яких відбувалися очевидні чуда, підтверджені свідками й особливими комісіями.

1. Київська Мати Божа - «Одигітрія». Це перша чудотворна ікона, яку привезла з Царгорода до Києва дружина святого Володимира, візантійська царівна Анна. Грецькою назва цієї ікони означає - «провідниця в дорозі». Перед цією іконою народ ділився з Матір'ю Божою всіма своїми хвилюваннями й переживаннями. Князі перед нею просили, щоб Пречиста вела їх до переможного бою, коли ж поверталися з походу, дякували «Одигітрії» за допомогу. **Тепер ця ікона знаходиться в Польщі.**

У Гданську в костелі св. Миколая отців Домініканців на Святоіванівській вулиці зберігається старовинна ікона Богородиці, яка допомагала київським князям християнізувати український народ і державу. Її вважали чудотворною, а під час походів навіть брали з собою. Отці Домініканці в Гданську помістили її в бічному віттарі свого костелу й називають **Матка Боска Звицензька - Мати Божа Переможниця**. Велику ікону, 80 x 60 см, зі слідами коронації шанують і почитають як чудотворну. Побіч ікони подана її коротка історія. З неї довідуємося, що згадана ікона - це весільний дар візантійського цісаря Василя сестрі Анні з нагоди її вінчання з Великим Київським князем Володимиром у 987 році. Внаслідок

подальших історичних подій у XII столітті ікону перевезли з Києва до Галича, а згодом князь Лев Галицький перевіз її з Галича до Львова. На прохання своєї матері князь віддав ікону під опіку отців Домініканців у Львові, де вона була до 1945 року.

Перед нею моляться наші паломники: «Княгинє України, Мати Божа Київська, моли Бога за нас, грішних, і виблагай у свого Сина Ісуса Христа ласку воскресіння християнської України» (пор.: *Вісти з Риму*. - Рік 13. - Ч. 12-15. - Рим, 10 липня 1975 року. - С. 25).

2. Чудотворна ікона «Пирогоща». Її, мабуть, привіз до Києва грецький купець Пирогоща, від якого перейшла й назва ікони. Помістили її в Київській церкві Успіння Божої Матері, опісля Андрій Боголюбський забрав її в Московію (08.03.1169).

3. Холмську Богородицю привезли в Україну зі Сходу.

4. Вишгородську ікону привезли з Царгорода. Її забрав на північ Андрій Боголюбський.

5. Зарваницька ікона має три перекази про своє походження, але згідно народних переказів і нотаток ікона вже існувала на Поділлі в XIII столітті.

6. Белзько-Ченстоховська ікона походить із Царгорода. З Белза її забрав польський князь Владислав Ополец 1382 року і помістив у Ченстохові.

З нагоди 1000-ліття хрещення України 1988 року, коли наші владики з кардиналом Любачівським на чолі служили в рочисту Службу Божу в Ченстохові, польський кардинал Ґлемб сказав: «Зійшлися два народи (український і польський) до Марії: вона довго чекала на цю хвилину». Отже, самі поляки визнають, що це Божа Мати з України.

7. Пацлавська ікона походить з 1409 року.

8. Почаївська ікона походить з XVI ст., а вперше прославилася чудом у 1519 році.

9. Гоптівська ікона прославилася на Підгір'ї численними чудами.

10. Бережанська ікона.

11. Білостоцька ікона.

12. Боринецька ікона.

13. Борисівська ікона.

14. Буцнівська ікона.

15. Жиривицька ікона.

16. Крехівська ікона.

17. Крестинопільська ікона.
 18. Погорецька ікона.
 19. Улашковецька ікона.
 20. Чернігівська ікона.
 21. Ікона Успіння в Печерській Лаврі.
 22. Свійська Богородиця.
 23. Нерукотворна ікона в Печерській Лаврі, т. зв. Ігорева ікона.
 24. Любецька ікона в Чернігівщині.
- Із Козацької доби теж маємо низку чудотворних ікон, зокрема:
25. Іржавецька Богородиця.
 26. Домницька Богомати в Чернігівщині.
 27. Чудотворна ікона Богородиці в Каплунівці.
 28. Бахчисарайська або Маріупольська Богородиця.
 29. Самбірська ікона.
 30. Підгорецька.
 31. Тербовлянська.
 32. Підкам'янецька.
 33. Мукачівська.
 34. Хустська.
 35. Ікона в Марія Повч, яку також шанують угорці.

З чудотворних ікон, які ми, українці, маємо на чужині, прославилися:

Жировицька Пресвята Богородиця в Римі, в колишньому генеральному домі монастиря оо. Василіян на «П'яцца Мадонна дей Монті». У 1716 році оо. Василіяни відновлювали коридор між захристією і монастирем. Під ударом мулярського молота відлетів тинк, а з-під тинку показалася ікона, дуже подібна до Жировицької, до якої особливу набожність мав св. Йосафат. Після численних непорозумінь з міською управою та чудес, які сталися за посередництвом цієї ікони Богородиці, папа Климентій XI 7 вересня 1719 року авторитетно підтвердив автентичність чудотворності цієї ікони й наказав виставити її для прилюдного пошанування.

Плачучі ікони

Божа Мати опікується українським народом, любить його, захищає і плаче над ним. Це засвідчують чудотворні ікони, т. зв. «плачучі». Мати Божа передбачає долю цього народу, співчуває йому й над ним плаче. Деякі з таких «плачучих» ікон:

1. Тербовельська ікона з 1663 року.
2. Верхратська ікона з 1688 року.
3. Самбірська ікона, що кілька разів проливалася сльози. Вперше - 15 вересня 1727 року.
4. У Підгірцях, Тернополі.
5. Далешівська ікона біля Городенки.
6. Тернопільська ікона.
7. У Городку над Дністром.
8. У Рогізній біля Самбора.

Слід зауважити, що ті сльози лилися в часи всенародних нещасть, лихоліть і турбот. Це символ співчуття, милосердя й материнської опіки Божої Матері над нашим народом, як, наприклад, Плачуча Богородиця в Марія-Повч, у південно-східній Карпатській Україні.

У цьому короткому огляді годі розповісти про всі чудотворні ікони Божої Матері на українській землі.

Марійські дружини

В історії релігійного життя нашого народу зустрічаємося і з особливим пошануванням Пресвятої Діви - Марійськими дружинами, що під впливом Заходу виникли в Україні.

Вже Київський митрополит **Йосиф Венямин Рутський** одержав папську грамоту, яка давала право засновувати Марійські дружини. Так створилися Марійські дружини в Любарі, Острозі, Володимирі Волинському, Овручі, Кам'янці-Подільському та Бучачі.

Пізніше в Галичині почав організовувати Марійські дружини о. прелат Ісидор Дольницький. Вони розвинулися за о. Йосафата Маркевича ЧСВВ, а їхній розквіт тривав аж до початку Другої світової війни (о. Іриней Назарко ЧСВВ). Також у нашому народі створилось Братство Матері Божої Неустанної Помочі.

Три жіночі монаші згромадження - конгрегації, як, наприклад, **Службниці Пречистої Діви Марії**, поставили собі за мету прагнення до досконалого життя і чеснот Божої Матері, є яскравими доказами глибокого пошанування Богоматері в українському народі споконвіків.

Літературні твори

Глибоке прочитання Пресвятої Богородиці наш народ виявив у своїх літературних творах, в яких прославив опіку Небесної Володарки над ним. Українська писана література, що від своїх початків тісно пов'язана з духовним життям народу і є виразником усіх народних ідеалів, захисником справ та прагнень усіх наших суспільних верств, чимало місця присвятила одній із характерних прикмет нашого народу - релігійності. Наша література була заповнена релігійними ідеалами від найдавніших часів. Упродовж століть релігійні мотиви в українському письменстві одержали літературне оформлення низки поетів і письменників. А релігійна поезія одне з перших місць присвячує особливому почитанню Божої Матері.

Культ Богоматері, започаткований у церковних Богослужіннях, знайшов своє втілення в окремих молитвах до неї - акафісті, молебні, параклісі й Службі Божій, він став джерелом творчості натхненних поетів.

Почитання Пресвятої Діви в нашому письменстві проявилось у різних літературних жанрах і формах: у проповіді, звичайному описовому й панегіричному вірші, церковних піснях, канті, в колядках, у вертепній і сучасній драмах, легендах й апокрифах, в оповіданнях суто біблійного стилю і в таких віршованих творах, в яких Божя Мати виступає у виключно українському середовищі, на тлі українських подій, як особа, приналежна до нашого народу.

У такому світлі змальовують Пречисту Матір письменники й поети давньої і середньої доби, як, наприклад, автор «Слова о полку Ігоревім», автор старовинного українського патерика, **єпископ Турівський Кирило, митрополит Ростовський Дмитро Туптало, архієпископ чернігівський Іван Максимович, професор і ректор Могилянської Академії Йосиф Галятовський, Кирило Транквіліон Ставровецький, архієпископ Лазар Баранович.**

А в новіших часах і донині - **Тарас Шевченко, Осип Юрій Федькович, Василь Щурат, Богдан Лепкий, Ольга Кобилянська, Наталена Королева, Роман Купчинський, Олекса Стефанович, Юрій Клен, Богдан Ігор Антонич, Зореслав, Василь Мельник-Лімниченко і багато інших.** Особливої уваги заслуговує творчість нашої поетеси **Уляни Кравченко.**

Божа Мати в українській літературі

Із приходом християнської віри в Україні одразу проявився **культ Богоматері**. Наш Київ став «другим городом Марії» після Візантії, яка була «першим городом Марії».

Із приходом християнства в Україну прийшла писемність, а за нею книжка - спочатку релігійна, церковна, пізніше - світського характеру. Із християнством в українське життя починають проникати чужинецькі впливи з Греції та Заходу. На християнській площині розвивається своєрідна культура, процвітає цивілізація. **Осередком релігійного, церковного й народного життя стає Печерська Лавра під Києвом.**

У Лаврі писалася перша історія Русі-України, т. зв. «Повість минулих літ», там постає перша прилюдна школа, там закріплюється в письмі живе українське слово. Християнська релігія і віра, об'єднана Божим законом, почала об'єднувати наш народ із культурою та цивілізацією християнських народів і держав. Тематикою перших творів були релігійні мотиви, однак із плином часу у творчість народу входять національні й політичні елементи.

Культ Пречистої Діви Марії проявився спершу в церковному письменстві й мистецтві. З'являються копії Влахернської Богородиці (Влахерной - це одна з дільниць Царгорода, де був Богородичний храм із чудотворною іконою Богоматері), пізніше - оригінальні ікони Божої Матері, постають храми на її честь, монастирі під її покровом, навіть починають прославляти її похвальними піснями, молебнями, канонами, кантами, гімнами й акафістами.

Свята

Різдво Христове - коляди

Обряд коляд відбувався таким чином: колядники збиралися на парафії, де першу коляду віддавали душпастиреві, відтак переходили по черзі від господаря до господаря. Провідником колядників був один із найстарших, якого називали березою. Він ніс у руках хрест і дзвінок, й обов'язком його було складати господарям святкові побажання, іншими словами - віншування. Після коляди колядників запрошували до хати на гостину. Господиня дому перев'язувала хрест лляним повісом із вірою, що **Пречиста Діва Марія одержала від свого Сина дар ласки**, щоби після Страшного

Суду тричі замочити це повісмо в пекло, де страждають бідні грішники. Того, хто за нього вхопиться, мати Божа винесе з місця погибелі в небо (очевидно, що це легенда).

Йорданські свята

І на Йорданські свята у щедрівках звеличується Божа Матір, що привела на світ Боже Дитя, яке стає Вчителем і Спасителем людства. У колядках, а найбільше у щедрівках оспівується, як Пречиста Діва породила Божого Сина, як на синьому Дунаю пелени прала, висушувала на буйному вітрі й ангели несли їх із Божим Дитятком до неба, щоб сам Небесний Отець одягнув Свого Сина. Там також оспівується, як Пречиста Діва приймає пастирів, трьох мудреців-царів зі Сходу, як утікає до Єгипту і як під час утечі відбуваються чуда (наприклад, як Марія проклинає осику, що не хотіла дати захисту її Синові, як пшениця, засіяна рукою Богоматері, наступного дня доспіла під серп, як водою з купелі Божого Дитятка вона очищує від струнів дитину розбійника в печері, як усі рослини й дерева кланяються перед нею під час тієї втечі, врешті, як Божа Мати страждає на горі Голгофі і як із її сліз виростають плакун-трава, червоні маки, а кров її Сина перетворюється на вино).

Богородичні свята

Святом Благовіщення починається весна. Сіячі виходять зі своїми сівнями в поле, де перед висіванням зерна споживають проскуру, яка символізує тіло Пречистої Діви Марії, а після цього вкладають залишки до сівні і щойно тоді висівають зерно в землю.

Веснянки. Прегарні весняні канти, т. зв. веснянки звеличують чари весни й Богоматір, яка святом Благовіщення викликала весну. Це радісне свято закликає Бога поблагословити землю сонячним теплом, яке мало би розбудити її, а з нею всілякі рослини і тварин.

Христове Воскресіння. Із Христовим Воскресінням приходять нові канти, а саме гагілки, які доповнюють веснянки. Наші предки-погани щороку зустрічали весну піснями з хороводами: величали свято весняного сонця.

Із приходом християнства всі поганські ігри та звичаї християнізували. І в гагілках звеличується Богоматір за те, що вона святом Благовіщення почала великодній період.

Успіння Божої Матері. Від свята Успіння Богоматері йдуть великі приготування до вечорниць, сватань і весіль.

Свято Покрову Пресвятої Богородиці. Свято Покрову починає весільний період, який закінчується святом св. апостола Пилипа (27 листопада) - починається т. зв. «пилипівка».

Свято Введення у Храм (4 грудня) закінчує осінь, а свято **Непорочного Зачаття** (22 грудня) є першим календарним днем зими.

Історичні думи

В українських історичних думах оспівується героїзм наших предків (княжих дружинників чи козаків), починаючи від зруйнування Києва татарами 1240 року та плачу Богородиці, образ якої змальований на стіні церкви в наступний спосіб:

«Вийшла туриця з-під білої берези зі своїми молодятами в поле. Переходячи попри город Київ, бачили турята, як по городовій стіні проходила нечуваної краси Діва, тримаючи в руках святе Євангеліє, і плакала. Та це не була звичайна дівчиця, але сама Пречиста Богомати, яка оплакувала зруйнований християнський город».

У «Думі про вдову і трьох синів» бідна вдова благає Пречисту Діву, щоб рятувала її діточок від голодної смерті. Вдова молить благально: «Господи Милостивий, Пречиста Мати, допоможи мені своїх дітей годувати».

Літопис Нестора стверджує, що з розбудовою християнства в Україні прибуло туди з Греції за князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого багато співаків, а радше вчителів співу зі своїми родинами, які організували хоральний (восьмиголосий і триголосий) спів.

До князя Мстислава (1130 р.) прибули грецькі співаки, а серед них славний Мануїл, пізніше Смоленський єпископ. Ті співаки були або греками, або погреченими слов'янами, що принесли з собою богослужбні книги з нотами для співу. З перших часів християнства в Україні виникло багато пісень, кантів, гімнів, а саме: кондакарні - кондаки, тобто пісні на честь якогось святого чи свята, і знаменні - нотні, як-от ірмолої, мінеї, тріоді, стихири. Багато пісень, кантів, гімнів наш народ склав на честь Богоматері.

ЧАСТИНА 2

ЧЕСНОТИ

**ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ
КАРДИНАЛЬНІ ЧЕСНОТИ
СОЮЗНІ ІМ ЧЕСНОТИ**

Розділ І. ПРО ЧЕСНОТИ ВЗАГАЛІ

ВСТУП СПРАВИ МОРАЛІ

Кожна справа судиться з того, добра вона чи погана. Наприклад, коли людина добровільно вбиває іншу людину, вона чинить погано. Кажемо: ця справа морально погана, і ця зла справа приписується тій людині, бо вона її вчинила. Коли ж людина не контролює своїх вчинків, як, наприклад, божевільний, вона не відповідає за них і її вчинки не є морально злими, за які вона повинна відповідати.

НЕКОНТРОЛЬОВАНІ ДІЇ

Неконтрольовані дії - це ті дії, яких не завважують, однак вони не залежать від людини. Ці дії називаємо людськими діями, чи латиною «acta humana» - людина їх не контролює. Наприклад, ніхто не може контролювати биття свого серця, сон (говоріння у сні) або думки, коли людина не уважна. Може бути, що пацієнт у лікарні під впливом ліків виказує якісь секрети, яких не повинен виявляти. Він не свідомий того, що говорить.

Однак справа, виконана свідомо й добровільно під впливом ласки, є чесною, християнською і такою, що заслуговує на нагороду.

МОРАЛЬНІСТЬ ЛЮДСЬКИХ ВЧИНКІВ

Людський вчинок - це справа, яку людина при здоровому глузді свідомо виконує. Свідомо виконувати - означає чинити щось добровільно і свідомо.

Кожний моральний вчинок має три елементи-складники: 1) предмет; 2) обставини, за яких відбувається дія; 3) мету або намір, з якими здійснюється цей вчинок.

Предмет - це акт щодо справи моралі. Приміром, крадіжка - фізичний акт, ще не є предметом, але буде предметом несправедливе позбавлення іншого того, що йому належить, відбирання в іншого чогось без дозволу і прав.

Обставини можуть змінити акт моральності. Наприклад, їсти м'ясо католикові дозволено, але їсти його у Велику П'ятницю вважається гріхом.

Звичайна буденна дія може перетворитися на грішну (як-от читати якийсь роман в неділю в церкві під час Служби Божої).

Звичайний малий гріх може стати тяжким (коли, приміром, вкрасти одну гривню у дуже бідної людини).

А може бути й навпаки: тяжкий гріх у тих чи інших обставинах буде повсякденним. Наприклад, коли хтось має звичку клясти, то кляне, не задумуючись над тим, що говорить.

Гріх у якихось обставинах може бути подвійним, скажімо, вдарити посвячену Богові особу.

Намір, або мета - це поштовх, заради якого виконують дію, наприклад, хлопець обманює, щоб урятувати свого приятеля. Вчинок вважається добрим, якщо має три добрі елементи-складники: предмет, обставини й мету.

ЩО ТАКЕ ЗВИЧКА?

Як погані звички ведуть нас до гріха, так добрі звички провадять нас до чеснот і справ, що заслуговують *на* винагороду і які називаємо чеснотами. Ці дії можемо набути природно через повторення дій або надприродно - Бог вливає їх у нашу душу.

Набуті звички

Звичка походить від слова «звикати» до чогось. Загалом звичка означає спосіб поведінки. **Це стала якість, завдяки якій щось виконуємо.** Це може діятись подвійно: у своєму бутті та у своїх діях - вчинках. Приміром, у бутті є здоров'я тіла щодо природного порядку, а ласка Божа освячуюча в надприродному порядку, або так звана звичка оперативна, діюча, як-от чеснота мудрості, мужності тощо.

Тут говоримо про **діючі звички**. їм можна дати таке визначення: **«Це стала якість, яка налаштовує силу й допомагає дії».** Це **реальність**, яка належить до роду якостей і додана до снаги, щоб була готова до дії. Згідно св. Томи, звичка дещо відрізняється від ставлення чи налаштування, яке є наче започаткуванням звички, але ще не має тієї сталості, якої вимагається власне від звички.

Звичка налаштовує силу до дії в подвійний спосіб.

Звичка природна й набута налаштовує її, щоб швидше, легше та радісніше виконати справу. **Звичка ж надприродна і влита** сама по собі дає легкість, підносить силу, яка зі своєї власної природи не здатна виконувати такі дії. Треба, однак, зазначити, що можемо осягнути **легкість** через вправу влитих чеснот: приміром, через часті акти надії, коли усуваємо перешкоди і тоді сили стають придатнішими для виконання якихось дій.

Підмет звички

Властиві звички не служать в означених підметах **до одного тільки діяння** (хоч і виконуються завжди одним і тим самим способом), бо тоді важко було б зрозуміти, що, власне, додає звичка до сили, яка робила б те саме і тим самим способом. Однак вона може існувати в кожному підметі і не прилягати до одного, але може діяти по-різному і більш-менш швидко і досконало, виконуючи свої дії. Тому може схилити і налаштовувати снаги до одного або іншого виду дій, виконуючи їх більш-менш швидко і досконало.

Інтелектуальні снаги душі є властивими підметами звичок, тому що вони не обмежені до одного, а **воля є головним підметом**, в якому закорінюється, бо вона наділена свободою і має найбільшу силу вибору. Однак і **сензитивні сили** є підметом звичок, хоч дещо менше, особливо коли **підлягають наказам волі**.

Досвід доводить, що через звичку можна, наприклад, більш-менш опанувати уявою, бо вона зазвичай розсіюється; пристрасті можна стримати, бо вони, навпаки, легко звертаються до недозволенних речей. Ба більше, досвід вчить, що звичку поборюють звичкою, або, як каже наша приповідка, клин клином вибивають.

Отже, схильні до злості, стають лагідними, якщо постійно, хоч і докладаючи зусиль, намагаються перевиховати себе; горді вчаться покори, амбітні звертаються до Божих речей і т. п.

Звідси, отже, звички можуть бути в людському тілі, оскільки есенціально єднаються з душею, бо тоді можуть швидше послужити діям душі; але згідно св. Томи вони є в основному в душі, яка інформує і порушує тіло. Так, приміром, завдяки завзятій практиці поміркованості, чистоти й умертвіння тіло слухається швидше і легше піддається наказам волі. Тому дуже важливо опановувати тіло добрими звичками, щоб воно стало вигідним знаряддям душі.

(cf. Ad. Tanqueray. Synopsis Theologiae Moralis. - T. II. - N. Y.-Boston, 1936. - P. 414).

ЩО ТАКЕ ЧЕСНОТА?

«Ніщо не є більш любе за чесноту, ніщо не притягує більше, ніж чеснота», нема нічого славнішого й кращого (*античний поет Лектицій*).

Ми часто говоримо, що є люди чесні й нечесні, добрі та злі; як каже наша приповідка: «Всі чесні, а сокира-таки пропала».

Що ми розуміємо під словом «чеснота»?

Чеснота - це добра звичка душі, яка дає їй схильність легко робити добро. А св. Тома каже, що в людині чеснота - це звичка, що узгоджується з людською природою, надаючи їй сили, вправності, готовності до дії. Походить від латинського слова «віртус», що означає сила, міць, відвага, мужність. Чеснота - це добра звичка в інтелектуальному або моральному порядку.

Чеснота - це діяльна звичка. Вона має справу з дією - вчинком, а не буттям. Тому фізичні звички ми не називаємо чеснотами, як, наприклад, здоров'я, бо це звичка буття, а тут радше йдеться про звички дії, оперативні звички.

Чеснота - це добра звичка. Арістотель к⁹.ж⁶: «Чеснота робить свій предмет добрим, як і праця предмета добра» (*Етика, II*), бо чеснота має на увазі досконалість сили.

Чесноту можна назвати «доброю звичкою» з огляду на правильне життя, яке не можна класти на зле вживання. Коли говоримо про Божі влиті надприродні чесноти, ми додаємо до цього опису чесноти слова: «Бог вклав у нас, без нашого вкладення праці» (*св. Тома. Сумма Теол. I, н. 55*).

Св. Василій каже, що для дотримання даних нам заповідей одержуємо від Бога таку вроджену силу, що не можемо ані нарікати, що Бог чогось вимагає, ані величатися, що ми щось більше давали, ніж одержали. Діючи праведно і належно з тими Божими силами душі, живемо побожно життям чесноти. А коли нищимо силу Божого дару, звертаємося до злого. Бо таке поняття морального зла. Зло - це протилежний Божому закону використок з того, що Бог дав нам на добро; і навпаки: «Чеснота, якої Бог вимагає, це добре застосування Божих дарів за Божою заповіддю» (*III. II. 2*).

Навіть погани цінували чесноту. Відомий афінський філософ Демосфен казав: «Найбільша окраса молодих - це скромність».

Коли старенького вождя Агіслава запитали, чому Спарта не огорожена муром, він відповів: «Місто сильне не мурами, але чеснотами його мешканців».

Діоген - цинік, побачивши чесного юнака, який почервонів, коли почув негідні слова, сказав: «Відважно, юначе! Я бачу колір чесноти на твоєму обличчі».

Св. Іван Золотоустий твердить, що чеснота підносить нас до дивної первісної краси, якою людина відзначалася, оскільки була створена за образом і подобою Божою.

Сила чесноти така велика, що навіть ті, що її не дотримуються, цінують її і ставляться до неї з великою пошаною та похвалою.

Велич чесноти в тому, що вона й ворогам замикає уста і приборкує язик. Так як і ті, що мають хворі очі, не наважуються дивитися на сонячне проміння, так і гріх ніколи не може дивитися на чесноту, а швидко відходить і визнає себе переможеним (св. Ів. Зол.).

Підмет чесноти

Св. Тома каже, що чеснота належить душі. Це досконалість душевної сили, розум це чи воля. Чеснота є правдивою звичкою, а властивий підмет звички в істоті - це принцип життя.

Одна й та сама чеснота не може бути в багатьох силах. Бо створена чеснота, як кожна звичка, - це якість, випадковість, а жодна випадковість не може бути індивідуальна й однакова в множині підметів. Тому моральна чеснота, як, приміром, послух є у волі, а не в інших силах. Розум справді свідомий обов'язку слухати і виконувати послух, однак те знання не є чеснотою послуху, а умовою, яка вимагається від послуху.

Чесноту називаємо звичкою розважливості або міркування. Розважливість - це насамперед думаючий розум. Однак вона містить волю, коли йдеться про практичну розважливість.

Казати, що чеснота - це звичка думання - означає, що звичка належить до сили душі. Розум має свої чесноти і так само волю.

Оскільки пожадливі й дратівливі пристрасті емоційного порядку, вони не є підметами чесноти. Однак в людини ці побажання, які сприймає воля, швидко входять в мисленневий порядок. Оскільки ці побажання чи пристрасті беруть участь в мисленневому порядку, вони можуть становити чесноти. Тому мужність, приміром, яка

здатна витримати важкі випробування і небезпеку, є чеснотою порядку дразливих почувань, однак вона йде до повноти досконалості, як чеснота волі - моральна чеснота. А міркування, як напрям до уживання матеріальних благ, відповідною мірою є з порядку пожадливісті, однак у повній досконалості, як чеснота, належить до волі.

Всі чесноти є або інтелектуальні (тобто розумового порядку), або моральні (тобто порядку волі). Апетитивні чесноти належать до моральних чеснот.

Звичка удосконалює діючу силу, а воля - це і є діюча сила. Отже, воля має звички. Якщо ці звички добрі, вони удосконалюють силу, якою людина провадить своє життя відповідально, і це є чеснота. Тому воля має чесноти, звані як моральні (*св. Тома. Сумма Теол. I, н. 56*).

Чесноту можна набути або примножити перемаганням себе самого і боротьбою.

Чесноту можна набути або примножити лише через перемагання себе самого й через боротьбу, бо на заваді чесноті стоять внутрішні (злі пристрасті) та зовнішні (погорда й переслідування з боку людей) перепони.

Човен, який пливе по ріці за швидкою течією, може легко розбитися, щойно веслярі перестануть веслувати. Якщо ж вони хочуть доплисти човном до мети проти течії, то мусять сильно напружуватися. Так відбувається і з людиною. Варто лише зіслатися на слабкість своєї природи, як уже понесе вона на вічну погибель. Якщо ж людина хоче плисти проти течії пристрастей, проти принади цього світу й диявольських спокус, щоб дістатися до пристані вічного щастя, мусить докласти великих зусиль і вести тяжку боротьбу (*Скарамеллі*). Дорога чесноти не збігає вниз, а йде під гору (*Оріген*). Тому Христос навчає: «Але тісні ті двері й вузька та дорога, що веде до життя, і мало таких, що її знаходять» (*Мт. 7, 14*).

Найбільші перепони треба долати спочатку, пізніше піде легше. Кожний-бо початок важкий. Будівництво дороги вимагає багато праці, але коли дорога вже готова, то як легко по ній їздити.

Пам'ятаймо, що чеснота й терпіння - дві невіддільні речі. Той, хто боїться терпіння і переслідувань, ніколи не буде чеснотливим.

Св. Василій каже: «Від нас залежить чеснота, й пильністю можна її набути. Навпаки ж, великі багатства, краса тіла й високі досто-

їнства не залежать від нас. Якщо ж чеснота - більше й триваліше добро, і всі визнають, що її треба більше цінувати, то треба нам усім про неї дбати» (св. Вас. «Про заздрість»).

А св. Іван Золотоустий зауважує: «Не на те треба дивитися, що чеснота важка, а на те, що завдяки їй можна удосконалитися, а якщо докладемо старання, то все буде для нас і легке, й вигідне (св. Ів. Зол. Бесіда 12; до Рим. 6, 19).

Чеснота дає нам визначні прикмети. Вона робить нас багатими, благородними і гарними в Божих очах.

Греки оповідають, що в молодості Геракл зустрів на роздоріжжі двох дівичь, які не були схожі одна на одну, - розкіш і чесноту. Перша старалася зачарувати його й обіцяла йому життя, сповнене радощів, якщо піде за нею; друга, поважна, заповіла йому багато випробувань, якщо піде за нею, але обіцяла йому за те безсмертну нагороду. Геракл без роздумів пішов за чеснотою. Гріх принадний, але кидає нас у нещастя, а чеснота, хоч і супроводжується терпінням, зате запевнює нам благословення на землі та щастя після смерті.

Чеснота робить нас справді багатими й цінними в очах Бога. Чеснота вища за царства й престоли, багатство - ніщо в порівнянні з нею (Муд. 7, 8). Земні скарби можуть знищити іржа або черв'яки, можуть украсти злодії, а чеснота - це скарб, який живе вічно (Мт. 6, 20). Чим багатші й шляхетніші люди на землі, тим чеснотливіші люди у Бога. Справжнє багатство творять не дочасні блага, а чесноти (св. Берн.). Чеснотливий - багатий у Бога (Лк. 12, 21). Високий рід, титули, почесні — це все минуще й не додає нам слави перед Богом; зате чеснота дає вічну славу, а саме вічну щасливість, «...тілесна вправа до дечого лише корисна, а благочестя на все корисне, бо має обітницю життя теперішнього й майбутнього» (1 Тим. 4, 8). Чеснота є матір'ю слави (св. Берн.). Ніщо так не запевняє нам безсмертного імені, як чеснота (св. Ів. Зол.). Через чесноту отримуємо славу, яку не може нам дати жоден король чи цар, і яку не можна купити за жодні гроші (св. Ів. Зол.). Багатство минає, чеснота ж залишається.

Чеснота робить нас гарними в очах Бога. Краса тіла оманлива й марна (Прип. 31, 30). Справжня і найвища краса - це чеснота (св. Авг.). Краса чеснотливих іде зсередини (Пс. 44, 14). Цієї краси не видно на землі, та вона колись виявиться.

Чеснота підносить нас до тієї дивної первісної краси, яку мала людина, будучи створеною за образом і подобою Божою (*св. Ів. Зол. Бес. 61, на Бут. 37, 2*).

Ніщо так не допомагає дотриманню чесноти, як часта розмова з Богом, постійна подяка і прослава Бога (*св. Ів. Зол. На Не. 7*).

Після смерті отримує нагороду лише досконала чеснота - така, якої дотримується праведник з огляду на Бога.

Тут ситуація так ж, як із добрими вчинками, які лише тоді заслуговують на вічну винагороду, коли людина робить їх у стані ласки. Той, хто не злучений з Христом, як гілка з виноградиною, не може видавати плодів на вічне життя (*Ів. 15, 4*). Лише вчинки, «сповнені в Бозі», заслуговують на небо (*Трид. Соб. 6, гл. 16*). Чеснота, яку людина має і виконує в стані ласки, зветься досконалою чеснотою.

З допомогою чесноти нам треба йти до вічного життя... Прищепити молоді нахил і звичку до чесноти - велика справа. Адже така наука, глибоко засіяна в молоді серця, зазвичай не забувається, а залишається назавжди. Бо інші добра не належать уже власникам, а будь-кому, хто тільки підвернеться під руку, і вони переходять то сюди, то туди, неначе та іграшка в дитячій забаві. Тільки чеснота - єдине з багатств, яке не вдається відібрати ні в житті, ні після смерті (*св. Вас. Вел. До юнаків*).

Ніщо не робить безсмертним ім'я людини, тільки чеснота. Про це свідчать мученики, моці апостолів, доводить пам'ять тих, що жили чеснотливо (*св. Ів. Зол. На Пс. 18*).

Чеснота, з-поміж усіх інших нагород, містить нагороду в самій собі (*св. Ів. Зол. На Пс. 111*).

Прикметою чесноти є те, що вона не тільки корисна нам для вічності, але вже тут винагороджує нас (*св. Ів. Зол. Про статуї I*).

Чеснота - безсмертна й непереможна (*св. Ів. Зол. Бес. 23, на Бут. 6, 8*).

Лише чеснота достойна прослави, бо тільки вона творить безсмертне володіння і робить блаженними своїх учнів. Подумайте, скільки від віків було володарів і тих, що жили в розкошах, і ні про кого з них нема згадки з похвалою. Слава чеснотливих людей - незгасна (*Теод. Студ. Кор. Науки, 42*).

Для святості потрібні героїчні чесноти.

Умови героїчних чеснот

Папа Бенедикт XIV подає такі умови (*De servorum Dei beatificatione...* - Кн. III. - Гл. 21-22).

Щоб назвати чесноту героїською, необхідно:

1. Щоб матерія була важка, і щоб практикування цієї чесноти за особливих обставин вимагало надзвичайної енергії - понад людські сили.

2. Щоб акт чесноти був виконаний негайно, швидко і без вагання.

3. Щоб акт чесноти був виконаний радо і з ентузіазмом.

4. Щоб акт чесноти виконувався не тільки при одній нагоді, але постійно - завжди, коли трапляється якась нагода (*A. Saudrean. The Degree of Spiritual Life. Trans, by Don Bede Carm. OSB. - London, 1926. - Vol. II. - P. 184*).

О. Габріель від св. Марії Магдалини стосовно навчання папи Бенедикта XV і Пія XI пропонує таке правило: «Святість, або героїські чесноти, полягають у згоді з волею Божою, яка висловлюється у досконалому, постійному й універсальному виконанні обов'язків свого стану (*cf.: Normes actualles de la saine, dans Trouble et Lumiere, coll. «Etudes Carmelitaines», 19. - 1949. - P. 175-188*).

Хто практикує чесноти в героїчний спосіб?

Дотримується чеснот в героїчний спосіб той, хто практикує їх досконало, тобто з надзвичайною старанністю, ревністю, радо, завзято, легко, стало, непохитно, за будь-яких обставин, а найголовніше в такий час, коли це дуже важко для людської природи.

Надзвичайні труднощі можуть полягати у самій природі акту чесноти, бо простій людині насправді, приміром, дуже важко простити злобу противника, молитися за нього й винагороджувати добром за зло. А найголовніше те, що труднощі полягають у великій пристрасті або немочі того, хто перебуває під дією пристрасті чи то зі своєї вини, чи з вини когось іншого. Або для гордої і зарозумілої людини героїчною чеснотою може бути знесення малого упокорення з терпеливістю. Деколи трудність існує тільки у нашій уяві або помилковому судженні.

Вимоги до дотримання героїчних чеснот

Під загрозою тяжкого гріха треба практикувати героїчні чесноти, коли йдеться про зламання Божих заповідей. В інших випадках

практикування героїчних чеснот позбавлене старанності окремих осіб.

Деякі Божі заповіді не вимагають героїчних чеснот, якщо за незвичних обставин їх дуже важко виконати. Заповідь допомогти ближньому у великих тілесних потребах не зобов'язує, якщо, наприклад, ми понесли б велику шкоду, виконуючи це. Але заповідь віри зобов'язує навіть за найгірших обставин, навіть під загрозою смерті не зрікатися нашої віри.

Чому ми повинні часто виконувати героїчні акти чесноти?

Ми повинні часто виконувати героїчні акти чесноти, тому що:

1. Ми тоді дуже подобаємося Богові.
2. Ми одержуємо надзвичайні ласки й заслуги.
3. Ми робимо найбільший поступ у вірі й чесноті.

Це в основному стосується дуже важливих актів чесноти. Героїчні душі роблять велетенський крок на шляху до досконалості. Часто одна героїчна жертва робить важливий крок до великої святості, і життя святих доводять це.

Церква проголошує святими тільки тих, що героїчно практикували три теологічні чесноти.

Як практикувати героїчні акти чесноти?

Ми повинні практикувати героїчні чесноти:

1. Дуже часто.
2. Тихо і приховано, як тільки можливо, з любов'ю до Бога.
3. З розсудливістю і розважливою оцінкою наших сил.

Той, хто практикує геройські чесноти й переступає свої власні духовні або фізичні сили, дуже часто потрапляє у пастку - у блуд і почувається нездатним практикувати будь-яку чесноту. В таких випадках ми повинні радитися зі сповідником або настоятелем.

Ми повинні практикувати чесноти, насамперед внутрішні, які накладає на нас наш обов'язок. Без героїчних чеснот і жертви неможливо досягнути високе й досконале життя (*cf.: Guide to Perfect Christian Living // by Rev. A. Wallenstein O. F. M., STD. - Hamilton, 1965. - P. 128-130*).

Чи вимагає досконалість героїчних чеснот?

Теологи навчають, що для досконалісті необхідна велика любов. Чому? Тому що досконалість можна досягнути тільки після тривалих вправлянь у влитих - теологічних і здобутих чеснотах, бо такі вправляння допомагають чеснотам рости щораз більше й більше. Спочатку «слабенька любов може перемогти всі спокуси» (св. Тома. III, а. пит. 62 а 6 до 3) і тріумфувати над ними ефективно, відтак вона стає щораз інтенсивнішою, тобто сильнішою. Тому неможливо, щоб християнин був досконалий, тобто вищий спочатку, діючи без великої любові.

Однак досконалість не вимагає якогось точно визначеного сильного ступеня любові, наче математично означеного, бо це відоме тільки самому Богові. У цьому питанні ми не знайдемо математичної точності.

Ба більше, ця наука базується на факті, що інтенсивно любов зростає швидше, ніж екстенсивно (св. Тома. Битва Теол., пит. 24 а 4). В дійсності навіть найменша любов повинна проявлятися до Бога і до всіх людей, бодай невиразно, не виключаючи нікого. Врешті, згідно зі св. Томою, три ступені любові (початкуючі, поступаючі й досконалі) - це ступені напруження - інтенсивності влитих чеснот, які щораз більше виключають добровільні повсякденні гріхи й відривають нас від земних речей, щоб сильніше злучити нас із Богом. Тому християнська досконалість есенціально постійно, а не тільки принагідно вимагає великої любові.

Однак іноді може бути так, що якийсь досконалий християнин має менший ступінь любові, ніж великий святий має на початку свого шляху.

Св. Марія Магдалина могла на початку свого навернення мати сильнішу любов, ніж багато досконалих душ, покликаних до меншої святості. Подібно у фізичному порядку може трапитися таке, що якийсь юнак є міцнішим від набагато старших чоловіків. Але коли йдеться про зрілість, а загалом і про досконалість як таку, то, за винятком окремих осіб, зазвичай більше сил вимагається у дорослому віці, ніж у юнацькому. Треба також зауважити, що при однаковому ступені габітуальної, тобто звичайної, любові одна людина уникає повсякденного гріха більше, ніж інша. Можливо, це пояснюється тим, що перша має більше активної жертвності або ж має неконфліктний характер, менше праці, менше непорозумінь

з іншими людьми. Св. Тереза зауважує, що коли вона покинула свій монастир, щоб створити нове згромадження, сталося так, що у зв'язку з непередбачуваними обставинами вона робила більше малих провин, але водночас здобувала більше заслуг, бо долала труднощі. Те ж можна сказати про людину, яка йде вгору: час від часу вона спотикається, що рідко трапляється на рівній дорозі, але має заслугу, бо здобуває вершину.

Це свідчить про те, що хоч іноді деякі досконалі душі могли мати меншу любов, ніж початкуючі, покликані до дуже великої святості, досконалість есенціально вимагає великої любові. Це здобувається після поборення багатьох спокус і здобуття багатьох заслуг...

(R. Garrigou-Lagrange O. P. The three Ages of the Interior Life. - Vol. I.- P. 174).

Тривання чеснот після земного буття

Св. Тома запитує:

1. Чи залишаються моральні чесноти у відлученій від тіла душі тоді, коли вмирає добра людина? Справедливість залишається, бо як учить Книга Мудрості (1, 15): «справедливість - безсмертна». Моральні чесноти, які керують пориваннями, залишаються у відлученій від тіла душі у своїй суті як досконалість душі, але вони вже не керують невпорядкованими бажаннями, бо в майбутньому житті чеснотливої душі вже нема жодних невпорядкованих чи неправильних бажань.

2. Інтелектуальні чесноти залишаються у відлученій від тіла душі, але в досконалішому вигляді, ніж під час земного життя. В теперішньому житті людина мусить уживати змислів образно, шляхом фантазії або уявлення, коли застосовує здобуті знання. А в розлученій душі не буде змислів ані образу, і вона їх не потребуватиме.

3. Віра, яка належить «до речей невидимих», не може більше тривати, бо все вже актуальне (людина, чи-то душа бачить Бога). В майбутньому житті віра буде досконало сповнена огляданням, і буде заміна - видіння-оглядання.

4. Надія, яка шукає ще не здобутого добра, не матиме місця в душі, яка має все, чого сподівалася. В небі надія буде звершена й перестане існувати як звичка чи чеснота душі.

5. Навіть залишки чи спогади про віру й надію не залишаться в душі, яка перебуває в небі, бо ці чесноти - звичайні звички, і вони або повністю присутні, або повністю відсутні.

6. Але в прославленій душі залишиться любов. Св. Павло «Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть, знання зникне... Тепер ми бачимо, як у дзеркалі, неясно; тоді ж - обличчям в обличчя. Тепер я спізнаю недосконало, а тоді спізнаю так, як і я спізнаний» (1 Кор. 13, 8-12).

НЕОБХІДНІСТЬ ЧЕСНОТ

У природному порядку чеснота не є абсолютно потрібною для звичайної дії, інакше не міг би удосконалитися акт, яким здобується звичка. Але чеснота необхідна, щоб людина діяла досконало, тобто з легкістю, швидко, постійно і з певним задоволенням.

У надприродному порядку абсолютно необхідна вроджена чеснота, щоб могли видавати надприродні і заслуговуючі акти.

ПОДІЛ ЧЕСНОТ

За підметом: 1) теологічні чесноти; 2) моральні чесноти.

За походженням: 1) здобуті чесноти; 2) вроджені чесноти.

За принципом і метою: 1) природні чесноти; 2) надприродні чесноти.

За присудком: 1) інтелектуальні чесноти; 2) апетитивні чесноти.

Теологічні чесноти - це чесноти остаточною метою яких є Бог як матеріальний і формальний підмет. **Матеріальний підмет віри** - це Божі об'явлення. **Формальний підмет** або мотив чесноти - це Божий авторитет.

Моральні чесноти свідчать про шляхи, якими люди прямують до Бога або які мають безпосереднім присудком чесне сотворене добро (св. Тома. I-II, я. 56 а 6).

Здобуті чесноти ті, які здобуваємо завдяки повторенню добрих вчинків.

Вроджені чесноти ті, які Бог надприродно вливає в наші душі в час народження.

Природні чесноти ті, які здобуваємо нашими природними силами.

Надприродні чесноти ті, які Бог вливає на сили нашої природи так, щоб сили нашої душі могли робити надприродні вчинки. Тому кажемо, що природні чесноти здобуті, а надприродні - вроджені.

Інтелектуальні чесноти - ті, які замешкують в розумі.

Апетитивні чесноти - це ті, які знаходяться в апетитивних силах. Інакше кажучи, інтелектуальна чеснота, яка замешкує в розумі і не суперечить моральній чесноті, яка також може прийняти таку назву з боку присудку, тобто, коли говорить про порядок, що веде до чесного і створеного добра.

Треба зауважити, що нема різниці між т. зв. пасивними й активними чеснотами, бо всі чесноти, а також покора і послух цілком активні з боку підмету: ніхто не буде покірний і слухняний, якщо не протидіятиме гордості і власній волі. Тому слушно каже пала Лев XIII: «Пасивної чесноти немає і не може бути» (*Лист до кард. Гіббона. 22 січня 1899*).

СИНОПСИС ТЕОЛОГІЧНИХ ЧЕСНОТ І ДАРІВ

(cf.: *Ad. Tanqueray. Synopsis Theologiae Moralis. - T. II. - P. 417-420*).

Чесноти:	Дари:	Снаги:
любов	мудрість	воля
віра	розуміння	розум
надія	знання	пам'ять
мудрість	рада	розум
справедливість	побожність	воля
мужність	мужність	пристрасті
поміркованість	страх Божий	пристрасті

Розділ П. ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ

ЯКІ Є ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ?

Теологічні чесноти - це віра, надія, любов

Називаємо їх теологічними або Божими, тому що їх предметом є Бог. Віра спрямовує нас до Бога: ми віримо в існування Бога, надіємося на Бога й любимо Його та наших ближніх.

Ці три чесноти найкраще пояснить нам **світло** — **віра**: ясність вказує на віру. **Надія - племін**, що возноситься вгору, є образом надії. **Любов - жар**: племін представляє любов. Віра - це корінь, надія - стовбур, а любов - плід (*св. Єфрем*).

Найбільшою з цих чеснот є любов (1 Кор. 13, 13). Вона єднає нас із Богом, Безконечною Добротою, і сприяє тому, що ми любимо Його, як Безконечного і гідного любові, який сам є любов'ю. Любов налагоджує святую приязнь між Богом і нами. Ця приязнь сприяє тому, що ми вже тепер беремо участь у Його житті, бо ми починаємо любити Його так, як Він любить самого себе.

Тут, на землі, любов завжди включає дві інші теологічні чесноти: віру й надію, бо без любові віра й надія мертві, вони залишаються недосконалими. За св. Павлом, віра не є повною, якщо не включає любов і дію: «віра, чинна любов'ю» (*Гал. 5, 6*). Так само й надія залишається недосконалою, якщо її не супроводжують ласка та любов.

Завданням теологічних чеснот є злука людини з Богом через Ісуса Христа, щоб вона мала участь у Божому житті. Отже, вони є чеснотами, які єднують нас із Богом і водночас змінюють.

Святий Тома Аквінський навчає, що надприродні чесноти, які ведуть і спрямовують нас до Бога, називаються **теологічними чеснотами**, а це віра, надія, любов.

Теологічні чесноти не можемо здобути жодною дією, жодним намаганням чи старанням. Вони в нас надприродно влиті. Всемогутній Бог вливає їх у душу. Ми знаємо про ці чесноти і про їхню природу й походження з Божого об'явлення. Тому ці чесноти суттєво відрізняються від моральних та інтелектуальних чеснот. Теологічні чесноти надприродно влиті, а моральні й інтелектуальні чесноти ми здобуємо. Тож ми мусимо бути уважними, щоб відрізнити

надприродні теологічні чесноти віри, надії й любові від природних чеснот, відомих під такими ж назвами.

Св. Павло каже: «Тепер же застаються: віра, надія, любов - цих трое; але найбільша з них - любов» (1 Кор. 13, 13). **Віра просвічує розум**, даючи йому знання надприродних правд. **Надія спрямовує волю** до її надприродної остаточної мети, як до чогось такого, що вимагає старання і співпраці з ласкою, але як чогось такого, що можна досягнути. **Любов єднає волю з Богом** як її метою і присудком. Любов з'єднує душу з Богом.

Три надприродні чесноти, що зветься теологічними, влиті в душу як звички, які Всемогутній Бог вливає одночасно. Однак щодо діяння цих чеснот ми розрізняємо таку послідовність: віра дає знання, яке викликає надія, а надія прямує до злуки з бажаною метою. Тому віра випереджає надію, а надія випереджає любов. Але що стосується досконалості, то першою є любов, бо вона шляхетніша й вартісніша для досягнення бажаного предмета, ніж тільки знання про нього чи надія на нього.

ПРИРОДА ТЕОЛОГІЧНИХ ЧЕСНОТ

Теологічні чесноти - це надприродні вроджені якості, які скеровують нас до Бога. Бог є їхнім прямим предметом; вони удосконалюють наші духовні сили - знання і любов. їхня мета полягає в тому, щоб злучити нас із Богом через Ісуса Христа, щоб ми могли брати участь у Божому житті. Отже, це чесноти, які єднують нас із Богом і змінюють нас.

Св. Павло згадує про три теологічні чесноти. Він вважає їх головними елементами християнського життя і підкреслює їхню вищість над моральними чеснотами.

(P. Prat. The Theology of St. Paul, II).

Тому він нагадує солунянам: «Ми ж, які належимо дневі, будьмо тверезі, надягнувши броню віри та любові й шолом надії на спасіння» (1 Сол. 5, 8). Він хвалить у них працю віри, працю любові й витривалість у надії: «Маємо в пам'яті безперестанку діло вашої віри, труд вашої любові та терпеливість вашої надії на Господа нашого Ісуса Христа перед Богом і Отцем нашим...» (1 Сол. 1, 3).

Він відрізняє ці чесноти від харизм (особливих дарів), перехідних за своєю природою.

РОЛЬ ТЕОЛОГІЧНИХ ЧЕСНОТ

Роль теологічних чеснот полягає в тому, щоб злучити нас із Богом через Ісуса Христа, щоб ми могли брати участь у Божому житті. Отже, вони є чеснотами, які еднають нас із Богом і змінюють нас.

Віра еднає нас із Богом - Нескінченною, Вічною Правдою. Дає нам єдність і спілкування з Божим розумом, дає нам пізнати Бога, а Він вже сам готує нас до Його споглядання.

Віра, злучена з розумом, скеровується до Бога - Першої Правди.

Надія через нашу волю або пам'ять прямує до Бога як до Найвищого Добра. Єднає нас із Богом - Найвищим Щастям, щоб ми любили Його задля Нього самого і задля Його доброти до нас. Через те ми сильно і з довір'ям очікуємо щастя в небі й водночас сподіваємося отримати всі потрібні засоби, щоб його досягнути. Через те ми очікуємо й надіємося на небесне щастя.

Любов через волю еднає нас із самим Богом як із Найбільшим Приятелем, Добродієм і Батьком. Любов еднає нас із Богом Нескінченною Добротою, щоб ми полюбили Його як Нескінченне Улюблене Добро саме в собі, установили святу приязнь між Ним і нами, і ця приязнь допомогла нам брати участь у Божому житті, бо ми тоді починаємо любити Його, як Він любить самого себе.

На землі любов завжди включає в себе дві інші теологічні чесноти й вона є, так би мовити, їхньою душею і їхнім життєвим принципом до тієї міри, що віра й надія залишаються недосконалими, якщо нема любові. Тому, за св. Павлом, віра недосконала, якщо вона не приносить з собою любові, «...бо в Христі Ісусі нічого не означають ні обрізання, ні необрізання, але віра - чинна любов'ю» (Гал. 5, 6).

І надія не є повною, якщо вона не дає нам передчуття небесного щастя через посідання освячуючої ласки і любові.

В ЯКОМУ СЕНСІ ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ ОЧИЩАЮТЬ ДУШУ?

Св. Іван від Христа описує це так: «Це наче маска, яку вдягає душа в сутінках віри, підіймаючись потаємною драбиною, сходинками якої є ці три кольори. Вони становлять найвідповідніше приготування злуки душі з Богом згідно з трьома її силами: розумом, пам'яттю і волею.

Бо віра анулює і затемнює розуміння, всю її природну мудрість. Ми віримо в те, що не здатні зрозуміти, наприклад, що Бог є в трьох

Особах - один Бог, а три Особи. Наш розум не сприймає цього, однак готує злуку з Божою Мудрістю.

Надія анулює і відриває пам'ять від всіх сотворінь, які посідаємо, бо, як св. Павло: «Ми надією спаслися. Коли ж хтось бачить те, чого надіється, то це не є вже надія, бо що хтось бачить, хіба того надіється?» (Рим. 8, 24). І тому тільки надія на Бога готує злуку з Богом.

Любов теж анулює та усуває всі бажання й афекти нашої волі від усього, що не є Богом, і покладається виключно на Бога. Тому ця чеснота готує наші сили до злуки з Богом через любов. Прикмета цієї чесноти така, що вона відтягує душу від усього, що не є Богом, і тим самим прямує до Бога і з Ним єднається.

Тому якщо душа не прямує ревно, маючи ці три чесноти (віру, надію, любов), вона не може досягнути досконалості злуки з Богом через любов».

(The Dark Night of the soul. - Book II. - Chap. 21. - P. 474).

Віра схиляє розум до сприйняття усього того, у що вірить Церква і чого навчає через Божий Авторитет, який є виключно правдою. Тому головне - триматися сильно, хоч і не видно стежки. Така темна ніч віри. Ця темрява є в усіх актах віри. Але при нагоді Бог дозволяє окремим душам перейти через великі досвіди, важке випробування, щоб утвердити їх у ще більшому довір'ї до Бога (пор.: *Історія Авраама, Іова, довір'я св. Моніки і т. д.*).

Любов - це приятель людини з Богом у Ньому самому або у ближніх. Головне тут - забути про себе самого, відректися себе заради Бога й ближніх. Ніч, або очищення любові в цьому якраз і буде полягати.

(«Etudes Carmelitaines». - I. - 1936. - P. 36-43).

Мойсей і св. Павло бажають бути відкинутими (анатемою) від Христа за своїх братів: «Бо я бажав би сам бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені тілом» (Вих. 32, 7—35; Рим. 9, 3).

Св. Павло пише: «Я радо витрачусь і сам себе пожертвую за ваші душі; якщо я люблю вас більше, то мав би бути менше люблений?» (2 Кор. 12, 15).

Св. Іван Хреститель: «Йому треба рости, мені ж - маліти» (Ів. 3, 27-30).

В якому ж сенсі ці чесноти очищують душу?

Виходячи зі своєї природи, ці чесноти вимагають узгодження всіх природних нахилів згідно з надприродними і природними

середниками. Це можна досягнути тільки через глибоке самозречення, бо людина була зранена первородним гріхом і пожадливістю. Можна сказати, що вогонь Божої ласки і Дух Святий сходять на помисли й очищають їх. Ці чесноти завжди треба практикувати стосовно до головного мотиву - любові до Бога.

Це шлях до найвищого свідоцтва мучеництва: **«Ніхто не спроможний любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів віддає своє життя»** (Ів. 15, 3). Ісус же сказав: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять» (Лк. 23, 34). «А впавши на коліна, (Стефан) закликав сильним голосом: «Господи, не постав їм цього за гріх!» І промовивши це, смертю заснув» (Ді. 7, 60).

ТРИ БОЖІ (ТЕОЛОГІЧНІ) ЧЕСНОТИ

Три Божі (теологічні) чесноти - це здатності душі, які одержуємо разом із освячуючою ласкою.

Коли Святий Дух входить у нашу душу, Він просвічує сили нашого духу так, що вони можуть легко підноситися до Бога. Коли вкладаємо залізо у вогонь, вогонь входить у нього й залізо починає світитися і жаріти. Подібно відбувається і тоді, коли Святий Дух сходить на нас та уділяє нам освячуючу ласку. Тоді запалюється в нас світло, яке схиляє нас до віри і надії (2 Кор. 4, 6), та розпалюється вогонь, що спонукає нас до Божої любові (Рим. 5, 5). Цей вплив Святого Духа на душу називаємо звичайно влиттям трьох Божих чеснот. В нашу душу вливаються три Божі чесноти (Трид. Соб. 6, гл. 7). Це відбувається так же, як освітлення і зігрівання повітря сонцем (св. Тома з Аквіну). Бог не примушує нас до трьох Божих чеснот, бо ми, окрім одержаної здатності до чеснот, маємо цілковиту свободу.

Здатність до Божих чеснот одержуємо у Хрещенні або у святій Тайні Покути, яка відновлює втрачену ласку. Так само, як насіння дримає в лоні землі, поки під впливом сонця й дощу не починає проростати, так і три Божі чесноти дримають спочатку в душі дитини, а коли дитина врешті стає свідомою, розвиваються під впливом ласки християнської науки і проявляються у вчинках. Охрещене дитя - наче людина, що спить. Людина, яка спить, не бачить, але має здатність бачити, тож коли вона прокидається, ця здатність проявляється. Так само дримає в душі дитини здатність віри, надії та любові. Ці чесноти проявляються, коли дитина

усвідомлює себе. Сама здатність не дає людині права на якусь нагороду. Людина спочатку повинна правильно застосувати ці здібності.

Три Божі чесноти проявляються так:

чеснота віри сприяє тому, що ми переконуємось в існуванні Бога і правдивості Його об'явлень;

завдяки чесноті надії очікуємо від Бога вічного спасіння і середників, потрібних для цього;

чеснота любові сприяє тому, що маємо уподобання в Бозі та стараємося бути подібними до Нього завдяки дотриманню Його заповідей.

Ці чесноти ми називаємо Божими, бо сам **Бог є їхнім предметом, спонукою і творцем.**

Бог є предметом віри, бо ми віримо в те, що Бог об'явив і що стосується самого Бога, Його Єства, якостей, вчинків і волі. Бог є спонукою віри, бо ми віримо в те, що Бог об'явив, адже Бог всезнаючий і найправдивіший.

Бог є предметом надії, бо ми надіємося після смерті на щасливе життя в небі, отже, на споглядання Бога й радість у Ньому. Бог є спонукою надії, бо ми надіємося на спасіння тому, що Бог всемогутній, найкращий і найвірніший.

Бог є предметом любові, бо вона визнає лише Його. Бог є спонукою любові, бо ми любимо Його тому, що Він є Найкращим Єством.

Слід часто пробуджувати акти теологічних чеснот

Ми повинні частіше пробуджувати в собі три Божі чесноти, передовсім перед прийманням Святих Тайн і в хвилину смерті.

Три Божі чесноти пробуджуємо в собі таким чином, що унаочнюємо собі їх предмет і спонуку. Для цього не потрібно окремих формул, досить висловити власними словами те, що відчуваємо. І в цьому випадку отримуємо відпуст (Бенедикт XIV). Вже коли хрестимося, молимося, робимо добрі вчинки тощо, пробуджуємо в собі ту чи іншу Божу чесноту або навіть усі разом.

(о. Ф. ініраго. Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 291-292).

Мати серце, створене перед Богом.

Динамічна сила теологічних чеснот

Бог - найважливіша справа нашого життя. Тому дуже важливо мати серце, створене перед Богом. Він впливає на нас через ласку.

Мати серце, створене перед Богом, означає усвідомлення нашої немочі, невистачальності, непотрібності. Так навчає притча про робітників, що прийшли об 11-й годині до роботи, або притча про митаря й фарисея, лист св. Павла до римлян, у спротиві фарисейському духові, що св. Павло спростовує як виразну перешкоду до осягнення царства Божого (*cf.*: *A. Pie. Dieu dans une vie: VSp 75 (1946 II). - 80 ss.*).

Теологічні чесноти - динамічні, діючі, які допомагають нам досягнути нашу мету, тобто Бога.

Згідно Святого Письма Нового Заповіту, Бог замешкує в душі та діє в ній. Він є Силою.

Деколи слово «сила» приписується Богові: «А тому, хто може зробити куди більше за те, чого ми просимо або що ми розуміємо за діючою в нас силою, - йому слава в Церкві та у Христі Ісусі по всі роди на віки вічні. Амінь» (*Еф. 3, 20*); «...бо то Бог викликає у вас і хотіння і діяння за своїм уподобанням» (*Флп. 2, 13*); «...для нас, яких Божа потуга вірою зберігає на спасіння, що готове з'явитись останнього часу» (*1 Пт. 1, 5*).

В інших місцях Святого Письма «сила» приписується Христові: «Я тричі благав Господа ради нього, щоб він від мене відступився, та він сказав мені: «Досить тобі моєї благодаті, бо моя сила виявляється в безсиллі». Отож, я краще буду радо хвалитися своїми немочами, щоб у мені Христова сила перебувала. Тому я милуюся в немочах, у погорді, у нестатках, переслідуваннях та скорботах Христа ради; бо коли я немічний, тоді я міцний» (*2 Кор. 12, 9-10*). «Власне, тому й терплю я оце, але не соромлюся, бо знаю, в кого я увірував, і я певен, що він спроможний зберегти моє передання на той день...» (*2 Тим. 1, 12-14*).

Святому Духові також приписується сила (*cf.*: *F. Zorell. Lexicon graecum N. T. - Parasits, 1931*).

«Нехай же Бог надії сповнить вас усякою радістю та миром у вірі, щоб ви збагатились у надії, силою Духа Святого» (*Рим. 15, 13*).

«А все це чинить один і той же Дух, що розподіляє кожному, як він хоче» (*1 Кор. 12, 11*).

«Бережи добре передання за допомогою Духа Святого, який живе в нас» (*2 Тим. 1, 14*).

Динамічна сила чеснот походить від Бога

Сила Божа згідно св. Василя Великого

Св. Василій не любить говорити про Божу силу, про Бога сильного, великого, строгого і т. п., що викликало б страх перед Ним. Однак св. Василій у своїх творах любить підкреслювати Божу любов до людей. Він наголошує на Божій доброті, ласкавості, милосерді, прихильності до людей, що викликає довір'я і любов до Бога.

Однак коли Василій Великий мусить говорити про Божу силу, страх Божий, справедливість Божу чи інші строгі й справедливі Божі прикмети, то робить це для своїх противників, як приміром Евномія чи Себеліян, що піддавали сумніву Божество Христа чи Святого Духа, але тоді він використовує переважно цитати зі Святого Письма. Отже, такі Божі прикмети знаходимо не в аскетичних творах Святого Отця, а в догматичних та екзегетичних.

Божу силу св. Василій приписує: 1) Богові; 2) Отцеві Небесному; 3) Христові; 4) Святому Духові.

Сила Божа. «Бог нам **приблизше і сила**; у нещастях з'явився з дужою допомогою. Тим не злякаємось, хоч би й земля провалилась і гори захиталися серед моря» (Пс. 46 (45), 2).

У Пс. 46 (45), 2 св. Василій підкреслює, що людина, будучи немічною від природи, має багато клопотів, але в усіх нещастях шукає захисту в Бога як у найбезпечнішому місці або як на високій горі, обгородженій міцним муром від ворогів. Бог є порятунком для всіх (П. Г. 29, 416BCD; 29, 4-17B; 31, 4650; 29, 152B).

Святий Отець підкреслює, що «...маємо Бога як наш захист, нашу силу і нашу поміч у нещастях, які на нас надто натискають» (29, 420C).

Отець Небесний - це сила сама в собі, бо як добрий Син доброго Отця, так з незродженого світла світло вічне заблищало, з якого походить правдиве життя, живильне джерело, з самої в собі сили Божої вийшло» (П. Г. 29, 636A). Св. Василій захищає Божество Ісуса Христа перед Евномієм.

Христос - Божа сила, Божа могутність і Божа мудрість (пор.: 1 Кор. 1, 24), «...вся Вітцівська сила в Нім замешкує» (П. Г. 29, 564B, пор.: 32, 92A; 32, 104B; 32, 152C; 32, 877A; 29, 636A; 32, 96D; 29, 297A); «я можу все в тому, хто укріплює мене» (Флп. 4, 13); «...сила є Бог» (П. Г. 29, 417B); «Він є сам із себе життя, сама

ила, невтомна природа, працював у віці, коли змучився від подорожі, сідав біля джерела» (ів. 4, 6: П. Г. 29, 441С; 31, 465С; 29, 425С; 29, 472С).

Святий Дух - Божа сила. Святий Дух брав участь у створенні світу. Він є Творчою Силою. Хто є ті, хто нехтує Святим Духом? Де ті, хто відлучає Його від Творчої сили? (П. Г. 29, 333А). Св. Василь обронує божество Святого Духа: «...через ласку Господа нашого Ісуса Христа і Святого Духа... подобаємося Отцеві» (П. Г. 31, 676А).

Святий Дух є джерелом освячення (29, 6600).

Бог є нашим помічником, захистом, твердинею

«Господь сил з нами, Бог Якова, - наша твердиня» (Пс. 46 (45), 8: П. Г. 29, 425С).

Пророк бачить Воплоченого Бога, бачить народженого з Пречистої Діви Марії Еммануїда, ім'я якого означає: з нами Бог (пор.: Мт. 1, 23) згідно з пророцтвом: Бог сил з нами... наша твердиня, забороло, наша поміч... це той самий Бог, що говорив: «Я - Бог... Авраама, Бог Ісаака, Бог Якова» (Вих. 3, 6).

«Тільки він моє спасіння й моя скеля, мій захист: не захитаюся ані трохи» (Пс. 62 (61), 3: П. Г. 29, 472С).

Коли ми припускаємося дрібних гріхів, наш дух стрясється, наче билина в полі, якою колише вітер. Там же, де коїться багато зла, відповідно до зростання гріхів збільшується зворушення. Дехто досить сильно зворушується, інші аж до того ступеня, що коріння вимикають... Однак, як людина, я зворушуюся, але не забагато, бо мене підтримує правиця Спасителя (пор.: П. Г. 29, 471А-474А; 32, 588А). ...Він прийде і не забариться.

...Бог є величиною неохопний, сильний у вчинках, добрий у винагородах... (П. Г. 32, 169А; 29, 28А; 31, 465С; 32, 868А).

«А його мудрість і силу, і доброту, все його невидиме пізнаємо як розумні створіння зі створення світу» (Лист 234, 32, 872В).

«...Бог ...як добрий, зробив те, що корисне, як премудрий - те, що найкраще, а як сильний — те, що найбільше» (П. Г. 29, 17С).

Так само як призначив ізраїльтянам за їхні гріхи сімдесят років кари в неволі (Єр. 25, 12), Всесильний передає нас на якийсь час, аж доки не відкличе й не поверне до попереднього миру (П. Г. 32, 984А).

В гомілії в час голоду й посухи св. Василій дуже гарно говорить про Божу всемогутність: «Бо коли він Володар неба і всіх його прикрас, мудрий управитель погоди і часів, бо всім управляє... Могутній Бог, сила якого під рукою, визнаймо, чи забракне Йому доброти? Такого не може бути. Бо якби не був добрий, хто змусив би Його створити людину? Хто змусив би Сотворителя взяти глину і своїми руками сформувати таку красу?» (П. Г. 31, 317А).

Бог — моя скеля. «Господи, моя скеле, моя твердине, мій визвольнику, мій Боже, моя скеле, що до неї прибігаю; ти мій щит, ріг спасіння мого, мій захисте!» (Пс. 18 (17), 3: /17. Г. 29, 297А; 29, 348В).

Бог - джерело життя

Блаженний той, хто сам в собі добрий, до кого всі спрямовані, кого бажав Усесвіт: природа незмінна, панська гідність, життя якого не підлягає жодній підлеглості чи клопоту; «панське життя, яке не може змінитися чи перемінитися, джерело, яке тече, повнота ласки, невичерпний скарб» (П. Г. 29, 216В).

Св. Василій пояснює Пс. 11 і підкреслює довір'я праведних до Бога - Бог усе бачить. Життя важке, однак надія на нагороду допомагає. Так само із тими, хто подорожує морем, вони хоч і наражаються на небезпеку, але надія на заробіток підтримує їх у праці. Селянам на полі допомагає надія на урожай - жнива. Тому премудрий Бог, який виправляє наше спільне життя, великий лікар, Дух правди, мудро і вміло від самого початку запропонував винагороду, щоб ми, коли перевтомлені працею, звертали свій дух на радість вічних благ (П. Г. 29, 215ВС; 29, 612С; 29, 240В).

Бог є життя, а позбавлення життя - це смерть (П. Г. 31, 345А). Наскільки хтось віддаляється від життя, настільки наближається до смерті, бо Бог є життя, а позбавлення життя - це смерть. Тому Адам, який віддалився від Бога, спричинив собі смерть, згідно з написаним: «Бо ось загинуть ті, що віддаляються від тебе. Ти нищиш кожного, що блудить геть від тебе...» (Пс. 82, 27). Так, Бог не створив смерті, але ми самі з нашого збоченого розуму прикликали її (П. Г. 31, 345АВС Гомілія про те, що Бог не є спричинником зла).

Христос є життя. Христос є сам із себе життя, сам із себе добро, що походить з оживлюючого джерела батьківської доброти (П. Г. 29, 629В).

Христос з'явився нашим життям, тоді й ми самі з ним з'явимося в славі (П. Г. 32, 169Д). «Бо ви померли, і життя ваше поховане з Христом у Бозі. Коли ж Христос, ваше життя, з'явиться, тоді й ви з ним з'явитесь у славі» (Кол. 3, 3-4).

«Христос... образ живий і правдивий, саме із себе життя, не в подобі фігури, а в самій субстанції... завжди зберігає» (П. Г. 29, 552С). Христос - правдиве життя, і наші зносини з Його життям правдиві (П. Г. 29, 372С; пор.: 29, 633С; 596С; 629С, 636А, 552С, 441С).

Святий Дух - правдиве життя. Святий Дух дає життя: «Той, що вдосконалює інших, Самому Йому нічого не потрібно, Він не живе через відновлення, а Сам достарчає життя; ані не зростає з прибутком, але як стій повний, закріплений сам у собі, і завжди є» (П. Г. 32, 108В; 32, 120А).

Бог скаржиться, що люди покинули Його цілюще джерело, а п'ють із калабані (П. Г. 29, 249Д), як каже пророк Єремія (2, 13): «Подвійний злочин здійснив народ мій: покинули мене, джерело води живої, і повикопували собі копанки дріяві, що воду не тримають». А «Бог - це блаженна природа, незмірна доброта, всіма бажана краса, якої всі дуже бажають, принцип усього того, що існує, джерело життя, духовне світло, недсяжна мудрість. Він на початку створив небо й землю» (П. Г. 29,9А; пор.: 29, 609А; 31, 465С; 29, 629В).

Святий Дух є для нас джерелом святості (П. Г. 29, 660С; 32, 513В) ...джерело життя — джерело святості, попереджаюча сила життя, ласка, яка робить досконалыми, через яку людина стає дитиною Божою, сином, і тому, що вона смертна, Бог дає їй безсмертя (32, 513В).

Бог - Винагородитель і справедливий суддя

Нашої віри нам вистачає для того, щоб ми зрозуміли, хто є Бог. Він - Винагородитель тих, хто Його шукає (П. Г. 32, 869С). Св. Павло кз. жб! ^ Без віри неможливо подобатися Богу, бо хто приступає до Бога, мусить вірити, що він існує і дає нагороду тим, які його шукають» (Євр. 11, 6).

«...Який відкриває таємниці нашого серця в час Його відвідання» (П. Г. 32, 1040В, лист 296).

Від Нього ми сподіваємося оплати (П. Г. 32, 989С; 31, 279В; 29, 28С; 32, 240Д; 32, 945С).

Від Нього сподіваємося винагороди (32, 584А; 29, 281В; 32, 101А; 29, 12В).

Він нагороджує за добрі вчинки (32, 928; 32, 101А; 31, 445В; 956В; 3286; 1265В; 445).

Цьому справедливому судді належать слава, сила, й пошана на віки вічні (П. Г. 31, 328С). Він - справедливий суддя (31, 101А). Він - суддя всього світу (31, 77С), суддя людського життя (34, 564В); суддя наших сердець (31, 384В), правдивий суддя (32, 944В), спільний суддя всіх народів (31, 265Д).

Св. Василій порівнює Бога з суддею атлетів, що змагаються (32, 240В; 29, 485В). Він дає переможцям цього життя нагороду: корону слави.

І. ТЕОЛОГІЧНА ЧЕСНОТА ВІРИ

Значення віри у Святому Письмі

Слово «віра» найчастіше означає визнання правди розумом; це визнання базується на правді. Щоб комусь повірити, ми мусимо мати довіру до нього.

У Старому Заповіті віру представляють як необхідну чесноту, від якої залежить спасіння або руїна нації: «Майте віру в Господа, Бога вашого, і будете безпечні» (2 Хр. 20, 20).

«А як не вірите, не встоїтеся» (Іс. 7, 9). Віра - визнання слова Божого, але вона йде в парі з довір'ям, самовідданням і любов'ю.

У Новому Заповіті віра есенціальна: вірити означає визнавати християнство, а не вірити означає не бути християнином. «Хто увірує й охреститься, той буде спасений; а хто не увірує, той буде осуджений» (Мр. 16, 16). Віра означає прийняття Євангелія, яке проповідував Ісус Христос і Його апостоли. Тому тут пресупонується проповідництво: «Тож віра із слухання, а слухання через слово Христове» (Рим. 10, 17). Отже, ця віра не є ні натхненням серця, ні прямим видінням. «Тепер ми бачимо, як у дзеркалі, неясно; тоді ж - обличчям в обличчя» (1 Кор. 13, 12). Але це не є прийняття Божого свідчення, вільно і просвічено, бо людина, з одного боку, може відкинути віру, а з іншого боку, вона не доходить до віри без мотивів, з внутрішнім переконанням, що справді Бог говорив, «...через віру в Христа з праведністю, що від Бога - від

віри» (Флп. 3, 8-10). Ця віра поєднана з надією і вдосконалюється в любові, «...бо у Христі Ісусі нічого не означають ні обрізання, ні необрізання, але - віра, чинна любов'ю» (Гал. 5, 6).

Природа і визначність віри

Віру в Бога, про яку говоримо, треба відрізнити від природного знання і від людської віри.

Якщо ідеться про **природне знання**, то філософія говорить, що ми можемо здобути знання за допомогою світла розуму, спираючися на внутрішню логіку, застосовуючи дедуктивний або індуктивний методи для його здобуття.

Людська віра спирається на людське свідчення і дає нам те знання, яке з внутрішньої логіки речей або з власного досвіду не можемо досягнути. Наприклад, історія людства спирається на людські свідчення. А віра в Бога спирається на Божі об'явлення. На них ми даємо своє визнання не задля внутрішньої логіки речей, не задля людського свідчення, а **задля авторитету самого Бога**.

Однак людська віра, як існуючий в нас нахил сприймати свідчення, є одним із джерел дослідження правди. Водночас є дуже доброю диспозицією до віри в Бога, бо, як каже св. Іван «Коли приймаємо свідчення людське, то свідчення Боже більше» (1 Ів. 5, 9). Ми маємо природний нахил вірити людям, і це є наче приготуванням до прийняття Божого дару віри.

ВІРА - ЦЕ ДАР БОЖИЙ

Знання про Бога, яке маємо завдяки вірі, є божественного походження, це напевно мусить бути дар, Богом даний. Тільки Бог може піднести нас так високо, щоб ми Його безпосередньо пізнавали. Якби ми могли пізнати Його розумом, це знання було б есенціальне нижче від акту влитої віри. Бо якщо віра дає нам знання божеське, то розум - філософсько-людське. Справді, людина може і повинна готуватися до прийняття віри, але перехід від невірування до віри - це правдивий дар безпосереднього Божого впливу.

Св. Павло підкреслює в Посланні до Ефесян (2, 8-10): «Бо ви спасенні благодаттю через віру. І це не від нас: воно дар Божий». Воно не від вчинків, щоб ніхто не міг хвалитися (пор.: 2 Кор. 12, 7-10; Тит. 3, 5; Рим. 3, 24).

Ватиканський Собор 1791 року навчає: «...ніхто не може погоджуватися на проповідь Євангелія так, як треба, щоб могли спастися, без натхнення і просвічення Святого Духа, який з ніжністю дає всім можливість погодитися й увірувати в правду. Тому віра сама в собі, навіть та, яка не діє за посередництвом любові, є дар Божий» (ДВ, 178, 1791).

Також св. Тома погоджується, що неможливо, щоб ми самі чи яка-небудь інша зовнішня річ спричинили віру, як, наприклад, проповідь або якесь чудо. Бо питає самого себе св. Тома: «як це так, що багато різних людей слухають одну і ту ж проповідь, і тільки деякі навертаються? ...отже, є якась інша внутрішня причина, яка спонукає людину зсередини погодитися. Маючи цю згоду, що людина пристає на тайни віри, - це піднесення понад вимоги своєї природи, мусить походити від вищого внутрішнього принципу, тобто від Бога. Отже, згода, яку даємо в акті віри, походить від Бога, який інтимно перебуває в душі через свою ласку» (св. Тома. II-II, 6, 1).

Християнська віра - це дар Божий, бо здатність до вірування осягаємо тільки з допомогою Божої ласки. Каже св. Павло: «Бо ви спасенні благодаттю через віру. І це не від нас; воно - дар Божий» (Еф. 2, 8).

«Не може людина щось приймати, коли не дано воно їй із неба» (Ів. 3, 27). «Тоді ж Ісус заговорив: «Я прославляю тебе, Отче, Господи неба й землі, що ти затаїв це від мудрих та розумних і що відкрив це немовлятам. Так, Отче: бо так тобі було до вподоби» (Мт. 11, 25-26). Передовсім Бог уділяє ласку християнської віри тим людям, що щиро прагнуть правди; тим, що ведуть богоугодне життя; тим, що просять Бога про правдиву віру.

ВИЗНАЧЕННЯ ВІРИ

Св. Павло пише до євреїв (11, 1): «Віра є за порукою того, чого сподіємося, - доказ речей невидимих».

І Ватиканський Собор (сесія III, гл. 3, Д. Б. н.1638) дає таке визначення: «Віра - це надприродна чеснота, яка через натхнення і поміч Божої ласки дає нам можливість вірити у правдивість об'явлення не задля внутрішньої правди речей, яку пізнаємо світлом розуму, а задля авторитету самого Бога, що об'являє, бо Він не може помилитися ані ввести нас у блуд».

Тому богослови дають подібні визначення.

Бенігар у своїй «Аскетиці» розрізняє два види віри: віру як звичку та віру як акт.

Віра як звичка. **Віра - це надприродна влита теологічна чеснота, яка налаштовує розум і волю погоджуватися з усім, що Бог об'являє під впливом актуальної ласки і задля Божого авторитету.**

Віра як акт. **Віра - це акт, завдяки якому розум за наказом волі та з допомогою ласки погоджується і схвалює всі Божі об'явлення задля Божого авторитету.**

(*P. Alexius Benigar O. F. M. Compendium Theologiae. - Romae, 1959. - P. 684.*)

Подібні визначення дають А. Танкерей та інші богослови: «Віра - це теологічна чеснота, що під впливом свобідної волі та Божої ласки схиляє наш розум визнати за правду те, що Бог об'явив задля Божого авторитету» (*A. Tanquerey. The Spiritual Life. - Tournai, 1930. - P. 551; Fr. R. Garrigou-Lagrange O. P. The Three Ages of Interior Life. - Rocford, III, 1989. - P. 52; Vol. I; Vol. II. - P. 406.*)

Св. Авґустин описує віру так: «Вірувати є не що інше як думати зі згодою. Не кожний, хто думає, вірить, багато хто думає і не вірить; але кожен, хто віруючи думає, думаючи вірить» (*Про предестінацію святих, 25, II. II. 44, 963.*)

Тут св. Авґустин вказує, що віру представляє розум, а допомагає воля, бо супонує згоду свобідної волі. А оскільки кожна добра думка, за Святим Письмом, походить від Бога, то містить третій елемент віри, яким є дар Божий або ласка. Бо той, хто не вірить, хоч і думає, не має того дару.

Св. Василій Великий дає таке визначення: «Віра - це прийняття і схвалення без найменшого сумніву того, що ми чуємо, будучи переконаними, що воно оголошене з ласки Божої».

Таку віру виявив Авраам, як свідчить Святе Письмо: «...він не піддався зневірі, навпаки ж - скріпився вірою і, воздавши хвалу Богові, зовсім був певний, що він обіцяне спроможен виконати» (*Рим. 4, 20-21*). ...Якщо хтось відкидає те, що написано, або додає щось, що не написано, - це явний гріх гордості, бо Господь наш Ісус Христос сказав: «Вівці мої голосу мого слухаються» (*Ів. 10, 27*), і також: «Не підуть за чужим вони - втечуть вони від нього, бо не знають голосу чужих» (*Ів. 10, 5*). А апостол на прикладі людських справ суворо забороняє що-небудь додавати або віднімати з бого-

натхненного Письма, кажучи: «Навіть людського заповіту, укладеного, як годиться, ніхто не може скасувати чи до нього щось додати» (*Гал. 3, 15*). «Тому ми постановили тепер уникати всякого слова і всякої гадки, що далекі від Божої науки» (*Про віру, I - АТВ. - С. 32-33*).

«Праведник з віри живе» (*Рим. 1, 5*). В 295 листі св. Василій пише: «Закликаємо вас, щоб ви над усе пам'ятали про віру Отців і не дали себе обманути тим, що силкуються відвести вас від самоти. Ви ж знаєте, що ані саме в собі добре життя без світла віри в Бога не приносить користі, ані правдиве визнання віри без добрих діл не може доручити нас Господеві. Отже, треба з'єднати обидва, щоб віддана Богові людина була досконалою, а наше життя не кульгало через недостачу одного з них. Бо віра, що рятує нас, як мовить апостол, є тим, що діє через любов» (*Лист 295, ВЛВ. - С. 203*).

Св. Василій нагадує далі: **«Не можна сумніватися** в тому, що сказав Господь, але треба пересвідчитися, що кожне Боже слово правдиве й можливе, хоч би природа цьому суперечила. Бо в цьому полягає боротьба віри. Як і Авраам, «не захитавшись вірою, не зважав на своє вже примерле тіло... і на завмерле лоно Сари. Перед Божою обітницею він не піддався зневірі, навпаки ж - скріпився вірою і, воздавши хвалу Богові, зовсім був певний, що він обіцяне спроможен виконати. Тому і пораховано йому це за оправдання» (*Рим. 4, 19-22*). ...Тому не можна спиратися на свої міркування для заперечення того, що говорить Господь, бо треба знати, що на віру більше заслуговують висловлювання Господа, ніж наші особисті пересвідчення.

Читаємо в Діяннях апостолів: «І пролунав до нього голос: «Устань, Петре, заколи і їж!». Петро ж відповів: «Ніколи, Господи, бо я ніколи не їв нічого поганого й нечистого». І знову залунав голос: «Що Бог очистив, ти не погань!» (*Ді. 10, 13-15; М. П. 8, 1 і 3; АТВ. - С. 48-50*).

«Що є ознакою християнина?» - питає св. Василій. І відповідає: «Віра, що діє через любов». «Що є ознакою віри?» - «Певне і сильне пересвідчення у правдивості Божих слів, яке не може порушити ніяка гадка - ані введена природною необхідністю, ані прикрита покривкою побожності. А ознакою віруючого є бути утвердженим у тому переконанні силою Божих слів і не відважитися що-небудь відкинути чи додати. Бо все, що не з віри - гріх, каже

апостол (*Рим. 14, 23*), а «віра зі слухання, а слухання через слово Христове» (*Рим. 10, 17*). «Тож усе, що поза Святим Письмом і не з віри, стає гріхом!» (*М. П. 80, 22 - АТВ. - Є. 127*).

ПРЕДМЕТ ВІРИ, АБО У ЩО ВІРИМО?

Віriamo в об'явлені правди: в те, що наш розум не в силі відкрити, або в те, що наш розум міг би відкрити, однак віра робить незнання легшим.

Всі ці правди стосуються Бога та Ісуса Христа: що є один Бог у Пресвятій Трійці - наш початок і кінець та що Ісус Христос є нашим Спасителем і Посередником, Сдинородним Божим Сином, Другою Особою Божою, що став людиною, щоб спасти людський рід. Всі ці правди стосуються спасіння, і говорять про те, що ми одержимо колись славу в небі: «А вічне життя у тому, щоб вони спізнали тебе, єдиного істинного Бога, і тобою посланого Ісуса Христа» (*Ів. 17, 3*). «Віра є заporукою того, чого сподіваємося, - доказ речей невидимих» (*Євр. 11, 1*).

Св. Тома (II—II, 1-16) навчає:

1. Віра, про яку тут говоримо, не є звичайною людською вірою, через яку ми приймаємо свідчення людей, а вірою, якою приймаємо об'явлені Божі слова. Об'єктом цієї віри є правда про Бога і речі, які стосуються Бога.

2. У людському розумінні правда про Бога і Божі речі не проста, а складна. Бо хоч Бог є безконечно простий, все ж обмежений людський розум не може осягнути Його буття й об'явлені правди Його буття так просто. Обмежений розум робить те, що може в його обмеженій дорозі з необмеженим. Тому правди, які становлять об'єкт віри, є для людського розуму складними.

3. Оскільки об'єктом віри є правди про Бога, нічого фальшивого не може в тому міститися.

4. Об'єкт віри не є чимось, що можна оглядати й відчувати; тому він не може бути осягнений розумом. «Віра, - каже св. Павло (*Євр. 11, 1*) - є заporукою того, чого сподіваємося, - доказ речей невидимих».

5. Об'єкт віри не може бути водночас об'єктом наукового пізнання. Св. Григорій каже (*Гом. XXI на Єв.*): «Коли річ є очевидна, це є об'єкт чи предмет, але не віри, а спостереження».

6. Поручається і є корисною практика, студіюючи об'єкт віри, упорядковувати глави правд логічно. Ці заголовки називаються артикулами віри.

7. Артикули віри ніколи не зростають в їхньому змісті - в перебігу часу. Оскільки студії спрямовані на відкриття деталей, що приховані в окремих артикулах, додаються окремі числа, щоб пояснити зміст оригінальних артикулів.

8. Артикули віри добре викладені в Апостольському Ісповіданні: «Вірую в єдиного Бога, Отця Вседержителя...»

9. «Вірую» або «Символ віри» - це стисле висловлення-перечислення фактів або серії формул, що виражають артикули віри. Є кілька символів віри, які використовує Церква: Апостольський Символ віри, Нікейський Символ віри і Символ віри св. Атаназія. Вони відрізняються тільки повнотою висловів, однак всі однакові за суттю. Такий символ віри корисний подвійно: як затверджений весь об'єкт віри і як середник, що служить для навчання і проводу вірних.

10. Треба, щоб цей символ віри був затверджений Найвищим Архієреєм, якому належить непомильний уряд навчання всієї Церкви.

СИМВОЛ ВІРИ

Після кожної проповіді до апостолів зазвичай зверталось багато навернених з проханням охрестити їх. Та перш ніж хрестити, їх запитували, чи розуміють науку Ісуса Христа і чи справді вірять у неї.

Навернені змушені були з цією метою складати ісповідання віри. Це спочатку було коротке визнання.

Символ віри коротко містить усе, що кожний християнин-католик повинен знати і в що вірити.

Символ віри називається символом-знаком тому, що в перших століттях за ним упізнавали християн. Той, хто тоді хотів бути присутнім на Службі Божій, мусив виголосити Символ віри; того, хто його не знав, не впускали до церкви. Жоден християнин не міг зрадити Символ віри неохрещеному; Символ віри був для перших християн тим, чим є ключ до сейфу зі скарбами.

Розрізняємо два найважливіші Символи віри: 1) Апостольський Символ віри; 2) Нікейсько-Царгородський Символ віри.

Апостольський Символ віри

Коли апостоли мали розійтися по світу, вирішили між собою дотримуватись певних норм у навчанні (св. Августин). Та від апостолів походять лише головні начерки Апостольського Символу віри. Аж до VI століття до первісного Символу віри додавали деякі пояснення. Церква змушена була робити це з огляду на появу час від часу різних лжеучителів. Однак це були лише пояснення, що не змінювали змісту Символу віри, а отже, й науки Церкви. Апостольський Символ віри використовують на Заході; східні ж обряди вживають Нікейсько-Царгородський Символ віри.

Нікейсько-Царгородський Символ віри

Символ віри називається Нікейсько-Царгородським тому, що єпископи уклали його після Апостольського Символу віри на соборах у Нікеї 325 року і в Царгороді 381 року. Він відрізняється від Апостольського тим, що висловлює правди віри коротше, а Нікейсько-Царгородський - детальніше.

Крім Апостольського і Нікейсько-Царгородського, є ще Тридентсько-Ватиканський Символ віри. Він містить науки Тридентського (1564 року) і Ватиканського Соборів (1870 року). Тридентське визнання віри мусить скласти кожен, хто обіймає церковний уряд, наприклад, новоіменований парох, а також кожний, хто стає католиком.

Нікейсько-Царгородський Символ віри поділяється на три головні частини. У першій частині йдеться про Бога Отця і створення світу; у другій частині говориться про Бога Сина і наше спасіння; у третій частині оповідається про Святого Духа і наше освячення.

Думки у Символі віри дуже вдало впорядковані. На чолі стоїть віра в Бога, як підстава всіх релігійних правд. Бог названий Отцем, що вказує на Пресвяту Трійцю. Слово «вседержитель» вказує на Божі прикмети; слово «Творець» - на Його вчинки. Далі йдеться про Ісуса Христа, який як Спаситель виправляє зіпсований гріхом порядок створеного світу. Говориться, Ким є Спаситель стосовно Бога, котрого є Єдинородним Сином, і Ким є стосовно людей, а саме нашим Господом. Відтак йде коротка історія спасіння (*чл. 3-7*). Далі є згадка про Святого Духа, котрий уділяє нам ласки, заслужені Спасителем (*чл. 8*), про Церкву (*чл. 9*), про духовне воскресіння

людини через відпущення гріхів (чл. 10) і про тілесне воскресіння (чл. 11). Закінчується Символ віри вказівкою на остаточну мету створення, спасіння й освячення людини, через визнання віри в життя вічне (чл. 12).

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - Жовква, 1913.- С. 77-79).*

ВИЗНАННЯ ВІРИ - ІСПОВІДАННЯ

Бог вимагає, щоб ми визнавали нашу віру назовні

Христос наказує: «Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі» (Мт. 5, 16).

Словами і вчинками ми повинні давати добрий приклад, показувати, що ми християни. Явним визнанням віри ми допомагаємо ближнім стати ближче до Бога, щоб вони краще пізнали Його. І ми самі утверджуємося у вірі через зовнішнє визнання. Як багато боягузів, що зі страху перед кпинами, насмішками, втратою свого становища тощо не мають відваги відкрито визнавати свою віру, засвідчувати свою приналежність до Церкви. Вони подібні до малого хлопчика, що не йде надвір, бо там гавкає пес, хоча пес прив'язаний. Погляньмо, як, наприклад, магометани публічно, на вулицях і на площах, по кілька разів на день віддають честь Аллахові (вони мають поняття правдивого Бога).

Визнавати віру зовнішньо - Божий наказ

Так навчає Христос: «Кожний, отже, хто визнає мене перед людьми, того і я визнаю перед моїм Отцем небесним. Хто ж мене зречеться перед людьми, того й я зречусь перед Отцем моїм небесним» (Мт. 10, 32-33; пор.: Лк. 9, 26; 12, 8-9).

Так само навчає св. Павло: «Бо коли ти твоїми устами визнаватимеш Господа Ісуса і віруватимеш у твоїм серці, що Бог воскресив його з мертвих, то спасешся, бо серцем вірується на оправдання, а устами визнається на спасіння» (Рим. 10, 9-10).

І це цілком слушно, бо, не визнаючи своєї віри, ти: ризикуєш її втратити; ображаєш Бога, бо більше боїшся насмішок людей, ніж Бога; показуєш своє боягузтво і лінощі; показуєшся негідним членом Христової Церкви; ти подібний до вояка, який замість боронити свою державу - втікає з поля битви.

Коли ми насамперед зобов'язані визнавати віру?

Поверхове визнання віри зобов'язує нас, однак, лише тоді, коли занедбання того визнання тягне за собою зменшення ролі релігії або згіршення для ближніх.

Св. Тома навчає: «Позитивний наказ визнання віри зобов'язує нас, коли б через занехання того визнання відбиралась би шана, належна Богові, або цього вимагало добро ближнього» (II—II, п. 3 а 2).

Якщо Божа честь вимагає визнання віри, ми зобов'язані публічно чи приватно визнати віру. Наприклад, коли тебе хтось із публічних авторитетів запитує, чи ти католик або що думаєш про цей артикул віри, - твій обов'язок без вагання чи двозначності визнати свою віру, бо цього вимагає Божа слава: мовчання ж у цьому випадку дорівнювало б запереченню віри. Бо хоч публічна влада не має права питати про віру, лише про матеріальне добро, що належить спільноті, однак треба відповісти задля Божої честі та уникнення згіршення, бо таке мовчання може виглядати як заперечення віри. Може, звичайно, бути виняток із цього правила, коли за певних обставин хтось мовчить і не відповідає, але це не означає заперечення віри, навпаки - витривалість у вірі та відвагу.

Коли духовне добро ближнього вимагає від нас визнання віри?

З любові до ближніх ми маємо обов'язок визнавати віру, щоб вони не зазнавали великої духовної шкоди. Необхідно визнавати віру, оскільки через опущення цього ближні можуть відвернутися від віри або стриматися, як, наприклад, новонавернені або особи слабкої віри можуть згіршитися.

Оскільки ми належимо до видимої Церкви, цю приналежність треба деколи виявити зовнішнім визнанням віри. Для цього достатньо виконувати свої християнські обов'язки, як, наприклад, приймати Святі Тайни, слухати Службу Божу тощо.

Крім Божого наказу існує ще церковний наказ, який вимагає за деяких обставин ісповідання віри, як, наприклад, прийняття дияконату, священства чи гідності єпископства, кардинальства, ректорства університету, згідно формули, як приписує канонічне церковне право.

Нагорода за віру

Найбільшу нагороду одержують ті, хто терпить за віру, а тим більше ті, хто за віру вмирає.

«Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас, обмовляючи мене ради. Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика в небі; так бо переслідували пророків, які були перед вами» (Мт. 5, 11-12).

Того, хто помирає за віру, називаємо мучеником. Він, без сумніву, матиме вічне щастя в небі, бо Христос сказав: «Хто своє життя зберігає, той його погубить; а хто своє життя погубить задля мене, той його знайде» (Мт. 10, 39).

Мученик проявляє найвищий ступінь любові до Бога, бо жертвує всілякими дочасними благами, навіть життям.

Треба, однак, пам'ятати, що **не годиться навмисне шукати переслідувань або мучеництва**. Ісус Христос дозволив утікати від переслідувань (Мт. 10, 23). Лише душпастирям не можна тікати тоді, коли їхня присутність потрібна для добра вірних. Коли надходить вовк, втікає наймит, але ніколи не тікає добрий пастир (пор.: Ів. 10, 12).

Користь із визнання віри

Визнання віри: 1) підносить душу до надприродного стану; 2) прикрашає душу людини, бо вона приймає Боже знання; 3) очищає серце людини; 4) віра додає завзяття, витривалості; 5) приносить заслугу перед Богом; 6) віра є джерелом Божого страху, потіхи і підтримує в прикрощах, болях, приниженнях.

Практикування чесноти віри

Віра - це дар Божий і вільне визнання розумом об'явлених правд. Щоб рости у вірі, ми мусимо **молитися і докладати власних старань**; так наша віра стане сильнішою й активнішою.

ЩО РОБИТИ, ЩОБ ЗРОСТАТИ У ВІРІ?

Для зростання у вірі необхідні:

- 1. Молитва**, оскільки віра - це дар Божий, а дар можна випросити щирою молитвою.
- 2. Визнання віри.**
- 3. Часто звертати увагу на вічні правди.**
- 4. Часто читати й розмірковувати над наукою віри**, читати богословські книжки.

5. **Братися до важкої праці**, яка вимагає жертви, самопосягати, глибокої віри.
6. **Часто звертати увагу на людські безглуздя і мудрування.**
7. **Жити згідно вказівок і принципів віри**, бо праведник з віри живе.
8. **Поширювати й боронити віру.**
9. **Часто пробуджувати акти віри.**

Про зростання у вірі початківців

Початкуючі повинні старатися зміцнити свою віру.

Вони повинні **дякувати Богові**, як це робив св. Павло, за той дар, бо він - підстава всіх інших чеснот. «Подяка хай буде Богові за його дар несказаний!» (2 Кор. 9, 15). Початкуючі повинні просити в Бога помочі.

Початкуючі повинні з **покрою** виявляти акти віри, просячи, як апостоли: «Додай нам віри» (Лк. 17, 5). Вірою, Господи, поможи моему невірству. Читати книжки, які зміцнюють віру.

Слід також **уникати всього**, що захитує чи зменшує віру; **уникати небезпечних текстів**, у яких критикують, висміюють чи ставлять під сумнів правди віри; **не спиратися надто на своє розмірковування**; **уникати спокус**, невиразних чи виразних, точно означених, проти віри. **Виразними є такі спокуси**: наприклад, приходить думка, хто знає, чи це правда? Тоді треба дати собі точну відповідь. Ми маємо правдиву віру, ми того певні... й більшого нам не треба. Наша віра має солідні фундаменти, нам нічого лякатися. Вірують мудріші й більш учені, ніж ми - то чому ж ми хочемо мудрувати?

Добре означені спокуси, наприклад, такі: про точно означену догму - тоді ми сильно тримаємося свого. Наново правду добре перестудіюємо, щоб впевнитися. Якщо самі не можемо, запитаймо більш досвідченої і вченої людини. Крім того, треба молитися про просвічення - тоді напевно не потрапимо у зло. Однак, є труднощі чи то з боку історії, критики, чи з боку егзегетики, які вимагають тривалішого навчання для їх вирішення. Труднощі, однак, не сміють нищити віру.

Про зростання у вірі поступовців

Поступовці - це ті, що поступили, тобто вже мають дух віри, як каже св. Павло: «Праведник з віри буде жити» (Рим. 1, 17).

Вони уважно читають Євангеліє. Тішаться, що можуть іти за Христом крок за кроком і наслідувати Його. Христос стає центром їхніх думок. Вони бажають любити Його щораз більше.

Вони все бачать, розмірковують у світлі віри. Бачать руку Божу у будь-якій праці, чують голос природи: «Він створив нас, і ми йому належимо» (*Пс. 100 (99), 3*). Вони бачать Бога всюди. Кожне створіння говорить їм про Нього. Люди, які оточують їх, є для них образом Божим, діти того ж Небесного Отця, брати Ісуса Христа. Все, що стається, відбувається згідно Божих планів спасіння і вдосконалення.

Передовсім вони стараються, щоб усе відбувалося згідно принципів віри. Їхні судження базуються на принципах Євангелія, а не на людських принципах. Їхні слова виявляють християнський, а не світський дух. Вони підносяться понад людські погляди, їхні вчинки наслідують Першовзір - Ісуса Христа. Вони живуть життям віри.

Врешті, вони стараються поширювати віру, яка є в їхньому серці. Через молитву просять Бога, «щоб вислав робітників на свої жнива» (*Мт. 9, 38*).

Своїм прикладом вони досконало виконують обов'язки свого стану, так, щоб ближні духовно зростали. Словами засвідчують, що віра додає їм сил робити добро і допомагає долати труднощі. Вчинками жертвують допомогу Церкві, поширюючи і навчаючи інших релігійних правд, виховуючи ближніх.

Про зростання у вірі досконалих

Досконалі душі - ті, що вправлені у знанні й розумінні дару віри. Вони щораз більше вдосконалюються, щоб досягти повної злуки з Богом.

ОСВЯЧУЮЧА СИЛА ЧЕСНОТИ ВІРИ

Віра має великий вплив на наше освячення. Вона приносить нам злуку з Божими думками, стає фундаментом нашого надприродного життя і найтісніше єднає нас із Богом.

Віра є основою нашого надприродного життя

Триденський Собор твердить, що «віра є початком, базою і коренем виправдання» (*сесія VI, гл. 8*), і тим самим освячення.

Віра - початок виправдання

Віра є початком освячення, бо вона є містичним засобом, який Бог застосовує, щоб почати з нас своє життя, щоб ми пізнали Його так, як Він пізнає Самого Себе. З нашого боку це перший надприродний крок на шляху до освячення, без якого ми не могли б ані надіятися, ані любити, тобто, так би мовити, брати в посідання Бога і Божі речі. Щоб зберегти це надприродне і жити згідно з ним, ми насамперед мусимо його пізнати, бо «нічого людина не прагне, якщо спершу його не пізнає». Тепер же ми доходимо до надприродного через віру, нове світло додається розумові, що дає нам можливість заглянути в новий, надприродний світ. Це наче телескоп, що дає нам можливість відкрити дуже далекі речі, невидимі для неозброєного ока.

Віра є основою духовного життя

Духовне життя - наче величезний будинок, основою якого є віра. І чим глибший фундамент, тим вищий можна зводити будинок, без огляду на стійкість чи стан рівноваги. Тому дуже важливо зміцнити віру побожних душ, насамперед семінаристів і священників так, щоб на цьому міцному фундаменті можна було будувати святиню християнської досконалості.

Віра є коренем святості

Корінь у землі шукає хімічних складників для свого живлення і росту. Так само віра запускає своє коріння у найглибші закутини душі і там знаходить поживу Божих правд, які заповнюють досконалість багатим і життєдайним соком. Якщо коріння довге, воно дає міцність дереву, яке сильно тримається. Так само душа, напоєна вірою, витримує духовні бурі. Тому глибока віра дуже важлива для досягнення високого ступеня досконалості.

Віра єднає нас із Богом

Віра єднає нас із Богом і дає нам можливість брати участь у Його думках і житті. Це є, власне, Боже знання Себе Самого, яке певною мірою дається людині. «Через віру Боже світло стає нашим світлом; його мудрість - нашою мудрістю; Його знання - нашим знанням; Його Дух - нашим духом; Його життя - нашим життям» (сi.: *Mgr. Gay. Life and Virtues. - Vol. I. - P. 156*).

Віра єднає наш розум із Божою Мудрістю; але оскільки акт віри не можна зробити без акту волі, ця снага також бере участь у наслідках, які спричиняє віра в душі. Можна сказати, що віра є джерелом світла розуму, джерелом сили і підтримки волі, джерелом заслуги всієї душі.

Віра є світлом, яке просвітлює наш розум

Віра є світлом, яке просвітлює наш розум і відрізняє християнина від філософа, як розум відрізняє людину від тварини.

У нас є потрійне знання: **чуттєве знання**, яке здобуємо почуттями, сензитивними силами; **раціональне знання**, яке здобуємо розумом; **духовне, або надприродне знання**, яке здобуємо вірою. Останнє з цих знань набагато вище за два попередні.

Віра збільшує обсяг наших знань про Бога і Божі речі. Розум мало говорить нам про Божу природу і Його внутрішнє життя, а віра вчить нас, що Він є живий Бог; що від віків вічних Він має Сина і що через взаємну любов Отця і Сина походить Третя Особа Божа, Святий Дух; що Син став людиною задля нашого спасіння і що ті, хто в Нього вірує, стають вибраними синами Божими; що Святий Дух приходить і замешкує в наших душах, щоб їх освятити і приєднати до надприродного організму, який дає нам можливість робити надприродні і заслуговуючі вчинки. Це тільки частинка того, що було об'явлене.

Віра дає нам глибший погляд на правди, які ми пізнали

Моральні приписи Євангелія певніші, досконаліші, ніж звичайні етичні приписи.

Щоб переконатися в цьому, достатньо прочитати Нагірну проповідь Христа. Від самого початку Христос не боїться публічно оголосити блаженними бідних, лагідних, переслідуваних. Він вимагає від своїх учнів любові до ворогів, молитви за них і роблення добра для них. Святість, яку Христос проголошує, не є легальна - правна чи зовнішня святість. Це внутрішня святість, яка базується на любові до Бога і ближніх. Щоб розбудити нашу ревність, Він представляє нам найдосконаліший ідеал: Бога і Його досконалість, а оскільки Бог виглядає далеко від нас, Він посилає нам свого Сина з неба, щоб став людиною, жив таким життям, як і ми, і таким чином подає нам конкретний приклад досконалого життя, яке маємо вести

на землі. Щоб додати нам сили і сталості, як цього вимагає розум, Він не задовольняється лише своєю появою перед нами, а приходить, щоб замешкати з нами зі всіма своїми ласками і чеснотами. Тоді ми не можемо обороняти свою неміч. Він сам є наша сила, як і наше світло.

Віра - наша сила

«Наша віра є джерелом сили», - пише св. Павло до Євреїв. Віра дає нам сильне переконання, яке зміцнює нашу волю.

Віра показує, що Бог зробив для нас

Віра показує нам, що Бог зробив для нас і що Він постійно робить; як Він живе і діє у нашій душі, щоб її освятити; як Христос приймає нас у собі і дає нам можливість брати участь у Його житті. Маючи очі, спрямовані на автора віри, що волів нести хрест і приниження, ніж отримувати радість та успіх: «...вдивляючись пильно в Ісуса, засновника й зверхителя віри, який, замість радості, що перед ним була, витерпів хрест, на сором не звертаючи уваги, і який возсів праворуч Божого престолу» (*Євр. 12, 2*) ми відчуваємося досить сильними, щоб відважно нести хрест за Ісусом.

Віра вказує нам на вічну нагороду

Віра тримає перед нашими очима вічну нагороду, яка дається як рясний плід за кожне терпіння: «Бо те, що одну мить триває, - наше легке горе - готує нам понад усяку міру вічну ваготу слави» (*2 Кор. 4, 17*). Тоді зі св. Павлом скажімо: «Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (*Рим. 8, 18*). Ми радіємо так, як він, навіть у труднощах. «Та й не тільки це, але ми хвалимось і в утисках, знаючи, що утиск виробляє терпеливість, терпеливість - досвід, а досвід - надію. Надія ж не засоромить, бо любов Бога влита в наші серця Святим Духом, що нам даний» (*Рим. 5, 3-5*).

Всі ці терпіння, спокійно перенесені, дадуть нам вищий ступінь Божого оглядання й Божої любові.

Віра нагадує нам, що Бог - наша сила

І хоч часом ми відчуваємо нашу неміч, віра нагадує нам, що Сам Бог є нашою силою і нашою підпорою: ми не маємо чого боятися,

хоч світ і диявол об'єднують свої сили проти нас. «Бо все, що народжується від Бога, перемагає світ. І оце перемога, яка **перемогла світ: віра наша**. А хто перемагає світ, як не той, хто вірує, що Ісус - Син Божий?» (Ів. 5, 4).

Це ж найбільш очевидно, що власне Святий Дух дав відвагу апостолам. Озброєні Божою силою, ті, що досі були боязкими й немічними, відважно йшли на бичування, ув'язнення і навіть на смерть, радісно піддаючись терпінню в ім'я Ісуса. «Вийшли апостоли з синаedrіону, раді, що удостоїлись перенести зневагу за ім'я Ісуса» (Ді. 5, 41).

Віра - джерело підтримки

Віра є джерелом підтримки не лише в час лихоліття і приниження, а й тоді, коли маємо нещастя втратити своїх найближчих. Ми не з тих, що сумують без надії. Ми знаємо, що смерть є лише сном, після якого йде воскресіння, і що через смерть ми тільки змінюємо дочасне помешкання на вічну оселю.

Наша найбільша втіха - це наука **про спільноту святих**. Очікуємо дня, коли будемо злучені з тими, що відійшли з цього світу. Ми зв'язані з **ними** уже тепер у тісній злуці в Христі Ісусі. **Ми** молимося, щоб час їхнього випробування був скорочений та щоб пришвидшилося їхнє входження до неба. Вони, у свою чергу, тепер певні свого спасіння, гаряче моляться, щоб одного дня злучитися з нами.

Віра - джерело багатьох заслуг

Врешті, віра є джерелом багатьох заслуг. Сам акт віри вже є високо-вартісним, бо він підпорядковується Божому авторитетові; це те, що в нас найкраще, - наш розум і наша воля. Віра має тим більшу заслугу, бо нині є предметом багатьох нападок, і тому ті, хто виразно визнає свою віру, в деяких краях висміювані й переслідувані.

Віра також робить вартісними інші наші акти, бо вони не могли б стати такими без надприродного мотиву і допомоги ласки. Віра скеровує душу до Бога й до Ісуса Христа, тож, таким чином, маємо надприродний намір до молитви. Тоді, коли віра відкриває нам наші власні немочі й Божу силу, вона сприяє тому, що молимося гарячіше, щоб одержати ласку.

(cf.: A. Tanquerey. *The Spiritual Life*. - P. 552-556).

НЕОБХІДНІСТЬ ВІРИ

Християнська віра необхідна для спасіння. Без віри нема спасіння. Ще Мойсей не міг без віри вступити до обіцяної землі. Віра необхідна: 1) як шлях до спасіння, без якого не можна його досягнути; 2) як наказ вірувати - це свobodно не можна оминати без гріха.

Віра необхідна як шлях до спасіння. Без ласки неможливо спастися (*Трид. Собор*). Дорослим віра необхідна для виправдання. «Людина налаштується на каяття, коли з допомогою ласки приймає віру на слух і вільно йде до Бога».

Віра є початком і фундаментом спасіння.

Христос каже до Никодима: «Тож так, як Мойсей змія підняв у пустині, - так треба Синові Чоловічому бути піднесеним, щоб кожен, хто вірує у нього, жив життям вічним» (*Ів. 3, 14—15*).

«...Хто не увірує, той буде осуджений» (*Мр. 16, 16*). «**Без віри не можливо подобатися Богу**» (*Євр. 11, 6*). Петро почав потопати тоді, коли засумнівався (*Мт. 14, 30*). Віра - наче корабель, без якого неможливо причалити до пристані вічного щастя. Віра подібна до вогненного стовпа, що провадив євреїв через пустелю до обіцяної землі (*св. Юстин*), або до зірки, що вела трьох царів до Христа. **Без віри нема вартісних учинків.** Як дерево без кореня не може дати плоду, так людина без віри не може зробити добрих вчинків.

Через віру доходимо до спасіння, бо вона спонукає нас до добрих учинків. Добрі вчинки ростуть із віри, як рослина з кореня. Корінь не є самодостатнім, він живить рослину: так і віра видає добрі вчинки.

Віра дає людині силу для творення добра, вона є для неї дороговказом до країни надії та любові. Віра в майбутнє воскресіння дала силу й витривалість братам Маккавейським і всім мученикам. Віра в майбутню нагороду заохотила Товію та інших святих до справ милосердя.

Віра також стримує нас від гріха в час спокуси. Пригадаймо єгипетського в'язня Йосифа. Св. Павло каже, що щитом віри можемо відкинути всі вогнисті стріли злого духа (*Еф. 6, 16*).

Віра вберігає нас у терпіннях від розпуки. Віра - це капітал, складений у касі, з якого при потребі беремо процент (*Геме*).

Відповідно до ступеня віри отримуємо від Бога різні ласки - що тезу підтверджують чудесні зцілення Ісуса Христа. Тих, хто мав більшу віру, Христос зцілював швидше; тому-то й питав часто Христос перед зціленням про віру: «Віра твоя спасла тебе», - сказав Христос жінці, яка торкнулася Його одежі (*Мт. 9, 22*). Сліпця, якого зцілив Христос, Він запитав: «Віриш у Сина Людського?» Батька біснуватого хлопця Христос запитав: «А ти віриш, що я це можу зробити?» І батько відповів: «Вірую, Господи, допоможи моему невірству». Тридентський Собор : «Віра є початком людського спасіння, підставою і коренем оправдання» (*Трид. Соб. 6, 8*).

Невистачальні справи закону і природні вчинки без віри.

Віра є необхідним чинником духовного життя і засобом подобатися Богові: «А праведник мій з віри буде жити; коли ж він відступить, моя душа не матиме вподобання у ньому» (*Євр. 10, 38*). «Без віри не можливо подобатися Богу, бо хто приступає до Бога, мусить вірити, що він існує і дає нагороду тим, які його шукають» (*Євр. 11, 6*).

Самої віри недостатньо для спасіння, **треба також жити згідно віри й визнавати її.**

Наша віра мусить бути живою, тобто вона повинна приносити **добрі вчинки**. Христос каже: «Не кожний, хто промовляє до мене: Господи, Господи! - ввійде в Царство Небесне, лише той, хто чинить волю Отця мого, що на небі» (*Мт. 7, 21*). «Хто не виконує справ милосердя, буде засуджений на страшному суді» (*Мт. 25, 41*). Їхня віра не відрізняється від віри злих духів: вони також вірять, але їхні вчинки злі (*Як. 2, 19*). Наявність віри ще не означає добрих вчинків, вона властиво не є правдивою вірою. «Віра є правдивою лише тоді, коли не суперечить вчинками тому, що визнаємо словами» (*св. Григ. Вел.*).

«Як тіло без душі мертве, так само й віра - без діл мертва» (*Як. 2, 26*). Віра без учинків, як дерево без плодів (*св. Ів. Зол.*), як криниця без води, як лампа без оливи (нині ми б сказали - як лампочка без електрики), як нива без зерна. Той, хто справді вірить, але не робить добрих учинків, подібний до нерозумних дів, що не мали в лампах оливи (*св. Григ. Вел.*). Добрі вчинки, котрі заслуговують на вічне життя, може робити лише той, хто має Божу любов та освячуючу ласку. Звідси випливає, що лише віра, поєднана з Божою любов'ю, веде до неба. Тому св. Павло говорить: «Якби я

мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любови, я був би - ніщо» (1 Кор. 13, 2). Отже, той, хто вірить, але не має Божої любові, буде засуджений. Необхідно також виявляти нашу віру: «Бо серцем вірується на оправдання, а устами визнається на спасіння» (Рим. 10, 10). Віра, яку не практикують, швидко гине (св. Амвр.). Людина складається з душі й тіла, отже, мусить віддавати честь Богові не лише внутрішньо, а й виявляти зовні. Сама природа спонукає нас виявляти назовні те, що відчуваємо всередині. Тим людям, які не визнавали відкрито своєї віри, скаже Господь у день суду: «Істинно, кажу вам: Я вас не знаю» (Мт. 25, 12).

Теологічне обґрунтування необхідності віри

Бог підніс людину до надприродного стану.

Коли ж цей надприродний стан перевищує наші природні сили, і ми не можемо його пізнати світлом розуму, необхідно, щоб ми пізнали цей стан вірою.

Мета, до якої прагнемо, - досконале оглядання Бога. Треба щоб до цього досконалого пізнання нас вела віра, що є наче започатковане видіння Божих речей, коли беремо участь у Божому знанні. Св. Тома ^{кв.ж8}: «Віра... підносить людину до Божого знання» (св. Тома. Про чесноти, п. XIV, а 8).

Віра як наказ

Є виразний Божий наказ визнавати правди, які Бог об'явив. Так вчив сам Христос, коли посилав апостолів у світ: «Хто увірує й охреститься, той буде спасений; а хто не увірує, той буде осуджений» (Мр. 16, 16). Звідси випливає, що віра так же необхідна, як і хрещення.

І так трималися апостоли, наприклад, св. Іван: «А ось його заповідь: Вірувати в ім'я його Сина Ісуса Христа й любити один одного, як він дав був нам заповідь» (1 Ів. 3, 23).

«Кожний, отже, хто визнає мене перед людьми, того і я визнаю перед моїм Отцем небесним. Хто ж мене зречеться перед людьми, того й я зречусь перед Отцем моїм небесним» (Мт. 10, 32-33).

«Хто б соромився мене та моєї науки, того й Син Чоловічий буде соромитися, коли прийде у славі своїй і Отця, і святих ангелів» (Лк. 9, 26).

«Кажу вам: кожного, хто визнає мене перед людьми, і Син Людський визнає також перед ангелами Божими. Хто ж мене відречеться перед людьми, того і я відречуся перед ангелами Божими».

Так само навчає св. Павло: «...бо серцем вірується на оправдання, а устами визнається на спасіння. Письмо бо кя.жб. «Кожний, хто вірує в нього, не осоромиться» (Рим. 10, 10-11).

І слушно, що Бог об'являє і наказує, щоб люди Йому вірили. Той, хто, пізнавши об'явлення, не хоче вірити, зневажає Божу мудрість і правдомовність та відходить від найвищої Божої власті. Бог має право вимагати від нас, щоб ми визнавали Його розумом і корилися Його волі.

МОТИВИ, АБО СПОНУКИ ВІРИ

Спонуками, що схиляють нас до віри, є передусім чуда і пророцтва. Завдяки їм ми переконуємося у тому, що та або інша правда віри дійсно об'явлена Богом.

Божий авторитет

Головною спонукою віри є для нас передовсім **Божа правдомовність**. Ми віримо в об'явлені Богом правди тому, що знаємо, що Бог є правдивий, правдомовний і не може ніколи помилитися ані говорити неправди. Та перш ніж вірити в якусь правду, мусимо спочатку переконатися, що вона справді об'явлена Богом. Так робить кожна розумна людина. Тому події, завдяки яким Бог підтверджує, що Він справді говорить, є для нас найважливішою спонукою віри. Через те апостоли, які бачили на власні очі стільки Христових чудес і стільки здійснених пророцтв Христа і пророків, прийняли без вагання за правду слова Спасителя, сказані на Тайній Вечері: «Це є тіло мое» - «це є кров моя».

Дар говорити різними мовами, даний апостолам у день П'ятдесятниці, спонукав 3000 людей до прийняття Христової віри, а чуда при брамі святині навернули 2000 людей. Численні чуда апостолів, якими Бог стверджував їхні слова (Мр. 16, 20), спонукали поган до прийняття християнської релігії. Святого апостола Павла спонукало до віри чудо в дорозі до Дамаска, а цісаря Константина - ясний хрест на небі.

Велика кількість і сталість мучеників

Є ще й інші причини, що спонукають нас до віри, наприклад, велика кількість і сталість мучеників за віру, чудесне розширення і утривалення християнської релігії, чотири знамена нашої Церкви. «Вже сама Церква є великою і безнастанною спонукою віри» (*Ват. Собор 3, 3*). Згадаймо лише про її розширення і процвітання в час найбільших переслідувань. До пізнання правдивої віри людей спонукають по-різному. Одних спонукає передовсім сталість мучеників, інших - чудеса, ще інших - кара, яка наздоганяє гонителів Церкви (*св. Августин*).

Найчисленніші чудеса відбувалися на початку християнства, бо тоді вони були потрібні для поширення віри.

Як городник підливає старанно рослини, поки вони ще малі, так Господь Бог спомагав численними чудами молоду зростаючу Церкву (*св. Григ. Вел.*). Якби хтось хотів заперечити чуда, які творили апостоли, то було б найбільшим чудом вже те, що світ повірив їм без чудес (*св. Авт.*).

Чуда Старого Заповіту були переважно караючими чудами. Вони визволили Ізраїль з Єгипту, вони втримали у послуші євреїв у пустелі, вони оголосили сусіднім народам велич Бога Ізраїлю.

У Новому Заповіті зустрічаємо менше караючих чудес: чуда Нового Заповіту промовляють радше до серця і душі людини та носять на собі знак Божої любові. Якщо чуда Старого Заповіту були величними, то чуда Ісуса Христа не такі величні, а радше сповнені внутрішнього значення. Так, у Старому Заповіті хвилі Йордану підносяться перед ізраїльтянами. В Новому Заповіті цьому відповідає втихомирення бурі, що являло собою майбутні переслідування і перемоги Церкви.

У Старому Заповіті Бог годує народ у пустелі манною - в Новому Заповіті двічі відбувається чудесне помноження хліба. У Старому Заповіті є стовп вогнений у пустелі - в Новому Заповіті ясність серед тиші в полях Вифлиему.

Чуда

Чудо - це щось надзвичайне, що не можна здійснити природними силами, а лише Божою всемогутністю.

Надзвичайним є те, що дивує нас, бо ми чогось подібного ще не бачили ані не чули і не вміємо собі того витлумачити. Люди

дивувалися, коли з'являлися залізниця, автомобіль, літак, радіо чи телебачення. Всі ці явища не є дивами, хоч при їх появі говорили: «дивне!» Такі речі викликані силами природи чи здійснені за допомогою людського розуму і пояснюються природним способом. **Чудом є лише таке надзвичайне явище, яке сили природи взагалі не в змозі звершити, як, наприклад, воскресити померлого.**

Така справа, як воскресіння мертвого, є чимось надзвичайним, чого не може здійснити ані природа, ані людина, ані мудрість цілого світу. Тут уже мусить бути задіяна всемогутність Бога. Отже, дива є винятками із звичайного ладу природи. На перший погляд здається, що вони суперечать незмінним законам природи. Насправді ж це не так. Якщо книжка падає на землю, а я спіймаю її, то цим не припиню дії закону земного тяжіння. Так же відбувається із чудами: дія природних сил не припиняється, лише Божа всемогутність стримує цю дію відносно конкретної події або предмета. Саме це втручання, закрите для наших очей, і є чудом.

Відрізняємо справжні чуда від удаваних. Справжнє чудо повинно бути велике або поодиноким. **Велике чудо - це щось надзвичайне, що взагалі не може бути здійснене силами природи, як, наприклад, воскресіння мертвого, тривала нетлінність, гнучкість та свіжість тіла померлого.**

Поодинокі чуда - це такі надзвичайні події, які можуть статися завдяки природним силам, але в далеко складніший спосіб. Поодиноким чудом є зцілення хворого словом, несподіваний дар говорити різними мовами.

Удаване чудо - це незвичайне явище, яке диявол так вміло викликає з допомогою природних сил, що наші помисли підлягають облуді. Нам здається видимим те, чого в дійсності нема. Такі чуда подібні до чародійства, але злий дух значно перевищує чародія знанням і спритністю. Удавані чуда, викликані з допомогою злого духа, робили єгипетські чарівники, наслідуючи чуда Мойсея (*Вих. 7, 11*), відтак Симон чаклун (*Ді. 8, 9*). Антихрист теж робитиме удавані чуда (*2 Сол. 2, 1*) з допомогою природних сил.

Правдиві чуда Бог робить для власного прославлення, а передовсім для ствердження якоїсь правди.

Отже, правдиві чуда Бог робить з таких причин: 1) щоб об'явити свою доброту і справедливість; 2) щоб показати, що хтось є Божим посланцем і його слова правдиві; 3) щоб ствердити святість якоїсь померлої людини.

Ніколи, однак, не діються чуда з метою ствердження неправди. Кожна влада, видаючи якийсь документ (наприклад, шкільне свідоцтво), ставить свою печатку, щоб не було сумніву, що той документ нею виданий. Такою печаткою є чуда, якими Бог підтверджує божественність слів, проголошених святими мужами.

Через чуда Бог об'являє свою доброту і справедливість.

Такими чудами були: висушення Червоного Моря, розділення хвиль Йордану, манна і чудесне джерело в пустелі, врятування трьох юнаків із гарячої печі, далі - єгипетська виразка, врешті, несподівана смерть Ананії і Сафіри.

Бог стверджує чудами Боже посланництво і правдивість слів своїх посланців. Посилаючи Мойсея до Фараона, Бог дає йому одночасно владу робити чуда. Чуда творили пророки, Христос, апостоли. Христос часто посилається на свої чуда, щоб довести своє Божественне посланництво (*Мт. 11, 4-5; Ів. 10, 37*).

Бог стверджує чудами також правдиву Церкву.

Чудами Бог утверджує святість померлих людей.

Наприклад, чуда, які діялися при гробі Єлисея (*2 Цар. 13*), при тілах померлих Божих угодників (на їхніх гробах або після згадування їхніх імен). Без доведених чудес Церква ніколи не оголошує блаженними або святими (вони мусять мати бодай два чуда, що сталися після їх смерті).

У Старому Заповіті святі творили більше чудес за життя, менше - після смерті; у Новому Заповіті менше творять за життя, а більше - після смерті.

Бог ніколи не допускає правдивих чудес для ствердження неправди, бо правдиві чуда є виключно «свідоцтвами правди» і святих Божих справ.

При творенні чудес Бог звичайно послуговується створіннями, часом навіть негідними.

«Створіння можуть творити чуда, якщо Бог дасть їм до того силу», - каже святий Тома. Святі завжди робили чуда Божою силою або в ім'я Боже, лише Христос творив їх у своєму власному імені. Дар творення чудес є даром уділення даремно, отже, його можуть одержати негідні люди для добра інших (*Мт. 7, 22*). Через те чуда могли творити і погани, і невірки, але тільки для ствердження правди. Навіть диявол може творити правдиві чудеса, але тільки як знаряддя Бога для покарання грішників (*св. Августин*).

Не треба, однак, кожне явище, яке не вдається пояснити природним способом, відразу називати чудом і діянням Божої Всемогутності (св. *Августин*).

Пророцтва

Пророцтво - це докладно означене передбачення таких майбутніх подій, яких не може знати жодне створіння, тільки Бог.

Пророцтво мусить бути передовсім чітким та означеним, щоб було виключене його двояке тлумачення та розуміння. Цим пророцтво відрізняється від поганського ворожіння, яке було зовсім незрозумілим і двозначним.

Королеві стародавньої Лідії Крезу, що в Малій Азії, який вибирався на війну, сказала ворожка: «Коли Крез перейде ріку Галис, знищить велику державу». Не сказала, однак, чи знищить державу неприятеля, чи збурить власну країну - що дійсно сталося. Щось подібне прорекла грецька піфія: «Ibis redibis non morieris», що може означати (в залежності від обставин: «Підеш, повернешся, не помреш» або «Підеш, не повернешся, помреш».

До пророцтв не належать прогнози погоди чи передбачення затемнень Сонця або Місяця, бо це доводиться наукою, а також передбачення війни тощо, бо всі ці речі можна передбачити, виходячи з існуючих причин. Зате пророцтвом є передбачення подій, що залежать від волі людини, бо такі речі може знати наперед лише Бог. Таким пророцтвом було, наприклад, передбачення упадку апостола Петра (*Мт. 13, 31*). Пророцтвом також є провіщення таких речей, які Бог заряджує згідно свого уподобання, як-от збурення Єрусалиму, заповіт страшного суду. Пророцтва можна назвати чудами всезнання на противагу чудам Божої всемогутності. Тих майбутніх подій, які залежать від волі людини, ніхто не знає, окрім Бога (*Іс. 41, 23; 46, 10*), який заглядає в серце, вивідує нутро (*Єр. 17, 10*). Також «що в Бозі, ніхто не знає, крім Духа Божого» (*1 Кор. 2, 11*).

Бог оголошує пророцтва через своїх посланців для піднесення правдивої віри або виправлення людей.

У Старому Заповіті Бог дав дуже багато пророцтв про майбутнього Спасителя, щоб аж до Його приходу зберегти віру людей у Нього, а після Його приходу переконати людей у правдивості християнської релігії, збудити й утвердити віру. Через Ноя напрокував Бог людям потоп, щоб спонукати їх виправитися.

Пророцтва проголошують звичайно Божі посланці. Лише у деяких випадках Бог використовує грішних або невірних людей для добра інших. Цареві Валтасарові Бог оголосив загибель через появу таємничої руки, що писала на стіні (*Дан. 5*). Поганському цареві і народові моаветян Бог оголосив прихід Спасителя через Валаама (*Вих. 24*). Однак переважно Бог вибирає на пророків душі вибраних осіб (*Бенедикт XIV*).

Вони дізнаються про майбутні події або через внутрішнє просвітлення, або через видіння, або через ангелів. Даниїлові у вавилонській неволі Бог об'явив прихід Спасителя через архангела Гавриїла про 70 седмиць (*Дан. 9, 24-27*). Своїм пророкам Бог час від часу відкриває майбутні події; ніхто не одержує дару пророцтва, котрий триває постійно. Такий дар мав лише Богочоловік. Через те і найбільший пророк не може відповісти на всі запитання (*2 Хр. 4, 27*). Самуїл не пізнав спадкоємця Савла, майбутнього царя, поки Ссей не привів Давида (*1 Сам. 16, 12*).

Отже, пророцтва переважно доводять, що хтось є посланцем Божим. Але, щоб бути доказом Божого посланництва, пророцтва мусять здійснитися. Пророцтва не можуть суперечити ні об'явленій науці, ані святості Бога. Вони мусять бути майбутні, позитивні і спасенні. «Хто ж пророкує, то говорить людям: на повчання, попередження, розраду» (*1 Кор. 14, 3*). Мусять також проголошуватися зі спокійною гідністю та смиренністю - покорою. Лише неправдиві пророки були пристрасними і кидалися, як божевільні (*св. Ів. Золотустий*).

(*о. Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. -Ч. I. — С. 60-65*);

(*cf.: Encyclopaedia Mundi, 2. - P. 322-324*).

ЕФЕКТИ ВІРИ

Ефекти впливають із самої внутрішньої природи віри. А віра є початком людського вивищення до Божого життя. Вона найгарніше прикрашає людину, бо має Боже знання як пряме джерело вищого пізнання і запоруку його правди і певності. Віра очищає людське серце. Серце людини стає нечистим через те, що вона прив'язується і любить дочасні речі, а очищається тоді, коли людина прямує до тих речей, що перевищують її, тобто від Бога, а першим кроком до Бога є віра. Тому перший принцип очищення серця — це віра,

якою очищається нечистота блуду. Якщо віра удосконалюється любов'ю, то сприяє досконалому очищенню (св. Бонавентура. *1 Сент. д. З дуб. I (1, 59)*).

Віра запалює ревність. Віру, що є участю в Божій мудрості, слушно називають живучим світлом, що зі своєї природи має тепло і є подихом вічної Мудрості.

Віра є також умовою надприродних заслуг, як каже св. Лев Великий: «Віра і любов - наче два крила, якими розум підноситься до надприродних заслуг» (*II. II. 54, 289*).

Віра є джерелом страху Божого, потіхи і допомоги в нещастях, болях, приниженнях, як навчає св. Павло: «І мир Божий, що вищий від усякого уявлення, берегтиме серця й думки ваші у Христі Ісусі» (*Флп. 4, 7*).

ПРИКМЕТИ ВІРИ

Справжній акт віри у своїй суті є: простий, певний і безпомилковий, живий, затемнений, вільний.

Справжній акт віри **простий**, чи, як каже св. Бонавентура, голуб'ячий погляд, бо не спирається на людські розмірковування, а лише на Божий авторитет. Він також **певний і безпомилковий**, бо запевнення правди дає сам Бог, засвідчення якого вірні: «Твої свідчення вельми вірні; домові твоєму личить святість» (*Пс. 93 (92), 5*). Він **непомільний**, бо в акті віри ми еднаємося з Божим знанням, одержуємо світло і потяг Божої правди. Справжній акт віри також **живий**, бо «праведник з віри живе» (*Рим. 1, 17*). Добрі справи - це плід віри. Віра без учинків мертва так само, як корінь без плоду неплідний і висихає.

Справжній акт віри **затемнений**. Як у блаженному огляданні розум людський підноситься до ясного і досконалого Божого пізнання, так у вірі є тільки недосконале пізнання, пізнаємо Бога Божим світлом, яке недосяжне для повного пізнання - це затемнення походить з його надприродності. З того пізнаємо науку Отців і Церкви, що віра — це нове створіння понад природу, яке просвітлює темряву, це подиву гідне світло, найвищий дар Божий, що природа нічого не може зробити, хіба що прийняти це задарма і покійно.

Віра священика повинна мати ці всі прикмети, щоб справи священичої ревності були плідні. Якщо просить мудрості у вірі,

не сумніваючись, дасться йому, і якщо визнає Бога і вчинками не заперече, дасть йому Господь дивну силу і наслідок його праці. Св. Іван Золотоустий К^лЖ^б: «Достатньо однієї ревної людини, запаленої вірою, для виправлення всього народу» (Гом. 1 «*Ad populum Antiochenum*» 12: П. Г. 49, 33). (P. Alexius Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - Romae, 1959. - P. 688-690).

Справжній акт віри **вільний**. «Щоб повірити, людина повинна добровільно відповісти Богові; ніхто не змушений проти своєї волі приймати віру. Насправді акт віри вільний за своєю природою» (*Dignitas humanae* (660), cf.: *Codex Juris Canonici* (665)). «Певно, що Бог кличе людей, щоб Йому служили у душі й правді. Тому вони зв'язані своєю совістю, однак не примушені... Це є ясне, передовсім в Ісусі Христі (Там же. 11). В дійсності Христос закликав до віри й навернення. Він ніколи нікого не примушував. «Давав свідчення правді, однак не хотів застосовувати силу до тих, хто Йому суперечив. Бо його царство... зростає любов'ю, через яку Христос, вивищений на хресті, притягує людей до себе» (*Dignitas humanae*, 11).

(*Catecismo de la Iglesia Catolica*, Ed. Juan Pablo II. - P. 45. - N. 160).

Віра як фундамент людського вибору. Вірою людина підпорядковується спасаючій Божій любові. У Старому Заповіті невірство - це бунт проти Божого слова, а віра - це послух Божому слову (Чис. 14,9,11; Втор. 9, 23; Пс. 78, 105; 1с. 2, 2-24; 25, 6-8; Єр. 16, 19).

Для св. Павла віра - це послух Євангелію і тому, що Бог установив у Христі (Рим. 1, 5; 10, 16; 15, 18; 16, 26; 2 Кор. 9, 13; 2 Сол. 1, 8-10). Згідно з навчанням св. Івана віра закріплена в самому серці людської свободи, коли людина жертвує своєю власною славою, щиро бажає правди і слухає внутрішнього Божого голосу (Ів. 5, 44; 8, 43-47; 10, 26-27; 15, 22-24). Вірити - означає йти до Христа, прямувати за Ним, приймати Його свідчення, словом, - це радикальне і цілковите рішення на користь особи й місії Христа, Сина Божого (Ів. 3, 32-36; 5, 38; 43; 6, 35, 37, 65, 68; 7, 37-38; 8, 12-24; 10, 4-5, 27, 37; 12, 37).

Свобода віри (Д. 797, 798, 1786, 1791; II Vat. Собор *Dignitas humanae*, 10); (cf.: *Encyclopedia Mundi* 2. - P. 318-319).

ДУХ ВІРИ

Практичний аспект віри: «...спираючись на віру і божественно просвічені нею, дивімся на все інтуїтивно й оком Божим» (св. Тома. *На Боеція // Про Пресв. Трійцю, 3, 1*).

«Світлом віри душа бачить те, що повинна любити, і те, що повинна ненавидіти: бачачи, пізнає, і пізнаючи, любить і ненавидить» (св. Катерина. *Листи. - Том IV. - С. 156*).

Три теологічні чесноти через обожествлення наших снаг **приносять в душу нові орієнтири**, нові ідеали, що вимагають нового способу думання, нового способу любові та діяння; Бог, який перебуває в найглибших закутинах нашої душі, повинен керувати всім нашим буттям. Це практичний аспект віри. Коли він є очевидний, каже св. Тома, тоді віра знаходиться в теоретичному розумі, наче у своєму предметі; але оскільки Перша Правда - Бог є водночас метою наших дій і наших бажань, то виходить, що **віра діє через любов**. Теоретичний розум простягається на практику, як каже Арістотель: «Теоретично є практичний» (II—II, 4, 2 до III).

Тож дух віри можна вважати практичним аспектом чесноти віри. **Коли об'явлені правди, які маємо завдяки вірі, стають нормою нашого мислення, нашої любові й діяльності, кажемо, що ми маємо дух віри.**

Що означає слово «дух»?

У спільній мові часто говорять про «критичний дух», «світський дух», «артистичний дух», «економічний», «музичний» і т. д.

Це означає особливий нахил до дії - завжди тим самим способом, особливий погляд, ментальність, із якої людина бере натхнення до кожної думки та дії. Більш-менш свідомо дає забарвлення, спрямування і заохоту всім вчинкам. Так само сенс світського духу, артистичного, афериста - непевної людини, спортсмена і т. д., якому відповідає одна ментальність, тобто спосіб оцінювання фактів, осіб і речей згідно з духом світу, речей тощо.

Так само, коли маємо дух віри, або надприродний чи Євангельський дух; кажемо також «сенс Христовий».

Що таке дух віри?

Гарігу Лагранж дає таке визначення: **«Дух віри - це схильність вважати й оцінювати все (Бога, ближнього, нас самих, щоденні**

випадки) у світлі віри, у надприродний спосіб, тобто майже оком Божим»

(De Sanctificatione Sacerdotum... Marietti. -P. 19-20; De unione Sacerdotis... Marietti. - P. 142-143; Fr. Reginald Garrigou-Lagrange O. P. The three Ages of the Interior Life. - Vol. II. - P. 242).

Або за св. Томою: «Дух віри - це надприродна звичка; силою, під впливом Святого Духа, душа стає легко сензитивною, піддаючись мудрості й контемпляції Божих речей, та оцінює як Божі речі, так і людські, згідно Божого правила».

Це визначення видається нам точнішим, бо виразніше пояснює надприродність духу віри й активність Святого Духа.

Йдучи логічно, передовсім треба знати, в чому полягає це «Боже око», цей надприродний спосіб, зрозуміти його і визначити, яке те «Боже правило», що повинно керувати нашою поведінкою.

Досить важко відповісти на питання. Насамперед, що гріх вніс розбрат між тілом і духом, як кажуть св. Тома і св. Бонавентура: «Людина була заглиблена у речі нижчі (*Про зло, 4, 2*) і стала кульгавою: зверненою до себе, такою що любить власне добро». Він дуже добре розуміє свою і Божу точки зору.

Маємо дуже зрозумілі цитати Святого Письма: «...бо всі шукають чогось власного, а не Христа Ісуса» (*Флп. 2, 21*). «Тілесна людина не приймає того, що від Духа Божого походить; це глупота для неї, і не може вона його зрозуміти, воно бо Духом оцінюється. Духовна ж - судить усе, а її ніхто не судить» (*1 Кор. 2, 14*). «Думки бо мої - не ваші думки, і дороги ваші - не мої дороги, - слово Господне. Бо так, як небо вище від землі, так мої дороги вищі від доріг ваших і думки мої вищі від думок ваших» (*Тс. 55, 8-9*).

Особливо зрозумілі та влучні слова зі Святого Письма: «Бо ж міркування смертних нужденні, непевні задуми наші; бо тлінне тіло обтяжує душу, і земне шатро придавлює вельми клопітливий дух. Ми ледве відгадуємо те, що на землі, з трудом знаходимо те, що в руках наших, - а хто дослідить те, що на небі? Волю ж твою хто знав би, якщо б ти не дав мудрості і не заслав з висот твого Святого Духа? Так випрямлено стежки тих, що живуть на землі, і так навчились люди, що тобі до вподоби, і мудрістю вони спаслися» (*Муд. 8, 14-19*).

Людина ніколи не змогла би пізнати і зрозуміти Божу думку, якби сам Бог, зі своєї безмежної доброти, яка вимагає від нас

постійного визнання і любові, не дав би нам свою Мудрість: «...якою обдарував він нас улюбім своїм Сині» (Флп. 1, 6), «який запропонував нам «погляд Отця, його правило, його ментальність і його сенс».

Св. Павло каже до євреїв і до коринтян: «Багаторазово й багатьма способами Бог говорив колись до батьків наших через пророків. За останніх же цих днів він говорив до нас через Сина, якого зробив спадкоємцем усього і яким створив віки». Він - відблиск його слави, образ його істоти, підтримуючи все своїм могутнім словом, здійснив очищення гріхів і возсів праворуч величі на висоті...» (Євр. 1,1,2).

«Бо Бог, який сказав: «Нехай із темряви світло засяє», - він освітлив серця наші, щоб у них сяяло знання Божої слави, що на обличчі Ісуса Христа» (2 Кор. 4, 6).

Сам Бог подає нам свою Думку - свою Мудрість

«Це Син мій, Вибранець, слухайте його!» (Лк. 9, 35).

«І голос пролунав з неба: «Це Син мій любий, що його я вподобав» (Мт. 3, 17).

І Мудрість Отця каже про себе: «Я - світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Ів. 8, 12). «Я - путь, істина і життя! Ніхто не приходить до Отця, як тільки через мене» (Ів. 14, 6).

Тепер ми маємо точні елементи для визначення поняття «дух віри», бо знаємо, що **«око Боже», «правило Боже» - це око і правило Ісуса Христа.**

Тим, хто хоче діяти згідно з духом віри, вистачить цитат св. Павла: «Плакайте ті самі думки в собі, які були й у Христі Ісусі» (Флп. 2, 5).

Навчіться від Христа

«Та ви не так Христа вивчили, як це про нього чули й були навчилися у ньому, як то воно справді є в Ісусі. А саме: вам треба позбутися... старої людини... й одягнутись у нову людину... відкинувши брехню... говоріть кожен правду ближньому своєму... Гнівайтесь, та не грішіть!., і не давайте місця дияволу... Хто крав, нехай не краде більше... Жодне погане слово нехай не виходить з уст ваших... І не засмучуйте Святого Духа Божого... Усяка досада, гнів, лютя, крик та хула мусять бути викорінені... Будьте, натомість, добрі один до одного та милосердні, прощайте один одному, як Бог у Христі вам простив» (Еф. 4, 20-32).

Зодягніться в Христа: послух законній владі (13, 1-7); любов понад усе (13, 11-14); час пробудитися духовно (13, 11-14); «...Пора вам прокинутись... Відкиньмо, отже, вчинки темряви й одягнімось у зброю світла. Як день, поведьмося чесно: не в ненажерстві та пияцтві, не в перелюбі та розпусті, не у сварні та заздрощах; але **вдягніться у Господа Ісуса Христа і не дбайте про тіло** задля похотей» (пор.: Рим. 13).

Робіть все в ім'я Христа

«І все, що б ви тільки говорили й робили, - все чиніть в ім'я Господа Ісуса, дякуючи Богові Отцеві через нього» (Кол. 3, 17).

«Чи ви, отже, їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу! Не будьте причиною спокуси ні для юдеїв, ні для поган, ні для Божої Церкви» (1 Кор. 10, 31-32).

Показуйте життя Христа у вашому тілі

«Увесь час носимо в тілі мертвоту Ісуса, щоб і життя Ісуса в нашій житті було явним» (2 Кор. 4, 10).

Жити для Бога в Христі Ісусі

«...Вважайте себе за мертвих для гріха, а за живих для Бога, в Христі Ісусі» (Рим. 6, 11).

Дух і ментальність Христа

У Євангелії знайдемо все, «що є око Боже і що є правило Боже». Треба зауважити, що **Христос має іншу шкалу цінностей**.

Його наука і Його приклад є парадоксом і згіршенням.

«Бо слово про хрест - глупота тим, що погибають, а для нас, що спасаємося, сила Божа. Написано бо: «Знищу мудрість мудрих і розум розумних знівечу! Де мудрий? Де учений? Де дослідувач віку цього?» Хіба Бог не зробив дурною мудрість цього світу? А що світ своєю мудрістю не спізнав Бога у Божій мудрості, то Богові вгодно було спасти віруючих глупотою проповіді. Коли юдеї вимагають знаків, а греки мудрости шукають, ми проповідуємо Христа розп'ятого: - ганьбу для юдеїв, і глупоту для поган, а для тих, що покликані, - чи юдеїв, чи греків - Христа, Божу могутність і Божу мудрість. Бо, нібито немудре Боже - мудріше від людської мудрости, і немічне Боже міцніше від людської сили» (1 Кор. 1, 18-25).

«Нехай ніхто себе не обманює! Як комусь із вас здається, що він мудрий у цьому віці, хай дурним стане, щоб зробитися мудрим; бо мудрість цього світу - глупота в Бога. Написано бо: «Він ловить мудрих їхніми хитрощами» (1 Кор. 3, 18-19).

Те, що дух цього світу називає щастям, Христос називає нещастям, і навпаки.

Мудрість Божа і людська. Він освячує і схвалює: убозтво, покору, усамітнення, відвернення від земних речей, відречення від себе самого, болі, послух, чистота, жертвенність заради ближнього, маловаження себе самого, любов до упокорення, переслідування, прощення образи, любов до ворогів, віддавати добром за зло і т. д. Святі - це ті подвижники, що своєю ревністю могли повністю виконати цю програму Христа (пор.: 1 Кор. 2, 1-16).

Два практичні висновки

1. Необхідно старатися правильно і постійно діяти, розмірковувати над фактами, особами, речами, духом віри.

Всі свої аскетичні вправи співвідносити з думками, вчинками і думками Христа.

2. Треба приймати й оцінювати все (факти, осіб, речі) у світлі віри: чи особи щирі, чи фальшиві, подобаються чи не подобаються якісь речі. В радості й горі ми повинні вбачати зв'язок з висоти, ми повинні бути переконані в тому, що все є на користь людини, хоч ми «...безумні й повільні серцем у вірі...» (Лк. 24, 25).

«Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим. 8, 28).

Сам Христос у Євангелії навчає: «Хіба не за шага продається пара горобців? А проте ні один із них не впаде на землю без волі Отця вашого. А вам же все волосся на голові пораховано! Не бійтесь, отже: ви вартіші за багатьох горобців» (Мт. 10, 29-31).

Ми повинні поводитися так, як навчає св. Яків: «Нумо тепер ви, що говорите: «Сьогодні або завтра ми підемо в те місто й перебуємо там рік, і будемо там торгувати й гроші заробляти». Ви, що не відаєте, що буде вавтра! Яке бо життя ваше? Ви - пара, що з'являється на хвилику і зникає по тому. Чому б вам радше не сказати: Коли на те Господня воля, будемо жити і це чи те робити. Тепер, ви хвалитеся у хвастощах ваших. Усяка така хвальба - погана» (4, 13-16).

Так каже і св. Павло: «Я вас не хочу бачити тепер лиш у переході; надіюсь бо деякий час у вас перебути, коли те Господь дозволить» (1 Кор. 16, 7).

Йосиф Єгипетський сказав своїм братам: «Не бійтеся! Хіба ж я замість Бога? Ви зло задумали на мене, але Бог обернув це на добре, щоб зробити так, як воно й є сьогодні: спасти життя багатьом людям» (Буг. 50, 19-20).

Бог все робить на добро, хоч людина цього не знає. Вся книга Іова доводить це.

Святе Письмо дає таку пораду: «Все, що Бог тобі посилає, прийми: і в твоїх болючих дорогах май терпеливість; бо золото очищується вогнем, а люди, яких приймає Господь, болем. Довіряй йому, він тебе оборонить; май пряму дорогу і надійся на нього».

Ми молимося «...нехай буде воля твоя» (Мт. 6, 10).

Св. Павло запевняє нас: «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим, 8, 28).

(cf.: Amato Dagnino. *La vita Interiore*. - Firenze, 1960. - P. 372-382).

ВИТРИМАТИ У ВІРІ

Віра - це дар Божий, який отримує від Бога людина. Цей неоціненний дар ми можемо втратити. Св. Павло звертає увагу на це в листі до Тимотея: «Такий наказ тобі я доручаю, сину Тимотею, згідно з пророцтвами, що раніше були виголошені про тебе, щоб ти завдяки їм боровся доброю боротьбою, мавши віру й добре сумління, що його деякі відкинувши, відпали від віри; між ними Гіменей та Олександр, яких я передав сатані, щоб навчилися не хулити» (1 Тим. 1, 18-19).

Щоб жити, зростати і витримати аж до кінця у вірі, мусимо оживляти її Словом Божим; мусимо просити Господа, щоб збільшив її.

«Уступіться, бо дівча не вмерло, а спить» (Мт. 9, 24).

«Апостоли сказали Господеві: «Додай нам віри». Господь же сказав: «Якби ви мали віру, як зерно гірчичне, сказали б цій шовковиці: Вирвися з корінням і посадися в морі, - і вона б послухала вас» (Лк. 17, 5).

Христг." молиться за Петра: «О Симоне, Симоне! Ось Сатана наставляв, щоб просіяти вас, як пшеницю, та я молився за тебе, щоб твоя віра не послабла, а ти колись, навернувшись, утверджуєш своїх бр^ів» (Лк. 22, 31).

Віра мусить діяти через любов: «Ми бо духом з віри очікуємо надії виправдання, бо у Христі Ісусі нічого не означають ні обрізання, ні необрізання, але - віра, чинна любов'ю» (Гал. 5, 6). І має бути підтримувана надією. «Нехай же Бог надії сповнить вас усякою радістю та миром у вірі, щоб ви збагатились у надії, силою Духа Святого» (Рим. 15, 13).

Необхідність витримання

«Та хто витримає до кінця, - той буде спасений» (Мр. 13, 9-13; Мт. 10, 21).

Філософ Сенека каже: «Треба багато років, щоб збудувати велике місто, але вистачить одного дня, однієї години, одного землетрусу, щоб його зруйнувати». Те саме відбувається з будівлею нашого духовного життя. Щоб досягнути досконалості, треба багато років працювати, але зруйнувати духовне життя дуже легко.

Ми мусимо витримати в доброму, перебувати у вірі до кінця нашого життя. Наша воля і наш розум ніколи не сміють піддатися злому.

Ми мусимо витримати

Ми є власністю Бога і маємо служити Йому вірно: любити Його всім серцем, душею, розумом і всіма нашими силами. Ніколи не сміємо піддатися зневірі.

Наш магістр о. Микола Лиско ЧСВВ, завжди переповідав своїм новачкам жарт про двох подорожуючих жаб: скакали, скакали і зголодніли. Бачать - стоїть горщик зі сметаною. Не довго думаючи, вскочили до горщика і їдять, їдять, що є сили, аж поки не попоїли. Дивляться - аж вони внизу. Намагаються вискочити і не можуть. Одна з них каже: «Нема що тратити дарма сил - краще йти на дно». І втопилася. А друга лапами махає і махає, аж чує: під ногами щось тверде робиться. Зробилася грудка масла, і вона одним скоком вже була нагорі та врятувала своє життя. Так і нам не треба ніколи втрачати надії і довір'я до Бога.

При витривалості доброї волі ми можемо творити чудеса. Ніколи не можна знеохочуватися. Ми мусимо дотриматися обіцянки, яку дали Богові. Мусимо витримати, бо від того залежить наше вічне щастя.

Не достатньо добре почати - треба добре закінчити. «Кінець діло хвалить», - каже наша приповідка. Тільки витривалість є дорогою до щастя.

Соломон почав добре, та ганебно закінчив. Юда почав добре, а закінчив зрадою Христа й самогубством.

Марія Магдалина ж була грішницею, а стала святою; св. Павло був ворогом Христа, переслідував християн, а став великим апостолом Христовим. Св. Августин був грішником, але закінчив життя у святості. Навіть розбійник на хресті в останню хвилину життя одержав небо: «Згадай мене, Господи, у твоїм царстві!» А Христос: «Ще сьогодні будеш зо мною в раю».

Ми можемо витримати в доброму

Бог хоче, щоб ми витримали у доброму, Він допомагає нам своєю ласкою. Наша совість схиляє нас до того, щоб ми робили добро й уникали зла. Щоб витримати до кінця, треба бути злученим з Богом. «У мені перебивайте, - а я у вас! Як неспроможна гілка сама з себе плоду принести, якщо не перебуватиме вона на виноградні, ось так і ви, якщо не перебуваєте в мені» (Ів. 15, 4).

Ми мусимо бути невинні - щирі

«Дорога ж праведних, як світло зірниць, що світить дедалі ясніше, поки день не стане повний. Путь безбожників - неначе темрява темна; вони не відають, об що спіткнуться. Мій сину! Слухай слова мої уважно, нахили вухо до моїх глаголів» (Прип. 4, 18-20).

Нам треба бути простими і щирими, як Натанаїл, якого похвалив сам Христос. Якщо хочемо витримати, мусимо молитися. «Молитва - це дорога до спасіння», - каже св. Василій.

Потрібна сильна воля

Воля - це сила внутрішнього наказу в людині. Людина вільна - має свобідну волю, тому розум має подати волі чіткі міркування, згідно яких воля наказує і ми виконуємо.

Той, хто вміє дисциплінувати свою волю, - щаслива упорядкована людина. Тоді дисциплінована воля керує нижчими сензитивними силами згідно наказів розуму, просвіченого вірою, і скеровує їх до Бога.

Дуже часто наше чуттєве життя бунтується проти волі, але піддається тоді, коли воля навчить його дисципліни. Хоч воля не має абсолютної влади над думками, однак морально впливає на них.

Тільки з витривалістю, хоч і трапляються труднощі, з постійним змаганнями нам вдасться опанувати наші думки, пристрасті й підкорити їх волі.

Важко також підкоритися Божій волі, бо ми схильні до незалежності; а крім того, воля Божа, тобто Бог, вимагає від нас жертви, щоб ми були освячені, удосконалені. Але наша природа лякається цього. Вона не любить жертви, а шукає вигоди, задоволення. І тому дуже часто людина надає перевагу своїм власним уподобанням, бажанням, а не Божій волі. Тому необхідне умиротвінення.

Практичні середники витриваліш в доброму

Щоб виховати нашу волю у правильній поведінці, ми мусимо зробити її податливою, щоб вона слухала Бога у всьому, і таку сильну, щоб могла контролювати тіло й помисли.

Щоб осягнути це, треба усунути перепони і використати позитивні середники.

Головні перепони - внутрішні

1. Брак рефлексії-застанови. Дуже часто людина не рефлектує, поки щось почне, йде за імпульсом - поштовхом моменту, наприклад, зі злості, зі звички, зі своїх примх. Ми повинні спочатку подумати, що робимо, і просити поради, та запитати себе, що Бог від нас вимагає у тій чи іншій ситуації.

2. Наша цікавість, наш запал, завзятість, порив, ревність тощо забирають наші сили, енергію нашого тіла й душі без жодної мети і дуже часто штовхають нас до зла. Нам потрібно опанувати себе, вміти стримуватися навіть у добрих вчинках, і таким чином ми зможемо починати знову з запалом і витривалістю, а не вибухати вогнем з соломи і раптово гаснути,

3. Нерішучість, лінь, брак моральної витривалості паралізують і нівечать силу нашої волі, тому ми мусимо зміцнити наші переконання і збільшити свою енергію.

4. Страх перед невдачами та брак довір'я зменшують нашу силу. Тож ми мусимо переконати себе, що з Божою допомогою досягнемо доброго результату.

Зовнішні перепони

1. **Озирання на інших людей** робить нас їхніми невольниками; тоді ми боїмося критики, кепкування, насмішок. Ми мусимо усвідомити, що зовсім не важливо те, що люди думають про нас чи наші вчинки: вони бо дуже часто помиляються, в той час як Божий осуд непомильний.

2. **Злий приклад**, який ми часто наслідуємо, теж є перешкодою, бо він іде за схильністю природи, ослабленої гріхом. Ми мусимо переконати себе, що ми маємо бути взірцем, наслідуючи Христа, нашого Вчителя, а не йти дорогою світу. Ми створені для Бога, а не для світу.

Позитивні середники

Позитивні середники полягають у **гармонійній співпраці розуму, волі та Божої ласки.**

Завдання розуму - подбати про глибокі переконання, які провадили б і підтримували волю.

Переконання мають сформулювати і схилити волю до волі Божої. Наприклад, Бог є моїм остаточним кінцем. Ми вийшли з рук Божих і до Бога маємо повернутися. Христос показав нам дорогу до Отця: словом і прикладом; ми повинні все робити для Бога, але в злуці з Ісусом Христом. Єдине, що може перешкодити досягти цієї мети, - це гріх. Тому ми повинні тікати від гріха, інакше можемо впасти. Коли ж провинилися, мусимо зразу відпокутувати провину. Один середник необхідний і вистачальний для того, щоб уникнути гріха - це сповняти Божу волю. Тому ми повинні часто запитувати себе, як св. Павло: «Господи, що хочеш, щоб я зробив?» (Ді. 9, 6).

У чому виявляється воля Божа?

Божа воля виявляється позитивно: у 10 заповідях Божих; у євангельських радах; у вимогах нашої совісті.

«Дотримуйся заповідей, і будеш спасений»,

«Якщо хочеш мати скарб на небі - йди за мною», - казав Христос.

«Воля Божа - святість ваша» (Еф. 1, 4). Господь Бог хоче, щоб ми були святими, досконалими. Тому св. Павло нагадує нам про чесне життя: «...Усе, що лиш правдиве, що чесне, що справедливе,

що чисте, що любе, що шанобливе, коли якась чеснота чи що-будь похвальне, - про те думайте! Чого ви навчилися, що прийняли, що почули та бачили в мені - те чиніте, і Бог миру буде з вами» (Флп. 4, 8).

Наша воля

Такі й подібні переконання, які подає нам наука Святого Письма, є певні й переконливі, бо це Божі слова: тому наша **воля мусить бути рішуча, сильна і постійна.**

1. Рішучість необхідна. Якщо ми розпочали справу, обдумали її - помолились, то мусимо бути сильними в рішучості, щоб відразу завершити справу, яку ми перед Богом вирішили докінчити. Всілякі сумніви й вагання ми повинні відкидати! Життя закоротке, щоб витратити час на вагання. Ми приймаємо рішення, яке вважаємо згідним з Божою волею, котрий бачить наше добре рішення і благословляє нашу працю.

2. Ми мусимо бути сильними у своїх постановах. Недостатньо сказати: «Я любив би, я хотів би», бо це тільки бажання - хотіння; але ми мусимо сказати: «Я хочу, я зроблю це за всяку ціну» - і відразу до роботи. Не треба чекати до завтра. Завтрашній день буде мати свій час і клопіт. Не можна чекати інших нагод - а вже, відразу діяти. **Постійність у малих речах готує до великих справ.**

3. Ця твердість, непохитність не є синонімом насильства чи надужиття. Це спокій, який має витримати. І щоб він був постійний, ми мусимо відновлювати наші зусилля і ніколи не засмучуватися невдачею. Нас не переможуть, якщо ми завзяті й не піддаємося. Хоч нам деколи не вдається щось зробити, хоч зазнаємо, можливо, поразок, поранень, однак ми переможемо, бо нам допомагає Бог. Якщо ми все ж зазнали невдачі, впали, треба одразу підводитися, не чекати, а Бог завжди буде з нами.

Необхідна Божа ласка

Врешті, Божа ласка необхідна для спасіння. Ми мусимо навчитися завжди спиратися на Божу допомогу, на Божу ласку. Якщо ми просимо покійно й настирливо, Бог ніколи нам у ній не відмовить: «Я можу все в тому, хто укріплює мене» (Флп. 4, 13), «Сила моя й пісня моя - Господь, він став моїм спасінням» (Пс. 118 (117), 14).

Страх: чи витримаю?

«Той, хто терпів до кінця, буде спасений».

Є деякі боязливі особи, які кажуть: «Навіщо посвячуватися Богові, навіщо складати обіти, а потім не дотримувати?». Це правда! Але краще скласти і дотримати. Багато хто витримує до кінця, і ти можеш з допомогою Божої ласки витримати. Тут треба сказати те саме, що говориться про постанову виправлення: є два види грішників - злобні та грішники з немочі.

Злобні грішники грішать навмисне - це розбійники, злодії, розпусники, мафіози та ін.

Грішники з немочі: «Хто скаже, що він без гріха, той брехун». А Христос казав: «Не здорові потребують лікаря, а недужі. Я прийшов до загиблих овець Ізраїлю».

Аскетичні засади

Якщо хочеш витримати в доброму до кінця, старайся дотримуватися цих засад:

1. Пильно дбай про чистоту совісті, не роби свідомо й добровільно навіть повсякденного гріха.

2. Ніщо не приховуй перед духовним сповідником і прагни того, щоб він пізнав тебе повністю.

3. Не обурюйся, коли тобі звертають увагу на твої немочі й похибки.

4. З вдячністю приймай пониження, накладені й добровільні покути чи то у сповіді, чи поза нею.

5. Користуйся усякими нагодами, щоб упокоритися й умертвитися, як купець, що не втрачає нагоди заробити гроші. Впокорення й акти умертвіння вважай високовартісними перлинами, які не всі люди вміють справедливо оцінити.

6. Розмови такої особи гідні монаших уст, бо від переповнення серця говорять уста. В бесіді не вживай нічого, що порушувало б скромність, покору чи взаємну любов. Усією душею прямуй до Бога.

7. У зверхній поведінці нема нічого, що заслуговувало б на догану, бо зверхня поведінка відкриває внутрішній лад і порядок.

8. Усіх люби правдивою, святою, надприродною любов'ю. Терпляче знось вади інших. Користай із різних нагод, щоб потішити їх або послужити їм.

9. Природну любов до рідних і приятелів перетворюй на любов надприродну. Не вирізняй нікого, до всіх виявляй однакову прихильність. Для всіх бажай над усе благ і спасіння.

10. Безнастанно старайся в різний спосіб поборювати своє самолюбство, бо самолюбство - це корінь, з якого проростають інші хиби, що затемнюють душу.

11. З ревністю відбувай духовні справи: розважання, іспити совісті, духовне читання. Ніколи не слід скорочувати їх, хоч би скільки ще справ чекало вирішення, хіба що послух накаже інакше. Духовні справи і хор вважай зброєю, яку ніколи не можна випускати з рук, бо ворог, диявол, не відпочиває, а, як рикаючий лев, шукає, кого б зжертви.

12. Часто повторюй Господню молитву: «Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мене, грішного».

13. Дотримуйся найменших правил.

14. Ревно піклуйся про свій духовний поступ.

15. Якщо є можливість щось вибрати, вибирай те, що, на твою думку, Богові було б миліше.

16. Будь готовий прийняти кожне завдання, яке тобі доручають, старайся у всьому бачити Божу волю.

17. Завжди на обличчі, в бесіді та поведінці виявляй вдоволення та однаковий настрій серця. Щоб ніхто не бачив тебе сумним чи в поганому настрої, бо земні клопоти неважливі та минуці, Богові бо подобається охоча й радісна служба.

18. Хай ніщо тебе не згіршить: все зло, що бачиш, виправдовуй і пояснюй добре собі та іншим.

19. Повністю віддавайся Божій волі, нікого не суди, бо Справедливий Суддя - лиш один Бог.

20. Бережи чистоту духу й тіла, уподібнюючи своє життя до ангелів. Дбай про душевний спокій для себе і для інших.

21. Не принижуй і не розлучуй інших. Радше похвали, ніж зганьби.

22. Не роби іншому того, що самому не мило.

23. Не роби різниці між людьми. Всім виявляй однакову любов та послужливість. Ні з ким не сперечайся.

24. Не вимагай від іншого того, що він вважає надто важким для себе, бо він зненавидить тебе, тому що вимагаєш чогось такого, що є понад його сили.

25. Пам'ятай, що найбільша мудрість - це страх Господній, бійся Бога, не людей.

26. Ходи в Божій присутності, ретельно дотримуючись Його заповідей і порад.

27. «Наостанку, брати, усе, що лиш правдиве, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що шанобливе, коли якась чеснота чи щобудь похвальне, - про те думайте! Чого ви навчилися, що прийняли, що почули та бачили в мені - те чиніте, і Бог миру буде з вами» (Флп. 4, 8).

Коли збережете щирість, чистоту і любов до Бога та ближнього, одержите від Бога похвалу і життя вічне: «Добре, слуго добрий і вірний, у малому ти був вірний - над великим тебе поставлю, увійди у радість твого Господа».

ГРІХИ Й НЕМОЧІ, ЩО СУПЕРЕЧАТЬ ВІРІ

Християнської віри не мають: невірні; ложновірці; ті, хто навмисне сумнівається у правді віри; ті, хто не дбає про правди й науку релігії; люди, що вмирають із власної вини без християнської віри; ті, хто відрікається від своєї віри зі страху і сорому; католики, котрі часто зрікаються віри задля матеріальної вигоди або інших земських утіх.

Невірні

Християнської віри не мають **невірні**, тобто ті, що пізнали об'явлену віру, науку, однак відкидають її, як, наприклад, Тома (Ів. 20, 25). Таких людей як Тома на світі багато. Вони вірять лише в те, що бачать, до чого можуть доторкнутися, а все інше відкидають.

Невірство найчастіше походить від недостатчі досвіду, з гордості, а також з грішного життя.

Недостача досвіду часто є причиною невірства. Наприклад, одному індіанцеві в Амазонці оповіли, що людина полетіла на Місяць, а він не повірив; або ж у Техасі 105-річному старожилу переказали, що американці полетіли ракетою до Місяця, він відповів: «Можете дурити таких як ви, а я вже застарий, щоб ви могли мене здурити».

Зарозумілість і гордість також є причиною невірства. Приповідка каже: «Дурість і гордість на одному коникові їздять». Найвизначніші вчені є переважно людьми дитячої побожності і глибокої віри, а перший-ліпший недоук чваниться власними переконаннями.

Грішний спосіб життя є найголовнішою перешкодою для віри. Така людина не здатна прийняти правду. Сонце може відбитися лише в чистій і спокійній воді, та ніколи - в брудній. «Тілесна людина не приймає того, що від Духа Божого походить» (1 Кор. 2, 14). Грішна людина не хоче вірити, бо повіривши, мусить змінити свій спосіб життя, а їй це дається важко. Вона воліє дочасних, миттєвих утіх і розкошів, які має під рукою, ніж утіх і розкошів у майбутньому житті, яких не бачить.

Однак той, хто вихований у поганстві й нічого не чув про правдиву релігію, не винен у своєму невірстві, тож не має за те гріха. Тому каже Христос: «Якби я не прийшов і не говорив до них, гріха не мали б вони» (Ів. 15, 22).

Ложновірці

Ложновірці - це ті, хто вперто відкидає поодинокі об'явлені правди.

Єретики

Ложновірство, або ересь - це зіпсута віра. Ложновірців треба відрізнити від еретиків або лжеучителів. Причиною, яка вела еретиків на бездоріжжя, найчастіше була ображена гордість, каже св. Іриней. Такими були, наприклад, **Арій**, священник Олександрійський, що заперечував Божество Ісуса Христа. Тому Собор у Нікеї 325 року засудив Арія. Єпископ Царгородський **Македоній** заперечував Божество Святого Духа, тому відбувся Царгородський Собор 381 року. Священник **Ян Гус** з Праги виступив проти науки Церкви. Собор у Константинополі 1414 року засудив його. Монах **Мартін Лютер** заперечував спадкоємство св. Петра і пап та учительського уряду Церкви. Тридентський Собор 1545-1563 років засудив його. Лютер започаткував протестантизм. Англійський король **Генрик УІІІ** відокремив англійську Церкву за те, що папа не хотів дати йому розлучення. В Ірландії, однак, це йому не вдалося. Генрик УІІІ проголосив себе головою Англіканської Церкви.

Схизматики

Схизматики засадничо не визнають глави Церкви - примата папи Римського, як, наприклад, православні греки, які 1053 року за патріарха Михайла Керуларія відлучилися від Риму. Схизматична

також Церква Російська, яка в 1587 році відлучилася від грецької, і з 1721 року церквою керував цар як її голова. Але ті, хто без власної вини і з несвідомості живуть у ложній вірі, не є перед Богом ложновірцями.

Ті, хто навмисне сумнівається у правді віри

Існує розумний сумнів, коли людина шукає труднощі й питання, щоб їх розв'язати. Мета такого сумніву - прагнення до правди, щоб мати сильнішу віру. Але може бути нерозумний сумнів, коли є достатня основа, щоб прийняти правду, але її все ж не приймають. За невірство Бог карав, наприклад, Мойсея, Захарію...

Ті, хто не дбає про правди й науку релігії

Ті, хто з байдужості не дбає про віру, стають зовсім безбожними. Дехто дбає тільки про розкоші й дочасні блага. Про них говорить св. Лука (14, 16): «...Один купив поле, інший - воли, ще один одружився...» Христос казав: «Хто не зо мною, той проти мене» (Мт. 12, 30).

Люди, що вмирають з власної вини без християнської віри не досягнуть спасіння «...що сидять у темряві та в тіні смертній...» (Лк. 1, 79); «Хто не вірує, буде засуджений» (Мт. 16, 16); «Хто ж не вірує, - той уже засуджений» (Ів. 3,18). Вони самі себе засуджують (Тим. 3, 11).

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Ч. I. - Жовква, 1913. - С. 66-70).*

Той, хто зрікається своєї віри зі страху або сорому

Тим, хто відрікається від своєї віри або відступає від неї зі страху чи сорому, Ісус Христос погрожує словами: «Хто ж мене зречеться перед людьми, того й я зречусь перед Отцем моїм небесним» (Мт. 10, 33); а в іншому місці: «Хто посоромиться мене і моїх слів, того й Син Чоловічий посоромиться, як прийде в славі своїй» (Мт. 9, 26).

Ті, хто відрікається віри, роблять як Петро, що в час тривоги відрікся від Ісуса Христа (Мт. 26, 69-70). Цей гріх він оплакував аж до смерті. В часи переслідувань деякі християни зрікалися своєї віри. Сьогодні дехто соромиться прилюдно перехреститися. Люди, що зрікаються своєї віри, втрачають повагу людей. Цісар Констанцій,

батько Константина Великого, наказав християнам жертвувати божкам. Деякі боязливі виконали той наказ, і їх відразу вигнали з двору цесаря. Цар Соломон відрікся від правдивої віри задля поганських жінок. Цесар Юліан відступив від віри 363 року і став ворогом християн.

Католики часто зрікаються віри задля матеріальної вигоди або інших земських утіх. Відречення від віри заради земних благ буває тоді, коли католик хоче повінчатися з багатою особою іншої віри. Однак вітер не повалить здорового дерева, а тільки порохняве. Один протестант пише: «Коли папа поле свій город, то завжди викидає нам за мур кропиву і бур'ян». Ті, що відпадають від Церкви, наново розпинають Христа (*пор.: Євр. 6, 6*).

ОЗДОРОВЛЕННЯ ВІРОЮ

Оздоровлення вірою пропагують у наш час насамперед протестанти. Є різні можливості оздоровлення: природними засобами, сугестією, чудами, вірою.

Природні засоби

Природними чинниками оздоровлення є медицина, тепло, радієві промені, операція чи щось інше, що використовує природні чинники, щоб повернути здоров'я.

Сугестія

Оскільки душа тісно поєднана з тілом, надія і відвага допомагають зберегти, а то й повернути здоров'я хворого, і навпаки - страх і депресія викликають шкідливі ефекти для здоров'я. Наприклад, студенти в Крехові переконали свого професора, що він хворий: «Ой, отче, ви щось дуже бліді», «Дійсно, ви виглядаєте хворим...». - Професор захворів і зліг у ліжку.

Тому очевидним є сильний вплив на здоров'я того, кого любимо і кому довіряємо. Це особливо вдається з тими, хто від природи боязливий, завжди негативно настроєний, хворобливо задуманий. Тому добре для пацієнтів, якщо мають веселих, усміхнених лікарів і медсестер. Вони додають пацієнтам заохоти до життя. Чимало лікарів сьогодні переконані, що багато хвороб мають психосоматичне походження і що їх відповідно треба лікувати. Веселий настрій сприяє швидшому видужанню.

Через дива

Оздоровлення у Старому Заповіті. У Старому Заповіті Бог оздоровляв тих, хто його щиро про це просив: «У ті дні занедужав Єзекія смертельно. І прийшов до нього пророк Ісая, син Амоса, і сказав до нього: «Так говорить Господь: Упорядкуй твій дім, бо вмреш, не будеш жити». Тоді Єзекія обернувся лицем до стіни й почав молитися до Господа і промовляти: «Ой Господи, згадай, будь-ласка, що я ходив перед тобою вірно й щирим серцем і чинив те, що тобі довподобило!» Та й заплакав Єзекія у голос. І ось прийшло до Ісаї таке слово Господне: «Піди й промов до Єзекії: Так говорить Господь, Бог твого батька Давида: - Почув я твою молитву, побачив твої сльози і ось додаю тобі віку п'ятнадцять років і визволю тебе й це місто з руки царя асирійського: я боронитиму це місто». Після того Ісая оздоровив Єзекію (Іс. 38, 1-5). «І сказав Ісая: «Хай принесуть печиво із смоков і прикладуть до нариву, й він видужає!» (Іс. 38, 21).

Євреї вірили, що Бог оздоровляє людину, яка в молитві просить оздоровлення, чи якимись іншими незваними дорогами.

Оздоровлення у Новому Заповіті. Оздоровлення, які робив Ісус **Христос**: «Ісус обходив усі міста і села, навчаючи в їхніх синагогах, проповідуючи Євангелію царства та вигоюючи всяку хворобу й недугу» (Мт. 9, 35).

Сам Ісус Христос почав оздоровлення в церкві. Це була одна з Його дуже важливих функцій апостоляту.

Євангеліє налічує 3779 віршиків, у яких ідеться про оздоровлення, у 727 з них говориться про фізичне, ментальне видужання, а навіть про воскресіння з мертвих.

Це була одна з найважливіших причин, чому натовпи людей ішли за Ним. Куди ішов Христос, всюди за Ним ішли люди, щоб почути, побачити Його, доторкнутися до Нього, позбутися недуг; тож Христос змушений був шукати усамітнення, щоб помолитися і відпочити. Христос робив вчинки, яких ніхто інший не був спроможний зробити.

Як Христос це робив? Щоб оздоровити людей фізично Христос деколи доторкався до них; деколи тільки говорив (оздоровлення словом); деколи застосовував якусь речовину: болотом помазав сліпому очі, й той прозрів... І зцілення ставалися відповідно до віри кожного.

Щоб оздоровити духовно Христос: відпускав гріхи (Магдалині, паралітикові); виганяв бісів, і тоді люди ставали нормальними: сліпі бачили... німі говорили... глухі чули... прославляли Бога.

Це були знаки, за якими люди пізнавали, що Христос є справді Месією, присланим Богом. Але Христос не хотів довести своє Божество, Він радше показував свою доброту - милосердя над хворими і немічними.

Часом хвороба виникала через гріх, як це видно зі слів Христа: «Оце ти видужав, - тож не гріши більше, щоб щось гірше тобі не сталося» (Ів. 5, 14). Або до паралітика: «Сину, відпускаються тобі гріхи твої» - і аж тоді каже Христос до нього: «Візьми постіль твою і ходи». Тут виразний зв'язок між хворобою і гріхом. «Роде невірний, - казав Христос, - поки терпітиму вас!»

Однак були випадки, коли гріх не був причиною хвороби, як, наприклад, у ситуації праведного Іова чи сліпонародженого. Сам Христос захищав його, коли апостоли питали, хто згрішив, - він чи батьки його, - що він сліпим народився.

Злобні фарисеї часом закидали Христові, що Він оздоровляє силою вельзевула (Лк. 11, 18).

І за наших часів буває багато чудес, як, приміром, в Люрді чи в інших чудотворних місцях, де з'являлася Божа Матір.

Оздоровлення вірою

У наш час існує поняття, в основному між протестантами, «фейт гілерс» - оздоровлення вірою. Вони думають (їхні «прічери» думають), що мають дар (харизму) оздоровлення. Вони моляться, змащують оливою (що і в нашому обряді дозволяється), кладуть на хворого руки і кажуть, що Господь Бог діє через них. На підтвердження цього вони цитують слова з Євангелія від Марка: «А ось чуда, що будуть супроводити тих, які увірують. Ім'ям моїм виганятимуть бісів, будуть говорити мовами новими; гадюк руками братимуть, і хоч би що смертоносне випили, не пошкодить їм; на хворих будуть руки класти, і добре їм стане» (16, 17).

Виглядає, що ефекти, які трапляються іноді передусім у нервових хворобах, пияцтві та інших неморальних речах, діються радше через сугестію, ніж через віру.

Таке видужання через сугестію дозволене, якщо воно не є ні грішне, ані погіршуюче, ані забобонне. Однак було би провокацією

Бога взивати віру і Бога, а не вдаватися до лікаря, який міг би вилікувати медичними засобами. Вимагати від Бога дива, а тим більше спокутувати Його ніхто не має права.

Є люди, які мають від Бога особливі харизми, що дають можливість оздоровляти. Наприклад, один індіанець у Бразилії тільки подивиться на хворого і знає відразу, яку той має недугу, дає зілля для лікування.

ЗРІЛІСТЬ У ВІРІ

Це висловлювання вказує на те, що віра може бути неавтентична, хоч вона є надприродна і влита. Віра сама в собі завжди зріла, але може бути незрілий дух того, хто її сприймає. Святий Павло підтверджує це, коли каже: «...поки ми всі не дійдемо до єдності в вірі й до повного спізнання Божого Сина, до звершеності мужа, до міри повного зросту повноти Христа. Тоді ми не будемо більше малолітками, яких кидають хвилі і яких обносить усякий вітер науки, зводячи на манівці людською хитрістю й обманом. Але будемо жити по правді та в любові, в усьому зростаючи в того, хто є головою - у Христа» (*Еф. 4, 13-15*). Якщо у вірі є дитинство, то мусить бути і зрілість у вірі.

Як ми це розуміємо? Які умови має християнин, щоб дійти до зрілості у вірі?

Що означає зрілість у вірі?

Якщо дивитися очима того, хто сприймає віру, - то зрілість протиставляється наївності, якою людина більш-менш пасивно сприймає правди, дотримуючись традиції, уникаючи перешкод, далека від духовного поштовху чи скандалів. Людина приймає християнство, не ставлячи питань, бо належить до родинної чи соціальної солідарності. Тут було б зашвидко вважати цю зовнішню підпору без задуму й універсально, наче б вона була для забезпечення духовного життя, для допомоги і зросту, аж поки людина була б готова до прийняття повної відповідальності за себе.

Надто покірні і принижені у вірі довго не можуть досягти зрілості у вірі. Є віруючі, що мають комплекси меншовартості через свою віру. Дехто не має рефлексивної совісті, не має відваги вважати себе такими, якими вони є. В усякому разі - це віра інертна, бездіяльна. Є люди боязливі або сентиментальні, які бояться, щоб їх світ не перевершив.

Зрілість у вірі не є однакою «в понятті святості» або в «релігійному сенсі». Це ніколи не може статися. Релігійне почуття підносить темперамент, і якщо воно може поступити у вірі, так само може пошкодити, шукаючи без вибору поживи чи підпори в релігійних емоціях.

(cf.: A. Liege. *Vers la maturité de la foi*. - T. 80. - NRT. -1958. -P. 679).

Зрілістю у вірі називаємо духовний стан (не кажемо звичайно надприродний), у якому вірний приймає своє власне вірування як персональне рішення незалежно від середовища, вороже воно чи сприятливе, і в тому він розуміє обов'язок гармонізувати без кінця свою душу з християнськими вимогами, а свій дух - з рухами середовища.

Зрілість у вірі супроводжує постійний вплив ласки Божої на духовні сили людини. Справді треба зрозуміти, що людина ніколи не перестає навіртатися до Бога і що навірнення до Бога тягне за собою зусилля й увагу на всі інші ділянки. Тому зрілості у вірі чинять опір формалізм, звички, традиціоналізм і релігійний інфантилізм.

Якщо звернемо увагу на предмет, можна говорити про зрілість, коли віруючий розрізняє, де є центр науки, в яку вірить, тобто коли здає собі звіт, що визнання стосується Бога-Спасителя, який є Любов, Принцип і Остаточна Мета.

Вірний бачить тепер, що всі проблеми відновлюються: життя, смерть, доброта, віра в одних, невіра в інших. Він усвідомлює, що об'явлений предмет не є правда одна біля другої, через другу, а Правда, що охоплює всі інші і з'єднує історію. Відтоді релігія не обмежується культурними і майбутніми практиками, а вимагає відразу життя, бо в кожній хвилині воно повинно зберігатися в Христі Ісусі. Тобто вірний, що прийшов до зрілості, відрізняється в житті релігійному, первісному, другорядному, побічному чи зайвому. Можна коротко підсумувати: зрілість у вірі дає віруючому можливість найбільш об'єктивно оцінювати свою власну релігійну ситуацію і її справедливую вартість, свої власні реакції, свою власну поведінку; поширити релігійні думки на всі вартості; запрошує також до інтеграції гуманних та земних реальностей, дає відчуття сенсу відповідальності щодо інших, синтезує думки і життя.

(cf.: H. Carrier. *Psycho-Sociologie de l'appartenance religieuse*. - Rome, 1960. - P. 261-267).

Умови зрілості у вірі

Не говоримо тут про надприродні умови, тобто Божу ласку (це завжди передбачається), йдеться головню про природні умови.

Зовнішні умови

Зовнішні умови - **це обставини**. Якщо, приміром, середовище вороже або важке, можна передбачити, що вірний буде чинити опір впливові соціуму й матиме добру нагоду дозріти у вірі. В дійсності він повинен просити ласки і з усіх сил не піддаватися спокусам. Він мусить стати сильним, щоб втриматися за таких обставин і дійти до зрілості у вірі. Однак, ми не можемо робити висновок, що всі вірні повинні знаходитися в таких обставинах. Якщо зрілість вірних у дійсності може діяти за ворожих і важких обставин, то тим більше може поволі зростати за менш складних і більш сприятливих обставин. Треба бути реалістом і визнати, що це випадки нормальні й благородні.

Навчання релігії

Друга умова стосується навчання релігії. Християнин не може дійти до зрілості у вірі, якщо його розум позбавлений релігійних матерій відносно його інтелекту, його звичайного середовища: родинного чи професійного. Ніщо не є більш небезпечним, ніж диспропорція, нерівність, яка виникне між релігійним знанням, залишиться в дитинстві і недосвідченій культурі. Віра не може діяти без певного знання порядку: «Віра росте, коли виховується в науці» (*Hugues de Saint Victor. De Sacramentis. — I, 10, 4, P. L. 176, 332*).

В якому сенсі віра може бути більша в одного християнина, ніж в іншого?

Святий Тома пояснює (*II-II, n. 5 ч. 4*): Віра однієї людини може бути більшою від віри іншої в тому сенсі, що одна людина має повніше і краще знання правд віри, ніж інша. І можна назвати віру однієї людини більшою, ніж віру іншої, в розумінні, що ця людина має більше довір'я і набожності в практикуванні віри, ніж інша. Але віра сама по собі - це одна річ, вона не може бути ні менша, ні більша...

Віра людини має бути діяльна в міру можливості стосовно інших людей, середовища, дочасних речей. Віра людини, яка не уділяється в житті інших, хоч би вона була вірна матеріально, щодо Божих і церковних заповідей, ризикує стати вірою атрофічною, такою, що марніє, меншає і слабшає. Вірний не є справжнім християнином, якщо не знає обов'язків своєї віри (с/.; *Б в. - V. - P. 557*).

ДОСКОНАЛІСТЬ ВІРИ

Життя віри може бути недосконале або досконале. До досконалості віри доходять хіба що важкою працею. Деякі правди віри легкі для нас, щоб повірити, хоч мають дуже містичну глибину. Але є інші правди, які не містять у собі тайни, однак важкі для вірування з жертвою і досконалістю. Пригадаймо собі вчення Ісуса Христа про правди, які суперечать нашій звихненій природі і духові світу, як, приміром, навчання відносно покори, убогства і любові хреста. Вірувати глобально і спекулятивно в ці правди не важко, але вірувати в них у кожен хвилину життя і керуватися ними так, щоб вони стали справжнім мірилом нашого життя, нелегко. Тоді запобігливо нагромаджується людська і тілесна мудрість, починають множитися рації, які б ми назвали нижчими і які, здаючи собі справу, свідомо обводять кругом чесноту в своїй короткозорості. Ніколи тут не забракне софізмів, ніколи не забракне людського пояснення, доброго вигляду, щоб спотворити навчання Христове.

Справжня небезпека для душ полягає в тому, що вони стають надто обережними. Свята простота віри - найкращий розв'язок. А далі - хитрість, яку застосовує ворог, щоб стримати злет душі до висот.

Погляд, що маємо на теперішнє життя, називаючи щасливим те життя, в якому нічого не бракує, а нещасливим - те, в якому всього бракує, це погляд облудний. Це засудження теперішнього життя, що сприяє сентиментам і є зовсім матеріалістичною мірою. Теперішнє життя треба брати під увагу мірою надприродною і бачити його очима віри: де є жертва, там є певність, що знайдемо Бога; де є самозречення, є запевнення, що зустрінемо Бога; де є убогство, там ще певніше зустрінемо Бога; де є умертвіння, з певністю Бога зустрінемо. І так із багатьма чеснотами. Навпаки: де є вигода, дарунки, догода відчуттям; де задовольняються всі примхи; де людина уникає всіх невгод; де превалює власна воля й де вона ніколи не хоче піддатися, там є найбільша небезпека і вічна покута.

Треба сприймати вчення віри з простотою та у всій реальності, старатися, щоб вона керувала нашим життям, хоч для тих, що у світі зветься мудрими, це виглядало б нісенітницею, дурницею. Наші вуха створені для інших речей, - для слухання науки Спасителя, тож маємо замкнути їх на сирени звичайних літеплих душ, які є справжніми деструкторами святості: не допускають, щоб дійшло світло віри та щоб наше серце чинило опір цим махінаціям людської мудрості, щоб заховати надприродне світло.

(*cf.: Los Caminos de Dios. Doctrina espiritual del P. Alfonso Torres S. J. - Madrid, 1977. - P. 299*).

РАДІСТЬ ІЗ ВІРИ

Щоб зрозуміти причину радості з віри, ми мусимо перш за все розглянути знання деяких релігійних правд, а особливо Першу Правду - Бога, про якого можемо мати деяке знання через структуру Всесвіту і порядок створених речей. Хоч це знання Бога релятивно слабке в своїй певності, воно несе з собою велику насолоду. Для Арістотеля знання Бога було найбільш приемним, бо він вірив, що остаточна мета і щастя людського життя полягають у спогляданні Першої Правди.

Але якщо природне і набуте знання про Бога приносить таку велику насолоду і радість, про яку Арістотель говорить, то чи не набагато більше приносить радості знання правди, якого навчає віра? Бо це знання переходить усіякий людський розум і сягає до найвищих висот, які людський розум ніколи не міг би досягнути. І хоч знання віри зустрічає свої сумніви й вагання, як це бачимо у філософів, воно несе з собою непомильну певність Божої правди.

Ми повинні мати на увазі, як навчає філософ, що знак правди речей є в гармонії і згоді з іншими речами, що їх стосуються. Інакше кажучи, все має причину, від якої походить, коли інші причини або супроводжують її, або за нею йдуть. Причина речей попереджає саму річ, її випадковість і властивості супроводжують її, а її ефекти йдуть потім, як свідок того, що її викликав. Тепер же Арістотель каже, що знак правди у заяві полягає в тому, що всі ці властивості мають бути узгоджені з заявою чи твердженням, і якщо там є щось суперечливе, заява є не правдива, а фальшива.

Така гармонія досконало пояснена в усіх тайнах християнської віри і релігії. Не говоримо тут про гармонію пророцтв і символів

у Старому Заповіті, але будемо говорити про визначну гармонію, яку знаходимо в християнській вірі і релігії. Ми відкриємо, що всі християнські правди досконало узгоджені і кожна по-своєму гармонізується зі всіма іншими.

Яка релігія в історії цілого світу мала вищу дійсність перебування з Богом? Яка релігія подала кращі закони, приписала більш спасенні принципи чи має більші тайни? Яка релігія подала такі ефективні середники для практикування чеснот, була джерелом таких великих благословень, щоб так суворо засуджувала блуди і погрожувала такими страшними карами? Яка церква посідає такі спасенні повчання, переповнена тайнами Святого Письма, котра дає найбільш ефективні поштовхи, шляхи, щоб спонукати людей до любові і страху Божого, до погорди гріха й відокремлення від цього світу?

Якщо ми знаємо причини речей завдяки визначним ефектам, які вони спричиняють, тоді яка релігія дала так багато мучеників, сповідників, святих пап і докторів, монахів і дівиць?

В якій релігії можна знайти такі мужність, витривалість, силу духу, чистоту, піст, милосердя, відірваність від світу, практику молитви і контемпляції, які знаходимо в житті християнських святих? Приятелі Божі мають потіху і духовну радість вже в цьому житті; хто може пояснити мир і довір'я, якими позначене їхнє щоденне життя? І всі ці благословення - це ефекти цієї святої релігії.

А навіть з огляду на загальні ефекти, які християнська релігія спричинила у світі, хто міг би достатньо її похвалити? Християнська релігія спричинила подиву гідну відвагу, щоб чинити опір королям та імператорам, які підтримували ідолопоклонство, щоб замінити поганські святині на християнські церкви, щоб потягти людей до знання справжнього Бога та щоб замінити жорстокість гордих людей лагідністю ягнят, а гадючий хист - простотою голубів. І всіма цими великими добродійствами ми завдячуємо християнській релігії. Справді було б неможливо, щоб таке велике світло, яке дав Бог, не кидало своїх променів аж до землі, щоб просвітити тих, що живуть у темряві й тіні смерті.

Більше того, якщо брати до уваги вартість свідчення: яка релігія колись мала кращих свідків, ніж християнська релігія? Погляньмо тільки, скільки святих і вчених докторів, які були експертами

у філософії, теології і Святому Письмі, які вчили й обороняли святу релігію від наклепів і фальшивості еретиків.

Візьміть до уваги величезну кількість мучеників, яких ані ув'язнення, ані вогонь, ані шибениці, ані пазурі диких звірів не могли стримати від визнання своєї віри. Вони підписали свої свідчення не чорнилом, а власною кров'ю. Справді, свідчення мучеників не є людське взагалі, бо було б неможливо первісним християнам, в основному жінкам і дітям, перетерпіти такі страшні муки, якби Бог їх не зміцнив і не допоміг.

Повертаючись тепер до нашої головної теми, коли побожна душа розважить ці визначні свідчення і усвідомить, що вони всі в досконалій гармонії і що вони дуже міцно підтверджують нашу віру і розганяють великі хмари, які їх оточують, виринає великий мир і радість, що вона перебуває в цій сильно установленій вірі. Правди віри найвищі, найвизначніші й найбільш спасенні, бо вони дають нам знання Бога і вчать нас дороги вічної радості і щастя. Тому душа повинна радіти, що має такий цінний скарб, повинна без труднощів повірити, бо вона бачить, що було б краще бути дикою звірюкою, ніж не повірити в те, що показали мученики багатьма визначними свідченнями.

Християнин, який бажає зберегти мир і радість у своїй душі, повинен покійно й уважно розважити всі добродійства, які ми подали. Він повинен усвідомити, що всі ці речі свідчать про справжню віру і що вони всі в досконалій гармонії між собою. І коли побачить всі ці визначні гармонії у всіх елементах, його душа буде зміцнена, потішена й оживлена. Ба більше, чеснота віри стане досконалішою і глибше вкорениться в душі, як читаємо в книзі Приповідок: «Дорога ж праведних, як світло зірниць, що світить дедалі ясніше, поки день не стане повний» (4, 18) (*Summa of the Christian Life. - Vol. 2. - Venerable Louis of Granada O. P. - Rockford, Illinois 6115, 1955. - P. 94-97.*)

II. ЧЕСНОТА НАДІЇ

З віри народжується надія. Віра навчає нас, що праця, труднощі, злигодні цього життя і спокуси не є постійними, вони ніби перехідний стан до досягнення безсмертного життя. Вірні очікують вічного щастя і кінцевих середників для його досягнення.

Нікейсько-Царгородський символ віри закінчується переліченням благ, в які не лише маємо вірити, а й яких також маємо надіятися: «Очікую воскресіння мертвих і майбутнього життя».

ЩО ТАКЕ ХРИСТІЯНСЬКА НАДІЯ?

Визначення: «Надія - це очікування з повним довір'ям тих благ, які нам обіцяв Ісус Христос навзамін сповнення Божої волі»; або, як каже Бенігар: «Надія - це надприродна чеснота, що схиляє нас, дає нам силу впевнитися задля доброти, вірності та всемогутності Бога, що одержимо те, в що віримо» (A. Benigar, *op. cit.* p. 696).

А Танкерей дає таке визначення: «Надія - це теологічна чеснота, якою бажаємо Бога, найвище Добро, й очікуємо від Нього вічного щастя і всіх чинників для спасіння, бо Він добрий і всемогутній» (A. Tanqueray. *The Spiritual Life.* - P. 560; cf.: Garrigou-Lagrange. *The Three Ages of Interior Life.* - Vol. II. - P. 410).

Праведному Симеонові Господь Бог обіцяв, що поки помре, побачить ще обіцяного Месію, Ісуса. І старець сердечно тужив за тією хвилиною. Тужив, бо був переконаний у тому, що Бог дотримає даного слова (Лк. 2, 25-32). Очікування воскресіння до вічного життя надихнуло братів Макавейських з мужністю радісно зносити завдані їм муки (2 Мак. 7, 9). Бачимо, що надія є, з одного боку, якоюсь тугою, бажанням, очікуванням обіцяного добра, а з другого боку - упованням, довір'ям, переконанням, що Бог дотримає слова і виконає обіцянку. Як у бінокль бачимо близько найбільш віддалені предмети, так і з допомогою надії бачимо вже тепер майбутні радощі неба й тішимося ними. «Яка велика, Господи, твоя доброта, що її ти зберіг тим, що тебе бояться, і чиниш тим, що до тебе прибігають...» (Пс. 31 (30), 20).

Християнську надію можна назвати також святою надією, бо вона стосується Бога і надземних речей: «А коли ви з Христом воскресли, то шукайте того горішнього, де Христос перебуває, сівши правиці Бога» (Кол. 3, 1).

ГОЛОВНІ ЕЛЕМЕНТИ НАДІЇ

Якщо ми проаналізуємо надію, то побачимо, що вона складається з трьох головних елементів: любові й бажання надприродних благ, Божої підтримки, нашої співпраці з Богом.

Одним із елементів надії є **любов і бажання надприродних благ**, тобто нашого найвищого щастя - Бога. Це відбувається так. Бажання щастя універсальне. Кожен хоче бути щасливим. Віра вказує **him**, що тільки Бог може справді дати нам те щастя. Тому ми Його пі-обимо як джерело нашого щастя. Ця любов не безкорислива, але надприродна, тому що предметом її є Бог, якого ми пізнали вірою. І скільки осягнення цього добра важке, ми інстинктивно боїмося, їло можемо його втратити, не осягнути. Щоб перемогти цей страх, потрібен другий елемент, а саме добре обґрунтована підстава, щоб те щастя осягнути.

Очевидно, ця підстава не базується на власних силах, бо вони замалі, а **спирається на Бога, на його всемогутню силу й допомогу**. Бід нього ми сподіваємося всіх необхідних ласк, щоб дійти до досконалості в цьому житті й спасіння - в майбутньому.

Але **ласка вимагає нашої співпраці** - це третій елемент. Це щире гаранія, наше змагання, що веде до Бога, з використанням відповідних чинників для спасіння. Це змагання мусить бути завзятим, постійним і тим сильнішим, чим вищий його предмет (A. Tanquerey. *The Spiritul Life*. - P. 560).

ПРЕДМЕТ НАДІЇ

Першорядний і головний предмет надії - це Бог, як найвище добро, що робить людину блаженною.

Другорядний предмет надії - це всі блага, скеровані до осягнення Бога.

Сам Бог, якого людина осягне і завдяки цьому стане щасливою, є першорядним предметом надії. Святе Письмо підкреслює це у багатьох місцях: «Коли родина і знайомі Товії дорікали йому: «Де гзоя надія? Де вчинки твоєї праведності? Адже відомо, що це вони довели тебе до цього», Товія відповів: «Не говоріть так, бо ми - діти святих і очікуємо того життя, що дасть Бог тим, які не змінюють своєї віри в нього» (Товія 2, 17-18). А святе Євангеліє підкреслює: «А вічне життя у тому, щоб вони пізнали тебе, єдиного, істинного Бога, і тобою посланого - Ісуса Христа» (Ів. 17, 3): «Любі! Ми тепер - діти Божі, і ще не виявилось, чим будемо. Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачимо його, як є» (1 Ів. 3, 2).

Святі Отці підкреслюють цю науку. Святий Августин навчає, що найбільша нагорода для нас - це сам Бог (П. Л. 36, 928). (Див. також Климент Олександрійський, П. Г. 9, 364А). **Св. Василій Великий підкреслює вартість чесноти надії:** «Надія ж не засоромить» (Рим. 5, 5). Гадаю, що хоробрий борець, який раз вийшов на поле змагань побожності, повинен мужньо переносити удари супротивника з надією на славу вінків. Бо «утиск виробляє терпеливість, терпеливість - досвід, а досвід - надію. Надія ж не засоромить» (Рим. 5, 3-5). Тому і в іншому місці (див.: Рим. 12, 12) апостол нагадує нам, щоб ми були терпеливі в турботах і раділи надією. «Бо надія вчиняє те, що в душах побожних завжди вітає радість» (Гом. про подяку, 3, ВНВ. - С. 47). «Тому-то прошу і заклинаю вас, хай припиняться між вами зайві бажання і всілякі суперечки; будьте вдоволені тим, що сказали святі і сам Господь: майте настанови і бажання, гідні вашого небесного покликання; живіть відповідно до Христового Євангелія, **в надії на вічне життя і царство небесне**, приготуване всім тим, хто збереже заповіді Бога Отця за благодаттю Господа нашого Ісуса Христа, в Дусі Святим і правді (Про віру 5, АТВ, стор. 37). Той, **хто вірить у Божі обітниці, має непохитну надію на Боже слово**, не ухиляється від виконання того, що наказане, яке б важке воно не було. Бо знає, що «страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (Рим. 8, 18; III. II. 28, 2, АТВ. - С. 189).

Теологічна рація

Нашим першочерговим предметом надії повинно бути те, що є найвище добро і причина нашої блаженності - щастя, та до чого спрямовані всі наші вчинки. А тільки Бог є остаточною метою в природному і надприродному порядках, бо тільки в Ньому знаходимо щастя (Ват. Собор, сесія III, гл. I). Отже, першочерговим предметом нашої надії є Бог, який нас ошчасливлює.

Другорядний предмет надії - це всі чинники, які допомагають нам досягнути нашу мету - Бога.

В першу чергу - це надприродна допомога ласки в пізнанні правди, у перемозі над пожаданням, спокусою та униканні гріхів, щоб дотримуватися християнських чеснот у щоденному житті, як каже апостол: «Мавши, отже, великого архиерея, що вже пройшов небо, Ісуса, Божого Сина, тримаймося твердо віровизнання. Бо ми не маємо такого архиерея, який не міг би співчувати нашим

недугам: він же ж зазнав усього, подібно як ми, крім гріха. Приступім, отже, з довір'ям до престолу благодаті, щоб отримати милість і знайти благодать на своєчасну поміч» (*Євр. 4, 14-16*).

Відтак це дочасні блага, оскільки вони належать до вічної благодаті, однак вони не можуть бути предметом надії блага тільки природні, які ніяким чином не стосуються надприродної мети.

Навпаки - злигодні цього життя, як-от прикроці, побоювання, утиски, нестатки, переслідування і тому подібне, оскільки вони стосуються нашого спасіння, зміцнюють нашу надію, як навчає св. Павло: «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (*Рим. 8, 28*).

Є різні думки щодо мотиву чесноти надії.

Скотисти предметом надії вважають найвище добро, яке нас робить щасливими. Єдиний мотив надії - це сам Бог, найбільше наше добро (*Суарес. Про надію, діс. 1, сесія 3*). Головне тут - любов Божа як найвище добро людини; інші речі, як, наприклад, бажання й очікування ласки, - це речі додаткові.

Томісти мотивом надії вважають здобуття добра, яке важко здобути, і думають, що мотивом надії є всемогутня Божа допомога; бо причиною, з якої йдемо за важким добром, є Божа сила, яка може і хоче нам допомогти.

Дехто ставить мотив надії на вірність Божу: бо тут йдеться про надприродну блаженність і чинники, які відповідають цій меті, що переважає сили і заслуги людини; ми не могли б їх сподіватись, але Бог обіцяв нам дати їх.

Сьогодні багато богословів вважає, що всі три вимоги потрібні, тобто йдеться про те, що мотивом чесноти надії є: 1) сам Бог; 2) Його всемогутність; 3) Його вірність (*cf.: Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis. - II. - P. 495*).

Прикмети надії. Християнська надія повинна мати дві прикмети: вона повинна бути працьовита, сильна й непохитна. Треба працювати, щоб перемогти презумпцію, тобто самонадійність, яка очікує нагороди без праці. Надія повинна бути сильна і непохитна, щоб перемогти знеохоту.

Надія повинна бути працьовитою, бо вона йде за можливим, важким добром; однак важке майбутнє добро є предметом заслуг. Ми мусимо працювати, щоб бути спасеними; перш за все ми повинні мати живу надію, а не марний здогад чи самонадійність.

Ми мусимо працювати з покірним духом і зреченням, щоб зберегти палке бажання вічного життя. Бажання і запал можуть бути знищені силою протилежних бажань, як, приміром, бажанням земних радощів та амбіцій. Це палке бажання неба, Бога трапляється дуже рідко, навіть серед добрих християн. Та якщо є те, чого ми повинні бажати зі святим запалом, чи це не мала би бути злука з Богом? Що ми можемо бажати гарячіше, як не Бога?

Ба більше, ми мусимо працювати, щоб заслужити собі блаженство: побачити Бога так, як Він бачить себе самого, і любити Його, як Він любить себе самого. Без сумніву, ми потребуємо ласки, щоб осягнути цю мету; але Бог нам її дає, як каже св. Августин. Це не означає, що ми не повинні нічого робити, але, що ми повинні постійно працювати зі зростаючою великодушністю аж до кінця: «Вас ненавидітимуть усі за моє ім'я, але хто витриває до кінця, той спасеться» (*Мт. 10, 22*). «І коли хтось бореться, то не отримує вінка, якщо не бореться законно» (*2 Тим. 2, 5*). Ми мусимо працювати, щоб усунути перешкоди пожадання, лінощів, гордості, розбрату, амбіцій і дотримуватися приписів щораз більш досконало, згідно з духом нашого покликання.

Працьовита надія разом з даром страху Божого, або страху перед гріхом, береже нас від презумпції - самонадійності. Але ця чеснота і цей дар страху зберігає рівновагу духу в Божих речах; духовна рівновага зберігається покорою і великодушністю, які є наче двома шальками терезів, щоб не потрапити в гордість або знеохоту (*пор.: св. Тома. Сумма. II-II, п. 161 а 1 до 3) п. 162 а 1 до 3; п. 129 а 3 до 4*).

Надія повинна бути сильною і непохитною. Поміж труднощів, які будуть траплятися аж до смерті, а навіть аж до нашого входу на небо, наша надія повинна бути сильною і непохитною. Її не сміють зламати ні спокуси, ні нещастя - досвіди, або наші гріхи. Вона ніколи не сміє піддатися спокусам, які приходять зі світу, з тіла або від диявола: «Що скажемо на це? Коли Бог за нас, хто проти нас?» (*Рим. 8, 31*). Бог ніколи не наказує неможливого; ба більше, як каже св. Павло: «Вас не спостигла ще спокуса понад людську силу. Бог вірний: він не допустить, щоб вас спокушувано над вашу спроможність, але разом із спокусою дасть вам змогу її перенести» (*1 Кор. 10, 13*).

Надію не сміють зламати досвіди, які посилає Господь, щоб очистити нас та щоб навчити нас працювати над спасінням душі.

В часі досвідів не забуваймо, що формальним мотивом надії є Бог - наша Надія, Бог, який допомагає, згідно зі своїм милосердям, ісігницями і всемогутністю. Праведний Іов мав надію і сказав: «Навіть коли захочете мене вбити, я не здригнуся» (*Іов 13, 15*). А в листі до Римлян (*4, 18*) читаємо про Авраама: «Він, проти надії надіявшись, повірив, що стане батьком багатьох народів, згідно з тим, як було сказано: «Таке буде твоє потомство!»

Всупереч усякій людській надії, не звертаючи уваги на свій похилий вік, він надіявся, а навіть приготувався до пожертвування свого сина Ісаака, з якого мала народитися майбутність народів.

Намір очистити надію означає звільнити чесноту від усіх домішок неї впорядкованого самолюбства, однак не для того, щоб впровадити нас до зречення бажати свого спасіння, як навчали квієтисти (таке пожертвування означало б зрєктися нашої любові до Бога на всю ічність), а пожертвувавши надію з претекстом чистої любові, ми пожертвували б, тобто зрєклися любові. Та ми все ж мусимо надіятись всупереч усьому.

Ми не сміємо втрачати довір'я до Бога на вид і пам'ять наших гріхів. Тому Катерина Сієнська мала звичку казати: «Ніколи не роздумуй над своїми минулими гріхами, за винятком хіба що у світлі безмежного милосердя, так, щоб пам'ять наших гріхів тебе не знеохочувала, але щоб ти покладав довір'я на безмежну заслугу Спасителя».

Св. Тереза від Дитятка Ісуса заявляла, що її велике довір'я до Бога не походило з її знання своєї невинності, а з думки про безмежне милосердя і безмежні заслуги Спасителя. І якби навіть вона сула найбільш нещасною на землі, її довір'я не зменшилось би. Це прекрасний спосіб сказати, що формальним мотивом надії як теологічної чесноти не є наше зусилля або наша невинність, а Бог, наш Помічник, Бог, що допомагає, Помічне милосердя (*cf.: Garrigou-Lagrange O. P. The Three Ages of Interior Life. - Vol. II.-P. 181-184*).

Треба зауважити, що ніхто, за винятком особливого об'явлення, не може бути впевнений у своєму виправданні і спасінні. Зі страхом : трепетом треба дбати про своє спасіння.

Однак той страх не зменшує нашої надії, а загострює і підносить її, бо спонукає нас удаватися до Бога. Бо коли боїмося задля своєї немочі, щоб не впасти у гріх, ми більше вважаємо і все наше довір'я покладаємо на Бога. Також ми стараємося робити добрі зчинки, щоб певнішим було наше спасіння: «А Бог усякої благодаті,

що вас покликав до вічної слави в Христі, він сам, коли постраждаєте трохи, вас удосконалить, утвердить, зміцнить, утривалить. Йому слава і сила по віки вічні! Амінь» (2 Пт. 1, 10).

Освятуюча сила надії. Надія допомагає освяченню в потрібний спосіб: 1) єднає нас з Богом; 2) дає кращі наслідки в молитві; 3) є принципом успішної праці.

Надія єднає нас із Богом, допомагає нам відірватися від земних речей, побачити, які вони непостійні й мінущі. Речі приваблюють нас своїми принадами, гордістю, багатством, радістю духу і задоволенням серця. Але надія, базуючись на живій вірі, показує нам, що всі ці земні втіхи і блага не мають досконалості і сталості. Навіть найвродливіша людина з часом втрачає свою чарівність, її обличчя вкривається зморшками, вона хворіє і ніщо їй повністю не задовольняє. А тим більше, що все минає, наче у сні.

Жодне зі створінь не може задовольнити людину повністю. Даючи радість на коротку хвилину, воно потім спричиняє несмак, незадоволення і гіркоту в серці. Наш дух має високі прагнення, і матеріальні речі ніколи його повністю не задовольняють. Тільки Бог має силу повністю задовольнити нас. Він єдиний має повноту життя, досконалість, красу, доброту і силу.

Отже, найважливіше - досягнути Бога, а надія дає нам поштовх шукати Його і надіятися на Нього. Раз зрозумівши це, наше серце не буде прив'язуватися до мінущих речей.

Якщо навіть земні блага задовольняють нас, то усвідомлення, що з часом вони минуть, відбирає в нас те задоволення, яке ми думали, що маємо. Бог же навпаки, живе повіки, і смерть, яка забирає нас від усіх земних речей, тісніше єднає нас із Ним. І хоч яка страшна смерть, та людина, маючи надію на майбутнє життя з Богом у небі, приймає її спокійно.

Надія додає кращих результатів у молитві. Через покірну молитву людина одержує всі ласки, яких потребує і просить.

З якою наполегливістю говорить Святе Письмо про довір'я до Бога: «Ніхто, хто надіявся на Господа, не був засоромлений. Хто дотримувався його заповідей і був забутий? Або хто його кликав і він погордував ним? Бо Бог співчутливий і милосердний, і простить гріхи в час скрути» (Проп. 11, 11-13).

Найбільше в Новому Заповіті говориться про результати молитви: Господь Ісус робить чуда тим, хто Йому довіряє. Наприклад, Центу-

ріон - поганський сотник говорить: «Господи, я недостойний, щоб ти увійшов у мій дім, але скажи тільки слово, і видужає слуга мій...» (*Мт. 10, 13*); або паралітик, якого спускають через дах (*Мт. 9, 2*); сліпець з Єрихону (*Мт. 9, 29*); жінка-ханаанянка (*Мт. 15, 28*); жінка-грішниця (*Лк. 7, 50*); десять прокажених (*Лк. 17, 19*).

Як можна сумніватися, коли сам Христос запевнив нас, що дасть нам усе, якщо проситимемо Отця Небесного в ім'я Його: «Істинно, істинно кажу вам: Чого б ви тільки попросили в Отця, він дасть вам у мое ім'я» (*Ів. 16, 23*). У цьому полягає секрет сили молитви.

Ніщо так не віддає Богові честі, як довір'я. Довіряючи Його силі й доброті, ми не будемо розчаровані. Господь має ще більше дарів, ніж дає нам. Його багатства ніколи не зменшуються; як говорить Тридентський Собор: «Незрушену надію покладіть на поміч Господню» (*Трид. Собор, сесія VI, гл. 13*).

Надія є принципом життєвої активності. Надія викликає святе бажання вірити в Бога. Це додає нам поштовху, необхідного старання, щоб здобути це добро. Вона збільшує нашу енергію, бо заохочує нас нагородою за нашу працю і старання. Якщо люди працюють з такою енергією, щоб здобути минущі блага (наприклад, спортсмени виконують дуже важкі вправи, щоб здобути нагороду на олімпіаді), то що сказати про найвище і непроминаюче добро. Св. Павло каже: «Кожний змагун стримується від усього; однак ті, щоб тлінний вінець здобути, а ми - нетлінний. Тож і я біжу, та не як навманці; веду кулачний бій не як повітря б'ючи, а умертвляю своє тіло і поневолюю, щоб, проповідуючи іншим, я сам, бува, не став непридатним» (*1 Кор. 9, 25*).

Надія додає нам відваги, додає запевнення нашої праці; веде до щасливого результату. Нема нічого гіршого, як боротися без надії на перемогу. Надія ж на перемогу додає енергії і завзяття, щоб витримати до останку. Ми самі по собі слабкі, але маємо за собою найбільшу силу: Бога, Ісуса Христа, Пречисту Діву Марію і святих. «Коли Бог за нас, хто проти нас?» (*Рим. 8, 31*) (*A. Tanquerey. The Spiritual Life. - P. 559-563*).

Необхідність надії. Надія необхідна як шлях до спасіння.

Надія необхідна дорослим як чинник до досягнення виправдання.

Тридентський Собор вчить, що надія необхідна як шлях до спасіння (*Трид. Собор, сесія VI, гл. 6*). Завдяки надії вірні сподіваються, що Бог їм простить задля Ісуса Христа. Справді, першим порухом,

який пробуджує у грішниках надію і страх перед Богом, є надія на відпущення гріхів задля милосердя Божого, коли навертаються. Якщо вони не довіряють Богові, потрапляють у розпач, не думаючи про каяття. Св. Амвросій каже, що ніхто не може добре відбутися тайни каяття, якщо не сподівається прощення (*П. Л. 16, 466*), і, тим самим, не може бути виправданий.

Однак можливо, що відразу збудить акт досконалої любові й жалю за гріхи, і тим самим поверне надію бути виправданим «згідно звичайного закону». Але цей акт любові віртуально містить у собі й акт надії: люблячи Бога як нашого приятеля, надіємося, що Він простить нам гріхи.

Святе Письмо не говорить виразно, бо більше наполягає на корисності, ніж на необхідності надії. Однак необхідність очевидна, бо апостол, підкреслюючи необхідність віри, додає: «Віра є запорукою того, чого сподіваємося, - доказ речей невидимих» (*Євр. 11, 1*), отже, виходить, що надія потрібна для каяття, як і сама віра. Грішник, який вірить і не надіється, легко впадає у розпуку й таким чином не спасеться.

Хто вже навернувся, зобов'язаний деколи збуджувати акти надії, щоб витримати й досягнути спасіння.

Святе Письмо поручає надію - наче наказ: «Багатим у цьому світі накажи, щоб не неслись думками вгору та не надіялися на нетривке багатство, лише - на Бога, який щедро дає нам усього для вжитку; щоб добро чинили, багатіли добрими ділами, були щедрі, ділилися радо і тим робом збирали собі скарб - добру підвалину на майбутнє, щоб досягнули життя правдиве» (*1 Тим. 6, 17*). Умовою до спасіння вважає надію: «Христос лее як Син у своїм домі. А дім цей - ми, якщо дотримаємо до кінця непохитне довір'я і похвалу надії» (*Євр. 3, 6*). Святий апостол Павло часто нагадував християнам, щоб надіялися: «Хіба не знаєте, що ті, які біжать на перегонах, біжать усі, але лиш один бере нагороду? Біжіть так, щоб її досягнути!» (*1 Кор. 9, 24*). «...Чекаючи блаженної надії і славного з'явлення великого Бога і Спаси нашого Ісуса Христа». Це все означає, що треба бодай кілька разів збуджувати акти надії (*Тит. 2, 13*).

Необхідність надії полягає в необхідності молитви. Молитва до Бога обов'язково включає надію. Просимо в Бога ласк тому, що надіємося. Тому св. Яків (1, 6) каже: «Тільки ж хай просить із вірою,

жодного вагання; бо хто вагається, той подібний до морської пізлі, що її здимає і колише на всі боки вітер».

Коли ми повинні збуджувати акт надії?

1. Коли хтось дійде до застосування розуму.
2. В небезпеці смерті.
3. Часто в житті той, хто по-християнськи живе і молиться, гідно приймає Святі Тайни, тим самим дотримується цих принципів.
4. Якщо хтось допустився тяжкого гріха, не повинен впадати у розпач, а покласти надію на Боже милосердя.
5. Якщо треба виконати припис, який без надії виконати неможливо, наприклад, на молитві, у сповіді.
6. Якщо на когось нападають спокуси, яких не може побороти, хіба збудить акт надії.

(*A. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis. - II. - P. 506-509*).

Користі з чесноти надії.

В нагороду за сповнення Божої волі Ісус Христос обіцяв нам вічну щасливість. Чинники, які потрібні для досягнення вічного щастя: Божа ласка; дочасні блага для підтримання життя; прощення гріхів; допомога при потребі; вислухання наших молитов.

Ісус Христос обіцяв нам також:

1) вічну щасливість: «Ось та обітниця, яку він сам обіцяв вам: життя вічне» (*1 Ів. 2, 25*). Казав Христос: «В домі Отця мого багато жител... іду бо наготовити вам місце» (*Ів. 14, 2*). Те саме збіцяє Христос у притчах про весілля, велику вечерю і робітників у винниці;

2) воскресити наші тіла: «І не дивуйтеся з того, бо надходить час, коли всі, хто у гробах, голос його вчують, і вийдуть ті, що чинили добро, на воскресіння життя. А ті, що зло чинили, - воскреснуть на суд» (*Ів. 5, 28*);

3) свою ласку, тобто допомогу Святого Духа до досягнення щасливості, бо хоче, щоб спаслися всі люди (*пор.: 1 Тим. 2, 4*). А ласка конче необхідна для спасіння: ласка, діюча до навернення, ласка освячуюча, до отворення нам неба;

4) дочасні блага потрібні для підтримання життя, бо каже: «Не турбуйтеся вашим життям, що вам їсти та що пити; ані тілом вашим, у що одягнутись... Отець же ваш небесний знає, що вам усе це потрібне» (*Мт. 6, 25-32*). Він зазначає також, що Бог пам'ятає навіть про птахів у повітрі та про лілеї і траву в полі; тим більше пам'ятає він про людину (*Мр. 6, 28-30*);

5) прощення гріхів, коли навернемося і будемо мати щире прагнення їх виправити: «Отак, кажу вам, що на небі буде більша радість над одним грішником, що кається, ніж над дев'ятдесят дев'ятьма праведниками, що їм не треба покаєння» (*Лк. 15, 7*). У притчі про блудного сина й загублену вівцю Христос зазначає, що Бог завжди готовий простити грішникові: «Бо не дивиться Бог на те, що людина зробила, а на те, що хоче зробити» (*св. Авг.*). Розбійник по правиці Ісуса ще на хресті одержав прощення: «Мені бо не люба смерть грішника, - слово Господа Бога. НавернітьсЯ ж і живіть!» (*Єз. 18, 32*);

6) допомогу при потребі. Коли апостоли злякалися під час бурі на морі, Христос суворо дорікнув їм: «Чого ви лякливі, маловіри?» (*Мт. 8, 26*). Бог є помічником у тривозі (*Пс. 46 (45), 2*);

7) вислухати наші прохання, бо каже: «І все, що попросите в мое ім'я, те вчиню, щоб Отець у Сині прославився. Вчиню, коли будь-що проситимете в мое ім'я» (*Ів. 14, 13-14*);

8) не лишити нас сиротами: «Я з вами до кінця віку». Ісус Христос навчив нас молитви «Отче наш», щоб ми тією молитвою просили Небесного Отця дати нам згадані блага. У другому проханні просимо про вічну щасливість, у третьому — про ласку, потрібну для осягнення щасливості, в четвертому - про дочасні блага, у п'ятому - про відпущення гріхів, у шостому і сьомому - про допомогу при потребі... Слово «амінь» означає, що Бог вислухає наше прохання. В «Отче наш» перелічені всі ті речі, яких маємо сподіватися від Бога.

Той, хто надіється на Бога:

1) втішається Його особливою опікою. Це доводять численні приклади від найдавніших часів аж по нинішній день. Свою особливу опіку Бог виявив трьом юнакам у вогненній печі, Йосипові в Єгипті, вкиненому до в'язниці, Божій Матері, коли Йосиф хотів її покинути. Доказом чудової Божої опіки над людьми є також звільнення Відня від турків у 1683 році. Особливою опікою Бога над українським народом, можемо з певністю сказати, є повалення комунізму й проголошення вільної України після стількох років страждань. Можна навести й тисячі інших переконливих прикладів Божої опіки над людством.

Бог «спасає тих, які надіються на нього» (*Дан. 13, 60*). Той, хто надіється на Бога, наче гора Сіон (*Пс. 124, 5*). Чим більша наша надія,

тин певніша Божа охорона: «Ніхто не постидався, що надіявся на Господа» (*Сир. 2, 11*);

2) **може все в Нього випросити.** Христос каже, що такий міг би навіть гори переносити (*Мр. 11, 23*), тобто долати найбільші перепони: оди. Мойсей, надіючись на Бога, розділяє своєю палицею води Червоного моря. Ілія посилає дощ на землю. Чоловік одержує стільки, на скільки надіється (Іван від Хреста); той, хто має надію, багатий ще перед тим як одержить багатство (*св. Ів. Листвичник*);

3) **обдарований надзвичайною силою духу.** Бог робить його безстрашним перед людьми, терпеливим і покірним у терпінні, а перед усім - у хвилину смерті.

Надія на Бога дає людині правдиву, надлюдську силу. Вона допомагає їй витримувати найважчі випробування. Безстрашним був Лазар у боротьбі з Голіафом; безстрашним був папа Лев Великий Покл вождем гуннів Аттілою (в 452 році). Якось на св. Мартина лапали розбійники і погрожували йому, що вб'ють, та коли побачили, святий не виявляє страху, здивовано запитали, звідки у нього така відвага. Св. Мартин відповів: «Я - християнин і як такий перебуваю під опікою Бога. Боятися не маю чого; швидше ви сійтеся»;

4) **терпеливий у злигоднях життя,** бо знає, що «страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (*Рим. 1, 18*). Іов був терпеливий у скрутний час, бо його тішила вже сама думка про майбутнє воскресіння і винагороду (*Іов 19, 25*). Як може "псувати той, хто вже бачить перед собою майбутню розкішну винагороду в небі? Серед терпіння св. Павло кличе: «Надто багато св: знений я радощами у всякому горі» (*2 Кор. 2, 4*), а в іншому місці: «Для мене бо життя - Христос, а смерть - прибуток» (*Флп. 1, 21*). «хотілося б мені померти, щоб із Христом бути, бо так багато краще» (*Флп. 1, 23*). «Тепер же приготований мені вінок справедливості, тле його дасть мені того дня Господь, справедливий Суддя» (*2 Тим.*

8). Коли св. апостол Андрій побачив хрест - знаряддя своєї смерті, з радістю вигукнув: «Здоров будь, дорогоцінний хресте, благосвячений смертю мого Бога. Наближаюся до тебе зі святим несенням і радістю. Як довго бажав я тебе, як довго тужив я за тобою» (162).

Св. Ігнатій, єпископ Антіохії (1 Ю7) зрадив, коли почув вирок смерті з уст цісаря Траяна. Коли ж християни в Римі хотіли

звільнили його, то просив їх, щоб не позбавляли його мученицького вінця: «Не боюся диких звірів, що розірвуть мої члени, коли лише можу через те здобути Ісуса Христа».

Св. Лаврентій, диякон (1²⁵⁸), якого пекли на розпаленому рожні за те, що не видав церковних скарбів, не втратив присутності духу, бо серед страшних мук говорив з усмішкою на устах до судді: «Можеш наказати обернути мене, бо з того боку я вже досить припалений».

Св. Цецилія (1²³⁰) каже своїм мучителям: «Померти за Христа - це значить міняти болото на золото, убогу хатину - на палату, земний порох - на королівський вінець».

Отже, надія для душі - безпечний і міцний якір (*Євр. 6, 19*);

5) має могутню спонуку до виконання добрих справ і геройських чеснот.

Надія веде місіонерів у поганські краї. Надія на майбутню винагороду спонукає їх до праці у Христовому винограднику, як рільника спонукає надія на жнива, а митця - надія на славу і визнання. Християнська надія ще певніша. Ми маємо надію на те, що обіцяє нам сама Правда. Бог з тими, хто з Богом. Надія веде нас до спасіння (*Рим. 8, 24*) (*Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - С. 362-369*).

(*сї.: Garrigou-Lagrange. - II. - P. 457-464*).

Християнська надія впливає з віри.

Християнська надія впливає з віри, бо ми надіємося на блага, які Господь обіцяв нам, і переконані, що Бог - найвірніший, всемогутній і найдобріший, і що Ісус Христос вислужив нам своєю смертю всі блага.

Надія виростає з віри, як стебло з кореня. Віра і надія - дві нерозлучні сестри (*св. Григорій Великий*). Віра вчить нас: блага є і їх можна мати; а надія хоче ті добра мати. Тому св. Павло каже: «Дотримуймося непохитно визнання надії, - бо той, хто обіцяв, вірний» (*Євр. 10, 23*). Ми переконані, що Бог, для котрого нема нічого немоясливого (*Як. 1, 37*), може виконати те, що пообіцяв (*Рим. 4, 18*), що Бог - любов (*1 Ів. 4, 8*), охочіше дає, ніж ми беремо (*св. Єронім*).

Христос вислужив нам своєю смертю на хресті вічне щастя і вказав шляхи, потрібні для її досягнення. Св. Августин каже: «Правда, що через мої великі гріхи я не повинен би надіятись ані на прощення, ані на небо; однак смію мати надію, що силою заслуг Ісуса

Христа буду спасенний завдяки каяттю і дотриманню Його заповідей». Бог не пожалів власного Сина, а видав його за всіх нас, хіба ж з ним і всього нам не подарує? (*Рим. 8, 32*).

Сильне переконання, що Бог - найвірніший, всемогутній і найкращий і що Ісус Христос вислужив нам усе добре, називаємо упованням на Бога. Таке уповання є коренем надії, і чим сильніший той корінь, тим сильніша й надія. Бачимо це на прикладі хворої жінки, що торкнулася краю одежі Ісуса Христа, коли Він входив до дому Яіра (*Мт. 9, 22*).

Можемо надіятися на осягнення благ, обіцяних нам Ісусом Христом, лише тоді, коли будемо дотримуватися Божих заповідей або принаймні виявлятимемо щирий жаль, коли переступимо їх.

Ми повинні пам'ятати слова Ісуса Христа: «Не кожний, хто промовляє до мене: Господи, Господи! - увійде в Царство Небесне, лише той, хто чинить волю Отця мого, що на небі» (*Мт. 7, 21*).

Отже, грішник може лише тоді надіятися на блага, коли щиро шкодуватиме про гріхи і матиме сильне прагнення виправитися.

Надія без чесноти є зухвальством (*св. Бернард*). Лютий цар Антіох Епіфанес, убивця сімох Макавейських братів, також надіявся на Божу допомогу, коли черв'яки пожирали його живцем, та не діждався її (*2 Мак. 9, 13*). Подібно було з Єрусалимом, коли в 70 році по Христі прийшла його остання година.

Коли ж безбожник буде спокутувати свої гріхи і чинитиме по справедливості, Бог не пам'ятатиме його гріхів (*Єз. 18, 21-23*). Ізраїльський цар Манассес спонукав свій народ до ідолопоклонства й осквернився убивством кількох пророків. За те Господь віддав його у руки ворогів. У кайданах завели його до Вавилону і вкинули до в'язниці. Тут Манассес розкаявся; почав шкодувати про гріхи й щиро обіцяв Господеві виправитися. І ось Бог визволив його з неволі й повернув на престол. Манассес дотримав обітниці, знищив святині божків і робив багато добра. Можемо згадати також історію пророка Йони (*2 Пт. 33*).

Праведник може спокійно сподіватися на те, що Бог дбатиме про всі його потреби. Та зі свого боку мусить старатися осягнути блага, яких сподівається від Бога.

Христос каже: «Шукайте перше Царство Боже та його справедливість, а все те вам докладеться» (*Мт. 6, 33*).

Ми - слуги Божі: ми виконуємо Його волю, а Він дбає про наші потреби і дає нам винагороду. Наше завдання - служити Господу Богу, Його завдання - дбати про нас (св. Іван від Хреста): «Хто дотримувався його заповідей і був забутий?» (Сир. 2, 12).

Бог не забуває своїх слуг. Ми ображаємо Його, коли не покладаємо на нього великої надії (св. Авг.). Св. Петро каже: «Усяку журбу вашу покладіть на нього, бо він піклується про вас» (1 Пт. 5, 7).

Але й ми також повинні старатися досягнути ті блага, яких сподіваємося від Бога: «Наші духовні й тілесні сили - це наче два ключі до скарбниці неба і землі. Хто не використовує тих ключів, терпітиме недостаток, бо Бог дає нам лише те, чого не можуть дати наші сили» (А. Штольц).

Треба найкращого сподіватися, але також найкраще робити (св. Карло Боромей). Чекати допомоги, не виконуючи свого обов'язку, - значить спокутувати Господа Бога (св. Франциск Салезій). Наприклад, той, хто хоче просити у Бога здоров'я, мусить, крім того, застосовувати різні засоби, які допоможуть повернути здоров'я, а решту зробить Бог.

Не слід вимагати від Бога чуда. Св. Павло мав дар зціляти хворих, однак радив Тимотееві, щоб деколи вживав вино і так поправляв своє здоров'я (1 Тим. 5, 23). Наприклад, якщо хтось не має праці, заняття, то повинен насамперед старатися знайти, а вже тоді мати надію, що Бог йому допоможе. Те саме стосується будь-якого іншого випадку. Працюй, а Бог тобі допоможе. Як каже приповідка: «Ти, Боже, поможи, але ти, лінюху, не лежи».

З християнською надією мусить поєднуватися спасенний страх перед гріхом.

Надія - наче одяг з двома рукавами. «Зі страхом і тремтінням працюйте над спасінням вашим» (Флп. 3, 32). Ніхто не має цілковитої певності, що належить до числа вибраних або що витриває в добрі аж до кінця (Тридент. Собор, 6, кан. 15, 16). Людина, яка довго перебувала у відкритому морі, знає, що навіть серед цілковитої тиші може зірватися буря і розбити корабель. Християнин повинен також пам'ятати, що ніколи не можна бути певним перед бурею спокус (св. Макарій). Бувало так, що тонули великі і дуже міцні кораблі, а малі й старенькі щасливо причалювали до пристані (св. Августин). Найпобожніші мужі, як-от цар Соломон, потрапляли перед смертю в безбожне життя, а найбільші грішники, як Августин

або Марія Магдалина, ставали святими. Навіть деякі ангели пішли до пекла, бо збунтувалися проти Бога. Святе Письмо каже: «Тож коли комусь здається, що він стоїть, нехай уважає, щоб не впав» (1 Кор. 10, 12). Маємо скарб ласки у глиняних посудинах (2 Кор. 4, 7), тобто таких, що можуть легко розбитися.

Недовіра до самого себе є слугою надії (св. Августин). Надія і боязнь поєднуються: надія веде нас вперед, боязнь робить нас обережними: та боязнь не зменшує надії, а навпаки, збільшує її.

Чеснота надії - це Божий дар.

Християнська надія є Божим даром, ми стаємо здатними до неї насамперед через освячуючу ласку.

Тут така ж справа, як із вірою. Божий Дух пробуджує в нас бажання небесних благ і наповнює нас упованням на Бога. Чим більше помножується в нас Божя ласка (чим досконалішою стає людина), тим більше ми схильні до надії. Тому у святих найсильнішою була надія в кінці життя. Отже, надія - наче ріка, яка чим ближча до моря, тим ширша і глибша. Теперішні наші хиби в чесноті надії змушені будемо виправляти в чистилищі.

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - С. 365*).

ЧОМУ БОГ ХОЧЕ, ЩОБ МИ НАДІЯЛИСЯ?

...тому, що чеснота надії так подобається Богові, що Він дає її нам як наказ, який зобов'язує нас під гріхом надіятися на Нього. Всі теологи згодні з цим, і це доводить Святе Письмо: «Звіряйтеся на нього повсякчас, народи, виливайте перед ним серця ваші! Бог - нам пристановище» (Пс. 62 (61), 9). «Той, хто боїться Господа, надіється на нього» (Проп. 2, 9). «Тому, підперезавши стан вашого ума, тверезі, надійтеся повнотою на благодать, що вам буде принесена в об'явленні Ісуса Христа» (1 Пт. 1, 13).

Тому ця надія на вічне життя має бути певна, сильна в нас згідно з наукою св. Томи: «Надія - це певне очікування блаженства» (II-II, п. 18).

Триденський Собор декларує: «Всі люди повинні покласти всю свою надію на Божу допомогу... бо Він у них викликає бажання і виконання».

А св. Павло каже: «Власне, тому й терплю я оце, але не соромлюся, бо знаю, в кого я увірував, і я певен, що він спроможний збе-

регти мое передання на той день» (2 Тим. 1, 12). У цьому й полягає відмінність між християнською надією і надією світу (св. Альфонс).

Богові подобаються ті, хто на нього надіється. Досконала надія, без сумніву, подобається Богові. Він любить тих, хто до Нього прямує і заради Нього нехтує земними благами.

Він благословляє тих, хто витримує суворі випробування, труднощі, сильні спокуси і завжди надіється на Його доброту. «Чим більше ми сподіваємося від Бога, тим більше ми одержуємо» (св. Іван від Христа), і наша надія зростає в міру нашого відречення від себе. Справді, незбориме довір'я здобуває Господнє серце.

(Gabriel. *Ascetical Conferences*. - P. 179; cf.: *The Spiritual of the Catholic Church*. - P. 162-163).

ЕФЕКТИ НАДІЇ

Надія долає всі перепони. Надія дуже зміцнюється після різних труднощів. Згідно з навчанням св. Павла: «...Ми вірою одержали доступ до тієї ласки, що в ній стоїмо, і хвалимося надією на славу Божу. Та й не тільки це, але ми хвалимося і в утисках, знаючи, що утиск виробляє терпеливість, терпеливість - досвід, а досвід - надію. Надія ж не засоромить, бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний» (Рим. 5, 2-5).

Пояснюючи слова св. Павла, св. Тома каже: «Св. Павло показує нам, перш за все, велич надії через велич речей, яких сподіваємося, тобто вічного життя. Тоді раптово приходить надія.

Той, хто сильно надіється на щось, охоче зносить заради того всі труднощі та прикροщі. Тому знаком, що ми маємо сильну віру в Христа, є ситуація, коли ми не тільки хвалимося славою майбутнього життя, а й тішимося в наших лихоліттях, горі, нещасті, в наших досвідах, які маємо перенести: «...бо через багато страждань нам треба ввійти в царство Боже» (Ді. 14, 22).

Надія приносить радість. Св. апостол Яків каже (1, 2-4): «Уважайте за найвищу радість, мої брати, коли підлягаєте різноманітним спокусам. Ви знаєте, що іспит вашої віри виробляє витривалість, за витривалістю ж нехай слідом іде чин досконалий, щоб ви були досконалі та бездоганні й щоб нічого вам не бракувало».

Надія приносить мир. Бог обіцяє нам життя вічне, а переконаність у цьому приносить душі мир. А мир - це корінь чесноти надії. Коли віра запевняє волю, що ми можемо радіти і посідати Бога,

якщо будемо застосовувати ті чинники, які Бог подає нам, тоді ми робимо два великі акти чесноти: 1) дивимося вперед, щоб сповнилися Божі обітниці; 2) кладемо наші серця в тому, що будемо його посідати (св. Франциск Салезький).

Надія в досвідах робить нас випробуваними. Оскільки людина зносить злигодні спокійно, терпляче, вона стає випробуваною. Ми читаємо про праведника в книзі Мудрості (3, 4-6): «Бо хоч, в очах людських, їх спіткала кара, надія їх повна безсмертям; вони, потерпівши трохи, великих благодійств зазнають, бо Бог їх досвідчив і знайшов їх достойними себе».

Досвіди є причиною зростання надії, а надія нас не підведе, бо ми надіялися на Бога: «Ніхто, хто надіявся на Господа, не обманувся» (Проп. 2, 11). Очевидно, що Господь не відкине від себе тих, хто Його любить, про це свідчить уже те, що Він дав свого Сина... «через якого ми вірою одержали доступ до тієї ласки, що в ній стоїмо, і хвалимося надією на славу Божу» (Рим. 5, 2).

У досвідах зростає любов до Бога. Квітисти вважають, що у великих досвідах, замість зрікатися нашого бажання спастися, ми мусимо «вірити проти віри» і любити Бога задля Нього самого. Тоді любов дуже зростає, стає чистою, далекою від зруйнування довір'я; навпаки - любов оживляє надію.

Ці досвіди допомагають очистити надію. Можна з певністю сказати, що ці досвіди допомагають очищенню надії від усякого себелюбства та бажанню нашої досконалості настільки, наскільки вона наша.

Слуга Божа, яка бажала стати святою, пізніше висловила своє бажання менш персонально, але більш об'єктивно: «Господи, нехай твоє царство буде глибше до мене». Вона була щаслива, що не мала репутації святої, і задоволена, коли була пошанована оточуючими. Вона старалася завжди бути близько злученою з Господом, щоб він її любив. Тому надія зростає, коли вона очищена.

Так батько Авраам надіявся в досвідах.

Св. Никола з Фіє висловив подиву гідну надію в молитві - з луку найсильнішої надії і чистої любові: «Господи, візьми все, що стримує мене наблизитися до Тебе. Забери мене від мене самого і дай мене цілковито Тобі». Ми можемо також сказати: «Дай себе самого, Господи, цілковито мені, щоб я тебе любив чисто і назавжди».

Практичний висновок. Пам'ятаймо, що в нашому житті є дві паралельні серії щоденних фактів: **1) зовнішні події**, які йдуть одні за одними від ранку до ночі; **2) актуальні ласки**, які нам пропонуються і навіть даруються з хвилини на хвилину, щоб ми мали з тих випадків більшу духовну користь, буде вона радісна чи болюча. Якби ми часто думали про це, сталось би те, про що каже св. Павло: «Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (*Рим. 8, 18*).

Навіть надокучливість, відсіч і неприємності дають нам так багато нагод для піднесення наших сердець до Бога в душі віри і довір'я до Нього.

Св. Франциск Салезький у другій своїй конференції каже про надію: «Навіть якби ми не відчували довір'я до Бога, ми мусимо збуджувати акти надії. Недовір'я до себе самих і наших власних сил мусить поєднатися з покорою і вірою, через що одержимо ласку довір'я до Бога. Чим більше ми відчуваємося нещасливими, тим більше довір'я повинні мати до Нього, бо Він бачить наш стан і може прийти з допомогою. Ніхто, хто довіряє Богові, не залишиться без плодів надії. Душа повинна бути спокійною, покладаючись на Нього, що може дати зріст посіяному і посадженому. Не переставаймо працювати, але трудімося, покладаючи довір'я на Бога, щоб дав нам успіх у нашій праці» (сф.: *Garrigou-Lagrange. - П. - Р. 184-186*).

Гріхи проти надії.

Проти надії можна згрішити подвійно так: **1) забуттям** - коли не збуджуються акти надії, як наказано; **2) провинною** - коли надія відкидається через розпуку або покладається надмірна надія на Боже милосердя.

Треба, однак, зауважити, що головна причина цих гріхів - **невпорядкована прив'язаність до земних речей**; коли земні блага цінуються більше, ніж вічні, так, наче б ми хотіли вічно перебувати на землі. Що в основному стається з багатими і тими, хто прив'язаний до приємностей і втіхи? Вони деколи нехтують небесними благами і бачать своє щастя у земних речах. Тяжким гріхом вважається те, що відриває нас від любові Бога та інших християнських обов'язків.

РОЗПУКА

Розпука - це добровільна зневіра досягнути блаженство або чинники, необхідні для його досягнення.

Св. Тома навчає (II-II, п. 20, 1-4):

1. Розпука - це втрата або залишення надії. Св. Павло каже. • Вони, очманівши, віддали себе непогамованій розпусті, щоб з ненавистю коїти всяку нечисть».

2. Не кожний, хто впадає у розпач, втрачає чи відкидає віру. Хоч людина знає завдяки вірі, що всі гріхи можуть бути прощені, однак через збаламучений осуд у своєму власному випадку може покинути всю надію на прощення для себе.

3. Розпука - найтяжчий гріх. Вона повністю відвертає людину від Бога. Сама по собі розпука не така тяжка, як невірство або ненависть до Бога. Однак для людини вона більш небезпечна, ніж перелічені гріхи. Бо розпука спонукає людину кидатися стрімголов у різні гріхи.

4. Розпука народжується від безладу в душі, як, приміром, розпусти. Але особливо вона приходить з гріху розкоші, з духовних лінощів, які не ведуть душу до подолання труднощів і перемоги їх силою та ласкою надприродної надії (II-II, п. 20).

Гріх здійснюється добровільно, тому відрізняється від недобровільного подразнення, розладу чи божевілля, що трапляється у божевільних. Вони мають злий мотив: завжди сумніваються, чи перебувають вони у стані тяжкого гріха чи ні, чи поповнили його зі злости, чи є в небезпеці засудження.

Відрізняється від них духовне занедбання, що трапляється часом навіть у найдосконаліших.

Вони, через допуст Божий позбавлені духовної радості, піддаються різним спокусам, тож думають, що Бог залишив їх і падають духом.

Бона описує так: «У вищій сфері розум затемнюється густою пільмою, втомлюється воля, душа ніде не знаходить потіхи - ані в Бозі, ані в створіннях: вся теплота — жар любові остигає, і, що найгірше, так багато спокус напире, що людина потрапляє у зневіру, богохульство і стає схильною до розпуки. Цей страшний стан експерти духовного життя порівнюють зі страшними муками пекла» (cf.: Bona. *De Diseresion Spirituum*. - C. 13; cf.: St. Jean De la Croix. *La nuit*).

Щоб довідатися, чи пенітент справді піддався розпуці, сповідник відповідно повинен його розпитати, чи дотримувався він звичайних релігійних і побожних вправ, чи не переставав молитися в час,

коли був страх і скорбота. Якщо молився, можна вважати, що він вільний від того гріха. Якщо перестав молитися, думаючи, що Бог не хоче йому допомогти, - тяжко грішити. Якщо, однак, це діялося через надмір смутку, літєплості чи ослаблення, - грішити легко.

Причини розпуки: брак віри; надмірна прив'язаність до насолод, насамперед, до розпусти; духовне незадоволення; надмірна надія на Боже милосердя; меланхолія.

Причиною розпуки є **брак віри**, бо віра є фундаментом надії. Такою була розпука Каїна, коли сказав: «І сказав Каїн до Господа: «Кара гріху мого занадто велика, щоб її винести!» (Бут. 4, 13). Він уважав, що Бог не простить гріхи навіть тим, що правдиво каються.

У розпачі цар Павло проколов себе мечем, коли у боротьбі з усіх боків напірали на нього филистимці (1 Цар. 31).

Так же і Юда, продавши Христа, повісився. Зате взірцями довір'я до Бога були терпеливий Іов, Товія, Йосиф Єгипетський.

Християнин не повинен впадати в розпач, коли знає, що Боже милосердя безмежне і що в найбільшій потребі Божа допомога найближча.

Розпука веде звичайно до самогубства, вічного засудження.

Страшний приклад Юди. Розпука є гріхом проти Святого Духа, а такий гріх не може бути прощений. Хто сумнівається в Божому милосерді, той зневажає Бога так же, як зневажає, сумніваючись в існуванні Бога. Юда тяжко образив Бога тим, що втратив надію на Боже милосердя, і тим, що зрадив Ісуса Христа. «Юду погубив не стільки вчинений злочин, скільки розпука», - каже св. Августин. Для людини, що позбавляє себе життя з розпуки, на іншому світі страшною мукою буде усвідомлення, що вона могла зазнати від Бога чудесної допомоги, якби не втрачала надії.

Причиною розпуки є також **надмірна прив'язаність до насолод, насамперед до розпусти**. Через це людина нехтує духовними благами; коли ж хоче їх отримати, їй так важко опанувати розпусту і покинути принади тіла, що дехто впадає у розпач, і сумнівається, чи зможе здобути перемогу й вічне спасіння. Як описує сам св. Августин: «Трималися небилиці, небилиці і марноти марнот - давні мої приятельки і мурмотіли: «Чи залишиш нас? Чи від цієї хвилини не будемо з тобою аж до вічності? Чи від цього моменту тобі не можна робити цього й іншого аж до вічності?» І що піддавали?.. Який бруд - яку ганьбу... Хотіли стримати мене, вирвати і відлучити,

~эб не перейти, куди був покликаний; і кликала мене бурхлива звичка: «Думаєш, що можеш обійтися без них?» (*Augustinus. Confess., lib. VIII, c. II, n. 26*).

Розпуку також спричиняє **духовне незадоволення**. Це втома і від-; і за-нехить до вправлення у чеснотах, страх перед труднощами, лралею, через що вважаємо, що надто важке і неможливе добро до шовнення, тому стримуємося від нього (*св. Тома. II-II н. 20 а 4*).

Надмірна надія на Боже милосердя - пересуд. Найперше вводить нас у спокусу, опісля кидає у гріхи, врешті веде до розпуки.

Спокусник підступно вводить нас, неспідготовлених, у гріх, пере-: знуючи, що гріх легкий і легко прощається; а коли вже поповнимо гріх, відстрашує нас від каяття, збільшує його тяжкість, незносимий тягар і непощадну Божу справедливість.

Св. Тома так навчає (*II-II, n. 21, 1-4*):

1. Надмірна надія на Боже милосердя (презумпція) як гріх проти надії - це цілковито нерозважне очікування на те, що Бог нас т:рятує, хоч у нас є зла воля, яка робить це спасіння неможливим. Під ім'ям і звичкою довір'я до Бога презумпція ображає Бога : зменшує нашу власну розсудливість. Ця презумпція полягає, напри-клад, в очікуванні прощення гріхів без каяття; в очікуванні неба без праці, яка заслуговувала б на небо.

2. Надмірна надія на Боже милосердя - це гріх, який може бути дуже тяжким, але не є таким тяжким сам по собі, як гріх розпуки. Бо, хоч він невпорядкований і нерозумний у своєму :чікуванні, однак визнає (хоч образливо і невпорядковано) Боже осердя і доброту, що розпука цілковито відкидає і заперечує.

3. Презумпція, як виглядає на перший погляд, чинить опір радше ілрахові, ніж надії. Бо людина, що має презумпцію, здається, не лякається нічого, буде це рабський страх чи синівський. Але це тільки чистий погляд. Чеснота, якій прямо чинить опір презумпція, має той самий об'єкт чи предмет: надія - у впорядкований спосіб, з презумпція - надмірна надія, в невпорядкований спосіб.

4. Презумпція впливає з пустої слави, тобто з гордого переко-нання в тому, що людина має досить сили, щоб змагатися з ким-аабудь і що вона - таке важливе створіння, що Бог не може допус-тити, щоб воно загинуло.

Не треба ніколи надмірно надіятися на милосердя Боже, тобто грішити безнастанно думкою, що Бог у своєму милосерді нікого не може засудити.

Між надією і страхом завжди повинна бути рівновага. Помилковим є страх перед Богом без надії; але й помилка - цілковита відсутність страху, коли людина вважає своє спасіння гарантованим (це надмірна надія) або коли думає, що Бог не може відмовити їй у допомозі (спокутування Бога).

Нерозумний той, хто пам'ятає лише про милосердя, а забуває про Божу справедливість. Ісус Христос каже: «Якщо не будете покутувати, всі так згинете» (*Лк. 13, 3*). Не говори: «Я знову висповідуюся» або «Я ще перед смертю навернуся», бо не знаєш ані дня, ані години, коли Бог покличе тебе постати перед судом. Нерозумний той тягароносець, який щоразу збільшує свій тягар, бо остаточно не зможе його підняти. Карфагенець Ганібал, перемігши кілька разів римські війська, почав вести з воїнами вигідне і розкішне життя, бо думав, що вже ніхто його не зможе перемогти. Коли ж римляни вирушили проти нього, а він зрозумів, що не дасть собі з ними ради, сказав: «Коли я міг, не хотів; тепер, коли я захотів би, - не можу». Нещасливий той християнин, який змушений буде казати так при смерті (*о. Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - С. 371*).

МЕЛАНХОЛІЯ

Серед природних причин розпуки є й меланхолія - деяка диспозиція, яка спричиняє смуток і пригноблення духу.

У меланхоліків переважають тривога, смуток, неспокій, пригноблення. Людина стає сумною та мовчазною, виглядає пригніченою, безнадійною, малодушною. Її рухи виявляють неміч і пригноблений дух. У хвилини розпачу меланхоліки зворушуються, заламують руки, б'ють головою об стіну або кидаються на землю. їхній розум зайнятий примарою власної злоби і меншовартості, що схиляє їх до самогубства. Меланхолії можна позбутися через краще харчування, хіба що вона хронічна (*Benișag. - Op. сії. - 563*).

Меланхоліка характеризують повільні й глибокі реакції. Враження не відразу, а повільно охоплюють його, проте охоплюють глибоко і надовго, причому часто буває так, що реакція за своєю силою й тривалістю значно перевищує подразнення. При цьому треба зазначити, що типовому меланхолікові властиве явище, яке можна назвати наростанням внутрішніх переживань. Наприклад, якась незначна образа спочатку не викликає у меланхоліків сильного почуття, але поступово воно посилюється. Меланхолік не забуває про образу,

довго думає про неї, переживає її, і вона, врешті-решт, перетворюється на щось значне й гнітюче. Таке наростання почуттів можна порівняти з тим, як діти ліплять снігову бабу: спочатку беруть маленьку кульку снігу, а потім вона поступово перетворюється на велику кулю.

Щось подібне діється і з переживаннями меланхоліка. З цього видно, що меланхолік живе переважно внутрішнім життям: йому властиві розмірковування й самоаналіз та пов'язана з цим замкненість у собі. Крім того, меланхолікові більш властиві сумні переживання. Через замкненість і переважання сумних настроїв меланхолік важко сходиться з людьми. Йому властиве вибіркове ставлення до людей; він вагається і роздумує, поки зійдеться з кимось і відкриє свою душу. Зате коли меланхолік з кимось сходиться, він стає вірним і надійним другом (*Ващенко Г. Виховання волі і характеру. - Лондон, 1952. - С. 178*).

НАДМІРНА НАДІЯ НА БОЖЕ МИЛОСЕРДЯ

Надмірна надія, оскільки вона суперечить надії, - це нерозважне, необачне очікування блаженства і чинників до його досягнення, проти порядку Божого Провидіння.

Бог, розподіляючи свої дари, встановив деякі закони, які відповідають мудрості. А гріх надмірної надії полягає в тому, що людина бажає духовних благ не зважаючи на встановлені Богом закони. Це трапляється в різний спосіб.

Надмірна надія єретична, коли вносить помилку проти віри. Такою надмірною є надія пелагіян, які самотужки сподіваються здобути прощення гріхів та інші ласки небесного блаженства; або ж надія лютеран, які вірять, що матимуть відпущення гріхів і вічне блаженство тільки завдяки заслугам Ісуса Христа, без особистого каяття і дотримання заповідей. Або надмірна надія кальвіністів на Божу допомогу при скоєнні злого вчинку, наприклад, помсті ворогові. Вони вважають, що Бог може позитивно співпрацювати в грісі.

Надмірне довір'я є звичайним, не єретичним, коли хтось без помилки у вірі надто сподівається від Божого милосердя або власних сил. Наприклад, сподівається здобути надзвичайні ласки, які даються найбільшим святим, або сподівається Божого милосердя як мотиву вільніше грішити, помножуючи гріхи, бо каже, що Бог легко відпускає багато гріхів, як і один, і завжди милосердний

до тих, що каються, а також до тих, що пізно навертаються до чесноти.

Однак тим, хто грішить або перебуває в грісі через почуття, пристрасті чи неміч, з надією мати прощення або легко висповідатися з гріхів, не властива презумпція - надмірна надія на Боже милосердя, але надужиття ласки, що треба уважно оминати.

Причинами надмірної надії є, крім помилок у вірі, гордість і пуста слава.

З гордості походить надмірна надія на Боже милосердя. Люди думають, що можуть досягнути славу без заслуг або прощення гріхів без каєття; вони так же себе возвеличують і вважають, що хоч грішать, та не можуть бути позбавлені слави.

З марної слави походить надмірна надія, бо людина возносить себе понад сили, щоб інші її поважали (*св. Тома. II-II, п. 21, а 4*).

Легкодушність. Деколи надмірна надія походить із легкодушності; забуваючи про свою неміч, людина надто надіється на власні сили, і тоді вона має повсякденний гріх.

Злоба надмірної надії.

Надмірна надія еретична і є тяжким гріхом, бо суперечить вірі й надії, як і Божим прикметам, вносить несправедливість; коли добровільна, нищить звичку надії, бо відвертає віру, яка є фундаментом надії. Треба, однак, визнати, що є лютерани доброї віри, які прагнуть досягнути спасіння з самих заслуг Христа, без дотримання заповідей.

Надмірна надія звичайна є сама по собі тяжким гріхом, однак допускає легкість матерії (*Scaramelli. - Op. cit. - Art. II (de Spe); M. d'Hulst. Conf. 4-5. - Careme, 1892; Ad. Tanquerey. Precis, pp. 1199-1206*).

Не спокушати Бога.

Ніколи не можна спокушати Господа Бога, тобто зухвало наражатися на небезпеку в надмірній надії на Божу допомогу.

Пам'ятаймо Христові слова: «Не будеш спокушати Господа Бога твого» (*Мт. 4, 7*). Сподіватися на Божу допомогу можемо тоді, коли робимо те, чого Бог від нас домагається. Той, хто чинить легкодушно, повинен знати, що Бог може його покинути. Тому Бог каже: «Хто любить небезпеку - в ній і загине» (*Сир. 3, 26*). Диявол спокушав Христа, щоб Він кинувся з даху святині (*Мт. 4, 6*). Спокушанням Бога були також в середні віки т. зв. «суди Божі». На них оскарженого змушували ходити по розпеченому залізу або брати його в руки,

очікуючи від Бога, щоб здійснив чудо на захист невинно оскарженого. Спокушанням Бога був також поєдинок - двобій, коли думали, що Бог охоронить невинного (*Папа Іван I*).

Той, хто тяжко хворіє і не звертається до лікаря і не застосовує ліків, думаючи, що Господь Бог сам йому допоможе, ображає Бога; хіба що знає з досвіду, що сама природа перемагає хворобу, або не має коштів на оплату лікування. Здавна не вважали мучеником того, хто без потреби добровільно наражався на мученицьку смерть, хоч і гинув за віру. «Спокушання Бога - це прояв великої недостатці пошани до Бога» (*св. Альфонс*).

(*о. Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Ч. I. - Жовква, 1913. - С. 361-373; Асі. Тапдигеу. - Ор. сН. - Р. 559-563*).

ЧИННИКИ ЗДОБУТТЯ НАДІЇ

В першу чергу треба зауважити, що надія зростає завдяки тим же середникам, що й віра, бо віра є фундаментом надії. Чинниками здобуття надії є: молитва, вдячність Богові за дар віри і надії, читання Святого Письма, читання побожних книжок, уникання заборонених книжок, читання життя святих, слухання проповідей, вправлення в чесноті віри й надії, пояснення всього у світлі віри, виявлення нашої надії вчинками, жертвування всіх справ Богові.

1. Надія здобувається за допомогою **молитви**, бо надія, як і віра - це дар Божий: треба молитися, щоб одержати світло розуму; треба молитися, щоб воля схилилася до віри: «Апостоли сказали Господеві: "Додай нам віри"» (*Лк. 17, 5*).

2. Ми повинні **дякувати Богові за дар віри й надії**.

3. Ми повинні **читати Святе Письмо**.

4. Треба **читати побожні книжки**, де пояснюються догми і християнські засади.

5. **Не слід читати заборонених книг**.

6. Треба постійно **читати життя святих**.

7. Бажано **слухати проповіді** в церкві чи конференції.

8. Слід **вправлятися в чесноті віри й надії**.

9. Треба **все пояснювати і оцінювати у світлі віри й науки Христа**.

10. У розмовах ми повинні говорити про навчання Євангелія. Хвалити те, що хвалив Христос, і засуджувати те, що засуджував Христос, а не так, як деякі теперішні християни хвалять те, що не схвалював Христос, і менше оцінюють те, що Христос хвалив і заповідав.

11. Ми повинні виявляти нашу надію вчинками, тобто не жити згідно тіла і крові, а згідно Божого духа. Робити добрі вчинки не для того, щоб бачили люди, а для того, щоб ми подобалися Богові.

12. Прокинувшись уранці, ми повинні перехреститися і всі свої справи жертвувати Богові через Христа. Молитися в ім'я Ісуса Христа (Ів. 16, 23). Коли слухаємо настоятеля, ми повинні пам'ятати Христові слова: «Хто слухає вас, мене слухає» (Лк. 10, 16). Коли даємо милостиню, ми повинні усвідомлювати, що роблячи це, робимо для Христа: «Усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (Мт. 25, 40). Якщо напосідатимуть спокуси, треба казати: «Я можу все в тому, хто укріплює мене» (Флп. 4, 13). Той, хто чинить добро - щоденно зростає: «Хто перебуває в мені, а я - в ньому, той приносить плід» (Ів. 15, 15).

13. Співпрацювати, щоб зберегти й поширити віру і надію серед людей. Це буде **знаком удачності** Богові, який дає нам світло віри, надії і любові. Крім того, справа любові до ближніх є визначна, це також буде і любов до нас самих, бо Бог винагороджує за такі вчинки, «...бо віра є за порукою того, чого сподіваємося, - доказ речей невидимих. Через неї предки були добре засвідчені» (Євр. 12, 1-2).

14. Чиста совість - це стан ласки.

Щоб дотримуватися чесноти надії, потрібно мати, перш за все, чисту совість, тобто бути в стані ласки. Робити добрі вчинки або мати бодай щире і сприятливе бажання отримати ласку. Той, хто перебуває в стані тяжкого гріха, повинен боятися засудження. Праведник, який знає, що є прибраним Божим сином, легко довіряє Небесному Отцеві. «Любі! Коли серце не винує, то ми маємо довір'я перед Богом, і що б ми не просили, одержуємо від нього, бо заповіді його бережемо і чинимо те, що йому вгодне» (1 Ів. 3, 21-22).

Св. Августин пояснює це так: «Надією керує добра совість: як погана совість веде до розпуки, так добра совість веде до надії... Надіється той, хто керується доброю совістю. Той, кого гризе зла совість, відвертається від надії і може очікувати для себе тільки засудження. Щоб надіятися на царство, треба мати добру совість; і щоб мати добру совість, людина повинна вірити і працювати» (П. л. 36, 261).

15. Мати довір'я до Бога і любов.

Хто втішається доброю совістю, той не довіряє людям і створінням, а тільки Богові. Тому за всіх обставин тільки в Бога просить

і сподівається від Нього поради, сил і ласки, пам'ятаючи про безконечну Божу силу, милосердя і вірність. Тому, маючи допомогу з Божої скарбниці, може подолати всі перешкоди: «Господь - мое світло й мое спасіння: кого маю боятись? Господь - мого життя твердиня: кого маю страхатись? ...Нехай і облогою стануть проти мене, не настрашиться мое серце; нехай і війна настане проти мене, навіть тоді буду я уповати» (Пс. 27 (26), 1-3).

Правда полягає в тому, що ніщо не може відірвати нас від любові Бога, і що для нашого щастя вистачає: «Бо я певний, що ні смерть, ні життя, ні ангели, ні князівства, ні теперішнє, ні майбутнє, ні сили, ні висота, ні глибина, ані інше якесь створіння не зможе нас відлучити від Божої любові, що в Христі Ісусі, Господі нашім» (Рим. 8, 38-39).

16. У сумнівах усю надію ми повинні покладати на Бога.

Найбільше у сумнівах покладаймо всю свою надію на Бога, який може врятувати тебе від небезпеки, і дякуймо Богові, що переніс злидні. Це допоможе нам до збільшення вічного блаженства в небі.

Св. Павло навчає так: «Та й не тільки це, але ми хвалимось і в утисках, знаючи, що утиск виробляє терпеливість, терпеливість - досвід, а досвід - надію. Надія ж не засоромить, бо любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний» (Рим. 5, 3-5).

Правда полягає в тому, що коли терпимо з Христом, то з Христом і прославимось; наша слава буде відповідна утискам, які ми терпляче перенесли, і якщо що-небудь тяжке ми витерпіли задля Бога, то в такій мірі зросте в нас слава вічна: «...а коли діти, то й спадкоємці ж Божі - співспадкоємці Христа, якщо ми страждаємо разом із ним, щоб разом з ним прославитися. Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (Рим. 8, 17-18). «Бо те, що одну мить триває, - наше легке горе - готує нам понад усяку міру вічну ваготу слави» (2Кор. 4, 17).

17. В сприятливих обставинах нашого життя ми повинні звертати ~~твій~~ розум до вічних благ. Інакше створіння і пожадання поглинуть нас, а це може бути великою шкодою для душі. Коли нам добре ведеться, ми схильні забувати про Бога і всю нашу надію звертати на створіння, багатство, приятелів. Стаємо тоді приземленими, маємо пожадання і нехтуємо небесними благами.

Тому ми повинні звернути свої очі до неба: «...Нам, що дивимось не на видиме, а на невидиме. Видиме бо - дочасне, а невидиме - вічне» (2 Кор. 4, 18).

Необхідно молитися, щоб нехтувати тимчасовими речами, а полюбити небесні: «Допоможи народові твоему, щоб полюбив те, що наказуєш, бажав того, що обіцяєш, щоб спрямувати свої серця до земних різномірностей там, де є правдива радість».

(cf.: *Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis. -II. - P. 513-515*).

17. Вправлення у чесноті надії.

Надприродна влита схильність на Божі обітниці вічного життя потребує співпраці з боку людини. Завдяки вправленню в надії наша схильність стає більш свідомою, швидшою, жвавішою і полегшеною. Цю вправу можна виконувати подвійно:

1. Боротися проти вад надії.
2. Позитивно працювати у вірі й добрих справах.

В ОБОРОНІ ЗА ЧЕСНОТУ НАДІЇ

Здається, за жодну чесноту не буває такої боротьби, як за чесноту надії. Вона - наче квітка, яка виростає з кореня віри, щоб принести плід у любові. Якщо приморозок знищить цей квіт, стрижень надприродного життя зів'яне. Надії суперечить не тільки гріх проти віри, про що говорить моральна теологія, а й деякі вади і недосконалості проти віри, як-от:

Занедбання вправлень у чесноті надії.

Хоч не збуджуються акти проти надії, однак занедбання актів надії - це вже велика вада. Грішать проти чесноти надії ті, хто ледве чи думає про небо, не має бажання зростати в духовному житті, нічого не просить у Бога. Це ті, хто невпорядковано любить земні речі, хто має дочасні блага і шукає в них задоволення, хто прив'язаний до земного. Однак надія підносить від речей земних до небесних і вічних. Той, хто тримається земних речей, стримується в духовному поступі, а той, хто вправляється в надії, росте і насичується.

Щоб виправити цю помилку, треба:

- а) думати про небесне блаженство, обіцяне нам Богом;
- б) не забувати про минущість цього життя, яке є тільки подорожжю до вічної батьківщини, тобто до вічного життя;
- в) розмірковувати про вартість вправлення в надії, що віддає Богові честь і славу, яка Йому належить. Якщо ми не надіємося на Нього або тільки трохи сподіваємося, то не визнаємо Його як Отця.

Чому християнин не може надіятися на Нього, якщо «Він власного Сина свого не пощадив, а видав його за всіх нас, - як же разом із ним не подарує нам усього?» (*Рим. 8, 32*). Там, де бракує надії, бракує і любові, бо любов довіряє улюбленому, а любов «...все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить» (*1 Кор. 13, 7*).

ЗНЕВІРА

Про зневіру можемо говорити тоді, коли хтось падає духом через труднощі. Вона досить поширена серед побожних осіб, і нерідко вони не визнають це вадою, а навпаки думають, що це чеснота покори. Пригноблення духу приходять або через попередні гріхи, або через невпевненість у тому, що людина перебуває в стані ласки; або через справедливість суду Божого і тайни Провидіння; або через щоденну неміч, малий поступ у духовному житті; або через духовне убозтво; або через зовнішні чинники: тривогу, труднощі, брак доброго досвіду, спокуси і боротьбу.

Ця вада часто стає гріхом, і тому треба з того сповідатися. Завжди є бодай велика недосконалість, бо каже Господь: «Сказав я вам це, щоб ви мали в мені мир. У світі страждатимете. Та бадьортеся! Я бо подолав світ» (*Ів. 16, 33*).

Ми боремося з цією вадою, коли усуваємо її причину.

Коли ми перебуваємо на самоті і в пості: падаємо духом, коли розмірковуємо про остаточні речі і про Провидіння Боже.

Коли часто згадуємо про об'явлені правди: Бог «хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до розуміння правди» (*1 Тим. 2, 4*). Треба слухати також духовного провідника. Якщо падаємо духом через велику кількість тяжких гріхів минулого, поміркуймо, що Юда був засуджений не тому, що зрадив Христа, а тому, що після вчинення гріха впав у розпач. Треба пригадати собі цю правду: «Закон же прийшов, щоб збільшився переступ, а де збільшився гріх, там перевершила ласка, щоб, як панував гріх зо смертю, так панувала і ласка через оправдання на вічне життя, через Ісуса Христа, Господа нашого» (*Рим. 5, 20-21*).

Св. Августин каже (*П. II. 32, 808*): «Багато і великі мої втоми і ослаблення, але більша твоя медицина». Безодня людської нікчемності кличе до безмежного милосердя і Божої ласки. Звернімо увагу на тих, що грішать проти віри, тобто тих, що вірять, що є дуже великими грішниками у цьому житті, не можуть навернути-

ся. Якщо падають духом через зовнішні турботи та спокуси так, що душа могла б сказати з псалмоспівцем: «О Господи, як багато моїх ворогів, багато їх повстали проти мене. Багато тих, що мені кажуть: «Нема йому спасіння в Бозі!» (Пс. 3, 2) - нехай згадають слова апостола: «Тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим. 8, 28). Треба думати про життя святих, які ввійшли у вічне життя, пройшовши через безліч труднощів і страждань. Хоч труднощі є результатом грішної звички, не треба падати духом, а навпаки - більше спиратися на Божу всемогутність, яка може зміцнити ослаблену волю і придушити бунт.

Нерозважливе очікування Божої допомоги. Той, хто нерозумно наражає себе на небезпеку або не використовує необхідні природні засоби, які має перед собою, або хоче речей, яких Бог не обіцяв, або бажає швидкого поступу в духовному житті (а воно наслідуює поступ природи, що відбувається поволі й послідовно), - поводиться нерозважливо. Однак не завжди такі бажання є вадюю. Деколи вони виражають велику любов, що буває навіть у великих святих.

Щоб уникнути цієї помилки, треба згадати слова Господа, якими він відганяв сатану: «Не будеш спокушати Господа, Бога твого» (Мт. 4, 7).

ПОЗИТИВНЕ ВПРАВЛЯННЯ В ЧЕСНОТІ НАДІЇ

Вправління в чесноті надії може бути: непряме, пряме.

Непрямо вправляємося в чесноті надії завдяки вірі й добрим справам.

Надія - наче чагарник, що виростає з кореня віри.

Те, що сприяє вірі, сприяє і надії. Розмірковувати про правди віри - це непряме і найефективніше вправління в чесноті надії.

Добрі справи збільшують заслугу.

Надія постає з досконалості заслуги. Якщо хтось має більші і кращі заслуги, то сильніше і певніше надіється» (св. *Бернард*). Добрі справи є також другорядним мотивом надії. Це є причиною, чому св. Петро нагадує: «Тому, брати, тим більше старайтесь утвердити ваше покликання і вибрання» (2 *Пт.* 1, 10), а псалмоспівець: «Вповай на Господа й чини добро» (Пс. 37 (36), 3).

Надія зростає і вправляється актами синівського довір'я до Бога.

Молитвою, яка є вправою теологічних чеснот. Треба подумки спиратися на Христа. «Твої рани - мої заслуги», - мав звичку

казати св. Бернард, коли мав спокуси розпуки на смертному одрі (св. Альфонс Ліґуорі). Той же святий каже: «Роздумувати про це (тобто плід відкуплення - заслуги Христа) - наче проходити семінар святої надії; це (тобто спосіб відкуплення через пожертвування Сина Божого) є запалом найвищої любові. Обидва способи необхідні для нас, щоб надія не виглядала найманою, якщо не походить з любові, або любов не охолола, коли немає плодів (П. Л. 183, 825). Такі акти линуть із роздумування про правди злуки з Христом. Душі, що вправляються в надії вже тут, на землі, замешкують розумом і духом у небесах.

При необхідності, у хворобі, переслідуванні та інших труднощах треба молитвою вдаватися до Бога: «Чом побиваєшся, душе моя, і тривожишся в мені? Надійсь на Бога, бо я ще буду його прославляти Спасителя обличчя мого і мого Бога» (Пс. 43 (42), 5).

В нещастях слід повністю віддатися Божій волі, згодитися з нею.

В час молитви не спиратися на власні заслуги, а на заслуги Христа, на Божу вірність, доброту і всемогутність. А якщо хтось спирається на власні заслуги як на другорядний мотив, нехай робить це, віруючи, що Бог став боржником не тому, що щось одержав від когось, а тому, що йому подобалося обіцяти. Інакше кажемо людині: «Ти - мій боржник, бо я дав тобі», інакше - Богові: «Ти - мій боржник, бо ти обіцяв мені».

Так же можемо вимагати від Господа нашого, коли кажемо: «Дай мені, що Ти обіцяв, бо ми зробили те, що Ти наказав». Наші добрі справи - це наші заслуги, бо походять зі свободної волі, однак вони ще більше Божі дари, бо з ласки й обітниць Божої приносять нам заслуги» (св. Августин, П. Л. 38, 863; Пс. 44, 890-891).

Часто покладатися на Пречисту Діву Марію і святих, на їхнє заступництво і посередництво у щоденній боротьбі.

Збуджувати акти надії на прощення гріхів і осягнення Божої ласки, особливо у вечірніх молитвах і перед святою сповіддю.

Коли просимо про потреби тіла і життя, спокійно очікуючи від Отця Небесного, пам'ятаймо слова Христові: «Шукайте перше Царство Боже та його справедливість, а все те вам докладеться» (Мт. 6, 33). Ось чому Христос каже: «Не турбуйтеся вашим життям, що вам їсти та що пити; ні тілом вашим, у що одягнутись. Хіба життя не більш - їжі, тіло - не більш одежі?» (Мт. 6, 25).

Пригадувати собі вже отримані добродійства Божі, що є найкращим приготуванням до прийняття майбутніх добродійств, яких потребуємо.

Віддатися повністю Богові, бо це готує душу, щоб багато сподіватися від Бога. Святі іноді були так упевнені в Божій допомозі й дарах, наче б вони самі ними володіли. Така позиція походила з живої християнської надії. Однак треба остерігатися надміру, щоб не думати, наче б через надію Бог служив нам своєю всемогутністю.

Співпрацювати з Богом.

Ми мусимо бути переконані в тому, що наше спасіння залежить від Бога. Однак мусимо старатися так, наче б воно залежало від нас. Бог ніколи не відмовить нам у своїй ласці, але ми з нашого боку мусимо докласти зусиль. «Ми бо співробітники Божі» (1 Кор. 3, 9). Бог, даючи нам свою ласку, не замінює своїм діянням нашу дію, нашу працю. **Він тільки додає нам те, чого нам бракує.** Св. Павло пише своєму учневі Тимотею: «...перенось труди й ти, як добрий воїн Христа Ісуса» (2 Тим. 2, 3).

(А. Veniŕag. - Ор. сИ. - Р. 703-708; Асі. Тандіегеу. - Ор. сН. - Р. 563-567).

III. ЧЕСНОТА ЛЮБОВІ

ЗАГАЛЬНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Любов - це тенденція або поштовх душі до добра. Аскетика розрізняє: а) **чуттєву любов** - коли наші почуття спрямовані до чогось приємного; б) **раціональну любов** - коли йдеться про моральне добро, яке пізнає наш розум; в) **надприродну любов** - коли стосується добра надприродного, яке отримуємо з допомогою віри.

Греки мали ще інший погляд на любов. Вони розрізняли: а) стергейн; б) ерос; в) філейн; г) агапе.

Стергейн - любов батьків до дітей.

Ерос - стосується нечистих думок. Пристрасна, чуттєва любов, яка бажає задоволення для себе. У греків був божок земної любові Ерос. Вони хотіли впоїти себе пристрасною любов'ю, а вона мала їх втихомирювати, підносити над собою. Тоді людина втрачає волю. В цьому вони шукали найвищий щабель сутності і піднесення, захоплення, що у нашому християнському розумінні суперечить 6-й і 9-й Божим заповідям. Софокл назвав це непогамованою радістю.

Однак таке наповнення любов'ю чи піднесення не обов'язково стосувалося 6-ї і 9-ї заповідей у грецькому значенні. Греки знали й містицизм. Еротичний концепт одуховнився в багатьох напрямках - як символ або образ чогось, що має понадчуттєву суть. Платон уже працював у тому напрямку.

Філейн - приятельські відносини.

Агапе - зі Святого Письма, що у греків означало прийняти особу, сприймати її по-приятельськи. «Агапе» - це Божий спосіб любові й наша любов до Трьох Божих Осіб. Ця любов - дар Святого Духа, що є в нас завдяки ласці. У Святих Отців агапе означає християнську любов (cf.: *Tomas Spidlik S. J. The Spirituality of the Christian East. - Kalamazoo, Michigan, 1986. - P. 297; Josef Pieper. Las Virtudes Fundamentales. - P. 418-438*).

Латинська мова для розрізнення любові має три головні терміни: amor - dilectio - caritas.

Amor - любов, яка означає якесь прагнення до добра, тобто схильність, яку Господь Бог дав створінням до добра, самозбереження, удосконалення. Наприклад, таку схильність має органічна природа.

Від цього прагнення до добра треба відрізнити **чуттєве пізнання**, для прикладу, у звірят, які мають тенденцію до чуттєвого відчуття. **Це чуттєва любов.**

Dilectio - **втіха, насолода**. Цей термін додає до попереднього - **вибір добра** - і має місце в житті розумної душі; тому **називаємо її інтелектуальною або розумовою любов'ю**. Це добровільна схильність або тенденція до іншої особи чи речі. Оскільки тут діє воля, вона тим самим дає початок морального життя і відповідальності. Воля схиляється і має вподобання до якоїсь особи чи якоїсь речі. Має бажання спілкуватися з тією особою, єднатися з нею або отримувати щось від неї. Якщо людина досягає цього - дуже радіє. Мотивом цього виду любові є радість з приводу отримання добра.

«Цей спосіб любові є першим у намірі, а останнім у виконанні» (св. Тома. I-II, н. 26 а 2).

У цій любові розрізняємо два способи: **amor benevolentiae** - любов доброзичливості; **amor concupiscentiae** - любов пожадання.

Любов доброзичливості - коли хтось бажає чи вибирає для улюбленої особи добро.

Любов пожадання - коли людина бажає добра собі самій або бажає чинників, щоб досягнути те добро. Після досягнення цього

добра вона може використати його. Тоді воно втрачає свою природу й красу, як, наприклад, пожива, або коли змінює сам предмет, наприклад, Бог. Про таку перемінюючу любов Христа говорить св. Августин: «...рости і будеш мене споживати. І не ти переміниш мене в себе, але ти перемінишся в мене» (П. Л. 32, 742).

Обидва види любові базуються на певному об'єднанні або згоді посвоячення розумного, обопільного між любим і улюбленим, тобто між тим, хто любить, і тим, кого люблять. Можемо любити добро тільки для себе, коли воно єднається з нами. Так, ми любимо ближнього, бо він тієї ж природи, що й ми, тієї ж нації, покликання. Тому деяке спільне добро корисне для нього і для нас. А оскільки добро є різним, ця любов також відрізняється; наприклад, іншу любов маємо до батьків, іншу - до приятелів, інша любов слуги до господаря, інша - до ворогів.

Caritas - **надприродна любов**, людинолюбство, благодать = Боголюбство - чоловіколюбство.

Людина може єднатися з Богом, тому вирізняють також любов до Бога. Єднаємося з Божою Добротою одним способом - через природу, як раціональні створіння, яким Бог уділяє буття, життя і розум. Ми, як створіння, любимо Бога як Створителя і Найвищого Пана та єднаємося з Його Божою Природою. Другий спосіб - єднаємося з Ним через ласку. Ласка підносить нас до гідності дітей Божих. Беремо участь в особливих і найглибших прерогативах Божої природи і життя. Завдяки ласці любимо Бога як Отця.

Св. Тома каже, що терміни «amor», «dilectio», «caritas», «amicitia» не є синонімами, але мають спільну суть.

А св. Бонавентура: «amor» - це природна любов; «dilectio» - це любов свободної волі; «caritas» - це любов із ласки.

(S. B., 3 Sent., d. 27, dub. I. (III, 616 b).

(cf.: A. Venigar. - Op. cit. - 709-712).

Другий Ватиканський Собор (Догматична Конституція про Церкву *Lumen gentium*). «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому (1 Ів. 4, 16). Бог вливає свою любов у наші серця через діяння Святого Духа, який був нам даний (пор.: Рим. 5, 5). Тому першим і найдоречнішим даром є любов, якою любимо Бога понад усі речі, а наших ближніх задля Бога (Догматична Конституція про Церкву. - Ч. 42).

Християнська любов - це любов надприродна щодо її принципу, мотиву і предмета.

Щодо принципу: любов унадприроднюється через вливу чесноту любові, що замешкує у волі. Ця чеснота порушується за допомогою актуальної ласки, перемінює природно добру любов і підносить її на вищий щабель.

Щодо мотиву: віра дає нам надприродний мотив, щоб освятити нашу схильність. Віра провадить нас, найперше, до Бога, показуючи нам Найвище, Безконечне Добро, яке відповідає нашому правильному змаганню; потім - до Божих створінь, які уявляються нам як відблиск Божих досконалостей, так, що, люблячи їх, ми любимо самого Бога.

Щодо предмета: предмет нашої любові унадприроднюється так: Бога, якого любимо, ми пізнаємо не тільки розумом. Бога живого пізнаємо вірою. Отець, від якого походить Син від вічності і адаптує нас за своїх дітей; Син, рівний Отцеві, прийняв тіло, став нашим братом; Святий Дух завдяки взаємній любові Отця і Сина приходить до наших душ, уділяючи нам Божої любові. Люди не здаються нам звичайними Божими створіннями, але у світлі об'явлення вони є дітьми Божими; він - наш спільний Отець, ми - брати в Христі Ісусі, живі святині Святого Духа. Все унадприроднене в християнській любові. Згідно зі св. Томою, надприродна любов додає до звичайної любові досконалість, що приходить з високої оцінки речей, які любимо (I-II, п. 31, а 3).

НАДПРИРОДНА ЛЮБОВ - ЛЮБОВ БОЖА

Св. Тома навчає (II-II, п. 23-46):

1. Любов як надприродна чеснота - це приязнь людини і Бога.

З боку Бога любов - це доброзичливість і комунікація добродійств і ласк. **З боку людини** любов означає набожність і служіння Богові. З любові Господь сказав своїм апостолам: «Тож слугами вже не називатиму вас: слуга не відає, що його пан робить. Називаю вас друзями...» (Ів. 15, 15).

2. Любов в особі - це якась визначна, надприродна, вкорінена сила душі, яка схиляє волю діяти легко й радо у любовній приязні з Богом.

3. Св. Августин каже (Де Моріб. Еккл., XI): «Любов - це чеснота, яка при досконалому упорядкуванні наших почуттів єднає нас із Богом; бо любов'ю ми Його полюбили».

4. Любов не є ні загальна, ані часткова чеснота; це особлива чеснота у своїй власній природі; вона рівна з іншими теологічними чеснотами (вірою і надією) і відмінна від цих чеснот.

5. Любов - це одна чеснота, не поділена на різні види.

6. Любов - найвизначніша зі всіх чеснот. Віра знає правду про Бога; надія очікує добра від Бога; любов досягає самого Бога.

7. Всі справжні чесноти спрямовують людину до Бога - свого остаточного Добра, своєї остаточної Меті. Тому любов, яка обіймає остаточне Добро, мусить бути в душі, що має правдиву й живу чесноту. Жодної надприродної чесноти не можна досягнути без любові.

8. Тому любов спрямовує дії всіх інших чеснот служити людині до її остаточної меті. Любов дає тим чеснотам як ефективним середникам означене буття. Тому говорять, що любов - форма всіх інших чеснот.

Вчителі духовного життя дають зазвичай таке визначення любові: «Любов - це теологічна чеснота, яка схиляє нас любити Бога понад усі речі, задля Нього самого, так, як Він сам себе любить, а ближнього любити задля Бога!» (Ad. Tanqueray. *Spiritual Life*, 568).

(cf.: Dictionary of Dogmatic Theology // E. Doronzo O. M. I. STD. - Westminster, 1974. - P. 47-48; Catecismo de la Iglesia Catolica. - Romae: Libreria (Juan Pablo II). - P. 413. - N 1822).

Першочерговий предмет любові - сам Бог, люблений понад усе: «Люби Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією твоєю душею і всією силою твоєю і всією думкою твоєю» (Лк. 10, 27).

Другорядний предмет любові - всі створіння, оскільки Бог їх любить. «Люби ближнього твого, як себе самого» (Мт. 22, 39).

ДВІ ЗАПОВІДІ ЛЮБОВІ

Найважливішими заповідями є дві заповіді любові, а саме: любити Бога і ближнього, бо в них містяться всі інші заповіді.

Коли одного разу книжники запитали Ісуса Христа, яка заповідь найважливіша, Христос відповів: «Будеш любити Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією думкою твоєю й усією силою твоєю. А друга: Будеш любити ближнього твого, як себе самого» (Мр. 12, 30-31).

Подібними словами вже у Старому Заповіті Бог наказував любити Бога (Втор. 6, 5) і ближнього (Лев. 19, 18).

Дві заповіді любові містять у собі всі інші заповіді, оскільки ці дві заповіді впливають на всі сили душі людини (розум, почуття і волю), а також на вчинки, як це впливає зі слів Ісуса Христа:

На ці дві заповіді весь закон і пророки спираються» (*Мт. 22, 40*).
Всюди: в родинях, державах і громадах не треба було б жодних інших законів, крім заповіді любові, якби всі люди і всюди належно її виконували.

У заповіді любові Бога містяться чотири перші заповіді Божі, а в заповіді любові ближніх - всі інші заповіді Божі, а також заповідь, що наказує чинити справи милосердя.

Три перші заповіді стосуються Бога: 1. Заповідь звеличення, поклоніння і вірності. 2. Почесті. 3. Служіння Йому.

Сім заповідей стосуються людей: 1. Пошанування батьків. 2. Не шкодити життю ближнього. 3. Невинності (6 заповідь). 4. Власності (7 заповідь). 5. Честі (8 заповідь). 6-7. Щастя й родинного майна (9 і 10 заповіді).

Той, хто дотримується заповідей любові до Бога і ближнього, дотримується всіх заповідей та отримує спасіння.

«Любов, отже, - виконання закону» (*Рим. 13, 10*). Без любові Бога й ближнього нема спасіння, бо, як каже св. Іван: «Хто не любить, той у смерті перебуває» (*1 Ів. 3, 14*).

Заповідь любові ближнього - це також заповідь любові Бога, бо неможливо виконати одну заповідь без іншої.

Любов Бога нерозривно пов'язана з любов'ю ближнього: «Коли хтось каже: «Я люблю Бога», а ненавидить брата свого, той не правдомовець» (*1 Ів. 4, 20*). Той, хто любить Бога, не може ненавидіти людей. «Любов - довготерпелива, любов - лагідна, вона не заздрить... не задумує зла...» (*1 Кор. 13, 4-5*).

Отже, той, хто має любов до ближнього, виконує обидві заповіді, а водночас і всі інші заповіді.

Св. євангеліст Іван завжди нагадував християнам: «Дітоньки, любіться взаємно!» Коли його запитали, чому так часто це повторює, відповів: «Коли взаємно любитеся, виконуєте цілий закон». На необхідність взаємної любові часто звертав увагу і святий апостол Павло (*Рим. 13, 8; Гал. 5, 14*). Вже за дотримання заповідей, які стосуються ближнього Спаситель обіцяє вічне життя (*Мт. 19, 18*).

Здатність до любові Бога й ближнього одержуємо одночасно з освячуючою ласкою.

Самі ми не можемо любити Бога понад усе. Нас можна порівняти з пальмою, пересадженою з теплих країв у холодну країну. Вона силкується давати плоди, але ті плоди недостиглі, несмачні, бо вони дозрівають лише в теплих країнах. Таке ж діється із нашим серцем після первородного гріха. Воно бажало би любити Бога, та не має для цього сили; лише оживлене небесною ласкою, може дійти до правдивої любові Бога (св. Франциск Салезький). «...Бажання бо добро творити є в мені, а добро виконати, то - ні» (Рим. 7, 18). І лише Святий Дух, коли замешкає в нас через хрещення або каяття, вносить ласку Божу до наших сердець. Тому св. Павло каже: «Любов Бога влита в серця наші Святим Духом, що нам даний» (Рим. 5, 5). Водночас з любов'ю до Бога наші серця наповнює любов до ближнього (св. Августин) (о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - Жовква, 1913. - С. 9*).

МОТИВ ЛЮБОВІ

Властивий мотив любові до Бога - абсолютна Божа Доброта сама в собі. Вона відрізняється від любові надії. Мотив надії — це релятивна Божа Доброта. Це означає, що Бог добрий до нас.

Можемо любити Бога двояко: а) тому, що Він добрий до нас, Він - наше Найвище Добро, з яким колись будемо блаженні (якщо витримаємо в добрі). Тут ідеться про любов надії або бажання Бога; б) як Добро само по собі, тому що Він безконечно любий задля Нього самого. Це любов надприродна (боголюбство), або, як кажуть латиною, карітас.

Обидва види любові часто еднаються в один акт. Любов надії не перешкоджає надприродній любові Бога. Бо, з одного боку, Бог безконечно добрий сам у собі, і тому в нас зроджується бажання Його посідати, і водночас Бог добрий до нас, і тому в нас зроджується любов до Нього. З другого боку, нашою остаточною метою має бути слава Божа, що діється через акт доброзичливості і вічне щастя, про яке дбаємо.

І чим більше ми бажаємо посідати Бога, тим більше хочемо віддати Йому славу (св. Бонавентура. *Кн. III, Сент., діст. 27*).

Божу Доброту, як мотив любові до Бога, пізнаємо не тільки з природного світла розуму, а передовсім зі світла віри, бо любов -

надприродна чеснота, тож н предмет і мотив осягаються надприродно. *Ця* Божа Доброта містить у *собі всі Божі* досконалості.

Любов удячності: вдячність Богові за Його добродійства, які щоденно одержуємо, є також запорукою надприродної любові до Бога. З удячності зроджується любов до Добродія. Треба завжди пам'ятати і дякувати Богові за все, що ми отримуємо від Нього. Треба також пробуджувати любов до Христа, який задля нас переніс терпіння, хресну муку й смерть, щоб порятувати нас. Св. Павло нагадує: «...ходіть у любові, за прикладом Христа, що полюбив вас і видав себе за вас, як принос та жертву приемного Богові запаху» (Еф. 5, 2).

(cf.: *Ad Tanquerey. Synopsis... II. - P. 520-523*).

Св. Василій каже: «Люди від природи бажають гарних і добрих речей. І нема кращої та милішої речі понад добро. А **Бог є виключно добром**. Тому кожен, хто бажає добра, бажає і Бога.

Тож добро, що походить з нашої волі, знаходиться у нас природно, оскільки злість не зіпсувала наших думок. Тому **наш обов'язок - любити Бога**. Для душі людини найгіршим злом є недостача Божої любові. Відчуження і відвернення від Бога є гіршим нещастям для душі, ніж усі терпіння г'єнни; зло знести важче, ніж позбавити світла око, хоч би й безболісно, чи живе буття позбавити життя...

Святі, яких торкнулася Божа любов і наповнила їхні душі, не могли стримати пориву своєї любові. Переповнені жадобою оглядання Божої краси, вони благали, щоб їхнє оглядання Бога тривало цілу вічність» (III. II. 2, 1-2 - *АТВ. - С. 149-150*).

Далі св. Василій говорить: «Любов до Бога не потребує учителя, оскільки ми тішимося світлом чи бажаємо життя без науки. Сама природа навчає нас любити батьків і тих, хто нас вигодував і виховав. Подібно, а, можливо, в більшій мірі **нам не потрібно вчитися любити Бога від когось іншого, бо від нашого народження у нас мовби є насіння, якась духовна сила, схильність, хист до любові**. Відтак у школі Божих заповідей та сила розвивається, живиться і з Божою допомогою стає досконалою.

«Отож треба знати, що **любов Бога — це одна чеснота**, але своєю силою вона охоплює і наповнює усі заповіді. «Коли хтось мене любить, то й слово моє берегтиме», каже Христос (Ів. 14, 23). ...Чеснота, якої Бог від нас домагається, - це добре застосування Божих дарів згідно заповіді Божої. Коли так є з усіма чеснотами, то це ж можемо сказати і про любов до Бога. **Ми маємо заповідь**

любити Бога, маємо від природи вроджену силу любити, ми самі вчимося любити й тому не потребуємо в цій справі ніякого зовнішнього наставлення. Бо ж ми від природи бажаємо добра, хоч кожному може видаватися добрим щось інше, так же, як від природи і без науки у нас є нахил до того, що своє і близьке, а для наших добродіїв самі по собі виявляємо нашу доброзичливість» (Ш. П. 2, 1 - АТВ. - С. 148-149).

Далі св. Басилій наполягає на вдячності Христові: «А навіть і тоді, коли, зазнавши численних добродійств від Нього, ми залишилися в непослузі, Бог не відвернувся від нас, Божа Доброта не покинула нас. Зневажаючи Добродія легковаженням Його дарів, ми не втратили Його любові до нас. Він витяг нас зі смерті, оживив нас у Христі, Господі нашім. І тим дивнішим стало те добродійство, бо «Він, існуючи в Божій природі, не вважав за здобич свою рівність із Богом, а применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги, ставши подібним до людини» (Флп. 2, 6).

«Та він наші недуги взяв на себе, він ніс на собі наші болі... Він же був поранений за гріхи наші, роздавлений за беззаконня наші... і його ранами ми вилікувані» (Іс. 53, 4-5). Він «нас викупив від прокляття закону, ставши за нас прокляттям» (Гал. 3, 13) і прийняв на себе найстрашнішу смерть, щоб повернути нас до життя слави. І не вистачило Йому сил оживити нас, мертвих. Він дав нам ще й славу свого Божества і приготував нам у вічності щастя, яке своїми розкошами перевершує всяке людське розуміння.

«Чим Господеві я віддячу за всі його добродійства для мене?» (Пс. 116 (115), 12). Він такий добрий, що не домагається від нас взаємних дарів. Йому вистачає нашої любові (Ш. П. 2, 3-4 - АТВ. - С. 151).

На запитання, яка міра Божої любові, святий отець відповідає: «Щоб душа всіма своїми силами старалася виконувати волю Божу, змагаючи й бажаючи лише Його слави». Знову ж на запитання, як набувається Божа любов, св. Василій відповідає: «Якщо ми свідомі Божих добродійств, стараємося бути вдячні Йому. Це спостерігаємо й у звірят, бо бачимо, що й пес любить того, хто дає йому поживу... Так же й ми, якщо свідомо і з удячністю прийматимемо Його добродійства, як же можемо не любити нашого великого добродія - Бога?» (К. П. 211-212 - АТВ. - С. 324).

ОСВЯЧУЮЧА СИЛА БОЖОЇ ЛЮБОВІ

Надприродна любов сама по собі найвизначніша і найбільш освячуюча зі всіх чеснот.

Це підкреслює св. Павло: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любови, я був би немов мідь бреляча або кимвал звучний. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любови, я був би - ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення, але не мав любови, то я не мав би жадної користі.

Любов - довготерпелива, любов - лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить...

Любов ніколи не переминає... Тепер же зостаються: віра, надія, любов - цих трое; але найбільша з них - любов» (1 Кор. 13, 1-13).

Любов у своїй силі єднає душу з Богом і змінює її, любов переверщує всі інші чесноти.

Любов єднає нас із Богом - всю нашу душу з усіма її силами і силами. Вона з'єднує наш розум з Богом через пошану до Нього і думки про Нього. Єднає волю, повністю підкоряючи її волі Божій. Єднає наше серце, підкоряючи всі наші бажання любові Бога. Єднає наші енергії, віддаючи їх на служіння Богові й душам.

Любов змінює душу. Завдяки злуці нашої душі з Богом любов змінює її. Любов забирає нас від нас самих, підносить нас до Бога і спонукає нас до наслідування Бога, щоб відтворити в нас Його Божі досконалості. Людина бажає справді стати такою, як той, кого вона любить, бо вважає його взірцем, гідним наслідування, і хоче більше уподібнитися до нього, щоб діяти далі у своїй довірливості з ним.

Любов у своїх ефектах найбільше спричиняється до нашого освячення.

Приязнь із Богом. Любов встановлює між душею і Богом своєрідну приязнь, симпатію, єднання, яке дає можливість її кращого зрозуміння для втіхи Богом і Божими речами.

Це та спільна симпатія, якою приятелі розуміють один одного і щораз більше внутрішньо єднуються між собою. Чимало звичайних

простих душ, опанованих любов'ю Бога, втішаються і живуть великими християнськими правдами набагато краще, ніж учені. Це ефект любові.

Любов збільшує наше прагнення до добра. Любов устократ збільшує наше прагнення до добра, даючи нам непереборну силу долати перешкоди й виконувати найвищі акти чесноти, «любов бо, як смерть, сильна» (77. п. 8, 6). Така ж велика любов матері до своїх дітей.

Здається, ніхто краще не описав ефекти Божої любові, як автор Наслідування Христа (*Кн. III. - Гл. 5*): Про чудове діяння Божої любові.

Вона полегшує наше терпіння і наше горе: «Любов - це велика річ, справді велике добро, бо вона дає пільгу всяким тягарам і спокійно зносить усілякі прикрості».

Бо вона двигає тягар, мов без ваги, і всяку гіркоту підсолоджує до смаку».

Вона підносить нас до Бога, бо народжується з Бога: «...бо любов з Бога родилася і не може знайти спочинку, як тільки в Бозі, помимо усіх створінь».

Вона дає нам крила злітати з радістю, щоб вчиняти найдосконаліші акти, аж до віддання себе самих: «Хто любить, той літає, ширяє і веселиться; він свободний і ніщо не зв'язує його. Він дає все за все і все у всім має, бо знаходить спочинок в одному Найвищому над усі добра, від якого випливає і приходить усіляке добро».

Любов спонукає нас робити великі справи й прямувати до найвищої досконалості: «Шляхетна любов Христа спонукає нас виконати великі справи і завжди бажати того, що досконале».

Вона завжди діяльна, не скаржиться на втому, не тривожиться в страсі; а швидше схожа на живе полум'я, що піднімається щораз вище і впевнено долає небезпеку: «Любов не засипає і навіть у сні не задрімає».

«Вона в утомі не знемагається, утискові не дається пригнічувати себе, зі страху не бентежиться, а вибухає невпинним полум'ям і палаючим смолоскипом безпечно пробивається вгору.

Любов приносить велику радість і широкий простір душі. Це - початок володіння Найвищим Добром, початок вічного життя

в нас, і таке володіння наповнює нашу душу радістю: «Дає справжню радість для серця».

«Нема нічого вищого, нічого так широко просторого, нічого більш завершеного, ні ліпшого - ні на небі, ні на землі - за любов» (Кн. III. - Гл. 5).

Причина такої радості в тому, що ми стаємо більш свідомими присутності Ісуса й присутності Бога в нас: «З Ісусом бути - солодкий рай» (Кн. II. - Гл. 8). «Бо при тобі все миле, а коли тебе нема, все обридне» (пор.: св. Тома. II-II, п. 28).

Ця радість приносить надійний мир і спокій. Оскільки ми переконані в тому, що Бог замешкує в нас і що Він по-батьківськи дбає про нас, ми віддаємо самих себе до Божих рук; ми покладаємо все довір'я на Нього і тому втішаємося миром і спокоєм: «Ти заспокоюєш серце, даєш йому великий спокій і святкову радість» (Кн. III. - Гл. 34). Нема кращих стимулів для духовного зростання, ніж внутрішній спокій: «У мовчанні і спокої побожна душа поступає вперед і навчається розуміти тайни Святого Письма» (Кн. I. - Гл. 20).

Тому з якого боку не розглядали б любов - чи то в собі самій, чи в своїх ефектах - вона є найсильнішою зі всіх чеснот, яка з'єднує нас із Богом і освячує нас; вона справді є вузлом досконалості.

(Ай. *Tanqueray*. - *Op. cit.* - *P. 571-573*).

Мир впливає з любові (св. Тома. II-II, п. 29).

1. Мир не означає тільки спокійної згоди між людьми. Мир означає гармонію та вдоволення у всіх тенденціях і бажаннях людського серця. Тому мир є чимось більшим, ніж зовнішня згода; це внутрішня відповідь на осягнення всього, що можна бажати.

2. Мир - це кінець усього бажаного. Будь-яка тенденція прямує до свого здійснення. Мир - це виконання (здійснення) тієї тенденції. Всі речі, оскільки вони прямують до своєї природної чи надприродної мети, прямують до миру - спокою. Ми можемо сказати, що все прямує до миру й бажає його.

3. Мир у душі людини, душевний мир, походить із любові. Коли людина зосередить свої внутрішні прагнення до Бога, вона вправляється в любові і має мир.

4. Мир, як і радість, не є чеснотою самою по собі; це вправлення чесноти любові. Як і радість, це один з плодів Святого Духа.

НЕОБХІДНІСТЬ ЧЕСНОТИ ЛЮБОВІ

Любов необхідна як шлях до спасіння. Це впливає з того, що любов і ласка нероздільні. Всі погоджуються з цим: коли дається любов, приходять і ласка. Тут, однак, ідеться власне про акт надприродної любові. Цей акт не вимагається як чинник до виправдання, коли людина одержує тайну хрещення чи тайну покаяння: в цьому випадку вистачає недосконалого акту жалю, від якого не вимагається досконалої надприродної любові. Але вимагається акт досконалої любові до Бога як шлях до спасіння в стані тяжкого гріха у дорослих, які не можуть прийняти Святих Тайн.

Любов необхідна як Божий наказ. І в Старому, і в Новому Заповітах підкреслюється необхідність любові до Бога.

Святе Письмо. Є особливий припис, щоб бодай деколи в житті збудити акт досконалої любові. Цей припис був даний іще стародавнім євреям: «Любитимеш Господа, Бога твого, всім серцем твоїм і всією душею твоєю, і всією силою твоєю. Оці слова, що їх я заповідаю тобі сьогодні, мусять бути в твоєму серці. Ти накажеш про них твоїм синам і говоритимеш про них, сидівши в хаті й ідучи в дорогу та лягаючи й устаючи» (*Втор. 6, 5-7*).

У Новому Заповіті ця любов підкреслюється як фундаментальний припис, який завершує весь закон: «Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша й найперша заповідь... На ці заповіді ввесь закон і пророки спираються» (*Мт. 22, 37-38*).

Здоровий розум визнає. Оскільки Бог є нашою остаточною метою, а водночас Він - безконечна любов, сама природа вимагає підносити до Нього наш розум, волю і всю душу, наші вчинки, щоб Його над усе любити. Любов - це дарування себе, і той, хто спрямовує своє життя до Бога, тим любить Його понад усе. А цього неможливо досягнути інакше, як збуджуючи позитивно, бодай деколи в житті, акти досконалої любові до Бога.

Ця заповідь особлива, вона відрізняється від інших, тож зобов'язує нас до інших актів.

Цей наказ поширюється на нашу волю. Ми повинні любити Бога не тільки любов'ю побажання, тобто любити Його тому, що Він добрий до нас, а любити Його з правдивого мотиву, тобто любити Бога тому, що Він сам у собі найбільше заслуговує на нашу любов: любити Його усім розумом, усією душею і всіма силами. Св. Тома пояснює (*Сум.*

Геол. II-II, п. 44 а 5): «Наказується нам, щоб вся інтендія, тобто намір, була звернена до Бога - тоді це означає любити з усього серця; і щоб наш розум піддався Богові - тоді це означає любити усім розумом; і щоб все наше уподобання узгоджувалося з Богом - тоді е любов з усієї душі; і щоб наші зовнішні прояви слухали Бога, що означає любити Бога зі всіх сил».

Що означає любити Бога любов'ю найвищого оцінення?

Любити Бога любов'ю найвищого оцінення означає, що в нашому розумі Бог найбільш вартісний, займає найвище місце: ми воліли б втратити все що завгодно, тільки не Божу приязнь. Це ясно зі слів Ісуса Христа: «Хто любить батька або матір більше, ніж мене, той мене недостойний. І хто любить сина або дочку більше, ніж мене, той недостойний мене» (Мт. 10, 37).

Любов оцінення найвища тому, що знаходиться у вищій частині душі. Може існувати з любов'ю створінь більш сензитивно. Створіння, оскільки вони видимі, викликають у нас більше чуттєвої любові, ніж пошана невидимих Божих досконалостей. Тому не грішать ті, хто більше сензитивно любить своїх родичів, приятелів, подруг, ніж Бога, щоб тільки розумом і волею були готові втратити все, але не Божу приязнь.

Коли ми зобов'язані збуджувати досконалий акт любові до Бога?

Коли людина вчиться застосовувати розум та одержує задовільне вчення про Божу доброту, тобто знає свої обов'язки і те, що вона повинна любити Бога понад усе, що вона зобов'язана навернутися до Бога, а це стається завдяки акту досконалої любові до Бога.

Часто збуджувати акти любові у своєму житті. Кажемо «часто», бо неможливо означити їх кількість із математичною точністю. Дехто каже збуджувати акти любові до Бога раз на тиждень, дехто - раз на місяць або раз на рік, а хтось - кожних три роки. Тому на практиці вірним радять збуджувати акти любові якнайчастіше - чи то виразно, чи тільки внутрішньо, під час молитви - щоб свяtilося ім'я Боже, щоб прийшло Його царство, під час сповіді, уникаючи всього, що Богові не подобається, виконуючи добрі справи, тому що Богові це подобається, і т. д.

У хвилину смерті, перед нашим відходом до вічності, нам треба триматися нашої остаточної мети - а це найкраще осягнемо через досконалий акт любові до Бога.

Коли є спокуса проти любові, приповідка каже: «Клин клином вибивають». Отже, тоді треба збудити акт любові. Є також інший добрий спосіб - звернути нашу увагу на іншу річ.

Коли хтось перебуває у стані тяжкого гріха, така людина зобов'язана якнайшвидше повернути стан ласки, приміром, коли має прийняти або уділяти Святі Тайни, але не має нагоди висповідатися; не може одержати прощення інакше, як тільки через акт досконалої любові до Бога.

Коли є сильна спокуса проти якоїсь християнської чесноти, яку неможливо подолати тільки актом досконалої любові до Бога.

На практиці тим, хто живе по-християнськи, молиться вранці й увечері, не потрібно турбуватися, бо вони дотримуються заповіді любові до Бога, коли моляться (*cf.: Ad. Tanqueray. Synopsis Theologiae Moralis. - P. 529*).

АФЕКТИВНА Й ЕФЕКТИВНА ЛЮБОВ

Аскетика розрізняє афективну й ефективну любов. Святий Франциск Салезький пояснює це таким чином:

Афективна любов є тоді, коли любимо Бога і любимо все те, що Він любить. Афективна любов єднає нас із Божою Добротою, дає нам спокій, вдоволення, доброзичливість, поштовх до добра, бажання, споглядання і духовної туги, палкого бажання, так що наша душа занурюється в Бога і змішується з Ним. Ця любов робить Бога приємним для нас: Бог нам подобається.

Внутрішні стимули постають у нас поза нашою волею, спонтанно, коли ми що-небудь думаємо про Божу Доброту, великодушність. Поки ми не зреагуємо на ті стимули, вони не є актами любові: вони готують і допомагають втілити любов, але ще не є любов'ю.

Вільні акти - подобатися Богові, любити Його задля Нього самого, радіти зі слави Божої, мати волю і бажання збільшити ту славу, постановою зробити щось добре іншим задля Бога - це любов афективна.

Ефективну любов називають також практичною або активною любов'ю. Цією любов'ю ми служимо Богові й робимо те, що Він наказує. Виконуємо все згідно з Його волею. Ця любов дає нам стійке рішення, спокійний розум і непохитний послух, так, що ми виконуємо волю Божу, підкоряємося, приймаємо, підтверджуємо й охоплюємо все, що походить з Його Божого уподобання. Ця любов підносить нас так, що ми подобаємося Богові (*св. Франциск Салезький. Трактат про любов Бога, VI, 1*).

З приводу такого поділу любові часто кажуть, що хоч афективна любов виглядає сама по собі досконалішою, та немає сумніву, що любов ефективна - практична, активна - має перевагу в цьому житті (*Ле Годієр*).

Досконалість залежить, у першу чергу, від вільного виконання і фіктивної любові в нашому житті. Однак вважають, що досконалість полягає в обох способах любові Бога - у внутрішніх і зовнішніх діях любові.

Христос навчав, що дерево судять за його плодами: що не ті, хто :- лише «Господи! Господи!», увійдуть до неба, а ті, хто виконує волю Отця (*пор.: Мт. 7, 15-27; Лк. 6, 43-49*). Він підтверджував цю науку ігатама притчами, наприклад, притчею про двох синів: «Один чоловік мав двох синів. Звернувшись до першого, він мовив: Піди, дитино, нині працювати у винограднику. Той озвався: Піду, Господи, - : не пішов. Звернувшись до другого, сказав так само. А цей відповів: Не хочу. Але, потім розкаявшись, пішов. Котрий з двох учинив і:..тю батька? - «Останній», відповіли ті...» (*Мт. 21, 28-32*).

Христос виразно навчав, що пророки часто говорили вибраному народові, що зовнішні вчинки не мають вартості, хіба що виконані : доброго внутрішнього мотиву.

Чому важливіша афективна любов?

Якщо немає впливу любові на душу, то хоч би якими досконалими були внутрішні й зовнішні акти здобутої чесноти, самі по : >5: вони не мають надприродної вартості і не сприяють вічному зінттю.

Надприродні акти походять із влитої чесноти й виконані під впливом любові, яка є слабка і відволікаюча, має заслуговуючу иртість, також слабку і відволікаючу, якими б важкими й болючими не були акти самі по собі.

Не забуваймо, що складність виконання актів не має сама по : обі ніякої суттєвої заслуги. Заслуга залежить виключно від ступеня любові, з якою виконують акти, хоч іноді труднощі можуть спричинити зріст заслуги через сильний імпульс любові, яка звичайно йде в дарі з актами.

З іншого боку, якими б легкими і звичайними не були акти злитих чеснот, самі по собі вони мають більшу заслуговуючу вартість, якщо їх виконують з більшою інтенсивністю любові.

Тому найменша справа, яку робив Христос чи Пречиста Діва Марія в Назареті, як-от звичайна праця: варити, прибирати дім, має, без сумніву, більшу вартість, ніж мучеництво святих.

Такий же висновок щодо християнської досконалості, яка головним чином полягає в афективній любові й тільки інтегрально, в актах інших чеснот, виконаних ефективною любов'ю.

Однак суб'єктивно, тобто щодо нас, досконалість Божої любові краще виявляється у практикуванні ефективною любові (як це виразно видно з притчі про двох синів), тобто в практикуванні християнських чеснот задля любові Бога, особливо коли важко подолати труднощі, спокуси або перепони. Хоч афективна любов і досконаліша сама по собі, вона часто піддається великим ілюзіям і неправильному розумінню. Дуже легко сказати Богові, що ми Його любимо з усіх наших сил, що ми бажаємо стати мучениками і т. д., а потім не зберегти таємниці, що набагато легше, ніж мучеництво, або бути впертому, що поєднується з самолюбством, стояти вперто на своєму, що не згідне з повнотою любові, яку перед тим ми обіцяли Богові. З іншого боку, оригінальність нашої любові до Бога менш підозріла, коли змушує нас практикувати в мовчанні й витривалості, попри перепони і труднощі, важкі й монотонні обов'язки щоденного життя.

(cf.: Joseph De Guibert S. J. *The Theology of Spiritual Life*. - New York, 1953. - P. 52-56; Antonio Royo Maryn O. P. *The Theology of Christian Perfection*. - New York, 1987. - P. 100-101).

ПРИКМЕТИ ЛЮБОВІ

Любов має багато прикмет. Серед багатьох прикмет любові перелічимо такі: акт любові насамперед такий, що заслуговує, вивольє, перетворює, він приємний, ненаситний, сильний або непереможний.

Любов заслуговує. Любов - це дар, в якому всі інші даруються. Цей акт щедрий, великодушний. У щедрості полягає ефективність заслуги.

Сила заслуги полягає в надприродній любові, а не в інших чеснотах.

Надприродна любов доповнює інші чесноти, щоб могли заслуговувати.

(SB. 3 Sent. d. 27 a 2, q 1, (III, 602 ss).

Любов не тільки збільшує заслугу, але також має силу збільшити вічну славу. Тому наскільки любимо Бога тут, на землі, настільки втішатимемося Ним у вічній батьківщині.

Визвольна любов. Акт досконалої любові визволяє душевний стан серця від прагнення минутих і земних речей; робить його майже нечулим, як каже св. Григорій Великий (*П. Л. 76, 1115*): «Як смерть виряджає тіло на той світ, так досконала любов веде до вічного життя». Бо коли вона досконала, всі земні бажання стають нечулими. Любов Бога і Христа не зносить іншої любові, бо «пожива її - це зменшення жадоби, а досконалість нічого не прагне» (св. *Августин. Про різні питання, п. 361; П. Л. 40, 25*). Чим частіші й інтенсивніші акти досконалої любові, тим більше зростає життя і запал духу звільнитися від неупорядкованих прагнень. З цієї причини св. Августин дійшов до відчайдушного висновку: «Один тільки раз дається тобі короткий припис: «Люби і роби, що хочеш: якщо мовчиш - мовчи з любов'ю; кричиш - кричи з любов'ю; нагадуєш - нагадує з любов'ю; шкодуєш когось - шкодує з любов'ю; стрижнем нехай буде внутрішня любов; цей стрижень не може існувати інакше, як тільки в добрі» (*На посл. 1 Ів. тр. 7, 7; П. Л. 35, 2033*).

Любов найважча. Земна любов легка і доступна, бо її предмет осягаємо думками. Надприродна ж любов не підпадає під думки. Як віра є загадковим пізнанням, так і надприродна любов є загадковим любленням. Тому триматися тільки Бога і нехтувати задля Нього всіма земними речами - це щось найбільше, що людина може пожертвувати Богові. Однак водночас це найважче. Надприродна любов деколи фактично вимагає і накладає на людину великі жертви, а навіть жертвування життям.

Господь каже: «І коли твоє праве око тебе спокушає, вирви його й кинь геть від себе: ліпше тобі, щоб один твій член загинув, аніж щоб усе твоє тіло вкинуто в пекло» (*Мт. 5, 29*). «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною» (*Мт. 16, 24*). «Хто ж мене зречеться перед людьми, того й я зречусь перед Отцем моїм небесним» (*Мт. 10, 33*). «Не думайте, що я прийшов принести мир на землю. Не мир прийшов я принести на землю, а меч. Я прийшов порізати чоловіка з його батьком, дочку - з її матір'ю і невістку з її свекрухою. І ворогами чоловіка будуть його домашні. Хто любить батька або матір більше, ніж

мене, той недостойний мене. І хто любить сина або дочку більше, ніж мене, той недостойний мене. Хто не бере свого хреста й не йде слідом за мною, той недостойний мене. Хто своє життя зберігає, той його погубить; а хто своє життя погубить задля мене, той його знайде» (Мт. 10, 84-39). Тому каже апостол: «Ті ж, що є Ісус-Христові, розп'яли тіло з його пристрастями та пожадливостями» (Гал. 5, 24). Складність, про яку тут іде мова, означає, що збудження надприродних актів любові вимагає від нас змагання всієї душі, бо Бога треба любити «з усього серця, душі й сил», тобто бажати Його понад усе, як це бачимо зі слів Христа.

Любов перемінююча. Властивістю любові є спілкування того, хто любить, і того, кого люблять, і це здобувається завдяки злуці. Злука сприяє тому, що той, хто любить, набуває властивості, якості, здатності думання про того і бажання того, кого любить. Якщо любов земна змінює людей у земних бажаннях, то любов до Бога змінює їх у небесних бажаннях. «Душе моя, - каже св. Бонавентура, - коли що-небудь любиш, уже силою любові змінюєшся на його подібність. Якщо роздумуєш про небесні речі, якщо любиш небесні речі, чому вже не перебуваєш у небі й не уподібнюєшся життю небесних духів»? Тепер розуміємо, чому доктор Серафікус каже: «Надприродна любов - це краса душі» (Псевдо-Діонісій. Про імена Божі 4 (П. Г. 3, 701-705).

Любов **приємна**. Злука з Найвищим Добром, де душа єднається з Богом, який оживляє її, приносить втіху волі або дає, як каже апостол, «...плід Духа: любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, доброта, вірність, тихість, здержливість...» (Гал. 5, 22). Надприродну любов називають плодом Святого Духа, бо вона приємна й солодка, як плід раю, хоч ця приємність і солодкість у цьому житті не є досконала.

Св. Тома пояснює це так (I—II, п. 32, а 6): «Все, що робимо або терпимо задля приятеля, приємне, бо любов - головна причина приємності. Все люблене, стає приємним для того, хто любить, бо потреба робити добро згідна з нашою природою, і тому стає приємно від звичайного природного виконання. Врешті, роблячи добро для інших, ми виявляємо любов до них, а любов - головна причина приємності». Завдяки надприродній любові стає принадним, милим і приємним не тільки все те, що радісне, а й те, що важке, складне.

Надприродна любов наповнює теперішнє життя незрозумілою солодкістю і щастям, бо дає запоруку вічного щастя, приємності й утіхи».

V. Tгаїїє сіє Гатоиг сіє Оіеих, II, III, P. 305, 308).

Св. Григорій каже, що любов робить щасливим того, чие серце переповнене надприродною любов'ю, що тримається на самому бажанні вічності і не чваниться в поведінці ані в нещасті сильно не потрясається; коли нічого не має у світі, що бажав би, і нічого, що зі світу, його не лякає» (*II. Л. 63, 720*).

Любов діяльна - сильна і непереможна. Справжня любов діяльна: у справах швидка, прониклива, що переходить до улюбленого, щоб у ньому спочити і його отримати. «Доказом любові є виконання діла... Якщо є любов, робляться великі справи; а якщо заперечує, нема любові» (*св. Григорій Великий. Гомілія 30 на Євангеліє 1-2; II. Л. 76, 1220-1221*). «Якби віра була без любові, була б бездіяльною. Щоб ти багато не думав про справи віри, додай надію і любов, і не думай, що робити. Сама любов не буде спочивати» (*св. Августин. Проп. 2; II. Л. 36, 260*).

Тому справжня любов перемагає і долає всі труднощі. «Нема нічого такого твердого й залізного, що не можна було б перемогти вогнем любові» (*св. Августин. II. Л. 32, 1329*). Добре пояснює цю прикмету св. Августин: «Не відкидається праця там, де є любов. Чи знаєш, що стається, коли хтось любить і не працює? Тим, хто не любить, праця заважка. Якщо захланність спричиняє скупим стільки праці, чи надприродна любов не принесе нам задоволення?» Аніскільки не є важкою праця для тих, хто любить, навіть приємна, як, наприклад, для мисливців, птахоловів, рибалок, виноградарів, торговців, які працею забавляються. Важливо любити. Бо в тому, що любиться, або не працюється, або любиться і працюється» (*II. Л. 40, 446*). (*сф.: А. Benigar. - Op. сії. - P. 727-734*).

Книга «Наслідування Христа» (*Кн. III. - Гл. 5*) подає ще деякі прикмети любові: «Любов - це велика річ, справді велике добро, бо вона дає пільгу всяким тягарам і спокійно зносить усякі прикрості. Бо вона двигає тягар, мов без ваги, і всяку гіркоту підсолоджує».

Любов благородна. «Благородна любов до Ісуса заохочує до великих діл і будить бажання щораз то більшої праведності».

Любов бажає линути вгору, а не задержуватися ні на яких низьких речах».

Любов вільна. «Любов хоче бути свобідною і далекою від усякого світового вподобання, щоб могла без перешкод прозирати вглиб серця, щоб не далася оплутати якійсь дочасній користі й аніякій втраті зламати себе».

Любов найвища - найширша - завершена. «Нема нічого вищого, нічого так широко просторого, нічого більш завершеного, ні ліпшого - ні на небі, ні на землі - за любов; бо любов з Бога родилася і не може знайти спочинку, як тільки в Бозі, помимо усіх створінь».

Любов безмірна. Любов часто не знає міри, а спалахує понад усіляку міру. «Любов не відчує тягара, не зважає на труди; вона більше хоче, ніж може; вона не жаліється на неможливість, бо вважає, що все можна і все вільно».

Любов всесильна. «...Вона всесильна, творча і має успіх там, де слабне і впадає той, хто не любить... Вона в утомі не знемагається, не дається пригнічувати утискові, зі страху не бентежить, а вибухає невпинним полум'ям і палаючим смолоскипом, безпечно пробивається вгору».

Любов обережна - покїрна-просто душна. «Любов буває обережна, покїрлива, простодушна, не розпечена, не легкодумна і за марниці вона не дбає: вона твереза, чиста, стала, тихомирна і добре стереже всіх змислів».

Любов підлегла і слухняна. «Любов підлегла і послушна настоятелям; у своїх власних очах маловажна і блаженська, богомільна і вдячна Богу, вона постійно на Нього вповає і покладає надію, навіть тоді, коли Бог відступить від неї, бо в любові ніхто не живе без терпіння».

Хто не готовий усе терпіти і здатися на волю Улюбленця, той не гідний зватися Його поклонителем.

Хто щиро любить, той повинен охоче приймати усякий тягар і прикрїсть задля свого любого і не відступати від нього через немілі випадки» (*Наслідування Христа. - Кн. III. - Гл. 5*).

«Щирий поклонитель зупиняється не на дарі, а на мені понад усі дари» (*Там же. - Кн. III. - Гл. 6*).

Хто любить, той знає, що це слово означає. Бо голосним у вухах Божих є вже гаряче бажання душі, яка мовить: «Мій Боже, моя любове! Ти весь мій і я вся твоя».

Любов жвава - щира. «Любов буває жвава, щира, ніжненька, приємна та мила, кріпка, терпелива, вірна, розважна, спокїйна, мужня і користі для себе ніколи не шукає» (*Там же. - Кн. III. - Гл. 5*).

Рух у практиці любові

Загальний принцип. Любов - це дарування самого себе. Наша любов до Бога буде тим досконалішою, чим повніше віддамо себе самих Йому, без застереження і назавжди, з усією нашою душею, усім серцем і всіма нашими силами. А оскільки в цьому житті ми не можемо зробити цього дару без жертви, наша любов буде тим досконалішою, чим більше будемо практикувати дух самопожертви задля любові Бога.

Любов на землі вимагає жертви. В небі будемо любити Бога без самопожертви. Тут, на землі, зовсім інакше. В теперішньому стані занепакої природи неможливо любити Бога правдиво й ефективно, без жертвування нас самих Богові. Через занепад людина втратила справжню рівновагу, яку одержала з рук Божих. Порівняно з її попереднім станом тепер вона зранена, дисбалансована (втратила рівновагу).

Брак рівноваги в чуттєвих снагах

Брак рівноваги виразно виявляється в її чуттєвих снагах.

Наші зовнішні наміри. **Наші очі**, наприклад, швидко схоплюють те, що цікаве; **наші вуха** швидкі до всяких новин; **наше тіло** поживавлюється на будь-яку чуттєву приємність, незважаючи на моральний закон.

Наші внутрішні наміри. Те ж діється з нашими внутрішніми намірами. Наша уява пропонує нам різноманітні зображення, більш-менш чуттєві. Наші пристрасті летять стрімголов за чуттєвим добром, іноді бездумно, зовсім не зважаючи на моральне добро, намагаючись схилити волю до того. І хоч ми можемо побороти наші снаги, все-таки вони вимагають від нас доброї стратегії і старання.

Інтелектуальні снаги

Наші інтелектуальні снаги, розум і воля, також були зранені первородним гріхом. Нема сумніву, що розум здатний пізнати правду, терпляче працюючи; навіть без допомоги Божого об'явлення може здобути знання деяких фундаментальних правд у природному порядку. Але помилки його дуже упокорюючі. Турбота про минуці блага засліплює розум у пізнанні вічних реальностей.

Наш розум замість бажати Бога й Божих речей, замість піднятися від створінь до Створителя, як це було в первісному стані,

звертається до землі. Вчення про створіння часто поглинає і стримує його, щоб не возносився до Творця.

Сила уваги, звернена на цікавість, концентрується довкола власних забаганок і забуває про дійсність, яка веде до мети.

Дуже швидко наш розум помиляється. Ми - жертви багатьох недомагань, а пристрасті зворушують наш дух. Настає затемнення між душею і правдою, а ми часто оминаємо життєві питання, від яких залежать сила і напрям нашого морального життя.

Наша воля замість віддавати честь Богові, навпаки, має відразу до цього й претензії на незалежність. Почувається ображеною, коли треба підкоритися Богові або Його зверхникам на землі. Коли йдеться про подолання труднощів, що чинять опір виконанню добра, її старання бувають слабкі й несталі. Як це часто трапляється, почуття й захоплення відтягають її геть! Св. Павло описує це так: «...бо не роблю добра, що його хочу, але чиню зло, якого не хочу. Коли ж я роблю те, чого не хочу, то тоді вже не я його виконую, а гріх, що живе в мені. Отож знаходжу (такий) закон, що, коли я хочу робити добро, зло мені накидається; мені бо милий, за внутрішньою людиною, закон Божий, але я бачу інший закон у моїх членах, який воює проти закону мого ума і підневолює мене законові гріха, що в моїх членах. Нещаслива я людина! Хто мене визволить від тіла тієї смерті? Дяка хай буде Богові через Ісуса Христа, Господа нашого! Отже, то я сам служу умом законові Божому, а тілом - законові гріха» (*Рим. 7, 19-25*).

Зі свідчення апостола бачимо, що ліками від цієї умови є ласка відкуплення.

Неможливо любити Бога без боротьби

Ми не можемо любити Бога без боротьби і приборкання снаг розуму й волі. Ця боротьба починається, коли починаємо усвідомлювати себе, і триває аж до останнього подиху, чи, як каже наша приповідка, «від колиски до гробу».

Певно, є хвилини полегшення, коли боротьба не така інтенсивна, але навіть тоді не можемо відпускати з наших рук весел, щоб не наражатися на ворога.

Святе Письмо виразно говорить про необхідність жертви й самозречення, щоб любити Бога і ближніх.

Христос звертається до всіх своїх учнів: «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною» (*Мт. 16, 24*).

Сам Христос подав приклад: «Все життя Христове було тільки хрестом та мукою...» (*Наел. Христа. - Кн. II. - Гл. 12, 4. 7*).

Св. Петро каже: «Власне, для цього ви покликані, бо й Христос страждав за вас також, залишивши вам приклад, щоб ви йшли його слідами» (*1 Пт. 2, 2*).

Так же навчає св. Павло. Для св. Павла досконалість християнина полягає у покиненні старої людини й перетворенні на нову: «Не говоріть неправди одне одному, бо ви з себе скинули стару людину з її ділами й одягнулися в нову, що відновлюється до досконалого спізнання, відповідно до образу свого Творця» (*Кол. 3, 9*).

Необхідно приборкувати своє тіло й умертвляти його: «Ті ж, що є Ісус-Христові, розп'яли тіло з його пристрастями та пожадливостями» (*Гал. 5, 24*). Це головна умова гартування любові, так що сам Павло був змушений карати своє тіло: «...а умертвляю своє тіло і поневолюю, щоб, проповідуючи іншим, я сам, бува, не став непридатним» (*1 Кор. 9, 27*).

Улюблений учень Христа, св. Іван навчає: для того, щоб любити Бога, ми мусимо дотримуватися заповідей і боротися проти пожадання. Він каже, що той, хто любить світ і речі, що у світі, не може любити Бога: «Не любіть світу, ні того, що у світі. Коли хтось любить світ, в того немає любови Отця; бо все, що у світі, - пожадливість тіла, пожадливість очей і гордіня життя, - не від Отця, а від світу. А світ проминає, і його пожадливість; той же, хто чинить волю Божу, перебуває повіки» (*1 Ів. 2, 15-17*).

Любов до світу чинить опір любові Божій

Людина може бути хтозна якою злою і жорстокою, однак в її серці знаходиться прив'язаність до якоїсь особи або речі. Її серце змушене до любові через свою природу. Кожна людина мусить любити; той, хто не любить Бога понад усе, мусить любити понад усе якесь створіння.

Хто має любов світу в своєму серці? Любов світу має в своєму серці той, хто замість Бога любить понад усе гроші, розкоші, земні блага або взагалі що-небудь на землі.

Любов до створіннь не є сама по собі гріхом, а стає гріхом лише тоді, коли хтось любить створіння більше, ніж Створителя. Таку людину, котра полюбила створіння понад усе, називаємо людиною світу (чи світською людиною). Всі люди світу є ідолопоклонниками (*пор.: Еф. 5, 5*). Любов, яка належить Богові, звертають до створіннь: одні - до мамони, як Юда; інші - до їжі й напоїв, як той євангельський багач і всі, Богом котрих є черево (*пор.: Флп. 3, 19*); ще інші - до благ, як Авесалом, або до розкошів, як Соломон; любов'ю одного є корчма, іншого - карти, ще іншого - гра на скачках або наркотики і т. д. Всі вони подібні до євреїв, котрі біля підніжжя гори Синай танцювали навколо золотого тельця. Гаслом таких людей є: «Уживай світа, поки служать літа», або «їжмо та пиймо, бо завтра помремо» (*Іс. 22, 13*). Таких людей св. Павло засуджує: «...мудрість цього світу - глупота в Бога» (*1 Кор. 3, 19*). Світські люди гірші від звичайних зрадників стану; вони зраджують не земного царя, а Царя царів, найвищого Бога.

Любов світу веде за собою втрату освячуючої ласки і вічного спасіння: людина світу не має в серці освячуючої ласки. В хитрій людині немає Духу Божого (*пор.: Бут. 6, 3*). Як голуб не сідає на болото або на падалину, так Святий Дух не вступає до лицемірних і злобних душ (*св. Амвросій*). Голуб любить чистоту, тримає в чистоті своє пір'я і любить чисті джерела; так же чинить Святий Дух (*св. Франциск Салезький*). Найчистіший не може перебувати в оскверненому тілі грішника (*св. Макарій*). Коли твоє серце наповнене оцтом, як може Бог наповнити його медом? Треба його спочатку спорожнити і старанно вичистити (*св. Августин*). За втратою освячуючої ласки йде також втрата спасіння, бо той, хто не має освячуючої ласки - весільної одежі, буде вкинений у суцільну темряву (*пор.: Мт. 22, 12*). Ісус Христос грозить виразно людям світу, бо каже: «Хто життя своє любить, той погубить його» (*Ів. 12, 25*); або «Горе вам, що ситі нині, бо будете голодувати. Горе вам, що смієтеся нині, бо будете ридати й сумувати» (*Лк. 6, 25*).

Любов до світу засліплює душу. Світські люди не мають жодного розуміння правд Євангелія і вважають їх нерозумними (*пор.: 1 Кор. 2, 14*). «Хто не любить, той не спізнав Бога» (*1 Ів. 4, 8*). Світська любов щораз більше відводить душу людини від Бога. Турботи цього світу придушують слово Боже в людині, як терня придушє зерно (*пор.: Мт. 13, 22*). Світські люди - це ті євангельські

гості, що були запрошені на вечерю, але не з'явилися: один - через господарку, другий - через купівлю волів, а третій - через жінку (пор.: Лк. 14, 15).

Через **любов до світу втрачаємо внутрішній спокій** і боїмося смерті. Світська людина ніколи не має внутрішнього спокою. Влучно каже поет: «Зі страхом вагається людина між чуттєвим щастям і спокоем душі». Одне з другим не може співіснувати. Не можуть вдовольнити серця змислові розкоші, як не можна наповнити сито водою (*Людвік Грінйон де Монтфорт*). Власне брак внутрішнього спокою примушує таких людей безнастанно змінювати розкоші; вони подібні до людини, яка страждає від безсоння і перевертається на всі боки, бо думає, що через зміну положення знайде бажаний сон (*св. Григорій Великий*).

Лише в Ісусі Христі можна знайти справжнє вдоволення, як це він обіцяв, коли казав апостолам: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше і не страхається!» (*Ів. 14, 27*). Св. Августин каже: «Неспокійне серце мое, поки не спочине в тобі, о Господи!».

Світська людина лякається смерті, бо через смерть мусить відректися свого земного ідола, смерть є для неї кінцем жаданої щасливості. Та вона в той же час передчуває вже тепер, яка доля чекає її після смерті. Тому світські люди вмирають зазвичай у розпуці й великому неспокої. Ув'язнені злочинці живуть у безнастанному страху, і цей страх збільшується, коли одержують виклик на суд. Подібно діється з грішниками; вони живуть у безнастанному страху, що походить від вершка, коли душа вже має розлучитися з тілом і постати перед Богом, Всевідучим Суддею (*св. Іван Золотоустий*). Риби, спіймані на вудку, відчувають найбільший біль, коли їх витягають з води; так же й люди, віддані світській любові, зазнають найбільших мук у годину смерті. «Коли вже радощі, які тобі жертвує диявол, змішані з великою гіркотою, які ж мусять бути муки, що приготує він тобі за те на другому світі?»

Любов світу веде до ненависті Бога і Його слуг. Людина, віддана світській любові, не може мати Божої любові. Св. Іван каже: «Не любіть світу, ні того, що у світі. Коли хтось любить світ, в того немає любови Отця; бо все, що у світі, - пожадливість тіла, пожадливість очей і гордия життя, - не від Отця, а від світу»

(1 Ів. 2, 15). «Тим самим оком не можна одночасно дивитися в небо і на землю» (Іван Листвичник). Світська людина доходить навіть до того, що сповнюється ненавистю до Бога і Божих речей. Тому каже Спаситель: «Ніхто не може двом панам служити: бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або триматиметься одного, а того знехтує. Не можете Богові служити - і мамоні» (Мт. 6, 24). Отже, що можна думати про таку людину, яка лихословить проти священників і зневажає релігійні речі? Світські люди є ворогами Бога. «Хто, отже, хоче бути приятелем світу, той стає ворогом Божим» (Як. 4, 4). «Отже, коли не хочеш бути ворогом Бога, будь ворогом цього світу» (св. Августин).

Світська любов припиняється разом зі смертю. Дещо можеш любити якийсь час, однак, припиняється та любов, бо або ти будеш розлучений з улюбленим предметом, або той предмет відберуть від тебе. Тому не треба любити минущі речі, а лише ті, що залишаються на вічність (св. Августин). Не прив'язуй свого серця до минущих речей. Вірний слуга Божий не прив'язується більше до минущих речей, ніж до свого одягу, який може поміняти за своїм уподобанням. Справжній християнин повинен бути, як орел, що мешкає на висотах, а спускається на землю тільки тоді, коли потребує поживи (св. Ігнатій Лойола). Він повинен бути як дерево, що пускає в землю лише коріння, а ціле дерево пнеться вгору до неба. Треба дбати про минущі речі настільки, наскільки вони необхідні для життя. Дбай про речі вічні. «Безсмертна душа людини повинна бажати лише безсмертних речей» (св. Бернард). «...Шукайте того горішнього, де Христос перебуває...» (Кол. 3, 1). Такого бери собі за приятеля, що не покине тебе, хоч усі тебе покинуть (св. Тома Кемнійський).

Щоб чинити в досконалості - треба чинити в любові

Початківці. Щоб початківці практикували любов до Бога, насамперед повинні уникати гріхів і причин, які ведуть до них.

Покаянна любов. Нехай щиро шкодують, що образили Бога та позбавляли Його належної Йому слави. Гарні почуття жалю знаходимо в Псалмі 50: «Помилуй мене, Боже, з милости твоєї...»

Треба пробуджувати щирий жаль за свої гріхи і сором, що їх припустилися. Боятися гріха, щоб більше його не допускати. Ця любов має подвійний ефект:

1) відвертає нас від гріха і створінь, принади яких нас притягували;

2) примирює нас з Богом і єднає нас із Ним не тільки через усунення гріха, який є великою перешкодою до злуки з Богом, а також тому, що вливає в наше серце почуття жалю і сорому, яке становить початок любові, але під впливом дії ласки часто перетворюється на досконалу любов.

Бо, як каже св. Франциск Салезький, досконала любов хоче Його і потребує Його; покаєння бажає і знаходить Його; досконала любов посідає і тримається Його міцно. В кожному разі, наші гріхи відпускаються нам тим більше, чим частіша і сильніша наша любов до Бога.

Любов згоди з волею Божою. Початківці повинні в першу чергу практикувати - погоджуватися з волею Божою, дотримуватися Божих і церковних заповідей та мужньо стояти, коли Провидіння Боже посилає на них випробування, щоб очистити їхню душу.

Якими б великими не були труднощі, вони здаватимуться легкими, якщо постійно пам'ятатимемо: «Я втік від пекла, я втік від чистилища, і якби не було Божого милосердя, я вже був би там, і слушно, бо заслужив кару за свої гріхи».

Тому насамперед треба вільно, охоче й радо підкорятися всім хрестам, що Боже Провидіння на нас зсилає. Тридентський Собор навчає, що це велика любов Божа, коли Господь погодиться прийняти, як надолуження за наші гріхи, терпеливе перенесення тимчасового зла, яке Він на нас посилає (*Трид. Собор, сесія 16, гл. 9*). Тому коли маємо фізичні або моральні труднощі, які походять з неконтрольованих сил природи або з нещастя, з браку чогось або упокорення, нехай замість плакати й скаржитися, як до цього спонукають нас наші схильності, ми прийматимемо ці терпіння в душі спокійного ігнорування, в переконанні, що вони є справедливою платою за гріх і що терпеливість у злигоднях - один із найкращих шляхів спокутувати гріх. Це прийняття, спочатку звичайне ігнорування, буде поступово зростати до мужнього, а навіть радого приймання тяжких випробувань, і тоді побачимо, що наше горе вгамується і стане для нас корисним. Ми повинні радіти, що скорочуємо наше чистилище, що уподібнюємося до нашого Розп'ятого Вчителя, і прославляємо Бога, якого образили. Терпеливість принесе плід

і очистити нашу душу, бо це буде праця любові: «...прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила» (Лк. 7, 47).

Вдячна любов. Невдовзі їхня любов стане вдячною любов'ю. Усвідомлюючи, що хоч стільки вчинили гріхів, Бог безперервно шле на них своє благословення й уділяє їм великодушно прощення; вони мають щире почуття вдячності до Нього, прославляють Його доброту, краще користають з Його ласк. Це само по собі благословення і благородне почуття, яке становить прекрасне приготування до чистої любові. Ми легко переходимо від отриманого добродійства до Добродія. Бажаємо, щоб Його доброту визнавали й прославляли у всьому світі. Це досконала або надприродна любов.

Поступаючи. Нехай ті, що вже мають поступ у досконалості, практикують любов добродушності й доброзичливості — прихильності та згоди з волею Божою і таким чином дійдуть до приязні Божої.

Любов добродушності зроджується з віри і роздумів.

Вірою знаємо, а через медитацію усвідомлюємо, що Бог посідає повноту буття, досконалості, мудрості, сили і доброти. Тепер же, якою би доброю не була воля, ми відчуваємо вдоволення з такої безконечної досконалості. Тішимося, бачачи нашого Бога, так багатого на доброту. Розкошуємо у Божому задоволенні ще більше, ніж у нашому власному, і показуємо нашу радість актами подиву, визнання і хвали.

Тому змальовуємо нас самих за взірцем досконалостей Бога. Бог стає нашим Богом. Ми живемо згідно думки Його досконалостей, Його доброти, Його солодкості, Його Божого життя, бо серце наповнюється тими речами, які Він любить. Тому збагачуємося Божими досконалостями, присвоюючи собі їх самовдовольняючою чи добродушною любов'ю.

Але, притягуючи до себе Божі досконалості, ми притягаємо самого Бога і віддаємося цілковито Йому, як це гарно пояснює св. Франциск Салезький (*Про любов Бога. - Кн. V. - Гл. 3*).

«Через любов добродушності - самовдоволення ми не тільки втішаємося досконалостями Бога, наче б вони були нашими власними, а також тому, що Божі досконалості значно вищі за наші сили й можливості нашого розуму й серця. Ми не могли б їх мати для втіхи без того, щоб вони заволоділи нами, у свою чергу. Любов добродушності - самовдоволення є вдячне дарування, що ми справді можемо сказати, що належимо до Бога, який є також нашою посілістю.

Тому душа запалюється любов'ю добродушності й кличе від свого відпочинку і мовчанки: «Досить для мого щастя знати, що Бог є Богом, що Його досконалості бездонні, що Його доброта безконечна. Я готовий до життя чи до смерті, бо об'єкт всієї моєї любові живе і буде жити вічно, оточений сяйвом безконечної слави». Смерть не може злякати серце, переповнене любов'ю, яке знає, що його найвище добро живе повіки. Йому достатньо знати, що той, кого любить більше, ніж себе самого, переповнений блаженством. Така душа живе більше в своєму улюбленому об'єкті, ніж сама в собі».

Ця любов, коли роздумує про Терплячого Христа, перетворюється на співчуття і симпатію. Побожна душа, споглядаючи на глибину відкинення і смуток, в який заглиблений Божий Улюбленець, співчуває в його святій любові, що витримує такі терпіння. Це була та любов, що витиснула стигми на тілі св. Франциска з Асизу і святих жінок, як св. Катерини Сієнської. Добродушність спричиняє співчуття, а співчуття спричиняє рани, подібні до ран Улюбленого.

Любов добродушності впливає з любові доброзичливості, тобто з палкого бажання прославляти предмет нашої любові - Бога. Це можна зробити подвійно з огляду на Бога:

1) щодо його внутрішніх досконалостей, до яких ми нічого не можемо додати; ми можемо віддати Йому славу в гіпотетичний спосіб, кажучи, наприклад: «Якби я міг придбати Тобі якийсь добро, я невтомно бажав би цього, навіть ціною мого життя. І будучи тим, ким Ти є, Ти міг би прийняти зріст досконалості: я бажав би цього від усього мого серця»;

2) щодо його зовнішньої слави: ми, безумовно, бажаємо збільшити її в нас самих і в інших; і з цією метою ми бажаємо пізнавати й любити Його більше, щоб Він був більше пізнаний і люблений. Щоб ця любов була не тільки спекулятивною, ми стараємося вивчати її деталі, красу і досконалості, щоб прославляти, благословляти їх, жертвуючи на цю мету всі наші студії і заняття, які природно були більше згідні з ними.

Переповнені пошаною і замилюванням Бога, ми бажаємо, щоб Його святе ім'я було благословенне, вивищене, прославлене і вшановувалося по всій землі. А оскільки ми не здатні досконало зробити цього, ми закликаємо всі створіння прославляти і благословляти їхнього Творця: «Благословіте Господа, усі діла Господні! Хваліте

й возносите його повіки» (*Дан. 3, 57*). Ми підносимо наш дух до неба, щоб злучитися з ангельськими хорами і спільнотою святих і співати разом з ними: «Свят, свят, свят Господь Бог Вседержитель, хто був і хто є і хто приходить» (*Од. 4, 8*). Ми еднаємося з Пречистою Дівою Марією, яка віддає Богові більше слави, ніж усі інші створіння, щоб піднятися понад ангелів, і повторюємо разом із нею: «Величає душа моя Господа!» (*Лк. 1, 46*). Ми еднаємося в особливий спосіб з Воплоченим Словом, Великим Шанувальником Отця, який, будучи Богом і Чоловіком, жертвує Пресвятій Трійці безконечну славу.

Врешті, еднаємося з самим Богом, з Трьома Божими Особами в їхній спільній прославі і привітаннях. Тоді ми кличемо: «Слава Отцю, і Сину, і Святому Духові - і нині, і завжди, і на віки вічні», бажаючи, щоб Бог був прославлений безконечною славою, яку Він мав у собі перед постанням створінь (*св. Франциск Салезький. Про любов Бога. - Кн. V. - Гл. 12*).

Ченці та священики усвідомлюють, що вони задля своїх обітів, а особливо священства, зобов'язані поширювати славу Божу. Палаючи бажанням прославляти Його, вони ніколи не повинні припиняти, навіть під час своїх занять, благословляти і прославляти Всемогутнього, і повинні мати одну мету, одну амбіцію - розширювати Царство Боже і шукати вічної прослави у того, кого вони полюбили як частку свого спадкоємства.

Любов доброзичливості проявляється через любов згоди з волею Божою.

Ніщо так не скріплює Царства Божого в душі, як сповнення святої Божої волі: «Нехай буде воля твоя як на небі, так і на землі». Любов - це передовсім злука: дві волі об'єднуються в одну. А оскільки єдина Божа воля добра і мудра, то маємо узгодити нашу волю з Його волею: «Хай не моя, а твоя буде воля» (*Лк. 22, 42*).

Ця згода з волею Божою охоплює послух Божим заповідям, радам, натхненню ласки та покірну і люблячу підлеглість провіденційним подіям, щасливим чи нещасливим: бракові, упокоренню, різноманітним досвідам, які нам посилає Боже Провидіння для нашого освячення і Божої слави. Згода з волею Божою спричиняє святу байдужість до всього, що не стосується служіння Богові. Переконані, що Бог є все, а створіння - ніщо, ми хочемо тільки Бога, Його любові та Його слави, а наша воля залишається байдужою.

жою до всього іншого. Ця байдужість не є нечулістю стоїків, бо відчуваємо потяг до тих речей, які нам подобаються, але це є байдужість розуму й волі. Це не байдужість, про яку мовиться: «Нехай речі пливуть своїм руслом». Ми не байдужі до того, що стосується нашого спасіння. Навпаки, ми палко бажаємо його, але бажаємо тільки згідно з волею Божою.

Це святе залишення дає глибокий спокій душі. Ми знаємо, що ніщо не може статися, що не було б корисним для нашого освячення: «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (*Рим. 8, 28*). Тому ми радо приймаємо досвіди і хрест з любові до Розіп'ятого Ісуса, щоб стати більш подібним до Нього.

Тому в досконалому підкоренні себе волі Божій, як каже Босует: «знаходимо наш спочинок чи то в болі, чи в радості, згідно з уподобанням того, хто є нашим добром. Ми спочиваємо не в нашому задоволенні, а в Бозі, молячись до нього, щоб робив з нами, що захоче».

Любов приязні з Богом. Згода з волею Божою веде нас до приязні з Богом. Приязнь включає, крім доброзичливості, взаємність, або взаємне віддання себе самих. Це гарно виявляється в надприродній любові.

Ця любов є справжньою приязню, каже св. Франциск Салезький (*Про любов Бога. - Кн. II. - Гл. 12*). Бог знає, що ми Його любимо, бо Він сам запалює любов у наших серцях. Ми не маємо сумніву у Його вічній доброзичливості до нас, бо Він так часто запевняв нас у ній... Він безперестанку говорить з нами - промовляє до наших сердець через натхнення його ласки. Св. Франциск Салезький додає: «Вдячна любов існує між Богом і його створінням. Це не звичайна приязнь. Це приязнь з доброзичливого вибору, це особлива любов Бога, базована на виборі і преференції».

Любов Божа до нас

Ця любов полягає у даруванні себе самого - Бог дає нам себе самого і ми віддаємо себе Богові. Мусимо зрозуміти, що таке Божа любов для нас, щоб усвідомити, якою мусить бути наша любов до Бога. Його любов до нас: вічна, безкорислива, великодушна, запопадлива.

Вічна: «Я полюбив тебе відвічною любов'ю, тим і зберіг для тебе мою ласку» (*Єр. 31, 3*).

Безкорислива, тобто абсолютно самодостатня. Він любить нас задля нашого добра.

Великодушна, бо Він віддається нам цілковито, приходять, щоб жити любов'ю в нашій душі: «В ньому ми живемо, рухаємося і є» (Ді. 7, 28).

Запопадлива, бо Він не тільки першим полюбив нас, а хоче нашої любові, просить, наче б її потребував: «...моя бо втіха: бути з людськими синами» (Прп. 8, 31); «Дай мені, сину, твоє серце...» (Прп. 23, 26).

Наша любов до Бога

Ми мусимо відповісти Богові такою ж досконалою любов'ю, наскільки це можливо: «Хто не любив би Його, що полюбив нас так сильно» (*Адесте фіделес*).

Наша любов має зростати завжди. Тому що неможливо любити Бога від самої вічності, і ніколи не зможемо любити Його так, як Він цього гідний: ми мусимо любити Його щораз більше, не ставлячи межі для наших почуттів, не відмовляючи в жодній жертві, яку Він вимагав би від нас, і завжди бажаючи подобатися Йому: «...я постійно те чиню, що до вподоби йому» (Ів. 8, 29).

Наша любов мусить бути великодушною: виявленою в почуттях, яка часто пробуджує короткі акти любові, як, наприклад: «Господи, люблю тебе усім серцем». Але вона повинна виявлятися у вчинках, коли ми віддаємо себе повністю в дарі. Бог має бути центром усього нашого буття, **нашого розуму** (ми повинні часто думати про Нього), **нашої волі** (ми повинні покійно підкорятися Його найменшим бажанням), **нашої чуттєвої природи** (ми не можемо дозволяти нашому серцю піддаватися іншим почуттям, які були б перешкодою для Божої любові, **всіх наших вчинків** (ми повинні старатися завжди подобатися Йому).

Наша любов має бути безкорисливою. Ми повинні любити Бога набагато більше, ніж Його дари. Тому маємо любити Його чи то в смутку, чи в радості, заявляючи Йому щоразу, що ми хочемо любити Його задля Нього самого. Таким чином, хоч ми слабкі, відповімо на Його приязнь (о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Ч. II. - Жовква, 1913. - С. 22-26; Ad. Tanquerey. *The Spiritual Life*. - P. 574-578; *Sacramentum Mundi. An Encyclopedia of Theology* // Ed. by Karl Rahner with Cornelius Ernst and Kevin Smyth. - Herder and Herder, 1968. - P. 292).

Висновок

Навіть у природному плані людина покликана любити Бога : ближнього, щоб збудувати дім улюбленої родини як фундамент універсальної родини. Єдиний закон людського поступу - в науці, технології, думанні або політиці - зростаюча люб'язність у Дусі, к каже Теярд де Шарден. Надприродне спасіння визволяє нас із гріха і його наслідків - тобто від «нелюбові», так щоб ми мали доступ у Христі «в житті любові», «...у Христі Ісусі, Господі нашім, в якому маємо сміливість і повний надії доступ через віру в нього» •Еф. 3, 11-12). Надприродна любов (агапе) у людині - це влитий динамізм, що бажає всього доброго, а понад усе - вічного братерства. Ця братня злука, попереджаючи нашу злуку тут, на землі, з Христом : Євхаристійним зібранням, стає досконалою подякою навіть на землі, підкоряючи всі речі Отцеві, який першим полюбив нас. Цей доворот до Отця в надприродній любові (агапе) Ісуса є нашою об'явленою остаточною метою «виповнення блаженства».

Психологія любові

Акти любові - це людська підтримка свідомого життя агапе. Ми бачимо як св. Тома базує свою метафізику першості любові на психологічній основі, з якої моральний об'єкт походить з глибокого природного нахилу, любові до мети. Тепер можна накреслити психологію любові.

Любов двозначна до тієї міри, що сама людина розділена.

Як інстинкт, любов у людині постає з динамізму зросту й з «афективного» бажання здійснення, яке мусить розвинутися в особисте дарування себе самого особі; це потреба з'єднатися з іншим. Цей міжперсональний дар духу, в якому чутливість відіграє якусь роль, мусить відкрити й досягнути кожна особа зокрема. Все людство прагнуло цього від першої спроби, яка була першою невдачею. Ідеться про первородний гріх.

Якби ми приборкали й опанували цей інстинкт, він не пішов би поза «здобуваючу любов». Завдання духу - визнати іншу особу і, якщо йдеться про подружню любов, - визнати нову особу, дитинку, - тривалий плід перехідної злуки, в якій кожна з двох осіб знаходить себе саму, даючи наново іншій. Наше моральне старання мусить рости на обох рівнях: на пошані до особи і творчості.

У подружжі чи поза ним любов прямує до приязні, духовної спілки між двома особами. Навіть у подружжі любов хоче звільнитися: якщо не від статевої злуки як такої, яка може залишитися як обов'язок любові, то з егоїстичного поштовху. Якби наше тіло було досконало підкореним, слухняним, любов не потребувала б примушувати себе до іншої особи; радше давала б себе вільно. Це ідеальна агапе, що здійснюється у тайні подружжя. Щодо творчості в приязні, в подружжі чи поза ним, то це найшляхетніший дар любові. Якби контроль народжень був дозволений у подружжі, не смів би ніколи сприяти тілесним поштовхам, але мала б бути пошана до партнера, кожної особи.

Отже, ми повертаємося до філософського принципу «Любов хоче добра іншого», а це «добррозичливість, яка обоїльно стає приязню». «Любов пожадливість» (яка не є пожадливістю) не чинить опору цій доброзичливості, хіба що залишається самотньою річчю, щоб задовольнити себе саму. Бажаючи собі дару іншого, особа фактично бажає добра іншому, бо, приймаючи іншого, вона відкриває і дає себе саму.

Любов задоволення (втіхи, насолоди, приемності) також не чинить опору любові доброзичливості, хіба що стає звироднілою, щоб тільки самолюбно задовольняти іншого.

Любов, як фундаментальний поштовх, розв'язує багато проблем. Вона, безумовно, поєднує любов мети, Бога зі своєю любов'ю, з блаженством. Навіть природно людина любить Бога, все Його Добро. Ця правда не зайва, і треба її довести; вона може бути занедбана або забута, коли йдеться про безпосередню привабливість примарних відчуттів, суто експериментальне знання, зовнішні акти. Подвійна любов до себе і до Бога відповідає подвійній любові до себе і до інших у світі. Спрямована до своєї мети, наша любов до Бога не є корисливою, зі своїми доповнюючими аспектами - дар і бажання: вона не заперечує ані Божої трансцендентності (незрівнянності) - «Бог є для мене», ані власної персональності - «Я є для Бога», а працює для спілки «я в Бозі і Бог в мені», спілки, де хибне розуміння (вихвалювання собою, егоїзм-самозакоханість), «мое» і «твое» поступово викорінюється під впливом агапе. Справжня любов бажає збагатити себе так, щоб дати більше до спілки, яку утворює. «Будьте, отже, послідовниками Бога, як любі діти, і ходіть

у любові, за прикладом Христа, що полюбив вас і видав себе за вас, як принос та жертву приємного Богові запаху» (Еф. 5, 1-2).

Формування людської любові в якій-небудь особі передбачає фізичний розвиток, який залежить від успадкованого людського й «афективного» клімату раннього дитинства і формування «психологічної особи», тобто «інстинктивної симпатії», яка відрізняється за якістю. Вища любов (людська, а головне - влита любов) зробить багато, щоб посприяти цьому розвитку, але не буде у випадку незрівноважених (дисбалансованих) фізичних поштовхів: тут потрібна допомога психіатра. Пасторальний підхід, юридично підтримуваний любов'ю, насамперед у моральних справах, мусить також допомагати цьому розвитку.

Збочення інстинктивної любові впливає на християнську поведінку, тим більше що любов є «формою» всього чеснотливого життя.

(*Sacramentum Mundi* // *An. Encyclopedia of Theology*. - Ed. by Karl Rahner. - Tom I. - P. 289-291).

ПОРЯДОК У ЛЮБОВІ

Наша любов

Надприродна любов мусить дотримуватися правильного порядку, бо вона поширюється на багато речей, які беруть участь у вічній щасливості в різній мірі. В першу чергу, **мусимо любити Бога абсолютно й понад усе**, бо Він безконечно улюблений сам у собі і є першим принципом вічної щасливості, яка полягає на вічному посіданні Бога. З тієї причини ми повинні любити Бога більше, ніж себе самих, бо маємо тільки участь у щасті, яке знаходиться в Бозі у повноті, оскільки Він - перший принцип, від якого походять всі інші речі.

Ми мусимо любити Бога зі всіх наших сил різними можливими способами. **Любов'ю згоди з волею Божею** добросовісно виконуємо Божі накази і приймаємо всі досвіди і труднощі, які Бог посилає, з вдячністю, радістю, які б вони не були важкі й болючі, благаючи в Бога ласк, щоб бути вірними кожної миті.

Любов'ю доброзичливості ми бажали б, якби це було можливо, дати Богові якесь добро або якесь нове щастя, якого Він ще не мав. Але оскільки це неможливо, бо Бог є абсолютне і безконечне добро, ми стараємося, щоб зроста Його зовнішня слава, працюючи над спасінням та освяченням душ і, таким чином, поширюючи Його

царство любові в усіх серцях. Як каже св. Тома (I—II, п. 28 а 4), ревність походить з інтенсивності любові.

Любов приязні, яка базується на доброзичливості, додає до того спільні відносини і комунікацію в добрі.

Врешті, через любов добродушності, яка є чистою любов'ю, без жодної домішки свого інтересу, ми спочиваємо в безконечних Божих досконалостях, втішаючись ними, бо вони роблять його безконечно щасливим і благословенним. Ми не звертаємо уваги на користі і благословення, що сходять на нас задля Божої доброти. Ця чиста любов ніколи не може бути звичайною в цьому житті (I-II, п. 68, а 3), бо ми не можемо і не повинні відділяти її від надії і бажання свого власного щастя, яке знайдемо в Бозі. Але можна мати експерієнцію цієї любові як ізольований і перехідний акт, що мали святі.

По-друге, ми повинні любити духовне добро нашої власної душі більше, ніж наших ближніх. Суть цього в тому, що наша душа бере участь у блаженстві, коли ближній - тільки товариш в участі безконечного добра. Доказ цього - те, що людина не повинна зазнавати шкоди, коли рятує ближнього зі зла. Однак так відбувається не завжди. Наприклад, людина не може брехати й ображати Бога, хоч би через те могла повернути багато грішників, звільнити багато душ з чистилища або врятувати душу від пекла.

І якби, сподіваючись такої великої користі, людина таки вирішила поповнити повсякденний гріх, вона б дуже зневажила Бога, бо воліє добра для створінь більше, ніж Божої слави, ображаючи Його. Мусимо завжди служити спочатку Богові, а потім людям.

З тієї ж причини необхідно любити духовне добро більше, ніж добро свого тіла. Душа ближнього бере участь з нами у вічній славі, а наше тіло бере участь тільки непрямо - індиректно - у славі душі. Тому, коли того вимагає вічне спасіння ближнього, ми зобов'язані з любові і під серйозним гріхом допомогти ближньому, навіть якщо нашому власному життю загрожує небезпека. Вічне спасіння ближнього має більшу вартість, ніж наше власне життя. Аплікація цього принципу є численна. Тому добровільно зроблений аборт, навіть з метою збереження життя матері, є великим гріхом, бо нищить вічне життя дитинки, яка вмирає без хрещення, щоб зберегти дочасне життя матері. Те ж стосується духовної допомоги, яку треба дати тим, хто має заразні хвороби.

Ба більше, між різними нашими ближніми є своєрідна ієрархія любові, якої треба дотримуватися, бо не всі беруть однакою участь у Божій доброті. Тому, говорячи об'єктивно, звертаємося з більшим благословенням до ліпших, святіших, ближчих до Бога, хоч суб'єктивно маємо більше любові до тих, хто близький нам по крові, і, як наслідок, бажаємо для них більше, щоб досягнули святість. Але коли існують однакові обставини, мусимо завжди більше любити тих, хто ближчий нам по крові, а потім - їхніх родичів, і тих, хто зв'язаний з нами іншими зв'язками. Об'єктивний порядок ставить на перше місце наших родичів, бо вони - принцип нашого життя після Бога, потім - нашому власному буттю, особі. Батькові належить більше любові, ніж матері, бо він - активний принцип народження, шляхетніший від пасивного принципу.

Однак це не заважає нам мати більш інтенсивну суб'єктивну любов до нашої мами, подруги чи дитини.

Надприродний порядок любові тут, на землі, залишається таким же, як на небі; але в небі Бог буде для нас всім та у всьому, як каже св. Павло: «Якже все йому буде підкорене, тоді й сам Син підкориться тому, що йому підкорив усе, щоб Бог був усім в усьому» (1 Кор. 15, 28). З тієї причини порядок надприродної любові буде виключно щодо Бога, а не щодо нас самих. Отже, матимемо більш інтенсивну (суб'єктивно й об'єктивно) любов до тих, хто ближчий до Бога, тобто до тих, хто святіший. Не обов'язково будемо більш інтенсивно любити тих, хто ближчий до нас, як, наприклад, наші рідні та приятелі, хоч їх ми будемо любити потім удвічі більше, а саме за їх близькість до Бога і за те, що вони означають для нас (cf.: Royo Marin. - Op. cit. - P. 353-355).

Любов Божа

Перша Божа любов - до Богочоловіка Ісуса Христа, а потім до нас, Його членів.

Кожна добре впорядкована воля, коли робить вибір із різних об'єктів, однаково присутніх, вибирає найбільш улюблені. Якщо це так, то Найвище Провидіння, формуючи свій предвічний план і схему створення, найперше наміряло, полюбило й дало першість найбільш улюбленій частині створіння, тобто людськості нашому Спасителеві - Богочоловікові. Після того Бог обрав і полюбив кожне

створіння, в свою чергу, в пропорції до близькості або віддаленості до Спасителя, ролі в його службі, участі в його честі й славі.

Все було зроблене для Богочоловіка. Тому каже св. Павло: «Він - образ невидимого Бога, первородний усякого створіння, бо в ньому все було створене, що на небі і що на землі, видиме й невидиме: чи то престоли, чи господства, чи начала, чи власті, все було ним і для нього створене» (*Кол. 1, 15; св. Франциск Салезький. Про любов Божу. - С. 61*).

Божа любов з'являється нам у відкупленні.

«Він власного Сина свого не пощадив, а видав його за всіх нас» (*Рим. 8, 32*). Але, вічний Боже! Згадай, що цей Божий Син, Якого видаєш на смерть, невинний і був Тобі слухняний у всьому. Ти полюбив Його, як себе самого, як же можеш Ти засуджувати Його на смерть за покуту за наші гріхи? Предвічний Отець відповідає: «Це було якраз тому, що Він був моїм Сином, і тому, що був невинний, тому, що був слухняний мені у всьому. То була моя воля, щоб Він поклав своє життя, щоб ви знали величину любові, яку ми обидва покладали за вас» (*св. Альфонс Ліґуорі. Дорога спасіння й досконалості. - С. 117*).

Доказ Божої любові до нас.

Бог - найвищий Господь, Той, що полюбив нас найбільш можливо любов'ю. Він не погорджує, але любить, коли ми маємо довір'я до Нього, таке, яке мають діти, що природно і ніжно люблять своїх матерів. Подумай про те, що ти не маєш ні приятеля, ні брата, ні батька, ні матері, ні подруги, ані улюбленого, щоб любив би тебе більше, ніж Бог... Він пішов так далеко, що став дитинкою, став убогим, піддався ганебній смерті на хресті. Він пішов ще далі: заховався під виглядом хліба й вина, щоб стати нашим постійним товаришем і тісно з'єднатися з нами: «Як мене Отець живий послав, і я Отцем живу, так і той, хто споживає мене, житиме мною. Цей хліб, що зійшов з неба» (*Ів. 6, 57-58; Альфонс Ліґуорі. Дорога Спасіння й Досконалості, стор. 391-392*).

Божа любов до кожного з нас зокрема.

Мусимо пам'ятати, що Божа любов до людей - це не тільки любов до людства загалом. Бог любить кожного персонально і зокрема. Пам'ятати про цей факт - це головне. Тому кожна особа має право дивитись на Серце Христове, яке спрямоване до нас, бо наш Спаситель пішов би на муки за кого-небудь з нас, і про кожного з нас Христос

пам'ятає, наче б кожен був єдиною метою відкуплення (Boyiap. *This Tremendous Lover*. - P. 20).

Якби було необхідно, наш Спаситель прийшов би тільки до кожного з нас.

Св. Іван Золотоустий каже, що Бог мав таку ж любов до кожного з нас, яку мав до всіх людей разом (*Гал. 2*). «Так, мій добрий брате, якби не було інших людей на цьому світі, крім тебе, Спаситель прийшов би задля тебе самого й віддав би свою кров і своє життя за тебе» (св. Альфонс Ліґуорі. *Воплочення, Народження і Дитинство Ісуса Христа*. - С. 92).

Бог так дбає про тебе, наче б не мав нікого іншого.

Він так тебе любить і так дбає про тебе, наче б не мав про кого іншого думати. Він повністю віддається твоїм справам, наче б це була єдина мета його провиденції, щоб наділяти тебе своєю всемогутньою силою, допомагати тобі, в своєму милосерді й доброті - милосердитись над тобою, роблячи добро для тебе, та щоб через свою делікатність здобути твоє довір'я і любов. Покажи Йому вільно весь свій розум і молися, щоб Він вів тебе до досконалого виконання його святої волі» (св. Альфонс Ліґуорі. *Дорога спасіння й досконалості*. - С. 398-399).

Любов - цариця всіх чеснот

Справедливо називаємо любов царицею всіх чеснот. Вона є такою зі своєї внутрішньої гідності й відносно інших чеснот.

Внутрішня гідність акту любові.

Внутрішня гідність якої-небудь чесноти залежить від того, яку мету має ця чеснота. **Остаточна мета людини — вічне щастя в злуці з Богом.** Очевидно, що теологічні чесноти, предметом яких є сам Бог, перевищують своєю гідністю всі інші моральні чесноти, предметом яких є не просто Бог, а впорядкування актів у використанні дочасних речей, щоб легше і справніше дотримуватись теологічних чеснот (cf.: Gillemann. *Le primat de la charite en Theologie morale (2-ed.)*. - DDB Bruxelles, 1954; Benigar. - *Op. cit.* - P. 722; Jordan Aumann O. P. *Spiritual Theology*. - London, 1979. - P. 266-270).

Але не всі теологічні чесноти рівні щодо гідності. Хоч акти віри й надії мають велику гідність, однак акт любові їх перевищує. Вірою, з допомогою Божого світла, пізнаємо Бога та Його внутрішнє життя, на чому спочиває духовна будівля або радше на яке спира-

ється наше моральне життя. Надією очікуємо Божої сили і спираємося на його обітницю, очікуючи майбутнього життя і посідання Бога. В любові еднемося з Богом, і тому цей акт найважливіший.

В майбутньому житті віра мине, бо будемо бачити Бога обличчям до обличчя; і надія мине, бо посідатимемо Бога, найвище Щастя, але любов залишиться навіки. Св. Павло каже: «Тепер же застаються: віра, надія, любов - цих трое, але найбільша з них - любов» (1 Кор. 13, 13). А святий апостол Іван каже: «Ми тепер - діти Божі, і ще не виявилось, чим будемо. Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачили його, як є» (1 Ів. 3, 2).

Акт любові найдосконаліший, бо його предметом є Божа Доброта, сам Бог. Акт надії не має повної досконалості, бо спирається тільки на свідочтво й силу Божу. Ці акти зникають у майбутньому житті, бо вони вже виконані й не мають подальшого застосування.

Визначність чесноти любові.

Надприродна любов - найвища і найшляхетніша зі всіх чеснот, не тільки тому, що вона тісно едне нас із Богом, а й тому, що вона є формою всіх влитих чеснот. Її внутрішня особливість походить з того, що внутрішньо найтісніше едне нас з Богом. Вона теологічно перевищує чесноти віри й надії.

Через акт надприродної любові воля відступає від себе самої і спочиває в Бозі. Ця глибока наука дає нам ключ до вирішення багатьох питань, що стосуються розуму й волі: що вище - розум чи воля? Воля сама по собі нижча від розуму, бо це сліпа снага, яка сама не може видавати актів, якщо розум не представить їй бажаний предмет. Розум випереджає і веде волю, яка нічого не може любити без розуму. Неможливо любити того, кого не знаєш. Але діяння розуму відрізняється від діяння волі. Розум притягує речі до себе, або, так би мовити, абсорбує їх до своєї інтелектуальної форми. Послідовно, коли знає чи пізнає нижчі, наприклад, матеріальні речі, він облагороднює і вшановує їх тим, що підносить їх до інтелектуального порядку. Але коли знає вищі буття, як-от Бога або надприродні правди, обмежує їх, змушуючи їх набирати нижчу інтелектуальну форму.

Діяння волі - навпаки. Своїм властивим актом, що є любов, воля відступає від себе і спочиває в улюбленому предметі, наче сама в собі. Послідовно, якщо воля любить предмети, нижчі від неї самої, як, наприклад, земні речі, знижується до їхнього нижчого рівня.

Але якщо любить вищі речі, як, наприклад, Бога, вона ушляхетнюється і підноситься до ступеня тих вищих істот, до яких пристає через любов. Тому св. Августин каже: «Якщо любиш землю, ти земний; але якщо любиш Бога, що сказати, хіба що ти є Богом?»

З цього випливає, що хоч розум через дію природи досконаліший за волю в цьому житті, досконаліше любити Бога, ніж знати Його. Звичайна покірна душа, яка майже нічого не знає про теологію, може любити Бога значно більше й інтенсивніше, ніж великий, але байдужий теолог, що набагато краще.

Любов і дар мудрості.

У своїй повній експансії - наступі й розвитку - любов удосконалюється даром мудрості. Це звичайна аплікація загальної науки про необхідність дарів для вдосконалення влитих чеснот. Без впливу дарів влиті чесноти діють згідно правил природного розуму, просвіченого вірою, згідно з людським способом діяння. Поки дари Святого Духа не уділять чеснотам Божого способу, який повинен бути їм характерний, і чого вони не посідають самі в собі, неможливо, щоб влиті чесноти могли досягнути своєї досконалої експансії і розвитку.

Хоч це стосується всіх влитих чеснот, але особливо - надприродної любові. Будучи найшляхетнішою зі всіх чеснот, надприродна любов вимагає з внутрішньої необхідності Божої атмосфери дарів Святого Духа, щоб могла дати все, що здатна дати. І для того, щоб душа посідала цей Божий спосіб діяння, звичка сама має стати пасивним підметом, що без спротиву приймає вплив Божого поштовху, який приходить від Святого Духа.

ГРІХИ ПРОТИ ЛЮБОВІ

Крім гріхів через ігнорування (те, що повинні були виконати, не виконали), є ще гріхи поповнення, що поповнили проти любові Бога.

Але є два гріхи, які особливо суперечать Божій любові:

I) «acedia» - смуток з духовного добра;

II) «odium» - ненависть до Бога.

•**Acedia**» - смуток з духовного добра, тому що з ним поєднується тягар виконання.

Значення слова «acedia»

У латинській мові це слово означає зневіру в духовних речах, смуток і відразу, духовні лінощі, а це веде нас до стану, щоб не діяти, не робити або відкладати на пізніше те, що маємо обов'язок зробити зараз.

Що таке лінощі й відраза?

Лінощі загалом - це схильність відкладати й недбало виконувати щось, це прагнення відпочинку й небажання працювати.

Відраза. Коли лінощі стосуються духовних речей і викликають деяку відразу, нехіть, то це зветься латиною «acedia», тобто зневіра в духовних речах. Теологи звичайно дають таке визначення:

«Acedia» - це смуток або відраза до духовного добра, тому що воно вимагає праці, - тобто духовні лінощі.

Жодне добро неможливо досягнути в цьому житті без праці. Від кожної важкої праці, звичайно і природно, ухиляємося і тому стримуємося від неї. Обидві вади випливають зі спільного кореня - страху перед труднощами і працею.

Ефекти духовних лінощів

Насмішки - глузування зі всього, що стосується побожності. Той, хто занедбує свої обов'язки, інстинктивно висміює те, чого не хоче виконати.

Обурення проти тих, хто повчає, нагадує про обов'язки, закликає ледачих духом до досконалості й праці. Вони ненавидять, коли їх хтось турбує в час відпочинку.

Оторопілість, байдужість. Оскільки заповідей не дотримуються чи зовсім нехтують ними, або ж виконують їх поверхово й недбало, народжується літеплість, що Богові не подобається. Святе Письмо каже: «Знаю твої діла, що ні зимний ти, ні гарячий. Якби ти зимний був або гарячий! Тому що літеплий ти, але ні гарячий, ні зимний, то вивергну тебе з уст моїх» (Од. 3, 15-16).

Боягузтво, нехтування, недоумкуватість проявляються в тому, що людина має нехіть і відвертається від важких речей, тому їх важко виконати.

Розпука. Люди деколи впадають у розпуку, тому що занедбали власне спасіння через труднощі, які треба було побороти.

Злоба духовної зневіри й лінощів

Духовна зневіра, тобто смуток і відраза до духовного добра, яке вимагає праці, є сама по собі тяжким гріхом. Скільки разів вона вводить у смуток з Божого добра та веде до занедбання власного спасіння і необхідних чинників для його досягнення. Це суперечить любові Бога з усього серця, душі і сил.

Звичайні лінощі є гріхом більш-менш тяжким, залежно від того, від важких чи легких обов'язків нас відвертають.

Ефект духовних лінощів і зневіри. Духовні лінощі і зневіра ведуть до великого лиха.

Душа ледачого - наче занедбана рілля. Душу ледачого можна порівняти з ріллею, де не ростуть добрі вчинки, а кропива й будяки вад, як каже Святе Письмо: «Ішов я попри поле ледачого, і попри виноградник недоумка; дивлюсь - кропивою позаростало, і будяками зверху вкрилось, камінна огорожа його розвалилась!» (*Прп. 24, 30-31*).

Тому душу мучать спокуси і гріхи. «Ось який був злочин Содому, сестри твоєї: гординя, ненажерливість, безжурне ледарство. Такі були її злочини та її дочок. Бідному й злиденному вони не помагали. Вони залишилися й заходилися чинити мерзоти супроти мене, а я, побачивши те, їх відкинув» (*Єз. 16, 49; Проп. 23-29*).

Наш розум не може бути абсолютно бездіяльним, ані воля не може бути зовсім спокійною, якщо ми живемо бездіяльно, бо тоді нападають на наш розум злі думки і підбурюють волю до поганих учинків.

Лінощі відривають від вічного спасіння, бо кожний одержить нагороду згідно своїх справ: «І хто садить, і хто поливає, є одне; але кожний отримає власну нагороду згідно зі своїм трудом» (*1 Кор. 3, 8*). Бо той, хто не приносить плоду добрих справ, буде усунений: «Всяке дерево, що не родить доброго плоду, рубають і в вогонь кидають» (*Мт. 7, 19*).

Недостатньо для спасіння стримуватися від зла, необхідно також ретельно виконувати обов'язки свого стану (*св. Іван Золотоустий*).

Засоби проти духовної зневіри й лінощів

Ми повинні часто думати про необхідність завзятої праці, щоб уникнути небезпеки гріхів, дотримуватися чеснот та придбати речі, необхідні для зберігання життя (*пор.: Енцикліка папи Лева XIII «Кегит Моуагит»*). Щоб осягнути свою мету, мусимо старанно працювати. Тому каже Святе Письмо: «В поті лица твого їстимеш хліб твій» (*Бут. 3, 19*).

Всі погоджуються з тим, що лінощі, недбальство завдають великої шкоди; що різні підприємства дають роботу, яку необхідно виконувати; що ті, хто має багатства, повинні давати працю іншим, щоб уникнути не тільки розорення, а й шкоди для спільноти.

Це також природні умови життя: як хтось може утримати родину, не працюючи? Сам апостол працював і казав: «Хто не працює, хай не їсть».

Допомога ближнім. З огляду на любов до ближніх той, хто має достатньо й не потребує працювати, повинен дати працю іншим. Скільки є бідних, які не можуть утримати своєї родини; скільки є тих, що потребують релігійного повчання, виховання; скільки є малих дітей, які не одержують жодного виховання вдома, і якщо їх не виховати по-християнськи, зійдуть на манівці; скількох робітників, підбурюваних проти релігії і соціального порядку, треба навчити справжніх принципів.

Роздумувати про жалюгідний стан ледачого. Подумай, що ніхто не гідний жалю більше, ніж ледачий і бездіяльний. Відраза до життя, життя тіла, непоміркованість, сварки і незгода оточують цих нещасливців. Чесні люди ними погорджують, бідні їм заздять, вони стають тягарем самі собі й іншим.

У духовних осіб духовні лінощі й відраза витворюють літєплість, а літєплі ведуть життя, гідне жалю: не мають розкошів світу, бо сумління забороняє, не мають Божої потіхи, бо це призначене справді побожним, і Бог таких відкидає (*пор.: Од. 3, 15*).

Тому горімо вогнем любові, щоб не згоріти вогнем неспокою. Цей вогонь підносить нас вгору, щоб прославляти Бога, щоб підняти ближнього та плекати чесноти.

«ODIUM DEÛ - НЕНАВИСТЬ ДО БОГА

Що таке ненависть?

Ненависть взагалі - це акт, яким хтось від чогось відвертається. Це може діятися двома способами:

Коли відвертаємося від зла, яке загрожує нам або нашим близьким. Тоді ми маємо ненависть до того зла, що зветься огида, ненависть. Це суперечить тій любові, яка спрямована на нас. Як бажаємо собі добра, так відвертаємося від зла, яке нам загрожує.

Якщо хочемо зла якійсь особі, тоді йдеться про ворожу ненависть - ми бажаємо зла ближньому, що суперечить любові доброзичливості ближньому.

Ненависть до Бога

Щодо ненависті до Бога, то її можна поповнити подвійно: деколи люди відвертаються від Бога тому, що Бог заборонив такі вчинки, які вони роблять;

дає кару грішникам або посилає труднощі, як навчає **св. Тома Аквінський** (II-II, п. 34):

1. Для звихненої людської волі цілком можливо ненавидіти Бога. Бог увесь є любов - улюблений, але грішник, який матиме кару за гріх, які накладає на нього Божою справедливістю, може ненавидіти Бога.

2. Ненависть до Бога є найбільшим гріхом, бо властивим злом гріха є те, що відвертає душу від Бога. Найгіршим і найстрашнішим відверненням від Бога є відвернення через ненависть.

Злі люди бажають Богові зла, тобто мають ворожу ненависть до Бога, тому що Він всезнаючий, всемогутній, справедливий. Вони бажали б, щоб Бог не існував, або щоб не був всемогутнім; хочуть применшити, сховати Його зовнішню славу; вони тоді переслідують Церкву і пригнічують праведних.

Це бачимо з історії: Святе Письмо згадує про ворогів Бога, які ненавидять Бога і Христа (пор.: Чис. 10, 35; Втор. 32, 41; Пс. 74 (73), 23). «Був би я не вчинив серед них діл, що їх ніхто інший не вчинив, - гріха не мали б вони. А так - ось бачили, і зненавиділи: і мене, і Отця мого» (Ів. 15, 24).

Ненависть є внутрішнім злом і сама по собі є найбільшим і найтяжчим гріхом, бо суперечить найдосконалішій чесноті, тобто любові Бога, й чинить несправедливість безконечній Божій Доброті. Не припускає малої матерії, і тому, якщо добровільна, свідомо чинить добровільний акт ненависті - поповнює тяжкий гріх з усієї своєї матерії. Тяжчим є гріх ворожнечі, ніж гріх огиди, бо перший виступає проти внутрішньої доброти Бога, а другий - проти зовнішньої доброти (cf.: Ad. Tanquerey. *Synopsis Theologiae Moralis*. - N. Y., 1936. - P. 532).

КОРИСТІ З ЛЮБОВІ ДО БОГА

Любов Бога приносить нам великі користі:

- а) вона єднає нас вже тут, на землі, з Богом;
- б) через неї одержуємо від Бога просвітлення розуму;
- в) вона зміцнює нашу волю;
- г) через неї одержуємо прощення гріхів (пор.: Лк. 7, 47; 1 Пт. 4, 8);
- г) вона приносить нам спокій душі;
- д) вона дає нам різні добродійства;
- е) а по смерті отримуємо завдяки їй радість неба.

Як пожадливість є коренем усього злого, так любов Бога є коренем усього доброго. Символом любові Бога є олива, яка йде

вгору, світить, заспокоює, лагодить. Символом любові Бога є також вогонь, який теж підноситься вгору, світить, гріє, очищає і безнастанно поширюється. Подібним є вплив Божої любові на душу людини. **Той, хто любить Бога, має в собі Святого Духа, отже, тісно поєднаний із Богом.** «Любов чинить те, що Бог присутній в наших серцях наче в небі» (св. *Августин*). Той, хто любить Бога, має Його, бо не можна Бога любити, коли Його не посідати. Навпаки, дчасні речі (як-от золото, честь) можна любити, хоч їх не мати (св. *Августин*). Ісус Христос каже: «Коли хтось мене любить, то й слово мое берегтиме і злюбить його мій Отець, і прийдемо ми до нього, і в ньому закладемо житло» (Ів. 14, 23). А св. Іван каже: «Ми пізнали й увірували в ту любов, яку Бог до нас має. Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому» (1 Ів. 4, 16). Божу любов і освячуючу ласку не можна відділити: де одна, там і друга.

Через Божу любов отримуємо прощення гріхів, як це зазначає Ісус Христос, коли говорить про грішницю Магдалину: «Тому кажу тобі, прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила» (Лк. 7, 47). «Любов силу гріхів покриває» (1 Пт. 4, 8). Як вогонь нищить іржу заліза, так любов нищить іржу гріха (св. *Бонавентура*). Поле, повне бур'яну і терня, очистимо швидше, якщо підкладемо вогонь; так же швидко очищує серце від усіх гріхів одна іскорка Божої любові. Любов Божа не терпить біля себе нічого злого (св. *Іван Золотоустий*). Тому, хто любить Бога, навіть терпіння перемінюється на радість. «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим. 8, 28).

У радість перемінилися терпіння Йосифа в Єгипті, зажуреного Якова або Товита. «Бог бере на себе всяку журбу тих, котрі кожну свою думку звертають до Нього» (св. *Франциск Салезький*). Деяких святих Господь Бог потішав тим, що об'являвся їм. «Той, у кого мої заповіді, і хто їх береже, той мене любить. Хто ж мене любить, того мій Отець полюбить, і я того полюблю і йому об'явлю себе» (Ів. 14, 21). Так обіцяв Ісус Христос і дотримує слова. Багатьом святим об'являвся сам Ісус Христос або Матір Божа, ангели або святі. Авраамові об'являвся Бог у товаристві двох ангелів, відтак об'являвся йому ангел при пожертвуванні Ісаака; Товії об'являвся архангел Рафаїл; Матері Божій і св. Йосифові об'являлися часто ангели; св. Стефан бачив під час допиту в синагозі небо, яке

розверзлося над ним. Часто бувало також, що вибраних святих просвічував Господь Бог чудесно в Божих речах, вислуховував у цей час їх прохання або наділяв їх внутрішньою радістю, якої не міг їм дати весь світ. Такі потіхи Бог звичайно посилає тим, хто його любить. «Приятелі звіряють одне одному свої таємниці, щоб зміцнилася приязнь» (*Гуртер*). І Господь Бог об'являє свої тайни тим, хто тішиться його приязню (мають у серці Божу любов), щоб помножити в них Божу любов (отже, освячуючу ласку). Тому каже Ісус Христос: «Тож слугами вже не називатиму вас: слуга не відає, що його пан робить. Називаю вас друзями, бо все я вам об'явив, що чув від Отця мого» (*Ів. 15, 15*).

Через Божу любов отримуємо небесні радості, як учить св. Павло: «Те, чого око не бачило й вухо не чуло, що на думку людині не спало, те наготував Бог тим, що його люблять» (*1 Кор. 2, 9*). З Божою любов'ю завжди в парі йде безліч добрих справ, отже, і нагорода за них по смерті. Як вогонь ніколи не може заспокоїтися й насититися, так Божою любов, коли заволодіє якоюсь душею, спонукає її безнастанно до виконання добрих справ. Тому каже св. Павло, що «любов до Христа спонукає нас» (*2 Кор. 5, 14*). «Любов ніколи не переминає» (*1 Кор. 13, 8*). В небі любов Бога народжується сама по собі внаслідок споглядання. Неможливо оглядати таке неохопне Добро, щоб не полюбити його (*св. Франциск Салезький*). У світі духів любов є тим самим, чим є сила тяжіння у фізичному світі; а осередком, до котрого все прагне, є Бог (*св. Бонавентура*). Той, хто любить Бога, отримує просвітлення розуму через Святого Духа, що мешкає в ньому.

Наша душа подібна до дзеркала, яке відображає той предмет, до якого ми його звернемо. Отже, коли звернемо нашу душу через любов до Бога, відіб'ється в ній Божество, тобто душа чітко зрозуміє Божі речі, стане просвітленою. «Любов Бога, мудрість учтива» - «Початок мудрости - боятися Господа, і створено її в лоні з вірними разом» (*Сир. 1, 14*). Як мусимо скуштувати мед, щоб мати докладне поняття про його смак, так найкраще пізнаємо Бога, коли Його через любов відчуємо (*св. Карло Боромей*). Любов є книгою всього богослов'я; такі прості, невчені люди, як св. Павло Пустинник, св. Антоній, св. Франциск Асизький і інші черпали з неї скарби святого знання (*св. Франциск Салезький*). Св. Домінік любив говорити: «З книги любові я навчився більше, ніж з цілого Святого

Письма». Як розпечене залізо можна легко кувати, так і душа, розпалена любов'ю Бога, легко піддається впливові Святого Духа.

Ніщо так не зміцнює і не додає відваги, як любов. Боязлива курка кидається навіть на людину, обороняючи своїх курчат. Любов до дітей не дає матері відчутти найбільших труднощів. Захоплення полюванням, рибалкою тощо призводить до того, що людина навіть не звертає уваги на труднощі й прикрощі, які це супроводжують. Любов «все зносить... все перетерпить...» (1 Кор. 13, 7). В речах, які любимо, нема жодних труднощів, бо ми любимо саму працю, яка з ними пов'язана (св. Августин). Коли вже природна любов дає нам таку силу, то наскільки ж більше може зробити любов Божа! «Той, хто любить Бога, стає сповненим сили і здатним довершити найбільші справи».

Тому, хто любить Бога, Святий Дух, який у ньому перебуває, дає справжній спокій душі, бо ж Святий Дух є Утішителем (Ів. 14, 26). Коли любимо Бога, відчуваємо в душі присутність Бога, це дає нам більшу розкіш, ніж всі утіхи світу. «Лише той, хто має любов, має справжній спокій» (св. Тома Аквінський). Той, хто любить, радіє; зате тремтить той, хто не любить (Тома Кемпійський). Цей справжній спокій випливає з того, що воля такої людини повністю узгоджена з волею Божою; а така згідність і спокій - дві однакові речі. Хто раз переконався, яка солодка і вдячна Божа любов, той втратить з часом уподобання у всіляких радощах цього світу» (о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - Жовква, 1913. - С. 18-20*).

Вартість добрих справ залежить від любові

Від сили нашої любові до Бога залежить вартість наших добрих справ і ступінь майбутнього щастя.

Наші справи мають тим більшу вартість, чим більша Божа любов, з якою їх виконуємо (св. Франциск Салезький). Бог дивиться не на величину справи, а на величину любові. Дрібні справи, виконані з почуттям великої любові, мають значно більшу вартість, ніж важливі справи, виконані без особливої любові до Бога в серці. Маленька жертва убогої вдовиці мала перед Богом більшу вартість, ніж усі дари багатців (Мр. 12, 43). Чому? «Любов - це приправа добрих справ; чим більше мають в собі тієї приправи, тим смачніші вони перед Богом» (св. Бонавентура). Всі справи, виконані без любові

до Бога, не мають вартості (св. Франциск Салезький). Знання мов, уміння, дар чудес і пророцтв, великі милостині й умертвіння - все це не має жодної вартості, коли людині не вистачає любові до Бога (1 Кор. 13, 1-3). Добрі справи без любові - як лампади без олії (Мт. 25, 8). Як місяць без сонця втрачає свій блиск, так умертвіння без Божої любові не має ніякої заслуги (св. Бернард).

Наша щасливість у небі буде тим більша, чим вищий ступінь Божої любові досягнемо в хвилину смерті. «Хто більше любив, буде більше прославлений» (св. Франциск Салезький). Св. Августин називав любов «вагою людини», тобто людина значить для Бога стільки, скільки має в серці Божої любові.

Уже тут, на землі, більше ласк отримує та людина, котра любить Бога. Їй також прощається більше гріхів. Про це говорив Спаситель Магдалині: «...прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила» (Лк. 7, 47). Чим більше любимо Бога, тим досконаліше пізнаємо Його; подібно, як вогонь світить тим ясніше, чим більше пече (К. Гуро). Той, хто Бога більше любить, отримує від нього наочні докази його любові. Якщо маєш любов до Бога, ти багатший від тих, хто володіє величезними скарбами, але Бога не любить: тоді ти багатий у Бога (Лк. 12, 21). Хто не має любові до Бога, той бідний, хоч би був не знати ким (св. Василій Великий). Серед найбільших святих більшість тих, хто не тішився перед світом славою і визнанням (Кол. 2, 3-4).

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ В ЛЮБОВІ

Подолання самолюбства

Самолюбство чинить опір Божій любові. Оскільки самолюбство чинить опір Божій любові, треба насамперед зменшити цю невпорядковану любов до себе, а відтак поволі викоренити її, щоб могли діяти в любові Божій.

Вдосконалення надприродної любові відбувається через зменшення пожадливісті, отож настільки поступимо в любові, наскільки зменшимо любов до себе. Той, хто хоче бути учнем Христовим, передусім нехай зречеться себе самого, як каже Христос: «Коли хтось хоче йти за мною, нехай зречеться себе самого, візьме хрест свій і йде за мною» (Мт. 16, 24). Про це йдеться також у «Наслідванні Христа» (Кн. II. - Гл. 11): «Коли людина роздасть увесь свій маєток, то це ще не велике діло.

І коли буде тяжко покутувати, то це мало що ще значить.

І коли він здобуде все знання, то далеко йому ще до кінця.

І коли він матиме великі чесноти і вельми гарячу побожність, то багато ще бракуватиме йому того, у чому в нього найбільша потреба.

Що це таке? **Хай зречеться всього і себе відречеться, нехай свою волю зовсім полишить ні сліду не оставить від любові до себе.**

А коли він зробить усе те, що вважає за свою повинність, нехай думає, що нічого не зробив».

Пізнання себе самого. Щоб побороти самолюбство, треба щиро і внутрішньо пізнати себе: пізнати свої гріхи, свої немочі, свої вади, але водночас визнати також свої здібності, які нам Бог дав. Треба також визнати чесноти й дари інших, вважати інших кращими за себе; пам'ятати, що ми помремо і що на світі все минає: «марнота марнот і все марнота».

Зважмо, яким покірним був Христос: «Він, існуючи в Божій природі, не вважав за здобич свою рівність із Богом, а применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги, ставши подібним до людини. Подобою явившись як людина, він понизив себе, ставши слухняним аж до смерті, смерті ж - хресної» (Флп. 2, 6-8).

Треба роздумувати про мотиви любові

Часто роздумувати про мотиви, які збуджують волю і схиляють до Божої любові. **Психологічно можна розважати так:** Бог нас любить; Бог хоче, щоб ми Його любили; Бог безконечно любий.

Бог нас любить. Він від вічності нас полюбив; про нас думав і хотів зробити нам добро: між незліченними можливостями вибрав нас, щоб дати нам існування. У відповідний час створив нас - шляхетне створіння! Багато добра дав нам як у природному, так і надприродному порядку, зробив це добровільно й доброзичливо: «не щоб збільшити чи здобути своє блаженство, а щоб показати свою досконалість через блага, які дав створінням» (I Ватиканський Собор, сесія III, гл. 1).

Святе Письмо навчає, що Бог створив людину «на свій образ і подобу, і вона має силу пізнавати і любити Бога, свого Творця; і Бог настановив людину над усіма земними створіннями, щоб їх уживати на славу Божу» (Пасторальна Конституція про Церкву в сучасному світі *Oaīkīiūin eī vrev*, ч. 12, II Ватиканський Собор).

«Церква, навчена Божим об'явленням, сама навчає, що Бог створив людину для блаженної мети, яка є поза досягненням земної марноти» (Там же. - Ч. 18).

«Надзвичайна гідність людини полягає в тому, що Бог закликав людину до з луки з ним. Із самих обставин походження Бог закликає людину до розмови з ним. Бо людина не існувала б, якби Бог не створив її задля своєї любові й постійно не підтримував би її. І людина не може жити повністю згідно з правдою, хіба що вільно пізнає цю любов і присвятить своєму Творцеві» (Там же. - Ч. 19; див. також: *Dictionary of the Council. - Ed. by J. Deretz and A. Nocent O. S. B. - Washington: Cleveland, 1968. - P. 121*).

Оскільки через первородний гріх людина втратила надприродні блага, Бог так полюбив світ, що дав свого Єдинородного Сина, щоб кожний, хто увірує в Нього тією вірою, що діє через надприродну любов, завдяки їй міг спастися.

Він полюбив нас тоді, коли ми через гріх були синами зла і Його ворогами та напевно передбачив багатьох тих, хто ним погордить. Якщо ж Він так нас полюбив, хто не віддасть Йому любов'ю за любов?

Тому треба поважати працю й страждання Христа за нас, які Він терпляче переніс, особливо ті, що витерпів у Гетсиманському саду, і любляче перетерпів на хресті. Ми повинні часто повторювати молитву: «Претерпівий за нас страсти, Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй нас». Від любові Христа легко переходимо до любові Бога.

Бог хоче, щоб ми Його любили.

Є наказ любити Бога усім серцем, усім розумом, усією душею і всіма силами (пор.: Лк. 10, 27). «Любов - це виконання закону (пор.: Рим. 13, 10) і зв'язок досконалості (пор.: Кол. 3, 14); там, де вона існує, ми переходимо від смерті до життя (пор.: 1 Ів. 3, 14, II Ватиканський Собор, Декрет про віднову релігійного життя *Perfecte caritatis*, ч. 13).

Перший предмет любові - Бог, бо Він має повноту буття, досконалість краси й доброти. Він безконечно прекрасний, Він - це краса сама в собі.

Це вже належить до природи кожної людини, що вона знаходить уподобання в тому, що пізнала як прекрасне і добре. Це уподобання в красі й добрі, а також прагнення до його досягнення, називаємо

любов'ю. Як бачимо, любов - це діяльність розуму, почуття й волі одночасно.

Христос наказує любити Бога. Ми повинні любити Бога тому, що сам Ісус Христос наказує, а також тому, що Бог є Найкращим і Найдосконалішим Єством, бо Він безконечно любить нас і постійно посилає нам добродійства. Все, що нам миле, маємо від Бога. Він дає нам життя, здоров'я, щоденну їжу, одяг, житло: «Всяке добре давання й усякий досконалий дар згори сходять від Отця світла» (*Як. 1, 17*). «Що маєш, чого б ти не одержав?» (*1 Кор. 4, 7*). Але оскільки одержуємо ті добродійства безнастанно й безперервно, зазвичай не вміємо їх належно оцінити.

Св. Василій каже: «Вже з огляду на те, що Бог нас створив, ми зобов'язані Його любити».

Нашу любов до Бога заявляємо тим, що постійно пам'ятаємо про Нього, дотримуємося Його заповідей, любимо ближнього, працюємо для Божої слави й охоче приймаємо все, що походить від Бога. Хто Христа полюбить, того Отець полюбить (*Ів. 14, 23*); Христос нагадує апостолам, щоб трималися Його, бо Він - винограда, а вони - гілки (*Ів. 15, 6*).

Те саме впливає з обітниць, погроз, добродійств і кар, якими Бог притягав до себе любов народу; й у пророків Бог порівнює себе з добродієм, який дає незліченні дари, але вимагає за це вдячності та любові й не отримує; порівнює себе з батьком, якого повинні любити сини; з одруженим, який має невірну подругу; тим, хто любить Його, відпускає гріхи, обіцяє матеріальні й духовні блага; погрожує карами тим, хто нехтує Його любов'ю.

Бог скаржиться на людей: «Слухайте, небеса, вважай, земле, бо Господь говорить: «Дітей я виховав і виростив, а вони збунтувались проти мене. Віл знає господаря свого, а осел - ясла пана свого. Ізраїль нічого не знає, народ мій не розуміє... Якби Господь сил не зоставив нам останку, були б ми, як Содом, були б схожі на Гомору...» (*Іс. 1, 2-31*).

Бог закликає до виправлення - нагадує: «Обмийтеся, станьте чистими; усуньте з-перед моїх очей нікчемні ваші вчинки; перестаньте чинити зло! Навчіться добро чинити; шукайте правди, захищайте пригнобленого, обороняйте сироту, заступайтеся за вдову!» (*Іс. 1, 16-17*).

Бог обіцяє прощення гріхів: «Ходіть же й розсудимось, - говорить Господь. Коли б гріхи ваші були, як багряниця, вони ста-

нуть білими, як сніг; коли б, мов кармазин, були червоні, стануть, як вовна» (Іс. 1, 18).

Бог погрожує: «Отож, мешканці Єрусалиму й мужі Юдеї, розсудіть між мною та моїм виноградником!»

Що ще я мав був учинити виноградникові моему, а не вчинив? Чому, коли я сподівався, що вродить добрі грона, він уродив лише кислі? Отож я вам скажу, що зроблю з моїм виноградником? Розберу його огорожу, нехай його пустошать! Пovalю його мур, нехай його топчуть! Я залишу його пустою... Виноградник Господа сил - то дім Ізраїля...

Похиляється людина, смириться смертний, і очі гордих смиряться...

...Бог, святий у справедливості, проявить свою святість...

Тому й запалав гнів Господній на його народ, і він простягнув проти нього свою руку і так ударив по ньому, що здригнулися гори...» (Іс. 5, 3-30; пор.: Йоїл 2, 1-27).

І пророк Єремія підкреслює Господнє обурення невірством і відступництвом народу: «Я вас увів у землю врожайну, щоб ви жились її щедротами та її благом. А ви, ввійшовши, осквернили мою землю, мою спадщину осоружними вчинками... Тим то я буду правуватися ще з вами, - слово Господнє, - та ще й з дітьми дітей ваших я судитимусь...

Подвійний бо злочин учинив народ мій: покинули мене, джерело води живої, і повикопували собі копанки, копанки діряві, що води не держать...

Я насадив тебе, як виноградину добірну, усю з найліпшого насіння; як же це ти перетворилась на дикий паросток лози, мені чужої?..» (Єр. 2, 2-37).

Бог милосердиться - закликає до каяття: «...Іди і промов оці слова вголос на північ і скажи: Повернися, зраднице, Ізраїлева дочко, - слово Господнє; не покажу тобі мого обличчя у гніві, я бо милосердний, - слово Господнє, - не гніватимусь повіки! Визнай лише свою провину, бо ти була невірна Господеві, Богові твоему... і мого голосу не слухала...

Поверніться, о відступницькі діти, - слово Господнє, - бо я ваш Владика. Я візьму з вас по одному з міста, по двоє з родини та й приведу вас на Сіон. Я дам вам пастирів до душі мені, що пастинуть вас мудро та розумно... Я думав: Ти зватимеш мене: «Мій Батьку!» - і зо мною не перестанеш ходити.

Але як жінка зраджує коханця свого, так і ви зрадили мене, доме Ізраїля - слово Господне...

Верніться, о відступницькі діти, я вилікую ваші відступства!..» (Єр. 3, 1-25).

«Але ще й тепер, - слово Господне, - поверніться до мене усім вашим серцем, у пості, в плачі й у жалі.

Роздеріть серце ваше, а не одягу вашу, і поверніться до Господа, Бога вашого, бо він благий і милосердний, довготерпеливий і много-милостивий, - і вболіває над нещастям» (Йоїл 2, 1-27).

Бог сам у собі безконечно улюблений

Все, що прекрасне і добре, - це відблиск Божої краси і доброти. Якщо сама краса створінь так притягує нас, то що сказати про красу і доброту Бога?

Св. Василій згадує у своїх творах різні імена, які висловлюють Божий Маєстат, Божу Велич. Він доводить, що Бог - це Найвище Добро, Безконечне Єство, найкращий (лише краса), незмінний, наймудріший, який дбає про свої створіння, особливо людину; тому ми повинні любити Його.

1. Він називає Бога найкращим, незвичайно прекрасним, найгарнішим, що «...з краси тих речей, які бачимо, схоплюємо розумом того, хто перевищує всяку красу» (П. Г. 29, 28А).

Доручає контемплювати цю Неперевершену Красу (П. Г. 31, 465С).

Бог - це краса сама по собі, якої бажає Всесвіт (П. Г. 29, 216).

Краса дуже жадана... (П. Г. 29, 9А).

Бог справді прекрасний (П. Г. 29, 400С).

Бог безмірний величчю (П. Г. 29, 28А).

Безмежна його велич (П. Г. 31, 465С).

Бог нескінченно великий (П. Г. 32, 868А).

Головне і перше завдання людського розуму - пізнавати Бога; однак Предвічний Божий Маєстат він пізнає настільки, наскільки дозволяють його малі сили.

Бог не обмежений величчю, сильний у вчинках і добродійний... (П. Г. 32, 169А).

Бог - це слава безконечно блискуча, світла, ясна, яку св. Василій доручає нам контемплювати й роздумувати над нею (П. Г. 31, 465С).

Бог - наш (мій) Оборонець (П. Г. 29, 297А; 29, 348В). Пам'ятаймо, що ми ніколи не повинні відлучатися від нього і Христа, а завжди очікувати від нього допомоги.

2. Ісус Христос - це сама Добра. Він - джерело Божої Доброти (П. Г. 29, 629В).

Він - сама в собі Правда (32. 156В; 865С).

Він є правдиве життя і в Нім наше правдиве життя (П. Г. 29, 372С).

Він з'явився нашим життям (П. Г. 32, 196Д).

Він дає нам життя (П. Г. 32, 108В).

3. **І Святий Дух є Автором життя** (П. Г. 32, 197С; пор.: Ді. 3, 15; П. Г. 29, 120А).

Він - добрий, такий, якого ми потребуємо, щоб вів нас у життя правди (П. Г. 31, 1081А). Він навчає нас тому, що почув від Отця, і спрямував наш розум до життя миру (П. Г. 31, 1525В).

Життя дається нам від Бога через Ісуса Христа у Святому Дусі (П. Г. 29, 664С).

Він нас мудро спрямовує і від початку представляє нам нагороду, щоб, змучені теперішньою працею, ми звертали наш дух до радості вічних благ (П. Г. 29, 216АВ).

Вій - Дух, який оживляє (П. Г. 29, 668С).

Він - Дух мудрості (П. Г. 32, 152В (156С)).

Вій - Святий і Чоловіколюбивий Дух. «Той, кого провадить Святий і Чоловіколюбивий Дух, не виноситься понад себе, але упокоряється, щоб вивищити інших, нехай кличе духом і просить великих речей... буде вислуханий Господом» (29, 361Д).

4. **Отець, від якого все походить, є сама по собі сила** (П. Г. 29, 636А; пор.: Ориген П. Г. 14, 89В).

Один Бог Отець, з якого все; і один Господь Ісус Христос, через якого все (32, 73В; пор.: 1 Кор. 8, 6; 32, 80А).

Те, чого люди потребують, знає Бог Отець... навчає Слово... і Святий Дух (П. Г. 29, 445В).

(cf.: P. A. Hawkaluk OSBM. *Nominum Divinorum quae apud S. Basilium Magnum reperiuntur, Catalogue et ratio.* - Romae, 1966. - P. 523-525).

Збільшення і зменшення любові

1. **Наказ любити Бога** понад усе можна розглядати трояко: об'єктивно; винятково; інтенсивно.

Об'єктивно: наказ любити Бога суворо зобов'язує нас під двома першими аспектами: об'єктивно й винятково. Згідно цих двох нака-

зів ми повинні бажати Богові безконечного добра, яке Він має, і зовнішньої слави, яку повинні Йому віддавати всі створіння (це об'єктивна любов).

Любов виняткова: ставити Бога на перше місце, понад усіма речами, й воліти краще втратити все, ніж втратити Бога (це любов чуттєва).

Інтенсивна любов: може статися, що наша природа може бути схильна до сентиментального - чуттєвого і, сама дуже інтимна, частково може здобути в нас більш інтенсивну любов, яку відчуваємо до Бога (це любов інтенсивна).

Треба зауважити, що інтенсивна любов, більш схильна до створінь, може бути дозволена тільки тоді, коли віртуально спрямована до Бога.

Та душа, яка справді бажає святості, не повинна затримуватися на тому. Має старатися, щоб інтенсивно жодне створіння не заволодівало нею більше і сильніше, ніж Бог, щоб ніщо інше не входило до її серця.

Бог є дуже виrozumілий, знає нашу неміч і деколи допускає, що створіння більше захоплюють наше серце, ніж Він сам. Але ми не повинні допускати цього. «Треба старатися з усіх сил, щоб тільки Він був у нашому серці, щоб тільки для Нього воно сильно билось. Тому Він сам став видимим (приймавши людську природу), щоб стати абсолютним господарем усього нашого ества».

Розрізнення таких аспектів любові може практично послужити багатьом сповідникам. Часто зустрічаються пригноблені особи, які думають, що люблять більше інших осіб, ніж Бога, особливо тих осіб, які посвячені з ними, рідні по крові. Після викладеної науки буде легко потішити їх, усунути сумніви та заохотити їх старатися любити Бога більш інтенсивно, ніж усі інші створіння.

Є особливий випадок, що належить до тої самої матерії. Нерідко зустрічаємо побожні душі, які мають дуже делікатні почуття до Пречистої Діви Марії і з тієї причини мають скрупули, що, мовляв, вони більше люблять Марію, ніж Господа Бога. їх можна легко заспокоїти, а навіть заохотити, щоб любили Матір Божу щораз більше, бо через неї люблять Бога.

Але трапляються протилежні випадки - святі душі, які не мають того почуття, сентиментальної атракції до Пречистої Діви Марії, і через те стривожені, бо думають, що її не люблять, тому не йдуть

правильною дорогою. Неважно потішити і переконати їх, що хоч вони не відчують чуттєво тієї любові, однак мають її.

2. Збільшення і зменшення любові.

Є три способи, завдяки яким можна спонукати зростання якоїсь речі:

Квантитативно (кількісно) - тобто через додавання, домішку чогось. Цей спосіб збільшення властивий матеріальним речам. Краще, ніж зростання, можна б назвати - нагромадження, скупчення, бо це вже не річ, яка збільшується в собі самій, але є більше різних речей, що лучаться ззовні.

Екстенсивно - просторово: коли людина здобуває нові об'єкти або нові частини того самого об'єкта, яких до того не мала чи не доходила до того. Це стається, наприклад, у науці, коли починається від одних принципів і доходиться нових висновків.

Інтенсивно: коли одна якість більше вкорениться в предмет, який посідає, підпорядковує його й отримує більше актуальності - здійснення всередині своєї власної лінії.

Ясно, що любов не може збільшитися першим способом, тобто квантитативно, ані тим більше екстенсивно, бо її предметом є Бог і ближній задля Бога. Вони посідають цю любов від першого моменту її існування.

Любов зростає тільки інтенсивно, заглиблюючись щораз більше у свій предмет, здобуваючи його і перетворюючи його на Бога, який є любов.

Душа, яка перебуває в стані ласки, яким-небудь актом любові, хоч би слабеньким за своєю інтенсивністю, заслуговує на виправдання з боку Бога, бо йдеться про нове зростання в надприродній любові. Але треба мати на увазі:

Заслуговувати й одержувати в тому самому акті, що заслуговується, - не одне і те саме. Щодо часу, в якому одержуємо зріст, не всі теологи одностайні. Всі погоджуються, що акт любові - найбільш інтенсивний і ревний, якщо він звичний, інтенсивно збільшує саму звичку, однак складність виникає тоді, коли акт менш інтенсивний, ніж звичка. Для одних, як, наприклад, Суарес і Васкез, збільшується в той же час. Для Банеза та інших збільшується тоді, коли акт любові ревніший, палкіший, ніж звичка. Отже, ця звичка збільшується через відповідний ревніший акт, а також через усі попередні. Ще інші, як Кастано, Іван від св. Томи, Салмати-чензи,

вірять, що немає зросту в цьому житті, а є на іншому світі, коли акти більш відволікаючі, ніж звичка.

Тіло вважає, що правильною є інша думка і що треба врахувати дві точки:

1. Щоб збільшити акти любові з якнайбільшою інтенсивністю, оскільки це для нас можливе, бо від ревних і палких актів любові залежить сила нашого освячення.

2. Хоч акти любові, як це часто трапляється в час духовної посухи, виглядають недбалими, слабкими і розхитаними, не думаймо, що вони не корисні, бо, з одного боку, можливо, вони більш заслуговуючі, ніж коли душа чується ревною, а з іншого боку, хоч вони недбалі і ледачі, все ж корисні, бо в цьому або в майбутньому житті будуть щедро винагороджені.

Є спільна думка теологів, що звичка любові тільки через тяжкий гріх нищиться і не зменшує любові прямо, а тільки непрямо, тому що зменшується ревність і воля впадає в щораз більшу літєплість. Це трапляється з душами, які не мають ніякого заняття, поповнюють повсякденні гріхи. Тому збільшуються сили нижчої частини природи і душа стає негідною Божої допомоги, щоб робити добрі вчинки.

Це допоможе потішити ревні душі, які не мають ніякого чуттєвого задоволення в духовному житті й бачать тільки свою неміч та мізерність.

Вони живуть скорботно, засмучені, думаючи, що відступають і йдуть у протилежний бік. Якщо не зустрінуть досвідченого провідника, який би підтримав їх у цій науці, легко знеохочуються, покидають все, переконані, що життя святості не для них.

З іншого боку, ця ж наука сприятиме пробудженню сонних і літєплих душ, щоб вони побачили велику небезпеку втрати ласки через свою невірність, якщо далі йтимуть дорогою розгнужданості й байдужості.

Є також одностайна думка теологів, що надприродна любов - форма всіх інших чеснот. Вона спрямовує їх до остаточної мети, тобто Бога, дає їм внутрішню здатність, якою чесноти і їх акти вдосконалюються і підносяться в гідності. Ясно, що тут слово «форма» не вживається в прямому значенні, бо інакше нищилась би специфічна різниця чеснот. Тут ідеться про випадкову форму, однак реальну і внутрішню, яка їх змінює. Щось подібне трапляється зі свободою людини, яка дає внутрішню зміну актам людських сил.

Вкажемо тут також на вельми важливий практичний висновок.
те часто духовний керівник зустрічається з душами дезорієнтованими, розгубленими, які не знають, що робити, з чого починати ~л якою дорогою прямувати. Вони багато читали і чули про духовні течії. Знають різні методи молитви, побожні практики, вправи в чесноті. Знають, як проявляються вади і як їх виправляти, як наслідують святих. Скільки порад, скільки духовних висловів вони чули. орієнтуватися в такому густому лісі речей? Звідки починати? Чи починати все одразу? Але чи можливо дати собі раду зі всім тзв? Чи не є це непотрібним витрачанням своєї енергії? Багато змучених душ повертають назад, бо не орієнтуються в цьому важкому тіловшці й не мають керманича. Та це не так важко вирішити. Духовне життя - героїчне, але не формальне. Достатньо дати кожному ту вартість, яку має.

Чеснота любові - це цариця чеснот, їхня душа і форма.
Якщо вона зростає і зміцнюється, зростають і зміцнюються всі. Яд-ло ж вона марніє, всі інші теж марніють. Тому треба за будь-яку ціну намагатися зміцнити надприродну любов.

Надприродна любов подібна до людської земної любові: народжуються з пізнання, але не спекулятивного, а практичного, тобто з частого ті інтимного душевного споглядання Бога. Це передовсім і над усе доручається душі, яка прагне святості: інтимне і стале перебування з Господом, якого має так близько біля себе, що вона сама є його храмом.

Цей примат надприродної любові, ця душа всіх чеснот - це те, що лтоголошував апостол, коли писав до корінтян: «Любов - довготерпелива, любов лагідна...» (1 Кор. 13, 4-7) і т. д., тобто той, хто практикує надприродну любов, практикує всі чесноти. Нема легшого способу скоротити дорогу до святості (cf.: *Francisco Naval S.M.F. Curso de Teologia Ascetica y Mistica. - Madrid, 1955. - P. 85-91*).

ГЕРОЇЧНА ЛЮБОВ ДО БОГА

Надприродна любов до Бога - це теологічна чеснота, якою любимо Бога задля нього самого, більше, ніж себе самих, бо він безконечно добрий сам у собі, безконечно кращий за нас і за всі дари. Ми любимо також наших ближніх у Бозі й для Бога, бо Бог їх любить. Тому любов - це приязнь між душею і Богом, злука нашої любові з його любов'ю і злука душ у любові Бога.

Героїчна любов до Бога - це:

Досконала згода з Його волею і любов до хреста. Героїчна любов до Бога проявляється, в першу чергу, в гарячому бажанні подобатися Йому. Бо ж любити когось не для себе, а для нього - це бажати йому добра, бажати того, що для нього слушне, справедливе і що йому подобається. Любити Бога героїчно, в час найбільших труднощів, бажати, щоб сповнилася Його свята воля та щоб Його Царство глибоко встановилося в душах - це належить до героїчної любові.

Це святе бажання подобатися Богові є формою афективної надприродної любові, яка доводиться ефективною любов'ю або згодою з Божою волею в практикуванні всіх чеснот. Душа досягає це вірністю в малих і великих або найскладніших речах.

Героїчна любов виявляється в пасивному очищенні духа, коли йдеться про Божу любов задля нього самого, без жодної потіхи, у великій і тривалій духовній посузі, незважаючи на спокуси, які знеохочують, духовній знеохоті й наріканні, коли виглядає, що Господь забрав свої дари й покинув душу в неспокої і тривозі. Однак Бог безконечно добрий сам у собі й заслуговує, щоб Його любили тільки задля Нього самого. Якщо тоді, попри продовження посухи, душа любить бути з Богом, особливо перед Найсвятішими Тайнами, і якщо вона далі молиться, якщо попри все душа перебуває у постійній молитві, це знак героїчної любові до Бога.

Як навчає св. Франциск Салезький (*Трактат про любов Бога*. - Кн. VIII. - Гл. 5 ф; Кн. IX. - Гл. 3-6, 15 ф), героїчна згода з Божою волею виявляється тоді, коли душа охоче приймає кожний випадок, приемний чи болючий, що походить з позитивної Божої волі чи задля Божого допущення, скерований до вищого добра. Тоді душа ясніше бачить правду в словах Святого Письма: «Добрі речі і злі, життя і смерть, убогість і багатство - все від Бога» (*Проп. 11, 14*). Тут вона стає глибоко переконаною, що Бог навіть злобу людей, наприклад, переслідування, перетворює в нагоду до заслуг для тих, хто бажає жити тільки для Нього. Тому праведний Іов приймає нещастя, а Давид зносить образу Симеона (*2 Цар. 16, 10*).

У найбільших труднощах святі робили все, що в їхніх силах, і казали: «Нехай діється воля Божа».

До цього знаку додається твердження: **той, хто зрікається своєї волі й героїчно приймає волю Божу, знаходить у ній святу радість.**

Щораз більше підпорядковуючи свою волю волі Божій, він має все, чого бажає. Збуваються слова правди Псалмоспівця: «Ти бо, О Господи, благословиш праведника і ласкою його оточуєш, немов щитом» (Пс. 5, 13). Це те, що відчували мученики.

На пояснення Пісні Пісень (5, 8; VIII, 8-6) св. Бернард описує героїчну любов так: «Божя любов веде до безнастанних пошуків Бога, до постійної праці для Нього. Вона невтомно зносить усі нещастя в злуці з Христом; вона дає справжню спрагу за Богом; вона спонукає нас швидко бігти до Нього; вона дає нам святу відвагу й відчайдушність; вона з'єднує нас нерозлучно з Богом; вона викликає в нас солодке захоплення ним; врешті, в небі вона повністю уподібнить нас із ним» (св. Бернард. *Трактат про любов Бога*. - Кн. VIII. - Гл. 5 ф; Кн. IX. - Гл. 3-6, 15 ф).

Ці ступені досконалої любові пояснені в короткому творі, який приписується св. Томі (*Опус.*, 61), а також у св. Івана від Хреста в його творі «Темна ніч» (Кн. II. - Гл. 18-20), де він показує, що другий остаточний ступінь - це перемирююча злука, передчуття неба. «Апостоли, - каже він, - відчували ту солодкість гарячої любові, коли Святий Дух зійшов на них» (*Там же*. - Гл. 20).

Найвищий знак героїчної любові до Бога - це любов до хреста - терпіння. Терпеливість і згода з Божою волею, про що вже була мова, веде до тієї любові.

В «Діалозі» св. Катерини Сієнської Господь каже: «А тепер залишається мені сказати тобі, як можна побачити, що душі дійшли до досконалої любові. Це бачимо в тому самому знаку, що був даний апостолам після того, як одержали Святого Духа, коли вийшли з вечерника і безстрашно проповідували науку мого Слова, мого Єдинородного Сина, не лякаючись болів, але радше пишаючись ними. Вони не дбали, йшли до володарів світу, проголошуючи перед ними правду на славу й похвалу мого імені» (*Діалог*. - Гл. 74).

У тому ж «Діалозі» читаємо: «Такі, як ці... захоплені моєю честю і зголоднілі за поживою душ, бігли до столу найсвятішого хреста» (*Там же*. - Гл. 78). Вони не сповільнювали своєї ходи через переслідування, рани чи принади світу. Вони проходили повз ці речі... їхні почуття зодяглися в почуття любові й споживали поживу душ із правдивою і досконалою терпеливістю, а це знак, що душа перебуває в досконалій любові, люблячи, не звертає уваги на себе саму» (*Там*

же. - Гл. 76). «Такі, як ці, не відчують жодної розлуки зі мною... Я перебуваю через ласку й відчуття в їхніх душах» (Там же. - Гл. 78).

Інакше кажучи, знамените вправління в любові прямо пропорційне ступеневі дару мудрості, який дає душі можливість, як каже св. Тома (II-II, n. 45 a 2), пізнати присутнього в нас Бога, в майже експериментальний спосіб. Це справді містичне життя, вершина нормального розвитку ласки і започаткування життя небесного.

Ця вершина не може існувати без любові до хреста, а любов до хреста не може існувати без контемпляції тайни відкуплення та що Христос помер з любові до нас.

Далі в «Діалозі» Господь говорить до св. Катерини Сієнської та її духовних дітей: «Правильно для тебе й інших моїх слуг, які навчилися моєї правди тією дорогою, витримати, навіть аж до смерті, багато горя, ран і зневаг словами і вчинками задля слави і похвали мого імені; так ти перенесеш і витерпиш болі» (Діалог. - Гл. 4), тобто терпляче, з удячністю і любов'ю. Ознаки героїчної любові до Бога - досконала згода з його волею в нещастях і любові до хреста.

(cf.: Fr. Reginald Garrigou-Lagrange O. P. *The Three Ages of the Interior Life*. - Vol. II. - Rocford: Illinois, 1989. - P. 465-468).

ЗРОСТАННЯ В ЛЮБОВІ

II Ватиканський Собор

«Якщо любов, як добре зерно, має зростати й принести плід у душі, кожний вірний має охоче слухати Слово Боже і з допомогою Його ласки діяти, щоб здійснити Його волю.

Кожний має брати участь у Святих Тайнах, особливо в Пресвятій Євхаристії та в літургійних обрядах. Кожний має постійно бути причетним до молитви, самозречення, активного братнього служіння і практикувати всі чесноти» (Догматична Конституція про Церкву «*Lumen gentium*». - Ч. 42).

«Усі Христові вірні, в яких би умовах, обов'язках та обставинах свого життя вони не знаходились, будуть щоденно зростати у святості в тих ситуаціях, якщо прийматимуть все з вірою з рук їхнього Отця Небесного, співпрацюватимуть з Божою волею і показуватимуть кожній людині своїми земними справами любов, якою Бог полюбив світ» (Там же. - Ч. 41).

Богослови: Надприродна любов особливо зростає, коли часто збуджуємо акти любові.

Виразно:

1. Збуджуючи **акт вдячності** до Бога і Христа, який полюбив нас і видав себе за нас.
2. Збуджуючи **акт любові доброзичливості**, бажаючи, щоб святися ім'я Боже, щоб прийшло Його царство та щоб діялася воля Божа на землі, як на небі.
3. Збуджуючи **акт любові добродушності**, втішаючись Божими прикметами і прославляючи їх.
4. Збуджуючи **акт любові добродійності**, всіма силами стараючись поширити славу Божу.
5. Збуджуючи **акт досконалого жалю**, ненавидячи гріх, бо він ображає безконечну Божу доброту (св. Франциск Сальський. *Трактат про любов, VI VI*).

Внутрішньо: Збуджуючи акти інших чеснот, які підказує любов, наприклад, акт послуху, який згідно Святого Письма заслуговує на акт любові. «Якщо любите ви мене, то мої заповіді берегтимете» (Ів. 14, 15).

Те саме можна сказати про будь-яку християнську акцію: молитву, працю, навчання, відречення себе самого, умиртвіння тощо. Те, що робимо з любові до Бога, має заслугу любові, і тим самим зростає надприродна любов (cf.: *Ad. Tanquerey. - Op. cit. - P. 533; Garrigou-Lagrangé II. - Op. cit. - P. 133*).

Луїс із Гранади у своєму творі доручає:

1. Постійно вести війну з невпорядкованою любов'ю до себе самого, тобто самолюбством.
2. Боротися проти захланності: багатства, слави, тілесних розкошів.
3. Боротися проти нетерплячості, тривоги, побоювання і неспокою.
4. Боротися проти тілесних пристрастей і розкоші.
5. Умиртвляти власну волю, відректися самоволі.
6. Досконалий послух і згода з волею Божою.
7. Молитва і відкуплення.

(cf.: *Summa of Christian Life. - Vol. II // by Ven. Louis of Granada O. P. - Rockford: Illinois, 1979. - P. 153-171*).

Молитва про дар любові до Бога

Боже, розшир в мені любов до Тебе, щоб я навчився устами мого серця засмакувати, як солодко любити, розтанути й плисти в любові. Нехай Твоя любов підтримує мене, коли в превеликій ревності і в пори-

ві моєї душі возношусь вище себе. Нехай співаю пісню любові, нехай злітаю за Тобою до неба. Улюблений мій, нехай розпливається моя душа в твоїй хвалі, радіючи з любові. Нехай люблю Тебе більше, ніж себе, а себе - лише заради Тебе і в Тобі всіх, хто правдиво любить Тебе, як велить закон любові, що променіє з Тебе. Амінь.

Вислів любові:

Боже мій! Від усього мого серця люблю Тебе понад усе, бо Ти - безконечне Добро, гідне найвищої любові, Ти - вічне щастя; а з любові до Тебе люблю всіх ближніх моїх, як самого себе. Боже, даруй мені ласку любити Тебе щораз більше.

(«Господи, до тебе возношу душу мою» // Богослужбові і Богомільні писання Верховного Архієпископа, ч. 2. Видання друге, поширене. - Рим, 1971. - С. 53).

IV. ЛЮБОВ ДО БЛИЖНІХ

Про любов до ближніх уже йшла мова на сторінках нашої праці.

Тепер скажемо ще кілька слів про: любов до себе самих; любов до приятелів.

Любов до себе самого. Неможливо любити Бога й не любити Його творів, особливо тих, в яких віддзеркалюється Його Божа Доброта. Це розумні створіння, які були створені за образом і подобою Божою - ангели і люди.

Згадуючи ангелів і блаженних, говоритимемо про подорожуючу людину. Ми повинні любити себе і ближніх.

Любов до себе самих. Про необхідність любові до себе самих нема виразного наказу, бо, як зауважує св. Августин: «Не треба людині наказу любити себе» (II. Л. 34, 29). Отже, оскільки не потрібно було наказу любити себе і своє тіло... залишається те, що є над нами і близько нас, ми прийняли наказ.

Внутрішньо - однак Христос наказав любити себе самого: «Люби ближнього твого, як себе самого» (Мт. 22, 39).

Природно - людина любить себе саму. Ця любов властиво не є приязню, а чимось більшим. Приязнь приносить деяку з луку, як каже св. Тома (II-II, н. 25, а. 4): «Ми повинні любити себе правдивою любов'ю, бо наша любов є взірцем любові до інших». Святе Письмо вчить: «Любитимеш ближнього твого, як самого себе» (Лев. 19, 18).

Навіть наше тіло треба любити, бо воно - Боже творіння, ним треба користуватися розумно на службу Богові. Каже св. Павло: «...І не видавайте членів ваших гріхові за знаряддя неправедности, але віддайте себе Богові, як оживих із мертвих, а члени ваші, як зброю праведности» (*Рим. 6, 13*).

Однак ми не повинні любити невпорядковані нахили тіла, які є наслідком первородного упадку.

Любити себе **надприродно - задля Бога**. Силою Божого наказу людина повинна любити себе надприродно, задля Бога.

Любити свою **душу**. В першу чергу треба любити свою душу, яку Бог створив. Божою ласкою вона має участь із Богом, відкуплена кров'ю Ісуса Христа, є храмом Святого Духа і тому здатна отримати вічне блаженство.

Св. Тома каже (*II-II, п. 25 а. 7*): «Добрі люблять себе самих, внутрішню людину, бо хочуть зберегти її в цілості, бажать їй добра, добра духовного, і щоб це досягнути, виконують вчинки і радісно звертаються до свого серця, бо знаходять там добрі думки сьогодні, пам'ять минулих благ і надію на майбутні блага, які викликають радість».

Отже, кожний зобов'язаний щодо духовного життя:

1. Його здобути, якщо дотепер його не мають, бо це необхідний чинник для спасіння.
2. Його зберегти, втікаючи від тяжкого гріха.
3. Його збільшити, дотримуючись християнських чеснот.

ЛЮБИТИ СВОЄ ТІЛО

Ми повинні також любити наше тіло задля Бога, бо тіло - це інструмент душі, щоб віддавати Богові честь: «...і не видавайте членів ваших гріхові за знаряддя неправедности, але віддайте себе Богові, як оживих із мертвих, а члени ваші, як зброю праведности» (*Рим. 6, 13*). «Бо так, як ви колись віддавали ваші члени на служіння нечистоті і беззаконню, щоб жити беззаконно, так тепер віддайте ваші члени на служіння праведності, на освячення» (*Рим. 6, 19*).

Тіло - **храм** Божий, освячений відкупленням і здатний до блаженства, бо прославлена душа буде втішатися воскреслим тілом: «Хіба ж не знаєте, що ваше тіло - храм Святого Духа, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до себе самих. Ви бо куплені високою ціною! Тож прославляйте Бога у вашому тілі!» (*1 Кор. 6, 19-20*).

«Так само й воскресіння мертвих: сіється в тлінні, а постає у нетлінні; сіється в безчесті, а встає у славі; сіється тіло тваринне, а постає тіло духовне. Якщо є тіло тваринне, то є й тіло духовне» (1 Кор. 15, 42-43). Тому мусимо:

1. **Зберігати тілесне життя** ані легкодушно не зменшувати, хіба для добра вищого порядку, згідно порядку любові.

2. **Використовувати** звичайні **засоби**, щоб його зберегти. Однак не надзвичайні засоби, хіба що того вимагає добро ближнього.

Шанувати наше тіло, згідно закону скромності й чистоти, тобто утримувати його скромним і чистим.

Св. Тома каже (II-II, п. 25 а. 7): «Грішники не люблять себе посправжньому. Вони люблять тільки провізоричне добро в собі. Вони люблять зовнішні й сотворені блага, як речі, гідні самі в собі. Тому грішники втрачають мету любові - безконечну радість у Бозі. Грішники не люблять себе, як каже Святе Письмо: «Той, хто любить беззаконня, ненавидить свою душу». Є чотири речі, каже св. Августин, які треба любити:

1. Одного, хто є понад нами, - Бога.
2. Себе самих.
3. Тих, хто близько до нас, - наших ближніх.
4. Те, що нижче нас, - наше тіло.

Гідність нашого тіла

«Тож благаю вас, брати, на милість Божу, віддати тіла ваші як жертву живу, святу, приемну Богові: богослужбу від вас розумну» (Рим. 12, 1).

Природа людини: «Людина, тілом і духом єдина, самою своєю тілесною природою поєднує в собі елементи матеріального світу так, що через неї вони знаходять своє завершення й долучають свій голос до вільної хвали Творця (Дай.. 3, 57, 90). Тому не слід людині знецінювати тілесне життя, навпаки, вона повинна своє тіло, створене Богом, яке воскресне в останню днину, вважати добрим і гідним пошани» (ПВатиканський Собор. - Том 5. - С. 47).

Створення. Святе Письмо стверджує, що наше тіло - Боже творіння, справа Божих рук. Воно створене Божою Премудрістю, Божою Силою і Добротою.

Як б високе й мудре пояснення про походження людини не давала нам наука, завжди залишиться правда, що Бог покликав людину

до буття; і не за командою, як інші створіння («сказав Бог і сталося»), а своєю власною дією, вчинком, власною рукою.

Щоб створити світло, землю й інші творіння. Бог тільки промовив: «Нехай буде світло!», і так сталося; «Нехай посеред вод буде твердь... нехай з'явиться суша... Нехай земля зростить рослини, траву... і плодів дерева», і так сталося; «Нехай закишать води живими створіннями й нехай птаство літає над землею попід твердю небесною», і все так сталося, як Бог сказав (*пор.: Бут. 1, 1-22*).

Однак коли йшлося про людину, Бог використав містичну мову, урочисто, наче радився з Пресвятою Трійцею: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу» (*Бут. 1, 26*).

Без сумніву, все, що Бог створив, гарне, красиве і добре, бо Він - Отець усякого добра, краси і життя. «І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх» (*Бут. 1, 27*).

Образ Божий, відбиток Божої краси, віддзеркалюється у безсмертній душі людини. «Наша душа створена за образом Божим, і без неї людина - земля і попіл» (*св. Амвросій*). Деякі богослови вважають, що й тіло було створене за образом Передбаченого Богом Сина Божого - Ісуса Христа. Наче Бог уже бачив Втілену-Воплочену Другу Особу Божу - Богочоловіка.

Втілення. Є правдою святої віри, що Бог став людиною. Друга Особа Божа, Син Божий, став людиною і замешкав серед нас. Як каже св. євангеліст Іван: «Споконвіку було Слово, і з Богом було Слово, і Слово було - Бог. З Богом було воно споконвіку. Ним постало все, і ніщо, що постало, не постало без нього... І Слово стало тілом, і оселилося між нами, і ми славу його бачили - славу Сдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого» (*Ів. 1, 1-15*).

Втілення Сина Божого - друга очевидність, що підтверджує гідність нашого тіла, коли сам Син Божий прибрав собі людське тіло. А до того Христос казав: «Хто бачив мене, бачив Отця». Слухаючи Його слова, бачачи Його доброту, співчуття до грішників, людина може тільки з зачудуванням дивитися на Бога. Бо своїм розумом людина ніколи не дійшла б до такої фамільярності з Богом, щоб називати його «своїм Отцем» або щоб Син Божий називав нас своїми приятелями, друзями.

Освячення. Третім доказом гідності людини є те, що Бог освячує її: зсилає Третю Особу Божу - Святого Духа. Св. Павло нагадує:

«Хіба не знаєте, що ви - храм Божий, і що Дух Божий у вас перебуває?..», «Хіба ж не знаєте, що **ваше тіло - храм Святого Духа**, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до себе самих» (1 Кор. 3, 16; 6, 19).

Святим хрещенням Бог освячує людину, дає їй визначне місце у своїх володіннях.

Тертуліан каже, що наше тіло є головним знаменом спасіння. Тіло знаменується водою і елеєм, щоб душа була освячена. Тіло приймає Пресвяту Євхаристію, щоб і душа була сповнена Богом (*Де карніс резурекціоне*. - Ч. 8).

Наша приналежність. Через Тайну хрещення ми належимо до Христа, тому й називаємося християнами, а тим більше посвячені Богові особи належать до Христа.

Св. Павло каже: «Ви ж — Христове тіло, і члени кожний зокрема» (1 Кор. 12, 27). До Христа ми належимо тілом і душею. «Хіба не знаєте, що тіла ваші - члени Христові? Христос прийшов, щоб спасти людину - душу і тіло». Про це любили говорити Святі Отці.

Через Пресвяту Євхаристію ми тісніше еднаємося з Христом і маємо запоруку воскресіння нашого тіла: «Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскресну його останнього дня» (Ів. 6, 54).

А св. Павло каже: «Бо наше громадянство в небі, звідки і Спасителя очікуємо, Господа Ісуса Христа, який перемінить наше понижене тіло, силою, якою він спроможний усе собі підкорити» (Еф. 3, 20; пор.: 1 Кор 15, 44).

Молитва і тіло

Гідність нашого тіла об'являється також у молитві.

Молитесь не тільки наше тіло, а й дух. Тіло - це наче святиня нашої душі, де відбуваються головні події між Богом і людиною.

Душа висловлює вустами нашого тіла свою молитву, благання, перепрошення, прославу. Тож ціле наше ество - тіло і душа - молиться. Зовнішня постава тіла - людина стає на коліна, складає руки, підносить їх угору, схиляє голову, б'є поклони, підносить до неба руки й очі, хреститься, читає молитву прослави чи прохання.

Наше тіло пристосовується до духу, воно передає почуття душі: радості чи смутку; то сміється, то плаче, співає чи бурмотить. Його погляд то сумний, то веселий, жартівливий або поважний.

Відповідно до того як налаштована душа, вона висловлює свої почуття тілом. Це - інструмент душі. Тіло тісно єднається з душею. Це наче одне ціле. Тіло є тим музичним інструментом, яким душа прославляє свого Творця і проявляє свою залежність від Нього.

Тіло заохочує душу до молитви. Св. Тома зауважує, що тіло не лише йде в парі з душею щодо почувань на молитві, а й деколи спонукає до досконалості.

Коли людина б'є поклони, робить метанії, співає і т. п., вона це робить не тому, що Бог того потребує, а для власної користі, бо таким чином наша думка звертається до Бога. Тому наші почуття глибші, зріліші. Завдяки зовнішнім знакам душа побуджується до ревності й любові.

Тіло є об'єктом молитви. Тіло бере участь у діях душі - в її освяченні, молитві, й так, як бере участь у часі, братиме участь й у вічності. Тому ми молимося не тільки за нашу душу, а й за тіло: «за хліб насущний». А на Святій Літургії просимо: «Ангела миру, вірного наставника, хоронителя душ і тіл наших у Господа просім». Св. Павло пише: «І коли Дух того, хто воскресив Ісуса з мертвих, мешкає у вас, то той, хто воскресив Христа із мертвих, оживить і ваші смертні тіла Духом своїм, що живе у вас» (*Рим. 8, 11*). Однак зауважує: «Тим то, брати, ми боржники не тілу, щоб за тілом жити; бо коли живете за тілом, то помрете. Якже ви духом умертвляєте тілесні вчинки, будете жити» (*Рим. 8, 12*).

Так, ми маємо небагато, але можемо з певністю стверджувати, що наше тіло має свою гідність і вартість перед Богом.

Тіло і його пристрасті. Часто виникає запитання: якщо наше тіло добре, гідне пошани, навіщо умертвляти чи мучити його строгими постами, як це робили святі? Відповідь на це питання дає Святе Письмо.

Наше тіло, яке було створене Богом, гарне, досконале, завжди готове до виконання Божої волі, було важко зранене гріхом. Відтоді дух почав воювати проти тіла, а тіло - проти духу.

Викуплення Ісусом Христом і змиття первородного гріха святим Хрещенням не повернуло нам повного порядку тіла, як твердить св. Павло: «Отож знаходжу (такий) закон, що, коли я хочу робити добро, зло мені накладається; мені бо милий, за внутрішньою людиною, закон Божий, але я бачу інший закон у моїх членах, який воює проти закону мого ума і підневолює мене законові гріха, що

в моїх членах. Нещаслива я людина! Хто мене визволить від тіла тієї смерті?» (Рим. 7, 21-24). Це успадкував не тільки св. Павло, а й усі ми. Наше тіло тягне нас до злого, тому ми завжди мусимо тримати його на повідку: «...знаємо, що закон духовний, а я тілесний, запродалий під гріх. Бо що роблю, не розумію: я бо чиню не те, що хочу, але що ненавижду, роблю. Коли ж роблю те, чого не хочу, то я згоджуюсь із законом, що він добрий. Тепер же то не я те чиню, а гріх, що живе в мені. Знаю бо, що не живе в мені, тобто в моїм тілі, добро: бажання бо добро творити є в мені, а добро виконати, то - ні! Бо не роблю добра, що його хочу, але чиню зло, якого не хочу» (Рим. 7, 14-19).

Однак Бог не залишив нас самих: ласка Божа дається нам Ісусом Христом. Правда, хрещення не звільняє нас від боротьби, а дає нам запоруку перемоги: «Нема, отже, тепер ніякого засуду для тих, що в Христі Ісусі. Бо закон духа, (що дає) життя в Христі Ісусі, визволив тебе від закону гріха і смерті. Бо те, що було неможливим для закону, ослабленого тілом, Бог, - пославши свого Сина в тілі, схожим на гріховне тіло, ради гріха, осудив гріх у тілі, щоб оправдання закону здійснилося на нас, що ходимо не за тілом, а за духом. Бо ті, що живуть за тілом, думають про тілесне; ті ж, що за духом, - про духовне. Бо прагнення тіла (веде) до смерті, а прагнення духа - до життя і миру... Ви ж не тілесні, але духовні, якщо Дух Божий живе у вас» (Рим. 8, 1-9).

Дух Божий живе у вас зі всіма своїми дарами. Тим самим дає нам силу у боротьбі: «Тим то, брати, ми боржники не тілу, щоб за тілом жити; бо коли живете за тілом, то помрете. Якже ви за духом умертвляєте тілесні вчинки, будете жити» (Рим. 8, 12).

Наше тіло призначене для воскресіння, тому ми повинні: любити й шанувати наше тіло; дбати про тіло і здоров'я; працювати в міру сил та обов'язково відпочивати; дбати про здорову та калорійну їжу; одягатися гідно, чисто й відповідно до пори року; бути делікатним у поведінці; зберігати чистоту; умертвляти своє тіло.

1) Треба любити й шанувати наше тіло: «Ніхто ж ніколи не ненавидів свого тіла, навпаки, відгодує і піклується ним, як і Христос Церквою, бо ми - члени тіла його» (Еф. 5, 29).

Бог його створив, воно є храмом Святого Духа і членом Христового Містичного Тіла. Крім того, образ Пресвятої Трійці є в нашій душі, в її дізнанні, бо є вираженням самої душі, є в її любові, що впливає

з її думання і пізнання: тих трое - одна субстанція; ані дитя не є менше, бо душа пізнає себе так далеко, як є, ані любов не є менша, бо любить себе, оскільки себе пізнає (св. *Августин*). Цей природний образ Пресв. Трійці може бути ще більш удосконалений, ще більш виображений через ласку і світло слави (св. *Тома*. I, кв. 93 а. 4). Всі інші створіння є слідом Господа, оскільки можлива річ, яка може мати подібність до Бога, як Причини (св. *Тома*. I, кв. 45 а. 7).

2) Дбати про тіло і здоров'я, бо Святе Письмо вчить: «Здоров'я й сила ліпші від усякого золота, а сильне тіло - від надмірного багатства» (*Сир.* 30, 15). А наша приповідка каже: «У здоровому тілі - здорова душа», хоч це не завжди правда, однак знаємо, що хвороби й болі іноді пригнічують душу.

Велике значення як для духовного, як і для релігійного життя має стан нашого організму. Недуги тіла накладають відбиток на духовне життя і створюють багато перепон у релігійному житті.

Недуга викликає біль, а біль - зменшення радості, відчуття повноти життя. Хворий або ушкоджений орган реагує скороченням нервів, звертає на себе увагу, домагається полегшення - лікування, відвертає увагу від інших справ, робить людину нечутливою до духовних вражень; викликає погане самопочуття, впливає на духовний спокій, породжує нехіть, прикрість. Думки про вилікування опановують душу. Коли недуга невиліковна, тяжкий смуток і навіть зневіра, розпач зменшують душевну енергію. Розум не цікавиться іншими справами, сила волі тоді мінімальна. Людина спаралізована у своїй діяльності, підприємливості. Духовне життя втрачає ясність, силу почуття. У таких випадках дуже важливо звернути увагу на те, що корисне духовному життю, тобто на звернення своєї душі до Бога, що не підпадає під стан тіла прямо.

Але не тільки недуги загалом сильно впливають на духовне життя, а й поодинокі недуги відповідно до свого роду певною мірою впливає на життя душі. Так, туберкульоз (сухоти) робить хворого примхливим, вразливим, злим. Шлунково-кишкові недуги викликають сумні, чорні настрої через вплив на мозок нехоті і неприємних відчуттів. Недуга серця, а відтак і порушення кровообігу викликають стан переляку, дратівливості, втрати самовладання. Гайморит призводить до порушень в роботі мозку, що у дітей може спричинити навіть тугодумство. Порушення у статевій сфері теж мають негативні наслідки.

Треба справді праведної і святої душі, щоб могла спокійно та без нарікання переносити хвороби.

Тому наш обов'язок - не легковажити, а дбати про своє здоров'я і про здоров'я інших. Святе Письмо вчить: «Честь віддай лікареві з необхідності, бо Найвищий його створив. Від Господа всіляке оздоровлення... з землі вивів Найвищий ліки, а розумна людина не буде ними нехтувати... і, ними лікуючи, вгамує біль» (*Проп. 27, 1-4*).

3) Треба працювати в міру сил і відпочивати.

Дбати про здорову і калорійну їжу. Лікарі дають нам десять порад, завдяки яким можемо зберегти своє здоров'я:

1. Вибирай тільки природну поживу з городу.
2. Уникай консервованих страв, до яких додають хімічні складники.
3. їж прості, невишукані страви.
4. Готуй страви розумно й уважно.
5. Вживай різноманітні страви.
6. їж помірковано, особливо обмежуючи вживання жирів, які містять холестерин.
7. Добре пережовуй їжу.
8. їж регулярно в один і той же час.
9. Пий достатньо води.
10. Будь веселий духом: веселі люди не так схильні до онкологічних захворювань, як сумні й пригнічені.

Одяг має бути гідний, чистий та відповідний до пори року.

Делікатність у поведінці: «Щоб кожний з вас умів тримати своє тіло у святості, у пошані, а не в пристрасті жагучій, як погани, які не знають Бога».

Чистота має бути ангелом-хоронителем нашого тіла, як каже св. Павло: «Тож прославляйте Бога у вашому тілі!» (*1 Кор. 6, 20*). Одяг має бути чистий, хоч би був бідний і полатаний.

Стриманість не шкідлива нашому тілу. Навпаки, сприяє зростанню творчого потенціалу людини в усіх галузях. Тоді чистота виступає як сподвижна сила духовного життя, викликає нові асоціативні думки, підносить творчість, посилює абстрактне мислення, сприяє інтелектуальній діяльності; дає більше сил працювати для Бога і душ; збільшує душевну силу напрути. Це показує і практичне життя. Не можна, однак, заперечити, що при сильному сексуальному виснаженні, а ще й одночасному ослабленні нервів виникає

багато клопотів, прикрощів, навіть хвороб. Та усунення нечистих думок, належне виховання передовсім волі, навернення думок та енергії душі до інших справ - дуже успішні чинники.

Умертвіння. Умертвіння не тільки в їжі і напоях, а й в інших речах. Св. Павло нагадує: «Умертвлюйте, отже, ваші земні члени...» (*Кол. 3, 5*) «...бо коли живете за тілом, то помрете. Якже ви за духом умертвляєте тілесні вчинки, будете жити» (*Рим. 8, 13*).

Відпочинок

Благословенний відпочинок. Відпочинок абсолютно необхідний для здоров'я тіла й розуму. Сам Христос дає нам свої найкращі вказівки. Він дав їх своїм учням: «Апостоли ж зійшлися до Ісуса й розповіли йому про все, що робили й чого навчали. Він їм і каже: **«Ідіть самі одні осторонь, десь на самоту, та й відпочиньте трохи».** Бо тих, що приходили й відходили, так було багато, що вони не мали часу навіть щось перекусити. І відплили вони човном у відлюдне місце самі одні» (*Мр. 6, 30-32*).

Усамотнення дає нам добру нагоду у тиші злучитися з Богом: «Будь спокійний, знай, що я Господь» (*Пс. 46, 10*).

Сам Бог підкреслює потребу нашого відпочинку й наказує, щоб сьомого дня ми відпочивали.

«День же сьомий - відпочинок на честь Господа, Бога твого; не робитимеш ніякого діла сам, ані син твій, ані дочка твоя, ані раб твій, ані рабиня твоя; худоба твоя, ані чужинець, що перебуває в твоєму дворі. Бо шість днів творив Господь небо і землю й море, і все що в них, а сьомого дня відпочив; тим і благословив Господь сьомий день і освятив його» (*Вих. 20, 10*).

Що таке відпочинок? Відпочинок - це щось більше, ніж сон і невиконання звичайної щоденної праці. **Він означає також спосіб, яким ми проводимо цей відпочинок.**

Виснаження і втома не завжди є наслідком надто важкої чи тривалої праці або важкого переживання: наш розум може бути виснажений надмірним напруженням, середовищем, в якому живемо, оточенням, недугою чи особистими проблемами.

Рекреація - дозвіл - спільна розмова походить від латинського слова «гесгеаііо» - відновлення тіла або розуму після праці якоюсь забавою або відпочинком. Це може бути гра, диспут або хобі.

Що таке хобі? Це наше улюблене заняття, яке нас заспокоює. Це наче наш «коники», на якому ми любимо їздити: колекціонування

значків, монет, календариків, праця на городі чи в саду, бджільництво, рибальство чи щось інше.

Це нас підтримує, додає нам сили, енергії до подальшої праці. Завдяки цьому долаємо труднощі, заспокоюємося, наші тіло і розум розслаблюються, відпочивають, отримують новий стимул далі вирішувати свої проблеми, і тим самим це сприяє здоров'ю нашого тіла й розуму.

(*ci.*: R. Jouve. *Vacances Humaines: Etudes 232 (1937) 441-442*; P. Carolus Vladimirus Truhlar S. J. *Structura Theologica Vitae Spiritualis. -Romae, 1958. - P. 203-207*).

ФАЛЬШИВА ЛЮБОВ ДО СЕБЕ САМОГО

Фальшива любов до себе самого - це егоїзм.

Що таке егоїзм? Егоїзм - це схильність до самоцентризму, коли людина зважає тільки на себе і на власну користь - це самолюбство. Це наука, яка вчить, що власна користь є метою будь-якої людської справи, на противагу альтруїзму, (*cf.*: *Webster's New World Dictionary, 2ed. Ed. - by David B. Guralnik, Simon and Schuster: Cleveland, Ohio, 1982. - P. 446*).

Ми маємо схильність до егоїзму. Тавлер у своїх проповідях (Tauler. *Sermon puor samedi avant la vigile de Rameaux, trans. Hugueny D*), часто говорить про дві схильності, які є в нас: одна - добра, а друга - погана. Його учні зібрали його проповіді на цю тему в третій главі т. зв. повчання «The Instructions».

Оскільки будь-яка наша праця має свою вартість від нахилу і любові, яка їх спричиняє, й оскільки все повинно робитися з любові до Бога, ми маємо часто пригадувати собі факт, що всі гріхи й вічне засудження приходять зі злої схильності, яка бажає задовольнити себе і чинить опір Богові.

Сам Христос засвідчує: «Якщо зерно пшеничне не впаде в землю і не загине, залишається саме, а коли загине, приносить багато плодів». Тому очевидно, що якщо не помре зла схильність, наша душа ніколи не буде багатою на заслуги вічного життя. Якщо ж зла схильність загине, то зерно вічного життя буде рости в нас. Тому знання цієї злої схильності більш корисне, ніж знання цілого світу.

Але як пізнати цю злу схильність? Це зробити дуже просто - вона постійно і в усьому бажає радше себе, ніж Бога. Якщо вона деколи створює ілюзію любові до Бога й ближнього, ця маніфестація

є тільки обманом. Ця схильність удає, що справедлива й добра; вона часто хвалиться своїми подвигами, своєю працею, але це тільки вигляд чесноти і святості. Вона тішиться ними, приписує їх собі, й хоч не любить правдивої чесноти, та бажає похвали, яка їй належиться.

Погана схильність вважає свої гріхи дрібницею. Це доводить, що вона не має правдивого світла і не знає, що таке гріх; бо якби мала правдиве і чітке розуміння, що означає відвернення від Бога, Найвищого Добра, вона, без сумніву, не чинила б так.

Ця схильність старається, щоб усе виглядало добре, хоч так не є. Тому деякі люди не наважуються звернути іншим увагу, боячись прикрити відповіді. Ця схильність іноді навіть уявляє собі, що ревно любить Бога, і постійно нагадує своїм ближнім про їхні гріхи, причому дуже суворо. Але, каже Тавлер, «якби вони могли побачити свої власні гріхи, вони б зовсім забули про гріхи інших людей, хоч би які вони були великі» (*cf.: Tauler. The Instructions. - Chap. 3*).

Кожного разу, коли засуджується ця схильність, вона старається виправдати й оборонити себе: не може знести, щоб її поправляли. Вона каже, що інші мають свої вади, а вона завжди діє з добрим наміром або через незнання чи неміч. Ця схильність доходить до того, що переконує себе в тому, що вона бажає Бога у всьому, хоча насправді бажає завжди себе саму і живе тільки, розраховуючи на зовнішні ефекти.

Вона воліє радше вигляд-удавання, ніж реальність. Тому бажає себе навіть у молитві й у смаку духовних речей, у внутрішніх потіхах і звертає дари неба, внутрішні чи зовнішні, а навіть самого Бога на своє власне задоволення. Якщо трапиться, що втратить якийсь об'єкт свого задоволення, відразу шукає іншого, щоб у ньому спочити, і звертає все до себе самої (*cf.: Garrigou-Lagrange O. P. The Three Ages of Interior Life. - Vol. II. - P. 468-469*).

Егоїзм працює приховано

Прихований егоїзм. Тавлер часто говорить про несвідомий егоїзм, що спонукає нас бажати себе самих у всіх речах і суворо засуджувати наших ближніх, а себе розглядати поблажливо. Цей егоїзм проявляється в основному у нещастях. Тоді ми обурені й бажемо допомоги, потіхи й поради там, де Бог не знаходиться.

Ми не будемо своєї хати на скелі Христа, тому їй бракує міцності. Ми будемо її на собі, на своїй самоволі, що рівнозначне будівництву на піску; тому іноді є велика неміч у суворому засудженні.

II Ватиканський Собор розрізняє два види егоїзму: особистий егоїзм; національний егоїзм.

Особистий егоїзм. Будьте певні, заявляє Собор, що заворушення, які так часто трапляються в соціальному житті, частково є наслідком природного напруження економіки, політики й соціальних форм. Але на вищому рівні він впливає з людської гордості й самолюбства, які охоплюють навіть соціальну сферу (*Пасторальна Конституція про Церкву в Модернім світі «Sacrosanctum Concilium», чис. 25*).

Якщо хочемо встановити мир, потрібно насамперед викоренити причини незгод між людьми. Через це, тобто через несправедливість, виникають війни. Багато з тих причин виникають з надто нерівного економічного становища і з надто повільного застосування відповідних середників для виправлення ситуації.

Інші причини впливають з пошуків сили і нехтування особистими правами. Якщо шукаємо ґрунтовніших пояснень, то знайдемо їх у людській заздрості, неспокої, гордості, інших егоїстичних проявах (*Там же. - Ч. 83*).

Національний егоїзм. Ми повинні ревно просити Бога, щоб дав людям, які працюють над припиненням війн, силу, щоб йшли вперед витривало й відважно продовжували свою працю, утверджуючи мир. Це праця найбільшої любові для людства. Наші часи вимагають, щоб ці провідники поширювали свої думки і свій дух поза межі власної нації, щоб відкинули національне самолюбство й амбіції та досягли рівня інших націй, що мають глибоку пошану до всього людства, яке стелить дорогу до тіснішої єдності (*Там же. - Ч. 82*).

Порятунок від егоїзму.

Людина не бажає створити неправильно, хіба що хоче задовольнити себе саму. Тому пожадливість - це служниця егоїзму, вона є справжнім коренем всякого зла.

«Є два головні види пожадливості: один вид неправильно схиляє нас до тілесного задоволення, а другий - до гордості. Обидва види пожадливості беруть свій початок з неправильної любові до себе самого, тобто з егоїзму (сї.: Baumgartner, B. (i. ep. ПонсупІБсене, сої. 1347).

Св. Тома каже, що егоїзм є причиною всіх гріхів (I-II, 77, 4): «Гріх приходить з любові й бажання дочасних благ, начеб вони були вічні. А в тому бажанні відкривається неправильна любов до себе самого. Бо грішник хоче йти своєю дорогою; він хоче задовольнити себе самого. Тому кожний гріх - це плід неправильної любові до себе самого».

Св. Августин пише: «Дві любові створили два міста: **любов до себе** - до тієї міри, що людина нехтує Богом і будує земне місто; **любов до Бога** - до того ступеня, що людина нехтує собою і створює місто небесне» (*De Civitate Dei*, XIV).

Насправді егоїзм - це заперечення морального порядку, бо визнає власне «я» добром і спонукає душу, хоч справді обмежено і залежно, займати місце добра дочасного замість вічного, яким є Бог (*Antoine D. Th. C. Egoisme, col. 2225*).

Тому необхідно відрікатися від себе самого. Треба прямувати до теоцентризму, тобто до Бога, а не егоцентризму, тобто людини.

«Егоїст домагається, щоб його воля була центром його справ і його власного «я»... Відречення, навпаки, приборкує невпорядковані схильності любові до себе; егоїзм - це переверот морального порядку... а відречення - це реставрація справжнього порядку, бо підпорядковує тіло і сензитивні розумові снаги; природу - ласці, а людину - Богові. **Егоїзм - це джерело всякого гріха, а відречення - це початок всякої чесноти»** (*Там же. Кол. 2226*).

Найлегше дізнатися про поступ у чесноті за ступенем відречення, до якого людина дійшла. Тому кожний акт відречення, який би малий не був, цінний, адже становить фактично крок уперед на шляху до досконалості й вічної щасливості (*Там же. Кол. 2227*).

Любов до приятелів. Латинська приповідка каже: «Певний приятель пізнається в речах непевних». А наша приповідка каже: «Борони мене, Боже, від приятеля, бо з ворогом я дам собі раду». Але Святе Письмо твердить, що добра приязнь - наче вино: чим довше стоїть, тим краще: «Вино нове - приятель новий: постаріє, а з приємністю будеш пити його» (*Сир. 9, 15*).

Приязнь може бути добра, сприяти і прямувати до святості, а може стати перешкодою до духовного поступу, якщо вона базується тільки на сентиментальних елементах.

Є три види **приязні**:

Тілесна, або чуттєва приязнь, яка базується на недозволених природних мотивах, як, наприклад, пристрасне бажання задовольнити себе, бажання амбіцій і т. д.

Природна приязнь, яка базується на дозволених природних мотивах, як, наприклад, подібність смаків, думок, соціальних поглядів, природних дарів розуму і волі.

Надприродна, або духовна приязнь, яка базується на надприродних мотивах, наприклад, бажанні слави Божої або освячення ближнього.

Що таке приязнь? Приязнь - це комунікація між двома або більше особами, які мають однакові засади й тому бажають одне одному добра, взаємно допомагають один одному і живуть щиро, без облуди. Чим вища чеснота, тим сильніша приязнь.

Визначення. Приязнь - це спільний духовний нахил, який притягує і єднає душі у незацікавленому прагненні до злиття, яке в найвищому ступені приязні єднає ці дві душі наче в одне.

Інакше кажучи, це любов доброзичливості, взаємності, вона базується на спільних стосунках (сі.: *J. sic CuiBegi. Бесов...* - Р. 382).

Добрими приятелями у давнину були: Тезеус і Пейрітгоос, Дамон і Пгінтіяс, Епамінондасі Пелеопідас у Тебах (сі.: *БТГіМТ, IX, сої. 153*).

Духовна приязнь - це особлива, спільна, активна, постійна і надприродна любов доброзичливості між рівними, що походить з однакових ідей, почуттів і волі (сі.: *A. Benigar. - Op. сії. - Р. 1252*).

Ця приязнь може бути в науці, наприклад, між двома науковцями, задля духовних речей, де відзначаються моральні чесноти: мудрість, розсудливість, справедливість. Особливо якщо ця приязнь стосується побожності, християнської досконалості, любові до Бога, то що може бути більш досконале, хіба що зв'язок, який єднає з Богом людину, котра прагне до вічного щастя в Бозі.

Спільність засад зазвичай веде до приязні, бо полегшує взаємне життя і запобігає сваркам та непорозумінням. Подальшим наслідком є взаємна прихильність, більша, ніж до інших осіб. Справжні приятелі - це одне серце й одна душа, як описує Святе Письмо приязнь між Давидом і Йонатаном, сином Савла. Давид, син селянина з Вифлеєму, і Йонатан, царський син, познайомилися під час війни. Обидва шляхетні й чесні, уклали між собою союз приязні. Йонатан не міг нічого взяти до уст, коли довідався, що вороги чигають на життя Давида, а коли їм довелося розлучитися, гірко плакав. Він повідомляв Давида про кожну небезпеку й подарував йому свій одяг, дав йому свій щит і меч.

Приятелі допомагають один одному. Добрий приклад вірної приязні переказує нам давня історія про Дамона й Питаса. Одного з них, Дамона, тиран Діонісій з Сиракузи засудив на смерть. Він просив дозволу піти до свого дому і впорядкувати перед смертю всі домашні справи. Діонісій погодився за умови, що хтось залишиться на його місці, поки він не повернеться. А якщо він не повернеться вчасно, то закладник на його місці помре тією ж смертю, якою він має померти. І його приятель Питас погодився залишитися на місці свого приятеля, поки він не повернеться. Вже наближався назначений час, а Дамон не з'являвся. Питас не зважав на кпини тирана і не втрачав надії, що приятель з'явиться вчасно. І дійсно так сталося. Тиран дивувався такій силі приязні і подарував засудженому життя (*Шпіраго*).

Приятелі живуть щиро. Взаємна відвертість - це риса їхніх вчинків. Коли бачить, що приятель чинить неправильно, то у вічі скаже йому це, нічого не приховуючи. Добрі приятелі не покривають помилок, а по щирості скажуть, щоб виправитися.

Не розповідають іншим про помилки, а коли мають нагоду похвалити приятеля, то не шкодують похвал, виразно й голосно хвалять свого приятеля перед іншими. Св. Григорій Великий радів, коли хтось звертав йому увагу, і казав: «Лише тих вважаю своїми приятелями, хто має стільки відваги, що відверто говорить мені про мої помилки».

Справжніми приятелями можуть бути тільки ті, засади яких узгоджені з релігією. Приязнь подібна до будинку, бо збудована на підвалині. Лише тоді сильно стоїть будинок приязні, коли його підвалини - боязнь Бога, страх Божий і любов Бога. Коли підвалиною є гріх або самолюбство, то будинок приязні збудований на піску. Той, хто є ворогом Бога, не може бути справжнім приятелем свого ближнього (*св. Амвросій*). Лише той справді любить приятеля, хто любить в ньому Бога. Той, хто любить когось не для Бога, але для якоїсь іншої речі, радше ненавидить його.

Чи необхідна і чи шкідлива приязнь на шляху до святості?

Чуттєва приязнь завжди шкідлива. Природна приязнь також може бути шкідлива, якщо вона не унадприродниться.

Надприродна приязнь завжди корисна, але рідко буває досконалою. Це радше наслідок святості, ніж шлях до її досягнення.

Унадприроднена природна приязнь має дві користі: спільну заохоту, виправлення помилок і небезпеку: винятковість, бажання себе, помилки щодо сексуальності (cf.: *Blessed Angela of Foligno. - Book of Visions and Instructions (2nd ed.), 1888. - P. 184 ff.*).

У релігійному житті ця приязнь справді необхідна тільки за надзвичайно виняткових обставин, наприклад, у нестійкій спільноті. Але навіть у згуртованому оточенні вона може бути корисною і помічною для деяких осіб.

Для осіб, що живуть у світі, ця унадприроднена природна приязнь зазвичай позиточна, а деколи навіть необхідна, особливо коли зацікавлені особи ревні, однієї статі і живуть у несприятливих обставинах щодо їх духовного життя.

Можемо дати три поради щодо приязні в релігійних згромадженнях: не слід приділяти багато уваги такій приязні й не бажати її, але приймати її з рук Божих, якщо це Його воля;

цю приязнь повинен підтвердити мудрий і розсудливий духовний провідник;

треба впевнитися, чи є ця приязнь унадприроднена або, може, поволі перетворюється на природну приязнь.

У житті святих були приклади такої приязні, навіть серед осіб протилежної статі: св. Франциск з Асизу і св. Клара; св. Франциск Салезький і св. Іванна де Шанталь. Але з цих прикладів треба радше дивуватися, ніж їх наслідувати. Боже провидіння дало нам ці приклади, каже о. де Гіберт, не для того, щоб ми їх наслідували тією самою дорогою до святості, а для того, щоб дати нам передчуття, які чисті відносини вибраних будуть у небі (*J. de Guibert. Lecons... - P. 893*).

ФАЛЬШИВА ПРИЯЗНЬ

Що таке фальшива приязнь?

Приязнь людей, котрі керуються грішними засадами, - це фальшива приязнь; такі приятелі працюють над власною згубою тіла й душі і покидають один одного в нещасті.

Фальшива приязнь ґрунтується на користі, її мета - забавитися, насолодитися своїм предметом. Це егоїстична любов, тобто любов задля своєї приємності.

Така приязнь виникає звичайно між гравцями або пияками, розпусниками в барі або між людьми, які потребують один одного для виконання якоїсь справи... Так Юда заприязнився з жидами

проти Ісуса Христа (*Мт. 25, 15*), а. Пилат - з Іродом, коли йшлося про засудження Ісуса (*Лк. 23, 12*).

Фальшиві приятелі працюють над власною згубою

Одного разу трое розбійників пограбували багача, забравши у нього величезну суму грошей. Кожен із них відразу почав думати над тим, як позбутися інших і привласнити собі всю здобич. Коли один із них вибрався до міста по харчі, двоє інших домовилися між собою вбити його, коли той повернеться з харчами, і потім поділитися пайкою.

Так і зробили. Вдоволені тим, стали споживати принесені харчі, та не здогадалися, що в тих харчах може бути отрута. Отруту вкинув товариш, що ходив до міста. Так усі трое загинули одного дня. Це наслідок поганої приязні (*Шніпара*).

Погані приятелі кидають один одного в нещасті

Тому латинська приповідка каже, що добрий приятель пізнається в нещасті. Вже давні римляни говорили: «Багато будеш мати приятелів, як довго будеш щасливим, але як тільки зубожієш, залишишся сам, як палець». Їхня приязнь триває так довго, як довго один одного потребує.

Святе Письмо вчить: «Бажавши мати приятеля, спершу його випробуй - не квапся звірятись на нього; бо буває і друг своєкорисний: він не лишиться при тобі в день горя твого. Буває і приятель, що стає противником і відкриває твою сварливість тобі на сором. Буває ще й друг, що з тобою трапезує, та не лишиться з тобою в день горя твого; добре тобі - він, ніби другий ти, ще й на челядь твою покрикує, а підупадеш, то й обернеться він проти тебе й твого уникатиме обличчя.

Від ворогів своїх відступись, а друзів своїх бережись» (*Сир. 6, 7-13*).

Св. Франциск Салезький розрізняє **три типи фальшивої приязні**: **тілесна приязнь**, яка базується тільки на приємності; **сентиментальна приязнь**, базується на красі тіла, гарному голосі, манерах; **дурна приязнь**, наприклад, хтось гарно танцює, співає, добре грає, гарно вдягається, чудово виглядає тощо.

Небезпека фальшивої приязні: перешкода до духовного поступу; втрата часу; закінчується невдоволенням і знеохотою.

Ліки проти такої приязні. Такій приязні треба опиратися спочатку. Легше викоренити, поки коріння не глибоке. Маленьке зусилля - і можна його позбутися.

Щоб викоренити таку приязнь, треба взятися до неї енергійно: вирвати завчасу з корінням, бо така приязнь може стати згубною. Уникати її за всяку ціну.

Всю енергію слід звернути на виконання своїх обов'язків.

НАДПРИРОДНА ПРИЯЗНЬ

Святе Письмо вчить: «Вірний приятель - міцна захорона: хто знайшов його, той знайшов скарб. Вірному другові немає ціни, і немає ваги, щоб вартість його зважити» (*Сир. 6, 14-15*).

Надприродна приязнь спокійна, довірлива, її фундамент - любов Бога й чесноти. Вона не легкодушна, не свавільна, а ставиться з пошаною, мудрою відстороненістю і довір'ям.

Ісус Христос мав своїх приятелів. Христос любив усіх людей, але найбільше - своїх учнів. Він називав їх приятелями, дітьми і був до них дуже сердечний. З-поміж учнів найбільше любив Івана (*Ів. 13, 23; 20, 2, 4; 21, 7*), відтак Петра і Якова, котрих мав при собі в найважливіші хвилини свого життя, як, наприклад, на горі Тавор, на Оливній горі. До Лазаря та двох його сестер - Марти й Марії Христос виявив особливу любов, коли воскресив Лазаря.

Вартість такої приязні

Святе Письмо хвалить добру приязнь: «Вино нове - приятель новий: постаріє, а з приємністю будеш пити його» (*Сир. 9, 15*).

Велике щастя - мати справжнього приятеля; він уприємнює нам життя, відвертає від нашого тіла й душі небезпеки. Добрий приятель оцінюється на вагу золота. Св. Авґустин каже: «Нема успішніших ліків на наші рани, як мати когось, хто б нас потішив у будь-якому нещасті». Справжній приятель - наче ангел-хоронитель.

Коли Олександра Великого запитали, де він переховує свої скарби, він вказав на своїх вірних приятелів і відповів: «Ось мої скарби». Справжню приязнь не перериває і смерть, бо любов не вмирає.

Второпність у приязні

Приязнь необхідна, бо ми потребуємо приятелів, щоб розвинути свій характер. «Усе живе любить собі подібне, і кожна людина - ближнього свого» (Сир. 13, 15). Ти маєш щастя, якщо знайшов щирого приятеля: «Вірному другові немає ціни, і немає ваги, щоб вартість його зважити» (Сир. 6, 15). Однак справжня приязнь можлива тільки між тими, хто боїться Бога: «Хто Господа страхається - зміцнює свою дружбу: який він сам, таким і друг його буде» (Сир. 6, 17). Є приятелі, які лише називаються приятелями (пор.: Сир. 37, 1)... але у дні, коли їх потребуватимеш, їх не буде (пор.: Сир. 6, 8).

«Твої миротворці хай будуть численні, порадиж же твій - один на тисячу» (Сир. 6, 6). Перевір твого приятеля - пам'ятай: «Бажавши мати приятеля, спершу його випробуй - не квапся звірятись на нього» (Сир. 6, 7). «Від ворогів своїх відступись, а й друзів твоїх бережись» (Сир. 6, 13) - не шукай із безбожником приязні: «Яке товариство ягнят з вовком? Ось так само й грішника з побожним» (Сир. 13, 17). Небезпека фальшивої приязні завжди велика. Але якщо знайдеш справжнього приятеля, люби його, будь вірний йому. «Друга люби і на нього звіряйся, та, розголосивши його тайни, вже за ним не женись» (Сир. 27, 17).

«Хто тайни розголошує - втрачає довір'я, і друга собі він більш не знайде» (Сир. 27, 16-21).

Приязнь у монастирях

Взагалі приязнь у монастирях не дозволяється. Треба однаково трактувати і поважати всіх. Св. Василій Великий вважав за необхідне звернути увагу своїм монахам, щоб не заводили по монастирях особливих приятелювань між членами, т. зв. партикулярки, бо до всіх треба мати щирю однакову надприродну любов (5-та Аскетична Бесіда, 2: АТВ, 136-137).

Засади приязні

1. Від приятеля сподівайся і домагайся тільки чесноти: «з мужем правим стій, що боїться Господа».
2. Приятелеві потай нагадуй, але голосно хвали.
3. Ніщо так не доводить приязні, як придбати приятелеві честі і гонору.

4. Приятелів, що надто хвалить, не дуже вір, ані ворогові, що надто ганить. Дуже часто люди злобні: якщо хочуть до когось підлеститися, то просять ніби поради.

5. Мене люби, а не мої речі, якщо хочеш бути моїм приятелем, казали римляни.

6. Справжнього приятеля можна пізнати в нещасті.

7. Краще приятеля здобути, ніж купити. У багатстві непевна приязнь, бо не знати, чи тебе люблять, чи твої гроші. Часто приязнь буває удавана.

8. Справжня приязнь є тоді, коли не змушена ні надією на оплату, ані страхом перед карою чи задля користі.

9. Справжня приязнь всюди піде з тобою; жодне місце чи обставини її не виключають. Приязнь ніколи не є нагальною, ніколи нахабною; чи у вогні, чи у воді, чи в повітрі, чи на суші - всюди ділить долю і недолю. Нещастя не тільки не зменшує приязні, а, навпаки, сильніше зміцнює.

Тому II Ватиканський Собор заохочує духовних осіб, щоб підтримували між собою приязнь. Не сміє бути: «*Номо homini lupus, et sacerdos sacerdoti lupissimus*», але любов має бути справжня й надприродна. Ця приязнь мусить керуватися розсудливістю і мудрістю (*II Ватиканський Собор, Декрет про єпископський пасторальний уряд в церкві «Христос Господь»*. - Ч. 13).

Тому слушно казали філософи: Добрий приятель - то половина моєї душі, ліки; або наче вино: чим довше стоїть, тим краще. Це скарб, сонце, що обігріває, поміч і сила, це неоціненне добро - на вагу золота важиться його. Той, хто руйнує приязнь, забирає сонце з землі.

У конституціях св. Василія Великого підкреслюється:

1. Виявляти пошану до співбратів у словах і поведінці.

2. Терпляче і з розумінням зносити взаємні помилки і недомагання.

3. Відповідно до своїх сил допомагати один одному в праці й молитися одні за одних (*III. П. 49*).

4. Остерігатися, щоб не образити інших словом чи вчинком. А якби це трапилося, негайно перепросити, щоб сонце не заходило їм у гніві, щоб співбрат не ходив з пригнобленою душею (*К. П. 28, 29, 40-42*).

5. Сварки, зневага, гнів, ненависть, заздрість чи помста не матимуть місця серед ченців.

6. «Люби ближнього свого, як себе самого». А жартівлива приповідка каже: «Якщо хочеш втратити приятеля, позич йому гроші».

ПРИЯЗНЬ ІЗ БОГОМ

Танкерей пише: «Бог уділяється нам не тільки як Добрий Батько, а й як Приятель. Приязнь ніби додає рівності між батьком і сином: «АтисШа аедиаЕБ ассирН аии іасіЬ» - «Приязнь рівних приймає або робить». Вона додає деякої фамільярності, взаємності й впливає з солодкого спілкування. Це ті відносини, які ласка встановлює між нами і Богом. Очевидно, що коли йдеться про Бога, з одного боку, і людину - з другого, не може й мови бути про рівність, а радше про своєрідну подібність, щоб зачати правдиву інтимність - сердечність. В дійсності Бог відкриває нам свої секрети. Він говорить до нас не тільки через свою Церкву, а й внутрішньо через свого Святого Духа: «А Утішитель, Святий Дух, якого Отець в ім'я мое зішле, той навчить вас усього і все вам нагадає, що я сказав вам» (Ів. 14, 26). На Тайній Вечері Христос сказав своїм апостолам, що відтепер Він не називатиме їх своїми слугами, а своїми приятелями, бо Він не матиме жодного секрету від них: «Тож слугами вже не називатиму вас; бо слуга не відає, що його пан робить. Називаю вас друзями, бо все я вам об'явив, що чув від Отця мого» (Ів. 15, 15).

Солодка сердечність переповнюватиме їхні відносини, як між приятелями, коли вони зустрічаються і говорять серцем до серця: «От, стою при дверях і стукаю: як хто почує голос мій і відчинить двері, увійду до нього і вечерятиму з ним і він зо мною» (Од. 3, 20). Що за подиву гідна невисловлена сердечність! Людині навіть і не наснилася б така приязнь, якби Божа Приязнь не дала сама початку й ініціативи.

Ця найбільш правдива інтимність була і є фактом кожного дня не тільки між Всемогутнім Богом і Його святими, а й між Ним і кожною людиною, яка провадить внутрішнє життя; годиться мати відчинені брами нашої душі для Божого Гостя. Про це автор «Наслідкування Христа» (Кн. II. - Гл. I, 5, 1) дає свідчення, коли описує часті відвідини Святого Духа внутрішніх душ, солодкі розмови

з ними, потіхи і пестоші, які має до них: мир, який дає їм, чудову сердечність, яку має до них:

«Царство Боже єсть посеред вас, каже Господь (Лк. 17, 21). Навернися цілим своїм серцем до Господа і покинь цей нужденний світ, і твоя душа знайде бажаний спокій.

Вчися погорджувати змисловим світом й віддаватися внутрішньому життю, і побачиш, що Царство Боже завітає до тебе.

А Царство Боже - це мир і радість у Святому Дусі (Рим. 14, 17); безбожні його не мають.

Христос завітає до тебе і потішить, якщо в серці приготуєш для нього достойне привітання...

У серці духовної людини Він часто гостює, солодко розмовляє, ласкаво потішає, вносить святий спокій, напрочуд дивну дружбу...

Так дай Христові увійти в серце, а все інше не допускай.

Коли матимеш Христа, тоді станеш багатим і буде в тебе доволі усього...

Усе своє вповання покладай на Бога; нехай Він стане твоїм страхом і твоєю любов'ю. Він постоїть за тебе і без сумніву зробить так, як буде для тебе найкраще...

Твоя думка нехай буде із Всевишнім, а твоя молитва нехай без упину звертається до Христа.

Коли не вмієш роздумувати над високими і небесними правдами, залишайся при муках Христових і радо перебувай у Його святих ранах...

Терпи з Христом і за Христа, якщо хочеш разом з Ним царювати.

Коли б ти хоч раз всім єством занурився у серце Ісусове і скоштував принаймні крихітку Його гарячої любові, тоді б ти вже зовсім не дбав про свою вигоду, а тішився б радше зневагою, яка тебе стріне, бо Ісусова любов дає силу людині гордувати собою...»

Життя містиків, як св. Терези від Дитятка Ісус, Елізабет від Пресв. Трійці, Джема Галгані і багатьох інших дають докази слів наслідування Христа, що сповнюються кожного дня.

Нема сумніву, що Бог живе у нас як найсердечніший Приятель. (cf.: *Ad Tanquerey. The Spiritual Life. - P. 50. Наслідування Христа. - Кн. II. - Гл. I.*)

БРАТНЄ НАГАДУВАННЯ

Праведні мужі ніколи не забували про нагадування ближніх. Ной закликав до каяття своїх сучасників, розбійник по правиці від Христа скартав свого товариша з лівого боку; єпископ Амвросій зганив у дверях церкви цісаря Теодосія за скоєння вбивства (*Шпіраго, приклади*).

Жорстокою була б та людина, яка бачила б сліпого над берегом прірви і не застерегла його; ще більш жорстоким є той, що може врятувати свого брата від вічної смерті, а не робить цього з лінощів (*св. Августин*). Якщо хтось може щось виправити, а не робить цього, бере, без сумніву, участь у грісі (*св. Григорій Великий*). Бог буде вимагати від нас рахунку з душ наших ближніх, якщо ми занедбаємо працю над їх спасінням, хоч могли б це зробити (*св. Григорій Великий*). Якщо хтось забруднить собі одяг, звертаємо йому на це увагу; коли ж осквернить собі душу, то дозволяємо йому загинути (*св. Іван Золотоустий*).

Що таке братнє застереження?

Визначення: братнє застереження - це пересторога, зроблена приватно ближньому для його виправлення. Воно відрізняється від юридичного докору, що дає суддя, щоб покарати злочинця для спільного добра.

Навчання св. Томи (II-II, п. 33, 1-8)

1. Братнє застереження - це духовна милостиня грішникові; це акт любові.

2. Ми деколи зобов'язані дати братнє застереження, коли наші дискретні слова можуть довести великого грішника до виправлення своїх доріг.

3. Юридичне застереження - це обов'язок тих, від кого уряд вимагає духовно провадити інших. Застереження як акт любові - це запобігання гріху або причині гріха з метою, щоб переступник покався і виправився.

4. Братнє застереження може дати будь-хто будь-якій особі незалежно від того, яку посаду та особа займає. Справді, деколи обставини такі, що підданий зобов'язаний застерегти настоятеля. Однак застереження треба давати мудро і дискретно, а ніколи зухвало або нахабно.

5. Один грішник не може справедливо застерігати іншого в такий спосіб, щоб виглядало, що його власні гріхи менш засуджені, ніж

тієї особи, якій він закидає. Однак якщо це робиться покірно, один грішник може застеретти іншого, коли водночас засуджує себе самого. Добрий розбійник на хресті покірно визнає свій власний гріх, коли застерігає злого розбійника, який висміює Христа.

6. Щоб братня пересторога мала властиве своє ім'я, мусить бути актом любові, а не урядовістю, запобігливістю, втручанням у чужі справи, гордістю або гіпокризією. Це має діятися в душі любовної приязні в Бозі. І коли таке застереження необхідне, нехай ті, що повинні застерігати з обов'язку чи з любові, не стримуються від нього, боячись, що застережена особа розсердиться, опиратиметься чи стане гірше поводитися через те, що її застерegli.

7. Очевидно, що братнє застереження треба давати так, як вимагає любов: приватно, принаймні, коли це робиться вперше. Деяке зло може вимагати публічного обвинувачення перед загалом, але спочатку треба дати приватне застереження. Святе Письмо подає спосіб, як застерігати (*Мт. 18, 15-17*).

8. Коли приватне застереження не подіяло, грішника треба застеретти перед «одним або двома» мудрими свідками, щоб мав нагоду виправитися та щоб не потерпів публічної ганьби.

Обов'язок братнього застереження

Є природний і Божий наказ, тяжкий сам по собі, застеретти ближнього, який тяжко грішить, в деяких обставинах.

Святе Письмо. Про цей наказ говорить Еклезіаст: «Застережи приятеля, щоб часом не зрозумів і казав: «Я не зробив»; або якщо зробив, щоб знову не повторював; застережи ближнього, щоб часом не казав, а якщо сказав, щоб не повторив» (*19, 13-14*).

Христос не тільки наказав, але й пояснив, як треба застерігати: «А коли брат твій завинить супроти тебе, піди й докори йому вічна-віч. Коли послухає тебе, ти придбав брата твого. Коли ж він не послухає тебе, візьми з собою ще одного або двох, щоб усяка справа вирішувалася на слово двох або трьох свідків. І коли він не схоче слухати їх, скажи Церкві; коли ж не схоче слухати й Церкви, нехай буде для тебе як поганин і митар» (*Мт. 18, 15-17*).

Ці слова добре пояснює св. Августин: «Тому люблячи, ми повинні застерігати, не з наміром пошкодити, а старанно виправити... Якщо забудеш застеретти, буде гірше. Він збільшив несправедливість і, чинячи несправедливість, поранив себе самого; чи ти залишиш

свого пораненого брата і погордиш ним? Ти бачиш, що він гине, чи полишиш його на загибель? Гірше мовчати, ніж зганьбити його» (св. *Августин. П. Л. 38, 506-514*).

Природний розум. Це нам радить природний розум. Якщо закон любові до ближнього вимагає тілесної допомоги, то тим більшої допомоги вимагає духовна недуга, бо рани душі набагато тяжчі, ніж рани тіла. Тому коли бачимо брата, важко зраненого гріхом і простертого край дороги, чи не повинні ми, наче добрі самаряни, гоїти його духовні удари, застерігаючи його солодко, щоб відігнати сліпоту розуму, перемогти злі пристрасті, відвернути від вад, щоб він повернувся на стежку чеснот?

Вимоги до братнього застереження

Застерігати іншого не обов'язково під тяжким гріхом, хіба що є деякі обставини, а саме:

Коли є моральна певність, що він учинив тяжкий гріх або має намір його вчинити й не може схаменутися чи спам'ятатися. Коли йдеться про легкий гріх сам по собі, у своїх наслідках і стосовно особи, не є важким обов'язком застерігати ближнього, бо якби був обов'язок виправляти легкі переступи, треба було б потратити все життя на застереження. Також якщо нема певності, що був гріх, нема обов'язку пильно про це випитувати, хіба що хтось є настоятелем і тому зобов'язаний вважати на спільноту й викривати погані звички підданих.

Щоб була певна надія на виправлення того, хто провинився, або бодай для інших - відразу чи через якийсь час.

Застереження не зобов'язує нас, коли є ймовірним, що воно буде шкідливим, потягне переступника до нових гріхів або бодай нікому не допоможе.

Якщо передбачається, що не буде корисним для самого грішника, але допоможе іншим, які у протилежному випадку згіршилися би поганим прикладом або порадою довели б їх до гріха, тоді застереження потрібне. Якщо нема певності, чи таке застереження буде корисне чи шкідливе, від нього треба стриматися.

Якщо не можна зробити застереження без великої шкоди для того, хто застерігає. Наприклад, слуга або підданий боїться, що застереженням дуже нашкодить самому собі, в такому випадку він не зобов'язаний застерігати; закон не обов'язує з тяжкою невигодою.

Тому піддані рідко зобов'язані застерігати. Рівні тільки настоятелям, які провиняються, вони можуть зробити це більш ефективно з меншою невигодою.

Хоч усі деколи зобов'язані застерігати, однак цей обов'язок стосується в першу чергу настоятелів, як каже св. Августин: «На це поставлені наставники народів і в Церкві, щоб не щадили опрокидувати гріхи» (св. Августин. *Де чівітате Деї*, II. Л. 41, 23).

Настоятелі зобов'язані духовно опікуватися підданими, бо вони пастирі, ректори спільнот, магістрати тощо. Вони зобов'язані застерігати навіть з великою своєю невигодою.

Скрупулянтні в цілому звільнені від цього обов'язку, бо вони легко зловживають ним; їм важче дається виконання цього обов'язку, бо через душевну скорботу і стривоження їм часто бракує вміння розрізняти.

Порядок, якого треба дотримуватися при застереженні

Ближнього маємо застерігати лагідно і з любов'ю.

Чим менше ганимо і чим більше виявляємо любов, тим успішнішою буде догана. Якщо догана має принести користь, нехай буде, як лагідний дощик. Лише лагідний, легкий дощик просякає в землю і робить її урожайною; проливний дощ лише розрихлює землю, розмиває її і швидко припиняється. Таке саме і з застереженням.

Нехай суворість поєднується з лагідністю, як троянда з терням. Тому добре перед застереженням похвалити добрі сторони людини, а після догани додати приятельську заохоту. Якщо ж застереження буде брутальним, зробимо ближнього ще гіршим. «Грішник не відважитья виправити своє життя, якщо не матиме переконання, що щиро його любимо» (св. Альфонс). Треба засуджувати лише помилки ближнього, не засуджуючи особу в цілому.

Скільки зусиль доклав євангеліст св. Іван, щоб урятувати юнака, що, навернений раніше, став відтак розбійником. Сам вирушив у гори, щоб його відшукати, а коли хлопець почав утікати, біг за ним, кличучи: «Чого втікаєш, мій сину, від свого батька, безборонного старця? Не бійся! Я сам буду просити для тебе прощення у Христа і сам надолужу те, чого ти не зробив». Ці слова, сповнені любові, навернули парубка (*Шпіраго, приклади*).

Св. Яків каже: «Мої брати, коли хтось із вас відступить від правди і коли хтось його наверне, хай знає, що той, хто навернув

грішника з хибної його дороги, спасе його душу від смерти і силу гріхів покриє» (5, 19-20). Така духовна милостиня варта більше, ніж цілий світ, бо одна душа цінніша від усього Всесвіту (св. Августин). Нема нічого такого, що можна було б порівняти з ціною однієї душі. Хоч би ти роздав незмірні суми грошей убогим, то це ніщо в порівнянні з тим, що навернеш одну душу» (св. Іван Золотоустий).

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - Жовква, 1913. - С. 263-264*).

Братне застереження треба робити з добродушністю і щирою покорою, бо ми самі підлягаємо спокусам і гріхам. «Брати! Коли б хтось попав у якусь провину, то ви, духовні, такого наставляйте духом лагідности, пильнуючи себе самого, щоб і собі не впасти у спокусу» (Гал. 6, 1). А це тим більше необхідне, оскільки ми самі фактично вчиняємо ті самі гріхи: тоді таке застереження не допомагає, хіба що ми самі визнаємо перед Богом свою провину і водночас побажаємо і свого виправлення.

Треба зважати на добру славу ближнього, коли гріх прихований, тому, коли застерігаємо нашого ближнього, дотримуймося порядку, який приписав Христос (Мт. 18, 15-17).

Треба насамперед застерегти наодинці («піді і докори йому вічна-віч»), бо якщо публічно застерігатимеш його, він може обороняти свій гріх, і замість того, щоб виправити його, зробиш його гіршим (св. Августин. *П. Л. 38, 509*).

Якщо твоє застереження не допоможе, візьми двох або трьох свідків, щоб вони також схилили грішника до каяття і він виправився.

Якщо й надалі не хоче виправитися, скажи Церкві, тобто повідом настоятелю, щоб він застеріг грішника, покарав його, усунувши з посади, або краще пильнував його. Але спочатку настоятель повинен отримати факти і дати грішникові можливість пояснити свою поведінку. Відомо, що деколи ті, хто повідомляє настоятелів, збільшують провини тих, про кого повідомляють.

Якщо той, хто провинився, був по-батьківськи вічна-віч достатньо застережений і таки далі не хоче виправлятися, задля загального блага його треба публічно покарати. Настоятель, дотримуючись закону, може видати публічний засуд і публічну кару. Ця остання міра покарання - не братне, а юридичне застереження.

Є, однак, випадки, у яких цього порядку не дотримуються. А це випадки, коли відразу доносять на грішника настоятелів:

а) якщо провина є публічною, грішник втратив право на публічну славу; тому публічне благо вимагає відразу дати публічне застереження;

б) якщо задля загального добра негайно вимагається ефективне застереження і його не можна зробити без настоятеля, наприклад, коли йдеться про велику шкоду щодо віри і добрих звичаїв спільноти. У спільнотах, коли йдеться про шкідливі переступи, особливо коли інші можуть потрапити в ту небезпеку, тобто коли є велика шкода для спільноти, приватне застереження небезпечно і не має ефекту. Потрібно відразу привести грішника до настоятеля, який розсудить, чи треба його застерегти по-батьківськи, чи радше карою відвернути зло;

в) якщо після розгляду всіх варіантів застережень передбачається, що вони не матимуть необхідного ефекту (хіба від настоятеля);

г) якщо переступник зрікся свого права, наприклад, якщо він чернець, він підпадає прямо під санкцію настоятеля і його треба оскаржити.

Але навіть у тому випадку, якщо він досконало виправив свою помилку і можна не боятися подальших помилок, любов вимагає, щоб не доносити його вчинку до настоятеля; любов завжди вимагає, щоб не було шкоди ближньому.

Якщо ближній поповнив матеріальний гріх з непоборимого незнання, любов деколи вимагає застерегти його, а саме:

а) якщо гріх шкодить самому переступникові або іншим, наприклад, коли він зберігає чужу річ;

б) якщо він зневажає Бога, наприклад, богохульствує. Застерігати треба вчасно і мудро, коли ще є надія виправлення, бо гріх часто матеріальний і може стати формальний (*cf.: Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis, II. - P. 565-570; Gustav Thils. Santita Christiana. -P. 761; Ad. Tanquerey. The Spiritual Life. - N. 1238-1251*).

ДУХОВНА МИЛОСТИНЯ

Яка різниця між братнім застереженням і духовною милостиною?
Про братнє застереження говоримо тоді, коли йдеться про гріхи, тяжкі чи легкі, які скоює наш ближній, і ми його застерігаємо

з любов'ю, щоб він виправився і повернувся на добру дорогу. Про духовну милостиню мовиться тоді, коли йдеться про помилки, злі звички, що стосуються етики, праці, науки, мови, молитви тощо, які самі по собі не є гріхом, але можуть привести до гріха.

Духовна милостиня - дуже корисна практика. В релігійних Чинах, інституціях був звичай у суботу пополудні збиратися до рекреаційної зали і звертати один одному увагу на помилки.

Магістр новіціату, наприклад, або директор релігійного інституту засідав за столом, а новики по черзі просили «духовної милостині». Кандидат ставав на коліна і просив: «Всечесний отче і дорогі в Христі брати, прошу духовної милостині». І всі новики по черзі звертали йому увагу на його поведінку, помилки щодо етикету при столі, в науці, праці, молитві, а також на його слова, вчинки тощо, а магістр записував усе, про що говорилося, і передавав цю записку кандидатіві, щоб він міг виправитися. Але бувало й таке, що це для декого було нагодою помститися тому, кого не любив або кому заздрив. Так, один кандидат за моїх часів на новіціаті хвалився, що з одного блюду брата вигадував чотири або й п'ять інших подібних. Один новик дістав 60 записок помилок, і йому було відкладено обіти на рік. Тому коли я був магістром у США, завів порядок, щоб після перелічення помилок сказати, які цей новик чи кандидат має чесноти. Таким чином, залагоджувалося ситуацію, і сам кандидат краще почувався, коли дізнавався від своїх співбратів, які він має чесноти чи добрі риси. Він намагався позбутися своїх хиб, на які йому звертали увагу, і водночас збільшити кількість своїх чеснот.

Цей звичай перейняли американські вояки, т. зв. «марінс» - вони також звертають один одному увагу.

Тут ідеться не про великі чи малі гріхи, але радше про погані зовнішні звички, які легко кожному впадають в очі, бо спонтанні, й сама людина рідко їх відкриває в собі, а швидше в іншому.

Про це добре сказано в «Застереженні про поступ душі» - духовному творі, опублікованому в Албі приблизно 1478 року. Є також книга німецькою мовою під заголовком «Gesamtkatalog der Wiegendrucke» (Leipzig, 1925, п. 224), яка зберігається в бібліотеці в Авіньоні, Ґренобль.

Вчення Східних Отців

«Перша форма братньої любові, калсе св. Іван Золотоустий, - це опікуватися братами і дбати про їхнє спасіння» (П. Г. 48, 752А). А оскільки Бог зробив так, щоб людина провадила людину (*Pratum Spirituale* 199), тож монахи вважали, що виправляти того, хто згрішив, - це прояв любові (св. *Василій Великий*. К. П. 176, П. Г. 31, 1200АВ). Йосиф з Волоколамська захищав цю практику від різноманітних закидів, бо вважав, що це необхідне в спільному житті, щоб прославляти Бога одним серцем й одним голосом (Т. *Spidlik. Joseph de Volokolamsk*, 76). Він казав: «Ми штовхаємо шпорами коня, який сходить з дороги, щоб врятувати своє життя, а чи лікар не завдає болю?» (Там же).

Коли спільне добро або правило отців порушені, треба зробити зауваження навіть настоятелеві, хоч Теодор Студит вважає, що це повинні робити ті, хто перевищує інших знаннями й мудрістю (П. Г. 99, 324В). Застереження передую осуду. Кожний визнає, що «тільки духовний» судить усі речі (1 Кор. 2, 15). Тому залишається невирішеним, хто є «духовний» у цьому випадку. Були «Христа ради юродиві», які вважали своїм покликанням говорити правду сильним цього світу (Т. *Spidlik. «Fous pour le Christ», en Orient, DSS: 756*). А св. *Василій*, *Йосиф з Волоколамська* вважають, що це обов'язок тих, хто знає Святе Письмо й Божі заповіді краще, ніж інші люди (*Jean Gribomont. «Obeissance et evangile selon Saint Basil le Grand». La vie Spirituelle, Suppl. VI, (1952) 207*).

У будь-якому випадку той, кого застерігають, повинен бути переконаний у любові й прихильному ставленні того, що дає догану (св. *Василій Великий*. К. П. 158, П. Г. 31, 1185). Коли хтось стривожений тому, що йому докорили за почуття, це знак, що він піддався почуттям. І навпаки, прийняти догану або застереження без злості означає, що почуття перемогли його або він служив почуттям несвідомо (*Doroteus. Doctrina XIX, P. G. 88, 1809, D-1812B*).

(cf.: *The Spirituality of the Christian East // by Tomas Spidlik S. J. - Kalamazoo: Michigan, 1986. - P. 165*).

Навчання св. *Василія* про братнє застереження

Як треба застерегти того, хто згрішив?

Той, хто застерігає, має звернути всю свою увагу на погані наслідки, так як це робить лікар: він не злиться на немічних, а всю

свою боротьбу звертає проти недуги. Тож той, хто застерігає, постає проти блудів і гострою дисципліною, якщо необхідно, лікує «недуги». Наприклад, щоб застерегти людину від славолюбства - слід долучити вправлення в покорі; тих, що забагато говорять, покарати мовчанкою; тих, що забагато сплять, чуванням на молитві; лінощі тіла перемогти працею; обжерливого і того, що непристойно їсть, - постом; того, хто нарікає, треба відлучити від інших, так, щоб жоден із братів не хотів з ним співпрацювати. Так, засоромлений карою, виправиться зі своєї вади. Тоді справу, яку виконав у час нарікання можна прийняти, однак не на користь братів, а повернути на інший ужиток, як це було пояснено вище (*Ш. П. 51: П. Г. 1020-1042*).

Як наставник повинен докорити й насварити?

Наставник не повинен сварити тих, що провинилися, з обуренням і злістю, бо це не визволить його від гріха. Тому св. Павло каже: «Слузі ж Господньому слід бути не сварливим, а до всіх привітним, здібним навчати, терпеливим, лагідно картаючим тих, що спротивляються; може, Бог дасть їм колись покаяння, щоб вони спізнали правду і виплуталися з тенет диявола, який схопив їх у полон - виконувати його волю» (*2 Тим. 2, 24-26*). Нехай не обурюється, коли хтось ним самим погорджує, а навпаки, нехай буде добрим до грішника; коли ж бачить, що іншим погорджують, нехай буде лагідним, вибачливим і добродушним до нього. Однак повинен обурюватися тільки скоєним злом - гріхом (*Ш. П. 50: П. Г. 31, 1040-1042*).

Так уникне підозри в самолюбстві й доведе, що ненавидить не того, хто згрішив, а навпаки - того, хто застерігає від гріха, і що інакше засуджує свої справи, а інакше - інших. Якщо ж погорда виявиться не така, як ми казали, то очевидно, що він не обурюється задля Бога чи безпеки, в яку впадає грішник, а шукає своєї слави і бажання влади.

Треба, щоб наставник виявив турботу про Божу славу, яка була порушена переступленням заповіді (*пор.: Рим. 2, 23*); годиться, щоб також виявив милосердя, гідне братньої любові, задля спасіння того брата, що знаходиться в небезпеці гріха, бо «той, хто згрішить, той помре» (*Єз. 18, 4*). Треба повстати проти гріха й показати силу ревності свого духу (*Там же: Ш. П. 50*).

Якщо хтось застерігає того, хто згрішив, але не задля палкого бажання виправити брата, а зі злої жадоби помсти, то як можна

його виправити, адже після багатьох застережень він залишається з такими ж почуттями?

Така людина самолюбна і має бажання володіти (*пор.: Ш. П. 50*). Про те, як можна виправитися, буде йому сказано згідно науки, яка походить з побожності, тобто внутрішнього наставлення до Бога і правильного Його шанування, та згідно науки розпізнавання правильної поведінки.

Якщо після того людина залишається у своїй злобі, проти неї є виразне засудження як проти такої, що й надалі не хоче покаятися (*К. П. 73, П. Г. 31, 1133В*).

Як повинні виправляти хлопців ті, хто навчає ремесла?

Треба їх застерегти приватно, щоб виправилися. Якщо вони скоїли які-небудь гріхи проти моралі, добрих звичаїв, як-от грішили упертістю, непослухом, протиріччям, лінощами в ремеслі, зайвими розмовами або брехнею чи ще чим-небудь подібним, що суперечить побожному життю, це треба донести до правителя спільноти в дисципліні і застерегти перед ним, щоб він сам подумав про міру і спосіб, як виправити юнака.

Якщо йдеться про догану, яка стосується лікування душі, не може хто-небудь виносити догану чи карати, окрім префекта - начальника - старшого зверхника (*Ш. П. 53: П. Г. 31, 1041-1044*).

Якщо хтось їсть із братами й поводить невідповідно: їсть і п'є ласо, то як у такому випадку треба його застерегти?

Він не дотримується припису апостола, який каже: «Чи ви, отже, їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу!» (*1 Кор. 10, 31*). І знову: «...але все нехай діється пристойно й докладно» (*1 Кор. 14, 40*). Необхідно зауважити йому про невідповідність поведінки за столом, хіба що він поспішає через необхідність праці чи з іншої причини, але й тоді треба пильно уникати образ (*К. П. 72: П. Г. 31, 1133*).

Як треба приймати накладені кари?

Наставник, призначаючи ліки хворим, повинен бути вільним від будь-якої пристрасті. Тому ті, хто приходить, щоб вилікуватись, нехай не приймають з ненавистю кари, ані не вважають тиранією старання, нехай не обурюються, а розуміють, що вони походять із бажання милосердя, задля спасіння їхньої ж душі.

Виглядало б нерозумним, якби хворі тілом піддавались лікарям, - чи вони їх ріжуть, чи палять, чи мучать гіркою медициною, - і вважали їх за добродіїв. Отже, соромно, що ми не маємо такого ж налаштування до тих, хто лікує наші душі й коли рятують їх за допомогою болючого процесу. Каже апостол: «...бо коли я вам завдаю смутку, то хто мене розвеселить, як той, що зазнає від мене смутку?... З великого бо горя та туги серця написав я вам і крізь ревні сльози - не щоб ви сумували, а щоб знали мою до вас любов надмірну... краще вам простити та втішити, щоб надто великий смуток не зламав такого. Тому благаю вас: покажіть йому любов» (2 Кор. 2, 2).

Маючи на увазі мету, ми повинні зважати за добродіїв - тих, що спричиняють нам смуток по Бозі (Ш. П. 52; П. Г. 31, 1041).

Христос - лікар наших душ

Св. Василій називає Христа лікарем наших душ (П. Г. 29, 433С; пор.: Мт. 9, 12). Тим виявилася любов Христа до людей. Христос притягує до себе чисті душі, а душі, забруднені гріхом, очищує.

До цього лікаря треба приходити (П. Г. 29, 309; пор.: Пс. 6, 3).

Він доброзичливий (П. Г. 29, 4330).

Він вилікує від гріха (П. Г. 32, 970).

Він кличе грішників до каяття (П. Г. 29, 4330).

Він - великий лікар душ (31, 281А).

Він тебе удосконалить.

Він - лікар ласкавий і чоловіколюбний (П. Г. 29, 332В).

Він - мудрий лікар (П. Г. 31, 253А; Іс. 2, 16).

У нашому горі йдімо до цього мудрого лікаря. Він - визволитель людей (31, 377С) і визволитель душ (29, 492В).

Коли можна щось погане сказати про іншого?

«Є дві можливості, коли можна сказати щось погане про іншого, а саме: коли необхідно порадитися з тими, хто здатний виправити того, хто згрішив; коли треба застерегти тих, що часто з незнання вважають зло добром» (П. Г. 31, 1099, К. П. 25).

Кожне слово, сказане з наміром приписати комусь ганьбу, є образою (К. П. 24, П. Г. 31, 1099С).

Св. Василій дуже суворо чинить із тими, хто засуджує інших: «Якщо хтось каже щось, крім необхідності, проти когось, щоб його

оскаржити або приписати йому ваду, проклятий такий обмовник, хоч би навіть було правдою те, що каже» (*К. П. 25*). «Хто засуджує брата або слухає обмовника... такого треба відлучити від спільноти» (*Пс. 101, 5*). «Хто обмовляє таємно ближнього свого, того я приведу до мовчанки» (Там же).

ВЧЕННЯ св. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО ПРО ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО

Заповідь любові ближнього

«І хто ж того не знає, що людина - створіння товариське й суспільне, а не дике й самотнє? Нема речі, яка більше відповідала б нашій природі, ніж спільність життя, взаємодопомога і любов людей. Коли ж Бог перший дав нам зерно, то й справедливо жадає плодів, кажучи: «Нову заповідь даю вам, щоб ви полюбили один одного». А бажаючи спонукати нас до виконання цієї заповіді як ознаки його учнів, не вимагає чудес або надзвичайних знаків (хоч і на це дає силу в Святому Дусі), а ось що каже: «З того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати» (*Ів. 13, 35*). І так з усіх сторін зв'язав ці заповіді, що добре діло для ближнього переймає на себе: «...бо я голодував, і ви дали мені їсти» і т. д. (*Мт. 25, 35*), вкінці ж додає: «усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (*Мт. 25, 40*). Так через першу заповідь можна виконати другу, а через другу знову повернутися до першої. З любові до Господа любити ближнього, бо «коли хтось мене любить, то й слово моє берегтиме» (*Ів. 14, 23*), каже Господь, і знову: «Це моя заповідь, щоб ви любили один одного, як я вас полюбив!» (*Ів. 15, 12*). І навпаки, той, хто любить ближнього, виконує любов Бога, коли він (Бог) приймає ту любов для себе» (*Ш. П. 3, П. Г. 31, 917А-С*).

Любов - характерна риса християнина

Дуже дивне те, що сказав сам Господь наш Ісус Христос: «...не радійте тому, що духи вам коряться, але радійте тому, що ваші імена записані на небі» (*Лк. 10, 20*), і знову: «З того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати» (*Ів. 13, 35*). Тому апостол підкреслює необхідність любові й засвідчує: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любови, я був би немов мідь бреньяча або кимвал звучний. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори

переставляти, але не мав любові, я був би - ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення, але не мав любові, то я не мав би жадної користі...» (1 Кор. 13, 1-3), і далі: «Любов ніколи не переминає. Пророцтва зникнуть, мови замовкнуть, знання зникне» (1 Кор. 13, 8) і додає: «Тепер же залишаються: віра, надія, любов - цих трое; але найбільша з них - любов» (1 Кор. 13, 13). Тому якщо ці й подібні речі поставлені Господом і апостолом на перший план, дивуюсь, як то люди можуть дбати і вшановувати речі, які нищать і минають; а про речі, які справді залишаються, особливо про любов - найбільшу зі всіх, що становлять властивий характер християнина, не дбають, а то й опираються тим, хто дбає про них, а коли проти них воюють, виконують те, про що сказано: «Самі не входять та іншим забороняють». І ми можемо вслід за євангелістом сказати: «Горе вам, учителі закону, бо ви взяли ключ знання! Самі ви не ввійшли і тим, що хотіли ввійти, заборонили».

Тому нагадую вам і прошу, щоб ви облишили цікаве дослідження та зайві дискусії (пор.: Пс. 115, 105в) і вдовольнилися тим, що було сказане святим і що сказав сам Господь. Думайте про гідні речі небесного покликання (пор.: Єф. 4, 1; Євр. 3, 1) і живіть у спосіб, гідний Євангелія Христового (пор.: Флп. 1, 27), в надії на вічне життя і Царство Небесне, приготовлене для всіх тих, хто дотримується заповідей Бога й Отця, що є згідно Євангелія Ісуса Христа, Блаженного Бога і Господа нашого, у Дусі та правді» (Про віру: П. Г. 31. 688В-689А).

Як пізнати справжню любов?

На питання, як пізнати справжню братню любов, св. Василій відповів: «Любов можна пізнати за двома прикметами: за смутком і журбою - коли щось улюбленому шкодить; радістю і дбайливістю про те, що йому приносить користь. Тому щасливий, хто сумує над грішником, коли той живе у великій небезпеці. Але щасливий і той, хто тішиться праведником, бо його нагорода велика в небі. Апостол говорить те саме: «І як страждає один член, страждають усі з ним члени; і як один член у славі, радіють з ним усі члени» (1 Кор. 12, 26). А коли хтось не так налаштований, видно, що він не любить брата згідно заповіді Господньої» (К. П. 175, П. Г. 31, 119 7Д-1200А).

В іншому місці св. Василій питає: «Що властиве любові до ближнього? Не шукати свого, а того, що стосується того, кого любимо

(пор.: 1 Кор. 13, 5), на користь його тіла і душі» (Моралія: П. Г. 31, 868С-869С).

Як любити одне одного?

Так, як навчав Господь, кажучи: «Це моя заповідь, щоб ви любили один одного, як я вас полюбив! Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (Ів. 15, 12-13).

Отже, коли треба віддати навіть своє життя, то тим більше необхідно показати готовність духу в окремих речах, не щоб задовольнити людські обов'язки (вплив етики стоїків), але з наміром подобатися Богові, для користі кожного (К. П. 162, П. Г. 31, 1188С).

Намір, за св. Василієм, повинен бути один - подобатися Богові, що становить одну з найбільш визначних характеристик василіянської аскези.

В іншому місці св. отець питає: «Що властиве християнинові?» і відповідає: «Любитися взаємно, як Христос полюбив нас (пор.: Еф. 5, 2). Бачити завжди Господа перед собою (пор.: Пс. 15, 8)... Чувати кожного дня і години (пор.: Мт. 25, 13) і бути готовим досконали виконати те, що подобається Богові (Мт. 13, 34; Як. 12, 42), знаючи, що в годині, якої не сподіваємося, Господь прийде» (пор.: Мт. 24, 44, Моралія: П. Г. 31, 868С).

« Як здобути любов ближнього?»

На запитання, як здобути любов ближнього, св. отець відповідає: «Передусім острахом переступити заповідь Господа, який сказав: «Хто не вірує в Сина, той життя не побачить, гнів же Божий над таким перебуває» (Ів. 3, 36). Далі - бажанням вічного життя: «заповідь Його - життя вічне!» (Ів. 12, 50). А перша і головна заповідь - це любити Бога. Друга ж подібна до неї: «Люби ближнього твого, як себе самого» (Мт. 22, 39). Опісля - бажанням стати подібним до Господа, який сказав: «Нову заповідь даю вам, щоб ви любили один одного! Як я був полюбив вас, так любіте і ви один одного!» (Ів. 13, 34). Врешті, до любові ближнього доводить і таке міркування: «Коли брат нам щось добре зробив, ми повинні любити його з удячності, як це закладено в самій людській природі і її мають навіть погани, як навчає Христос в Євангелії: «Коли ви любите тих, що вас люблять, яка вам заслуга? Таж бо й грішники люблять тих, що їх люблять» (Лк. 6, 32; К. П. 163, П. Г. 31, 1188Д; К. П. 175).

Засади монашої любові до ближніх

1. Виявляти до ближнього пошану в словах і поведінці.
2. Терпляче зносити помилки й недоліки інших.
3. Допомогати одне одному в праці й молитися разом.
4. Не зневажати інших учинком чи словом.
5. Перепросити того, кого образили.
6. Сварки, зневаги, гнів, ненависть, заздрощі не повинні мати місця серед ченців.
7. Нікого не лихословити, не обмовляти чи говорити про вади своїх співбратів чи настоятелів.
8. Сумлінно й дбайливо виконувати свої обов'язки.
9. Допомогати одне одному набувати чернечу досконалість.
10. Застерегти того, хто провиняється, а якщо є сумнів, що це нагадування матиме успіх, сказати настоятелеві.
11. Настоятелі повинні дотримуватися засад довіри.
12. Не гніватися на того, хто доніс до настоятеля оскарження.
13. Той, хто дає догану, не повинен бути прикрим і не картати поспішно, з обуренням, не звинувачувати інших через дрібниці.
14. Тих, хто вчинив недобре, підтримувати духом.
15. Плекати між собою чисту, врівноважену християнську приязнь.
16. Остерігатися прив'язаності до чого-небудь.
17. Тими, хто вийшов з Чину, не погорджувати, а молитися за них (однак вони не сміють бути нам ближчими, ніж ті, хто з нами живе).
18. Настоятелі повинні пильнувати, щоб братня любов була однаковою для всіх, між усіма повинна панувати любов і згода.
19. Нікого не можна висміювати чи кимось погорджувати; не можна з погордою ставитися до іншого, називати невідповідними словами, показувати кулаки чи невміло жартувати.
20. Ніхто не сміє непристойно поводитися, ніхто ніколи нехай не обмовляє чи очорнює, чи закидає комусь провини, які той уже спокутував і виправився. Якщо хтось провинився, нехай буде відповідно покараний.
21. Якщо монах образив монаха, він повинен попросити пробачення, і якщо образений не хоче простити, повинен бути покараний більше, ніж той, хто образив (*пор.: Конституції ЧСВВ, ч. 128, 1977 рік*).

ЛЮБИТИ ОЗНАЧАЄ ТІШИТИСЯ ЩАСТЯМ ІНШОГО

Ляйбніц дає знамените визначення любові у своєму творі «*Codex juris gentium diplomaticus*»: «Любов означає радіти щастям іншого».

(«Amare sive diligere est felicitate alterius delectari». Opera Omnia. - Vol. IV (3 ed L Dutens), 295).

Однак виникає питання: що стає з реальністю любові, якщо друга особа нещаслива? Ляйбніц пояснює свою думку точніше у «*Nouveaux Essai*»: «Любов означає мати схильність відчувати радість у досконалості, у добрі та щасті іншого».

За сто років до Ляйбніца св. Франциск Салезький говорив те саме у своєму творі «Трактат про любов Бога» (*Том I. - С. 71*): «Любов - це акт, у якому воля ототожнюється в радості з добром іншого».

Дійсно, якщо запитано і порівняємо власний досвід з багатьма іншими, то побачимо, що тішитися щастям іншої людини - це найповніша ознака любові, більша за співчуття. І тому цю любов рідше зустрічаємо. Ларошфуко каже, що в нещасті наших приятелів є дещо, що нас не обурює, тобто ми наче задоволені, - це наче афористичний цинізм. У всякому разі, може бути, що зі співчуттям еднається любов, але може також бути залучене щось таке, що не має нічого спільного з любов'ю; любов зі співчуттям не така ясна і не доводить так виразно любові, як любов з радістю.

Філософ Кант від самого початку не довіряє особі, яка діє з «нахилу чи інклінації» і тим самим з радості. Для нього «обов'язок» - це єдиний етичний і серйозний сентимент (*Kant. Kritik der praktischen Vernunft. - vol. IV. - Wiesbaden, 1956. -S. 208*). Людина чітко усвідомлює, що має відрізнити своє почуття щастя від поняття обов'язку (*O. S. vol. VI (Frankfurt, 1964), I 38*). Кант думає, що добро важке і що міра моральної вартості якоїсь речі залежить від складності, яку спричиняє. Окрім того ригористичного поняття сам Кант змушений був визнати, що з природи самих речей є відношення між любов'ю і радістю. Однак треба визнати, що доказ справжньої любові до ближнього - це виконання добрих справ для ближнього, і це не є ригоризм, бо і саме Святе Письмо виразно твердить, каже Христос: «Якщо ви любите мене, то мої заповіді берегтимете» (*Ів. 14, 15*). Тому філософ недалекокий від істини, коли каже: «Любити ближнього

означає охоче виконати обов'язок, який маємо щодо нього. Що означає це охоче виконання обов'язку? Очевидно, це виконання тих обов'язків з радістю» (*Joseph Pieper. - Op. cit. - P. 500-502*).

НЕДОСТАЧА ЛЮБОВІ ДО БЛИЖНЬОГО

Це є або щодо мотиву любові, на що впливає наше самолюбство, або щодо снаг, тобто люблячи тільки почуванням, без слів і діл любові, або щодо предмета, люблячи ближнього в матеріальних речах, не звертаючи уваги на вічні, або ж щодо порядку любові.

Головні недомогання любові ближнього:

1. Заздрість.
2. Відраза.
3. Образа.
4. Нерозважливий осуд і безпідставні підозри.

Найгірша з них - заздрість. Сам філософ Сенека лякається її: «Я - людина, якщо втечу від заздрості світських речей. Легше бідному втекти від погорди, ніж багатому від заздрості» (*Сенека. Про звичаї, 91*).

Заздрість іде тихо, але, як ворог, наступає; зносити її може або сильний, або щасливий (*Там же*),

Лагідне серце - життя для тіла, а заздрість гризе кістки (*Прип. 14, 30*).

Заздрість - це дочка гордості, як описує св. Августин (*П. Л. 39, 1565 і 6*), тож треба вважати інших кращими від себе. А гордість - це матір заздрості й ліки на неї, це любов.

Заздрість - це смуток з добра іншого, коли думає, що через те зменшується її власна слава (*св. Тома. II-II, 36, 1*). Заздрість має місце особливо в добрах, в яких є слава і пошана (*Там же*). Славолюбці й малодухи дуже заздрісні (*II-II, 36, 1*). За славою йде заздрість, каже Салустіюс. «Втікай від заздрості, бо вона роздирає не тільки інших, а й ще більше того, хто заздрить» (*св. Амвросій. Про втечу від світу*).

«Заздрість їсть людину, як посуха билину», - каже наша приповідка.

Заздрість суперечить двом чеснотам: 1) милосердю; 2) винагороді.

«Один одного вбиває через заздрість» (*пор.: Муд. 14, 24*). «А через заздрість диявола смерть увійшла у світ, скуштують її ті, що йому належать» (*Муд. 2, 24*).

Заздрість - головна вада, вона має п'ять дочок:

1. Ненависть.
2. Осуд.
3. Нарікання.
4. Втіха з нещастя іншого.
5. Сум з добра ближнього (св. Тома. II-II, 34, 6).

ЗАЗДРІСТЬ

Не любить ближнього той, хто не бажає йому добра, а тільки заздрить йому в усьому.

Заздрісним є той, хто сумує зі щастя ближнього або радіє з його нещастя.

Заздрісна людина не може дивитися на щастя інших і старається їм пошкодити словами і вчинками. Така людина подібна до молі, яка нищить одяг; є наче іржею, що їсть залізо, або гусінню, що об'їдає зелені рослини (св. Августин). Заздрісник, котрому нещастя ближнього приносить радість, подібний до крука, що любить смердючу падалицю.

Заздрісним був, наприклад, диявол щодо перших родичів у раю; Каїн щодо свого брата Авеля за те, що його жертва була мила Богові (Бут. 4); сини Якова щодо свого брата Йосифа, якого батько любив більше, ніж інших (Бут. 37); цар Савло щодо Давида, котрому заздрив за перемогу над Голіафом і прихильність народу (1 Цар. 17).

Часто заздять людям шляхетнішим або вищого становища. Це називаємо класовою заздрістю, або заздрістю хліба. Найвищим ступенем заздрості є заздрити ближньому ласки Божої і зростання в чесноті. Така заздрість є гріхом проти Святого Духа. Таку заздрість до Христа мали фарисеї та первосвященики, коли бачили, що Христос творить численні чуда; тому й постановили убити Його (Ів. 11, 47). Таку заздрість мають злі духи, коли бачать, як вибрані ростуть у досконалості, і тому безнастанно їх переслідують (св. Григорій Великий).

Зі всіх гріхів заздрість найбільше робить людину подібною до диявола тому, що це гріх, властивий дияволам.

Заздрісний наслідує диявола (св. Кипріян), бо через заздрість диявола прийшла смерть на світ (Муд. 2, 24). Як Ісус Христос каже: «Пізнають всі, що ви - мої учні, коли любитимете себе взаємно», так диявол міг би сказати: «Пізнають всі, що ви є моїми учнями, коли будете заздрити собі взаємно, як я вам позаздрив».

Заздрість завдає людині великої шкоди; вона відбирає в неї внутрішнє вдоволення та здоров'я тіла, веде до багатьох гріхів, які випливають з ненависті, а врешті провадить до вічного засудження.

Як черв'як точить дерево, в якому зродився, так заздрість точить те серце, в якому вона загіздилася. Мучить дух, нищить спокій совісті, сповнює людину невдоволенням і сумом та проганяє з серця всяку радість.

Коли в душі загіздиться заздрість, це проявляється назовні: зникає з лица рум'янець, западають очі, блідне обличчя. Все це показує страждання, які викликає заздрість у такої людини.

Коли заздрість роздирає серце, то не смакує жодна страва, не розвеселяє жоден напій (св. Кипріян). «Заздрість і гнів позбавляють віку» (Сир. 30, 24). Заздрісник є сам собі катом (св. Григорій Назіянський). Як іржа залізо, так заздрість їсть душу, якою заволодіє (св. Вас. Вел.). Заздрість веде до багатьох гріхів ненависті. Заздрість першою зросила землю братньою кров'ю; заздрість спонукала синів Якова до продажу брата; заздрість наче простягла руку по кров Ісуса Христа і добилася свого (св. Петро Хриз.). Заздрісна людина буває невдоволена з волі Божої. Із заздрості були невдоволені робітники в винограднику, коли працювали від ранку, а одержали таку ж платню, як робітники, що пізніше почали працювати (Мт. 20, 9-12). Заздрісний ненавидить добродійства Божі (св. Кипріян). Заздрісний не матиме вступу до небесного царства (Гал. 5, 20-21). Заздрість - це своєрідна записка вічного засудження (св. Василій Великий). Заздрість уже кинула ангелів з неба і вигнала людину з раю (св. Августин). Коли ми зобов'язані любити навіть ворогів, то яка ж кара чекає нас за те, що ми переслідуюмо із заздрості тих, хто не зробив нам нічого злого (св. Іван Золотоустий).

Найлегше викоринимо в собі заздрість тоді, коли будемо робити добро нашим ближнім. Той, хто хоче викоринити зі свого серця корінь заздрості, не потребує ні меча, ані щита, ані шолому; вистачить, щоб його серце розгорілося любов'ю (св. Григорій Великий). Роби добре якраз тому, до котрого відчуваєш заздрість у своєму серці. Бодай молися за його щастя. Таким чином виженеш чорта зі свого серця. «Через те здобудеш собі нараз дві корони: одну - за поборення заздрості, другу - за сповнювання діл милосердя» (св. Іван Золотоустий).

(о. Ф. Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Ч. II. - С. 30-32).

ВІДРАЗА

Відраза до ближнього легко перетворюється на погорду, ненависть і ворожнечу.

Відраза зроджується деколи через моральні провини ближнього, які він вчинив із немочі. Деколи вона походить із фізичних причин. Може також бути через погано пояснені чесноти ближнього. Дехто має відразу до інших людей від природи, а дехто - через заздрість. Відраза сама по собі ще не є моральним злом, бо може бути щось справді гидке. Зазвичай така відраза буває з причин фіктивних - уявних, неправдивих або перебільшених, як кажуть, «переборщених». Св. Іван каже: «Хто ж ненавидить брата свого, той у темряві, і в темряві він ходить; і куди йде, не знає, бо темрява у нього засліпила очі» (1 Ів. 2, 11).

Ця риса народжується з тупоумства, коли людина не звертає увагу на надприродний мотив любові: «Коли хтось каже: «Я люблю Бога», а ненавидить брата свого, той не правдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить» (1 Ів. 4, 20). Коли забуваємо про Божі мотиви любові, тоді перемагають самолюбство, марнота і корисливість. Жива віра, одуховнений розум легко відкриють такі занедужання, що трапляються також серед ревних душ.

Ліки від відрази - чування і поправа власного розуму й думок. На ближнього треба дивитися у правдивому світлі й розумінні. Треба стримувати передовсім почуття злості й нетерплячості, спокійно зносячи недомагання ближнього: «В повноті покори й лагідності, з довготерпеливістю, терплячи один одного в любові» (Еф. 4, 2). «Терплячи один одного й прощаючи одне одному взаємно, коли б хтось мав на кого скаргу. Так, як Господь простив вам, чиніть і ви так само. А над усе будьте в любові, що є зв'язок досконалості» (Кол. 3, 13).

«Наслідування Христа» каже: «Чого людина чи в себе, чи в інших не може поправити, те має терпеливо зносити, доки Бог інакше не повелить.

Подумай, може воно й краще для твоєї проби і терпеливості, без якої наші заслуги небагато можуть мати ваги.

Однак супроти таких перепон маєш молити Бога, щоб зволив прийти тобі на поміч і щоб міг ти спокійно їх переносити.

Старайся терпеливо зносити чужі вади і всілякі немочі; бо і в тебе є чимало такого, що інші люди мусять теж зносити.

Коли не можеш зробити себе таким, яким бажаєш, то як можеш когось іншого направити на свій лад?

Ми раді бачити інших без недоліків, але своїх власних хиб не поправляємо.

Хочемо, щоб інші люди цілковито виправилися, а самі не хочемо поборювати свої вади.

Нам не до вподоби широка свобода інших людей, але не хочемо, щоб хтось заборонив нам те, чого просимо.

Хочемо, щоб лиш інших в'язали устами, а самі не бажаємо далі обмежувати себе.

Як добре видно, що ми рідко коли судимо ближніх так, як себе самих.

Коли б усі були без догани, то що тоді мали б терпіти від других ради Бога?

Тим часом сам Бог велів носити тягарі один одного (*Гл. 6, 2*), бо ніхто не без вади, ніхто не без тягаря, ніхто без інших не обійдеться, ніхто ж сам із себе не є мудрий; але треба нам взаємно терпіти один одному, взаємно потішати, допомагати один одному, навчати і нагадувати.

А скільки в кого буде чесноти, те найкраще виявиться, як трапиться якась пригода.

Бо пригоди не роблять чоловіка слабким: вони тільки показують, який він (*Наслідування Христа. - Кн. I. - Гл. 16*).

Щира, надприродна доброзичливість молиться за ближнього. Молитва полегшує почуття відрази до ближнього, бо в ній легше пізнаємо корінь відрази, який є нашим самолюбством. Доброзичливість також дає нам натхнення говорити тільки добре про осіб, які нам найменше милі; до них людяно говорім, привітно поздоровляймо, показуймо їм веселість нашого лиця, виконуючи, по можливості, їхню волю, попереджаючи їхні бажання. Святі звичайно показували більшу зичливість до осіб менш вдячних.

ОБРАЗА-ЗНЕВАГА

Образа в широкому значенні - це біль, завданий ближньому словом або вчинком. Це образа честі яким-небудь способом: нечемним, простацьким жестом, нелюдністю, сороміцькими словами тощо.

Образити у вузькому значенні — це те саме, що словом або вчинком відбирати пошану ближньому, яка йому слушно належить.

Ті, що змагають до святості, тим більше повинні оминати образи, бо вони не обійдуться без гріха. Любов вимагає, щоб поконувати себе самого, коли ближній робить нам несправедливість або зневажає, як навчав св. Франциск своїх співбратів: «Хоч говорять по-фарисейськи, не переставайте робити добро».

Ті, хто серйозно дбає про досконалість, повинні вибачитися за образу, якої завдали іншим. Це вибачення, в деякий спосіб, приказується, бо забороняється приносити жертву, поки не поєднається зі своїм братом: «Коли, отже, приносиш на жертвник дар твій і там згадаєш, що твій брат має щось на тебе, зостав там перед жертвником твій дар; піди, помирись перше з твоїм братом і тоді прийдеш і принесеш дар твій» (*Мт. 5, 23-24*).

Це вибачення повинно відбутися явно і швидко. Цей обов'язок частково виконується, коли виявляємо ближньому любов, сердечність у розмові або щиро просимо вибачення і визнаємо свою провину. Святі мали звичку просити пробачення, навіть коли були зовсім невинні, хоч засуджували їх за якусь провину чи занедужання.

Св. Василій навчає: «Коли ближній нам зло творить, то й тоді ми повинні його любити. І не тільки для заповіді, але й тому, що своїм злом він властиво робить нам прислугу, коли лиш віримо Господеві, який сказав: "Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати всяке лихо на вас, обмовляючи мене ради. Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі"» (*Мт. 5, 11-12; К. П. 163-АТВ. - С. 303-304*).

НЕРОЗВАЖНИЙ ОСУД І БЕЗПІДСТАВНА ПІДОЗРА

Коріння такого осуду в поверхових спостереженнях зовнішнього вигляду ближнього, через що формуються злі наміри у ближнього або поширюється неприязнь якоїсь особи до соціального класу або нації.

У декого такі настрої пояснюються меланхолійним темпераментом, який спричиняє подібні думки і, як наслідок, такі судження про ближнього. Інші піддаються впливові заздрості, відразі, гордості, що притемнює ясність всього осуду. Про таких каже мудрець: «Серце мудрого праворуч нього, а серце дурного - ліворуч. Ледве він пуститься в дорогу, йому забракне духу, і всі кажуть: Дурень!» (*Проп. 10, 2-3*). Підпадають під цю неміч також особи, які вважають себе духовними, засуджуючи ближнього згідно суб'єктивних

понять, самі, однак, як каже св. Максим Ісповідник, навіть фундаменту каяття не поставили (*П. Г. 90, 1033*).

Мужі справді духовні далекі від зневаг чи очорнень; вони самі себе суворо засуджують.

Св. Василій Великий суворо виступає проти тих, хто знеславлює інших: «Кожне слово, що вислювлюється з наміром приписати комусь ганьбу, ображає, хоч би саме слово не відбирало честі: це очевидне з Євангелія, де євреї виступають проти Христа: «Ті з лайкою накинулись на нього (Ісуса - *авт.*), і сказали: «Ти його учень! Ми - Мойсееві учні!» (*Ів. 9, 28; К. П. 24, П. Г. 31, 1099*).

А в правилі 25 продовжує: «Є дві можливості, коли можна щось погане сказати про іншого, а саме: коли необхідно порадитися з тими, хто здатний виправити того, хто згрішив; коли треба застерегти тих, хто часто з незнання вважає зло добром. Апостол деколи наказує, щоб до таких не приставати, щоб часом наша душа не потрапила в пастку. Тут можна навести для прикладу лист апостола Павла до Тимотея: «Александр коваль накоїв мені силу лиха. Господь йому відплатить за його вчинки. Стережись і ти його, бо він сильно спротивився нашим словам» (*2 Тим. 4, 14*). І справді, за винятком необхідності, якщо хтось скаже щось проти когось, щоб його оскаржити або приписати йому ваду, проклятий такий обмовник, хоч би навіть було правдою те, що каже» (*К. П. 25, П. Г. 31. 1099С-Д*).

І далі: «Хто засуджує брата або слухає обмовника й толерує його, треба звернути такому увагу. Таких треба відлучити від спільноти: «Хто обмовляє тайкома ближнього свого, того я призведу до мовчанки» (*Іс. 101 (100), 5*). А в іншому місці: «Хто затуляє вухо на крик бідака, той сам кричатиме, та слухати ніхто не буде» (*Прин. 20, 13*).

Якщо хтось засуджує наставника: «...суд на такого ясний - з обурення Божого на Марію, коли обмовляла Мойсея і за той гріх, хоч молився сам Мойсей, не обійшлося без кари: «Скоро ж хмара відступила від намету зборів, Марія зробилась білою, мов сніг, від прокази» (*Чис. 12, 10; К. П. 26, П. Г. 31, 1102А-В*).

ВИМОГИ ПРАВДИВОЇ ЛЮБОВІ ДО БЛИЖНЬОГО

Любити ближнього почуттями, тобто внутрішніми порухами
Думати добре про ближнього

Каже апостол: «Любов - довготерпелива, любов - лагідна, вона не задрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує,

не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить» (1 Кор. 13, 4-7), хоч бачить недомагання ближнього, однак не судить його, а, наскільки можливо, виправдовує, як робить св. Петро з убивцями Христа: «Однак, браття, я знаю, що ви через незнання це зробили, як і ваші князі» (Ді. 3, 17).

Той, хто має любов, думає, що зло, заподіяне ближньому, є наслідком темпераменту, виховання, умов і обставин. Якщо неможливо виправдати вчинок, то треба бодай виправдати намір: «А й година настане, коли то всяк, хто вас убиватиме, буде гадати, що служить тим Богові» (Ів. 16, 2). Злий вчинок приписується незнанню: «Ісус же сказав: «Отче, відпусти їм, не знають бо, що роблять» (Лк. 23, 34), або приписується якомусь випадкові (св. *Бернард. Промова 40, 5, П. Л. 183, 984*). А коли буде доведено, що ближній добровільно зробив зло, треба думати, що вже, може, про те шкодує, внутрішньо збентежений, і бажає звільнитися від злого, або що впав через тривалу й важку боротьбу і тепер, певно, це треба приписати його слабосильності. А оскільки неможливо увійти у совість ближнього, треба слідувати за нагадуванням Господнім: «Не судіте, щоб вас не судили; бо яким судом судите, таким і вас будуть судити, і якою мірою міряєте, такою і вам відміряють» (Мт. 7, 1). І хоч хтось, судить про видимі справи ближнього, як це зобов'язані робити настоятелі, внутрішньо повинен стриматися від осуду, як застерігає апостол: «Тож не судіть нічого перед часом, поки Господь не прийде й не освітить те, що скрите в темряві, та виявить задуми сердець, і тоді кожному хвала буде від Бога» (1 Кор. 4, 5).

Любов до ближнього має також позитивний принцип любові, який наказує добре думати про ближнього, наскільки це можливо. Любов старається відкривати добрі прикмети ближнього й мати добру думку про нього, аж поки очевидність діла не виявить, що це неможливе, або мудрість і справедливість до підданих чи учнів, або для добра спільноти вимагатиме серйозної перевірки справ. Любов, отже, не приписує людині нічого поганого, хіба щось із певністю вже стверджене.

Такий спосіб думання про ближнього є любов Бога, бо Бог зачисляє, наче б ми так про нього думали. Це також любов до нас самих, бо робить нас добрими, спрямовуючи наш намір до Бога.

Добра думка про ближнього тримає нас при правді, бо застерігає від багатьох помилок і необачних осудів, і якщо, добре думаючи про ближнього, поповниться блуд, все ж таки такий блуд є напевно меншим злом, ніж необачний осуд і погано доведені підозри. Підтримувати добру думку про ближнього - це запорука нашої вічної щасливості, бо в майбутньому житті нас очікує лагідний суд Божий: «...бо яким судом судите, таким і вас будуть судити» (Мт. 7, 2). Цей спосіб відсуває також джерело тягара і гіркоти душі.

Є багато способів як застеріти розум від поганих думок про ближнього. Треба, наприклад, думати про власні слабкості: «Чого ти дивишся на скалку в оці брата твого? Колоди ж у власнім оці ти не добачаєш? Або як можеш своєму братові сказати: Дай, хай вийму скалку в тебе з ока, а он же колода в твоїм оці? Лицеміре! Вийми спершу зі свого ока колоду, і тоді побачиш, як вийняти з ока брата твого скалку» (Мт. 7, 3-5).

Та найкраще, зауваживши в себе погані думки про ближнього, стати на коліна й помолитися за нього, й не переставати молитися, поки не поборемо злих думок.

Допомагає також, коли звертаємо увагу на спосіб, яким засуджуємо, виправдовуємо і прощаємо себе самих. Чому не застосувати такий же спосіб щодо ближнього? Такі осуджування ближнього деколи докорінно виправляються, коли запитуємо про них у спільноті. Спільна розмова і пізнання відкривають зазвичай зроблений гріх у власному осуді. Віддалення відганяє духа від ближнього, а зближення і приставання до нього роблять нас доброзичливими до нього. Якщо погані думки про ближнього дуже сильні й витають не в думках, а в почуттях, єдиний засіб - постійно їх відкидати і не думати про них.

Добре думати про ближнього - це результат дії Святого Духа, погано думати про ближнього - це наслідок людської злоби й диявольських спокус.

ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ

До добрих думок про ближнього треба зарахувати доброзичливість. **Любов досліджує ближнього, щоб відкрити те, що йому подобається, що йому корисне, щоб йому робити добро.** Вона бажає йому всілякого добра в теперішньому і в майбутньому житті, молиться за нього, робить йому добрі справи, радіє з тими, хто радіє, плаче з тими, хто

плаче, вона терпляча, лагідна, тішиться з правди, все перетерпить, всього надіється, все витримує, вітає ближнього, якщо йому добре, як каже апостол: «Радуйтеся з тими, що радуються; плачте з тими, що плачуть» (*Рим. 12, 15*).

«Любов не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить» (*1 Кор. 13, 6*).

«Навіть коли мушу пролити мою кров на жертву й офіру за вашу віру, я радуюсь і веселюся разом з усіма вами. Та й ви також радуйтеся і веселіться зі мною» (*Флп. 2, 7*).

ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО ЗБУДОВАНА НА ВІРІ

Добрі думки й доброзичливість мають свій фундамент у вірі і подають ближнього у світлі Божої любові, якого Бог створив, Христос відкупив і призначив на життя вічне. Світло віри, добрі думки і доброзичливість є фундаментом тієї любові в почуттях, силою якої поваясаємо ближнього, і це є коренем любові в словах і вчинках.

Ближнього треба любити і словами

Добре говорити про інших означає уникати гріхів язика проти любові до ближнього. Якщо добре про ближнього думати, то й говорити про нього треба тільки добре. Треба хвалити добро, що є у ближнього, хоч є в ньому й недоліки. Той, хто добре говорить про ближнього, має добрий вплив на людську спільноту, його добре сприймають, бо він може з користю поширювати славу Божу. Лагідне слово збільшує кількість приятелів і втихомирює ворогів, люб'язний язик збагачує добро людини.

Говорити привітно, ввічливо, весело до ближнього. Солодкі й люб'язні слова є наче медом в людських устах, викликають довір'я, додають духу й більше вартують, ніж матеріальний дарунок. «Приємна мова - то стільник меду, солодощі для душі, і лік для тіла» (*Прип. 16, 24*).

Коли неможливо виконати бажання ближнього, хай відмова буде зроблена приємними словами. Це мистецтво і чеснота - сказати відповідне слово за таких обставин.

Догани нехай будуть рідкісними, інакше вони не матимуть успіху. Різкого слова треба уникати, бо сувора і тверда заувага не забува-

ється. Якщо застереження необхідне, нехай робиться миролюбно і спокійно, не образливими словами, а тільки для того, щоб вказати на провину або вчинене зло, йдучи за наукою апостола: «Брати! Коли б хтось попав у якусь провину, то ви, духовні, такого наставляйте духом лагідности, пильнуючи себе самого, щоб і собі не впасти у спокусу» (Гал. 6, 1). Деколи більше вартують мовчання або погляд, ніж застереження словами. Так, Ісус лише поглядом нашімнув св. Петра, який його відрікся. Минулі недомагання, спокутувані та поправлені, не можна згадувати. Треба так поводитися з ближнім, щоб він, відходячи, відчував, що ми його шануємо й любимо.

Те, що важливе в розмові, важливе і в листах, які також дають можливість показати ближньому любов. Св. Єронім скаржиться на своїх приятелів, що здалеку послали йому листом лише кілька слів (П. Л. 22, 339). Часом листи є єдиним способом втримання взаємної любові. Якщо лист виявляє повноту ласкавості серця, це є для ближнього добрим знаком, а навіть утіхою у тривогах і клопотах.

Лагідне і батьківське серце особливо потрібне для сповідника. Зерна доброти розвиваються у ближнього поступово і потребують теплоти сонця, тобто доброго серця духовного батька, ким є сповідник. Хоч деколи сповідник повинен бути суворим або й рішучим, щоб вирвати з душі гниль. Так роблять лікарі, коли мусять відрізати частину хворого органа, щоб завданий біль через усунення частини тіла менше відчувався, але необхідність його усунення повинна бути зрозумілою.

Любов до ближнього виявляється вчинком

Найвищим прикладом нашої любові є любов, якою Бог полюбив нас. Бог нас полюбив і постійно любить своїми вчинками. Серед усіх Божих справ, якими Бог виявляє нам свою любов, найвизначнішою є справа **Воплочення і Відкуплення**. Скільки приховує в собі Божої любові справа відкуплення! Страсті Христові, жертва, пожертвування на хресті, встановлення Святих Тайн, особливо Пресвятої Євхаристії, заснування Церкви - скільки справ, стільки й доказів Божої любові до нас. Божя любов не обмежується тільки внутрішнім Божим життям, а простягається своїми справами назовні. Тому застерігає св. Іван: «Любов же полягає не в тому, що ми полюбимо Бога, а що він полюбив нас і послав Сина свого -

примирення за гріхи наші. Любі, коли Бог так полюбив нас, то й ми повинні один одного любити» (1 Ів. 4, 10-11). Однак ця любов не повинна замикатися тільки у внутрішніх почуттях, словах - її треба виявити через вчинки: «Дітоньки! Не любимо словом ані язиком, лише - ділом і правдою. З цього ми спізнаємо, що ми від правди, і заспокоїмо перед ним серце наше» (1 Ів. 3, 18-19). Така любов, висловлена усно й доведена справами, каже Господь, вважається зробленою для Нього: «А цар, відповідаючи їм, скаже: Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (Мт. 25, 40).

Любов, яка шанує ближнього, робить так, щоб час і справи ближнього мали зиск і прибуток. Якщо бачить, що ближній обтяжений працею, не додає йому нового тягаря. Якщо бачить, що він потребує спокою, не надокучає йому своєю приязню, а дозволяє відпочивати. Також щоденна присутність і кількість відвідин приятелів повинні бути помірковані: «Багато не вчащай до дому друга твого, а то йому набриднеш і тебе він зненавидить» (Прип. 25,17). Любов не втручається у справи іншого, хіба що цього вимагає більше добро і слава Божа та спасіння ближнього.

Коли ближній пригноблений болем, не говорить про це іншим, ані не скаржиться йому, щоб іншому не надокучати. У хворобі не звертає уваги на власну недугу, а більше на тих, хто його пильнує, щоб їм не надокучити. Від усілякої простацької поведінки ближнього втікає.

Якщо ближнього спіткає нещастя, любов швидко поспішить на допомогу і змилосердиться. Оскільки людська нужда безконечна і різноманітна, тут є розлоге поле для християнського милосердя. Хоч у лоні Церкви є багато інститутів, які запобігають нужді ближнього, все ж таки ці справи не можуть виконуватися без персональної участі кожного (II Vat. Собор // переклад о. Атанасія Великого. - Том III. - С. 192). «...творча віра немало видала інституцій для полегшення духовної і тілесної нужди, для виховання молоді, для гуманніших соціальних відносин, для встановлення загального миру».

Харитативна акція - знак християнського апостоляту. Коли власний апостолят повинен виводити свої початки і силу з любові, деякі справи, за своєю природою, придатні для того, щоб перемінитись у живий вияв любові; Христос Господь бажав, щоб вони стали знаками свого месіанського посланництва (пор.: Мт. 11, 4-5).

Найбільша заповідь у законі - любити Бога з усього серця, а ближнього - як себе самого (пор.: *Мт. 22, 37-40*). Цю заповідь любові до ближнього Христос прийняв за свою і збагатив новим значенням, коли поставив себе нарівні з братією, як предмет любові, кажучи: «усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (*Мт. 25, 40*). Бо він, приймаючи людську природу, об'єднав з собою надприродною солідарністю весь людський рід в одну сім'ю і поставив любов як розпізнавальний знак своїх учнів словами: «З того усі спізнають, що мої ви учні, коли любов взаємну будете мати» (*Ів. 13, 35*).

І свята Церква, як спочатку з Євхаристійною Вечерею поєднувала «братній прийом» (агапе) і виявляла себе неподільно злученою з Христом, так по всі часи вона розпізнається по тому знакові любові і, радіючи з починань інших, застерігає за собою обов'язок і право на справи любові, якого не можна її позбавляти. Тому милосердя для потребуючих та немічних і так звані справи любові та взаємної допомоги для задоволення різноманітних людських потреб Церква має в особливій пошані (пор.: *Папа Іван XXIII. Окружне Послання «Мати и Учителька», ААС, 53/1961. - С. 402*).

А ці вчинки нині стали ще більше потрібними, бо через успішні засоби єднання немов скоротилася віддаль між людьми і всі мешканці землі стали членами однієї сім'ї. Харитативна акція може і повинна сьогодні об'єднати всіх людей та всі потреби. Десь є люди, які не мають хліба, пиття, одягу, помешкання, ліків, праці, можливості вчитися, засобів, необхідних для нормального людського життя, є люди, які терплять злидні чи недуги, вигнання чи в'язницю, - там повинна їх шукати і знайти християнська любов, потішити їх настійливою опікою та допомогти вирішити проблеми. А це обов'язок кожного зокрема і всіх народів, що втішаються благополуччям (пор.: *Там же. - С. 440-441*).

Щоб робити діла милосердя, у ближньому треба бачити образ Божий, за яким він був створений, і Христа Господа, якому дійсно офіруємо те, що даємо погребуючому. З найбільшою гуманністю треба зважити на свободу і гідність особи, що приймає допомогу; не можна заплямувати чистоти наміру шуканням власної користі або бажанням володіти (пор.: *Там же. - С. 442-443*). Передовсім же треба дотримуватися справедливості, щоб не офірувати як дари те, що належить людині вже за справедливістю; треба усунути

причини лиха, а не тільки наслідки. Треба так надавати допомогу, щоб той, хто її приймає, звільнився від зовнішньої залежності і зміг сам собі зарадити.

Тому нехай миряни високо цінують та, по можливості, допомагають справам любові й закладам громадської опіки, приватним чи громадським, а також міжнародним, які успішно допомагають поодиноким людям і народам, що мають потребу, співпрацюючи в тому з усіма людьми доброї волі (пор.: Папа Пії XII. Промова до «Пакс Рамана», 25 квітня 1957; ААС 49/1957. - С. 298-299 і передавсім папа Іван XXIII. «Промова до Конгресу Ради Ф. А. О.», 10 лист. 1959; ААС 51/1959. - С. 956-866).

(II Ватиканський Собор. - Том IV. - С. 224).

Любити ближнього, як себе самого

Господь наш Ісус Христос наказав любити ближнього, як себе самого. Слова «як себе самого» не означають однакової міри, ступінь та інтенсивність любові, бо любов до «себе самих» повинна бути більшою, ніж до ближнього, хоч би ми не знали як наказували собі любити ближнього в такій мірі. Ці слова означають любити ближнього з тією метою, з якою любимо себе самих, або в тому, в чому себе любимо, чи тим самим способом, що любимо себе самих. Інакше кажучи, йдеться про рівність мотиву і матеріального предмету та способу, оскільки з тієї ж причини, що й себе ми повинні любити ближнього, як себе самого, бажати йому і дбати про ті самі блага. Звідси висновки, про які мова далі.

Любов, якою зобов'язуємося любити себе самих, зосереджується в любові ближніх, і її волиємо - хочемо. Про те, що ми більше оцінюємо цю любов, тобто що ми таки більше любимо себе, свідчить ставлення її за приклад любові ближнього. Але є приклади любові, що своєю вартістю перевищує її. Це означає, що людина може йти до геройської любові.

Любов до ближнього починається від нас самих, тому ніхто не зобов'язаний любити ближнього більше, ніж себе самого.

Христос навчав: «Люби ближнього, як себе самого». Отже, ніхто не зобов'язаний наражати себе на брак найнеобхідніших речей, щоб допомогти іншому. «Розумні діви» не дали іншим оливи, бо слушно боялися, що їм самим відтак не вистачить (Мт. 25, 9). Однак той, хто і в такому випадку поспішає іншому на допомогу,

проявляє геройську любов ближнього. Так вчинила, наприклад, вдова з Сарепти, віддаючи пророкові Іллі останнє, що мала (*3 Цар. 17*): Та «ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (*Ів. 15, 13*). Так зробив Спаситель. Так робили і роблять багато шляхетних людей: о. Кольбе у концентраційному таборі іде на смерть за батька. Св. Карло Боромей, архієпископ Медіоляну, доглядав під час чуми 1576 р. сотні хворих і жертвував усе своє майно, щоб їм допомогти. Так само робили й інші святі, а то й звичайні люди. Любов до самого себе виражається в любові ближніх, як каже Святе Письмо: «Хто не дбає про себе самого, як може дбати про другого» (*Проп. 14, 5*). З цього виносимо науку про те, як священник зобов'язаний прагнути досконалості. Було б великою помилкою дбати про душу, коли сам про себе не дбаєш.

Любов до ближніх повинна уподібнюватися любові до себе самих (*св. Тома Акв. II-II, кв. 44, а*).

Ця любов повинна бути:

Свята. Любов до ближніх свята, якщо любимо ближніх задля Бога. Тому любов до ближніх є етичною задля морального мотиву чесноти; є доброю і може стати надприродною, якщо походить з ласки Божої чи наказана Богом: «Все, отже, що бажали б ви, щоб люди вам чинили, те ви чиніть їм» (*Мт. 7, 12*).

Однак цей спосіб любові не був наказом теологічної чесноти (*св. Августин. На Ів. тр. 65, ч. II. Л. 35, 1809*). Любов до ближніх - це теологічна чеснота, з чистого серця. Чисте серце в любові є тоді, коли любимо людей задля Бога, бо так треба себе любити, щоб правило не помилилося: «Люби ближнього, як себе самого» (*св. Августин. II. Л. 37, 1816*).

Справедлива. Хоч посідає неміч людську, однак ніколи не повинна казати на зло, що воно добре, ані на добро, що воно є зло. Зі співчуття ніколи не можна вибирати того, що сприяє почуванням самої душі: «Той, хто любить беззаконня, ненавидить свою душу» (*Пс. 10, 6*).

Не зважає на свою користь. Любов до ближніх так, як правдива і правильна любов до себе самого, хоче тільки добра. Так само любов до ближніх не сміє бажати злого, а тільки добра, не зважаючи на власну користь. Любов є чеснотою, і не можна надуживати нею як чинником до набуття миттєвої користі, бо любов «не шукає свого» (*1 Кор. 13, 5*). Христос не визнає іншого мотиву любові до нас, як

прослави Отця через наше спасіння і досконалість. Апостол, наслідуючи Христа, каже про себе самого: «...шукаю не вашого, а вас. Не діти повинні збирати батькам маетки, а батьки дітям. Я радо витрачусь і сам себе пожертвую за ваші душі; якщо я люблю вас більше, то мав би бути менше люблений?» (2 Кор. 12, 14-15).

Попереджаюча. Не треба чекати від ближніх, щоб вони першими виявили нам любов, а ми першими покажімо: «Любіть один одного братньою любов'ю. Пошаною один одного випереджайте» (Рим. 12,10). Так наслідуватимемо любов Бога: «Любов же полягає не в тому, що ми полюбили Бога, а що він полюбив нас і послав Сина свого - примирення за гріхи наші» (1 Ів. 4, 10). Погани теж люблять тих, хто їх любить. Нема більшого запрошення до любові, як випереджати любов; і надто твердий дух, що, не в змозі запобігти любові, не хоче віддавати» (св. Августин. П. Л. 40, 314).

Постійна. Не треба полишати любов до ближнього, якщо він не виказує любові або має нещастя: «Не пізнається в доброму приятель, і не сховається ворог у злому» (пор.: Проп. 12, 8). Мотивом любові до ближнього завжди є Бог, а не тимчасова користь: «Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (Мт. 25, 40).

(пор.: о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Частина II. - С. 29). (A. Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - Romae, 1959. - P. 734-739).

ЛЮБОВ ДО ВОРОГІВ

Ворогом називаємо таку людину, котра нас ненавидить і старається нам пошкодити. Так, наприклад, Савло був великим ворогом християн. Вороги - наче хижі звірі. Лише той має правдиву любов до ближніх, хто любить і своїх ворогів. Великий вогонь не гасне від вітру, а, навпаки, збільшується. Так само правдива любов до ближнього не зникає, коли один одного образить, а, навпаки, збільшується. «Це найповніший знак правдивої любові до ближнього, коли любимо навіть того, хто нас зневажив» (св. Ангеля Фол.). Не заслуговуємо на велику винагороду, коли любимо лише тих, хто нас любить (пор.: Мт. 5, 46-48). «Ви чули, що було сказано: Люби ближнього свого й ненавидь ворога свого. А я кажу вам: **Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас;** таким чином станете синами Отця вашого, що на небі, який велить своєму

сонцю сходити на злих і на добрих і посилає дощ на праведних і неправедних. Бо коли ви любите тих, що вас люблять, то яка вам за це нагорода? Хіба не те саме й митарі роблять? І коли ви вітаєте лише братів ваших, що надзвичайного чините? Хіба не те саме й погани роблять? Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий» (Мт. 5, 43-48).

Коли любимо наших приятелів, любимо їх з огляду на себе самих; зате ворогів любимо з огляду на Бога (К. Гуро).

Ми маємо любити наших ворогів, бо так наказує Ісус Христос (Мт. 5, 44). Ісус Христос сам дав нам прекрасний приклад любові до ворогів, молячись на хресті за своїх ворогів: «Отче, прости їм, бо вони не знають, що роблять». На Оливній горі вилікував вояка, котрому Петро відтяв вухо.

Сам Бог Отець дає нам приклад любові до ближнього, коли наказує сонцю світити на добрих і на злих та ллє дощ на праведних і неправедних. Той, хто любить своїх ворогів, стає дуже подібним до Бога і є справжньою дитиною Небесного Отця (Мт. 5, 45).

Маємо любити наших ворогів ще й тому, що вони теж створені за образом Божим, а часто вони є навіть знаряддям Бога. Ворог створений за образом Божим. Портретові володаря завжди належить пошана, ліше чи гірше він зроблений, вибитий на золоті чи на олові; так само заслуговує нашої пошани і любові портрет Божий, отже, кожна людина незалежно від того, праведна вона чи грішна. Ми любимо не гріх, а особу нашого ворога. «Людина є справою Бога, а блуд - справою людини. Люби те, що зробив Бог, а не те, що зробила людина» (св. Августин).

Треба також пам'ятати, що часто наші вороги є знаряддям Божим. «Лихі люди - то знаряддя в руках Божих» (св. Августин), хоч навіть не знають про те. Безбожні є тим для добрих, чим напильник і молот для заліза (св. Августин), плуг - для ріллі (св. Іван Золотоустий). Вороги потрібні нам з огляду на те, що звертають нам увагу на наші помилки і дають нагоду вправлятися в чесноті. Вороги подібні до бджіл: вони справді жалять, але й дають мед. Коли тебе жалить злий язик, втішайся тим, що оси не чіпають поганих плодів (Біргер). Приказка каже: «Більше ворогів - більше честі». Не забуваймо, врешті, і те, що тому, хто любить Бога, жоден ворог не в силі серйозно нашкодити, бо «тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (Рим. 8,

28). Прикладом цього є життя Єгипетського Йосифа. Пам'ятаймо про це, і не захитаємося серед найбільших переслідувань.

Любов до ворогів проявляємо тим, що: 1) не мстимо їм; 2) відплачуємо добром за зло; 3) молимося за них; 4) радо їм прощаємо.

Ми не повинні мстити ворогам, тобто відплачувати злом за зло. Добрий приклад дає нам Давид: двічі він мав нагоду вбити свого гонителя царя Савла, однак не зробив йому нічого злого (*1 Цар. 24, 26*). Фарисеї не раз ганьбили Христа (*Мт. 11, 19; Ів. 8, 48*). Христос, однак, «коли його лихословили, не лихословив» (*1 Пт. 2, 23*). Мешканці одного самарійського міста не прийняли якось Ісуса Христа тому, що Він був євреєм. Обурені цим апостоли хотіли послати на те місце вогонь із неба, та Христос картає їх за те (*Лк. 9, 55*). Один батько обіцяв обдарувати діамантом того сина, котрий зробить найблагородніший учинок. І одержав його той син, котрий, побачивши над прірвою свого сплячого ворога, не скинув його (*Ліхтвер*). Один єпископ сказав якось цісареві: «Коли мстиш, тоді ти лише людина, а коли прощаєш, стаєш рівним Богові». Святе Письмо виразно каже, що помста належить не нам, а Богові (*Рим. 12, 19*).

Ми маємо радше терпіти, а не мстити, і тому навчає Ісус Христос: «Тому, хто б'є тебе в одну щоку, підстав і другу» (*Лк. 6, 29*). «Не дозволяй, щоб зло тебе перемогло, але перемагай зло добром» (*Рим. 12, 21*). Мсти своєму ворогові, але так, як мстили святі, а саме - плати за зло добродійствами; це правдива небесна помста (*св. Алард*). Йосиф у Єгипті відплачує своїм братам добром за зло. Св. Степан молиться за своїх катів. Сумна доля його гонителів завдала святому Степанові більшого болю, ніж усе зло, яке від них витерпів. Коли євреї скинули з даху святині св. Якова, апостола і єпископа Єрусалиму, він молився за своїх убивць.

Це вершина благородства - робити добро своїм ворогам. Ми також повинні радо прощати нашим ворогам. Ісус Христос вимагає від нас, щоб ми не сім разів прощали, а сімдесят разів по сім (*Мт. 18, 22*). Цар Давид простив Симеонові, хоч він кидав у нього камінням і проклинав (*2 Цар 16, 10*). Той, хто робить добро своїм ворогам, подібний до лілеї між терниною, яка її безнастанно коле, але вона не перестає прикрашати його своєю білістю (*св. Бернард*).

Той, хто не мстить ворогові, а, навпаки, робить йому добродійства, засоромлює і роззброює його, а в Бога заслуговує собі нагороду. Той же, хто мстить ворогові або ненавидить його, вчиняє гріх. Давид двічі мав нагоду убити свого ворога Савла, однак не зробив йому нічого злого. Своїм благородством роззброїв його і так зворушив, що Савло гірко розплакався (*1 Цар. 24, 26*). Блаженного Климента Гофбавера покликала раз на вулиці у Відні якась жінка. Він підійшов до неї і подав хустину, що випала з її кишені, а коли подавав їй цю хустину, сказав їй кілька чемних слів. Жінка засоромилася і відійшла.

Коли робиш добро своєму ворогові, збираєш на його голову вогонь (*Рим. 12, 20*). Це означає, що ворог не опиратиметься твоїй любові, як жарові вогню.

Той, хто не мстить ворогові, може розраховувати на нагороду в Бога. Давид терпляче зносив прокльони Семея і сказав: «Може, зглянеться Господь на тривогу мою і віддасть мені Господь добром за нинішнє лихослів'я» (*2 Цар. 16, 12*). Невдовзі Давид виграв велику битву. «Нелегко молитися за ворогів; коли ж для цього потрібне поборення себе самого, то більшою також буде і нагорода в майбутньому житті» (*св. Августин*).

Хто мстить ворогові - грішить. З ним діється, як з бджолою: вона мстить і жалить, зате мусить загинути. Той, хто мстить, діє дуже нерозумно. Він подібний до пса, що гризе кинений у нього камінь. Така людина не задумується над тим, що її ворог є лише знаряддям в руках Божих. Про ненависть можна ще багато сказати. Вона стосується п'ятої Божої заповіді.

Хто прощає своїм ворогам, тому Бог прощає його гріхи; хто ж не прощає ворогам, тому і Бог не прощає. Прощати ворогам - це справа милосердя, це найбільша милостиня (*св. Августин*). Коли прощаєш іншим, отримуєш прощення для себе самого (*Іван Золотоустий*). Розваж п'яте прошення молитви «Отче наш»: «Прости нам провини наші так, як ми прощаємо винуватцям нашим...». Той, хто любить свого ворога, має милосердя у Бога.

Коли ж не прощаєш своєму ворогові, стягаєш на себе прокляття Боже стільки разів, скільки разів відмовляєш «Отче наш» (*св. Августин*). Ісус Христос каже: «А коли ви не будете прощати людям, то й Отець ваш небесний не простить вам провин ваших» (*Мт. 6, 15*). Таку ж науку знаходимо у причті про немилосердного слугу (*Мт. 18, 23*).

(*о. Ф. Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 37*).

ПОРАДА ХРИСТА ЩОДО ВОРОГІВ

Отже, ворогом є той, хто ненавидить іншу людину почуттям або вчинком. Однак Христос виразно навчає: «Любіть ворогів ваших...» (Мт. 5, 44-45). І не кажи: «Як він мені вчинив, так я йому зроблю; відплачу кожному за його вчинками». Але: «Не будеш мститися і не будеш злопам'ятним супроти твоїх земляків. Любитимеш ближнього твого, як самого себе: я - Господь» (Лев. 19, 18). Коли св. Петро запитав Христа, скільки разів прощати, отримав відповідь: «Сімдесят разів по сім», тобто без числа. Каже св. Августин: «Нема нічого настільки твердого і залізного, що б вогонь любові не переміг».

Тому Христос навчає, що треба завчасу помиритися: «Коли, отже, приносиш на жертвник дар твій і там згадаєш, що твій брат має щось на тебе, зостав там перед жертвником твій дар; піди, помирись перше з твоїм братом і тоді прийдеш і принесеш дар твій» (Мт. 5, 23-24). І далі каже: «благословляйте тих, які вас проклинають, моліться за тих, що вас зневажають» (Лк. 6, 28). «Благословляйте, не проклинайте» (Рим. 12, 14). «Моліться за тих, що гонять вас» (Мт. 5, 44).

І ще другу вправу подає Христос: **«Не противтеся злому.** Хто вдарить тебе в праву щоку, оберни до нього й другу. Хто хоче позиватися з тобою і взяти з тебе одягу, лиши йому і плащ. І хто тебе силуватиме йти мило, іди з ним дві. Дай тому, хто в тебе просить, а хто хоче позичити в тебе, не відвертайся» (Мт. 5, 39-42). А апостол застерігає коринтян: «Вже це взагалі для вас пониження, що судитесь між собою. Чого б вам радніш не стерпіти кривди?» (1 Кор. 6, 7).

А П Ватиканський Собор навчає шанувати й любити ворогів: «Пошану і любов треба поширити також щодо тих, хто думає і діє не так, як ми, у соціальній, політичній і релігійній сферах. Насправді чим глибше ми зрозуміємо спосіб їхнього мислення через чемність і любов, тим легше зможемо ввійти з ними в діалог» (Пасторальна конституція в сучасному світі «*Gaudium et spes*», н. 28).

Церква стверджує, що вона багато скористала і ще користує з антагонізму тих, хто чинить їй опір або переслідує її (Там же. - Н. 44).

(cf.: Benigar. - Op. cit. - P. 765; A. Nocent, I. Deretz. *Dictionary of the Council.* - Washington-Cleveland, 1968. - P. 157).

КОРИСТЬ ІЗ ВОРОГІВ

Східні Отці звертають нашу увагу на користь або шкоду, яку ми можемо мати з ворогів.

Ворогами називаємо тих, хто нам шкодить чи бажає пошкодити яким-небудь чином. Однак тут треба відрізнити тих, кого ми вважаємо ворогами, але хто об'єктивно ними не є, бо вони не бажають і не мають наміру пошкодити нам, лише через упередження чи видиму причину ми приписуємо їм це. Тут наша провина, а не їхня.

Про це добре говорять Плутарх і св. Іван Золотоустий. Останній радить нам поводитися з ворогами так, як мудра людина поводиться з дикими тваринами. Наприклад, людина приручила дикого коня і має з нього користь. Нерозумна людина нищить навіть приятель, а мудра використовує і ворожнечу.

Перша користь з ворогів та, що робить нас **уважними й обережними**. Вороги дають нам можливість зрозуміти, що на нас чекає небезпека і треба її остерігатися й бути на сторожі.

Спонукає нас до чесноти: переносити спокійно зневаги і кривди.

Показує нам наші недоліки, недомагання і помилки. Іноді ворог скаже правду в очі.

Сприяє нашому порятунку, бо, як казав Антістенес: треба, щоб нас випробували наші приятелі або наші вороги, які не шкодують для нас критики і застереження.

Ворог — це безкоштовний вчитель - йому не треба платити. Він дає нам добру, дуже часто об'єктивну науку. Таким чином, ми вчимося мовчати, терпіти, бути великодушними. Ворог вчить нас не заздрити, уникати суперечок, колотнеч тощо.

Словом, вороги нам допомагають тим, що дають нагоду своїми недомаганнями стати кращими, а добрими речами засоромлюють нас, бо ми думаємо про себе краще, ніж ми є насправді. Наші вороги мають багато доброго, чого ми не хочемо визнати. Тут - принцип і основа любові наших ворогів.

Св. Іван Золотоустий каже (*П. Г. 54, 695—708*): «Коли хтось кличе тебе, називає тебе злочинцем, якщо це правда - виправся, якщо неправда - посмійся з того; якщо ти свідомий того, що тобі закидають, бери це до уваги, сприймай серйозно; якщо це неправда - нехтуй тим; або радше не нехтуй, а радій, бо казав Христос: «Блаженні ви, коли вас будуть зневажати, гонити та вигворювати

всяке лихо на вас, обмовляючи мене ради. Радійте й веселіться, бо нагорода ваша велика на небі» (*Мт. 5, 11-12*), або, як записано у св. Луки: «Блаженні будете, коли вас ненавидітимуть люди, коли вас вилучать, коли ганьбитимуть вас та коли викинуть, як безчесне, ваше ім'я Сина Чоловічого ради. Радійте того дня і веселіться, бо ваша нагорода велика в небі» (*Лк. 6, 22*).

Отже, маємо теологічну підставу, яка велика користь із критики і догани ворогів (*пор.: Як. 5, 10; Євр. 2, 33-38; 1 Пт. 4, 14*).

Наші приятелі зазвичай хвалять нас і ми їх любимо, а вороги, навпаки, ганять нас і кажуть правду в очі, а це нам виходить на користь.

Таке переслідування й застереження ворогів:

Піднімає нас із духовного недбальства (св. Іван Золотоустий. *Гом. 14*);

Переслідування, тривога є знаком синівства, вибраності, Провидіння Божого (*Там Жб. - Гом. 32*);

Терпіння уподібнює нас до Христа (св. Єфрем. *Про хрест*);

Терпіння змиває найбільше зло, яким є гріх, і робить нас відпірними до пристрастей (*Антіох, Пандекс Гом. 79; св. Іван Золотоустий. П. Г. 47, 325*).

Врешті, найбільший наш ворог - диявол. Однак він не може нам пошкодити без нашої співпраці. Він спокушає нас. З його спокус ми можемо мати або велику користь, коли подолаємо їх, або шкоду, коли піддамося. Він, наче пес на ланцюгу, який гавкає на нас, але не може вкусити, хіба що ми у своїй наївності наблизимося до нього.

Розділ III. ГОЛОВНІ, АБО КАРДИНАЛЬНІ ЧЕСНОТИ

Ще грецькі філософи підкреслювали цінність кардинальних чеснот. Вони вбачали їх велику вартість і роль у людському житті. Тим більше християни оцінювали їх та практикували у своєму щоденному житті.

Про ці чесноти писали Арістотель, Сократ, Цицерон, Марк Аврелій та інші (*Rhetoric, II, 53*).

Поділ кардинальних чеснот

Чому називаємо їх кардинальними чеснотами? Бо вони головні. Коли їх забракне, інші чесноти не матимуть міцних підстав. **Цими чеснотами є:** 1) мудрість; 2) справедливість; 3) витривалість; 4) мужність.

Ці чесноти є фундаментами інших чеснот. Так, справедливість керує нашою поведінкою щодо ближніх. Витривалість і мужність стосуються нас самих, а мудрість керує трьома іншими.

Св. Амвросій говорить про ці чесноти: «Ми знаємо, що є чотири кардинальні чесноти: поміркованість, справедливість, мужність і мудрість (*Коментар на Лк. 5*). Вони - моральні чесноти, але головні або кардинальні.

Св. Григорій твердить: «Ціла структура добра знаходиться в цих чотирьох чеснотах» (*Морал. II, 49*). Це можна довести з предмета чеснот:

Мудрість - це умова, сила, яка вдосконалює.

Справедливість - означає віддавати кожному те, що йому належить; цим керує воля через розумну участь.

Поміркованість - керує апетитивними, сензитивними силами.

Мужність - керує злісними, наглими сензитивними силами.

Св. Тома навчає (*I II, n. 61*):

1. Є чотири головні моральні чесноти. Від них залежать інші чесноти. Подібно як двері потребують завіс, так і інші чесноти потребують цих чотирьох. І справді, словосполучення «кардинальні чесноти» означає завіси чеснот; бо латинське слово «cardo, nis» означає завіса дверей, одвірок або місце обертання, вісь.

Кардинальні моральні чесноти - це мудрість, справедливість, мужність і поміркованість, або стриманість.

Мудрість насправді є інтелектуальною чеснотою, бо це є габітуальне знання, як правильно діяти. Вона так тісно поєднана з волею, що всі моральні чесноти потребують її керівництва. Тому з рації спілкування і служби мудрість загально вичислена з моральними чеснотами.

Св. Григорій (*Морал. II*) каже, що вся будівля добрих справ споруджена на чотирьох кардинальних чеснотах. Чесноти спрямовують до добрих справ і до доброго життя. **Добро перебуває в розумі завдяки мудрості;** воно перетворюється на справу чеснотою справедливості; вгамовує запал душі мудрістю та запобігає зловживанню поміркованістю.

Чотири кардинальні чесноти займають місце моральних чеснот. Всі інші моральні чесноти походять від цих чотирьох.

Кардинальні чесноти - це звички, кожна зі своєю властиво означеною площиною застосування. Ці чесноти не є тільки фазами однієї найголовнішої чесноти.

Кардинальні чесноти можна назвати соціальними чеснотами, оскільки людина потребує їх, щоб правильно жити у суспільстві.

їх можна назвати удосконалюючими чеснотами, оскільки вони допомагають людині удосконалювати свій характер і досягти свою мету. їх можна назвати досконалими чеснотами, бо вони завжди знаходяться в досконалій людській природі. Врешті, їх можна назвати взірцевими чеснотами, бо вони є взірцем або прикладом, в якому відображається людська поведінка (крім досконалості, яка знаходиться в найвищому ступені в Бозі): це Божий взірець для людини.

Ці чотири чесноти можна розглядати: 1) щодо їх формального поняття; 2) щодо їхньої матерії.

Щодо формального поняття

Ці чотири чесноти називаємо головними тому, що вони спільні для всіх чеснот, наприклад, будь-яку чесноту, що спричиняє добро, можна назвати мудрістю.

Чесноту, що правильна й відповідна дії, назвемо справедливістю. Будь-яку чесноту, що стримує і вгамовує пристрасті, назвемо поміркованістю. І чесноту, яка зміцнює душу проти почуттів, назвемо мужністю й витривалістю.

Щодо матерії

Оскільки матерія цих чеснот має велике значення, ставимо їх на перше місце, бо: мудрість - це чеснота, яка наказує; справедливість - чеснота, яка є посередницею; поміркованість - вгамовує пристрасті, бажання приємностей; мужність або витривалість - зміцнює в час небезпеки і смерті.

I. ЧЕСНОТА МУДРОСТІ

Мудрість згідно Святого Письма

Вся людська мудрість має своє джерело в Бозі, який діє з рішенням і метою (*Вих. 28, 3; 3 Цар. 3, 9; 5, 9*). Це очевидне й у створенні (*Бут. 1, Іов. 38-41*).

Слово, Дух і Мудрість Божа - у створенні світу: «Бог сказав - і сталося, Бог повелів - і було створене» (*Бут. 1, 2; Пс. 104, 30*). Дух Божий підносився над водами. Божа мудрість особливо прославляється, коли бачимо працю створення. Те, що Бог надумав, - створив (*Бут. 1, 2*).

Яка велична мета створення!

1. Прослава Бога.
2. Спасіння людей.

«...і Бог бачив, що все було добре». **Створіння доводить Божу силу і мудрість**. Псалмоспівець оспівує, що «Бог радіє з рук своєї праці» (*Пс. 73, 104, 31*). Він вчинив усе досконало.

Створення повинно не тільки виявляти Божу велич, а й служити людству. Книга Буття каже, що Бог підкорив усе людині, яка є наче короною - вінцем створення (*Бут. 2, 4*). «Він (Бог - авт.) мудрий серцем і силою могутній» (*Іов. 9, 4*). У ньому мудрість Господня і сила, рада і порозуміння (*Іов. 12, 13*); його мудрість безконечна (*Пс. 147 (146), 5*). Мудрість Господня велика (*Сир. 15, 18*), перевершує всяку людську мудрість і науку.

Господь у своїй мудрості каже: «Думки бо мої - не ваші думки, і дороги ваші - не мої дороги, - слово Господне. Бо так, як небо вище від землі, так мої дороги вищі від доріг ваших і думки мої вищі від думок ваших» (*Іс. 55, 8-9*). Наймудріший Господь, що сидить на троні (*Сир. 1, 6*).

Деколи Святе Письмо описує мудрість як самостійну субстанцію, ніби особу.

Мудрість як особа у Старому і Новому Заповітах

У Євангелії Ісуса Христа називають «Мудрість Божа» (*Мт. 11, 19; Лк. 11, 49; Мт. 23, 34-36*). В апостольські часи мудрість і Христос були синонімами. Св. Павло називає Христа «первородний усякого сотворіння» (*Кол. 1, 15; Прип. 8, 22; Сир. 1, 4*); «...образ невидимого Бога» (*Кол. 1, 15; Муд. 7, 26*); «...Сила Божа і Мудрість Божа, ...Богом дана мудрість» (*1 Кор. 1, 24; 30*). Через Христа всі речі сталися (*Кол. 1, 16*), і його діяльність втримує всі речі в бутті (*Кол. 1, 17*).

ПРИКМЕТИ МУДРОСТІ

Святе Письмо хвалить мудрість, особливо в книзі Приповідок і Проповідника.

«Щасливий чоловік, що знайшов мудрість, людина, що розум придбала, бо її придбання ліпше від придбання срібла, і понад золото такий прибуток» (*Прип. 3, 13-14*).

«Набирайся мудрости, розуму набирайся, не забувай, не відхиляйся від слів моїх уст... Початок мудрости: здобувай мудрість! Усім твоїм маєтком здобувай розум» (*Прип. 4, 5-9*).

Книга Мудрості (6-9) описує мудрість як повелительку нашого життя, джерело усіх благ, які треба ставити понад всякі багатства.

Тому Еклезіаст говорить молодим, щоб приймали мудрість від юності своєї і аж до смерті її шукали (*Проп. 18-37*).

Святі Отці підкреслюють, що мудрість - це провідник і джерело, без неї неможливо здобути інші чесноти. Вона вибирає чинники, завдяки яким зростають інші чесноти.

Розум доводить, що мудрість тримає на собі усі чесноти і вдосконалює їх, тож без неї інші чесноти не можуть зростати.

Насамперед кожна чеснота є посередині - «*media via, aurea est* (медіа вія, авреа ест)», а без мудрості цього не досягнеш.

Відтак, щоб чинити добро, треба знати, що робити і як робити. Мудрість знаходить правильні обставини й корисні чинники, щоб здобути мету. Людина без мудрості, мов корабель без капітана.

(*cf.: A. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis. - Lugduni, 1936. - P. 693*).

Мудрість у творах св. Василія Великого

Святий отець наш Василій Великий - геній у винаході Божих імен. Понад дві тисячі різних імен вживає у своїх творах. Ось деякі імена про Божу мудрість:

Бог - правдива мудрість

В першу чергу св. Василій називає Ісуса Христа Божою Мудрістю. Христос - правдива мудрість. Він - мудрість, протилежна до мудрості цього світу. Оскільки слово «мудрість» двозначне, мудримися вважаються і мудрі світу цього, як каже апостол: «Де мудрий? Де учений? Де дослідувач віку цього? Хіба Бог не зробив дурною мудрість цього світу? А що світ своєю мудрістю не спізнав Бога у Божій мудрості, то Богові вгодно було спасти віруючих глупотою проповіді» (1 Кор. 1, 20).

І далі каже апостол: «Тому що багато інших хваляться з тілесних спонук, то і я буду хвалитися, бо ви радо терпите безумних, самі такі розумні!» (2 Кор. 11, 19).

Св. Василій, цитуючи цей уривок, каже: «...розумні ті, хто вірою прийняли Правдиву Мудрість Господа нашого Ісуса Христа» (П. Г. 31, 416С).

Досконала мудрість

Христос приймає Боже посланництво. Христос, як сама з себе Мудрість, приймає наказ від Отця «...що скажу і що говоритиму...» «Отець, який послав мене, дав мені заповідь, що мені казати і що промовляти» (Ів. 12, 49) (П. Г. 32, 101С).

Бог - Недосяжна мудрість

Хто збагне, хто є Бог? «Бог - це блаженна природа, велична краса, все, що ми найбільше любимо, краса надзвичайно бажана, принцип усього того, що існує, джерело життя, духовне світло, недосяжна і недоступна мудрість, Той, хто на початку створив небо і землю (П. Г. 29, 9А). Тільки Богові притаманна повнота мудрості. Бог є сама Мудрість.

Бог - незрозуміла мудрість

Бог є принципом усієї мети. «Ніщо не діється без причини, нічого нам боятися: все походить від незрозумілої мудрості» (П. Г. 29, 113А).

Христос - Божа мудрість

Св. Василій називає Христа: «Христос - Божа сила, Божа мудрість», так каже і св. Павло (1 Кор. 1, 24; II. Г. 29, 564В; 32, 104С).

«Христос - Божа мудрість, архітектор усього створеного, завжди досконалий, абсолют мудрості, Божа сила, в якій ховаються всі скарби мудрості, таємничої науки». У Христі «сховані всі скарби мудрості і знання» (Кол. 2, 3) (II. Г. 32, 104С). Він - мудрий лікар у найтяжчих недугах (II. Г. 31, 253А). Христос - це мудрість, яка нас любить (II. Г. 32, 240С).

Дух мудрості виявляє Христа, який є Божою силою, Божою мудрістю виявляє у своїй величі (II. Г. 32, 152В; 32, 156С; 32, 180С; Ів. 5, 6; Еф. 1,17).

Що таке мудрість?

Каже Св. Письмо: «Мудрість краща за силу» (Муд. 6, 1). «Бог любить того, хто з мудрістю живе» (Прин. 7, 28). «Благословенний чоловік, що перебуває в мудрості» (Еккл. 14, 22).

Визначення. Мудрість - це чеснота, яка керує розумом, щоб за певних обставин чи дій ми пізнали, що чесне і що веде до кінцевої мети.

Мудрість, за Аристотелем, це «*Recta ratio agibilium*», що доволіно можна перекласти так: «правильне розмірковування над тим, що виконуємо». Так навчав і св. Тома (II-III, кв. 47, а 2). Мудрість просвітлює розум, щоб вибрати правильну поведінку, яка довела б нас до кінцевої мети.

Танкерей дає таке визначення: **«Мудрість - це дар, який удосконалює чесноту любові і робить нас здатними розрізнити Бога і Божі речі в їх остаточних принципах, даючи нам можливість насолодитися ними».**

(A. Tanqueray. *The Spiritual Life*. - P. 629-630).

Або, як навчає Катехизм Шпіраго (Ч. II. - С. 294): **«Мудрість - це здатність розуму пізнати вічні блага і найвідповідніші шляхи до їх осягнення».** Отже, мудрість - це надприродна чеснота, яка схиляє нашу волю правильно вибрати, як і що робити, щоб наші вчинки вели до кінцевої мети, щоб осягнути намічену мету.

(P. A. Benigar. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - P. 795).

Тут не говоримо тільки про людську мудрість, про спритність, яка пильнує лише те, що корисне, а говоримо про ту мудрість,

яка спрямовує наші зусилля до кінцевої мети, а особливо про мудрість надприродну.

Мудрість найперше удосконалює наш розум, дає нам практичний сенс. Вона керує нашими звичаями. Вона - директорка морального життя, яка правильно розглядає ті речі, що ведуть до мети. Вона каже, що чесне, а що - нечесне, погане. Тому мудрість має дуже широке поле дії. Вона охоплює всі наші вчинки, які мають моральну вартість. Мудрість спрямовує все до найвищої мети. Вона є суддею всіх інших чеснот.

АКТИ МУДРОСТІ

Є три головні акти мудрості: 1) рада; 2) правосуддя; 3) наказ.

Мудрість супроводжує природну здатність розмірковувати, чи, як ми кажемо, здоровий глузд - «комен сенс», вміє швидко здогадатися, розважити в природних і надприродних речах, має світло віри, яке вдосконалює і прояснює розум.

Рада. Перший акт мудрості - це дбайлива порада в інших людей, порада іншим. Мудрість включає:

Пам'ять минулого. Це може допомогти правильно оцінити теперішнє. Історія минулого - добра вчителька. Каже приповідка: «Мудрий вчиться з помилок інших, а нерозумний і зі своїх не вміє».

Розуміння теперішнього. Уважно розглянувши минуле, необхідно також оцінити теперішню ситуацію щодо її природи й обставин. І не поверхово, а детально. І не тільки під одним аспектом, а беручи до уваги різні аспекти.

Забезпечення майбутнього. Знаючи людську неміч, треба подбати, щоб у майбутньому чеснота не була втрачена.

Слухання добрих порад інших. Мудра людина часто, уважно і з повагою слухає поради інших людей, особливо старших за себе і мудріших. Нехай не нехтує їхніми думками.

Молитви до Господа. Людина в молитві повинна просити у Бога мудрості, як це робив цар Соломон. В усіх справах треба просити Всевишнього, щоб вів у правді своєю дорогою.

Передбачення майбутніх подій. Добра настанова допоможе нам передбачити майбутні події, обставини тощо.

Обачність, обережність. У своїй поведінці треба завжди бути обережним.

Правосуддя - судження

Усе ретельно розглянувши, практичний розум дає осуд, що чесне і правильне. Це рішення розуму. Практичний розум, все розглянувши, оголошує про чесність і вигідність того чи іншого вчинку й наказує виконати їх, тому що вони необхідні або корисні.

Тут мусять відступити упередження і пристрасті, які часто відвертають розум від правди. Ретельно розглянувши мотиви та обставини, розум має видати судження, щоб не було непевності.

Наказ

Третій акт мудрості - це наказ, яким практичний розум не тільки вчить, що треба робити, а й наказує це зробити. Недостатньо тільки порадившись, дати оцінку; кінцева мета - виконання справи.

Справа закликає розум добре розміркувати, розглянути, що добре, а що зле за даних обставин, і сказати волі: це мушиш виконати!

До доброго виконання ще причиняється журба, яка змушує, щоб дія була виконана. Не залишати на наступний день те, що можна виконати сьогодні.

ВИДИ МУДРОСТІ

Мудрість Божа

Св. Августин каже, що мудрість стосується Бога подвійно: у Бога мудрість есенціальна, спільна для Пресвятої Трійці; є мудрість-знання, притаманна Божому Синові.

Бог есенціально мудрий, бо має знання правди у властивому бутті, тобто в самому існуванні речі. Св. Тома каже: «Сила Божа, яка є його есенцією, є не що інше, як мудрість Божа. Нема нічого, що б не вийшло з Божої мудрості. Божа премудрість охоплює все, всю потугу сили» (св. Тома. Іа, 255). У цьому значенні «бути мудрим» вважається в Бозі у найвищому можливому ступені - у Бога все можливе - у Бозі все є «пер екцеленс».

(IisIopagio Encusiorresicio sie Zpigiiaaiia. - Том II. - Р. 1671).

Людська мудрість

Мудрість природна, або інтелігентність - це дар від народження. Бувають люди без освіти, однак дуже мудрі. Про це свідчать їхні мова, поведінка, праця. Бувало колись, що людина не вміла ні читати, ні писати, однак займала керівні посади, наприклад, у селі була війтом, мала при собі писаря, який виконував усе, що йому доручав війт написати чи прочитати.

Мудрість набута, яку людина набуває в школі, університеті. Тому може бути вчений-ігнорант, невторопа, який знає букву, але не вміє застосувати її до практичного життя.

Аскетика розрізняє в мудрості т. зв. «здоровий глузд», тобто здатність довести щось до найменших подробиць. Він допоможе зробити детальний план, завжди дати собі раду в житті.

Є ще одна сила, яка виявляється в мудрості. Це здатність правильно розміркувати за особливих обставин, як, наприклад, Соломон розсудив двох жінок, котрі сперечалися за померлу дитинку, чия вона.

Мудрість світу. Взагалі мудрістю називаємо здатність знайти правильні шляхи, які ведуть до мети. Але вона йде далі - розмірковує, як практично застосувати ці шляхи.

Однак не все, що вважається мудрістю, є справді мудрістю або чеснотою, бо тут може бути тільки хитрість, як-от у торгівлі або політиці. Хтось може бути дуже чемний, добренький, але поводитьься так із наміром використати людину для власних цілей. Він показує чесноту не з моральних, а з матеріальних спонук. Це мудрість цього світу - мудрість тілесна (*МБг. СБтвШске АвкеЙк. - Р. 4-5*).

Про цю мудрість говорить євангеліст Лука (16, 8) і св. Павло (*Рим. 8, 6*). Вона полягає в тому, що людина користується з кожної нагоди, щоб лише досягнути якусь дочасну користь. Така мудрість є глупотою перед Богом (*1 Кор. 3, 19*). Наймудрішою є та людина, яка вміє відрізнити речі Божі від речей людських (*св. Амвр.*). Мудрий бачить у всьому й завжди свою кінцеву мету - спасіння. Мудрими є змії, бо бачать, можливо, найдалше і радо жертвують своє тіло, щоб урятувати голову. Тому Христос каже: «Будьте, отже, мудрі, як змії» (*Мт. 10, 16*).

Хто справді мудрий?

Ніхто не є по-справжньому мудрий, якщо не є добрий. Ніхто не може мати надприродної мудрості, якщо він не перебуває в освячуючій Божій ласці. Той, хто справді хоче бути мудрим, нехай:

а) зберігає себе в освячуючій Божій ласці, бо той, хто живе у ласці Божій, справді мудрий, адже це веде його до справжнього щастя - вічного життя в небі;

б) приборкує свої пристрасті внутрішнім і зовнішнім умертвінням.

Як дим перешкоджає очам добре бачити, так пристрасті затемнюють розум, заважаючи правильно розмірковувати (*Ос. 4, 11*). «Вино - зрадливе, п'янки напої - буйні; кожен, хто кружляє їх, - нерозумний» (*Прип. 20, 1*). Як казав один наш дядько в Америці: «Пляшка на стіл - гуд бай, розум» - «коли пляшка на столі - до побачення, розум». Оскільки в молодих пристрасті ще не опановані, вони рідше мають мудрість (*П. Л. 27, 528-529*). Але не обов'язково всі старші мудрі - мудрішим може бути й молодший: «...чесна старість не - в довголітті і не міряється числом років. Розумність людям - за сивий волос править, і вік старечий - це життя неосквернене» (*Муд. 4, 8-9*);

в) приборкує власну любов, яка є коренем невгамованих пристрастей. Про це говорить св. Григорій Великий (*П. Л. 77, 42*);

г) вчиться на помилках інших. «Мудрий вчиться на помилках інших, а нерозумний і на своїх не може».

г) не вдається до хитрувань і підступів;

д) долає поспіх, несталість, знеохоту. Ці помилки трапляються переважно в молодому віці;

е) завжди пам'ятає про мудрість Христа - як Він чинив у прихованому, публічному житті і в час своїх страстей. Як розважливо Христос говорив і готував апостолів: «Багато ще я маю вам повідати, та не перенесли б ви нині» (*Ів. 16, 12*). Треба добре звернути увагу на практичне життя: минуле, теперішнє і майбутнє, бути уважним і радитися зі старшими;

е) ніколи не відповідає зопалу, коли роздратований, злий. Наш магістр радив нам рахувати до 10, аж потім казати. Людина частіше шкодує про те, що відразу сказала, ніж коли змовчала;

ж) не керується настроєм - декого все дратує, навіть погода або муха, що літає. Не треба показувати емоцій назовні - нехай усім керує розум;

з) не поспішає. Коли запитали Івана Лакмана (*англійський поет, письменник та історик, 1698-1771*), як він зробив таке ясне міркування, він сказав: «Я дію, як сліпий, який не ступить кроку вперед, поки завдяки паличці не переконається, що земля тверда».

Найбільше помилок люди роблять через те, що надто поспішають і думають. Є така англійська приповідка «Гейст мейк вейст», а поляки кажуть: «Гдзе сен человек спеши, там сен дябел цеши» - «Де людина поспішає, там чорт тішиться»;

и) просить поради в інших.

Деякі проблеми дуже складні і для вирішення вимагають життєвого досвіду.

Немає такої особи, чи то настоятеля, чи іншого керівника або володаря, який міг би усе сам досконало вирішити, хоч би він вивчав хтосьна які науки і мав величезний життєвий досвід. Ніхто не є сам по собі досконалий, щоб не міг нічого більше вивчати. Святе Письмо вчить: «Дурному шлях його здається простим, та мудрий - слухає поради» (*Прип. 12, 15*). «Дурний притьмом свою досаду виявляє; розумний приховує ганьбу. Вчися не на своїй власній мудрості» (*Прип. 3, 5*). «У кожного розумного шукай поради» (*Тов. 4, 19*). Тому всі великі організації мають своїх радників. Президенти держав мають своїх радників і сенат, який разом із президентом вирішує найважливіші справи держави;

і) не марнує час на непотрібне. Воліємо корисне і добре, ніж непотрібне й менш вартісне;

ї) правильно розподіляє час для праці й відпочинку. Людина не має права ні надміру працювати, ані ледарювати;

к) уникає нерозважного довір'я до інших. Не варто надто довіряти іншим, бо на світі є лукаві люди. Бачимо, як чинили з самим Христом, причому вчителі закону - визначні люди, провідники народу. Вони щораз питали Його: Учителю чи давати податок кесареви? Учителю, котра заповідь найбільша в законі? Учителю, Мойсей казав за цей гріх укаменувати, а Ти що кажеш? Учителю, було сім братів і одна жінка, чия буде по смерті?

Як би Христос не відповідав їм, вони завжди прагнули б спіймати Його на слові. Але Христос, сама Божа Мудрість, на кожне запитання так влучно відповідав, що вони, присоромлені, йшли від нього геть;

л) не прагне того, що понад його сили. Дехто набирає на себе забагато відповідальностей і не може їх гідно виконати - це невто-ропність;

м) дотримується рівноваги між розмовою і мовчанням. Дехто в товаристві забагато говорить, а дехто взагалі нічого не говорить - мовчить. Однак краще змовчати, ніж говорити дурниці. Каже латинська приказка: «Розмова - срібло, а мовчання - золото». А філософ сказав з цього приводу: «Якби ти мовчав, ти був би філософом, але твоя мова зрадила тебе».

Мудрий той, хто за всіх життєвих обставин знає, що робити, що говорити, а чого уникати, щоб мати успіх. Мудрість - матір усіх чеснот. Чеснота, виконана без мудрості, стає блудом.

БЛУДИ, ЯКІ СУПЕРЕЧАТЬ МУДРОСТІ

Назвемо блуди, які прямо суперечать мудрості.

Випередження полягає в тому, що людина, зігнорувавши різні шляхи, не довідавшись про мотиви, не розглянувши всі «за» і «проти», робить швидше, ніж думає; і робить це не з диктату розуму, а з упередження або пристрасті.

Нерозважливість полягає в тому, що людина забуває або не хоче добре обміркувати все, що необхідно для правильного вирішення питання. Таким чином ризикує зробити помилку.

Недбальство - це ефект волі прийняти правильне рішення.

Несталість - брак постійності. Часто її причиною є пристрасті й почуття. Тому людина часто змінює свою думку і залишає те, що вже було мудро почате. Тяжко грішить, якщо занедбує таким чином Божі заповіді й правила.

Нагальність - поспіх.

Блуди, які суперечать мудрості через фальшиву до неї подібність.

Це мудрість тілесна, хитрість, підступ, надмірне піклування про майбутнє.

Тілесна мудрість шукає вирішення проблем згідно бажань людської природи. Її мета не завжди добра, а швидше позірна, як каже апостол: «Бо ті, що живуть за тілом, думають про тілесне; ті ж, що духом, - про духовне. ...прагнення тіла вороже Богові - бо не кориться законові Божому, та й не може. Тілесні не можуть подобатись Богові» (Рим. 8, 5-8).

Хитрість не обов'язково походить зі злої мети, але застосовує недобрі засоби, щоб досягти наміченої мети, доброї чи поганої. Це наче практична брехня, що суперечить християнській простоті. Зовнішньо вона проявляється в лукавстві, облуді, підступі, обмані й ошуканстві.

Надмірне піклування про майбутнє. Затримує людину понад визначений час. Христос спростовує таке старання: «Ось чому кажу вам: не турбуйтеся вашим життям - що вам їсти, що вам пити...»

Задоволення своїх пристрастей. Задовольняти свої пристрасті - це фальшиво поводитися, обманювати інших, надміру дбати про матеріальне, чинити опір правдивій мудрості.

Необхідність мудрості

Святе Письмо підкреслює: «Дім мудрістю будують і розумом його скріпляють» (*Прим. 24, 3*). «Щасливий чоловік, що знайшов мудрість, людина, що розум придбала, бо її придбання ліпше від срібла, і понад золото такий прибуток» (*Прим. 3, 13-14*).

Мудрість необхідна для досягнення досконалості.

Нема чесноти без мудрості. Жодна чеснота ані не встоїть, ані не вдосконалиться без мудрості.

Мудрість є керманичем і нормою кожної чесноти, щоб дотриматися золотої середини, не піти задалеко чи, як кажуть, ані «per excessum» (забагато), ані «per defectum» (замало).

Мудрість розмірковує, є суддею і вирішує, якими засобами досягти надприродної мети. Без мудрості чеснота завжди буде в небезпеці. Мудрість керує вправністю чеснот.

Без мудрості важко було б уникнути диявольських тенет. Треба дуже вважати, як каже апостол Павло: «Воно й не диво: сам бо сатана вдає з себе ангела світла» (*2 Кор. 11, 14*). Диявол дуже хитрий і підступний. Він впливає на нашу уяву, фантазію і призводить до внутрішнього занепокоєння, яке передається тілу. Сатана має мудрість, але «мудрости зло не подолає» (*Муд. 7, 30*).

Без мудрості ми не зможемо добре і правильно виконати свої обов'язки. Щоб вести інших дорогою спасіння, нам потрібно розуму, а розум є оком мудрості. «Вести людину, яка є водночас звірятком, дуже складно, це мистецтво мистецтв і наука наук» (*св. Григорій Великий. П. II. 77, 14*). Це мистецтво над мистецтвами - провадити душі (*пор.: Прим. 3, 13-34*).

(*cf.: A. Benigar. Compendium Theologiae Spiritualis. - P. 801-804*).

Святе Письмо вчить: «Не роби, мій сину, нічого без поради, і не будеш каятися, що ти зробив» (*Проп. 32, 24*).

Святе Письмо називає мудрість мистецтвом і знанням святих. Мудрість краща, ніж сила: мудра людина краща за сильну (*Муд. 6, 1*).

Аскетика дотримується думки, що коли б треба було зробити вибір, кому передати владу в спільноті - святому чи мудрому, то краще передати мудрому.

Мудрість необхідна в духовному житті. Без неї нема чесноти. Вона - лідер усіх чеснот.

Тому просімо Святого Духа, щоб дав нам дар мудрості - такий необхідний у нашому житті.

Завдяки мудрості матимемо успіх скрізь, навіть у суперечностях. Мудрий вміє скористатися з нагоди. Наприклад, коли св. Павло прийшов до Афін, він скористався з напису «Невідомому богові», щоб проповідувати Євангеліє (*Ді. 17*). Мудрість - дуже важлива чеснота, адже волею керує розум, а коли розум не вміє пізнати, що слушне, то воля сходить на манівці. Тому справедливо називаємо мудрість оком душі (*св. Тома Аквінський*). Без дару мудрості не можемо знайти дороги до неба. Без зору не можемо належно використовувати органи тіла; без мудрості не можна належно вправлятися в чеснотах.

Треба молитися за мудрість і просити її у Бога

Св. Павло вважає сміттям усе те, що світ любить і шанує (*Флп. 3, 8*). Цар Соломон просить у Бога мудрості: «...Дай рабові твоему розумне серце, щоб він судив твій народ... та розбирав між добром та лихим...». Бог сказав: «За те, що ти просив цього, що не просив для себе ні довгого віку, ні багатства, ні смерті твоїх ворогів, а просив розуму для себе, щоб уміти судити, то я виконаю твою волю: дам тобі мудрість і розумне серце, яке ні в кош не було перед тобою і після тебе не з'явиться. А навіть дам тобі те, чого ти не просив: і багатство, і славу, так, що рівні тобі не буде між царями, доки віку твого» (*1 Цар. 4, 7-15*).

І цар Соломон добре зрозумів, що розкоші цього світу - це «марнота марнот» (*Проп. 1, 2*). Св. Ігнатій Лойола часто повторював: «Погана земля, коли подумаю про небо». Св. Франциск з Асизу гірко сказав: «Бог мій і все моє». Коли сонце заходить, тінь стає великою; а опівдні

тінь дуже мала. Подібно і з людиною. Чим далі від неї Святий Дух, тим більше ростуть в її очах минуці речі; але коли Святий Дух увійде всередину її серця, тоді дочасні речі мають для неї меншу вартість, марніють.

Треба вчитися мудрості

Серед усіх наук, яким віддається людина, перше місце займає мудрість. Наука мудрості найвища, найшляхетніша, дуже корисна і приємна.

Наука мудрості найдосконаліша, бо приносить людині радість, щастя. Тому каже Мудрець: «Благословенна людина, що перебуває в мудрості» (*Проп. 14, 22*).

Наука мудрості найвища, бо завдяки їй людина найбільше уподібнюється до Бога, який все робить у своїй мудрості. І оскільки подібність є причиною любові, вона тісніше єднає нас із Богом. Тому написано у Святому Письмі: «Вона бо (мудрість - *авт.*) для людей - скарб невичерпний. Ті, що набули її, в приязнь із Богом увіходять і єднаються з ним завдяки дарам и повчань» (*Муд. 7, 14*).

Ця наука дуже корисна, бо завдяки їй людина доходить до царства безсмертного. «Отож, володарі народів, якщо престолы й берла вам любі, шануйте мудрість, щоб вам навіки царювати» (*Мудр. 6, 21*).

З іншого боку, наука мудрості дуже приємна, бо «товариство з нею (мудрістю - *авт.*) гіркоти не має, ані спожиття - досади, лише веселощі та радість» (*Муд. 8, 16*).

Є різниця між знанням про Бога, яке набуваємо завдяки науці й завдяки вірі. Знання про Бога, яке маємо завдяки науці, просвітлює наш розум, тільки показуючи нам, що Бог є першопричиною, що Він єдиний і наймудріший. А знання про Бога, набуте вірою, просвітлює розум і звеселяє серце; бо те знання каже нам не тільки про те, що Бог є першопричиною, а й про те, що Він є нашим Спасителем, Відкупителем, а радше Визволителем, бо Бог нічого від чорта не відкупує, а відбирає та вічно карає за його гордість. Бог показує, що любить нас, і Друга Особа Божа стала людиною для людського спасіння. Тому треба сказати, що це знання Божої доброти, «як вино приносить приємний запах особі, яка вірить в нього на кожному місці, бо цей запах його солодості поширений далеко через віру» (*Проп. 24*).

«А Богові подяка, який у Христі завжди веде нас у своїм переможнім почеті й через нас на кожному місці виливає запахущість свого знання» (2 Кор. 2, 14).

Треба завжди чинити згідно з наукою мудрості

Оскільки досконалість людини полягає у злуці з Богом через любов, нехай людина постійно навчається мудрості, щоб її розум був зайнятий вивченням Божих речей і прослідковував Божі речі згідно з Псалмоспівцем: «Добре мені триматися Бога» (Пс. 72, 27).

Людина не може бути рівна Богові, але, осяяна Божою ласкою, Святим Духом, може уподібнитися Творцеві, наскільки це можливо. Тому людський розум повинен щораз більше намагатися наблизитися до Бога, знати про Нього щораз більше.

За св. Томою Аквінським: синопсис чесноти мудрості (II-II, п. 47).

Доповнюючі частини

Мудрість сама в собі: щодо минулого - пам'ять (п. 49 а I); щодо майбутнього - зрозуміння (а. 2).

Налаштування: щодо інших - здатність до навчання, тямущість, слухняність (а. 4); щодо себе - розсудливість (а. 4), міркування, проникливість (а. 5).

Правильне використання мудрості: щодо мети - передбачливість (а. 6); щодо обставин - пильність; щодо перешкод - обережність (а. 8).

Суб'єктивні частини або роди: а) до керування самим собою - монастирська мудрість; б) до керування іншими (мудрість управи) - в управителя пануюча мудрість (п. 50, а. I); у підданих політична мудрість (а. 2); у родині домашня мудрість (а. 3); у війні мілітарна мудрість (а. 4)

Потенційна частина: маючи приховану силу (п. 57, а. 6)
а) до правильної поради: **евбулія** (п. 51, аа. 1-2) = добра рада;
б) до судження після спільних прав: **синесіс** (а. 3) добрий розсудок;
в) до правильного відхилення від загального права: **гноме** (а. 4).

Щодо дару Святого Духа: **рада** (п. 52, аа. 1-3).

Відповідне блаженство: **милосердя** (а. 4).

Виразно протилежні блуди: нерозум (аа. 1-2); поспіх (а. 3); нерозважливність (а. 4); несталість (а. 5); недбальство (п. 54).

Фальшива мудрість: мудрість тілесна (аа. 1-2); хитрість (а. 4); корисливість (а. 3); підступ (а. 5); надмірне клопотання, дбайливість (аа. 6).

II. ЧЕСНОТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

«І коли хтось любить справедливість, то плоди її трудів - чесноти, бо вона навчає поміркованості, розсудливості, справедливості й мужності», а над них нема нічого кориснішого в людському житті» (Муд. 8, 7).

«Нехай тече, неначе води, справедливість - і правда, як ріка потужна» (Амос 5, 27).

Вступ

Перед II Ватиканським Собором трактат про справедливість і визначення, що таке справедливість, починали б від Святого Письма. Визначення каже: «Віддати кожному, що йому належить», або латиною: «*Ziшодие сі^ие ігасіеге*».

Після II Ватиканського Собору, особливо після 1971-го року, коли відбувся Синод про справедливість у світі, чеснота справедливості стала Божим закликком до християн, як навчають Старий і Новий Заповіти.

Ідея справедливості, як заклик, не чужа католицькій традиції. Про це свідчить Енцикліка папи Лева XIII «*Кепіт поуагит*». Однак Синод єпископів Латинської Америки, який відбувся в Меделіні 1968 року, закликав докладати зусиль, щоб ця справедливість дотримувалася.

Це зобов'язання справедливості робить сильніший наголос на любові як формі справедливості й таким чином здобуває більшу внутрішню силу і мотивацію. Тому справедливість повинна бути першою вимогою любові. Коріння християнської любові в справедливості.

Справедливість у світі

Справедливість починається закликком: «Рух за справедливість... він виглядає цілком конструктивним і це складова частина проповіді Євангелія» (пор.: *Євангеліє миру і справедливості: - католицьке*

соціальне навчання, почавши від папи Івана XXIII, запропоноване Йосифом Греміньоном. - Орбіс Бук: Мариньол, 1976. - Н. 6).

Церква має право, згідно з цим документом, і навіть обов'язок проповідували справедливість: соціальну, національну, інтернаціональну (Там же. 86). Це ототожнюється з її «місією свідчення»... як потреби любові й справедливості, що знаходиться у посланництві Євангелія.

Ця ідея підтверджується у багатьох документах Церкви, наприклад, у Посланні папи Павла VI (1975): «Євангелізація у теперішньому світі» в Латинській Америці, як це описується в III Єпископській конференції в Пуебло (Мексика) 1978 року, і в багатьох твердженнях американських єпископів.

Щодо справедливості у Старому Заповіті «Сам Бог об'являє, що він є Визволитель пригноблених і Оборонець бідних», вимагаючи від людини віри в Нього і справедливості щодо сусідів.

Хто справедливий?

Справедливий той, хто постійно віддає кожному те, що йому належить. **Справедливість - це чеснота, або щире прагнення віддати й залишити кожному те, що йому належить.** Як каже Біблія: «Віддати Богові, що Боже, а кесареві - кесареве».

Поважати права інших людей: не красти, не шахрувати, адекватно оцінювати речі; шанувати добро і добре ім'я ближнього; не обмовляти, не очорнювати.

Поважати Божі права: Бог має щодо нас повне право як Творець і Законодавець; не сміємо порушувати його права, як, наприклад, 10 заповідей, закон природний, який він установив у світі, у природі, не порушувати його науки, його поради; сам Бог - справедливий Суддя, який за добре нагороджує, а за зле карає.

Бог справедливості. Тільки в дотриманні обов'язку справедливості ми мусимо визнати, що: Бог існує; Бог - справедливий Суддя; ми, всі створіння, все видиме й невидиме залежить від Бога; Він - єдиний наш Визволитель і Охоронець.

Про Божу справедливість багато написано в Книзі Виходу, Второзаконня, пророка Амоса, Ісаї, Псалмах, де описано Бога як Бога справедливості. І Божу справедливість вимагає від нас справедливості до всіх, хто її потребує.

Божу справедливість полягає в тому, що Бог віддає кожному згідно з його думками, словами, вчинками відповідно до того, добрі

вони чи злі. Людина справедлива, якщо вона слухає Бога і дозволяє іншим втішатися Божими дарами. Бог Пресвятий гидиться і ненавидить гріх. Для Нього бути справедливим - це показати свою святість.

Бог справедливо ставиться до святого і грішника. На грішника допускає нещастя, на праведного - благословення. Бог добрих нагороджує, а злих карає. Але це діється не конче на цьому світі, бо іноді грішники мають краще життя на цьому світі, ніж люди святі й чесні. Але це життя швидко закінчиться, і в другому житті добра людина всотеро одержить нагороду - небо, а злі дістануть як справедливу нагороду - пекло.

Бог вигнав наших прародичів з раю тому, що не послухали його наказу. Каїна Бог застеріг, і коли він таки вбив свого брата, змушений був утікати, бо кров брата кликала за помстою до неба (*Бут. 4, 10*).

Бог послав потоп як кару, бо люди занехаяли дороги Божі. Тільки Ной і його родина врятувалися, тому що вони були добрі, справедливі, праведні (*Бут. 6, 9; 7, 1*).

Пізніше Бог розпорошив людський рід по всій землі, тому що люди грішили проти Бога. Мешканці Содому й Гомори були покарані за розпусту (*Бут. 18, 20*).

Коли згрішив Давид, взявши жінку свого воеводи, Бог послав Натана-пророка, щоб той його застеріг (*2 Сам. 17, 1*). Давид покався і склав гарний 50-й Псалом: «Помилуй м'я, Боже, з великої милости твоєї...»

Та й у Новому Заповіті Христос виголошує справедливість: «Віддати Богові, що Боже, а кесареві - кесареве». Бог справедливо поводитьсь щодо людства. Кожна особа зобов'язана виконати Божу волю. Кожен звітуватиме перед Богом, бо совість кожної людини диктує, що зле, а що добре.

Святий Василій у своїх творах часто говорить про справедливого Суддю - Бога.

Св. Василій називає Христа справедливостю: «Христос став для нас мудрістю від Бога і справедливостю, і освяченням, і відкупленням» (*1 Кор. 1, 30; П. Г. 31, 404С*).

І Святий Дух є справедливостю (*П. Г. 32, 156В*).

Бог є справедливий Суддя (*П. Г. 31, 272В; 296В; 328С; 29, 240А; 313В; 32, 989С; 928,Ц; 584А; 58В; 240,Ц; 417А; 636С; 31, 508А; 945С; 956С; 32, 989С; 29, 28С; 31, 956В; 31, 1265В; 32, 101А*).

Бог є суддя світу (*П. Г. 31, 377*).

Суддя людського життя (П. Г. 31, 564AB).
Суддя наших сердець (П. Г. 31, 384B).
Суддя правди (П. Г. 32, 944B).
Правдивий Суддя (П. Г. 29, 244B).
Наш спільний Суддя (П. Г. 31, 265Д).
Суддя з неба (П. Г. 31, 445B).
Цей Суддя завжди діє з добротою і милосердям (П. Г. 29, 536B; 29, 332A; 31, 897C).
Він лагідний, спокійний, згідливий, ласкавий, податливий (П. Г. 32, 117).
Він не дозволяє спокушати нас понад наші сили (П. Г. 32, 584B).
Після суду йде ласка (П. Г. 31, 532C).
Від нього ми сподіваємося винагороди (77. Г. 32, 584A; 29, 281B; 32, 101A; 29, 12B).
Від Нього очікуємо оплати (П. Г. 32, 989C; 31, 272B; 29, 28C; 32, 240Д; 32, 945C).
За добрі справи дає нагороду (32, 101A; 31, 445B; 956B; П. Г. 31, 328C; 31, 1265B; 32, 928; 31, 1265B; 31, 445B).
Тому Справедливому Судді належать слава, і сила, й поклоніння на віки вічні (77. Г. 31, 328C); Йому належать слава і влада на віки вічні (П. Г. 31, 508A).
Ім'я справедливого Судді св. Василій вживає частіше, ніж інші Отці Церкви. Поняття Бога Судді у творах святого Василя є визначальним. Треба зауважити, що Бог Суддя у св. Василя майже завжди виявляє свою доброту і ласкавість.
Дуже рідко трапляється страх перед Богом Суддею.
Він виглядає суворим тільки з огляду на гріхи (77. Г. 29, 236C; 29, 372A; 31, 956B); або на несправедливість (П. Г. 29, 313B); на брехню (77. Г. 32, 388C); на приховування правди (77. Г. 31, 197B)... тому добрі справи Суддя і Очевидець приймає, а злі засуджує (П. Г. 31, 924C).
Бог Суддя радше вимагає від нас довір'я, надії і вдячності. Він добрий і справедливий, Творець і Суддя (П. Г. 29, 536B). Цей Суддя хоче милосердитись над тобою і зробити тебе учасником свого милосердя (П. Г. 29, 332A). Він милосердний, але таки Суддя (П. Г. 31, 897C). Цей Суддя є Господь (П. Г. 917C). І Його не можна підкупити ані обманути (П. Г. 32, 1040B; 31, 296B).
Він - справедливий Суддя не тільки для добрих, а й для злих, бо віддає кожному згідно його вчинків (П. Г. 31, 1261B).

Чому ми мусимо бути справедливими?

Бо це воля Божа: Бог Справедливий - за добре винагороджує, а за зле карає.

Бо це необхідно для збереження миру і порядку у світі. Якщо провідник у спільноті несправедливий, правильно не розподіляє обов'язків, зловживає спільними благами, порушує права інших, він довго не втримається і заслуговує, щоб його відпустити.

Як дбати про справедливість?

Постійно молитися за неї.
Не прив'язувати свого серця до минутих речей.
Часто думати про наш обов'язок і справедливість.

Що належить до чесноти справедливості?

Релігія - визнавати Бога.
Право власності. Маємо право на неї.
Повага до родичів і вихователів.
Вдячність за одержане добро.
Правдомовність і щирість.
Товариство.
Послух тим, кому підкоряємось.

Релігійність і гріхи

Релігійність дозволяє і вимагає старанно і постійно віддавати Богові як нашому Творцеві і Володареві усього належну хвалу. Це найкраща моральна чеснота, бо вона ставить нас ближче до Бога. Найважливішими є: молитва, жертва, обіти, присяги.

Гріхи, що суперечать релігійності - це ворожбитство, спокутування Бога, вимоги чудес від Бога; бласфемія-богохульство, блюзнірство, порушення обітів, кривоприсяга, нечесна поведінка в церкві.

Повага до родичів

Бог вимагає виявляти родичам любов, повагу, послух у 4-й заповіді: а) не засмучувати родичів; б) не соромитися їх; в) допомагати їм при потребі; г) приймати повчання і навіть кару; ґ) спокійно зносити їхні недомагання і дефекти; д) часто за них молитися за життя і після смерті.

Бути вдячним

Визнати й оцінити одержані добродійства.

Однак, не всю правду потрібно виявляти. Деколи треба задля любові змовчати. Правдомовність часто викликає ненависть. Є люди, котрі не можуть знести правди, але з часом їхня ненависть оцінить правду і здобуде велике довір'я.

Що таке брехня?

Брехня - це свідоме і добровільне виголошення того, що не є правдою.

Чому ми повинні уникати неправди?

Бог ненавидить неправду.

Неправда робить нас дітьми диявола.

Неправда нищить наше добре ім'я і порушує ефект нашої праці.

Підмінює спільне життя. «Осоружні Господеві уста брехливі, хто чинить правду, той йому вгодний» (*Прин. 12, 22*).

Ісус казав, що сатана є батьком брехні. Тож маємо бути щирими перед Богом і людьми, щоб називатися Божими дітьми.

Хто щирий?

Щирий той, хто поводить зовні так, яким є всередині, особливо коли він: діє без підступу, не вдає, не підлещується; щиро виявляє стан своєї душі своєму провідникові.

Щирість мусить йти в парі з мудрістю і любов'ю. Дотримуючись правил етикету (доброї поведінки), ми повинні бути природними і простими. Щире серце не терпить перебільшення. Навіть коли людину очорнюють чи провокують, вона залишається приязною. Це не суперечить щирості так довго, поки вона воює проти тих почуттів.

Коли виявляємо стан нашої совісті на сповіді або духовному провідникові, мусимо вважати, щоб не зійти на нещирість або фальшиву мудрість. Щирість подібна до святої простоти, ми поведимось наче дитина, яка не вміє лукавити. Такої поведінки вимагає Христос: «Якщо ви не навернетесь і не станете, як діти, не увійдете в Небесне Царство» (*Мт. 18, 3*).

Що таке фальш, удавання?

Фальшивий той, хто зводить й обманює своїх ближніх навмисне. Він удає приятеля, але є їхнім ворогом. Фальш гірша за звичайну брехню, і треба її за всяку ціну уникати.

Коли виявляється фальшивість?

Коли запевняємо когось у своїй приязні, а в серці є завзятими його ворогами.

Коли хвалимо когось в очі, а принижуюмо й обмовляємо його поза очі.

Коли хитро вивідуємо секрети від когось.

Фальшива приязнь - ворожнеча

Що таке приязнь?

Приязнь - це чеснота, яка спонукає двох або більше осіб задля надприродних мотивів бути злученими разом і бажати спільного поступу у всіх добрих речах.

Як пізнати справжню приязнь?

Особи, які приятелюють: а) злучені задля Бога і чесноти; б) дбають передовсім про духовне добро; в) взаємно доброзичливі не так почуттями і словами, як справою і жертвою; г) звертають одне одному увагу на прорахунки, провини, помилки; д) вірні одне одному, особливо в небезпеці і в годину потреби.

Коли приязнь не є чеснотою?

Коли базується на почуттях.

Коли використовується виключно для земних користей.

Будь-яка приязнь, що базується на виключно пристрастних почуттях, є грішною. Дуже часто буває, що приязнь починається з суто духовних речей, а закінчується сентиментальною і фальшивою приязню. Така приязнь спиняє духовний поступ і легко веде до тяжкого гріха.

Як пізнати фальшиву приязнь?

Вона зустрічається у заборонених місцях, в заборонений час або засягнена через занедбання своїх обов'язків.

Фальшиві приятелі ведуть непотрібні або грішні дискусії, особливо щодо настоятелів і сусідів.

Брак застереження під час труднощів і переслідування, а, навпаки, - посилення і підтримання занедбання.

Природа справедливості

Визначення: «Справедливість - це чеснота, що означає щире прагнення волі віддати і залишити кожному те, що йому належить».

Слово «справедливість» у Святому Письмі означає, що людина часто перебуває в стані ласки, тобто святості життя. Так говориться

про св. Йосипа, що був мужем праведним або справедливим, чи про родичів св. Івана Хрестителя. Сам Христос казав: «Шукайте перше Царство Боже та його справедливість» (*Мт. 6, 33*).

Тут, однак, вживаємо це слово в іншому значенні. Справедливим, або правим, називаємо того, хто віддає кожному його право або те, що йому належить. Наприклад, Богові належать честь, послух, підкорення.

Св. Тома навчає (II-II, п. 58):

Справедливість - це чеснота, звичка, завдяки якій людина має постійну волю віддати кожному те, що йому належиться. Справедливість - це чеснота, яка зберігає права всіх.

Справедливість займається тільки веденням справ один з одним. Тільки у метафоричному сенсі людина може мати справедливість щодо себе самої. В цьому сенсі людське почуття і спрямування можна вважати відмінним і незалежним посередництвом. Справедлива людина - це передусім та людина, яка сильно і завжди поважає права інших - Бога і ближніх. Справедлива людина - це людина чесноти.

Справедливість - одна з чотирьох кардинальних чеснот. Вона є фундаментальною чеснотою. Цицерон (*De officiis I*) каже, що добрі люди зветься добрими тому, що вони справедливі і що блиск випромінюється від чесноти справедливості більше, ніж від інших чеснот.

Справедливість - це моральна чеснота, чеснота волі. Це справедливість волі щодо прав інших.

Добро будь-якої чесноти прямо або непрямо стосується спільного добра всіх людей. Тому кожна чеснота розглядається крізь призму блага іншого. Тепер же це ставлення до інших є головним критерієм справедливості. Головне у справедливості виявляється через інші чесноти, і тому справедливість має характер загальної чесноти на додачу до її власного характеру як індивідуальної чесноти. Справедливість як загальна чеснота впорядковує спільне добро всіх під законами, які керують людьми, і зветься легальною або правничою справедливістю.

Однак справедливість, просякаючи інші чесноти у відношенні до спільного добра, не ототожнюється з жодною іншою чеснотою.

Справедливість має характер індивідуальної чесноти, бажаючи поосібного добра кожної людини щодо всіх інших.

Особливим є відношення справедливості, як партикулярної чесноти, до зовнішніх дій і зовнішніх речей, в яких люди мають певні стосунки. Арістотель каже (*Етика, V*), що партикулярна справедли-

вість застосовується до речей, що належать до соціального життя.

Справедливість не займається, як поміркованість і мужність, апетитивними силами, що називаються почуттями душі, а актами й діями, які стосуються інших.

Міра справедливості є у зовнішніх фактах. Якщо я винен комусь гроші, справедливість зобов'язує мене під обов'язком цього факту. Я мушу заплатити всю суму точно. В чеснотах, які кермують такими почуттями, як поміркованість, точна міра не завжди можлива, а якщо можлива, то недостатньо. Міра таких чеснот мусить брати до уваги внутрішні й зовнішні умови. Те, що є поміркованістю для однієї людини, може бути непоміркованістю для іншої. Як результат цього, міра справедливості зветься реальною, коли у чесноті, якою керують почуття, міра або чинник, треба означити здоровим розумом.

Справедливість бажає зберегти «рівність пропорції» у всіх ділянках людського життя. І ця однаковість пропорції є тоді, коли кожна особа має свою частину, пайку, участь і обов'язок. Тому акт справедливості - віддати кожному те, що він повинен мати і має право мати.

Часто гаслом справедливості є «8шт сиідие», що означає «кожному його власне».

Справедливість найчастіше знаходиться між моральними чеснотами. Цицерон (*De officiis I*) каже, що справедливість - найвизначніша чеснота і що вона дає своє ім'я добрим людям. Справедлива людина абсолютно добра.

ПОДІЛ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Деякі автори поділяють справедливість на чотири частини.

Обопільна, або комутативна справедливість. Це чеснота, яка керує актами щодо прав між двома особами. Наприклад, Іван вкрав книжку у Миколи. Отже, він порушив право власності Миколи і зобов'язаний віддати вкрадене.

Розподільна справедливість - це чеснота, яка упорядковує дії, що стосуються відношення однієї особи до спільноти. Скажімо, якась особа вимагає дотримання своїх прав від якоїсь інституції. Або ж держава зобов'язана справедливо стягувати податки з людей. Коли на когось накладають завеликий податок, цю справедливість порушують.

Отже, чеснота справедливості схиляє того, хто має владу над спільнотою (президент, губернатор, міський голова; у спільноті - настоя-

тель; у родині - батько, мати), розподіляти права й обов'язки між членами спільноти чи родини відповідно до їхніх здібностей, заслуг, власності, пристойності, правильності.

Законна справедливість - це чеснота, що впорядковує дії, які та чи інша спільнота має до окремих людей задля спільного добра. Тому спільнота має право творити деякі права задля спільного добра, наприклад, щодо експорту чи імпорту з інших держав.

Отже, чеснота схиляє нас віддати спільноті те, що їй належить. Ми це робимо, коли, наприклад, допомагаємо виконувати спільні обов'язки й беремо участь у праці спільноти.

Соціальна справедливість - це чеснота, яка схиляє нас працювати для економічної реформи, щоб дана інституція осягнула спільне добро. Це праця груп задля зміцнення інституції - публічна чи приватна, як, наприклад, старання про справедливу платню для робітників.

(cf.: *The virtue of justice. Moral Guidance.* - P. 26-39).

Дехто з авторів поділяє справедливість на три частини: законну, розподільчу, або дистрибутивну, і комутативну, або обопільну (cf.: *A. Royo Marin.* - *Op. cit.* - P. 378), а інші - тільки на дві частини: соціальну та індивідуальну (cf. *A. Tanqueray. The Spiritual Life.* - P. 489).

Щоб назвати когось справедливим у повному значенні цього слова, потрібні дві речі:

1. Стриматися від злого супроти ближнього і спільноти.
2. Робити добро, яке вимагається задля ближнього і спільноти.

Ці два аспекти - суцільні частини, без яких неможлива досконала справедливість. Треба зазначити, що ніхто не має права робити зло своєму ближньому. Справедливість вимагає також віддати ближньому те, що йому належить.

Існує тісна єдність суцільних частин справедливості з першим моральним законом (роби добро, уникай зла), з цього видно, що справедливість є головною навіть у природній людській досконалості. Вона також потрібна як фундамент любові, інакше виник би дивний парадокс для особи, яка старалася б діяти згідно з вищими вимогами любові, але не знала б вимог справедливості.

Важливо також знати, що справедливість не є чисто негативною чеснотою. Вона означає не тільки стримуватися, щоб не чинити зла ближнім чи не порушувати їхніх прав. Вона вимагає, з одного боку, відкидати таке зло, а з іншого - вірно виконувати ті обов'язки, яких вимагають від нас різні закони. І хоч є рація у тому, що

робити зло - це серйозніше, ніж не виконати добро, до якого ми є зобов'язані, однак у деяких випадках гріх опущення проти справедливості є більш серйозний, ніж гріх поповнення.

ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Чесні люди - релігійні особи, священники більше дотримуються справедливості, ніж світські особи.

Обов'язок релігійних осіб, священників - дати добрий приклад справедливості. Поводитися інакше було б якраз протилежним актом і перешкодою, а тим самим нагодою для ворогів спростовувати релігію. Це було б перешкодою духовному поступові. Тому треба дотримуватись таких принципів: поважати права власності інших людей; шанувати добре ім'я і честь інших.

Поважати права власності інших людей

Не красти. Це треба пояснювати дітям змалку, щоб вони мали відразу до крадіжок. **Не шахрувати** при продажу товарів щодо їх якості і кількості. **Не ставити зависоку або занижку ціну** на товари, щоб не допустити краху іншого крамаря.

Уникати спекуляцій і сумнівних взаємовідносин (з надією на великі проценти), які призводять до втрати великого майна.

Не робити боргів, коли ми не певні, що зможемо їх повернути. А коли вже заборгували, мати стільки честі, щоб сплатити борг вчасно.

Пильнувати позичені речі як власні; не нищити їх і не забувати вчасно віддати.

Коли хтось навмисне зробить шкоду, мусить її усунути.

Коли хтось є розпорядником благ, призначених для доброї мети, мусить правно (через адвоката) забезпечити, щоб на випадок смерті ці блага були розподілені так, як добродії того бажали. Це також стосується священників, які приймають багато Служб Божих і по-жертви людей. Вони повинні вести точні рахунки.

Шанувати добре ім'я і честь ближніх

Уникати суворого й несправедливого засудження, сварити чи засуджувати ближнього тільки тому, що, як нам здається, він неправий. Треба знати мотиви - чому хтось те чи інше зробив, а не відразу карати чи засуджувати. Було б зарозумілістю втручатися у справи ближніх. Тільки Бог - найкращий Суддя, який має право судити.

Не можна засуджувати нікого, поки його не вислухаєте. Латинська приказка каже: «Audiatur et altera pars!» (Нехай буде вислухана і друга сторона). Треба звернути увагу на мотиви, тим більше, що не сміємо засуджувати когось з упередження чи піддаючись емоціям.

Справедливість і любов вимагають не тільки утримуватися від засуджень, а й пояснювати вчинки наших ближніх у якнайкращому світлі.

Стримуватися від наклепів, обмов, лихослів'я, брехні, тобто не поширювати розмов про помилки, дефекти чи недомагання ближнього. Хоч у кожної людини є свої недоліки, їх заборонено виявляти, поки вони не відомі широкому загалу. Говорячи про помилки ближнього, ми його засмучуємо, бо кожному дорога його слава. Через таке приниження можна завдати шкоди і славі ближнього, і матеріальним речам. Обмовою можна нашкодити ближньому раз і назавжди. Не можна говорити: «Він не вартий вже доброго імені». Христос сказав: «Хто з вас без гріха, - нехай перший кидає у неї камінь» (їв. 8, 7). Святі були дуже ласкаві до інших, шанували добре ім'я ближніх.

Ніколи не обмовляти і не оббріхувати ближніх, тобто говорити неправду, що вони щось зробили, щоб їм зашкодити. Це особливо не дозволено тому, що стається через злобу і заздрощі. З цього виникає велике лихо.

Тому той, хто обмовив, а тим більше той, хто очорнив, зобов'язаний виправити помилку.

МОТИВ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Найвищий мотив справедливості - сам Бог, який справедливий і любить справедливість. Святе Письмо часто підкреслює справедливість. Увесь Псалом 14-й говорить про справедливість. Людина має доступ до справедливого Бога, який замешкує у своїй святині. З іншого боку, Святе Письмо каже, що Бог гидиться несправедливістю: «Дві ваги та дві міри, - огидне Господеві одне й друге» (Прим. 20, 10). Христос картає фарисеїв за несправедливість: «На катедрі Мойсея розсілись книжники і фарисеї. Робіть і зберігайте все, що вони скажуть вам, але не робіть, як вони роблять. Бо вони говорять, а не роблять».

«В'яжуть тяжкі тягарі й кладуть людям на плечі; самі ж і пальцем своїм не рушать...» (Мт. 23, 25). «Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри, що людям замикаєте Царство Небесне!, що даєте десятину з м'яти, кропу і кмину, а занедбуєте, що найважливіше в законі: справедливість, милосердя і віру... комара відціджуєте, а ковтаєте верблюда...» (Мт. 23, 13-24). Господь віддасть на страшному суді кожному за його вчинками.

Справедливість необхідна, щоб людська спільнота могла розвиватися. Без справедливості не втримається ні родина, ні держава, ані Церква, бо якщо не дотримуються закони окремих людей і спільнот, як можна втримати порядок? Якщо наставники, урядовці не діятимуть по справедливості, буде сваволя і тиранія. Якщо піддані не діятимуть по справедливості - будуть бунти. Таким чином розхитується фундамент суспільного життя. Суперечки і війни виникають з недотримання справедливості. А там, де панує справедливість, - порядок і мир. «І ділом справедливості мир буде» (1с. 32, 17). «Справедливість підносить народ угору, а гріх - сором народів» (Прп. 14, 34).

Справедливість сприяє розвиткові сили й здібностей окремих людей, бо тоді є лад і винагорода за працю.

Особливо повинні дотримуватися справедливості священники і всі, хто має владу над іншими.

Від самого початку діяльності на своїй посаді ці особи повинні показати, що вони справедливі.

Хто дотримується справедливості, нехай:
не чинить ніякого зла або не дозволяє зла;
не сприяє злу, а тим більше його не любить;
не приховує зла;
не терпить зло, але викорінює його.

Священикові доручено не тільки матеріальні речі, а й безсмертні душі, які Христос відкупив не золотом чи сріблом, а найсвятішою кров'ю.

Нехай розподіляє працю за здібностями, а не за своїм уподобанням. Христос більше любив Івана, але управління Церквою передав Петрові.

При дотриманні справедливості має бути повне підкорення: чи з мотиву природного, чи з надприродного.

Природний мотив вимагає справедливості, бо без неї не втримається спільнота. Добро спільноти є понад добро особи. І хоч в деяких випадках вимагається жертви, треба її прийняти.

Надприродний мотив - коли є надприродні спонуки: задля добра духовного приймає на себе зобов'язання.

Священики повинні подати приклад справедливості. Христос дав добрий принцип: «Віддай Богові, що Боже, а кесареві - кесареве».

ВПРАВЛЯННЯ В ЧЕСНОТІ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Для дотримання чесноти справедливості, тобто для того, щоб чинити добро, уникати зла, поширювати і правильно застосовувати блага, зносити нещастя, нам допомагає роздумування над деякими правдами.

Роздумування над Божими заповідями. Бог наказує те, що справедливе. Над Божими заповідями треба роздумувати, прийняти і виконувати їх.

Щоб уникати зла, треба зважати на розподільну справедливість. Якщо ми зважимо, які злі наслідки з несправедливості, це допоможе нам краще її зберегти: «Хто розсіває зло, збере беззаконня» (*Проп. 7, 3*).

У Старому Заповіті за провини карали справедливо: «Коли виникне спір між людьми, й вони прийдуть до суду та й їх розсудять - праведного оправдають, а винуватого засудять; і як винуватий заслугує на кару, то нехай суддя звелить простягнути його на землі й покарати перед очима всіх числом ударів відповідно до його провини. Сорок ударів можна дати, не більше, щоб, бува, якщо б завдано йому більше ударів, ніж ці приписані, твій брат не був понижений перед твоїми очима» (*Втор. 25, 1-3*).

Щоб правильно розпоряджатися багатством, треба пам'ятати про небезпеку, яка криється в багатстві: у славі прихована гордість; у багатстві - захланність; у приемностях - розпуста.

У нещастях і невдачах треба пам'ятати, що саме тут криються певні блага й пожива для душі.

У виконванні справедливості треба мати на увазі застереження Христа: «Кажу бо вам, що коли ви своєю праведністю не перевищите книжників та фарисеїв, не ввійдете в Царство Небесне» (*Мт. 5, 20*).

Насамперед вимагається простоти серця: «Справедливість чесного вирівнює йому дорогу; безбожний із-за своєї безбожності гине. Справедливість праведних їх рятує, підступні заплутуються у власній злобі» (*Прип. 11, 4-5*).

Чистота тіла

У словах - Євангельська правда (Пс. 14, 2).

У справах - побожність: «Дорога ж праведних, як світло зірниць, що світить дедалі ясніше, поки день не стане повний. Путь безбожників неначе темрява теменна; вони не відають, об що спіткнуться» (Прин. 4, 18-19).

(cf.: A. Benigar O. F. M. *Compendium Theologiae Spiritualis*. - P. 808).

За св. Томою Аквінським, синопсис чесноти справедливості (II-II, n. 58).

Доповнюючі частини (n. 79) (II-II, n. 58):

- а) роби добро (тобто, добро іншому);
- б) уникай зла (тобто, зло шкідливе іншому).

Суб'єктивна частина:

а) щодо спільноти: правочинна, або легальна справедливість (n. 58, aa 5);

б) особиста (партикулярна) справедливість управителя до підданих - розподільна справедливість; між приватними особами - обопільна справедливість.

Потенційна частина (n. 80):

а) брак рівноправності: щодо Бога - релігія (n. 8), покута після гріха; щодо родичів - побожність, благочестя (n. 101); щодо настоятелів - дотримання (n. 102), дулія (n. 103), послух (n. 104); за одержані добродійства - подяка (п. 106); за переступи - справедлива кара (n. 108);

б) брак точного боргу: з огляду на правду - правдомовність; в обіцянках - вірність (n. 110, a. 3, до 5); у словах і вчинках - простота (n. 109, a. 2 до 4; n. 111, a. 3, до 2); спілкування з іншими - ввічливість (n. 114); поміркованість у ставленні до багатства - щедрість (n. 117); віддалятися зі справедливої причини від букви закону - рівноправність (n. 120).

Дар Святого Духа - **побожність** (n. 121, a. 1). Блаженство - **тихість** (a. 2).

Блуди проти справедливості:

Проти справедливості загально - **несправедливість** (n. 59).

Проти розподільної справедливості - **повага до осіб** (n. 63).

Проти обопільної справедливості:

- а) у вчинках:
 проти осіб: убивство (п. 64); каліцтво (п. 65 а. 1); бичування (а. 2); ув'язнення (а. 3);
 проти речей: крадіжка - грабунок (п. 66);
- б) у словах:
 в осудах: з боку суддів (п. 67); з боку засудженого (п. 68); з боку винного (п. 69); з боку свідків (п. 70); з боку адвокатів (п. 7);
 поза осудом: зневага (п. 72); наклепи (п. 73); нарікання (п. 74); насмішки (п. 75); прокльони (п. 76);
 в) у добровільному обміні, біржі: шахрайство, ошуканство (п. 77); лихварство, здирництво (п. 78).
- Проти потенційної частини справедливості:
- а) проти релігії: суперстиція, забобони (п. 92); неправильне шанування (п. 93); ідолопоклонство-ідолатрія (п. 94); ворожіння, віщування (п. 95); злі обряди, магія (п. 96); спокушування Бога (п. 97); неправдиве (фальшиве) свідчення (п. 98); святотатство (п. 99); симонія (п. 100);
- б) проти побожності: безбожність (п. 101); надмірна любов (п. 101, а. 4);
- в) проти послуху: непослух (п. 105);
- г) проти вдячності: невдячність (п. 107)
- ґ) проти справедливого покарання: жорстокість; надмірна по-блажливість (п. 108);
- д) проти правди: брехня (а. 110); удавання і гіпокризія (п. 111); хвальба (п. 112); іронія (п. 113);
- е) проти приязні: підлещування (п. 115); дух протиріччя (п. 116);
- є) проти щедрості: захланність (п. 118); марнотратність (п. 119);
- ж) проти рівноправності: легальний фарисейзм (п. 120 а. 1).

III. ЧЕСНОТА МУЖНОСТІ

«А на боягуза не накладають вінця, і ніхто легкодушний не добуває лаврів перемоги» (св. *Василій Великий. Про ніст*). «Похвала мужності залежить від справедливості» (св. *Тома Аквінський*).

Що таке мужність?

Мужність - це чеснота, яка схиляє нас зробити добру справу або відкинути зло хоч би навіть коштом власного дочасного добра чи й самого життя.

Св. Тома так навчає (II-II, п. 123):

Ми говоримо про мужність як чесноту. **Мужність - це чеснота, яка дає людині силу встояти перед найбільшими труднощами, які стримують її від досягнення своєї справжньої мети.**

Особливе завдання мужності - протистояти труднощам і небезпекам. А оскільки вона має особливе завдання й особливу мету та напрям, то служить добру в особливий спосіб і є особливою чеснотою. Це означає, що мужність має відрізнятися від інших чеснот і ясно вирізняється своєю власною оцінкою.

Мужність відкидає страх, щоб не боятися небезпеки. З іншого боку, злагіднює очайдушність або відвагу, яка без неї могла б завести людину в надмірну небезпеку і даремну діяльність.

У стислому значенні **мужність - це чеснота хоробрості,** яка протиставляється небезпеці смерті. Людина відважна, якщо, наражаючись на найбільшу небезпеку, не втрачає хоробрості.

Тому **мужність - це військова чеснота,** яка піддається небезпеці смерті, обороняючи справедливу справу, чи це буде в реальній війні, чи в боротьбі щоденного життя проти ворогів нашої душі і її спасіння. Мужність - це геройська чеснота, чеснота мучеників; вона відважно протистоїть смерті, хоч має внутрішній страх.

Мужність зміцнює воююча у війні; вона допомагає людині практикувати свою релігію, хоч її висміюють і переслідують. Мужність допомагає особі дбати про хворих або ховати померлих під час епідемії, хоч людина ризикує захворіти.

Головний акт мужності - витривалість, перенесення тягаря з доведенням справи до кінця. Чеснота мужності полягає не тільки в тому, щоб усвідомити небезпеку, а й у тому, щоб втриматися.

Хоробра людина втішається мужністю як чеснотою, як чимось добрим самим по собі. Вона старається мати її і виявити її вчинками, коли має нагоду втілити її.

Мужня людина має втіху душі завдяки її піклуванню про добро. Однак вона мусить зносити загрозу і тягарі, біль, а навіть смерть. В таких випробуваннях немає втіхи, тільки смуток.

Мужність - це чеснота, яка йде назустріч небезпеці, що часто приходить несподівано. Але мужність витримує, бо міститься в душі як звичка і включає тривале обмірковування та приготування до несподіваних нападів.

Перебуваючи у серйозній небезпеці, людина впадає у помірковану злість.

Мужність - це фундаментальна (або кардинальна) чеснота. Вона допомагає іншим чеснотам досягнути свою мету, попри перешкоди і загрози.

Мужність - значна й необхідна чеснота, але вона не є найвизначнішою зі всіх. З чотирьох кардинальних чеснот перше місце займає мудрість, друге - справедливість, третє - мужність, а четверте - поміркованість.

Хто має мужність?

Чесноту мужності мають ті, які з надприродних мотивів наполегливо й охоче підкоряються терпінню і труднощам, виконують важку роботу з відвагою і старанням. Характерною ознакою чесноти мужності є також відкладення справи до необхідного часу, якщо в даний час вона не корисна, не потрібна або заважка.

АКТИ МУЖНОСТІ

Є два акти, завдяки яким мужність виявляється назовні: 1. Дія. 2. Стриманість. Оскільки життя людини на цій землі є постійною боротьбою, вона матиме достатньо нагод для захисту добра, але будуть і такі часи, коли людина не зможе атакувати, а буде змушена пристосовуватися до обставин. З двох актів мужності важливіший і важчий акт - протиставитися і витримати. Для спільного блага більш болісно і більш героїчно протиставитися ворогові або терпіти зло, ніж атакувати. Психологічно легше атакувати зло, особливо коли людина в стані злості. Але терпіти недуги, переслідування чи смерть зі спокійним духом важко, бо стійкий, сильний дух вимагає мужності. Тому грецька трагедія показує героя як людину, що вміє відважно прийняти смерть, а християни завжди поважали мучеників як визначні приклади християнської мужності.

Мужність проявляється насамперед у непередбачуваних обставинах. Є очевидним, що той, хто реагує спонтанно, має більшу мужність, ніж той, хто реагує після детального розмірковування, обдумування чи обговорення справи.

Найвизначніший і найголовніший акт мужності - мучеництво. Св. Тома Аквінський навчає (II-II, п. 124):

Мученик - це особа, яка вмирає за віру, це людина, що правдиво свідчить і не відкликає свого свідчення, хоч би це коштувало їй

життя. Мучеництво - це акт чесноти, що стоїть за правдою і справедливістю проти всілякого переслідування.

Акт мучеництва є чеснотою мужності. Дехто каже, що мучеництво за віру є актом віри. Дехто називає мучеництво актом любові за правду. Ще інші вважають мучеництво актом чесноти терпеливості.

Але справжня суть мучеництва - це витримати у вірі, любові й терпеливості терор і болі смертельного переслідування. Тому мучеництво насамперед є актом мужності.

Справді, надприродна любов, задля якої терпить мученик, - це така визначна риса мучеництва, що є актом найбільшої досконалості. Мужність сама по собі не є найвизначнішою чеснотою, однак акт мужності є найвизначнішим актом. Адже мучеництво терпить задля любові, яка, як каже Святе Письмо (*Кол. 3, 14*), є «зразок досконалості».

Мучеництво у своїй цілісності й досконалості полягає в смерті заради високої мети. Християнське мучеництво - це вмерти за Христа. Бо поки смерть не завершила всіх діянь, людина ще не доказала цілком своєї непохитної витривалості і своєї незмінної волі.

Всі чеснотливі акти християнина є визнанням його віри. Тому всі чесноти, з яких походять чеснотливі акти, можна визнати причинами мучеництва. Бо особа може в час переслідування бути покликаною перетерпіти смерть, тому що дотримується якоїсь християнської чесноти. Однак у будь-якому випадку віра є головним прицілом (таргетом) атаки. Отже, можемо сказати, що віра, або правда віри, є причиною мучеництва для мученика.

Необхідність мужності

Чому чеснота мужності необхідна?

Щоб виконати волю Божу й досягнути значну чесноту.

Щоб зробити великі справи для спасіння душ та досягнути велику заслугу в небі. «І коли хтось бореться, то не отримає вінка, якщо не бореться законно» (*2 Тим. 2, 5*).

Чеснотою мужності ми найкраще можемо виявити свою любов до Бога. Ісус Христос і святі дали нам найкращий приклад цієї чесноти.

Мужність - важлива і визначна чеснота, хоч не найбільша з моральних чеснот. Добро, предмет кожної чесноти, належить до мудрості, ефективно до справедливості, і тільки оборонно, у сенсі усунення

перешкод, до мужності й поміркованості. Однак з останніх двох чеснот мужність таки більш визначна, тому що важко переступити через небезпеку смерті. Щодо досконалості кардинальні чесноти розміщені в такому порядку: мудрість, справедливість, мужність і поміркованість.

Мужність у подвійній своїй активності, атакуючи й опираючись злу, відіграє важливу роль у духовному житті. Є численні перешкоди і труднощі на дорозі, яка веде до досконалості. Щоб успішно досягти мети, треба беззастережно прямувати до досконалості. Не треба дивуватись, що є вороги, мусимо мати відвагу атакувати і здобувати, коли диктує мудрість. Мусимо бути постійними і витримати, а не піддаватися ворогові. І хоч би ми зробили великий поступ у духовному житті і здобули моральну перемогу над ворогом, чеснота мужності буде необхідна, щоб витримати пасивне очищення, яке Бог посилає на нас, щоб нас перевірити, зміцнити й очистити наш дух.

Мужність необхідна з двох причин.

Якщо природне людське життя є боротьбою, то тим більше це стосується духовного життя і турботи про досконалість.

Святе Письмо порівнює його з військовою службою: «Чи ж то життя людини на землі не служба? Чи ж не як дні поденника, дні його?» (Іов. 7, 1) або з бігом і боротьбою на стадіоні: «Хіба не знаєте, що ті, які біжать на перегонах, біжать усі, але лиш один бере нагороду? Біжіть так, щоб її осягнути! Кожний змагун стримується від усього; однак ті, щоб тлінний вінець здобути, а ми - нетлінний» (1 Кор. 9, 24-25). Крім того, ми, християни, є членами воюючої Церкви, яка знаходиться між різними націями, і тут не обійдеться без боротьби, для якої потребуємо мужності, щоб перемогло добро.

Сам св. Павло каже про те, скільки він змушений був натерпітись, скільки пережив небезпек: «У подорожах часто, у річкових небезпеках, у небезпеках від розбійників, у небезпеках від земляків, у небезпеках від поган, у небезпеках у місті, у небезпеках у пустині, у небезпеках на морі, у небезпеках від братів неправдивих; у праці та втомі, в недосипаннях часто, у голоді та спразі, часто в постах, у холоді й наготі!..» (2 Кор. 11, 26-27) «Хтось слабкий, а я не слабкий? Хтось спокушається, а я не розпалююся?» (2 Кор. 11, 29).

Мужність особливо необхідна священикові, який має dbати про спасіння безсмертних душ.

Христос дав йому приклад того, як відкидати диявольські спокуси, не страхатися, зносити спокійно, зрівноважено всі труднощі, пере-

пони, відразу, жах, нехіть, смуток, упокорення, терпіння, а навіть саму смерть.

Священик, наслідуючи Христа, потребує мужності, щоб перемогти людські вади, приниження, страх перед недугою, убожеством, немочами тіла; щоб робити важкі справи задля Божої слави і спасіння людських душ. Щоб не лякатися труднощів, треба пам'ятати слова Псалмоспівця: «Господь - моє світло й моє спасіння: кого маю боятись? Господь - мого життя твердиня: кого маю страхатись?» (Пс. 27, 1). «Бо ти, о Господи, даєш світло моему світлу; освітлюєш, мій Боже, мою темінь» (Пс. 18, 29).

Той, хто воює разом з Христом, може бути поранений, впасти, його можуть убити, але не перемогти. Тільки втікачів, які залишають поле бою, перемагають. Священик повинен пам'ятати: «...Я можу все в тому, хто укріплює мене» (Флп. 4, 13).

(*сi.: A. Benigar. - Op. cit. - P. 822-824; Royo Marin. - Op. cit. - P. 406; Thils. - Op. cit. - P. 309-314*).

Необхідність Тайни Миропомазання

Ісус Христос уділив апостолам Святого Духа ще перед своїм вознесінням, та однак не вистачало їм мужності і сили. Вони втікали, ховалися. Безстрашними стали щойно в день Зелених Свят, коли прийняли повноту Святого Духа. Вони одержали тоді сім дарів Святого Духа, а передовсім дар мужності, крім того, надзвичайні дари ласки.

(*о. Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина III. - Жовква, 1913. - С. 131-134*).

СТУПЕНІ ЧЕСНОТИ МУЖНОСТІ

Початкуючі в духовному житті завзято борються проти страху, який не дозволяє їм виконувати свої обов'язки.

Страх змагання і страх ризику та небезпеки. Треба знати, що людина має більші блага, ніж багатство, здоров'я, добре ім'я чи навіть саме життя. Це дар Божий - ласка Божа, необхідна для вічного життя. Тому треба дійти практичного висновку, що треба пожертвувати перше, щоб досягнути друге, яке залишається назавжди. З часом люди приходять до переконання, **що єдиним властивим злом є гріх**, тому за всяку ціну мусимо його уникати, хоч би мали потерпіти матеріально.

Страх перед критикою і насмішками. Дуже часто критика і насмішки людей стримують від виконання завдання. Дуже часто відважні люди, герої на полі битви стають боягузами перед критиками. Тут треба виявити свою мужність і не звертати уваги на критику й насмішки. Чесні та добрі люди не критикують і не висміюють, а підтримують те, що добре.

Страх, що не подобаються приятелям. Такий страх іноді більший, ніж страх перед ворогом. Однак треба пам'ятати, що краще подобатися Богові, ніж людям. Люди сьогодні кричать «слава», а завтра - «розіпни його». Той, хто стримує нас від виконання наших обов'язків, не є нашим справжнім приятелем. Св. Павло казав: «Якби я ще й людям хотів подобатися, я не був би Христовим слугою» (*Гал. 1, 10*). А тим більше ми не сміємо занедбувати своїх обов'язків задля пустої слави чи популярності. Оплески людей швидко стихають. «А хто хвалиться, нехай у Господі хвалиться. Бо не той випробуваний, хто себе самого поручає, а той, кого Бог поручає» (*2 Кор. 10, 17-18*).

Душі, які вже поступили - ті, хто на дорозі просвічення, стараються наслідувати Христа у своєму житті.

Ця чеснота виявляється у прихованому житті Христа. Христос показав свою мужність, коли жертвував Небесному Отцеві за людей. Він знає, що його життя закінчиться на хресті стражданнями, однак відважно йде вперед. Він терпить убожество, недостачі, умертвіння й послух. Його переслідують - Він утікає з Марією і Йосифом до Єгипту. Живе 30 років в укритті. Практикує покору.

Він виявив мужність у суспільному житті. Строго постить. Бореться із сатаною. Проповідує науку, яку євреї не сприймають: про духовне царство, покору, жертву, самопосяту і любов Божу. Протистоїть фарисеям і книжникам, картає їх. Уникає популярності, не хоче, щоб його оголосили царем. Виправляє помилки апостолів. Повертається до Єрусалима, хоч знає, що там його чекає смерть. На кожному кроці бачимо у Христа чесноту мужності, у слові й ділі, приміром, коли Він виганяє торговців зі святині.

Особливо Христос виявив мужність у своїх страстях. В час тортур та агонії Христос витривало молиться: «...будучи в агонії, ще дужче молився» (*Лк. 22, 43*). Показує спокій і врівноваженість, коли його заарештовують. Мовчки переносить очорнення і наклепи. Вчить нас терпеливості в час переслідування.

Досконалі душі бажають бути пожертвовані Богові. Нічого не лякаються. Все стараються робити на більшу славу Божу.

(Ad. Tanquerey. Spiritual Life. - P. 506-509; Moral Guide. - P. 41-42).

ЧИННИКИ ЗДОБУТТЯ ЧЕСНОТИ МУЖНОСТІ

Секрет нашої сили полягає в недовір'ї до себе й абсолютному довір'ї до Бога.

Ми нічого не можемо зробити без допомоги Божої ласки та Ісуса Христа: «Я виноградина, ви - гілки. Хто перебуває в мені, а я в ньому, - той плід приносить щедро. Без мене ви нічого не можете» (*Ів. 15, 5*). «Я можу все в тому, хто укріплює мене» (*Флп. 4, 13*). Покірні сильні тому, що покладаються не на себе, а на Бога. Ці дві диспозиції треба плекати в собі: **а) в покорі; б) в довірі до Бога** - можу зробити все. Довір'я до Бога - це сильний фундамент. Св. Павло каже: «Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і безсильне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильних, - і незначне світу та погорджене Бог вибрав, і те, чого не було, щоб знівечити те, що було, щоб жодне тіло не величалось перед Богом» (*1 Кор. 1, 27-28*).

Сильне переконання, що робимо те, що годиться.

Ці сильні переконання що робимо те, що годиться - великі правди, наприклад: кінець людини - смерть; все треба пожертвувати, щоб не втратити життя вічного; гріх є злом; маємо підкорити свою волю волі Божій. Ці переконання дають нам силу діяти правильно, не зважаючи на труднощі й небезпеки.

Тому важливо мати звичку йти за переконанням, діяти так, як нам диктує совість, в чому ми переконані.

Старатися передбачити труднощі, щоб бути готовими до них. Ми завжди розраховуємо на Божу допомогу. Передбачена перешкода вже ніби наполовину подолана нами.

Передбачити зло, яке може трапитися, щоб бути готовим протиставитися йому.

Через тривале роздумування ми готуємо свій дух до небезпек: як у час війни несподіваний напад на ворога, коли він не готовий, сприяє перемозі. Завчасу передбачені небезпеки менш страшні; страх, проти якого ставиться чеснота мужності, ослаблює наші сили, якщо суворо не поставимося до нього.

Коли ж лихо, що може трапитися, передбачимо, минає страх, воля звертає всі свої сили до досягнення добра.

Мати звичку протистояти меншим небезпекам, які щоденно трапляються. Таким чином, наш дух отримує здатність витримувати більше зло і вбачає необхідність мужньо ставитися до більших труднощів. Як вояки щоденними вправами готуються до важких і небезпечних справ, так і християнин протистоїть меншим труднощам, щоб бути здатним до великих. Помиляються ті, що бажають виконати чи здобути великі речі, а занедбують малі; якщо вони немічні в малих речах, то тим більше будуть немічні у великих: «Хто вірний у найменшій, той і в великому вірний; а хто нечесний у найменшій, той і в великому нечесний» (*Лк. 16, 10*).

Часте розмірковування про марноту й скороминущість дочасних речей. Можемо побачити марноту і минущість дочасних речей, коли порівняємо їх з вічними благами. Християнська мужність народжується тоді, коли внутрішньо переконуємося, що дочасне зло ніщо в порівнянні з вічним. Дочасне зло може послужити засобом до досягнення і збільшення вічного щастя. Тоді людина не боїться зла цього світу, не втікає від прикрощів чи труднощів, а радше приймає їх, щоб одержати нетлінний вінець. Також не ганяємось за втіхами і славою цього світу, а нехтуємо ними, бо вони перешкоджають нам до досягнення вічної щасливості. Тому нас не лякатимуть ані погрози, ані облесні слова, ми витримува- тимемо зло і будемо протистояти труднощам, щоб певно досягнути свою мету.

Гаряча любов до Бога, бо «любов бо, як смерть сильна» (*II. п. 8, 6*), тому робить улюбленого безстрашним; він здатний мужньо пере- терпіти всі прикрощі чи перенести спокійно найбільші нещастя. Якщо любов до створінь так сильно притягає серця смертних, як це бачимо зі щоденних спостережень, то тим більше налаштовує чиста любов до Бога, любов безкінечного добра!

Це ясно з прикладу св. Павла, який горів любов'ю до Христа і бажав терпіти та робив усе завзято задля Христа: «Хто нас відлучить від Христової любові? Горе чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч?.. Але в усьому цьому ми маємо повну перемогу завдяки тому, хто полю^ачв нас» (*Рим. 8, 35-87*). Тому багато допомагає роздумування про тужність Христа Спасителя, який показав це всім своїм життям, особливо в час страстей, коли

молився в Гетсиманському саду, аж до часу, коли, вмираючи на хресті, закликав: «Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?» (*Мт. 27, 46*). Святі апостоли застерігали вірних, щоб вони витримували все за прикладом Христа: «Власне, на це ви покликані, бо й Христос страждав за вас також, лишивши вам приклад, щоб ви йшли його слідами» (*1 Пт. 2, 21*). «Тому, отже, що Христос страждав тілом, ви теж озбройтеся тією самою думкою, а саме: хто страждав тілом, той перестав грішити» (*1 Пт. 4, 1*). І справді, багато християн, наслідуючи свого Вчителя, тішилися тим, що могли терпіти зневаги задля імені його. Тому сьогодні було б дуже бажаним, щоб християни, які мають незбориму мужність перемагати незліченну кількість ворогів, надихнули молодих гарячою любов'ю до Христа і, запалені сильно і бадьоро, були здатні воювати за християнську віру.

Приймати великодушно малі прикроці життя. Кожне покликання має в житті свої хрестики. «Нема кутика без хрестика», - каже наша приповідка. Труднощі є навіть у монотонному щоденному занятті. Якщо ми не навчимося приймати неминучі невігоди й малі досвіди щоденного життя, як, наприклад, холод, спеку, біль, протиріччя і невдячність, ми ніколи не зробимо поступу в християнській чесноті мужності.

Постійно молитися Богові про мужність, бо хоч правда, що молитва - це загальний засіб для всіх чеснот, тому що кожний надприродний дар приходить від Бога (*Лк. 1, 17*), однак коли йдеться про чесноту мужності, ми потребуємо особливої Божої допомоги задля несталої і слабкої людської природи, зраненої гріхом. Без Божої допомоги ми не можемо нічого зробити (*Ів. 15, 5*), аз його допомогою можемо все (*Флп. 4, 13*). Тому Святе Письмо постійно наполягає на тому, щоб ми просили Божої допомоги, бо Бог є нашою силою: «Бо ти - скеля моя й моя твердиня» (*Пс. 31 (30), 4*). «Бог Ізраїля... він дає народові потугу й силу» (*Пс. 68 (67), 36*).

БЛУДИ ПРОТИ МУЖНОСТІ

Святий Тома наводить три головні блуди проти мужності: боягузтво; нечулість до страху; відчайдушність, або нерозумна сміливість.

Боягузтво

Через брак мужності людина потрапляє в страх і відкидає все, що важке, прикре для здобуття добра; або страх перед смертю.

Хто боягуз? Той, кого хоч і застерігає сумління та оминає добре діло, бо боїться зусиль, старань і небезпек, пов'язаних з тим.

Корінь цієї вади - недовір'я до Бога, недостатнє старання, брак ревності й прихована гордість, яка боїться можливої ганьби. Шкода від цього велика. Боягуз ніколи не зробить сам нічого великого і часто перешкоджає іншим у їхній ревній праці.

Св. Василій Великий каже: «Тільки боягузи, тільки душі, що не черпають надії в Бога, дуже швидко піддаються і підкоряються в пристрастях.

Як у м'якому дереві зазвичай заводяться хробаки, так і смуток добирається до людей м'якого серця.

«Християнин не повинен боятися чи журитися в нещасті, втратити надію на Бога. Навпаки, бути мужнім, бо ж він живе у присутності Бога, що керує всіма нашими справами, зміцнює їх проти всіх противників та через Святого Духа навчає їх навіть тому, що треба противникам відповісти» (св. *Василій Великий* // переклад Митр. А. Шептицького. - С. 63).

Св. Тома навчає (II-II, п. 125):

Гріх порушує порядок в людських вчинках. Якщо говоримо про **страх упорядкований** - правильний і узгоджений з правильним розумом, то він характеризується тим, що людина оминає те, що повинна оминати; це добрий і не грішний страх. Справді, коли такий упорядкований страх уділяється душі як надприродний дар чи належність, тоді він є одним із сімох дарів Святого Духа.

Але **невпорядкований страх** відволікає людину від того, чого від неї вимагає чеснота, щоб напружитися і витримати щось. Це грішний страх, який називаємо боягузством.

Страх уникає того, що вважає злим, особливо відвертається від фізичного зла смерті. Такому злу протиставляється мужність. Тому очевидно, що грішний страх перебуває в опозиції до мужності.

Грішний страх є звичайно повсякденним гріхом. Але може стати тяжким, коли спонукає людину надужити Божий закон в тяжкій матерії, щоб втекти від того, чого боїться. Тому страх, який веде людину радше до заперечення своєї віри, ніж до прийняття мучеництва, є тяжким гріхом.

Однак страх дещо зменшує відповідальність людини і в цьому розумінні виправдовує гріх. Бо страх - це натиск, він намагається на волю і перешкоджає вільному виборі. Те, що робиться зі страху, хоч би якого великого, є звичайно вільним актом, але водночас у якійсь мірі невільним, бо його не було б, але є через страх. Отже, дія, виконана під тиском страху, двоїста - вільна і невільна. Але вільна настільки, щоб людина була за неї відповідальною, навіть за тяжкий гріх.

Нечулість до страху (св. Тома. 11-11, п. 126):

Якби людина через брак любові або через гордість була цілком позбавлена страху за якихось обставин, вона б відповідала за зло. Така нечулість суперечить здоровому глуздові. Якщо ж така нечулість походить тільки з недоумкуватості, що не є виною людини, то вона не є грішною.

Нечулість до страху перебуває в опозиції до мужності. Чеснота мужності упорядковує або умірковує страх так, що людина протиставляється великій небезпеці. Але нечулість - це туподумність, дурнота або гордість, яка не умірковує страх. Мужність зустрічає небезпеки, а для небезпек не існує.

Відчайдушність, або нерозумна сміливість (св. Тома. II-II, п. 127):

Відчайдушність полягає у надмірно відважних, нерозумно сміливих вчинках. Тут бачимо конфлікт із розумом, тому відчайдушність є поганим актом, або гріхом.

Відчайдушність надміру грішить проти чесноти мужності. Вона не розумна і не героїчна: з поспіхом піддається небезпеці, але по-дурному і нерозумно. Мужність упорядковує страх та імпульси щодо небезпеки; зле впорядкована і дико імпульсивна відчайдушність суперечить мужності.

Синопис мужності за святим Томою (II-II, п. 123).

Її головні акти - це мучеництво.

Несуб'єктивні частини (п. 128): задля її означеної матерії.

Інтегральні і потенційні частини:

Щодо дії: щодо мети - великодушність (п. 129); щодо засобів - величність (п. 134).

Щодо опору: проти теперішнього зла - терпеливість (п. 136); довготривалість (п. 136 а. 5); на виповнення чеснот - витривалість (п. 137); постійність (п. 137 а 3).

Відповідні дари Святого Духа - мужність (п. 139 а 1).

Відповідні блаженства: голод і спрага за справедливістю (п. 139 а. 2).

Протилежні блуди:

до самої мужності: несміливість, боязнь (п. 125); нечулість, байдужість (п. 126); відвага, сміливість, нахабство, поспіх (п. 127);

до великодушності: презумпція (п. 130); амбіція (п. 131); марна слава (п. 132); слабкодушність (п. 134);

до величності: ницість, підлість, скупість (п. 135); марнотратство (п. 135 а 2);

до терпеливості: нечулість; нетерпеливість;

до витривалості: несталість (п. 138 а); упертість (п. 138 а 2).

IV. ЧЕСНОТА СТРИМАНОСТІ

Що таке стриманість?

Стриманість - це чеснота, що впорядковує тілесні бажання, які людина відчуває завдяки смаку і дотику. Вона схиляє людину діяти згідно з наказом розуму.

Бенігар дає таке визначення: «Стриманість - це надприродна звичка, яку дає Бог, щоб гамувати чуттєві приємності, особливо смак і дотик, стримуючи їх використання розумом, просвіченим вірою» (A. Benigar. - Op. cit. - P. 827).

Всі моральні чесноти пов'язані між собою. Одна одній допомагає й одна одної потребує. Але всі чесноти мають свій початок і кінець в любові.

Перша чеснота - мудрість, яка веде всі чесноти на правильну дорогу, щоб вони не збочили з прямої лінії, щоб не було ні забагато, ні замало. Каже латинська приказка: «Virtus in medio stat» (чеснота стоїть посередині).

Друга чеснота - це справедливість, яка має керувати добробутом всіх людей і їхніми стосунками, віддаючи кожному те, що йому належить, справедливо й однаково.

Третя чеснота - це мужність, яка зміцнює людину в час небезпеки, страху, боягузтва й відчайдушності.

Четверта чеснота - це стриманість, яка вгамовує і стримує чуттєві імпульси, схильні до спокус і задоволень, щоб не впасти у гріх. Стриманість оберігає нас перед гріхом.

Сама по собі приємність добра і не грішна, бо сам Бог наділив людину помислами, які вона має право використовувати для добра. Вона стає злою тільки через перверзію - переверот, і коли людина не використовує її для добра, а на гріх. Кожен задум має свою мету, яку Бог надав йому законом природи.

Тому чеснота стриманості має керувати тими помислами, щоб не перекреслити закон, який Бог установив. Це не сміє суперечити законам природи й гідності людини. Ми не сміємо бути невілниками наших задумів. Маємо керуватися розумом, а не самими інстинктами, як звірята.

Вчення св. Василя Великого

Що таке стриманість? Стриманість, за святим Васиєм - це відмова від приємностей для подолання пристрастей, щоб досягнути святості життя.

Прямуючи до побожності, нам треба стримуватися від усього, чого прагнуть пристрастні люди. Вправління в цій чесноті не належить лише до приємностей в їжі, але насправді поширюється на все, що може бути перешкодою в (духовному) поступі (*III. II. 16, 2-3: АТВ. - С. 173*)

А в іншому місці: **«Стриманість - це усунення гріхів, вгамування пристрастей, умертвіння тіла в його природних прагненнях**, це початок духовного життя, дорога до досягнення вічних благ, вгамування спраги розкоші. **Розкіш - це велика примана до злого.** Вона є причиною того, що люди дуже схильні до гріхів: вона тягне душу, наче вудкою, до смерті. Той, хто їй не піддається, своєю стриманістю ухиляється від гріхів. А якщо й ухилиться від багатьох, але впаде в один - він уже нестриманий. Так само людина, яка має лиш одну недугу, вже не здорова» (*III. II. 17, 2, АТВ. - С. 174-175*).

І далі: **«Стриманість - це прапор людини, котра вмерла з Христом і вмертвила свої «земні члени»** (*Кол. 3, 5*). **Стриманість - це мати чистоти, підстава для здоров'я.** Вона готує добрі жнива для Христа, бо усуває «турботи цього світу» - розкоші життя й бажання благ, що лише «заглушують те слово (Боже - *авт.*), і воно не приносить плоду» (*Мт. 13, 22*). Перед стриманістю і дияволи втікають, бо

Господь нас повчає, що їх «виганяють лише молитвою і постом» (Мт. 17, 21; Ш. П. 18-АТВ. -С.176).

Стриманість - це плід Святого Духа. До плодів Святого Духа апостол передовсім зараховує стриманість (пор.: Гал. 5, 23); а далі повчає, що наше служіння через стриманість стає непорочним: «У трудах, у неспанні, у постах, у чистоті» (2 Кор. 6, 5-6); «у праці та втомі, в недоспаннях часто, у голоді та спразі, часто в постах» (2 Кор. 11, 27); «кожний змагун стримується від усього» (1 Кор. 9, 25). Немає речі, яка давала б у рівній мірі перемогу й панування над тілом, як стриманість (Ш. П. 16, 1-2; АТВ. - С. 172).

Вчення св. Томи (II-II, н. 141)

Чеснота - це звичка, яка схиляє людину діяти згідно з наказами розуму. Тепер же розум вказує на потребу міри й поміркованості; те, що виконує правильну потребу, є чеснотою. Це якраз чеснота стриманості.

З одного боку, на стриманість можна дивитись як на загальну чесноту, бо упорядкування, яке є предметом стриманості, знаходиться у всіх моральних чеснотах. Однак чеснота стриманості має особливий погляд на добро: вона стримує непоміркований потяг до того, що найбільш привабливе, заманливе. Тому стриманість є особливою чеснотою.

Стриманість контролює бажання, задоволення і приємність. Вона керує чуттєвими снагами і тілесними насолодами; вона також керує снагами, що обмежують тілесне зло. Мужність контролює страх перед злом. Стриманість контролює пошук приємних благ, а також контролює жаль або прикрий стан, спричинений браком такого блага.

Тілесні блага не можуть бути приємними, хіба що мають контакт з тілом особи, яка втішається ними. Головні тілесні блага - це блага поживи (їжа і напої) і сексу. Оскільки тілесний контакт поєднаний з уживанням цих благ, чеснота, яка впорядковує це, - стриманість, вона стосується дотику або контакту.

Головне вживання тілесних (чутливих на дотик) благ, яких стосується стриманість, - це збереження людської одиниці й роду. Ці блага мають більше відношення до дотику, ніж до зору, слуху, смаку чи нюху. Приємний смак, запах чи вигляд поживи відіграє другорядну роль. Головна роль поживи - підтримання життя. Та оскільки смак тісно поєднаний з дотиком (пожива має повний

контакт з органом смаку), присмаки, заправки і кількість їжі підпорядковані чесноті стриманості.

Стриманість - поміркованість керує вживанням тілесних благ, які належать до людської природи і нормальних потреб. Отже, ця чеснота врівноважує людські апетити до цих благ, тому людина повинна мати приємні блага згідно з життєвими потребами.

Оскільки міра є характерною рисою стриманості, вимогою до чесноти в цілому, то стриманість є головною, або кардинальною чеснотою.

Щодо значення стриманість займає четверте місце серед кардинальних чеснот після мудрості, справедливості та мужності.

БЛУДИ, ЩО СУПЕРЕЧАТЬ СТРИМАНОСТІ

Вчення св. Томи (II-II, n. 142)

Природа з'єднала приємність із дією, необхідною для життя. Людина може вживати стільки цих приємностей, скільки потрібно для її добра. Відкидати приємність настільки, щоб уникати того, що необхідне для збереження природи чи то індивідуального життя, чи життя людської раси; це було б блудом нечулості - байдужості.

Нечулість - це блуд, що суперечить чесноті стриманості. Та нечулість не можна плутати з абстиненцією (поміркованістю), яка корисна, а деколи й необхідна навіть у природному порядку. У надприродному порядку правильно і розумно, а то й чеснотливо добровільно повністю зрікатися сексу, а тим більше приємностей при споживанні їжі, щоб могли повніше віддатися посвяченому духовному життю і досконалості.

Нестриманість прямо протилежна стриманості. Арістотель (*Етика III, 12*) каже, що це дитячий гріх. І це порівняння виправдане, бо нестримана людина подібна до погано вихованої, свавільної і неслухняної дитини. Вона нерозумна, вперта, хоче все зробити по-своєму, не знає, де стриматися, і в ній посилюються ці погані риси тим більше, чим довше їй це дозволяється. Врешті (і далі як свавільне дитя), нестриманість можна виправити, тільки гамуючи і стримуючи її природні схильності.

Нестриманість - тяжчий блуд, ніж боягузтво, бо тут більший особистий вибір. Вона менш виправдана, ніж боягузтво, бо його швидше можна викоренити.

Нестриманість - більш ганебний блуд, бо віддається пристрастям, які спільні для людей і тварин. Вона прагне зрівняти людину з твариною. Нестриманість настільки ослаблює контроль розуму, що робить людину невільником бажань свого тіла. Отже, нестриманість є нелюдністю, невільництвом, соромом і ганьбою жертви в очах ближніх.

Вчення св. Василя про нестриманість

Приклад розкішного життя багача доводить, наскільки необхідна стриманість, щоб і ми не почували того, що почув багач: «Згадай, мій сину, що ти одержав твої блага за життя свого» (*Лк. 16, 25*).

Наскільки страшно є нестриманість, пояснював апостол, зараховуючи и до знаків відступництва: «Знай, що за останніх днів настануть скрутні часи, бо люди будуть самолюбиві...» (*2 Тим. 3, 1*), а назвавши більше видів злості, додав: «наклепники... непримирливі».

Святе Письмо карає Ісава за нестриманість як найбільше зло, бо за їжу втратив право первородства (*Бут. 25, 33*).

Нестриманість привела Адама до гріха. А всі святі відзначалися стриманістю. Приклад святих, блаженних і самого Господа в час його життя є для нас підмогою для стриманості... Стриманістю називаємо не цілковиту відмову собі у поживі, бо це було б навмисним нищенням життя; стриманість - це відмова собі у приємності для подолання пристрасті й осягнення святості.

Одним словом, нам, що прямуємо до побожності, треба стриматися від усього, чим задовольняються пристрасні люди. Вправління в цій чесноті не стосується лише приємності в їжі, а поширюється радше на все, що є перешкодою у поступі (*III. II. 16, II. Г. 31, 957-961A*).

НЕОБХІДНІСТЬ СТРИМАНОСТІ

Святе Письмо говорить, що всі ми потребуємо цієї чесноти. А особливо - релігійні особи. І всі сподіваються цього від них, хоч вони такі ж немічні люди, як і інші. Чим вище людина поставлена, тим більше потребує цієї чесноти.

Ми всі маємо однакові почуття, прагнення і спокуси. Сам святий апостол Павло застерігає: «Духом ходіте, і тіла пожадливістей не будете чинити; бо тіло пожадає проти духа, і дух пожадає проти тіла. Вони суперечать одне другому, так що ви не можете робити того, що хотіли б» (*Гал. 5, 16-18*).

А в листі до римлян (7, 21-25) робить висновок: «Отож знаходжу (такий) закон, що, коли я хочу робити добро, зло мені накидається; мені бо милий, за внутрішньою людиною, закон Божий, але я бачу інший закон у моїх членах, який воює проти закону мого ума і підневолює мене законові гріха, що в моїх членах».

Багато треба почуттів і сили, щоб тримати в рамках ці схильності, щоб вони не знищили чесного життя. Чимало людей потрапили під вплив пристрастей і загинули. Як багато сварок у родинах через пияцтво, розпусту, захланність! Треба вміти панувати над собою - бути паном своїх почуттів і вчинків, слухати розуму, а не пристрастей.

Христос дав нам чудовий приклад поміркованості й стриманості. Апостол Павло каже, що «ми повинні так користуватися цим світом, наче не користувалися ним» (1 Кор. 7, 31).

«Як день, - поведьмося чесно: не в ненажерстві та пияцтві, не в перелюбі та розпусті, не у сварні та заздрощах; але вдягніться у Господа Ісуса Христа і не дбайте про тіло задля похотей» (Рим. 13, 14).

Досвід доводить. «Дай серцю волю - заведе в неволю», - каже приповідка. Стриманість - це важка боротьба проти власного тіла. Св. Августин, який замолоду гуляв по світу, скаржився, коли постарів, як важко було йому переборювати себе. Він казав: «Лукавий окував мене кайданами, щоб мене побороти. Зі злої волі виходить пожадання, яке так опановує людину, що пристрасть стає необхідністю» (П. Л. 32, 753).

Розум доводить. Чеснота поміркованості - одна з найважливіших і найнеобхідніших чеснот у духовному житті особи. Людина мусить стримувати два найсильніші й найбільш настирливі інстинкти людської природи в межах, які диктують розум і віра. Інстинкт міг би легко довести до надміру, якби не було чесноти, яка врівноважувала б сильні вимоги тіла. Боже Провидіння наділило природу великими приємностями, поєднаними з необхідністю збереження людської індивідуальності і роду. Цим пояснюється прагнення людини до приємностей смаку і сексу, які мають шляхетну мету, яку надав Бог як Автор природи. І якраз через сильний імпульс, який походить з самої людської природи, сексуальна приємність легко може вийти поза раціональні та справедливі межі, а саме поза необхідні вимоги збереження життя особи і роду, у спосіб і обста-

вини, яких вимагає Бог. А оскільки людині легко вийти за межі розуму і ступити на шлях гріха, необхідна влита чеснота поміркованості, яка буде керувати і стримувати ці природні потяги.

Важливо визнати, що інстинкти, їхні функції і приємності, які включені у збереження людської індивідуальності чи роду, добрі самі по собі і мають шляхетну мету. Ці фундаментальні людські інстинкти не треба повністю придушувати, але помірковано використовувати їх згідно з правилами розуму, світла віри й особистого покликання та обставинами життя. Тому влита чеснота поміркованості дає людині можливість застосовувати ці функції і втішатися їхніми приємностями для чесної і надприродної мети. Та оскільки приємності, які б вони не були, легко ведуть поза розумні та справедливі межі, поміркованість схилить людину до умертвіння, яке поширюється навіть на правильні речі. Особа має більшу певність і запевнення остерегтися перед гріхом, маючи повний контроль над почуттями.

(cf.: *The Theology of Christian Perfection // by Antonio Royo Marin O. P. - P. 422; A. Benigar. - Op. cit. - P. 830*).

Чому чеснота стриманості необхідна?

Коротко можна сказати:

Щоб зберігати людську гідність.

Щоб уникнути багатьох тяжких гріхів.

Щоб прищепити справжні і необхідні чесноти.

Щоб зберегти внутрішній спокій.

Чуттєвість називають диким звіром у людині. Якщо не приборкаємо його стриманістю, він принесе нам руїну і смерть.

Святе Письмо каже: «Не потурай своїй душі та потузі своїй, щоб не ввели тебе в пожадання твого серця» (*Сир. 5, 2*).

«Не ходи слідом за своїми пристрастями і від похотей своїх стримуйся. Коли даси волю душі твоєї забаганкам, то осмішать вони тебе перед ворогами твоїми. Не втішайся життям розкішним - не в'яжи себе з таким товариством» (*Сир. 18, 30-32*).

«Сину, за життя випробовуй себе самого: зважай, що лихе для тебе, й тому не віддавайся» (*Сир. 37, 27*).

(cf.: *Guide to perfect Christian Living. - P. 144*).

Наука св. Василя про необхідність стриманості (Ш. П. 16).

1. Стриманість необхідна. До дарів Святого Духа апостол передовсім зачисляє стриманість (*Гал. 5, 23*); далі каже, що наше служіння завдяки стриманості стає безперечним: «у трудах, у неспанні, у постах, у чистоті» (*2 Кор. 6, 5-6*), а в іншому місці: «у праці та втомі, в недосипаннях часто, у голоді та спразі, часто в постах, у холоді й наготі» (*2 Кор. 11, 27*), і знову: «Кожний змагун стримується від усього» (*1 Кор. 9, 25*).

Немає речі, яка такою ж мірою давала б перемогу і панування над тілом, як стриманість. Вона - немов вуздечка на пориви молодості й пристрасті. Бо, як каже Соломон: «Не личать дурневі розкоші» (*Прип. 19, 10*). Чи є щось гірше, ніж тіло у розкошах і гуляща молодість? Тому каже апостол: «не дбайте про тіло задля похотей» (*Рим. 13, 14*) «котра ж (душа - авт.) розкошує, та живою вмерла» (*1 Тим. 5, 6*).

КОРИСТІ ЗІ СТРИМАНОСТІ

Стриманість дає нам велику духовну користь. Чим більше вгамуємо наші низькі пожадання, приборкуємо їх, тим легше буде нам відірватися від земних речей. Краще приймаємо високі речі, речі небесні. Легше нам буде піддатися волі Божій через віру, надію і любов.

Стриманість допомагає душі краще молитися. Краще зрозуміємо об'явлені правди і вічну красу. Ця чеснота допоможе нам бути тверезими, обережними, покірними, тихими, чистими, мирними.

Стриманість керує і впорядковує внутрішній світ людини, стримує людину від заборонених розкошів, упорядковує наші бажання, дає нам силу керувати нашою природою, бути її господарем, а не слугою.

Стриманість високо підносить людину. Бог дав ці інстинкти: одні - для збереження власного життя, інші - для збереження людського роду. Чеснота поміркованості керує головними інстинктами через стриманість в їжі і напоях, через чистоту і сором'язливість.

Якось грецький філософ Діоген (1³²⁴ до Р. Хр.) ходив з ліхтарем по торговиці в білий день. Коли його запитали, що він шукає, відповів: «Я шукаю людину!» Здивовані перехожі кажуть йому: «Ярмарок заповнений людьми, а ти шукаєш людину?» - «Це не

М

люди, а звірі, які не вміють панувати над своїми пристрастями, що поневолюють їх».

Чеснота стриманості приносить велику користь, бо вона керує нашими сильними інстинктами збереження людського роду і збереження власного життя та здоров'я. Отже, чеснота стриманості:

1. Підтримує людську гідність.
2. Підносить людину понад себе і робить її учасницею духовної природи ангелів.
3. Надає людині шляхетності, справжньої свободи духу.
4. Стриманість допомагає розумові, робить його швидким, здатним пізнавати найвищі речі і правди.
5. Зміцнює нашу волю.
6. Допомагає нам краще служити Богові.
7. Робить нас милішими для людей. Люди шанують стриманих, віддають їм честь, вивищують їх.
8. Стриманість дає нам можливість вести вище духовне життя, дає нам задоволення в духовному житті. Завдяки стриманості ми краще розуміємо Божі Тайни.
9. Стриманість оберігає нас від пристрастей, звертає до вищих, надприродних речей. Ми бачимо, крім краси земної, красу надземну, надприродну.
10. Стриманість необхідна також для збереження здоров'я і чистоти тіла. Багато хвороб, особливо венеричних, виникають через нестриманість. Пияки переважно мають хворі нирки, печінку, бо алкоголь «з'їдає» їх, а наркотики нищать мозок і поневолюють людину.

ВПРАВЛЯННЯ У СТРИМАНОСТІ

В уживанні przyjemностей треба звернути увагу на намір Творця, який створив і уділив przyjemностей людині. Уживаючи їх правильно, слід вважати, щоб przyjemності смаку і дотику виконувати з добрим наміром.

Звернути увагу на необхідність і потребу. Необхідність може бути подвійною: для збереження життя загалом або тільки щодо відповідного способу чи конкретного випадку.

Щодо першого стриманість вимагає, щоб дати тілові стільки поживи і напоїв, скільки потрібно для збереження і відновлення здоров'я та фізичних сил. Грішив би той, хто навмисне не давав би

тілові потрібної поживи і захворів або ослабив таким чином фізичні сили, що став би нездатним виконувати свої обов'язки.

Щодо другого вимагається, щоб пожива була пропорційною особі, ступеневі її спроможності, бо поміркована людина звертає увагу не тільки на те, що необхідне для збереження життя, а й на те, що стосується чесноти, ступеня і властивих урядів.

Тому, наприклад, те, що становить звичайну дієту для принців чи князів, для звичайних громадян є розкішшю; а те, що для звичайних громадян абияке, для селянина може бути найкраще.

Друге правило полягає в надприродній меті людини. Зважаючи на надприродну мету людини, християнин буде багато відмовляти своєму тілу задля вищих мотивів, особливо щоб уподібнитися Христові, який витерпів за нас. Як проріджуємо гілки плодового дерева, щоб краще плодоносило, так ті, що належать до Христа, повинні розпинати свої блуди з їхніми пожадливостями, як каже св. Павло: «Ті ж, що є Ісус-Христові, розп'яли тіло з його пристрастями та пожадливостями» (*Гал. 5, 24*). Християнин, який знає це правило надприродного життя, не лінуватиметься накладати на себе добровільні покути, щоб тримати себе у відповідних рамках.

Пам'ять про приклад Христа і святих буде запалювати нашу ревність до гамування наших пристрастей. Стародавні вчителі духовного життя починали навчати своїх учнів вгамовувати свої бажання і пристрасті (*пор.: Касіян, П. Л. 49, 205; Іван Ліствичник, П. Г. 88, 1073*).

Однак ми не можемо наслідувати святих у всьому, з них можемо дивуватися, але не у всьому наслідувати. Приміром, св. священномученик Йосафат робив дуже тяжкі покути, св. Василій навчав, **що треба** стримувати сміх (*Ш. П. 17, П. Г. 31, 961А*), і це правильно, **бо** надто голосний сміх зраджує непогамованість особи. Але деякі святі, **наприклад**, св. Франциск та інші, робили такі покути, які ми **не** змогли **б** зробити або робили **б** з себе нерозумне видовище для інших.

Яка різниця між стриманістю й поміркованістю?

Чеснота стриманості, що латинською мовою звучить «іетре-іапНа», скеровується до опанування дотику; а поміркованість, що перекладається: на латинську мову «аБВі±пепІла», належить до смаку.

Св. Василій, говорячи в цілому про стриманість, уживає термін, а говорячи конкретно про поживу, вживає слова (*К. П. 128: П. Г. 31, 1168С*).

Отже, оскільки чеснота стриманості має на меті керувати нашими схильностями до приємностей, які спричиняють смак і дотик, її суб'єктивну частину можна поділити на дві групи:

1. **Те, що стосується дотику:** подружня чистота; чистота; дівицтво.
2. **Те, що стосується смаку:** поміркованість, або абстиненція; тверезість.

Снага дотику

Подружня чистота - це моральна чеснота, яка керує бажаннями приємностей згідно з потребами життя і згідно рішення розуму, просвіченого вірою. Це вживання йде згідно з подружнім життям як дозволене і чесне, але і в неподружньому житті треба бути стриманим. Усім неодруженим суворо заборонено застосовувати цю силу, бо йдеться про продовження людського роду, а це обмежене лише подружнім станом.

Чистота неодружених керується зовнішніми актами, які зі своєї природи ведуть і готують злуку. Якщо подружня чистота звертає увагу лише на статеві акти, чистота неодружених належить до певних обставин, які стосуються подружньої чистоти.

Чистоту неодружених як частину стриманості треба розглядати згідно права й обов'язку стану життя, згідно вказівок розуму, просвітленого вірою. Іншими словами, практикування чесноти подружжя відрізняється від чистоти неодружених.

Дівицтво - це особлива чеснота, відмінна і досконаліша від чистоти, яка полягає в рішенні волі зберегти цілість тіла, уникаючи аж до смерті всіх добровільних приємностей.

Для дотримання справжньої чесноти дівицтво potwierджується обітом, і цим воно відрізняється від досконалої чистоти, яку мають ті, хто ніколи не порушив чистоту в своєму житті.

Снага смаку

Абстиненція, або поміркованість - це чеснота, що схиляє нас керувати поживою тіла згідно з настановами розуму, просвітленого вірою.

Як влита чеснота, поміркованість дуже відрізняється від набутої чесноти поміркованості. Набута чеснота керується тільки світлом

природного розуму і людина уживає поживу в ступені і мірі, згідно потреби або вимог здоров'я тіла. Але влита чеснота поміркованості також бере до уваги потреби в надприродному порядку (наприклад, поміркованість у дні, визначені Церквою).

Властивий акт поміркованості - це піст, який зобов'язує за приписом Церкви. Окрім загального церковного права є ще партикулярні закони, які зобов'язують деякі тільки групи (наприклад, монаші чини і релігійні згромадження чи інституції), або хтось може постити з власної волі, тобто побожності, або покутуючи за гріхи. Звичайно слухають поради духовного провідника або сповідника чи бодай ідуть за велінням совісті й мудрості.

Тверезість взагалі означає утримання від вживання алкогольних напоїв згідно з розумом, просвітленим вірою.

Алкогольні напої треба вживати помірковано, щоб не позбавити себе контролю над собою. Правильне вживання алкоголю може бути дозволене, а деколи навіть потрібне до здоров'я, але може стати причиною зла за деяких обставин.

Широке і вузьке значення стриманості

Пояснюючи славний віршик із Второзаконня (15, 9): «Гляди, щоб у твоєму серці не зродилась ось така грішна думка...», св. Василій звертає увагу на ступенювання чесноти стриманості:

1. «Я сам», і це «я» ототожнюється з «душею і розумом».
2. Те, що «наше», тобто наше тіло і думки.
3. Те, що «назовні нам», тобто предмети та інші нагоди життя. «Глядіти в своєму серці» - означає не звертати уваги на блага, які маємо, ані на предмети довкола нас, а на нас самих.

Звернення уваги на нас самих означає відректися всього у другій і третій категоріях. Цією легкою схемою св. Василій виправдовує втечу від світу і боротьбу проти тіла, або стриманість, «яка віщує людині, що вона вмерла з Христом і умиртвляє свої члени, які є на землі». «Бо ви померли, і життя ваше поховане з Христом у Бозі. Коли ж Христос, ваше життя, з'явиться, то й ви з ним з'явитесь у славі. Умиртвлюйте, отже, ваші земні члени: розпусту, нечистоту, пристрасті, лиху пожадливість, зажерливість, що є ідолопоклонство» (Кол. 3, 3-5).

Ця стриманість є «матір'ю чистоти», забезпеченням здоров'я, ефективним відсуненням перепон до вірності доброї праці в Христі».

Однак коли береться до уваги аскетичне навчання, вираз «світ і тіло» має моральне значення, що є бунтом проти справжньої людської природи (мое «я», філософська схема, втрачає вартість щодо точності). Однак треба зберігати, задля практичної користі, бо деякі спокуси справді виглядають злученими з тілом, а деякі - із зовнішніми об'єктами.

Можна сказати з Іваном Ліствичником, що стриманість - це ім'я, спільне для всіх чеснот (*Thilostratus. Vita Apollonii, 8.7*), або в конкретнішому розумінні - що її дією є «контролювати нерозумну частину людини» (*Theatetus 17ab*) та підбивати спокусу тіла (cf.: *The Spirituality of the Christian East // by Tomas Spidlik S. J. - Kalamazoo: Mich., 1986. - P. 217*).

Стриманість у стародавніх філософів

Походження слова. Слово «стриманість» означає силу, яку хтось має над самим собою або над чимось.

Основне значення цього слова найкраще висловлюється прикметником «стриманий». Формально це слово означає «мати владу над самим собою, бути в стані, тобто мати силу або бути в становищі сили»: має силу над чимось: чи йдеться про силу фактичну, матеріальну чи духовну.

Отже, означає «володіння, панування над самим собою або над чимось у тому значенні, що хтось може мати її або не мати, комусь може бракувати стриманості, а інший може контролювати щось чи зносити щось, тобто стерпіти, стриматися від чогось (*Ксенофонт Мем. II, 1*). Може означати також «витривалість», або «стійкість - постійність людини» (*Сим. 8, 27*).

Стриманість відіграє важливу роль у філософській етиці класичної Греції та еллінізму.

Сократ згадує про стриманість як кардинальну чесноту... (*Ксенофонт Мем. I, 5, 4; пор.: Філон Сом. I, 124*).

Арістотель присвячує цій чесноті цілий розділ в Етиці (*Ник. VII, I-II. - С. 1145; пор.: Етик. М. II, 4-6. - С. 1200*). В кінці дискусії подає визначення, відрізняючи її від мудрості (*М. II, 6, стор. 1203B, 13*). Він коротко дає таке визначення (*Про чесноти і блуди, 2. - С. 1250 а. 9 Ф*).

Стоїки навчали так само. Найкраще визначення стоїків подає Секстус Емпірікус (*Math. IX, 153, cf.: Stob. Eel., II, 61, II f; Diog. L. VII, 92*).

Для стоїків ця чеснота підпорядкована чесноті мудрості (*Стб. Екл. II, 60, 20; Діог. Л. VII, 92*) і належить до доброти (*Плут. Реп. 15 II, 1040ф*). Стриманість обстоює ідеал вільної і незалежної людини, яку ніхто не контролює, а вона контролює все, всі речі; яка стримана, береже свою свободу від диких пристрастей; здобуває етичне значення через гуманістичне зрозуміння життя, яке має за мету свободу.

Філон високо оцінює чесноту стриманості. Ця вищість виявляється в опануванні себе самого: це стосується поживи, сексуальності і вживання мови (*Дет. Пот. Тус., 101 фф; Спек. Лек. II, 195*). Людина мусить повернути від пожадливості до стриманості; від нестриманості до стриманості; від непоміркованості до поміркованості...

Стриманість поєднується з аскетизмом (*Лек. Алл., III, 18*). Це є припущення людського щастя. Аскетичний погляд Філона походить від космологічного дуалізму, який знецінює матерію. Стриманість прагне до знехтування всіх матеріальних бажань, які не є необхідними для існування. Отже, є велика різниця порівняно з класичним поглядом.

Есенці також високо оцінювали стриманість (*Йос. Бал., 2, 120*). Стриманість стосується матеріальної поведінки, поживи і сексу, їхнє життя має бути чистим (*Там же. 2, 150*). Ті, хто хоче злучитися з ними, мусять вправлятися в стриманості (*2, 138*).

(*cf.: Theological Dictionary of the New Testament. - Vol. II. - P. 339-342*).

Значення стриманості

Св. Василій каже, що стриманість:

1. Мати чистоти, підтримка здоров'я... (*III. II. 18*).
2. Усуває гріхи... (*III. II. 17*).
3. Дає нам Святий Дух... (*III. II. 16*).
4. Підтримує людську гідність.
5. Підносить людину над собою і робить її уважною.
6. Підносить людину до природи ангелів.
7. Надає людині елегантності, справжньої свободи духу.
8. Допомогає розумові, робить його швидшим і здатнішим пізнавати найвищі правди.
9. Зміцнює нашу волю до доброго.
10. Допомогає нам краще служити Богові.

ЧАСТИНА 3

ДУХОВНА ТЕОЛОГІЯ - АСКЕТИКА
СУЦІЛЬНІ ЧАСТИНИ КАРДИНАЛЬНИХ
ЧЕСНОТ: МУДРОСТІ, СПРАВЕДЛИВОСТІ,
МУЖНОСТІ, СТРИМАНОСТІ

Розділ IV.
СУЦІЛЬНІ ЧАСТИНИ
КАРДИНАЛЬНИХ ЧЕСНОТ

I. СУЦІЛЬНІ ЧАСТИНИ ЧЕСНОТИ МУДРОСТІ

Згідно з ученням св. Томи (*II-IIy n. 48*) є вісім суцільних частин, які вимагаються для вдосконалення чесноти мудрості. П'ять із них належать до інтелектуального аспекту, а три - до практичного. Кожна частина бере участь у відповідних обставинах, однак не за всіх обставин ця чеснота вдосконалюється.

- I. Пам'ять.
- II. Зрозуміння теперішнього - розум.
- III. Слухняність - здатність до навчання, податливість.
- IV. Хитрість.
- V. Розум.
- VI. Передбачливість.
- VII. Зіркість, пильний догляд.
- VIII. Обережність.

ПАМ'ЯТЬ

Що таке пам'ять?

Пам'яттю називається зберігання думок розумом. Обов'язок розуму - особливо пригадувати Бога, думати про Нього, щоб згадка про Бога була джерелом усіх думок і спрямованості всього життя людини.

Спосіб, яким послуговується душа в своїх функціях, пояснює св. Августин (*II. Л. 40, 805-809*), - це образ Пресвятої Трійці.

Мудрість має справу з безпосередніми обставинами й засобами, яких потребує для правильного і розумного способу ведення особи. Тут людині служить досвід, а досвід записує пам'ять. Тому пам'ять належить до мудрості (*св. Тома. II-II, n. 49*).

Вчення св. Василя

Св. Василій Великий навчає і постійно підкреслює необхідність пам'ятати про Бога.

Обов'язок християнина - пам'ятати про Бога

Св. Василій запитує: «Що властиве тому, хто їсть і п'є з чаші Господньої?» І відповідає: «Постійно пам'ятати про того, хто помер і воскрес для нас» (*пор: 2 Кор. 5, 15*).

«Що властиве тим, хто зберігає таку пам'ять? Не жити більше для себе самих, а для того, хто вмер і воскрес за них» (*П. Г. 31, 869С*).

Бог замешкує в нас через пам'ять про Нього

У другому листі до Григорія (*П. Г. 32, 229В*) св. Василій пише: «Молитви, які йдуть після читання, налаштовують душу свіжо й квітуче та порушують любов до Бога. Добра молитва та, яка викликає в душі поняття про Бога. Це замешкання Бога, тобто Бог замешкує в нас завдяки пам'яті про Нього. Так стаємо святиною Бога, коли наша пам'ять не переривається земними стараннями, ані наш розум не турбується раптовими пристрастями, але, як любитель Бога, до Нього вдається, відкидаючи пристрасті, які провокують до непоміркованості й витримує в тому способі життя, яке веде до чесноти» (*св. Василій. Лист 2 до Григорія. П. Г. 32, 229В*).

Хочу зробити зауваження щодо відомого висловлювання: «Пам'ятай про Бога». Мій професор Іван Ґрібомонт підкреслював, що ця формула не має довгої передісторії, і виглядає, що її вибрав Василій (*Молитва, 389*), вона навіть не належить до моральної філософії греків: згадується п'ять разів, без особливого підкреслення, у Філона, а також рідко у Климента Олександрійського та в Оригена, але без згадки на молитву» (*Там же. 390*). Ця думка про Бога, за св. Васи́лієм, сприяє «доброму налаштуванню» душі (*К. П. 157, 1185А*) і робить її здатною чинити за своєю волею (*Ш. П. 5, 924 АД*), бо викликає любов до того, хто безнастанно дає їй безмежні добродійства (*ЛП. П. 2,909В; 913А; 5, 921В; К. П. 212, 1224ВС; Втор. III, 77ВС*) - стримує в дійсності, щоб не грішити (*К. П. 196, 1212Д; 1213А*); від цієї пам'яті християнин не повинен дозволити нікому відірватися (*Лист 22, 288В*). Але формула цього тексту, що приписується «пам'яті», має роль не тільки послуху Божим заповідям, а й самого замешкання Бога в нас, і те, що ми стаємо «святиною Божою», є, без сумніву, серед найбільш визначних і піднесених формул.

Через пам'ять у нас розвивається любов до Бога

«Більш ніж щось інше пильнуй своє серце, бо з нього б'ють життя джерела» (*Прп. 4, 23*), щоб ніколи не покинути думки про Бога, ані збезчестити чудові речі, які Він створив, фантазмами марних речей, а продовжувати святі думки так, щоб наче нестерта печатка відбилась на нашій душі з постійного і чистого спогаду. Так у нас розвивається любов до Бога, яка спонукає нас до дотримання Божих заповідей безперестанку і постійно. І це Господь доводить: «Якщо любите ви мене, то мої заповіді берегтимете» (*Ів. 14, 15*); «А в любові моїй перебуватимете, коли заповіді мої будете зберігати, як і я зберіг заповіді мого Отця і в його любові перебуваю» (*Ів. 15, 10*).

Треба зауважити, що прислівник «збентежено» св. Василій вживає тільки тоді, коли говорить сам Божий Син. Цей прислівник підкреслює і дає сильне переконання, яке «бентежить», «порушує», «вважає» (*пор.: К. П. 31, 115; 31, 1161А, і також К. П. 118, 31, 1161С, де знаходиться цей прислівник*) (*св. Василій. III. П. 5, П. Г. 31, 922В*).

«...Хто їсть і п'є, завжди згадує Того, хто вмер і воскрес, і так обов'язково вчимося зберігати перед Богом і Його Христом вчення, що передає апостол, кажучи: Бо любов Христа викликає в нас цю думку: коли один помер за всіх, то всі вмерли. А Він помер за всіх, щоб ті, хто живе, жили вже не для себе самих, а для Того, хто за них помер і воскрес» (*Про Хрещення. П. Г. 31, 1576Д*).

Пам'ятати, що Господь усе бачить

«Пам'ятайте, отже, голос того, хто сказав: "Чи я ж не сповнюю небо й землю? - слово Господне" (*Єр. 23, 24*) і "Чи то ж я Бог лише зблизька, - слово Господне, - а не Бог і здалека?" (*Єр. 23, 23*) і "де двоє або троє зібрані в моє ім'я, там я серед них" (*Мт. 18, 20*). Ми повинні виконувати наші справи, наче на очах Господа, і формувати кожну думку, знаючи, що Він дивиться на нас...» (*III. П. 5, П. Г. 31, 924АВ*).

Пам'ятати про Божі добродійства

Св. Василій говорить про диспозицію чи налаштування душі у служінні Господеві. Бо всередині душі, тобто в найглибших закутинах серця, вирішуються «за» і «проти» в служінні Господеві.

І достатньо одного таємного блуду, щоб зруйнувати добру справу, яку можна було зробити. Про правильне налаштування душі св. Василій говорить у багатьох місцях (*К. П. 158, 1185В; 160, 1188А; 166, 1192В; 168, 1193А; 172, 1196А; 176, 1200А; 180, 1204А; 185, 1205А*) і т. д. Тут дається формальне визначення. Треба зауважити, що не кожне налаштування, хоч і не грішне, добре, а тільки те, яке оживлене найгарячішою любов'ю - безмірне бажання подобатися Богові.

У *К. П. 157* св. Василій запитує: «З яким налаштуванням душі ми повинні служити Богові? І в чому полягає таке налаштування?»

І відповідає: «Вважаю, що добре налаштування душі - це гаряче бажання подобатися Богові, і воно повинно бути ненаситним, незмінним, якщо діє з допомогою мудрої і витривалої контемпляції славного Божого маєстату, з допомогою вдячних думок і безнастанної пам'яті про добродійства, які походять від Бога. Це все викликає в душі те, про що сказано: "будеш любити Господа, Бога твого, всім серцем твоїм, усією душею твоєю, всією думкою твоєю й усією силою твоєю" (*Мр. 12, 30*), або наприклад, того, хто каже: "Як лань прагне до водних потоків, так душа моя прагне до тебе, Боже" (*Пс. 42(41), 2*)».

З таким налаштуванням душі треба служити Богові, виконуючи те, що сказав апостол: «Хто нас відлучить від Христової любові? Горе чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи небезпека, чи меч?» (*Рим. 8, 35; К. П. 157, П. Г. 31, 1185 АВ*).

Чому людина менше пам'ятає про Бога? Бо забуває про Божі добродійства, бо невдячна добродієві (*К. П. 294, П. Г. 31, 1289В*).

Пам'ять про Господні слова викликає в нас Святий Дух (*П. Г. 31, 900В*).

ЗРОЗУМІННЯ

Що таке зрозуміння?

Зрозуміння теперішнього означає, що людина може розважити, правильна чи неправильна якась річ або дія, морально добра вона чи погана, придатна чи непридатна. Як навчає св. Тома (*П-П, л. 49 2а*): «Зрозуміння не як снага розуму чи інтелекту, а як зрозуміння речі, що необхідне для мудрого вчинку. Отже, зрозуміння належить до мудрості».

«Зрозуміння - це звичка перших принципів. Це та габітуальна звичка свідомості фундаментальних і самоочевидних правд (моє існування, правильне думання і сам факт, що якась річ не може бути і не бути в тому самому часі, існувати і не існувати) (I-II, п. 57a2).

Тут ідеться про дар розуму, про що вже була мова раніше.

Що таке дар розуму? (II-II п. 8)

Людина від природи має силу досягнути значення речей і схопити реальність в її суті. Це природна сила розуму, інтелекту, зрозуміння. Але людина потребує чогось більшого, ніж природного розуму, щоб зрозуміти мету, задля якої вона існує, і засоби, щоб її досягнути. Для цього людина потребує світла дару надприродного зрозуміння.

Світло надприродного зрозуміння не дає людині наукового знання Божих речей, тож людина не знає їх із віри. Через надприродний дар людина пізнає тайни віри певно, але недосконало. Вона бачить, що ці тайни не мають суперечностей, і погоджується на їх правду задля слів Божих. Отже, вона тримається цих правд вірою.

Дар розуму дає знання правд віри і речей, підпорядкованих вірі, як, наприклад, людські дії, які випливають з віри. Тому цей дар не є суто спекулятивним чи теоретичним; він є також практичним, або директивним, керуючим.

Як дар любові, який є любов'ю, ласкою і приязню Божою, є у всіх, хто має освячуючу ласку, так і дар надприродного зрозуміння знаходиться в них.

Без освячуючої ласки ніхто не може мати дару надприродного зрозуміння.

Дар надприродного зрозуміння дає розумові людини світло віри. В цьому світлі дар мудрості дає людині силу правильно розцінювати Божі речі; дар знання робить людину здатною правильно розцінювати створені речі; дар ради спонукає її застосовувати мудрість і знання до окремих людських вчинків.

Шосте блаженство «Блаженні чисті духом, бо вони побачать Бога» відповідає дарові надприродного зрозуміння. Тут є особлива чистота розуму й серця, очищеного від злих фантазмів, зрозуміння правди віри. Таке зрозуміння бачить Бога в його створіннях на землі і буде втішатися Ним після того в небесному видінні.

Плід Святого Духа, званий вірою, тобто певність віри також відповідає дарові духовного зрозуміння.

СЛУХНЯНІСТЬ - ЗДАТНІСТЬ ДО НАВЧАННЯ, ПОДАТЛИВІСТЬ

«Слухняність, або готовість приймати науку, податливість роблять навчання корисним і плідним. Вперта особа ніколи не є розумною особою. Слухняність і готовність приймати науку служать мудрості й належать до неї» (св. Тома. II-II, п. 49 а3).

Слухняність - це особлива чеснота. Вона сприяє гнучкості у сприйнятті навчання, насамперед у площині правди, а потім - у дії.

Слухняність приймати науку й настанови має свою власну вартість. Треба бути розумним, інтелектуальним, обдарованим мудрістю і зрілістю, щоб бути «слухняним» та податливим, щоб сприймати науку в автентичному значенні цього слова. Тут не йдеться про послух чи непослух. Не треба скрізь застосовувати суворий авторитет (так уникнемо формального непослуху).

Походження чесноти слухняності. Слухняність з латинської мови «*ІосіШаБ*» — «*тjамущiсть*», «*тjамущий*», тобто той, хто має силу сприймати навчання, здібний до науки, слухняний.

Рiзниця мiж слухнянiстю та послухом. Слухняність - вроджена. **Послух - це акт, слухняність - стан.** Послух належить до обов'язку, слухняність є потребою. Послух завжди є формою стримування, слухняність - це схильність. Її обсяг чудовий. Вона переходить межі обов'язку й поширюється поза необхідні речі. Вона пристосовується не тільки до наказу, а й до сугестій - підказування; не тільки до настоятеля, а й до провідника, не тільки приймає, а й шукає...

Небезпеки чесноти слухняності. Слухняність, або підлеглість - це одна з найбільш небезпечних чеснот, бо може підпасти під удавання, фікцію, замаскування і зійти на дуже низький рівень невільництва, вона пригнічує особисту відповідальність.

Слухняність чи підлеглість може бути збоченою. Хтось може бути слухняним з різних мотивів, приміром, зі страху, з інтересу, бо має користь із того; через химерність, з примхи або з інших невисловлених причин.

Є страх чеснотливий і святий, як от реверенційний - шанобливий, синівський, але є також страх нерозумний, який не гідний керувати нашими діями.

Слухняних зі страху є більше, ніж думаємо. Це хворі духом, люди слабкої волі, які озираються на інших. Вони наче невільники.

Є деякі слухняні задля інтересу, за гроші, за кар'єру і т. д.

А деколи стають такими з примхи. Є слухняні не з моральних причин, а з удавання, свого власного уподобання. Підлягають там, де їм подобається і як їм вигідно.

Слухняність актуальним ласкам

На порушення Божої ласки людина має бути якнайбільше податлива - слухняна Божим натхненням. Це впливає з самої необхідності порушення ласки.

Ця слухняність базується на високій оцінці Божої ласки і налаштуванні душі:

Причини, з яких Божа ласка заслуговує на високу оцінку

1. Тому, що Бог є нашим найлюбішим Батьком, від Нього все походить. Він показується нам як Господь найвищої сили, Який дбає про нас. Він є для нас найщедрішим Добродієм, нашим Приятелем, Який співчуває нашій нужді, нашому горю.

2. Бо ціна за неї - життя і кров Ісуса Христа.

3. Бо вона є початком надприродного життя і поступу аж до правдивої святості життя.

4. Бо її потребуємо для богоугодного життя. Бо не знаємо навіть про себе самих «...про що бо нам молитися як слід» (*Рим. 8, 26*). «Бо ж міркування смертних нужденні, непевні задуми наші; бо тлінне тіло обтяжує душу, і земне шатро придавлює вельми клопітливий дух. Ми ледве відгадуємо те, що на землі, з трудом знаходимо те, що в руках наших, - а хто дослідить те, що на небі?» (*Муд. 9, 14-16*).

5. Бо йти за нею - це ступати дорогою мудрості: «киньте безумство - й житимете, ходіть дорогою розуму» (*Проп. 9, 6*). І не тільки одержите силу дітьми Божими стати (*пор.: Ів. 1, 12*), але й діяти Духом Божим: «Усі бо ті, що їх водить Дух Божий, вони - сини Божі» (*Рим. 8, 14*)- тобто жити життям, яке гідне синівства Божого.

6. Бо нічого гіршого й небезпечнішого не може бути для людини, як занедбати й бути невдячним Богові за таке велике добродійство (*cf.: A. Benigar. Compendium Theologiae Spiritualis. - P. 140-141*).

Слухняність Святому Духові

Оскільки воля Божа є наша святість (1 Тим. 4, 3), необхідно, щоб ми виконували Божу волю, яка проявляється спрямуванням до святості. Тож практичний принцип духовного життя полягає у слухняності й підкоренні себе натхненням Святого Духа.

Ця слухняність обов'язково супроводжує вірність виконання Божої волі, чи то через послух, чи то через євангельський закон, чи то через посередній намір.

Треба завжди доручати великодушність і довір'я, бо коли Бог чогось вимагає, виявляє свою волю й водночас дає свою ласку.

(cf.: Charles-Andre Bernard, S. J. *Compendio di Teologia Spirituale* // II, Ed. - Romae, 1973. - P. 220).

Слухняність духовному провідникові

Слухняність духовному провідникові вимагає від того, що його треба провадити, твердого налаштування духу, щоб **уміти слухати, старатися зрозуміти, сприйняти науку і йти за розумними порадами**, не звертаючи уваги на те, хто щось говорить.

Підданий не зможе одержати з духовного проводу бажаної надприродної користі, якщо не має задовільної слухняності духовному провідникові.

Слухняність людині чи вчителю потрібна для того, щоб краще пізнати волю Божу. Духовний провідник і той, кого він веде, повинні спільно визначити те, що від них очікує і чого бажає Бог. Отже, перед Господом між ними повинна бути якнайбільша готовність до слухняності.

Дехто не має жодної слухняності - не вміє слухати, а говорить багато з наміром поінформувати духовного провідника про події, безперервно розмірковує про непотрібні речі, не звертаючи уваги на час і директора, переходить з однієї речі на іншу без жодної логіки і виглядає, що не має наміру глянути в справу глибше.

Дехто не старається зрозуміти, тому виглядає, що його розмова є тільки біологічною або психологічною потребою чи засобом пізнання й осягнення; не видно в них прагнення вловити новий аспект або новий спосіб бачення, їхня інтелігенція не хоче слухати.

Дехто впертий, і його нелегко переконати, він не має гнучкості, необхідної для змін і перетворень. Тому «вдосконалення», які допо-

могли б їм зреформуватися за певних обставин, не мають сенсу. Вони наче затверділи в одному визначеному осягненні, спрямовані своїм способом судити й бачити. Для них слухняність - це дуже важка річ.

Прикмети слухняності

Слухняність повинна бути мужньою. Не можна плутати її з дівчацтвом. Той, кого провадять, має велику відповідальність за справу освячення. Він повинен бути зацікавлений. Мусить старатися пізнати волю Божу, повинен визначитися, що має шукати і як відповідати. Врешті-решт, його совість має вирішити, що робити тепер, бо мусить «діяти» і «жити» в повній відповідальності.

Слухняність не сміє пхати духовного провідника в центр праці освячення, він є тільки підтримкою і проводом, в центрі ж праці перебуває підданий.

Не треба плутати слухняність з абулією - ослабленням волі. Є люди, які самі нічого не хочуть вирішувати, тому звертаються до духовного провідника, щоб уникнути персонального рішення.

Слухняність не можна також плутати з інерцією (бездіяльністю). Дехто не хоче робити зусиль, думати або самостійно щось змінювати, тому йде до духовного провідника, бо ж легше говорити з іншим, ніж читати, студіювати чи самому змінювати. Така слухняність є нічим іншим, як інтелектуальними лінощами, замаскованими під чесноту.

Дехто ніколи не дійде до зрілості, бо воліє радше залишитися у спокійному дитинстві, не знати неминучих проблем життя, віддалитися від скомплікованих реалій існування. Така слухняність є нічим іншим, як дівчацтвом - інфантилізмом. Такі люди очікують, що провідник вирішуватиме за них (*cf.: Gustav Thils. Santita Cristiana. Compendio di Teologia Ascetic Ed. Paoline. - Alba, 1960. - P. 777-779; 384*).

Досконалість слухняності

Тепер ми можемо пізнати, в чому полягає досконала слухняність чи підлеглість Божим натхненням.

Коли маємо натхнення у формі провітлення або спонуки й коли менш-більш ми свідомі їх як таких, мусимо дати судження, згідно

з правилами розрізнення духів, чи вони від Бога; і якщо виглядає, що приходять від Бога, мусимо вірно йти за ними. Але мусимо бути уважними, як каже св. Ігнатій, пильно відрізняючи «актуальний час натхнення від часу, в якому душа залишалася ревною і далі відчуває послідовні потіхи. Мусимо так діяти, бо в іншому періоді душа часто робить різні рішення й пропозиції, які базуються на її попередніх звичаях і які є наслідком її власних ідей і суджень...» (*Духовні вправи, «Правила розрізнення духів», II, 8 п. 336*). Але коли маємо натхнення й усвідомлюємо вплив, наша слухняність буде полягати в тому, щоб:

- 1) бути дуже уважними, робити всі речі згідно зі світлом віри;
- 2) цінувати добрі думки, які приходять до нас;
- 3) бути зібраними, щоб не занедбати цих думок чи не звертати на них уваги;
- 4) пильно застосовувати для кращого служіння Богові всі ті засоби, які просвітлюють або порушують нас ззовні, як-от добрий приклад, духовні настанови, побожне читання чи будь-які інші зовнішні спонуки, заохочення, що спомагають внутрішню ласку. Тому слухняність є не що інше, як досконала вірність йти за вказівками Божої волі, ні на що не звертаючи уваги, або, іншими словами, слухняність - це активна згода з Божою волею (*cf.: The Theology of the Spiritual Life // by Joseph de Guibert, S. J. - New York, 1953. -P. 115-116*).

Необхідність слухняності

Вчителі духовного життя завжди навчали, що досконала слухняність натхненням Святого Духа дуже важлива, оскільки в здобутті досконалості, як і кожної праці за спасіння, ініціатива приходить від Бога, а не від людини. Тому праця над нашим спасінням мусить брати початок від Бога.

Це тим більше вірно, бо власні думки людини боязливі, і тільки Бог може надихнути нас справді великодушними рішеннями (пор.: «молитва Соломона»), щоб одержати мудрість (*Муд. 9, 13-18*).

Врешті, ми завжди безпечні, коли йдемо за тим, що Бог нам доручає, бо тоді діємо згідно з Його волею, і певні, що Бог дасть нам необхідні ласки, щоб виконати справи, які Він нам доручає.

Оскільки Господь Бог впливає на наше духовне життя, Він є головною причиною, яка пояснює, чому християнин повинен підкорятися впливові ласки.

Ласка відчиняє нашу душу перед Богом, а гріх - замикає.

Це відкриття душі перед Богом здолає нашу неміч, невиспачальність, непотрібність, як навчає причта про робітників, котрі прийшли об одинадцятій годині, про митаря і фарисея, Послання св. Павла до Римлян... в опозиції до фарисейського духу, який виразно зі Святого Письма виглядає фундаментальною перешкодою до Царства Божого (*J. de. Guibert. - Op. cit. - P. 115; C. Truhlar. - Op. cit. - P. III*).

Користі зі слухняності

Користі з цієї маленької чесноти надзвичайно великі. Перш за все, якою б не була твоя дія, вона має подвійну вартість чесноти: одна - з самої доброї дії, яку виконуєш, а друга - за твою підлеглисть-слухняність, що йдеш за нею. Вона відсуває від тебе багато сумнівів і чимало тривог та перешкод.

Віддатися повністю провові означає віддати своє право відповідальності і стати спокійним. Ти подвійно спокійний, бо знаходиш подвійне світло - світло твого розуму й світло розуму того, хто тебе веде.

Коли ці два світла сходяться, чому твоє судження хоче мати більшу певність, щоб не помилитися?

Яка гарна й гідна подиву та винагороджуюча слухняність перед Богом у всьому своєму провідникові! Як Бог винагородив Іова за його слухняність: «Бог дав, Бог взяв, нехай ім'я Господнє буде благословенне». Або Марія - «це раба Господня...»

Слухняність - також визначна соціальна чеснота. Вона робить християнина досконалим перед Церквою і єднає християнський народ.

Така слухняність необхідна в державі, у Церкві, в родині. Це найкраще запевнення миру, згоди та добробуту (*cf.: F. Roberto da Nove. Cappucino, Piccole Virtu. - Padova, 1956. - P. 189-195*).

ХИТРИСТЬ

Хитрість (не в поганому значенні, як ница вправність), а як швидка й готова оцінка, відповідно до конкретної ситуації, слухна, належить до мудрості майже як її невід'ємна частина (*св. Тома. II-II, n. 49 a. 4*).

Ця чеснота допомагає людині діяти правильно у несподіваних випадках, коли час або обставини не дозволяють відтягати справи.

Лиса вважають символом хитрості. Наша приказка каже: «Хитрий, як лис». Як гарно описує у казці Лиса Микиту Іван Франко. Кажуть, що і миша дуже хитра. Трукулентус пише: «Поглянь на маленьку мишку, яке хитре створіння вона - ніколи не наставляє свого життя тільки на одну діру. Звичайно має більше» (*Трукулентус, акт IV, с. IV. Лл. 15*). Бо мишка, що має тільки одну дірку, швидко спіймається (*Джордж Геррет. Якула Пруденціум, 1640*).

Хитрість може бути й у **негативному значенні**, як каже приповідка: «Хитро, мудро, невеликим коштом», тобто без великих зусиль багато скористати. Або «Хитрив, хитрив, та й став, бо за курку горобця дістав», тобто хотів когось ошукати, та й сам ошукався.

У нашому випадку ідеться про хитрість у **позитивному, доброму значенні**. «Хитрий здогад, цінна гіпотеза, відважні уста для експериментального висновку - це найцінніша монета думачого під час праці» (*The Press of Education, 1960*).

РОЗУМ - УМ - РАЦІЯ

Розум - не як думачий ум, який веде волю, а як правильне застосування того ума, є частиною мудрості (*св. Тома. II-II, п. 49 а. 5*).

Людина має силу думати про безпосередні расоби з огляду на мету, яку ставить. Це та рація, що, коли час дозволяє, людина може діяти згідно з вимогами консидерації і рефлексії.

Хоч фундаментальні принципи теології християнської досконалості Бог об'явив і ми приймаємо їх вірою, людський розум не чужий цій справі, але абсолютно незамінний помічник, бо треба робити висновки, які віртуально знаходяться в об'явлених принципах. Цього не можна зробити без вправи розуму, просвітленого вірою. Крім того, треба довести, що в об'явлених правдах немає нічого, що суперечило б вимогам розуму. В кожній теологічній проблемі треба ставити питання, щоб правди віри були більш зрозумілі через аналіз і порівняння, тобто слід відкинути аргументи невіруючих аргументами свого розуму тощо. Теолог не може оминати рації розуму, хоч його автентичні аргументи мають бут^і з автентичних джерел Божого об'явлення.

Людина має надзвичайну схильність до пізнавання і знання. Предметом пізнання є правда. Орган пізнання - це розум, або

інтелект. Створитель дав людині цей орган для того, щоб спонукати її йти за Ним, шукати Його самого - Правду, бо до Його оглядання Він її призначив.

До пізнання правди людина приходять трьома шляхами: 1) власним розумом; 2) комунікацією ззовні; 3) внутрішнім просвітленням.

Пізнання правди власним розумом

Спосіб, яким людина доходить до пізнання правди дорогою власного розуму, залежить від її природи.

Своєю природою людина є створінням, що знаходиться посередині між чистим духом і нерозумними створіннями. А оскільки зі свого становища вона має дещо від обох природ, її пізнання складається як із чуттєвого, так і з духовного акту.

Людське пізнання відрізняється від ангельського. Людина у своїй земній мандрівці не може, звичайно, пізнавати речі в самій суті, бо це належить до щастя ангелів, а не до немочі людської. Тільки за особливим Божим привілеєм у містичному пізнанні може статися, що Бог дуже рідко, винятково, уділяє таке пізнання деяким своїм приятелям. З цієї причини людське пізнання зі своєї природи не може прямо діяти без звернення до фантазій. Сама людина вища від тварини своїм незалежним від тіла життям, бо живе після смерті тіла й має активність, яка належить до інтелектуальності, тобто поширюється понад чуття. З іншого боку, душа людини не є повністю незалежна від тіла, бо злучена з ним в одну суцільну субстанцію. Ця особлива обставина людської душі обмежує також спосіб пізнання.

Отже, людська душа, за наміром Створителя, не є невольницею свого тіла, а його володаркою, правителькою, вона використовує його, і не є настільки злученою з тілом, щоб не могла мати тільки чуттєвого пізнання, а може підноситися до духовних і розумових речей, оскільки вони походять з її активної сили пізнання, тобто через розум, а розум є силою душі. Отже, предметом її пізнання є все, що зрозуміле, незмінне, необхідне у чуттєвих, змінних і випадкових речах. Щоб зрозуміти природно таке пізнання, душа потребує тіла: «тому що те, що можна відати про Бога, їм явне, бо Бог їм об'явив; невидиме ж його, після створення світу, роздумуванням над творами, стає видиме: його вічна сила і божество, так що нема їм оправдання» (*Рим. 1, 19-20*).

Безпосереднє пізнання Бога в цьому житті, природно, неможливе. Тільки завдяки створінням з допомогою аналогічного поняття розум поступово може дійти до дуже недосконалого пізнання Бога.

Пізнання правди з допомогою комунікації ззовні

Так, як для здобуття пізнання людина потребує тіла, так потребує його і для здобуття пізнання через спілкування з іншими або також, щоб одержати його від інших. Жоден створений дух, навіть ангел, не може без впливу на тіло і думки втручатися в людський дух так, щоб, таким чином, людина одержала нове знання. Ангел не є життям душі, не є насправді в ній, а радше з нею, хоч говорить у Святому Письмі: «Оце ангел говорить в мені».

Він є в душі наче мешканець, а не як її життя. Не може входити в душу, бо входити, бути в душі - це те саме, що бути найбільш злученим з кимось і внутрішньо діяти в ньому. Може піддавати думки, але не наділяти, може згадувати, але не творити. Створіння, дотримуючись законів людської природи, може впливати на людський дух тільки з допомогою зовнішніх думок або внутрішньо на людський розум. Те саме стосується впливу ангела на волю людини.

Пізнання правди через Боже просвітлення

Однак Бог, Який не є мешканцем душі, а самим життям душі, «сам по собі, оскільки є світлом, просвітлює побожні душі, щоб показати те, що Боже, і дати до розуміння» (св. Августин. 77. II. 37, 1553). Цей спосіб, яким Бог уділяє людині знання, базується на Його найвищій владі, яку має над своїм створінням, і для того не потребує чуттів людини. Ці прямі Божі комунікації суто інтелектуальні і стають у найвищій формі пізнання вірою, яка є містичним поясненням в дарі влитої контемпляції. Однак Бог може піднести вище людський розум, що справді діється в блаженному огляданні. З цього видно, яка сила сприймання, або послуху, як кажуть, є в розумі (сi.: Mutz F. *Christliche Asketik*. - P. 58; cf.: *Theological Dictionary of the New Testament*. - Vol. IV. - P. 651).

ПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ

Що таке передбачливість?

Передбачливість, або ясне поняття, який вплив матимуть майбутні події на теперішні нагоди або як зустрічати теперішні ситуації, - це частина мудрості (св. Тома. II-II, п. 49 а. 6).

Передбачливість виявляється тоді, коли людина може судити про безпосередні засоби й бачити їхню мету.

В житті людини дуже важливо передбачити небезпеки й добрі нагоди для життя, передбачити добро, яке Бог хоче нам дати, а також помітити засідки диявола і свої упадки. Розумна людина є завжди передбачливою та уважною, тому вона уникне багатьох лих і житиме в мирі.

Виглядає, що передбачливість властива ворожбитам. Насправді ніхто не знає майбутнього, крім Бога. Але є деяка майбутність, яку називаємо здогадливою, яку можна, якщо не з певністю, то бодай легко передбачити. Є також певне майбутнє, наприклад, прихід завтрашнього дня, схід і захід сонця, зміна пір року, старіння людини, невідворотність смерті тощо.

Поле передбачливості дуже широке. Передбачити потреби, небезпеки, засоби - ось властивий предмет передбачливості.

Передбачливості вчить нас мурашка, яка влітку збирає на зиму поживу, чи хом'як. З Біблії ж ми знаємо про Йосифа Єгипетського, який зібрав для фараона багато збіжжя в час урожаю, щоб було досить, коли прийде голод.

Як бути передбачливим?

Немає іншої речі у всі часи, яка б більше цікавила людину, ніж майбутнє. Минуле є минулим, і те, що сталося, вже не повернемо, не змінимо. Теперішнє... Чи існує теперішнє? Певно, але це перехід від минулого до майбутнього, що складається з моменту, воно швидко минає.

Отже, те, що справді нас турбує, - це майбутнє. Що станеться з моїм підприємством, з моїми дітьми, з моїм здоров'ям? Що станеться з моєю душею?

Саме через це бажання пізнання свого майбутнього всі шукають засобів, щоб відкрити небезпеки й запобігти їм.

Види передбачливості

Можна передбачити трьома способами: а) випадково; б) з певністю; в) передбачаючи розумно.

Випадкова передбачливість

Некорисно шукати й означувати майбутнє суто випадково.

Хто може знати, чи завтра не вдарить грім у нашу хату? Які номери лотереї виявляться виграшними? Чи не зіб'є мене якийсь автомобіль? Хоч ми не знаємо, станеться чи не станеться, знаємо, що може статися.

Передбачлива людина ставить на будинок громовідвід, щоб не вдарила блискавка. Забезпечується продуктами, бо знає, що без їжі не може жити. Коли виходить на вулицю, вважає, переходячи дорогу, бо знає, що їздить транспорт і може статися нещастя... Треба бути готовим до будь-яких випадків, принаймні до найбільш правдоподібних: добре забезпечення, особливо для душі. Христос каже: «І ви також будьте готові, бо не знаєте, о котрій годині Син Чоловічий прийде» (*Лк. 12, 40*).

Певна передбачливість

Є певним, що й завтра нам треба буде їсти, одягатися, спати і т. д. Треба бути безумним, щоб не знати того, що знають мурашка, хом'як, бджола: прийде зима. Певні також усі правди віри, які стосуються майбутнього, як-от воскресіння мертвих, відпущення гріхів, життя вічне, певним є те, що є дорога, яка веде до загибелі, і дорога, яка веде до життя вічного, до спасіння.

Тут не йдеться про те, щоб робити здогади, і передбачлива людина не повинна вагатися. Передбачаючи економічні справи, треба бути розважливим, не розкидати грошима, але й не бути скупим. Знаючи, що постаріє, не зможе працювати, заробляти, передбачлива людина буде економною. Крім того, є потреби щодо дітей: їхні виховання та кар'єра потребують коштів - і цього не треба нікого вчити, ми всі це добре знаємо.

Коли св. Василій засновував свій Чин, його монахи змушені були працювати для того, щоб утримати себе, а крім того, мати досить, щоб дати чи допомогти іншим. Так само пізніше робив св. Франциск.

Тим більше в духовному сенсі. Скільки людей жаліється, що не вчилися, що марно втратили свою молодість. Скільки духовних осіб шкодують, що не стримували своїх пристрастей, які завели їх у духовну неволю, а іноді навіть у матеріальну скруту.

Скільки користі винесли ті, хто гамував свої пристрасті й дотримувався чеснот. Святе Письмо каєсе: «Настав молодого на добру дорогу, і старим стане, не зійде з неї».

Добре забезпечення для душі, в першу чергу, - це оминати гріх і чинити добро, покуту, милосердя; приймати святі Тайни.

Здогадлива передбачливість

Здогадливе майбутнє не є певне, але і не є абсолютно випадкове. Як насіння в своєму зеренці зберігає живучість - розвиток і, коли впаде в землю, дає плід, так і добро, яке сіємо, дасть плід, якщо не матеріальний, то бодай духовний, бо навіть подана склянка води не обійдеться без нагороди. Роби добре, і буде добре. «Як собі постелиш, так і виспишся», - каже наша приповідка. Бог дав людині розум, здатний зрозуміти і передбачити як добро, так і зло. Він здатний оминати зло та чинити добро.

Христос говорив фарисеям: «Небо вмiєте вгадувати... а прихід Сина Чоловічого - то ні!»

Бачачи сім'ю навесні, можна передбачити добрі або лихі жнива. Бачачи здібну молоду людину, можна передбачити, що з неї може вийти велика людина. Бачачи, що хтось має лихий характер, можемо передбачити злі слова, вчинки. Бачачи політичні та економічні справи держави, можемо передбачити її майбутнє. Знаємо, що після війни приходить мир, після тиранії - анархія...

Найкраща передбачливість людини - школа й наука, бо те, чого Івась не навчиться, Іван не буде знати, - каже приповідка.

Фальшиві засоби передбачливості: а) суперстиція: марновiрство і забобони; б) віра в сни; в) ворожбитство; г) спиритизм; ґ) чарівництво.

Суперстиція: марновiрство і забобони

Св. Тома каже (*II-II, п. 92*), що таке забобони:

Забобони - це блуд, що суперечить релігії. Вірячи в забобони, людина віддає Боже почитання тому, кому воно не належить, або віддає почитання Богові, але негідним способом. Слово «суперсти-

ція» походить від латинського слова «суперстес», що означає «той, хто переживав, але залишився живим». Йдеться про те, що вони переживуть, збережуться. Це прийшло з фальшивої дохристиянської релігії, відомої як поганство.

Суперстиція набирає різних форм: ідолопоклонство, яке віддає Божу честь створінням; віщування - передрікання, вгадування, яке радиться з дияволом, приписує Божу силу створінням; фальшива **обрядовість** - повір'я, що Божі сили є в деяких створіннях.

Св. Тома навчає (*II-II, п. 93*) про види забобонів:

Деколи правди і практики правдивої релігії погано пояснюються або погано застосовуються, тоді це є своєрідними забобонами. Є справжня наука, наприклад, що можна допомогти душам в чистилищі молитвами. Але було б забобою вірити, що деякі форми молитов або та чи інша кількість молитов дає абсолютне запевнення визволення душі з чистилища.

Навіть добрі й корисні практики католиків у покутничих актах, наприклад, у використанні медальйонів, скапулярів (параманів) та інших посвячених речей деколи перетворюються на забобони в деяких осіб, котрі вважають, що такі практики мають магічну силу, замість того, щоб вживати їх згідно з наукою Церкви як засоби для пробудження пошани до Бога в своїх власних серцях.

Отже, забобою грішить той, хто приписує створеним речам силу, якої вони не мають зі своєї природи, або приписує їм більшу силу, ніж вони мають зі своєї природи, чи більшу силу, ніж вони мають через молитву Церкви.

Забобон — це фальшиве наслідування правдивої побожності (*Собор Тридентський, 22*).

Забобони — це фальшиве релігійне переконання, яке спонукає нас надіятися на ті чи інші благі практики, часто навіть небезпечні, або відстрашує нас від певних речей, наче б вони мали якусь надприродну силу. Коли людина бажає пізнати, чи є якась практика забобонна чи ні, нехай розважить, чи та практика може мати наслідки (допомогти нам чи пошкодити) сама по собі або з Божого зарядження. Коли ж практика не може мати наслідків ані з Божого зарядження, ані сама по собі, людина грішить забобою, якщо віддає тій практиці своє довір'я. Наприклад, коли б хтось носив з собою якесь зілля з переконанням, що воно вбереже його від якоїсь небезпеки або що завдяки йому добре буде вестися госпо-

дарство, він грішив би забобоном, бо те зілля не має такої сили ані зі своєї природи, ані з Божого зарядження, яке б охороняло від небезпеки або щоб допомогло в доброму веденні господарства.

Було б також забобоном вірити, що голос сови віщує смерть, або якщо заєць або чорний кіт перебіжить дорогу, то буде нещастя; бо голос сови не має жодної такої сили зі своєї природи, щоб аж хтось мав умирати: також якщо заєць чи чорний кіт перебіжить дорогу, це не може викликати аварію. Було б забобоном думати, що якась річ набирає більшого посвячення, більшої сили, коли краще покроплена свяченою водою або коли посвячена сім разів. Забобоном є вірити в так званий «Божий лист», який так фанатично був розповсюджуваний у світ серед людей. Він не має ніякої церковної авторизації і поваги, а написала його світська людина, котрій вдалося ввести в оману багатьох людей. Не є, однак, забобоном наперед відгадувати дощ або вітер за певними ознаками, які є непомилливими. Коли кукурікають півні, кажемо, що буде дощ. Чому? На організм цих птахів повітря впливає так, як воно впливає на ревматичну людину, котра перед дощем відчуває напад ревматизму. Не є також забобоном пізнавати за сонцем або за місяцем якусь зміну, бо це також діється на підставі певних прав.

Забобон бере початок у поганстві. Римляни, наприклад, сліdkували за волею богів із нутроців убитих жертвних тварин.

Греки ж мали оракула в Дельфах, де пізнання майбутнього відбувалося в такий спосіб: обрана жриця засідала на золотому триніжку, що стояв над розколиною землі, звідси виходили випари. Одурманена тими випарами, жриця впадала в стан несвідомості й видавала тоді з себе якісь голоси, напівзрозумілі слова, які відтак жреці записували й оголошували як пророцтво.

Нерозумні люди кажуть, що Церква поширює та опікується забобонами. Це очевидна брехня. Церква старається власне поборювати забобони на кожному кроці.

Скільки давніх забобонних звичаїв зникло з приходом християнства! Дехто посилається на різні забобонні нібито чудесні речі (лист з неба... і т. д.), поширені між простолюддям; та доведено не раз, що авторами й поширювачами таких речей є якраз вороги Церкви, котрі хочуть таким чином висміяти нашу релігію... Цікаво, що забобони знаходимо переважно серед таких людей, які зовсім не мають релігії і віри. Безвір'я і забобони зазвичай ідуть у парі.

Віра в сні

Чи грішить забобою той, хто вірить у сні? Передовсім треба знати, що сні можуть бути потрібного характеру: 1) від Бога; 2) від диявола; 3) від самої людини.

Сні від Бога

Про те, що сон може бути від Господа Бога, свідчить Святе Письмо, наприклад, про сон Йосифа Єгипетського, сон фараона Навуходоносора, св. Йосифа Обручника, Пречистої Діви Марії. Бог є Найвищим Володарем, тому може об'являти свою волю так, як Йому подобається, отже, і через сон. Однак, з іншого боку, було б зарозумілістю робити висновки, що й нам Господь Бог уділяє ту ласку. Коли Господь Бог навідує людину через сон, то дає їй таку переконаність, що вона є певна або майже певна, що той сон походить від Господа Бога. Коли Господь Бог через ангела об'явив св. Йосифові, щоб утікати з Марією і Дитятком Ісусом до Єгипту, св. Йосиф без жодного сумніву послухався того наказу. Не казав собі, що то сон, що, може, неправда те, що сон каже, а відразу послухав Божого голосу.

Може бути, однак, що людина не є абсолютно впевненою, але майже певна, що то сон від Господа Бога. Як у такому випадку діяти?

Тут треба зважати на таке:

1. Чи річ, яка сниться, гідна Господа.
2. Чи спонукає людину до доброго.
3. Чи душа після такого сну спокійна й охоча до побожних справ. Коли дійсно так, то людина повинна йти за тим сном. Коли, наприклад, сниться, що треба висповідатися, щоб покинути гріх, або сниться Матір Божя чи Ісус Христос, і те все заохочує до доброго життя, до добрих вчинків, до більшої любові до Господа Бога, такий сон треба прийняти і згідно з ним чинити. Коли ж людині сниться марна, грішна річ або така, що спонукає до злого, приносить неспокій, таким сном треба знехтувати і відкинути його.

Сон від диявола

Сон може бути також від диявола. Як завжди диявол старається спокусити людину й потягнути до гріха, так само не перестає він впливати на людину тоді, коли вона спить. Він може впливати на фантазію людини і таким чином спонукати її до гріха. Тому,

прокинувшись, людина має знехтувати таким сном, а не розбирати його, а тим більше йти за ним.

Сон від людини

Сон може також походити від самої людини. Сни зазвичай є наче темним, замаскованим, заплутаним відбитком наших почуттів, схильностей, думок, занять або наших намірів. Такі сни, якими б вони не були, не мають найменшої сили зробити життя людини щасливішим або нещасливим. Проте не можна з таких снів ворожити, щось передрікати, бо той, хто так робить, грішить забобою. Забобою, отже, є думати, що хтось із родини помре, якщо сняться полотно, хоругви, корони; що буде вогонь, якщо сняться бджоли; що буде нещастя, якщо сниться священник; що буде щастя, якщо сниться диявол тощо.

Чи узгоджувалось би це зі святістю Божою, коли б Господь Бог бавився з людьми такими дурницями? Такі сни ані зі своєї природи не мають сили, щоб впливати на життя людини, ані не мають такої сили з Божого зарядження. Часом не один говорить, що сон каже правду, бо так сталося. Скільки буває випадків, що про когось говорять і в тій хвилині він приходить. Чи те, що про нього говорилося, привело його? Ні, то чиста випадковість. Так само, коли щось сниться і саме так стається, то причиною цього буває не сон - так має бути. Забобою є також зі снів грати в лотерею, бо і тут сон не може віщувати, які числа впадуть. Якщо ж саме ті числа вийдуть, що наснилися, це також випадковість або ж втручання злого духа з наміром привести людину до згуби. Коли людина не вірить у сон, чи може про нього думати, коли прокинеться, або розповідати про нього іншому? Коли людина не вірить у сон, ані ворожить собі зі сну, може про нього думати (хоч би був сам по собі грішний сон), і може також його розповісти.

Ворожбитство

Ворожбитством грішить той, хто з допомогою невідповідних засобів старається відкрити таємні або майбутні події.

Св. Тома навчає (*II-II, n. 95*):

Ворожбитство - це прагнення довідатися про майбутнє з допомогою забобонних засобів. Ворожбитство приписує створінням силу знання або відкриття майбутнього абсолютно, коли ця сила виключно належить Богові. Тому ворожбитство завжди є гріхом.

Ворожбитство часто набирає форму (насправді на практиці) викликання диявола, щоб довідатися про майбутнє.

Є три види ворожбитства: а) просте викликання диявола; б) вгадування віщуна - ворожки; в) використання інших засобів, щоб довідатися про майбутнє (сон, удавана поява, викликання мертвих тощо).

Викликати диявола не дозволяється, бо це: включає безумовну угоду зі злим духом; шкодить спасінню людини.

Ворожбитство з допомогою зірок марне, бо людське майбуття не означене небесними тілами. Крім того, це практика, в яку швидко втручається злий дух, щоб знайти задурену душу як жертву й потягнути до подальшого злого впливу. Тому ворожбитство з допомогою зірок є гріхом.

Таким ворожбитством була, приміром, у поган астрологія, тобто відгадування долі людини з руху зірок. У римлян авгури передрікали майбутнє за польотом і криком птахів. Та й нині не меншим є марновірство людей. З появи комети часто передрікають війну, пошесть або неврожай. Або візьмімо поширене ворожіння на картах. Лише в Парижі є близько 2000 віщунів, яких часто запрошують до найвищих домів, щоб ворожити на картах. В такому ж забобонному ворожбитстві має своє джерело пояснення снів (сонники), ворожіння з ліній руки, відгадування майбутнього з чисел, букв і різних подій. Наприклад, чхання вранці має означати подарунок, виття пса - смерть сусіда, зупинка годинника без причини - смерть рідних тощо.

Із ворожбитством пов'язана також гра в лотерею. Для гравців у лотерею кожна пригода, кожна річ - у сні чи наяву - має своє значення і своє число. 1 листопада 1895 року о 4.38 вранці в Римі стався сильний землетрус. З тієї нагоди поставлено відразу на лотерею мільйон лір, а саме на числа 11 (дата землетрусу), 90 (число великого переполоху), 1, 4 і 38 (1 листопада, 4 год., 38 хв.). З тих чисел не випало жодне. І такі речі діялися в ХІХ столітті - столітті загального поступу і цивілізації.

Про ворожбитів говорить св. Амвросій: «Не знають власного майбутнього, а хочуть знати майбутнє інших. Нерозумно робить той, хто вірить у щось подібне». Про те, як мало маємо вірити всіляким ворожбитам, повчає нас такий приклад: Філіпові, королеві франків, передречено, що помре відразу, як знищить один образ. Король навмисне кинув його у вогонь. Очевидно, що не вмер. (*Шпірато, приклади*).

Спiритизм

Спiритизмом називаємо викликання духiв, щоб довідатися вiд них таємнi речi.

Спiритисти вiддаються духам як засоби. Вони бажають, щоб невiдомий їм дух використав їхнi руки або бесiду як засiб i таким чином щоб i iншим, наприклад, стуком, виявив свої думки i таємниці. «Злочиноm є датися почувати дияволу, коли маємо пiд рукою Святе Письмо - Боже слово» (св. Тома Аквiнський). «Щоб не було в тебе нiкого, хто призводив би свого сина чи свою дочку переходити через вогонь; нiкого, хто ворожить, або кидає жеребом, або заговорює, або волхвує; або нашптує, або викликає духiв, або вiщує, або розпитує мерцiв. Бо огидний для Господа кожен, хто це робить, i саме за цi гидкi звичаї Господь, Бог твiй, проганяє цi народи перед тобою» (Втор. 18, 10-12).

Спiритистiв часто виправдовують тим, що вони християни, адже часто взивають iм'я Боже i навіть моляться. На це св. Иван Золотоустий вiдповiдає: «Якраз тому нехтую i гидую ними, що надуживають iм'я Боже i зневажають його; ще й називають себе християнами, а чинять, як погани».

Чарiвництво

Чарiвництвом називаємо викликання духiв, щоб з їх допомогою виконувати чудеснi справи.

Вiдомо, що були, особливо серед поган, люди, якi робили видимi чудеса з допомогою чорта. Такi чародiї були в Єгипті в часи Мойсея i наслiдували його чуда (пор.: Вих. 7, 11). Чарiвником був Симон iз Самарії, що жив у часи апостолiв та обманював багатьох своїми чародiйними штучками (Дi. 8, 9-10). Антихрист також буде робити багато видимих чудес iз допомогою злого духу (2 Сол. 2, 8-9).

Не є чарiвниками звичайнi фокусники, що дивують iнших (о. Франц Шпiраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - Жовква, 1913. - С. 64-69*).

Процеси над чарiвницями

Наслiдком забобонiв у середнi вiки були так званi процеси над чарiвницями.

Тридцятилітня війна, що почалася в 1618 році, призвела до злиднів у Німеччині. Багато хто приписував ці злидні небесній карі, інші вбачали причину всіх нещасть в особах, які нібито були в спілці з дияволами й уміли накликати на людей різне лихо, як-от війну, хвороби, пожежу, повінь, неврожай тощо. Таких осіб називали чарівницями. Світська влада діяла так нерозумно, що встановила скрізь дільничних інквізиторів (слідчих суддів), які мали обов'язок слідкувати за особами, яких підозрювали у чарівництві. Це було нескладно стосовно тих, хто був справді дуже побожний, до того ж мав ворогів, котрі хотіли його позбутися. Підозрілого викликали до інквізитора, і тут його чекала неминуча загибель. Коли він опирався, видавали його на страшні й нелюдські тортури, щоб добитися правдивого чи неправдивого зізнання. Торттури, для яких застосовували знаряддя катувань, були такі: оскарженому стискували в шурупах пальці руки або ноги так, що ламалися кості; зв'язували руки за спиною й на шнурі поволі тягли вгору, викручуючи суглоби в руках, або вішали його за руки, а до ніг прив'язували великі тягарі, або ж припікали вогнем пахи, підшви чи інші ділянки тіла. Той, хто зазнавав таких тортур, хоч був невинний, зізнавався у провині майже завжди, щоб лиш уникнути мук. Після такого зізнання його засуджували на спалення на вогні живцем, а майно конфісковували. Найчастіше жертвами таких забобонів ставали заможні жінки. Такі процеси відбувалися як у католицьких, так і в протестантських державах. У протестантській місцевості Вольфенбітель можна було бачити цілий ліс паль, на яких спалювали чарівниць. Його назвали лісом чарівниць.

Першими, хто сміливо й відкрито виступив проти цих варварств, були: єзуїт Адам Таннер, а особливо єзуїт Фрідерік Шпее (| 1636). Останній змушений був сам як священик приготувати на смерть понад 200 жінок, засуджених за чародійство, і бачив, що це були переважно зовсім невинні особи. На захист переслідуваних нібито чарівниць і проти їхніх катів він написав листа й переслав його тодішньому цісареві Фердинандові та електорам. Під впливом цього листа перший електор заборонив процеси про чари в своєму електорстві. За його прикладом пішли, однак значно пізніше, інші електори. З цього бачимо, що Церква й релігія не мали нічого спільного з тими зловживаннями. Вину слід приписати лише нерозсудливості й злості людей... (Там же. - С. 67).

ЗІРКІСТЬ - ПИЛЬНИЙ ДОГЛЯД

Що таке зіркість або пильний догляд?

Зіркість стосується теперішніх подій так само, як передбачливість - майбутніх і випадкових. Вона бачить, що найбільш відповідне в цьому часі, за існуючих обставин. Тому зіркість є майже суцільною частиною мудрості (св. Тома. II-II, п. 49, а. 7).

Зіркість бере до уваги особливі обставини, які оточують ту чи іншу справу щодо осіб, місця, обставин тощо.

Вже саме слово «зіркість» (зорити, пильно доглядати) дає нам деяке розуміння цієї чесноти. Ясний зір, прекрасний вид, чисте око бачить добре й виразно. Каже Христос: «Світло тіла - око. Як, отже, твоє око здорове, все тіло твоє буде світле. А коли твоє око лихе, все тіло твоє буде в темряві» (Мт. 6, 22-23).

Наше тіло потребує ясного зору, щоб безпечно почуватися на цій землі, а наша душа тим паче потребує духовного світла, світла розуму, щоб могли безпечно йти дорогою, яка веде до спасіння.

Зіркість - це чеснота, яка спонукає нас добре розглядатися довкола себе, зважати не тільки на осіб, факти, а й на обставини місця, часу, на відповідні нагоди тощо. Деколи обставини мають більше вартості, ніж самі факти.

Коли людина починає виконувати якесь діло, треба дивитись не тільки на те, чи якась дія добра й корисна сама по собі, а й на те, чи обставини добрі й корисні.

Сама прогулянка добра, але якщо небо захмарене, краще взяти з собою парасоль. Йти до церкви - добре, але мама, маючи хвору дитину, повинна залишитися вдома.

Засоби зіркості

Ми маємо подвійні засоби зіркості: а) тілесні; б) духовні.

Тілесні засоби. Наші чуття можуть бути помилковими. Наприклад, око може бачити те, чого нема (міраж у пустелі: виглядає, що є оаза, йдеш, йдеш, а її нема).

Те саме щодо нюху, слуху, дотику. Ми підлягаємо багатьом оманам. Тому потребуємо зіркості й пильного догляду, щоб не помилитися.

Не зле двічі озиратися чи питатися, щоб не заблудити. «Два рази міряй, а раз - ріж», - каже приповідка.

Питатися поради інших. Інші можуть знати те, чого ти не знаєш, бачити краще, ніж ти, дати тобі кращі поради, забезпечити тебе краще. Але і той, хто тебе інформує, може помилитися. Треба великої розсудливості, щоб відрізнити одну інформацію від чистої підозри. Відрізнити, де є злість або брак довір'я, відрізнити засудження від суджень (опіній).

Бо ти можеш помилитися, могли й інші помилитися і завести тебе в блуд. В усякому разі твій осуд, поєднаний з осудом інших, викликає майже завжди більшу певність, ніж тільки твій осуд.

Наполеон зазвичай тричі переглядав свої розпорядження і завжди вимагав підтвердження інформації від своїх офіцерів.

Духовні засоби. Однак сили й інформації інших знаходяться під контролем розуму.

Свідомість сентиментальних сил завжди повинні бути під контролем розуму. Треба завжди вважати, якою дорогою йдеш, з якими людьми зустрічаєшся, знати точно, що робити, особливо передбачити труднощі і небезпеки.

Завдячуємо Богові за зіркість, яку Він нам дає, щоб ми могли правильно й безпечно йти вперед. Бачимо, яку зіркість мають пташки, як вони пильнують, повертають голівку щораз то направо, то наліво, щоб уникнути небезпеки, і якщо щось помітять, відразу утікають з того місця. Так повинна чинити й людина. Коли зауважить щось підозріле, краще якнайшвидше звідти піти. Коли розум нас застерігає, слухаймо його.

Небезпеки в чесноті зіркості

Є люди, які люблять небезпеки й не хочуть їх уникати. Є небезпеки, що подобаються, бо приємні або корисні.

Бачити зло - це одна річ, а хотіти його уникнути - інша.

Так, бачимо підводний човен, який має т. зв. «перископ» - далековид над водою, щоб слідкувати за ворогом. Подібно дехто звертає увагу на зло, яке приємне для почуттів. Це зіркість грішників, які використовують її - як тілесну, так і духовну, - щоб грішити. Так само роблять злодії і вбивці, наркомани, пияки і т. п.

Дехто, навпаки, інертний, апатичний - не звертає уваги ні на що.

Ця чеснота, однак, дуже корисна. Коли Бог дає її людині, треба вживати її на добро. Вона береже людину від зла, веде її правильною дорогою — до життя, а не до смерті.

Треба поводитися, як торговець: дивитися, щоб не зазнати збитків чи якоїсь шкоди, а завжди заробити. Ще в давнину радили відкласти трохи часу й поглянути на себе самого, наче ми робимо іспит совісті. Така практика приносить велику користь.

Така обережність деколи приносить незадоволення, приниження, брак пошани до себе самих. Бо людина сама себе критикує. Ніхто не любить бачити в собі вади - погані звички і т. д.

Обережність у словах

Мова - це дар Божий, щоб прославляти Бога, дар даний також на добро самої людини: передання знання, вістки, радості тощо.

Псалмоспівець каже: «Пильнуватиму мої дороги, щоб язиком не согрішити» (*Пс. 39 (38), 1*). «Хто дасть мені охорону уст моїх і на устах моїх знак певний, щоб я не впав і щоб язик мій не погубив мене» (*Проп. 22, 33*).

Святі казали, що Бог дав мову для того, щоб ми Його прославляли й величали Його доброту та говорили правду. «Хто ходить з мудрим, сам стає мудрим; а хто приятелює з дурним, - той зледачіє» (*Проп. 13, 20*).

А пророк Давид каже: «Зі святим будеш святий і з чоловіком певним будеш певний, а з вибраними і ти будеш вибраний; коли зі злим, то і ти злим станеш» (*Пс. 117, 26-27*).

Велика це річ - добре говорити між злими (*св. Григорій Морал. I.*), бо «добра розмова засоромлює ворога; буде ближнього, прославляє Бога».

Невелика це річ - бути добрим серед добрих, але бути добрим серед злих - дуже важко.

Яка розмова, таке життя, казав Сенека (*Лист 82*), за мовою пізнається, що в кого на серці. Будь рівний з усіма: молодих не принижуй, старших не бійся, а поважай.

Як береги ріки збирають води, щоб не розпливалися по рівнині, так розум зберігає язик, щоб легковажно не розпливався (*Еразм. Апоф. 3*).

Якось Арістотеля запитали, що в житті найважче. Він відповів: «Замовчати те, що ми не повинні говорити», тобто змовчати тоді, коли нас прориває злість.

Кажуть, що Сократ був дуже врівноважений і спокійний чоловік, але мав злосливу жінку Ксантипу. Коли одного разу його жінка

розлютилася й кричала, він спокійно читав книжку. Це її ще більше розлютило. І коли він виходив з дому, вона вилила йому на голову помий. На це Сократ сказав: «По сильній громовиці - звичайно проливний дощ».

Обережність у справах

Головнішими за слова є наші справи. Тут ми показуємо справді, хто ми є. Наші справи мають бути правильні. Бог вимагає, щоб наші справи були добрі. Ніколи не платити за зло злом, а тільки добром.

Св. Павло каже: «Ми молимося до Бога, щоб ви ніякого зла не чинили, - не щоб ми з'явилися випробувані, але щоб ви добро чинили, навіть якби ми самі з'явилися невипробувані. Бо ми не можемо нічого проти правди, а лиш за правду... щоб будувати, а не руйнувати» (2 Кор. 13, 7-10).

Треба все робити «по правді та в любові» (Еф. 4, 15; пор.: 2 Ів. 1-3).

Сам Христос навчає обережності: «Хто бо з вас, коли захоче збудувати башту, не сяде перше й не порухає видатків, чи має чим закінчити, щоб часом, як поставить підвалину та не спроможеться скінчити, усі, що бачитимуть те, не почали сміятися з нього, мовляв, цей чоловік узявся будувати, та не міг закінчити! Або який цар, ідучи війною проти іншого (царя), не сяде перш та не роздумає, чи може з десятьма тисячами стати проти того, хто йде з двадцятьма тисячами на нього? Коли ж не може, то, як той ще далеко, шле посольство й просить миру» (Лк. 14, 28-32).

Обережність у поведінці

Наша зовнішня поведінка повинна спонукати інших до добра. Наші слова, справи й поведінка мають бути бездоганними. Наша поведінка має свідчити про те, що ми люди добрі й духовні.

Як повинна поводитися мудра людина?

Філософ Маймонід Моше (1135-1204), дуже знаний у середньовіччі, подає деякі правила поведінки:

1. Мудра людина ніколи не кричить, не галаслива в бесіді, зі всіма людьми розмовляє спокійно.
2. Вона обережна, щоб не показуватися зарозумілою чи гордою.
3. Вона першою вітається з кожним, так що всі прихильні до неї.

4. Вона нікого не засуджує, хвалить приятелів і ніколи погано не налаштує одного проти іншого.

5. Коли вона бачить, що її слова допомагають, її слухають, тоді вона говорить, в іншому випадку мовчить. Наприклад, ніколи не старється примирити двох сусідів, коли вони розлючені, а чекає, поки вони не заспокояться.

6. Вона не втішає того, хто плаче за померлим, поки він ще бачить тіло, бо тоді надто розчулений, а чекає пізнішого часу.

7. Вона не приходять до приятеля, в якого сталося нещастя, відразу, а з часом.

8. Вона дотримує даного раз слова, нічого до нього не додає, не відбирає, хіба що оточення того вимагає.

9. Говорить про корисні, вчені речі або про речі, що стосуються благородства.

10. Вона не розмовляє з жінкою в публічних місцях, навіть зі своєю дружиною, сестрою чи дочкою.

11. Мудра людина не ходить гордовито; не біжить в публічних місцях чи на вулиці як безумна; не ходить згорблена.

Вона повинна дивитися вниз, наче на молитві, і йти вулицею як людина, що зайнята якоюсь справою.

За ходою людини можна визначити, чи вона мудра і вчена, чи, може, ігнорант і дурень.

12. Одяг мудрої людини пристойний і чистий. На ньому немає плям.

13. Вона не носитиме розшитий золотом чи шовковий одяг, щоб таким чином привернути марну увагу оточуючих; ні бідний одяг, щоб нею не гордували. Її одяг має бути припасований і гідний. Не може бути з такого тонкого полотна, щоб було видно тіло, як носили в Єгипті. Не сміє бути задовгим, щоб не тягнувся по землі. Не повинна носити полатані черевики. Не повинна ходити по вулиці напарфумована.

14. Не повинна ходити ввечері одна, хіба що йде на роботу. Всі ці правила для того, щоб уникнути підозри.

15. Мудра людина міряє свої слова розумом, їсть і п'є в міру й не набирає на себе забагато тягарів.

Мудрець каже, щоб людина зважала на їжу менше, ніж треба, на одяг так, як треба, а на честь і гонор - більше, ніж треба.

Мудра людина спочатку шукає заробіток, утримання, опісля буде хату, а вкінці одружується. А дурний спочатку жениться, потім шукає хату, врешті йде і жебрає.

16. Всі заходи чи праця мудрого чесні та зроблені з увагою.

17. Його «так» означає «так», а «ні» - «ні».

18. У матеріальних речах він вимогливий до себе, але лагідний до інших.

19. За працю платить відразу; не бере відповідальності за інших і не береться судити інших.

20. При купівлі-продажу дотримується закону.

21. Якщо хтось йому винен і не може відразу заплатити, він відтерміновує сплату боргу; прощає і позичає радо. Він не встряєє у справи своїх сусідів і ніколи грубо не поводитьсь. Він дастьсь радше переслідувати, ніж переслідувати інших; бути ображеним, ніж ображати (*Yad, Deot V, 7-13; cf.: Wisdom of Israel. - Edited by Lewis Brown. - New York, N. Y. 457 Madison*).

Поведінка монаха

Поведінка монаха повинна відзначатися лагідною мовою, доброю поведінкою за столом, люб'язністю, сумлінним виконанням обов'язку.

Нехай твої уста будуть мовчазні, а серце - обережне. Нехтуй пустими бесідами, радо слухай читання святих книг - це річ спасенна.

Не суди вади інших. Є справедливий суддя, що «віддасть кожному за його вчинками» (*Рим. 2, 6*).

Втікай від пустих людей, а часто ставай перед Богом; ...уникай розсіяння серця...

Якщо говориш із нижчим або якщо він тебе про щось питає, не відповідай недбало.

Нехай серед твоїх слів знайдеться слово втіхи.

Нехай твоя бесіда має початок і кінець, нехай буде мила, а обличчя веселе, щоб розвеселити того, хто з тобою говорить.

Тішся кожним добрим вчинком ближнього, прославляй Бога за нього...

Уникай першого місця на зборах, займай останнє, щоб ти почув: «Друже, сідай вище» (*Лк. 14, 10*).

При столі ліва рука хай не втручається в усе замість правої. Нехай радше спокійно і чемно чекає або нехай допомагає правої.

Не вдавай, не кажи: «Ой, голова моя, ой, мій живіт». Не клич свідків, яких годі переслухати, щоб переконатися про біль, якого нема...

Прагни до якнайдосконалішого життя, збирай якнайбільше заслуг, щоб ти знайшов приховані скарби в час біди.

А коли прийде твоя черга служити іншим, додай до тілесної помочі слово потіхи, покажи братню любов тим, кому служиш. Нехай твої послуги будуть їм милі.

Не дозволяй, щоб хтось інший виконував за тебе твої обов'язки.

Виконуй обов'язки своєї служби покійно і старанно.

У кожній справі, хоч би здавалася марною, бережися надмірності й легковаження, усе роби немов на Божих очах.

Наслідуй тих, хто живе свято, записуй їхній приклад у своєму серці, старайся належати до числа тих, кого мало.

Ніколи, навіть і по довгих літах, не дай себе поконати гордій думці, що вже досить.

Не гордися духовним ступенем, навпаки - корися.

Окраса монаха

Скарбом монаха є життя без власності, самота тіла, скромність одягу. Його голос поміркований, бесіда розважлива. Про їжу, прожиток не журиться, їсть мовчки, при старших мовчить, розумніших слухає, любить рівних, для нижчих має раду, сповнену любові. Уникає злих та улесливих людей; багато думає, мало говорить. У бесіді він обережний, рідко розмовляє, до сміху не скорий. Його окраса - сором'язливість. Очі додолу - душа вгору.

Не чинить опору, слухняний, працює руками, завжди пам'ятає про остаточні речі. Тішиться надією, в біді терпеливий, безнастанно молиться, за все дякує. Всім покійний, не терпить гордості, постить і береже серце від злих гадок. Скарби збирає в небі, дотримуючись закону. Себе самого судить за щоденними думками і справами; не втручається у справи й пусті балачки цього світу. Не цікавиться тим, як живуть світські люди, а наслідує життя Святих Отців. Тішиться побожним життям інших, ніколи їм не заздрить, співчуває з тими, хто терпить, і плаче з ними. Шкодує їх, а не судить. Не картає того, хто навертається з гріха, не виправдовує себе; визнає, що є грішником перед Богом і людьми; застерігає зухвалих, втішає малодухих. Служить хворим, миє ноги святим. Дбає про

гостинність і братню любов, захоче мир із вірними, уникає еретика. Читає добрі книжки, поганих не доторкається...

Зайнятий добрими справами й бесідами. Ніколи не присягається, не зичить грошей на лихву, ані збіжжя, ані вина, ані оливи для користі; стримується від пияцтва і журби світу. В розмові не хитрить, ні про кого зле не говорить, не обмовляє, ніколи не слухає обмов. Нелегко повірить у щось погане про ближнього; не віддається ні гнівові, ані пристрастям. Не гнівається на ближнього без причини, не жаліє нікого, не віддає злом за зло, воліє бути зневаженим, ніж зневажати; дасть радше себе бити, ніж битиме когось; дасть себе скривдити, ніж скривдить когось; дасть себе обманути, ніж обмане когось (II і III бесіда, що приписуються св. Василієві Великому, однак не є автентичні; пор.: переклад Митр. А. Шептицького. - С. 11-20).

Десять правил для жінки

Ось історія однієї королівни, яка виходила заміж за молодого короля. Мати, віддаючи свою доню в далеку країну, дає їй 10 правил:

1. Остерігайся його розлютити. Коли він сумує, не будь веселою, і коли він веселий, не сумуй. А коли він розлютився, злий, усміхнися до нього мило, говори м'яко і чемно. Таким чином ти втихомириш його гнів.

2. Вважай на їжу і напої, на те, що він любить. Припрошуй, щоб він їв і пив. Старайся, щоб їжа була приготовлена вчасно, бо коли він повернеться додому, а їжа не буде готова, він сердитиметься. Коли трапиться, що він сп'яніє, не говори йому, що він говорив, будучи п'яним. Коли він тебе просить випити - пий, але не напивайся, щоб він не побачив, яка ти немічна, і не зненавидів тебе.

3. Коли він спить, не буди його, бо як не відпочине добре, буде злий на тебе.

4. Не розтринькуй його гроші, не будь марнотратна, не видавай без потреби і без його відома грошей, хіба що на щось незначне.

5. Не прагни знати всі його секрети. А коли б ти довідалася про них, не розповідай їх нікому. І про ті речі, якими він хвалиться перед тобою, не кажи нікому.

6. Вивідай, кого він любить, і ти їх люби; а тих, кого він не любить, і ти не люби. Не люби його ворогів, і не смій ненавидіти його приятелів.

7. Ніколи не сперечайся з ним. Роби все, що він тобі скаже. Ніколи не тажи.- «Тій, але сказав, ти не маєш радії» або «Моя порада краща за твою».

8. Не вимагай від нього чогось, що він вважає за тяжке для нього, бо інакше не полюбить тебе тому, що ти вимагаєш чогось понад його сили.

9. Будь завжди здогадлива, чого він хоче від тебе, тоді він тебе буде любити, буде служити тобі з радістю.

10. Врешті, будь дуже обережна, щоб не було заздрощів між вами. Ніколи не давай приводу для підозр щодо себе. Не скажи йому прикрого чи образливого слова. Роби все, щоб подобатися йому, і не роби того, чого він не любить. Коли ти його трактуватимеш як короля, він вважатиме тебе королевою.

Запам'ятай, дорога доню, цих десять правил і дотримуйся їх усе твоє життя.

Чому треба бути обережним

Наказ Христа

Христос навчав: «Будьте хитрі, які змії... Чувайте й моліться». Є притча про нерозумних дів, яким не вистачило оливи, коли прийшов жених: не були готові, не чували - тому почули голос жениха: «Не знаю вас...» Святий Дух нагадує: «Той, хто любить небезпеку, загине в ній».

Поширення зла, ілюзія і серйозність зла

Зло є всюди: на вулиці, в театрі, у вітринах, в залах, у публічних місцях, в бібліотеках, у приватних будинках.

Якби зло показувалось у своєму вигляді, таким, як є, цей блуд було б видно, він був би загрозливий, тож люди боялись би його. Але воно дуже часто ховається під маскою добра і краси. Святий Августин каже: «Треба тим більше стерегтися блудів, бо вони нас зводять під виглядом чесноти» (св. Августин. Лист 59).

Блуд набуває з часом вигляду краси, добродійства, мистецтва, науки, а навіть чесноти. Говорить в ім'я почуття гідності, потреби, батьківщини, родини... і це чуємо часом від людей, яким довіряємо.

Так, гордість стає прикрасою, помста - справедливістю, заздрість - наслідуванням, ласощі й лінощі - збереженням здоров'я, підлабузництво - доброю приязню тощо. Під такою маскою ховається зло.

Наші пристрасті

Дуже часто наші пристрасті тягнуть нас до злого. Це наша головна вада, яку називають ще «Ахіллесовою п'ятою», тобто найслабшим місцем (за іменем героя Троянської війни).

Наша неміч

Нашою неміччю є нестача сильної волі. Хоч як ми постановляємо і шкодуємо, все-таки час від часу відступаємо. Це природна неміч волі, незнання, несвідомість, а деколи лінощі.

Закони обережності

Є один головний закон - наша обережність мусить бути пропорційна небезпеці: не можна бо стріляти в муху з гармати, рукавом відганяти бика. Не сміємо легковажити обережністю, але й перебільшувати не можемо.

Якщо небезпека гріха загрожує нам, і ми з досвіду знаємо, що можемо впасти - вважаймо! Латинська приповідка каже, що піддавати себе небезпеці нерозумно - втікати від небезпеки розумно.

Якщо знаємо з досвіду, що переможемо, то можна протистояти небезпеці замість утікати, як каже приповідка: «Протистояти небезпеці - доля сильних, втікати - слабких».

Засоби обережності

1. Передбачити небезпеку й запобігти їй.
2. Пам'ятати про минуле: були перемоги чи поразки.
3. Треба слухати тих, хто вже має життєвий досвід, особливо повинні бути слухняними молоді люди. Родичі можуть бути невченими людьми, але вони мають життєвий досвід, тож треба їх слухати.
4. Вправа найкраще вишколює. Завдяки частим тренуванням стають великими спортсменами. Завдяки вправам у чеснотах виробляються святі.

Коли ми постійно чинимо опір злому й уникаємо його, ми можемо досягнути велику святість - бути справді святими християнами.

5. Треба вважати на свої вчинки, слова, поведінку і навіть на рухи.
6. Христос казав: «Чувайте і моліться, щоб не впасти в спокус», тож треба так чинити.
7. Спостереження, щоб правильно оцінити.

8. Треба бути обережним і розважливим: зважати на обставини, які можуть впливати, на важливість, увагу нашої резистенції.

9. Пильність і старання, спритність - мати швидке око, все зауважити, помітити, зорганізувати раптову оборону, коли в розпорядженні мало часу.

10. Молитва, вживання Святих Тайн, щоб мати Божу ласку в час небезпеки.

11. Повага до себе і до ближніх - це найкраще забезпечення. Шанувати себе і нашого ближнього.

З усіх цих засобів увага і правда найважливіші в чесноті обережності.

Чи допоможе сила левові, якщо він неухажний? Легко потрапить у сіті мисливця. А лис обережний і хитрий, його нелегко спіймати. Чи допоможе нам наша моральна сила, якщо ми неухажні? Приповідка каже: «Береженого Бог береже» (cf.: *P. Roberto da Nove, Carrucchio. Piccole virtu. - Padova, 1956. - P. 94*).

II. СОЮЗНІ ЧЕСНОТИ КАРДИНАЛЬНОЇ ЧЕСНОТИ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Є такі суцільні або союзні чесноти справедливості (за св. Томою Аквінським):

1. Щодо Бога: а) релігія (*II-II, n. 58*); б) покута за гріхи (*n. 81*).

2. Щодо родичів - пошана (*n. 101*).

3. Щодо ближніх: а) роби добро (тобто добро, належне ближньому); б) уникай зла (не шкодити ближньому).

4. Щодо настоятелів - обрядовість (*n. 102*): віддавання честі святим, або дулія; віддавання честі Богові, або адорація; слухняність настоятелям (*n. 104*).

5. Щодо всіх: а) справедливість кари за зло (*n. 108*); б) говорити правду (*n. 109*). Правда містить у собі: вірність (*n. 110*), простоту (*n. 109*); ввічливість, привітність (*n. 114*); щедрість або ліберальність (*n. 117*); рівність, рівноправність, безсторонність, або епікея (*n. 120*).

СОЮЗНІ ЧЕСНОТИ СПРАВЕДЛИВОСТІ

У цьому розділі розглянемо союзні чесноти кардинальної чесноти справедливості щодо Бога, а саме релігію.

ЩО ТАКЕ ЧЕСНОТА РЕЛІГІЇ?

Визначення: релігійність - це моральна чеснота, яка схиляє людину віддавати Богові культ, який належить Йому як першому принципові всіх речей (св. Тома. II-II, п. 81, 3).

Це одна з найважливіших чеснот, яка походить зі справедливості й перевищує її та інші чесноти визначністю свого предмету, тобто Бога. Цей культ належить Богові після справедливості. Ця чеснота найвища з усіх теологічних чеснот і займає четверте місце серед влитих чеснот - віри, надії та любові. Вона, однак, відрізняється від теологічних чеснот, бо теологічні чесноти мають за свій прями́й предмет Бога, тоді як релігія має за предмет культ Божий.

Погляньмо як пояснює цю чесноту св. Тома.

Походження слова «релігія». Цицерон вважає, що слово «релігія» походить від латинського дієслова «religare», яке означає «наново прочитувати, ще раз прочитувати», а це спонукає прочитувати й розважати ще і ще раз те, що належить до почитання Бога. Св. Августин думає, що слово «релігія» пішло від латинського слова «religare», що означає «зв'язувати разом, пов'язувати», вказує на зв'язок між людиною і Богом. Що-небудь було б правдою про походження слова «релігія» - означає розпорядження, позицію, відносини між людиною і Богом.

Релігія в людині - це чеснота, витривала якість, звичка, яка спонукає того, хто її має, віддавати непохитно й добре належну честь і шану Богові.

Релігія - це одна чеснота, хоч має багато різних актів. їхнім предметом є Бог.

Релігія є особливою чеснотою, відмінною від інших чеснот. Вона спонукає людину віддавати Богові особливу честь, яка Йому належить.

Тому хоч релігія служить справедливості і є однією з її сильних частин, однак має свою визначену сферу там, де повинна вправлятися і застосовуватися на практиці справедливості. Отже, вона не ідентична справедливості як такій і не ототожнюється з жодною іншою чеснотою.

Релігія не є теологічною чеснотою, влиною, як приміром віра, надія і любов. Вона є моральною чеснотою. Теологічні чесноти своїм предметом мають самого Бога, тоді як предметом релігії є честь, пошана й почитання, належне Богові.

Релігія є головною, найбільш цінною моральною чеснотою, бо її акти спрямовані безпосередньо на честь і славу Божу, тоді як інші моральні чесноти спрямовують свої акти до Бога за посередництвом релігії. Тому релігія шляхетніша і визначніша від інших моральних чеснот.

Релігія суттєво виявляється внутрішніми актами душі, а другою порядно виявляється відповідними зовнішніми актами. Людина - це тіло й душа; під час земного життя душа має внутрішню залежність від тіла, так що, наприклад, розум не може досягнути реальності без співпраці сил тіла. Отже, необхідно, щоб релігія, яка віддає честь Богові і таким чином удосконалює сили людського розуму та волі, в деякій мірі удосконалювала також здібності тіла. Ці тілесні сили виявляються релігією, тобто релігія виявлятиметься другою порядним способом: зовнішніми й тілесними актами в сензитивних знаках, акціях і церемоніях.

Святість, яка фундаментально означає чистоту і посвяченість під законом, - це благочестя. Тепер же благочестя й релігія ідуть до одного. Бо через благочестя людський розум і воля будуть прикладатися до служіння Богові, а це є релігія. Тому святість і релігія в людині не відрізняються. Вони відрізняються логічно, а не реально, тобто вони - два різні аспекти тієї самої речі (св. Тома Аквінський. II-II, п. 81).

АКТИ ЧЕСНОТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Чеснота релігійності виявляється у зовнішніх і внутрішніх актах. Внутрішні акти - це: а) набожність, або побожність; б) молитва (II-II, п. 82). Зовнішні: а) адорація; б) жертва; в) приношення; г) обіт; г) присяга; д) клятва; е) взивання імені Божого.

Побожність (II-II, п. 82)

Побожність у релігійному значенні - це бажання і віддати себе на служіння Богові.

Побожність не є чеснотою, а актом чесноти. Справді, це акт любові, як і всі моральні надприродні чесноти, але особливий акт чесноти релігійності.

Зовнішньою причиною побожності в особі є Бог. Внутрішня причина (яка є в самій особі) - це розважання, або контемпляція. Коли людина думає про Бога і розважає Його доброту і любов, це

спонукає людину любити Бога. Тоді починається побожність. А розважаючи про свою власну неміч і свої блуди, людина звертається до Бога і вчиться в Нього; з цього розважання також виникає побожність.

Прямим і головним ефектом побожності є радість у Бозі. А другорядним і непрямим ефектом є жаль за свої провини і гріхи (св. Тома. II-II, п. 82).

Отже, побожність полягає у готовності душі віддатися тим речам, які належать до служіння Богові. Побожні ті, хто повністю присвячує себе Богові й підлягає Йому. Головна характеристика побожності полягає у готовності волі, яка завжди готова віддатися на служіння Богові. По-справжньому побожні люди завжди налаштовані на все, що стосується культу і служіння Богові.

Найвизначнішим прикладом релігійної побожності був Христос. «Тому, входячи у світ, говорив: "Ти не хотів ні жертв, ані приносу, але приготував еси тіло мені. Ти не вподобав собі ні всепалень, ні жертви за гріхи. Тоді я сказав: Ось іду, бо у сувої книги написано про мене, щоб учинити твою волю, Боже"» (Євр. 10, 5-7).

Багато людей мають фальшиве уявлення про побожність, думаючи, що побожність полягає у багатьох релігійних практиках: молитися безперестанку (що роблять зі звички); належати до кількох церковних братств, організацій; довго бути в церкві (але, вийшовши з церкви і швидко закінчивши молитву, вони часто говорять погано про інших). Це фальшива побожність.

Справжня побожність полягає у повному відданні себе Богові й постійній готовності вірно і швидко виконати все, що належить до служіння Богові.

Це наука найбільшого католицького богослова і філософа св. Томи Аквінського. Він зауважує, що побожність, будучи актом чесноти релігійності, завжди стосується Бога, а не створінь. Тому набожність до святих не сміє залишатися на них самих, а єднатися з Богом за посередництвом святих. У святих подивляємо те, що вони мають від Бога, віддаємо честь Богові через них.

Після II Ватиканського Собору з деяких церков почали усувати статуї святих та образи, бо люди молилися, наприклад, більше до статуї св. Франциска, ніж до Пресвятої Євхаристії на престолі. Священики повинні добре пояснити це людям, щоб вони знали, до кого треба насамперед молитися.

Головною зовнішньою причиною побожності є сам Бог, Який кличе тих, кого хоче, і запалює в їхніх серцях вогник побожності.

А внутрішньою причиною, на наш погляд, є розважання і контемпліяція Божої доброти й ласкавості, розважання нашої мізерності, бідності, яка виключає всілякі презумпції і спрямовується повністю віддатись Богові, від Якого приходять допомога і зцілення. Головний ефект побожності - наповнити душу духовною радістю, хоч іноді може показуватися смуток.

Неможливо бути дійсно побожним, якщо читаємо негідні романи й дивимося порнографічні фільми. Розважання і контемпліяція допомагають набути побожність.

Молитва

Молитва - це другий внутрішній акт чесноти релігійності. Як побожність залежить від волі, так молитва залежить від розуму - це піднесення розуму до Бога.

Оскільки молитва займає визначне місце в духовному житті, говоритимемо про неї далі детальніше.

До зовнішніх актів належить адорація.

Що таке адорація?

У широкому розумінні адорація - це акт, яким ми визнаємо нашу підлеглисть задля визначності іншої особи. В цьому сенсі говоримо, що королям і визначним мужам віддавали адорацію, поклоніння: «припала (Ветсавія) на коліна і вклонилась цареві...» (1 Цар. 1, 16); «І саме як Петро входив, Корнілій вийшов йому назустріч і, припавши йому до ніг, уклонився...» (Ді. 10, 25).

У конкретному значенні адорація означає акт, яким ми визнаємо безконечну Божу всемогутність і Його найвищу владу та нашу від Нього залежність.

Адорація має подвійний акт: 1) внутрішній, яким наші розум і воля визнають Божу вищість і нашу підлеглисть; 2) зовнішній, або вияв видимим способом, наприклад, жертвою, припаданням до землі, колінопреклонінням чи іншим прийнятим способом за звичаєм даного народу.

Тільки Богові належить справжня адорація: внутрішня, зовнішня і публічна.

Святе Письмо говорить про адорацію таке: коли диявол спокушав Христа, «Ісус сказав до нього: "Геть, сатано! Написано бо: Господу, Богу твоему, поклонися і йому єдиному будеш служити"» (*Мт. 4, 10*).

Ця адорація повинна бути внутрішньою, як це засвідчує сам Христос самарянці: «...Та надійде час, - ба, вже й тепер він, - що справжні поклонники Отцеві кланятимуться: у душі й правді. А таких поклонників і шукає собі Отець. Бог - Дух. Ті, що йому поклоняються, повинні у душі й правді поклонятися» (*Ів. 4, 23-24*).

Адорація також має бути публічною, отже, зовнішньою, і це ясно видно з установаження Євхаристійної жертви, якою представляється зовнішній публічний акт адорації в ім'я всієї спільноти, що приноситься Богові.

Розум доводить: Бог є найвищим Паном людей - Він їх створив та утримує. Якби Бог їх покинув, вони перетворились би в ніщо. Людина щодо свого існування повністю залежить від Бога...

Тому Бог має право вимагати, щоб усі розумні створіння визнавали Його. Це визнання своєї залежності людина виявляє адорацією, якою визнає Бога першим принципом та остаточною метою, тобто визнає Його як найвищого Володаря.

Ця адорація має бути не тільки зовнішньою, а й внутрішньою, бо Бог є автором не тільки душі, а й тіла і подає нам добродійства як душевні, так і тілесні. Отже, ми залежимо від Бога також щодо тіла.

Адорація повинна також бути публічна, або соціальна. Людина народилася для спільноти і фактично живе в спільноті. Отже, не тільки окремі особи, а й уся спільнота, як моральна особа, походить від Бога і від Нього залежить. Тому необхідно шанувати Бога не тільки приватно, а й публічно; вся спільнота, як одне тіло, має віддавати Богові найвище шанування - адорацію.

Треба нагадувати вірним, що зовнішні й публічні релігійні акти необхідні, але свою внутрішню вартість беруть із внутрішніх актів: «Бог є Дух, і правдиві богомольці поклоняються в душі й правді. Тому метанії, приклякання, схилення голови - це зовнішні акти внутрішньої адорації Бога» (*cf.: Ad. Tanqueray. Synopsis Theologiae Moralis, II. - p. 589-592*).

Св. Тома пояснює адорацію так (II-II, n. 84):

Божа адорація, або латрія - це почитання, яке належить тільки Богові. Це найвищий вид релігійного почитання. Пошана, яку

віддаємо святым та ангелам, латиною називається «сіііа». Деколи, особливо у старовинних книгах і формулах, дулію звать адорацією, але її ніколи не називали Божою адорацією. Головний акт латрії - це жертва. Жертва завжди виявляє латрію, тобто найвище почитання Бога, а ніколи дулію, тобто почитання святих. Це означає, що жертву приносимо тільки Богові й нікому іншому. Божій Матері віддаємо більшу честь, ніж святым та ангелам, і це зветься в теології «гіпердулія». Це вище почитання від святих і ангелів, але ніколи не дорівнює латрії. Латрія - це Боже почитання, Божа адорація, її не віддаємо створінням, навіть найдосконалішим, а тільки Богові.

Бог наказав, щоб Його адорувати всім нашим буттям, серцем, душею, розумом і всіма силами, бо ми є дух і тіло, Божі створіння і Божі діти. Тому мають бути зовнішні та внутрішні акти почитання. Всі зовнішні акти мають значення висловлення внутрішньої адорації душі.

Бога правильно адорують у всі часи й у всіх місцях. Але для формальної вправи зовнішніх актів латрії годиться і навіть необхідно, щоб було особливе й відповідне місце Божого почитання.

Жертва

Жертва - це головний акт зовнішнього і публічного культу; полягає у зовнішньому принесенні якоїсь видимої речі, яка змінюється або нищиться, що dokonує священник на честь Божу, щоб засвідчити, що Бог має найвищу владу і що ми покійно підкоряємося їй.

У Новому Заповіті не маємо іншої жертви, крім Служби Божої; називаємо її безкровною жертвою на противагу старозаповітним кровним жертвам, де жертвували тварин.

Зовнішній акт релігійності - це жертва (*св. Тома. II-II, п. 85*).

Приносити жертву Богові вимагає природний закон. Розум вимагає, щоб людина показала Богові свою підлеглість, а також знаками виявила свою пошану до Бога.

Тепер же людина є тілесним буттям у тілесному світі. Отже, розумно, щоб вона виявляла свою релігійність тілесним способом, застосовуючи тілесні речі. Це робимо жертвою. Вся історія людства показує, що приношення жертви є всесвітньою практикою. Цей факт підтверджує згадану правду, що природний закон вимагає приносити Богові жертву.

4Мі ШШР!!

Жертва - це найвищий, найурочистіший і найвиразніший акт латрії. Жертва - це принесення тілесної речі (званої жертвою) кваліфікованою особою (священиком) у відповідному місці (вівтарі) на знищення або переміну жертви (це складання жертви або пожертвування), щоб висловити найвищу і єдину владу Божу над усіма створіннями й абсолютну залежність усіх створінь від Бога.

Жертва - це особливий акт, вчинений з пошани до Бога; тому він належить до чесноти релігійності. Деколи акти інших чеснот називають ім'ям жертви. Так, ми кажемо, що людина жертвує час, гроші або що вона є жертвовною особою, або що робить жертву, не вживаючи їжі чи приємностей за покуту тощо. Кажемо, що вояк, вмираючи в бою, приносить найвищу жертву. Тепер же такі речі актуально і формально не є жертвами, але їх так називають, бо вони є в деякій мірі жертвою або повинні бути зроблені Богові; вони мають ближчу або дальшу подібність до жертви, тому її так називають.

Уживаючи ім'я жертви в цьому широкому значенні, ми всі зобов'язані жертвувати Богові внутрішню жертву побожного розуму й робити акти чесноти в душі жертви, тобто з великої пошани до Бога.

Приношення

Жертвоприношення взагалі - це спонтанне давання, дарування якоїсь речі.

В релігійному значенні це добровільний дарунок якоїсь речі для Божого почитання - культу. Ці речі можуть послужити як віддання Богові честі, через те, що їх уживаємо для бідних, потребуючих, хворих (наприклад, як у давнину приносили перший збір із поля овочів чи винограду) або даємо на утримання монастиря, на виховання молодих священиків тощо.

У давнину євреї давали десятину зі своїх прибутків на утримання своїх священиків і синагог.

В Україні князь Володимир Великий збудував Десятинну церкву в Києві і давав десятину зі своїх прибутків на утримання церкви і священиків. Народ зобов'язаний підтримувати релігію - Церкву і священиків, як стверджує також св. Павло (*1 Кор. 9, 13*). Те саме пише і св. Тома (II-II, и, **86**).

Обіт

Обіт - це добровільне приречення, зроблене Богові, якоїсь можливої і кращої речі (сс. 1191-1198 лат.).

Отже, обіт - це добровільне приречення Богові якоїсь доброї справи. Взиваємо при цьому Бога. Звичайна постанова не є обітом, бо не дає нікому права від нас чогось домагатися.

Деякі обіти складаються тільки умовно. Найважливіші обіти - це монаша професія, про що детальніше говоритимемо далі.

Завдяки такому обіту добра справа, до якої ми зобов'язуємося, миліша Богові. Того, хто складає обіти, Бог швидше вислуховує і швидше доводить до досконалості.

Той, хто не дотримується складеного обіту, ображає Бога; так само робить той, хто без причини відкидає сповнення обіту (*Втор. 22, 21*).

Св. Тома пояснює це так (II-II, п. 88):

Обіт - це обіцянка, дана добровільно з певною метою. Деколи висловлюємо обіт словами перед свідками, а деколи - мовчазно, без свідків.

Як акт релігійності обіт - це добровільно зроблене приречення Богові зробити Йому щось приємне, до чого ми ще не зобов'язані.

Обіт - це добровільна обіцянка. Ніхто не зобов'язаний складати обіти. Але складений обіт накладає обов'язок. Його треба виконати. Особа має бути правдомовною у своїх словах, особливо перед Богом.

Хоч обіт - це обіцянка зробити щось приємне Богові, однак добродійство, яке випливає з обіту, зобов'язує особу, яка його складає. Ми не обдаровуємо ані не допомагаємо Богові обітом. Жодне створіння не може зробити послуги Богові, своєму Творцеві. Св. Авґустин каже: «Бог не збагачується нашою платою, але робить багатими тих, хто росте в Ньому» (*Лист 127*).

Обіт спрямовує і присвячує обіцяні речі на почитання і служіння Богові. Тому обіт є актом релігії. А оскільки обіт складається Богові, він є актом латрії, тобто Божого почитання.

Краще і більш заслуговуюче зробити щось приємне Богові (до чого особа ще не зобов'язана) обітом, ніж зробити те саме без обіту. Сам обіт є актом релігії і додає до заслуги заслугу за виконання доброї справи.

Чернечий обіт є урочистим, коли його складає той, хто приймає свячення, або той, хто вступає до чернечої спільноти, щоб жити за правилами, затвердженими Церквою.

Оскільки обіт - це добровільна обіцянка, особа, законно підпорядкована іншій, не може скласти обітів, бо йде в суперечність обов'язків з іншою особою.

Присяга

Присяга - це заклик Бога, імені Божого на підтвердження правди.

Це надзвичайне почитання Бога. Бога також почитаємо присягою і обітом. Присяга потрібна тоді, коли звичайного людського свідчення недостатньо.

Присягою віддаємо Богові честь, бо урочисто визнаємо Його всемогутність, справедливість і святість.

Не раз буває, що певній особі не хочемо або не можемо вірити. Коли ж ця особа покликається на свідка, а свідок каже: «Так було, я це бачив», то вже легше повіримо їй; а тим більше повіримо, коли знаємо, що свідок - чесна людина. Може статися, що за такого свідка людина покличе Бога, взиває до Його всемогутності, щоб цією всемогутністю дав пізнати правдомовність присягаючого.

Тоді його слова набувають такого значення, ніби слова Божі. «Як урядова печатка стверджує розпорядження, так присяга є даною Богом печаткою для ствердження правди» (*Мархантій*).

Присягу складає Ісус Христос перед Каяфою, коли він взиває Боже ім'я для ствердження зізнання (стверджуюча присяга). Присягав Ісаак на ствердження даної Якову обітниць (прирікаюча присяга).

Що таке присяга?

Св. Тома Аквінський навчає (*II-II, п. 89*):

Присягати — означає клястися. А клястися - це кликати Бога за свідка, що ми кажемо правду (стверджуюча присяга), або що ми додержимо обітницю (прирікаюча присяга).

Було б зневажливим кликати Бога за свідка у незначних справах. Є великим злом і гріхом присягати на брехню або клястися на обіцянку, яку людина не має наміру додержати. Але правильно у серйозних і важливих справах за відповідних умов щиро присягати. Така присяга є актом пошани до Бога.

Умовами правильної присяги є правда, правота, справедливість. Святе Письмо каже: «А й божитимешся: Жив Господь! У правді,

правоті, справедливості: тоді народи ним благословлятимуться і ним похваляться» (Єр. 4, 2).

Ми мусимо присягати на правду; ніколи на брехню або нещирі обітницю. Ми мусимо присягати на правоту: присягу треба робити розумно й розважливо, а не легковажно. Мусимо присягати на справедливість; не можна присягати на те, що не є правильне до виконання.

Правильно зроблена присяга - це акт пошани до Бога. Тому вона є актом чесноти релігійності.

Але хоч присяга впливає з пошани, вона вказує на брак довір'я між людьми. Тому присяга сама по собі не бажана. Присяга подібна до медицини: не треба брати її, хіба для видужання, подолання недуги. Тому присягу не треба вживати частіше, ніж необхідно. Святе Письмо каже: «Людина, що багато присягається, буде покрита беззаконням» (Проп. 23, 12).

Люди деколи клянуться на створіння («на мою душу» - святий Григорій), і такі висловлювання є справді присягою, якщо стосуються Бога. Інакше вони не є присягою. Часто вони є частиною прокльону.

Справжня присяга, яка має умови справедливості й осуду, завжди мусить бути прихована. Але не треба дотримувати присяги, що містить несправедливість; ніхто не має права присягати на те, що не є правильне. Ірод клявся без розсуду і справедливості дати Іродіаді все, що вона попросить. Коли він виконав свою клятву, спричинив смерть Іванові Хрестителю. Він поповнив новий і ще більший гріх. Його клятва була грішна. Її виконання було другим гріхом, ще гіршим від першого (II—II, п. 89).

Отже, складати присягу або присягати означає кликати Бога за свідка, що ми сказали правду або що хочемо дотримати свого приречення.

Присягаючи, кличемо або самого Бога, або святі речі. Коли кличемо Бога, говоримо, наприклад, «на Бога», «як Бог живе» (пор.: Єр. 4, 2), «як Бог на небі», «свідок бо мені Бог» (Рим. 1, 9), «скарай мене, Боже» і т. д. Не раз покликаємося при присязі на святі речі, наприклад, на Євангеліє, на хрест, Святі Тайни, на небо тощо. «Та що ті речі не мають самі по собі сили щось посвідчити або покарати брехуна, отже, і в тому випадку кличемо Бога як свідка» (св. Тома). Ісус Христос сам згадує, що можна присягати на святиню, на небо, на престол Бога (Мт. 23, 20-22).

Не е присягою, коли кажемо: «справді», «дійсно», «слово честі», «щоб я так здоров» і т. п.

Присяга може бути або одноосібна, або урочиста.

Одноосібну присягу люди дають часто у звичайних стосунках; урочисту присягу складають найчастіше перед судом або перед державною владою, наприклад, присяга військовиків або державних урядовців. Церемонії при присязі найчастіше такі: присягаючий стає з відкритою головою перед хрестом, що стоїть між двома палаючими свічками; це має нагадувати, що перед Розп'ятим Христом нема нічого таємного. Той, що присягає підносить вгору три пальці правої руки (для означення віри в Пресвяту Трійцю) і говорить: «Так мені, Боже, допоможи і це святе Євангеліє». Цими словами він зазначає, що відрікається Божої допомоги й обітниць святого Євангелія, коли не сказав правди. Євреї складають присягу з покритою головою, кладучи великий палець правої руки на одну означену сторінку Тори (книги Мойсея). Магометани підносять вгору лише один палець на знак віри в одного Бога.

Не треба ухилятися від складання присяги, бо вона дозволена і навіть Богові мила.

Якби присяга не була дозволена, то, певно, не присягав би Христос (*Мт. 26, 64*); і Бог не присягнув би Авраамові після жертви на горі Мерія, що помножить його рід, як зорі на небі й пісок, що на березі моря (*Бут. 22, 16*). Св. Павло часто складає присягу в своїх листах (пор.: *Рим. 1, 9; 2 Кор. 1, 23*), чого не робив би, якби присяга не була дозволена. Присяга служить, зрештою, для доброї мети, бо сприяє визнанню правди і залагодженню суперечок (*Євр. 6, 16*).

Присяга Богові мила, бо завдяки їй визнаємо публічно нашу віру у всемогутність Бога, отже, віддаємо Йому честь. Очевидно, зію не можна закликати до складання присяги атеїстів (які не мають віри в Бога).

Бог хоче, щоб ми присягали лише тоді, коли присяга необхідна (*Бих. 22, 10*). Ісус Христос каже: «Хай буде ваше слово: Так, так; Ні, ні, - а що більше цього, те від лихого» (*Мт. 5, 37*). Ці слова були пересторогою для фарисеїв перед легкодушним, непотрібним присяганням, яким вони часто любили зловживати. Тому християни-католики не потребують ухилятися від присяги, як це роблять деякі релігійні секти.

З другого боку, не треба нікого силувати до присяги. Коли хтось вимагає від когось присяги і знає, що той присягне фальшиво, стає гіршим за вбивцю. Вбивця вбиває тільки тіло, а цей вбиває не одну, а відразу дві душі: душу того, хто присягає, і свою власну, бо остання стала причиною смерті першої (св. *Ісидор Пелусіотський*).

(*о. Ф. Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. -Ч.П.- С. 91-93; cf.: Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis. -II. -P. 661-664*).

Присяга повинна бути: правдива, розважлива, справедлива. Ми повинні присягати лише тоді, коли цього вимагає важлива справа. Присяга наша повинна бути: правдива, розважлива і справедлива (*Єр. 4, 2*).

Мусимо присягати правдиво, тобто говорити при присязі так, як ми в серці переконані, а також мати щире бажання дотриматися слова. Гарним прикладом цього є римський вождь Регул (250 р. перед Хр.). Під час війни спіймали його карфагенці і шість років тримали в неволі. Виснажені тривалою війною, вислали його карфагенці до Риму, щоб випросив у римлян мир. Перед від'їздом змушений був присягнути, що повернеться в неволю, якщо римляни на мир не погодяться. Коли прибув до Риму, переконав сенат, що вони не повинні укладати мир, бо карфагенці дуже ослаблені й не матимуть сил опиратися. Потім повернувся до Карфагену, хоч усі відраджували його і стримували майже силою (*Шпіраго*).

Зате криво присягав Петро перед палатою архієрея (*Мт. 26, 22; 69-75*). Слова присяги не повинні містити в собі двозначності (*Інок. XI*). Винятково можемо бути звільнені від присяги, наприклад, при втраті маєтку.

Ми повинні присягати розважливо: треба спочатку поміркувати, чи буде наше зізнання правдиве або чи зможемо дотримати обітниці.

Ірод присягнув нерозважливо на учті дати дівчині все, чого попросить, і спричинив смерть св. Івана Хрестителя (*Мр. 6, 23*).

Генерал Єфте казав: «Як виграю війну, пожертвую те, що перше зустріну». Коли ж повертався з перемогою, вийшла йому назустріч власна дочка.

Мусимо присягати справедливо, тобто не зізнавати ані прирікати нічого такого, що недозволене. Сорок ворогів св. Павла присягли, що не будуть їсти й пити, аж поки не уб'ють його (*Ді. 23, 12*). Ще й нині масони складають присягу, що на смертній постелі не приймуть

Святих Тайн. Така присяга несправедлива, немила Богові й не має вартості, тобто не зобов'язує.

Той, хто фальшиво присягає, поповнює страшне богохульство, стягає на себе прокляття Боже й вічне засудження.

Заклинання

Св. Тома навчає (II-II, п. 90):

Заклинання полягає у взиванні імені Божого або якоїсь святої речі, щоб змусити когось щось виконати або покинути свій намір.

З відповідною повагою і з необхідності, коли дотримані правда, справедливість і розважливість, деколи можна ужити клятви. Святий Тома навчає:

<Заклинати* якусь особу означає вимагати від неї присяги.

Так, найвищий архієрей вимагав від Христа: «"Заклинаю тебе живим Богом, щоб ти сказав нам, чи ти Христос, син Божий". Тоді Ісус сказав до нього: "Ти мовив..."» (Mt. 26, 63-64). Оскільки за певних обставин дозволено клястися, не може бути неправильним, коли є нагода, повноваження і юрисдикція, вимагати присяги від іншого. На суді, наприклад, правильно вимагати від свідка клястися перед Богом, що він дасть повне і правильне свідчення.

Своєрідним заклинанням є наказувати комусь, щоб виконав деякі речі в ім'я Боже. В цьому значенні наказується дияволу під час екзорцизму.

Деколи закликається нерозумні створіння, але тільки тоді, коли вони є знаряддям розумних створінь.

Взивання Божого імені

Усна похвала Бога (св. Тома. II-II, п. 91):

Ми вживаємо слова устами, коли говоримо до Бога, не для того, щоб повідомити Його про наші думки, бо Він знає їх краще, ніж ми самі, а для того, щоб спонукати нас самих і наші серця віддавати честь Богові. Ми потребуємо прославляти Бога нашими устами не задля Нього, а задля нас самих. У Псалмі 63 (62) написано: «Твоя бо милість ліпша від життя, уста мої славимуть тебе. Отак буду тебе хвалити, поки життя мого, у твоєм імені здіймаю мої руки» (4-5).

Справедливо і правильно, щоб людина своїм голосом прославляла Бога, не тільки говорячи, а й співаючи.

Музика в прославленні Бога - це засіб, який підносить нашу пошану до Нього і віддає наші почуття на служіння Йому. Годиться, отже, покласти на музику слова гімнів або пісні чи Псалми.

В нашому обряді відправа хору: утрени, полуношниця, вечірньої, повечір'я - це якраз усна похвала Богові. Св. Василій Великий називає таку прославу «наслідуванням ангельських хорів». Він пише: «І що ж може давати більше щастя, як не те, щоб на землі наслідувати ангельські хори! Вдосвіта йти на молитву, піснями і співами хвалити Творця, потім, коли сонце ясніше засвітить, повертатися до праці, коли кожна працю супроводжує молитва, коли піснями, наче сіллю, заправляємо труд? Милозвучність духовних гімнів дає душі веселий і щасливий настрій» (св. *Василій Великий. Лист Григорієві з Назіянзу. 2, ч. 2 - у ВЛВ. - С. 21*). Але про це ще буде мова, коли говоритимемо про спільну молитву.

НЕОБХІДНІСТЬ РЕЛІГІЇ

А. Танкерей пише: «Діючи методично, ми покажемо, що: 1) всі створіння мусять віддати славу Богові; 2) для людини це особливий обов'язок; 3) насамперед - для священника».

Всі створіння мусять віддати славу Богові

Як кожна праця віддзеркалює того, хто її виконав, так тим більше створіння мусять сповіщати славу свого Творця! Людина не створює речей, вона може тільки їх пристосувати, сформувати. І вона це робить. Тепер же Бог не тільки сформував свої створіння, а й вивів їх із нічого. Він залишив на них не тільки свій геніальний знак, а й відбиток своїх власних досконалостей. Ба більше, Він їх зберігає, даруючи їм свою підтримку і ласку, так, що вони повністю залежні від Нього. Тому вони мусять більше, ніж праця людської творчості, заявляти велич свого Автора.

Неживі створіння роблять це згідно їхнього власного фасону й форми. Вони виявляють свою красу й гармонію, запрошуючи нас прославляти Бога: «Небеса оповідають славу Божу, і діло рук його проголошує твердь небесна» (*Пс. 19 (18), 2*). Він нас створив, а не ми самі: «Знайте, що Господь, то він - Бог; він створив нас, і ми йому належимо» (*Пс. 100 (99), 3*). Це віддання пошани Богові дуже недосконале, бо не є вільне.

Людина має вільно віддавати славу Богові

Людина має обов'язок свідомо віддавати славу Богові, приєднуючи своє серце і свій голос до неживих створінь, щоб віддати Йому вільно й розумно гідне шанування. Людина, як цар створінь, повинна розважати ці зачудування, відносячи їх до Бога, і так стати найвищим священиком створінь. Людина мусить прославляти Бога понад усе в її власному імені, бо обдарована вищими досконалостями, ніж нерозумні створіння; створена за образом і подобою Божою, беручи участь у Його житті. Людське життя повинно бути як один вічний подив, вічна прослава, почитання, подяка і любов до свого Творця і Святителя. Це заявляє св. Павло: «Все бо від нього, через нього і для нього. Йому слава навіки. Амінь» (*Рим. 11, 36*). «...бо коли ми живемо, для Господа живемо; і коли ми вмираємо, для Господа вмираємо. Отож, чи ми живемо, чи вмираємо, ми Господні» (*Рим. 14, 8*). Пригадуючи своїм учням, що наше тіло, як і наша душа, є свяतिною Святого Духа, він додає: «Прославляйте і носіть Бога в своєму тілі» (*1 Кор. 6, 19*).

Обов'язок священика - прославляти Бога

Обов'язок прославляти Бога особливим чином доручений священикам. На жаль, більшість людей, заклопотані своїми справами або задоволеннями, мало часу приділяють шануванню Бога. Отже, було необхідно, щоб з-поміж людей були обрані репрезентанти, прийняті Богом, щоб вони не лише в своєму власному імені, а й в імені спільноти віддавали Богові релігійні обов'язки, на які Він має право. Це - роль священика. Його вибрав Бог з-поміж його співбратів, щоб був посередником між землею і небом. Він має обов'язок прославляти Бога, віддаючи Йому честь від усіх створінь і стягаючи на землю Божі ласки та благословення. Це обов'язок його стану, його професія, справжній обов'язок справедливості, як пояснює св. Павло: «Кожен бо архиерей, узятий з-поміж людей, настановляється для людей у справах Божих, щоб приносив дари та жертви за гріхи» (*Євр. 5, 1*). Тому Церква доручила йому дві великі справи: вправлятися в чесноті релігійності, відправляти хор і Службу Божу. Цей подвійний обов'язок він мусить виконувати з великою ревністю, бо, прославляючи Бога, він водночас доручає Божому Маєстатові наші прохання. Таким чином священик осягає

свою особисту святість і тим душам, що доручені його опіці. Його молитви більш ефективні, бо тут Церква, Ісус Христос, Який молиться з ним і в ньому, а молитва Христа завжди вислухана: «Він за днів свого тілесного життя приніс молитви й благання з великим голосінням та слізьми до того, який міг його спасти від смерті, і він був вислуханий за богобоязність» (Євр. 5, 7). (пор.: «Про славу Божу». - С. 112, 123, 787 (Аскетика - рукопис), (сї.: А± Tanquerey. - Ор. сїї. - Р. 494).

ЯК ВПРАВЛЯТИСЯ В ЧЕСНОТІ РЕЛІГІЙНОСТІ

Щоб правильно вправлятися в чесноті релігійності, ми мусимо розвинути справжню побожність, тобто налаштувати нашу волю бути готовою і великодушною до всього, що належить до служіння Богові. Така готовність є справжнім виявом любові до Бога, і це спосіб, яким релігія має зносити з любов'ю.

Початкуючі

Початкуючі виявляють цю чесноту: а) дотриманням Божих заповідей і того, що наказує Церква щодо молитви, святкування неділі та обов'язкових святкових днів; б) униканням внутрішньої і зовнішньої незібраності, які є джерелом розгубленості під час молитви. Обережним ставленням до світських розваг і марних щоденних мрій; в) внутрішньою зібраністю, щоб молитися з більшою увагою і вправлятися в присутності Божій.

Поступаючі

Поступаючі повинні єднатися з Христом, Найвищим Почитателем Отця, Який під час свого життя і своєї смерті прославляв Бога безконечно.

Цей дух чесноти релігійності має два почуття: пошану і любов. Пошана - це глибоке почуття поваги, поєднане з подивом, визнає Бога своїм Творцем і Найвищим Паном та тішиться виявом своєї цілковитої залежності від Нього. Любов скеровується до Бога, найбільш улюбленого Отця, Який прийняв нас за своїх прибраних дітей і завжди огортає нас своєю батьківською ніжністю. Від цих двох почуттів походять всі інші, а саме подив, подяка і похвала.

Поступаючі повинні мати набожність до Чоловіколюбця Христа. Вони повинні співпрацювати з Христом, умиротворяючи свої злі природні нахили й будучи завжди готовими на натхнення ласки. Таким чином усі наші дії будуть спрямовані до Бога і приємні Йому, прославлятимуть Бога - нашого Творця і Батька. Тоді ми заявимо Божу зверхність і нікчемність створінь, бо так жертвуємо Богові все наше буття, наші дії, щоб пошанувати і прославити нашого Найвищого Вчителя.

Акти релігії ми виявляємо також участю в Службі Божій, проказуючи літургійні та інші молитви.

Досконалі

Досконалі душі вправляються в цій чесноті під впливом дару побожності.

(сі.: А. ВбпІзз.г. - Ор. сН. - Р. 839-841).

КОРИСТІ З ЧЕСНОТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Релігія - найважливіше, найсуттєвіше і найнеобхідніше добро в житті людини.

Чеснота релігійності - це Боже світло для нашого розуму. Сам Бог говорить і подає вічні правди. Завдяки їм пізнаємо мету нашого життя й дорогу, яка веде до Бога. Релігійна людина подібна до подорожуючого, який серед темряви має світло. Безбожний сидить у темряві, як каже Святе Письмо: «Сидять у темряві і тіні смерті» (Іс. 9, 2; Лк. 1, 79).

Христос приніс справжнє світло: «Я - світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Ів. 8, 12).

Релігійність дає нашій волі надлюдську силу до виконання добрих справ і до подолання грішних пожадань. Насамперед мученикам і сповідникам або в якихось дуже важких обставинах життя іншим особам релігійність дає надзвичайну силу витримати до кінця в добрі.

Релігія потішає нас в нещасті й уберігає від розпуки. Один безбожник чванився, що відібрав релігію у своєї побожної жінки, й усі його слухачі, що були в ресторані, реготали. Коли він повернувся додому, побачив біля своєї хати натовп. Увійшов у дім і побачив на підлозі три трупи, а біля них записку: «Як довго я була

релігійною, так довго я терпляче зносила всілякі життєві терпіння задля любові до Бога. Відколи, однак, мій кат, не муж, відібрав у мене релігію, я стала зовсім нещасливою. Не хочу, щоб мої діти були такими. Тому я їх отруїла».

Релігія дає людині справжнє задоволення. Чим їжа є для тіла, тим релігія - для душі. Різниця лише в тому, що страва насичує тіло тільки на короткий час, а релігія дає душі справжнє задоволення.

Людина без релігії, наче риба без води. Вона рветься до води, бо там її життя. Так само людина рветься до Бога. Звідси походить, що багато людей, хоч високоосвічені й багаті, почуваються нещасливими, невдоволеними, і це невдоволення вони показують у словах і листах. Їхоте якимось сказав, що за 75 років життя мало зазнав щасливих днів. А Шиллер писав своєму приятелеві Кернену: «Мушу вас відвідати, бо лише у вас почуваюся щасливим; досі я ще не зазнав щастя».

Тому ані багатства, ні почесні, ні наука не в силі повністю задовольнити людину. Це може зробити релігія, тому що наука Христова дає нам спокій душі, бо вже пророки називали Христа «Князем миру» (Іс. 9, 6), а при народженні ангели співали «мир людям його вподобання» (Лк. 2, 14).

Отже той, хто відбирає в ближнього релігію, подібний до злочинця, бо кидає ближнього в розпуку й веде його до самогубства, вбиває його душу (о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - С. 24-26*).

ЗАСОБИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧЕСНОТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

1. Переконати себе в необхідності й великій користі чесноти релігійності.
2. Вправлятися в ній, бо із вправою здобуваються світло і втіха.
3. Використовувати несприятливі обставини, що так часто трапляються, щоб вдаватися до Бога, бо за таких обставин нема кращої потіхи, як вводити в практику чесноту релігійності, і так здобується прив'язаність до неї.
4. Не звертати уваги на думку оточуючих, виконуючи відважно зовнішні акти релігії в присутності інших, наприклад, знімаючи капелюх чи шапку перед церквою.
5. Дотримуватися звичаю молитися перед їжею, відмовляти з родиною вервицю, тримати на видному місці й у найкращих кім-

натах релігійні образи й визначити члена сім'ї, який пильнував би молитви, щоб не забували молитися (cf.: *M. R. P. Francisco Naval C. M. F. Curso de Teologia Ascetica y Mistica. - Madrid, 1955. - P. 601*).

ГРІХИ ПРОТИ ЧЕСНОТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

Найтяжчий гріх проти чесноти релігійності - це не розуміти й не визнавати нашої цілковитої залежності від Бога, тобто забувати, перекручувати, занедбувати, практично заперечувати, що ми створіння, і що Бог є Бог. Це означає жити так, наче б Його не було - Першої та Остаточної Норми життя! Бог є Нормою, до якої всі створіння повинні спрямовувати свою активність. А вони живуть, наче б Його не було - Джерела всякої есенції й Початку кожної реальності. Є християни, що не пам'ятають про цю головну залежність від Христа. Є віруючі, що не «відчувають» майже ніколи, що все приходить від Бога. Як вони можуть практикувати чесноту релігійності? Всі релігійні акти й культ виглядають для них зайвими, непотрібними, нудними, докучливими, марними. Вони повинні віднайти фундаментальний розмір, який становить їхню есенціальну залежність від Створителя.

Другий гріх проти чесноти релігійності - це не молитися. Деякі християни прийшли до цього висновку. Вони фактично не заперечують необхідності молитви, але не здають собі справи про її успішність чи користь. Більше або зовсім не моляться, або ж моляться дуже мало. Залишають без активності, без практики Боже життя, яке ввійшло до них через хрещення. Не думають про розквіт і розвиток цього «співжиття» з Богом, яке властиве дітям Отця Небесного. Вони не оживлюють надприродної перспективи віри, не відживлюють задовільно сенсу і бажання приходу Господнього, не показують майже ніколи свого почуття любові до Бога. їхнє «внутрішнє» життя занедбане габітуальним способом. Чи це можна ще назвати «життям»?

III!

Брак релігії, брак культу, який належить Богові, - це занедбати, перекроїти лад, устрій та ієрархію в нашому визнанні релігії. У стислому й формальному сенсі релігія - це культ, належний Богові, тому необхідно добре зазначити безмежну віддаль, яка існує між актами культу, належного Богові, і комплексом побожних актів, які віддається святим і Божій Матері. Догматичну правду треба заховати навіть у літургійному житті. Тепер між деякими

вірними ієрархія вартостей релігії не дотримується належним чином. Іноді вона відверто неправдива. Одна річ - підкреслювати партикулярне довір'я в силу заступництва якогось святого чи Божої Матері, а інша річ - децентралізувати релігійне життя, перекинути цілий реальний лад святих вартостей.

Треба також згадати про численні забобони, марні вірування, вгадування та блудні обрядовості тощо. Побожні особи, дуже сентиментальні щодо того, що стосується релігії, можуть деколи впровадити в свої побожні практики деякі забобони. З іншого боку, невіруючі деколи шукають у таємницях парапсихології якусь поживу для душі, бо їм забракло справжньої духовної поживи - релігії, тобто стосунків із Богом. Почування побожних повинно бути більш «чистим», а почування невірних - більш «правдивим». Врешті, одні й інші повинні визнати силу певних природних сил, що приходять завжди більше, щоб сформувати серйозний і науковий предмет студій.

Спокушання Бога полягає в тому, що людина просить або домагається, без огляду на Божий Маєстат, Божого посередництва в певних подіях чи випадках, наче б випробовувала Божу всемогутність або очікувала прямого Божого посередництва в обставинах, не гідних Бога. Ми спокушаємо Бога, коли очікуємо Божої допомоги, а не робимо зі свого боку того, що можемо чи повинні зробити.

Неправдиве свідчення - коли людина кличе Бога за свідка в брехні. Це завжди тяжкий гріх, хоч би навіть матерія була незначною або відмова виконати те, що було обіцяне під клятвою.

Святотатство полягає в ламанні чи переступленні або профанації чогось святого: чи це буде особа, місце чи якийсь предмет.

Симонія - це розважливий намір купити або продати щось, що внутрішньо є духовним, як, наприклад, Святі Тайни або який матеріальний предмет, що нерозривно поєднаний з чимось духовним, як, наприклад, посвячена чаша. Також є підкупом, щоб зробити когось єпископом.

Ідолопоклонство полягає у відданні честі, яка належить виключно Богові, створінням. Наприклад, греки та римляни шанували божків або навіть у нас в Україні в давнину - Дажбога, Перуна тощо (ср.: *Овіау ТМІв. БанШа СгівНана // Сопренсію с?і Тео^іа АзсеНса. - Ей. Раоїне, 1960. - Р. 403-405; Коуо Магін. - Ор. сії. - Р. 384.*

СВОБОДА РЕЛІГІЇ

«Цей Ватиканський Собор заявляє, що людська особа має право на релігійну свободу. А ця свобода полягає в тому, що всі люди повинні бути вільні від примусу чи з боку одиниць, чи з боку громадських спільнот і всякої людської влади, причому так, щоб у релігійних справах ніхто нікого не змушував діяти проти власної совісті, ані не перешкоджав діяти по своїй совісті як приватно, так і публічно, особисто чи спільно з іншими в належних межах. Крім того, заявляємо, що право на релігійну свободу є справді основним у самій гідності людської особи із Божого об'явленого слова і з самого розуму» (II Ватиканський Собор, том 5 // переклад о. Атанасія Великого. - С. 162-163).

Говорячи історично, релігійна свобода - це результат завзятої сутички християнського визнання з іншими (пор.: *Леклер*), а також спори між християнськими Церквами і т. зв. просвіченими, які працювали для емансипації та секуляризації. Релігійна свобода бере свій початок ані від Церков, ані від теологів чи християнського природного права, а від сучасних держав, юристів і раціонального права (пор.: *Бекенферде*. - С. 201). В 1864 році «Силлабус» папи Пія IX, як і раніше Енцикліка «*Miŕagŕi vos*» Григорія XVI (1832), засуджували релігійну свободу разом зі свободою совісті та іншими справами, які тепер вважаємо чимось звичайним. Це було насамперед тому, що релігійна свобода виглядала як заклик і небезпека індиферентизму, натуралізму та лібералізму (пор.: *Авберт*). Коли кардинал А. Отав'яні представляв канонічне право, визнання релігійної свободи, він вбачав небезпеку «нового католицького лібералізму»...

У 1953 році папа Піп XII у своїй «Промові про толерантність» відкидає релігійну свободу, базуючись на пріоритеті правди перед свободою і повторює традиційну *levge*, що тільки правда має права, а не блуд. Гостра суперечка під час II Ватиканського Собору (див.: *Паван*. - С. 49-86) далі дає відгук старого погляду і з огляду на це треба дивуватися, що декларація «*Dignitatis humanae*» уважно опрацювала титул «Про право осіб і спільнот на соціальну і цивільну свободу в справах релігії» - перейшла релятивно, одноголосно 7 грудня 1965 року, під кінець четвертої сесії (cf.: *Heinz Robert Schette. Religious Freedom // in Encyclopedia of Theology. - Tom 5. - P. 295-297*).

ПОКУТА ЗА ГРІХИ

Що таке покута за гріхи?

Є багато вчинків і справ, які мають в собі вартість покути через тяжкий характер їхнього виконання.

Треба пригадати, що вартість наших дій головним чином залежить від ступеня освячуючої ласки. А надприродна вартість дій кожного вірного залежить від надприродної досконалості - подібності до Бога. В містичному ступені всі чеснотливі акти мають визначну надприродну вартість кожного християнина, а особливо Пречистої Діви Марії, і в тих, що живуть в ласці, тому мають співспасительну вартість. Однак надприродна і фундаментальна вартість не завжди досяжна через болючий і важкий характер їх виконання.

З іншого боку, є певною річчю, що болючий і тяжкий характер якогось акту може мати визначну вартість. Якщо якась дія важка, вона вимагає більше любові, щоб її виконати, більше сили, щоб довести її до кінця. Отже, справа, важка до виконання, вимагає від віруючого особливого зусилля, що може мати перед Христом надприродну вартість. Але не треба шукати болючої чи важкої справи, наче б вона була абсолютним добром.

Історія аскетички зауважує характерну еволюцію поняття покути. Роблячи схематичне розрізнення, можна зауважити, що в часи Ренесансу християнська аскеза звертала велику увагу на тілесну покуту, а сучасна епоха приділяє велику увагу духовній і психологічній покуті. Умертвлення, про які говорить життя святих, виглядають надто суворими, перекрученими, більш придатними до суворої епохи: сьогодні ними мало захоплюються; навпаки, цілковита апостольська посвята виглядає кращою і більш придатною до еволюції душі, бо у своїй суті не призводить занепаду. Ми повинні звернути увагу на покутничу вартість багатьох актів добровільного психологічного й інтелектуального порядку - про це говоритимемо далі. Але не можемо знецінювати деякі форми (очевидно, менші, тілесної аскези), властива і специфічна користь якої незамінна.

Необхідні покути за гріхи

Способів покути є дуже багато. Є такі, що приходять неминуче.

Перша покута - це обов'язок стану в найширшому значенні цього слова: релігійні й аскетичні обов'язки нашого християнського стану, світські обов'язки родинного життя, професійні обов'язки.

Обов'язки стану супроводжуються умовами, які не завжди приємні. Якби навіть особа вільно визначила для себе всі заняття і працю свого життя, не могла б уникнути певних незручностей. Неможливо все вирішувати довільно.

Релігійні обов'язки не можуть бути завжди легкими. Обов'язки християнської аскези особливо суворі.

В родинному житті трапляються важкі й болючі моменти.

Професійні заняття найчастіше монотонні, нудні. Отже, серйозне виконання обов'язків стану - це важка справа, що становить неминучу покуту першорядної якості.

Друга покута - це особливі труднощі, які приносять нам обставини. І властиво тут можемо нагромадити велику кількість покути.

Тут приходять фізичні болі, недуги, різноманітні тілесні терпіння.

Є передовсім моральні терпіння, що трапляються нам упродовж усього нашого існування: смерть родичів або дорогих осіб, неуспіх, нещастя в професійному житті, розчарування, обмеження подружнього життя, нелад, заколот і стривоження родинного життя, непевності й нещастя часів, економічні проблеми і т. д. Отже, матерії до покути людям ніколи не забракне, незалежно від їхньої волі. Такі їхні умови, і це результат делікатного комплексу всього створіння.

Покути, вільно вибрані. Є багато покут, які людина сама собі може вибрати. Ці справи, незважаючи на їх вигляд, менш важливі, ніж покути, пов'язані з людськими умовами, не включаючи тих практик, що їх мають ті, покликання яких полягає у злуці з терпінням Христа, як деякі ченці, деякі священики та інші.

В цьому випадку покута стає мірою частини станового обов'язку. Але загалом покута, вільно вибрана, менш важлива.

Тому краще, щоб родичі старалися практикувати насамперед покути, пов'язані з родинним життям, досконало впорядкованим, ніж шукали їх у зайвих справах, як, наприклад, у деяких молитвах чи вчинках.

Краще, щоб інтелігенція і робітники старалися добре виконувати свої професійні обов'язки, ніж шукали покути в деяких побожних практиках чи добродійствах і т. д.

Краще, щоб посвячені особи шукали найперше покути в досконалості релігійних або апостольських акцій, а потім бралися до тілесних покут, вільно вибраних.

З іншого боку, покути, вільно вибрані, в цьому сенсі «надзвичайні», бо впливають зі щоденного життя, дають користь дуже

певну й незамінну. Творять зворушуючу особисту й оригінальну психологію. Викликають захоплення своїм надзвичайним характером. Вони пробуджують любов тим самим, що є «вільно вибрані». Багато допомагають, коли вибрані розумно та критично. Було б незрозумілим, якби віруючий, бажаючи зробити поступ у святості, не помітив властивих і надзвичайних користей з тих малих вибраних покут: їхня вартість дуже велика порівняно з іншими покутами. Однак властивий результат незамінний і необхідний.

Внутрішні покути

Покути можуть стосуватися внутрішніх снаг: розуму, свободи уяви та всіх інших внутрішніх порушень.

Рідко буває, щоб розум був «досконалий». Наше інтелектуальне життя може бути непримітне, обмежене, нижче від середнього, а деколи ніяке: усвідомлена покута полягає у вправі та в оживленні цих снаг.

Наше розумове життя може бути недостатне, психічно ненормальне, нерозвинене: нездатність робити висновки, узагальнювати, у щось заглиблюватись тощо.

Досконала покута полягає у виправленні цих недоліків і вдосконаленні інструменту пізнання, яке маємо.

Зміст нашого інтелектуального життя може бути невірноважений. Можемо знати детально різні факти з галузі спорту або з фільмів, але майже нічого з релігійного обсягу або спасіння; досконала покута полягає у відновленні рівноваги.

Судження нашої інтелігенції можуть бути неточні і навіть фальшиві через брак людської і християнської перспективи; знаменита покута полягає у виправленні наших суджень, щоб зробити погляд світу й поняття людини згідно з Христом. Отже, вдосконалення всього нашого наукового та інтелектуального життя (чи то під людським, чи під християнським аспектом) може дати нам широке поле до покути.

Свобода може використати цю тверду й сувору працю удосконалення.

Ті, хто має ослаблену волю, тобто абулію, повинні йти за психологічним і моральним лікуванням, яке, можливо, нудне і прикре, як кожне лікування.

Ті, хто по-дивацьки поводить, знайдуть знамениту покуту в праці, вгамовуючи свою виставність, стримуючи своє дивацтво, щоб віднайти силу рівноваги життя.

Особи тверді, різкі, гострі мають тисячі нагод у словах, у судженнях, у своїй поведінці практикувати й опанувати себе самих з допомогою розуміння і терплячості.

Вірні, що люблять «незалежність абсолютної персональності», можуть контролювати свій авторитет і приймати поради від оточуючих.

З цих малих прикладів бачимо визначні форми внутрішньої покути, свободи, отже, не завжди треба спрямовувати покуту на боротьбу проти гріха.

Уява теж може бути предметом енергійного лікування і вдосконалення, а це включає, як вихідну точку, покутничий аспект.

Ті, хто не має уяви, можуть її розбудити, а відтак збагатити, прикрасити. Ці проблеми вивчили спеціалісти.

Ті, хто має бурхливу уяву, можуть приборкати, зміцнити її, а це вже визначна покута.

Ті, хто має злу уяву, стривожену через здогад або неморальні бажання, знайдуть широке поле до вправи у внутрішній покуті.

Покута всіх внутрішніх порушень, що характеризують головні гріхи: заспокоювати гордість, керувати амбіцією, особливо вгамовувати марноту. Тішитися з добра інших замість того, щоб заздрити їм. Хотіти, щоб інші здобули те, що маємо ми, замість бути заздрічними. Змінити нелояльне змагання на здорове наслідування.

Бути терплячим і не злоститися, навіть якщо є привід. Придушувати всі почуття таємної злості й духу помсти.

Усунути надмірну прив'язаність. Керувати бажаннями, що стосуються внутрішнього подружнього життя.

Упорядкувати власний час замість покладатися на обставини. Дотримуватися програми дня, хоч не хочеться нічого робити. Так знайдемо властиву покуту за кожний гріх. Кожний, отже, нехай зверне увагу на себе самого.

Зовнішні покути

Є також покути для зовнішніх снаг: тіла, очей, мови.

Тіло - складний елемент людської особи; в ньому полягає вся її велич. Але воно є також джерелом браку рівноваги та гріха. Це його неміч.

Покута, яку завдаємо тілові, може бути карною. Караємо інструмент гріха. Ця кара повинна бути наче ліки. Треба відновити порядок наших життєвих сил. Покута полягає у відмові собі деяких благ: покута в поведінці, позбавленні себе сну, у прийнятті недуг, знесенні холоду чи спеки, у способі поживи і т. д. Християнська святість завжди містить якесь подібне мале умертвлення.

Покута для очей. Всі знаємо, що очі легко сприймають багато речей, які скоріше чи пізніше обернуться в спокусу. Без сумніву, звичка може зменшити принаду чи привабливість багатьох речей. Але звичка ніколи не усуває принад, поєднаних з нашими найглибшими інстинктами. Цей інстинкт стосується замилювання людським еством через любов і чуттєве життя, збереження особистості, власності й посілості. Краще «не їсти очима» те, чого не можемо мати.

Покута слова. Ми від природи істоти соціальні й, природно, маємо приємність спілкування з іншими. Але апостол Яків каже: «Язика ж ніхто з людей не може вгамувати: він - зло, що спокою не знає, наповнений смертельною отрутою» (*Як. 3, 8*). Всі прогрішуємося язиком. Навчимося мовчати, стримувати свою потребу говорення, уміємо перервати розмову, яка ведеться проти любові ближнього або нещирю чи задовгу; слід також вміти перервати безділну, некорисну або марну розмову. Коли всі мовчать, треба вміти почати діалог, взяти в розмові участь, щоб вийти з німої атмосфери - отже, і тут є покута. Нехай кожен вирішує, що йому підходить.

Покута слуху. Ми надто заглиблені в пекельний галас зовнішнього життя. Наша надприродна, моральна, психічна та нервова система не може давати відповідної відсічі. Тому постає потреба накласти покуту - вміти знайти кілька годин мовчанки. Треба стримати музику, радіо, яке «реве» увесь час. Опанувати непогамоване божевілля двигунів. Оминати нескінченні галасливі вечори. Але часом треба задля покути перетерпіти шуми двигунів, крики дітей, спокійно зносити виробничий шум. Покута слуху виглядає досить «сучасно» (*ст.: О. ТМБ. - Ор. сії. - Р. 932-940*).

Щодо родичів - пошана

Бог у Святому Письмі наказав дітям шанувати своїх родичів: «Шануй твого батька і матір твою» (*Вих. 20, 12; Лев. 19, 3*). Цей природний обов'язок Бог наклав як релігійний обов'язок. Хоч батько мав більшу силу в родині, ніж матір, однак матір також мала

право вимагати від дітей пошани й послуху. Святе Письмо наполягає, щоб її шанувати навіть так, як батька: «Слухай, мій сину, настанови батька твого; не відкидай поучування матері твоєї» (*Прип. 1, 8*).

«Пильнуй, мій сину, заповіді батька твого, не відкидай навчання матері твоєї», «Слухай батька, що породив тебе; не зневажай матері, коли вона старенька» (*Прип. 6, 20; 23, 22*).

«Хто шанує батька, той гріхів збувається. Хто звеличує матір свою, той немов скарби збирає» (*Сир. 3, 3-4*).

«Неначе богохульник, той, хто покидає батька; проклятий Господом той, хто гнівить свою матір» (*Сир. 3, 16*).

«Усім твоїм серцем прославляй свого батька і не забувай про болі матері твоєї. Пам'ятай, що вони привели тебе на світ: чим заплатиш за те, що для тебе вони вчинили?» (*Сир. 7, 27-28*).

А Товит повчає свого сина: «Та й прикликав він сина свого Товію, і коли той прибув, сказав йому: "Як умру, то поховай мене належно. Шануй рідну матір, не покидай її ніколи, поки життя твого. Роби те, що їй любе, й не засмучуй її серця ніяким твоїм учинком. Згадай, моя дитино, про всі ті небезпеки, яких вона зазнала з-за тебе, коли ти був у її лоні. А як умре, то поховай її в одному гробі біля мене"» (*Тов. 4, 3-4*).

Ставати проти своїх родичів вважалося злочином, що заслуговував смерті. «Хто вдарить батька свого або матір, скарати його смертю» (*Вих. 21,15*). «Хто проклинає свого батька чи свою матір, того мусять покарати смертю; він кляв свого батька й свою матір, тож кров його нехай упаде на нього» (*Лев. 20, 9*). «Проклят, хто зневажає свого батька й свою матір! І весь народ скаже: Амінь!» (*Втор. 27, 16*).

Як покарати неслухняного сина? Сина, який своїм розгнуданим життям завдав смутку й нещастя своїм родичам, треба покарати смертю: «Якщо в когось буде непокірливий і бунтівничий син, що не слухається голосу ні батька, ні матері; і хоч вони напучують його, а він не слухає їх, тоді батько-мати нехай візьмуть його і припровадять до старійшин міста, до брами своєї оселі, і скажуть старшим міста: Оцей наш син непокірливий і бунтівничий, він не слухається нашого голосу, гульвіса й п'яниця. Тоді всі люди міста закидають його камінням на смерть. Так викорінюватимеш зло з-поміж себе...» (*Втор. 21, 18-21*).

«Око, що глузує з батька й що ненці не кориться, - око те виключать ворони в долині і пожеруть орлята» (*Прип. 30, 17*).

Діти повинні бути вдячні родичам, бо без них вони не існували б.

«Пам'ятай, що вони привели тебе на світ...» (Сир. 7, 27-28). Які великі труднощі переносить матір, коли носить його в своїм лоні (пор.: Тов. 4, 4). Сам Бог є джерелом прав родичів: «Бо Господь звеличив батька у дітях, і право матері на синах закріпив», тому діти мають обов'язок слухати їхніх повчань (пор.: Прип. 1, 8; 6, 20).

Коли родичі постаріють і стануть немічними, діти мусять подбати про них (пор.: Прип. 28, 22; Сир. 3, 12-15). Діти грішать тяжко, якщо відмовляють родичам у потребі: «Хто обдирає батька й матір та каже: "Це не гріх!", - той товариш розбишаки» (Прип. 28, 24). «Неначе богохульник, той, хто покидає батька; проклятий Господом той, хто гнівить свою матір» (Сир. 3, 16).

Книжники та фарисеї перекручували Святе Письмо й казали, що дозволено дати на храм те, що належалося би батькам, а Христос заперечив це.

Христос каже фарисеям і саддукеям: «Бог бо заповідав: Шануй батька твого й матір. І далі: Хто проклинає батька-матір, хай буде скараний на смерть. А ви кажете: Хто скаже батькові чи матері: Добро, яким би я міг допомогти вам, є дар (Божий)! - той може вже й не шанувати свого батька чи матір свою. Тож вашим переданням усуваєте заповідь Божу. О лицеміри! Добре про вас пророкував був Ісаїя» (Мт. 15, 4-7).

Господь винагорожує пошану до родичів.

«Хто шанує батька, той гріхів збувається. Хто звеличує матір свою, той немов скарби збирає. Хто шанує батька, той матиме втіху в дітях, і в день своєї молитви буде вислуханий. Хто звеличує батька - довго житиме; хто Господеві слухняний - матір свою заспокоїть... Ділом та словом шануй твого батька, щоб його благословення зійшло на тебе. Бо батьківське благословення доми дітей укріплює; прокляття ж матері руйнує їхні основи» (Сир. 3, 3-9).

«Дитино, допомагай твоему батькові в старощах і не засмучуй його за його життя; і коли розум ослабне, будь поблажливим; не зневажай його тоді, коли ти - повносилий. Бо добродійство батькові не буде забуте: надолуженням за гріхи воно тобі причислиться. За дня скрути твоеї Бог тебе згадає, і гріхи твої зникнуть, як лід від спеки» (Сир. 3, 12-15).

Вчення св. Томи Аквінського (II-II, п. 101)

Пошана - це чеснота, яка спонукає особу виявити належну повагу тим, хто посідає визначне місце і зробив їй якесь добродійство. В першу чергу пошану віддаємо Богові, Найвищій Гідності, Дателеві всіх благ. Відтак віддаємо пошану, честь, повагу родичам. Далі пошана належить родині, провідникам у Церкві або державі, самому урядові та їх союзникам і приятелям.

Пошану як відповідну повагу, належну родичам, звичайно називаємо синівською пошаною або любов'ю.

Це чеснота, і тому має щось більше, ніж відповідну зовнішню поведінку. Вона включає серце, розум і волю. Це означає дбати про родичів, давати їм відповідну допомогу, роблячи жертви, дбати про них і їхню вигоду в їхньому віці, доглядати та опікуватися ними в час недуги.

Пошана - це особлива чеснота, яка випливає зі справедливості. Вона визначається в подробицях (тобто має характеристику відмінної чесноти сама по собі), тим фактом, що маємо особливий борг щодо принципу буття: спочатку Бог, потім - родичі. Та сама чеснота простягається на тих, що представляють духовний або політичний принцип горожанства, тобто провідників Церкви та уряду.

Пошана й релігія - дві чесноти, які ніколи не суперечать одна одній, бо чеснота ніколи не суперечить чесноті. Однак, виконуючи акти чесноти, особа може опинитися в суперечності з обставинами. В такому випадку почитання Бога не можна занедбати через помилкове розуміння пошани до родичів. З іншого боку, справжнє занедбання обов'язку щодо родичів не можна відкидати заради релігії. Тому людина зле діяла б, якби відклала своє хрещення, бо родичі проти. І людина зле чинила б, якби занедбала хворих або потребуючих родичів через те, що допомагає харитативним організаціям або бере участь у релігійних зборах чи конгресі.

Отже, четверта Божа заповідь наказує:

1. Шанувати Його заступників на землі, передовсім родичів, а потім духовну та світську владу.
2. Ми повинні шанувати родичів, бо вони є заступниками Бога й нашими найбільшими добродіями.
3. Маємо виявляти родичам пошану, любов і послух.

4. Пошана до родичів полягає в тому, що не лише в серці високо їх цінуємо як заступників Бога, а й назовні, в словах і вчинках, виявляємо їм пошану.

5. Любимо родичів, коли бажаємо їм завжди добра і робимо добро для них.

6. Послух родичам полягає в тому, що маємо виконувати всі їхні справедливі накази, поки ми перебуваємо під їхньою владою.

7. Крім обов'язків щодо родичів, маємо подвійний обов'язок їх заступників. Дітям, котрі шанують своїх родичів, Бог обіцяє довге життя, щастя й благословення на землі (*пор.: о. Ф. Шпіраго, Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - Жовква, 1913. - С. 158-164*).

Щодо ближніх - роби добро

Що таке добро? (*св. Тома Аквінський. Сумма Теол. I, п. 5*)

Річ має добро, оскільки вона може бути метою бажання або природного нахилу. Добром називається те, що відповідає апетитові або потягові, тобто сильному бажанню. Тепер же річ може бути метою природного нахилу з самого факту, що вона має існування. Тому доброта і буття насправді - та сама річ. Але логічно, як людина розуміє різницю між добром і буттям, бо ми можемо думати про буття без зауваження, чи є воно бажане або добре. Тому між добротою і буттям нема правдивої різниці (як між річчю і річчю), а є логічна різниця (як між різними підходами до тієї самої речі).

Тому очевидно, що наша ідея буття є першою перед ідеєю добра. Ми свідомі буття як такого, перед тим, поки ми свідомі, що воно конечно добре.

Річ добра, оскільки має позитивне буття. Позитивне буття - це досконалість, або актуальність. Досконалість жадана, а бажання означає добро.

Добро має характер остаточної причини, бо воно має мету. Воно запрошує або притягає, і таким чином спричиняє дію, яка прагне до його здобуття.

Позитивне буття (і тому досконалість, або дійсність) знаходиться в суті речі, в її способі буття, в її визначності, і в її природному нахилі до мети. Тому ми розрізняємо доброту в реальності, в її способі, в її визначності і спрямуванні до наслідку, мети або наміру.

Добро можна означити як звичайне, або віртуальне, приємне і позиточне.

Доброта Божа (св. Тома. Сумма Теол. I, п. 6)

Бог є причиною всього створеного буття, і тому Він є причиною всієї доброти в створіннях. Обмежені речі, кожна по-своєму, виявляють Божу доброту. Бог є абсолютним добром. Як такий, Він перший, хто дає причину, і є остаточною - кінцевою причиною створеного добра, тобто всіх створінь.

Бог є найвищим добром. Створене добро завжди наділене, тому воно є обмеженим добром. Створене добро не може наблизитися до безконечного добра Бога.

Тільки Бог є добрий, бо тільки Бог є кінечним буттям і кінечним добром. Створіння мають доброту - Бог є добротою.

Оскільки Божа доброта є причиною доброти в речах, створіння називаємо властиво добрими з рації Божої доброти.

Добрі діла

Добрим ділом називаємо таку дію людини, яку Бог винагороджує, як гідну Його волі, добровільну й виконану з огляду на Бога.

«Моральним добром» називаємо те, що миле Богові або гідне Його волі. Бог є джерелом добра. Тому Христос каже, що ніхто не є добрий, лише Бог (Лк. 10, 18). Отже, моральним добром може бути лише те, що відповідає волі Божій. Дії, які не узгоджуються з волею Божою, не є добрими ділами. Той, хто припускається якоїсь дурниці або злого з наміром звеличити Бога, не робить доброго діла.

Коли, наприклад, хтось застрелиться, щоб відпокутувати свій злочин, або дасть милостиню з чужого добра, або молиться замість виконувати обов'язки свого стану, він не робить нічого доброго, а, навпаки, грішить.

Добре діло мусить бути виконане добровільно. Коли, наприклад, злочинець у в'язниці буде засуджений на строгий піст, то цей примусовий, а не добровільний піст зовсім не буде добрим ділом.

Не буде також добрим ділом учинок, зроблений із земних спонук, а не з огляду на Бога. Люди, які довго голодують, щоб набути розголосу й заробити грошей, не роблять доброго діла. Або той, хто врешті дає вбогому, котрий постійно набридає своїми проханнями, милостиню, щоб його позбутися, насправді не робить зле чи грішне діло, але це не є і досконало добре діло. Це лише діло природно добре, що впливає з земної спонуки. Під словами «з огляду на

Бога» розуміємо, наприклад, з огляду на волю Христа, любов до Христа, з огляду на вічну нагороду, зі страху перед вічною карою. Одна з цих спонук необхідна, щоб діло було досконало добрим, навіть надприродно добрим.

Коли людське діло виконане з огляду на Бога, воно має велику вартість. Звідси виходить, що праведник виконує велику кількість добрих діл, бо, будучи в стані ласки, має на думці майже у всьому Бога й остаточну мету. «Так кожне добре дерево родить гарні плоди» (*Мт. 7, 17*). Праведник поєднаний з Христом[^], як гілка з виноградною, дає плоди (*Ів. 15, 4*).

Справи того, хто робить добро лише з земних спонук, не мають вартості перед Богом.

Так постили фарисеї в часи Христа; вони виконували добрі діла для того, щоб люди їх бачили і хвалили. Христос ганить їхні діла: «Отож, коли даєш милостиню, не труби перед собою, як роблять лицеміри по синагогах та вулицях, щоб їх хвалили люди. Істинно кажу вам: Вони вже мають свою нагороду. Ти ж, коли даєш милостиню, нехай твоя ліва рука не знає, що робить твоя права: щоб твоя милостиня була таємна, і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі» (*Мт. 6, 2-4*).

«Людина дивиться на зовнішній вигляд, а Бог - на серце» (*1 Цар. 16, 7*). Треба дивитися на наміри, а не на діло; воно може бути добре, але коли не зроблене з огляду на остаточну мету, не має вартості (*св. Августин*). «Той, хто при виконанні добрих справ шукає власної слави, є злодієм, бо забирає Божу славу й річ, що йому належить» (*св. Бернад*).

Добре діло має тим більшу вартість перед Богом, з чим більшою неупередженістю і самозреченням ми його виконуємо.

Чим менше надій на дочасну нагороду має яке діло, тим воно неупередженіше і тим більшу має вартість. Отже, добро, яке робимо таким убогим, які не можуть нам віддячити, є великим перед Богом, хоч малим в очах світу, бо спонукою до діла тут є лише Бог (*св. Франциск Салезький*). Тому Спаситель доручає робити добро передовсім убогим, слабким, калікам, сліпим, які не в силі відплатити (*Лк. 14, 13*). Також більшу вартість мають такі добрі діла, виконання яких вимагає більшої жертви й самозречення. Тому Христос більше хвалить дрібну милостиню вбогої вдови, ніж усі дари багатих (*Мр. 12, 42*). З тієї причини Бог дуже хвалить слухня-

ність Авраама, котрий за Божим наказом був готовий убити свого єдиного сина (*Бут. 22*). Більша або менша вартість доброго діла залежить також від ступеня Божої любові. «Добре діло на честь Бога, зроблене з наміром Йому сподобатися, миліше Богові, ніж велике діло, виконане з меншою ревністю» (*св. Франциск Салезький*). Бог дивиться не на велич наших справ, а на велич любові, з якою ми їх виконуємо. Чим більша любов, тим досконаліше діло» (*св. Іван від Хреста*).

Бог доручає нам передовсім такі добрі діла: молитву, піст, милостиню.

Архангел Гавриїл сказав Товії: «Молитва з постом - річ добра, однак милостиня зо справедливістю - ліпші, ніж багатство з кривдою» (*Тов. 12, 8*). Ці три діла - то небесні скарби, яких «ні міль, ані хробацтво не нівечить і... злодії не пробивають стін і не викрадають» (*Мт. 6, 20*). Ці діла Христос доручає передовсім у Нагірній проповіді (*Мт. 5, 3-12*).

За ці справи ангел хвалить сотника Корнилія (*Ді. 10, 1-33*). Молитвою називаємо услякого роду честь Божу, передусім приймання Святих Тайн, слухання Служби Божої і проповідей.

Постом називаємо не лише утримання від деяких страв, їх кількості і якості, а й подолання цікавості, уникання непотрібних балачок, відмову собі в розкоші тощо. Милостинею називаємо кожну послугу, зроблену ближньому, передусім діла милосердя щодо тіла й душі.

Молитва, піст і милостиня - це найкраща дорога до досконалості, бо завдяки їм позбуваємося трьох головних гріхів: гордості, хтивості тіла й очей, тому душа вільніше підноситься до Бога.

Молитвою поборюємо гордість, постом - хтивість тіла (жадобу тілесних розкошів), милостинею - хтивість очей (бажання багатства). Отже, завдяки молитві, посту й милостині абстрагуємося від справ цього світу й тісніше еднаємося з Богом. Так само, тільки ще успішніше, роблять три євангельські ради (чистота, вбогість, послух).

Наймізерніша справа може стати добрим ділом, якщо зробимо її з наміром звеличити Бога.

Король Фригії Мідас мав просити богів, щоб усе, до чого б він не доторкнувся, перетворювалося на золото. Цей дар має кожний християнин. Завдяки добрим намірам усі його добрі справи стають справді золотими й Божими, сповненими вартості й заслуги

(св. *Августин*). Тому св. Павло каже: «Чи ви, отже, їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу!» (1 Кор. 10, 31).

Тут ідеться не лише про приймання їжі чи напоїв, а й про працю, відпочинок, сон тощо. Отже, можна за один день легко зробити сотні добрих справ. Не обов'язково пробуджувати добрі наміри кожного разу або при кожній дії: достатньо робити це час від часу (св. *Тома Аквінський*). Тому збуджуй щоранку добрий намір і відновлюй його частіше протягом дня. За наміром судимо про вартість доброї справи. Бачимо це з поцілунку Юди: поцілунок - знак найтіснішої приязні, став найпідлішою справою через злий намір. «З обличчя судимо про красу тіла, з наміру - про правдивість діла» (св. *Бернард*).

Чим є корінь для дерева, тим намір - для діла. Коли корінь здоровий, дерево буде краще й плоди будуть добрі; коли корінь зіпсутий, то немає соків ані в дереві, ані в плодах. Таке саме з намірами щодо наших справ. Чим є фундамент для будинку, тим наміри - для справ (св. *Григорій Великий*).

Від сповнення добрих діл залежить наше спасіння.

Без добрих діл нема спасіння. Св. Іван Хреститель каже: «Кожне дерево, що не приносить доброго плоду, зрубають і в вогонь кинуть» (Мт. 3, 10). А Христос говорить: «Не кожний, хто промовляє до мене: Господи, Господи! - ввійде в Царство Небесне, лише той, хто чинить волю Отця мого, що на небі» (Мт. 7, 21). На страшному суді Спаситель вимагатиме від нас діл милосердя (Мт. 25, 31). Згадаймо також притчі про фігове дерево (Лк. 13, 6-9), про таланти (Мт. 25, 14-30), про мудрих і нерозумних дів (Мт. 25, 1-12).

Самою лише праведністю (яка полягає в тому, щоб не вбивати, не красти, не обманювати тощо), Бог не вдовольняється. На страшному суді багато хто піде у вогонь не тому, що зле робив, а навіть за те, що не робив добре (св. *Єронім*). Нічого доброго не робити означає те саме, що зле робити (св. *Іван Золотоустий*). Небо - це плата за виконану працю; хто не працював, той не може сподіватися ніякої нагороди. Якби ти мав слугу, який справді не обкрадав би тебе, не поривався на тебе, але був би ледачий, то чи не вигнав би ти його? (св. *Іван Золотоустий*). Римлянин Като не визнавав римським городянином того, хто не мав мозолів на руках від праці. Так само робить Бог. «Коли хочеш зайти до Бога, гляди, щоб не прийшов сам» (св. *Григорій Великий*). Кожна людина має трьох приятелів:

гроші, свояків і добрі справи. Перший приятель (гроші) покидає її в хвилину смерті, другий (свояки) товаришать їй лише до гробу, й лише третій (добрі діла) йде з нею аж перед Божий престол. Тому Святе Письмо говорить про померлих, що їхні діла за ними йдуть (Од. 14, 13). Добрі діла - неначе мур, що береже місто від ворога, злодіїв. З огляду на добрі діла Бог дає нам дар витривалості. Коли ми впадемо в тяжкий гріх, Він уділяє нам багато діючих ласк, щоб ми навернулися. До Давида, котрий згрішив, Бог посилає пророка Натана. Петра спам'ятовує Спаситель лише поглядом.

Завдяки добрим ділам грішник отримує діючі ласки, потрібні для його навернення, праведник отримує помноження освячуючої ласки й вічної щасливості, а також прощення дочасних кар за гріхи; врешті, через добрі діла досягаємо вислухання молитов, а часто також нагороду вже тут, на землі.

Добрі діла, які робить грішник, сприяють його наверненню. Коли наша земна півкуля звернеться до сонця, у нас стає ясно і тепло. Так само тоді, коли грішник завдяки виконанню добрих справ відвертається від створінь, а звертається до Бога, в його душі стає щораз ясніше, а в серці - тепліше. Так він починає нове життя. «Молитва і тяжкий гріх не можуть бути у згоді» (св. Тертуліан), те саме можна сказати про піст і милостиню. Це бачимо на прикладі поганського сотника Корнилія (Ді. 10, 1-33). Молитва грішника справді не має заслуги, але завдяки їй він отримує ласку прощення. Молитва має цю силу не задля заслуги того, хто просить, а лише з огляду на обітницю Бога: «Хто просить, одержує» (св. Альфонс). Однак людина в стані тяжкого гріха не може отримати через добрі діла вічних заслуг. Гілка видає плоди лише в поєднанні з виноградиною (Ів. 15, 4). Оскільки добрі діла грішника не можуть заслуговувати нагороди майбутнього життя, а тільки спричиняються до його навернення, називаємо їх «мертвими ділами». Та все-таки добрі діла оберігають грішника не від одної Божої кари, яку зіслав би на нього Бог.

Праведник отримує завдяки добрим ділам помноження освячуючої ласки й вічної щасливості (Триденський Собор, 6, 32). Ісус Христос говорить, що Отець Його очищає кожну гілку, яка дає плоди, щоб видавала більші плоди (Ів. 15, 2), а також що всякому, хто має, буде дано (Лк. 19, 26). Спаситель хоче сказати, що помноження освячуючої ласки отримують ті, хто вже її має. За добрі

діла Христос обіцяє стократну заплату й життя вічне (*Мт. 19, 29*). Наші добрі діла не гинуть, як це могло б здаватися, вони є насінням, яке проростає в майбутньому житті й видає плоди (*св. Бернард*). Добрі діла праведників називаємо «живими», бо будуть нагороджені по смерті. Чим більше таких діл на рахунку праведника, тим більше буде його щастя в небі. Христос сам каже: «Син Чоловічий має прийти в славі Отця свого з ангелами своїми й тоді віддасть кожному згідно з його ділами» (*Мт. 16, 27*).

Той, хто припускається тяжкого гріха, втрачає заслуги всіх виконаних добрих діл, а через каяття повертає.

Якби праведник відступив від своєї праведності й жив неправедно, всі його добрі діла, які він зробив, не допомогли б йому (*Єз. 18, 24*). Коли ж людина очиститься від тяжких гріхів через Тайну Покаяння, знову оживуть усі виконані раніше добрі діла, подібно як під впливом весняного сонця зеленіють наново рослини. Лише гріхи, раз відпущені, гинуть назавжди. Який добрий Господь Бог!

Треба, однак, зауважити, що заслуги, які втрачені через тяжкий гріх, отримують наново вартість на вічну нагороду, коли грішник повертає освячуючу ласку. Але згідно з більш правдоподібною версією, заслуга не завжди повертається в тій же мірі, в якій була перед тяжким гріхом, а згідно з актуальним налаштуванням особи, яка повертає ласку, а це буде або в меншій мірі, або в такій самій, або навіть у більшій.

Може статися, що християнин, який має п'ять талантів і втрачає їх через смертний гріх, потім шкодує, що його набуток дорівнює тільки двом талантам, він тоді повертає ласку в значно меншій мірі, ніж мав попередньо. Навпаки, він може через глибоке покаяння повернути ласку у більшій мірі, як це, без сумніву, сталося зі св. Петром, коли він покаявся і, відрікшись Христа, гірко плакав.

Заслуги, які людина втратила через смертний гріх, повертаються згідно з мірою ревності каяття. Вони на правду одержують право особливих головних заслуг. Приміром, якщо християнин, який служив Богові щиро й ревно, через 70 років тяжко згрішив, а потім перед смертю покаявся з жалем, рівним п'яти талантам, він буде мати вищий ступінь слави в небі, ніж той, хто зле жив усе своє життя, але перед смертю покаявся з жалем, рівним п'яти талантам... Тут бачимо втручання безконечного Божого милосердя (*cf.: Billuart. Cursus Theol. // de poenitentia, disc. 3, chap. 5, «De reviviscentia meritorum per poenitentiam»*).

Св. Тома навчає (*Сумма Теології. III, п. 89, 4-6*):

Якщо людина, яка має добрі діла, що їй зараховуються, так би мовити, на її рахунок, поповнить тяжкий гріх, то її добрі діла залишаються без життя й ефективності, бо смертний гріх повністю відсуває людину від Бога й вічного життя.

Але якщо людина повертає Божу ласку через каяття, її добрі діла, завмерлі через гріх, оживають. Тому заслуговуючі діла, попередньо виконані, відживають через каяття, а втрачені заслуги повертаються.

Однак добра праця, виконана в стані смертного гріха, не має сили заслуговувати, коли її виконують. Ані не має тієї сили, хоч автор гріха повертає ласку. Це «завмерла праця» (тобто добра, заслуговуюча праця, виконана в стані тяжкого гріха), тож вона залишається мертвою. Вона не оживає через каяття.

Отже, св. Тома твердить, що заслуги з праці, виконаної в стані тяжкого гріха, не повертаються.

Треба, однак, зауважити велику практичну вагу цієї науки. Це цілковита ілюзія, крім великого нерозуму, коли грішник дуже легко збільшує кількість гріхів і думає, що повертає всі заслуги, які перед тим мав через каяття. Незважаючи на те, що Бог може відмовити йому у каятті (без якого неможливо буде йому залишити свій грішний стан), є сумнівним, чи він зміг би повернути освячуючу ласку в тій мірі, в якій мав раніше. Це дуже важко для людини, що зробила інтенсивні акти каяття силами, які були ослаблені гріхом. Це спричиняло б актуальну ласку, більш інтенсивну, ніж ту, яку втратив через гріх (*cf.: Royo Marin. - Op. cit. - P. 83*).

Добрими ділами можемо також допомагати іншим - як нашим ближнім, так і душам у чистилищі.

Можемо, наприклад, жертвувати за інших Службу Божу, Святе Причастя, піст або милостиню і таким чином випросити для них ласку навернення, як випросила св. Моніка для свого сина св. Авґустина.

Згідно обітниці Христа можемо через молитву випросити все у Бога, передовсім з допомогою так званих «крил молитви», посту й милостині. Добрими ділами праведник може допомогти також душам у чистилищі. Бо кожне добре діло праведника (людини, що знаходиться в стані ласки), з одного боку, як миле Богові, і таке, що заслуговує на небо, здобуває йому вічну нагороду, а з іншого боку, як важке діло, є надолужуючим, нищить дочасні карі за гріх. Заслуги на небо праведник нікому не може віддати, зате може жертвувати

за інших надолужуючу силу доброго діла. Добре діло праведника - неначе гроші, якими можна заплатити власний або чужий борг. Хоч праведник віддає комусь іншому вартість надолуження доброго діла, отже, тратить її для себе, то однак якраз через ту жертву виконує діло милосердя, а за таке знову отримує відпущення кар за гріхи й вічну заплату. Отже, в такому випадку не втрачає нічого, а, навпаки, помножує ще свої заслуги на вічне життя.

Ми повинні виконувати добрі діла також перед нашими ближніми, щоб дати їм добрий приклад.

Про те, що може добрий приклад, вказує нам подія з життя св. Пахомія. Він мешкав раз як вояк на квартирі в однієї християнської родини. Тут гостили його дуже сердечно, причому він завжди мав перед очима взірцеву, чесну поведінку цілої родини. Це справило на нього таке сильне враження, що він почав студіювати основи християнської релігії і врешті охрестився. Пізніше був ревним подвижником монашого життя і зробив багато для християнства в Єгипті (1³⁴⁸).

Христос застерігає нас: «Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачачи ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі» (*Мт. 5, 6*). Маємо світити людям добрим прикладом лише з огляду на славу Божу і спасіння людських душ. Як свічка ширить світло довкруги, але її полум'я пнеється вгору, так і ми повинні ширити світло доброго прикладу; думкою, однак, повинні спрямовуватися до Бога. Христос бажав, щоб ми, як світло, розганяли темряву і так стали учнями Христа і вчителями інших, та як добрі ангели впливали на наших братів (*св. Іван Золотоустий*).

Той, хто живе праведно лише в скритості, подібний до вугілля; а той, хто сяє світлом праведності перед багатьма, подібний до лампи, що не лише сама горить, а й іншим світить (*св. Бернард*). Якщо Христос грозить тим, хто погіршує життя ближніх, то яке благословення з неба чекає тих, хто своїм будуючим, сповненим чесноти життям спонукає інших до доброго? (*св. Франциск Салезький*).

Ми повинні ревно використовувати час нашого життя на виконання добрих діл.

Діяльна людина говорить: «Час - це золото», американці кажуть: «Час - це гроші», а наші приповідки: «Час робить гроші, а погода - сіно», «Час платить, час і тратить». Та час має ще далеко більшу вартість, «бо від хвилинки проминаючого часу залежить вічність»

(св. Єронім). «Поки дня, маємо виконувати діла того, хто послав мене, - бо ніч надходить, за якої ніхто не зможе діяти» (Ів. 9, 4). Людське життя - це час засіву (пор.: 2 Кор. 9, 6). Ми повинні наслідувати мурашку, яка влітку збирає собі засоби на зиму (пор.: Прип. 6, 6). Велике враження мали справити в молодості на єпископа Босуєта слова, написані на одному годиннику: «Transeunt et imputantur» (година проминає і зачисляється). Прийде година, коли не одна людина пізнає, яку вартість має теперішній час. Та, на жаль, це пізнання буде тоді не на заслугу, а на муку (св. Лаврентій I).

(о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина II.* - С. 278-286).

Чому злим людям добре поводиться, а добрим - погано?

Уникай зла

На запитання, чому злим людям поводиться добре, а добрим погано, св. Тома дає таку відповідь: «Бог дає злим людям добро протягом усього людського життя, індивідуального чи спільного, що проявляється драматичною боротьбою між добром і злом, між світлом і темрявою» (*II Ватиканський Собор. Пасторальна Конституція про Церкву в сучасному світі «Gaudium et spes».* - Ч. 13).

«У глибині своєї совісті людина відкриває закон, якого сама на себе не наклала, але який змушує її любити добро й уникати зла. Голос совісті може, коли необхідно, промовляти до її серця виразніше: "Роби це, уникай того"» (*Там же.* - Ч. 16).

Що таке зло? (св. Тома. Сумма Теології. I, 19, 9)

Зло - це брак або недостача добра. Зло це не річ або есенція чи природа сама в собі; це шкідлива неприсутність речі; це брак того, що повинно було бути присутнє. Буття - це необхідне добро, бо буття і добро реально те саме. Зло само по собі - це небуття. Тому зло не може бути пожадане задля себе самого; воля вибирає буття або добро. Тільки коли зло замасковується під маскою добра (радше тільки, коли забракне якогось добра), може бути вибраним або бажаним. Бог ніколи не хоче зла прямо. Бог випадково хоче фізичного зла (як болю або труднощів), наскільки Він бажає добра, що поєднане з цими труднощами і яке можна досягнути тільки тоді, коли витримаємо й подолаємо ці труднощі.

Бог ніколи не хоче зла морального або гріха ані прямо, ані опосередковано. Моральне зло - проти Бога, а Бог не може бути проти себе.

ЧОМУ ТРЕБА УНИКАТИ ЗЛА?

Властиве зло, як каже св. Василій, - це гріх. Він найбільше заслуговує на зло. Він залежить від нашої волі. Бо ж ми можемо або втриматися від злого, або робити зло. Зло - це брак добра, як, наприклад, темрява - це брак світла; так, як погань не походить з краси чи хиба не постає з чесноти. Все, що було створене, було добре й навіть дуже добре (*пор.: Бут. 1, 31*). Отже, зло не було створене разом із добром. Бог створив тіло, а не хворобу. Створив душу, а не гріх. Душа зіпсувалася, коли відступила від того, що є в згоді з її природою (*пор.: Бог не є спричинником зла - П. Г. 31, 329-353*).

Є багато причин, з яких ми повинні уникати гріха.

1. Смертний гріх мусить бути найгіршим злом в очах Божих, коли Він так страшно за нього карає. Усвідомлюючи, що Бог безконечно справедливий і не може карати когось більше, ніж той завинив, і що Він у цей час безконечно милосердний, тому завжди карає винного менше, ніж він заслужив, ми напевно знаємо, що як результат смертного гріха були такі події: а) збунтованих ангелів Бог замінив на страшних чортів на всю вічність; б) наших прародичів вигнав з раю і все людство піддав різним недугам, спустошенням і смерті; в) Бог буде підтримувати вічний вогонь у пеклі як кару для тих, хто помер у тяжких гріхах (щодо вогню пекельного розуміємо також моральні терпіння, які часом важче перенести, ніж фізичні: принаймні буде реальна кара); г) Христос, улюблений син Божий, захотів надолужити за грішний людський рід, перетерпів страшну смерть на хресті як представник грішного людства, обурення Божої справедливості, аж до того ступеня, що кликав: «Боже мій, Боже мій, чому ти мене покинув?» (*Мт. 27, 46*).

2. Будучи зневагою безконечного Божого Маєстату, гріх містить у собі злобу, яка в певному сенсі безконечна (*св. Тома. Сумма Теології. III, ч. 2 а. 2*).

3. Смертний гріх відразу спричиняє у душі такі наслідки: а) втрату освячуючої ласки, влитих чеснот і дарів Святого Духа; б) втрату Пресвятої Трійці в душі; в) втрату всіх заслуг, здобутих у житті; г) забруднення душі, що залишає її в темряві й страхі;

г) неволю в диявола, схильність до злого і докори сумління (ст.: *A. Royo Marin. - Op. cit. - P. 183-184*).

3. Бог допускає зло. Св. Василій навчає, що Бог не спричиняє зла (77. Г. 31, 329-353). Коли на нас напало зло, ми не повинні падати духом, навпаки, повинні чекати Божої доброти. Втім, треба знати, що Господь посилає на нас прикрощі планово й відповідно до віри, яка є в кожного, і призначає мірку досвідів. Люди без віри сумніваються в тому, чи є Бог, чи Він бачить життя кожного, чи відмірює кожному по його заслугі. Коли ж опісля вони бачать, що їх небажане становище триває, вони утверджуються у фальшивому переконанні, що Бога немає. Тоді стається так, як написано: «Каже безумний у своїм серці: "Немає Бога!"» (Пс. 14(13), 1). А втовкмачивши це собі в голову, ступають з гріха у гріх, знущаючись, крадучи, вбиваючи, мордуючи, як каже псалмоспівець: «Зіпсувалися, мерзоту коять; нема нікого, хто добро чинив би» (Пс. 14 (13), 1).

«А звідки беруться недуги? - питає безбожник. - Звідки передчасна смерть? Звідки руїни міст, аварії, війни, пошесті?» Це ж, за його словами, погані речі. Правда, смерть походить від Бога, але ж вона не є чимось злим, хіба що йдеться про грішника, бо відсунення від дочасних кар - це започаткування кар пекельних. А спричинником пекельних мук є не Бог, а самі ми. Бо початок і корінь гріха лежить таки в нас самих і в нашій волі. Ми далися потягнути розкоші гріха... Смертю Бог навідує людей тоді, коли вони досягли межі свого життя, яку призначив їм споконвіку Його справедливий Божий суд. Він відбирає багатства у тих, хто використовує їх не за призначенням. Недугу посилає Господь на тих, кому краще мати зв'язані нею члени, ніж вільно й безперешкодно вживати їх рухів до гріха. Як добрим є лікар незалежно від того, спричиняє він тілу приємність чи болі (бо він бореться з недугою, а не з недужим), так само добрим є Бог, Який, караючи певну частину, хоче рятувати цілість. Отже, Бог усуває зло, а не зло походить від Бога. Як лікар, він усуває недугу, а не вводить її в тіло.

Бог перетворює зло на добро

Зло, яке Бог допустив, повертає на наше добро. Бог, який любить нас безмежно (Ів. 4, 16), має на меті зробити нас щасливими. Тому всілякі нещастя, спокуси і навіть гріхи людей повертає їм на добро (Буг. 50, 30).

Візьмімо до прикладу історію Йосипа Єгипетського. Брати продали його, потім його вкинули до в'язниці, а все це сприяло тому, що він став опісля другим після фараона, врятував цілий народ від голодної смерті й ущасливив свою родину.

Полон євреїв спричинив те, що погани довідалися про справжнього Бога і про майбутнього Спасителя (*Тов. 13, 4*).

Страшні переслідування християн у перші століття сприяли поширенню християнської віри.

Варта при гробі Христа послужила мимоволі підтвердженню свідчень про воскресіння Спасителя.

Невіра Томи корисніша для нас, ніж віра інших апостолів (*св. Августин*).

Гріх Петра мав упокорити його і спонукати до того, щоб зрозумів інших апостолів.

Гріх Юди сприяв спасінню всього людського роду «О глибино багатства, мудрости і знання Божого! Які незбагненні його постанови і недослідимі його дороги!» (*Рим. 11, 33*). Те, що Бог посилає, посилає певно для нашого добра, хоч, може, спочатку нам видається інакше. Те, через що люди хочуть нам шкодити, Бог обертає на наше добро і спасіння (*о. Ф. Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина I. - С. 126-127*).

Користі із прикростей

Для нас є добре, що часами маємо якісь труднощі та прикрощі, бо вони пригадують людському серцю, щоб уважало себе за вигнанця і не покладало надії ні на яку річ цього світу.

Часом добре також, що коли ми зазнаємо прикростей, люди про нас недобре і неприхильно думають, навіть якщо робимо добре і в доброму намірі.

Такі речі схиляють нас до покори і хоронять від пустої слави.

Бо тоді, коли на світі люди нас за ніщо мають і не довіряють нам, тим щиріше ми звертаємося до Бога, свідка нашого серця.

Таким чином, чоловік має утвердитися в Бозі, щоб уже не потребувати ніяких людських потіх.

Коли на чоловіка доброї волі найде якийсь нещастя або спокуса, або нападуть лихі думки, тоді він краще розуміє, що треба йому Божої помочі. Він бачить, що без неї нічого доброго не може вдіяти.

Тоді він сумує, стогне і молиться за ту лиху годину, яку терпить.

Тоді не до смаку йому довше жити й він бажає скоріше вмерти, щоб розлучитися з тілом і бути разом із Христом (*Флп. 1, 23*).

Тоді він бачить, що не може бути на світі ані повної безпеки, ані тривкого спокою (*Наслідування Христа, кн. I, гл. 12*).

Христос переміг зло

Якщо зло - це дисгармонія між світлом і темрявою, між світом і Богом, то смерть Ісуса Христа і Його воскресіння - це перемога над злом через вільний вирок Всемогутнього Бога. Коли Христос став слухняним аж до смерті, Він виконав волю Отця Небесного, засуджуючи і відкидаючи зло (незгоду волі створіння з Сотворителем), прийняв з любові вину гріхів світу на Себе, вмираючи на хресті. Христос знову поєднав людство з Богом. Запанувала нова гармонія між людиною і Богом. Смерть і воскресіння Христа є запорукою доброї новини - зміни волі на добре у вірі, надії та любові через Ісуса Христа. Перемога над злом була здобута завдяки любові: «Так Бог полюбив світ, що Сина свого Сдинородного дав, щоб кожний, що увірує в Нього, не вмер, а мав життя вічне».

Зісланням Святого Духа Бог підкріпив людський рід, освятив його. Як зло розлучає з Богом, так любов з'єднує нас із Ним (*Енциклопедія Теолоджіка. - Том II. - С. 279-282*).

Отже, зло приходить у світ з нашої волі. Треба обмежити свою свободу. Треба виправити свої провини. Часто фізичне зло є шляхом до спасіння й відіграє визначну роль, коли йдеться про ласку. Бог випробує своїх слуг, чи, як каже Святе Письмо: «Бог твій виховує тебе. А ти мусиш додержувати заповіді Господа, Бога твого, ходити дорогами його й боятися його» (*Втор. 8, 5-6*), бо «усьому час-пора, і на все слухна хвилина під небом; час народитись і час померти, час садити і час посаджене виривати» (*Проп. 3, 1-2*) і «блаженна та людина, яку Бог картає. Тож не цурайся науки Всемогутнього, бо Він поранить і Сам перев'яже рану. Він ударить, та Його ж рука й загоїть. Шість разів з біди тебе порятує, а на сьомий не торкнеться тебе лихо».

Щодо настоятелів

Добра поведінка

Вчення св. Томи (II-II, п. 102)

Добра поведінка як союзна чеснота побожності - це підвладна чеснота, однак особлива. Доброю поведінкою віддаємо честь і пошану тим, хто займає гідне становище. Побожність віддає пошану визначності й повинна бути вдячною їй. Добра поведінка шанує вищість саму по собі.

Ті, хто займає місця гідності, мають визначний уряд. І вони повинні мати повагу у виконванні свого уряду. В обох випадках вони вартують пошани й честі. Цю пошану й честь виявляємо їм чесною доброю поведінкою.

Побожність є вищою чеснотою, аніж добра поведінка. Побожність шанує тих, хто де в чому споріднений з нами (через створення, кров або прихильність чи послугу), і ми маємо з ними сильніші зв'язки, ніж з іншими, яким віддаємо честь доброю поведінкою.

Що таке добра поведінка?

Ця чеснота є другою визначною частиною чесноти справедливості; має своїм предметом керувати ставленням підлеглих до настоятелів.

Добра поведінка - це чеснота, якою віддаємо гідну честь і пошану тим, хто має особливу гідність.

Особа, котра має справжню гідність, повинна мати нашу пошану. Так, слуга повинен поважати свого пана, вояк повинен поважати своїх офіцерів, молодший повинен шанувати старших, студент повинен шанувати свого викладача і т. д.

Звичай шанувати й віддавати честь тим, хто перевищує нас якоюсь гідністю або визначністю, походить від чесноти доброї поведінки.

Особи, які займають гідні позиції, вартують нашої пошани з огляду на свою визначність і вартують, щоб піддані та нижчі слухали їх.

Тому треба віддавати честь кожній визначній особі, але слухати ми повинні тільки тих, хто має над нами юрисдикцію. Отже, чеснота доброї поведінки поділяється на дві частини: 1) честь - гонор; 2) послух.

Честь - гонор

Вчення св. Томи (II-II, п. 103)

Честь - це шана, яку віддаємо Богові, її можна показати й духовно, в серці, і зовнішніми актами та знаками. Але честь і пошана, які віддаємо створінням, зовнішні, бо створіння не можуть прочитати нашого серця. Пошана, яку маємо всередині до створінь, не віддає їм честі, аж поки не виявимо її, а це можна зробити тільки зовнішніми знаками. Ми віддаємо честь створінням словами, вчинками, чуттєвими знаками, поведінкою, вітанням, даниною тощо.

Честь належить визначним особам, чи йдеться про загальну, а чи про особисту визначність.

Честь, яка віддається людям, по-грецьки називається дулія. Вона абсолютно відрізняється від шанування, яке віддаємо Богові, що називається латрія.

Нема суттєвої різниці дулії, але вона може випадково відрізнятися через різні людські відносини, на яких базується.

Що таке честь (гонор)?

У конкретному значенні (від грецького слова *дулія») означає пошану, яку віддає слуга своєму панові.

У ширшому значенні означає гонор, який віддаємо особі, котра посідає особливу гідність. І в цьому сенсі, звичайно, Церква вживає це слово на пошану й честь, що належить святим, які тепер втішаються вічним щастям у небі.

Честь і шанування, які віддаємо Божій Матері, називаємо «**гілер-дулією**»; честь, яку віддаємо св. Йосифові Обручникові, називаємо «**протодулією**». Це означає, що честь, яку віддаємо Марії, більша від дулії, і що св. Йосифа ставимо на перше («протос» - перший) місце з-поміж усіх, хто одержує звичайне шанування - дулію.

У філософському значенні гонор (дулія) завжди припускає якусь вищість або визначність особи, яку шануємо. Але це не обов'язково, коли ця особа має якусь вищість над іншими (як, наприклад, генерал шанує капітана як хороброго вояка) або навіть коли віддає почесність задля особистої визначності, якої не посідає та особа, що віддає йому честь (як, наприклад, президент держави шанує науковця).

Честь, яка належить Богові («латрія»), може бути тільки внутрішньою, бо Бог досконало знає порухи людського серця й розуму. Але честь, що належить настоятелям, треба виявляти зовнішніми

знаками, бо їх треба шанувати не тільки перед Богом, а й перед людьми.

ПОСЛУХ

Послух необхідний у соціальному житті. Без нього не було б порядку, а панував би хаос, кожен робив би те, що захоче.

Про Ісуса Христа написано, що був їм (батькам) слухняний. Щоб краще пояснити послух, II Ватиканський Собор цитує Послання святого апостола Павла до Филип'ян: «Плакайте ті самі думки в собі, які були й у Христі Ісусі. Він, існуючи в Божій природі, не вважав за здобич свою рівність із Богом, а применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги, ставши подібним до людини. Подобою явившись як людина, він понизив себе, ставши слухняним аж до смерті, смерті ж - хресної» (2, 5-8).

Отже, Христос дав нам приклад послуху. Єзуїти ставлять послух на перше місце. Вони вважають, що послух має найбільшу вартість у спільному житті, тобто визнають преєміненцію послуху перед двома іншими обітами: чистотою і вбогістю. Адже через послух людина жертвує Богові внутрішні сили душі, а з ними й інші сили, які залежать від душі.

Що таке послух?

Послух - це надприродна, моральна чеснота, яка схиляє нас підкорятись волі наших настоятелів, оскільки вони є Божими представниками.

Отже, слухняний той, хто задля Бога радо готовий виконати накази своїх настоятелів.

Св. Тома навчає:

Послух - це чеснота згоди нашої поведінки з наказом настоятеля.

Послух - це особлива чеснота, її питомий предмет - це виразний, зрозумілий наказ. Це моральна чеснота, чеснота волі. Послух підпорядкований чесноті справедливості.

Послух вважається досконало практикованим, коли походить зі справедливості через любов. Міряючи велич послуху як чесноти, мусимо побачити глибину фундаментальних чеснот: справедливості й любові. Сам по собі послух не є такою великою чеснотою, як дві попередні, що дають досконалий результат і вартість.

Бога завжди й у всіх речах треба слухати, бо Бог є абсолютним Паном усього, Творцем і Властителем кожного створіння. Справедливість вимагає, щоб усі створіння були повністю підкорені Божій волі.

Настоятелів треба слухати у сфері їхнього авторитету; їх не треба слухати, коли їхній наказ суперечить Божому закону.

Послух цивільному закону - обов'язок громадян. А християнин більше ніж інші, повинен розуміти, що цивільний порядок необхідний для людини і що його неможливо зберегти без послуху, справедливо встановленого людським законом. Однак жодна людина не зобов'язана слухати закону, який суперечить Божому закону. Коли св. Петрові і св. Іванові синадріон заборонив говорити більше в ім'я Ісуса, вони відповіли: «Чи воно справедливо перед Богом вас більше слухати, ніж Бога, - розсудіть! Не можемо бо ми не говорити про те, що самі бачили та чули» (*Ді. 4, 19-20*). Цивільний закон, що суперечить Божому закону, не є законом, бо закон у своїй суті є «наказом розуму»; нерозумно укладати закон проти Найвищого Законодавця (*II—Д, п. 104*).

Підстава, або фундамент послуху

Послух полягає у Божій суверенності, бо Він є абсолютним Паном, якому підкоряються всі створіння.

Послух Богові

Перш за все є очевидним, що ми мусимо слухати Господа Бога.

Ми повністю залежні від волі Божої, бо Він нас створив: «За твоїми присудами усе стоїть сьогодні, усе бо тобі служить» (*Пс. 119 (118), 91*). **Як розумні створіння** ми тим більше зобов'язані підкоритися Йому, бо маємо багато дарів від Нього: ми отримали від Нього свободну волю, яку повинні Йому підкорити.

Як діти Божі ми зобов'язані слухати Небесного Отця. Христос був «слухняним аж до смерти, смерти ж - хресної» (*Флп. 2, 8*).

Як відкуплені від гріха через терпіння і смерть Ісуса Христа, ми належимо до Христа: «Ви бо куплені високою ціною! Тож прославляйте Бога у вашому тілі!» (*1 Кор. 6, 20*). Тому мусимо слухати Його законів.

А тим більше ті, хто присвятив себе Богові через обіти.

Послух настоятелям

Хто наші настоятелі?

В природному порядку є три види настоятелів: 1) **домашні, або родинні**, тобто родичі, особливо у родині повинен мати авторитет батько; 2) **цивільний авторитет**, який звичайно вибирає народ; 3) **професійний авторитет**, де ми знаходимо тих, що дають працю, з відповідними правами і обов'язками, означеними контрактом.

В надприродному порядку настоятелями є: 1) **наступник св. Петра**, тобто кожний папа римський, який має найвищу владу в Церкві; 2) **єпископи**, які мають юрисдикцію над дієцезіями; 3) **парохи і сотрудники** мають авторитет у парафії. Кожний авторитет обмежений канонічним правом.

Авторитет Чинів і релігійних згромаджень: 1) головний настоятель Чину - протоархімандрит (у Василіян); 2) провінційний настоятель - протоігумен; 3) настоятель монастиря - ігумен.

Вони мають владу за конституціями, які звичайно потверджені папою. Вони можуть наказувати тільки те, що узгоджується з конституціями. Кожен настоятель обмежений конституціями й канонічним правом.

Обмеження влади або авторитету

Є очевидним, що ніхто не зобов'язаний, ані не дозволено робити щось за наказом настоятеля, що було б проти Божого або церковного закону. В цьому випадку треба повторити слова св. Павла: «Слухатися слід більше Бога, ніж людей!» (Ді. 5, 29).

Також не зобов'язані слухати, якщо є щось понад наші сили: «Ніхто не зобов'язаний до того, що неможливе». Якби був сумнів, бо ми можемо помилитися або потрапити в оману, тоді дотримуватися принципу: «У сумніві перевага на користь настоятеля». Отже, треба слухати.

Якщо настоятель виходить за межі свого авторитету, наприклад, наказує комусь, хто не є в монастирі, чи проти волі родичів (хлопцеві, що біля монастиря), його не обов'язково слухати. Або якщо настоятель дає накази, які є понад те, що приписують конституції, він перевищує свої повноваження: тоді його також не обов'язково слухати. Однак, якщо це щось добре і не суперечить конституціям, треба слухати.

Те саме стосується батьків. Батьки не мають права змушувати дітей до вибору звання, до якого вони не мають покликання;

бо покликання дає нам Бог. Батько св. Франциска з Асизу (1*1226) приневолював сина до купецтва - бути гендлярем. Святий не послухав, бо відчував у собі покликання до вищого вдосконалення, і вчинив справедливо. Тому батьки також не мають права змушувати дітей до подружнього життя. Зрештою, вимушене подружжя могло би бути визнане недійсним з притягненням батьків до відповідальності.

Св. Роза з Ліми (| 1617) не послухала родичів, коли вони хотіли приневолювати її вийти заміж за одного багатого юнака.

Духовні настоятелі також не мають права наказувати в суто світських справах. Так само світські настоятелі не мають права наказувати в суто духовних справах.

Батько св. Перпетуї (| 203) в Карфагені жадав від своєї улюбленої доньки, щоб вона зреклася християнської віри. На це дівчина відповіла: «Мені не вільно; нехай станеться зі мною, що подобається Богові». Її кинули на розтерзання диким звірям. Св. Варвару, покровительку хворих, мучив власний батько, а врешті наказав стягти їй голову за те, що за його наказом не зреклася християнства (| 306). Краще засмутити батьків, ніж Христа.

Послух - найскладніша, але й найвизначніша з усіх моральних чеснот.

Послух - найскладніша чеснота, бо всі люди вже від природи мають схильність до розповідей і неохоту до слухання (св. *Франциск Салезький*). Послух - це жертва власної волі (св. *Бонавентура*); це велика жертва для людини, передовсім коли отримає наказ, який суперечить її переконанням і користі. Послух - це покута розуму (св. *Франциск Салезький*). Послух - це вершина мучеництва, бо дорівнює неначе відрубання голови людини; наказ відбирає в неї голову власної волі (св. *Бонавентура*). Послух - це добровільна смерть. Первородний гріх спричинив до того, що люди мусять слухати одне одного (св. *Августин*). Де гріх знайшов місце, знищив свободу, зате приніс неволю (св. *Іван Золотоустий*). Послух - це найвизначніша чеснота: «Нічого більшого не в силі дати людина Богові, як свою волю з огляду на Бога віддати волі Божій» (св. *Тома Аквінський*). Послух - це найбільше цілопалення, яке складаємо на вівтарі нашого серця (св. *Філіп Нері*). Послух кращий від жертви (1 Цар. 15, 22); при жертві вбивається чуже тіло, через

послух - власна воля (св. Григорій Великий). Через послух жертвуємо не чужий дар, а себе самих (св. Тома Аквінський).

Послух сприяє злуці з Богом. Ми слухаємо заради Бога.

Послух краще єднає нас із Богом і допомагає нам утішатися Божим життям.

Послух підкоряє нашу волю Богові й тому є заслуговуючим актом, бо ми виконуємо це вільно. Ісус Христос підкреслював, що Він завжди творить волю Отця (Лк. 22, 42). Це щось найкраще, бо підкоряє нашу волю волі Божій, яка завжди найкраща і найсвятіша.

Оскільки **воля є вчителькою і керманичем у людині**, бо єднає її з Богом, ми також єднаємо всі сили нашої душі з Богом. Така жертва більша, ніж жертва із зовнішніх речей через обіт убозтва, більша, ніж радощі тіла через обіт чистоти й умертвіння. Послух - найвища жертва, яку ми можемо зробити, «бо послух кращий, ніж жертва» (1 Цар. 15, 22).

Послух також становить найбільш стислу й остаточну з луку. Тоді людина старається завжди робити те, що є волею Божою, щоб подобатися Богові: «Unum velle, unum polle» - «те саме хотіти, або те саме не хотіти».

Послух є матір'ю і сторожем інших чеснот.

Як підкреслює св. Августин: «У розумних створінь послух - наче матір і сторож чеснот».

Послух сприяє любові, бо єднає волі розумних створінь.

Послух допомагає практикувати інші чесноти.

Послух забезпечує нас. Коли ми виконали якусь річ під послухом, нема чого нам журитися. Настоятель відповідає за дію. «Я постійно те чиню, що до вподоби йому» (Ів. 8, 29).

Послух перемінюється в чесноту й заслугу.

Все, що виконуємо, як казав апостол: «Чи їсте, чи п'єте, все на славу Божу робіть».

Св. Василій звертає увагу на велику заслугу з послуху (Гом. 12). Монахові конче потрібний послух у всіх справах. Власну волю треба підкоряти волі настоятеля. Не робити нічого поза гадкою настоятеля. Усе, що без нього, є крадіжкою і святотатством.

Монах повинен наслідувати послух святих для Бога (М. Н. 22).

Св. Василій подає, з яким настроєм має слухати (К. П. 166): «...З таким настроєм, з яким голодна дитина слухає няньку, що кличе

їсти. Послух повинен бути беззастережним. Власна воля небезпечна (*К. П. 137*). Через послух найповніше виконуємо Божу волю й доходимо певніше і швидше до найбільшого вдосконалення.

Однак послух повинен бути розумним, бо, як казав професор Григоріянського університету, що один дурний наказав, а другий дурний виконав, і обидва думають, що виконали волю Божу, а це глупота. Навіть можна посваритися з настоятелем, якщо вважаємо, що його наказ нерозумний або шкідливий для спільноти чи одиниці.

Деякі справи треба обговорити, порадитися з мудрішими за нас, старшими, більш досвідченими людьми, бо Бог не хоче зла, а добра.

«Сліпий послух*» - коли незважаючи на те, хто наказує, автоматично слухаємо. Сліпий послух добрий з розумними, але ніколи з загонистими.

Ступені послуху

Початкуючі

Початкуючі повинні вірно дотримуватися Божих заповідей, церковних заповідей і підкорятися настоятелям пильно, точно і в надприродному дусі.

Поступаючі

Брати приклад з Христа, який слухав змалку аж до розп'яття: «Був їм слухняний» (*Лк. 2, 51*).

Вони підкоряють свою волю іншим, хоч це й важко і проти їх бажання. Вони слухають без нарікань, а навіть з радістю, щоб наслідувати Христа. Вони не стараються вплинути на настоятеля, щоб він їм так наказав, як вони хочуть, бо тоді вони не слухають настоятеля, а настоятель слухає їх (*св. Бернард*).

Досконалі

Вони підкоряють самосуд судові настоятеля й навіть не звертають уваги на причину, чому він їм наказує. Вони хочуть бути навіть тієї самої думки, що настоятель.

Прикмети послуху

Послух повинен бути:

- 1) надприродний щодо мотиву;
- 2) універсальний щодо обсягу;

3) повний щодо виконання;

4) розумний.

Надприродний послух означає, що слухаємо настоятеля тому, що Бог так хоче. Він сам установив владу у світі, й вона від Його імені виконує свій авторитет: «Хто вас слухає - мене слухає».

«...Слухайтеся ...із страхом та пошаною, у простоті вашого серця, як Христа, працюючи не задля ока, щоб подобатися людям, а як Христові слуги, що з душі чинять волю Божу. Служіть охоче, як Господеві, а не як людям, свідомі того, що кожен одержить нагороду від Господа за те, що зробить доброго, чи то раб, чи вільний. І ви, пани, чиніть їм те саме: облиште погрози і знайте, що як для них, так і для вас є Господь на небі, який не зважає на особи» (Еф. 6, 5-9).

Ми не слухаємо настоятелів з огляду на їхні здібності чи таланти, а задля Бога, тобто з надприродного мотиву. Бо може бути, що один раз матимемо настоятеля, якого любимо, а другий раз - навпаки.

Універсальний послух означає, що слухаємо у всьому, що він наказує в рамках закону.

Повний, або всецілий послух, тобто швидкий, беззастережний, навіть радий.

Швидкий послух означає, що не треба відкладати, а відразу виконати наказ, не вагаючись.

Беззастережний, але не такий, що людина одне виконує, а інше залишає, бо тоді позбавляємо себе заслуг. Тут потрібна витривалість.

Радо слухати, бо Бог любить веселих дателів (2 Кор. 9, 7). У справах, які вимагають жертви й важкі, послух не буде радий, якщо не буде запалений любов'ю. Слухати з любові. В дійсності ніщо не може бути болюче тим, хто любить. Бо тоді людина не думає про свій біль, терпіння, які переносить, а думає про особу, за яку все це переносить. Якщо хтось з вірою слухає, ради Бога, з любові до нього, тоді послух буде солодкий і радісний.

Ройо Марін наводить десять прикмет послуху:

1. Слухати в дусі віри. Це означає, що підданий слухає і поважає свого настоятеля як другого Христа й зважає на наказ настоятеля, начеб він походив від самого Бога.

2. Слухати з сильним переконанням. Коли слухаємо правильні накази настоятелів, виконуємо волю Божу, тобто хоч настоятель може помилитися в наказах, підданий ніколи не помиляється, слухаючи правильні накази.

3. Слухати з любові до Бога і приймати важкі та неприємні накази в душі жертви.

4. Виконувати швидко наказ, усвідомлюючи, що Христос не повинен чекати на наш послух, а що ми маємо бути готовими зразу виконати Його волю.

5. Слухати з набожністю, повністю підкоряючи свою волю волі настоятеля як Божому представникові.

6. Слухати самовільно і з радістю, а навіть випереджати бажання настоятеля, заявляючи наше негайне і раде прийняття наказу, яке робить нас щасливими.

7. Слухати в покорі й простоті, так, що ми можемо виконати акт послуху, начеб це була найбільш природна річ у світі, не звертаючи уваги на героїзм, який відкривається у нашій самопожертві.

8. Слухати з великодушністю, яка дає нам мужність і забезпечує енергію героїзму і витривалість мучеництва.

9. Загальний послух, тобто завжди кожному настоятелеві без винятку ми слухняні.

10. Витривалий послух, тобто такий, що в час радості чи смутку, при доброму здоров'ї чи недузї, без огляду на будь-які обставини чи смак ми будемо слухати, свідомі того, що послух дає силу і що слухняна людина буде переможною.

(*cf.*: A. Royo Marin. - *Op. cit.* - P. 396-397; A. Tanqueray. - *Op. cit.* - P. 501-503).

Святий Василій Великий поділяє послух на три види:

- 1) невольничий послух - зі страху перед карою;
- 2) послух заробітчан - задля зиску й нагороди;
- 3) синівський послух.

Св. Василій каже: «Взагалі бачу три настрої душі, які примушують нас до абсолютного послуху. Або уникаємо зла (непослух) зі страху перед карою - це настрої невольників; або, шукаючи зиску чи нагороди, виконуємо заповіді для власної користі - тоді ми подібні до заробітчан; або, врешті, слухаємося задля самого добра, з любові до того, хто нам дав заповіді, й радіємо, що можемо служити такому славному й доброму Богові - й тоді маємо вдачу синів. А такий настрої до служіння - це любов!» (*Вступ до Ширших Правил 3 - АТВ.* - С. 142).

Послух повинен бути врівноваженим, радим і веселим, розумним, абсолютним аж до смерті, досконалим.

Врівноважений послух. «Той, хто зрікся себе і знехтував усяку власну волю, вже не робить того, що сам хоче, а те, що йому кажуть. Хто радо себе віддав проводові й розпорядженню інших, тому вже не можна дозволити з власної волі вибирати навіть те, що корисне. Настоятелі визначають його в ім'я Боже до того, що на їхню гадку відповідає... Знову ж таки, як шкідливо братися до чогось самохіть, так не приймати доручення - варте догани. Треба діяти так, щоб ані порок уподобання в собі не збільшився, ані правило послуху й підкорення не було порушене» (III. П. 21, 1-2 - АТВ. - С. 205-206).

Радий і веселий послух. «Хай чернець не ухиляється від виконання жодного наказу, хоча б якого важкого, з тим переконанням, що його чекає велика нагорода в небі. Нехай ця надія вічної нагороди буде радістю слухняних, і нехай вони виконують діло Господне весело й терпляче» (III. П. 29 - АТВ. - С. 190).

Розумний послух. «Коли окремі ченці не можуть визначити, що для них корисне, вони дуже часто вибирають собі те, що їм шкодить, і водночас дають привід братам до підозріння, що їм більше залежить на них у пошукуваній праці, ніж на тих братах, з якими повинні б працювати. Одним словом, непослух є коренем багатьох великих зол. Коли хтось переконаний, що він має причину ухилятися від якоїсь праці, нехай виявить її настоятелю і залишить усю справу на його розсуд» (К. П. 119-АТВ. - С. 287).

Абсолютний послух - аж до смерті. «Якщо хтось уже раз наважився належати до братії і вже було вирішено, яка праця відповідає ченцям, він повинен слухатися, хоча б виглядало, що наказ перевищує його сили. За це відповідатиме той, хто понад сили наказує, а чернець нехай зберігає послух аж до смерті. Нехай пам'ятає про Христа, що був слухняний "аж до смерті, смерті ж - хресної" (Флп. 2, 8). Бунт і непослух - це ознака багатьох вад: слабкої віри, хиткої надії, зарозумілості й гордості. З непослухом іде в парі легковаження евангельськими радами, бо той, хто вірить у Божі обітниці й має непохитну надію на сповнення Божого слова, не ухиляється від виконання наказу, хоча б якого важкого. Він знає, що "страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися" (Рим. 8, 18). Той, хто пересвідчився, що "наше легке горе - готує нам понад усяку міру вічну ваготу слави" (2 Кор. 4, 17), готовністю своєї волі перевищує всякі сподівання настоятеля» (III. П. 28, 2 - АТВ. - С. 188-189).

Досконалий послух. У п'ятій Аскетичній Бесіді, яку приписують св. Василієві (хоч насправді це не так), говориться про досконалий послух: «А справжній і досконалий послух підвладних до настоятеля проявляється в тому, що за порадою настоятеля не *тільки* стримуємося від зла, а й без його думки не робимо навіть того, що заслугове схвалення. Стриманість і умиртвіння тіла корисні, але для того, хто йде за власною схильністю, робить те, що йому подобається, і не слухає ради настоятеля, це буде радше провиною, ніж заслугою, бо той, "хто противиться владі, противиться Божому велінню" (*Рим. 13, 2*). Тому чеснота послуху має більшу нагороду, ніж стриманість» (*5 А. Б. 2 - АТВ. - С. 135-136*).

Користі з послуху

Великі користі з послуху для: а) розуму; б) волі; в) серця.

Користь для розуму. Послух дає розумові запевнення, що знаємо ми і Бог. Він дає запевнення Своєї допомоги, бо обіцяв, що буде з тими, хто слухняний Його волі. Послух дає також запевнення доброго наслідку наших дій, як каже св. Павло: «Ми знаємо, що тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (*Рим. 8, 28*).

Послух звільняє волю. Послух є також джерелом справжньої зоні, бо нема нічого, що б так поневолювало людину, як прив'язаність до власної волі. Послух є і джерелом мужності, бо щоб ілхати в героїчний спосіб, треба відваги й мужності. А це забезпечення витривалості в доброму.

Послух дає мир і спокій серцю. Коли виконуємо волю Божу, відчуваємо в серці мир і спокій. Послух зберігає правильний порядок в житті кожного і спільноті, бо найбільшою гарантією порядку -: лікорення нижчих вищим. Тому першою вимогою духовних прозільників щодо своїх пенітентів є необхідність дотримання послуху (*Тім же. - С. 397*).

Блуди послуху

Фальшивий послух. Можливо, хтось прямо не виступатиме проти послуху, бо непослух - це гріх. Однак може іншими способами і ^тасувати й деформувати чесноту послуху.

Рутинний, або механічний послух. Цей вид послуху стосується людини, яка тільки зовнішньо виконує акти послуху без внутрішнього духу. Суто автоматичний послух подібний до годинника, який автоматично вибиває години.

Правний послух. Це послух такої особи, котра постійно дотримується закону або правила, щоб знати, як далеко сягає її послух, або пильнує, щоб настоятель не перейшов у наказах за рамки дозволеного. Така поведінка фарисейська, означає брак великодушності й любові.

Критичний послух. Критично слухають ті, хто визнає авторитет настоятеля і слухає його, але постійно знаходить якусь ваду в настоятелеві, мовляв, він несимпатичний, надто суворий, вразливий, нетактовний тощо. Такі особи слухають настоятеля і водночас критикують за його вади; таким чином втрачають повагу до авторитету настоятеля, а то й не слухають і ненавидять його.

Спаралізований послух. Підданий не має нагоди формально практикувати послух, бо настоятель не відважується наказувати або надто свавільний у виконанні своїх обов'язків. Цей недолік настоятелів частіше трапляється у чоловічих, ніж у жіночих спільнотах, а також у родинному житті. Однак є піддані, що ухиляються від послуху; завжди знаходять привід для виправдання, чому не виконують наказ, або одержують дозвіл, підпорядковуючи волю настоятеля власній.

Псевдомістичний послух. Підданий не слухає настоятеля під приводом, що він слухає Святого Духа. Це абсолютна ілюзія, бо загальна норма послуху полягає в тому, що ми зобов'язані слухати правних наказів законних настоятелів.

Удаваний, або замаскований послух. Це мистецтво підданого - переконати настоятеля своїм виправданням і запереченням, щоб він відкликав або змінив наказ.

Суперечливий, або несподіваний послух. Такий послух притаманний таким, що вдають, начебто вони слухають настоятеля, але виконують свою власну волю або навіть накидають свою волю настоятелеві. Це часто трапляється в спільнотах, у яких настоятель має близьких приятелів або боїться наказувати так, як повинен.

Фальшивий послух має місце тоді, коли підданий виконує наказ, але не підкоряє своїй волі. Це поєднання боягузтва з гіпокризією.

Дух спротиву. Коли у спільноті є групи, які суперечать настоятелям і навіть воюють проти нього. Це диявольський дух, який засіває зерно незгоди і поділу в спільноті.

Самолюбний послух. Коли підданий старається викликати симпатію і прихильність настоятеля, щоб одержати від нього обов'язки або накази відповідно долевого смаку й бажань.

Дух шемрання. Коли підданий неохоче приймає накази настоятелів і шемрає, тобто виявляє внутрішнє невдоволення, або деколи нарікає на настоятеля чи призначену працю.

Нерішучий, або байдужий послух полягає в тому, що підданий виконує накази недосконало й неухважно. Тут деколи є злоба, як це буває у тих, хто не хоче слухати й тому свідомо робить справу зле і недбало, щоб настоятель звільнив його від обов'язку.

Недбалий і ледачий послух. Коли підданий занедбує виконати наказ без нагадувань. Таким особам треба наказувати повторно, по кілька разів, поки виконають завдання, і коли врешті його виконують, зазвичай виконують зле, бо від самого початку не мали бажання його виконати.

НЕПОСЛУХ

Неслухняним є той, хто не хоче виконати справедливих наказів своїх настоятелів.

Приклад непослуху дали перші родичі в раю. Неслухняний щодо настоятелів стає подібним до спаралізованого органа, який не рухається за наказом голови (*св. Бонавентура*).

Через непослух людина потрапляє в нещастя дочасне і вічне.

Непослух робить людину нещасливою вже тут, на землі. Які сумні наслідки первородного гріха! Непослух Адама призвів до нещастя всього людського роду.

Св. Тома каже (*II-II, п. 105*):

Непослух - це небажання підкоритися наказові настоятеля. Ми бачили, що послух - це чеснота; звідси виходить, що непослух є вадою. І коли справедливий наказ, вимога закону, знехтуваний, це непослух сильного й грішного характеру. Багато актів непослуху є повсякденним гріхом, бо вони були виконані без думки або задля іншої мети, а не з погорди закону, і так практично заперечують обов'язок людини підкорятися законові. Такі акти не показують повного характеру непослуху, як вади.

Справжній непослух - це погорда справедливого припису або наказу. Але більший гріх - погордити керівником чи командуючим. Тому непослух не є таким великим гріхом, як, наприклад, богохульство або вбивство, бо ті гріхи вказують на погорду закону Божого, а також на погорду самого Бога - Найвищого і Найвизначнішого Пана життя і смерті.

Треба зауважити, що не завжди настоятель наказує під послухом. Це робиться звичайно тоді, коли йдеться про великі й важливі речі. В таких випадках, щоб не було сумніву, настоятель зазвичай дає письмові накази - це знак, що він наказує силою послуху. Такий непослух завжди є тяжким гріхом.

(*о. Ф. Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 358; cf.: Royo Marin. - Op. cit. - P. 398-399; A. Benigar. - Op. cit. - P. 858; cf.: Summa of the Christian Life // by Ven. Louis of Granada O. P. - II. - P. 345-350*).

Щодо всіх

Справедливість кари або відплати

Існують дві відплати за зло: 1) **Божа** - дочасна або вічна; 2) **людська** - справедлива або ні.

Божа відплата. Бог - справедливий Суддя, який за добре нагороджує, а за зле карає.

За великі злочини, тяжкі гріхи, якщо грішник не покається і не навернеться до Бога усім серцем, усією душею, розумом і всіма силами, Бог покарає його вічною карою в пеклі.

«Без кари нема поправи», - каже наша приказка. Покараний не робить більше лиха, щоб знову не потерпіти. Однак «Бог буком не карає», допуст від Бога приходять у різних формах.

За менші провини Бог деколи посилає різні життєві труднощі й турботи, щоб виправити людину та дати їй більше добро.

Людська відплата може бути справедлива або несправедлива залежно від суддів, які призначають відповідне покарання. Але бувають такі судді, що ні Бога не бояться, ані людей не соромляться, як каже наша приповідка: «Ні лихому кари, ні доброму справи».

Св. Тома навчає (*II-II, п. 108*):

Помста, або відплата - це накладення поправної кари за провину. Ми говоримо про помсту або відплату не як про невпорядковане бажання помсти, що завжди є гріхом, а як про чесноту, підпорядко-

вану справедливості. Відплата є чеснотою, бо повертає правопорядок справедливості, порушеної провиною. Досконале і постійне встановлення правопорядку буде при кінці світу, як сказав Господь Бог: «До мене належить відплата, я відплачу!» (Євр. 10, 30).

Серед людей відплата як чеснота бажає усунути заподіяну шкоду й запобігти її повторенню. Відплата походить від справедливості й мусить бути продиктована любов'ю. Батьки, які карають неслухняну дитину, виконують чесноту відплати; так само діє суддя, коли виносить вирок.

Особа грішить надуживанням, коли відплачує жорстокістю і брутальністю. Вона грішить браком справедливості, якщо стримується виправити того, кого повинна виправити.

Справжня відплата завжди спрямована на те, щоб запобігти злу, зберегти від нього. Особам, яких не можна виправити позитивною чеснотою, треба забезпечити рівноправність справедливості під загрозою втрати того, що люблять. Що людина любить понад усе? Своє життя, своє тілесне забезпечення і вигоду, свою свободу, своє майно, свій край, своє добре ім'я. Отже, цивільні закони приписують як відплату тим, що провиняються: смерть, тілесну кару, ув'язнення, вигнання з краю і ганьбу. Під страхом кари за зло багато тих, хто далі провинявся б, стримуються, дотримуючись справедливості. А той, хто був покараний законом, навчився сам і вчить інших того, що не треба чинити зла.

Нікого справедливо не карають, хіба що поповнив грішний тереступ. Отже, відплата ніколи не повинна бути для тих, переступ яких був недобровільний і тому не грішний. Злидні, утиски можуть важко впасти на невинну людину. Такі злидні є з провидіння Божого, завжди лікувальні й мають на меті більше добро або вищу заслугу тля того, хто терпить. А в духовних справах нікого не карають без знни. Серед людей трапляються такі злидні й утиски (як, наприклад, нездатність до дій через прорахунки батьків), і справді публічний порядок деколи вимагає таких речей. Але такі злидні не є :нравді наслідком відплати (II-II, п. 108).

Помста, чи, радше, відплата - це важка для пояснення чеснота, :: її легко сплутати з помстою, яка є гріхом проти любові. Вона має гзоїм предметом покарати злочинця за гріх, який він поповнив.

Відплата полягає в покаранні того, хто згрішив. Тому в справі іідплати ми мусимо звернути увагу на думку месника. Якщо його

думка звернена насамперед на зло особи, яку карається, і там сконцентрована, то його відплата чи покарання зовсім неправильне. Адже тішитися з чужого зла належить до ненависті, а вона суперечить любові, якою ми повинні любити всіх людей. Ані недостатньо казати й виправдовуватися, що, мовляв, він наміряє зло тому, хто завдав йому несправедливо зло. Бо людина не виправдовується тим, що хтось її ненавидить. Людина не грішить щодо іншого тільки тому, що інший ще раніше ненавидів її. Це було би зло поборювати злом, що заборонено, як каже апостол: «Не дозволяй, щоб зло тебе перемогло, а пермагай зло добром» (Рим. 12, 21).

Коли месник звертає свою увагу насамперед на добро, яке одержить завдяки покаранню особи, що згрішила (наприклад, поправа грішника або бодай, що він стримається непокоїти інших, збережеться справедливість і пошана Божа), тоді відплата може бути правна, тобто справедлива, оскільки дотримані відповідні обставини.

На практиці дуже рідко буває, щоб хтось виконував цю чесноту чи вимагав відплати комусь. Причина полягає в тому, що дуже часто під приводом справедливості й рівноправності відкривається надмірне самолюбство, а деколи справжня ненависть до іншого. Тому цю чесноту назвали малою чеснотою. Завжди радять ображеній особі радше прощати образи, спричинені своїми ближніми, ніж вимагати помсти, хіба що любов до Бога, до ближніх або спільне благо вимагають, щоб була зроблена направа за шкоду або злочин.

Два блуди суперечать цій чесноті: а) жорстокість, коли особу надмірно карають за провину; б) поблажливість, через недолік в душі покарання винного.

ГОВОРИТИ ПРАВДУ

Святе Письмо

У Старому Заповіті. Господь Бог наказав євреям, щоб «суддів і урядовців наставляли собі в усіх своїх містах, що їх Господь Бог твоїй хоче тобі дати, за твоїми поколіннями, щоб судити народ справедливим судом. Не викривлятимеш законів, не вважатимеш на особу й не братимеш дарунків, бо дарунки засліплюють очі мудрих і викривляють слова справедливих» (Вих. 16, 18).

Правдомовність на суді. Фальшиве свідчення на суді могло коштувати життя тому, хто оборонявся й мав кримінальний процес. У цивільному процесі могло завдати йому великої фінансової шкоди

або він міг втратити свободу; в обох випадках втрачав би становище в спільноті. Тому закон зобов'язував свідка говорити абсолютну правду, а судді мали тільки проголосити вирок, згідний з правом і справедливістю. Ані свідки, ані судді не сміли датися підкупити або мати фальшиве помилування: «Не пускатимеш пустої чутки; не захищатимеш беззаконника, стаючи фальшивим свідком. Не ходитимеш за більшістю для лихої цілі, і не свідкуватимеш на судовій розправі, приєднуючись до більшості та нагинаючи правду. І для вбогого не будеш сторонничим на розправах» (*Вих. 23, 1-3*). «Не чинитимете несправедливості на суді; не потуратимете вбогому, але й не зважатимете на багатого: по правді судитимеш твого ближнього» (*Лев. 19, 15*).

Коли на когось була накладена кара смерті, свідки були змушені першими кинути каменем у винного й таким чином взяти на себе відповідальність за рішення: «Рука свідків нехай буде на ньому перша, щоб стратити його, а по тому рука всього люду» (*Втор. 17, 7*).

Якщо було доведено фальшиве свідчення під час слухання або пізніше, свідків карали смертю як справедливою карою за їхнє неправдиве свідчення (*Втор. 19, 18-19*).

Пророки проповідували справедливість.

«Нехай тече, неначе води, справедливість - і правда, як ріка потужна» (*Ам. 5, 24*).

«Тобі сказано, о чоловіче, що є добре й чого Господь від тебе вимагає: лише чинити справедливість, любити милосердя й покірно ходити перед твоїм Богом» (*Мих. 6, 8*).

Часто пророки закидали, що діється несправедливість на суді і як легко було підкупити суддів (*Ам. 2, 6; 5, 7; Іс. 10, 1-2; 29, 21*).

Пророки представляли як ідеал месіанського Царя, який буде справедливо керувати і правдиво говорити.

«Дух Господній спочине на ньому, дух мудрости й розуму, дух ради і кріпости, дух знання й страху Господнього. Він дихатиме страхом Господнім; він судитиме не як око бачить, і не як вухо чує присуд видаватиме. Він буде по справедливості судити вбогих, по правді оголошувати присуд для бідних у країні...» (*Іс. 11, 2-5*).

«Ось настане час, - слово Господнє, - і я пробуджу для Давида праведний пагін, що владарюватиме як цар і буде мудрим, буде чинити на землі суд і справедливість...» (*Єр. 23, 5-6*).

Справедливість в особистих справах.

Закон і письменники-реалісти викривали брехню.

«Не крадіть, не брешіть, не ошукуйте один одного» (*Лев. 19, 11*).

«Відкинь лукавство уст від себе, і губ неправду віддали від себе» (*Прип. 4, 24; пор.: Прип. 12, 17; 12, 22*).

Але ще гірші наклеп і вигадки, які нищать добре ім'я ближнього.

«Не ходитимеш обмовляти поміж земляків твоїх і не будеш байдужим, як буде в небезпеці твій сусід: я - Господь» (*Лев. 19, 16*).

«Обмовник таємницю виявляє, а вірний чоловік справу приховує» (*Прип. 11, 13*).

Обмовник часто завдає шкоди, якої вже не можна виправити.

«Трьох речей мое серце боїться, а четверта мене лякає: наклеп з боку міста, заколотницький натопт і донос неправдивий - усе це гірше за смерть» (*Сир. 26, 5*).

Для жінок була деяка протекція проти несправедливого оскарження чоловіка.

У Книзі Чисел описується, що повинен робити чоловік з невірною жінкою (*Чис. 5,11-31*). У Книзі Второзаконня описується, як батьки дівчини повинні вчинити щодо чоловіка, котрий оскаржує невинну жінку (*Втор. 22, 13-21*).

Гіпокризія і вдавання також суперечать чесноті справедливості (*Прип. 26, 23-26*).

Але найгірша провина - фальшиво присягати, бо це ображає святе Боже ім'я. Присягу складали в ім'я Боже. Були деякі формулювання, як, наприклад, «Бо - як живий Господь» (*1 Сам. 14, 39; 14, 45; 20, 3*).

«А й божитимешся: Жив Господь! У правді, правоті, справедливості тоді народи ним благословлятимуться і ним похваляться» (*Єр. 4, 2*).

«Хоч вони й кажуть: Як жив Господь! - та все ж клянуться вони неправдиво» (*Єр. 5, 2*).

Друге часто вживане формулювання: «Хай Бог зішле на тебе це й те» (*1 Сам. 3, 17; 14, 44*).

Така присяга чи клятва - це урочисте визнання Божої всемогутності, всевідчутості та справедливості.

У Новому Заповіті

В Новому Заповіті «правда» має різні значення.

Правда - це вірність і реальність Бога.

«...Що ж бо, коли деякі не повірили? Хіба ж їхня невірність знищить вірність Божу? Ясно, що ні!» (Рим. 3, 1-7).

Правда - це слово Боже.

«...Проповідуючи явну правду, поручаємо самих себе кожному людському сумлінню перед Богом» (2 Кор. 4, 2; 7, 14).

Правда Євангелія.

«Ми їхньому велінню не поступилися ні на хвилину, щоб правда Євангелії залишилася у вас» (Гал. 2, 5).

Детальний опис і різні значення слова «правда» наведені у: *Theological Dictionary of the New Testament*. - Vol. I. - P. 232-247; *Sacramentum Mundi // An Encyclopedia of Theology*. - Vol. 6. - P. 308-317.

Що таке правдомовність?

Святий Тома навчав (*Сумма Теології. II-II, п. 109*):

Правдомовність - це узгодженість мови з фактом або щонайменше з фактом, як його пізнано. Це згода з тим, що є в умі, й тим, що є на устах. Правдомовність є моральною чеснотою.

Правдомовність - особлива чеснота, відмінна від інших. Доброта є метою і предметом кожної моральної чесноти, й кожна особлива чеснота є специфічною, тобто визначає свої властивості в подробицях, особливим поглядом на добро, якого бажає або йому служить. Тепер же добро, яке має на меті правдомовність, якої бажає і якій служить, - це згода між думкою та мовою. Тому правдомовність є особливою чеснотою.

Св. Єронім говорить про правду життя, правду справедливості й правду науки. Правда життя займає всі чесноти, які можуть удосконалити особу; правда справедливості - це сама справедливість; правда науки - правдиве навчання.

Правдомовність як моральна чеснота не є однією з цих трьох типових правд; вона є допоміжною, або підпорядкованою, чеснотою, однак відмінна, включена до справедливості. Справедливість вимагає рівноправності. Тепер же є рівновага й відповідна рівноправність в моральному сенсі, коли те, що говориться, узгоджується з тим, що знається.

Правдомовність як чеснота схиляє людину до поміркованих висловлювань. Не вимагається, щоб людина говорила все, що знає; вимагається тільки, щоб те, що каже, було правдою, так, як вона знає. Нема обов'язку самого по собі, ані вимоги, щоб говорити все; обов'язком людини є, щоб коли говорить, не говорила брехні.

Заборона фальші

Бог є самою правдою, тому забороняє нам будь-яку фальш. Святий Василій підкреслює, що Христос є правдою. Оріген часто вживав слово «правда» на означення Христа (П. Г. 14, 209Д). Маніхейці вживали це слово на означення доброго принципу в опозиції проти злого.

Св. Василій вживає це слово в біблійному сенсі святого євангеліста Івана на означення Христа (П. Г. 29, 256С): ...Боже Слово - життя і правда (П. Г. 31, 601В; 612С; 32, 272А; 865С).

Святий Дух є правдою: «Святий Дух є сама в собі правда» (П. Г. 32, 156В; 29, 652В; 660С; 668С; 32, 152В). У 28 Моральному правилі св. Василій каже: «Не треба боятися й необдуманно йти за тими, хто вдає правду, але з даного нам знаку зі Святого Письма пізнати кожного». «Стережіться лжепророків, що приходять до вас в овечій одежі, а всередині - хижі вовки. Ви пізнаєте їх за плодами їхніми; хіба збирають виноград з тернини або з будяків - смокви?» (Мт. 7, 15-16; П. Г. 31, 748В). «Треба ходити в правді» (К. П. 1, П. Г. 31, 1080С).

Гріхи, які суперечать правді

Брехня. Бог є Правдою, отже, ненавидить брехню. Бог не може брехати (Євр. 6, 18). Христос говорить про себе: «Я - путь, істина і життя!» (Ів. 14, 6). Тому Бог наказує: «Не будеш говорити неправди» (Лев. 19, 1). «Відкинувши брехню, говоріть кожен правду ближньому своєму» (Еф. 4, 25). «Нехай ваша бесіда буде відвертою і правдивою, якщо хочете бути дітьми того, хто є Отцем правди й самою правдою» (св. Франциск Салезький).

Брехня полягає в тому, що людина говорить протилежно тому, що думає.

Брехні допускається той, хто говорить неправду, щоб обманути інших.

Якщо хтось скаже неправду, то не завжди маю право називати його брехуном або взагалі закидати йому брехню, бо він міг лише

помилитися. **Брехня є лиш тоді, коли був намір ввести інших в оману.** Брехня - це надужиття бесіди. «Не на те Бог дав людині дар мови, щоб зводила інших, а на те, щоб виявляла їм свої думки» (св. Августин). Людина допускається брехні звичайно з таких причин: 1) брехня з потреби; 2) брехня в жарті; 3) брехня з метою пошкодити.

Брехня з потреби. Людина обдурює, щоб уникнути самій або допомогти іншим усунути якусь небезпеку. Такої брехні допустився Петро, коли на підвір'ї архієрея сказав: «Не знаю я цього чоловіка» (Мт. 26, 72).

Брехня в жарті. Коли людина хоче розвеселити інших і вигадує дурниці.

Брехня з метою пошкодити. Врешті, щоб пошкодити іншому - це шкідлива брехня. Такої брехні допустився Яків, коли удавав Ісава перед своїм батьком і видурих у нього благословення (Бут. 27).

Той, хто оповідає якусь вигадану подію, наприклад, притчу або казку з метою когось повчити, не допускається брехні, бо не має наміру ввести когось в оману. Сам Ісус розповідав притчі.

Брехуна можна порівняти з фальшивими грішми. Він видається кимось іншим, ніж є насправді. Брехун - наче годинник: одне показує, а інше б'є.

Яку відразу до брехні мали перші християни, бачимо з того, що вони не раз могли брехнею врятувати собі життя й уникнути мученицької смерті, однак не робили цього.

Облуда, або лицемірство

Облуда, чи лицемірство, полягає в тому, що людина гарними словами або вчинками старається приховати свої злі наміри.

В такому випадку людина не бреше словами, а справами, або вдає те, чого немає.

Юда поцілував Спасителя на Оливній горі, неначе б був найкращим його приятелем; однак зробив це лише для того, щоб зрадити Ісуса (Мт. 26, 49).

Цар Ірод говорив трьом мудрецам: «Ідіть та розпитайтеся пильно про дитя, і коли знайдете, сповістіть мені, щоб я теж пішов йому поклонитись» (Мт. 2, 8). А в душі думав: «Коли довідаюся, де дитя, накажу його вбити». Лицемірами є також люди, що вдають дуже побожних, а насправді безбожники й неморальні; їх називаємо

облудниками. Облудники подібні до диявола, який також вміє вдати з себе світлого ангела. Облудники подібні до купи гною, що припала снігом, справжній вигляд якої таким чином прихований (св. *Климентій Олександрійський*).

Спаситель порівнює облудників із побіленими гробами, які зовні гарні, а всередині повні мертвих кісток і всякої нечистоти (*Мт. 37, 27*); також із хижими вовками, вкритими овечою шкірою (*Мт. 7, 15*). Облудник з огляду на одяг є вівцею, з огляду на хитрість - лисом, а з огляду на жорстокість - вовком (св. *Бернард*).

Підлабузництво

Підлабузництво полягає в тому, що хвалимо когось в очі понад міру всупереч власному переконанню, задля якоїсь власної користі.

Цар Ірод Агрипа, який наказав ув'язнити Петра, був розгніваний на мешканців Тиру й Сидону. З цих міст прийшли посланці, щоб його перепросити, а коли Ірод промовив до них, закликали, бажаючи йому сподобатися: «Це голос Бога, не людини» (*Ді. 12, 22*). Зрадив Ірод і загордився, але в цю хвилину ангел Господній вдарив його. Підлабузники говорять усупереч власному переконанню. Вони подібні до дзеркала, яке відображає образ предмета навпаки: права сторона в дзеркалі є лівою, а ліва - правою. Так само роблять підлабузники: в очі хвалять, а поза очі - висміюють. Підлабузники є облудниками. Вони дивляться тільки на зиск. Як кіт муркотить, а пес махає хвостом, щоб дістати шматок м'яса або кістку, так роблять і підлабузники.

Такі люди звичайно кланяються й принижуються там, де сподіваються якоїсь користі для себе (св. *Бернард*). Тому підлабузництво зустрічаємо лише в багатих, бо вбогі самі нічого не мають. Підлабузники - це сарана, яка не появляється взимку чи в місцях, де немає поживи, а лише там, де багато плодів (св. *Вінкентій*).

Підлабузники хвалять над міру. Пророк Ісаїя погрожує підлабузникам: «Горе тим, що зло добром звать, а добро - злом» (*Іс. 5, 20*). Отже, треба стерегтися, коли хтось стає до нас надто приязним або надміру нас хвалить.

Про самовихваляння говоримо тоді, коли людина фальшиво домагається похвали (*II—II, п. 112*).

Іронія або фальшива покора полягає в тому, що людина заперечує якості, таланти чи заслуги, які в неї насправді є.

Покора у святих не має нічого спільного з іронією. Тут брехня полягає в тому, що говориться не те, що в дійсності думається.

Що повинно стримувати нас від фальші?

Той, хто говорить неправду, стає подібним до диявола й немилим Богові. Він втрачає довір'я ближніх, робить багато злого і стає здатним до всякої нечесності.

Брехун подібний до диявола, бо диявол є брехуном і отцем лжі (Ів. 8, 44). Брехун немилий Богові, бо Бог є самою Правдою, отже, гидує брехнею. Христос суворо виступає проти фарисеїв, бо вони були облудниками (Мт. 23, 27).

Ананію і Сафіру Бог карає смертю за брехню (Ді. 5, 1-11). Звідуни, яких вислали до обіцяної землі, оббрехали народ і за те згинули наглою смертю (Чис. 13).

Гієзю, слугу Єлисея, Бог покарав за брехню проказою (4 Цар. 5). «Осоружні для Господеві уста брехливі» (Прип. 12, 22).

Брехун часто є причиною великих нещасть. Один пан хотів пожартувати першого квітня (бо в цей день жартують - брешуть) і сказав перехожому селянинові, що якраз тепер одержав звістку, що дім селянина горить, а з ним половина села. Коли селянин це почув, упав мертвий на землю.

Погана звичка брехати легко веде до тяжкого гріха й вічного засудження.

«Уста, що брешуть, убивають душу» (Прип. 1, 11).

«Ліпше злодій, ніж безнастанний брехун» (Сир. 20, 25).

«Вигублюєш усіх тих, що неправду кажуть» (Пс. 5, 7).

«Брехун не ввійде до небесного Єрусалиму» (Од. 21, 18).

Христос погрожує облудникам страшним судом (Мт. 23, 13).

Брехня заборонена, навіть якби завдяки їй можна було здобути найбільший користь. І добра мета не виправдовує засобів.

Лише брехня жартома не є гріхом, коли кажемо їй так, що кожний знає, що це жарт, бо в такому випадку нема наміру вводити інших в оману, наприклад, у мороз сказати: «Але нині тепло». Однак людина, яка часто бреше жартами, виявляє дволичність.

Можна уникнути відповіді тому, хто не має права нас питати, або якби наша відповідь завдала комусь шкоди.

Св. Атанасій, єпископ Олександрії, втікав якось на кораблі по Нілу від посіпак цесаря Юліана. Посіпаки здогнали корабель і затри-

мали, та не знали, що на ньому був св. Атанасій. Тому запитали його слуг, де може бути Атанасій. Ті відповіли: «Він недалеко, якщо поспішите, можете його спіймати».

Якби хтось занадто цікавий розпитував нас про державні таємниці, можемо сміливо сказати: «Не знаю». Це означає не знати на те, щоб їх зрадити.

Подібно говорить Спаситель, що не знає дня страшного суду (*Мр. 13, 32*). Коли хтось негідний просить позички, яку ніколи не має наміру віддати, можна сказати йому: «Не маю», тобто на позичку. Щира людина подобається Богові, й люди таких поважають.

Засоби проти гріха язика

Святі Отці кажуть, що без гріха язика було б на світі на третину гріхів менше. Гріхів язика можемо уникнути, якщо: а) **будемо уникати балаканини** й узагалі будемо обережними в бесіді; б) **слухаючи бесід, які ображають добре ім'я ближнього, будемо його захищати, виправдовувати й не розголошувати.**

Ми повинні уникати балаканини. Приповідка каже: «Говорити - це срібло, а мовчати - золото». «Мовчання - це смерть гріхів» (*св. Августин*). Хто вміє мовчати, той мудрий у бесіді. Грецькі філософи наказували своїм учням мовчати упродовж тривалого часу; таким чином вони мали навчитися говорити розумно. Той, хто навчився добре мовчати, зуміє розумно говорити (*св. Григорій Великий*). Мовчання є матір'ю розумних думок (*св. Амвросій*). «Хто стереже свої уста, той зберігає свою душу; хто ж свого рота невгамовно роззявляє, тому погибель» (*Прип. 13, 3*). Хто багато говорить, цей не встережеться від гріха. Як із заліза й каменя виникає вогонь, так брехня постає з балаканини.

Якщо всі інші знаряддя намірів відверті, то язик Бог замкнув подвійним муром - зубами й вустами, щоб нагадати нам про обережність у бесіді (*св. Бернард*). Ми не повинні мати серця на язиці, а язик у серці (*св. Гумберт*). Як вибираєш собі страви, які хочеш їсти, так добирай також слів, які маєш сказати (*св. Августин*). Святе Письмо порівнює язик з лезом...

Христос говорить, що люди будуть змушені в день суду відзвітуватися за кожне пусте слово, яке скажуть (*Мт. 12, 36*). «За словами твоїми будеш виправданий і за словами твоїми будеш засуджений» (*Мт. 12, 37*).

Якщо хтось обмовляє ближнього, треба його виправдати: «Відкрий свої уста на користь німого», тобто борони тих, хто через свою неприсутність не може себе захистити (*Прим. 31, 8*). Якщо хтось погано говорить про іншого, старайся виправдати його намір; приписати це сильній спокусі, несвідомості або взагалі немочі людської природи. Таким чином злагідниш суворий суд.

Можна також навести взамін добрі прикмети ближнього, про котрого погано говорять. Так робила св. Тереза, й ніхто не смів у її присутності говорити погано про інших.

Добре також прийняти поважний суворий вираз обличчя, коли доводиться слухати бесід, що ображають честь ближнього. Таким чином, показуємо злосливцеві мовчазну догану й бентежимо його.

Можна також звернути увагу в розмові на інший предмет. Так перешкоджаємо злосливцеві продовжувати його бесіду. Хто з уподобанням слухає такі бесіди, винен у грісі.

Тим більше не можна розголошувати такі бесіди. Якщо ти щось почув, нехай воно залишиться в тебе. Одним вухом почув - другим випустив. Лише дурного болить те, що почув (*Сир. 19, 10-12*). Будь дуже обережним у бесіді про твого ближнього, бо можеш легко пошкодити йому на все життя, навіть не здогадуючись про це, та й себе можеш наразити на судову кару. Наші приповідки кажуть: «пильнуй свого носа, не чужого проса», «вимітай сміття зі своєї власної хати» (*о. Франц Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - С. 226-234*).

ВІРНІСТЬ

Правда містить у собі ще дві чесноти, а саме: 1) вірність в обітницях; 2) простоту в словах.

Що таке вірність?

Вірність означає точне збереження віри й лояльності, тобто чесності, яка зобов'язує щодо іншої особи.

В середньовіччі васал, тобто підлегла та несамостійна особа, був змушений представити себе своєму панові й віддати йому честь; після того він був йому підлеглим аж до тієї міри, що додавали йому ім'я пана після його власного імені. Те саме було з багатьма невільниками, які брали ім'я свого пана неначе власне ім'я родини.

Є різні види вірності: вірність подружнього життя, вірність в інтернаціональних відносинах, вірність Божій волі, Божим заповідям тощо.

Тут ідеться про вірність в обітницях.

Св. Тома каже (*II-II, n. 110, 3*): Брехня завжди є злом, бо це невідповідна й нерозумна річ - тому є злом бесіду, яка є природним інструментом для висловлення того, що на думці, вживати як засіб висловлення того, що не є на думці. Не є злом уникати запитання, тобто не є злом, за винятком надзвичайних обставин, приховувати те, що знаємо. Але є злом говорити неправду. Подібно не є злом уникати чи викручуватись від торговця, який хоче, щоб ми купили щось у нього; не є гріхом затримувати свої гроші в кишені; але є злом купувати те, що продає крамар за фальшиві гроші. Не є злом також говорити фігурально, оскільки ті, хто слухають, можуть або повинні розуміти, що це означає.

Коли ми щось обіцяли виконати, то зобов'язані це зробити. Однак може трапитися, що хтось не може дотримати обітниці або навіть обіту. Тоді він повинен звернутися за порадою до сповідника. Сповідник дасть йому відповідну раду або змінить обітницю на щось інше. Коли йдеться про обіти, сповідник відішле його до єпископа, щоб той зняв обіт або змінив його. Єпископ має на це право, бо Ісус Христос сказав апостолам: «Усе, що ви зв'яжете на землі, буде зв'язане на небі» (*Мт. 18, 18*). Єпископ зазвичай замінює обіт на таке добре діло, яке може бути корисніше для спасіння душі обітуючого, найчастіше заряджує прийняття Святих Тайн. Для нашої Східної Церкви маємо Церковні канони 1536-1539.

(*cf.: Acta Apostolicae Sedis. Commentarium Officiale // Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. - Typis Polyglottis Vaticanis. - M-DCCCC-LXXXX - P. 135*).

Коли йдеться про вічні чернечі обіти чи священство, звільнення треба просити в Апостольській столиці.

Вірність у словах і вчинках

Вірність у словах означає: те, що кажемо і розуміємо об'єктивно, без викрутів і фігур. Наші справи відповідають об'єктивно правдивій праці, без шахрайства й обману.

«Наслідування Христа» виразно зауважує, що не треба всім довіряти і що легко на словах помилитися:

«...Як часто не находив я вірності там, де сподівався її знайти!
А скільки разів знайшов я її там, де навіть не гадав!
Таке марне вповання на людей, а спасіння праведних у Тебе,
Боже...

Ми немічні і неспокійні, легко даємося обманути і змінюємося...
Але ми є люди та ще й до того немічні, хоч багато людей вважають
нас янголами і так нас називають.

Кому маю вірити, Господи? Кому, як не Тобі?
Ти еси Правда, яка не зводить і не дасться звести.

І знову говориться: "Кожний чоловік брехливий?" (*Пс. 115, 2*),
немічний, непостійний, а найбільше у словах хибить, так що не
можна одразу вірити йому, хоч на перший погляд здається правдою
те, що скаже.

Як розумно попереджав Ти, щоб стерегтися людей, бо ворогами
людині челядь її (*Мт. 10, 17*), та що не треба віри йняти, як хтось
скаже: "Ось він тут", або "он там!" (*Мт. 24, 23; Мр. 13, 21*).

Навчила мене моя шкода, та лиш би то вийшло мені на більшу
обережність, а не на мій нерозум!..

Рідко кому треба звірюватися; а завжди Тебе шукати, Тебе, що
дивишся в серце» (*Наслідування Христа. - Кн. III. - Гл. 45*).

Вірність у малих речах

Коли ми вірні в малих речах?

Коли сумлінно виконуємо навіть найменші обов'язки, як, напри-
клад, приписи правил, бажання настоятелів, звичаї Чину, розпоря-
док дня дому і наш власний.

Коли з усіх сил уникаємо навіть найменшого блуду, як, напри-
клад, наглий момент підозріння в гордості, марної слави, нетерпля-
чості, непотрібних слів, малих фальшивостей.

Коли терпляче зносимо найменші прикросці, як-от втому, незду-
жання, образи, кпини.

Чому ми повинні бути вірними в малих речах?

Треба бути вірними в малих речах, бо так ми вберігаємо себе від
літеплості; одержуємо особливі Божі добродійства й великі ласки;
здобудемо велику досконалість і справжній мир у душі; дістанемо
велику заслугу в небі.

Ніщо з того, що вберігає нас від злого або допомагає діяти в чесноті, не є малим. Тому вірність в малих речах є справді чеснотою святих. Ця чеснота стає правилом, коли йдеться про малі речі, які наказані або заборонені. Але ця чеснота мусить бути поєднана з мудрістю. Кожний, хто, наприклад, занедбає важливіші обов'язки, щоб виконувати щось менш важливе, помиляється.

В релігійних інституціях дух найбільш свідомої вірності повинен панувати не тільки в окремих членів, а й у цілому Чині. «Кожний Чин, який дозволяє занепадати ревності в малих речах, поволи через занедбання менших блудів зовсім упаде» (св. Ансельм; *Guide to Perfect Christian Living* // by Rev. Anthony Wallenstein O. F. M. - Hamilton, 1965. - P. 111-112).

Вірність Божій ласці

Вірність ласці Божій є не що інше, як лояльність і слухняність йти за натхненням Святого Духа, в якій би формі Він нам не об'являвся.

Натхнення - це всі внутрішні спонуки, порухи, нагадування й відчуття докорів сумління, світло і знання, які Бог дає нам, щоб нас піднести, пробудити й повести до чесноти і добрих рішень (св. Франциск Салезький). Боже натхнення діє по-різному. Навіть грішники одержують його, щоб навернутися, але праведні душі, в яких замешкує Святий Дух, цілком природно, одержують натхнення в будь-яку хвилину.

Святий Дух вживає натхнення, щоб просвітити наш розум, щоб ми бачили, що повинні робити, й спонукали нашу волю, щоб ми хотіли те виконати, як каже св. Павло: «Бо то Бог викликає у нас і хотіння, і діяння за своїм уподобанням» (Флп. 2, 13).

Є очевидним, що Святий Дух діє в нас згідно зі своєю волею. Деколи Він тільки просвічує нас, коли дає нам знання, з допомогою якого ми можемо уникнути сумнівів; іншим разом Він тільки схиляє нас до виконання якогось доброго вчинку, який ми вже мали намір виконати; ще іншим разом, причому найчастіше, Він просвічує і порушує нас водночас. Деколи Він дає нам натхнення під час якоїсь праці або навіть відпочинку, деколи в час молитви або святого Причастя, або в хвилину реколекцій тощо. Він керує вибраними Божими синами як у звичайному щоденному житті, так і в справах великої ваги. Він не завжди дає нам натхнення прямо, деколи

посилає його нашим ангелом-хоронителем, створінням, доброю книжкою або приятелем. Однак у підсумку Святий Дух - завжди головний автор натхнення.

Важливість і необхідність вірності Божій ласці

Неможливо занадто наполягати на важливості й необхідності вірності Божій ласці, щоб діяти на дорозі досконалості. Це до певної міри є фундаментальною проблемою християнського життя, бо вона вирішує, чи хтось робить постійний поступ до висот святості, чи залишається спаралізованим і нерухомим. Можна сказати, що практично єдине завдання духовного провідника - вести душу в якнайбільш повну і постійну вірність Божій ласці. Без цього всі інші методи приречені на невдачу. Глибокий теологічний сенс можна знайти в Божій економії актуальної ласки, яка має тісний зв'язок зі ступенями вірності душі.

Теологія навчає, що актуальна ласка абсолютно необхідна для кожного заслуговуючого акту. Абсолютно необхідна ласка, щоб те, що є в потенції, перейшло в акцію заслуги. Без актуальної ласки неможливо виконати найменший надприродний акт, навіть коли душа посідає освячуючу ласку, влиті чесноти й дари Святого Духа.

Актуальна ласка дається нам постійно, щоб ми виконували обов'язки моменту.

Тому надзвичайно важливо, щоб ми відповіли на актуальні ласки, що нам даються, й великодушно співпрацювали з нею. Але це не все. У звичайній економії Божого Провидіння Бог підпорядковує послідовні ласки тим, що вже попередньо були дані. Іншими словами, невірності ласці в даний час буде достатньо, щоб позбавити нас багатьох інших ласк, які Бог дав би нам, якби ми вживали попередніх дарів ласки. Тільки у вічності побачимо, як багато людей позбавлено святості тільки тому, що були невірні актуальним ласкам. Треба також зауважити, що ми тут не говоримо про серйозні гріхи, які спричиняють втрату габітуальної ласки, а про ті повсякденні гріхи, повністю добровільні, які змарнували дію Святого Духа, ставлячи перепони подальшому поступові в досконалості.

Освячуючий ефект вірності

Негативний ефект, який випливає з невірності ласці, повинен бути достатнім, щоб вплинути на душу, яка має бути вірна ласці,

що їй дає Господь. Але важливо також зрозуміти позитивну освячуючу вартість вірності ласці. Мусимо спиратися на натхнення і провід Святого Духа, якщо хочемо очистити себе від всякого зла і зростати в доброті. Тому **весь поступ у досконалості залежить від вірності ласці**. Ми повинні старатися, щоб Святий Дух так нас опанував, щоб тільки Він керував усіма нашими силами, внутрішніми і зовнішніми порухами. Завдяки нашій вірній співпраці з усіма актуальними ласками, даними нам Святим Духом, Христос буде жити в нас. Може статися, що натхнення від Бога стрінеться з нашим спротивом, сумнівом або труднощами; але треба побороти нашу непокірну природу й за всяку ціну йти за натхненням, що приходить до нас від Бога. Ми ніколи не дійдемо до досконалості, якщо нами керуватиме природний і людський дух, бо досконалість вимагає, щоб Бог жив у нас і робив з нами за своєю волею.

Практикування чесноти вірності

Практикування чесноти вірності має два аспекти, або елементи, а саме: а) натхнення, яке одержуємо від Святого Духа; б) нашу відповідь на натхнення.

Щодо натхнення, св. Тома Аквінський, пояснюючи слова святого Павла, резюмує: «Усі бо ті, що їх водить Дух Божий, вони - сини Божі» (*Рим. 8, 14*), каже, що їх веде Святий Дух, просвітлюючи їх внутрішньо про те, що повинні робити і що духовну людину Святий Дух не тільки повчає, а й спонукає зробити так, як потрібно. Тому, продовжує св. Тома, вона порушується певним вищим інстинктом, а не тільки звичайною власною волею. Хоч це не виключає свободи волі, бо Святий Дух - Той, що дає людині поштовх до вільного вчинку згідно зі словами св. Павла: «бо то Бог викликає у вас і хотіння, і діяння за своїм уподобанням» (*Флп. 2, 13*).

Натхнення Святого Духа є таким щодо акту чесноти, як спокуса щодо грішного акту. **Людина сходить до гріха трьома сходинками: спокуса, уподобання, згода.** Святий Дух представляє чеснотливий акт розумові й пробуджує волю; праведна людина приймає і підтверджує натхнення, а потім його виконує. Отже, акти чесноти виявляються під поштовхом і кермом Святого Духа. Якщо душа вірна Богові тим поштовхом, вона поступово одержує легкість і приємність їх практикувати, а це зветься плодами Святого Духа. **Деякі з цих плодів походять з душі з такою досконалістю і солод-**

кістю, що приносять щастя душі, яке є передсмаком майбутнього життя, і це зветься блаженством. Маючи в душі дари Святого Духа, які нам даються, щоб зробити нас піддатливими на натхнення і порушення Святого Духа, ми маємо право просити цих натхнень та очікувати їх.

Щоб одержати натхнення Святого Духа, потрібні: а) **увага на натхнення**; б) **розсудливість**, щоб відрізнити їх від природних схильностей або порушень від диявола; в) **слухняність** при виконанні натхнення.

Увага на натхнення

Святий Дух замешкує в нас через освячуючу ласку. Якби ми повністю відірвали себе від усіх земних речей і віддалися мовчанню та внутрішній зібраності, ми, без сумніву, чули б голос Божий, який говорить до нас. Тут не йдеться про надзвичайні ласки: це було б цілком нормальним і звичайним у християнському житті, що живе повнотою.

Чому ми не чуємо голосу Божого?

Насамперед через нашу постійну неухважність. Бог є в нас, але ми живемо поза нами. Внутрішня людина, як каже Тома Кемпійський, швиденько зосереджується, бо вона ніколи повністю не розсіюється зовнішньо. Сам Святий Дух каже, що Він провадитиме нас у пустелю й говоритиме там до нашого серця (*Dom Columba Marmion. Christ the Life of the Soul. - Chap. 7*).

Бог може говорити до нас в глибині нашої душі й датися чути понад голос нашого розсіяння і прив'язання, але Він не нав'язується нам, ані не забирає від нас нашої ініціативи. Відповідно ми не чуємо Бога між гуком і розсіянням вразливої душі. Якщо Він застає душу зайнятою багатьма земними справами, то стоїть при дверях і чекає. Він не тисне на душу. Він не входить, якщо Його не хочуть. І навіть якщо душа перебуває в стані ласки і втішається замешканням Пресвятої Трійці, присутність Бога мовчазна й прихована, аж поки душа звернеться до Нього з любов'ю та увагою.

Другою причиною, чому ми не чуємо голосу Божого, є наша власна чуттєвість - хтивість. Ми - це тіло й кістки, і якщо не будемо уважними, захопимося тільки зовнішніми чуттєвими речами. Тва-

ринна людина, каже св. Павло, не схоплює речей Божого Духа. Тому необхідно зберегти дух умертвіння. Чуттєва людина не чує голосу Божого. Справді, перше, що втрачає чуттєва людина, яка надміру віддається світським речам, особливо коли ганяється за чуттєвими розкошами, - це смак до молитви і Божих речей.

Третя причина, чому не чуємо голосу Божого, - наша **невпорядкована пристрасть**. Ми так ослаблені первородним гріхом, що навіть коли бажаємо Бога, обдурюємо себе самих і актуально бажаємо себе самих.

Немає нічого дивного в тому, що є особи, зовнішньо дуже побожні, які виконують свої релігійні обов'язки, а внутрішньо сповнені егоїзму й самовподобання. Цей непорядок походить від нашої пристрасті, коли йдеться про любов і тілесний інстинкт, а крім того, не забуваймо, що сама воля може легко відхилитись від Бога й бажати себе саму як предмет любові. Христос застерігає своїх послідовників кілька разів, що неможливо любити Бога і створіння однаковою мірою. Необхідно підпорядковувати друге першому. Він також застерігає, що не хоче літеплої і лякливої любові.

Тому легко зрозуміти, чому ті, хто бажає насамперед самих себе, а навіть підпорядковує Бога собі, чують голос тільки своїх власних бажань, коли Бог залишається в мовчанці. З цього випливає, що мусимо відірвати себе від кожної створеної пристрасті і підпорядкувати всі речі, включаючи себе самих, Богові, який замешкує в нас.

Розсудливість - осторога

Розрізнення духів має велике значення, коли треба певно пізнати дух, який порушує нас у даний момент. Подані нижче точки допоможуть нам пізнати Божі натхнення.

1. Святість предмета натхнення. Як правило, коли йдеться про якийсь чеснотливий акт, що є тяжкий до виконання, то ні диявол, ні наша людська природа ніколи не заохочують до практикування цієї чесноти.

2. Відповідне нашому станові життя. Бог загалом не дає нам натхнення до виконання справи, яка незгідна з нашим станом життя чи особистого покликання. Так, зазвичай ні усамітнений монах не є натхнений Богом, щоб проповідувати місії, ані господиня й мама, щоб йшла до церкви, коли її обов'язки вимагають, щоб була вдома з чоловіком і дітьми. З огляду на це маємо бути уважні,

щоб не робити те, що бажаємо, а потім виправдовувати це, називаючи натхненням Божим.

3. Мир і спокій душі. Св. Франциск Салезький твердить, що один із найкращих знаків доброти й автентичності натхнення, а особливо надзвичайний - мир і спокій, з яким його сприймаємо, бо Бог не застосовує насилля, а діє солодко й лагідно.

Це ще один спосіб сказати, що не треба припускати, що схильність до виконання надзвичайних дій, як, наприклад, зміна свого покликання або стану життя, є натхненням Божим, хіба що є важкі задовільні причини, чому людина його змінює. Якщо, з іншого боку, душа схвильована і збентежена через таке «натхнення від Бога», а в усіх інших відношеннях побожна і врівноважена, не треба припускати, що дане натхнення є від Бога.

4. Покірний послух. Той, хто каже, що діє з Божого натхнення й не хоче слухати своїх настоятелів, є ошуканцем, - каже св. Франциск Салезький. Першим запитанням, яке повинен ставити духовний провідник своїм пацієнтам, коли вони сумніваються, має бути запитання, чи вони слухняні законові Божому, церковному та обов'язкам стану свого життя. Неслухняний дух спричинив велику кількість відступників, еретиків та облудних містиків.

5. Осуд духовного проповідника. У щоденному житті не конче вибирати чи бажати поради. Як правило, достатньо, щоб особа була в згоді з волею Божою й не відчувала докорів сумління. Коли йдеться про важливішу справу, треба завжди порадитися з духовним провідником, своїм настоятелем або кимось, хто здатний прийняти мудре рішення.

Слухняність

Це якість, що йде за натхненнями ласки, не чекаючи другого моменту ласки. Це, очевидно, стосується тих справ, у яких Боже натхнення ясне, бо, як ми вже сказали, у сумнівних справах необхідно розважити або попросити поради авторитетної людини. Душа завжди повинна бути готова виконати Божу волю.

Висновок

Кардинал Мерсієр був настільки переконаний у важливості практики вірності натхненням Святого Духа, що радив затримуватися

п'ять хвилин щодня у цілковитому зосередженні, щоб звернутися до Святого Духа з такими словами: «О, Святий Душе, душе моєї душі, я адорую Тебе. Просвіти мене, провадь мене, скріпи мене, потіш мене. Скажи мені, що я маю робити. Накажи мені. Я обіцяю підкоритися Тобі. Що Ти скажеш мені, що Ти допустиш, щоб мені сталося, те прийму. Дай мені пізнати Твою святу волю».

ПРОСТОТА

Друга чеснота, яка є у правді, - це простота. Христос хвалить чесноту простоти у Филипа: «Ось справжній ізраїльтянин, в якому нема лукавства» (Ів. 1, 47).

Простота може бути вроджена і здобута.

Вроджена простота. Є люди, що вже народжуються з чеснотою простоти. Вони прості від природи, хоч часто того не знають, і деколи соромляться своєї простоти, хоч не повинні цього робити.

Здобута простота. Чесноту простоти можна здобути через пильну духовну вправу і щире старання.

Треба вважати, щоб не сплутати чесноту простоти з тупістю, незграбністю через брак виховання. Христос поєднував мудрість із простотою: «Будьте прості, як голуби, але хитрі, як змії».

Св. Василій поручає простоту: простоту в їжі (Ш. П. 19; П. Г. 31, 968-909С); простоту в одязі (Ш. П. 22, П. Г. 31, 977-980); простоту в усьому.

Простота - це норма, яку приміряємо до всього (Ш. П. 38, П. Г. 31, 1016Д-1017С). (пор.: Лист 2, П. Г. 31, 232С, де йдеться про покору й простоту одягу, взуття тощо).

Святий Франциск Салезький описує, що він розуміє під словом простота.

Що таке простота? «Загально кажемо, що якась річ проста, коли вона не вишукана. Простота є не що інше як акт чистої і щирої любові, яка має єдину мету- здобути любов Божу; наша душа проста, коли спрямована тільки до неї (тобто любові) у всіх своїх бажаннях і вчинках».

Простота - це християнська чеснота.

Ця чеснота есенціально християнська. Погани, які писали про чесноти, як Платон і Арістотель, не знали про чесноту простоти, а тим більше не зважали на покору. Писали багато й добре про великодушність, щедрість, мудрість, постійність, але нічого про простоту й покору.

Господь наш Ісус Христос зійшов з неба, щоб повчити нас про неї; інакше люди ніколи не пізнали б необхідності цієї чесноти. «Будьте мудрі, як змії, - казав своїм учням, - але йдіть далі й будьте прості, як голуби». Неначе б хотів сказати: «Навчіться від голуба любити Бога з простотою, поєднуючи небесну любов з простотою в серці, як єдиний рушій і єдине змагання».

Простота усуває неспокій у служінні Богові.

«Простота усуває з душі покvapність і породжує старання про вправи й засоби, яких треба вживати, щоб любити Бога. Дехто, якщо не робить усього того, що робили святі, не задоволений. Бідненькі! Вони мучаться, щоб пізнати мистецтво любові Бога, а не знають, що єдиний засіб, щоб Його любити, - це простота. Думають, що є якесь джерело, щоб мати цю любов, і не знають, що вона здобувається тільки за посередництвом простоти. Тут не заперечуються деякі книжки на тему "Мистецтво любові Бога", бо ці книжки якраз навчають, що єдиний засіб любові - практикувати речі, які подобаються Богові; й тільки це допоможе нам знайти святу любов. Але необхідно починати практику любові простотою, без тривоги й неспокою. Простота приписує засоби згідно з покликанням кожного, щоб осягнути Божу любов; але робить це без відокремлення від своєї мети, способом, який не має іншого рушія, щоб дійти до цієї любові. Якби так не було, простота не була б досконало простою. Єдине наше бажання - чиста любов до Бога, і не терпить інших».

Не є фальшивою простотою: мудрість - але хитрість; виглядати зовні веселим, хоч маємо внутрішні переживання.

Мудрість - але хитрість.

«Поки підемо далі, хочу вказати на одну помилку, яку роблять багато осіб, думаючи, що простота суперечить мудрості, що ці чесноти протиставляються. Це неправда. Чесноти ніколи не йдуть в опозиції одна до одної, а навпаки, злука між ними гідна подиву. Чеснота простоти суперечить блудові хитрості, з якого походять підступи, подвійність, підозри. Хитрість - це мистецтво ошуканства, злоби, яка має єдину мету - обманути ближнього і дати йому зрозуміти, що, мовляв, він не знає, про що йдеться. Це річ, абсолютно протилежна простоті; вона вимагає, щоб наша зовнішність була дзеркалом внутрішнього».

Показуватися назовні веселим, хоч маємо внутрішні переживання.

«Не маю претензії, любі мої, що ми повинні виявляти всі наші зовнішні емоції й почуття так, як їх відчуваємо внутрішньо. Не є проти

простоти показувати назовні погідність обличчя, коли всередині відчуваємося заклопотаними. Треба завжди розрізнити почуття вищої частини душі з нижчою. Чуєшся всередині заклопотаним, коли тебе зганили або трапилася якась суперечність. Це почуття не походить з нашої волі, це тільки порух з нижчої частини. Вища частина не погоджується, а що більше - дякує, приймає і визнає за добре протистояння і напимнення».

Простота не має другорядного осудження

«Ми сказали, що простота має єдину мету - здобуття Божої любові. Отже, ця любов вимагає стримувати наші почуття, умертвляти й усувати їх. Тому не хоче, щоб ми їх виявляли чи дозволяли показуватися назовні... Реакція на те, що скажуть або що подумають про вас самих, суперечить простоті, тобто слід не звертати на себе уваги. Ми сказали, що ця чеснота хоче подобатися тільки Богові, а не створінням. Коли проста душа виконала якусь справу, до якої була зобов'язана, вона більше про це не думає. Якщо прийде їй на думку, що про неї скажуть інші, відкидає цю думку відразу. Єдине спрямування такої людини - злучитися з Богом і зростати в Його любові. Думка створіння її зовсім не хвилює, бо все відносить до Творця... Простота дивиться насамперед, чи варто сказати або зробити якусь річ. Відтак поспішає виконати не втрачаючи часу на роздуми, чи насправді буде клопотатися. Якщо годиться щось їй сказати, скажу з простотою, а після того нехай буде, що Бог хоче. Якщо я виконала мій обов'язок, більше ні на що не звертаю уваги. Бог того не хоче...»

Є душі прості

Простими є ті душі, що показують прихильність несимпатичним особам, ті, що вдають вдоволення, хоч зрікаються його внутрішньо.

Ті, що показують прихильність несимпатичним особам. «Дехто думає, що виявити ніжність або прихильність тим, до кого відчуваємо відразу, є вдаванням, нещирістю. Але це зовсім не так: така неприхильність недобровільна і знаходиться в нижчій частині душі; воля відкидає її, хоч вона нас непокоїть. Акти любові, які виявляємо несимпатичним особам, вириваються з розуму, який наказує умертвляти й перемагати їх. Тому відчуваємо ворожі почуття в наших

словах і вчинках, нам не бракує простоти, якщо діємо навпаки, бо вважаємо, що ті почуття нам неприємні, і в реальності так є. Які нерозумні люди! Вдають простоту, бо не показують спокійного обличчя своїм приятелям і кажуть, що вони щирі й не вміють брехати».

Ті, що вдають вдоволення, хоч зрікаються його внутрішньо. «Не є злом удавати вдоволення, коли зрікаємося якоїсь речі, до якої маємо схильність чи прив'язаність, щоб задовольнити сестру, а для себе маємо нагоду до умертвіння і зречення. І хоч ти не бажаєш це виконати, це бажання знаходиться в нижчій частині душі, бо ти волієш радше задовольнити сестру, ніж себе саму. Врешті, завжди необхідно при кожній нагоді, коли нижча і чуттєва частина хвилює нас, брати до уваги це для себе самих, так, начеб цього не існувало».

Дорога до святості проста

Піддатися провові настоятеля. «Скажемо декілька слів про простоту, щоб піддатися провові Божому або нашим настоятелям у духовних справах. Є душі настільки впевнені в собі, що хочуть мати єдиним провідником тільки Святого Духа й думають, що все, що приходить їм на думку, - це натхнення від Нього, начеб Він брав їх за руку й провадив, як дітей, у всіх справах, які вони починають. Але вони помиляються. Скажіть мені, чи є десь покликання особливіше, ніж покликання св. Павла, до якого промовив сам Господь наш Ісус Христос, щоб його повернути? Однак не хотів його повчати прямо, а відправив до Ананії, кажучи: "Встань же, та йди в місто, і тобі скажуть, що маєш робити" (Ді. 9, 47). Св. Павло міг попросити: "Господи, чому ти мене не повчиш сам, а посилаєш до людини?" Але він зробив з простоти те, що було йому наказано. Чи ми собі уявляємо, що ми більш упривілейовані в Бога, ніж був св. Павло, очікуючи, щоб Він сам прийшов і нас провадив, без посередництва жодного створіння?..»

Простота — це найпевніша дорога. «Безсумнівно, не можуть усі йти тією самою дорогою і не всі можуть знати, якою дорогою Бог їх кличе. Тільки настоятелі, яким Бог уділяє особливе світло, можуть цьому повчити. (Треба зауважити, що ніхто не може казати, що він знає волю Божу чи диктує волю Божу. Ми тільки шукаємо, стараємося пізнати волю Божу й виконати її). Не можна казати: "Добре мене не знають". Ми повинні довіряти, що вони нас знають,

і мати на увазі, що послух і підлеглість - завжди непомильні знаки справжнього натхнення. "Я не відчуваю приємності в наказаних вправах, але маю велике вподобання у добровільних". Може статися, що не треба судити якогось вчинку згідно доброти та задля приємності, яку справляють, ані не є необхідним спиратися на власне задоволення, бо це означатиме залишитися самому з квітами, не залишаючи плоду. Будеш мати мало користі з вправ, які виконуєш, йдучи за власними внутрішніми поривами, які є наслідком самолюбства, бо під приводом добра шукаєш тільки власного задоволення. Нема сумніву, що наше добро полягає в тому, щоб піддатися проводові Святого Духа без застереження. Цього вимагає справжня простота, яку так поручав нам Господь Ісус Христос: "Будьте... прості, як голубки" (Мт. 10, 16)».

(cf.: *San Francisco de Sales. Conversaciones espirituales, 16*).

ВДЯЧНІСТЬ

Святе Письмо про вдячність. Св. Павло застерігає нас: «За все дякуйте: така бо воля Божа щодо вас у Христі Ісусі» (Сол. 5, 18). А Псалмоспівець каже: «Чим Господеві я віддячу за всі його добродійства для мене?» (Пс. 115, 12). Сам Ісус Христос дає нам приклад: Він дякує Богові Отцеві за мудрість, яку закрив перед «розумними цього світу», а дав немовлятам. Ісус Христос у багатьох місцях Святого Письма застерігає, щоб бути вдячним. Невдячність Йому дуже не подобалася. Наприклад, у причті про десятьох прокажених тільки один повернувся подякувати, а Христос каже: «Хіба не десять очистилось? Де ж дев'ять?» (Лк. 17, 17).

Ми бачимо в **Старому Заповіті** як Мойсей дякує Богові за врятування вибраного народу, Мелхіседек - за врятування Лота. Цар Давид дякує Богові, цар Соломон - по закінченні будови храму в Єрусалимі, пророк Даниїл у неволі - Навуходоносору за допомогу.

В Новому Заповіті праведний Симеон та Анна дякують, коли побачили Дитятко Ісуса у святині, а передовсім св. Павло застерігає, щоб бути вдячними Богові - дякувати Йому через Христа (Рим. 1, 8; Кол. 3, 17); в ім'я Ісуса Христа (Еф. 5, 20); приватно і публічно.

Ми повинні дякувати Богові: перед їжею (Ів. 6, 11); виконавши великі справи (Євр. 12, 3); завжди (Еф. 1, 6).

За що дякувати Богові? За Його доброту й милосердя (Пс. 106 (105), 1); за добродійства Христа (2 Кор. 9, 15); за Його силу й царство (Од. 11, 17); за визволення від гріха (Рим. 7, 23-25); за перемогу

над смертю (1 Кор. 15, 57); за мудрість (Дан. 2, 23); за навернення грішників (Рим. 6, 17); за віру (Рим. 1, 8); за одержані ласки (1 Кор. 1, 4; Флп. 1, 3-5); за старість (2 Кор. 8, 16); за потреби тіла (Рим. 14, 6); за всіх людей (1 Тим. 2, 1); за всі речі (2 Кор. 9, 15); за все (Еф. 5, 20).

Св. Павло застерігає: «Дякуйте Отцеві, який зробив нас гідними мати участь у долі святих у світлі святих» (Кол. 1, 12). «За все дякуйте: така бо воля Божа щодо вас у Христі Ісусі» (1 Сол. 5, 18).

Що таке вдячність?

Вдячність - це християнська чеснота, поєднана зі справедливістю, якою стараємося винагородити добродія, від котрого отримали якесь добро.

Той, хто робить нам якесь добро, має право вимагати від нас вдячності. Ми - наче боржники, які мають пізнати його добродійство.

Кожна чесна людина відчуває в своєму серці цю вдячність і повинна якимось чином це показати назовні, коли тільки має нагоду. Дуже неприємна річ - невдячність. Треба бути завжди вдячним, навіть за найменшу річ чи послугу.

Св. Тома навчає (II-II, п. 106):

Чеснотою релігії віддаємо Богові належну честь. Чеснотою побожності ми шануємо Бога, батьків, рідних і край. Чеснотою чемної поведінки ми шануємо визначних осіб. Чеснотою вдячності дякуємо нашим добродіям. Вдячність - особлива чеснота, союзна зі справедливістю і підпорядкована їй.

Невинна людина повинна дякувати Богові за свою невинність; грішник, якому Бог простив гріхи, повинен дякувати Богові за прощення. Невинність сама по собі є вищою чеснотою за прощення; однак для людини, яка провинилася і якій простилися гріхи, це є найбільшим даром з обох, бо прощення для людини найбільш потрібне. Як мала, але суттєва допомога, дана бідній людині, більша від великого дару, даного багатому, так прощення є більшим даром грішникові, що кається, ніж дар невинності тому, хто без гріха. Тому виглядає, що грішник, якому Бог простив гріхи, повинен мати більшу вдячність, ніж невинна людина.

Ми повинні дякувати кожному добродієві. Маємо дякувати Богові та, з огляду на Бога, багатьом нашим співбратам. Удячність треба висловити словами та вчинками згідно з обставинами й нагодами.

Вдячність відразу визнає допомогу люб'язним сприйняттям. За одержану допомогу треба відплатити добродієві у свій час.

Віддячуючи за ту чи іншу допомогу і зважаючи на наш борг, ми беремо до уваги налаштування наших добродіїв, тим більше, що вони нам допомогли. Сенека зауважує (*Про добродійства 1*), що ми деколи маємо більший обов'язок подякувати тій людині, котра нам дала малу допомогу зі щирим серцем, ніж тій, що хоч дала більшу допомогу, однак неохоче.

Подяка за надане добродійство, тобто відплата, повинна перевищувати люб'язність одержаної допомоги. Треба бути вдячним за те, що було дане вільно. Точна міра допомоги є нормальним обов'язком щодо добродія, але не включає вдячності. Вдячність дає деколи понад міру, як відплату. Отже, вдячність перевищує одержану допомогу.

Обов'язок вдячності

Спаситель каже: «Більше щастя - давати, ніж брати» (*Ді. 20, 35*). Давець має право на нагороду від Бога, а обдарований не має через прийняття дару жодної заслуги, але зобов'язаний до вдячності.

Той, хто одержав якесь добродійство, зобов'язаний до вдячності насамперед Богові, а потім своєму добродієві, бо Бог хоче, щоб ми були вдячними за одержані добродійства.

Взірцем удячності для нас є Товит: за видужання дякує спочатку Богові й віддячує також своєму товаришеві.

Бути вдячним - означає пізнати добродійства і старатися відплатити за них своєму добродієві.

Вдячність Богові

Бог хоче, щоб ми були вдячними за одержані добродійства: «За все дякуйте: така бо воля Божа щодо вас у Христі Ісусі» (*1 Сол. 5, 18*). Христос сприйняв як зло те, що вилікувані прокажені не прийшли Йому подякувати: «Хіба не десять очистилось? Де ж дев'ять?» (*Лк. 17, 17*).

Бог часто жалівся вустами пророків на людську невдячність: «Пізнав віл свого пана і осел ясла пана свого; а Ізраїль мене не пізнав, а народ мій не зрозумів мене» (*Іс. 1, 3*).

Св. Павло часто казав вірним бути вдячними: «А над усе будьте в любові, що є зв'язок досконалости, і нехай панує в серцях ваших мир Христовий, до якого ви були покликані, в одному тілі, та й будьте вдячні» (*Кол. 8, 14-15*). «...дякуйте за все завжди Богові й Отцеві в ім'я Господа нашого Ісуса Христа» (*Еф. 5, 20*).

Бог створив тіло людини з землі, а не з повітря, золота, мармуру чи дорогоцінного каміння. Бог хотів, щоб людина вчилася вдячності від самої матері землі, бо вона примножує вкинене в неї насіння, чого не роблять повітря, золото тощо (*св. Амвросій*).

Перш за все вдячність належить Богові, бо кожний добрий дар походить від Бога.

Св. Яків каже: «Всяке добре даяння й усякий досконалий дар згори сходить від Отця світла» (*Як. 1, 17*). Людина - лише слуга і знаряддя Боже, отже, людям належить подяка на другому місці.

Щойно Ісус одержував якесь добродійство від свого Отця Небесного, відразу підносив руки до неба і дякував, кажучи: «Отче, величаю тебе» або «Отче, дякую тобі». Так було, наприклад, при воскресінні Лазаря (*Ів. 11, 41*). Ніколи також не встав від столу, щоб не подякувати своєму Отцеві; так було при Тайній Вечері та в Емаусі. Аналогічно робили і святі. Давид кличе: «Чим Господеві я віддячу за всі його добродійства для мене?» (*Пс. 115, 12*).

Перші слова, які сказав Товит після видужання, були: «Благословен Бог!.. Бо він, скаравши мене, знову зглянувсь надо мною» (*Тов. 11, 14*).

Першою справою Ноя по виході з корабля було складення Богові вдячної жертви (*Бут. 8, 20*).

Коли Колумб після тривалої подорожі побачив американську сушу, віддав славу Богові й на подяку назвав острів Іванігані, на який найперше вступив Сан Сальвадор (тобто св. Спаситель), і відразу поставив там хрест (1492 р.).

На звістку про щасливий результат битви під Липськом цісар Франц I упав перед усіма на коліна й дякував Богові (1813).

Американські астронавти, коли вперше полетіли в космос, із вдячності Богові читали Біблію. Чорненька дівчина на олімпіаді у Сан-Франциско (США) 1989 року впала на коліна, склала руки й подякувала Богові, що виграла змагання.

Вдячність до добродіїв

На другому місці належить подяка безпосередньо самому добродієві. Давид, який зазнав багато доброго від Йонатана, сина Савла, наказав по його смерті привести до себе його кульгавого брата, втішав його, робив йому багато добра, садовив його при своєму столі й шанував його, як Савла (*2 Цар. 9*).

У поході проти збунтованого сина забракло якось Давидові їжі й один 80-літній старець дав їй йому та його воякам. За те Давид хотів узяти старенького до Єрусалиму, але той відмовлявся через свій вік. Тоді Давид узяв його сина й дав йому високу посаду. Ще перед своєю смертю нагадував своєму синові Соломону, щоб не забув про сина того старця й садовив його при своєму столі (*3 Цар. 2, 7*). Товія хотів із вдячності віддати своєму товаришеві, архангелові Рафаїлу, половину привезеної суми (*Тов. 12*).

Навіть нерозумні тварини вміють виявляти вдячність. У Римі кинуто було в амфітеатрі на пожертя левові невільника Андрокла. Та лев ластився біля нього й нічого злого йому не робив. Люди здивувалися, а потім довідалися, що Андрокл свого часу в Африці загоїв тому левові гнійну рану на лапі, а відтак упродовж трьох років жив у печері того лева, який дбав про поживу для нього. Злочинця відразу звільнили (*Шпіраго, приклади*). Так тварина засоромлює невдячну людину.

Користі з вдячності

Завдяки вдячності зазнаємо нових добродійств, а невдячність веде нас до злиднів і нещастя.

Завдяки вдячності отримуємо нові ласки й Боже благословення. Ледве Ной подякував Богові за порятунок, а вже одержав від Бога нові обітниці й лук у хмарах (*Бут. 8-9*). Селянин вкидає в урожайну землю нове насіння, бо знає, що збере щедрий урожай.

Подібно робить Бог. «Для Бога нема нічого милішого, ніж вдячність за одержані добродійства» (*св. Іван Золотоустий*). Вдячність - це дорога, якою йдемо до Божої допомоги (*Пс. 49, 24*).

Подяка є також проханням про нові добродійства. Невдячний наражається на злидні й нещастя. Коли якось град вибив збіжжя в полі селянинові й він дуже нарікав, дитина сказала йому: «Може, Господь Бог загнувся на нас тому, що при їді не відмовляємо молитви?»

Невдячність перекриває джерело ласк Божих (св. Августин). Не заслугове нових добродійств той, хто не вміє дякувати за одержані. Невдячність - це ворог ласки і спасіння (св. Бернард). «Хто за добро злом платить, від хати того зло не відійде» (Прим. 17, 13).

Вдячну душу Бог робить своєю приятелькою, а невдячну бере диявол (св. Климент Римський).

Невдячність - знак простацтва і злоби. Простак не впізнає добродійств і платить злим за добре; він чинить, як пес: коли впаде у воду, кусає свого рятівника.

Невдячним був Ахитотель. Давид садив його до свого столу й робив йому добродійства, а той пізніше зійшовся з бунтівниками й Авесаломом, про що Давид гірко шкодував (Пс. 55 (54), 13 і далі). Той, хто невдячний до людей, тим більше невдячний до Бога, бо «Хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить?» (1 Ів. 4, 20). Невдячні зазвичай безбожники.

Отже, завжди дякуймо Богові після кожного споживання їжі, після видужання, успішно складеного іспиту, в надії на краще становище, після уникнення небезпеки, на закінчення року тощо.

Треба бути вдячним за найменшу річ, бо хто не шанує малої речі, не вартує більшої.

Однак кожен добродій людства повинен бути готовий до невдячності.

Невдячність відчували пророки, Спаситель та апостоли. Колумб, який відкрив Америку, зажурився, що його закували в кайдани як найгіршого злочинця. Вже в поганську давнину невдячність відчували всі герої.

Відомих з часів перських воєн (близько 80-го року до Різдва Христового) великих вождів Арістіда, Мільтіяда й Фемістокла, які рятували державу від загибелі, обмовили й вигнали з краю. Фоцнон, який упродовж 45 років був вождем, змушений був у 80-річному віці випити чашу отрути (1*317 перед Хр.). Така ж доля чекала мудреця Сократа. Щойно по їхній смерті люди зрозуміли, яке велике зло вчинили; тоді почали прославляти їх та споруджувати їм пам'ятники. Справедливо говорить приказка: «Невдячність - це плата світу». Та того, хто тепер зазнає невдячності, чекає тим більша нагорода у Господа (о. Ф. Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - С. 275*).

Практикування вдячності

Св. Тома каже, що можна дякувати трьома способами: дякуючи внутрішньо, хвалячи й дякуючи словами, винагороджуючи за добродійства.

Внутрішня подяка. Треба визнати в серці й оцінити велич добродійства та бути більш прив'язаним до добродія.

Можна бути вдячним хвалячи й дякуючи добродієві словами.

Можна також винагороджувати його за добродійства ділом.

Але любов - це найкраща подяка (пор.: ВАС VII, 298).

Головні мотиви подяки за св. Августином

Треба зауважити, що твої гріхи й Боже прощення вимагають подяки; треба дякувати за те, що Бог віддає тобі добром за зло, за те, що Христос прийшов на землю тебе спасти.

А св. Тереза додає: За те, що дає нам свої добродійства без нашої заслуги; тому треба пам'ятати про Його добродійства й намагатися не бути невдячними (пор.: ВАС, VII. - С. 173-174).

А крім того, треба дякувати за Його доброту, Його прихід, Його любов... за Його провидіння - турботу про нас, за Його ласку й милосердя. Бог того хоче, очікує від нас, і це робить нас гідними одержати інші Божі добродійства.

Божа ласка також є сильним мотивом, щоб дякувати Богові за неї.

Тома Кемпійський каже: «Бог творить добро, даючи нам ласку потіхи; але людина зле робить, коли вона за все те не віддячується Богові.

І тому не можуть спливати на нас дари ласки, якщо ми буваємо невдячними Творцеві та не звертаємось знову до первісного джерела всього.

Бо ласка завжди належиться тому, хто гідно за неї дякує, а від гордого відбирається те, що звичайно дається покірливому» (Наслідкування Христа. - Кн. II. - Гл. 10).

Гріхи проти вдячності

Грішать проти вдячності той, хто: 1) швидко забуває про одержані добродійства; 2) не дякує як слід або взагалі не дякує; 3) платить злом за добро; 4) невдячний.

Невдячність - дуже погана вада. Невдячного зазвичай карають Бог і люди, він одержує менше добродійств або зовсім їх не одержує.

Св. Тома навчає (II-II, п. 107):

Вдячність - чеснота, прямо протилежна блудові. Невдячність - вада, протилежна чесноті вдячності.

Вада невячності знаходиться в грісі невячності. Є три типи невячності: 1) не віддати одержане добродійство; 2) брак виразної подяки за добродійство; 3) не показати зовсім, що одержали добродійство.

Ці типи невячності мають свої ступені в подяці: як злі, гірші й найгірші.

Свідома невячність завжди є гріхом, тяжким або повсякденним, згідно з природою невячних актів та обставин, за яких їх виконують. Коли є повна невячність, вона включає погорду обов'язку належної подяки, а це може бути тяжким гріхом. Зазвичай людська невячність - це недбальство або неувага.

Ми не повинні відмовляти в допомозі особі, яка виявилася невячною. Бо ми є дітьми Божими, а Бог не перестає зсилати свої дари на грішників, які його ображають. Ми повинні наслідувати Бога.

ЧЕМНІСТЬ - УВІЧЛИВІСТЬ - ТОВАРИСЬКІСТЬ

«Не роби іншому того, що тобі немиле». «Що хочете, щоб вам чинили люди, ви перші робіть».

Що таке чемність - ввічливість - товаришність?

Чемність - це чеснота, що подобається всім. Вона стягає на людину любов і прихильність. Всі люди люблять чемного у словах, поведінці й учинках. Чемність, згідно з визначенням українського тлумачного словника (*т. XI, стор. 293*), означає шанобливе, ввічливе ставлення до людей. Це поведінка, в якій виявляються ввічливість, люб'язність, як пише один письменник: «Поводилися вони один з одним з підкресленою добросусідською чемністю» (*Л. Кудря, 1956*).

Дуже часто люди почуваються нещасливими через нечемну поведінку інших: на словах, у поведінці чи вчинках. Іноді навіть жести виявляють нечемність, брак виховання, ворожнечу й через те викликають гнів, обурення, ненависть, апатію до інших.

Така маленька річ, як привітати іншу особу, вказує на добре виховання, культуру. Така людина стягає на себе доброзичливість,

Боже й людське благословення. Навпаки, нечемність, брутальність свідчать про брак виховання, культури, поганий характер. Нам ніколи не пошкодить бути чемними: це гарна прикмета, відбиток Божих чеснот.

Босует каже: «Коли Бог створив серце людини, він найперше вклав у нього чемність». Чемність - це чеснота, що уділяється іншим. Ми ставимо інших на своє місце. Ми трактуємо їх так, як бажали б, щоб інші нас трактували. Ми надаємо їм краще місце, ставимо їх вище за себе, вважаємо гіднішими, кращими і мудрішими. Ми наче стаємо чужими для себе самих, щоб пошанувати інших. Трактуємо цю особу навіть краще, ніж себе самих. Виявляємо їй увічливість і любов.

Однак ми не можемо говорити про якусь чесноту, не звертаючи уваги на Бога. Коли ми виконуємо якусь акцію чесноти, то задля Бога, а не з огляду на людей чи власну користь, бо тоді така чеснота не є ніякою чеснотою. Наприклад, безбожний продавець може бути дуже чемним зі своїми покупцями, але він робить це задля власного зиску; щоб позискати людей, чемно говорить, поводить ся, але разом з тим може їх ошукати, обманути. Така чемність не може бути чеснотою. Чеснота завжди має добрий намір і щире серце, яке не обманює. Зовнішня палітура є радше фарисейством, обманом, а не чеснотою.

Визначення. Св. Тома дає таке визначення: «Чемність - це чеснота або надприродна звичка, яка схиляє людину віддати родичам, батьківщині й усім, з ким має стосунки, честь і відповідну послугу», або, як каже Ройо Марін: * Чемність - це соціальна чеснота "rag excellent", яка найкраще виявляє християнський дух. Її визначають як чесноту, якою наші слова й зовнішні вчинки спрямовуються на товариське і згідливе спілкування з нашими ближніми».

Хоч на перший погляд здається, що ця чеснота є не що інше як зовнішній знак приязні, між ними є велика різниця. Справжня приязнь походить з любові, і між християнами це повинно бути як результат братньої любові. Чемність, з іншого боку, - це своерідна приязнь, яка полягає у словах або вчинках нашого ставлення до інших. Вона вимагає від нас приятельського й соціального способу поведінки з усіма нашими ближніми, незалежно від того, чи є вони близькими приятелями, чи чужими для нас особами (*cf.: Royo Marin. - Op. cit. - P. 402*).

Чеснота чемності чи ввічливості полягає в тому, що віддаємо честь, пошану, послугу, допомогу - матеріальну чи духовну - батькам, батьківщині й усім рідним.

У першу чергу ця чеснота стосується родичів, бо вони дали нам життя й виховання (II-II, 101, 3). Вони мають перше місце після Бога. Далі йде держава, яка дбає про нашу безпеку перед ворогами, а вкінці - дальша родина, бо ми з'єднані з нею однією мовою, нацією, родиною.

Однак чемність повинна бути стосовно всіх. Як нечемність погана, так чемність притягуюча, й кожна людина має схильність до чемності. Кожна людина народжується доброю. І хоч хтось став злим через гріх, все-таки в його серці залишається схильність до чемності. Треба тільки слухати й іти за нею.

Св. Петро навчає: «Усіх поважайте, любіть усіх братів, Бога страхайтесь, царя шануйте» (1 Пт. 3, 7); а особливо треба шанувати слабших за себе (1 Пт. 3, 7).

Мати взаємну пошану одне до одного: «Любіть один одного братньою любов'ю. Пошаною один одного випереджайте. В ревності не будьте ліниві, духом горіть, Господеві служіть; веселі в надії, в горі терпеливі, в молитві витривалі...» (Рим. 12, 10-12).

Треба кожному віддати, що кому належить: «Тож дайте кожному належне: кому податок - податок, кому мито - мито, кому острах - острах, кому честь - честь» (Рим. 13, 7).

Це річ досконалості, щоб збуджувати в молодих внутрішню пошану; показатися назовні веселими, без заздрості, спонтанними, покірними, послужливими, чемними, хоч би вони були більше вчені чи мали вищу посаду. Поважати всіх, але нікого не боятися (св. Бернард).

Людська чемність

Пошана до вищих. Пошана змушує нас віддати зовнішню і внутрішню честь вищим.

Три класи гідності, які є фундаментом пошани (II-II, п. 102):
1) ті, хто користується авторитетом, мають право вимагати послуху;
2) тим, хто перевищує нас мудрістю, чеснотою, вчинками або релігійним станом належить пошана; 3) особливої пошани заслуговують святі в небі. Це ми називаємо в теології «дулія».

Але можна також нижчого вважати вищим, як, наприклад, св. Єронім писав до св. Августина: «...Щодо віку ти можеш бути моїм сином, але щодо гідності - моїм батьком» (св. Єронім, 72).

Треба, щоб була справжня повага, тоді є надійний фундамент пошани. Бо саме багатство ще не робить людину поважною, як навчає апостол Яків: «Брати мої, не зважаючи на особи, майте віру в Господа нашого, Ісуса Христа прославленого. Бо коли до вашого зібрання увійде чоловік із золотим перснем, у пишних шатах, увійде і вбогий у брудній одежині, а ви глянете на того, хто носить пишні шати, і скажете йому: "Ти сідай тут вигідно", а вбогому скажете: "Ти стань отам або сідай на моїм підніжку" - то хіба ви тим не утворюєте різниці між собою і не стаєте суддями з нікчемними думками? Слухайте, брати мої любі: Хіба не вбогих цього світу Бог вибрав як багатих вірою і як наслідників Царства, що його він обіцяв тим, які його люблять? Ви ж зневажаєте вбогого! Хіба то не багаті вас гнітять і не вони тягнуть вас на судилища?» (Як. 2, 1-6).

Треба шанувати старших.

Святе Письмо навчає: «Перед сивим волосом мусиш підвестись і особу старшого шанувати; і боятимешся Бога твого: я - Господь» (Лев. 19, 32). «Від усього твого серця шануй батька твого і зменшуй болі матері твоєї» (Еккл. 7, 29), від усього серця і душі шануй Господа і його священиків (Еккл. 31). **«Пресвітери, що добре головують, гідні подвійної пошани,** передусім ті, що працюють словом і навчанням» (1 Тим. 5, 17).

Св. Василій забороняв молодим сідати в присутності старших (II. Г. 31, 64). А св. Берnard радив молодим ставати навколішки перед старшими.

Щодо старших св. Яків каже: «Зі старшим суворо не поведься, а радше умовляй його як батька; молодих - як братів; старших жінок - як матерів, а молодих - немов сестер, з усякою чистотою» (Як. 5, 1-2).

Ввічливість - чемність робить приємною кожному річ. Вона робить життя пахучим, наче квітка, що розцвіла; додає охоти до життя; сили й витривалості у праці. Ніколи не легковажмо чемності. Єдине слово, сказане від щирого серця, може піднести іншу людину, додати їй сил, заохотити до життя й витривалості, а то й до героїства.

Чемність і ввічливість Бога

Бог дуже ввічливий, лагідний, чемний, якщо можна так сказати, до людей. «Надламані тростини не доламає...»

Саме створення вказує на чудову гармонію, лад, порядок, лагідність у природі.

Відкуплення. Як лагідно Бог поводить з грішниками. Сам Христос часто про це говорив, давав гарні приклади у притчах: блудний син, загублена вівця, добрий пастир тощо. Христос лагідно й чемно ставиться до грішників, наприклад, до Марії Магдалини: «Жінко, ніхто тебе не засудив - то й я тебе не засуджую, йди і більше не гріши». Христос захищає її перед фарисеями - закидає фарисеям їхню нечесність. «Фарисей... міркував собі, кажучи: Якби це був пророк, він знав би, хто й яка це жінка, що доторкається його: це ж грішниця! Тоді Ісус заговорив до нього... "Ти бачиш оцю жінку? Прибув я у твій дім, і ти не дав води мені на ноги. Вона ж слізьми обмила мені ноги й витерла своїм волоссям. Поцілунку ти мені не дав; вона ж, відколи я ввійшов, не перестала цілувати мені ноги. Оливою не намастив ти голови моєї; вона ж миром пахучим намастила мені ноги. Тому, кажу тобі, прощаються її гріхи численні, бо багато полюбила"» (Лк. 7, 39, 44-50).

Діла чесноти чемності

Чемна поведінка й добрі справи сприяють благословенню та добробуту.

Чемність робить наше життя приємним, радісним, ярмо нашого життя стає легшим. Чемність лікує прогріхи, наприклад, повертає рівновагу душі. Це найкращий піонер. Вона здобуває приятелів, наворачтає грішників.

Чемність сприяє проявам добра з боку ближніх. Коли ми чемні щодо інших, мимоволі й вони схильні бути чемними. Відчувають внутрішнє задоволення, що ми їх шануємо. У залізничних вагонах у європейських країнах написано: «Залиш місце старшому». Особливо старшим годиться виявити чемність.

Чемність змушує противника показати свою чемність. Нечемність викликає гнів, ненависть. Нечемність - знак гордості. Зазвичай життя не дає людині багато нагод показати свої добрі прикмети, бо життя є боротьбою. Не жаліймо похвал і чемної поведінки, бо вони

- наче олива на зболілі рани. Чемна поведінка заохочує іншого до добрих справ, а для нас це запорука нагороди й благословення.

Чемність-доброта робить людей кращими, це також джерело і секрет радості, що корениться глибоко в душі, а згодом проявляється назовні.

Чемність виявляє покору. Горда людина не буде ввічливою чи чемною. Вона бажає, щоб усе перед нею схилилося, а не вона перед іншими. А покоря робить людину чемною, ввічливою.

Чемність викликає до нас симпатію і любов інших. Вона веде нас до любові Бога.

Тут показується дух Божий. Ісус Христос вимагав справ чемності: «Коли він входив в одне село, вийшло йому назустріч десять прокажених, що стояли здалека. Вони піднесли голос і казали: "Ісусе, Наставнику, змилуйся над нами!" Побачивши їх, він промовив: "Ідіть та покажіться священикам". І сталось, як вони йшли, очистилися. Один же з них, побачивши, що видужав, повернувся, славлячи великим голосом Бога. І припав лицем до ніг Ісуса, почав йому дякувати. Він був самарянин. Озвався Ісус і каже: "Хіба не десять очистилось? Де ж дев'ять? І не знайшовся між ними, щоб повернутись Богові хвалу воздати, ніхто інший, окрім цього чужинця?" І він сказав до нього: "Встань, іди: віра твоя спасла тебе"» (Лк. 17, 12-18).

Тут ідеться насамперед про вдячність, а де вдячність, там і чемність. Це наче дві сестри.

Христос навчав, що не сміємо одне одного ображати: «Хто скаже ближньому "нікчема", підпаде під верховний суд, а хто скаже "дурень", підпаде під вогонь пекельний. Христос картав, коли хтось нечемно і несправедливо поводився. Малхові, який ударив його на суді: "Так відповідаєш первосвященикові?" Христос каже: "Якщо я зле сказав - доведи! Якщо добре, за що мене б'єш?"»

Чемність у думках

Не тільки вчинками показуємо чемність, а й у думках. Спочатку приходить думка, а вже потім справа. Бо дехто чемний задля матеріальної користі, але в нього немає чемності в думках; деколи - навпаки. Як каже наша приповідка: «На губах мед, а в серці - їдь». Або: «Не вір губі, бо вона часом бреше».

Думки мають велику моральну вартість. Коли ми бачимо довкола створену красу, то дивуємося їй, бо це відбиток краси Божої. Так само кожна чеснота - це маленький відблиск надзвичайних Божих чеснот. Чесноти віддзеркалюють внутрішнє обличчя людини, її душу. Вони вказують, що ця душа добра і злучена з Богом. Це відбиток моральної краси.

Ми мусимо набути добру звичку: добре думати про інших, не критикувати їх; не засуджувати зашвидко. Казав бо Христос: «Не суди, і тебе не будуть судити».

Чемність у словах

Ввічливі та чемні слова - неначе прекрасна музика у світі. Вони мають велику силу. Пом'якшують затверділі та злостиві серця людей, підтримують приязнь, зберігають лояльність, відвертають злість і нервовість, з'єднують роз'єднаних, усувають упередження, сварки, гнів, ненависть, приносять щастя. Якщо люди дуже потребують таких осіб, вони почуваються щасливі, особливо коли до них хтось чемно і ввічливо промовить. Така поведінка веде до Бога.

Чемність приносить людям розраду, а чемному іноді велику користь.

Жила собі жінка на ім'я Лілія Вуд. Вона була вже дуже старенька й мешкала самотньо у своєму домі в Філадельфії (США). Ніхто нею не цікавився. Нікому вона не була потрібна й ніхто до неї не заходив, ані не відвідував, як це часто буває в Америці. Єдиний усміх сонця звеселяв довгі самотні та сумні дні старенької бабці Лілії. Але жив там один поштар на ім'я Джон Маккаллей. Він завжди гарно усміхався до бабці, коли приносив їй пошту. Завжди казав їй якесь потішне слово. Коли вона померла, до поштаря прийшов лист, а в ньому - чек на 175 тисяч доларів. Яка несподіванка і щастя для того чоловіка! Засвою маленьку чемність одержав від старенької Лілії таку велику нагороду, але ще більша нагорода в небі чекає тих, хто вміє уприємнити життя інших. «Що ви зробите для цих моїх найменших, - казав Христос, - ви це мені зробите».

Св. Василій каже: «При всіляких зустрічах будь чемний і ввічливий, а в розмовах - люб'язний. Не намагайся дотепами сподобатись, а лагідним упімненням заходься бути корисним. У всьому уникай брутальності, навіть тоді, коли треба картати. Бо як ти упім-

ненням принизиш себе, тим досягнеш, що зазнає одужання той, хто його потребує» (Лист 2, 5).

Правила чемності й увічливості

Треба дотримуватися правил: а) пристойності; б) увічливості.

Правила пристойності. Пристойна людина старається нікого не образити своєю поведінкою в товаристві й виявляти прихильність до ближніх у невимушений спосіб.

Звичайні правила пристойності виникли завдяки прагненню людини у зносинах з іншими уникати всього, що могло б образити ближнього.

Нині від кожної освіченої людини вимагається такої поведінки:

1. Коли входимо до чужого помешкання, дотримуватися звичаю даної країни (звичайно є книжки, які подають правила етикету при столі, при зустрічі тощо).

2. Якщо маємо комусь вклонитися при зустрічі на вулиці, не треба цього робити прямо перед зустрічним, а за кілька кроків. Кланяємося звичайно, знімаючи капелюх чи шапку. Якщо хтось курить цигарку, повинен при вітанні вийняти її з уст. Вітаючи когось, не треба вдивлятися в нього, бо це було б знаком зухвальства й виклику. Жінки не повинні першими вітати чоловіків.

У церкві не треба нікому кланятися; церква - місце молитви, і там всі рівні.

3. Коли розмовляємо з людьми, що займають якесь становище, треба їм давати належний титул і промовляти увічливо (наприклад, «Прошу пана доктора», а не «Пане, я хочу...»). Ніколи не треба першим подавати руку особі, що займає вище становище. При розмові не личить тримати руки в кишенях (хоч в Америці - бачимо це на кожному кроці - навіть президент держави так робить), а стояти на «позір». Коли товаришуємо з особою, вищою за становищем, треба йти по лівий бік від неї, а її залишити на правому боці. Коли йдемо втрюх, то місце посередині треба віддати найвищій за рангом особі, а правий бік залишити для другої особи, найближчої їй за становищем. Коли входимо в дім з особою, вищою за становищем, треба відчинити їй двері і впустити її першою.

4. Треба остерігатись таких нечемностей: плювати (якщо, звичайно, на те є хустинка до носа), відкривати уста при слуханні, голосно сміятися, занадто голосно розмовляти в товаристві (чим унемож-

ливлювати розмову іншим), переривати комусь розмову; треба уникати також позіхань й кашлю, а якщо вже мусимо це робити, то треба прикрити уста рукою.

Правила ввічливості. Ввічливість не повинна бути пересадною, бо тоді вона стає смішною.

Не треба надавати ввічливості надто великого значення, бо вона не є досконалістю. Бувають люди, котрі точним дотриманням зовнішніх правил пристойності стараються приховати свої блуди й злобу. Такі люди - це побілені гроби: зовні гарні, а всередині повні гнилі, як казав Христос. Треба пам'ятати, що ввічливість - це лише засіб до досконалості.

Ввічливість сприяє виробленню в людині характеру, бо не раз стримує її від моральних блудів, є також вправлінням у покорі та в опануванні себе.

Правила пристойності є для людини тим, чим обруч для бочки: вони надають їй сили і вберігають перед проступком. Чим є поручні над прірвою, тим ввічливість у стосунках з людьми. Той, хто дотримується правил увічливості, гидує всім нищим та простацьким й уникає небезпечних нагод до гріха. Дотримання правил товариського тону - це безнастанне вправління в покорі й пануванні над собою; ввічливість наказує нам поступитись іншому, не сперечатися, не переривати бесіди, зрестися будь-якої вигоди, завжди й у всьому враховувати думку інших.

Це, одним словом, вправління в чесноті. А щоб те вправління мало заслугу перед Богом, треба взяти до уваги не так земні спонуки, як честь і славу Бога.

Ввічливість дає нам ще такі користі: пробуджує в нас пошану до старості, помножує в нас любов до ближнього і добру волю, запобігає суперечкам, врешті, здобуває нам довір'я і повагу ближніх.

Ввічливість має велику вагу у вихованні людини, бо прищеплює їй повагу до настоятелів та облагороднює її серце. Пристойна і ввічлива людина охочіше послухає добрих наук і легше позбудеться пересудів. Ніжний тон прикрашає життя; він сприяє тому, що люди охочіше зносять взаємні немочі й полегшують собі життя. Ввічливу людину всі люблять, а це знову ж таки полегшує їй досягнення поставленої мети. Недарма в закордонні представництва посилають лише надзвичайно ввічливих людей. Відомо, що нечемність окремих

людей не раз викликала криваві війни. Знаємо також із досвіду, що ніхто не любить купувати у простакуватих продавців і що ввічливий продавець має значно більше покупців. Вченому й побожному мужеві чимало шкодить простакуватість у поведінці. Диваком був би той, хто не хотів би зовсім зважати на загальноприйняті правила пристойності (о. Франц Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Частина II. - С. 402-403).

ГРІХИ ПРОТИ ЧЕМНОСТІ

Улесливість

Улесливість - це гріх надмірної ввічливості. Улесливий боїться втратити довір'я, не подобатися іншим і тому часто буває нещирий у словах або діях. Часом трапляється, що улесливість вживається як засіб осягнення власної мети, й коли застосовується з тим наміром, улеслива людина часто вживає брехню і вдавання (*Ройо Марін. Теологія Християнської Досконалості*. - С. 402).

Св. Тома каже (11-11, п. 115):

Ввічливість-приятельство - це чеснота, яка старається зробити речі приємними. Але є обставини, за яких старання ввічливості неможливі з огляду на її предмет. Це особисті випадки, коли люди не можуть або не хочуть бути ввічливими чи приятельними.

За таких обставин найчастіше виявляється саме улесливість. Улесливість є своєрідною брехнею і має зло брехні. Це прагнення подобатися людям, прославляючи їх за добрі прикмети, яких вони не мають, або присутність злих прикмет, яких треба позбутися. Улесливість звичайно має інший вигляд, щоб отримати щось від тих, кому підлегли.

Якщо улесливість є похвалою гріха якоїсь особи, або стягає її в гріх, тоді це тяжкий гріх, інакше - звичайний.

Сварка

Сварка - результат браку чемності й увічливості. Сварка полягає у приниженні іншого через висловлювання. Це не означає, що ми не сміємо не погоджуватися завжди з іншими, бо це суперечило б правдомовності, але ми тут говоримо про вади чемності, коли хтось не згоджується і свариться. Це вада, коли людина протиставляється іншим або свариться з ними, коли братня любов

вимагає, щоб ми жили в мирі та згоді. Деколи, справді, мудрість диктує, щоб ми потерпіли в мовчанці, ніж говорили проти інших, навіть тоді, коли справедливість дозволяє.

Св. Тома каже (II-II, п. 116):

Сварка - це незгода між людьми, змагання на словах. Коли людина не старається згоджуватися, суперечить тому, що говорять люди, і дає привід для суперечок, вона є сварливою. Сварка суперечить чесноті чемності й приязні.

Сварка виглядає більшим злом, ніж улесливість, бо сварлива людина спричиняє несмак - неприємність, а улесник старається збільшити приємність. Однак деколи улесливість через свій побічний мотив гірша, ніж сварка.

Ознаки нечемності

1. Підслуховувати телефонні розмови.
2. Переглядати листи і смітник іншого.
3. Заходити до хати іншого, коли його немає вдома.
4. Повертатися плечима до іншого, щоб не говорити з ним.
5. Палити в чужій хаті, не попросивши дозволу.
6. Заходити до хати іншого, не постукавши в двері.
7. Штовхатися, коли стоїмо в черзі.
8. Голосно говорити чи сміятися, коли навколо багато людей.
9. Поза очі говорити.
10. Йти на гостину гідно не вбраному.
11. В церкві розглядатися.
12. Витирати ніс чи форкати в їдальні.
13. Насміхатися над іншим.
14. Чхати, не вийнявши хустинки до носа.
15. Сідати спітнілому й брудному біля іншого тощо.

ЩЕДРІСТЬ

«Дайте, то й вам дасться: міру добру, натоптану, потрясену, переповнену дадуть вам. Якою бо мірою ви міряєте, такою й вам відміряють» (Лк. 6, 38).

Що таке щедрість?

Хто щедрий? Щедрим називаємо того, хто з любові до Бога готовий своїм майном охоче допомогти потребуючому ближньому.

Щедрість - це моральна чеснота, яка спонукає людину допомогти в біді ближньому чи то своїм матеріальним добром, чи духовною допомогою, якщо виникне така потреба.

Св. Тома навчає (II-II, п. 117):

Щедрість - це чеснота, бо вона добре використовує речі, які могли б стати злими через злий намір, як, наприклад, гроші чи інші матеріальні речі.

І справді, щедрість має до діла, по-перше і над усе, з грішми. Щедра людина є великодушною, готова дати гроші й тим показує, що вона не є невідповідно прив'язаною до них.

Тому властивий акт щедрості полягає у доброму використанні грошей. Щедрість вимагає заплатити свій борг і дати відповідні дарунки. Бути неухважним з грошима, розтринькувати заощадження, зібрані на необхідні видатки та щоб мати причини давати дари, - це не є щедрість.

Ділитися грошима з іншими є більшим актом чесноти, ніж витратити їх, виконуючи своє бажання, тобто витратити гроші для себе самого. Щедру людину хвалять за те, що дає.

Щедрість виглядає як союзна чеснота справедливості, хоч дає більше, ніж зобов'язана. Тому багато хто зараховує її до справедливості. Це чеснота, злучена зі справедливістю, але не має однакового обсягу з нею.

Щедрість - приємна, гарна і визначна чеснота, але не є найбільшою із чеснот.

Згідно зі східною легендою, неподалік Єрусалиму жило двоє братів. Один мав дружину та дітей, а другий був самотнім. Одного разу, коли вони зібрали хліб, молодший брат, що жив самотньо, подумав: «Мій брат має велику родину, а я самотній, треба йому допомогти». Уночі набрав снопів зі свого засіву й перевіз на поле старшого брата. А старший брат подумав: «Бідний мій брат молодший - самотній, нема кому йому допомогти». Взяв воза та й завіз на поле молодшого брата снопи зі свого поля. Наступного дня обидва дивувалися, що сталося, що їхніх снопів не поменшало.

Однак той, хто допомагає потребувачу, щоб його хвалили люди, не є щедрий, бо він не робить цього з любові до Бога, а з гордості. «Нехай не знає твоя лівиця, що робить правиця», - каже наша приказка.

Святе Письмо

У Старому Заповіті Господь Бог наказав дбати про бідних і потребуючих; водночас вимагав, щоб Йому приносили жертву - дарунки.

«Господь сказав Мойсеєві: "Накажи синам Ізраїля, щоб приносили мені податі; від кожного, хто добровільно схоче дати, візьміть для мене пожертву. Датки ж, що братимете від них, будуть такі: золото, срібло й мідь; блават, порфіра й кармазин, віссон і козяча шерсть; червонобарвні баранячі шкури, шкури борсучі й дерево акації; олива на світло, і пахоці для намащування й для запашного кадила; онікс-каміння, щоб вставити в ефод і нагрудник. Нехай вони мені спорудять святиню, щоб я міг жити серед них» (Вих. 25, 1-8).

А в іншому місці: «З надміру врожаю твого та з соків точила твого не гаятимешся з приносом. Первенця з дітей твоїх віддаватимеш мені. Так робитимеш з волом і з дрібним скотом твоїм» (Вих. 22, 28-29).

Завжди підкреслюється добра воля: «Як приносиш Господеві мирну жертву, приносьте її так, щоб осягнути його ласку» (Лев. 19, 5).

Господь також вимагає дбати про бідних: «При кінці кожного сьомого року робитимеш відпуст. А відпуст полягає ось у чому: кожен, хто позичив своєму ближньому, подарує йому свою позику; не буде вимагати її від свого ближнього, ані від свого брата, відколи об'явлено відпуст на честь Господа. Від чужинця можеш собі вимагати; але те, що належиться тобі в твого брата, відпустиш йому. Та, зрештою, й не буде в тебе вбогого, бо Господь напевно благословитиме тебе в землі, що її Господь, Бог твій, хоче тобі дати в посідання, - але тільки тоді, коли ти слухатимеш голос Господа, Бога твого, і пильно виконуватимеш усі заповіді, що оце я заповідаю тобі сьогодні» (Втор. 15, 1-6).

«Як збиратимеш жниво з твого поля і як забудеш сніп на полі, не повертайся за ним: нехай буде для приходня, для сироти й для вдовиці, щоб Господь, Бог твій, поблагословив тебе в усякім ділі твоїх рук. А коли оббиватимеш маслину, не будеш придивлятися ще раз до гілля: нехай буде для приходня, для сироти й для вдовиці. Як збиратимеш виноград у себе в винограднику, не підеш потім оглядати грона: нехай вони зостануться для приходня, для сироти й для вдови; пам'ятай, що ти був рабом у єгипетській землі; тож і наказую тобі так чинити» (Втор. 24, 19-22).

Тому бути убогим - це не була кара чи прокляття, бо Господь завжди опікувався убогими, та казав багатим не забувати про них: «Блажен, хто дбає про нужденного та вбогого; в лиху годину Господь його врятує. Господь хоронитиме його й живитиме його, і зробить його на землі щасливим, і не видасть його в руки ворогам зажерливим» (Пс. 41 (40), 1).

Убогих ніколи не бракуватиме вже з самих обставин, вже з волі самих бідних, які часом не хочуть дбати й важко працювати, щоб здобути собі щось.

Юда був обурений, що Марія розбила алебастрову посудину й помазала пахучою оливою ноги Христові, й сказав, що її можна було продати за добрі гроші та роздати їх бідним. Але Христос сказав: «Бідних завжди будете мати з собою, мене ж не завжди. Залиште - вона добре діло вчинила».

Іноді сам намір зовсім змінює дар. І вбогий може бути щедрим, бо «щедрість не вимірюється величиною дару, а наміром і добрим серцем давача» (св. Лев Великий). Є притча про вбогу вдову, що дала тільки одну лепту - один прожитий день, але Христос казав, що вона найбільше вкинула.

Намір серця, що дає, робить дар великим або малим (св. Амвросій). Той, хто щедрий, наслідує щедрого Бога, який у своїй доброті обдаровує нас від початку до кінця нашого життя. Чи, як каже св. Іван Золотоустий: «Через милосердя стаєте подібними до Бога, Вітця вашого, про котрого говориться, що є Милосердним».

Ще поганин Сенека говорив: «Хто поділяє добродійства, стає подібний Богові». «Бути щедрим до інших значить справді наслідувати Небесного Вітця» (св. Кипріян).

Необхідність щедрості

«Дітоньки! Не любімо словом, ані язиком, лише - ділом і правдою» (1 їв. 3, 18). «Коли хтось має достатки цього світу і бачить брата свого в нестачі й замикає перед ним своє серце, то як любов Божа може перебувати в ньому?» (1 Ів. 3, 17).

Завдяки щедрості отримуємо прощення гріхів дочасного благословення і вічної нагороди, скорого вислухання молитов і приязні наших ближніх.

Щедру людину люблять так само, як сонце, яке тішить наше серце своїми променями. Чим міг захопити нас сильніше Христос

до виконання справ милосердя, як не словами: «Якщо що-небудь даємо убогим, даємо Йому самому» (св. Кипріян, Мт. 25, 10).

Коли даєш милостиню - позичаєш Богові. Каже Христос: «Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя» (Мт. 5, 7). Грішник отримує через милосердя діючі ласки від Бога. Так Корнелій - поганський сотник отримав ласки за те, що Бог послав до нього ангела і св. Петра, щоб його повчити (Ді. 10). Безбожний поет Клеменс Брентано (1842) отримав завдяки своїй щедрості щодо вбогих ласки віри. Провидіння Боже завело його до Дільмен, до постелі смертельно хворої праведної жінки Катерини Еммеріх. Тут повернувся повністю й описав пізніше видіння Катерини Еммеріх, завдяки чому здобув визнання.

«Добре чинить душі своїй чоловік щедрий» (Прип. 10, 22). Хто старається за бідних про добрі дні, не доживе сам до злого дня (св. Іван Золотоустий).

Завдяки даванню милостині отримуємо благословення Боже.

Через щедрість ще ніхто не збіднів. Щедрому Бог помножує маєток. До того, хто щедрий щодо ближнього, Бог буде ще щедріший, бо благословення Боже збагачує (Прип. 10, 22). Той, хто дає убогому, не зубожіє (Прип. 29, 27). Христос сам говорить: «Дайте, то й вам дасться» (Лк. 6, 38). Щедрою була вдова з Сарепти для пророка Іллі й за те отримала значно більше, ніж дала Іллі; борошно у глечичку й олива в збанку не убували у неї, поки тривав голод (3 Цар. 17, 14).

Через щедрість-милостиню отримуємо вічну нагороду.

Наші молитви бувають швидше почуті.

Товит дав своєму синові таке застереження: «Не відвертай свого лица від усякого бідного, і обличчя Боже не відвернеться від тебе» (Тов. 4, 7). Ангел сказав Корнелієві: «Твої молитви і твої милостині піднялись перед Богом, і він згадав про тебе» (Ді. 10, 4).

Щедрість додає нам приятелів.

Єврейська старшина підтримувала прохання поганського сотника в Капернаумі, який спорудив їм синагогу: «Він достойний, щоб ти йому зробив це (тобто вилікував слугу - авт.): любить бо народ наш і збудував нам синагогу», і Христос зробив диво (Лк. 7, 4).

Убогі в Яффі просили за Тавиту, і Петро воскресив її (Ді. 9, 39). Бог сам запевняє, що молитва убогих не залишається невислуханою (Пс. 22 (21), 25; 68, 34).

«І я кажу вам: Придбайте собі друзів мамоною неправою, щоб коли її не стане, вас прийняли в намети вічні» (Лк. 16, 9).

Великі користі зі щедрості.

Зі щедрості маємо великі матеріальні, а ще більші духовні користі від Бога. У Бога має вартість не так матерія, як дух.

Якщо ми щедрі з Богом - Бог буде щедрий з нами

Той, хто щиро хоче подобатися Богові не тільки у зобов'язуючій матерії, а й у надмірі та досконалості, і не тільки у великих, а й у малих речах, щедрий з Богом, тож Бог буде щедрий і з ним. Такі люди - Божі обранці, яким Він виявляє свою доброту. Цим Він дає не тільки достатню допомогу, щоб чинити опір і перемагати спокуси, а й особливу надприродну ефективну допомогу, щоб ці особи не піддавалися гріхові, коли будуть спокушувані. Однак якщо ти не щедрий щодо Бога, як можеш очікувати, щоб Бог був щедрий щодо тебе? Якщо ти скупий щодо Бога, ти заслуговуєш та те, щоб Бог був скупий щодо тебе. Якщо ти такий педантичний, що все міряєш з метром і компасом незалежно від того, чи зобов'язаний до того під гріхом, тяжким чи повсякденним, це означає, що ти скупий щодо Бога, бо не хочеш дати Богові більше, ніж ти до того зобов'язаний. Тоді й Бог буде скупий щодо тебе і не дасть тобі більше, хіба те, до чого зобов'язався своїм словом.

(Rodriguez. *Practice of Perfection and Christian Virtues*. - Vol. I. -P. 51-52).

Духовна щедрість

Насамперед треба зауважити, що якщо людина не буде щедрою, їй важко буде виконувати свої обов'язки; вона постійно відчуватиме внутрішній тягар; недбало виконуватиме свою роботу або перекладатиме її на інших і постаріє передчасно.

Ми мусимо виховати в собі дух не тільки бадьорий, а й щедрий. Справді, ми не маємо грошей чи маєтку, щоб могли щедро роздавати чи допомагати іншим. Але не забуваймо, що ми віддали все: не тільки матеріальні блага через обіт убожества, а й свій розум і свою волю, і все своє тіло й душу Господеві.

Через послух ми відреклися своєї волі, а через чистоту - свого тіла. Чи може бути більша щедрість людини для Бога?

Ми не сміємо повертати назад. Все, що ми віддали, це свята річ - належить Богові, й ми не маємо на неї права.

Наша любов, умертвіння, ревність не сміють зменшуватися. Наше тіло буде ставати немичним, але дух - ніколи! Наші духовні справи не сміють слабнути, бо це була б ознака, що ми не щедри щодо Бога.

Ми постійно мусимо пам'ятати, що ми є слугами Всевишнього, щоб наша душа з дня на день зростала у святості, чеснотах; ми повинні шукати спокою серця і правдивого поступу вперед.

А. спокій, і ХЮСТУП ЮЯЯгаЄ В тому, «що 'ВСМ, серцем здаси себе на волю Божу, коли не будеш шукати своєї користі ні в малій речі, ні у великій, ні в дочасності, ні у вічності».

Тож з однаковим спокоем на обличчі будеш повсякчас дякувати Богові, в щасті і біді, беручи все на одну вагу.

Ми не тільки щедро віддали все Богові, а й склали обіти, бо **через обіт добре діло стає милішим Богові.**

Завдяки обіту виявляємо Богові нашу вірність; водночас складаємо наче жертву Богові, зобов'язуючись робити добро. З обітом справа стає досконалішою, ніж без нього. Тому св. Августин каже: «Велика слава дівництва полягає не так у ньому самому, як у тому, що посвячена Богові». Завдяки обітам легше дійти до досконалості, бо Він додає сили до виконання добра, зміцнює нашу волю: така жертва миліша Богові

Просімо Господа і Пречисту Діву, щоб вони допомогли нам зробити нашу щедру жертву, складену перед престолом Господнім, і щоб ми були вірні Богові та витримали аж до кінця нашого життя.

ГРІХИ ПРОТИ ЧЕСНОТИ ЩЕДРОСТІ

Захланність

Святе Письмо говорить: «Хто любить гроші, не має їх досить; а хто любить достатки, ніякої користі з них не має. Це теж марнота. Множаться статки, множаться й ті, що їх поїдають; і яка користь тому, хто їх має, крім хіба що тієї, що дивиться на них очима? Солодкий сон робітника, чи з'їсть багато він, а чи мало; багатого ж пересит не дає йому заснути» (*Проп. 5, 9-11*). Захланний ніколи не насититься грошима.

1. Природа захланності

Захланність (лат. аугШа) означає бажання золота (св. *Исидор. П. Л. 82, 369*). Захланна людина бажає нахапати матеріальних речей, вона жадібна до багатства, грошей.

Бог створив земні блага на пожиток і допомогу людині, а не на збагачення. І людина має право набувати земні блага для утримання родини, чи в монастирі - для утримання спільноти; чи взагалі для підтримки науки, мистецтва тощо. Боже Провидіння упорядкувало все так, що поставило людину наче сторожем скарбів землі. Ті земні скарби добрі й потрібні, але стають злими та небезпечними, коли людина прив'язує до них своє серце і розум.

2. Зло може бути через:

а) **злий мотив**, коли бажається благ задля самих благ як мети;
б) **злий підхід до речей**, коли для їх придбання застосовуються заборонені засоби, наприклад, несправедливість, кривда, пошкодження свого здоров'я, слава, нахабство тощо.

Олександр Великий, коли здобув увесь тодішній світ, розплакався, бо вже не було більше що здобувати...

Захланність хоче все більше й більше. І чим більше має, тим більше хоче. Тому Святі Отці, щоб побороти цей блуд, поручають обіт убожества, щоб нічого приватного не мати (*М. Н. 34. - С. 427*).

3. Матеріальні блага можуть стати злими через їхнє зле вживання, тобто через скупість.

Скупість

1. **Скупа та людина, що надмірно ганяється за грошима й маєтками**, а зі своїх благ не хоче нічого уділити вбогим.

Скупий звичайно говорить, що він ощадливий. Заощаджує для інших, а не для себе. Скупість особливо проявляється в тому, що людина не буває вдоволена, хоч би не знати як багато мала.

Скупа людина подібна до бочки без дна, яка завжди порожня, хоч би ми її безнастанно наповнювали; або до вовка, що завжди голодний (св. *Григорій Назіанзький*). Скупа людина не лише та, що старається здобути собі щораз інші чужі блага, а й та, що ласо тримає власне добро (св. *Августин*) й нічого не дає іншій потребуючій зводі. Святий Павло каже, що скупа людина є ідолопоклонником, бо божком для неї є її гроші (*Еф. 5, 5*). Філософ Сенека навчає: «Маєш над грошима панувати, а не їм служити». Гріш має послужити нам для добра, а не для зла.

2. Скупий завжди невдоволений, жорстокий щодо ближніх і себе самого, а колись буде вічно нещасливий.

Скупість є коренем усього лиха: «А ті, що хочуть багатіти, впадають у спокусу та в тенета, і в безліч бажань безглузвих та шкідливих, що штовхають людей у прірву та погибель» (1 Тим. 6, 9).

Скупий втрачає внутрішній спокій. Він живе в безнастанному страсі, що втратить свої блага. Як міль нищить одяг, так скупість псує серце (св. Єфрем). Скупий має на продаж навіть свою душу (Сир. 10, 10). Св. Василій каже: «Жадоба до грошей наповнює ліс розбійниками, будинки - злодіями, ярмарки - ошуканством, судові зали - кривоприсягою, очі вбогих - слізьми, в'язниці - злочинцями, а пекло - засудженими. Той, хто накопичує гроші, а не дає з них нічого убогим, подібний до криниці, яка занечищається, коли не брати з неї води» (св. Василій Великий).

Юда зрадив за гроші свого Господа і Вчителя. Скільки воєн спричиняє жадоба гроша. Скільки людей загинуло через цю ваду.

3. Зло, яке походить зі скупості. Скупість відхиляє розум від Бога; усуває умертвіння і сприяє чуттєвості; занепокоює душу; робить людину гордою, нечулою, зарозумілою.

Тому Христос казав: «Не можете служити Богові й мамоні» (Лк. 16, 13). Скупий звичайно збирає майно для інших, які відтак його добро прогайнують (Сир. 14, 4). Скупих стосуються Христові слова: «Легше верблюдові пройти через вушко в голці, ніж багатому увійти в Боже Царство» (Мт. 19, 24). Скупі не успадкують Божого царства (1 Кор. 6, 10).

Виглядало б, що все вищесказане не стосується нас, бо ми (наприклад, монахи й монахині) зреклися всього, склавши обіт убожества, тому для скупості у нас немає місця. Та однак, так, як існує матеріальна скупість і захланність, так само є духовна скупість і захланність - коли ми бажаємо духовних благ тільки для себе самих.

4. Скупість у світських людей. Буває, що днями й ночами люди гарують, щоб придбати гріш і збагатитися, гарують до тієї міри, що завдають шкоди своєму здоров'ю, а то й життю і передчасно вмирають.

З іншого боку, як важко їм дати щось для Господа. Не кажемо вже про матеріальні речі (гроші, маєтки, а тим більше щоб дати сина чи дочку на посвяту Богові), а про духовні речі (наприклад,

на горілку видадуть 100 доларів, а на тацю в церкві - 25 центів). Скільки, до прикладу, годин присвячують Господеві - на молитву? Коли священик поволі й уважно править Службу Божу або каже задовгу проповідь, вони можуть демонстративно виходити з церкви, критикувати священика й публічно звертати йому увагу на те, що, мовляв, він задовго тягне. Але можуть до півночі або й поза північ дивитися телепередачі (і цього їм не забагато), або сидіти годинами на футбольних чи інших ігрищах чи гуляти й бавитися до світанку - цього також не забагато; а в неділю то вже нема про що й казати, щоб пішли до церкви.

Але коли йдеться про молитву, то як змовить по дорозі на роботу «Отче наш» і «Богородице Діво», думає, що вже дуже багато дав Богові. Такі люди дуже часто віддають Богові те, що їм непотрібне: «На тобі, небоже, що мені негоже». Коли хлопець чи дівчина добре вчиться, то нехай вчиться на лікаря, адвоката, інженера, а коли невіглас, придуркуватий, то кажуть: «Йди до монастиря». Чи це не кпини з Пана Бога?! Каїн кидав на жертвник Господеві найгірші снопи збіжжя, а Авель, навпаки, вибрав найкращу овечку, щоб пожертвувати Богові. Тому жертва Авеля була прийнята, а Каїнова - відкинена.

5. Монаша і священича скупість. Монахи, монахині та священики також деколи скупі для Бога. Повідкидали багато старовинних монаших відправ: одні скоротили, як Службу Божу, утренью, вечірню, а інші зовсім попустили, як-от полуношницю, північні відправи. І на все мають виправдання: бо такий час, бо такий дух, бо такі обставини, бо ми мусимо бути точні щодо часу.

Дуже часто скорочуються розважання, посіщення, вечірні та ранішні молитви, скорочуються реколекції: колись робили 10 днів, а тепер - тільки п'ять. У новіціятах реколекції колись робили цілий місяць. Чи ми часом не робимося заскупими для Господа Бога? Виглядає, що ми найманці, а не слуги у Господньому винограднику.

Та це те, що тільки нас особисто стосується, а що сказати про наше ставлення до ближніх? Чи ми молимося за наших ближніх? Чи ми не скупі для них матеріально й духовно? Погляньмо тільки і пригадаймо собі про добрі справи для душі й тіла, і побачимо, що ми справді скупі для них.

Дуже часто нашим поспіхом, недбальством ми подаємо поганий приклад іншим; лінуємося або не хочемо повчити молодших,

а сумних потішити - своєю наївністю й невторопністю ще більше їх засмучуємо.

Про маленьку кривду роками пам'ятаємо, гніваємося й не хочемо повністю простити. Часто чуємо такий вислів: «Я не гніваюся на нього (на неї), але не хочу з ним говорити й зустрічатися». Це свідчить про те, що така людина ще не простила своєму ближньому.

А вже найбільша і найганебніша скупість, коли ми не хочемо дати Богові те, що обіцяли. Або раз даємо, а потім відбираємо. Обіцяли Господеві йти за Ним в убожестві, чистоті й послуші, а потім нарікаємо, а що більше - забуваємо, зрікаємося того стану. Пам'ятаймо, що якщо скупо сіємо, то скупо і збиратимемо. «Якою бо мірою ви міряєте, такою й вам відміряють» (Лк. 6, 38).

6. Перемога над скупістю і захланністю. Скупість можна перемогти найчастіше даванням милостині. Добре також **розважати про убогість Христа й марність земних речей.**

Кожний блуд найлегше побороти протилежною йому чеснотою. Наша приповідка каже: «Клин клином вибивають». Так, скупість можемо побороти щедрістю й великодушністю, дати щось від себе. Пам'ятай, що ми нічого не принесли в цей світ і нічого з собою не візьмемо, крім добрих справ (1 Тим. 6, 7). У годину смерті ми все покинемо. Тому навчав святий апостол: «Замість грошей здобувай радше чесноту. Не земні блага, а чесноти становлять справжнє багатство - це ті добрі справи, які не викопують і не крадуть злодії, ані не нищать їх ні ржа, ні міль» (1 Тим. 6, 11).

(о. Ф. Шпіраго, *Католицький Народний Катехизм.* - Ч. II. - С. 369; *Royo Marin.* - *Op. cit.* - P. 402; *St. Thomas.* II-II. - P. 117).

РІВНОПРАВНІСТЬ - ЕПІКЕЯ

Що таке рівноправність, або епікея?

Рівноправність, або епікея - це чеснота, яка спонукає нас за особливих обставин правильно відступати від букви закону, щоб краще вберегти дух.

Чи, як каже св. Тома (II—II, п. 120):

Рівноправність називають деколи епікеєю (з грецької); вона пояснює думку законодавця щодо факту й обсягу застосування закону в окремих випадках. Закони повинні бути загальні; вони не можуть детально врахувати кожен момент, який може трапитися в якійсь спосіб. Законодавець має їх на думці й у намірі, що зви-

чайно трапляється. Тому в надзвичайних випадках закон, який зазвичай скерований до добра, може спричинити щось зле. Це вже частина мудрості й справедливості - правильно розтлумачити закон, який стосується окремих надзвичайних випадків, і відкрити дух закону, коли буква закону сумнівна або погано роз'яснена. Таке роз'яснення і тлумачення закону дає епікея, або рівноправність.

Епікея - це чеснота. Вона є частиною чесноти справедливості. Законодавець справді не може й не повинен передбачити всі можливі випадки, які можуть трапитися на практиці. Є випадки, коли дотримуватися букви закону буде несправедливо. «Сумма юс, сумма ін'юрія», - каже латинське прислів'я. Сам законодавець зле почувався б, якби побачив обставини свого закону.

Чеснота рівноправності каже, за яких обставин і яким способом можна відступити від букви закону, щоб не допустити несправедливості.

Ця чеснота має багато спільного з мудрістю «гноме», що допомагає чесно і справедливо розв'язати питання. Мудрість керує, а епікея - виконує.

Епікея - це чеснота, що схиляє нас відступити від нашого стислого права. Про це говорить Арістотель: «Хто не занадто наступає на право, ані на меншу частину, а радше відступає від свого права, хоч може з допомогою права наступати, той рівноправний і добрий, і цей спосіб називається рівністю, або рівноправністю» (*Етика*. - Кн. V. - С. 10 н. 6).

Поділ законів

Закон у загальному значенні - це норма поведінки, або провід в дії.

У конкретному значенні закон - це декрет того, що має авторитет для спільного добра, правильно проголошений. Розум керує формуванням, або укладенням того декрету, а воля дає йому зобов'язуючу силу.

Класифікація закону

Закони поділяються по-різному - згідно з їх природою, початком і силою, якою вони зобов'язують.

Вічний закон, або закон Божий - це вічний декрет, який наказує дотримуватися порядку природи й забороняє будь-який переступ того порядку. Цей закон існує тільки у Бога.

Природний закон - це вічний закон, даний розумним створінням через світло розуму. Цей закон наказує дотримуватися всіх наших обов'язків щодо Бога, наших ближніх і нас самих. Наприклад, ми маємо шанувати добре ім'я наших ближніх; ми мусимо зберігати наше здоров'я.

Вислів «природний закон» виключає фізичний закон у природі, тобто закони фізики, хімії, астрономії та інших наук.

Позитивний закон походить від волі законодавця й проголошений якимось видимим декретом, наприклад, листом або сказаним словом.

Позитивний закон поділяється на: Божий, церковний, цивільний.

Джерелом Божого закону є сам Бог, джерелом церковного закону - Церква, а джерелом цивільного закону є цивільна влада.

Автором **Божого позитивного закону** є сам Бог. Цей закон доведений до відома людей шляхом об'явлення: наприклад, наказ Христа щодо хрещення, Євхаристії, подружжя.

Церковний закон видає церковна влада: наприклад, про дотримання посту, закони єпархії тощо.

Цивільний закон видає цивільна влада. Він може бути муніципальний, закон штату, або федеральний: наприклад, закони про податки, торгівлю і т. д.

Людські закони, чи то цивільні, чи церковні, діляться на дві частини: **1) морально зобов'язуючі; 2) закони кари** - за переступ карають.

Морально зобов'язуючі закони стосуються нашої совісті, зобов'язують її виконати те, що наказане, або не робити того, що заборонене: наприклад, закон Великого посту.

Пенальні закони не закликають до нашої совісті, однак за їх невиконання передбачена кара: наприклад, закон про паркування, закони, які забороняють полювання. Той, хто переступає тільки пенальний закон, не поповнює гріха, однак порушник повинен понести покарання.

Але може бути пенальний закон, який промовляє до совісті, наприклад, їхати на червоне світло, бо в такому випадку людина наражає себе та інших на небезпеку каліцтва, а то й смерті.

(cf.: *Ad. Tanquerey. Synopsis Theologiae Moralis, III. - New York-Boston, 1936. - P. 590; St. Thomas. Summa Theol. II-II. - P. 120; Vermersch. Principes de Morale Sociale, I. - P. 59-61).*

III. СПОРІДНЕНІ З МУЖНІСТЮ ЧЕСНОТИ І ПРОТИЛЕЖНІ ВАДИ

ВЕЛИКОДУШНІСТЬ

Що таке великодушність?

Великодушність, яку також називаємо величчю душі, або шляхетністю характеру - це шляхетне і щире прагнення великих речей для Бога й ближніх.

Це не те саме, що амбіція, яка по своїй суті егоїстична і підштовхує нас перевищувати інших, підлещуватися владі, щоб здобути славу. Характерна риса великодушності - незацікавлене служіння.

Ця чеснота супроводжує шляхетність душі, яка має високі ідеї та несамолюбні думки, відважний дух, який не вагається жити згідно зі своїм переконанням.

Великодушність полягає не тільки у шляхетних почуттях, а й у шляхетних справах, причому в кожній сфері: при війську - у лицарських подвигах, в героїчних вчинках або у великих промислах; у цивільному житті - у великих реформах, великій індустрії, торгівлі, економічних підприємствах і т. д.; у надприродному порядку - в здобуванні великих ідеалів досконалості, у щирому прагненні побороти себе самого й підноситися щораз вище, старатися досягнути солідну чесноту і вправу в ревності різної форми. Це все виконується без страху втратити маєток, здоров'я, репутацію, а навіть саме життя.

Хто великодушний?

Великодушний той, хто з любові до Бога постійно приймає на себе надзвичайно важкі або відразливі речі.

Ця чеснота очевидна, коли ми: **не боїмося перешкод** - обіцянок, погроз, фальшивих суджень або переслідувань; **не тримаємо ненависті до наших ворогів**, а робимо їм добро; **підтримуємо спокій духу, хоч є труднощі**. Великодушність - це властива чеснота святих. **Вона прагне героїчних вчинків**, і Бог винагороджує її надзвичайними ласками.

До виняткових, тривалих, великих, важких, небезпечних або дивних для нас справ не треба підходити без попереднього знання і згоди наших настоятелів.

Якщо настоятелі покладають на нас обов'язок, що перевищує наші здібності, ми повинні покірно представити їм нашу нездібність, неспроможність. Коли вони такі наполягають, ми повинні прийняти все з надією на Божу допомогу.

Св. Василій говорить: «Великодушність - надзвичайно велика чеснота... Справді великодушна людина нехтує всіма справами тіла, будучи переконаною, що вони не заслуговують уваги порівняно з невидимим світом. Її не засмутять ніякі прикрі обставини, вона жодним терпінням не буде надто перейматися» (Гомілія на Пс. 28).

Великодушна особа ніколи не задрить, не є конкурентом чи суперником іншій людині, не почувается упокороною чи збентеженою добром іншого. Вона спокійна й невимушена у своїх справах. Вона не виконує забагато робіт, а займається тільки тими, що мають велике значення.

Вона правдомовна, щира, дещо стримана в розмові й вірна в приятні.

Вона ніколи забагато не дивує інших, не прив'язується до когось. Вона насамперед пильнує чесноту і те, що шляхетне. Малі проблеми й незгоди, які так часто трапляються і спричиняють так багато труднощів у соціальному житті, для неї не означають нічого.

Якщо хтось зробить їй кривду, вона швидко прощає і забуває. Коли має свого противника під ногами й може помститися - не мстить.

Прагне великих справ для Батьківщини і Церкви.

Вона надто не тішиться з похвал та оплесків інших, ані не засмучується їх браком. Ця чеснота дуже рідкісна, бо є запорукою високого ступеня досконалості в інших чеснотах.

Великодушність може проявлятися також у малих речах. Наприклад, вдова вкинула у скарбничку одну лепту, а Христос запевнив, що вона найбільше вкинула, бо це було все, що мала на прожиток. Треба добре зрозуміти, що великодушність завжди полягає у великих речах, але є відносною величиною. Тут дух, а не саме діло виявляє великодушність.

Краса чесноти великодушності

Чеснота великодушності важко здобувається, але вона прекрасна. Це аристократична чеснота. Вона вимагає героїзму, а героїзм - тяжкий, не зобов'язуючий, не всі бо можуть бути героями.

Однак **вона найкраща** з чеснот. Це чеснота, яка характеризувала Христа. Це чеснота, яка давала блискучий ореол великим святым і найбільшим героям. Є деякі приховані вчинки великодушності, захищені, наче скарб, які колись відкриє Всевідучий і Найвищий Суддя Бог, бо великодушна людина виконала свої дії відкрито і з любові до Нього.

Великодушність більш поширена, ніж ми думаємо. Про неї свідчить не тільки Святе Письмо, історія святих, а навіть стародавня філософія: «Велич душі, якщо її відокремити від людської спільноти, стає дикунством і жорстокістю» (*СІС. Де офф. 1, 157*).

«Для великодушного ніщо не є велике. Муж сильний та усталений перемагає навіть перемогу ворога» (*Сенека. Лист 73*).

«Міра великодушності - це не боятися людей, ані не бути відчайдушним чи зухвалим» (*Сенека. Про чесноти 4*).

«Кому властива великодушність - той не відчуває удару» (*Сенека. Про злість III, 25*). «Великодушна душа судить про великі речі; деколи вади інших бачить наче свої» (*Сенека. Лист 71*).

«Будеш великодушним, якщо не будеш бажати небезпек, наче необачний; ані не будеш боятися, наче боягуз. Бо дух ніщо не лякає, хіба докори совісті» (*Сенека. Лист 71*).

Великодушність має в собі щось Боже. Вона підносить людину понад себе саму і схиляє її бажати й чинити надзвичайні, небувалі речі, які виглядають понад людські сили. Треба радше сказати, що Бог діє через великодушного.

Чесноти, які сприяють великодушності

Довір'я - це пружина всіх справ, бо ніхто не робить нічого, якщо не має надії на успіх. Довір'я базується на визнанні власної енергії. Це не суперечить покорі, бо покора є правдою.

Певність - це друга чеснота, яка підтримує великодушного, щоб він діяв спокійно.

Християнська надія дає великодушному сильні спонуки й силу до дій. Великодушний, однак, не повинен шукати нагород та оплесків, а очікувати від Бога вічної нагороди в небі.

Любов до добра означає, що треба любити й шанувати все те, що добре і шляхетне.

Вади, які суперечать великодушності

Є чотири головні вади, які суперечать великодушності: три - через надмір, а одна - через брак.

Презумпція - припущення, самонадійність спонукає людину братися до справ або проектів, які перевищують її сили та здібності. Презумпція має свій початок в гордості й нерозумі. Вона тільки зовні виглядає як великодушність, а насправді має протилежні риси.

Св. Тома каже (II-II, п. 130):

Презумпція означає надмірне й нерозумне припущення, що людина може зробити те, що насправді є поза її силою. Оскільки презумпція суперечить здоровому глузду, вона є гріхом.

Презумпція є злом, яке суперечить великодушності. Бо великодушність - це велич розуму й намір досягнути шляхетні справи, які, попри те, що важкі, людина здатна досягнути. Але презумпція хоче досягнути з перебільшеним довір'ям до себе, а воно є поза її силами.

Амбіція схиляє людину до слави, якої не заслужила або її стан цього не вимагає.

Св. Тома навчає (II-II, п. 131):

Бажання честі чи слави добре, коли містить визнання, що те, що є шляхетне, походить від Бога, і що славу остаточно треба віддати Богові. Бажання ж слави для себе самого без того, щоб віддати її Богові, - це грішна амбіція.

Грішна амбіція суперечить чесноті великодушності, бо бажання або любов до слави, якою порядкує великодушність, виявляється через амбіцію безладдям.

Марна слава

Марна слава бажає слави й популярності безпідставно і не спрямовує їх до справжньої мети, тобто слави Божої та добра ближнього. Як головний гріх вона спричиняє багато інших гріхів, особливо непослух, самопохвалу, гіпокризію, розбрат, уперте змагання за зверхність, суперечки, сварки, впертість, незгоду й прагнення новизни.

Св. Тома навчає (II-II, п. 132):

Слава в теперішньому значенні слова означає похвалу, яку дається визначності - вищості - ексцеленції. Така похвала може походити від багатьох, кількох або однієї особи, а навіть від себе

самої. Слава ж може бути марною, коли: а) хвалиться щось, що не вартує похвали; б) похвала походить від негідної особи; в) похвала не стосується прямо чи непрямо Бога, а приписується духовному добру людини.

З цих причин слава зветься марною. Марна слава - виразний не порядок, безлад і тому гріх.

Великодушність належить до пошани, а слава є наслідком пошани; тому справжня слава належить до великодушності. Марна слава, на противагу справжній славі, є злом, що суперечить великодушності.

Можливо, що марна слава стає тяжким гріхом, але найчастіше - повсякденним. Сама по собі вона не обов'язково суперечить любові. Коли ж часом вступає у конфлікт з любов'ю, є тяжким гріхом.

Марну славу не вважають головним гріхом. Однак св. Григорій порівнює її з гордістю. Він каже, що гордість є найбільшим блудом і знаходиться в усіх гріхах, а марна слава є безпосереднім нащадком гордості, і треба її зачислити до головних гріхів.

Св. Григорій далі каже, що марна слава як головний гріх прямо постає проти послуху, є самолюбною, суперечною, впертою, конфліктною, яка пристрасно ганяється за новизною. Цей блуд св. Григорій називає «дочкою марної слави».

Якщо говоримо про марну славу, годиться сказати кілька слів про **добру славу**. Стародавні філософи казали: «Слава йде за чеснотою, як тінь за нами» (*СИС. Туск. I, 109*). «Життя коротке, а слава вічна» (*СИС. Просест. 14*). Досконалі й визначні розумом мужі надіються на славу задля своєї чесноти й подібності (*СИС. Като Майор, 18*).

А Сенека казав, що добра слава - це тінь чесноти; вона перемагає навіть непереможних (*Сенека. Лист 79*). Однак слава проходить тяжку дорогу (*Овід. IV, 3, 74*). Справжня слава має глибоке коріння (*СИС. Де офф. 11, 43*).

Пророк Варух каже: «Не віддавай своєї слави іншому» (*Вар. 2, 18*). «Пошана і слава мудрого - у його мові» (*Проп. 5, 15*).

З іншого боку, Святе Письмо застерігає, щоб людина не хвалилася: «Не хвалися завтрішнім днем, бо не знаєш, що день може вродити. Нехай вихвалює тебе інший, а не власні уста, чужий хто-небудь, - а не твої губи» (*Прин. 27, 1-2*).

СЛАВА, або ДОБРЕ ІМ'Я - це те, що люди добре про нас говорять. Протилежність славі - сором і неслава. Добре ім'я означає більше ніж багатство. Бути любленим - краще за золото й срібло

(пор.: *Прип.* 22, 1). Серед внутрішніх благ найкраще - добре ім'я (св. *Франциск Салезький*). Скільки осіб без гроша знайшли гарне становище й забезпечення на майбутнє тільки тому, що втішалися доброю славою в людей. Добре ім'я - наче джерело, з якого пливе багатство. Без слави не може бути ні вдоволення в житті, ні справжнього щастя. Як може бути вдоволений той, на кого люди дивляться з погордою. Треба зауважити, що йдеться про заслужену погорду, бо можуть погорджувати невинного. З такої погорди святі тішилися, що невинно терплять. Той, хто має повагу ближніх, більше стареться вести чесне життя, ніж той, хто її не має. Чим є шкірка для яблука, тим слава - для людини. Тому яблуко обстругують, щоб легше було з'їсти, а зловмисники відбирають славу, щоб легше було «з'їсти» людину морально. Коли шкірка не пошкоджена, яблуко перестойть цілий рік; коли ж її обстругати, яблуко гние. Подібно буває з людиною: добра слава служить їй для дотримання чесноти.

Треба дбати про добру славу. Ми повинні самі старатися придбати і втримати серед людей добру славу. Це не тільки добра рада, а й обов'язок кожного члена родини чи спільноти. Якщо хочемо, щоб наша родина чи спільнота процвітала, дбаймо про її добру славу, виконуючи добрі справи приховано і явно та обороняючи честь перед лихими людьми.

Бог хоче, щоб ми дбали і про своє добре ім'я, бо прищепив у наших серцях почуття честі й гидливості до сорому. Ми мусимо виконувати добрі справи публічно й таємно. Не чванитися самому, нехай наші справи говорять про нас. Сам Христос каже: «Ви - сіль землі... Ви - світло світу. Не може сховатись місто, що лежить на верху гори. І не запалюють світла та й не ставлять його під посудиною, лише на свічник, і воно світить усім у хаті. Так нехай світить перед людьми ваше світло, щоб вони, бачивши ваші добрі вчинки, прославляли вашого Отця, що на небі» (*Мт.* 5, 13-16). Наші добрі справи - наче милий запах (*2 Кор.* 2, 15), бо роблять нас приємними нашим ближнім. Коли публічно виконуємо добрі справи, найкраще боронимо нашу порушену честь і змушуємо до мовчанки злі язика (*1 Пт.* 2, 12). Думаймо про добре не тільки перед Богом, а й перед людьми (*2 Кор.* 8, 21). «Хай ваша доброзичливість буде всім людям відома» (*Флп.* 4, 5). «...Стримуйтеся від усякого роду лукавства» (*1 Сол.* 5, 22). З того не виходить, щоб ми виконували добрі справи, маючи намір лише подобатися людям і чекати на їхню похвалу -

це була б марна слава, бо тоді ми не могли б розраховувати на нагороду в Бога (*Мт. 6, 2-4*). Однак ми маємо право й обов'язок боронити захитану честь, навіть через суд.

Про перших християн говорили, що вони вбивають малих дітей, посипають їхнє м'ясо борошном і їдять. Християни оборонялися від таких наклепів. Отці Церкви писали оборонні проповіді, т. зв. апології, й передавали їх цісарям, доводячи, що розповсюджені поголоски абсолютно безпідставні.

Боронився і Христос, коли Йому закидали, що силою вельзевула-диявола виганяє бісів (*Мт. 12, 27*). Коли архіерейський слуга вдарив його в обличчя, Христос сказав: «Якщо я зле сказав, доведи, що воно погано. А якщо добре, то за віщо б'єш мене?» (*Ів. 18, 23*). Святий Павло також часто боронився перед Найвищою Радою, намісниками і цісарем (*Ді. 22, 25*). Не треба, однак, бути надто вразливим і з будь-якої дрібниці робити річ великої ваги. Краще прощати і зносити, ніж сваритися й нарікати. Зрештою, той, хто веде порядне життя, не потребує боятися втратити честь. Його дії говорять самі за себе.

Лише тоді, коли хтось закидає нам великі безсоромні вчинки, треба оборонятися.

Не треба, однак, запопадливо дбати про честь у людей, бо через те можемо її якраз втратити, а заодно втратити і приязнь Божу. Треба пам'ятати, що в багатьох випадках неможливо одночасно подобатися Богові й людям.

Вчення св. Василя Великого

1. Не шукати людської слави (*К. П. 36*).

Чи годиться шукати честі?

Апостол навчив нас віддавати кожному те, що йому належить: «...кому честь - честь» (*Рим. 13, 7*), але не годиться домагатися честі, коли Господь сказав: «Як можете ви вірувати, коли ви славу один від одного приймаєте, а слави, яка від самого Бога, не шукате?» (*Ів. 5, 44*). З цього виходить, що пошук слави є ознакою невіри, недостачі побожності, як сказав апостол: «Якби я ще й людям хотів подобатися, я не був би Христовим слугою» (*Гал. 1, 10*). А коли так осуджується приймання слави від людей, то ще більший осуд належить тим, хто бажає слави, якої не дає.

2. Оминати людську славу (К. П. 34).

Як уникати пожадання людської слави?

Переконанням про Божу присутність, намаганням з усіх сил догодити Богові та гарячим бажанням євангельських блаженств: бо хто ж може допустити, щоб в очах пана його зневажали для вподоби співслуги та піддавали засудженню?

3. Не робити добра для марної слави (10 М. Н. - С. 401).

Найбільше треба стерегтися марної слави, яка не стримує нас від трудів... але по трудах видирає нам вінці; вона важка для виконання... нищить чесноти... звертається до земних речей і до людської слави, й тоді несподівано роздирає всі багатства душі, основи чеснот розкидає по землі, нищить труди, що сягали до неба; бо спричиняє те, що від людей чекаємо нагороди за наші труди, коли нам треба дивитися на самого Бога і Йому довіряти наші добрі справи, і від Нього самого очікувати нагороди. А ми, вибравши працювати радше для слави людей, ніж дбати про чесноти для Господа Бога, жебраємо від них марної нагороди, похвали й так справедливо і слушно відпадаємо від Божої заплати, бо не трудимося для Бога, а стаємо наймитами людей, як казав Христос: «Вони вже мають свою нагороду» (Мт. 6, 5).

Святий отець підкреслює, що можна шукати марної слави й у витертому вбранні (К. П. 50), і розрізняє марну славу та людську увагу (К. П. 52): «Хто чванливий, а хто чоловікоугодник». Апостол каже: «Не будьмо марнославні» (Гал. 5, 26) і знов: «працюючи не задля ока, щоб подобатися людям» (Еф. 6, 6).

Чванливий той, хто робить або говорить щось для дешевої слави світу, для людей, котрі його бачать або чують; чоловікоугодний той, хто чинить за волею людей, щоб їм сподобатися, хоч те, що робить, заслуговує на неславу.

Марна слава надимається будь-якими речами. З неї походять: хвальба, хизування, гіпокрізія, лицемірство-облуда, підлабузництво.

Хвальба є тоді, коли хтось любить говорити про себе або про речі, які приносять йому славу, наприклад, про свою багату родину, про свої успіхи. Але може бути, що хтось може говорити й про свої недомагання з надією, що інші заперечуватимуть і назвуть його добрі риси.

Хизування, або показність - коли своїми рухами, поведінкою, вчинками людина бажає, щоб на неї звернули увагу.

Гіпокризія є тоді, коли людина різними способами, поведінкою намагається приховати найгірші блуди.

Лицемірство-облуда полягає в тому, що людина гарними словами або справами старається приховати від інших свої лихі наміри.

Юда поцілував Спасителя на Оливній горі, наче б він був найкращий його приятель, однак зробив це для того, щоб видати Христа (*Мт. 26, 49*).

Цар Ірод каже трьом царям: «Ідіть та розпитайтеся пильно про дитя, і коли знайдете, сповістіть мені, щоб я теж пішов йому вклонитись». А в душі думав собі: «Коли довідаюся, де є те Дитятко, накажу його вбити» (*пор.: Мт. 2, 8*). Лицесмірами є також люди, які вдають із себе дуже побожних, а насправді є безбожниками і неморальними. Таких називають облудниками. Спаситель порівнює облудників із побіленими гробами, які зверху гарні, а всередині повні кісток мертвих і всякої нечисті (*Мт. 37, 27*); також порівнює їх із хижими вовками в овечій шкурі (*Мт. 7, 15*).

Підлабузництво полягає в тому, що ми хвалимо когось в очі понад міру всупереч власному переконанню, задля якоїсь власної користі.

Цар Ірод Агриппа, який наказав ув'язнити св. Петра, був розсерджений на мешканців Тиру й Сидону. Прийшли посланці з тих міст, щоб його перепросити, а коли Ірод промовив до них, закликали, бажаючи йому сподобатися: «Це голос Бога, не людини». Втішився Ірод і загордився, але «в ту ж саму мить ангел Господній вдарив його за те, що він не віддав Богові слави. Черви пожерли його, і він помер» (*пор.: Ді. 12, 22*).

Підлабузники говорять всупереч власному переконанню. Тому Святе Письмо каже: «Вони своєю злістю царя розвеселяють, - князів обманами своїми» (*Ос. 7, 3*). Але краще рани від приятеля, ніж підступна похвала від ворога. «Ті, що закон кидають, - безбожних вихваляють» (*Прип. 28, 4*). «Мій сину! Коли тебе будуть зводити грішні, не піддавайся!» (*Прип. 1, 10*). «Насильник зводить сусіда свого і веде його на путь недобру» (*Прип. 16, 29*).

«Устами своїми сповіщає мир своєму приятелеві, а потай ставить на нього тенета» (*Яр. 9, 8*).

«Хто другого картає, здобуде з часом більше ласки, ніж той, що леститься язиком» (*Прип. 28, 23*).

«Краще, щоб мудрий скартав нас, ніж щоб дурний підлабузництвом зрадив» (*Проп. 7, 6*).

Слабкодухість - недовір'я

Якщо комусь без причини бракує довір'я до себе або через фальшиву покору, яка запобігає, щоб особа не застосовувала всі свої таланти, одержані від Бога, - то це суперечить природному закону, який спонукає людину розвиватися і вдосконалюватися, уживаючи всі таланти та енергію, які Бог їй дав. Христос скартав св. Петра, коли Петро йшов по воді й, злякавшись великої хвилі, почав тонути й крикнув: «Рятуй, Господи!»: «Маловіре, чому засумнівався?»

Недовір'я, або слабкодухість, каже св. Тома (II—II, п. 133), - це риса, що підлягає осудові. Презумпція бере на себе більше, ніж може виконати, а слабкодухість відкидає те, що може зробити. Таке недовір'я чи слабкодухість є гріхом. Ледачий слуга, котрий побоявся втратити талант, який одержав від пана, щоб ним здобути другий, закопав гріш зі страху, але був покараний за цей гріх недбалства (Мт. 25, 14-30).

ВЕЛИЧНІСТЬ

Що таке величність?

Особа великої душі й широкого серця практикують величність чи пишність - великі подвиги. **Величність спонукає особу братися до великих справ і в той же час давати велику кількість грошей на їх виконання.**

Іноді **гордість** або **амбітність** більше спонукає людину братися до таких справ, ніж чеснота. Однак, коли з того є слава Божа й добробут ближнього, це природне бажання величності унадприроднюється, і замість того, щоб постійно заощаджувати і вкладати капітал у підприємство чи в банк, ця особа великодушно дає своє багатство на розвиток мистецтва, спорудження пам'ятників, будівництво церков, лікарень, шкіл, університетів, одним словом, на все, що сприяє спільному добру. Отже, ця чеснота перемагає природну прив'язаність до грошей і прагнення подальшого збагачення.

Це знаменита чеснота, яку треба підтримувати, щоб людина чинила добро й довела, що найкращий ужиток багатства, яке дало Боже Провидіння, - наслідувати Божу щедрість і великодушність в усіх Його справах.

Вчення святого Томи (II-II, п. 134)

Слово «величність», яке взагалі вживається на означення багатії виставності, в реальності означає **робити великі речі**. В цьому буквальному значенні величність є чеснотою.

Величність означає не тільки досконалість в інших чеснотах, вона - особлива чеснота сама в собі. Бо величність має на меті особливий аспект доброти, а саме: зробити щось велике - в кількості, якості, вартості або гідності; отже, вона визначена як чеснота.

У великих зовнішніх працях величність вимагає великих грошей. Арістотель (*Етика IV, 2*) говорить, що величність, як і щедрість, не належить до ужитку всіх грошей, а тільки до більших трансакцій. У розкішних зовнішніх справах величність керує витратою грошей на складання планів; з одного боку, вона стримує любов до грошей, яка зробила б працю поверховою, недбалою, а з іншого - запобігає чистій прикрасі вистави. Тому вона слушно має високі вимоги насправді великих зовнішніх речей.

Як чеснота, величність поєднується з мужністю. І хоч величність не протиставляється небезпеці, однак зустрічається з труднощами. Вона вимагає важкої передачі, дуже багато власної посілості - майна, багато грошей.

Яка різниця між великодушністю й величністю?

Величність, або пишність-виставність - це чеснота, яка спонукає людину братися за визначні величні проекти, не боячись обсягів праці й великих видатків, пов'язаних із цими планами.

Величність відрізняється від великодушності в тому сенсі, що великодушність прямує до великого в будь-якій чесноті або матерії, тоді як величність, чи пишність, належить тільки до тих великих праць, у яких щось потрібно будувати в матеріальному сенсі, як, приміром, фундації або будівництво лікарень, університетів, церков тощо. Інакше кажучи, коли великодушність займається справами діяння, величність займається роботою або продукцією.

Величність - це чеснота, яка повинна характеризувати багатих людей, які заледве чи знайшли б кращий спосіб використати свої багатства, щоб віддати пошану Богові або тілесну працю - милосердя ближнім.

Вади, які суперечать величності

Нищість - підлість - скупість

Людина планує якусь велику справу, але стримується через гроші, бо не хоче дати стільки, скільки вартує праця. У неї бракує пропорції між видатками і працею.

Св. Тома каже (II-II, п. 135):

Величність прагне до великих речей і не стримується платити за них. Однак це не є нерозум або надмірна щедрість, бо це чеснота і тому впорядкована річ, що узгоджується з розумом. Блуд щодо цієї чесноти - дріб'язковість - нищість - скупість. Цей блуд або змагається тільки до малих речей, коли треба думати про більші, або дбає про декілька центів і відкидає шляхетні починання, які вимагали б повноти великого виконання.

Величність, якій суперечить нищість, або дріб'язковість, не є прямо протилежна цьому блудові. Бо велич стоїть між двома протилежними блудами, а саме: між нищістю і скупістю, з одного боку, і марнотратством - з другого. Скупа людина видає менше, ніж вартує її починання, а марнотратна людина видає більше, ніж вимагає її праця.

Марнотратство

Марнотратство видає більше, ніж вимагає праця. Це блуд, бо не дотримується пропорції між працею і видатками, якої вимагає розум. Видає набагато більше, ніж вимагає праця. Така людина може легко збанкрутувати, втратити свій маєток.

ТЕРПЕЛИВІСТЬ

«Хто терпен, той спасен», - вчить наша приповідка. «Без терпіння нема спасіння, бо через багато трудів нам треба увійти в царство Боже» (Ді. 14, 21).

Що таке терпеливість?

Терпеливість - це чеснота, яка допомагає нам стійко зносити всі фізичні й моральні терпіння та життєві незгоди з любові до Бога і в злуці з Христом.

Терпеливість проявляється передовсім у тому, що ми не гніваємося, не сумуємо надто, ані не скаржимося. Терпеливістю легко поборюємо всякі терпіння і спокуси.

Всі люди без винятку мають якісь терпіння. Якби вони вміли добре їх використати, були б святими.

Христос у своїх терпіннях героїчно показав, як можна бути витривалим у терпіннях. Сам Бог терпляче зносить грішників, богохульників, кривоприсяжників. Праведні Іов і Товид відзначалися

великою терпеливістю. Символом терпеливості є ягнятко. Христа порівнюють з ягнятком: «Як ягня на заріз ведено його, і він не відкриває уст своїх».

Хто терпеливий?

Терпеливим є той, хто з любові до Бога охоче зносить життєві негари. Ми повинні терпляче зносити всі життєві негари: хвороби, нещастя, поворот до гріха, важкі обов'язки нашого покликання.

Хвороби й нещастя - це насправді не зло, а навпаки - ласка. Бог зсилає їх лише для добра нашої душі. Ми повинні терпляче їх зносити й тішитися ними, як це робили святі. Не повинно нас вражати, коли з немочі робимо давні блуди; знаймо, що наша природа людська, а не ангельська. Щодо себе мусимо бути такі ж терпеливі, як і щодо ближніх (св. Франциск Салезький). Тому каже Христос, що маємо давати плід у терпінні (Лк. 8, 15).

Не треба нетерпеливитися, коли маємо забагато важких обов'язків нашого покликання. Нетерпеливість проявляється в поквпливості, а така поквпливість завжди шкодить.

Вона подібна до швидкого потоку, що все нищить і спустошує, або до бурі, що завдає великої шкоди. Спішим поволі. Треба також терпляче очікувати кінця життя і вічних розкошів (Рим. 8, 25).

Терпеливість проявляється передовсім у тому, що ми не гніваємося, не сумуємо надто, ані не скаржимося.

Не треба гніватися, бо гнів затьмарює розум і завжди веде до несправедливості (Як. 1, 20). Засліплений суддя ніколи не винесе справедливого рішення.

Не треба надто сумувати через життєві негари. Смуток допустимий, але ради Бога - за гріх, який хтось поповнив, за втрату вічного життя. Тому Христос каже: «Блаженні засмучені, бо будуть утішені» (Мт. 5, 5). Смуток світу породжує смерть (2 Кор. 7, 10) - тобто це смуток великих людей через втрату дочасних речей. Смуток не має ніякого сенсу (Сир. 30, 15).

Можна справді скаржитися в важких терпіннях тіла й душі. Сам Христос скаржився на хресті. Бог Отець скаржився деколи на грішників. Скаржився терпеливий Іов у своїх терпіннях.

Не треба, однак, переступати міри, не скаржитися на дрібниці даремно й задовго. Така скарга є ознакою самолюбства і боягузтва. Лише Богові можна жалітися на свої терпіння так багато, як хто

хоче, бо така скарга є взиванням Бога про допомогу. Христос каже нам приходити до Нього з нашими скаргами: «Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені, і я облегшу вас» (*Мт. 11, 28*). Дехто терпеливий, але хоче, щоб його потішати й жаліти в терпіннях або хвалити за терпеливість. Така терпеливість є прихованою гордістю. Коли хтось питає, не треба перебільшувати свого терпіння, а казати щиро (*о. Фр. Шпіраго. Католицький Народний Катехизм. - Частина II. - С. 361*).

Необхідність терпеливості

Терпеливість необхідна для досягнення досконалості. Святе Письмо, традиція і сам наш розум доводять це.

Нам ніколи не бракуватиме приводів до терпеливості. Деколи бути терпеливим дуже важко, і часом виглядає, що ми довше не зможемо терпіти. Мусимо пам'ятати, що ця чеснота необхідна для нас, інакше буде ще більше шкоди.

Святе Письмо підкреслює вартість терпеливої людини: «Вартіший довготерпеливий, аніж звияжець, і той, хто гнів опановує, ніж той, хто здобуває місто» (*Прип. 16, 32*).

«Хто терпеливий, той великий розум має; а хто на гнів запальний, виявляє дурноту» (*Прип. 14, 29*).

Св. Павло пише: «...в усьому виявляємо себе, як слуг Божих, у великій терпеливості, скорботах, у нуждах, у тіснотах, під ударами, в темницях, у заколотах, у трудах, у неспанні, у постах, у чистоті, у знанні, у довготерпеливості, у лагідності, у Святому Дусі, у щирій любові» (*2 Кор. 6, 4*). А ще: «Благаємо вас, брати: карайте ледачих, малодушних підбадьорюйте, підтримуйте безсилих, **супроти всіх будьте терплячі**» (*1 Сол. 5, 14*).

Треба підбадьорювати тих, хто швидко знеохочується. Як багато людей швидко втрачають відвагу. Через маленьку перешкоду втрачають віру - ні за що не хочуть братися.

Св. Павло підкреслює: **«Вам бо треба терпеливості, щоб ви, виконуючи Божу волю, одержали обітницю»** (*Євр. 10, 36*).

Терпеливість особливо необхідна настоятелям, тим, хто несе відповідальність за інших. «Терпеливий, управляє з більшою мудрістю, а нетерпеливий показує свою дурноту» (*Прип. 14, 29*), і той, хто нетерпеливий, понесе шкоду (*Прип. 19, 19*).

Традиція. Оскільки ця чеснота така необхідна, Святі Отці не переставали її поручати й застерігати. Дехто написав про неї книги, як-от Тертуліан, хоч сам був дуже нетерпеливий; св. Кипріяни, св. Августин.

Бог уділяє терпеливості. Вчення св. Василія. «Все життя праведника сповнене злиднями, до того ж ще "тісні ті двері й вузька та дорога, що веде до життя" (Мт. 7, 14); і "багато в праведника злиднів" (Пс. 34 (33), 20). Тому й апостол говорить: "Нас тиснуть звідусіль" (2 Кор. 4, 8), "через багато страждань нам треба ввійти в царство Боже" (Ді. 14, 22). Бог звільняє своїх святих від терпінь, однак не тому, що залишає їх без випробувань, а тому, що уділяє їм терпеливість. Бо якщо терпіння виробляє терпеливість, а терпеливість - досвід (Рим. 5, 3-4), то той, хто уникає терпіння, позбавляє себе випробування й досвіду. І як нікого не вінчають без противника, так і нікого не можна назвати досвідченим, хіба завдяки терпінню. Тому слова "Господь... звільнив мене від усіх моїх страхів" (Пс. 34 (33), 5) не треба розуміти так, начебто Бог дозволив їх більше зазнати, але що разом зі спокусою Він дав і силу, щоб можна було їх перенести» (Гомілія на Пс. 33, 4).

Диявол поборюється терпеливістю. Буває і таке, що на жадання лукавого Чоловіколюбця Бог висилає когось, наче великого борця, на боротьбу з ним, і **Він впокорює його гордість величезною терпеливістю своїх слуг**, як це читаємо в історії Іова. Або ж для прикладу тих, які не вміють зносити терпіння, Бог показує людей, що аж до смерті вміють зносити всі терпіння, як-от Лазар. Він, покритий ранами, мабуть, ніколи не просив багача, ніколи не нарікав на своє приниження, тому й отримав відпочинок на лоні Авраама, який зазнав лиха за життя свого... (Лк. 16, 25).

Так само й ми, приймаючи удари з рук Бога, що з любов'ю та премудрістю керує нашим життям, перш за все просимо про пізнання причин, задля яких Він дає нам хрест, а тоді й про звільнення від терпінь та про терпеливість, щоб разом із випробуванням дав нам і силу перетерпіти їх до кінця (Ш. П. 55,4 і 3).

Чернече життя вимагає терпеливості. «Не можна вважати метою побожного життя виправдання лінощів чи втечу від праці. Навпаки, чернече життя є нагодою до безнастанної боротьби й важкої праці, як і терпеливості в прикростях. І ми мусимо мати відвагу колись

сказати: "...у праці та втомі, в недосипаннях часто, у голоді та спразі"» (2 Кор. 11, 27/ШП. 37, 1).

Терпеливість дає досвід, як переносити терпіння і прикροці. «Хоробрий борець, що раз ступив на поле змагань побожності, мусить мужньо переносити удари противника в надії на вінець слави. Ті, хто звик на ігрищах до атлетичної праці, не падають духом від болю ударів, а йдуть прямо на противника, бажаючи стати переможцями. Так само якщо побожну людину перестриває щось прикре, воно не порушує її спокою, бо утиск виробляє терпеливість, терпеливість дає досвід, а досвід - надію. Надія ж не засоромить!» (Рим. 5, 3-5). Тому в іншому місці той самий апостол нагадує, щоб ми були «веселі в надії, в горі терпеливі» (Рим. 12, 12). Отож надія робить те, що радість раз у раз гостює в душі праведного...

«А коли трапиться тобі щось прикре, не дай вивести себе з рівноваги, тим більше, що ти вже був до цього готовий. Далі, **необхідно полегшувати собі тяжке становище надією на майбутні речі.** Як ті, в кого слабкі очі, відвертають свій зір від яскравих предметів і залюбки споглядають на зелень і квіти, так і душа не повинна дивитися лише на сумні речі, ані займатися своїми злиднями, а слід їй підносити свої очі до роздумування над справжніми благами. Якщо завжди маєш на думці Бога, **надія на нагороду тамує твої життєві прикροці,** то зможеш "завжди радіти". Може, хтось зранив твою славу? Тоді звертай увагу на славу, яка чекає тебе в небі за твою терпеливість. Зробили тобі кривду? Оглядай небесні багатства і той скарб, який ти собі приготував своїми добрими вчинками. Прогнали тебе з батьківщини? Небесний Єрусалим - для тебе батьківщина!» (Гомілія про подяку, 3і 7).

Терпінням Бог випробовує нас, і ми сплачуємо свої гріхи. «Я бажаю, щоб ви мали таку саму розраду й заохотились твердою надією на втіху, могли під цю пору терпляче зносити свої турботи. Може бути, що ми терпінням сплачуємо свій борг за гріхи. В такому разі наші рани збережуть нас від майбутнього Божого гніву. Може бути й таке, що Бог такими допустами хоче випробувати нашу святість. В такому разі Суддя не дозволить спокутувати нас понад наші сили, але дасть нам, як нагороду за перенесені вже терпіння, вінок терпеливості й надії...»

Отож у боротьбі за нашу праведність не знеохочуймося, не покидаймо з безнадії вже початої праці. Пам'ятаймо, що сила духу прояв-

ллеться не в одному тільки відважному вчинку чи в короткотривалих зусиллях.

«Бог, що випробовує наші серця, хоче, щоб ми досягнули вінок праведності після тривалої боротьби. Тому хай не тривожиться ваше серце, а сила вашої віри хай буде непохитною, бо скоро прийде Помічник. Він прийде й не забариться!» (Лист 140, 1, П. Г. 32, 585).

«Чим піч є для золота (Прим. 17, 3; 27, 21), тим терпіння, перенесене з надією на Бога, є для тих, що вправляються в чесноті» (Лист 45 (183) Сенаторам. ВЛВ. - С. 155).

Провидіння Боже керує всім. «Наші справи не діються без Провидіння, як про те ми навчилися з Євангелія, в якому написано, що навіть горобчик не впаде без волі нашого Отця (Мт. 10, 29). Отже, якщо щось стається, воно стається з волі нашого Творця. Хто ж може протиставитися тій Божій волі?.. Не міряй терпіння ним самим, бо, так узятє, воно здається нестерпним; тільки треба його брати у відношенні до всіх людей. І з цього зачерпнемо розраду в горі» (Лист до Нектарієвої жінки, 4/6).

За терпіння Бог дає великі вінки слави. «Хто вмє в сприятливий час подати нашій душі відповідну міру, а в прикрошах - усвідомити її завдання людини; крім того, пригадати нам і те, що ми бачили, що чули, а саме: **наше життя сповнене терпінь** та прикладів аж надмірного нещастя; понад усе ж, що є Божя заповідь, щоб ті, які увірували в Христа, задля надії на воскресіння не сумували над померлими, **бо за велику терпеливість великі вінки слави пригтовлені в Судді.** Якби ми були розважливими у цьому, то таким чином швидко досягнули б, бодай у якійсь мірі, злагіднення нашого горя... Мали б переконання, що хоч причини Божих заряджень приховані від нас, однак нам слід у кожному випадку приймати те, що Бог у своїй мудрості й любові щодо нас розпорядив, хоча б це було й прикре. Він сам знає, як розподіляти кожному, що корисне для людини і чому Він має покласти нам у житті неоднакові межі. Так, є якась нерозгадана людьми причина, чому одні відходять звідси швидше, а інші залишаються в цьому прикрому житті на довше терпіння. Тож ми повинні цінувати Його любов до нас, людей, а не обурюватися» (Лист до Нектарія, 3/5).

Вчення св. Томи Аквінського (II-II, п. 136)

Терпеливість - це чеснота, яка допомагає людині зносити зло, що спричиняє їй смуток і старається зламати її дух. Св. Августин (*Про терпеливість I*) каже, що терпеливість - це чеснота і великий дар Божий.

Щоб оцінити реальну вартість чеснот, ми кажемо, передовсім, що ті чесноти, які спонукають людину робити добро, більші, ніж ті, які схиляють її до уникнення зла. Серед чеснот, які схиляють людину уникати зла, більші ті, які контролюють найбільші та найважливіші пориви до зла. З огляду на це бачимо, що терпеливість не є найбільшою чеснотою. Терпеливість йде після теологічних і кардинальних чеснот.

Терпеливість як чеснота приходить з надприродної любові, тобто з ласки і приязні Бога. Ми говоримо, очевидно, про надприродну терпеливість. Терпеливість можлива тільки тоді, коли душа любить щось добре досить сильною любов'ю, так що може зносити зло, котре з усіх сил напірає. Терпеливість не може бути досконалою чеснотою, хіба що «любов Бога є понад усе», є її центром і суттю.

Терпеливість як терпіння «з безтурботним розумом, злом, яке завдали інші» - це чеснота, пристосована до мужності, і зветься чеснотою мужності.

Терпеливістю ми зносимо тяжкі досвіди життя. Ми зносимо довготривалі терпіння або люту ненависть, довготривале зло. В обох чеснотах наше сильне і постійне старання виявляє постійність. Тому довготерпіння і постійність мають багато спільного з терпеливістю. Однак вони з нею не ототожнюються.

Розум доводить, що прикрощі життя - це справедливі карі і смуток, які завдають душі великої шкоди.

Прикрощі життя - справедливі карі. Через те, що наші прародичі полюбили заборонені приємності, вони втратили для себе самих і всього людського роду радість раю. Годиться, щоб терпеливістю і знесенням зла в людському житті люди сплачували свої борги, повернули втрачене щастя та спокутували за злі вчинки.

Смуток завдає душі великої шкоди. Ніщо так не перешкоджає розумові й не стримує волю від чинення добра, як смуток. В час важкого переживання людина потребує чесноти, яка усунула б цей шкідливий смуток, втримала б розум ясным та уважним, а волю - готовою до вправи в чеснотах. Така чеснота - терпеливість.

Користі з терпеливості

Св. Василій К&Жа

Терпінням сплачуємо гріхи (*Лист 140, П. Г. 32, 385*).

Терпінням поборюємо диявола (*Ш. П. 55, 4 і 3; Лист 45*).

Терпеливість дає досвід (*Гом. про подяку, 3 і 7*).

Терпінням Бог нас випробовує (*Гом. на Пс. 33, 4*).

За великі терпіння Бог дає великі вінці (*Лист до Нектарія 3, 5*).

Св. Бонавентура говорить подібно: терпіння очищає гріхи; терпіння вберігає від гордості; терпеливість збагачує заслуги.

Отець Франц Шпіраго пише: терпеливістю легко долаємо всілякі випробування і спокуси.

Коли терпеливо зносимо дрібниці, дістаємо відвагу й силу до великих речей. Лише терпеливістю осягнув Іов таку чудову витривалість у терпіннях. Терпеливий тішиться такою силою, як святі мученики. «Якщо завжди будемо терпеливими, можемо стати мучениками без меча» (*св. Григорій Великий*). **Терпеливість - це корінь; сторож усіх чеснот**, бо при кожній добрій справі зустрічаємо перешкоди, які можемо побороти лише великою терпеливістю. Той, хто має чесноту терпеливості, більший від того, що робить чудеса (*св. Григорій Великий*).

Терпеливість застерігає нас від гріха. Ісус Христос каже: «Вашим стражданням ви спасете душі свої» (*Лк. 21, 19*). А оскільки з терпеливістю поєднуються вже дочасні втіхи, то кажемо, що хто терпеливий, той щасливий (*Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 362*).

Для чого потрібно практикувати терпеливість?

1. За наші минулі гріхи й блуди.
2. Тому, що ми заслужили вічне прокляття, що є найбільшою карою за гріхи.
3. З надією на небо: «Бо те, що одну мить триває, - наше легке горе - готує нам понад усяку міру вічну ваготу слави» (*2 Кор. 4, 17*).
4. Христос навчав терпеливості (*св. Кипріян*): терпів Юду до кінця; їв зі своїм ворогом; перетерпів насмішки, кепкування, неславу від фарисеїв; Суддя-Бог став перед земним суддею - Пилатом.
5. Терпеливість стримує гнів та язик, щоб не говорив непотрібного; контролює наш розум, зберігає мир, спрямовує нас на дорозі, як служити Богові (*св. Кипріян*).

6. Допомагає прощати братові провини, не тільки сім разів, але сім разів по сім.

7. Вправляючись у терпеливості, відкриєш надію... джерело всякого добра (св. Єфрем).

8. Терпіння рятує: добрий розбійник терпляче прийняв страждання і врятувався, а другий був нетерпеливий і пропав (св. Альфонс).

9. Терпіння є ласкою, що доводить історія Йосипа Єгипетського.

10. Без терпіння нема спасіння, бо через багато трудів треба нам увійти до Царства Божого (Ді. 14, 21).

11. Терпіти, - каже св. Франциск Салезький, - це єдина добра річ, яку ми можемо зробити у світі... одна унція терпеливості вартує фунта дії.

Ступені терпеливості

Перший ступінь - спочатку приймаються терпіння тому, що вони походять від Бога, приймаються без нарікання, без спротиву, з надією на небесну нагороду. Вони приймаються як покута за гріхи, щоб очистити серце. Тому стараємося контролювати смуток і духовне пригноблення. Ми приймаємо терпіння, хоч наша природа їх не сприймає, підпорядковуємося Божій волі (Мт. 26, 39).

Другий ступінь полягає в тому, що ми охоче приймаємо терпіння в злуці з Христом, щоб уподібнитися до Нього. Душа згідна наслідувати Христа від ясел аж на Голгофу. Вона розважає над Ним, хвалить Його і виявляє Йому свою любов.

Св. Петро каже: «Тому, отже, що Христос страждав тілом, ви теж озбройтеся тією самою думкою» (1 Пт. 4, 1). Св. Павло твердить: «Я - розп'ятий з Христом» (Гал. 2, 19). Христос казав: «Блаженні переслідувані за правду» (Мт. 5, 10-12). Але пам'ятаймо: «якщо ми страждаємо разом із ним, щоб разом з ним і прославитися» (Рим. 8, 17).

Третій ступінь терпеливості полягає в тому, що ми бажаємо і любимо терпіння, зносимо їх, щоб прославити Бога і для власного освячення. Це ступінь досконалих душ.

Чи можна просити терпіння?

Терпіння просити можна, але не бажано. Є різні характери, які можуть щось робити під впливом емоцій, а потім про це шкодують.

Саме співжиття з нашими ближніми дає нам нагоду до терпіння - їхні характер, темперамент. Дехто, наприклад, дуже впертий, незносний, чутливий, нетерплячий, непостійний, мінливий, сумний, набундючений, меланхолійний, повільний, нерішучий... Щоб мирно обходитися з усіма цими характерами, треба бути справді терпеливою людиною.

Найгірше бути терпеливим зі злобною людиною або людиною злої волі - з ними дуже важко жити. Або жити з людиною, яка вдає твого приятеля, а насправді є ворогом.

(cf.: *Ad. Tanquerey. The Spiritual Life. -P. 512-514; A. Benigar. - Op. cit. - P. 939-941*).

Інші автори подають п'ять ступенів терпеливості:

1. Перший ступінь - ігнорування без нарікання, або нетерплячість щодо хрестів-терпінь, які Бог на нас зсилає чи дозволяє, щоб прийшли до нас.

2. Другий ступінь - байдужість до прикrostі чи горя, без смутку чи меланхолії, які іноді поєднані з чистим ігноруванням.

3. Третій ступінь - прийняття своїх хрестів з любові до Бога.

4. Четвертий ступінь - повна і цілковита радість, коли ми дякуємо Богові, що удостоїлися брати участь у тайні Христа.

5. П'ятий ступінь - Христа ради юродиві, які бажають радше терпіти, ніж мати приємність, і тішаться чи то з зовнішніх, чи внутрішніх терпінь, що уподібнюються до Христа. Як св. Тереза казала: «Терпіти або вмерти».

(cf.: *Spiritual Theology // by Jordan Aumanni. - Westminster, Mariland, 1987. - P. 309; The Theology of Christian Perfection // by Antonio Royo Marin O. P. - New York, 1962. - P. 409; Naval. - Op. cit. - P. 608*).

Мотиви терпеливості

Головні мотиви терпеливості:

1. Згідність із волею Божою; Бог знає краще, ніж ми, що для нас добре, тому деколи зсилає нам терпіння і неспокої.

2. Згадка про терпіння Ісуса Христа й Марії - незрівнянні взірці терпеливості; щире бажання їх наслідувати.

3. Потреба вільного і серйозного прийняття терпіння за вчинені нами гріхи, щоб винагородити за недозволені приємності та задоволення, яких ми допускалися в наших гріхах.

4. Необхідність співпраці з Христом, зносячи наші терпіння в злуці з Ним, щоб доповнити те, чого бракує в Його стражданнях, як каже св. Павло: «Тепер я радію стражданнями за вас і доповняю на моїм тілі те, чого ще бракує скорботам Христовим для його тіла, що ним є Церква» (Кол. 1, 24).

5. Короткий погляд на вічну щасливість, яка чекає нас, якщо ми знаємо, як терпіти. Терпіння минаються, але плоди терпіння, які освячують наші страждання, не минуться ніколи, (cf.: *Royo Marin. - Op. cit. - P. 409; A. Benigar. - Op. cit. - P. 931-943; Jordan Aumann. - Op. cit. - P. 309*).

Визначність терпеливості

Визначність терпеливості випливає з її гідності, люб'язності, спокою та постійності.

Гідність терпеливості

Гідність терпеливості випливає з її ставлення до любові. Християнська терпеливість невіддільна від надприродної любові, з якої зроджується і якою багатіє. Терпеливість, зі свого боку, живить і збільшує любов. Вправління однієї допомагає вправлянню іншої.

Люб'язність терпеливості

Терпеливість мила, приємна - гарна. Оскільки терпеливість походить з любові, вона сама стає добрим запахом любові. Той, хто чутливий на любов, лагідні звичаї і розмови, стає улюбленим. Тому приємно розмовляти з терпеливою людиною: її ніхто легко не образить. Так само, як той, хто несе троянди, лілії і фіалки, сам переповнюється їхнім запахом, так і той, хто спілкується з терпеливим, сам з часом стає лагідним і терпеливим. Наша приповідка вчить: «З ким поведешся, від того й наберешся».

Терпеливість нездоланна

Нетерпляча людина легко втрачає душевну рівновагу і стає або нервовою, або впертою, або чудернацькою. Терпеливий далекий від таких душевних почувань. Якщо хтось дивиться на нього косим оком, ображає поганими словами, злостиво або гордовито ставиться

до нього, він не бентежиться, не засмучується, не відступає від добра, не схиляється до зла. Тому його можна порівняти зі сталлю, з тією, однак, різницею, що сталь точить сталь, а терпеливий удосконалюється завдяки своєму візаві.

Терпеливість постійна

Оскільки терпеливість робить людину вільною і незламною перед невпорядкованими пристрастями, вона уподібнює її до Бога, «...в якого нема ані зміни, ані тіні переміни» (*Як. 1, 17*). Ця подібність виявляється в манерах людини: спокої, погідності, тихості, рівновазі. Це викликає до терпеливої людини повагу. В прикроцях, зворушеннях, переслідуванні, болях терпелива людина завжди однакова і постійна.

Зі сказаного ясно випливає, що терпеливість удосконалює людину, її сили і снаги. Тому Святе Письмо застерігає: «Уважайте за найвищу радість, мої брати, коли підлягаєте різноманітним спокусам. Ви знаєте, що іспит вашої віри виробляє витривалість, за витривалістю ж нехай слідом іде чин досконалий, щоб ви були досконалі та бездоганні й щоб нічого вам не бракувало» (*Як. 1, 2-4*).

(*сі.: А. Benigar. - Ор. сії. - Р. 938-939*).

Хто справді досконалий в терпеливості?

Каже «Наслідування Христа»: «Немудра та думка, яка не зважає ані на чесноту терпеливості, ані на те, хто буде її вінцем вінчати, але більше бере до уваги людей і ті образи, якими її образили.

Не той справді терпеливий, хто лиш стільки хоче терпіти, скільки йому подобається, і кому йому хочеться стерпіти.

Але справді терпелива людина не зважає, хто займає її: чи старшина її, чи рівня, чи хтось нижчий, чи добрий і праведний чоловік, чи лукавий і ледащо.

Для неї немає значення хто, де і як робить їй прикрість, вона все вдячно приймає з рук Божих і вважає великою користю для себе.

Бо в Бога ніщо не може минутися без заслуги, хоч би яка незначна була прикрість, яку перетерпілося Бога ради.

Так будь готовий до боротьби, коли хочеш перемогти.

Без боротьби не зможеш здобути нагороди за терпеливість. Якщо ж не хочеш терпіти, зрікаєшся вінця слави.

Але коли бажаєш мати вінець, борися мужньо, зноси все терпеливо.
Без праці немає дороги до відпочинку, а без боротьби не здобудеш перемоги (*Наслідування Христа. - Кн. III. - Гл. 19*).

Фальшива терпеливість

Уперта терпеливість

Уперту терпеливість легко пізнати, коли дивимось на осла: він не хоче тягнути, його б'ють, він терпить, але не піддається. Це радше упертість. Приймає біль несвідомо (осел не має розуму, але його болить - відчуває, однак не піддається). Так деколи людина хоч терпить, але вперто стоїть на своєму.

Злочинна терпеливість

Щоб робити зло, такі люди багато терплять. І злочинці переносять біль і страх нерідко із завзяттям і скаженістю, якої не знаходимо у тих, хто робить добро.

Злодій, убивця, месник, розпусник переносить багато трудів і небезпек, щоб задовольнити свої пристрасті, як каже св. Августин: «Скільки терплять за фальшиві багатства, славу та інші речі» (*Про покору, 3*).

Терпеливість стоїків

Такі люди показують свою незворушність - ніщо не може їх збити зі шляху. Вони називають це «sapiens doloris» - мудре перенесення болю. Світські люди дуже хваляться цим. Римляни казали: «Діяти і терпіти - це частина римлянина».

Цинічна терпеливість

Цинік насміхається з терпіння, як і з добра. Його слова простацькі. Він показує гримаси на обличчі, що подібне до насмішки з того, хто терпить; мовляв, я не переймаюся тим, що ти мені зробиш?

Користолюбна терпеливість

Часто вживають вираз «Per aspera ad astra» - «Крізь терни до зірок», тобто витривалість усе долає. Або «Як солодко і гідно вмирати за батьківщину». «У праці спочинок».

Не заперечуємо вартості цих висловів, бо навіть Святе Письмо каже: «Хто в труді сіє - збирає в радості». Однак треба звернути терпеливість до вищої мети життя, тобто життя і спасіння вічного, бо інакше наша терпеливість буде відтята напівдорозі. Треба терпіти з любові до Бога і ближнього.

Фатальна терпеливість

Це терпеливість призначена - вона суто пасивна, яка піддається терпінню, що вже призначене для неї згори. Це терпіння факіра. Фатальна терпеливість часто призводить до розпуки.

Садистська терпеливість

Така терпеливість бажає болю для іншого, наприклад, у концентраційному таборі наглядчачі мучать в'язнів і насміхаються з цього. Це дегенерація - збочення, яке тортує іншого з приємністю.

Довготерпеливість

Згідно з навчанням св. Томи **довготерпеливість - це чеснота, яка заохочує людину дбати про якесь добро, яке далеко.**

«Терпеливістю зносимо тяжкі прикрощі життя. Ми зносимо довготривалість зла. В обох випадках наше сильне і постійне старання виявляє сталість. Тому довготерпіння і сталість мають багато спільного з терпеливістю. Однак вони не зовсім однакові - вони не ототожнюються» (II—II, п. 136 а 5).

Тут ідеться про досягнення якоїсь мети, яка вимагає тривалого часу. Св. Тома пояснює причини злуки довготерпеливості й чесноти терпеливості: 1) терпеливість, як і мужність, зносить якесь зло заради добра, і якщо добро очікуване тільки в короткому часі, то витривалість легка; коли ж добро відтягається на довший час, тоді важча; 2) відкладене добро, якого ми бажаємо з природи, викликає жаль. Тому довготерпеливість і постійність замикаються в терпеливості так довго, що відкладання очікуваного добра (довготривалість) і старання виконати добро (постійність) можна вважати двома аспектами тяжкого зла.

ВИТРИВАЛІСТЬ

Що таке чеснота витривалості?

Чеснота витривалості схиляє нас витримати у виконанні добра попри чималі труднощі.

Щоб бути непорушним і рішучим у виконанні чеснот щодня, вимагається дух мужності, який дає ця чеснота. **Всі чесноти потребують допомоги чесноти витривалості**, бо без неї жодна чеснота не може ні зберегтися, ані вправлятися впродовж тривалого часу, жодна чеснота остаточно не дійде до досконалості. Хоч кожна чеснота, за визначенням, є звичкою діяння, яку важко усунути, і тому вона сама по собі настирлива, завзята і постійна якість. Особлива трудність виявляється тоді, коли ми довго і вірно виконуємо певну чесноту, що також вимагає особливої чесноти витривалості. Тож ми бачимо, як одна чеснота допомагає іншій.

Вчення св. Томи (II-II, п. 137)

Витривалість - це чеснота, яка спонукає особу міцно дотримуватися наміченого добра, не забуваючи про мету.

Витривалість є чеснотою мужності.

Постійність і витривалість узгоджуються. Однак вони не є однако-вими чеснотами. **Постійність** сильно протистоїть зовнішньому натиску в практикуванні чеснот; **витривалість** стоїть сильно проти втоми (виснаження), коли дбає про саму чесноту.

Витривалість, як надприродна чеснота, **вимагає ласки**. А як акт «витримання до кінця в Христі» витривалість - це особливий дар Божий.

Чеснота витривалості, навіть удосконалена, вимагає особливої Божої ласки, яку теологи називають ласкою остаточного витримання. Як каже Тридентський Собор (*Сесія VI, кан. 22, про оправдання; Денцінгер, 832*), «якби хтось казав, що той, хто оправданий, може без особливої Божої помочі чи то витримати в праведності, чи з цією поміччю не міг би витримати, нехай буде виклятий».

«Хто витримає до кінця, спасенний буде».

Життя складається з акцій і пасій. Чеснота, що допомагає нам в акціях діяння і терпіння, - це завзяття. До завзяття приєднуються чотири чесноти: дві визначаються в дії, а дві - у терпінні.

Щоб побороти труднощі в праці, нам допомагає **чеснота витривалості**.

Інакше кажучи, праця, яку людина постійно виконує, належить до витривалості (св. Тома, II-II, п. 136, 5). **Постійність** у виконанні доброго діла є чеснотою. Триматися спокійно, коли відбувається щось погане, не нервувати чи злитися означає бути терпеливим; продовжувати постійно чинити добро означає бути великодушним.

Отже, витривалість, постійність, терпеливість і великодушність - це найкраща зброя проти труднощів у житті. З ними ми можемо все перенести.

Бачимо, що витривалість і постійність - наче дві сестри, які прагнуть до однієї мети, тобто до постійності у виконанні дії; витривалість диктує нашій силі не переривати дію - діло, а постійність підтримує її. Витривалість і постійність мають ту саму ціль... тобто послідовно виконувати добро (св. Тома, II-II, п. 137, 3).

Необхідність витривалості

Немає чесноти без витривалості. Чеснота, яка занепадає, не є чеснотою. Чеснота - це постійність, витривалість у виконанні добрих справ. Якщо немає постійності, то це тільки поодинокі акти добрих справ, а не чеснота. Щоб була чеснота, мусить бути звичка виконувати добрі діла. Щоб набути таку звичку, потрібна витривалість.

Тому витривалість входить до складу кожної чесноти як її постійний складник. Є справи, які вимагають багато зусиль, інші вимагають менше. Мучеництво, наприклад, вимагає великої сили духу. Однак, не можна стати мучеником без витривалості. Один із сорока севастьянських мучеників не витримав і вийшов з води. Вояк, який сторожив, побачивши це, сам вліз за нього у воду і став мучеником.

Дуже часто буває, що коли послаблюється чеснота, її місце займає блуд-гріх. Неможливо чинити добро, не борючись зі злом.

Переставши боротися зі злом, ми не тільки стаємо байдужими, а й програємо битву. Відтак непостійність, легковажість і гріх перебирають терен бою. Тоді людина занедбує свої обов'язки.

Ба більше, **деякі акції пов'язані між собою, наче ланки ланцюга.** Якщо ми перервемо тільки одну ланку в ланцюзі, він розпадеться.

Найбільш важкою є акція вічного спасіння. Тут ніколи не можна легковажити, коли йдеться про остаточне витримання в добрі.

Загалом моральне життя має іноді занепади, але й піднесення; є гріх, але є і покута; є смерть, але є воскресіння.

Найважливіше, щоб добре закінчити. Однак треба пам'ятати, що **усім необхідна ласка Божя**. Ми ніколи не сміємо знеохочуватися, а постійно й настирливо просити, як жінка-ханаанянка просила видужання дочки. Вона просила Христа: «Змилуйся надо мною, Господи, Сину Давида! Біс мучить мою дочку страшенно!" Він же не озвався до неї і словом. Тут приступили його учні й почали просити: "Відпусти її, бо кричить за нами". А він у відповідь промовив: "Я посланий лише до загблих овець дому Ізраїля". Та ж підійшла і, вклонившись йому в ноги, каже: "Господи, допоможи мені!" Він відповів їй: "Не личить брати хліб у дітей і кидати щенятам". А вона каже: "Так, Господи! Але й щенята їдять кришки, що падають зо столу в панів їхніх". Тоді відповів їй Ісус: "О жінко, велика твоя віра! Хай тобі буде, як бажаєш!" І видужала її дочка від тієї години» (*Мт. 15, 21-28*).

Бачимо, що ця жінка була витривалою: вона біжить, кричить, підбігає, кланяється і знову просить, не ображається, що Христос порівняв її дочку зі щенятами, але покірно і витривало далі просить.

Чому необхідна витривалість у доброму?

Витривалість у доброму необхідна: щоб здобути солідну чесноту і виконати працю, яка подобається Богові; щоб досягнути вічного щастя.

«Ніхто, що поклав руку на плуг і озирається назад, не здатний до Царства Божого» (*Лк. 9, 62*).

«Вас ненавидітимуть усі за мое ім'я, але хто витриває до кінця, той спасеться» (*Мт. 10, 22*).

«Будь вірний до смерти, і дам тобі вінець життя» (*Од. 2, 10*).

«Отож, мої любі брати, будьте тверді, непохитні, визначайтесь у ділі Господнім повсякчасно та знайте, що труд ваш у Господі не марний» (*1 Кор. 15, 58*).

Св. Єронім у листі 10-му каже: «Християнин не повинен питати про початок, але про кінець. Павло зле почав, але добре скінчив. Юда похвально почав, але зле закінчив - зрадив Христа».

Ми повинні витримати не тільки у практиках, які нас зобов'язують, а й у всіх добрих справах, які ми почали, а особливо: в чесній, чемній та шляхетній поведінці; тих практиках, чеснотах і молитвах, завдяки яким ми вільно піднялися».

Св. Бернард каже: «Без витривалості ані той, хто воює, ані переможець не дістане вінця; запал - це звичка сили чеснот, пожива заслуг, посередник нагороди, сестра мудрості, дочка постійності, непохитності, приятелька миру, спосіб приязні, зв'язок єдності, забороло святості. Забери витривалість - і тоді навіть слухняність не має заслуги, ані добродійство - ласки, ані мужність - похвали, бо не той, хто почав, а той, хто витримав до кінця, буде спасений» (*Лист 2*).

«Витривалість - єдина дочка найвищого Царя, мета чесноти і її завершення, склад усього добра і сила, без якої ніхто не побачить Бога» (*Там же*).

А Сенека часто повторював: «Треба витримати, і пильно додавати сили, поки є добра думка і добра воля» (*Сенека, Лист 16*).

Звички, які колись були добрими, але з плином часу стали безцільними, шкідливими для здоров'я, такими, що стримують наш поступ у досконалості, треба облишити. Ми повинні бути уважними, щоб не стати ледачими у прагненні до самовдосконалення або жертви.

Вади, протилежні витривалості

Протилежним блудом до витривалості є **м'якість і розніжнення**, або, як кажуть, **жіноча вдача**, яка знеохочується під зусиллям втримати чесноту, навіть коли натиск легкий.

Розніжнення, чи жіноча вдача, не має радості з добра і швидко знеохочується.

Також протилежним блудом до витривалості є **впертість, свавільність, сварливість**. Такі люди хочуть у всьому бачити свою власну думку, а не те, що правильне, а також хочуть упокорити й перемогти своїх противників. Якщо розніженості бракує витривалості, то свавільність або впертість іде вперед витривало і грішить надміру. Цицерон каже, що свавільність чи впертість такі щодо витривалості, як насильство - щодо релігії.

ПОСТІЙНІСТЬ

Постійність має відношення до витривалості, але відрізняється від неї тим, що треба перемогти особливі труднощі.

Суть витривалості полягає в тому, що вона дає **твердість-мі дні стійкість** і силу духу в боротьбі з труднощами сприяючи продовженню чеснотливого життя.

Постійність зміцнює душу проти труднощів, які походять з якої-небудь зовнішньої перепони, як, наприклад, вплив злого прикладу або особливої спокуси ззовні.

Витривалість, каже св. Тома (II-II, п. 137 а 3), попереджує поспіх як частина мужності, бо трудність, яка втручається в продовження акту, є більш внутрішньою до акту чесноти, ніж та, що виникає із зовнішніх перешкод.

Хто постійний-певний-непохитний? Постійний той, хто з непохитним наміром дотримується того, що знають розум і совість, що це добре і корисне. Ця певність-непохитність вказує на визначність характеру.

Блуди, які суперечать постійності: несталість-непостійність, упертість.

Несталість-непостійність призводить до того, що людина припиняє практикувати чесноту, як тільки зустрічає якусь перепону. Тут є своєрідна м'якість і несталість, або ж мінливість непостійних осіб. Це схильність перестати дбати про добро, важке до досягнення, як, наприклад, у виконванні чесноти. Це особливо проявляється в осіб жіночої вдачі - розніжнених, бо вони особливо прив'язані до приємностей і як тільки їх забракне в якійсь активності, їхнім першим імпульсом є покинути акцію.

Св. Тома, говорячи про причини жіночої вдачі, робить цікаві зауваження: «Розніжнення, чи пак, жіноча вдача має подвійне походження: перше - через звичку, бо коли людина звикає до приємностей, їй тяжче стерпіти, що їх нема; друге - через природне налаштування, бо її розум менш витривалий через її слабкий темперамент. У цей спосіб порівнюють жінку з чоловіком... і тому про тих, хто реагує по-жіночому, кажуть, що вони розніжені, м'які, або жіночої вдачі» (II-II, п. 138 а 1). Але Каєтан, пояснюючи це, зауважує, що треба брати до уваги темперамент і звички, бо те, що в одного було б блудом несталості, або розніжнення, не конче буде у іншого. Наприклад, те, що було б надмірним напоєм для одного, може бути помірним для іншого.

Хто грішить непостійністю? Непостійністю грішить той, хто без достатньої причини дозволяє собі відвернутися від добра і спокусити себе до протилежної дороги думок і вчинків.

Ми не можемо дозволити собі відсторонюватися від добра через злі пристрасті, особливі труднощі, опозицію інших чи злий приклад.

Чому треба уникати несталості? Ми повинні уникати несталості чи непостійності, бо: це негідне особи, яка наділена розумом і вірою; це легко веде до поганих звичок і загалом до вічної загибелі.

Це можна пояснити прислів'ям: «Починаємо маленькими речами, а закінчуємо великими». Несталість веде до втрати нашого релігійного покликання або навіть втрати віри: це справді жалю гідне.

«Певними, як сонце, є мудрість і побожний розум. Місяць і дурень постійно змінюються» (*Проп. 27, 12*).

«Горе тим, хто занедбав терпеливість, занедбав правильну дорогу, і зла дорога його поглинула. Який викрут вони зроблять, коли Господь покличе їх скласти рахунок» (*Проп. 2, 16*).

«...Неможливо тих, - які раз просвітілись були, що скуштували небесного дару й стали учасниками Святого Духа, скуштували доброго Божого слова і сил майбутнього віку, та й відпали! - знов оновлювати до покаяння, тих, які знову собі самим розпинають Божого Сина і прилюдно зневажають» (*Євр. 6, 4-6*).

Історія Церкви і кожного Чину показує багатьма прикладами трагедію несталості.

Хто непохитний? Непохитний той, хто твердо дотримується того, що розум і совість знають, що це добре і корисне. Ця певність і непохитність вказують на визначність характеру.

Впертість

Хто впертий? Той, хто визнає несправедливість своєї точки зору або легко міг би визнати, однак не змінює своєї думки, тримається її словами і вчинками.

Впертість відрізняється від стійкості: її легко пізнати, бо там бракує здорового глузду. Зазвичай такі люди діють із пустої слави (*cf.: Guide to Perfect Christian Life. - P. 165-166; Royo Marin. - Op. cit. - P. 411*).

IV. ЧЕСНОТИ, СПОРІДНЕНІ З ПОМІРКОВАНІСТЮ СОРОМ

Що таке сором?

Вчення св. Томи (II-II, п. 144)

•Сором - це жах перед тим, що нечесне, ганебне, принижуюче, нище. Це означає віддалятися від того, що нище, погане, підле. В загальному значенні сором є чеснотою. У конкретному значенні це треба б назвати похвальним почуттям, а не чеснотою. Це брак повної досконалості звички, яка постійно схиляла б волю до добра.

Сором має справу з дією. Не є знеславленням вроджена вада, але знеславлення виявляється як результат злої справи, задуманої або вже виконаної. Сором спонукає ухилитися від заслуженого докору або ганьби за щось морально погане, мерзенне, що людина хоче виконати або вже виконала.

Людина більше боїться і відчуває сором перед найближчими, тобто родиною, приятелями, знайомими, аніж перед чужими. Перед незнайомими людьми звичайно відчуваємо менше сорому; і справді - знеславлення перед чужими людьми швидко забувається.

Людина може бути так глибоко занурена у зло, що втрачає сором, а навіть може хвалитися тим, що ганебне й осоружне. Є люди, для яких брак сорому не є ганебний. Це люди або великої чесноти, або старі. Брак сорому не є для них чимось негативним: вони вважають будь-яку непристойну акцію чимось далеким від них і не вартим їхньої думки чи уваги. Очевидно, ці особи так налаштовані, що якби (що неможливо припустити) вони мусили виконати безстыдну справу, вони б того соромишся».

«Що соромно казати, те також соромно думати» (св. Єронім).
«...Що буря не переможе, переможе сором». Філософи кажуть:
«Без сорому нічого правильного не може бути, ані нічого чесного» (СІС, Де офф., 1, 128).

Звідки походить стид?

Первородний гріх

Святе Письмо оповідає: «...побачила жінка, що дерево було добре для поживи й гарне для очей і приманювало, щоб усе знати; і взяла з нього плід та й скуштувала й дала чоловікові, що був з нею, і він

теж скуштував. Тоді відкрилися їм обом очі, й вони пізнали, що вони нагі; тим то позшивали смоківне листя і поробили собі пояси. Але почули вони луку від Господа Бога, що ходив собі садом під час денної прохолоди, і сховався чоловік із своєю жінкою від Господа Бога серед дерев саду. Тоді Господь Бог покликав чоловіка і спитав його: "Де ти?" Той відповів: "Я чув твою луку у саді й злякався, бо я нагий, тож і сховався"» (Бут. 3, 6-10).

Отже, сором - це жах перед тим, що нечесне, принижуюче, каже св. Тома (II—II, п. 144 1a). Злякався Адам, засоромився, бо поповнив велике зло непослуху супроти Господа Бога і думав сховатися від Нього.

Розпуста

Природа розпусти: розпусний той, хто наче розпускається у приємнощах (св. Ісидор. II. Л. 82, 384).

Розпуста - це невпорядковане задоволення сексуального апетиту, в якому особливо проявляється тваринний інстинкт людини. Цей апетит у декого сильніший і поєднується зі спонтанними проявами тіла, що позбавляє його опанування волею. Жвава сила цього апетиту легка, бо вона сама належить до вегетативних функцій життя, яке за своєю природою діє спонтанно і керується власними законами, як і тому, що смертні тіла спрямовані, за наміром Творця, до збереження людського роду, а це досягається саме через сексуальний потяг. Тому ця пристрасть часто виривається з-під керма свобідної волі, і треба багато зусиль, щоб її опанувати.

Серед причин цього інстинкту найбільше проявляється недосконалість тваринного життя людини і природна слабкість, щоб його досконало опанувати. З конфлікту між усвідомленням цієї слабкості і своєї людської гідності в людині постає спонтанна реакція, яка проявляється соромом (сї.: А. Benigar. - Оп. сН. - Р. 654-655).

Сором'язливість

Святе Письмо каже: «Сором'язливість є понад золото».

Що таке сором'язливість?

Сором'язливість - це вроджена чеснота, яка схиляє нас до уникнення всього того, що може принести нам неславу, докір, засоромлення.

Вона найчастіше проявляється в дітей і молоді. Якийсь грецький філософ Гіпократ зустрів свого учня з одним знайомим на всю округу безсоромником. І учень, побачивши свого вчителя, почервонів. «Гарно, мій сину, - сказав Гіпократ, - що рум'янець, як цвіт, з'явився на твоєму обличчі, але було б набагато краще, якби ти з тим чоловіком ніколи не зустрічався».

Рум'янець на обличчі - це ще знак невинності, скромності. Невинні діти відзначаються тим, що якщо їм совість диктує про щось зле, то вони червоніють. Це добре. Це ознака невинної душі.

Св. Амвросій каже: «Красна чеснота сором'язливості і солодка, яка не тільки легка й уважна у вчинках, а також у промові обережна, щоб ти не прогрішився непристойністю» (*Де офф. 1, 18*).

«Сором'язливість є сестрою стриманості... свідком невинності» (*св. Бернард, 86*). «Що може бути краще за сором'язливість юнака? Якою прекрасною і якою блискучою перлиною звичаїв є сором'язливість у житті й виразі обличчя юнака; вона - вітка дисципліни, переможець зла, оборонець вродженої чистоти, особлива слава совісті, сторож доброї слави, прикраса життя, віра, сила, початки чеснот, похвала природи і знак усякої чесноти» (*Там же*).

Філософи підкреслюють вартість чесноти сором'язливості.

«Сором'язливість - це сторож усіх чеснот, вона втікає від огиди, здобуваючи найбільшу похвалу».

А Сенека продовжує: «Сором'язливість споріднена зі всіма чесними зборами, вона - сторож урочистих чинностей, вчителька невинності, дорогоцінна ближнім, сприймана чужинцями, у всіх місцях, у всіх часах сприятлива, йде з піднесеним чолом» (*Сенека. Лист 25*). «Сором'язливість є добрим знаком у юнака» (*Там же*).

Дочку Арістотеля Пітіяр якийсь запитали, який колір найгарніший. Відповіла: «Той, що спричиняє сором'язливість» (*Еразм. Апоф. 8*).

Сократ застерігав юнаків, щоб мали три речі: а) в душі - скромність; б) в устах - мовчання; в) у вигляді - сором'язливість (*Уай., Мах., 8егт., 41*).

Яка різниця між соромом і сором'язливістю?

Сором стосується провини, яка гідна застереження і кари. Тут переважно йдеться про тяжкий гріх: порушення честі, чистоти, безсоромність, крадіжку, злочин або яку-небудь злу справу чи поведінку.

Сором'язливість - вроджена чеснота. Людина може почервоніти з невинного жарту, вигляду, одягу тощо. Тут, звичайно, нема провини, хіба вона мала, або є наслідком неуваги.

Сором'язливість є чеснотою, а сором - ні.

Сором має до діла з дією, сором'язливість може бути пасивна.

Сором має страх перед знеславленням, сором'язливість зазвичай не тягне за собою знеславлення, навпаки, викликає пошану, чистоту, скромність.

Сором найбільше відчувається і боїться найближчих (рідних, приятелів, знайомих), а перед чужими швиденько забувається; а сором'язливість є перед усіма без винятку і завжди.

Зла людина втрачає сором, а добра зберігає сором'язливість завжди і скрізь.

Сором'язливість є поміччю для чистоти

Сором'язливість уживається як синонім чесноти чистоти (св. *Бонавентура. Дискутовані питання про євангельську досконалість, п. За. 1 до 15 (V, 166171)*). Св. Тома і сучасні теологи не вважають сором'язливість керуючою чеснотою статевого інстинкту, а інших почуттів, як, наприклад, погляд, розмова, рухи, оскільки вони можуть розбудити статевий інстинкт.

Надмірна сором'язливість

Католицька Церква навчає сором'язливості, скромності, але водночас звертає увагу на некорисну, а то й шкідливу сором'язливість. Треба уникати надмірної - завеликої і нерозумної сором'язливості. Наприклад, з метою дотримання гігієни треба добре скупатися, вимити все, бо є особи, що соромляться запитати, де ванна чи туалет. Навіть Святе Письмо говорить про деякі «делікатні речі» поіменно. Дехто соромиться піти до лікаря, хоч має венеричну хворобу - це нерозум.

Сором'язливість - добра річ, але не є такою, що веде до невторопності й шкоди здоров'ю.

Хвороблива цікавість

Є особи, що з насолодою безнастанно говорять про секс, про все, що є проти шостої і дев'ятої заповідей Божих. Коли з ними почи-

наш розмову, вони завжди переходять на цю тему. Часто вживають простацьких слів. Це люди переважно збочені або психічно хворі.

Як зберігати сором'язливість?

Щоб зберегти сором'язливість, у цьому допоможуть: а) молитва; б) стриманість.

Найперше треба молитися, щоб Бог допоміг нам у цій важкій боротьбі, а далі треба вміти умертвляти себе самих і бути жертвеними для Бога.

По-друге, треба стримуватися від усього, що ображає чистоту і здоровий сенс життя. Св. Бернард говорить: «Якби не було вини, не було б сорому; якби не було гріха, не було б кари. Гріх спричинив кару, сором і ганьбу.

Треба зберегти сором'язливість і в старечому віці, бо вона є справді прикрасою всіх віків» (*Проп. 80 in Кант.*).

ЧЕСНІСТЬ

Святе Письмо підкреслює чесність деяких осіб у Старому Заповіті. **Яків** заявляє Давану: «Моя чесність невдовзі посвідчить за мене...» (*Вих. 30, 33*). **Брати Йосифа Єгипетського** заявляють йому, що вони чесні люди, а не підглядачі (*Бут. 42, 11; 42, 19; 42, 31-34*). **Ахіш хвалить Давида**: «Покликав Ахіш Давида й каже до нього: «Як живе Господь, ти чесний...» (*1 Сам. 29, 6*).

Бог хоче, щоб ми «ходили чесно», тобто були праведні. «Він (Бог - авт.) для праведних зберігає допомогу; він щит для тих, що ходять чесно» (*Прип. 2, 7*). «Хто чесно ходить, той ходить безпечно; хто крутить дорогою, той упіймається» (*Прип. 10, 9*). «Справедливість чесного вирівнює йому дорогу; безбожний із-за своєї безбожності гине» (*Прип. 11, 5*).

«Ходити в правді». «Той, хто по правді ходить і говорить прямодушно; хто цурається наживи із здирства; хто й руками не торкається підкупу; хто вуха затикає на слова криваві; хто заплющує очі, щоб не дивитися на лихо, - він на вишинах буде жити; скелі укріплені будуть його захистом; хліба йому настанеться, води в нього не забракне» (*Іс. 33, 15*).

«Одягались у чесність». «Я одягавсь у справедливість, і вона вдягалась у мене; право мое було, мов мантія і корона» (*Іов. 29,*

14), «бо праведні заселять землю і бездоганні будуть на ній жити» (Прип. 2, 21).

Бог вимагає чесності у торгівлі. «Вага вірна, тягарці вірні, ефа вірна й гін вірний буде в вас: я - Господь, Бог ваш, що вивів вас із землі Єгипетської» (Лев. 19, 36). «Право відкинуто назад, стоїть оддалік справедливість, бо на майдані спіткнулася правда, чесність не має туди входу» (Іс. 59, 14). «Дотримуй слова і будь з ним чесний, то й знайдеш те завжди, що тобі потрібне» (Про позичку: Сир. 29, 3).

Користь із чесності

«Досконалість праведних вестиме їх, зрадливих погубить їхнє лукавство» (Прип. 11, 3). «Злого валить на землю його власна злоба, а праведник у своїй чесності знайде притулок» (Прип. 14, 32). «Праведні заселять землю і бездоганні будуть на ній жити» (Прип. 2, 21).

Що таке чесність?

Чесність полягає у внутрішній простоті, щирості, правоті розуму і серця, а її фундамент спочиває на неподільній моральності.

Всі ми знаємо, що означає чесна людина. Це людина прямо-лінійна, справедлива, не збочена, лояльна, що викликає довір'я у всіх; вона - наче пряма дорога: широка, цементована, асфальтована, по якій безпечно йти чи їхати. Чесну людину називають праведною.

Зовнішньо - соціально вона виявляється вірністю, прямолінійністю у спілкуванні з іншими.

Треба зауважити, що не тільки дії повинні бути чесними, бо тут може бути розрахунок (наприклад, у торгівлі), але сюди входять розум, серце і почуття разом із діями. Чесність має бути одна, як одна совість. Чесних осіб є дуже мало, тому мало праведних людей, їх можна виразно пізнати й відрізнити від хитрих цього світу.

Грецький філософ Діоген завжди мав на все відповідь, найчастіше дотепну й досконалу. Одного разу він мив ярину, щоб їсти, аж надходить посланець (гонець, котрий дбав про вигоди подорожніх) і каже йому: «Якби ти підлестився імператорові Діонізієві, ти б не потребував їсти бур'яну». На це філософ відповів: «А якби ти їв бур'ян, не потребував би підлещуватися Діонізієві».

Вчення св. Томи (II-II, п. 145)

Чесність означає доброту, порядність. У конкретному розумінні чесність - це загальний термін до будь-якої чесноти і до всіх чеснот разом.

Чесність - те саме, що краса, або склад симетричних частин, які роблять предмет чи особу не тільки прекрасною, а й доцільною в духовному значенні цього слова. Бо чеснота надає душі красу; чесність означає чесноту; тому чесність, або краса душі, тобто краса характеру, і краса життя - це те саме.

Те, що чесне, визначне саме по собі, тому заслуговує на повагу. Те, що до вподоби або приємне, заспокоює бажання і дає велике задоволення, радість, насолоду. Те, що корисне, добре як засіб для здобуття чогось іншого. Тому є різниця між чесністю і приємністю, між чесністю і користю, хоч може трапитися, що всі три - чесність, приємність і користь - можуть знаходитися в одному підметі, як, наприклад, у чесноті справедливості, яка може бути приємна і, очевидно, корисна для правильного життя. Але ці три речі не є продовженням, бо мати одну не означає мати всі три.

Оскільки поміркованість відкидає від людини те, що їй найбільш непридатне, тобто надмір звірячої похоті, вона уділяє людині духовної краси, і ми називаємо цю красу чесністю. Тому чесність виражає красу уміркованості і є майже інтегральною частиною стриманості.

Суб'єктивна частина чесноти стриманості

Відносно поживи: поміркованість.

В їжі - поміркованість, або абстиненція.

Що таке поміркованість, або абстиненція?

Вчення св. Томи (II-II, п. 146)

Поміркованість означає повну або часткову стриманість від чогось-небудь. Особливо ми вживаємо це слово на означення стриманості в їжі й напоях. Може бути повна стриманість від деякої їжі й напоїв або часткова стриманість від поживи у певний час або в певних умовах. Коли поміркованість виконується правильно, вона узгоджується з правильним судженням розуму і є тоді або чеснотою (яка має постійну добру звичку), або чеснотливим актом.

Як моральна чеснота поміркованість спрямована до доброго під особливим аспектом і тому є особливою чеснотою.

Вчення св. Василя

«Не озирайся на тіло, воно минається: дбай про душу, бо вона безсмертна. Всю свою увагу зверни на те, що кому корисне: для тіла - їжа й одяг, а для душі - наука побожності, мудрий провід, вправлення в чеснотах й усунення помилок. Не випасай надмірно своє тіло, не клопочися різноманітністю їжі. Вважай, щоб, піддавшись тілові, ти не втратив забагато сил на те, що менш вартісне... коли тіло розкошує і добре випасене, то дух немічний та охлялий у своїй чинності. Коли ж із душею все гаразд і вона, через вправу в добрі, підноситься до питомої своєї висоти, то мусить прийти ослаблення тіла» (Гомілія «Вважай на себе», 3 - НВН. - С. 35).

І приклад розкішного життя багача доводить, наскільки необхідна поміркованість, щоб і ми не почувли того, що почув багач: «Згадай, мій сину, що ти одержав твої блага за життя свого» (Лк. 16, 25).

Наскільки страшною річчю є непоміркованість, навчав апостол, зачисляючи її до знаків відступництва: «Знай, що за останніх днів настануть скрутні часи, бо люди будуть самолюбів» (2 Тим. 3, 1), а перелічивши більше видів злості, додає: «наклепники... непримирливі».

Святе Письмо осуджує Ісава за нестриманість як найбільше зло, бо за їжу він втратив право первородства (Бут. 25, 33).

Нестриманість штовхнула Адама у гріх. А всі святі відзначалися поміркованістю. Приклад святих, блаженних і самого Господа за Його життя є для нас допомогою в умирінні.

Мойсей за витривалість у пості й молитві (Втор. 9, 9) одержав закон і почув Боже слово «так, як говорить людина з людиною» (Вих. 33,11). Ілля також удостоївся оглядання Бога після тривалого посту. А Даниїл? Коли ж він дійшов до дивних видінь? Чи ж не після дванадцятого дня посту? (Дан. 10, 3).

А чим три юнаки вгасили силу вогню? Чи ж не стриманістю?

А Іван Хреститель? Увесь спосіб його життя чи не починається зі стриманості? (Мт. 3, 4). І Господь після 40-денного посту почав виступати прилюдно (Мт. 4, 2).

Поміркованістю називаємо не цілковиту відмову собі в їжі, це було б навмисне нищення життя; поміркованість - це відмова собі у приємностях для поконання пристрасті й осягнення святості.

Одним словом, нам, що прямуємо до побожності, треба стримуватися від усього, чим захоплюються пристрастні люди. Вправлення

в цій чесноті не належить лише до приємності в їжі, а поширюється радше на все, що є перешкодою у поступі.

Правдивий постник не тому поконує черево, щоб бути поконаним людською славою, а тому буде вищий над нечисте пожадання, бо не віддається жадобі багатства або якомусь іншому неблагородному почуттю, як гнів, смуток чи інші пристрасті, що звичайно тримають у неволі некарні душі. Одним словом, що зауважуємо в усіх заповідях, які всі разом в'яжуться й не даються виконати одна без одної, те саме особливим способом спостерігаємо в поміркованості (*Ш. П. 16: П. Г. 31, 957-961A*).

Іноді треба стриматися навіть від речей дозволених і потрібних до життя, коли йдеться про душевну користь братів, як повчає апостол: «Якщо страва призводить брата мого до гріха, повік не їстиму м'яса, щоб не спокушати мого брата» (*Ш. П. 17, 1*).

ОБСЯГ ЧЕСНОТИ ПОМІРКОВАНОСТІ

Пожива

Людина, як вегетативне створіння, повинна житися з зовнішнього середовища. Так з самого початку зарядив і хотів Бог: «Ось я даю вам усяку траву, що розсіває насіння по всій землі, та всяке дерево, що приносить плоди з насінням: вони будуть вам на поживу» (*Бут. 1, 29*).

Є, отже, воля Божа, щоб людина шукала собі поживи, щоб утішалася її кількістю і якістю, зберігаючи й продовжуючи життя, а також мала згідно зі смаком відповідну увагу на її асиміляцію. Сама пожива має в наш час більшу якість і знання поживи порівняно з давніми часами.

Провинявся б той, хто не зважав би на відповідну поживу, наприклад, хто через брак смаку або відразу лишав би їжу, щоб його сили підупали, або хто з лінивства не зважав би на перепони травлення, чи, як навчає св. Василій: «поміркованістю називаємо не повну відмову від поживи, це було б навмисне нищення життя; поміркованість - це відмова собі у приємності для поконання пристрасті й осягнення святості» (*Ш. П. 16*).

Міра поміркованості не однакова. Як каже св. Василій, «щодо пристрастей є лиш одна міра стриманості - повне відречення від усього того, що веде до приємності, - цієї згуби душі. А щодо їжі, то є різні потреби людей, відповідно до віку, способу життя й стану

здоров'я. Тож різними повинні бути міра і спосіб споживання їжі. Одним законом годі обняти потреби усіх ченців... Мета їжі - потреба життя. Але при цьому треба стерегтися неподоланої приємності. Служити приємності - це просто з черева робити собі бога» (*Флп. 3, 19 /Ш.П. 19, 1*).

Без сумніву, дії, які стосуються не тільки самої поживи, але й поміркованості у її споживанні, керують смаком, щоб втамувати голод і спрагу, мають свої властиві імена як щодо чесноти, так і щодо вад. Дар смаку уділив нам Бог, і тим самим цей дар не є ані добрий, ані поганий: так хотів Бог дати людині, не запевняючи для неї це рефлексивними актами, як дихання. І тому нема ніякої необхідності засуджувати чи втікати від неї, чи уникати того, що необхідне. Однак задоволення, якщо ним не керує розум, стає звироднілим і переходить справедливую міру кількості та якості поживи й напою і спосіб його вживання.

Поміркованість у їжі й напоях - одна з головних чеснот, яких вимагає християнська досконалість. Важко втримати її через жадібність людської природи.

Досконала поведінка в час поживи забезпечує загальний закон - власне упокорення.

1. Треба відживляти себе відповідно, щоб тіло могло розвиватися й мало сили виконувати свої обов'язки.

2. Має бути міра в їжі й напоях: ні забагато, ні замало - все в міру.

3. Щодо якості: їжа ані надто вибаглива й багата, ані надто слабка і не відповідна до травлення.

4. Треба керуватися потребою чи необхідністю згідно з вимогами свого стану.

5. їжа має бути здорова й відповідна. Не шукати в їжі лише приємності, а потреби тіла.

6. Святі зрікалися приємності, однак це повністю залежить від волі й розуму людини.

Деякі практичні зауваження

1. Добрий намір: «Чи ви, отже, їсте, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на славу Божу!» (*1 Кор. 10, 31*).

Добрий намір не тільки освячує їжу, а й навчає правильних середників.

2. Під час їжі слід поводитися як людина вмертвленна, стримана щодо кількості та способу харчування.

3. Перед їжею і після їжі потрібно молитися.

4. Голод - найкращий кухар: той, хто напрацювався, зголоднів, не буде дуже вибагливий до їжі.

5. Щоб не звертати уваги на смак, добре читати при столі, як це звичайно буває в монастирях і релігійних домах. Бути духовною людиною і тримати радість вищого світу.

6. Дуже сильним мотивом, щоб себе умертвляти, є власна негідність і грішність.

7. Про св. Амвросія та Івана Золотоустого кажуть, що вони уникали бенкетів, щоб не поступатися своїми принципами і не повертати на себе уваги (*cf.: Otto Zimmerman. Teologia Ascetica. - Buenos Aires, 1952. - P. 557-651*).

Поміркваність у їжі й напоях

Поміркваність сприяє тому, що людина користує з земних благ лише стільки, скільки це корисно для досягнення вічних благ.

Завдяки поміркваності людина виховує себе й у всьому дотримується належної міри. Поміркваний їсть і п'є лише стільки, скільки йому потрібно для підтримання життя і здоров'я. Він не проявляє також прагнення до почестей та інших соціальних розкошів. Поміркваність - наче орел, який спускається на землю за кормом, а решту часу ширяє в повітрі.

Ми повинні так уживати цього світу, наче б його не уживали (1 Кор. 7, 3). При уживанні земних благ робимо, як птахи при їжі: вони дуже обережні й стримані та безнастанно роздивляються, щоб їх хтось не спіймав.

Як стримуватися в їжі й напоях?

Ми стримуємося в харчуванні, коли постійно регулюємо приємність у їжі й напоях нашим розумом і коли звертаємо увагу на те, що подобається Богові.

Що розумне й подобається Богові?

Слід стримуватися від забороненої їжі, тобто дотримуватися цього у дні, коли приписуються піст і стриманість.

Треба також уникати надужиття в їжі й напоях.
Слід стриматися деколи у дозволених приемностях їжі й напоїв.

Чому стриманість у їжі і напоях необхідна?

Стриманість у їжі й напоях іноді необхідна для того, щоб: а) одержати Божу ласку; б) встояти перед гріхом; в) здобути чесноти; г) зберегти здоров'я.

Старозавітне місто Ніневію зберіг піст. Христос і святі дали приклад, як керуватися розумом і послухом.

Користі з чесноти поміркованості

Велика вигода - могли прогодувати себе самого. Однак треба зберігати при цьому всю гідність і мету Створителя.

1. Виконуй мету і волю, яку призначив Створитель.

2. Дивись, що корисне для тілесного здоров'я. Кажуть, що половина недуг виникає через неправильне або надмірне вживання їжі. Святий Василій стверджує, що поміркованість примножує нам здоров'я, продовжує життя, зміцнює сили душі, веде до багатьох чеснот і до вічного спасіння (*III. II. 18*).

3. Поміркованість допомагає легше сприймати духовну їжу. Люди, що слухали проповідь Ісуса Христа, забули про їжу. Хто наситить розум духовною поживою, не бажатиме ласо тілесної поживи. Любов до небесних речей сильно притлумлює в нас пожадання тіла (*св. Григорій Великий*). Тому Христос говорив: «Чоловік житиме не самим хлібом, а кожним словом, що виходить з уст Божих» (*Мт. 4, 4*).

А св. Василій запевняє: «Скажу одним словом: як поконаєш черево, будеш мешкати в раю, як не поконаєш, згинеш...» (*Твори св. Василія // переклад Митр. А. Шептицького. - С. 15*).

4. Поміркованість допомагає подолати спокусу. Ми уникаємо багатьох хиб, бо поконуємо головний гріх.

5. Поміркованість є позитивною і постійною силою проти чуттєвості.

6. Поміркованість допомагає зберігати чистоту. Св. Василій (*у III. II. 18*) говорить про це. Він називає її матір'ю чистоти, як і св. Іван Ліствичник, св. Касіян (*Кол. 2, 22*). Через неї позбуваємося клопотів, набуваємо більше духовності.

7. Христос показав нам приклад. Він почав своє публічне життя 40-денним постом. Зголоднів під час подорожі (*Мт. 21, 18*). А одного

разу відкинув їжу, коли апостоли йому давали: «їстиму я їжу, незнану вам» (Ів. 4, 32).

8. З умиртвіння спокуси давні аскети починали навчати й виховувати своїх духовних синів (*Касіян, I. Ліствичник*), бо казали, що подоланням спокуси завдається важкого удару всім вадам (*I. Ліствичник, 6, кол. 796*).

Духовна людина повинна насамперед подолати спокусу як найбільшу і найгіршу ваду, щоб потім могли подолати всі інші.

Однак, як заявляє св. Августин (*Конфес. 10, 31*), це дуже важко. Треба звикати до поміркованості з молодості. А св. Василій (*Про відреч. від світу: II. Г. 31, 640*) твердить, що не бачив нікого, хто б виправився пізніше.

Блуди проти поміркованості

Евагрій говорить про вісім злих логізмів, тобто думок, і на перше місце ставить нестриманість (*II. Г. 40, 1271*). А це: 1. Непоміркованість. 2. Пожадливість. 3. Захланність. 4. Смуток. 5. Злість. 6. Лінощі. 7. Марна слава. 8. Гордість.

Непоміркованість

Святе Письмо застерігає: «Коли ти наївся і наситився, вважай, щоб не забув про Господа...» (*Втор. 6, 13*).

Христос застерігав: «Зважайте на самих себе, щоб часом серця ваші не обтяжилися обжирством, пияцтвом та життєвими клопотами, і щоб той день не впав на вас зненацька...» (*Лк. 21, 34*).

Що таке переїдання чи непоміркованість?

Переїдання - це непомірність у їжі й питті. Непоміrkована особа їсть і п'є значно більше, ніж відчуває в цьому потребу, або ж при споживанні страв дуже неперемірлива чи надто вибаглива, шукаючи розкоші в їжі. Св. Василій каже: «Служити розкоші - це черево робити божком» (*III. II. 19. - С. 176*). «Всі зусилля людини нехай спрямовуються на те, щоб висота душі не була принижена бунтом розкоші. Бо як же могла б душа, притиснута до землі розкішшю тіла, дивитися вільним оком в умові і для себе споріднене світло. Тому передовсім треба вправлятися в умиртвінні».

«А об'їдатися й обтяжувати стравами шлунок на осудження, коли Господь сказав: "Горе вам, що ситі нині, бо будете голодувати" (Лк. 6, 25). Непоміркованість робить тіло нездатним до праці, схильним до сну і менш відпирним щодо всіляких слабкостей.

Врешті, не годиться шукати в їжі задоволення як мети. Мета їжі - потреба життя; при цьому треба стеретися невмертвої приемності» (III. II. 19. - С. 177).

їжа - це лише ліки для підтримання життя, вона зовсім не повинна служити заспокоєнню шлунка, як-от переїдання (напр., у євангельського багача), пияцтво (напр., у Валтазара), ненаситність (напр., в Ісава: за миску сочевиці продає своє первородство) чи ласунство (напр., євреї в пустелі тужили за горщиками, повними м'яса в Єгипті (Вих. 16, 3).

Обжерлива людина гірша за худобину, бо худобина перестає зазвичай їсти й пити, коли вже насититься, а людина - ні. Непоміркованість завдає великої шкоди.

Славний візантійський проповідник Абраам від св. Клари казав: «Найбільше недуг із переїдання», а папа Лев XIII пише: «Багато хто їсть не для того, щоб жити, а для того, щоб життя вкоротити».

Непоміркована особа шкодить своєму здоров'ю.

Непоміркований шкодить своєму здоров'ю, ослаблює душевні сили, втрачає честь і майно, потрапляє в усякі блуди і помирає звичайно нещасливо.

Тому св. Василій приписує, яка має бути трапеза: «Треба відкинути все, що завдає явної шкоди, бо нерозумно було б уживати страви для підтримання тіла і тим самим шкодити тілу й перешкоджати йому у виконанні його служби. В цьому маємо приклад, як треба призвичаювати душу остерігатися всього, що шкодить, хоч воно й миле.

Страви, які легше можна мати і які легше приготувати, найбільше й відповідають нам» (III. II. 19, стор. 177).

(cf.: Otto Zimmerman. *Teologia Ascetica*. - Buenos Aires, 1952. - P. 557; L. de Granada. *Summa of Christian Life*. - Vol. II. - P. 378; *Theological Dictionary of New Testament*. - Vol. II. - P. 339-342; *Dictionnaire de Spiritualite*. - Tom I. - Col. 112 «Abstinence»).

ТВЕРЕЗІСТЬ

Що таке тверезість?

Тверезість взагалі означає утримання від вживання алкогольних напоїв згідно з розумом, просвітленим вірою.

Алкогольні напої треба вживати помірно, щоб не позбавити себе контролю. Правильне вживання алкогольних напоїв деколи потрібне для здоров'я, але може стати небезпечним за деяких обставин.

Св. Тома навчає (II-II, п. 149):

Тверезість полягає в розумному й поміркованому вживанні алкогольних напоїв. Ми називаємо людину тверезою (описуючи її звичайну поведінку), коли вона або не п'є алкогольних напоїв, або п'є помірковано, так, що її думки ніколи не є невпорядкованими. Слово «тверезий» походить від слова, що означає міру, і тому відображає справжнє значення слова: міра або поміркованість у напоях.

Тверезість звичайно вважається особливою частиною чесноти стриманості.

Жодна їжа чи напій не є самі по собі неправильні. Святе Письмо каже: «Не те, що до уст входить, осквернює людину, а те, що з уст виходить, те осквернює людину» (*Mt. 15, 11*).

Однак алкогольні напої можуть стати небезпечними з різних причин: а) коли особа, яка п'є, хворобливо піддається впливові алкоголю; б) коли особа дала слово, що не буде більше пити; в) коли особа п'є забагато; г) коли подає поганий приклад пияцтвом.

Тверезість - чеснота, добра і необхідна всім, але особливо потрібна: а) молодим, які швидко піддаються приємностям і швидко розвивають звички; б) жінкам, природна делікатність яких швидко зменшується і спричиняє несмак через пияцтво; в) учителям, парохам, батькам і всім, хто навчає інших чи гідність або посада яких вимагає благочестивості й розсудливості та прикладу тверезої поведінки.

Необхідність тверезості

Якщо треба великої уваги в їжі, то тим більше - в питті, бо найбільший ворог чистоти - це вино та інші алкогольні напої.

Св. Павло застерігає: «І не впивайтеся вином, яке доводить до розпусти, а сповнюйтеся Духом» (*Еф. 5, 18*). Це особливо стосується молоді, як каже св. Єронім: «Вино і молодь - це дві спонуки до розпусти. Навіщо доливати оливи до вогню? Навіщо додавати

більше оливи до полум'я? Надмірне пиття псує працю моральних чеснот, бо їх головне завдання - контролювати почуття».

Що більше - пияцтво веде до сварок, бійок, зради секретів, втрати довір'я і подібних неприємностей, бо чим більше беруть гору почуття, тим більше приходиться ослаблення розуму.

Трохи вина достатньо для потреб тіла; доза трохи більша, ніж потрібно, додає радості й увічливості, але доза понад міру веде до пияцтва і глупоти. Тому коли людина нетвереза, на всі її судження й думки треба дивитися підозріло, бо, як правило, тут говорить не її розум, а напій.

Дуже важливо, щоб нетвереза людина уникала зайвих балачок або надмірного довір'я до інших. Багато людей під впливом алкоголю говорили те, що бажали б приховати. Соломон каже, що нема секретів у царстві вина. Треба також стримуватися від дискусій під час їжі й пиття, бо легко прогрішитися проти справедливості через багатомовство, що зазвичай іде з напоями та їжею (*пор.: Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 151-156*).

Головний блуд, що спротивляється чесноті тверезості

Св. Павло наводить принцип, якого треба дотримуватися: «Як день, - поведьмося чесно: не в ненажерстві та пияцтві, не в перелюбі та розпусті, не у сварні та заздрощах» (*Рим. 13, 13*). Пияцтво - це вид блуду ненажерливості. Це виразне зло.

Пияцтво - це тяжкий гріх особи, яка добровільно і свідомо позбавляє себе розуму через надужиття алкогольних напоїв. Людина повинна керувати й контролювати вправи чеснот і уникати гріха. Нерозумно і безпідставно позбавляти себе розуму - це серйозна вада.

Пияцтво - не найгірший гріх, бо це тілесний гріх, і тому не є таке зло саме по собі, як духовні гріхи.

Якщо людина сп'яніла без своєї вини через те, що не знала, що п'є алкогольний напій, або тому, що недооцінювала його силу чи захопилася напоєм у незвичний і неочікуваний спосіб, вона не має гріха і звільнена від відповідальності за свою кари гідну поведінку, яка була наслідком впливу алкоголю. Якщо ж людина сп'яніє зі своєї власної вини, вона, бодай частково, винна у злі, що було наслідком надмірного вживання напою, як і відповідальна за саме пияцтво (*св. Тома. II-II, н. 150*).

Алкоголь може дуже зашкодити здоров'ю людини, хоч деколи при помірному вживанні може бути корисним для здоров'я.

Алкоголь завдає шкоди передовсім душі людини. Алкоголь дуже шкодить майну і добробуту народів, громад, родин і навіть окремих людей. Пияки нищать себе і свої родини.

Християнин повинен якщо не зовсім стримуватися від вживання алкогольних напоїв, то принаймні бути поміркованим (*пор.: Католицький Народний Катехизм. - Ч. II. - С. 151*).

Наркотики

Наркотики в наш час - це світова епідемія. Ми читаємо газети, журнали, слухаємо радіо, дивимося телевізор - і кожного дня бачимо, яка велика біда шириться по всьому світу. Той, хто хоч раз спробував маріхуану чи інші наркотики, стає наркозалежним і вже не може позбутися згубної звички. Це щось набагато гірше за алкоголь і тютюн. Найбільше наркотиків постачають країни Південної Америки. Скільки молоді вже загублено, а скільки ще буде. І хто це стримає, яка сила перекриє дорогу, щоб це стримати? Вже є лікарні, де лікують від цього зла. Наркотики - виразний переступ п'ятої Божої заповіді.

ПОСТИ

Пости у Старому Заповіті

Святе Письмо часто згадує про піст - отримання від їжі на коротший чи довший час, щоб спокутувати свої гріхи (*Лев. 21, 11*).

Пророки постять: Мойсей постить 40 днів і ночей перед прийняттям 10 Божих заповідей; Ілля постить і за те удостоюється оглядати Бога; пророк Даниїл постить в печері лева; цар Давид постить.

Люди постять: Святе Письмо згадує про піст і стриманість від їжі й напоїв з огляду на покаяння, покаяння. Було приписано пости в час т. зв. кучок - днів каяття (*Лев. 16, 29*). Є ще досі в Єрусалимі «стіна плачу», де євреї сходяться і плачуть, моляться і постять.

Були національні покути - день поправи у Вавилоні з нагоди зруйнування Єрусалиму (*Зах. 7, 5; 8, 19*). Був піст великодній - «Пурім».

Євреї постили, щоб віддалити Божу кару. Пророк Самуїл проповідує і заповідає, що якщо люди не покаються, то Бог зішле на них

кару. Естер постить і молиться за свій народ (*Ест. 4, 16; 9, 31*). Цар Ахаб постить і плаче, коли пророк Ілля заповів йому кару Божу (*3 Цар. 21, 27*). Ездра покутує і плаче; Цар Давид - коли дитя тяжко захворіло (*2 Сам. 12, 16*); Неемія - коли почув, що вороги зруйнували мури міста і спалили брами (*Неем. 1, 4*). Давид укладає покайний 50-й Псалом.

Крім того, люди стримувалися від їжі й напоїв з наміром одержати відпущення провин, як проповідував пророк Самуїл (*1 Сам. 7, 16*), в час вигнання (*Вар. 1, 5*) або щоб відвернути сарану (*Йоїл 1,14; 2, 12*).

Особливо заслуговує уваги піст ніневітян, коли пророк Иона закликає їх до каяття... «І повірили ніневітяни Богові: оголосили піст і понадягали веретища, від найбільшого до найменшого. Вістка про це дійшла до ніневійського царя; він устав з престолу свого, скинув одягу з себе, покритись веретищем і сів на попелі...» (*Йона 3, 5-6*). І знаємо, що Бог змилосердився над ними і не знищив міста, як каже Святе Письмо: «Побачив Бог їхні вчинки, що вони відвернулись від своєї нікчемної поведінки, й роздумався щодо лиха, яке був погрожував їм учинити, - і не вчинив його» (*Йона 3, 10*).

Пости в Новому Заповіті

Вчення Христа

Євреї закидали Христові, що учні Йоана часто постять і моляться, як і учні фарисеїв, а Його учні їдять і п'ють. Ісус же промовив: «Чи ж можете примусити весільних гостей постити, поки наречений з ними? Прийдуть дні, коли візьмуть від них нареченого, тоді будуть постити».

Христос дав їм дуже простеньку і практичну відповідь, щоб зрозуміли, що для апостолів не є час плакати і покутувати, як це було у звичаї євреїв, а веселитися. Вони мають радіти й веселитися, поки Христос із ними. Опісля, як Він піде від них, будуть постити.

Всі ті причини до посту не стосувалися апостолів, бо Христос був наче жених серед них. їм треба радіти й тішитися, а не плакати й сумувати. Апостоли були наче ті весільні гості, які радіють молодим.

Однак Христос не заперечує піст, бо він добрий і корисний, та стверджує, що апостоли й учні будуть постити аж тоді, коли відійде від них Христос.

Але фарисеї не могли зрозуміти те, що Христос казав. Тому Христос наводить їм інший приклад: **«Ніхто не відриває латки від нової одежини й не пришиває її до старої, а то порве й нову, і латка від нової не підійде до старої»** (Лк. 5, 36).

Тут Христос хоче порівняти науку Нового Заповіту зі Старим. Нова латка не пасує до старої одежини. Нав'язувати євреям свою науку - це те саме, що пришивати нову латку до старої одежини. Євреї з того нічого не скористають. Казати їм тепер радіти, коли вони у клопоті: римляни їх переслідують, вони не мають своєї держави, а до того Христос їх критикує; тому нова латка до старої не пристає: наука Христа з їхньою наукою не погоджується, буде ще більша діра - незгода.

Те саме щодо молодого вина й старих бурдюків: **«Ніхто також не вливає молодого вина до старих бурдюків, а то нове вино прорве бурдюки, й само вино розіллється, і бурдюки пропадуть»** (Лк. 5, 37).

Це означає контраст між старим і новим духом - неможливо брати щось з Євангелія і додавати до єврейства, бо буде радше шкода, а не користь. Новий дух розірве старі бурдюки - їхню науку. Євреї були дуже впертими і запеклими традиціоналістами. Нічого не можна було змінити. Наука Христа не узгоджувалася з наукою фарисеїв.

Коли фарисеї постили, то натягали мішок, були сумні, набурмосені, похмурі, посипали голову попелом, плакали, а Христос навчав якраз навпаки: «Коли ж ви постите, не будьте сумні, як лицеміри: бо вони виснажують своє обличчя, щоб було видно людям, мовляв, вони постять... Ти ж, коли постиш, намасти свою голову й умий своє обличчя, щоб не показатися людям, що ти постиш, але Отцеві твому, що перебуває в тайні; і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі» (Мт. 6, 16). Тут Христос заперечує не сам піст, а намір.

Чому треба постити?

Знаємо, що сам Ісус Христос постив у пустелі 40 днів і 40 ночей, так, що аж диявол почав Його спокушати. Постили Іван Хреститель, апостоли, святі. Бог хоче, щоб ми постили: 1) щоб Йому подобатися; 2) щоб випросити в Нього потрібних ласк; 3) щоб відпокутувати за свої гріхи; 4) щоб легше здобути чесноти: піст допомагає в чесноті; 5) щоб скріпити волю до доброго; 6) піст налаштовує на молитву,

лагідність, терпеливість, чистоту; 7) щоб швидше Бог вислухав наших молитов: поганський сотник Корнелій у Кесарії постив до 3-ї години пополудні (*Ді. 10, 30*), і вислухав Бог його просьбу й послав до нього ангела; 8) щоб з'єднати собі надзвичайні ласки і нагороду в небі; 9) щоб перепросити Бога і т. д.

Правдиве значення * символічного посту»

Христос навчає, що не тільки утримання від їжі і пиття є постом, враховуються також наше серце і наші думки, наші наміри. Ми могли б назвати це «символічним постом», бо, казав Христос: сквернить людину не те, що до уст входить, а те, що з уст виходить.

Стихира на стиховні вечірні першого понеділка посту: «Постімся постом милим і приемним Господеві: правдивий піст - це відчуження від злого, отримання язика, відкладення ненависті, відлучення хтивості, обмови, неправди і недотримання присяги; все це знехтувати - це справжній піст».

Користі з посту

Піст приносить велику користь для душі й для тіла.

Розумний піст зміцнює здоров'я і продовжує нам життя. «Стриманість - це мати здоров'я» (*св. Єфрем*). Святе Письмо оповідає, що чотири молодці на дворі Навуходоносора їли дуже мало, але попри це вже після 10 днів виглядали краще за інших (*Дан. 1*).

Давні пустельники, як, наприклад, св. Антоній, св. Павло Тивейський, постили дуже строго, однак жили по 100 років.

Поміркований піст добрий і здоровий: відомий лікар Гіппократ дожив до 140 літ і був дуже здоровий. Коли його спитали, як він жив, відповів: «Я ніколи в житті не їв досита». Святе Письмо каже: «З-за ненажерства численні вже вмерли, хто ж зважає на себе - життя своє продовжує» (*Сир. 37, 31*), «здоровий сон, коли живіт поміркований» (*Сир. 31, 24*).

Піст корисно впливає на розум.

Латинська приповідка каже: «Повний шлунок неохоче вчиться».

Люди науки знають, що розум ясніший, якщо дотримуємося міри в їжі й напоях. Пророк Даниїл харчувався при дворі Навуходоносора лише рослинними стравами й водою, однак перевищував мудрістю всіх мудрих сатрапів у державі (*Дан. 1*).

лагідність, терпеливість, чистоту; 7) щоб швидше Бог вислухав наших молитов: поганський сотник Корнелій у Кесарії постив до 3-ї години пополудні (*Ді. 10, 30*), і вислухав Бог його просьбу й послав до нього ангела; 8) щоб з'єднати собі надзвичайні ласки і нагороду в небі; 9) щоб перепросити Бога і т. д.

Правдиве значення * символічного посту»

Христос навчає, що не тільки утримання від їжі і пиття є постом, враховуються також наше серце і наші думки, наші наміри. Ми могли б назвати це «символічним постом», бо, казав Христос: сквернить людину не те, що до уст входить, а те, що з уст виходить.

Стихира на стиховні вечірні першого понеділка посту: «Постімся постом милим і приемним Господеві: правдивий піст - це відчуження від злого, отримання язика, відкладення ненависті, відлучення хтивості, обмови, неправди і недотримання присяги; все це знехтувати - це справжній піст».

Користі з посту

Піст приносить велику користь для душі й для тіла.

Розумний піст зміцнює здоров'я і продовжує нам життя. «Стриманість - це мати здоров'я» (*св. Єфрем*). Святе Письмо оповідає, що чотири молодці на дворі Навуходоносора їли дуже мало, але попри це вже після 10 днів виглядали краще за інших (*Дан. 1*).

Давні пустельники, як, наприклад, св. Антоній, св. Павло Тивейський, постили дуже строго, однак жили по 100 років.

Поміркований піст добрий і здоровий: відомий лікар Гіппократ дожив до 140 літ і був дуже здоровий. Коли його спитали, як він жив, відповів: «Я ніколи в житті не їв досита». Святе Письмо каже: «З-за ненажерства численні вже вмерли, хто ж зважає на себе - життя своє продовжає» (*Сир. 37, 31*), «здоровий сон, коли живіт поміркований» (*Сир. 31, 24*).

Піст корисно впливає на розум.

Латинська приповідка каже: «Повний шлунок неохоче вчиться».

Люди науки знають, що розум ясніший, якщо дотримуємося міри в їжі й напоях. Пророк Даниїл харчувався при дворі Навуходоносора лише рослинними стравами й водою, однак перевищував мудрістю всіх мудрих сатрапів у державі (*Дан. 1*).

Піст зміцнює волю.

Той, хто постить, легше вгамує тілесні похоті, каже св. Павло (пор.: 1 Кор 9, 27), і переборє диявольські спокуси.

Піст, поміркованість і тверезість є актами, що заслуговують на ласку і славу, коли виконуємо їх з любові до Бога.

Вони також служать до надолуження і відпокутування за гріх. І хоч це стосується всіх праць чеснот, однак особливо посту, милостині й молитви: ці три мають аспект надолуження за гріхи.

Якщо хтось переступить цивільний закон, він мусить бути покараний; подібно якщо хтось порушує закон Божий, він мусить заплатити ціну. Заплата буде або в цьому житті, або в майбутньому, тобто або на землі, в чистилищі, або в пеклі. Душа в пеклі відплачує свій борг вічним вогнем. Душі в чистилищі відплачують сильним терпінням. Св. Авґустин каже, що нема на землі того, що могло б порівнятися з цим терпінням, навіть терпіння мучеників. Але піст та інші строгості тіла, хоч порівняно менші, ніж терпіння в чистилищі або пеклі, можуть вберегти нас від обох цих місць, бо Бог не стільки дивиться на нашу актуальну працю, яку виконуємо, скільки на намір і волю, що робить жертву й покуту. Крім того, те, що приймаємо як терпіння, приймаємо добровільно, а кари чистилища і пекла необхідні.

Отож користь із посту й поміркованості полягає в тому, що ми одержуємо досконалу духовну радість, що Бог нас бачить, а це, в свою чергу, відсуває від нас чуттєву радість.

Святий Дух є Утішителем, і коли Він бачить, що душа відкидає земну радість і приємності тіла, потішає її духовною радістю. Бо душа не може жити без радості, годиться, щоб одержала частину небесної радості.

Практика тілесної строгості відновлює в нашому розумі пам'ять про Христові терпіння.

Коли ми втомлені й голодні, коли несмачні страви знеохочують нас, коли шорстке шмаття разить тіло, коли мусимо спати на твердій постелі або коли відчуваємо які-небудь інші тілесні строгості, ми повинні піднести наш розум до Христа, який є символом терпіння і засмучення. Бачачи, як невинність терпить за злобу, справедливість - за гріх, святість - за зло і Бог - за людину, ми повинні набратися відваги.

З іншого боку, добробут легко веде до забуття Бога, як каже пророк Осія: «Коли ж їх нагодовано й вони стали ситі, наситилися, - серце їхнє загорділо, тому мене й забули» (Ос. 13, 6).

Поміркованість, піст та інші строгості допомагають нам здобути знання і мудрість.

Є загальна наука святих, що обжерливість та пияцтво забивають розум і думки; а св. Басилій навчає, що піст зміцнює сили, є сторожем душі, зброєю сильних, збереженням чистоти, силою в битві й запорукою миру. Піст освячує священників, надає повагу юнакам, прикрашає старший вік, є прикрасою жінок і джерелом стриманості людей. Немає чесноти, яка не була б здобута постом. Коли Христос мав виступити на проповідь, приготував себе постом і молитвою; не тому, що потребував приготування, а для того, щоб навчити нас, що мало досягнемо в духовному житті без посту й молитви.

Якщо християнин вірно практикує піст та інші тілесні строгості, він відкриє, що це практики, якими він найбільше уподібнюється до Христа.

Св. Петро оповідає нам, що так, як Христос терпів на тілі, ми також повинні терпіти з Ним, бо якщо ми є учасниками Його болів, то будемо й учасниками Його слави, тобто особливої слави призначених, які були вибрані від вічності...

Св. Павло каже: «Бо яких він передбачив, тих наперед призначив, щоб були подібні до образу Сина його, щоб він був первородний між багатьма братами; яких же наперед призначив, тих і покликав; а яких покликав, тих оправдав; яких же оправдав, тих і прославив» (Рим. 8, 29-30). В цьому житті вони наслідуватимуть Христа.

Поміркованість приносить честь, славу і радість.

(cf.: *Summa of the Christian Life // by Louis of Granada. - Vol. II. - P. 378*).

Піст доручають і оцінюють святі.

Св. Василій каже, що маємо панувати над собою через пости. Святий отець приділяє велику увагу стриманості від надмірного відживлювання себе, тобто постові: «Піст підносить молитву до неба... Він є добробутом для родин, батьком здоров'я, виховує молодь, є прикрасою старців, безпечним провідником подорожуючих, вірним приятелем у подружжі» (Про піст).

«...Піст не є метою сам по собі. І як мовчанка є мистецтвом людського слова, так піст, стриманість є внормованим вживанням їжі» (III. II. 16). Тут мірилом є тільки потреба (III. II. 19), відповідно

до віку, здоров'я і вдачі, «для ченця піст залежить і від послуху. Треба вдовольнитися тим, що дають» (К. П. 131).

Св. Василій дає тут таке загальне правило: «Треба їсти, оскільки це необхідно, а постити лиш так, щоб опісля не зробити себе нездатним до праці» (К. П. 129). Всюди треба остерігатися надміру й непогамованості. Христос докоряє фарисеям за те, що вони постили, щоб їх «бачили і хвалили люди. Бог ненавидить жертви з таких мотивів» (К. П. 138). «Христос зійшов з неба не для того, щоб чинити свою волю, а щоб чинити волю Того, хто Його послав, і тому всяке діло, яке походить з власної волі, не може принести Богові слави».

Піст дуже корисний і для тіла, і для душі.

Він зміцнює здоров'я, просвітлює розум, виховує волю, з'єднує нам нові чесноти, відпущення гріхів, вислухання молитов, надзвичайні ласки й вічну нагороду.

«Піст, що подобається Господеві»

«Жертва Богові - дух сокрушений: серцем сокрушеним і смиренным ти, Боже, не нехтуеш» (Пс. 51 (50), 19).

«Навіщо нам постити, як ти не бачиш; себе умертвляти, як ти не знаєш?» (Іс. 58, 3). Так вибраний народ підносив голос до Господа, наче виправдовуючи себе, з людського легалізму, а тим самим від правдивої побожності. І Господь відповів їм: «Ви постите на те, щоб правуватися та сваритись і немилосердно бити кулаком. Не так ви нині постите, щоб голос ваш було чути на небі. Хіба такий піст мені до вподоби, день, коли хтось умертвлює себе? - Схиляти голову, немов тростина, вереття і попіл під себе підстелювати, - чи це назвеш ти постом та днем, Господеві вгодним?» (Іс. 58, 4-5).

«Даремно ви морите ваше тіло постом, коли ваш дух не відступає від гріха» (св. Лев Великий. 4-та проповідь у пості). Якщо зовнішня покута не поєднана з бажанням спокутувати гріх і практикувати чесноту, вона не може подобатися Богові. Бог хоче, щоб Йому служили з чистим, покірним і щирим серцем. Егоїзм ставить своє «я» на перше місце, ніби він єдиний є центром світу. Зневажає закони ближнього й порушує закон любові ближнього. Як, приміром, старозавітні євреї, що стримувалися від їжі, постили, накидали на себе мішок, посипали попелом голову, але не переставали утискати ближнього. Господь їх гостро картав і відкинув їхню покуту й піст. Мало що або взагалі нічого не вартують тілесні умертвіння, якщо людина не вміє перемогти

себе саму, свої приватні інтереси, не вміє й не хоче допомогти ближньому, бачить тільки себе саму, не вміє жити в згоді з ближніми, терпляче зносити незгоди життя.

Святе Письмо підкреслює вагу любові. І любов робить справедливою покуту перед Богом. Піст, що подобається Господеві, не полягає тільки у відмові собі в їжі. «Ось піст, який я люблю: кайдани несправедливості розбити, пута кормиги розв'язати, пригноблених на волю відпустити, кожне ярмо зламати, з голодним своїм хлібом поділитись, увести до хати бідних, безпритульних, побачивши голого, вдягнути його, від брата твого не ховатись. Тоді світло твоє засяє, як зірниця, загоїться негайно твоя рана, спасіння твоє буде йти поперед тебе, Господня слава - слідом за тобою» (Іс. 58, 6-8).

Піст має також завданням підготувати наше серце, щоб воно не прив'язувалося до земних речей, а готувалося до радісної зустрічі з Богом у небі.

Піст у практиці українського народу

Приписані Церквою пости (Львівський Собор 1891 року)

1. Великий піст - перед Воскресінням Христовим (Чотиридесятиниця).
2. Піст перед святом ап. Петра і Павла (Петрівка).
3. **Спасівка** - від 1 (14) серпня до празника Успіння Пресвятої Богородиці.
4. **Пилипівка** - від 15 (28) листопада до Різдва Христового.
5. Піст у Навечір'я Різдва і Богоявлення.
6. На Усікновення та на Воздвиження Чесного Хреста.
7. Кожної середи і п'ятниці, крім загальниць та звільнень відповідною церковною владою (крім Великої п'ятниці).

Звільнені від посту: 1) тяжко хворі; 2) вагітні; 3) матері, що годують немовлят; 4) робітники, що дуже тяжко фізично працюють; 5) ті, хто не має іншої страви: жебраки, бідні, діти, слуги, яким іншої їжі не хочуть дати, подорожуючі.

Звільнення після II Ватиканського Собору: Пасхальний піст. «Великопосне каяття має бути не лише внутрішнім та індивідуальним, а й зовнішнім та громадським. Тож необхідно пособляти покайним практикам згідно зі спроможностями нашого віку та різних країн, із життєвими обставинами вірних; а влада нехай це доручає.

Хай, проте, священним буде пасхальний піст, якого слід усюди дотримуватися в п'ятницю Страждань і смерті Господа і, відповідно до спромоги, розширити також на страсну Суботу, щоб таким чином з піднесенням і вільним духом дійти до радості воскресної неділі» (*II Ватиканський Собор. Про Святу Літургію. - Розд. V*).

Зарядження Верховного Архієпископа Кардинала Йосифа Сліпого.

Найбільше злагіднення постів у всій Католицькій Церкві прийшло після II Ватиканського Собору.

Згідно з вказівками цього Собору і наші українські владика разом із Верховним Архієпископом Кардиналом Йосифом схвалили й для нашої Церкви злагіднення всіх постів, у тому числі чотиридесятниці. З постанови про піст, виданої Верховним Архієпископом Йосифом 1966 року, виходить, що тепер усіх наших вірних зобов'язує стриманість від м'яса в усі п'ятниці впродовж року. А в час чотиридесятниці - в перший день посту і Велику п'ятницю стриманість від м'яса та молока.

Окрім того, ця постанова нагадує всім вірним про постійний обов'язок молитви, вмертвіння та плекання духовного життя. «Нехай ці великі полегшення будуть одночасно і сильною спонукою та заохотою до покаяння та оминання гріхів і образи Бога. Нехай вірні християни пам'ятають, що в родині, в якій затихла молитва й зникла практика посту, а навіть забута пам'ять про нього, ледве чи ще живе християнський дух. Тому злагіднені пости нехай скріплюють ревність у молитві, в розважанні й богослужбах, у даванні милостині, у праці та в частих святих сповідях і Святих Причастях» (*Благовісник. - Рік II. - Кн. 2-4*).

ПОДРУЖНЯ ЧИСТОТА

Подружня чистота - це моральна чеснота, яка керує бажаннями статевих приемностей згідно з потребами життя і під наглядом розуму, просвітленого вірою. Це вживання йде згідно з подружнім життям як дозволене і чесне, однак і в подружньому житті треба бути стриманим. Усім неодруженим суворо забороняється зловживати статевими пристрастями, бо тут ідеться про продовження людського роду і стосується обов'язків подружнього стану.

ЧИСТОТА НЕОДРУЖЕНИХ

Ця чеснота керує зовнішніми вчинками, які зі своєї природи ведуть і готують людину до статевої злуки. Якщо подружня чистота звертає увагу власне на статеві акти, то чистота неодружених належить до певних обставин, які стосуються передподружньої чистоти.

Чистоту неодружених, як частину стриманості, треба розглядати згідно з правом та обов'язком стану життя, за диктатом розуму, просвітленого вірою. Іншими словами, практика чесноти неодружених відрізняється від чистоти одружених. Кожна людина суворо зобов'язана вести цнотливе життя аж до укладення шлюбу.

Так наказує шоста Божа заповідь. У євреїв каменували кожного, хто виступав проти чесноти чистоти (*Втор. 22, 21*). У римлян весталок, котрі провинилися проти чистоти, закопували живцем. Отже, бачимо, що вже у поган та євреїв виступала караюча справедливість на захист чесноти чистоти.

Дівіцтво - вічно

Це особлива чеснота, відмінна й досконаліша від чистоти, що полягає в рішучості волі зберегти цілість тіла, стримуючись аж до смерті від усіх добровільних статевих приемностей.

Щоб була правдива чеснота, дівіцтво підтверджується обітом, і в цьому воно відрізняється від досконалої чистоти, яка є у тих, хто ніколи не порушив чистоту в своєму житті.

Св. Григорій Богослов каже: «Великі це речі - дівіцтво і не подруженість, бо вони ставлять нас поряд із ангелами, природа яких нескладна; бо вони наслідують сказати: «Я з Христом!». Він, вирішивши народитися задля нас, народжених, народився від Діви. Цим Він показав дівіцтво як стан, що відриває від світу й переносить людину до неба; або, радше, ним людина відрікається від одного світу - дочасного, заради іншого - майбутнього». І далі застосовує це до св. Василія, кажучи: «Хто більше за нього цінував невинність або приписував тілу закони? І то не тільки своїм власним прикладом, а й відповідним старанням про інших? Хто збудував обителі для дівіць? Хто уклав писані правила, якими людина опановує думки, належно укладає кожний член тіла та наполягає, щоб зберігати справжнє дівіцтво, спрямовуючи нашу увагу на внутрішню красу?» (*ВВВ. 62. - С. 71*).

Дбання про дівицтво

«Від самого початку, доки душа проста й податлива і, як м'який віск, легко приймає кожен втиснену в ньому форму, треба її скеровувати до всіх добрих діл. Коли ж розум уже розвинеться і почне критично дивитися на світ, раз даний напрям залишиться за переданими засадами побожності, бо розум буде піддавати те, що корисне, а звичка дасть легкість у правильному поступі. В цьому віці можна дозволити обіт дівицтва...» (св. *Василій Великий*).

Папа Пій XII заохочує священиків до дотримання дівицтва: «Нагадуйте... прошу вас, вашому клірові, щоб плекали в собі якнайбільшу пошану до великого ідеалу дівицтва, яке прирівнює людей до ангелів; і переконуйте, щоб вони зміцнювали шляхетні почування до чесноти також в інших, особливо в осіб жіночої статі...» (*Пій XII. До кардиналів, архієпископів, єпископів, 22.11.1950*).

«Затям собі оці коротенькі, але чудові вислови: "Лиши все - і знайдеш все"; "Покинь пожадання - і знайдеш спокій". Візьми це собі на розум, а коли виконаєш, тоді все зрозумієш» (*Наслідкування Христа. - Кн. III. - 32, 1*).

Невинність - чернеча чеснота, що беззастережно включає безженність, є найбільш характерним свідченням чернечого покликання і найтісніше поєднує людину з Богом у любові. Водночас вона є інтимним знаком і підтвердженням повної посвяти особи лише Богові. Невинність - чистота - це дар Божої ласки, якого Святий Дух дає кожному, хто щиро бажає повністю присвятити себе Богові.

Хто повинен дбати про виховання невинності й чистоти?

Чистота-невинність вимагає духовного виховання (*ВАС. II, 34*). Її не можна досягнути без особливого старання батьків і вихователів (*ВАС. III, 808*). Згадаймо лише, як боролися святі, щоб її зберегти (*ВАС. IV, 143*). Щоб її зберегти, треба вести строге життя (*ВАС. V, 1818*). Тут потрібна Божа ласка (*ВАС. VIII, 298С*).

Але про це ще буде мова, коли говоритимемо про чернечі обіти.

Вчення св. Томи про дівицтво (II-II, n. 152)

Ідеальне дівицтво походить від слова, що означає те, що є свіже, незів'яле, недіткнене злим впливом. Головним у дівицтві не є умовина тіла, а вічна стриманість від вживання і приемностей статі.

Розум вимагає, щоб людина зовнішні, або матеріальні блага вживала відповідно і в пропорційний спосіб. Вживання ж статі для продовження людського роду необхідне, добре, природне і розумне. Однак, будучи необхідним для людей загалом, таке вживання не є необхідним для кожної одиниці. Людський рід продовжується достатньо й буде продовжуватися і зростати, хоч би велика кількість людей жила самотою і вони зовсім не вживали своєї статі. Отже, дівицтво не суперечить розумові, бо воно не завдає шкоди спільному добру. А якщо дівицтво практикується для доброї і святої справи, це найшляхетніша чеснота.

Дівицтво, як цілість чи непорушеність тіла, вільне від статевої практики й природне для людського буття від народження. Але дівицтво як чеснота - це те дівицтво, яке вільно вибирається з наміром служити Богові повніше, віддаючи свій розум контемпляції Божих речей, без дбання про родину і з жертвою, бо людина не має родинної радості.

Дівицтво спрямоване до добра душі. Подружжя спрямоване до продовження людського роду. Само по собі дівицтво більш значне, ніж чисте подружжя.

Дівицтво - найвизначніша чеснота свого роду, або класу чистоти. Воно перевищує чистоту подружнього життя і чистоту вдовиць. Але не є найбільшою зі всіх чеснот. Теологічні чесноти віри, надії і любові визначніші за дівицтво, як і чеснота релігії та мужності, яка витримує навіть мучеництво.

Вчення св. Павла про дівицтво

Св. Павло радить дівицтво: «Що ж до дівич, то наказу Господнього не маю, а даю раду як той, хто завдяки милості Божій гідний довір'я. Отже, через теперішні клопоти, уважаю що це добре, тобто що воно людині добре так бути» (1 Кор. 7, 25-26).

Подружжя добре і дозволене, однак дівицтво краще. Воно допомагає людині належати Богові неподільно й віддаватися тривалій молитві.

І далі: «Я ж хочу, щоб ви були без журби. Хто нежонатий, клопочеться про Господні справи, як подібати Господеві; а хто жонатий, клопочеться про справи цього світу, як догодити жінці, і він поділений. Так само й жінка незаміжня, і дівича клопочеться про Господні справи, щоб бути святою і тілом, і духом, а заміжня клопочеться про справи цього світу, як догодити чоловікові» (1 Кор. 7, 32-34).

Св. Павло дає пояснення думки Ісуса Христа щодо дівництва та підкреслює визначність того стану.

Автор Одкровення також вивіщує дівництво. Він бачить Агнця Божого, оточеного дівицями, які йдуть слідом за ним, куди б він не йшов; і там він чує нову пісню, яку ніхто інший не може співати, тільки дівиці (*Од. 14, 1-5*).

Св. Методій, єпископ Олімпії, каже: «Ті, що обітують чистоту, піддаються свого роду вічному мучеництву. Справді, не на декілька коротких хвилин, а на все своє життя» (*П. Г. 18, 128-129*).

У християнських спільнотах дівиці віддавали перевагу релігійному життю й ентузіазму. Вони мали великий вплив на клір. Це дало почин до целібату (неодруженого стану) кліру.

Правильне ставлення до безженості

Св. Василій говорить, що чернеча **чистота - це визначний дар Божої ласки**, який Святий Дух дає кожному, хто бажає повністю присвятити себе Богові. Таке бажання християнин виявляє тим, що вступає до монастиря. Після тривалої проби, застанови й молитов нарешті підтверджує те своє бажання, наче незламаного печаттю, чернечою присягою, в якій чільне місце займає приречення чернечої чистоти. Відтоді такій особі не залишається нічого іншого, як тільки жити «життям, гідним свого небесного звання» (*св. Василій Великий. Лист 22*).

Тому, відкинувши фальшиву доктрину, нібито «досконала чистота неможлива або шкідлива розвитку людини», нехай чернець бережеться злого й береться до свого чернечого подвигу з вірою, тобто «з певним і непохитним пересвідченням у правдивості Божих слів» (*св. Василій Великий. М. П. 80, 22*).

Тому св. Василій навчає: «Нам треба відступити від власної волі й дотримання людського вчення, а діяти за Євангелієм Ісуса Христа, блаженного Бога, живучи в цьому віці так, як Йому подобається» (*св. Василій Великий. Про Божий Суд 8 - при кінці*).

Засоби чистоти

Щоб зберігати чистоту, треба перш за все опиратися на Божу допомогу, плекати й вирощувати в собі дарування чернечої чистоти, бути самозреченим, бергти чистими думки, постійно умирати.

Щоб зберігати чистому, ми повинні опертись на поміч Божу, вкладаючи в наше серце бажання, а Господь Бог водночас дасть нам спроможність (ласку діяння) виконати те бажання згідно з Його уподобанням (*Флп. 2, 13; 1 Кор. 1, 7-9*). Так навчає нас св. Василій: «Для виконання даних нам заповідей ми одержуємо від Бога також відповідну силу, щоб ми не нарікали, наче б Бог вимагав від нас чогось неможливого» (*III. II. 2, 1*).

Тому треба пам'ятати, що ми, як колись св. Павло, тільки «благодаттю Божою є те, що є» (*1 Кор. 15, 10*), і тому нам треба спиратись у дотриманні чернечої чистоти не так на свої хиткі сили, як на благодать Божу, що завжди з нами».

Ми повинні плекати й вирощувати в собі дарування чернечої чистоти, яку Господь Бог дає нам, як кожному іншу харизму, тільки «в зародку», наче те «гірчичне зерно» (*Мт. 13, 31-32*), яке ми своїм ревним аскетичним життям і умертвінням повинні виплекати й розвинути в собі у плідне дерево Божого життя. Перенісши своє серце «до небесного способу життя» (*III. II. 8, 3*), ми ще не позбулися свого тіла з усіма його пожадливостями й далі відчуваємо, що наше «тіло пожадає проти духа» (*Гал. 5, 17*). Тому посвячуючись Богові, нам треба розіп'ясти своє тіло «з його пристрастями та пожадливостями» (*Гал. 5, 24*).

Ми також не зможемо побороти себе без самозречення.

Ми також повинні берегти думки чистими, бо вони, наче вікна, якими входить добро і зло.

Ми повинні постійно умертвлятися і цим ми теж поборемо зло (*III. II. 5, 6, 7, 8, 10*).

Все це, однак, тільки негати́вна праця, очищення серця від бур'янів і терня. Ми повинні звернути увагу на позитивну працю чернечої чистоти, тобто:

- 1) замилювання до духовної краси і добра;
- 2) щире плекання спільного життя і братньої любові;
- 3) постійне практикування чесноти всебічної скромності;
- 4) плекання правдивої побожності до Пресвятої Євхаристії та Непорочної Діви Марії;
- 5) підкреслення значення правдивої покорі й любові Христа, бо чернеча чистота, як навчає св. Григорій Назіянський. «ґрунтується на покорі, а керується любов'ю» (*див.: Theologie de la vie monastic. - P. 119*). Нам треба будувати своє чернече життя на любові Христа.

б) ми повинні знайти в чернечому житті своє особисте збагачення й реалізацію, а не вбачати в людині за перекрученим фрейдівським світоглядом тільки «тіло і кров», повністю опановане статевим бажанням «лібідо». Це фальшива доктрина, що заперечує можливість абсолютного особистого розвитку і збагачення себе у безжennomу стані.

Однак ми знаємо, що підставою людської особистості є не «тіло і кров», а душа. Тому не тілесний, а душевний розвиток людини приносить їй справжнє особисте збагачення та реалізацію. Тому св. Павло застерігає: «Ті, що живуть за тілом, думають про тілесне; ті ж, що за духом, - про духовне... Прагнення тіла вороже Богові - бо не кориться законові Божому» (*Рим. 8, 5-7*).

Подібно, «по-тілесному» розмірковував і св. Августин перед своїм наверненням. Однак «неможливе в людей, можливе є в Бога» (*Лк. 18, 27*). Діткнений ласкою Божою і просвітлений небесним світлом, Августин нарешті розірвав пута пожадливості, переміг «лібідо», що здавалось йому неможливим, і став вільним, він міг знову дихати вільно. Тепер уже ніщо не перешкоджало йому повністю віддатися Христові (*див.: Папіні, Сант Августіно. - Фіренце, 1930. - С. 185-186*). Св. Августин своїм практичним життям довів, що зірвання з «лібідо» не є втратою, а радше «зиском та ушляхетненням» людини: «Свої чуттєві пожадання він перемінив у сильне бажання душевного щастя; неспокійну погоню за радістю - у спокійний відпочинок у Божій Премудрості; своє змислове приятельство з кількома - у правдиву любов для всіх; свою непогамовану гордість - у задушевне прагнення відновити в собі образ Божий, щоб так жити постійно в злуці з Богом, як один атом вічної Божої слави» (*Там же. - С. 340-341*).

Про внутрішній конфлікт духу і тіла першим заговорив не Фрейд, а вже Господь Бог у Старому Заповіті, бо гін є наслідком первородного гріха. Про нього драматично говорив і св. Павло в Посланні до Римлян (*7, 21-25*). Тому ми повинні пам'ятати, що ми можемо все в тому (в Христі), який укріплює нас (*пор.: Флп. 4, 13*) та що безмежність не є на перешкоді, а навпаки, сильно спричиняється до нашого особистого вдосконалення і збагачення, постійно пам'ятаючи про застереження св. Павла: «коли ми живемо духом, то духом і ходімо» (*Гал. 5, 25*).

(*cf.: Van Kaam. Personality fulfilment in the Religious Life. -1967*).

Мотиви, які підтримують чистоту

Чистота, кэ.жб св. Тома, не є звичайним похвальним природним ставленням, що зветься скромністю, щасливим нахилом, що боїться від природи й через свій страх перед злом вберігає душу від непоміркованої пожадливості; скромність, хоч би яка похвальна, не є чеснотою, це тільки природне добро, ставлення чи налаштованість. Чистота є чеснотою і, як сама назва вказує, силою.

Набута чеснота чистоти, як це виглядає у весталок, спричиняє світло правильного розуму зійти до принагідно розбурханого і стривоженого почуття.

Влита чистота, одержана в Тайні Хрещення, спричиняє світло ласки зійти до чуттєвої частини душі; вона вживає здобуту чистоту, подібно як розум вживає уяву. Практикуємо їх разом; здобута чистота є на послугах влиті чистоти (пор.: II-II, п. 151, а. 1-3).

Дівицтво - це ще вища чеснота, бо жертвує Богові на все життя цілість свого тіла й серця, яке Йому присвячує. Вона уподібнюється до звичайної чистоти, каже св. Тома, як щедрість уподібнюється до щирості, бо дає визначний дар, абсолютну цілість (пор.: Там же. II. 152, а. 3-5). Згідно зі св. Кипріяном і св. Амвросієм, це дає Церкві особливий блиск і відблиск та знамено святості, яка відрізняє її від сект, що зреклися євангельських рад.

Вартість чистоти, дівочої, вдовиної чи подружніх пар, проявляється перш за все у протиставленні неупорядкованості, яка випливає з пожадливості тіла, неупорядку, що часто призводить до розлучень, родинного неупорядку, робить нещасливими подружні пари та їхніх дітей. Нам треба тільки пригадати розлучення Генріха VIII в Англії, який трагічно штовхнув усю державу у схизму, а потім у ересь. Щоб уберегти нас від подібних блудів, Христос каже: «І коли твоє праве око тебе спокушає, вирви його... ліпше тобі, щоб один твій член загинув, аніж щоб усе твоє тіло вкинуто в пекло» (Мт. 5, 29-30).

Чистоту втрачаємо через зовнішні помисли, думки, бажання серця. Вона не дозволяє жодних заборонених приемностей. Зменшує навіть приемності, які непотрібні, хоч дозволені, спонукає людину жити без них.

Мотив, який повинен надихнути чистоту, - це любов до Бога. Чистота серця й тіла є в реальності - відректися всякої недозволеної пристрасті з любові до Бога. Вона застерігає серце, щоб не зменшувало своєї любові, щоб могло підвестися до Бога, як живе полум'я,

щораз чистіше і яскравіше. Чистота тіла є наче корою чистоти серця, яка найцінніша.

Щоб зберегти цю чесноту, мусимо завжди духовно близько перебувати біля розп'ятого Христа, як каже св. Франциск Салезький (*Introduction to the Devout Life. - Part III. - Chap. 13*).

Ми не можемо зробити цього без подвійного умиртвіння, тобто без умиртвіння тіла й думок, особливо коли надходить небезпека, й умиртвіння серця, забороняючи собі всяку невпорядковану пристрасть. Такий нахил буде не тільки не корисний, а шкідливий. Дуже легко піддатися і впасти швидше, ніж передбачаємо, але дуже важко вийти з того стану. Люди самі собі деколи готують ланцюги, яких пізніше не мають відваги порвати. Вони звичайно кажуть, як світські люди: «Людська любов, якщо щира, має незаперечне право». Тим людям ми мусимо відповісти: «Не може бути право, що суперечить любові Бога, Найвищому Добру і Джерелу всякої справді жертвовної любові» (*Fr. R. Garrigou-Lagrange O. P. The Three Ages of the Interior Life. - II. - P. 108*).

Про невпорядковану пристрасть каже «Наслідування Христа»: «Як тільки людина чогось недоладно забажає, зразу ж стає їй неспокійно на серці... І тому він нераз сумно почуває себе, коли від них відвертається, та й будь-чого сердиться, коли йому спротивляється. А коли досягне того, чого бажає, зараз непокоїть його недобра совість, тому що дав волю своїй пристрасті, а вона ніяк не веде до того спокою, якого він шукав. Так-то правдивий спокій здобувається тим, що ведеться боротьбу з пристрастями, а не тим, що їм догоджається. Тому нема спокою в серці змислового чоловіка, ані в того, хто віддався світовим справам, а тільки в душі того, хто ревний і духовний» (*Кн. 1. - Гл. 6*).

Цей же автор каже, що надмірна фамільярність, тобто близьке знайомство з людьми, спричиняє в душі втрату спілкування з Господом: «Коли всюди шукаєш Ісуса, то, без сумніву, знайдеш Його. А коли шукаєш себе самого, то також знайдеш, але на свою погибель. Коли Ісус є з тобою, тоді все йде гаразд і ніщо не видається тяжким; а коли немає Його - все йде тяжко... Як тобі сумно й тяжко без Ісуса! Який ти нерозумний і пустий, коли бажаєш ще чогось крім Ісуса. Чи це не буде більша втрата, якщо б ти увесь світ утратив? Що може дати тобі світ без Ісуса? Жити без Ісуса - це тяжке пекло; а з Ісусом бути - солодкий рай. Коли Ісус буде з тобою, ніякий ворог не зможе

нашкодити тобі... Тому немудро поступаєш, якщо на когось іншого покладаєшся або кимось іншим тішишся. Треба воліти радше увесь світ на себе нацькувати, ніж образити Ісуса... Маєш любити всіх людей ради Ісуса, а Ісуса - задля Нього самого... Будь чистий, май серце свободне, не з'єднане ні з яким створінням... Та правду сказати, не дійдеш до того, якщо тебе не випередить і не притягне до себе Його ласка, щоб ти, нічим не в'язаний і свободний, сам душею з Ним єдиним з'єднався. Бо коли Божа благодать прийде до чоловіка, тоді він набирає сили до всього» (*Наслідування Христа. - Кн. II. - Гл. 8*).

Щоб здобути цю тісну злуку з Христом, ми мусимо бути покірні й чисті серцем, а як дійти до цієї покори, навчає св. Басилій: «А як дійдемо до спасенної покори? Якщо будемо в ній при кожній нагоді вправлятися й нічого не занедбаємо з тим переконанням, що через упокорення ми не матимемо ніякої шкоди. Бо наша душа пристосовується до наших справ. Відповідно до наших учинків вона укладається і набуває свого оформлення» (*Гомілія про покору 6*).

Духовна користь із чистоти

Якщо людина практикує чистоту досконало, у смертнім тілі, духовним життям, це є започаткуванням вічного життя. Чистота звільняє людину від матерії, вона робить її подібною до ангелів, підносить тіло до душі, а душу - більше і більше до Бога.

Коли тіло живе тільки для душі, воно прагне в дійсності уподібнитися їй. Душа - це духовна субстанція, яку можуть бачити духовним поглядом Бог та ангели. Вона нескладна, бо не має поширених частин; вона гарна, особливо коли постійно має правильний намір, гарна з красою гарних наук, гарних справ; вона спокійна, в тому розумінні, що є понад всяке тілесне порушення; вона незнищенна або безсмертна, бо нескладна, не матеріальна й не залежить внутрішньо від проминаючого і смертного тіла.

Через чистоту тіло стає, так би мовити, духовним; час від часу воно дозволяє душі ясніти особливим сяйвом, як вигляд святого на молитві. Тією силою тіло стає нескладним, наче духовним; як поведінка світської жінки скомплікована, так поведінка дівичі духовна. Як хтось сказав: «Є два буття дуже прості: дитина, що ще не знає зла; і святий, що, поборовши, забув його». Через чистоту тіло зростає гарним, бо все, що чисте - гарне, наприклад, незахмарене небо, діамант, через який проникає світло без перепони. Тому тіла

святих, які представляє Мікеланджело на фресках, мають надприродну красу, тобто красу душі, яка повністю віддалася Богові. Через чистоту тіло стає спокійним, певною мірою навіть незнищеним; у той час як блуди псують і нищать тіло завчасу, дівицтво його зберігає.

Ні тіло Господа нашого Ісуса Христа, ні тіло Пречистої Діви Марії не підлягали зіпсуттю у гробі. Бувало деколи, що тіла деяких святих залишалися нетлінними і довго після їхньої смерті видавали приемний запах як знак їхньої досконалої чистоти. Їхні тіла, що жили тільки для душі, далі тримають їхній відбиток. Пресвята Євхаристія залишає зерно безсмертя в тілі, яке призначене знову воскреснути й одержати відблиск слави душі. Христос каже: «Хто тіло моє їсть і кров мою п'є, той живе життям вічним, і я воскресну його останнього дня» (Ів. 6, 55).

Досконала чистота уподібнює тіло до душі, навіть правильніше сказати, що вона уподібнює душу до Бога. Є три Божі прикмети, які стосуються кожної Особи Божої: сила - мудрість - любов. Через чистоту душа стає послідовно сильнішою, яснішою і більш улюбленою. В цьому якраз виявляється користь цієї чесноти.

Через чистоту душа стає сильною

Нам треба тільки пригадати відвагу дівиць-мучениць: св. Цецилії, св. Агнети, св. Катерини з Олександрії, св. Лукії із Сиракуз, св. Марії Ґореті й багатьох інших. Їхні мучителі більше втомилися їх мучити, ніж вони - терпіти. Св. Лукія заявила суддям, що чисті й побожні душі є святинею Святого Духа. Після цієї відповіді вони вирішили збезчестити її тіло: волокли його на місце бешкету, але вона трималася землі, наче колона - граніту; Святий Дух тримав її для себе, незважаючи на старання переслідувачів. Господь дав цим дівицям непереможну силу, яка переборола всякий страх в час найгірших мук. Хоч не чудесно, але таку силу, такий моральний авторитет дає досконала чистота побожним людям у лікарнях, в'язницях, де вони найчастіше здобувають повагу в бідних змучених створіннь, які визнають у цій чесноті вищу силу; в тих сильних жінках, яких ніщо не знесило. Особливо з цієї причини Дівиця Дівиць, Непорочна Марія, заборолу грішників і потішить лька засмучених, є застрашаючою для дияволів. Ми повинні приходити під її Покров і заступництво, бо вона - добра Мати.

Через чистоту душа стає ясною

«Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога». Св. євангеліст Іван був дівцем, як і св. Павло. Св. Тома, найбільший католицький теолог, був звільнений на 16-му році життя від усякої спокуси тіла, щоб могли присвятити все своє життя спогляданню Божих речей, яких він мав навчати інших. Досконала чистота дає також принагідно християнським дівицям, як-от Катерині з Олександрії та Катерині Сієнській, надприродне розуміння, яким вони могли схопити вже в цьому житті Божу красу, найвищу гармонію в безперечних, але найбільш суперечливих Божих досконалостях, як Божу безмежну справедливість і ніжність Божого милосердя. Ці християнські дівиці не змішували Боже вподобання й самовільність; вони не сперечалися щодо тайни непомилності Провидіння. Це ясне бачення чистої любові дало контемплативним і християнським дівицям побожність теологічного вчення: писати незабутні сторінки духовної краси християнської стриманості про секрет, який єднає в ньому найбільш героїчну мужність і найніжніше співчуття, надзвичайний смуток і великий спокій, найвищу вимогу справедливості й невичерпний скарб милосердя. Тільки велика мудрість знає, що можна сказати, а що залишається невисловленим у тому предметі: тайна, яка закликає до мовчанки в адорації.

Досконала чистота дає душі разом із надприродним світлом надприродну любов до Бога і наших ближніх, яка насправді стократно перевищує і винагороджує за жертви, котрі ми вже зробили або ще маємо зробити.

У справді очищеному серці любов до Бога зростає, вона стає делікатнішою і сильнішою. Далека від сентиментальності, вона підноситься над нею; у вищій частині волі вона стає тим живим полум'ям любові, про яку говорив св. Іван від Хреста. Це досконале сповнення того найвищого принципу, який вимагає: «Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, усією твоєю душею і всією силою твоєю і всією думкою твоєю» (Лк. 10, 27). Від дотиків Святого Духа топиться духовне серце, щоб одержати від Спасителя більшу силу й завжди нову молодість. В цій любові є передсмак вічного життя.

Коли посвячена Богові душа є вірною, вона заслуговує на дружбу з Богом, Христом. Через силу й делікатність цієї любові вона єдна-

ється з Його почуттями, Його безсмертною радістю, Його глибокою працею в душі, Його розпочатими або звершеними перемогами.

На вершку цього виходу є на землі між посвяченою душею і Богом духовне подружжя, нерозривна злука, яка перемінює її в Нього і дає можливість сказати: «Мій любий для мене, а я для Нього». Це духовне подружжя є глибокою інтимністю, сердечністю; зносини між такою душею і Богом дуже близькі й доходять до того, що в них виявляються найбільш потаємні думки. Є тисячі речей, які вірний наречений (наречена) Христа вгадує і передбачає. Між Христом і душею існує досконала комунікація ідей, почуттів, бажання, жертви і справ для спасіння душ; а приймання Пресвятої Євхаристії кожного дня зі щораз більшою ревністю волі, якщо не почуттів, - це щоденне свідчення цієї любові.

Ця справжня і сильна любов Бога й душ у Бозі є джерелом високого духовного вітцівства або материнства. Щоб переконати себе в цьому, нам треба тільки пригадати слова св. євангеліста Івана до своїх синів. Господь наш сказав своїм апостолам: «Дітоньки, ще трохи я з вами» (Ів. 13, 33). Св. Іван каже своїм учням: «Мої дітоньки, пишу вам те, щоб ви не грішили. Якже згрішить хтось, ми маємо заступника перед Отцем, Ісуса Христа, праведного» (1 Ів. 2, 1).

«Отож, дітоньки, перебувайте в ньому, щоб, як з'явиться, ми мали довір'я і не осоромилися перед ним під час його приходу» (1 Ів. 2, 28).

«Дітоньки, ніхто нехай не вводить вас в оману. Хто чинить правду, той праведний, як і він - праведний» (1 Ів. 3, 7).

«Дітоньки! Не любімо словом, ані язиком, лише - ділом і правдою» (1 Ів. 3, 18).

«Ви, діточки, від Бога, і перемогли їх, бо більший той, хто у вас, ніж той, хто у світі» (1 Ів. 4, 4).

Св. Павло говорить з такою ж батьківською ніжністю й силою, коли пише до галатів: «О мої дітоньки, яких я знову народжую в муках, доки Христос вообразиться у вас!» (Гал. 4, 19).

До Коринтян він пише: «Крім інших випадків, моя щоденна настирлива думка - журба про всі Церкви! Хтось слабкий, а я не слабкий? Хтось спокушається, а я не розпалююся?» (2 Кор. 11, 28-29).

Таким є духовне батьківство у всій своїй великодушності, ніжності й силі. Воно винагороджує значно більше, ніж тимчасове

батьківство, якого апостол зрікається. Він не знаходить певного визначеного дому, де мав би приватне життя 60 або 80 років. Він працює, готуючи душі для нашого Господа, щоб дати їм життя, яке існуватиме вічно.

Також подиву гідне духовне материнство правдиво побожних, які через зріст вірності заслуговують, щоб їх назвати нареченими Ісуса Христа. Вони сповняють своє материнство щодо дітей, бідних, яких усі забули, хворих, які не мають ліків, терплячих душ, яких відкидають, та вмираючих. До цих побожних осіб каже Христос: «Бо я голодував, і ви дали мені їсти; мав спрагу, і ви мене напоїли... нагий... хворий... у тюрмі був, і ви прийшли до мене... Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили» (*Мт. 25, 35-40*).

Досконала чистота уподібнює душу до Бога, робить її сильною, блискучою, люблячою, тоді має участь у Божому духовному вітцвістві, у Спасителеві, який прийшов заснувати не обмежену родину, а велику родину - Церкву, яка простягається на всі народи й усі покоління. Все це показує велич євангельської ради чистоти та її ефективної практики.

Духу цієї євангельської ради стосується також природне батьківство або материнство. Одним із найбільших прикладів є св. Моніка, яка народила Августина природно й духовно своїми сльозами й молитвами. Моніка одержала навернення свого сина; вона стала його матір'ю подвійно, матір'ю тіла й душі. Всі, хто завдячує науці св. Августина, якої він навчав, повинні дякувати його мамі, якій сказав св. Амвросій: «Син, через якого було пролито так багато сліз, не міг пропасти».

Підсумовуючи, треба сказати, що моральна чеснота чистоти, якщо людина справді її зрозуміла й практикує у високому ступені, готує душу до одержання ласки контемплляції, яка походить із живої віри, просвітленої дарами. Тоді починається здійснення приречення: «Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога». Справді, чисті душі починають бачити Бога в молитві, коли еднаються з Ним більш інтимно, більш сердечно на Службі Божій, в Освяченні, у Святому Причасті. Вони починають бачити Боже Провидіння в обставинах життя, бо для тих, хто любить Бога (і хто добачує його в тій любові), всі речі йдуть на добро. Св. Павло каже: «Гадаю бо, що страждання нинішнього часу негідні майбутньої слави, яка має нам з'явитися» (*Рим. 8, 18*).

Врешті, людина, йдучи тією дорогою, починає бачити Бога в душах тих, хто знаходиться біля неї; поступово людина починає відкривати під грубою і непрозорою обгорткою блискучу душу, яка подобається Богові набагато більше, ніж вона думала раніше. Тому бачити Бога в душах є ласкою, яку треба заслужити. Вона вимагає особливого ясного розуміння, яке поступово здобувається через відречення від себе самого й чистішої та сильнішої любові до Бога, через яку відкриємо в Ньому тих, хто Його любить, і тих, кому ми можемо й повинні дати любов задля Його любові (*Там же. -С. 111-116*).

Чистота - це чеснота, яка дуже ушляхетнює особу, бо людина може контролювати своє тіло духовними силами розуму й волі.

Чистота зберігає вроджену людську гідність та усуває самолюбство й приниження, яке часто приносить пристрасть нечистоти та зберігає природний закон.

Чистота не є проти природи. Вона не стримує людського розвитку чи любові до протилежної статі.

Людина від природи схильна більше слухати розуму, ніж пожадли- востей тіла, хоч вони часто бувають дуже настирливими; людина особливо слухає голосу совісті. Совість є найкращим сторожем чистоти.

Чистота не зменшує людської персональності, особистості, навпаки, вона її збільшує, допомагає зростати морально й сприяє розвитку вищих сил.

Людина, яка принижує себе нечистими справами, тягне свій дух додолу - до зла і стає невільником своїх пристрастей. Навпаки, чим чистіше людина веде своє життя, тим ближче вона чується до Бога, має більшу свободу духу природи, їй легше йти за своєю совістю, яка завжди показує людині волю Божу.

Краса чистоти

Чистота - сильна й гарна чеснота. Вона сильна, бо, щоб її мати, людина потребує сили характеру й справжньої мужності.

Відкидати інші спокуси до гріха (напр., красти, брехати, не слухати) не так тяжко для людини, але відкидати те, що приємне, що природі накидається спонтанно, дуже тягне до нечистоти, тому в цьому треба справді мати моральну відвагу.

Найлегше піддатися пристрасті, а це вже боягузтво і непостійність характеру. Протистоячи пристрастям, людина набирає мужності

й моральної сили: «Ти вчинила мужньо, і твоє серце скріпилося, бо ти полюбила чистоту» (*Юдит*). Особа, яка зберігає чистоту, має силу характеру, стриманість, мужність, бо чистота вимагає не тільки однієї перемоги, а тривалої і постійної боротьби з пристрастями й почуттями.

Чистота - гарна чеснота, бо зберігає блиск і красу вищої снаги людини - душі, береже її непорочність, невинність, тобто найкраще і найцінніше для людини. Невинність викликає в людей і Бога зачарування, подив і повагу. Чистота була визначною чеснотою Сина Божого: «Хто з вас закине мені гріх?» Це була визначна чеснота Божої Матері, яка була непорочно зачата; сам Ісус Христос цінував Івана Дівственника, який єдиний міг схилити свою голову на груди Ісуса Христа. Каже книга Мудрості: «Краща бездітність із чеснотою, бо пам'ять про неї безсмертна, вона ж визнана і в Бога, й у людей» (4, 1).

Чистоту так вихваляють, тому що вона вберігає людину від осоромлюючих гріхів, робить її зір ясним, здатним бачити краще вищі, духовні, небесні речі. Нечистота, навпаки, засліплює розум і робить його нездатним до Божих речей. Як чистота є фундаментом святості людини, так нечистота є причиною руїни духу.

«Життя людини на цій землі є боротьбою» (*Іов 7, 1*), і якраз чистота вимагає від нас найбільшої боротьби. Щоб побороти тіло, треба його тримати у строгій дисципліні та вправлятися в чеснотах, особливо у скромності, поміркованості, покорі, умертвінні. «Бо тіло пожадає проти духа, і дух пожадає проти тіла... Ті ж, що є Ісус-Христові, розп'яли тіло з його пристрастями та пожадливістями» (*Гал. 5, 17-24*).

Якщо людина вважає тільки, щоб не поповнити гріха, цього замало, бо вона не звертає уваги на цілість і вартість чесноти: «Нема ціни на стриману людину» (*Проп. 26, 20*). Така людина не знає злоби людської природи. Практика показує, що той, хто наражається на небезпеку, довго не встоїть. «Хто доторкається вогню - попечеться» (*Проп. 13, 1*).

ГРІХИ ПРОТИ ЧИСТОТИ

Відношення думки до дії

Бог вимагає від нас не тільки зовнішньої чистоти тіла, а й внутрішньої чистоти життя нашої душі. Думка й бажання започаткову-

ють дію. Кожна дія починається думкою і бажанням. Тому, контролюючи свої думки й бажання, можна уникнути багатьох лих.

Якщо у нас є добрі думки й бажання, ми робимо добро, якщо є злі думки й бажання - ми схильні до виконання злого. Ісус Христос звертає увагу на погані думки й каже: «Ви чули, що було сказано: Не чини перелюбу. А я кажу вам, що кожний, хто дивиться на жінку з пожаданням, той вже вчинив перелюб з нею в своїм серці» (Мт. 5, 27-28). Він суворо карав фарисеїв, які на перший погляд видавалися добрими, а всередині мали повно злоби.

Думки

Сама думка про сексуальні речі не є поганою сама по собі, але думати про це без достатніх причин забороняється.

Коли, наприклад, група психологів дискутує про сексуальні збочення, щоб допомогти позбутися їх, чи студенти богослов'я дискутують, щоб мати знання для слухання сповідей чи порад для людей, це добре і не грішне.

Однак було б гріхом, якби хтось навмисне говорив про сексуальні справи, щоб спокусити іншу людину до гріха. Чи, наприклад, хтось читає статтю або книжку, яка може збудити пристрасті. Якщо він читає цю книжку з точки зору науки, щоб набути потрібних знань, таке читання не є поганим; якщо читає тільки для цікавості, тоді, звичайно, якщо людина не допускає злих думок, це є малий гріх.

Дуже часто такі думки приходять спонтанно і настирливо нам нав'язуються, наче набридлива муха. Тоді треба звернути увагу на щось інше. Часто приходить сумнів, чи ми зумисне погодилися на грішну думку, чи ні. Тоді пам'ятаймо, що для того, щоб це був тяжкий гріх, потрібна: 1) важка матерія; 2) цілковите знання - увага; 3) цілковита згода.

Щоб можна було легше визначити, чи ми вчинили думкою тяжкий гріх, чи ні, можна поставити собі декілька запитань.

1. Чи я хотів мати ці думки й бажання? Чи я і далі хотів мати такі думки, чи відкидав їх? Якщо відповідь заперечна («ні»), то нема чого турбуватися, хоч би такі думки напастували нас годинами. Якщо ж відповідь позитивна («так»), то поставте собі ще й інші запитання.

2. Чи я хотів тих думок і бажань після того, як усвідомив собі, що вони грішні? Якщо відповідь заперечна («ні»), значить, я відкидав

їх, коли усвідомив, що вони грішні: тоді я не згрішив. Якщо відповідь позитивна («так»), тобто ствердна, тоді я тяжко згрішив. Якщо відповідь і заперечна, і ствердна, отже, я вагався або був повільний у відкидуванні злих думок - тоді згрішив легко. Якщо відповідь «я не знаю», то напевно не згрішив тяжко, а може, й узагалі не згрішив.

Бажання

Свідомо і добровільно бажати нечистоти - це завжди тяжкий гріх. Злоба гріха залежить від предмета: тобто, чи бажає людина нечистоти сама з собою чи з іншими? Чи та особа вільна, чи, може, заміжня? Це вона мусить сказати на сповіді. Нечисті бажання включають нечисті думки, бо спочатку приходиться думка, потім - бажання, а врешті - справа. Приміром, хтось сповідається, що мав нечисті бажання і думки. Не потрібно згадувати думки, коли людина говорить про бажання, бо думка була перша.

Погляди

Сам по собі погляд не є гріхом. Але небезпека полягає в тому, що погляд спонукає до гріха, коли, наприклад, дивитися на оголену жінку. Дуже часто фільми і телебачення приносять багато спокус.

Але погляд на подібні речі не завжди буде гріхом. Наприклад, студенти медицини повинні ознайомитися з усіма частинами тіла людини детально, щоб лікувати, коли буде потреба. Коли ж хтось слідкує за такими речами з цікавості або пристрасті, він грішить.

Мистецькі різьби і малярство

Чи є гріхом дивитися на таку різьбу чи малярство? В цьому питанні ми дотримуємося того ж принципу, що у попередніх випадках. Виправданий той, хто займається мистецькими речами, щоб поглибити свій талант.

Те ж стосується театрів і фільмів. Є фільми і театри непристойні й заборонені.

Дотик

Дотик сам по собі добрий, наприклад, людина повинна митися, купатися, лікар повинен робити операцію. Але є й погані дотики:

1) якщо людина має намір викликати почуття; 2) якщо це виконується без достатньої причини; 3) якщо в дотиках людина шукає приємностей.

Поцілунки

Поцілунок звичайно є виявом афекту - любові, приязні чи звичаю. Тут важко подати конкретні правила.

Поцілунок може бути виявом чемності, пошани: наприклад, хтось поцілував стареньку бабусю або сестру, брата, маму чи тата.

Але може бути поцілунок іншого виду, такий, що викликає бажання і почуття (пристрасті). Такий поцілунок, особливо тривалий, заборонений.

Погладжування - обійми чи притискання до себе

Така поведінка з дітьми не є гріхом, в цьому навпаки виявляється сердечне ставлення до дітей. Але з дівчатками треба бути дуже обережними (тут ми говоримо не про наших рідних, а чужих).

Все, що викликає у нас або в інших людей сексуальні спонуки, необхідно оминати під загрозою гріха.

Розмови

Насамперед треба розрізнити вульгарну розмову, безлику й безсоромну. Такою мовою вважаються: прокльони, висловлювання, які стосуються туалету, шлякування тощо. Але й тут треба бути пильними, щоб не втрапити в халепу. Наприклад, хлопці біля церкви продають журнал «Шлях» і голосно кричать: «Шлях! Шлях! Шлях!», а бабуся каже: «О Боженьку! Вже і біля церкви шлякують».

Безлика або безсоромна мова є тоді, коли вживаються простацькі слова, що стосуються сексуальності.

Вульгарні слова ще не є гріхом, однак стають гріхом, коли спричиняють духовне падіння і сварки; коли ми, висловлюючись так, не зважаємо на присутніх дітей чи поважних осіб. Не буде гріхом, коли хтось говорить про ці речі з огляду на вивчення медицини, богослов'я чи моралі.

Треба дотримуватись таких принципів у розмові про секс:

1. Якщо така розмова тривала, безпричинна й ведеться тільки з цікавості: загально це вважається тяжким гріхом, особливо коли

відбувається між представниками протилежної статі, наприклад, хлопцем і дівчиною, бо це найкраща нагода до гріха.

2. Якщо між особами однієї статі (хлопця з хлопцем або дівчини з дівчиною) **були сказані тільки одне-два слова**, тоді, звичайно, це вважається повсякденним гріхом.

3. Якщо розмова є тільки трохи сугестивною або є легкий закид у той бік, гріх буде повсякденним. Однак треба вважати, бо може бути, що при розмові присутній хтось ще недозрілий, і така сугестія може бути тяжким гріхом.

4. Прислухатися до безликих бесід з цікавості або сміятися з брудних жартів є повсякденним гріхом. Якщо людина не може уникнути таких бесід (наприклад, працює з людьми, які ведуть такі розмови), вона не поповнює гріха, якщо не сприймає їх і внутрішньо настроєна проти них.

Якщо хтось навмисне говорить безсоромні речі, щоб спокусити іншого, грішить тяжко, бо має лихий намір.

Танці

Танці дозволені й добрі, однак і тут потрібна обережність. Танець не сміє бути нагодою до гріха. Є місця і періоди часу, коли забороняється танцювати.

Нудизм

В Америці існує культ нудистів, які навчають, що всі люди повинні жити наго, без одягу. Вони думають, що це корисно для тіла і для душі. Але така поведінка нездорова морально, а часто й фізично. Нудизм сприяє пристрасті нечистоти.

Діла нечистоти, які самі по собі грішні (св. Тома. II-II, п. 154).

Є шість видів нечистоти: а) «форнікація» - чужолозтво, б) «адюльтер» - перелюб, в) «інцест» - зв'язок між спорідненими особами, г) «седукація» - збезчещення дівиці, ґ) «зівалтування» - насильство, д) «неприродне збочення».

«Форнікація» - чужолозтво

Це нормальні, але недозволені статеві стосунки неодруженого чоловіка та незаміжньої жінки. Таке чужолозтво є тяжким гріхом,

бо це великий не порядок осіб, які винні. Воно суперечить доброму поколінню (бо тільки шлюб становить дім, якого вимагають діти, і до якого вони мають право). Воно є повністю проти спільного добра у фізичному й моральному аспекті.

«Адюльтер» - перелоб

Це нормальні, але не дозволені статеві стосунки між одруженим чоловіком і незаміжньою жінкою або обома одруженими. Цей гріх значно більший за попередній, бо він не тільки порушує чистоту, а є також грубим порушенням справедливості (бо поповнений проти правдивого подружжя). Крім того, він більш шкідливий для спільного добра, ніж форнікація.

«Інцест» - статеві стосунки між спорідненими

Це статеві стосунки між чоловіком і жінкою, пов'язаними узами крові, тобто спорідненими, з однієї родини. Це тяжкий гріх; крім того, порушує справедливість (якщо обидві особи одружені) і є також порушенням чесноти побожності - благочестя.

«Седукція» - збезчещення

Це порушення дівицтва. Це особлива нечистота і тому є тяжким гріхом. Наприклад, збезчещення молодої дівчини - це велика кривда.

«Згвалтування», або насильство

Це особливий вид нечистоти, де застосовується сила, щоб здійснити нечистий акт. Це дуже тяжкий гріх і несправедливість.

«Неприродне збочення»

Цей неприродний блуд є найгіршим із гріхів нечистоти, найбільш ганебним, бо діє проти порядку природи. Всі добровільні гріхи нечистоти є тяжкими гріхами.

Те, що трапляється у сні, не може бути гріхом. Однак може бути грішне в його причині. Якщо перед сном особа винна в думках, бажаннях або вчинках, вона бодай частково відповідальна за чистоту, що послідовно стає під час сну.

Ненормальність з природи

Гомосексуалізм. Людина має схильність до осіб чоловічої статі, тобто чоловік любить чоловіка, а не жінку. Сама по собі схильність не може бути гріхом, але стає тоді, коли так вчиняється, як каже св. Павло: «...бо їхні жінки змінили природні вживання на протиприродні; так само і чоловіки, полишивши природні вживання з жінкою, розпалилися своєю пожадливістю один до одного, чинячи ганьбу, чоловіки на чоловіках, і приймаючи на собі самих належну плату свого блуду» (Рим. 1, 26-27).

Лесбіанство. Жінка любить жінку, шукає з нею сексуального задоволення.

Транссексуалізм. З допомогою операцій людина переходить із однієї статі в іншу, тобто чоловік стає жінкою.

СТРИМАНІСТЬ - «КОНТШЕНЦІЯ»

В українській мові важко дати точну назву цій чесноті. В латинській мові вона передається словом «контіненція» - стриманість. Св. Тома пояснює її так (II-II, п. 155):

Досконала стриманість - це абсолютне утримання від сексуальних приемностей. Однак стриманість у конкретнішому і більш уживаному значенні цього слова є стійким протистоянням сексуальним бажанням.

Стриманою є особа, яка не піддається принадам-привабливанню і рішуче відкидає пристрасті в сексі.

Стриманість - це похвальна і чеснотлива витривалість волі проти пожадливих, злих схильностей. Це моральна чеснота, тобто чеснота волі.

Стриманість деякі автори вважають своєрідним типом скромності. Стриманість у порівнянні зі скромністю виглядає наче досконале порівняно з недосконалим. Бо скромність притаманна особі, апетитні снаги якої позитивно керовані розумом, тоді як стриманість - це суворий контроль апетитних снаг, що чинить опір правилам розуму.

Отже, стриманість - це чеснота, яка зміцнює волю, щоб чинити опір невпорядкованим нападам пристрастей. Це чеснота, яка замешкує у волі, але як чеснота вона недосконала, бо не веде прямо до виконання якоїсь праці, позитивно доброї і досконалої, а задоволь-

няється запобіганням злу з допомогою налаштування волі, яка стримує напади пристрастей.

Досконала чеснота чистоти контролює пристрасті в такий спосіб, щоб вони не спричиняли наглих порушень, які суперечать розумові. Стриманість, з іншого боку, протистоїть нахилам пристрастей тільки тоді, коли вони приходять, і тому стримана особа може піддаватися раптовим нападам пристрастей. Властивий предмет стриманості - це приемність дотику, особливо того, що стосується сексу, однак у більш загальному і менш властивому сенсі може стосуватися інших матерій.

НЕСТРИМАНІСТЬ

Вчення св. Томи (II-II, п. 156)

Нестриманість - це вада, протилежна стриманості. Вона притаманна бурхливій або слабкій душі, яка раптово й нерозсудливо піддається лихим бажанням; або є наслідком слабкої волі і вагається прийняти осуд розуму.

Нестриманість є гріхом, бо вона чинить опір розумові й кидає особу в те, що ганебне. Треба зауважити, однак, що слово «нестриманість» часто вживається в такому значенні, яке не має нічого спільного з розпустою. Його вживають, щоб висловити запал, ентузіазм, необхідність дії, навіть у тому, що бездоганне, чи в тому, що добре. Тому, пояснюючи це слово, треба бути обережним.

Нестриманість, коли стосується лихих бажань, іноді протиставляється дикому й неприборканому гнівові. Такий гнів сам по собі деколи називається нестриманістю, нагальністю. Тепер же сама по собі нестриманість розпусного бажання гірша, ніж нестриманість гніву. Це більший не порядок розумного життя, ганебнішого, ніж гнів.

У підсумку, однак, річ може бути відмінна. Нестриманість гніву може допровадити до більшого зла, ніж нестриманість розпусти. Бо нестриманість розпусти шкодить людині, яка винна - грішить, тоді як нестриманість гніву може дійти до насильства, надужиття, що чинить також шкоду іншій людині.

НЕВИННІСТЬ

Варто сказати кілька слів про невинність, яку мали наші прародичі в раю і втратили її. Св. Тома гарно і коротко це пояснює.

Сила, якою керувався перший чоловік у стані невинності (П-II, п 96). Перший чоловік мав абсолютне управління і владу над живими створіннями землі. Бо сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірями й над усіма плазунами, що повзають на землі» (Бут. 1, 26).

Тепер же панування означає пана, владика, властителя, господаря. Всі живі створіння слухали невинну людину, і ніхто не спротивлявся їй. Коли ж людина не послухала Бога, всі живі створіння перестали підлягати абсолютному контролю людини.

Людину, як пануючу істоту над усіма створіннями землі, створив Бог. І вона мала контроль над своїми силами й нахилами. Не було в ній спротиву чи бунту проти розуму, тобто проти її розумно просвітленої волі.

Усі людські буття рівні, як образ і діти Божі. Але, як це ми добре бачимо, є багато відмінностей між людьми. Вони відрізняються за статтю, ростом, віком, смаками, здібностями, здоров'ям, силою, талантом і багатьма іншими ознаками. А в стані невинності хоч і були б деякі відмінності, але жодна не мала б дефекту чи браку, що стосувався б душі чи тіла...

У стані невинності людина не панувала б над іншими людьми, тримаючи їх у полоні чи в неволі. Але потрібен був би соціальний порядок. Треба було б тих, хто керує, і тих, хто слухає та підкоряється. Батьки також керували б своїми дітьми. Але це не було б важко робити, не було б несправедливості, не було б невдоволення щодо тих, хто дає розпорядження.

Збереження людини в стані невинності (Сумма Теол., п. 97).

Людина в стані невинності була безсмертною, вона не мала вмирати. Але безсмертність була надприродною ласкою - даром Божим, а не звичайною досконалістю людської природи. І людина втратила цей надприродний дар своїм бунтом проти Бога. Смерть прийшла у світ через гріх.

Завдяки цьому надприродному дару безсмертності-невмирущості людина була вільною від старості, недуг, шкоди, знесилення, тління. Людина була нечутливою, тобто не підлягала терпінню або пошкодженню. Могла йти нормально, і жодна природна потреба, як-от апетит чи сон, не шкодила б їй. Людина втратила свою недоторканність зі своєю безсмертністю через первородний гріх.

У стані невинності людина (не) потребувала б поживи. Бог сказав нашим прародичам їсти овочі з усіх дерев, що росли в раю, за винятком одного дерева: «З дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш, бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмреш» (Бут. 2, 17), їжа була б завжди потрібною для живої людини, аж поки тіло не одуховнилось би в загальне воскресіння, коли вже не потрібна була б субстанція тіла.

Святе Письмо згадує, що впавша людина могла б досягнути безсмертності знову, якби з'їла з «дерева життя» (Бут. 3, 22). «І сказав Господь Бог: "Оце чоловік став, як один з нас, знаючи добро і зло. Тож тепер аби лишень він не простяг своєї руки й не взяв ще й з дерева життя, а з'ївши, не став жити повіки!" Тому вислав його Господь Бог з Едемського саду порати землю, що з неї був він узятий» (Бут. 3, 22-23).

Однак це не була б абсолютна безсмертність, яку людина втратила. «Дерево життя» могло оновити людину - відмолодити. Людина стала б наче молодшою, однак це не була б постійна юність чи молодість, досконале нестаріння. Треба було б їсти плоди знову і знову й вони вберегли б людину від старості, але старість щоразу поверталась би.

Збереження людського роду в стані невинності (Сумма Теол., п. 98).

Людській рід зберігається розмноженням. Коли були тільки дві особи, вони одержали від Бога наказ: «І сотворив Бог людину... чоловіком і жінкою сотворив їх. І благословив їх Бог і сказав: "Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі"» (Бут. 1, 27-28).

Отож у стані невинності здійснювалося б розмноження.

І це розмноження відбувалося б у той самий спосіб, що й тепер, але в упорядкований спосіб нахилу і з цілковитим контролем розуму, без жодної невпорядкованої пристрасті.

Тілесне життя спакоемців у стані невинності (Сумма Теол., п. 99).

Нема сенсу припускати, що народжені діти в стані невинності були б досконало сильними та здатними використовувати свої члени (наприклад, ходити) від самого моменту їхнього народження. Делікатна неміч дитинки не є дефектом природи задля гріха. Це нормальна і природна умова, бо природа прямує до розвитку і своєї досконалості. Діти, народжені в стані невинності, мали б силу і можливість, відповідні до свого віку, і діяли б згідно з літами.

Ми також не повинні припускати, як це дехто припускав, що в стані невинності не було б розрізнення статі. Розрізнення статі

було в наших перших прародичів і полягало воно в їхній невинності. Це належить до цілості людської природи згідно з планами Творця. Це очевидне в своєму порядку, в різномірності й досконалості Всесвіту.

Праведність нащадків у стані невинності (Сумма Теол., п. 100).

У стані невинності діти народжувалися б у праведності або ласці. Так, як діти перших впавших людей успадковують первородний гріх, так діти прародичів, які б не згрішили, успадковували б первородну праведність.

Але діти, народжені в стані невинності, не були б утверджені в ласці. Вони могли б згрішити. Людина ніколи не є утвердженою в ласці, аж поки не досягне неба.

Знання нащадків у стані невинності (Сумма Теол., п. 101).

Людській природі притаманно здобувати знання, а не народжуватися зі знаннями. Сам факт, що людина не має знань від свого народження, не є дефектом, це нормальна умова природи. У стані невинності діти, без сумніву, мусили б удосконалювати свої здібності до навчання без проблем і здобували б знання швидко відповідно до віку й розвитку. Однак вони не мали б знання від самого свого народження.

І тому діти в стані невинності не використовували б розум від свого народження. Вони приходили б до розуму швидше й досконаліше, ніж діти упалого людського роду.

ЛАГІДНІСТЬ

Що таке лагідність?

Лагідність - це надприродна моральна чеснота, що попереджає і стримує гнів, спокійно зносить недоліки інших і поводить з ними чемно чи, як кажемо, лагідно, без злості, без вказування на помилки. Як каже св. Тома, лагідність - це чеснота, що помірковує злість у власній душі (II-II, п. 157).

Лагідний той, хто з любові до Бога не обурюється, хоч йому завдають кривди. Лагідність - це напрям до досконалості, це закон духовного життя.

Ця чеснота включає три складники:

1. Опанування себе самого - коли людина контролює свою злість, свою нагальність поміркованістю.

2. Толерує помилки **інших** - не накидається на інших з лайкою, а це вимагає терплячості й великодушності до інших. Св. Василій каже, що лагідність є матір'ю терплячості (*XIII наука для монахів*).

3. Прощає **завдані кривди**, а це вимагає любові.

Одна чеснота сприяє іншій. Лагідність - це дуже гарна чеснота. Всі люблять бачити її в інших: чемність щодо інших, спокій, лагідність на обличчі. У мові людини віддзеркалюється її обличчя, наче у дзеркалі. У рухах і ході така людина делікатна. Це все вимагає сили й мужності. Коли довкола панують рух, неспокій, людина, яка має таку чесноту, все ж не втрачає голови, залишається врівноваженою.

Та дуже часто людина буває лагідною з боязні або для вигоди. Така лагідність не є чеснотою. Приміром, коли людина лагідна і чемна, продаючи товари, щоб заробити. Справді лагідний не обурюється, а мовчить, хоч йому чинять кривду, ба навіть залишається ввічливим і послужливим для своїх кривдників.

Лагідний - наче скеля серед моря, в яку розбиваються хвилі. Лагідність - це щось божественне, бо сам Бог лагідний. Бог має владу, але не використовує її проти тих, хто Його ображає. Він довго терпить гріхи людей і чекає їхнього навернення.

Однак лагідність не означає немочі. Це не байдужий характер, а навпаки - сильний, який може навіть у критичні хвилини панувати над собою. Це внутрішня сила, яка регулює наші почуття, емоції так, щоб ми могли стримати упередження, почуття образи в думках і вчинках.

Така особа не вдає, не посміхається, мовляв, «мені це подобається», коли їй справді не подобається. Вона стримана, сильна, завжди поводить з любов'ю, хоч інша особа їй не подобається.

Лагідність проявляється у словах, у приязних спокійних рухах, у справжній любові до Бога і ближніх.

Вчення св. Василя

Св. Василій Великий наводить деякі приклади лагідності у давніх поган. Він каже: «Із добрих учнів давніх мужів ми теж повинні виносити користь, бо приклади добрих діл у класичній літературі корисні для душі читача.

Якийсь волоцюга зневажив Перикла (*Плутарх. Перикл, гл. 5*), а він навіть оком не моргнув. І так витримали обидва цілісінький

день: один лаяв немилосердно, а інший не робив собі нічого з його лайки. Щойно ввечері, як уже смеркалось, ледве відчепився той обірванець. А Перикл, щоб не зіпсувати собі справи у філософії, ще й відпровадив його, присвічуючи дорогою.

Один чолов'яга грозив смертю Евклідові Мегарійцеві, ще й побожився, що це зробить. Евклід і собі присягнув заспокоїти його та втихомирити його гнів.

Отже, чи не було б корисним пригадати собі дещо з таких прикладів саме в ту хвилину, коли людину опановує гнів? Бо не треба слухати трагедії, яка легкодушно твердить: «Гнів озброює руку на ворогів» (*Евріпід. Фезос, 84*). Навпаки, найкраще не піддатися гніву, хоча в дійсності це нелегко. Та все ж накладаймо на нього здоровий глузд, немов вуздечку, й не дозволяймо далі вибухати» (*Науки св. Василія для народу // переклад о. С. Фединяка ЧСВВ. - Гленков, 1954. - С. 260-261*).

Поділ лагідності

Природна лагідність у людині виявляється в лагідному погляді, скромній поведінці, тихому голосі. Така людина лагідна, приємна, особливо в мові, ніколи не сперечається.

Прикладом лагідності є ягня. Христа порівнюють з ягням.

Штучна лагідність здобувається шляхом виховання. Від природи людина може мати важкий характер, але завдяки вихованню він вдосконалюється. Особливо важливе християнське виховання, завдяки якому людина старається бути доброю, чемною, лагідною і доброзичливою до інших. Приклад Христа і святих вказує на великі користі з лагідності.

Прикладом штучного виховання є віл, на якого можна навіть накладати ярмо й орати.

Вимушена лагідність. Тваринний інстинкт людини опановують силою. Наприклад, злого бунтівного хлопчиська відправляють у виправно-виховний заклад, де його змушують бути лагідним, працювати і вчитися.

Вільна лагідність - це гарна чеснота. Силою своєї волі людина долає пристрасті й стає лагідною, спокійною, мирною особою. Вона воліє слухати, ніж наказувати; давати, ніж брати; служити, ніж щоб їй служили; терпіти, ніж завдавати терпіння іншим.

Що її змушує до того? Ані гроші, ані сила, ані приємність, а великодушність, жертівність.

Прикладом лагідності є також св. Христофор: від природи він був нахабний, але переміг себе і став дуже лагідним.

Людська раса інстинктивно не є лагідною, а, навпаки, войовничою. Історія говорить про цивілізовані народи й дикі, індіанські, які були часто войовничими, вороже налаштованими. Народ, отже, треба виховувати. Лагідність - це передача іншим дечого зі свого власного.

Лагідність до себе

Треба бути лагідним не тільки до інших, а й до себе самого і до всіх створінь, навіть звірят.

Людина, яка не має лагідності, не вміє панувати над собою, над своїми почуттями. Вона завжди нетерпляча, злиться з будь-якої причини не тільки на своїх рідних, а й на сусідів, на себе саму, навіть на речі: гримає кулаком, тупає ногами, кидає тарілкою, кричить, лається і стає схожою на нерозумну тварину. Наша приповідка каже: «Такій людині й муха на заваді». А найкращий приклад маємо з давнини: Сократ і його дружина Ксантипа, яка була дуже лихою.

Чому треба бути лагідним до себе самого?

Треба бути лагідним до себе самого, бо це сприяє здоров'ю; позбавляє багатьох клопотів, бо той, кого ми образили, дуже часто мстить; це своєрідне вправління в терплячості; лагідність сприяє злагоді в домі, з сусідами, ближніми; коли ми лагідні, то не виглядаємо диваками, а поважними, розсудливими, розумними людьми, з якими треба рахуватися; лагідність допомагає людині не показувати обурення; лагідного всі люблять і поважають.

Користі з чесноти лагідності

Лагідність прихиляє до нас ближніх, допомагає досягнути спокій душі й вічне спасіння.

Ісус Христос каже: «Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю», тобто одержать царство небесне. Лагідний з'єднує собі серця людей, їхню прихильність і зичливість, полегшує їм неупереджене ставлення. «Коли розгніваний зійдеться з лагідним, буває так, ніби розпечене залізо занурили у воду» (св. Іван Золотоустий). «З появою

лагідності зникає гіркота з розуму, як темнота зникає з появою сонця» (св. Ів. Листв.). «Легідна відповідь гасить гнів» (Прип. 15, 1). А наша приповідка говорить: «Покірне (тобто легідне) теля дві корови ссе». Св. Макарій також підтверджує: «Добра бесіда злих людей робить добрими».

Чудовий приклад легідності дає нам бл. Климентій Гофбавер. У 1820 році він збирав у Варшаві милостиню на дім для сиріт. Коли зайшов у товариство гравців і попросив в одного з них милостиню, той плюнув йому в обличчя. Гофбавер утерся і сказав: «Пане, це для мене, а що ж для бідних дітей?» Це дуже зворушило гравця, і він віддав Гофбаверові всі гроші, які мав при собі. За кілька днів відбув у нього загальну сповідь. Ось яка сила легідності (*Шnipato*). Св. Франца Ксаверія, апостола Індії, погани якось закидали камінням, коли він проголошував їм науку. Святий не зважав на це, а проповідував спокійно далі. Здивувалися погани і стали уважніше прислухатися до науки; а ті, що кидали камінням, першими охрестилися. Св. Франциска Салезького, єпископа Женеви, називали переможцем диких за його велику легідність.

Легідністю зробимо значно більше, ніж гнівом. Людина схожа на троянду, що закривається на холодному вітрі й відкривається під сонячними променями. І людина охочіше прийме добрі науки, якщо обходитися з нею легідно. «Ложкою меду можна спіймати значно більше мух, ніж ста бочками оцту» (св. Франциск Салезький). Як вогню не вгасиш вогнем, так оскаженілість не заспокоїш оскаженілістю (св. Іван Золотоустий). Коли вдаряються два тверді тіла, виникає великий гук, а коли тверде вдаряється об м'яке, то удару навіть не зауважуємо. Диявола не проженеш дияволом.

Гнів - це хвороба душі: «Гнів у лоні глупого спочиває» (Сир. 7, 10). Легідність дає нам справжній спокій душі, бо Христос каже: «...Навчіться від мене, бо я легідний і сумирний серцем» (Мт. 11, 29). Легідна людина завжди весела. Її розум подібний до спокійної поверхні моря, яку порушує вітер. Легідністю заслуговуємо собі на вічне спасіння. «Покірні ж заволдіють краєм і тішитимуться глибоким миром» (Пс. 37 (36), 11).

Легідність - це та чеснота, якої найбільше в наших ближніх і яка найбільш згідлива в практиці любові. Це те, що становить красу. Бачимо її в погляді, в усмішці, у перенесенні прикростей, у мові. Вона подвоює вартість нашої послуги. Крім того, забезпечує плоди

любіві й дбанню. Дораджує, а навіть робить зауваги. Дарма ми старались би про наших ближніх, якщо у нас нема лагідності до них. Тоді виглядає, що ми їх не любимо і втрачаємо заслуги за наші добрі наміри, бо говоримо радше згідно з нашими пристрастями, ніж згідно з розумом і мудрістю, та послідовно нічого не доконуємо.

Лагідність особливо варта заслуги, коли практикуємо її щодо тих людей, через яких терпимо. Тоді вона може бути тільки надприродною, без домішки марної чутливості. Вона приходить від Бога і деколи має великий вплив на наших ближніх, які розгнівані на нас з якоїсь причини. Пам'ятаймо, що молитва св. Степана принесла ласку в душу Павла, який тримав одяг тих, що каменували першого мученика. Лагідність роззброює нахабність і насильство.

Визначність і необхідність чесноти лагідності

Лагідність - це чудова, похвальна і необхідна чеснота.

Лагідність є знаком чоловічої сили, яка прикрашає волю людини, приносячи їй гідність і наче якусь маєстатичність.

Якщо гідність людини, яка відрізняє її від тварин, полягає в розумі й волі, то в чесноті лагідності якраз найбільше виявляється панування розуму й волі. Спокійний і не стурбований злістю розум допускає аргументи правди: «Напоумлює покірливих на правду і навчає смиренних путі своєї» (Пс. 25 (24), 9). Так, як образ не відбивається, хіба у тихій воді, так правда не приймається, хіба у лагідній душі.

Крім того, лагідність ясно виявляється у пануванні волі над нижчими пристрастями й виявляє на обличчі лагідного своєрідну маєстатичність. Досить пригадати глибокий Христовий спокій у терпінні. Нелегко опанувати гнів, який так легко вибухає. Розбурханий гнів перешкоджає надто схвильованій і нерозважній людині сприйняти аргументи і правду. Той, кого опанувала пристрасть, не мислить раціонально й не контролює себе.

Лагідний уподібнюється до Христа.

Христос є взірцем лагідності. Він звертав на цю чесноту особливу увагу й закликав наслідувати її: «...Навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем» (Мт. 11, 29).

Пророк Ісаїя говорив про Христа Месію, про Його доброту й лагідність: «Надламані очеретини не доламає; льону, що куриться, він не погасить; оповість ретельно правду. Він не ослабне, не подасться,

поки не встановить на землі правди, бо острови чекають його науки» (Іс. 24, 3-4). Євангеліст підносить цю тезу і каже, що вона сповнилася на доказ жидам, що Христос - Спаситель світу.

Ісус наказував бути пильними: «Будьте прості, як голуби, але хитрі, як змії, поборюйте зло добром. Коли хто вдарить тебе в праве лице - настав і ліве. Робіть добро тим, хто вас ненавидить, і моліться за тих, хто вас переслідує» (Мт. 5, 39).

Ісаія побачив Бога у тихесенькому шумі вітру (3 Цар. 19, 12). Святий Дух зійшов на Христа у вигляді голуба як символ лагідності й миру (Мт. 3, 16). Єремія говорить про Христа як Агнца Божого (Єр. 11, 19). Лагідність Бога можемо бачити передовсім в особі Спасителя, розп'ятого на хресті. Лагідна людина дуже мила Богові (Сир. 1, 35). Бог сподобав собі Мойсея за його лагідність (Сир. 45, 4).

Христос був лагідний не тільки в словах, а й у вчинках. Він не тільки проповідував лагідність, а й практикував її. Говорив Марії Магдалині: «Жінко, ніхто тебе не засудив?» - «Ніхто, Господи». - «То і я не засуджую тебе, йди, але більше не гріши». Петрові: «Маловіре, чого ти засумнівався?» Юді: «Друже, чи поцілунком зраджуєш Сина Чоловічого?» За катів Ісус молиться: «Отче, прости їм, бо вони не знають, що роблять». Особливу лагідність виявляв Христос до дітей: «Не забороняйте дітям приходити до мене».

І тому св. Петро доручає всім Христову лагідність: «Власне, на це ви покликані, бо й Христос страждав за вас також, лишивши вам приклад, щоб ви йшли його слідами; той, хто не вчинив гріха, і підступу в його устах не знайшлося... він сам у своїм тілі виніс наші гріхи...» (1 Пт. 2, 21-23). Так само і св. Павло: «Я ж сам, Павло, особисто благаю вас лагідністю і ласкавістю Христа...» (2 Кор. 10, 1). Ця чеснота повинна бути особливою в кожного священика. Святий Павло застерігає свого учня Тимофея: «Слузі ж Господньому слід бути не сварливим, а до всіх привітним, здібним навчати, терпеливим, лагідно картаючим тих, хто спротивляється; може, Бог дасть їм колись покаяння, щоб вони спізнали правду...» (2 Тим. 2, 24-25).

Бог оцінює лагідність і сам робить людину милою людям. Святе Письмо каже: «Що подобається Господеві: віра і лагідність», «Сину, лагідністю доконуй свої діла і люби її понад людську славу». А св. Бонавентура твердить: «Лагідну людину люди люблять, бо вона зберігає природну властивість людини, а суспільна любов людини до людини природна».

Лагідність пом'якшує злість. Нема кращого засобу, щоб перемогти злість ближнього, ніж лагідність, а водночас це засіб до спільного миру між людьми. «Лагідна відповідь гасить гнів, дразливе слово викликає лютощі» (*Проп. 15, 1*). Тому Христос називає лагідних блаженними, бо вони успадкують землю.

Лагідність підносить людину до досконалості. Відповісти лагідно на образ - порада Христа; це справа надприродна й тому підносить людину до досконалості. Лагідність необхідна, бо: лагідна людина подобається Богові; лагідна людина подобається ближнім, родині, приятелям; лагідністю ми наслідуємо Христа; зберігаємо глибокий внутрішній мир і спокій; погоджуємося з нашими ближніми; лагідністю здобуємо ласку в Бога і людей.

Як дійти до лагідності

Щоб дійти до лагідності, спочатку треба поборювати в собі гнів і бажання помсти. Краще уникнути злості, ніж контролювати її, коли вона вийде назовні. Найкраще не вступати з нею в діалог.

1. Відразу треба себе заспокоїти, бути серйозним, не поводитися по-дитячому.

2. Коли зауважимо, що втрачаємо контроль, треба просити в Бога допомоги, як св. Петро під час бурі скрикнув: «Господи, рятуй!» - І Христос сказав: «Нехай настане тиша». І море відразу заспокоїлося.

3. Треба контролювати думки: замість лихих мати добрі.

4. Бути спокійними й радісними, коли з нами що-небудь стається.

5. Завжди приязно ставитися до всіх.

6. Не виявляти невдоволення знаками або обуренням і відразу побороти гнів всередині душі.

7. Не допускати нарікань і помсти у своєму серці.

Настоятелі і ті, хто має владу, насамперед повинні показати лагідність, доброзичливість і доброту у ставленні до підлеглих.

Наслідування Христа каже: «Невелика заслуга спілкуватися з добрими і лагідними людьми, бо це вже від природи всім миле. Кожна людина воліє мати спокій і більше любить таких, що однієї думки з нею. Але прожити тихомирно з такими, які вперті, перекірливі, не порядні або наші противники - це велика благодать і вельми похвальне та мужнє діло. Є такі люди, що в собі мають спокій і з іншими людьми також живуть у спокої. А є й такі людсь-

ка, які самі не мають спокою і в інших його забирають; прикрі вони для інших, але для себе все-таки прикріші... Хто краще вміє терпіти, той більший матиме мир. Такий себе переміг, він пан над світом, друг Христа і наслідник неба» (*Наслідування Христа. - Кн. II. - Гл. 3*).

8. До лагідності доходимо лише тоді, коли пильно вправляємося панувати над собою і часто думаємо про вічну нагороду.

Лагідність має заслугу вже тут, на землі, та особливо - в майбутньому житті.

Вона вливає в нашу душу мир, спокій: мир із Богом, мир із нашими ближніми й мир із самим собою. Тоді ми легше приймаємо Божу волю, з довір'ям, як справжні діти Божі: «...Тим, які люблять Бога, - покликаним за його постановою, усе співдіє на добро» (*Рим. 8, 28*).

9. Лагідність повинна проявлятися не лише в гостині, між приятелями і знайомими, але передусім удома - з тими, з ким Боже Провидіння поставило нас жити.

Ми повинні бути лагідними також до підлеглих, до тих, хто нам допомагає, працює для нас. Особливо повинні відзначатися лагідністю настоятелі.

Буває, що поза домом люди дуже чемні, а для домашніх прикрі, незносні. Лагідністю ми зробимо значно більше, ніж великою строгістю: «Лагідний дух має ту прикмету, що опирається строгості, але до лагідності показується охочим до всього» (*св. Франциск Салезький*). Гнівом і лайкою нікого не виправимо, а лагідністю - так!

Тому Христос навчав лагідності апостолів: «Оце я посилаю вас, немов овець серед вовків» (*Мт. 10, 16*). Христос називає вірних вівцями (*Ів. 10, 1*), ягнятами (*Ів. 21, 15*), а ці тварини лагідні.

Монаша лагідність

Вчення св. Василя Великого

«Аскет повинен бути сповнений лагідності, бо ж або став, або бажає стати причетним до духу лагідності, а господар повинен бути подібний до гостя. А коли часом потрібне обурення щодо явно недбалого нам підлеглому, нехай воно буде помірковане розважливістю. Ножем користуються не лише вбивці, але й лікарі. Тільки ті, хто з гнівом і жорстокістю бере ніж у руки, вчиняють наймерзенніші злочини, бо вбивають ближніх, а ті, хто розумно вживає ножа, при-

носить ближнім найбільшу користь, рятує їх від смерті. Так ті, хто вміє гніватися розумно, приносить велику користь тому, на кого гнівається, виправляє його байдужість чи злість. А той, хто поступається пристрасті гніву, нічого доброго не робить.

А те, що при дотриманні лагідності потрібен у міру й гнів, видно з того, що говорить про Мойсея Святе Письмо: він був найлагіднішим із людей, однак коли вимагали обставини, розгнівався і дійшов до того, що вбив своїх краян (*Вих. 32, 27*). Раз тоді, коли зробили золотого тельця, а вдруге - коли почитанням на Белпегог осквернилися. Тож і лагідний може розпалитися гнівом і не зіпсувати краси лагідності.

Не обуритися тоді, коли треба, - це знак лінощів, а не лагідності.

З лагідністю зазвичай поєднана терплячість, бо лагідність є матір'ю терплячості; зрештою, у тих, хто справді лагідний і в кого немає суворих звичаїв, добродушність буває поєднана з лагідністю, бо суть лагідності - це доброта. А ці обидві чесноти, поєднані між собою, дають любов (*св. Василій Великий // переклад А. Шептицького. - С. 403-404*).

Героїчний ступінь лагідності

Героїзм християнської лагідності полягає в тому, що трактуємо покірно, з любов'ю і ніжно тих, що нас ненавидять, ображають і переслідують та примирюємо їх чемно і послужливо (*Скарамеллі. Directorium Asceticum. - Т. 32. - С. 332*).

А о. Гарігу Лагранж каже: «Цією чеснотою (тобто лагідністю) людина досягає абсолютне самовладання, досконало опановує гнів, не віддає злом за зло, а перемагає добротою» (*II-II, п. 157, а. 1, 2, 4*).

Найвищий ступінь лагідності полягає в тому, щоб не непокоїтися, не турбуватися, коли нас кривдять, роблять нам шкоду, а мати святу радість, згадуючи найвище добро, що це нам принесе, і мати співчуття до особи, яка нас кривдить, що це пошкодить їй самій.

Так Христос плакав над Єрусалимом, бачачи його невдячність. Він був більше засмучений нещастям невдячного міста, ніж жорстокістю смерті, яку мав витерпіти. Героїчна лагідність Христа виявилася передусім, коли Він молився за своїх катів (*Fr. R. Garrigou-Lagrange O. P. The Three Ages of the Interior Life. - II. - P. 473*).

ГРІХИ ПРОТИ ЧЕСНОТИ ЛАГДНОСТІ

Злість - гнів

«Гнівайтесь, та не грішіте! Хай сонце не заходить над вашим гнівом» (Еф. 4, 26).

Злість - це бажання помститися іншому, пошкодити й покарати іншого. Є подвійний гнів: добрий і злий, або, радше, не грішний і грішний.

Злість не є гріхом, коли хтось злий тому, що не дотримано справедливості, Божої честі або якоїсь доброї справи. Наприклад, Мойсей розлютився на народ, як описує книга Буття: Мойсей повертає з Синайської гори, несе дві таблиці завіту в руках - написаних пальцем Божим... і коли він наближається до табору, бачить золотого тельця і танці; і дуже розсердився Мойсей, кинув таблицями й розбив їх під горою (32, 15-19). Або, наприклад, мама розсердилася, бо дочка збрехала й не сказала правди і через це вийшла ганьба для родини.

Св. Григорій каже, що потрібна велика обережність, щоб душа не втратила здорового глузду. Бо раз втративши контроль, хоч би і задля справедливості, не послухає навіть розуму, стає нетерплячою, і її старання про добро перетворюється на блуд.

Ми маємо право злитися на себе і на свої гріхи.

Як можна не гніватися

Наука св. Василія. Св. Василій Великий подає нам (у К. П. 29) науку, як можна не гніватися: «Завжди думаючи все, що Бог всезнаючий і Господь всюдисущий дивиться на нас. Бо як підданий відважиться в очах царя творити щось немиле?»

І той теж не гнівається, хто не домагається від інших послуху, а сам іде за чужою волею, визнає всіх вищими за себе (Флп. 2, 3). Бо хто для власної користі хоче, щоб його інші слухали, нехай знає, що Боже слово кожному каже слухати інших (Мр. 10, 45; Еф. 5, 21; Ів. 13).

А хто мав би гніватися за переступ Божої заповіді? Не гніву тут треба, а милосердя і співчуття за словами Апостола: «Хтось слабкий, а я не слабкий?» (2 Кор. 11, 29).

Не годиться мовчати на гріх (К. II. 47).

Господь сказав у Старому Заповіті: «Не будеш ненавидіти брата твого в твоїм серці; докориш щиро ближньому твому, щоб не взяти на себе його гріха» (Лев. 19, 17), & в Євангелії: «А коли брат твій завинить супроти тебе, піди й докори йому віч-на-віч. Коли послухає тебе, ти придбав брата твого. Коли ж він не послухає тебе, візьми з собою ще одного або двох, щоб усяка справа вирішувалася на слово двох або трьох свідків. І коли він не схоче слухати їх, скажи Церкві; коли ж не схоче слухати й Церкви, нехай буде для тебе як поганин і митар» (Мт. 18, 15-17). Св. Василій розрізняє гіркість, лютість, гнів, роз'ятрення або спір, як описує Діяння святих апостолів: «і виникла гостра суперечка, так, що вони розстались» (Ді. 15, 39).

Гнів і лють різняться тільки настроєм душі, це почуття має визначення за словами: «Тремтять і не грішать» (77с. 4, 5).

Лютість іде далі: «Лютість їх на подобу змії» (Пс. 17, 5), або «Ірод був сильно лютий на тирян та сидонян» (Ді. 12, 20) і люто вів війну з ними.

У грецькій мові гнів - це сильніше почуття, ніж лютість, називається запальністю, завзяттям.

Грішна злість

Злість є гріхом, коли людина понад усе бажає помсти.

Бажання помсти непомірковане, якщо:

1. Виникає бажання покарати когось незаслужено.
2. Винного карають понад міру.
3. Карають когось незаконно.
4. Є бажання покарати іншого, щоб самому уникнути кари.

Ступінь злості та його важкість

Є три види злості:

1. **Звичка нервуватися і злитися** - це акт, протилежний мирові - спокоеві.
2. **Мстива воля**, коли людина бажає карати і мстити іншому.
3. **Пристрасть** - коли людина нерозважливо попадає в злість, шаленіє (св. Тома Аквінський. Сумма Теології. II-II, п. 158, 8).

Подвійно хтось злиться з ревності, щоб нібито обороняти справедливість, або з блуду проти розуму (Там же. 158, 1).

Є три ступені злості:

1. Спочатку постає думка обурення в серці.
2. Потім злість виражається устами - словами.
3. Згодом вона переходить у дію (св. Тома. I-II, 46, 8).

Гріх злості не завжди тяжкий. Тому треба розрізняти, в якому випадку яким він є.

Якщо матерія тяжка, людина матиме тяжкий гріх, наприклад, хтось тяжко помстився іншому або мстить тому, хто не заслужив; або хтось винен, але занадто покараний за свою провину; або ж когось покарано з ненависті.

В малій матерії - малий гріх. Це буває тоді, коли було тільки бажання, а не вчинок; коли людина мала тільки злі думки.

Причини злості

Всі причини злості можна звести до двох: **1) погорда; 2) образа.**

Коли хтось погорджує або ображає нас, нашу родину, націю чи приятелів, тоді в нас зароджується злість.

Святе Письмо каже: «Лагідна відповідь гасить гнів, дражливе слово викликає лютощі» (Прип. 15, 1). «Гаряча людина здійсмає сварку, а лагідна втихомирює незгоду» (Прип. 15, 18).

«Лихий шукає тільки заколоту, тож на нього посланий буде жорстокий ангел» (Прип. 17, 11). «Дурний притьмом свою досаду виявляє; розсудливий приховує ганьбу» (Прип. 12, 16). «Гнівливий чоловік здійсмає сварку, і гарячий - множить провину» (Прип. 29, 22). Тому Святе Письмо застерігає: «З гнівливим не дружися, з гарячим не заводься, щоб не навчився й сам стежок їхніх, щоб не поклав петлю на свою душу» (Прип. 22, 24). «Не спішиє до гніву духом, бо гнів гніздиться в серці дурнів» (Проп. 7, 9).

А Христос застерігає: «Ви чули, що було сказано давнім: Не вбивай; і коли хтось уб'є, той підпаде судові. А я кажу вам, що кожний, хто гнівається на брата свого, підпаде судові» (Мт. 5, 22). «Пам'ятай про страх Господній і не злиє на ближнього» (Проп. 28, 8).

Наслідки злості

Злість приносить велику шкоду, як матеріальну, так тілесну й душевну. Непогамована злість може навести велике лихо.

Під впливом злості в людини швидше б'ється серце, тіло тремтить, обличчя червоніє, очі стають дикими, язик затинається, тоді

вона більше не пізнає приятелів. Уста її скривлені й вимовляють крізь зуби слова, яких людина пізніше соромиться. Дуже часто вона кричить і лається.

Св. Августин каже: «Злість спричиняє гірке почуття; з того народжується ненависть, несправедливість, а то й убивства; злість очорнює іншого, підозрює...: це диявольські справи. Через злість розум втрачає контроль, затьмарюється - настає темнота, втрачається приязнь. Злість відбирає спокій, топче мудрість; робить мудрого нерозумним звірям; спричиняє руїну по монастирях, відкидає любов, спричиняє сльози, принижує; робить велике лихо для тіла й душі».

Задавнена злість переходить у ненависть. Як оцет з'їдає вазу, якщо довго в ній зберігається, так і злість з'їдає серце, якщо триває з дня на день. Це може спричинити навіть серцевий напад.

Через злість занехується справедливість, втрачається мудрість (св. Григорій Великий). Розум, напоений злістю, все, що правильне, бачить викривленим. Вона замикає в собі багато пристрастей.

Зі злості випливають суперечки, баламутство, крики, образи й бласфемії (св. Тома. I-II, 37, 2). Злість часто зроджується з болю і смутку (Там же. I-II, 23, 3).

Деякі практичні вказівки

Висловлювання філософів

Мудрий ніколи не злиться (СІС). Мудреці забороняли своїм учням злитися, особливо тією злістю, яка хоче карати іншого. Розлючений ніколи не дотримується золоті середини... тому слід вважати, щоб кара не була більшою за провину (СІС, *Де офф.* 1, 89). Злість нехай буде далеко від нас, бо вона нічого доброго, ані правильного, ні розважливого зробити не може.

Філософи казали, що злість є початком божевілля (СІС, *Туск. IV, 44*). Злість засліплює дух, щоб він не міг розпізнати правди (*Като. Діст. Мор.* 2).

Той, хто переміг злість, - переміг найбільшого ворога (*Сенека. Діалог IV, 36*).

Що робити, коли на нас напала злість?

1. Коли відчуваємо в нашому серці злість, відразу спокійно зберім наші сили, без нагальності, без поспіху, але спокійно і щиро роздумаємо про цю справу.

2. Відразу звернімося до Бога по допомогу, щоб ми не зробили чогось нерозважливого, так, як зробили апостоли на морі під час бурі: «Рятуй, Господи, ми гинемо!» (Мт. 8, 25). Молитва заспокоює.

3. Замість того, щоб злитися, стараймося збудити акт лагідності, доброти, ласки чи милосердя. Найкраще поборювати пристрасті протилежним вчинком. Пам'ятаймо, що легше загоїти свіжу рану, ніж занедбану.

4. Коли ми вже заспокоїлися, виконаймо нашу справу спокійно, лагідно, чемно.

5. Розлютитися - це людське, а не пошкодити іншому - християнське (св. Єронім), однак бути впертому у злому - це щось диявольське.

6. Найкраще для того, щоб не вибухати злістю, - уявити собі Христа, як би Він повівся в такій ситуації. Євреї не раз провокували Його, доводили до злості, але ніколи не могли вивести з рівноваги. Христос спокійно, розважливо й так мудро відповідав, що вони, присоромлені, відходили.

7. Дуже часто мовчання роззброює злість.

8. Коли хтось нас злить, подумаймо, скільки разів ми інших злимо й не бачимо того або не хочемо бачити чи визнати. Скільки в нас самих гріхів, недбальства, недомагань, недосконалостей, блудів, а ми так багато вимагаємо від інших.

9. Один духівник радив послушникові рахувати поволі до десяти, поки почнемо щось казати, коли відчуваємо злість.

10. Латинська приповідка каже: «Якби ти мовчав, був би філософом». Дуже часто уста зраджують те, що в розумі й на серці.

11. Врешті, як каже св. Василій Великий, ми можемо злитися тільки на гріх і зло, а ніколи - на наших ближніх, (пор.: о. Ф. ТТТттіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Ч. II. - С. 359; Jordan Auman. - *Op. cit.* - P. 300-301; Fr. R. Garrigou-Lagrange. - *Op. cit.* - II. - P. 102-107; Rev. W. A. Kaschmitter M. M. *Spirituality of the Catholic Church*. - Texas, 1982. - P. 534-535; Francisco Naval. - *Op. cit.* - P. 610; Anthonio Royo Marin. - *Op. cit.* - P. 426; St. Fr. de Sales. *Introduction*. - P. III, 8 Rev. A. Wallenstein. - *Op. cit.* - P. 147-149; Olier. - *Op. cit.* - Ch. 10; *La Palabra de Christo*. - Madrid, 1957. - 1352-13-61; 1401-1403; Ad. Tanquerey. *Synopsis Theologiae Moralis II*. - P. 712; St. Thomas. II-II, q. 157, a 2).

МИЛОСЕРДЯ

«Блаженні милосердні, бо вони зазнають милосердя» (*Мт. 5, 7*).

Вимоги справедливості не виключають милосердя. Наше старання про справедливість мусить завжди залишити трохи місця для милосердя. Наше спасіння залежить більше від Божого милосердя, ніж від справедливості, хоч св. Тома каже: «Милосердя є сповненням справедливості, а не добродійством» (*Сумма Теології. I, 21, 3*).

Чеснота милосердя належить до чесноти любові до ближніх. А любов до ближніх виявляємо почуттям і ділом.

Що таке милосердя?

Милосердя - це моральна чеснота, яка спонукає людину до співчуття, схильності допомогти тому, хто перебуває в біді й нужді.

Милосердя - це делікатна чеснота співчуття, сердечна симпатія до тих, хто терпить, незалежно від того, фізичне це терпіння чи моральне. Милосердя спонукає нас допомогти засмученим убожеством, гріхом, недугою, нещастям, неміччю віку чи яким-небудь злом. У таких випадках ми думаємо, що можемо допомогти іншій людині полегшити або усунути те зло.

Милосердя схиляє особу, яка має авторитет, зменшувати кару за блуди й промахи до такої міри, як дозволяє розум. Вона походить від своєї делікатності душі, яка виступає проти всього, що спричиняє біль або терпіння іншому.

Милосердя не означає абсолютного прощення, але воно полегшує кару. Не треба, однак, милосердитися через негідні мотиви, наприклад, через повагу до певної особи або бажання подобатися іншим. Потрібно, щоб мотиви були справедливими.

Милосердя - це співчуття серця чужій недолі й, наскільки це можливо, допомога (*св. Тома. Сумма Теології. I, 21, 3*). Милосердя саме по собі - це найбільша чеснота (*Там же. 30, 4*). Приятелі, старші люди, мудрі швидко милосердяються, а горді, зарозумілі швидше готові до зневаг (*Там же. 30, 2*). Милосердя поєднується з добротою, ласкавістю і любов'ю.

Милосердя і лагідність

Милосердя - це чеснота, яка помірковує гнів у настоятеля, котрий має покарати або засудити когось, хто йому підлягає.

Лагідність - це чеснота, що номіровує гнів у душі самої особи. Тому милосердя і лагідність не ідентичні чесноти, хоч виглядають дуже подібними.

Моральні чесноти, або чесноти волі, зберігають почуттєві сили під контролем розуму. Милосердя й лагідність - це моральні чесноти.

Милосердя й лагідність ідуть у парі з поміркованістю і тому є частиною цієї кардинальної чесноти (тобто поміркованості).

Моральні чесноти не такі великі, з огляду на шляхетність і визначність, як теологічні надприродні чесноти віри, надії й любові. Тому милосердя і лагідність не є одними з найбільших чеснот. Ані не є вони такі великі, як чеснота мудрості, справедливості й мужності (св. Тома. II-II, п. 157).

Велич і краса милосердя

Вже в давнину філософи вбачали вартість, красу й велику гідність милосердя: «Ми не народилися тільки для себе самих; частину нашого «я» вимагає від нас батьківщина, частину - родина, а частину - приятелі».

Визначність великого духу й розуму - бути лагідним, спокійним і не звертати уваги на зневаги та образи; погорджувати ними, прощати... «лагідність та милосердя пасують вождям і володарям» (Сенека).

Дарма просить той, каже Сенека, хто не вміє милосердитися над іншими, і велику помилку робить той, хто, змилосердившись над іншим, потім шкодує, бо той, хто домагається милосердя, напевно, є в біді (Сенека). «Хто зазнав лиха, той вміє змилосердитись над іншим» - каже Вергілій і продовжує: «Постійно виграє той, що вживає ласкавості й милосердя».

Римські поети вихваляли милосердя: «Милосердя - це великий сторож світу, місце якого - біля Юпітера (найвищого римського бога) (Клавдій). «Найкращими ліками для страждаючих є милосердя» (Сенека).

Чеснота милосердя така гарна, така визначна, така улюблена й така ясна у людей, що нема іншої чесноти на світі, яку б так поважали й бажали бачити в інших.

Тому багато хто, не зважаючи на Бога, а тільки щоб досягнути славу в людей, стараються про неї. Але серед християн сам Божий

авторитет наказує, як каже св. Василій в одній гомілії: «Якщо маєш два хліби, і прийде якийсь чоловік до твоїх дверей, візьми один хліб і дай йому з любові до Бога. І коли йому даси, піднеси руки до неба і скажи ці побожні й солодкі слова: "Господи, цей хліб даю з любові до Тебе, з небезпекою для себе; але я ціную більше Твою заповідь як свою користь, і даю трохи того, що маю; даю один хліб тому, хто потребує". Самої краси цієї вірності й послуху достатньо, щоб перемогти цю малу трудність...».

Святе Письмо каже: «Милість і правда царя оберігають; його престол милістю підпертий» (*Прип. 20, 28*), бо «милість і правда тим, хто добро замишляє» (*Прип. 14, 22*). Хто має милосердя, вчить, наче пастир, своїх овець (*Прип. 18, 18*), а хто не має милосердя, залишає страх Господній (*Іов 6, 14*), тому заслуговує на суд той, хто не має милосердя (*Як. 2, 13*). Бог любить милосердя і правду (*Пс. 83, 12*). «Чоловік милосердний творить добро собі самому, жорстокий мучить власне тіло» (*Прип. 11, 17*). Сам Христос каже: «Я милосердя хочу, а не жертви» (*Мт. 9, 13*). «Добре тому, що милосердний і позичає, який управляє своїми справами по правді. Бо він не захитається повіки» (*Пс. 112 (111), 5-6*). І пророк Міхей заявляє: «Тобі сказано, о чоловіче, що є добре й чого Господь від тебе вимагає: лише чинити справедливість, любити милосердя й покірно ходити перед твоїм Богом» (*Міх. 6, 8*). І «Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний» (*Лк. 6, 36*).

(*сї.: Уєґґит УНає. Їа Раїаґга сїе Сґґізію. ІІІ, 1096-1104*).

Поділ милосердя

Милосердя ділиться на: а) милосердя Боже; б) милосердя людини.

Боже милосердя

Милосердя Боже - це особливий дар ласки й любові: «Бог милосердний і ласкавий, нескорий на гнів, многомилостивий, і вірний, що зберігає ласку для тисяч, прощає беззаконня, злочини й гріхи...» (*Вих. 34, 6*). Це Господь показував від початку існування людського роду.

Пророк Осія каже, що милосердя належить до Божої суті: «І як мені тебе лишити... як мені видати тебе на поталу, каже Господь. Серце моє в мені обернулось, зворушився весь жаль мій. Не виконаю палаючого гніву мого, не буду нищити більше... бо я - Бог, не

людина; Святий посеред тебе, я не вломлюся в місто...» (2, 8-9). «Я появлю перед тобою всю мою доброту і виголошу перед тобою ім'я Господа; і милуватиму, кого милуватиму, і милосердуватимусь, над ким буду милосердуватись» (Вих. 33, 19).

Отже, милосердя Боже походить із Його свободи й доброти. Господь кого хоче - помилує. Він нічим і ніяким законом не зв'язаний. Тому грішник повинен покірно вдаватися до Бога, як цар Давид: «Помилуй м'я, Боже, з милости твоєї...» (Пс. 51 (50)), або, як митар, що не смів звести очей своїх до Бога, а тільки бився в груди й казав: «Боже, будь милостивий мені, грішному...» «З глибин взиваю, Господи, до тебе. О Господи, почуй мій голос» (Пс. 130 (129), 1-2) «... в тебе є прощення, щоб мали страх перед тобою» (Пс. 130 (129), 4).

Для Бога властиво бути милосердним (Пс. 106 (105), 1 і 107 (106), 1). В акті створення виявляються доброта, щедрість, всемогутність і милосердя, але над усе проявляється милосердя (*Сумма Теології*. 1, п. 21 а. 3 до 2; а. 4 с). Сама Божа справедливість передбачає милосердя (*Там же*. 1, п. 21, а. 4 с). Це чітко доводить Святе Письмо, яке виявляє Бога як «Многомилостивого», «Ласкавого» іт. д., передовсім «Чоловіколюбця» (*пор.: Філантропія Божжа*. - Том 1. - С. 112-122). Церква представляє Бога як доброго, ласкавого, милосердного.

У Старому Заповіті Бога вважали Строгим Суддею, що суворо карає, сипле громами. І євреї Його боялися, тому просили Мойсея, щоб він промовляв до Бога за них, щоб вони не померли. Щойно Христос прийшов на землю, як звістив людям, що Бог - Добрий, Ласкавий, що Він їх любить і хоче, щоб вони з довір'ям приходили до Нього. Ісус каже кликати Бога «Отче», нашим Отцем, Батьком добрим, що на небі.

Щоб краще представити Божу доброту й милосердя до нас, Ісус Христос оповідає нам притчу про блудного сина (Лк. 15, 11-32).

Блудний син бунтує, покидає батька, розтрачує весь свій маєток, однак добрий батько приймає його назад як сина. Або інша притча про жінку і десять драхм (Лк. 15, 8-10), або притча про пастиря й загублену вівцю (Лк. 15, 1-7).

Так Бог діє з грішниками. Йде за ними: шукає, кличе, щоб вони не пропали. І цей Добрий Пастир - Ісус Христос. Він сам себе назвав цим іменем: «Я пастир добрий і знаю моїх, і мої знають мене, і чують мій голос, і йдуть за мною» (Лк. 19, 10).

І Бог шукає грішника різними способами: через натхнення, докори сумління, які застерігають його, щоб перепросив Бога... словами своїх слуг, через читання добрих книжок, поради, застереження старших, приятелів чи рідних, добрими прикладами, заохотою інших осіб; іноді застерігає його карами, нещастями, хворобами, а то й смертю його найдорожчих осіб і постійно шепоче йому на вухо, щоб навернувся до Господа, покинув гріх: «Наверніться до Господа і облиште ваші гріхи» (*Проп. 17, 21*); на це Бог послав свого Сина, як каже св. Павло: «Ви бо куплені високою ціною!» (*1 Кор. 6, 20*).

Боже милосердя **безконечне**. «Бо як високо небо над землею, така велика його милість над тими, що його бояться. Як далеко схід від заходу, так віддалив він від нас злочинства наші» (*Пс. 103 (102), 11-12*).

Каже Господь: «Як от живу я, - слово Господа Бога, - я не бажаю смерті грішника, бажаю, щоб він відвернувся від своєї поведінки і жив» (*Єз. 33, 11*). Господь закликає прямо з болем серця: «Відверніться, відверніться від вашої лихої поведінки! Чому б вам умирати, доме Ізраїля?» (*Там же*).

Через пророка Ісаю говорить Господь: «Коли б гріхи ваші були, як багряниця, вони стануть білими, як сніг; коли б мов кармазин, були червоні, стануть, як вовна» (*Іс. 1, 18*).

Отже, Боже милосердя - це Божя доброта, яка хоче нам допомогти в нещасті. Господь сам порівнює себе з люблячою матір'ю, яка ніяк і ніколи не може забути своєї улюбленої дитини: «Невже ж забуде молодиця своє немовля? Не матиме жалю до сина свого лона? Та хоча б вона й забула, я тебе не забуду» (*Іс. 49, 15*). Який добрий мусить бути Господь!

Пророк Йоїл закликав народ: «Роздеріть серце ваше, а не одягу вашу, і поверніться до Господа, Бога вашого, бо він благий і милосердний, довготерпеливий та многомилостивий» (*Йоїл 2, 13*). «Я розігнав, немов туман, твої переступи, твої гріхи - неначе хмару. Повернись до мене, бо я викупив тебе!» (*Іс. 44, 22*).

«А коли я скажу безбожникові: Ти мусиш умерти! - він же навернеться від своїх гріхів і почне чинити суд і справедливість... Ні одного гріха, які вчинив, йому не згадають більше: він почав творити суд і справедливість, і буде жити», - запевняє Господь у пророка Єзихіїла (*33, 14-16*).

З цих висловлювань старозаповітних пророків наочно бачимо, що Бог залюбки прощає людські провини і що прощати - це улюблена прикмета Небесного Творця.

Ще наочніше бачимо Боже милосердя в Новому Заповіті, бо цей Заповіт - заповіт любові й милосердя, в ньому втілене Боже Милосердя з'явилося на землі в особі Ісуса Христа.

Він прийшов шукати загнаних овець: «Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені, і я облегу вас» (*Мт. 11, 28*). «Я прийшов, не щоб праведників кликати до покаєння, а грішних» (*Лк. 5, 32*). Він навіть спілкується з грішниками, щоб повернути їх на дорогу правди (Закхей, Симон). Ісус Господь у розмові з Никодимом відкрив нам своє милосердне серце, кажучи: «Бог бо так полюбив світ, що Сина свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним. Бо не послав Бог у світ Сина світ засудити, лише ним - світ спасти» (*Ів. 3, 16-17*).

Тут справді говорить милосердя й співчуття до людської немочі й недолі. Христос Спаситель - «примирення за наші гріхи» (*1 Ів. 2, 1-2*). Він прийшов, щоб примирити нас із Богом.

«Відверніться, зречіться ваших переступів, - закликає пророк Єзекиїл, - щоб не мати вам більше приводу до гріха. Повідкидайте геть від себе ваші гріхи, що ними ви згрішили супроти мене, і зготуйте собі нове серце й новий дух» (*Єз. 18, 30-33*).

Руки Господні завжди простягнені, щоб прощати. «Блажен, кому простилось беззаконня, кому гріх покрито. Блажен той, кому Бог вини не залічить» (*Пс. 31, 1-2*).

Ми бачимо зі Святого Письма, як Бог милосердиться: впав Давид - Бог посилає пророка Датана, щоб Давид навернувся, і він навертається. Впав Петро - і Христос прощає йому; прощає Магдалині - грішниці, яку впіймали на грісі, й навіть розбійникові на хресті: «Ще сьогодні будеш зі мною в раю». Христос каже, що «на небі буде більша радість над одним грішником, що кається, ніж над дев'ятдесять дев'ятьма праведниками, що їм не треба покаєння» (*Лк. 15, 7*). Каже Псалмоспівець: «Спробуйте й подивіться, який добрий Господь» (*Пс. 34 (33), 9*).

З пророком скажімо собі: «хоч впав я, але я встану; хоч перебуваю в темряві, - Господь є мое світло» (*Міх. 7, 8*).

Милосердя до ближніх

Христос сказав: «Будьте милосердні, як і Отець ваш милосердний» (*Лк. 6, 36*). Зразком нашого прощення повинен бути сам Бог: як Він все нам прощає без застереження, так і ми повинні прощати нашим боржникам. «Так говорить Господь Сил: Судіть судом правдивим і чиніть любов та милосердя кожен до свого брата» (*Зах. 7, 9*). Хто усуває милосердя до свого брата - залишає страх Господній (*Іов 6, 14*).

Треба зауважити, що тут мова не тільки про співчуття як суто сентиментальне почуття, а про милосердя ділом, яке походило б із внутрішньої настроєвості. «Бо я бажаю милости, а не жертви; і знання Бога - над всепалення» (*Ос. 6, 6*).

Ісус Христос дуже доступно пояснює перевагу милосердя до ближніх над жертвою. Коли фарисеї закидали, що Він їсть і п'є з грішниками, Ісус сказав: «Ідіть, отже, і навчіться, що значить: Я милосердя хочу, а не жертви. Бо я прийшов кликати не праведних, а грішних» (*Мт. 9, 13*), бо ж здорові не потребують лікаря, але хворі. А коли фарисеї знову закидають учням, що вони в суботу зривають колосся, бо зголодніли, Христос каже: «Якби ви зрозуміли, що значить: Я милосердя хочу, а не жертви, - ви б безвинних не осудили. Бо Син Чоловічий - Господь і суботи» (*Мт. 12, 7*).

Спосіб виконання милосердя до ближніх. Нашим ближнім ми можемо допомогти двома способами: роблячи милосердні справи щодо тіла і щодо душі.

Милосердні справи щодо тіла:

- 1) голодного нагодувати;
- 2) спраглого напоїти;
- 3) нагого одягти;
- 4) подорожнього в дім прийняти;
- 5) хворого відвідати;
- 6) невільника викупити;
- 7) померлого поховати.

Милосердя щодо душі:

- 1) грішника навернути;
- 2) невіжу навчити;
- 3) в сумніві порадити;
- 4) сумного потішити;

- 5) кривду терпеливо зносити;
- 6) образу з серця прощати;
- 7) за живих і вмерлих молитися.

Наша нагорода **буде відмірюватися згідно справ нашого милосердя**. При кінці світу збере Бог добрих і злих (*Мт. 25, 31-46*) і поставить одних праворуч, а других ліворуч: «Я був голодний, і ви дали мені їсти...»

По-друге, Христос хоче, щоб ми Його наслідували.

По-третє, Бог хоче, щоб ми прощали так, як Він милосердиться і прощає.

Сам Бог показує своє милосердя тим, що милосердяється над іншими, а карає жорстоких і немилосердних. Читаємо в Євангелії від св. Матея притчу про жорстокого слугу, якому пан простив великі борги, а сам слуга не хотів простити своєму ближньому. Святе Письмо говорить: «Я простив тобі весь борг той, бо ти мене благав. Чи не слід було й тобі змилосердитись над твоїм товаришем, як я був змилосердився над тобою? І розгнівавшись його пан, передав його катам, аж поки йому не поверне всього боргу. Отак і мій Отець Небесний буде чинити вам, якщо кожний з вас не прощатиме братові своєму з серця свого» (*Мт. 18, 23-35*).

І в молитві «Отче наш» ми молимося: «Прости нам довги наші, як і ми прощаємо довжникам нашим...» (*Мт. 6, 12*). «Коли ви прощатимете людям їхні провини, то й Отець ваш небесний простить вам. А коли ви не будете прощати людям, то й Отець ваш небесний не простить вам провин ваших» (*Мт. 6, 14-15*).

Св. Яків каже: «...суд немилосердний для того, хто не чинить милосердя. Милосердя ж понад суд» (*Як. 2, 13*). Тому милосердя входить до каталога чеснот: «Будьте... добрі один до одного та милосердні, прощайте один одному, як Бог у Христі вам простив» (*Еф. 4, 32*).

Як милосердя зараховується до каталогу чеснот, так немилосердя підпадає блудам. Святий Павло застерігає нас, щоб ми не були «нерозумні, зрадливі, безсердечні, немилосердні...» (*Рим. 1, 31*).

Св. Петро також говорить нам: «Нарешті, всі ви будьте однієї думки, співчутливі, братолюбні, милосердні, смиренні. Не платіть злом за зло чи лайкою за лайку, а, навпаки, благословляйте, бо ви на те покликані, щоб успадкувати благословення. Бо хто хоче життя любити й бачити дні добрі, хай береже язик від лихого, уста - від слів лукавих» (*1 Пт. 3, 8*).

Мотиви милосердя

Бог милосердний до нас і хоче, щоб і ми були милосердні до інших: «Будьте милосердні, як Отець ваш Небесний...»

Христос наказує і сам дає приклад милосердя, наприклад, із Марією Магдалиною, св. Петром, розбійником на хресті, прокаженими, хворими, біснуватими тощо.

Наша мізерність і потреба змушують нас бути милосердними, бо коли чинимо бідному добро - наче Богові позичаємо (*Прип. 19, 17*). А Псалмоспівець каже: «Блаженний, хто дбає про нужденного та вбогого; в лиху годину Господь його врятує, Господь хоронитиме його й живитиме його і зробить його на землі щасливим, і не видасть його в руки ворогам зажерливим, Господь підтримає його, недужого, на ложі й увесь біль його відніме в його нужді».

Наше милосердя дає нам право на милосердя Боже: «Роби милостиню з того, що маєш. А коли милостиню робиш, око твое нехай не буде скупим. Не відвертай свого лица від усякого бідного, і обличчя Боже не відвернеться від тебе. Милостиню роби згідно з тим, що маєш; коли у тебе є достатків повно, роби з них, а коли мало маєш, то не бійся й з того дати. Бо так готуєш собі добрий скарб на день потреби, тому що милосердя рятує від смерти й не дає ввійти у темряву. Милостиня ж - приемний дар для всіх, що її чинять, перед Всевишнім» (*Тов. 4, 7-11*).

Через милостиню ми одержуємо прощення гріхів. «Як вода гасить вогонь, - каже Святе Письмо, - так милосердя - гріхи». «Дарунок, даний потай, гнів спиняє, а в пазусі гостинець - лють запеклу» (*Прип. 21, 19*). Христос каже: «Тож дайте милостиню з того, що усередині, і все у вас буде чисте» (*Лк. 11, 41*).

Милосердя - це один із головних засобів одержати прощення. І якщо цього бракує, то для того, хто просить, існує небезпека. Бо, як каже один святий, «дарма підносить руки до Бога, просячи прощення своїх гріхів, той, хто не хоче простити своєму противникові, коли міг у своїй праці».

Милостиня є джерелом заслуг. Милостиня приносить людині не тільки прощення гріхів, а й заслуги. Св. Амвросій говорить: «Не можна назвати благами людини те, що не може взяти з собою, а тільки милосердя є приятелем померлих».

Саме це радить нам Спаситель: «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль і хробацтво нівечить, і де підкопують злодії і викрада-

ють. Збирайте собі скарби на небі, де ні міль, ані хробацтво не нівечить і де злодії не пробивають стін і не викрадають. Бо де твій скарб, там буде і твоє серце» (Мт. 6, 19-21).

І Христос запевняє: «Хто напоїть, як учня, одного з цих малих тільки кухликком холодної водиці, істинно кажу вам, той не втрапить своєї нагороди» (Мт. 10, 42).

А св. Іван Золотоустий каже: «Який нерозум залишати твої блага в місці, звідки маєш забратися, а не перенести на місце, де маєш завжди жити». Отже, людина повинна складати свої блага там, де її помешкання.

Бог вислуховує наші молитви, коли ми є милосердними. Так, як ми чуємо прохання наших ближніх і милосердимось над ними, так справедливо, що Бог слухає наші прохання, коли звертаємось до Нього. Пророк Ісая каже: «З голодним своїм хлібом поділитись, увести до хати бідних, безпритульних, побачивши голого, вдягнути його, від брата твого не ховатись. Тоді світло твоє засяє, як зірниця, загоїться негайно твоя рана, спасіння твоє буде йти поперед тебе, Господня слава - слідом за тобою. Тоді візвеш, і Господь відповість, ти крикнеш, і він скаже: - Ось я!» (Іс. 58, 7-9).

Милосердя наше - наша оборона в день суду. Христос скаже на Страшному суді до милосердних: «Прийдіть, благословенні Отця мого, візьміть у спадщину Царство, що було приготоване вам від створення світу. Бо я голодував, і ви дали мені їсти; мав спрагу, і ви мене напоїли...» (Мт. 25, 34-35).

А св. Яків каже: «Бо суд немилосердний для того, хто не чинить милосердя. Милосердя ж понад суд» (Як. 2, 13).

Розум і Церква наказують нам бути милосердними до потребуючих.

Гріхи і вади, які суперечать милосердю

Є три вади, які спротивляються милосердю: жорстокість; брутальність, або дикість; надмірна поблажливість.

Жорстокість - черствість серця при покаранні до тієї міри, що переходить вимоги справедливості, або, як каже св. Тома: «Жорстокість - черствість серця, яке бажає пошкодити або виконати кару. Це вада, яка прямо суперечить милосердю» (II-II, п. 159, 1).

Брутальність або дикість, яка виявляє вдоволення, коли карає інших.

Жорстокість відрізняється від брутальності, або дикості, тим, що жорстокість визнає жертву справді такою, що заслуговує покарання, і надмірно її карає; брутальність (або дикість) має нелюдське, а навіть звіряче вдоволення мучити й катувати людину, не зважаючи на вину або невинність (*II-II, п. 159, 2*).

Надмірна поблажливість - пробачливість, яка прощає або пом'якшує кару, хоч справедливість вимагає, щоб покарати винного.

Поблажливість є тоді, коли прощає зашвидко; не застосовує «прута», як каже Святе Письмо: «Не жалій різки», не карає там, де треба карати. Деколи суворість необхідна, особливо коли хтось холоднокривно вчиняє злочини, коли злочинці вперті й невинні; коли ласкавість і прощення радше шкодять, ніж допомагають. Це наче запрошення злочинцям повторювати свої злочини. їх випускають із в'язниці, а вони знову скоюють злочини.

У таких випадках ласкаве прощення немудре і шкідливе. Тут треба суворо карати, щоб боялися знову скоювати ті самі злочини.

Садизм - це статево збочення, пов'язане з намаганням заподіяти партнерові біль. Це патологічна пристрасть: насолода терпінням іншої людини. Наприклад, у концентраційному таборі Освенцім комендант табору якось на свої іменини дозволив синові полювати на полонених.

Садизм - це перверзія, зазвичай сексуальна. Назва походить від прізвища французького новеліста Донатена Альфонса маркіза де Сада (1740-1814), який описував у своїх творах прояви садизму.

СПІВЧУТТЯ

Хоч співчуття не зараховують до чеснот, воно тісно поєднане з милосердям і любов'ю.

Що таке співчуття?

Каже апостол Павло: «Плачте з тими, хто плаче, і радійте з тими, хто радіє».

Співчувати означає чуйно ставитися до чужого горя, переживання, прихильно, доброзичливо ставитися до кого-небудь, схвалювати щось. Співчутливий той, хто відчуває зло, яке переживає ближній (*пор.: Словник української мови. - Том IX*).

Людська душа й людське серце - це два дуже гармонійні, однак дуже ніжні музичні інструменти. Грати на них може лише той, хто має легку, але тверду і без жодного вагання руку.

Співчуття - це чуйне ставлення до чийогось горя чи переживання. Серце співчуває з ближніми, боліє з тими, хто переживає прикрі хвилини життя, терпіння, нещастя. Прихильно і доброзичливо ставиться до тих, хто переживає нещастя.

Співчуття - це також вияв суспільного життя. Де є співчуття у людському житті, там є вияв любові й людяності, чемності, доброти.

Однак співчуття повинно походити з серця, а не з користі, як це дуже часто буває у політиків.

Людські душі дуже відрізняються одна від одної. Один і той самий досвід, один і той самий біль не спричиняє в кожній душі одне й те саме терпіння. Кожна душа реагує по-іншому.

Потіха, яку ми подаємо ближньому, повинна походити з серця, яке співчуває. Ми повинні бути повні доброти, терпеливості, лагідності, розуміння.

Втирати сльози, подавати душам мир і спокій у непевності та вливати надприродну радість в сумі й пригнобленні, розраджувати зболілі серця - це велике мистецтво і дар Божий.

Бог потішає і співчуває з людьми

Так, після потопу Бог співчуває Ноеві, обіцяє, що вже більше не буде карати потопом, і на підтвердження цих слів з'являється веселка.

Пророки скаржаться і плачуть перед Богом.

Сзекиїл плаче - і Бог продовжує йому життя. Сремія плаче - і Бог його потішає. Давид плаче - і Бог посилає до нього пророка Натана і прощає йому його гріх убивства. Петро плаче - і Христос дає йому нагоду знову показати свою любов, прощаючи його.

Христос співчуває хворим

Його співчуття хворим таке глибоке, що Він не може слухати їхніх зойків без зворушення серця. Тому сам поспішає до них, допомагає їм та зціляє їх. Для їхнього зцілення Він використовує свою Божу всемогутність.

Не відштовхує від себе нікого, хоч би людина була не знати якою убогою, нужденною, відразливою чи грішною. «Всі, хто мав

яких недужих на різні хвороби, приводили їх до нього, і він на кожного з них клав руки та й оздоровляв їх» (Лк. 4, 40). Ісус невпинно переходить з місця на місце - до тих, хто потребує Його допомоги. Він оздоровляє сина царського урядовця з Капернауму: «Іди, син твій живий» (Ів. 4, 50); розслабленого: «Бадьорися, сину, твої гріхи відпускаються» (Мт. 9, 2); жінку, що стікає кров'ю: «Як тільки доторкнуся до краю його одежі, одужаю» (Мт. 9, 21). Зустріч із Христом завжди повна радості, заохоти до життя. Більшість чудес Христос зробив через співчуття й милосердя до людської нужди, особливо ж Він співчуває грішникам.

Співчуття і любов

Є різні форми любові: справжня любов, уподобання, доброзичливість, або прихильність, любов-співчуття.

Перша форма - це справжня любов. Казати Богові, що ми Його любимо, що ми усвідомлюємо те, ким Він є, і стаємо мовчки з пошаною в цій спокійній любові.

Друга форма любові називається вподобанням. Згадка про мудрість, доброту, милосердя, силу й славу Пресвятої Трійці викликає в душі людини велику радість і задоволення, любов, уподобання задля невичерпного багатства Божого життя. Чи мати не відчуває любов-уподобання до своїх дітей, коли дивиться на них?

Третя форма любові - це доброзичливість-прихильність.

Що ми можемо бажати Богові? Коротко кажучи - нічого. Але через любов ми виявляємо ці бажання жваво, хоча безпредметно. Коли людина любить по-справжньому, вона гаряче бажає найбільшого добра, можливого для того, кого любить. Наша любов до Бога є такою. Це одна з тих важливих речей, що передає найбільшу любов. Важливим як для нас, так і для Бога є не ефект доброзичливості, а його внутрішній зміст.

Четверта форма любові до Воплоченого Слова - це любов-співчуття, чи співчутливість. Воплочене Слово терпіло за відкуплення людського роду. Ісус добровільно вибрав цей доказ зовнішньої любові. Вірні бажають брати участь у цьому незрозумілому вияві. Вони бажають йти з Ним, товаришити Йому. Вони Його розуміють і є з Ним. Це природна реакція щирої любові. Таке співчуття ґрунтується на наших найбільш зворушливих людських проявах. Не годиться казати, що такі прояви любові некорисні чи непотрібні,

що вони нічого не додають Богові. Тут не йдеться про те, щоб щось додати Богові, а про те, щоб любити Його. Ми покликані жити спільно з Богом, і це співжиття включає любов. Живімо, отже, цією любов'ю так, як тільки можливо. Цього достатньо (*ci.: Gustav Thils. Santita Cristiana // Compendio di Teologia Ascetica. - Romae, 1960. - P. 456-457*).

Співчуття і милосердя

Св. Августин каже: «Милосердя - це сердечна симпатія, яка, коли хтось перебуває в нещасті, спонукає нас допомогти йому, якщо можемо» (*De civitate Dei, IX*). Отже, нещастя іншого, тобто зло, яке терпить ближній, є мотивом милосердя.

Співчуття - це своєрідний смуток через якийсь дефект. Ми співчуваємо з іншими, коли дивимось на їхні дефекти, недоліки, начеб вони були нашими власними. **А співчуття спонукає нас до справ милосердя.** Терміни «милосердя» і «співчуття» часто вживаються поперемінно.

Слово милосердя вживається деколи як почуття, або сентимент; так само і співчуття. Але коли милосердя, або співчуття є більше ніж почуття, коли воно постійне й керує рухом душі, діє у світлі розуму, тоді воно є чеснотою.

Справді, милосердя саме по собі є найбільшою з чеснот, і кажуть, що Боже милосердя є понад усяку працю. Але серед створінь милосердя не є найбільшою чеснотою; вона не така велика, як любов, а без любові була б неефективною. Однак милосердя йде біля самої любові, і з-поміж соціальних чеснот милосердя є найбільшою (*св. Тома. II-II, п. 30*).

Отже, бачимо, що **є різниця між милосердям і співчуттям:**

1. Співчуття - це солідарність в ефекті, а милосердя - солідарність в афекті.

2. Співчуття - це порушення чуттєвого апетиту, а милосердя - розумового.

3. Співчуття, як вказує сама назва, - це почуття. Милосердя ж є чеснотою.

4. Співчуття має щось інстинктивне, ним не завжди можна керувати розумом. Милосердя завжди розумове.

5. Співчуття може пошкодити виконанню справедливості. Милосердя вдосконалює і підносить її високо.

6. Співчуття зроджується в найнижчій частині нашої душі. Милосердя походить від найвищої частини, просвітленої і порушеної Божою любов'ю.

7. Співчуття можна зауважити певною мірою і в тварин, які бачать терпіння іншого (наприклад, Ромула і Рема вигодувала вовчиця). Милосердя властиве людям.

8. Співчуття супонує недосконалість у нас, а милосердя - ні. У Бозі, однак, є милосердя без співчуття (сі.: *РаїаБга сіє СпвБо. В. А. С., V, 933*).

ПОКОРА

«...Хто себе принизить, той буде ввищений...» (*Мт. 23, 12*).

Природа покори

Поганський світ не знав про чесноту покори. Погани не любили коритися, а навпаки, - були про себе дуже високої думки. Для них упокоритися було чимось негідним, відразливим, рабським. Однак серед вибраного єврейського народу було інакше. Євреї мали правдиву віру в Єдиного Бога. Найкращий з них упокорявся передо всім перед Богом як знак, що він визнає свою неміч, гріхи, в покорі приносить Богові жертву й просить прощення своїх гріхів.

Бог, зі свого боку, приходив до людей, щоб їм допомагати. Бог любить молитву покірних, вислуховує її і прощає тим, хто упокоюється перед Ним. Тому, коли Христос прийшов на землю і почав проповідувати покору між євреями, вони відразу зрозуміли: Христос сам дав приклад покори в своєму прихованому житті, в час публічного виступу, в час страстей, а особливо в Пресвятій Євхаристії, де під виглядом хліба й вина залишається приховано серед нас аж до кінця світу, як Він сам заявив.

Що таке покора?

Покора - це надприродна чеснота, яка схиляє нас погорджувати собою через пізнання себе і бажає приниження та погорди.

Св. Василій Великий дає таке визначення: «Покора - це вважати всіх вищими за себе згідно з правилом св. Павла (*Флп. 2, 3*): «Не робіть нічого під впливом суперечки чи з марної слави, але вважаючи в покорі один одного за більшого від себе» (*К. II. 198*).

А св. Бернард каже: «Ця чеснота допомагає людині пізнати себе, свою справжню вартість і в своїх очах себе знецінювати, погорджувати собою».

Св. Тома навчає (II-II, п. 161):

Природний нахил людини, тобто її апетитні сили потребують двох видів чеснот, щоб правильно нею керувати: одних - щоб підтримувати її, коли її сили стають немічними й слабосильними, а других - щоб стримувати її, коли її сили стають непомірковано імпульсивними або сильними.

Покора - це якраз другий тип чесноти. Ця чеснота стримує людину, щоб вона непомірковано не прагнула до здобуття високих цілей.

Покора в порядку апетитів не є розумового порядку. Це моральна чеснота, чеснота волі, а не інтелектуальна чеснота.

Покора не є позою. Покірний людина не хилиться перед усіма, наче б вони були вищі за неї у всіх відношеннях. Але чеснота реально визнає, що всі блага є в Бозі і що всі створіння походять від Бога. Тому покора бачить Бога в кожній людині і схиляється перед тим, що Боже.

Покора поєднується з поміркованістю через чесноту скромності, яка є частиною поміркованості.

Покора є такою визначною чеснотою, що йде відразу за теологічними та інтелектуальними чеснотами, які належать до самого розуму, й чесноти справедливості.

Покора є моральною, а не інтелектуальною чеснотою. Але вона включає знання, що ми є тим, чим ми є, і що ми не повинні думати нічого більшого про себе самих, аніж сам факт нашого існування засвідчує. А зворотний бік акту покори - це пошана до Бога. Внутрішня диспозиція покори має зовнішні вияви, які в багатьох випадках є свідченням скромності. Деякі письменники, як св. Бенедикт, у своїх правилах перелічують ступені покори згідно з внутрішнім налаштуванням і зовнішнім виявом.

Отже, покора - це справжнє самопізнання і самооцінювання, яке допомагає нам бачити себе такими, якими ми є в очах Божих, не переоцінюючи власних здібностей і не заперечуючи одержаних від Бога дарувань (*Правило св. Василія, 141*).

«Хто бажає в Царстві Небесному більшої слави, повинен полюбити тут усе те, що є останнє і найгірше. Хто, отже, стане малим,

як ця дитина, той буде найбільший у Небеснім Царстві. Але як хтось хотів би у вас бути великий, нехай буде вам слуга. І хто б хотів у вас бути перший, нехай стане вам за раба» (*Мт. 18, 4; 20, 26-27*). «Не робіть нічого підо впливом суперечки чи з марної слави, але вважаючи в покорі один одного за більшого від себе» (*Флп. 2, 3; М. П. 45, гл. 2*).

«Знання побожності - це знання покори. Поступ душі - це поступ покори, а гордість зроджує всілякі помилки й веде до безчестя. Покора - це наслідування Ісуса Христа, а гордість, безмірна сміливість, безсоромність - це наслідування диявола».

Апостол мовить: «Хто хвалиться, нехай у Господі хвалиться» (*1 Кор. 1, 31*). І пояснює це так: Христос став для нас мудрістю в Бога, справедливістю і освяченням, щоб, як написано, хто хвалиться - хвалиться у Господі. Це якраз є та досконала й повна в Бога хвальба, коли людина не виноситься через свою праведність, але знає, що хоч не посідає дійсної праведності, все ж таки виправдовується через саму віру в Христа. Тому Павло хвалиться тим, що погорджує своєю праведністю, а шукає праведності через Христа. Він, отже, шукає тієї праведності, яка є через Христа, яка є від Бога у вірі. А метою тієї праведності він ставить пізнання Христа і силу Його воскресіння, й участь в Його муках, уподібнюючись Йому в смерті, аби дійти якимось до воскресіння з мертвих» (*св. Василій Великий. Про покору, ч. 3*).

Тому св. Василій застерігає: «Ніколи не винося понад іншого, навіть понад великих грішників. Бо покора часто рятує і того, хто вчинив багато тяжких гріхів. Не роби себе праведним за рахунок іншого, щоб ти, виправданий інколи перед власним судом, не загинув через Божий суд» (*П. Г. 31, 534, Про покору*).

Підстава покори

Покора має подвійну підставу: а) правду, б) справедливість.

Правда велить людині пізнати себе такою, якою вона є. Справедливість схиляє нас діяти згідно з таким знанням.

Щоб пізнати себе самого, каже св. Тома, ми мусимо побачити, що є в нас, що належить до Бога, а що належить до нас самих. Те, що є в нас доброго, походить від Бога і Йому належить; те, що є зле, походить від нас.

Справедливість вимагає, щоб ми віддали Богові, й лише Йому, все, що є честю й славою, або, як каже апостол: «Цареві ж віків, нетлінному, невидимому, єдиному Богу, честь і слава на віки вічні! Амінь» (1 Тим. 1, 17). Чи, як каже книга Одкровення: «Благословення і слава, і мудрість, і подяка, і честь, і сила, і кріпкість Богу нашому на віки вічні! Амінь» (Од. 7, 12).

Без сумніву, в нас є багато благ - наше буття, особливо всі надприродні дари й привілеї. Покора дозволяє нам бачити й дивуватися цим благам, але в такий спосіб, щоб ми, розважаючи ці дари і ласки Божі в нас, дивувалися не з себе, а з Бога, начеб ми дивувалися праці митця, який виконав прекрасну справу. Віддаємо честь митцеві, а не марному мармурові, з якого він зробив статую.

Усвідомлення нашої гріховності схиляє нас до покори. Ми справді є грішниками: у грісі народилися, маємо схильність до хтивості й особисті гріхи.

Приходячи у цей світ, ми вже маємо пляму первородного гріха, яку тільки Боже милосердя може змити святим хрещенням.

Вже скільки разів від самого нашого народження до нашого самоусвідомлення ми провинилися словом, вчинком чи думкою, скільки разів порушили Божі заповіді.

Та після кожної сповіді, хоч як ми обіцяємо й стараємося виправитися, все ж таки час від часу ми грішимо.

Отже, за справедливістю ми повинні любити покору, приниження і спокійно приймати застереження чи зауваження.

Коли нам кажуть, що ми в духовних речах слабкі, нужденні, що ми не є чесні, що ми горді, ми мусимо визнати, що в нас є ці схильності. Як грішники ми заслуговуємо на приниження.

Ступені покори

Святі Отці по-різному поділяють покору. Так, Касіян нараховує 10 ступенів покори. Св. Бенедикт каже, що є 12 ступенів, а св. Ігнатій поділяє їх на три.

Св. Бенедикт:

1. Страх Господній, який допомагає дотримуватись Божих заповідей.
2. Послух, або підкорення себе Божій волі.
3. Послух настоятелям з любові до Бога.
4. Терпеливий послух, навіть у найважчих речах.
5. Відкриття таємних блудів, думок тощо.

6. Добровільне знесення всяких недочотів чи праці настоятельства.
7. Щиро вважати себе найнижчими.
8. Уникати особливостей, не робити нічого надзвичайного і бути вдоволеним з загальних правил.
9. Мовчання.
10. Поміркованість у сміху.
11. Стриманість у бесіді.
12. Скромність у поведінці.

Св. Ігнатій:

Св. Ігнатій поділяє покору на три ступені:

1. Досконала підлеглисть Божому закону до тієї міри, що ми відкидаємо цілий світ, навіть із жертвою власного життя: радше зазнати смерті, ніж переступити Божу заповідь.

2. Безсторонність душі як до багатств, так до убогства, як до слави, так і до ганьби, як до здоров'я, так і до недуги, щоб тільки була слава Божа й спасіння душі. Незацікавленість зиском чи втраченою; навіть байдужість щодо скорої смерті. Така схильність душі вимагає високої святості, й мало душ до неї доходять.

3. Любов до Христа й уподібнення до Нього. Цей ступінь найдосконаліший, він включає два попередні ступені і йде ще далі: така людина старається тільки про любов Христа і бажання уподібнитися до Нього в убогстві, приниженні і т. д. Це ступінь досконалих душ. Тут виявляється любов до Христа, терпіння, приниження, постійне перебування в злуці з Христом, така людина робить все для Христа і Божої любові. Це найвища дорога святості. Щоб так діяти, душа мусить бути на високому ступені святості.

Інші автори подають ще такі ступені святості в покорі:

1. Тішитися зі своєї нікчемності, зі своїх недомагань, усвідомлення своєї грішності; а покірний все це бачить і не сумує, але в покорі перепрошує Бога. Люди звичайно вишукують все добре в собі, а хиби, гріхи, недомагання приховують; покірний, навпаки, не дивиться на свої добрі сторони, а пізнає себе, свої злі пристрасті.

2. Бажати приниження, хотіти, щоб інші тебе топтали. Наприклад, були т. зв. Христа ради юродиві.

3. Не тільки бажати бути приниженим, а й хотіти, щоб тебе так сприймали.

Визначність покори

Щоб краще зрозуміти чесноту покори, мусимо розрізнити: а) покору як таку (саму в собі); б) покору як підставу до інших чеснот.

Покора сама в собі є нижчою за богословські чесноти віри, надії і любові, бо ці чесноти своїм предметом мають Бога. Покора стоїть навіть нижче за моральні чесноти, наприклад, за мудрість, справедливість чи мужність. Однак, за винятком послуху, покора вища, бо має універсальний характер і тому, що підпорядковує нас під Божий порядок в усіх речах.

Покора є підставою інших чеснот. Коли розглянемо покору з іншого боку, вона є підставою інших чеснот, бо відкриває нам скарб ласки: «Бог противиться гордим, а покірним дає свої ласки» - тоді покора стає найвизначнішою чеснотою.

Покора є наче ключем до скарбниці ласк.

Св. ап. Петро застерігає: «...Всі ви вдягніться в покірливість одного супроти одного, Бог бо гордим противиться, а покірливим дає благодать» (1 Пт. 5, 5).

Покора допомагає позбутися самолюбства, хвальби і готує добрий ґрунт для ласки.

Покора є підставою і матір'ю інших чеснот.

Без покори нема солідної чесноти. З нею краще вкорінюються інші чесноти. Як гордість є великою перешкодою до віри, так покора активно сприяє їй, робить її сильнішою, як казав Христос: «Я прославляю тебе, Отче, Господи неба й землі, що ти затаїв це від мудрих та розумних і що відкрив це немовлятам» (Мт. 11, 25).

Легше підкоритися Божому авторитетові, коли маєш покору. Те саме щодо надії.

Гордий довіряє тільки собі самому й уповає на свою силу; він рідко просить Божої помочі, бо думає, що сам усе зробить.

Покірний, навпаки, всю свою надію покладає на Господа, бо не довіряє собі. Надія ж у свою чергу робить нас покірними, бо показує нам, що небо є поза нашою силою і що без Божої помочі ми ніколи туди не дістались би.

Ворогом любові Бога і ближнього є самолюбство. Покора, навпаки, справляє нас до любові Бога. Мудрість домагається покори. Справедливість не може бути практикована без покори. Гордий любить вино-

сити свої права над іншими, покірний, навпаки, навіть не домагається своїх прав. Лагідність і простота не обійдуться без покори.

Як набути покору?

Св. Василій каже. **•Покору набуваємо пам'яттю про заповіді Господа**, який сказав: "...навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем" (*Мт. 11, 29*). Часто і різними способами показав Господь те, чого навчав.

Покору набувають також сильною надією на Його обітницю: "...хто принижується, буде вивищений" (*Лк. 14, 11*).

Набувають її також ревним і постійним повторюванням справ покори, розважанням і вправою в кожному нашому вчинку. Як це буває в усіх речах, чесноту покори можна набути тільки завдяки праці й безнастанним вправам, і тим самим способом, через вправу, набувається кожна інша чеснота» (*К. П. 198 - АТВ. - С. 319*).

При кожній нагоді треба вправлятися в покорі. Далі св. Василій питає: «Як ми дійдемо до спасенної покори? Якщо будемо в ній при кожній нагоді вправлятися й нічого не занедбаємо з тим переконанням, що через упокорення ми не зазнаємо ніякої шкоди. Бо наша душа пристосовується до наших учинків. Відповідно до наших учинків вона укладається й набуває своїх рис. Отже, нехай твій зовнішній вигляд, одяг, хода і сидіння, їжа й прибирання ліжка, помешкання й уся обстановка в хаті будуть пристосовані до простоти. Подібно й твоя мова і спів, як і зустріч з ближніми - все це нехай має вигляд скромності, а не порожнечі» (*Гомілія про покору, 6 - НВН. - С. 221*).

Любити все, що останнє і найгірше. «Хто бажає в Царстві небесному більшої слави, повинен полюбити тут усе те, що останнє і найгірше: "Хто, отже, стане малим, як ця дитина, той буде найбільший у Небеснім Царстві. Але як хтось хотів би у вас бути великий, нехай буде вам слуга. І хто б хотів у вас бути перший, нехай стане вам за раба"» (*Мт. 18, 4; 20, 26-27; М. П. 45, 2*).

До покори людина доходить, коли розмірковує про велич Бога й марність земних речей.

Убогий найкраще пізнає своє убожество, коли порівняє себе з багатим. Св. Августин говорить: «Коли б я пізнав Тебе, то пізнав би і себе». Велич Бога найкраще пізнаємо зі створених речей (*Пс. 19 (18), 2*). На небі бачимо мільйони зірок, незрівнянно більших за нашу

Землю. Наша Земля - це лише марна порошок у Всесвіті. І марною щодо цього є одна людина. Італійський вчений Мантигацца каже: «Супроти нескінченної кількості світів, на яку не вистачає нам чисел, не встоїть жодна гордість, все мусить упокоритися».

Св. Василій доручає розважати про природу... бо з величини речей доходимо до того, хто безконечно й безмежно великий, тобто Бог, якого св. Василій називає (*П. Г. 31, 465А*) тим, який безконечно й безмежно великий (*29, 28А*). Головне для нашого розуму - пізнати Бога; пізнати, наскільки це можливо для маленького створіння, Божий Маєстат, бо Бог від природи непізнаний (*П. Г. 32, 868А; 32, 169А; 29, 28А; те саме стосується Святого Духа (32, 169А)*).

Покірна людина любить приниження, не вважає себе кращою за інших, не прив'язується до земних благ, надіється лише на Бога і не боїться людей.

Покірний любить приниження, він ніколи без причини не звертає на себе увагу інших та у всій своїй поведінці: ході, розмові, рухах, жестах, молитві, їжі тощо остерігається всього, що впадає в очі.

Покірний **не чваниться** своєю покорою, не зводить очі, не зітхає, не вдає з себе пригнобленого, не схиляє голови. Свою покору носить у серці, а не назовні, виявляє її лише в разі потреби і то з цілковитою свободою й простотою.

Покірна людина **остерігається всілякого ганення себе**, ніколи не називає себе найбільшим грішником. Ганити себе - це зазвичай ознака гордості. Покірний криється зі своїми прикметами, бо знає, що людина відкриває те, що Бог закриває, а те, що людина приховує, Бог відкриває (*св. Августин*).

Покірний ніколи не вважає себе кращим за інших, навпаки, цінує інших більше за себе (*Флп. 2, 3*). Ніколи не говорить про чужі хиби; не займає ніколи сам першого місця (*Лк. 14, 10*); тішиться навіть, коли не зважають на нього, відсувають на другий план та упокорюють. Він знає, що за те вивищить його Господь (*Лк. 14, 11*). Тому показав покору митар, що молився у святині (*Лк. 18, 13*).

Покірний дбає тільки про плоди добра, а не прив'язує свого серця до минутих речей. Земні блага, як-от багатство, почесні, втіхи, людська слава, ласощі, не зваблюють і не спокушають його. Він знає, що ці речі не зроблять його кращим перед Богом, а можуть легко стати причиною втрати вічної щасливості. «Якби ми хотіли відзначити покірного, то він щиро зажурився б» (*св. Григорій Великий*).

Дочасні прикροщі, як кпини, докори, приниження, переслідування, не здужають покірного знеохотити; навпаки, вони його потішають, бо таким чином він заслуговує собі на небо.

Покірний надіється тільки на Бога. Він знає свою неміч, тому при виконанні добрих справ не покладається на власні сили, як Петро при Тайній Вечері, ані на свою силу, як Голіаф, а тільки на Божу ласку.

Так діяв Йосиф, коли мав пояснити сон (*Бут. 41, 16*), і Давид перед боротьбою з Голіафом.

Набутих чеснот і добрих справ покірний не приписує собі самому - лише Богові; він знає, що то не він, а Бог діяв через нього, подібно як сонце впливає на землю й рослини. Покірний оцінює, однак, належно Божі добродійства й приписує їх Богові, подібно як Мати Божя, коли сказала: «Велике бо вчинив мені Всемогутній» (*Лк. 1, 49*). Нічого великого не зробить для Бога той, хто не знає, що великі речі одержав від Бога (*св. Тереза*).

Дбати про покірне налаштування душі

Людина не повинна думати про себе високо, як навчав св. Павло, щоб ми наслідували Христа: «Плакайте ті самі думки в собі, які були й у Христі Ісусі. Він, існуючи в Божій природі, не вважав за здобич свою рівність із Богом, а применшив себе самого, прийнявши вигляд слуги, ставши подібним до людини. Подобою явившись як людина, він понизив себе, ставши слухняним аж до смерти, смерти ж - хресної. Тому і Бог його вивищив і дав йому ім'я, що понад усяке ім'я» (*Флп. 2, 5-9*).

Отже, Христос дав нам найкращий приклад покорі: Він прийняв вигляд слуги, жив добровільно в приниженні, був надзвичайно ввічливим із людьми і врешті помер добровільно соромною смертю на хресті.

Також у своїх науках Христос завжди закликав до покорі. Давав гарні притчі, наприклад, про митаря і фарисея, щоб заохотити людей до покорі.

Хто є ворогами покорі?

Св. Іван описує: «Не любіть світу, ні того, що у світі. Коли хтось любить світ, в того немає любови Отця; бо все, що у світі, - пожадливість тіла, пожадливість очей і гордия життя, - не від

Отця, а від світу. А світ проминає, і його пожадливість; той же, хто чинить волю Божу, перебуває повіки» (1 Ів. 2, 15-17).

Гордість життя, про яку говорить апостол, пізнається з її джерела, звідки походить. Вона походить зі світу, який весь лежить у лихому (1 Ів. 5, 19), який не пізнав Сина Божого (Ів. 1, 10), який Духа істини прийняти не може (Ів. 14, 17), який ненавидить учнів Христових (Ів. 17, 14), князем якого є диявол (Ів. 16, 11).

Першим ворогом покори є сатана, злий дух: «На небо зійду, над Божими зорями мій престол поставлю й возсяду на горі зборів, на краю півночі. Зійду на вершок хмар, зроблюсь, як Всевишній» (Іс. 14, 13-14).

Через свою гордість «в Шеол провалився, в яму преглибоку. Хто тебе бачить, дивиться на тебе пильно, придивляється до тебе зблизька. - Чи це той, кажуть, що стрясав землею, що хитав царствами, що обертав світ у пустиню, що міста руйнував, що бранців не пускав додому?..» (Іс. 14, 15-17). Він спокусив перших прародичів, щоб не послушали Бога, спокушав і Христа у пустелі.

Св. Павло нагадує, що наша боротьба не є проти тіла і крові: «Нам бо треба боротися не проти тіла й крові, а проти начал, проти властей, проти правителів цього світу темряви, проти духів злоби в піднебесних просторах» (Еф. 6, 12).

Другим ворогом є ми самі. Кожна людина від природи схильна до амбіцій, гордості. Треба гальмувати бажання вивищувати себе. Ми повинні пам'ятати, що гордість не подобається Богові, Він карає гордих: «Хто вивищується, буде принижений». Тому треба просити Божої ласки.

Таланти і все добре, що спостерігаємо в собі, треба приписувати Богові як давцеві всіх благ.

Ми мусимо **визнати свою негідність**, грішність і часту нездатність виконати справу досконало.

Ми повинні визнати за ближнім його здібності, добро, красу, добрі прикмети, знання тощо.

Ми не повинні бажати дорогих вибагливих речей, помешкання, їжі, одягу... зовнішні речі впливають на внутрішній стан людини. Багатство зазвичай тягне до гордості.

Не бажати слави, перших місць, як навчав Христос: «Як хтось покличе тебе на весілля, не сідай на першому місці, щоб, бува, не знайшовся хтось, запрошений ним, поважніший від тебе, і той,

хто тебе і його закликав, не підійшов і не сказав до тебе: Поступися цьому місцем! І тоді довелось би тобі з соромом посісти останнє місце. А навпаки: коли тебе запросять, іди й займи останнє місце, щоб, коли прийде той, що тебе покликав, сказав до тебе: Друже, сідай вище! Тоді буде тобі честь перед усіма, що сидітимуть з тобою. Бо кожний, хто виноситься, буде принижений, а хто принижується, буде вивищений» (Лк. 14, 8-11).

Ми повинні приймати заняття, послугу, працю, яких ніхто не хоче виконувати.

За обслугу й добрі вчинки не треба чекати вдячності, визнання, похвал чи особливої нагороди: «...як зробите все, що звелено вам, кажіть: Ми слуги непотрібні, виконали те, що повинні були зробити» (Лк. 17, 10).

Ми повинні показати ближньому, що ми ним цікавимося, старших за віком і посадою поважати, виявляти свою пошану.

До молодших за нас, до слабших розумово чи фізично треба виявити пошану (1 Кор. 10, 33).

Ми повинні дати ближнім краще місце, а собі взяти гірше, щоб показати не тільки покору, а й любов.

Однак ми маємо дбати про свою добру славу, не сміємо робити щось таке, що нас принижує в очах інших - це була б невторопність, а не покора.

Слід терпляче зносити упокорення. Не треба щоправда їх шукати, але коли трапляться, не дуже ними перейматися.

Платити добром за зло: «Бо коли ви любите тих, що вас люблять, то яка вам за це нагорода?.. Хіба не те саме й погани роблять?» (Мт. 5, 46-47). «А я кажу вам: Не противтеся злому. Хто вдарить тебе в праву щоку, оберни до нього й другу. Хто хоче позиватися з тобою і взяти з тебе одягу, лиши йому і плащ. І хто тебе силуватиме йти мильо, іди з ним дві. Дай тому, хто в тебе просить, а хто хоче позичити в тебе, не відвертайся» (Мт. 5, 39-41).

Мотив покори

Перший мотив, який спонукає нас до покори, - висота, Маєстат Божий. Він є автором усіх добрих справ і тим, хто винагороджує, і дає заслужити нагоду й нам, тому що Він є творцем усіх благ, усі наші добрі вчинки Бог нам допоміг зробити (Ів. 26, 12): «О, Господи! Ти нам мир даруєш, бо ж усі діла наші ти нам чинив, не відвага чи

сила рук наших робить діла, які виконуємо, бо сам він нас створив, ми самі по собі не сталися» (*Втор. 8, 17; Пс. 99, 3*).

Другий мотив покори можна взяти зі спостереження над самим собою. Коли людина розміркує, звідки прийшла і куди йде, то дійде висновку, що з пороху, із землі, і в грісі вона народилася. Куди йде? Вертається в порох і попіл: «ти є порох і вернешся в порох» (*Бут. 3, 19*).

Якщо ти сьогодні є, завтра тебе не буде; якщо ти сьогодні здоровий і сильний, завтра можеш захворіти; якщо сьогодні ти багатий, завтра можеш стати бідним; якщо ти сьогодні мудрий, завтра можеш стати нерозумним. Хто в такому стані буде вивищувати себе? «Нагим ти, чоловіче, народився і нагим повернеш, нічого ти не приніс із собою і нічого не забереш».

Про покору пише Наслідування Христа: «Хто добре пізнає себе, той стає меншим у власних очах і не тішиться людськими похвалами... Тому не чванься великим хистом ані наукою, але радше бійся за те знання, що тобі дано... Не гордись (*Рим. 11, 20*), але радше признавай своє нецтво. Найвища і найправдивіша наука - правдиве пізнання і маловаження своєї власної особи. Себе за ніщо мати, а других завжди добре і високо цінити - це велика мудрість і праведність... Всі ми немічні, але не вважай нікого більш немічним, ніж ти сам» (*Наслідування Христа. - Кн. 1. - Гл. 2*).

Третій мотив покори беремо з благ ближнього. Певною річчю є, що всі наші ближні мають якісь ласки, чи то приховані, чи явні - зовнішні, нам відомі. Через те ми повинні вважати їх кращими від себе. Ми краще знаємо своє лихо, ніж чуже.

Четвертий і головний мотив покори - це приклад Христа. Христос добровільно вибирає ганебну смерть на хресті, щоб нас спасти: «Зневажений, останній між людьми, чоловік болів, що зазнав недуги; немов людина, що перед нею обличчя закривають, зневажений, і ми його нізащо мали» (*Іс. 53, 3*). «...Він наші недуги взяв на себе, він ніс на собі наші болі. Ми ж, ми гадали, що його покарано, що Бог його побив, принизив. Він же був поранений за гріхи наші, роздавлений за беззаконня наші. Кара, що нас спасає, була на ньому, і його ранами ми вилікувані» (*Іс. 53, 4*).

«Обмивши їм ноги, вбрався знову в одіж, сів до столу та й каже до них: "Чи знаєте, що я зробив вам? Ви звете мене: Учитель, Господь, і правильно мовите, бо я є. Тож коли вмив вам ноги я -

Господь і Учитель, - то й ви повинні обмивати ноги один одному. Приклад дав я вам, щоб і ви так робили, як оце я вам учинив"» (Ів. 13, 12-15).

«...Син Чоловічий прийшов не для того, щоб йому служили, але - послужити й дати життя своє на викуп за багатьох» (Мт. 20, 28).

Необхідність покори

Вчення св. Василія

Покора необхідна для досконалості. «До євангельського життя належить також досконалисть у покорі, щоб не пам'ятати ні про значення своїх предків, ні, коли від природи в нас є якась перевага, тілесна чи духовна, не гордитись нею; як теж не личить, щоб добра думка в інших про нас стала для нас джерелом вивищування себе чи самопохвальби» (Лист 173 - ВЛВ. - С. 152).

Покора необхідна для тих, хто має виконати працю в спільноті (Ш. П. 29).

Покора необхідна, коли хтось одержав від Бога дари або почесні. Св. Василій запитує: «Чоловіче, чому виносишся; скажи мені, чому? Хіба з приводу власних благ замість виявляти Божому Давцеві подяку за одержані дари? "Що маєш, чого б ти не одержав? Коли ж одержав, то чому вихваляєшся, неначе б не одержав?" (1 Кор. 4, 7). ...Чи, може, тому хвалишся, що наділено тебе почесно? Значить, Боже милосердя береш за нагоду до гордості. Але і тоді пізнай сам себе, ким ти є - як Адам, прогнаний з раю; як Савло, якого покинув Дух Божий; як Ізраїль, що залишився відтятим від самого кореня» (Рим. 11, 20; Гомілія про покору, 4 - НВН. - С. 217-218).

Навіть в одязі необхідна покора (Ш. П. 22).

Покора необхідна, щоб оминати сіті диявола; щоб подобатися Богові; щоб уподібнюватися до Христа; щоб здобувати інші чесноти і їх зберегти; щоб забезпечити собі мир; щоб жити мирно з нашими ближніми; щоб мати відвагу і здатність розуміти тяжкі ситуації.

Всі святі кажуть, що покора необхідна. Св. Василій та св. Августин пишуть: «Найвищий гонор повинен поєднуватися з найбільшою покорою. А перед тим сам Христос казав: «більший між вами нехай буде як молодший, а наставник як слуга» (Лк. 22, 26). Покора - це правда... Тому ми мусимо завжди молитися зі св. Августином: «О, Господи, щоб я пізнав Тебе, і пізнав себе...». Св. Франциск з Асизу дивувався величчю й доброті Бога і своїй негідності та мізерності

та мав звичку постійно казати Господеві: «Хто Ти і хто я?» Отже, святі на вигляд безконечної Божої досконалості принижували себе аж до землі. Чим більше вони пізнавали Бога, тим краще бачили власну убогість і недоліки. Горді, тому що позбавлені світла, мають тільки мале поняття про власну мізерність (св. Альфонс Ліґуорі. *Про гідність і обов'язки священика*. - С. 305-306).

Користі з покори

Покора викорінює злість, каже св. Василій (III. П. 15; II. Г. 31, 953В).

Покора вивищує людину. «Тому принижуймо себе, щоб ми були вивищені. Наслідуймо в тому Христа Господа, що зійшов з неба на крайнє приниження і з того упокорення піднісся знову на ту висоту, яка Йому належить. В усіх учинках Господа нашого Ісуса Христа знаходимо науку про покору... Дбай про покору як її улюбленець. Люби її, й вона принесе тобі славу. Тією дорогою щасливо дійдеш до справжньої вічної слави, яка є в ангелів і в Бога. Так Христос визнає тебе за свого учня перед своїми ангелами і прославить тебе, якщо й ти наслідуватимеш Його покору. Він же сказав: "...Навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем"» (Мт. 11, 29; *Гомілія про покору, 6 - НВН*. - С. 220, 222-223).

Покора веде нас до високої досконалості, до вивищення й вічної щасливості; через покору отримуємо просвітлення розуму, справжній спокій душі, відпущення гріхів, швидке вислухання молитов, а також легко долаємо всілякі спокуси.

З покірним перебуває Бог. «Хто мало про себе думає і ставить себе нижче за інших, - це певний знак, що ця людина має в собі Святого Духа» (*Скарамеллі*). Тому покірний осягає дуже багато. Покора є для людини тим, чим корінь для дерева. Чим сильніше дерево вкорінене в землю, тим більші дає плоди. А людина тим праведніша, чим покірніша (*Родріґес*). Покірний пізнає свою неміч і старається бути щораз кращим. Порожня пляшка пливе по воді, повна - іде на дно. Повні колоски хиляться до землі, порожні - стирчать догори. Добрі гриби мають зазвичай непоказний вигляд, отруйні, навпаки, дуже гарні. Порожня бочка гуде, повна - ні. Таке саме з людьми.

Досконала людина водночас покірна і смиренна, а та, що небагато вартує, горда. «Хто думає, що вартує багато, не варт нічого; а хто переконаний, що мало вартує, варт багато» (св. Тереза). Покора є

доказом досконалості. Св. Филипа Нері послав якось папа до однієї монахині, що мешкала біля Риму й мала славу великої праведниці, щоб прослідкував, чи вона справді така свята. Коли прибув на місце, прийшов просто до неї і попросив її, щоб почистила його заболочені чоботи. Монахиня насварила його за таке бажання, повернувся св. Филип до папи і сказав: «Це ніяка не свята; вона не робить жодних чудес і не має найважливішої чесноти - покори». Чим вищий будинок, тим глибші мусять бути підвалини; чим більша святість, тим більша покора.

Покора веде до вивищення. За Великим Постом іде Великдень. Покора - це щабель до вивищення (св. *Августин*). Ісус Христос каже: «...кожний, хто виноситься, буде принижений, а хто принижується, буде вивищений» (*Лк. 14, 11*). Ніхто не може вийти на гору, не зійшовши спочатку на діл (св. *Бернард*). «Смиріться перед Господом, і він вас підійме» (*Як. 4, 10*). Мати Божя приписує одержані від Бога великі ласки своїй покорі: «бо він зглянувся на покору слугині своєї; ось бо віднині ублажатимуть мене всі роди» (*Лк. 1, 48*). Як тінь на картині підкреслює обриси фігур» так покора підкреслює наші заслуги.

Покора веде до вічної щасливості. Христос каже: «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне» (*Мт. 5, 8*). Це означає, що блаженні ті, хто розуміє, що, попри всі земні блага, вони таки вбогі перед Богом. «Вузькі ворота до неба й лише малі або покірні можуть ними увійти» (св. *Бернард*). Ніхто не буде брати участі у славі Христа, хто не брав участі у Його земній покорі.

Покора просвітлює розум. Покірні отримують просвітлення розуму через Святого Духа. Лише вони здатні заглибитись у дух науки Христа. В тім намірі молиться Христос до Бога: «Я прославляю тебе, Отче, Господи неба й землі, що ти затаїв це від мудрих та розумних і що відкрив це немовлятам» (*Мт. 11, 25*). «Бог бо гордим противиться, а покірливим дає благодать» (*1 Пт. 5, 5*). З простодушними Бог розмовляє (*Прип. 3, 32*), тобто просвітлює їх. Причина в тому, що іноді зовсім прості люди краще приймають науку Христа, ніж люди освічені. Справедливо говорить поет: «Чого не зрозуміє розум мудрого, те зрозуміє розум дитини». Пастирі знали про народження Христа, а не знали про це вчені законодавці й фарисеї. Хто хоче черпати з криниці Божих ласк, мусить схилитися. В долах лише збирається дощ, а спливає без сліду з голих гір.

Покора дає спокій ругає. Шк-і^нжі мяк, о я а р і л ж я д у ш і , бо Христос каже: «Візьміть ярмо моє на себе й навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшу душам вашим» (Мт. 11, 29). Покірних Бог потішає (2 Кор. 7, 6). Покірний не стає зарозумілим у щасті, ані малодушним у нещасті. «Покора, хоч би не знати яка велика, не робить нас ніколи неспокійними» (св. Тереза).

Покора приносить прощення гріхів. Митар у святині бився тільки в груди й говорив: «Боже, змилуйся надо мною грішним!», і вже зовсім виправданий пішов додому (Лк. 18, 13). Віз, повний гріхів, але запряжений в покору, їде до неба; віз же, повний добрих справ, але запряжений в гордість, везе до пекла (св. Бернард).

Молитви покірного швидко вислухані. Поганського сотника в Капернаумі вислухав Бог так швидко за його покору (Мт. 8, 5-13). Молитва покірної людини пробиває хмари (Сир. 35, 21).

Покірний легко долає всілякі спокуси. Найсильнішою зброєю в подоланні диявола є покора (св. Франциск Ксаверій). Диявол нічого так не боїться, як покірної людини (св. Антоній Великий). Покора - це єдина чеснота, якої диявол не може наслідувати (о. Ф. Шпіраго. *Католицький Народний Катехизм*. - Ч. II. - С. 349).

Покірного Бог охороняє. «Покірного Бог хоронить і спасає, покірного Він любить і потішає, до покірного Він прихиляється; покірного Він щедро обдаровує великою ласкою і після впокорення підносить його до слави» (Наслідування Христа. - Кн. II. - Гл. 2).

«Покірному Він відкриває свої тайни і солодко притягає його та запрошує до себе. Покірний, хоч стріне його зневага, досить спокійно перебуває її, бо він має силу від Бога, а не від світу» (Там же).

Гріх гордості найбільше шкодить покорі

«Бог гордим противиться, смиренним же дає благодать» (Як. 4, 6; 1 Пт. 5, 5).

ЩО ТАКЕ ГОРДІСТЬ?

Святі Отці

«Гордість - це порушення душі, де людина виноситься понад те, чим є» (св. Исидор. *Етим. I*). Це викривлене бажання вивищити себе; нижчого принизити, рівними й вищими керувати (*Гуро. Про душу*).

Згідно з ученням св. Томи, гордість є подвійною, а саме: схильність до вивищування себе самого задля своєї природної зручності, вивищення себе понад закон. Перше - це корінь всякого гріха, друге - це загальний гріх, переступ закону, а третє - це особливий гріх, один із семи головних (*Сумма Теології. I-II, 84, 2*).

Одні горді люди - це ті, що хочуть себе вивищити над іншими, а інші - ті, що приписують собі щось понад те, чим вони є (*Там же. II-II, 33, 5*).

Етимологічно слово «гордий» означає таку людину, яка хоче, щоб її вважали такою, якою вона не є (*De civitate Dei, 14, 28; П. Л. 41, 436*).

Гордість - це невпорядковане, надмірне бажання переваги над кимось, прагнення слави, пошани. Гордість у першу чергу відмовляє піддання себе Богові, а далі, якщо себе виносить понад те, що установив Господь через закон (*II-II, 33*).

Філософи

Згідно з визначеннями філософів, гордість - це вихваляння себе самого, особлива фальш, як, наприклад, удавати з себе славного вояка, коли ти насправді таким не є.

Ознака мудрої людини - приписувати мудрість іншим, а про себе не говорити; як Платон вихваляв попід небеса Сократа або Протагора, а самого себе вважав простаком.

Демокрит вже старцем стояв на замку в Афінах і казав, що він так само діє, як кожний афінянин. Хоч усі його поважали й він був великим в очах людей, однак вважав себе малим.

Тим, чим ти є, вдовольняйся, не бажай чогось іншого, живи з собою (*Мартиніян. Епігонія, 47*).

Вже давні погани, філософи любили покору й засуджували гордість. Одного разу гордий Хілон запитав Езопа насмішкувато, що поробляє Зевс (найвищий грецький божок), а той йому відповів: «Великих, бундючних принижує, покірних вивищує».

Під час параду мудрець Діоген побачив молодих Олімпію і Родіакос, дуже гарно вдягнених у блискучі одежі, й з усмішкою на устах сказав: «Це ніщо, а тільки показовість». Далі побачив, як прийшли лякедимонійці на парад у пошарпаному одязі: «А це іншого роду гордість». Бачив цей філософ-мудрець гордого духа

не тільки у виставному одязі. Та й у наш час можемо побачити багато подібного.

Тому св. Августин казав: «Якщо важко нам толерувати гордого багача, то що казати про гордого жебрака... Як покора робить людей подібними до Бога, так гордість - до диявола» (св. Августин. Лист 15).

Природа гордості

Гордість - це дуже поширений блуд у світських людей, а нерідко і в духовних. Це перекручення природного бажання добра, яке хтось має, поважає і бажає, щоб інші те шанували.

Згідно зі св. Августином, «неправильне бажання вивищення» (II. Л. 41, 420) виявляється тоді, коли хтось хоче здатися тим, ким не є» (св. Тома. II-II, п. 162, а 1).

Цей блуд з'являється, коли хтось вважає себе причиною або метою своїх добрих прикмет. Показується в бажанні незалежності чи то від Бога, чи від інших, які заміняють йому місце на землі.

Рідко буває, щоб хтось себе вважав чи хотів вважати незалежним від Бога в такій мірі, як, наприклад, Люцифер, але є люди, як-от стоїки, раціоналісти, комуністи, які не хочуть визнати авторитету Бога над собою.

Загалом люди поведуться так, начебто всі їхні природні дані (розум, краса, сила тощо) походили від них самих. Всі свої здобутки вони приписують собі, а не Божій помочі.

Свої діла такі люди не звертають до Бога як до мети, хоч мало таких, які б виключали Бога повністю, але вони так поведуться, начеб вони самі були єдиною метою.

«Гордість завжди противиться Богові, а деколи й любові ближніх» (св. Тома. II-II, п. 162, 5).

«Гордість і захланність, як особливі гріхи, є коренем усіх гріхів» (II-II, 84, 1). «Гордість - це перший зі всіх гріхів і їхній початок» (Там же. 162, 7).

Гордість життя

Треба вважати, щоб не сплутати гордість із второпним старанням про гідну честь, яка нам належить. Це згідне з волею Божою. Дбати про свою добру славу і честь є нашим обов'язком. І Бог того хоче. Гордість - це щось інше, це невпорядковане бажання вивищити себе понад те, чим ми не є. Це проявляється в забутті Бога, який є

джерелом добра, у незалежності від Нього, в уподобанні самого в собі, своїх прикметах або посаді, яку ми займаємо, у погорді ближніми, амбіціях, неповазі до закону Божого.

Гордість відбирає честь Богові, замикає серце людини на ласки: «Бог гордим противиться, смиренным же дає благодать» (*Як. 4, 6; 1 Пт. 5, 5*).

Це джерело всіх інших гріхів. Наслідки гордості дуже сумні: сварки в родині, розлучення, зради, війни, смерть. Недарма казав св. Августин: «Горе людині, що має за противника гордість» (*П. Л. 35, 2041*).

Гріхи, які впливають з гордості

Надмірність - бажання зробити щось таке, що нам не під силу.

Амбіція - невпорядковане бажання слави, пошани, авторитету.

Марна слава - бажання слави, щоб люди про нас чи наші вчинки дізнались, дивувались, хвалили без причини.

Самопохвала - «Хвали мене, язичку, бо тя розірву».

Чванькуватість - «На чванках чванківський застряг у болоті з конем по шию, вхопив себе за чуба й витягнув з болота без нічийої допомоги».

Лицемірство - коли людина одне говорить і вдає, а інше думає і робить.

Брехня - «Оминати правду».

Шкода з гордості

Через гордість буває велика шкода **для суспільства**: різноманітні війни, поділи, ненависть. Гордість робить людину дияволом, несправедливою, як каже св. Іван Золотоустий (*П. Л. 62, 471*).

Гордість шкідлива також **для людини**, бо вона в гордості своїй позбавляє себе ласк, адже Бог противиться гордим. Гордість готує ґрунт для багатьох інших блудів.

Святе Письмо про гордість

Гордість - це відхід від Господа: «Початок гордині людської - відступ від Господа, коли то своїм серцем від Створителя свого відходять» (*Сир. 10, 12*).

Гордість - це прагнення звеличити себе, але «чим пишатися порохіві й попелові, якщо нутро його вже за життя розкладається?»

Довга недуга з лікаря кепкує. Сьогодні цар - а ось узавтра помре він» (Сир. 10, 9-10).

Три види людей моїй душі осоружні й життя їхне вельми для мене бридке: бідний - пихатий, багатий - брехун і старий - перелюбєць, що з глузду з'їхав, тому «горе безжурним на Сіоні та безпечним на горі Самарійській».

«Усе це сталося з царем Навуходоносором. За дванадцять місяців, походжаючи царським палацом у Вавилоні, заговорив цар і сказав: "Чи ж не великий цей Вавилон, що я побудував як царський осідок моею превеликою потугою і на славу величі моїй?" Та ще слова були на устах царських, як надійшов з неба голос: "До тебе, царю Навуходоносоре, мовиться: Царство відійшло від тебе! І тебе виженуть з-поміж людей, і ти житимеш з дикими звірями, й годуватимуть тебе, немов вола, травою, і сім часів промине над тобою, аж поки не визнаєш, що Найвищий панує над людським царством, і кому захоче, тому його дає"» (Дан. 4, 25-29; пор.: стих 30-34 = Навуходоносор навертається).

Або, як казав Христос фарисеям: «Усі свої діла вони роблять на те, щоб бачили їх люди; поширюють свої філактери й побільшують свої китиці. Люблять перші місця на бенкетах і перші сидження в синагогах та вітання на майданах багатолюдних, щоб люди звали їх: Учителю!» (Мт. 23, 5-7).

Св. Павло каже: «Знай, що за останніх днів настануть скрутні часи, бо люди будуть самолюби, грошлюбні, зарозумілі, горді, наклепники, батькам непокірні, невдячні, безбожні, без любови, непримирливі, осудливі, розбещені, жорстокі, недобролюбні, зрадники, нахабні, бундючні, більше розкошлюбні, ніж боголюбні, - мають бо сповід побожности, сили ж її зреклися. І тих цурайся!» (2 Тим. 3, 1-5).

Гордість - це диявольська річ. «Бо знає Бог, що коли скуштуєте його, то відкриються у вас очі, і ви станете, як Бог, що знає добро й зло» (Бут. 3, 5).

Святий Василій про гордість

Хто гордий, хто зарозумілий (К. П. 56).

«Господь сказав: «Хто виноситься - понизиться» (Лк. 18, 4). Апостол: «Високо не мудрувати» (Рим. 2, 20), а також: «зарозумілі, горді... бундючні» (2 Тим. 3, 2) і далі: «Любов... не надимається» (1 Кор. 13, 4).

Хто високо мудрує? Високо мудрує той, хто себе вивищує, думає високо про свої справи, вважає себе кращим за інших, як той фари́сей (*Лк. 18, 9-14*). Така людина не товаришує з покірними; її можна назвати самовпевненою, відповідно до закиду корінтянам. Величавою називає апостол людину, що не діє за законами, не виконує цього слова: «Тим часом, що б ми й не осягнули, простуймо завжди тим самим кроком» (*Флп. 3, 16*); вишукує власні дороги праведності й побожності. Гордий той, хто величається усім, що має, та намагається видавати себе вищим, ніж насправді є. Зарозумілий означає майже те саме, що гордий. Про нього сказано: «засліплений гордістю, нічого не розуміє» (*1 Тим. 6, 4*).

З гордості народжуються різні пороки душі.

Як пізнає душа, що є вільною від бажання слави (*К. П. 199*)? На це відповідає св. Василій: «Передовсім треба пам'ятати, що сам Господь за нас був слухняний Отцеві аж до смерті (*Флп. 2, 8*); опісля треба мати сильне переконання про силу заповіді, що є вічним життям, як написано (*Ів. 12, 50*); врешті, треба вірити тому слову Господа, що сказав: «...хто хоче спасти свою душу, той її погубить; а хто погубить свою душу мене ради та Євангелії, той її спасе» (*Мр. 8, 35*).

Як пізнати гордість і як її позбутися?

Гордість «з того пізнати, що вона шукає вивищення, а лікувати гордість слід вірою в це слово: «Бог гордим противиться, смиренним же дає благодать» (*Як. 4, 6*). Врешті, треба зауважити, що ніхто не зможе вилікуватися з тієї пристрасті, хоч би як боявся гордих, коли зовсім не відмовиться від любові до слави. Так, ніхто не може відучитися від якогось діалекту чи способу говорення або якогось ремесла доти, доки зовсім не покине не тільки відповідно до нього діяти й говорити, а й слухати про нього. Цього принципу треба дотримуватися в усіх поганих звичках.

Однак св. Василій каже поводитися второпно. Треба кожному віддати те, що кому належить: «...кому честь - честь» (*Рим. 13, 7*), але не годиться домагатися честі, бо сказав Христос: «Як ви можете вірити, що славу один одного приймаєте, а слави, що від одного Бога, не шукаєте» (*Ів. 3, 44*). З того виходить, що шукати людської слави є ознакою невір'я, недостаті побожності, як сказав апостол: «Якби я ще й людям хотів подобатися, я не був би Христовим

слугою» (Гал. 1, 10). А коли так засуджується приймання слави від людей, невисказаний належить суд тим, хто бажає слави, якої не дає» (К. П. 36).

Як позбутися гордості?

1. Пам'ятаймо, що Бог є Автором кожної доброї справи і лише Йому належать честь і слава.

2. Самі по собі ми ніщо, пилинки, гріх, і нам нічого не належить, як тільки забуття й погорда.

3. Часто розміркуймо про те, хто ми. Справді, Бог нас вибрав, покликав, але чи ми того вартуємо, чи ми виконали все, чого Бог від нас домагається, чи ми виконали Божу волю, чи радше свою власну, і хочемо, щоб інші виконували нашу волю.

Але хіба ми можемо виноситися? Хто ми такі перед Богом чи суспільством, щоб з нами всі рахувалися?

Наше монаше життя таке бідне й недосконале. Ми бачимо, що коли б Бог нам не допомагав своєю ласкою, то ми не те що не стали б кращими - ми стали б гіршими.

Запам'ятаймо, що ми коротко, наче випадково, перебуваємо на землі. Якби ми зникли з землі, мало хто б це помітив, а світ далі існував би без нас.

Ми наче позичили своє життя, яке треба буде віддати, бо воно під Божою, а не під нашою рукою.

Наше життя дуже крихке, немічне, і ми завжди потребуємо Божої і людської допомоги.

Ми повністю залежні від нашого Творця: іншої рації для того немає, крім того, щоб прославляти Бога і за це одержати велику нагороду.

Ми не тільки залежні в природному порядку, а й у надприродному; нам потрібні Божа ласка та Божа опіка над нами. Без Божої допомоги ми нічого не можемо заслужити. Як каже апостол: «Що маєш, чого б ти не одержав? Коли ж одержав, то чому вихваляєшся?» (1 Кор. 4, 7).

Нічого я не можу зробити без Бога й багато не вартую. А однак Бог у своїй доброті дав велику ціну за мене: «Ви бо куплені високою ціною!» (1 Кор. 6, 20), ми вартували багато в Божих очах, бо Він віддав за нас свого Сина. Бог нас не тільки створив, а й відкупив. Бог робить у нас бажання й виконання. Ми самі по собі грішники.

Скільки гріхів ми вчинили у нашому житті - ми не гідні Божої любові, однак Він нас любить.

ПИЛЬНІСТЬ - СТАРАННІСТЬ

Що таке пильність?

Пильність - це чеснота, яка керує нашими схильностями або бажанням знання згідно з диктатом правильного розуму.

Людина має природне бажання знання, яке є шляхетним і правильним бажанням. Цей природний нахил може бути звернений до того, що недозволене або грішне. Його можна також надужити так, що хтось може занедбати інші серйозні й необхідні обов'язки. Або вживати менше, ніж повинен, з браком необхідного знання до виконання своїх обов'язків стану. Щоб упорядкувати й керувати природною схильністю за знанням, згідно з правилами розуму й віри, нам треба чесноти пильності - старанності.

Св. Тома навчає (II-II, п. 166):

Пильність - це чеснота, яка схиляє особу докладати свого розуму до здобуття й поширення знання.

Чеснота пильності є частиною чесноти поміркованості, бо до діяння поміркованості належить стримувати апетити, запобігати надмірності в уживанні матеріального добра. Стосовно духовного бажання знання пильність має функцію поміркованості, що стримує бажання й запобігає надмірності. Зв'язок чесноти пильності з чеснотою поміркованості здійснюється через чесноту скромності.

Хто пильний?

Пильний той, хто виконує обов'язки свого стану та інші обов'язки добре, совісно, досконало, старанно, у свій час і у властивому порядку.

Залежно від того, що ми робимо, добре чи зле, можна сказати, хто ми. Ми - дерево, а наша праця - плоди: яке дерево, такі будуть і плоди (*св. Августин*).

Недостатньо виконувати добрі справи, вони мусять також бути добре зроблені, щоб наслідувати Христа, якого хвалили люди: «Він чинить добре».

Пильна людина не дозволить собі нудьгувати. Багато людей не мають чим зайнятися - вони просто нудьгують.

Пильна людина не дивиться, подобається їй праця чи не подобається, легка вона чи тяжка, - її розум спрямований на виконання своїх обов'язків. Вона старанно виконує як великі, так і малі речі. Вона дотримується порядку, часу, щоб усе було якнайкраще і якнайшвидше виконане.

Найкраща покута за наші гріхи - пильне виконання своїх обов'язків.

Св. Альойзій Гонзаґа записував у своєму маленькому зшитку своє рішення, щоб бути певним, чи всі його дії добрі й чи ведуть його до Бога.

А св. Бонавентура мав звичку казати собі й іншим, щоб бути зайнятим доброю працею, і часто повторював: «Кожна година, перебута в лінощах, спричиняє втрату слави відповідно до кількості добрих справ, які ми могли виконати в тій годині».

Досконалість не полягає у виконанні багатьох речей, а в їх доброму виконанні. Бог не міряє нашої досконалості згідно з кількістю і величчю речей, які ми виконуємо для Нього, а згідно зі способом, яким ми їх виконуємо. А цей спосіб є не що інше, як любов до Бога, з якою виконуємо наші справи. І наші дії тим досконаліші, чим чистіша наша любов до Бога.

Щоб виконати щось добре, потрібен добрий намір і велике бажання подібатися тільки Богові, так ми вірно виконуємо наші щоденні обов'язки. Виконуй вірно те, що Бог вимагає від тебе кожної хвилини, а решту залиш Йому.

Наполегливість духу

До майна, багатства і всілякого матеріального надбання можна дійти по-різному. Майно, гроші, достатки можна набути в спадщину від батьків чи родини, можна чесно чи нечесно доробитись через торгівлю та якісь інші особливі обставини.

Надбання ж духу - знання, наука - дістаються нам тільки завдяки власній, змалку початій пильній праці, власними зусиллями. Ми самі мусимо вчитися, ніхто нам того до голови не покладе й не може покласти.

Людський розум - це рілля, що потребує постійного плекання. Якщо на ній нічого не засіємо, то й плодів не зберемо. Якщо хтось

у школі не вчився, то змарнував дорогоцінний час, якого ніколи вже не відшкодує. Як запопадливий господар плекає свою нивку й засіває її восени зерном, бо хоче мати повні засіки пшениці, так і замолоду треба братися до роботи: «Бо що Івась не навчився, того Іван не буде знати».

Тому добре роблять ті батьки, які змушують своїх дітей іти до школи чи до церкви, бо вони зможуть колись стати багатими матеріально, але залишаться бідні духовно: сама матерія Царства Божого не здобуде!

Необхідність пильності

Чому пильність - працьовитість необхідна?

Тому що вона:

1. Приносить великі блага - як духовні, так і матеріальні.
2. Подобається Богові й людям.
3. Приносить радісного духа й людина завдяки їй робить поступ у чеснотах.
4. Має успіх в родині й громаді.
5. Виробляє шляхетність людини й приносить їй заслуги.
6. Щирою, пильною працею спокутуємо наші гріхи.
7. Поступ у науці й техніці часто завдячують пильності деяких осіб.

Необхідність праці - це обов'язок, який сам Бог поклав на кожную людину. Як риба для води, птиця для повітря, так людина народжується для праці. Ще в раю Господь проголосив цей наказ: «В поті лица твого їстимеш хліб твій» (*Бут. 3, 19*). Праця - це найкращий зміст людського життя. Працює хлібороб, ремісник, урядовець, вчитель, священик, працювати мусить і шкільна молодь. Бог у раю сказав Адамові та Єві: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядковуйте її собі; пануйте над рибою морською, над птаством небесним і над усяким звірем, що рухається по землі» (*Бут. 1, 28-29*). Св. Павло, картаючи нероб-християн у Солуні, закликає: «Як хтось не хоче працювати, хай і не їсть» (*2 Сол. 3, 10*), що комуністи собі присвоїли: «Кто не работает, тот не ест».

Працю треба виконати добре

Письменник С. Шімд (помер 1854 року) оповідає, що він бачив в одній церкві дуже старовинний і дуже цікавий образ. Було на-

мальовано п'ять фігур: 1) імператор з короною на голові й скіпетром у руці, а під ним напис: «Я всім керую»; 2) збоку від нього був папа з тіарою на голові й жезлом у руці, і там був напис: «Я всіх вчу»; 3) відтак стояв вояк із шаблею в руці, а під ним напис: «Я всіх обороняю»; 4) біля нього був намальований селянин із плугом, і там напис: «Я всіх годую»; 5) врешті стояв чорт із тачками, а під ним напис: «А я всіх повезу, якщо не виконаєте своїх обов'язків».

Що хотів художник зобразити? Що у світі кожна людина, яку б вона посаду не займала, мусить добре виконувати свої обов'язки. Всі мусять працювати. Від совісного виконання обов'язків залежить добробут і щастя всіх.

Всі люди, вчені чи прості, зобов'язані працювати. Мільйонер чи високий урядовець мусить працювати: «Людина народжується для праці, як птах для польоту» (*Іов 5, 17*). Святе Письмо часто говорить нам про працю.

Карл Великий був славним імператором, але не занедбував праці. Як взірцевий батько родини він хотів, щоб усі його дочки працювали. Вони мусили робити й найнижчі послуги - прати, куховарити тощо. Карл одягав тільки той одяг, який йому його дочки приготували. Тим прикладом повчав він своїх магнатів і народ, що праця нікого не принижує, а навпаки - вивищує та ушляхетнює.

Св. Павло плів шнури й казав, що він не потребує ні від кого ні золота, ні срібла. Казав він: «Ми трудимося, працюючи власними руками» (*1 Кор. 4, 12*) і додавав: «Ви самі знаєте, що моїм потребам і тих, які зо мною, служили оці руки» (*Ді. 20, 34*). І говорив ясно: «Як хтось не хоче працювати, хай і не їсть» (*2 Соя. 3, 10*).

Праця ушляхетнює людину

Праця ушляхетнює людину і робить її чесною. Мурашка і бджілка дають нам приклад пильності. Тому Святе Письмо каже: «Іди, ледащо, до мурашки; приглянься до її звичаїв, будь розумним. Нема в неї ні начальства, ні назирателя, ані вождя, - і літом вона хліб собі готує, у жнива збирає корм свій» (*Прип. 6, 6*).

Один король запросив якомсь священика до свого двору, щоб той дав кілька повчань дворянам. Бачачи, як вони ледарюють, священик почав говорити про гідність праці. По кількох тижнях король зауважив, що його дворяни працюють, більш слухняні, ввічливі.

Покликав священника й питає: «Що ти казав їм?» - «Я тільки сказав, що праця не принижує, а ушляхетнює людину», - відповів священник.

Як праця ушляхетнює людину, так бездіяльність її принижує.

Праця має заслугу

Добре виконана праця заслуговує на винагороду перед Богом і перед людьми. Каже св. Августин: «Хто працює, молиться». Святий Павло радив: «Що-небудь робите - на славу Божу робіть» (1 Кор. 3, 17). Коли наші предки починали важливу роботу, завжди молилися, просили в Бога допомоги. Дуже часто ми чули, як робітники вітали одне одного словами: «Боже помагай!», «Дай, Боже, щастя!», «З Богом до праці» тощо. У нашій праці ми потребуємо Божої допомоги.

Чому так часто люди не мають успіху в своїй праці? Здебільшого причиною безуспішної праці є невластива, фальшива мета, до якої дехто прямує, невідповідний час, в який працюємо, а чи й спосіб нашої праці. В одних метою праці є лиш дочасні надбання, багатства, вигоди, достаток і приємності життя. Для інших немає відпочинку, немає святого дня, немає хвилини на молитву. Ще інші керуються при праці хитрощами, несправедливістю, ошуканством і брехнею.

Однак праця, коли дивитися на неї об'єктивно, є співучастю людини з Творцем. Діяння Бога є само по собі постійним актом творення і підтримкою всього створеного. І якщо людина повинна мати в тому свою частку, тоді її праця мусить виходити з чистого серця і шляхетного наміру.

А людське серце чисте тоді, коли живе Божою благодаттю, коли в ньому нема лукавства і спротиву, бунту проти Бога і його законів. Людина чистого серця постійно працює і з'єднана з Богом.

Другою умовою успішності нашої праці є **шляхетний і добрий намір**, який є актом нашої волі. А наш намір добрий і чистий тоді, коли його провідником є жива віра в Бога, коли в усьому, що робимо, - їмо, п'ємо, відпочиваємо, забавляємося чи тяжко працюємо - остаточно не шукаємо тільки нашої користі, а все звертаємо до Бога, від якого ми повністю залежні, якого над усе шануємо й любимо. «Щасливий кожний, хто Господа боїться, і хто його

путями ходять! Як будеш їсти працю рук твоїх, щасливий будеш і добре тобі буде» (Пс. 128 (127), 1-2).

Щира праця приносить душевне задоволення. І коли людина справедливо доробилася власними руками, вона це оцінить, як каже славний філософ Арістотель: «Що з трудом набувається, більше любиться» (Етика IX, 8) тим більше, чим щиріша праця, тим більше вона «віддаляє блуди, нещастя, знеохоту до життя» (Вольтер).

А поет Іван Франко заохочує наш народ до праці, кажучи: «Праця єдина з неволі нас вирве, нумо, до праці, брати!»

Псалмоспівець каже про себе: «Убогий і я в трудах від моєї молодості» (Пс. 87, 16).

У всьому слід **оминати поспіх**. Не поспішай, оминай поспіх, бо це перешкода справжній побожності й працьовитості. Ніщо, виконане з поспіхом, не є добре зробленим. Старайся діяти спокійно, крок за кроком. Як довго ми йдемо вперед, будьмо задоволені. Праця для Бога виконується поступово. Вона має початок і поступ. Треба поступати поволі, багато молитися й застосовувати засоби, які дає нам Святий Дух.

Оминай сильного стривожена. Щоб виконати всі справи безтурботно і з любов'ю, як характерно для Божого Духа, найкраща дорога до успіху в праці - наслідувати Його (св. Вінкентій від Павла).

Не бажай виконати забагато. Одна з багатьох доріг, щоб виконати досконало свою працю, - це виконувати її так, начеб вона була останньою в нашому житті.

Святий Василій про любов до праці

Працювати треба з запалом. «Кожен повинен вважати на свою власну роботу і з запалом нею займатися, неначе перебуваєш на очах Божих; із неструдженою ревністю, із всесильною увагою безнастанно виконувати своє діло, щоб міг завжди сказати: "Як очі слуг на руки свого пана і як слугині на руки господині, так наші очі дивляться на Господа, Бога нашого"» (Пс. 123 (122), 2).

Не треба переходити від однієї праці до другої, бо й природа наша не дозволяє виконувати добре кілька речей відразу. Корисніше одну річ старанно зробити, ніж братися до кількох, але не завершити жодної. Бо думка, спрямована в різні сторони, що переходить з одного предмета на другий, не лише не доведе до кінця ніякої справи, а й свідчитиме про непостійність характеру.

Треба діяти так, щоб ані порок уподобання в собі не збільшився, ані правило послуху й підкорення не було порушене (*III. П. 41, 2 - АТВ. - С. 206*).

Ми повинні давати з нашої праці тому, хто потребує. «Той, хто прямує до досконалості, повинен працювати вдень і вночі, щоб мати змогу давати тому, хто потребує (*див.: Еф. 4, 28*); і не тому, щоб плодами праці служити власним потребам, а заради виконання Господньої заповіді. Він сказав: "Бо я голодував, і ви дали мені їсти; мав спрагу, і ви мене напоїли; чужинцем був, і ви мене прийняли; нагий, і ви мене одягли; хворий, і ви навідались до мене; у тюрмі був, і ви прийшли до мене" (*Мт. 25, 35-36*). Бо взагалі заборонено клопотатися про себе самого: "Не турбуйтеся вашим життям, що вам їсти та що пити; ні тілом вашим, у що одягнутись" (*Мт. 6, 25*), бо "про все те побиваються погани" (*Мт. 6, 32*). Кожен повинен поставити собі за мету слугування потребуючим, а не власній потребі. Таким чином уникне закиду в самолюбстві й отримає від Господа благословення любові ближнього, який сказав: "Істинно кажу вам: усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили"» (*Мт. 25, 40*).

Не треба ухилятися від тяжкої праці. «Хто щирий у любові до Бога і має сильне переконання про небесну нагороду, той не вдоволений тим, що робить, усе шукає і бажає додавати собі щось більше, і, хоч здається, що працює над силу, ніколи не є безпечний, що виконав усі обов'язки, завжди журиться, що далекий від виконання усього обов'язку. Він слухає наказ Христа: "Отак і ви, як зробите все, що звелено вам, кажіть: Ми слуги непотрібні, виконали те, що повинні були зробити" (*Лк. 17, 10*). Він читає і апостола, для якого був світ розіп'ятий, а він - для світу (*Гал. 6, 14*): «Я не вважаю, що досягнув уже мету; на одне лиш зважаю: забуваю те, що позаду, і змагаюся до того, що попереду, женусь до мети, по нагороду високого Божого покликання в Христі Ісусі» (*Флп. 3,13-14*). Апостол міг жити з Євангелія, коли проповідував його (*1 Кор. 9, 14*), однак пише про себе: "Ми ж... вдень і вночі тяжко та гірко працювали... Не тому, що не маємо на це права, а тому, щоб дати себе вам за зразок, щоб ви нас наслідували" (*2 Сол. 3, 7-9*). Тому хто ж міг би бути такий тупий і невірний, щоб бути вдоволеним тим, що зробив, і ухилятися від праці тяжкої або прикрої?» (*К. П. 121 - АТВ. - С. 287-288*).

Праця потрібна для сповнення любові до ближнього. «А праця й спільний спосіб життя потрібні нам не лише для умиртвіння тіла, а й для сповнення любові до ближнього, щоб Бог через нас давав німечним братам те, чого треба, за прикладом апостола, який каже: «У всьому я показав вам, що, так працюючи, треба допомагати слабосильним» (Ді. 20, 35), і знову: "щоб він мав змогу дати тому, хто потребує" (Еф. 4, 28). Так удостоїмося почути те слово: "Прийдіть, благословенні Отця мого, візьміть у спадщину Царство, що було приготоване вам від створення світу. Бо я голодував..."» (Мт. 25, 34-35; Ш. П. 37, 1 - АТВ. - С. 200).

З якою постановою ми повинні служити братам?

«Ми повинні так служити, начебто ми служили самому Богові, що сказав: "усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших - ви мені зробили"» (Мт. 25, 40; К. П. 160 - АТВ. - С. 302-303; КП 207 - АТВ. - С. 322).

Досвідчення новиків через готовність до праці

«Загальний спосіб досвідчення новика - переконатися, чи готовий він до упокорення, чи готовий прийняти найнижчі роботи, коли йому наказують щось зробити. А коли настоятелі будуть тієї гадки, що новик готовий на всяке добре діло, неначе ота посудина, на служіння Господеві, нехай буде зачислений в ряди тих, що посвятилися Богові» (Ш. П. 10, 2 - АТВ. - С. 166).

І в старшому віці праця необхідна - до заслуги

«Намагайтесь, щоб ви до перенесених трудів далі докладали гідні труди й тим показали, що на великому фундаменті кладете світліше завершення... А у Великий день Господній кожний із вас отримає від доброго Бога за плату мірою своїх трудів, які він переніс» (Лист 49 (183) сенаторам, АТВ. - С. 155).

Велика нагорода за працю

«Я свято переконаний, що у Справедливого Судді приготовлена вам більша нагорода, аніж давнім мученикам. Бо ж ці і від людей дістали одноголосне визнання, та й нагороди від Бога вони очікували. А ви, хоч ваші подвиги не менш світлі, не втішаєтесь, однак,

у людей такими почестями. Тому зовсім слушно приготовлена для вас у майбутньому віці багаторазова нагорода за труди, які ви взяли на себе заради побожності» (*Лист 81 (257) до ченців, ВЛВ. - с. 189*).

Необхідність праці

«Так, як для кожного щоденно необхідна їжа, так і праця потрібна для кожного в міру його сил» (*Ш. П. 37, П. Г. 31, 1012В*)

«Апостол Патрум» подає приклад «духовного вилікування» одного брата, який не хотів працювати, а тільки контемплувати. Сівано так це описує (*П. Г. 65, 409ВД*): «Захаріє, - каже старець до свого учня, - дай братові книжку і постав його до келії без нічого». Була вже дев'ята година, він стояв уважно при дверях і чекав, чи покличуть його на обід. Але позаяк ніхто не прийшов його кликати, встав, пішов до старця (старець у даному значенні - магістр новиків) і каже йому: «Отче, чи сьогодні брати не їдять?» - «Так», - відповів йому старець. - А він запитує: «Чому ви мене не покликали?» - «Бо ти чоловік духовний, - каже старець, - який не має потреби цієї поживи. А ми, тілесні, мусимо їсти й тому працюємо. Ти, однак, вибрав добру частину, читай цілий день і не треба тобі їсти цю матеріальну поживу». - На ці слова брат припав до землі й каже: «Простіть мені, отче».

Хто нарікає при праці

Св. Василій говорить: «Праця того, хто нарікав або виконав її з гордістю, напевно, не повинна бути змішана з працею тих, хто покірний серцем і сокрушений духом. Цю працю в жоден спосіб не можна вживати для побожних людей: "що в людей високе - осоружне Богові" (*Лк. 16, 15*). І є другий наказ апостола, який велить: "Ані не нарікайте, як деякі з них нарікали, то й від губителя загинули"» (*1 Кор. 10, 10*).

«Нехай дає кожний, як дозволяє серце, не з жалю чи примусу: Бог любить того, хто дає радо» (*2 Кор. 9, 7; Ш. П. 29, П. Г. 31, 989-992Д*).

Працю повинна супроводжувати молитва

«Усьому час-пора, і на все слухна хвилина під небом» (*Проп. 3, 1*), але для молитви і псалмодії, як і для багатьох інших речей, кожна

година відповідна, бо коли рухаються руки при праці, можемо прославляти Бога, або устами, коли це можливо, а найчастіше це корисно для віри (пор.: *Еф. 4, 29*), або серцем, псалмами і духовними піснями, як написано (пор.: *Кол. 3, 16*), і молитися в час праці» (*Ш. П. 37, П. Г. 31, 1012С*).

ВАДИ, ЯКІ СПРОТИВЛЯЮТЬСЯ ПИЛЬНОСТІ

Є два блуди, що спротивляються пильності: через надмір - блуд цікавості; через блуд лінощів або недбальства.

Через **надмір - блуд цікавості**. Це непорядковане бажання знання, і це може стосуватися як інтелектуального знання, так і чуттєвого пізнання.

Щодо інтелектуального знання, блуд цікавості може виникнути зі злого мотиву здобути знання; через надмірну прив'язаність до знання як такого, через вживання поганих засобів до здобуття знання: не звертаючи свого знання до Бога, коли людина хоче довідатися те, що є понад її сили чи здатність.

Щодо чуттєвого знання, блуд цікавості - це «жадоба очей». Це проявляється двома способами: не справляючи чуттєвого знання до чогось корисного або скеровуючи його до лихої мети. Ці фундаментальні принципи мають різні аплікації з огляду лектури, розмови, театральних вистав і багатьох інших подібних випадків.

Через блуд лінощів або недбальства. Каже св. Василій: «Яким злом є лінощі, не треба й казати, коли апостол наказує, щоб не їв той, хто не працює (*2 Сол. 3, 10*). Як кожному потрібна щоденна пожива, так само необхідна й праця, відповідна силі. Недарма Соломон серед похвал і цю помістив: "хліба не знає їсти, нічого не робивши" (*Прин. 31, 27*), а про себе апостол сам свідчить: "ані не їли ні в кого дармо хліба, а вдень і вночі тяжко та гірко працювали" (*1 Сол. 3, 8*). Хоч вільно було йому жити з Євангелія, коли проповідував його. І сам Господь ставить лінощі поряд зі злобою, коли каже: "Лукавий слуго і лінивий" (*Мт. 23, 26*).

З цього всього виходить таке: ми повинні боятися, що в день суду закинуть нам лінощі, бо той, хто дав нам силу до праці, буде жадати від нас результату з даної нам сили: "Від усякого, кому дано багато, багато від нього й вимагатимуть; а кому повірено багато, від того більше зажадають"» (*Лк. 12, 48; Ш. П. 37, 2*)

Лінощі можуть бути матеріальні й духовні.

Матеріальні лінощі. Лінощі є гріхом. Це вдоволення тіла, вільність від турбот, вигідництво до тієї міри, що людина забуває про свої матеріальні й духовні обов'язки. Лінощі - це найгірша вада. Недбалого, млявого лінюха ніхто не любить, ним погорджують. «Байдужий розум є іграшкою для диявола», - каже давня приповідка. Лінощі - корінь лиха.

Святе Письмо навчає: «Іди, ледащо, до мурашки; приглянься до її звичаїв, будь розумним. Нема в неї ні начальства, ні назирателя, ані вождя, - і літом вона хліб собі готує, у жнива збирає корм свій. Докіль лежатимеш, лінивче, коли ти встанеш зо сну свого? Не довго будеш спати, не довго й куняти, не довго будеш, розлігшись, згортати руки, і злидні, наче волоцюга, прийдуть на тебе; і недостатка, мов муж збройний» (*Прип. 6, 6-11*).

Духовні лінощі ще більш небезпечні. Ми можемо бути дуже активні фізично, але ледачі духовно. Ми маємо сто відмовок, щоб не піти до церкви, помолитися чи допомогти іншому, чи не лінуємося щодо заховання посту чи творення добрих справ... Ми дуже втомлені - перемучені, перетяжені, перепрацьовані: пере-, пере-, пере-... Ми хворі, без енергії і здоров'я, ми б хотіли, але не можемо, ми безсилі, неспроможні...

Нам достатньо будь-якої відмовки - доброї чи злої, щоб відкласти чи занедбати свій релігійний обов'язок, не зробити доброї справи, перенести спілкування з Богом на пізніше, і так диявол завжди виграє з нами.

Є люди, що марнують час, однак не допоможуть ближньому, мовляв: економлю свою енергію на пізніше, моє здоров'я важливіше. А воно якраз навпаки: рух, праця допомагають здоров'ю.

Як пізнати ледачого?

Ледачий занедбує свої обов'язки, бо несерйозний, недбайливий - занедбує працю без поважних причин. Пізнаємо його за такими прикметами:

Ледачий **недбайливий до духовних речей:** молитви, скуплення духу, побожного читання, умертвіння, розважання.

Він **уникає пильних, працьовитих людей**, утікає від таких, що люблять працювати, має до них відразу.

Ледача людина **виконує свої обов'язки поверхово**, відкладає або пропускає без причини.

Зловживає марнослів'ям, віддає перевагу непотрібним і довгим розмовам.

Любить займатися непотрібними речами.

Чому потрібно остерігатися лінощів?

Лінощі ведуть до безлічі гріхів, особливо до багатомовства, скандалів, нечистоти й поступово до байдужості та затверділості серця.

Через лінощі ми занедбуємо добро, особливо добро нашої душі - спасіння, добро в Церкві й у світі.

Лінощі забирають у нас внутрішній спокій, забирають справжню радість.

Лінощі - початок усякого лиха, гачок, на який диявол ловить чимало людей. Треба дуже остерігатися остиглості - духовних лінощів, байдужості, літеплості.

Як боротися з лінощами?

З лінощами треба боротися, **оцінюючи дорогоцінний час.** Змарнований час ніколи не повернеться. Американці кажуть: «Час - то гроші».

Ми повинні **просити в Бога допомоги.** «Без Бога ані до порога», - каже наша приповідка. Треба щиро молитися, поборювати лінощі й неохоту до праці чи науки.

Дотримуватися точно приписаного порядку: збережи порядок, і порядок збереже тебе. Кожна родина й кожна особа повинні мати точну програму: коли вставати, обідати чи вечеряти, коли працювати, коли вчитися, а коли відпочивати. Святе Письмо каже: «Душа лінивого жадає, та нічого сінько не має» (*Прип. 13, 4*). А приповідки твердять: «Ледачий воліє три дні не їсти, як з печі злізти», «Ледачий гірший, ніж слабий», «У ледачої Хими свято щоднини», «Будеш хліба просити, як будеш дарма сидіти», «Де ліниво працюється, там пожитку не чується», «Ледачий два рази робить, а скупий два рази платить».

А приповідки Соломонові кажуть: «Хто обробляє своє поле, той буде ситий хлібом, а хто за марнощами вганяє, той розуму не має» (*Прип. 12, 11; 28, 19*). Причинами занепаду Содому були: «...гордіня, ненажерливість, безжурне ледарство» (*Єз. 16, 29*).

Чому час такий дорогий?

Час дуже дорогий, тому що життя дуже коротке і його кінець такий непевний.

Втрачений час не повернеться: «Час минає, а не вертає».

Наш вічний добробут залежить від нього, і не тільки наш, а й інших, які залежатимуть від нас. «Час на часі не стоїть»: це означає, що кожна хвилина щось приносить, може принести щастя або нещастя. «Час платить, час і тратить», тобто час приносить або користь, або втрату. «Час робить гроші, а погода - сіно» означає, що добра нагода сприяє всьому, і час усього навчить. З плином часу людина набере досвіду: «Час - як вода: все йде вперед».

СКРОМНІСТЬ

Скромність - це чеснота, що схиляє людину до пристойності у зовнішніх речах (А. Танкерей. *Синопсис Моральної Теології*. - С. 712).

Зовнішні рухи людини походять із волі розуму, тобто наскільки він піддається керівництву волі. Також одягу і прикрашання тіла треба дотримуватися згідно законів пристойності. В обох випадках треба бути скромним.

Скромність походить із чесноти поміркованості, яка спонукає людину керувати своїми зовнішніми рухами і вдягатися згідно зі своєю гідністю та станом життя в спільноті. Інакше кажучи, як чеснота поміркованості керує бажаннями приемностей, снагою дотику, так лагідність пом'якшує гнів, милосердя стримує помсту, а скромність керує пристрастями.

Вчення св. Томи (II-II, п. 168)

Зовнішні дії, тілесні рухи або поведінка підлягають під правило чесноти. Бо ці активності повинен контролювати розум, а чеснота спонукає розум керувати правильно. Людина повинна жити правильно внутрішньою праведністю і зовнішньою пристойністю. Скромність, як пристойний вигляд, - це чеснота, яка постійно спонукає особу керувати своєю поведінкою так, щоб усе було добре упорядковане, пристосоване, відповідне і гарне.

Людина потребує відпочинку в грі, словами чи вчинками. Людина схильна до втоми розуму, душі й тіла. Вона відновлює

сили у тілесному й розумовому відпочинку. Та тіло відпочиває не тільки у неспокійній бездіяльності, а й у грі та забаві. А душа знаходить полегшення напруження у легших заняттях, серед яких є гра або добрий порядок у кожному відпочинку, і це є чеснота, яка стосується дозвілля - відпочинку і гри. Арістотель (*Етика IV, 8*) називає цю чесноту «евтрапелія», що означає звичку приемного і радісного налаштування розуму. Евтрапелія має зовнішні прояви в поведінці, поставі, словах і вчинках.

Функція цієї чесноти - підпорядкувати її під пристойність - приемний вигляд скромності. Евтрапелія як чеснота старається подобатися у грі, розвагах, відпочинку й вимагає керування в деяких обставинах. Так, ігри й інші способи приемних розваг не сміють включати нічого непристойного, нескромного або шкідливого, образливого чи винуватого. Людина не сміє бути повністю занурена у свій нахил до улюбленої гри чи забави. Всі рекреаційні активності мусять бути відповідні до особи, часу, місця та інших обставин, які можуть впливати на характер та ефект людських дій.

Гра виходить за межі розумного і спричиняє гріхи, коли вона:

а) нечемна, скандальна, непристойна, безлика або зухвала, нахабна;

б) неупорядкована щодо обставин, місця, часу тощо. Перший тип неупорядкованості у грі чи забаві грішний сам по собі й може легко стати тяжким гріхом. Другий тип може стати тяжким гріхом, якщо веде особу до непослуху Богові або церковному закону, якби, наприклад, католик волів пропустити в неділю Службу Божу, ніж улюблену гру. Але найчастіше надмірність у грі й призвичаювання чи нахил до них не є тяжким гріхом.

Нерозумно бути завжди сумним чи невеселим та бути тягарем для інших у їхньому відпочинку чи грі. Така особа грубувата, неотесана й некультурна, бо її поведінка походить радше з вади, ніж із чесноти. Однак, брак радості, веселості, менш нерозумний, ніж надмір радості.

Хто скромний?

Скромний той, хто пильнує тіло й дух від усього, що ображає невинність. Людина, яка веде чисте життя, подібна до ангела і надзвичайно мила Богові: «Ті, хто веде чисте життя, є ангелами в людському тілі», - каже св. Василій Великий. Скромність - неначе

прекрасний цвіт, яким милується людське око. Скромність - це плід чесноти; вона віддзеркалює внутрішній стан людини.

Чистим насамперед є той, хто уникає всього того, що наражає на небезпеку чистоту: небезпечний погляд, непристойні слова, чуттєві дотики до себе чи до інших. Скромність - це мур, який охороняє чистоту.

Ми маємо так поводитися, як на очах Божих і на очах нашого ангела-хоронителя. Прокльони і непристойні жарти не личать релігійній особі й завдають образ. Цицерон каже: «Уклад тіла, хода, сидіння, лежання, вираз обличчя, очі, рухи рук нехай тримають пристойно - скромно».

Святе Письмо виразно заявляє, що зовнішньою поведінкою виявляється людська вдача: «З вигляду пізнаємо людину і з зустрічі мудрого; одяг, усміх і хода людини кажуть, хто вона є» (*Проп. 19, 26-27*). І що «Мета скромності є страх Божий» (*Прин. 21, 4*). А св. Павло навчає: «Хай ваша доброзичливість буде всім людям відома. Господь близько!.. Наостанку, брати, усе, що лиш правдиве, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що шанобливе, коли якась чеснота чи що-будь похвальне, - про те думайте! Чого ви навчилися, що прийняли, що почули та бачили в мені - те чиніте, і Бог миру буде з вами» (*Флп. 4, 5-9*).

У цих словах св. Павла, каже Босуєт, знайдемо фундамент християнської скромності.

Мусимо давати добрий приклад людям, тобто гідно представляти Христа в нашому зовнішньому оточенні. Ми маємо прийняти Христа зі скромністю і врівноваженням не тільки в усіх наших працях. Це також має виявитися в нашій сутності. Ми - члени Христові і святиня Святого Духа.

Поділ скромності

Різні автори по-різному поділяють скромність, але найчастіше поділяють її на п'ять видів, або радше актів скромності:

- 1) скромність у поглядах;
- 2) скромність у вчинках;
- 3) скромність у думках;
- 4) скромність у словах;
- 5) скромність в одязі.

Скромність у поглядах

Зір вважається найшляхетнішим даром-відчуттям, яким Господь Бог обдарував людину. Зір додає нашій уяві виразнішого образу реальності, ніж інші відчуття. Згідно з цими образами наш розум витворює ідеї, видає судження, керує нашою розмовою і дає багато ще більших шляхетних і корисних ефектів.

Але є великою небезпекою, коли задля своєї дії здатність бачити стає іноді більш небезпечною, ніж інші відчуття.

Тому Святі Отці радять т. зв. скромність очей. Очі - це неначе двері, якими може увійти добра, чесна людина або злодій. Св. Василій радить, щоб ми умертвляли цей засіб пізнання навколишнього світу, інакше він може принести нам лихо, якщо почне блукати, куди захоче.

В Біблії описано як цар Давид побачив красиву дружину свого воєначальника й наказав послати його в небезпечне місце битви, щоб той загинув. Так і сталося, а він узяв собі його жінку. Тоді Бог посилає пророка Натана, який картає Давида: дає йому приклад багатого чоловіка, який має сотні овець, і бідного, який має тільки одну овечку. Коли багач справляв бенкет, пожалів дати свою вівцю й забрав у бідного єдину. «Так діється у твоїм царстві», - каже йому пророк. - А Давид каже у своїй ревності: «Смерть йому!» - «То ти цей багач?» - питає його Натан. Давид кається й укладає 50-й Псалом «Помилуй мене, Боже...».

Тому необхідно добре берегти свої очі, щоб вони не ввели у спокусу.

Скромність очей полягає в тому, щоб: не дивитися на ті речі, які можуть принести шкоду для душі, а іноді й для тіла; не дивитися на непристойні речі у художніх фільмах і телепередачах: як дотики, поцілунки, безсоромні танці, нудизм, двозначні жарти; уникати хворобливої цікавості.

Скромність у вчинках

Нашу працю треба виконувати не для того, щоб показати себе, а для того, щоб виконати свої обов'язки й Божу волю та дати добрий приклад ближнім. Не слід шукати в праці тільки вивищення і похвал, а дивитися на те, чи це подобається Богові, чи ні.

Скромності спротивляються два блуди: 1) розбурхані - непристойні рухи; 2) брак поваги.

Також не личить людині надмірна афективність - жіночість. По-перше - розбурхані й непристойні рухи показують брак серйозності й поваги доброго християнина, а по-друге - свідчить про брак простоти, щоб об'явилася правда і покора.

Господь Бог дав людині сили руху до діла, і тим людина дещо подібна до Всемогутності Божої, маючи схильність до творчості, виконання справ. Бог очікує від людини, якій дав розум, щоб вона розвивала й застосовувала цей Богом даний дар; застосовувала його на славу Божу, добробут свій і ближніх (а це стосується в першу чергу тілесної праці, не виключаючи духовної); застосовувала цей дар доцільно та щоб не надуживала ані змарнувала його; поводитися й виконувала свої обов'язки з гідністю, наслідуючи Христа; щоб ця праця була на збудування всіх; щоб людина уникала всього негідного, принизливого чи шкідливого; виконувала діла в покорі, простоті. Тоді наша праця і наші діла будуть мати заслугу перед Богом, будуть корисними для нас самих і для ближніх.

Скромність у думках

Людина повинна бути скромною не тільки у своїй поведінці та вчинках, а й за своєю суттю. Думати про себе і свої справи не високо, а правдиво й об'єктивно - в покорі серця.

Наш внутрішній стан розуму й волі видає ті самі ефекти, що й скромність у вчинках. Він тримає наші сили душі в спокої і стриманості.

Уникає двох протилежних блудів, що знаходяться в наших духовних силах:

1. Брак скромності в думках, **інтелектуальна цікавість**, надмірне бажання знання і розуміння всіх речей. Таким людям бракує скромності й вони стають нестерпними для інших.

2. Непостійність у праці й духовні лінощі, байдужість до вивчення необхідних речей.

Скромність у словах

Слова найкраще виявляють суть людини. Словами можемо когось хвалити або ганити, прославляти Бога або Його образати, слова вчать і слова згіршують.

Слова, що ображають невинність. Люди, що вживають безсоромні слова, не мають чистого сумління. гааддаю» ака була

б безсоромна в бесіді, але чесна у звичаях. Те, що ми радо слухаємо, те зазвичай робимо (св. *Бернард*). Хто отримує задоволення від безсоромних бесід, недалеко від безсоромних учинків (св. *Єронім*). Св. Людовик дає своєму синові на смертній постелі таку науку: «Говори завжди так, щоб ти не потребував паленіти, хоч би і цілий світ про те довідався». «...Язик: член маленький, а хвалиться великим! Глядіть, який вогонь малий, а запалює величезний ліс! І язик - вогонь, світ неправди! Язик, вміщений серед наших членів, бруднить усе тіло й запалює круг нашого існування, запалений і сам вогнем пекельним» (*Як. 3, 5-6*). «Багато полягло від гострого меча, але не стільки, скільки згинуло через свій язик» (*Сир. 28, 22*).

Багатомовність, коли людина говорить без міри, не звертаючи уваги на інших, їхню вартість, пошану, не має поваги до інших.

Грубість у словах, вживання брутальних, паскудних слів без огляду на молодих, скандальність, безсоромні жарти тощо.

Гідність розмови. Людина вихована, морально добра завжди вважає на свою та інших людей гідність. Відповідні чемні слова, спокійна чемна і скромна розмова дає великі користі. Вихована людина зважає на обставини, відповідний час, місце і на особу, з якою розмовляє.

Отже, скромність у словах зберігає гідність людини, повагу, зберігає природний закон, допомагає розвитку вищих сил. Це сильна і гарна чеснота.

Скромність в одязі

Одяг загалом

Необхідність одягу вперше з'явилася в раю після первородного гріха Адама та Єви: «Тоді відкрилися їм обом очі, й вони пізнали, що вони нагі; тим то позшивали смоківне листя і поробили собі пояси» (*Бут. 3, 6-7*).

Виглядає, що Богові не дуже те сподобалося, і Господь Бог зробив для них одягу зі шкіри і вдягнув їх (*Бут. 3, 21*).

Отже, одяг необхідний і має мету: 1) духовну; 2) моральну; 3) фізичну; 4) естетичну.

Духовна мета одягу, або символічний одяг

Одяг нагадує людині втрачену ласку й необхідність її повернення, бо одяг став необхідним тільки після гріха Адама та Єви. Перед тим вони не відчували потреби в одязі. А далі одяг нагадує також повернену ласку Божу через хрещення. Хресні родичі дають т. зв. крижмо - біле полотно, яким накривають дитинку після хрещення. Одяг також є покутою і карою за гріх. Це з боку нашої віри, бо для безбожників одяг означає тільки фізичну необхідність без значення.

Моральна мета одягу

Треба поважати почуття й делікатність іншої особи. Вигода тіла не сміє перевищувати моральних вартостей, душевного добра свого та інших осіб. Треба уникати злого впливу на інших, не ображати невинність інших осіб.

Тому моральна теологія вчить про скромність, сором'язливість, пристойність одягу тощо.

Скромність в одязі вимагає, щоб вона відповідала особі, статі, станові, місцю, часові та іншим обставинам. Провиняються через надмір ті, хто вдягається понад умови свого життя чи звичаю, витрачаючи забагато грошей і часу на оздобу тіла й занедбуючи дух.

Дехто ж, навпаки, занедбує тіло так, що спричиняє для інших відразу, нехить.

Фізична і гігієнічна мета одягу

Тварини мають шерсть, птахи - пір'я, риби - луску, що охороняє їх від холоду. Людина, як розумне створіння, вибирає собі одяг, який хоче. Він вберігає людину від холоду, бруду та інших зовнішніх перешкод.

Каже монс. Жозе Рібейра Вяна: «Перед гріхом людина уподібнилась до Бога й ангелів, а після гріха - до тварин, але і тут вона повинна мати свою гідність, бо через страсті, смерть і воскресіння Ісуса Христа була відкуплена й повернена Богові».

Мистецька й естетична мета одягу

Одяг служить також для приховання фізичних дефектів тіла, наприклад, шрамів, скалічень тощо, крім того, підкреслює справж-

ню духовну й моральну красу; а тим більше прикрашає тіло, яке від природи є гарним.

Одяг як відзнака

Військо, поліція, студенти, згромадження, особливо релігійні, мають свій стрій як типову відзнаку, до кого вони належать.

Така відзнака надає особі відповідну пошану. Тому відрізняють світський та релігійний одяг.

Важливість одягу

Одяг як такий, сам по собі, є другорядним. Однак стосовно мети, якій він служить, стосовно об'єкта чи особи він набуває більшої або меншої вартості. Наприклад, одяг капітана при війську, а тим більше генерала не буде такий самий, як звичайного вояка.

Тому відповідно до того, кого він представляє, одяг набуває своєї вартості. Перша ідея одягу викликає у християн і нагадує їм первородний гріх: «Відразу після гріха прародичів вони відчували потребу одягу». Крім того, одяг пригадує нам ласку, яку людина бажає мати, служить для приховування фізичних дефектів, нагадує духовні вартості, показує гідність людини, владу, свідчить навіть, до якого стану ця людина належить, цивільна вона чи Богові посвячена особа. Інакше люди дивляться на людину в габіті чи в колорадці - вона нагадує їм про Бога, посвячену Богові особу; вони її поважають, вітають, але коли побачать у світському одязі - найчастіше обмовляють і гіршаться.

В цьому значенні одяг набуває більшої вартості й поваги та пошани в громаді, відповідно до стану.

Щодо релігійного одягу - монашого габіту, який носять ченці, монахи, особи, посвячені Богові, - не зважаємо на габіт як такий, що він репрезентує, вказує, символізує: так, як не шануємо образ як образ, а те, що чи кого він представляє і нагадує.

Габіт відразу вказує на вартості духу: що ця особа в особливий спосіб належить Богові. Коли побачимо військовий чи міліцейський мундир, знаємо, до кого дана особа належить і яке її завдання. Тому священник чи сестра не є для людей особою якою-небудь - це особа визначна, приналежна до Бога, їй належить пошана.

Одяг священників у Старому й Новому Заповіті

У Старому Заповіті

Сам Господь Бог через Мойсея дав приписи щодо одягу священників. Вони мали відмінну ношу від решти людей.

Так, Арон, крім священничих риз, носив тюрбан, обведений золотом з написом: «Посвячений Богові» («кадеш лі Ягве»).

Розділи 28 і 39 книги Виходу присвячені священничому одягові, як приписав Господь.

Каже Господь Мойсееві: «Ти справиш священні ризи Аронові, братові твоєму, на славу й на окрасу» (*Вих. 28, 2*).

«Ось які ризи нехай справлять: нагрудник і ефод; та верхню ризу - хитон мережаний, митру й пояс. Зроблять вони священні ризи Аронові, братові твоєму й синам його, щоб був священником мені» (*Вих. 28, 4*).

«І вдягнеш Арона в священні ризи; помажеш його і освятиш його, щоб служив мені священником. Приведеш і синів його, і повдягаеш їх у хитони. І помажеш їх, як помазав їх батька, щоб були мені священниками; і нехай буде їм помазання на вічне священство, з покоління до покоління» (*Вих. 40, 13-15*).

У Новому Заповіті

Спочатку, особливо в перші три століття, одяг священника нічим не відрізнявся від одягу світських людей. Всі вбиралися в довгу туніку, яка сягала аж до стіп та мала широкі рукави. Крім того, носили римську тогу (пелеринку), якою, наче плащем, накривали туніку.

Після переслідувань у четвертому і п'ятому століттях Собори вирішують, щоб священники носили звичайний спільний одяг, який не відрізняв би їх від світських, щоб легше було уникнути переслідування та ув'язнення.

Після нападу на Європу варварів: готів, вандалів, гунів, остроготів та інших - з 402 року впроваджено коротку ношу, яку вважали екзотичною, визначнішою. Сорочки, штани, блузки, плащі походять від варварських поганських народів, які жили на півночі Європи; а еклізіастичний - священничий одяг, який приписали Собори в 4-му і 5-му століттях, залишився з традиції - туніка і тога, - їх і надалі носили священники.

Деякі синоди карали священників, які не хотіли носити священничого одягу, й застерігали їх, щоб поводитися гідно, з повагою і скромністю, маючи священничу гідність.

У третьому і четвертому століттях носили білу туніку. В наступні століття - зелену, цеглову, пурпурову. У Греції найчастіше носили чорний одяг.

Папа Павло II 1464 року зарезервував червоний колір тільки для кардиналів, а для папи - білі шати.

Папа Сикст V у буллі «Кум сакросанктам...» 9 січня 1589 року, після припису Тридентського Собору, вирішує, щоб усі священники носили чорний одяг - ні задовгий, ні закороткий.

Папа Урбан VIII в 1624 році підтвердив попередні рішення, наказуючи, щоб усі клірики носили т. зв. сутани - довгі габіти. Є ще багато інших документів щодо клірицького одягу.

Святий Василій про монаший одяг

Другий Ватиканський Собор (*Про чернече оновлення. - Ч. 17*) каже, що монаша ноша повинна символізувати наше посвячення Богові.

Моральне значення монашого одягу

Каже св. Василій (*III. II. 22*): «Монаший одяг, відмінний від ноші світських людей, є й у тому корисний, що стає для них свідченням нашого обіту жити по-Божому. Зустрічаючися, вони будуть від нас вимагати справді монашого життя. Не одна міра в тому, що не годиться, що непристойне для світських людей і для таких, що до великих засад признаються. Ніхто, наприклад, не буде дивуватися, коли людина проста й без поводження буде публічно битися, говорити брудні слова, у корчмі просиджувати або подібне робити. Такі вчинки відповідають усьому способові її життя. Але коли та особа, що визнає досконалість, святість життя, занедбає щось невелике зі своїх обов'язків, відразу всі це спостерігають, усі закидають їй це і чинять, як написано: "щоб... обернувшись, вас не роздерли" (*Мт. 7, 6*).

Таким чином, ношення монашого одягу є для слабких неначе школою, стримує від злих вчинків навіть проти їх волі.

Тому будемо мати всі однаковий одяг, за яким мовби за спеціальною відзнакою можна буде розпізнати монаха.

"Спільна мета вказує єдність у засобах"» (Ш. П. 22 - АТВ. - С. 183).

Одяг як відзнака

«Як солдати мають свій одяг, а сенатори - свій, кожний відповідно до свого стану й гідності, так треба, щоб і монах (християнин) мав свій відмінний одяг, щоб дотриматися припису апостола, який каже, щоб єпископ був «чесним, скромним» в одязі (1 Тим. 3, 2), то знову приписує, щоб жінки були «в убранні пристойнім, хай себе прикрашають сором'язливістю і скромністю» (1 Тим. 2, 9). Окрасою називає апостол скромність, простоту, покору, бо це властива прикмета християн (монахів) (Ш. П. 22 - АТВ. - С. 182).

Скромність одягу

«Ми повинні старатися бути останніми, отже, і в одязі треба вибирати останнє. Як люди, які дбають про славу, шукають її в красі одягу, щоб інші дивилися на них і заздрили багатству їхнього вбрання, так само той, хто покорою своєю власне життя провадить до найвищого стану, мусить вибирати і в одязі те, що найнижче. Те саме кажу і про взуття. Те, що найменш вишукане, найдешевше, найнеобхідніше, треба вибирати відповідно до пори року» (Ш. П. 22 - АТВ. - С. 182-183).

З чого складається і яким повинен бути одяг?

Василіянський одяг, як символ посвяти, складається з ряс, пояса, мантії і каптура.

Колір повинен бути чорний; форма для всіх однакова, якість невибаглива, скромна (К. П. 210).

Св. Василій 22-му і 23-му Ширшому Правилі говорить, яким повинен бути чернечий одяг, чим повинен відзначатися. В першу чергу, скромністю, убогістю і пристойністю.

Що більше, св. Василій радить навіть покутничий одяг. В Короткому Правилі 90 він говорить про волосінницю: «Вживання волосінниці приносить користь. Вона не служить потребі тіла, а умиртвінню й покорі душі».

Одяг у стародавніх монахів

У давнину той, хто ступав на дорогу монашого життя, скидав світський одяг і вдягався у бідний монаший. Спочатку самі монахи брали собі габіти, щойно пізніше духовний батько, директор духовного життя, який готував їх до монашого пустельничого життя, надавав їм габіт. Св. Пахомій не давав відразу габіт кандидатіві, а спершу упокоряв його, навчав, і якщо той був щирим і покірним, щойно тоді надавав йому габіт (*Регула Пах. 49*). Монаший одяг був такий бідний й скромний, що пішла навіть приповідка, що одяг монаха має бути такий убогий, щоб нікому не захотілося його вкрасти. І якби полишив його при дорозі, то ніхто не злякомився б його забрати.

Однак згодом почали носити визначніший одяг за взірцем св. пророка Іллі й св. Івана Хрестителя, які носили шкіри з тварин (*4 Цар. I, 8; Мт. 3, 4; Євр. 2, 37*). При смерті св. Антонія знайшли два такі убори, які він залишив для св. Атанасія і єпископа Серапіона.

Скромність у грі та забаві

Відпочинок - рекреація

Що таке відпочинок?

Грецькою мовою «відпочинок», «рекреація» - забава чи гра - можна висловити одним словом - «евтрапелія».

«Евтрапелія» - це чеснота, яка керує людським дозвіллям, тобто рекреацією (св. Тома. *Сумма Теології. II-II, п. 168*). Ця чеснота належить до зовнішньої скромності. Коли св. Тома говорить про неї, він наполягає на необхідності відпочинку, щоб повернути енергію і силу, які використовуємо під час праці. Він підкреслює, що треба **уникати трьох дефектів: 1)** того, що шкідливе або грішне; **2)** не треба заглиблюватись цілковито в гру, не губити своєї серйозності й гідності; **3)** не робити нічого такого, що суперечить особі, місцю, часу чи іншим обставинам.

Блуд до чесноти «евтрапелії» - це надмір і неправильність гри або забави (чи це буде з огляду на тривалість, час, використаний на таке дозвілля, чи тип якоїсь забави), як і надмірна суворість, в той спосіб, що знеохоче до гри чи забави або не дозволяє іншим брати участь.

Хобі - наш улюблений відпочинок

Відпочинок - це щось більше, ніж спання і невиконання звичайної щоденної праці. Він включає також спосіб, як ми проводимо цей відпочинок.

Вичерпання, виснаження, втома не завжди є наслідком важкого переживання чи надто важкої або тривалої праці. Наш розум може бути виснажений надмірним напруженням, невідповідним середовищем, недугою чи різноманітними особистими проблемами.

Щоб набратися нових сил для праці, може послужити нам, як кажуть американці, хобі - наш улюблений відпочинок, наше заняття, яке ми любимо і яке нас заспокоює. Це наче наш коник, на якому ми любимо їздити. Для декого це може бути колекціонування значків, малюнків, образків, праця на городі чи в саду, бджільництво, риболовля чи що-небудь інше, що ми любимо і що нас заспокоює.

Це нас зміцнює, додає нам сил, енергії для подальшої праці. Так легше долаємо труднощі, заспокоюємося, наше тіло і наш розум відпочивають, набираються сил і заохоти далі нести свої тягарі й тим самим це сприяє здоров'ю тіла і душі.

Театр. Добрий театр повчає, розвеселяє (наприклад, у Нью-Йорку Радіо-Сіті щороку показує вертеп - народження Христа: щось чудове й будуюче). Є багато добрих театрів, що ставлять гарні та веселі вистави.

Кіно. Нам треба вибрати гарні веселі або повчальні, а не кримінальні, жорстокі чи аморальні фільми. Те саме стосується телебачення.

Спорт. Є різні види спорту, що відповідають вікові, особі, місцям та обставинам і приносять користь.

Екскурсії, прогулянки тощо позитивно впливають на відновлення сил.

Деякі засади ігор

Ігри й забави мають свої засади, яких варто дотримуватися.

Треба поєднувати дозвілля-рекреацію з поступом культури й користю.

Треба вибрати такі ігри й забави, які відповідають теперішньому часові.

Треба також вибрати такі ігри й забави, які любить народ даної країни чи місцевості.

Гра і забава, хай і спортивне змагання, не сміє бути брутальною, нагальною, принизливою, такою, що ображає тих, хто програв.

У всіх народних розвагах, як загальна норма, не можна виключати жінок, хіба що в таких, які їм невідповідні, як-от бокс.

Необхідно уникати небезпеки у грі й забавах. Вони повинні відбуватися на публічних, видних місцях, а не в закутинах.

Парохи не повинні організовувати такий відпочинок задля критики людей, але можуть критикувати тих, що їх організують.

Необхідність відпочинку

Відпочинок абсолютно необхідний для здоров'я людини - як для тіла, так і для душі. Сам Христос дає нам свої найкращі вказівки. Він велів своїм учням: «Апостоли ж зійшлися до Ісуса й розповіли йому про все, що робили й чого навчали. Він їм і каже: "Ідіть самі одні осторонь, дець на самоту та й відпочиньте трохи". Бо тих, що приходили й відходили, так було багато, що вони не мали часу навіть щось перекусити. І відплили вони човном у відлюдне місце самі одні» (*Мр. 6, 30-32*).

Відлюдне місце дає нам добру нагоду в тиші злучитися з Богом: «Вгамуйтеся і пізнайте, що я - Бог» (*Іс. 46 (45), 11*).

Сам Бог підкреслює потребу нашого відпочинку й наказує, щоб сьомого дня ми відпочивали. «День же сьомий - відпочинок на честь Господа, Бога твого; не робитимеш ніякого діла сам, ані син твій, ані дочка твоя, ані раб твій, ані рабиня твоя; худоба твоя, ані чужинець, що перебуває в твоєму дворі» (*Вих. 20, 10*).

Таким чином Бог бажає не тільки своєї слави, а й добробуту людини. Ми потребуємо щоденно відпочивати: 6-7 годин сну, щоб відновити сили тіла й розуму.

Бог установив для людини день відпочинку, щоб вона могла дбати не тільки про свої тілесні, а й про душевні потреби. Щоб людина серед багатьох щоденних важких занять не забула про Бога і свою найвищу мету, наказав Бог відпочивати сьомого дня.

Тут повинно відпочити не тільки тіло, а й душа через контемпляцію, розважання, молитву, жертву тощо.

Кожна праця, фізична чи розумова, викликає втому і виснаження як фізичне, так і розумове. Праця повинна приносити людині не тільки матеріальну, а й душевну користь: мир, задоволення та любов. Чим більше людина уникає праці, тим менше може виявити

любові до ближніх. Зі свого годиться деколи дати тим, хто потребує, як-от убогі, каліки, немічні та ін.

Людина відновлює фізичні й моральні сили відпочинком. Однак і тоді не може дозволити собі всього, що бажалось би. Як каже один французький автор (*Р. Жувє. Людські вакації // студія 232. - 1937, 441-442*): «Нема чистих вакацій» - «фарненте». Треба оминати неробства чи абсолютного ледарства. Якщо ми маємо показувати добрий приклад збудування для ближніх, це повинно бути постійно, ніколи не треба відступати від того. Людина не може втрачати своєї гідності за жодних обставин життя.

Ритм праці повинен бути природним, так щоб тіло й душа спокійно брали участь без надмірного напруження чи поспіху.

Треба уникати фальшивого поняття про дозвілля: мовляв, все, що приємне, - підозріле і розтлінне.

Згідно зі св. Томою: «Рація чесноти більше полягає в добрі, ніж у важкості. Тому не конче те, що тяжче, більш заслуговуюче, але те, що тяжче, щоб було також краще. Любити ворога краще, ніж любити тільки приятеля, бо це доводить досконалість любові... Але в порівнянні краще любити приятеля, ніж ворога, і краще любити Бога, ніж приятеля» (*Сумма Теології. II-II, п. 123 a 12*).

«Сама важкість любити ворога не має заслуги, хіба що через те доводиться досконалість любові, яка перемагає ту важкість - нехить до ворога. Тому якби любов була такою досконалою, що повністю усувала б нехить, вона була б ще більш заслуговуючою» (*Там же. 8-17*).

Чеснотливе життя Пречистої Діви Марії полягає в тому, що вона не мала пожадливістей - потягу до гріха, була збережена від первородного гріха, не мала також труднощів, однак була найдосконаліша.

Праця людини не може бути образом участі у Божій творчості. Професор Грегоріанського університету в Римі о. Володимир Труляр, єзуїт, каже, що відпочинок духу є образом участі у вічному Божому відпочинку. В цьому початок майбутнього відпочинку «Суботи - саббатизму», як каже св. Павло: «Отже, для Божого народу збережено відпочинок; бо той, хто ввійде в його відпочинок, відпочине також від своїх діл, як і Бог від своїх власних» (*Євр. 4, 9*).

Отже, намагайтеся відпочивати так, щоб ніхто не впав, даючи приклад невірства, а це спочинок, радість, святковість небесної слави, яка буде після земних днів праці.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

Будьте досконалими... Цими словами Спаситель Христос звертається не лише до апостолів, але до всіх людей, які насправді хочуть бути Його учнями. Євангеліє виразно свідчить, що коли Ісус закінчив промовляти ці слова, народ здивувався Його вченню. У тій юрбі, яка слухала Його, були рибалки, ремісники, домогосподарки, молодь, законовчителі. Всі слухали Учителя й дивувались, оскільки Він звертався до них усіх і до кожного зокрема. І справді, рівень особистої святості не залежить від становища, яке займає особа у суспільстві чи Церкві, але тільки від того, в якій мірі ця особа живе любов'ю. Мирянин, який з благоговінням приймає Божу любов до свого серця і свого життя, має більшу святість, ніж монах, священник чи єпископ, який літєплий у любові. Господь ставить високі вимоги перед усіма, незалежно від віку, раси чи соціального стану. Не існує таких послідовників Христа, у яких не було б християнського покликання, особистого покликання до святості. *Він вибрав нас перед сотворенням світу, щоб ми були святими і непорочими перед Ним у любові,* - нагадує апостол Павло християнам Ефесу. Щоб досягти цієї мети, потрібні зусилля протягом усього нашого земного життя: праведний нехай творить правду далі, і святий освячується все більше і більше.

Саме таке завдання поставив перед собою автор цінної книги «Духовне життя для священників і мирян» д-р богослов'я Іван Горошок - переконати, що кожен із нас покликаний до досконалості. У цій вагомій праці простежується двотисячолітнє прямування людини до Царства Божого, яке будується на вірі, надії і любові - через досвід сотень і сотень богопосвячених мужів і дів, збережений у їхніх думках, повчаннях і посланнях. Іван Горошок змістом і насагою цієї книги доводить, що християнські Схід і Захід мають єдине коріння - Христове Євангеліє, і вони творять одне-єдине дерево віри й любові, вкрите рясними, цінними й вічними плодами благочестя. Ця праця підтверджує, що східні й західні письменники - Отці Церкви спільно збудували незнищенну й високу до нескін-

ченності драбину духовної досконалості, яка покликана привести кожного християнина до Небесного Єрусалиму.

«Духовне життя для священників і мирян» увінчується вченням II Ватиканського Собору, який відвічне змагання віруючої людини до повноти християнського життя зробив загальнообов'язковим для всієї Церкви. Адже в документах Собору підкреслюється: *християнин покликаний до святості на тому місці, яке він займає у суспільстві. Господь закликає всіх християн шукати його там, де вони перебувають самі: у світі, у своїх професійних обов'язках, які слід виконувати досконалим чином, жертвуючи свої труди Богові, ставлячись з любов'ю до тих, з ким співживуть, працюють, зустрічаються, в душі самовідречення, зберігаючи пам'ять про присутність Божу.*

«Духовне життя для священників і мирян» свідчить, що завдяки своїй любові до Христа, перші християнські подвижники подолали безліч перешкод і показали нам, як ми повинні чинити у житті. Перебуваючи в центрі тогочасного суспільства, вони не шукали ліків, котрі могли б їх забезпечити від зараження матеріалізмом, не намагались забезпечити своє духовне виживання виключно за посередництвом ізоляції від світу. Вони були переконані в тому, що самі є Божою закваскою, і що їх тиха, але наполеглива смиренність приведе світ до переображення. *Вони зуміли, не зважаючи ні на що, жити у світі з упокоренням, не нехтувати його цінностями й не зневажати земної реальності. І ця їхня присутність, - говорив Тертуліян, - присутність, яка охоплює всі суспільні верстви, цікавиться кожною корисною і гідною людини діяльністю, дозволила їм «заразити» світ своїм духом.*

Християнин із Божою допомогою повинен намагатися переобразити кожну річ, якої він торкнеться, у щось благородне й дуже цінне: не в золото, як це було у легенді про царя Мідаса, але в благодать і славу Господню. Церква нагадує нам про існування надзвичайно важливого й термінового завдання - необхідність бути присутніми у світі, щоб усе, що є на землі, спрямувати до Бога. Це станеться тоді, коли ми з'єднаємося з Христом у молитві й Таїнствах - тобто коли почнемо жити богопосвяченим життям. І покликана нам у цьому допомогти книга «Духовне життя для священників і мирян» д-ра Горошка.

Сьогодні, коли світ стає усе більш язичницьким, коли матеріалізм щораз більше відштовхує душі від Бога, коли різноманітні фальшиві філософські вчення прагнуть приховати від нас правду Божу, висміюючи те, що для нас є святиною - саму нашу християнську віру, - нам потрібно придивитися до життя святих подвижників, і насамперед тих святих, чие життя було дуже подібне до нашого, святих, які виконували - і цим якраз характеризується їхня святість - свої щоденні, звичайнісінькі обов'язки з надзвичайною і неземною ревністю.

Сьогодні потрібні такі проповідники Євангелія, котрі б глибоко проникали в серце сучасної людини, брали участь у її радощах і надіях, в її тривогах і печалях, але водночас залишалися людьми, охопленими любов'ю і спогляданням Бога. Для цієї мети потрібні нові святі. Ми повинні молити Бога, щоб Він пробудив у Церкві дух святості й послав нам святих для евангелізації сучасного світу. Цю ідею чітко окреслив Надзвичайний Синод Єпископів Вселенської Церкви (1985), даючи свою оцінку становища Церкви в сучасному світі: *Сьогодні ми повинні постійно і наполегливо просити Бога про дар святих.* Над цією метою постійно чуває Синод Єпископів нашої Української Греко-Католицької Церкви. У мандрівку до цієї мети запрошує книга «Духовне життя для священників і мирян».

Християнин повинен стати другим Христом. На цьому зосереджується велика сила християнського свідчення віри. Але щоб стати учнем і послідовником Христа, треба керуватися Його заповіддю: *Хто хоче йти за Мною, нехай відречеться самого себе, візьме свій хрест і йде за Мною.* Ці слова Спасителя стосуються всіх часів, оскільки вони звернені до всіх людей. *Хто не несе свого хреста і не йде за Мною, - говорить Він кожному з нас, - той не може бути Моїм учнем.* Необхідною умовою прямування за Учителем є готовність прийняти хрест: прийняти страждання і труднощі, допущені Богом для нашого очищення і спасіння, а також добровільна практика аскези. З чого почати наслідування Христа, як підготувати свою душу до цієї тривалої дороги через усе життя, як долати труднощі цього спасенного шляху і не зійти на манівці? Відповіді на ці запитання вдумливий читач знайде у книзі «Духовне життя для священників і мирян».

Шлях самовідречення повинен бути обраний добровільно, зі смиренням - тобто з довірою і любов'ю до Бога. З таким усвідомленням

ми на цій дорозі еднемося з Господом і прямування нею набуває для нас глибинного сенсу. Головною метою самовідречення аж ніяк не є досягнення досконалості. Воно не покликане просто навчити нас терпеливості у перенесенні дочасних неприємностей, які трапляються у земному житті. Самовідречення, передусім, забезпечує нам участь у таїнстві Відкуплення.

Аскеза може комусь виглядати безумством чи глупотою, пережитком минулої епохи, зовсім несумісним з прогресом і культурними досягненнями нашого часу. Аскеза може стати каменем спотикання і спокуси для всіх тих, хто схильний забувати про Бога. Все це, однак, не повинно дивувати нас. Адже ще апостол Павло писав, що *хрест, - тобто самовідречення, - є спокусою для юдеїв і глупотою для поган*. Але, на жаль, дуже багато християн також часто забувають, що справжній сенс їхнього життя - у вічності. Як часто вони забувають ту істину, що наслідувати Христа можна лише постійно жертвуючи собою. *Не упокоривши себе, не станеш молитовною душею*, - говорить св. Хосе Марія Ескрива де Балягер, а св. Тереза Авільська відзначає: *Абсурдною є думка, що Господь допустить до близького спілкування з собою людей зманіжених та тих, що уникають (духовних) трудів*.

Посередництвом аскези ми підносимося до Господа, без неї ми повзаємо по землі. Добровільна жертва і страждання, котрі ми переносимо і жертвуємо Богові з любов'ю і терпеливістю, найміцніше з'єднують нас із Господом. *Прийдіть до Мене всі втомлені і обтяжені, і Я облегшу вас. Візьміть Моє ярмо на себе й навчіться від Мене, бо я лагідний і сумирний серцем, і знайдете полегшу душам вашим*. Ці слова Спасителя Христа з Євангелія від Матея (11, 27-30) - сторінка за сторінкою, розділ за розділом, знаходять своє повне вираження і осмислення у книзі «Духовне життя для священників і мирян» І. Горошка.

Щоб добровільно, щиро й рішуче взятися до аскетичної практики, необхідно зрозуміти мотиви, завдяки яким вона набуває сенсу і стає необхідною, домінантною умовою духовного життя. Для багатьох сьогодні навіть незначне самовідречення та упокорення здається надзвичайно важким. А все через те, що залишається не до кінця з'ясованою їхня суть. У діалозі, перед освяченням Чесних Дарів на Літургії, священник підносить руки до неба і виголошує: *Вгору піднесімо серця!*, а вірні відповідають: *Піднесли до Господа!*

Ми повинні безперервно, усіх серцем підноситися до Бога. Серце християнина повинно сповнюватися любов'ю і упованням на Господа. Тому нам не слід по-рабському прив'язуватися до земних речей. Навпаки, ми повинні повсякчас очищатися. А цього, у свою чергу, неможливо досягнути без покаяння, тобто постійного самовідречення, яке є немов двигуном нашого руху до Бога. Без самовідречення душа залишається у рабстві тисяч дрібниць, які провокують анархію почуттів. Аскеза звільняє нас від більшості із цих залежностей і робить здатними любити - і ця ідея наскрізною ниткою проходить через усю книгу «Духовне життя для священників і мирян».

Нарешті, аскеза є необхідною умовою апостольства, тобто - поширення Царства Христового. *Діла нічого не вартують без молитви. Але й без діл - молитва мертва. Жертва ж надає вартості і молитві, і ділам.* Ми серйозно помиляємося, бажаючи привести інших до Бога, не зосередивши наших зусиль на міцному фундаменті неустанної молитви й не *підкріплюючи* їх добровільним самовідреченням. З цієї причини зберігає свою силу відоме твердження, згідно якого духовне життя, яке виражає себе в молитві й самовідреченні, є душею *апостольства*. Книга «Духовне життя...» д-ра Івана Горошка власне і вважає апостольство квінтесенцією євангельського служіння, оскільки воно об'єднує в собі всі чесноти, які немовби є невидимими шаблями, які провадять людську душу до небесного блаженства.

Можемо з певністю ствердити, що з появою книги «Духовне життя для священників і мирян» українське християнство отримає своєрідну універсальну енциклопедію поступу людського духа до досконалості, та має можливість ще раз переконатись у Євангельській істині, що *Ісус Христос - вчора, сьогодні і завжди - Той самий навіки.*

о. Ігор ПЕЛЕХАТИЙ

Д О Д А Т О К

ХРОНОЛОГІЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ПОСИЛАННЯ НА ІМЕНА І ТВОРИ ЯКИХ МІСТЯТЬСЯ В КНИЗІ «ДУХОВНЕ ЖИТТЯ ДЛЯ СВЯЩЕНИКІВ І МИРЯН»

І. ПАТРИОТИЧНА ДОБА

Теорія духовного життя поширювалася прогресивно: на Сході відзначився св. Іван Ліствичник, а на Заході - преп. Касіян Римлянин.

1. I—III століття:

св. Климент Римський

Лист до Коринтян, написаний 95-го року, щоб повернути мир Церкві Коринту (*П. Г. 6*);

Гермас-Пастух (140-155)

Описує умови справжнього покаяння (*П. Г. II, 891-1012*);

Климент Александрійський

Інструкція, написана після 195 року. Описує духовний поступ справжнього гностика (*77. Г. 9, 247-794*);

св. Кипріян (200-258)

Написав твори: «Про одяг дівиць», «Про недільну молитву», «Про справи і милостиню», «Про добро терпеливості», «Про задрість і ревності», «Про занепад» (*П. Л. 4*).

2. III-VII століття:

А. На Заході:

св. Амвросій (333-397)

Твори: «Про обов'язки слуг», «Про дівиць», «Про вдовиць», «Про дівицтво» (*П. Л. 16, 25-302*);

св. Августин (354-430)

Твори: «Сповідання, або т. зв. Солілоквія», «Про християнську науку», «Про Боже громадянство», «Листи» тощо. Твори св. Августина мають досить повні елементи аскетичної й містичної науки. Його наука доповнює і виправляє Касіяна (*77. Л. 32; 24; 12*);

преп. Касіян (360-435)

Написав т. зв. «СоПіаііопеВ», або збірка 23, «Про монаші інститути і вісім головних вад», «Про Воплочення Господне», «Проти Несторія» (П. Л. 19);

св. папа Лев I Великий (440-461)

Написав «Проповіді»: 96 проповідей на головні свята (П. Л. I-IV, 158-458);

св. Бенедикт з Нурсії (480-543)

Його Правило в другому виданні від 66-го до 73-го розділу прийняли всі монахи на Заході від VIII аж до XIII століття. Це Правило можна застосувати до обставин будь-якої держави й часу. Це був ключ до його великого успіху. Одне з найкращих видань - Правила монахів св. Бенедикта, видані в Ляйпцігу 1895 року;

св. папа Григорій I Великий (540-604)

Твори: «Експозиція на книгу Йова, або Книги Моралі» 35; «Книга правил пасторальної дбайливості»; 4 книги розмов (П. Л. БХХУ-БХХУІІ).

Література: Бенцінгер Н. Й. Закон левітів. - 1905; Правила пасторальні, Моральні книги Йова // В трьох томах. - Оксфорд, 1844-1850).

Б. На Сході:

св. Атанасій (297-373)

Життя св. Антонія (П. Г. 27, 838-976), де описана наука великого організатора єгипетського монашества;

св. Кирило Єрусалимський (315-386)

Катехитичні читання про життя справжнього християнина (П. Г. 33);

св. Василій Великий (330-379)

Аскетичні твори:

Пролог про суд Божий (П. Г. 31, 653-676);

Моральні правила (П. Г. 31, 692-869);

Пролог до великого Аскетикону (П. Г. 31, 889-901);

Ширші правила (П. Г. 31, 901-1051);

Коротші правила (П. Г. 31, 1051-1305);

Пролог на «Гипотипозін» (П. Г. 1509-1512).

Гомілії на аскетичні теми:
 Про піст I і II (П. Г. 31, 164-197);
 На Второзаконія 19, 9: «Уважай...» (П. Г. 31, 197-218);
 Про подяку I і II (Про мученицю Юліту) (П. Г. 31, 237-262).

Гомілія про багатих:
 I - на Лк. 12, 18;
 II - «Я знищу» (П. Г. 31, 261-277);
 III - виголошена «в час голоду» (П. Г. 31, 277-328);
 Бог не є спричинником зла (П. Г. 31, 329-353);
 Про злість і заздрість (П. Г. 31, 353-386);
 Гомілія на вступ Книги приповідок (П. Г. 31, 385-424);
 Про пияків (П. Г. 31, 444-464);
 Про покору (П. Г. 31, 525-540);
 «Щоб не прив'язуватися до світових речей», «Про вогонь, зроблений поза Церквою» (П. Г. 31, 540-564).

Аскетично-моральні листи:
 2, 10, 11, 14, 18, 22-26, 49, 65, 83, 85, 97, 106, 112, 115, 116, 161, 173, 174, 182, 183, 197, 219, 220-222, 240, 246, 249, 251, 259, 277, 283, 291-299, 366.
 (ct.: *Classification of the Works of St. Basil // by Rev. Alexander Hawkaluk OSBM. - Basilian Publications: New York, 1985. - P. 5-6*).

св. Іван Золотоустий (344-407)
 Гомілії, Про священство (П. Г. XIVIII-IXIV);
св. Кирило Александрійський (f444)
 «Книга скарбів про Святу і Консубстанціальну Трійцю» (П. Г. LXXV);
Псевдо-Діонісій Ареопагіт (бл. 500)
 Твори: «Про Божі імена», «Церковна ієрархія», «Містична теологія» (П. Г. III-IV);
св. Іван Ліствичник (f649)
 Твір «Небесна драбина» (П. Г. LXXXVIII, 632-1164);
св. Максим Ісповідник (580-662)
 Знаний також, як теолог, або Максим з Константинополя. Розвинув навчання Псевдо-Діонісія про контемпляцію і духовне життя Спасителя: «Наш Проповідник і Взір». Його т. зв. «схолія» знаходиться в П. Г. IV; «Трактат про аскетизм» (П. Г. XC, 912-956), «Місталгія» (П. Г. XCI, 657-717).

П. СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Найважливіші письменники з головних шкіл містицизму:

1. Бенедиктинська школа:

св. Ансельм (1033, архієпископ з Кантенбері)

Один із найбільш атрактивних письменників Середньовіччя. Його розважання й молитви сповнені натхнення і науки: «Книжка розважання і молитов» (П. Л. СІУІІ, 709-820), «Молитви» (П. Л. СІУІІ, 855-1016), «Чому Бог Чоловік?» (П. Л. СІУІІ, 359-432);

св. Бернард із Клерво (1090-1153)

«Проповіді про час», «Про святих», «Про різне в Пісні пісень», «Про Консидерацію», «Трактат про ступені покори й гордості», «Книга про любов Божу» (П. Л. СІХХІІ-ІУ);

св. Гільдегарда (1098-1179)

Твори: «Счівіяс - знати дороги Господні, або світла» (П. Л. СХУІІ, 383-738), «Книга життя заслуг»;

св. Гертруда Велика (1250-1311)

Твір «Відступ Божої любові»;

св. Мехтільда - Матільда з Гекенборну, вчителька св. Гертруди (1298)

«Книга Духовної Ласки» (Набожність до Пресвятого Серця);

св. Матільда - Матільда з Магдебурга (і1280)

Твори: «Світло Боже пливе в серця» (знаходиться в об'явленнях Гертруди й Матільди), «Любов Пресвятого Серця» (ілюстрована Матільдою);

св. Бригіта Шведська (1302-1373)

«Об'явлення» - описує терпіння Христа;

Іван з Касселя (1410)

Твори: «Про приналежність до Бога», «Про несотворене світло».

2. Школа св. Віктора

Ця школа містицизму розвинулася серед августинських каноніків поблизу Парижа. Уживали платонізм. Головні представники:

Гуго св. Віктора (1097-1141)

Найбільш впливовий теолог XII ст., що описує прогресивний ступінь душі на шляху до контемпляції. Його головні твори: «Про тайни Христової віри», «Про марноту світу», «Солілоквію», «Арфи

душі», «Про похвалу любові», «Про любов супруга і супруги», «Про розважання» тощо;

Річард св. Віктора (III173)

Твори: «Веніамін Менший, або Про приготування душі до контемпляції», «Експозиція на Пісню пісень» (П. Л. СХСУ);

Адам св. Віктора (i 1177)

Найважливіший літургійний поет Середньовіччя: «Секвенція» - послідовність (П. Л. СХСУ, 1421-1534). «Літургійні поеми Адама від св. Віктора» (в 3-х томах). - Лондон, 1881.

3. Домініканська школа

Поєднує літургійні молитви й контемпляцію з обов'язком проповіді, згідно з висловом свого фундатора: «Контемплувати і контемплюване передавати іншим».

св. Домінік (1170-1221)

Фундатор Домініканського чину. Уклав свої конституції згідно з Премонстрантенськими канонами (Алемані Т. *Життя св. Домініка*. - Нью-Йорк, 1892);

Блаженний Альберт Великий (1206-1280)

Був єпископом у Ратісбоні. Написав про духовне життя: «Коментарі на Діонісія Ареопагіта», «Сумма Теології», «Про жертву Служби Божої», чотири книги думок;

св. Тома Аквідський, Ангельський Доктор (1225-1274)

Св. Тома у різних частинах своїх творів прекрасно опрацював усі найважливіші питання аскетичної й містичної, але особливо у творах «Сумма Теології», «Експозиція листів Павла», у «Пісні Пісень», у «Євангеліях», у «Досконалості духовного життя» тощо. Приготував для папи Урбана IV «Офіціум де Корпоре Христі» у 1254 році;

св. Вінкентій Феррер (1346-1419)

Трактат «Про духовне життя»;

св. Катерина Сієнська (1347-1380)

Твір «Діалог», де описує Божу доброту, що нас створила, освятила й показує нам своє милосердя, навіть тоді, коли посилає нам кару.

4. Францисканська школа

Вірна духові свого засновника, дотримується афективної духовності, любові до Христа й абсолютного убожества.

св. Франциск Асизький (1181-1274)

Твір «Опускула»;

св. Бонавентура (1221-1274)

Аскетичні писання Бонавентури, зібрані у 8-ми томах (видання Кваррачі, 1881-1902): «Солілоквіюм», «Дерево життя», «Містична галузь», «Про досконалість життя», «Потрійне життя (очищення, просвічення, злука)», «Поштовх любові або запал любові», «Бревілоквіюм» - догматичний трактат. «Подорож розуму до Бога - Теодицея» (що є в 5-му й 7-му томах видання Кваррачі);

блаженна Ангела з Фоліньо (1248-1309)

«Книга видінь і інструкцій» - описує страсті Христа, відома як «Теологія Хреста»;

св. Катерина з Болоньї (1413-1463)

«Трактат про сім духовних знарядь», написаний італійською мовою 1438 р.

5. Німецька школа містиків

Іван Екгарт О. П. (11327)

Архієпископ із Кьольна. Папа Іван XXII 1329 року засудив 28 пропозицій Івана Екгарта (Дц. 501-529) за ересь. Його проповіді написані німецькою мовою. На латинську мову перекладений «Опус тріпартітум».

Іван Тавлер О. П. (і 1361)

Учень Екгарта. Один із найкращих проповідників і містиків Середньовіччя. Часто званий «доктор сублиміс» або «доктор іллюмінатус». Його проповіді вважаються найкращим монументом німецької мови;

Блаженний Генрик Сузо, званий Амандус (і 1366)

«Книжечка вічної мудрості» написана, очевидно, в 1328 році й перекладена на латинську мову під заголовком «Горологіюм Сапієнції»;

блаж. Іван Руйсброк (1293-1381)

Один із найбільших містиків, званий «доктор екстатікус». Найкраще видання його творів фламандською мовою - це «Твори Івана Руйсброка» (в 6-ти томах). 12 його творів дійшли до нас. Найкращі з них: «Дзеркало вічного спасіння, або Святі Тайни», «Книжка загорода», «Сім ступенів духовної любові», «Царство любителів Бога», «Прикраса духовного подружества» та ін.

6. Фламандська школа

Ця школа тісно злучена з німецькою школою і концентрується на практичному містицизмі.

Герард Грут (1340-1384)

Називають його Герардус Магнус. Він - фундатор Братів Спільного життя. Активність Герарда була переважно пасторальна. Твори його видані в Парижі 1878 року під заголовком «Герард де Грут»;

Флоренціус Радевинс (1350-1400)

Його головний твір - «Побожний трактат про викорінення вад і здобуття правдивих чеснот» (Фрайбург, 1862);

Герард з Зутпген (1367-1398)

Написав твір «Про реформацію душі й про духовні піднесення»;

Герлах Петерсон, або Петерс (1378-1411)

Твір «Палкий солілоквіум з Богом»;

Тома Гемеркен з Кемніс - Тома Кемпійський (1379-1471)

Одне з найкращих видань його творів «Наслідування Христа» та «Опера омнія»;

Іван Мобурн, або Монбавер

Твір «Розетум спірітуале».

7. Картузіянська школа

Має чотирьох головних письменників:

Рудольф із Саксонії, або Картузіянин (fl1378)

«Коментар на Псалми і життя Христа»;

Діонісій Картузіянин, званий «доктор екстатікус» (1402-1471)

Один із найбільш учених теологів свого часу. Його поважають як аскетичного письменника. Його праці налічують 187 титулів у каталозі: «Життя і твори д-ра Діонісія Картузіянина» (точний каталог, виданий 1532 року). Аскетичні твори: «Про ведмежу дорогу здоров'я і про погорду світа», «Про важкість і величину гріха», «Про навернення грішника», «Про ліки від спокус», «Про джерело світла і життя семітів», «Про розрізнення духів», «Про контемпляцію»;

Іван Ландсберг - Йоган Герехт фон Ландсберг (fl1539)

Картузіянин, відомий своєю набожністю до Серця Христового. Написав «Об'явлення св. Гертруди» (Кьольн, 1536). Головний його твір - «Розмова Ісуса Христа з вірною душею» (Лювен, 1572);

Лаврентій Суріус (1522-1578)

Написав «Життя святих» у 6-ти томах.

8. Незалежні письменники Середньовіччя

Петро Д'Айль (1350-1420)

Канцлер Паризького університету. Пізніше став кардиналом. Написав твори: «Про фальшивих пророків», «Трактат і проповіді», «Коментар на Пісню пісень»;

Іван Герсон (1363-1429)

Найважливіші його твори: «Про гору контемпляції», «Про містично-спекулятивну теологію», «Про схоластичне з'ясування містичної теології», «Про медитацію», «Про досконалість серця», «Про простоту серця», «Про кермування серця», «Абетка Божої любові», «Про досвід духів», «Про випробування наук», «Про розрізнення правдивих і фальшивих видінь»;

Його аскетичні твори: «Про духовне життя душі», «Про пасії душі», «Про молитву і її вартість», «Про різні спокуси дияволів», «Про скрупулянтну совість», «Про молитву», «Про Тайну вівтаря», «Про різні вправи звичайної побожності», «Про притягання малих до Ісуса Христа», «Йди до Бога»;

Волтер Гілтон (ТІ396)

Августиніанський монах. Найславніші його твори: «Драбина досконалості», «Пісня ангелів», «Кімната пізнання себе»;

Юліяна з Норвіча (і1442)

Бенедиктинська монахиня. Написала «Шістнадцять об'явлень Божої любові» (1393);

св. Лаврентій Юстиніян (1380-1456)

Єпископ і перший патріарх Венеції. Написав твори: «Про жаль і звершення християнської досконалості», «Про погорду світу», «Про самотнє життя», «Про послух», «Про покору», «Про ступені досконалості», «Про запал Божої любові», «Про кермо прелатів». Найкраще видання його творів: «Опера Омнія» у двох томах (Венеція, 1751);

св. Катерина з Генуї (1447-1510)

Її життя описав Міратоллі, її сповідник. Він описує її працю у творах «Розважання між душею і тілом», «Любов до себе самого», «Розум і Людськість Господа нашого», «Трактат про чистилище», написані італійською мовою;

III. СУЧАСНІ ЧАСИ

Визначаються три школи:

1. Бенедиктинська;
2. Домініканська;
3. Францисканська.

1. Бенедиктинська школа

Дотримується афективної і літературної побожності.

Блозіус (Луїз де Блуа) (1506-1566)

Твори: «Духовна інституція»; «Синтез аскетизму і містицизму», «Підручник духовного життя» (Фрайбург, 1907). Видані 6 томів духовних праць англійською мовою (Нью-Йорк: Бенцінгер, 1926);

Бакер Д. А. (1575-1641)

Твори: «Санта Софія»; «Контемплярна молитва»;

Іван кардинал Бона (1609-1674)

Твори: «Провадження за руку до неба», «Провід до вічності», «Принципи й документи християнського життя», «Про жертву Служби Божої», «Про розрізнення духів», «Аскетичний годинник»;

Іван Кастаніза (і1598)

Твори: «Про досконалість християнського життя», «Про побожність» (15 книг);

Домінік Шрам (1722-1797)

Головний твір «Установи містичної теології» (в 2-х томах. - Париж, 1868). Це науковий підручник аскетичної й містичної з порадою для духовних провідників. «Малий підручник проводу для священників» (Лондон, 1882);

Уллаторне В. Б., єпископ (1806-1889)

Твори: «Спадкоємство для людини» (Лондон, 1880), «Поле для християнських чеснот», «Християнська терпеливість»;

Герангер Дом. П. (1805-1875)

Твір «Літургійний рік» (15 томів);

Легодей Дом. Вітал, абат

Твори: «Шляхи до розумової молитви», «Опущені святі», «Духовна директорія для вжитку реформованих цистерсів» (1910);

Мадам Сесілія

Твір «Духовне життя і молитва»;

Марміон Дом. Колумба, абат з Бельгії (1858-1923)

Твори: «Христос - життя душі», «Христос у своїх тайнах», «Наша дорога і наше життя», «Христос - ідеал монахів»;

Гедлей І. С., єпископ (1915)

Твори: «Пресвята Євхаристія», «Реколекції», «Проповіді», «Реколекції для ченців», «Приготування до видужання душі», «Наш Божественний Спаситель», «Дух віри»;

Гаскет Ф. Ай дан, кардинал (1846-1929)

Твори: «Релігія ченця», «Монастирське життя в Середньовіччі»;

Шотард Дом. І. Б.

Твори: «Душа всього апостоляту», «Справжній апостолят»;

Морін Дом. Г.

Твір «Ідеал монастирського життя в апостольські часи»;

Бутлер Дом. Е. С.

Твори: «Західний містицизм», «Бенедиктинське монашество»;

Каброл Дом. Ф.

Твір «Літургійні молитви»;

Луїсмет Дом. Л.

Твори: «Містичне знання Бога», «Містичне життя», «Справжній і фальшивий містицизм», «Божа контемпліяція для всіх», «Містичні початки», «Палаючий кущ», «Трактат про аскетичну контемпліяцію»;

Дойле Дом. Ф. С.

Твори: «Навчання св. Бенедикта», «Принципи чернечого життя».

2. Домініканська школа

Дотримується науки св. Томи Аквінського.

Кастан Тома (1469-1534)

Твір «Коментар на "Сумма Теології"»;

Луїс де Гранада (1504-1588)

Твори: «Сумма християнського життя», «Провід грішника»;

Бартоломей Мученик (1514-1590)

Твір «Збірник духовної науки»;

Іван від св. Томи (1589-1644)

Твір «Коментар на св. Тому»;

Тома з Баллгорнера (1665)

Твір «Містична теологія св. Томи»;

Масуліє А. (1632-1706)

«Трактат про любов Бога», «Трактат про справжню молитву», «Розважання про три дороги»;

- Піни А. (1640-1709)**
Твори: «Піддатися Божій волі», «Молитва серця», «Ключ до чистої любові», «Присутність Бога», «Найдосконаліший»;
- Русо Р. П.**
Твір «Погляд на різні етапи молитви»;
- Білуарт С. Р. (1685-1757)**
Твір «Сумма св. Томи, пристосована до сьогоднішніх часів, звичаїв академіків»;
- Лакордер Г. Д. (1802-1861)**
Твори: «Листи до молодого чоловіка», «Конференції», «Ісус Христос», «Бог», «Бог і Чоловік»;
- Мейнард А. М.**
Твір «Трактат про внутрішнє життя»;
- Фрогет Б.**
Твір «Перебування Святого Духа в святих душах»;
- Руссет М. І.**
Твір «Духовна наука»;
- Кормієр П.**
Твори: «Інструкції для новачків»; «Церковні реколекції згідно Євангелія і життя святих»;
- Гардей П.**
Твір «Дари Святого Духа у домініканських святих»;
- Гугені П. Ет.**
Твір «Псалми і співи в Римському часослові»;
- Жанвієр М. А.**
Твір «Виклади католицької моралі»;
- Жоретт Беде**
Твір «Перебування Святого Духа в душі»;
- Раймонд В.**
Твір «Духовний провідник і лікар»;
- Навал**
Твір «Курс аскетичної і містичної теології» (Турин, 1925);
- Гаррігу Лагранж Р.**
Твори: «Християнська досконалість і контемпляція згідно св. Томи Аквінського і св. Івана від Хреста» (у 2-х томах. - Париж, 1923), «Три періоди внутрішнього життя» (у 2-х томах. - Роксфорд: Іллінойс, 1989);
- Рідолфі Г.**
Твір «Короткий метод розумової молитви»;

Арінтеро І.

Твір «Містичні запитання»;

Френсіс Рафаїла, мати

Твір «Дух Домініканського Чину»;

Оллівієр М. І.

Твір «Приязнь Христа»;

Капес Ф. М.

Твір «Св. Катерина ді Річі, ОП».

3. Францисканська школа

Дотримується своєї характеристики: євангельська простота, радо прийняте убожество, набожність до Ісуса і терплячого Христа.

Франциск з Осуми (1497-1540)

Твір «Духовна азбука»;

св. Петро з Алькантари (і1562)

Був духівником св. Терези. Написав «Трактат про молитву і медитацію»;

Альфонс з Мадрида (і1529)

Твір «Предмет служіння Богові»;

Іван з Боніла (і1580)

Твір «Трактат про пісню душі»;

Матіяс Беллінтані з Сало (1534-1611)

Твір «Практики розумової молитви»;

Іван від ангелів

Твір «Містичні твори»;

Жан Батіст з Буа ле Дук (1588-1635)

Твір «Царство Боже в душі»;

Йосиф з Тремблей (1577-1638)

Твори: «Вступ до духовного життя легким методом молитви», «Методи молитви»;

Марія з Агреди (1602-1665)

Твір «Божественне життя Пречистої Діви Марії»;

Івес з Парижа (і1685)

Твори: «Поступ Божественної любові», «Милосердя Боже»;

Бернардина з Парижа (і1672)

Твір «Дух св. Франциска»;

Петро з Пуатьє (і1680)

Твір «Містичний день, або Прояснення молитви і містичної теології»;

Луї Франциск Івес з Арджентану (1615-1680)

Твори: «Теологічні і духовні конференції» (три серії), «Внутрішні справи християнина»;

Лаврентій Бранкаті з Лавреа (1612-1693)

Твір «Про християнську молитву»;

Боніфатій Меас (1627-1706)

Твори: «Містична теологія», «Францисканський містицизм»;

Тома з Бергало (1563-1631)

Твір «Вогонь любові»;

Амвросій з Ломбезу (1708-1778)

Твори: «Мир душі», трактат «Радість з любові», «Духовні листи»;

Дідакус від Матері Божої (ті 713)

Твір «Містична штука»;

Луї Шо з Бесси (1831-1910)

Твори: «Наука молитви», «Наука Отця», «Пояснення містичних творів св. Івана від Хреста»;

Адольф Кестенс (1863-1925)

«Підручник аскетичної теології», укладений для життя священиків і ченців (у 2-х томах);

Девас Д.

Твір «Французький погляд на духовне життя»;

Кутберт Фр.

Твір «Романтизм св. Франциска»;

Вівес і Туго, Йосиф Галас, кардинал (1854-1913)

«Підручник до аскетично-містичної теології»;

Мілс В.

Твір «Бібліографія францисканських письменників про аскетичку»;

Доббінс Д.

Твір «Францисканський містицизм».

1. Школа св. Ігнатія - єзуїтська

Активна, енергійна і практична в духовному житті. Спрямована на формування волі, особисте освячення й апостольську працю,

св. Ігнатій Лойола (1491, 1495-1556)

Фундатор Чину єзуїтів, або Товариства Ісуса. Головний твір - «Духовні справи або Реколекції». Щоб зрозуміти св. Ігнатія, треба прочитати його «Конституції і листи» (у 12-ти томах. - М.Г.С.І., 1904-1918);

Лефевр Б. П.

«Меморіал» - дуже славний твір;

Альварес де Паз (1560-1620)

Твори: «Про духовне життя і його досконалість» (у 3-х томах),
«Опера Спірітуалія»;

СуаресФ. (1548-1617)

«Про релігію» - це повний трактат духовності;

Лессіус Вен. Л. (1554-1623)

Твори: «Про найвище добро», «Про досконалість і Божі звичай»,
«Про Божі імена»;

БеллармінБл. Р. (1542-1621)

Твори: «Про піднесення розуму до Бога драбиною створінь»,
«Про вічну щасливість святих», «Про стогін голубки, або Про добро
сліз», «Про сім слів Ісуса на хресті», «Про вміння добре померти»,
«Аскетичні праці»;

Лансісіус Н.

«Вибрані твори»;

Караффа В. Буї

Твір «Школа Божої любові, або Піднесення душі до Бога»;

Ле Годье (i1622)

Твір «Про досконалість духовного життя» (у 3-х томах);

ДрекселіусІ. (1581-1638)

Твори: «Геліотропіум», «Повернення до Нього»;

Альфонс Родрігес (i 1616)

Твори: «Вправа в досконалості й чернечі чесноти» (у 3-х томах),
«Практика християнської досконалості»;

св. Альфонс Родрігес (i1617)

Твір «Єзуїтський брат, що був вихований до високої контемпляції»;

Де ла Пуенте (i1624)

Твір «Розважання над тайнами нашої святої віри» (Де ла Пуенте
був духовним провідником св. Терези з Авіля);

Бінет Степан (1569-1639)

Твори: «Приваблива, всесильна любов Ісуса Христа», «Великі
справи Божі й найвища досконалість Пречистої Діви»;

св. Джіор І. Б. (1588-1657)

Твори: «Книга вибраних, або Розп'ятий Ісус», «Духовна людина»,
«Трактат про знання і любов Господа нашого Ісуса Христа»;

Годінес М. (Вадінг) (1591-1644)

Твір «Практика містичної теології»;

Нуєт І. (1605-1680)

Твори: «Керування молитви людиною в дорозі до Бога», «Розважання про життя Господа нашого Ісуса Христа на кожний день року» (в 2-х томах);

Де ла Коломбієр Бл. С. (1641-1682)

«Журнал своїх реколекцій», «Великі реколекції», «Терпіння Господа нашого Ісуса Христа»;

Бурдалу Л. (1632-1704)

«Проповіді», «Реколекції», «Повні твори в 4-х томах» (Париж, 1880), «Духовні вправи для пастирів душ», «Проповіді й моральні доповіді на найважливіші зв'язки християнства»;

Гілlore Ф. (1615-1684)

Твори: «Духовні вислови», «Секрет духовного життя», «Само-відречення»;

Галліфет І.

Твори: «Улюблене серце Ісуса», «Набожність до Пречистої Діви Марії»;

Петіт Дідье (fl 1756)

Твір «Духовні вправи»;

Беллесіус А. (1704-1752)

Твори: «Солідні чесноти», «Духовні вправи»;

Лаллемант Л. (fl 1635)

«Духовна наука»;

Суріп І. (fl 1665)

Твори: «Духовний катехизм», «Фундамент духовного життя», «Духовний провідник»;

Крассет І.

Твори: «Розважання», «Ключ до медитації», «Християнська консі-дерація»;

ГубіВ.

Твори: «Реколекції», «Духовні реколекції», «Молитви любові до Бога», «Молитви любові до Ісуса Христа»;

Де Коссад (1693-1751)

Твори: «Віддатися Божому Провидінню», «Поступ у молитві», «Праці Божої волі»;

Сегнері Павло

Твори: «Манна душі», «Розважання нарік» (у 4-х томах), «Практика внутрішнього єднання з Богом»;

Непве (1639-1708)

Твори: «Метода легкої молитви» (у 3-х томах), «Подібний до Нього», «Закрите життя», «Вища дорога в духовному житті», «Дух християнства»;

Пінамонті І. П. (1632-1703)

Твори: «Вміння пізнання себе», «Непорочне Серце Марії», «Дзеркало покори»;

Скарамеллі Г. Б. (1687-1752)

Твори: «Аскетичний керівник», «Містичний керівник», «Підручник християнської досконалості»;

ҐруІ. Н. (1731-1803)

Твори: «Духовні вислови», «Розважання про любов», «Підручник для заглиблених душ», «Як молитися», «Характер справжньої набожності»;

Де Кловів'єр П.

Твір «Консидерації про вправи в молитві»;

Рам'єр Г. (1821-1884)

Твори: «Обожествлення християнина», «Апостольство молитви»;

Будро

Твори: «Щастя неба», «Бог - наш батько»;

Колерідж Г. І. (1822-1893)

Твір «48 томів життя Ісуса Христа»;

Гумпфрей

Твори: «Божественний учитель», «Єдиний посередник», «Марія», «Прославляючи Бога»;

Морріс І.

Твори: «Розважання», «Інструкції», «Журнал реколекцій»;

Фон Леген

Твір «Дорога внутрішнього миру»;

Росетті І. С.

Твір «Про дух езуїтської спільноти»;

Клар

Твір «Наука духовного життя»;

Веркріссе Б.

Твір «Нові практичні розважання» (у 2-х томах);

Шеньон

Твори: «Служба Божа, важно відправлена», «Священічі розважання»;

Меделле

Твір «Розважання на Євангелії»;

Олівент П. (1816-1871)

Твір «Журнал своїх річних реколекцій»;

Валує Б.:

Твори: «Духовне спрямування», «Провідник для священників у їхньому публічному і приватному житті»;

Террієн І. Б.

Твори: «Ласка і слава», «Мати Божа і Мати людей»;

Галвей

Твір «Глядачі святого терпіння» (у 2-х томах);

Лукас

Твори: «В ранку життя», «У ході доріг»;

Де Моміні Р.

Твір «Практика ментальної молитви»;

Пулен А.

Твори: «Ласки молитви», «Ласки внутрішньої молитви»;

Де Смедт Х

Твір «Наше надприродне життя, його принципи, його здібності, його умови повної активності»;

Ейміє А.

Твір «Керування самим собою»;

Байвел І. В.

Твори: «Набожність до Пресвятого Серця», «Пресвяте Серце Марії», «Духовне життя католика»;

Мешлер М.

Твори: «Три фундаментальні принципи духовного життя», «Життя Господа нашого Ісуса Христа, Сина Божого, в розважаннях» (у 2-х томах), «Сад троянд Пречистої»;

Донеллі Ф. П.

Твори: «Серце Євангелія», «Чування в годині свята», «Свята година», «Серце-об'явлення»;

Гареше

Твори: «Твій сусід і ти», «Спасіння твоєї душі»;

Гул Е. Р.

Твори: «Бог, людина, релігія», «Формація характеру»;

О. Рурке
Твори: «Під лампадою святилища», «Джерела Спасителя», «На горбах Ізраїлю», «Подорож із Господом нашим»;

Руссел
Твори: «Вдома з Богом», «Він мене кличе»;

Семпл
Твір «Небо, отворене для душі»;

Лонггай
Твір «Восьмиденні реколекції»;

Плюс Р.
Твори: «Христос у своїх братах», «Як завжди молитися», «Бог у нас», «В Христі Ісусі», «Ідеал досконалості», «Живучи з Богом», «Як добре молитися»;

О. Рагіллі А.
Твори: «О. Вільям Дойле», «Духовні студії»;

Пет Г.
Твір «Християнська філософія життя»;

Ренувієр Ф.
Твори: «Здобуття неба», «Досконала любов і жаль»;

Гіль О. А.
Твір «Любов і наші три обіти»;

Чарлес П.
Твір «Молитва на всі часи»;

Меєр Р. І.
Твір «Наука святих»;

Моффатт І. Е.
Твори: «Царство прийде», «Здоров'я святості»;

Марешал І.
Твір «Студії психології містицизму»;

Нолдін Г.
Твір «Набожність до Пресвятого Серця»;

Вали Н.
Твір «Старе і нове»;

Де Гередія С. М.
Твір «Справжня духовність, або Справжній спіритуалізм»;

Пардов
Твір «Життя отця Пардов»;

Де Гражд Мезон Л.
Твір «Особиста релігія»;

Блунт

Твір «Вступні розважання до духовних вправ»;

Конрой

Твір «Перші приятелі Христа»;

д'Арсі М.

Твір «Служба Божа і відкуплення»;

Гудьєр А.

Твори: «Корона жалю», «Значення життя», «Деякі вказівки до молитви», «Любов Христа», «Публічне життя Господа нашого Ісуса Христа» (у 2-х томах);

Ле Буффе Ф. П.

Твір «Мій незмінний приятель» (14 серій);

Гуслейн І.

Твори: «Царство Христа», «Служба Божа апостолів»;

Скот М. І.

Твори: «Бог і я», «Божий порадник», «Свята жертва Служби Божої».

2. Кармелітська школа, або школа св. Терези

Вчить, що Бог є все, а людина - ніщо. Ця школа наполягає на самовідреченні, щоб з Божої волі дійти до стану контемпляції через Апостольство молитви, добрий приклад і жертву,

св. Тереза з Авіля (1515-1582)

Свята Тереза є взірцем і вчителькою вищої святості.

св. Іван від Хреста (1543-1591)

Учень св. Терези. Написав твори: «Вихід на гору Кармель», «Темна ніч душі», «Живуче полум'я», «Духовна співанка»;

Іван від Ісуса і Марії (1564-1615)

Твори: «Клявзурова дисципліна» (у 4-х томах), «Дорога життя», «Містична теологія», «Про досконалість церковних мужів», «Інструкції для новиків»;

Йосиф від Ісуса і Марії (1562-1626)

Твір «Піднесення душі до Бога»;

блаж. Марія від Воплочення (1599-1672)

Твір «Подиву гідне життя Міле Акарі»;

Вен. Анна від св. Бартоломея

Твір «Автобіографія»;

Тома від Ісуса (1568-1627)

Твори: «Про Божу контемпляцію» (6 книг), «Терпіння Ісуса Христа» (у 2-х томах);

Микола від Ісуса і Марії

Твір «Фрази містичної теології бл. п. Івана від Хреста (пояснення»);

Филип від Пресвятої Трійці II (1671)

Твір «Сумма містичної теології» (у 3-х томах);

Антоній від Святого Духа (i1677)

Твір «Діректоріум містікум»;

Гонорій від св. Марії (1651-1729)

Твори: «Традиція Отців і церковних письменників», «Про контемпляцію»;

Йосиф від Святого Духа

Твір «Курс містично-схоластичної теології»;

св. Тереза від Дитятка Ісуса (1973-1897)

Твір «Повість про одну душу, написана нею самою»;

Авреліян від Святих Тайн

Твір «Курс аскетички» (у 3-х томах);

Єронім від Божої Матері

Твір «Містична традиція Кармелю»;

о. Альфонс

Твір «Практика розумової молитви й досконалості» (у 4-х томах).

3. Школа св. Франциска Салезького (1567-1622)

Дотримується науки свого засновника. Її заслуга полягає насамперед у тому, щоб довести, що побожність і навіть висока святість можливі у кожному стані. Граф Франциск де Саль - досконалий аристократ, побожний гуманіст, апостольський муж, котрий знає, як зробити побожність улюбленою, не забираючи дух жертви.

«Інституція побожного життя» св. Франциска Салезького - це фундаментальний трактат про аскетизм, який веде душі на дорогу очищення й просвічення.

«Трактат про любов Божу» - підносить душі до злуки з Богом. У пізніших писаннях пояснює контемпляцію з точки зору теолога і психолога. Його конференції та листи відзначаються рафінованою психологією, винятковим тактом, щирістю і простотою.

Камус І. П.

Твір «Дух св. Франциска Салезького»;

св. Іванна Франциска де Шанталь (1572-1641)

Твір «Її життя і твори» (у семи томах);

Де Шогі, мати

Твір «Спогади про життя і чесноти св. Йоанни де Шанталь»;

св. Маргарета Марія Алякок (1647-1693)

Твори у 3-х томах;

Тіссот

Твори: «Вміння користатися з наших вад», «Внутрішнє життя»;

Мілліон

«Салезіянська манреза»;

Шомонт Г. (1838-1896)

Твір «Фундатор трьох салезіянських спільнот»;

Гірот С. М.

Твір «Дух жертви».

4. Французька школа XVII століття

Її духовне навчання впливає з науки віри, передовсім з догми Вплочення. Тому, що ми злучились із Христом через святе хрещення й одержали Святого Духа, який замешкує в нас, мусимо прославляти Бога в злучі з Вплоченим Словом, котре живе у нас, і репродукувати Його чесноти та завзято боротися проти протилежних тенденцій свого тіла - старого Адама: «Нехай ці думки будуть у вас, що в Христі Ісусі... відклавши старого чоловіка, а одягнувшись у нового

Фундатором школи був кардинал Де Беруль. До неї належать: отці красномовства, св. Вінкентій де Павло, отець Олівер і Сульпісіяни, св. Іван Евдес і Евдев'яни, бл. Гріньон де Монфорт, св. Жан Батіст із Салле, бл. Ф. М. Ліберман та Отці Святого Духа: де Пенті, де Бернієр, Будон і єпископ Гай.

Кардинал де Беруль (1575-1629)

Фундатор красномовства у Франції (Повне зібрання творів. - Париж, 1657). Головний його твір - «Проповіді про стан і велич Ісуса». Наполягає на злучі з Христом, наслідуванні Його чеснот, відреченні від сотворінь;

Де Кондрен С. (1588-1641)

Твори видані після його смерті (1688);

Буржванг Ф. (1585-1662)

«Правди і визначність Ісуса Христа, розміщені в розважаннях»;

св. Вінкентій де Павло (1576-1660)

Фундатор Конгрегації місіонерів (ларисти, вінкентіяни) і Сестер любові. Написав «Кореспонденції», «Догляди-розмови», «Документи»;

I. I. Олівер (1608-1657)

Фундатор згромадження св. Сульпісія. Написав «Християнський Катехизм для внутрішнього життя. Інструкція до життя і християнських чеснот», «Трактат про вищі свячення», «Листи», «Побожність семінарій св. Сульпісія»;

Блалло І. (1617-1657)

Твори: «Дитинний дух», «Як маленькі»;

Тронсон Л. (1622-1700)

Твори: «Форма кліру», «Частковий іспит», «Підручник для семінаристів», «Конференції для світських і чернечих студентів»;

Давиді. Б. (1761-1841)

Твори: «Справжня побожність», «Духовні вправи на 8 днів»;

Гамон А. І. М. (1795-1874)

Твір «Розважання» (у 5-ти томах);

Реюдет Г. (1794-1880)

Твір «Місяць Марії для ужитку священнослужителів»;

Бакіз Н. Л. (1820-1892)

Твори: «Часослов», «Священничі вакації і тонзура», «Менші свячення»;

Рібет М. І.

Твори: «Божественна містика, що відрізняється від підробки диявола і від людської аналогії»;

Гіберт І.

Твори: «Прочесність», «Про характер», «Про побожність», «Лекції спиритуальної теології», «Теологія духовного життя»;

св. Іван Евдес (1601-1680)

Учень Беруля. Фундатор Конгрегації Ісуса і Марії (евдисти) і Чину «Нотр Дам любові» (Сестри Доброго Пастиря). Мав велику набожність до Серця Христового. Його твори видані в 12-ти томах (Париж, 1905). Головні твори: «Життя і Царство Ісуса в християнських душах», «Контракт людини з Богом через святе хрещення», «Подиву гідне серце Матері Божої»;

Ламбалле П. Е.

Твір «Контемпляція, або Принципи містичної теології»;

бл. Гріньон де Монфорт (1673-1716)
Фундатор місіонерів товариства Марії і дочок Мудрості. Написав «Обіжний лист до приятелів Христа», «Справжня набожність до Пречистої Діви Марії», «Секрет Марії»;
св. Жан Батіст де ла Салле (1651-1719)
Фундатор Братів християнської школи (християнські брати). Адаптував науку Беруля;
Ліберманн Вен. Ф. М. (1803-1852)
Фундатор Конгрегації Пресвятого Серця Марії, яка пізніше з'єдналася з Товариством Святого Духа;
Де Ренті (і1649)
Твір «Життя барона де Пенті»;
ГайБр. (1816-1892)
Твори: «Християнське життя і чесноти в чернечому стані», «Чернече життя і обіти»;
Гоган І. Б.
Твір «Щоденні думки»;
Грімал І. С. М.
Твори: «Священство і жертва Господа нашого Ісуса Христа», «З Ісусом, який формує у нас свого священика» (у 2-х томах);
Бруно І.
Твори: «Наше священство», «Наше священиче життя»;
Фаргес А. Монс.
Твори: «Містичні феномени», «Звичайні дороги духовного життя», «Школи християнської духовності».

5. Школа св. Альфонса Лігуорі

Ця школа відома своєю практичною і сильною побожністю. Базується на любові Бога й нашого Відкупителя. Вона підкреслює молитву й умиртвіння як шлях до досягнення цієї любові.

св. Альфонс Лігуорі (1691-1787)

Найбільш плідний письменник. Крім догматичних і моральних творів, багато написав про духовне життя. Повне зібрання його творів видане в 22-х томах. Писав італійською мовою;

Дезірмонт П.

Твори: «Священна любов» (у 2-х томах), «Вірую у Провидіння», «Життя справжнього християнина»;

св. Омер П.

Твори: «Практика досконалості згідно св. Альфонса», «Молитовник св. Альфонса», «Силекції»;

Досда І.

Твір «Злука з Богом: її початки, її поступ, її досконалість»;

Схрейверс Йосиф

Твори: «Принципи духовного життя», «Самопожертва», «Божественний приятель», «Думки на реколекції»;

Бушаж Ф.

Твори: «Практика чеснот», «Інтродукція до священничого життя», «Аскетичний і пасторальний катехизм для молодого кліру»;

Бріджетт Т. Е. (1829-1899)

Твір «Історія Пресвятої Євхаристії у Великій Британії»;

Броншен

Твір «Розважання на кожен день» (у 2-х томах);

Геерманн

Твір «Приватні реколекції для ченців»;

Гірадей Ф.

Твори: «Допомога до духовного життя», «Розважання про тайни віри, листи та Євангелії» (у 2-х томах), «Конференції для ченців» (у 2-х томах), «Молитва, її необхідність, сила й умови».

Міллер

Твори: «Пресвята Євхаристія - наш найбільший скарб», «Молитва - ключ до порятунку», «Католицьке священство» (у 2-х томах);

Койле І. Б.

Твір «Розважання і читання зі св. Альфонса» (у 6-ти томах);

Міллер І. П.

Твір «Реколекційні дискусії і розважання для ченців»;

Стеббінг

Твір «Редемптористи»;

Варрен

Твори: «Дух св. Альфонса», «Дух св. Франциска Салезького», «Школа християнської досконалості», «Характеристики з творів св. Альфонса».

6. Письменники поза цими школами

Скуполі Л. (1530-1610)

Твір «Духовна боротьба»;

Марія від Воплочення, мати (1599-1672)

Твори: «Автобіографія», «Листи», «Розважання і реколекції»;

Боссует І. Б. (1627-1704)

Твори: «Проповіді» (воював проти квієтистів), «Інструкції про етапи молитви», «Піднесення до Тайн», «Розважання на Євангелії», «Трактат про побожність»;

Фішер Бл. І. (1459-1555)

Твір «Трактат про молитву»;

ФенелонФ. (1651-1715)

Його твори зібрані в книзі «Висловлювання святих», «Духовна наука Фенелона», «Трактат про виховання дочок», «Християнські поради на різні теми, вдосконалення внутрішнього життя і духовні листи», «Духовний поступ»;

Курбон

Твір «Фамільярні інструкції про розумову молитву»;

Бенедикт XIV (1675-1758)

Твори: «Про беатифікацію слуг Божих і канонізацію блаженних» (Венеція, 1788), «Героїчні чесноти» (у 3-х томах);

Н'юман І. Г., кардинал (1801-1890)

«Розважання і набожності», «Проповіді» (його твори надруковані в 4-х томах);

МаннінгГ. Е., кардинал (1808-1892)

Твори: «Внутрішня місія Святого Духа», «Прославлення серця Христового», «Вічне священство», «Гріх і його наслідки», «Любов Ісуса до грішника, який кається»;

Фабер Ф. В. (1814-1863)

Твори: «Все для Ісуса», «Святі Тайни», «Пресвята Кров», «Під стопами хреста», «Сотворіння і Сотворитель», «Зріст у святості»;

Росміні Ант.

Твір «Вислови християнської досконалості»;

Девін А. С. П.

Твори: «Підручник аскетичної теології», «Підручник містичної теології»;

Гіббонс І., кардинал (1834-1921)

Твір «Амбасадор Христа»;

БодешомЛ. (1840-1916)

Твори: «Духовний поступ», «Дорога покори»;

СодроА.

Твори: «Ступені духовного життя» (у 2-х томах), «Дорога, що веде до Бога», «Життя єднання з Богом», «Містичний стан»;

Лежен, монс.

Твори: «Інтродукція до містичного життя», «Поради досконалості для християнських матерів», «Святе Причастя»;

Ваффлерт

Твори: «Теологічні розважання», «Злука люблячих душ з Богом», «Духовна голубка, або Три дороги, що ведуть до досконалості»;

Гурот, монс.

Твір «Керівник священничого життя»;

Шаллонер Би. Р. (1691-1781)

Твори: «Добре подумай», «Сад душі», «Розважання на кожен день року»;

Гай Бн. Г. (1729-1811)

«Твори» (у 5-ти томах), «Щирий християнин», «Богомільний християнин», «Благочестивий, або побожний, християнин».

Вісеман Н., кардинал (1802-1805)

Твори: «Щоденні розважання», «Розважання про Воплочення», «Розважання про страждання» (у 2-х томах);

Далгернс І. В. (1818-1876)

Твори: «Набожність до Серця Ісусового», «Про духовне життя в перших шістьох століттях», «Святе Причастя: його філософія, теологія і практика», «Вага досконалості» - твір про духовне життя в середньовічній Англії;

Лелонг, монс.

Твори: «Святі священники», «Добрий Пастир»;

Ландріє, монс.

Твори: «Слідами св. Івана від Хреста в пустині і в ночі», «Божий невизнаний, або Дари Святого Духа»;

Марія Лойола, мати

Твори: «Дитя Боже», «Перша сповідь», «Прости нам наші провини», «Перша сповідь - книжечка для маленьких», «Звичайна сповідь», «Перше Святе Причастя», «Воїн Христа»;

Шевіер Вен. А.

Твір «Священик перед Євангелією»;

Матурін Б. Б.

Твори: «Деякі принципи і практики духовного життя», «Самопізнання і самодисципліна», «Закони духовного життя»;

Стантон А. І. Ф.

Твір «Католицький містицизм»;

Тонна-Бартет А. О. С. А.

Твір «Християнське життя, зібране з творів св. Августина»;

Міріам Тереза, сестра

Твір «Більша досконалість»;

Беллорд Ви. І.

Твір «Розважання християнських догм» (у 2-х томах).

У книзі також використані посилання на такі видання:

cf.: *The Spiritual Life // A Treatise on Ascetical and Mystical Theology* by Rev. A. Tanqueray, SS. DD. - Tournai (Belgium), 1930. - P. XVII-CIVIII:

cf.: *Compendium Theologiae Spiritualis*. - Romae, 1957. - P. XXV-LXIX.

P. Alexius, Benigar O. F. M.

cf.: Pierre Pourrat, SS. *Christian Spirituality // Vol. I-IV*. - Westminster: Maryland, 1953.

cf.: Thils // *Santita Cristiana*. - P. 957-986.

Добротолюбіє // Збірник святоотцівських творів. - Т. 1-5. - Москва: накладом обителі св. Пантелеймона на Афоні. - 1892-1905.

Вселенський Собор - Ватиканський II. Діяння і постанови // переклад і редагування о. Атанасія Г. Великого ЧСВВ. - Т. I-V. - Рим: Видавництво оо. Василіян, 1966.

У наш час за допомогою комп'ютерної Інтернет-мережі й детальних збірок про духовних письменників, які видаються щороку, можемо мати повну збірку творів духовного життя, що має назву: «*Bibliographia Internationalis Spiritualitatis*». - Edizioni del Teresianum: Roma (www.teresianum.org).

ЗМІСТ

СЛОВО ПРО КНИГУ. <i>Єпископ Софрон МУДРИЙ</i>	3
ВСТУП.....	11
СКОРОЧЕННЯ У ТЕКСТІ.....	13
ЧАСТИНА 1.	
ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ.	
ДОСКОНАЛІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКОГО ЖИТТЯ.	
ГОЛОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДОСКОНАЛОСТІ.....	15
ДУХОВНЕ БОГОСЛОВ'Я.....	17
Поняття аскетичного богослов'я.....	17
Походження слів «аскетика», «аскетизм».....	17
Різниця між аскетикою та іншими богословськими науками.....	19
Важливість духовного богослов'я.....	19
Корисність і необхідність знання аскетичної.....	20
Різниця між східною і західною аскетикою.....	21
Основні риси східної аскетичної.....	22
Характерні риси слов'янської аскетичної.....	34
Характеристики української духовності.....	35
Характерні риси Східної Церкви після II Ватиканського Собору.....	38
Методи викладання.....	41
Спосіб вивчення духовного богослов'я.....	43
Внесок аскетичної в богослов'я.....	48
Джерела аскетичної.....	49
Характеристика джерел аскетичної.....	50
Основні джерела східної аскетичної.....	70
ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ.....	81
РОЗДІЛ I. Розвиток і початок духовного життя.....	81
Природне життя.....	81
Надприродне життя.....	83
Життя духовне.....	84
РОЗДІЛ II. Принципи духовного життя.....	86
Мета християнського життя.....	86
РОЗДІЛ III. Християнська досконалість.....	111
Що таке християнська досконалість або довершеність?.....	111
В чому полягає досконалість?.....	112
Досконалість полягає в любові.....	113
Коли християнин досконалий?.....	123
РОЗДІЛ IV. Досконалість християнської особи.....	128
Вимоги до досконалості.....	128
Досконалість змінює людину.....	129
Наука Святих Отців і теологів.....	131

РОЗДІЛ V. Досконалість і любов до ближніх.....	132
Наука Католицької Церкви.....	132
Що таке братня любов?.....	133
Любов до ближніх належить до суті досконалості.....	133
Суть досконалості полягає також в любові до ближніх.....	133
Як контролювати любов до ближніх?.....	136
РОЗДІЛ VI. Освячуюча Божя ласка.....	137
Ласка Божя в Старому Заповіті.....	136
Ласка Божя в Новому Заповіті.....	136
Необхідність Божої ласки.....	140
Суть ласки.....	142
Поділ ласк згідно зі св. Томою Аквінським (I-II, кв. 111).....	142
Що таке діюча Божя ласка?.....	150
Висновки.....	158
РОЗДІЛ VII. Святий Дух у нашому житті.....	160
Вступ.....	160
Наука св. Василя Великого про діяння Святого Духа.....	161
РОЗДІЛ Vin. Дари Святого Духа.....	170
Що таке дари Святого Духа?.....	170
Сім дарів Святого Духа.....	176
Дар мудрості.....	176
Дар розуму.....	179
Дар знання.....	183
Дар ради.....	186
Дар міцності.....	189
Дар побожності.....	192
Дар страху Божого.....	195
Схема відношень між дарами.....	199
Інші дари Святого Духа.....	199
Плоди Святого Духа і блаженства.....	200
Розрізнення духів.....	202
Вступ.....	202
Що значить «розрізнити духів»?.....	204
«Дух».....	204
Ангели.....	205
Завдання ангела-хоронителя.....	208
Наш обов'язок щодо ангелів.....	208
Злий дух.....	210
Святе Письмо про злого духа.....	210
Існування злого духа.....	211
Стратегія диявола.....	213
Що таке розрізнення духів?.....	215
Головні ознаки доброго і злого духів.....	217

В пізнанні - розумі.....	217
У звичаях волі.....	218
Головні ознаки нашого занепаду.....	220
Деякі правила для початківців (за св Ігнатієм).....	221
Як пізнати свою головну ваду?.....	223
Три види явищ.....	225
Причини явищ.....	226
Божий вплив.....	227
Явища інтелектуального порядку.....	227
Явища психофізичного порядку.....	228
Втручання диявола.....	230
РОЗДІЛ ІХ. Необхідність злуки з Ісусом Христом.....	235
Святе Письмо.....	235
Участь у Божому житті через Ісуса Христа.....	235
Христос - Дорога, Правда і Життя.....	237
Ісус Христос - діюча причина.....	239
Життєвий вплив Христа на членів свого Містичного Тіла.....	239
Наука Церкви.....	241
Наука Другого Ватиканського Собору.....	244
Таємниче Христове Тіло.....	244
РОЗДІЛ Х. Необхідність злуки з Отцем Небесним.....	250
РОЗДІЛ ХІ. Злука з Марією - Божою Матір'ю.....	258
Вступ.....	258
Марія в Біблії.....	258
Марія в Старому Заповіті.....	258
Марія - справжня Матір Божа. Богоматеринство.....	261
Марія - наша Матір.....	263
Марія - образ Церкви.....	267
Культ Марії.....	268
Посвята себе Марії.....	271
Культ Божої Матері у Східній Церкві.....	275
Культ Божої Матері в українського народу.....	282
ЧАСТИНА 2.	
ЧЕСНОТИ. ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ.	
КАРДИНАЛЬНІ ЧЕСНОТИ. СОЮЗНІ ЇМ ЧЕСНОТИ.....	293
РОЗДІЛ І. Про чесноти взагалі.....	295
Вступ. Справи моралі.....	295
Неконтрольовані дії.....	295
Моральність людських вчинків.....	295
Що таке звичка?.....	296
Що таке чеснота?.....	298
Необхідність чеснот.....	307

Поділ чеснот.....	307
Синопис теологічних чеснот і дарів.....	308
РОЗДІЛ II. Теологічні чесноти.....	309
Які є теологічні чесноти?.....	309
Природа теологічних чеснот.....	310
Роль теологічних чеснот.....	311
В якому сенсі теологічні чесноти очищають душу?.....	311
Три Божі (теологічні) чесноти.....	313
I. Теологічна чеснота віри.....	320
Віра - це дар Божий.....	321
Визначення віри.....	322
Предмет віри, або у що віримо?.....	325
Символ віри.....	326
Визнання віри - ісповідання.....	328
Що робити, щоб зростати у вірі?.....	330
Освячуюча сила чесноти віри.....	332
Необхідність віри.....	337
Мотиви, або спонуки віри.....	340
Ефекти віри.....	345
Прикмети віри.....	346
Дух віри.....	348
Витримати у вірі.....	353
Гріхи й немочі, що суперечать вірі.....	361
Оздоровлення вірою.....	364
Зрілість у вірі.....	367
Досконалість віри.....	370
Радість із віри.....	371
II. Чеснота надії.....	373
Що таке християнська надія?.....	374
Головні елементи надії.....	374
Предмет надії.....	375
Чому Бог хоче, щоб ми надіялися?.....	389
Ефекти надії.....	390
Розпука.....	392
Меланхолія.....	396
Надмірна надія на Боже Милосердя.....	397
Чинники здобуття надії.....	399
В обороні за чесноту надії.....	402
Зневіра.....	403
Позитивне вправління в чесноті надії.....	404
III. Чеснота любові.....	406
Загальні зауваження.....	406
Надприродна любов - любов Божа.....	409

Дві заповіді любові.....	410
Мотив любові.....	412
Освятюча сила Божої любові.....	415
Необхідність чесноти любові.....	418
Афективна й ефективна любов.....	420
Прикмети любові.....	422
Порядок у любові.....	441
Гріхи проти любові.....	447
«Odium Dei» - ненависть до Бога.....	450
Користі з любові до Бога.....	451
Шляхи вдосконалення в любові.....	455
Героїчна любов до Бога.....	465
Зростання в любові.....	468
IV. Любов до ближніх.....	470
Любити своє тіло.....	471
Фальшива любов до самого себе.....	480
Фальшива приязнь.....	486
Надприродна приязнь.....	488
Приязнь із Богом.....	491
Братнє нагадування.....	493
Духовна милостиня.....	498
Вчення св. Василя Великого про любов до ближнього.....	504
Любити означає тішитися щастям іншого.....	508
Недостача любові до ближнього.....	509
Заздрість.....	510
Відраза.....	512
Образа-зневага.....	513
Нерозважний осуд і безпідставна підозра.....	514
Вимоги правдивої любові до ближнього.....	515
Доброчливість.....	517
Любов до ближнього збудована на вірі.....	518
Любов до ворогів.....	524
Правда Христа щодо ворогів.....	528
Користь із ворогів.....	529
РОЗДІЛ III. Головні, або кардинальні чесноти.....	531
I. Чеснота мудрості.....	533
Прикмети мудрості.....	534
Акти мудрості.....	537
Види мудрості.....	538
Блуди, які суперечать мудрості.....	542
II. Чеснота справедливості.....	547
Поділ справедливості.....	556
Принципи справедливості.....	558

Мотив справедливості.....	559
Вправляння в чесноті справедливості.....	561
III. Чеснота мужності.....	563
Акти мужності.....	565
Ступені чесноти мужності.....	568
Чинники здобуття чесноти мужності.....	570
Блуди проти мужності.....	572
IV. Чеснота стриманості.....	575
Блуди, що суперечать стриманості.....	578
Необхідність стриманості.....	579
Користі зі стриманості.....	582
Вправляння у стриманості.....	583

ЧАСТИНА 3.

ДУХОВА ТЕОЛОГІЯ - АСКЕТИКА.

СУЦІЛЬНІ ЧАСТИНИ КАРДИНАЛЬНИХ ЧЕСНОТ:

МУДРОСТІ, СПРАВЕДЛИВОСТІ, СТРИМАНОСТІ..... 589

РОЗДІЛ IV. Суцільні частини кардинальних чеснот..... 591

I. Суцільні частини чесноти мудрості..... 591

Пам'ять..... 591

Зрозуміння..... 594

Слухняність - здатність до навчання, податливість..... 596

Хитрість..... 601

Розум - ум - рація..... 602

Передбачливість..... 605

Зіркість - пильний догляд..... 615

Обережність..... 617

II. Союзні чесноти кардинальної чесноти справедливості..... 626

Союзні чесноти справедливості..... 626

Що таке чеснота релігії?..... 627

Акти чесноти релігійності..... 628

Необхідність релігії..... 640

Як вправлятися в чесноті релігійності..... 642

Користі з чесноти релігійності..... 643

Засоби вдосконалення чесноти релігійності..... 644

Гріхи проти чесноти релігійності..... 645

Свобода релігії..... 647

Покута за гріхи..... 648

Чому треба уникати зла?..... 666

Послух..... 672

Непослух..... 683

Говорити правду..... 686

Вірність..... 695

Простота.....	704
Вдячність.....	708
Чемність - увічливість - товариськість.....	715
Гріхи проти чемності.....	724
Щедрість.....	725
Гріхи проти чесноти щедрості.....	731
Рівноправність - епікея.....	735
III. Споріднені з мужністю чесноти і протилежні вади.....	738
Великодушність.....	738
Величність.....	747
Терпеливість.....	749
Витривалість.....	763
Постійність.....	763
IV. Чесноти, споріднені з поміркованістю.....	769
Сором.....	769
Чесність.....	773
Обсяг чесноти поміркованості.....	777
Тверезість.....	783
Пости.....	785
Подружня чистота.....	793
Чистота неодружених.....	794
Дівицтво - вічно.....	794
Гріхи проти чистоти.....	808
Стриманість - «контіненція».....	814
Нестриманість.....	815
Невинність.....	815
Лагідність.....	818
Гріхи проти чесноти лагідності.....	828
Милосердя.....	833
Співчуття.....	843
Покора.....	847
Що таке гордість?.....	862
Пильність - старанність.....	869
Вади, які спротивляються пильності.....	878
Скромність.....	881
ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ.	
Енциклопедія духовного життя, о. <i>Ігор Пелехатий</i>	896
ДОДАТОК.	
Хронологія християнських письменників, посилання на імена і твори яких містяться в книзі «Духовне життя для священників і мирян».....	901

НАУКОВО-РЕЛІГІЙНЕ ВИДАННЯ

др. Іван Горошок

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ
ДЛЯ СВЯЩЕНИКІВ І МИРЯН

Богословський редактор о. д-р *Іван Козовик*
Літературне редагування о. *Ігоря Пелехатого, Ірини Шумади*
Комп'ютерна верстка *Ірини Шумади*

© Видавництво «Нова Зоря»,
пл. А. Міцкевича, 5, м. Івано-Франківськ, 76018,
тел./факс (0342) 55-24-45; тел. (0342) 52-73-48,
e-mail: nz@com.if.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи серія ДК № 402 від 04.04.01.

Підписано до друку 23.07.09. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура SchoolBook. Друк офсетний.

Віддруковано у друкарні
видавництва «Нова Зоря»,
пл. А. Міцкевича, 5,
м. Івано-Франківськ,
тел. (03422) 2-54-49.